Ammianus Marcellinus

ISTORIE ROMANĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

AMMIANI MARCELLINI

RERUM
GESTARUM
LIBRI
QUI
SUPERSUNT

https://biblioteca-digitala.ro

AMMIANUS MARCELLINUS

ISTORIE
ROMANĂ

Studiu introductiv,
traducere, note și indice
Prof. DAVID POPESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta și supracoperta:
VALERIU MUNTEANU

https://biblioteca-digitala.ro

STUDIU INTRODUCTIV

I. Referințele biografice asupra lui Ammianus Marcellinus, însemnat scriitor și istoric din epoca tîrzie a imperiului roman, sînt destul de sumare și se desprind aproape exclusiv din opera sa, afară de care, din toată literatura antică, numai o scrisoare de la sfîrșitul secolului al IV-lea e.n. a retorului Libanius și o mențiune a gramaticului Priscianus din secolul al VI-lea e.n. oferă cîteva indicații, cu totul insuficiente pentru a-i cunoaște mai mult decît fragmentar viața și activitatea. Astfel, de la aceștia doi aflăm că se numea Marcellinus[1], iar Libanius arată în plus că-i era compatriot, ceea ce înseamnă că se născuseră amîndoi, și retorul și istoricul, în Antiochia Syriei. Data nașterii nu i se poate stabili cu precizie, dar din propria sa operă (XVI, 10, 21) rezultă că s-a născut nu mai devreme de anul 330 și nu mai tîrziu de 335, fiindcă în 354 făcea parte dintre ofițerii tineri care formau suita generalului Ursicinus. Tot el spune (XIX, 8, 6) că era *ingenuus* (născut din oameni liberi), grec de neam, origine pe care nu și-o ascunde, ci o mărturisește în multe locuri (XXII, 8, 33; XXIII, 4, 10; 6, 20; XXXI, 16, 9), cu

[1] Numele Ammianus, care apare tot într-o scrisoare a lui Libanius, dar fără să se arate despre cine este vorba, în notele la traducerea în limba latină a scrisorilor lui Libanius (ediția Amstelaedami din anul 1738, p. 115) este identificat cu Ammianus Marcellinus. Această identificare s-a putut face pe baza manuscriselor care-i conțin opera și care-l arată pe el cu numele întreg ca autor. Primul dintre aceste manuscrise, considerat și cel mai bun pînă în prezent, a fost descoperit în secolul al IX-lea în mănăstirea de la Fulda și se găsește la Vatican sub numele de Codex Vaticanus Lat. 1873.

https://biblioteca-digitala.ro

tot patriotismul roman de care dă dovadă prin activitatea şi opera sa.

Lipsesc informaţiile despre el pînă în 354, dar se poate presupune că şi-a petrecut anii copilăriei şi ai adolescenţei la Antiochia, oraş mare, înfloritor şi reşedinţă imperială a Asiei romane, unde a avut condiţii favorabile pentru a primi o educaţie aleasă şi pentru a-şi însuşi cunoştinţele pe care i le ofereau şcolile şi dascălii vremii. Limba greacă o cunoştea şi o vorbea din familie, mai ales că locuitorii Antiochiei erau în majoritate greci; dar a trebuit să înveţe încă din şcoală temeinic şi latina, care era limba oficială în administraţia imperiului şi pe care trebuia s-o stăpînească mai mult decît satisfăcător cei ce aspirau la funcţii publice. În afară de istoricii greci şi latini, ale căror lucrări le-a consultat şi pentru scrierea operei sale, pe Ammianus Marcellinus l-au interesat în mod deosebit literatura, ştiinţele şi filozofia, precum o dovedeşte din atîtea citate şi referinţe la scriitorii vechi, şi lectura acestora l-a pasionat de timpuriu.

Din 354 şi pînă în 360 îl găsim pe Ammianus Marcellinus prezent în opera sa ca participant la expediţiile şi acţiunile întreprinse de Ursicinus. Pe lîngă acesta, pe care-l stimează şi-l laudă fără rezerve, a fost *protector domesticus* (XV, 5, 22; XVIII, 8, 11), ceea ce însemna ofiţer din corpul de elită al gărzii imperiale. În această calitate a putut avea diferite misiuni, după cum cerea necesitatea, care i-au permis să cunoască oameni şi locuri, să noteze fapte şi întîmplări, să aibă acces în birouri şi să consulte arhive şi documente din care a putut să strîngă materialul necesar pentru a-şi scrie opera.

Urmărind la rînd indicaţiile pe care ni le oferă el însuşi incidental, aflăm că în 354 se găsea sub ordinul lui Ursicinus, în oraşul fortificat Nisibis din Mesopotamia (XIV, 9, 1), la paza graniţei cu Persia, al cărei rege Sapor al II-lea era mare duşman al romanilor. De aici a venit în Antiochia împreună cu conducătorul său, căruia i se ordonase să prezideze în acest oraş un proces de înaltă trădare. Cei implicaţi în proces erau acuzaţi că au organizat un complot împotriva lui Gallus, cîrmuitor cu

https://biblioteca-digitala.ro

titlul de Caesar al părții de răsărit a Imperiului roman. Din Antiochia a venit la Mediolanum, unde Ursicinus era chemat de împăratul Constantius Augustus, pe care curtenii răuvoitori îl făcuseră să creadă că bravul general urmărește să ocupe locul lui Gallus (XIV, 11, 5). Dar neputîndu-se constata vreo vină, a fost trimis în nordul Galliei, la Colonia Agrippina, cu 10 tribuni și protectori din garda imperială (XV, 5, 29 sq.), între care se găsea și Ammianus Marcellinus, pentru a suprima pe uzurpatorul Silvanus. Acesta, general de infanterie în armata din Gallia, pentru a evita primejdia în care se găsea din cauza unor acuzații nedrepte, a acceptat de la armată purpura imperială. Silvanus a fost ucis mișelește de asasini plătiți de Ursicinus (sept. 355) care, cu însoțitorii săi, potrivit ordinului dat de Constantius (XVI, 2, 8), a rămas în Gallia aproape doi ani la dispoziția lui Iulianus Caesar, viitorul împărat, pentru a-l ajuta în luptele împotriva alamannilor. În marea bătălie de la Argentoratus alamannii sînt învinși și liniștea Galliei la Rin este pentru un timp asigurată. Cu ocazia șederii în Gallia, Ammianus Marcellinus a avut putința să-l cunoască de aproape pe Iulianus, care devine eroul său favorit și a cărui viață și activitate ocupă o mare parte din opera sa.

În vara anului 357, după lupta de la Argentoratus, Ursicinus este chemat de Constantius la reședința imperială de la Sirmium și de aici trimis din nou în Orient (XVI, 10, 21) pentru întărirea graniței împotriva perșilor. În 359 Ursicinus se găsea la Samosata, oraș în provincia Commagena, cînd, ca urmare a intrigilor urzite de Eusebius, șef al departamentului curții imperiale, i s-a trimis ca înlocuitor Sabinianus, un om cu totul necorespunzător misiunii încredințate, iar el cu însoțitorii a fost chemat, fiind numit șef al cavaleriei cu postul de comandă la palat, pentru a fi supravegheat mai bine de cei din jurul lui Constantius (XVIII, 5, 5). Dar datorită uneltirilor lui Eusebius, în loc să fie găsit vinovat Sabinianus, cum erau lucrurile în realitate, a fost acuzat pe nedrept de incapacitate Ursicinus și destituit din armată (XX, 2, 1—5). În locul lui a fost numit Agilo și Ammianus Marcellinus nu

https://biblioteca-digitala.ro

spune mai departe dacă a rămas pe lîngă acesta, sau dacă a fost înlăturat din serviciu. Astfel că din 360 nu se mai ştie nimic despre el pînă în vara anului 363, cînd apare alături de împăratul Iulianus în campania din orient (XXIII, 5, 7) împotriva perşilor. În acest interval de timp Iulianus ridicat la rangul de Augustus de către armatele din Gallia în februarie 360, după ce restabileşte securitatea graniţei de la Rin, porneşte spre răsărit împotriva lui Constantius, care nu l-a acceptat ca egal al său în conducerea imperiului. Lupta între ei n-a avut loc, căci Constantius, abia plecat în întîmpinarea lui Iulianus, a murit la Mobsucronae lîngă Tarsus (8 noiembrie 361). Iulianus a intrat în Constantinopol, fără vreo împotrivire, la 11 decembrie 361 şi apoi s-a dus la Antiochia (în iulie 362), unde a început pregătirile pentru expediţia împotriva perşilor. Probabil că Ammianus Marcellinus se găsea retras în Antiochia şi că de aici s-a înrolat în armata lui Iulianus, pe care-l cunoscuse de aproape pe cînd a fost cu Ursicinus în Gallia. Aşa se explică faptul că reapare în opera sa ca participant la nenorocita expediţie a lui Iulianus peste Tigru. Nu se ştie precis ce rol a îndeplinit în această expediţie. După descrierea amănunţită a armelor de luptă s-a presupus că ar fi fost ofiţer de artilerie. Iulianus a căzut în mijlocul luptelor, rănit grav de o săgeată rătăcită, şi se pare că Ammianus Marcellinus a fost prezent la ultimele clipe din viaţa împăratului, care a murit la sfîrşitul lui iunie 363. După moartea lui Iulianus, armata l-a ales împărat pe Iovianus, care a încheiat pace cu perşii putînd scoate astfel armata din ţinuturile persane. Îndurînd peripeţiile reîntoarcerii, Ammianus Marcellinus a ajuns din nou la Antiochia (XXV, 10, 1) şi din 364 încolo datele biografice asupra lui sînt puţine, răzleţe şi nesigure. Din ele se înţelege că s-a retras definitiv din armată şi că s-a stabilit la Antiochia, unde a rămas pînă prin 382, cînd a plecat la Roma. La Antiochia a putut cunoaşte de aproape procesele de trădare judecate în faţa lui Valens în 371 (XXIX, 2, 4). Nici în aceşti ani, cît a stat în Antiochia, nu se ştie ce ocupaţie a avut. După unele opinii, întemeiate pe faptul că nu aproba

https://biblioteca-digitala.ro

măsurile luate de Iulianus (XXII, 9, 12) în legătură cu sarcinile curialilor se crede că, făcînd parte din rîndul acestor curiali, pentru a scăpa de corvezile îndeplinite de ei şi-a vîndut averea şi a plecat la Roma, ai cărei cetăţeni se bucurau de multe privilegii. S-a presupus de asemenea, din critica pe care o face juriştilor, că a încercat să practice această meserie. Mai întemeiate par afirmaţiile că între 364 şi 382 a făcut călătorii în Egipt (XXII, 16, 15) şi în Grecia (XXVI, 10, 19). Data plecării la Roma este de asemenea nesigură; se pare că a venit în acest oraş în 383, deci cu cîţiva ani în urma dezastrului pe care l-a suferit armata romană la Hadrianopolis. Aceasta se deduce din faptul că în drum spre Roma a trecut prin Tracia unde, precum spune el însuşi, cîmpul de la Hadrianopolis se vedea alb de oasemintele celor căzuţi în luptele care au avut loc în 378 (XXXI, 7, 16), deci cu cîţiva ani în urma acestor lupte. Se poate însă să fi făcut mult mai tîrziu, plecînd de la Roma, o călătorie în răsărit, pentru a-şi pune la punct documentarea referitoare la unele părţi ale operei, şi cu prilejul unei astfel de călătorii să fi trecut pe la Hadrianopolis; sau se poate ca imaginea cîmpului alb de oase să fi fost împrumutată de la Tacitus, care o foloseşte în legătură cu dezastrul unor legiuni romane pe vremea lui Augustus (Annales, I, 62).

Locuitorii Romei nu i-au dat la început atenţia pe care el ar fi dorit-o. Aristocraţia l-a tratat ca pe un străin, pricinuindu-i, pe cît se deduce din operă, neplăceri chiar în 383 cînd, din cauza unei secete, printr-o hotărîre administrativă străinii au fost expulzaţi din Roma (XIV, 6, 9). Mai tîrziu însă lucrurile s-au îndreptat; Ammianus Marcellinus a început să fie cunoscut şi preţuit pentru opera la care scria şi din care făcea lecturi în cercurile literare. Roma a devenit pentru el cetatea lumii, „Cetatea Eternă... care va trăi cît timp vor exista oameni pe pămînt" (XIV, 6, 1; 3; 6). El îşi exprimă desigur propriile-i sentimente de admiraţie faţă de Roma cînd descrie impresia extraordinară pe care i-au făcut-o împăratul Constantius, monumentele şi edificiile Romei cu prilejul vizitării acestui oraş.

https://biblioteca-digitala.ro

Ultimul document, din care știm că Ammianus Marcellinus și-a trăit partea din urmă a vieții la Roma, este scrisoarea lui Libanius din 392. Din această scrisoare aflăm că Ammianus era din Antiochia, ca și Libanius, și că-și citea, în cercuri de intelectuali, capitole din opera pe care o scria. Iată ce-i spune printre altele, în scrisoare Libanius: „Te felicit că ești la Roma... Din informațiile care-mi vin de pe acolo am aflat că și tu iei parte la lecturile publice și că vei citi în continuare din opera ta istorică, pe care ai împărțit-o în mai multe cărți. Desigur că laudele primite te vor îndemna să adaugi și alte părți la cele pe care le-ai prezentat în public pînă acum. Aud că Roma însăși îți încoronează munca; aceasta dovedește că ai întrecut pe unii și că nu ești inferior altora, merite care fac cinste nu numai istoricului, ci și nouă, concetățenilor tăi..."

Nu se știe cînd și unde și-a sfîrșit zilele; se crede că a murit în jurul anului 400 la Roma.

II. Opera[2] lui Ammianus Marcellinus, care, după propria lui mărturisire, povestea „faptelè petrecute de la principatul lui Caesar Nerva și pînă la moartea lui Valens" (XXXI, 16, 9), n-a ajuns în întregime pînă la noi. Din 31 de cărți, cîte a scris, s-au pierdut înainte de secolul IX primele 13, care tratau 257 de ani din istoria imperiului roman, de la 96 pînă la 353, și au rămas 18, deci un număr mare, dar care cuprinde numai 25 de ani de istorie romană, de la 353 pînă la 378, adică de la consolidarea domniei lui Constantius prin uciderea uzurpatorului Magnentius și pînă după dezastrul de la Hadrianopolis, în care și-a găsit moartea împăratul Valens.

Chiar dacă s-au pierdut primele 13 cărți, din cele rămase se poate vedea care a fost scopul urmărit de autor în scrierea operei, ce metode a folosit, de pe ce poziție a prezentat faptele povestite și datorită căror valori lite-

[2] Din mențiunea gramaticului Priscianus și din Codex Vaticanus (vezi nota 1) reiese că titlul pe scurt al operei lui Ammianus Marcellinus era: *Rerum Gestarum Libri* (Cărți de istorie).

https://biblioteca-digitala.ro

rare şi istorice o mare parte din opera sa a putut străbate veacurile, ajungînd pînă în vremea noastră.

Redusă la cîteva date sumare, istoria imperiului roman din cei 25 de ani pe care-i cuprinde opera lui Ammianus Marcellinus este următoarea.

În 353 era împărat Constantius II, unul din cei trei fii ai lui Constantin cel Mare, rămas singur la conducerea imperiului după ce fraţii lui muriseră în războaie interne, iar el reuşise să învingă pe uzurpatori, între care cel mai important a fost Magnentius. Din 351 îi dăduse vărului său Gallus, titlul de Caesar şi conducerea Orientului. Dar în 354, din cauza unor acte de cruzime şi a intrigilor de la palat, Gallus este ucis din ordinul lui Constantius, care-l numeşte Caesar pe Iulianus, frate vitreg al lui Gallus, şi-l trimite în Gallia pentru a o apăra împotriva năvălirilor germanice de peste Rin. De la Mediolanum, unde-şi avea reşedinţa, Constantius trece în Sirmium pentru a conduce luptele împotriva sarmaţilor (357—359). Dar tot în acest timp perşii trec graniţa spre apus şi învinge armatele romane cucerind Amida. Constantius îşi mută reşedinţa la Antiochia şi se pregăteşte de expediţie împotriva perşilor. Cere în acest scop lui Iulianus să-i trimită armată de ajutor din Gallia, dar armata refuză să plece în răsărit şi-l proclamă Augustus pe Iulianus (februarie 360). Constantius nu acceptă ridicarea vărului său pe aceeaşi treaptă cu el şi devine iminentă o confruntare armată între ei, care însă n-a avut loc, căci Constantius a murit înainte de a trece în Europa. În interior Constantius a căutat să continue politica tatălui său, menţinînd acelaşi aparat administrativ, şi încercînd să redreseze finanţele imperiului aflate în grea criză de pe urma războaielor interne şi externe. Încrezător în şoaptele curtenilor, a pedepsit fără cruţare pe toţi cei implicaţi, pe drept sau pe nedrept, în diferite procese. S-a amestecat în certurile religioase, atrăgîndu-şi aversiunea aristocraţiei romane prin măsurile luate împotriva păgînismului.

Iulianus, care se distinsese de pe cînd era Caesar ca bun administrator de provincie şi apărător al graniţelor

https://biblioteca-digitala.ro

în cei doi ani de domnie (361—363), a condus cu înțelepciune imperiul. Admirator al culturii și filozofiei grecești, a căutat să restaureze cultele vechi, părăsind religia creștină în care fusese crescut. Măsurile luate împotriva creștinilor au avut consecințe de scurtă durată, pentru că în expediția împotriva perșilor el și-a pierdut viața (27 iunie 363).

I-a urmat Iovianus, care a fost nevoit să încheie o pace rușinoasă cu perșii, dar murind și acesta destul de repede (17 februarie 364), a fost ales de armată, ca și cei doi predecesori ai săi, Valentinianus, care și-a luat (la 28 martie 364) ca ajutor cu titlul de Augustus pe fratele său Valens, dîndu-i conducerea Orientului.

Valentinianus, prin lupte victorioase împotriva alamannilor și prin mari lucrări de fortificație pe Rin, a asigurat pentru o vreme liniștea Galliei, iar prin generalul Theodosius a eliberat Britannia de triburile invadatoare și a înăbușit revolta din Africa. În interior a luat apărarea plebei și s-a purtat cu cruzime față de cei bogați. N-a fost persecutor al altor credințe, nu s-a amestecat în controverse religioase și a căutat să întărească prestigiul armatei. În 367 și-a asociat la domnie pe fiul său minor Gratianus. A murit în Pannonia (nov. 375) în luptele împotriva cvazilor și sarmaților.

Fratele său Valens în Orient a învins pe uzurpatorul Procopius (365—366) și a făcut două expediții peste Dunăre (367, 369) împotriva vizigoților, care acordaseră ajutoare uzurpatorului. În interior s-a purtat cu multă cruzime supunînd la grele torturi și pedepsind cu moartea pe cei implicați într-un proces de magie judecat la Antiochia. N-a fost însă imparțial în domeniul religiei: a luat apărarea arienilor împotriva celorlalți creștini și a persecutat pe păgîni. A murit (9 aug. 378) la Hadrianopolis în lupta cu goții care, împinși de huni și de alani, trecuseră Dunărea cu îngăduința lui și invadaseră Tracia.

În 375, după moartea lui Valentinianus, trupele numesc împărat pe un al doilea fiu al lui Valentinianus, un copil de 4 ani care se numea ca și tatăl său și care a rămas în istorie sub numele de Valentinianus al II-lea. Gra-

https://biblioteca-digitala.ro

tianus s-a apropiat de aristocrația senatorială și în 379 l-a făcut Augustus pe Theodosius, fiu al generalului cu același nume. Dar evenimentele relatate în opera lui Ammianus Marcellinus se încheie în anul 378, după lupta de la Hadrianopolis.

Iată pe scurt schița istorică a imperiului roman pe perioada sfertului de veac cuprinsă în opera lui Ammianus Marcellinus.

III. Ammianus Marcellinus este un istoric ce aparține antichității și nu unul modern. Istoricul modern este un om de știință. Lui i se cere să utilizeze toate mijloacele de informație pentru cunoașterea exactă a trecutului, pe care este dator să-l înfățișeze obiectiv și cu mijloace adecvate științei, fără podoabele literaturii de imaginație. Pentru antici în general, însă, istoria era învățătoarea vieții *(historia magistra vitae)*, obligată nu numai să transmită cunoștințe, dar și să îndrume în direcția educării sentimentelor: morale, patriotice, estetice. Oamenii și faptele din trecut erau pentru istoric exemple, pozitive sau negative, puse la îndemînă generațiilor viitoare de către înaintași, pentru a le învăța ce este bine și ce este rău, ce trebuie să facă și de ce trebuie să se ferească[3]. Istoricul se considera dator să se adreseze nu numai minții, ci și inimii, nu numai să instruiască, ci să și convingă, să îndemne la acțiune; de aceea istoria mai era definită și ca o lucrare eminamente oratorică *(opus oratorium maxime)*, pentru că întocmai ca oratorul, care urmărește să cîștige pe auditori și să-i determine în sensul vederilor lui, istoricul trebuie să prezinte faptele trecutului în forme atrăgătoare sau respingătoare, după caz, folosind mijloacele de compoziție și stil în concordanță cu scopul urmărit[4].

[3] De aici caracterul sentențios, numărul mare de maxime morale în opera lui Ammianus Marcellinus, aprecieri și generalizări asupra caracterelor, observații asupra îndatoririlor cetățenești în genere.

[4] Așa se explică recursul frecvent la citate din Cicero și fraza adesea declamatoare determinată probabil și de prezentarea ope-

https://biblioteca-digitala.ro

Dar nu numai concepția istorică a înaintașilor săi (Sallustius, T. Livius, Tacitus), ci și alte motive l-au determinat pe Ammianus Marcellinus să dea un mesaj moral și patriotic operei sale. Tabloul social politic al lumii romane în secolul al IV-lea — în ciuda unor licăriri mai strălucitoare decît cele din secolul anterior, prezenta totuși aspecte destul de sumbre și vădea declinul continuu a imperiului.

Structura administrativă a statului era în linii mari cea dată de Diocletianus, cu unele modificări aduse de Constantin cel Mare. Bazele acestei structuri fuseseră puse din secolele anterioare: monarhia absolută de drept divin, cultul împăratului, slăbirea autorității statului și întărirea rolului cancelariilor imperiale, recurgerea la un asociat în domnie atunci cînd se simțea nevoia etc. iar cei doi împărați nu făcuseră decît să întărească asemenea baze.

Statul era așadar în imperiul roman tîrziu un aparat administrativ și birocratic, condus de împărați preamăriți cu fast oriental și înconjurați de sfetnici de obicei lingușitori, intriganți și setoși de averi. Între aceștia, un rol important îl avea șeful departamentului curții imperiale *(cubiculi praepositus),* sub ordinele căruia se găseau diferitele categorii de slujitori ai palatului. Puterea politică a senatului trecuse asupra consiliului imperial *(consistorium),* ai cărui membri stăteau în picioare în fața împăratului. Șeful cancelariilor imperiale *(magister officiorum)* era totodată și șeful gărzilor imperiale și al siguranței statului. El își împărțea atribuțiile cu prefectul pretoriului și făcea împăratului rapoarte scrise. Cvestorul palatului *(quaestor palatii)* era în schimb în directă legătură cu împăratul. Prin el se primeau petiții și se dădeau răspunsuri, el pregătea legile care se discutau în consistoriu și care promulgate purtau și semnătura lui. Finanțele erau conduse de doi miniștri: unul *(comes largitionum)* în fruntea tezaurului statului și al domeniilor publice, iar celălalt *(comes rerum privatarum)* cu func-

---

rei mai întîi fragmentar în lectură publică. Citatele din Cicero sînt, mai toate, sentințe morale.

https://biblioteca-digitala.ro

ţia de trezorier al împăratului şi de administrator al domeniilor imperiale. Acestui aparat al conducerii centrale, care dispunea de un personal foarte numeros, îi erau subordonate prefecturile[5], diocezele şi provinciile, fiecare cu un personal la fel de numeros şi cu organizare complicată. Şi mai înainte de Diocletianus imperiul era împărţit în provincii, dar numărul lor a crescut treptat: dacă pe timpul lui Augustus erau 14, sub Traian 42 şi sub Septimius Severus 46, sub Diocletianus au ajuns la 96, pentru ca la sfîrşitul secolului al IV-lea să se ridice la 120. Astfel, imperiul roman din stat militar se transformase în monarhie birocratică. Acest aparat administrativ, cu funcţionari superiori şi inferiori atît de mulţi, bine plătiţi şi bucurîndu-se de anumite privilegii, încărca enorm cheltuielile statului, ale cărui venituri aveau ca sursă principală diferitele feluri de impozite, toate apăsînd poporul, creînd nemulţumiri, tulburări şi răscoale. La cheltuielile pentru întreţinerea acestui aparat funcţionăresc se adăugau cele pentru armată, chiar dacă pentru apărarea frontierelor exista şi o miliţie formată din populaţia regiunilor de graniţă. Dar apărarea cu ajutorul acestei miliţii nu era sigură, fiindcă localnicii şi coloniştii aduşi la marginea imperiului erau mulţi din acelaşi neam ca vecinii de peste hotare. Pe de altă parte, prin introducerea unităţilor auxiliare şi a trupelor speciale recrutate dintre barbari puterea armată a scăzut, pentru că aceşti străini, chiar dacă mulţi dintre ei se dovedeau viteji şi devotaţi, nu erau însufleţiţi de înalte sentimente de sacrificiu, şi ajungeau adesea spioni şi trădători. Diocletianus a fost primul împărat care a colonizat regiunile de graniţă cu germani, dîndu-le sarcina să le apere de invazii, şi care a primit în armată străini, în cea mai mare parte tot germani. Aceste măsuri ale lui au fost o parte din cauzele care au dus repede la decăderea imperiului, pînă la prăbuşirea lui sub primele lovituri date de către năvălitori.

[5] Imperiul era împărţit în 4 prefecturi, acestea în dioceze iar diocezele în provincii.

https://biblioteca-digitala.ro

Trebuie amintit că Ammianus Marcellinus şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Antiochia. În acest oraş şi-a format cultura şi orientarea social-politică, şi încă aici fiind şi-a putut da seama de situaţia de declin în care se găsea imperiul roman prea întins şi de primejdiile care-l ameninţau, fie că era condus de un singur împărat, sau de mai mulţi. Deşi grec de neam, Ammianus Marcellinus nu mai putea cultiva un patriotism grecesc, cu toate că admira cultura greacă şi o socotea superioară celei romane. Grecia era de sute de ani provincie romană şi Atena îşi pierduse strălucirea de odinioară.

Este drept că în secolul al IV-lea nici Roma nu-şi mai avea importanţa politică de altădată, fiindcă împăraţii o părăsiseră, necesităţile de ordin strategic obligîndu-i să-şi aibă alte reşedinţe. De la Mediolanum se putea ajunge mai repede în alte părţi ale imperiului. Treveri era aproape de Rin, de la Sirmium nu era mult pînă la Dunăre, de la Antiochia se porneau expediţiile spre Tigru. Constantinopolul a fost construit pe locul vechiului Bizanţ pentru că de acolo se puteau supraveghea frontierele atît cele europene, ameninţate de invaziile barbare, cît şi cele asiatice, călcate de temutele armate persane. Totuşi, Roma îşi păstrează prestigiul său spiritual în toată perioada imperiului tîrziu, ca principal centru al culturii apusene şi al tradiţiilor romane. Aici vin şi rămîn oameni de litere din diferite provincii. Îşi exprimă în versuri latineşti dragostea pentru Roma poeţi ca Ausonius şi Rutilius Namatianus din Gallia, sau ca poetul creştin Prudentius din Spania. Dar nu numai pentru partea de apus a imperiului, ci şi pentru cea de răsărit Roma era important punct de atracţie. Poetul Claudius Claudianus, grec din Alexandria, a părăsit oraşul natal, care era şi pe vremea aceea strălucit centru al elenismului, şi a devenit poet latin, cîntînd în versuri inspirate gloria Romei. La fel ca el Ammianus Marcellinus, grec din Antiochia, a devenit un fervent patriot roman, devotat armatei şi instituţiilor romane în lume, şi de pe aceste poziţii şi-a scris în limba latină opera.

https://biblioteca-digitala.ro

Străbătînd imperiul în lung şi în lat, în timpul activităţii militare şi după aceea, a putut afla nu numai din documente scrise sau din referinţele altora, ci şi informîndu-se direct care era structura internă a societăţii romane, cum erau administrate provinciile şi diocezele, cum era condus statul etc. El cunoştea bine aparatul de stat şi felul defectuos în care împăraţii îşi exercitau puterea. Datorită incorectitudinii funcţionarilor — de la cel mai mic slujbaş pînă la conducătorul suprem — abuzurile, injustiţia, setea de îmbogăţire, venalitatea şi corupţia de toate soiurile erau regula generală şi nu este de mirare dacă mulţi năpăstuiţi fugeau peste graniţe.

IV. Opera lui Ammianus Marcellinus are un caracter militant, de pledoarie pentru întoarcerea la vechile virtuţi romane, datorită cărora un mic popor din Latium şi-a lărgit neîntrerupt hotarele şi a ajuns în cursul secolelor stăpînul lumii. Împăraţilor, curtenilor, comandanţilor militari, tuturor cetăţenilor le oferă exemple celebre din istorie demne de urmat pentru asigurarea prosperităţii interne şi pentru mărirea capacităţii de apărare a graniţelor.

Pe prim plan în prezentarea lumii romane sînt în opera lui Ammianus Marcellinus împăraţii, de priceperea şi vrednicia cărora depindeau liniştea şi fericirea tuturor, şi autorul formulează multe judecăţi şi sentinţe asupra îndatoririlor unui bun împărat.

Dar dintre împăraţii din sfertul de veac cuprins în opera lui Ammianus Marcellinus numai Iulianus se apropie de tipul conducătorului ideal. Constantius, Gallus, Valentinianus şi Valens sînt fiecare în felul lor exemple negative, demonstrînd cum nu trebuie să fie un împărat.

Constantius, mediocru în multe privinţe, era stăpînit de cruzime, asemănîndu-se cu cei mai fioroşi tirani (XV, 5, 37; XXI, 16, 8). Bănuitor (XV, 8, 10), atent la orice delaţiune (XIV, 4, 2; 4; 5—9 etc.) îşi avea informatori, între alţii, pe secretarul Paulus, poreclit Catena (Lanţul) pentru priceperea cu care implica vinovaţi şi nevinovaţi în tot felul de procese, şi pe intendentul Mercu-

https://biblioteca-digitala.ro

rius, numit comitele viselor, pentru că afla pînă şi ce visau oamenii în timpul somnului (XV, 3, 4—5). Vanitos şi stăpînit de nemăsurat orgoliu, poza ca un monarh oriental şi se lăsa înconjurat de linguşitori şi intriganţi (XV, 1, 3). Ammianus îl dispreţuieşte că s-a dus la Roma pentru a-şi sărbători triumful împotriva duşmanilor interni, deşi triumful se acorda numai după succese strălucite în războaie externe (XVI, 10, 1). De asemenea, îl umplea de indignare faptul că împăratul Constantius considera victoria de la Argentoratus ca a sa personală şi nu a lui Iulianus, care o obţinuse (XVI, 12, 70).

În contrast izbitor cu Constantius este prezentat Iulianus. Acesta „prin prudenţă era socotit un al doilea Titus, fiul lui Vespasianus, prin gloria războaielor foarte asemănător lui Traian, blînd ca Antoninus Pius, iar prin înţelepciune şi dorinţa de desăvîrşire se potrivea cu Marcus Aurelius, pe care se străduia să-l imite în toate actele vieţii sale" (XVI, 1, 4). Dedicat studiului filozofiei şi cultivînd virtuţile, Iulianus dispreţuia fastul şi intrigile, ducea o viaţă foarte simplă, atît la palat cît şi în expediţii (XXII, 4, 9—10; XVII, 1, 2), consacrîndu-se, nopţi întregi, meditaţiei şi scrisului. În general blînd şi iertător, se silea să nu nedreptăţească pe nimeni. Viteaz conducător de oşti şi bun cîrmuitor al statului, se bucura deopotrivă de dragostea armatei şi a provinciilor. Pentru gloria faptelor sale, spune istoricul, Iulianus trebuia înmormîntat în Cetatea Eternă, nu într-o localitate necunoscută din Asia Mică. Ammianus Marcellinus se dovedeşte imparţial şi în aprecierea vieţii şi faptelor acestui împărat, căruia îi laudă meritele, dar nu-i acoperă unele lipsuri. Părăsind creştinismul, Iulianus reînvie cultul zeilor păgîni, dar istoricul, care era şi el păgîn, nu-i aprobă abuzul de jertfe şi măsurile nedrepte luate împotriva creştinilor (XXII, 14, 3).

Lui Iovianus, care a domnit numai 8 luni, Ammianus Marcellinus îi dedică doar cîteva capitole şi se arată de asemenea imparţial şi cu acest împărat „tînăr, fără experienţă, pe care nu e drept nici să-l ocărîm, nici să-l

https://biblioteca-digitala.ro

lăudăm, fiindcă n-a avut încă timp să devină cunoscut prin nici o faptă însemnată de acest fel" (XXV, 9, 7).

Pe Valentinianus îl acuză de invidie, ură (XXX, 8, 10) şi cruzime fără margini. Totuşi îl laudă pentru vitejia cu care a apărat graniţele şi pentru toleranţa religioasă de care a dat dovadă.

Pe Valens îl acuză de asemenea de răutatea pe care a arătat-o mai ales cu prilejul procesului de vrăjitorie de la Antiochia, cînd mulţi oameni nevinovaţi şi-au sfîrşit viaţa în timpul torturilor sau au fost pedepsiţi cu moartea (XXIX, 1). Uciderea regelui armean Papa, spune Ammianus Marcellinus, a avut loc în dispreţul celor mai elementare sentimente de omenie (XXX, 1, 22). Incult şi obtuz la minte, Valens nici nu observa măcar cît erau de deplasate laudele linguşitorilor (XXIX, 1, 11).

Se crede că asupra defectelor lui Valentinianus a insistat în mod deosebit, pentru că acest împărat a lovit în interesele aristocraţiei senatoriale, din rîndul căreia Ammianus Marcellinus îşi făcuse mulţi prieteni la Roma. În linii generale, aceşti împăraţi au rămas în istorie aşa cum au fost prezentaţi de Ammianus.

Celelalte categorii de funcţionari (consilieri, şefi ai departamentului curţii, prefecţi, guvernatori de provincii, slujbaşi civili şi militari mai mari sau mai mici) sînt prezentaţi de asemenea de pe poziţii etice, în lumina îndatoririlor publice pe care le aveau de îndeplinit. Goana după avuţii era un viciu general, de care suferea tot aparatul de stat. De aici nedreptăţile în justiţie, favoritismul, persecuţiile şi actele de cruzime.

Nici în armată lucrurile nu stăteau mai bine. Ammianus în calitate de militar a putut să cunoască de aproape pe comandanţi, dintre care mulţi erau viteji; dar şi aici îngîmfarea, dorinţa de avansare cu orice preţ, invidia, intriga şi setea de îmbogăţire stăteau la loc de cinste. Bravul Ursicinus, comandantul lui Ammianus Marcellinus, a fost urmărit de invidia lui Arbitio care, ajuns general din simplu soldat, „era foarte iscusit în a întinde curse ucigaşe oamenilor cu viaţă nepătată" (XV, 2, 4). Revolta

https://biblioteca-digitala.ro

goților trecuți peste Dunăre cu învoirea lui Valens s-a datorat în mare parte venalității comandanților romani. „Pe cînd barbarii aduși la sud de Danubius se zbăteau în lipsa de alimente, odioșii noștri comandanți, în pofta lor nemăsurată de cîștig, au născocit un tîrg detestabil: au strîns din toate părțile cîini cît au putut de mulți și i-au dat pentru hrană, cerînd în schimb oameni ca sclavi, cîte un om pentru fiecare cîine, cei înfometați fiind nevoiți, chiar conducătorii lor, să-și dea copiii în sclavie" (XXXI, 4, 11). Descompunerea morală pătrunsese și printre ostașii de rînd. „Feroce și hrăpăreț față de ai săi, soldatul devenise moale și leneș în fața dușmanilor; îmbuibat din jafuri și trîndăvie deosebea cu mare pricepere varietățile de aur și pietre scumpe, cu totul altfel decît se întîmplau lucrurile nu cu mult timp în urmă. Căci este cunoscut faptul că, pe timpul lui Maximianus Caesar, la ocuparea unei fortificații a regelui perșilor, un soldat de rînd găsind o pungă partică în care erau mărgăritare, necunoscîndu-le valoarea le-a aruncat și și-a oprit pentru el doar punga goală, dar de piele lustruită" (XXII, 4, 7—8).

Critica moravurilor romane este necruțătoare și foarte severă. Deși Roma nu mai e capitala imperiului, iar senatul și poporul roman nu mai sînt făcătorii de legi de pe timpul republicii, numele lor încă sînt rostite cu respect. „În toate ținuturile, cîte sînt, Roma este privită ca stăpînă și regină și pretutindeni e respectată autoritatea senatorilor odată cu părul lor cărunt, iar numele poporului roman este de asemenea stimat și iubit. Dar această splendoare a corpului senatorial — adaugă istoricul — este întunecată de ușurința condamnabilă a unor membri ai săi, care nu se gîndesc unde s-au născut ei, ca și cum ar fi căpătat permisiunea pentru vicii, au alunecat în rătăciri și imoralitate" (XIV, 6, 6). Mai departe sînt arătate pe rînd viciile care pătează numele senatului și poporului roman. Bibliotecile nu mai au cititori, în schimb s-au înmulțit localurile de petrecere. Familiilor cu mulți copii de altădată le-au luat locul cele fără copii și celi-

https://biblioteca-digitala.ro

batarii. Dintre străini sînt prețuiți numai dansatorii, cîntăreții și actorii.

Moravurile celor săraci sînt la fel de decăzute. Aceștia își petrec timpul în cîrciumi, la circ, sau jucînd zaruri. „Deși în celălalt timp sînt niște leneși și niște trîntori, cînd vine ziua întrecerilor hipice, încă înainte de revărsatul zorilor îi vezi alergînd din toate părțile către hipodrom, ca și cum ar fi ei înșiși concurenți cu carele de curse. Cei mai mulți fac nopți albe în discuții aprinse despre rezultatul alergărilor" (XXVIII, 4, 31). Și aceștia caută nume prin care să pară culți, dar își petrec viața nu studiind, ci „frecventînd spectacole sau locuri de plăceri și desfrîu" (XXVII, 4, 29).

Moravurile celor datori să apere dreptatea sînt supuse unei critici incisive. Ei n-au nimic din demnitatea și prestigiul marilor oratori de altădată; urmărind cîștigul, nu gloria, sînt inculți și fanfaroni. Umblă după clienți, promit să le termine procesele, dar le prelungesc la infinit ani întregi, purtînd pe împricinați pe drumuri și sărăcindu-i (XXX, 4, 9—19). Paginile despre moravurile locuitorilor Romei sînt scrise cu ironie, sarcasm, și poate cu unele exagerări. Adevărul este că se găseau la Roma și oameni onești, senatori ca Symmachus și Praetextatus, despre care vorbește cu admirație, iar el își citea opera în fața unui public cult, care-l putea înțelege și aprecia. Dar situația generală cu siguranță că nu era mai bună. Și istoricul socotește că oferindu-le exemple înălțătoare din vremurile trecute, oamenii se vor schimba, că istoria își va îndeplini astfel o înaltă misiune socială.

V. Ammianus a cunoscut de aproape evenimentele care au avut loc în sfertul de veac cuprins în opera lui, precum și oamenii care au participat la ele. De asemenea a cunoscut forma de guvernămînt, aparatul administrativ și moravurile societății romane și pentru a le prezenta în opera sa n-a avut nevoie decît să completeze cu date din arhive și cu mărturii ale contemporanilor observațiile și amintirile sale, sau însemnările de militar și călător. Dar cele mai multe izvoare ale operei le con-

https://biblioteca-digitala.ro

stituie acelea care i-au furnizat adaosurile — referirile la situații și oameni din epoci anterioare, digresiunile etc. — fără de care opera sa ar fi o simplă cronică. Și pentru acest adaos a utilizat toată literatura greacă și latină, cu un mare număr de scriitori, dintre care aproape 40 sînt amintiți de el. În opera lui, care dovedește o vastă informare și cultură, întîlnim istorici ca Herodot, Thucydides, Sallustius, Cornelius Nepos, poeți ca Homer și Vergilius, filozofi ca Socrate, Platon, Aristotel, oameni de știință ca Ptolemaeus, Eratosthenes, Hecataeus etc. Dintre scriitorii latini este de mai multe ori citat Cicero, de la care a împrumutat maxime și sentințe pentru definirea pozițiilor etice ale operei. Sînt și autori necitați de el, dar de a căror operă s-a folosit într-un fel sau altul. Pot fi arătați, între alții, Valerius Maximus, care i-a oferit „fapte și vorbe memorabile", sau chiar istorici ca Titus Livius și Tacitus care l-au influențat dar pe care nu-i numește. Mai ales de influența lui Tacitus, a cărui operă a continuat-o[6] s-a resimțit, din modul în care a înțeles să fie obiectiv și imparțial în redarea evenimentelor și în judecarea faptelor. De asemenea, nu citează întotdeauna izvoarele din care a luat materialul unor digresiuni, probabil fiindcă multe din acestea au un nivel mediu, conținînd cunoștințe de cultură generală, și nu era nevoie să le sprijine pe trimiteri la alți autori. Lecturile din domeniul istoriei și geografiei l-au influențat în arta compoziției și stilului, precum se vede din referințele la Homer, Vergilius, Cicero.

VI. Istoria lui Ammianus este presărată cu multe digresiuni din diferite științe — geografie, geologie, astronomie, științe naturale etc. — care ocupă aproape a șasea parte din operă.

---

[6] Tacitus a scris istoria imperiului roman de la moartea lui Augustus pînă la sfîrșitul domniei lui Domitianus, iar Ammianus Marcellinus i-a continuat opera, scriind istoria imperiului roman de la Nerva pînă la moartea lui Valens.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele mai multe sînt cele geografice, dînd cadrul în care se desfăşoară faptele şi evenimentele povestite. Astfel sînt descrise provinciile orientale (XIV, 8), Gallia (XV, 9—12), Egiptul (XXII, 15—16), provinciile persane (XXIII, 6), Tracia (XXVII, 4). Acestea, cu rîurile, munţii, oraşele şi locuitorii lor, sînt prezentate şi istoric şi, din acest punct de vedere, în lipsa documentelor, autorul recurge la informaţii culese din legende, mai ales cînd dă detalii despre trecutul popoarelor şi despre întemeierea oraşelor din fiecare provincie. Vorbind, de exemplu, despre provinciile orientale (Cilicia, Isauria, Commagene, Syria, Fenicia) spune că oraşul Tarsus „a fost întemeiat de Perseus, fiul lui Jupiter şi al Danaei", şi că Mobsuestia a fost „domiciliu al acelui vestit profet Mobsus care, rătăcit de ceata argonauţilor, cînd se întorceau cu lîna de aur, a ajuns pe coastele Africii" (XIV, 8, 3). Descrierea Galliei este amplă şi foarte interesantă mai ales pentru cunoaşterea numelor vechi ale actualelor oraşe din apusul Europei, care mai toate s-au ridicat pe vatra celor antice. Vorbind despre originea gallilor, spune între altele: „Precum afirmă unii, cei dintîi locuitori ai acestor regiuni au fost numiţi celţi, de la un rege iubit de ei, sau galati, de la numele mamei acestuia — şi de aceea în limba noastră li se zice galli — după alte izvoare însă dorienii, urmînd pe vechiul Hercule, s-au stabilit în ţinuturile din apropierea oceanului". Sugestiv şi pitoresc sînt prezentaţi gallii despre care spune că: „sînt aproape toţi înalţi de statură, cu tenul alb şi cu părul blond, cu priviri agere şi înfiorătoare, puşi pe gîlceavă şi peste măsură de insolenţi. Dar oricare dintre ei la ceartă nu ţine piept unui grup întreg de străini, decît dacă are alături de el soţia, care-i mai puternică decît el, mai ales cînd aceasta, cu ochii ei albaştri şi cu vinele gîtului umflate de furie, scrîşnind din dinţi, cu braţe albe ca zăpada şi voinicească, loveşte cu pumnii şi cu picioarele, de parcă ar fi o catapultă în funcţiune" (XV, 12, 1). Pentru a descrie litoralul Mării Egee şi al Mării Negre autorul spune că a folosit ceea ce a citit şi ceea ce a văzut, dar între cele citite tot mitologia este pe primul plan. Gu-

https://biblioteca-digitala.ro

rile Dunării, cu nume greceşti, Histros (Istria) „cîndva cetate foarte puternică" (XXII, 8, 45), Tomis, sînt citate în treacăt. Şi Egiptul a fost vizitat de către Ammianus Marcellinus, care însă îl descrie cu unele inexactităţi de ordin geografic, dar cu amănunte precise despre Nil, crocodili, şerpi, boul Apis, piramide, despre obiceiuri şi despre scrierea egipteană, despre oraşele mai însemnate, între care Alexandria este arătată ca principal centru al literaturii, ştiinţelor şi filozofiei în antichitate.

Prezentarea provinciilor persane constituie cea mai lungă digresiune pe care o întîlnim în opera lui Ammianus Marcellinus. Acesta, luînd parte la expediţia lui Iulianus, a putut cunoaşte unele ţinuturi ale Persiei. Totuşi, în redarea atîtor amănunte despre fiecare provincie s-au putut strecura destule erori şi confuzii de natură istorică. De exemplu, populaţiile din unele provincii sînt arătate nu în starea în care se găseau pe atunci, ci aşa cum le întîlneşte în Herodot, care a trăit cu multe sute de ani înaintea lui. Viaţa şi obiceiurile perşilor sînt însă prezentate destul de corect şi cu multe amănunte. Descrierea Traciei, cu popoarele şi oraşele mai însemnate, ne pune la îndemînă unele date despre daco-geţi, iar referinţele despre goţi, huni, alani ne introduc în epoca primelor năvăliri barbare.

Alte digresiuni, din alte domenii, sînt de asemenea demne de toată atenţia pentru cunoaşterea nivelului la care se găseau unele domenii ale ştiinţei în antichitate. Cutremurele şi felul lor (XVII, 7, 4—14), ciuma şi varietăţile ei (XIX, 4, 1), eclipsele de soare şi de lună (XX, 3, 1—2), cometele (XXV, 10, 2—3) dovedesc că în linii generale aceste fenomene erau bine cunoscute în antichitate. În schimb alte digresiuni mai restrînse, cum sînt cele despre unirea palmierilor (XXIV, 3, 13—14) şi despre formarea perlelor (XXIII, 6, 8—5), au în ele fantezie şi umor. O menţiune specială merită informaţiile despre armele de asediu, pe care Ammianus Marcellinus ca fost ofiţer le cunoştea foarte bine.

Multe digresiuni sînt date mai mult ca divertisment, ca schimbare de decor în şirul de tablouri reprezentînd

https://biblioteca-digitala.ro

tulburări sociale şi procese sîngeroase, războaie interne şi externe. Dar starea culturală a epocii nu se poate reconstitui din ele, ci mai degrabă din alte amănunte împrăştiate ici şi colo, în operă, amănunte care sînt destul de puţine şi de insuficiente din acest punct de vedere.

Dintre scriitorii vremii sînt pomeniţi Victor Aurelius, despre care, deşi îl numeşte istoric, arată ce funcţii politice a îndeplinit, dar nu şi ce a scris. Istoricul Eutropius de asemenea apare numai ca om politic, ca şi Symmachus, despre care spune că a fost un strălucit senator şi prefect al Romei, dar fără să-i menţioneze preocupările literare. Iar despre Iulianus relatează că a scris satira Misopogon împotriva antiochienilor, dar nu citează şi alte scrieri ale împăratului. Nu întîlnim în opera lui Ammianus numele poetului Claudianus, sînt ignoraţi retorii Himerius, Themistius şi Libanius, care prin activitatea lor îndelungată erau foarte cunoscuţi lumii culte din a doua jumătate a secolului al IV-lea. Sînt trecuţi cu vederea mulţi scriitori ai vremii, păgîni sau creştini, autori de opere literare în limba latină sau în cea greacă; dar aşa era conceput domeniul istoriei în antichitate, ca şi mai tîrziu de altfel, şi nici alţi istorici anteriori lui, sau chiar după el, pînă de curînd, n-au dat atenţie specială culturii din epocile tratate în operele lor.

VII. În primele 13 cărţi care s-au pierdut era expusă istoria imperiului roman pe o perioadă de 257 de ani, deci foarte sumar în comparaţie cu perioada de 25 de ani din cele 18 cărţi rămase. La începutul cărţii a 15-a autorul chiar anunţă că de aici încolo va povesti evenimentele mult mai amănunţit, „fără teamă de clevetitorii care critică operele pentru lungimea lor. Căci atunci este de lăudat concizia, cînd lasă la o parte digresiunile nepotrivite, dar nu ştirbeşte cu nimic cunoaşterea faptelor". În 11 cărţi este cuprinsă istoria imperiului roman pe o perioadă de 11 ani, coincizînd cu timpul în care Ammianus Marcellinus ca ofiţer activ a putut cunoaşte destul de bine evenimentele din acel timp. În prefaţa cărţii a XXVI-a însă pledează pentru o expunere mai concisă,

https://biblioteca-digitala.ro

fără intrarea în prea multe amănunte, pe de o parte fiindcă este vorba de fapte pe care mulţi le cunosc, căci s-au petrecut în vremea lor şi „adevărul îşi are primejdiile lui", iar pe de alta fiindcă „disciplina istorică (...) este deprinsă să se ocupe cu faptele mai de seamă şi nu să înregistreze toate amănuntele pe care, dacă cineva ar vrea să le ştie, este ca şi cum ar spera să poată număra părticelele indivizibile care zboară în vid şi pe care noi le numim atomi" (XXVI, 1, 1). Scrise potrivit acestui nou criteriu, ultimile şase cărţi expun istoria imperiului roman de la 364 la 378, adică pe o perioadă de 14 ani, deci într-o formă mai restrînsă faţă cu perioada anterioară. În afară de prudenţa pe care şi-o impune, se mai adaugă şi faptul că pentru evenimentele din ultima perioadă — deşi mai recente în timp — avea mai puţine mijloace de informare decît pentru perioada în care fusese ofiţer activ.

În cărţile XIV—XXV urmează criteriul cronologic, pe ani, cu cîte un eveniment dominant în fiecare carte, căruia i se alătură celelalte, după cum urmează: cartea a XIV-a — moartea lui Gallus, cartea a XV-a — situaţia din Gallia la venirea lui Iulianus şi descrierea Galliei, cartea a XVI-a — victoria de la Argentoratus, cartea a XVII-a — campaniile împotriva sarmaţilor şi cvazilor, cartea a XVIII-a şi a XIX-a — luptele cu perşii; cartea a XX-a — proclamarea lui Iulianus ca Augustus; XXI — moartea lui Constantius; XXII — Iulianus la Constantinopol şi Antiochia; XXIII — ultimele pregătiri pentru expediţia împotriva perşilor; XXIV — expediţia; XXV — moartea lui Iulianus şi domnia lui Iovianus. În cărţile XXVI—XXXI, criteriul analistic este părăsit şi înlocuit cu cel geografic, fără să mai existe un eveniment dominant, ci mai multe, astfel: cartea a XXVI-a — venirea lui Valentinianus, alegerea lui Valens ca asociat la domnie şi răscoala lui Procopius; cartea a XXVII-a — evenimente care se petrec în Germania, Gallia, Africa, la Dunăre şi în Armenia; XXVIII — evenimente din Gallia, Syria, Tripolitania, Roma, Britannia; XXIX — faptele notarului Theodorus şi campania lui Theodosius în Afri-

https://biblioteca-digitala.ro

ca; XXX — campania lui Valentinianus contra cvazilor şi alegerea lui Valentinianus al II-lea ca succesor; XXXI— invazia goţilor, lupta de la Hadrianopolis.

Pentru fixarea în timp a evenimentelor şi a legăturilor dintre ele, Ammianus Marcellinus foloseşte procedee variate. Numele consulilor în funcţiune, pentru a indica anul, se arată de obicei la începutul cărţilor, dar şi la mijlocul lor, de exemplu: „Acestea s-au petrecut într-unul şi acelaşi an în diferite părţi ale imperiului. În Gallia situaţia era mai bună, numele de consuli îi onora acum pe fraţii Eusebius şi Hypatius . . .“ (XVIII, 1, 1). XXIII, 1, 1: „Aceste evenimente s-au petrecut în acel an, ca să nu vorbesc de altele mai mărunte. Iulianus, de 3 ori consul, intrase pentru a patra oară în această magistratură supremă, avînd coleg în haină la fel tivită cu fîşii de purpură pe Sallustius, prefect al Galliei“ (XXIII, 1, 1). Unele date sînt fixate nu numai pe ani, ci şi pe anotimpuri şi zile din lună: „A treia zi înainte de nonele lui martie“ (XXIII, 2, 6), „În ziua următoare, care era a şaptea a idelor lui aprilie“ (XXIII, 5, 12) etc.

Uneori precizia merge pînă la arătarea orelor din zi sau din noapte: „Şi ca întîrzierea să nu le tempereze avîntul, în a patra oră din zi cetatea era înconjurată şi lupta se dădea cu furie“ (XXXI, 15, 3); „Barbarii şi-au făcut toate pregătirile de luptă şi, către veghea a III-a (după miezul nopţii), uitînd de pierderile trecute au năvălit cu forţe multiple“ (XXXI, 15, 10).

Alteori timpul este arătat după numele constelaţiilor şi, de exemplu, căldura lunilor iulie—august este indicată astfel: „Soarele în înaltul cerului parcursese zodia Leului şi, trecînd în ţinutul Fecioarei, încingea mai ales pe romani“ (XXXI, 13, 7).

Şi funcţia altor demnitari serveşte ca indicaţie cronologică: „În timp ce Gallia începea să se refacă astfel, la Roma, sub a doua prefectură a lui Orfitus, s-a ridicat în Circul cel Mare un obelisc“ (XVII, 4, 1); „Între timp, începînd din viaţă Vulcacius Rufinus pe cînd era în funcţie, a fost chemat la Roma pentru conducerea prefecturii pretoriene Probus“ (XXVII, 11, 1).

https://biblioteca-digitala.ro

Unele evenimente sînt anunțate anticipat, arătîndu-li-se deznodămîntul înainte de a se ajunge la ele cu povestirea. Astfel, de exemplu, despre sarmații limiganți spune: „Primind aceste condiții de bună voie, pe cît se credea, au stat potoliți cîtva timp, dar după aceea au fost aținați de ferocitatea lor nativă către crime care le-au adus nimicirea, cum vom vedea la locul potrivit" (XVII, 13, 23). În legătură cu rezistența la Aquileia a susținătorilor lui Constantius și cu predarea lor lui Iulianus cînd au auzit că împăratul Constantius a murit, spune: „Toți cei care cu forța, nu de voie, au fost împinși în ghiarele luptelor, au fost grațiați. Căci așa a hotărît în judecata sa bunul și înțeleptul împărat. Dar acestea s-au petrecut după cele ce urmează" (XXI, 12, 20).

Întîlnim și episoade în care sînt prezentate fapte anterioare celor din șirul povestirii, cum sînt cele despre Eutherius (XVI, 7, 4—7), sau despre Anatolius (XIX, 11, 3).

Acestea sînt cîteva observații cu privire la structura generală a operei. Dar talentul de scriitor al lui Ammianus Marcellinus apare cu claritate în compoziția și stilul fiecărei cărți.

În alcătuirea lor internă, cele 18 cărți ale lui Ammianus seamănă între ele și ca trăsături de detaliu: fiecare conține un număr mai mare sau mai mic de capitole, avînd și acestea un cuprins de obicei unitar, fie că este vorba de povestirea unui eveniment, de descrierea unei provincii, de caracterizarea unei persoane, sau a unei situații. În fiecare carte cititorul este plimbat din Occident în Orient și invers, în legătură cu apărarea granițelor, iar în interior atenția îi este atrasă asupra atîtor probleme foarte complicate, determinate de spiritul bănuitor sau de cruzimea împăraților, de aprovizionare, de evenimente terestre sau astronomice (cutremure, molime, eclipse de soare și de lună etc.).

Să luăm ca exemplu chiar cartea a XIV-a, prima din cele rămase. Autorul ne strămută cu ușurință atenția de la ferocitatea lui Gallus la incursiunile isaurilor, de la planurile de invazie ale perșilor la năvălirile și obi-

https://biblioteca-digitala.ro

ceiurile saracenilor, de la schingiuirile partizanilor lui Magnentius la viciile senatului și poporului roman, pentru ca de la actele de cruzime ale lui Gallus și de la provinciile orientale să ne ducă în apus la granița cu alamannii și apoi din nou în orient la Gallus, care este chemat și decapitat din ordinul lui Constantius.

Din primele rînduri ale cărții ne dăm seama că scriitorul, chiar dacă este nepărtinitor, nu poate manifesta indiferență față de realitatea socială prezentată și din această atitudine izvorăsc primele virtuți stilistice ale scrisului său. Iată prima frază: „După inevitabilele peripeții ale unei expediții atît de îndelungate, cînd sufletele celor două părți în conflict gemeau încă fără speranță că li s-au terminat primejdiile și suferințele, căci tot mai sunau trîmbițele de război și ostașii n-apucaseră să intre în cantonamentele de iarnă, soarta cea vitregă a adus alte furtuni în viața imperiului, datorită acelor multe și groaznice nelegiuiri ale lui Caesar Gallus". Fraza are o puternică încărcătură afectivă, fiind plină de adjective, substantive și verbe, care exprimă suferințele pricinuite în imperiu de îndelungatele războaie interne și anunțînd alte suferințe datorită cruzimii lui Gallus. Continuînd lectura, aflăm că asprimea lui Gallus era stimulată de soție, „un fel de Megaera muritoare, permanent îmbold la cruzimi, însetată de sînge omenesc, ca și soțul ei". Epitetul metaforic de Megaera muritoare nu numai că arată o însușire, dar angajează și imaginația, fiind luat din lumea miturilor. Nu ne putem referi în amănunt la fiecare frază sau pasaj, căci toate sînt scrise la fel, cu același patos, ci ne oprim ici și colo, subliniind cîteva mijloace de exprimare caracteristice pentru toată opera. Astfel, Gallus nu respecta măcar formal legea „cum au făcut și alți împărați tirani". Prin informatori afla imediat orice șoapte, „ca și cum ar fi fost informat de Amphiaraus, sau de Marcius, profeți vestiți de altădată". Iar soția lui îi alimenta pornirile rele, „deși era datoare să-l îndrume pe calea binelui și a omeniei, așa cum am povestit în biografiile Gordienilor că a procedat soția acelui crud împărat Maximinus". Thalassius, prefect al pre-

https://biblioteca-digitala.ro

toriului, de asemenea, „nu căuta să-l îmblînzească prin sfaturi şi îndemnuri chibzuite, cum au procedat adesea sfetnicii care prin influenţa lor au potolit mînia principelui". Astfel că Gallus, „ca şi cum ar fi înălţat şi mai sus steagul trufiei, fără să mai ţină seama de securitatea sa ori a altora, a pornit ca un fluviu repede şi ireversibil pe calea răsturnărilor plănuite". Din aceste citate, toate din primul capitol destul de scurt al cărţii a XIV-a, ne putem face o idee satisfăcător de clară despre calităţile stilistice ale operei, despre felul în care foloseşte exemple din mitologie sau din istorie pentru a caracteriza răutatea unui principe sau pentru a atrage atenţia asupra datoriei celor din jur de a-l tempera. În capitolul 2 vorbind despre incursiunile isaurilor, printre altele citim: „Şi după cum fiarele cînd sînt împinse de foame — cum spune Cicero — se reîntorc adesea la locul unde s-au înfruptat mai înainte, la fel aceştia, din munţii prăpăstioşi şi neumblaţi, s-au aruncat ca un vîrtej asupra ţinuturilor vecine cu marea." Găsim în această frază două comparaţii şi folosirea unei idei ce aparţine lui Cicero pentru a reda firea prădalnică a isaurilor. În capitolul 3 se arată un plan de atac al generalului persan Nohodares, plan care „dacă izbutea l-ar fi ajutat să devasteze totul ca un trăsnet". Capitolul 4 începe astfel: „Saracenii, pe care nu trebuie să ni-i dorim vreodată nici ca prieteni, nici ca duşmani, prin incursiuni încoace şi încolo, orice puteau găsi devastau imediat, asemenea ulilor răpitori care, dacă au văzut din văzduh prada, o răpesc din zbor repede, sau, dacă dau greş, nu stau pe loc." În continuare este redat portretul colectiv al saracenilor, portret care, ca şi altele asemănătoare, ne arată şi un popor din antichitate, dar şi arta scriitorului. Iată începutul acestui portret: „La aceste neamuri, care se întind începînd de la graniţa Assyriei pînă la cataractele Nilului şi pînă la hotarele blemylor, toţi oamenii sînt la fel: războinici, pe jumătate goi, cu nişte tunici colorate şi foarte scurte, deplasîndu-se din loc în loc, fie în zile liniştite, fie în timpul acţiunilor războinice, pe cai foarte iuţi şi pe cămilele lor slăbănoage. Nimeni dintre

https://biblioteca-digitala.ro

ei nu pune mîna pe coarnele plugului, nu sădește pomi și nu-și caută hrana cultivînd pămîntul, ci toți pribegesc neîntrerupt pe mari întinderi, fără locuințe, fără așezări stabile și fără legi...“ Capitolul 5 arată trăsăturile psihice și morale ale împăratului Constantius. Acesta, „depășind prin răutate măsura bunului simț, primea ca adevăr limpede și evident tot ce i se raporta îndoielnic sau fals... După cum un corp bolnav este de obicei sensibil la atingerile cele mai ușoare, tot așa el, suflet îngust și fricos, socotind că tot ce se vorbea despre el este o urzeală sau un gînd dușmănos securității lui, și-a făcut o jalnică victorie din uciderea oamenilor nevinovați“. Oricine era bănuit de el că-i nutrește sentimente ostile „era aruncat și tîrît în lanțuri, ca un animal sălbatic... Nimeni din cei pedepsiți sub astfel de acuzații n-a fost grațiat la vreo sărbătoare după obicei, deși cei mai răi principi au acordat astfel de grațieri“. În capitolul 6 citim: „Și fiindcă, pe cît îmi dau seama, străinii care vor citi această carte (dacă va fi cazul) se vor mira că în cele ce spun despre Roma e vorba numai despre răzmerițe, despre taverne și despre alte lucruri degradante de acest fel, voi arăta pe scurt și cauzele, fără să mă depărtez cu bună știință de la linia adevărului“. Mai departe istoricul, cu mijloacele satirei și imitînd pe Iuvenal, descrie cum își petrec viața de toate zilele la Roma senatorii și plebea. Întîlnim comparații, sentințe morale, folosirea persoanei a II-a pentru a III-a, expresii din limbajul oral, antiteze, paralele, hiperbole, toate pentru a înfiera prezentul decadent al Romei, în contrast cu trecutul ei glorios. În capitolul 7 sînt denunțate unele acte de cruzime ale lui Caesar Gallus care, depășind orice măsură, „oprima pe toți cei buni și împila toate părțile Orientului, necruțînd nici pe oamenii cu diferite onoruri, nici pe fruntașii orașelor, nici pe plebei.“ Auzind de protestele cvestorului Montius, care-i socotea primejdios abuzul de putere, Gallus, „ca un șarpe amenințat cu piatra sau cu bîta, făcîndu-și acum planuri extraordinare și căutînd să-și apere viața pe orice cale, a ordonat adunarea întregii gărzi.“ La îndemnurile lui, soldații au ucis

https://biblioteca-digitala.ro

pe Montius şi pe Serenianus, împinşi la aceste atrocităţi de Luscus care, „ca un dătător de ton la eforturile ritmice ale hamalilor, i-a aţiţat cu îndemnuri repetate să ducă la capăt ceea ce au început.“ Capitolul 8 constituie o digresiune asupra provinciilor orientale şi este scris într-un stil simplu, clar, precis, fără înfloriturii literare. Totuşi şi aici apare atitudinea critică a autorului faţă de evenimentele istorice. Vorbind de insula Cipru, afirmă: „Nu mă sfiesc să spun că mai mult lăcomia decît dreptatea i-a împins pe romani să invadeze această insulă.“ În capitolul 9 se continuă expunerea actelor de cruzime ale lui Gallus, care a ordonat să fie expuşi la torturi îngrozitoare, condamnaţi la moarte şi executaţi cei bănuiţi că ar fi participat la un complot împotriva lui. Din capitolul 10, în care alamannii cer pace, este de reţinut un alt procedeu, folosit de istoricii vechi, şi anume discursul. Constantius se adresează soldaţilor, cărora le comunică hotărîrea sa de a încheia pace cu alamannii. Asemenea discursuri (sînt vreo 13 în cele 18 cărţi ale lui Ammianus Marcellinus) nu erau reproduse de istorici după documente, ci compuse de ei, aşa cum credeau ei că au putut fi ţinute, pentru a ilustra prin ele şi mai mult caracterul vorbitorilor sau situaţiile impuse de moment.

Capitolul 11, ultimul şi cel mai lung dintre toate, foarte interesant prin conţinut — căci vedem în el lanţul de intrigi şi actele de viclenie în legătură cu arestarea lui Gallus şi condiţiile în care a fost ucis — merită şi sub raportul mijloacelor stilistice o menţiune specială. Întîlnim în el oameni cu funcţii înalte, cum sînt generalul Arbitio „ager şi înflăcărat intrigant“, marele Eusebius „pornit pe răutăţi“, tribunul de scutari Scudilo „iscusit meşter în arta amăgirii“, caracterizaţi — doar — prin cîteva epitete. Întîlnim expresii, repetate şi-n alte părţi ale operei, pentru a sublinia anumite însuşiri ale lui Constantius, care avea urechile „întotdeauna primitoare şi deschise“ la şoapte şi zvonuri, dar pe care „nu l-a părăsit niciodată norocul în războaiele civile“. Întîlnim procedeul, de asemenea repetat, de a pune actele condamnabile ale împăraţilor pe seama faptului că aceştia igno-

https://biblioteca-digitala.ro

rau lecțiile istoriei, care oferă atîtea exemple de conduită în diferite împrejurări. Întrebat de ce a ucis atîția nevinovați, Gallus, cuprins de paliditate adrastiană[7], abia a putut declara că pe cei mai mulți i-a executat îndemnat de soția sa Constantia, ignorînd desigur că Alexandru cel Mare, cînd mama sa i-a cerut să ucidă pe un nevinovat, repetîndu-i, în speranța de a obține ce voia, că l-a purtat nouă luni în pîntece, el i-a răspuns cu aceste cuvinte înțelepte: „Cere-mi altă răsplată, prea buna mea mamă, căci nici o binefacere nu valorează cît viața unui om". Portretul lui Gallus amintește de procedeul folosit și de alți istorici (Tacitus, Suetonius) de a li se face împăraților, la sfîrșitul domniei, un bilanț al faptelor bune și rele, precum și portretul fizic și moral, mai succint sau mai dezvoltat, după însemnătatea fiecărui împărat. Capitolul se încheie cu un șir de exemple ilustrînd vicisitudinile sorții care, „jucîndu-se cu viața muritorilor, cînd îi ridică pe unii pînă la stele, cînd îi aruncă în fundul Cocytului", exemple care sînt atît de multe în viața popoarelor, încît, „dacă ar vrea cineva să le știe în toată varietatea lor, ar fi ca nebunul care crede că ar putea număra părticelele de nisip de pe plaja mării, sau să cîntărească greutatea munților." Această comparație și altele asemănătoare sînt modalități de expresie artistică folosite frecvent de poeții antichității[8].

La acest inventar sînt totuși utile cîteva mici adăugiri complementare. Ammianus Marcellinus a fost militar și a cunoscut de aproape grozăviile războiului, pe care le redă cu o deosebită putere de evocare în descrierea luptelor. Sunetul trîmbițelor, zăngănitul armelor, scenele de măcel cu urletele sau vaietele luptătorilor, cîmpul înroșit de sînge, mulțimea de morți și răniți, sînt aspecte tragice descrise dinamic și impresionant. Iată un moment din luptele de la Amida asediată și, după mai multe zile, cu-

[7] Vezi nota 121, cartea a XIV-a; Cocytul, mai jos, vezi nota 126, cartea a XIV-a.

[8] Comparația din **XXXI, 4, 6** este împrumutată din Vergilius, *Georgice* II, 106, sq. (vezi și Ovidius, *Tristia*, IV, 10; V, 1 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

cerită de perşi: „Nici în cetate nu era mai mică jalea, sau mai puţini morţi, din cauza norului des de săgeţi care, prin mulţimea lor, întunecau văzduhul, şi din cauza maşinilor de război, pe care le aveau perşii de la jefuirea Singarei, producînd şi cu acestea răni nenumărate. Soldaţii împresuraţi îşi împrospătau puterile înlocuindu-se unul pe altul la luptă, căzeau răniţi de moarte în maxima ardoare a apărării, rostogolindu-se loviţi trînteau şi pe cei din apropierea lor, sau, încă în viaţă, cu săgeţi înfipte în corp, căutau spre cei ce le puteau trage afară. Astfel măcelul aducea măcel şi aşa se prelungea urgia pînă la sfîrşitul zilei şi nici întunericul serii nu-i putea pune capăt, pentru că de ambele părţi se dădea lupta cu mare înverşunare. Noaptea le trecea sub greutatea armelor şi colinele răsunau de strigăte dintr-o parte şi alta ...“ (XIX, 2, 8—11).

Episoadele, amănuntele pitoreşti şi interesante abundă în cărţile lui Ammianus Marcellinus şi ele sînt intercalate mai ales în şirul acţiunilor militare, ca evenimente oarecum deosebite. Citäm cîteva: atacul suferit de regii alamanni în timpul unui banchet (XVIII, 2, 13), tragedia soţilor Barbatio (XVIII, 3, 1—4), dezertarea lui Antoninus la perşi (XVIII, 5, 1—3), sau cazul lui Craugasius şi al soţiei sale (XIX, 9, 3—8). Episodul despre copilul care, lăsat de mama lui în învălmăşeala fugii de frica invaziei persane, a fost luat de Ammianus Marcellinus pe cal şi dus în cetatea Nisibis (XVIII, 6, 10—11).

Talentul de scriitor l-a ajutat să dezvolte şi să completeze informaţiile cînd acestea erau insuficiente. Cu siguranţă că atunci nu se ştiau multe lucruri despre huni şi despre alani, dar cele scrise de el despre aceştia au devenit pagini de antologie. Chiar dacă nu a luat parte la toate luptele, tragedia fiecăreia este prezentată în toată amploarea ei. Armata persană pe care o privea de pe vîrful unui munte de la o foarte mare distanţă o descrie ca şi cum ar fi avut-o în faţă (XVIII, 6, 22).

Procedeul de a se arăta anumite semne şi prevestiri care ar fi avut loc înaintea unui eveniment important sau înaintea morţii împăraţilor, folosit şi de alţi istorici, are

https://biblioteca-digitala.ro

la Ammianus Marcellinus o semnificaţie deosebită, fiind nu numai un ornament stilistic, dar şi expresia unor credinţe, cărora istoricul le găsea justificare filozofică. În secolul al IV-lea credinţa în zei suferise transformări adînci. În mintea oamenilor culţi zeii dispăruseră ca fiinţe supranaturale, atotputernice şi nemuritoare. Pentru filozofii neoplatonici — şi Ammianus Marcellinus împărtăşea concepţiile acestora — divinităţile erau simboluri, personificînd anumite elemente sau fenomene din natură şi societate. Apollo era o personificare a soarelui, Diana a lunii, Neptun a mării etc. Sărbătoarea lui Adonis era „o reprezentare mistică a rodniciei ogoarelor" (XIX, 1, 11), simbolizînd „secerişul grîului ajuns la maturitate" (XXII 9, 15). În războiul troian „mulţi au pierit de săgeţile lui Apollo, care reprezintă soarele" (XIX, 4, 3), întrucît ciuma care i-a secerat apăruse şi se răspîndise datorită căldurii soarelui. Iar mitul despre ostaşii răsăriţi pe ogoare îşi are explicaţia în apariţia neaşteptată pe un cîmp a unor unităţi de luptători înarmaţi, dînd impresia că au ieşit din pămînt (XIX, 8, 11). Mulţimea de zei concret imaginaţi se redusese în concepţia multora la o divinitate unică, diriguitoare a universului intervenind şi în viaţa oamenilor prin prevestiri, ameninţări, recompense şi pedepse după conduita fiecăruia.

Ammianus Marcellinus credea în existenţa unei puteri divine care prin semne prevestitoare oferă oamenilor posibilitatea cunoaşterii viitorului, iar explicaţiile nepotrivite ale haruspicilor le atribuia erorilor comise de aceştia, şi nu prevestirilor, care credea el că erau trimise de divinitate. „Dacă gramaticul, spune Ammianus, se exprimă uneori greşit, sau muzicantul cîntă prost, sau medicul nu ştie un remediu, nu înseamnă că de aceea este vinovată gramatica, sau muzica, sau medicina". Şi în sprijinul afirmaţiei sale îl citează pe Cicero: „Zeii arată semne despre cele viitoare; dacă cineva a greşit în interpretarea lor, nu este vinovată natura zeilor, ci ştiinţa oamenilor" (XXI, 1, 13—14). Crezînd în divinitate, în destin, Ammianus credea şi în divinaţie, ca artă a prezicerii viitorului, dar nu

https://biblioteca-digitala.ro

admitea excesele vrăjitorilor, nici superstiţiile exagerate, şi critica pe cei ce le practică.

Despre limba folosită în opera lui sînt puţine lucruri de spus pornind de la traducere, căci aceasta, oricît de fidelă ar fi, nu poate reda structura lingvistică a originalului. Apar în traducere unele cuvinte greceşti folosite de autor, care simţea nevoia să exprime mai degrabă în termeni greceşti unele noţiuni pentru care nu găsea în latineşte termeni echivalenţi. Aşa avem, de exemplu, cuvintele care arată varietăţile de ciumă (pandemică, epidemică loemodes — XIX, 4, 7), de cutremure (brasmatii, climatii, chasmatii, mycematii — XXVII, 7, 13—14), fazele de lună (menoidă, dichomenă, amphicyrt, apocrousis — XX, 30, 10—11) sau altele ca: fantasii (XIV, 11, 18), siringi (XVII, 7, 11), helepolis (XXIII, 4, 10; XXIV, 2, 18) etc.

Cercetări minuţioase întreprinse de-a lungul vremii de exegeţii lui Ammianus Marcellinus arată că acest autor are un bogat vocabular latin. Cuvinte folosite numai o singură dată, sau de puţine ori, dovedesc un foarte vast registru lexical, mai ales că unele dintre ele nu se găsesc la alţi scriitori şi sensul lor reiese din context, sau din cuvintele înrudite. Notăm din acestea: chamulcus = car cu roţi puternice (XVII, 4, 14), concrustatus = solid, întărit (XVII, 7, 11 şi XXX, 6, 5), commarcere = a deveni slab, fără curaj (XVII, 10, 1; XXXI, 12, 13), ingravate = fără greutate, fără murmur (XVII, 10, 10; XVIII, 2, 6), vastatorius = devastator (XVIII, 6, 9), gravidula = îngreunată, gravidă (XXIII, 6, 85) etc. Unele cuvinte abstracte sînt întrebuinţate cu sens concret, astfel: caritates (scumpătăţi, cu sens de persoane scumpe — XVIII, 5, 2; XXII, 8, 42), geographia (geografie, cu sens de geografi — XXII, 8, 40), vicinitas (vecinătate, cu sens de vecini — XVI, 8, 11) etc. De asemenea unele cuvinte sînt folosite cu sens schimbat sau figurat, dar renunţăm să mai dăm exemple, care sînt fastidioase pentru cititor. Ne mărginim a indica în treacăt abuzul de participii, folosirea frecventă a ceea ce în gramatica latină se numeşte *accu-*

https://biblioteca-digitala.ro

sativus graecus, multe fraze care amintesc de limba greacă prin construcţia lor, precum şi pasaje întregi cu exprimare greoaie, care întunecă sensul.

VIII. Probabil că, aşa cum se găsesc în cărţile păstrate atîtea digresiuni geografice, Ammianus Marcellinus va fi făcut şi descrierea Daciei într-una din cărţile pierdute, în care fără îndoială că războaiele lui Traian n-au fost trecute cu vederea. Pentru istoria imperiului roman dintre anii 353—378 însă, nu l-au interesat, în legătură cu ţinuturile carpato-dunărene, decît populaţiile cu care romanii au avut războaie în acel timp, populaţii care, pornind de pe teritoriul de azi al ţării noastre, făceau jafuri şi distrugeri peste graniţele imperiului. De aceea el nu vorbeşte despre Dacia veche, ci despre cea sud-dunăreană din vremea lui; de aceea nu este pomenit nici un oraş din nordul Dunării, iar cele de pe malul Mării Negre (Histria, Tomis, Callatis) sînt citate numai în descrierea Traciei şi a ţinuturilor pontice.

Între popoarele despre care istoricul ne dă interesante referinţe, un loc important îl ocupă sarmaţii care făceau dese incursiuni în provinciile romane Pannonia şi Moesia de unde se întorceau cu prăzi bogate, atrăgîndu-şi represalii sîngeroase şi chiar nimicitoare din partea armatelor romane.

Cei mai periculoşi dintre ei erau, spune Ammianus, „din acea regiune a Sarmaţiei, care se găseşte în faţa Pannoniei Inferioare“ (XVII, 12, 6). În secolul al IV-lea Dunărea constituia o parte a graniţei de nord a imperiului roman şi Pannonia Inferior cuprindea vestul Ungariei şi Croaţia, iar Moesia Superior, care era de asemenea invadată frecvent de sarmaţi, se găsea tot în dreapta Dunării, ocupînd o mare parte din nord-estul Serbiei şi nord-vestul Bulgariei. Sarmaţii care atacau aproape în fiecare an graniţele imperiului locuiau în cîmpia Tisei, în Banat şi în Transilvania. Dar ei sînt întîlniţi în secolul al IV-lea e.n. şi peste cotul sud-estic al Carpaţilor. Ammianus spune că (XXXI, 4, 13) Athanaricus, rege al thervingilor, de teama hunilor s-a retras

https://biblioteca-digitala.ro

în ținutul Caucalandei, „de unde a alungat pe sarmați". Istoricul arată (XVI, 10, 20; XVII, 12; XIX, 11; XXVI, 6; XXIX, 6 etc.) că sarmații erau împărțiți în două grupuri: foștii stăpîni, învinși de robii lor într-o răscoală, și foștii robi (sarmații limiganți), deveniți oameni liberi. Și cu unii și cu alții romanii au avut numeroase lupte, încheiate prin tratate de pace, pe care însă sarmații nu le respectau.

Din alte izvoare reiese că este vorba despre cele două ramuri ale sarmaților: iazygii și roxolanii, asupra cărora Ammianus Marcellinus nu dă decît o singură referință, aceea care-i arată ca făcînd parte dintre populațiile din jurul Mării de Azov (XXII, 8, 31), referință luată de istoric din lucrări mai vechi, ale căror date nu mai corespundeau situației din vremea lui. (Datorită izvoarelor de informație, de exemplu, și pe agatirși îi indică printre locuitorii de la Marea de Azov, deși se știe că aceștia au migrat spre vest și că din sec. V—IV î.e.n. s-au pierdut în masa geto-dacă). Și costobocii sînt arătați printre populațiile nord-pontice, cu toate că locuiau și aceștia spre vest.

Referințele cele mai interesante însă pentru cunoașterea evului mediu timpuriu din istoria patriei noastre sînt cele în care istoricul vorbește despre expedițiile lui Valens în nordul Dunării și despre luptele cu goții.

În cartea a XXVII-a, cap. 5, aflăm că (în primăvara anului 367) Valens a ajuns cu armata lîngă fortificația numită Daphne, de unde a trecut Dunărea pe un pod de vase pentru a pedepsi pe goții care ajutaseră pe uzurpatorul Procopius, fapt care-i silește pe aceștia să se retragă în munții serrilor, „stîncoși și accesibili numai pentru cunoscători". În anul următor, a pornit din nou în expediție împotriva goților, dar „împiedicat de valurile Danubiului revărsat, a trebuit să rămînă cu tabăra pînă toamna aproape de un sat al carpilor, de unde a plecat în tabăra de iarnă de la Marcianopolis". În al III-lea an, adică în 369, a pornit din nou în expediție și, tot pe un pod de vase, a trecut Dunărea pe la Noviodunum (astăzi

https://biblioteca-digitala.ro

Isaccea). „Înaintînd continuu, a atacat pe greuthungi[9], un neam războinic, şi, după lupte uşoare, a alungat pe Athanaricus, în acel timp cel mai puternic conducător al greuthungilor". Mai departe se arată că goţii au fost nevoiţi să ceară pace, care a fost încheiată între Athanaricus şi Valens „la mijlocul fluviului", unde a venit fiecare cu garda sa pe corăbii.

Nu s-a putut stabili precis pînă în prezent de către arheologi în ce loc se găsea fortificaţia Daphne (Constantiniana Daphne) pe care Ammianus Marcellinus o situează la sudul Dunării, iar Procopius (*De aedificiis* IV, 7) la nord, în faţa cetăţii Transmarisca. Dar munţii serrilor (montes Serrorum) sînt cu siguranţă Carpaţii, numiţi astfel de la serri (un trib sarmatic), care locuiau la început în regiunea Caucazului şi a Mării de Azov, de unde au înaintat spre apus, pînă au ajuns în ţinuturile nord-dunărene, păstrîndu-şi însă numele de baştină. Zosimos (II, 21) spune că serrii în 322 au încercat să atace pe romani peste Dunăre, dar că împăratul Constantin cel Mare i-a învins şi le-a ucis pe regele lor Rausimod. Este deci foarte probabil ca în 367 serrii să fi locuit în Carpaţii de sud şi de sud-vest.

Urmărind povestirea lui Ammianus Marcellinus, aflăm din cartea XXXI că hunii, venind din est, au supus pe alani, apoi, împreună cu ei şi cu o parte din greuthungi, au trecut fluviul Danastrus şi au atacat pe Athanaricus, regele thervingilor (alt nume al vizigoţilor). Acesta mai întîi s-a refugiat în munţi, iar apoi „a început să înalţe un zid de la malurile rîului Gerasus şi pînă la Danubius, de-a lungul teritoriului taifalilor, socotind că acest zid, terminat repede, va fi o platoşă care să-i asigure apărarea şi liniştea" (XXXI, 3, 7). Din cauza presiunii hunilor, însă, a trebuit să lase lucrarea neterminată şi să se retragă cu toţi ai săi în ţinutul Caucalandei, pe cînd celelalte grupuri de thervingi cu învoirea lui Valens au

[9] Este vorba de ostrogoţii care, locuind la est de Nistru, se întinseseră şi spre vest, ocupînd stepa Bugeacului.

https://biblioteca-digitala.ro

trecut Dunărea. La fel au făcut şi greuthungii neînvinşi de huni, dar să ne oprim aici. Sîntem informaţi din primele capitole ale cărţii a XXXI-a despre migraţiile care au avut loc în a doua jumătate a sec. IV e.n. pe teritoriul patriei noastre, despre încercările goţilor de a rezista în faţa hunilor prin fortificaţii, care s-au dovedit zadarnice, căci pînă la urmă goţii au fost siliţi să fugă unii în munţi, alţii, cei mai mulţi, peste Dunăre.

S-a scris mult despre „Valul lui Athanaric", a cărui construcţie este atribuită de unii arheologi romanilor, iar de alţii vizigoţilor. În timpul din urmă cîştigă teren opinia că valul lui Athanaric este zidul despre care vorbeşte Ammianus Marcellinus. Acest zid se întindea de la Ploscuteni pe Siret, pînă la Prut, aproape de Stoicani[10].

Asupra numelui Caucalandei, dat adjectival de Ammianus Marcellinus *(ad Caucalandensem locum),* s-au propus diferite etimologii, dar dintre ele mai apropiată de adevăr pare cea care porneşte de la caucoensi, nume al unui trib geto-dac menţionat de Ptolemaeus (*Geogr.* III, 8, 3).

În sfîrşit, intre populaţiile care locuiau pe teritoriul ţării noastre în sec. IV, Ammianus Marcellinus vorbeşte şi despre taifali, pe care-i menţionează de trei ori: 1) ca aliaţi ai romanilor împotriva sarmaţilor limiganţi (XVII, 13, 19—20), 2) ca locuitori ai sudului Moldovei (XXXI, 3, 7) şi 3) o parte din ei ca aliaţi cu Farnobius, şef al goţilor, devastînd ţinuturi din sudul Dunării (XXXI, 9, 4—5). Numele lor se întîlneşte şi la alţi istorici vechi, care-i arată înrudiţi cu ostrogoţii, locuind în sudul Moldovei, în Muntenia şi în Oltenia. Probabil că pe timpul lui Constantius al II-lea locuiau şi în sudul Banatului. Pe timpul lui Valens cete de taifali au trecut Dunărea şi chiar Balcanii, alături de alte triburi migratoare compuse din vizigoţi, ostrogoţi, alani şi huni. Iar cei care au trecut Dunărea pe timpul lui Gratianus, parte au fost ucişi, parte duşi să cultive pămîntul Italiei de nord.

[10] Vezi Radu Vulpe: *Le vallum de la Moldavie Inférieure et le „mur" d'Athanaric*, The Hague, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai sînt şi alte ştiri în opera lui Ammianus Marcellinus despre ţinuturile carpato-dunărene, dar cele arătate sînt suficiente pentru a-i sublinia valoarea ca document istoric asupra acestor ţinuturi.

*

La sfîrşitul operei sale, Ammianus Marcellinus spune: „După măsura puterilor mele, ca fost ostaş şi grec de neam, am povestit faptele petrecute de la principatul lui Caesar Nerva şi pînă la moartea lui Valens. Am spus, după părerea mea, adevărul, neîndrăznind să-l deformez cu bună ştiinţă prin tăcere sau minciună" (XXXI, 16, 9).

Cuvintele de încheiere privitoare la originea[11] şi profesiunea lui sînt mai mult de circumstanţă, vrînd să-şi scuze pe această cale unele insuficienţe ale operei pe care a compus-o, adică fără să fie scriitor de profesie şi fără să cunoască din familie limba latină. Oricare i-au putut fi cusururile însă, opera a rezistat vicisitudinilor vremii şi, prin calităţile ei, l-a aşezat pe autor printre marii scriitori din literatura latină.

Afirmaţia, de multe ori repetată, că s-a străduit să spună adevărul fără să-l falsifice cu bună ştiinţă aminteşte de Tacitus, care de asemenea a promis să scrie istoria primului secol al imperiului roman „fără ură şi fără părtinire". Dar ca şi acesta, dacă n-a fost părtinitor, a criticat în schimb cu ură cîrmuirea nedreaptă, abuzurile, injustiţia şi corupţia lumii romane. Ca şi Tacitus, a fost un istoric moralist, care de pe poziţia clasei senatoriale

[11] În studiul „Cu privire la concepţia istorică a lui Ammianus Marcellinus" *(Ut miles quondam et graecus)* publicat în Analele Universităţii Bucureşti, seria ştiinţe sociale-istorie, anul XIII — 1964, pp. 111—118, Iorgu Stoian presupune că prin cuvîntul „graecus" Ammianus Marcellinus a voit să-şi exprime nu originea etnică, ci apartenenţa culturală la elenism, în opoziţie cu ideologia creştină. Presupunerea aceasta însă nu este susţinută de cuprinsul operei, în care Ammianus Marcellinus nu arată nici simpatie, dar nici ostilitate faţă de creştini; dimpotrivă şi creştinii ca şi păgînii sînt lăudaţi sau criticaţi, după caz, pentru faptele, nu pentru credinţa lor.

https://biblioteca-digitala.ro

a înfierat cu vehemenţă cruzimea împăraţilor şi viciile contemporanilor, socotind că prin redresarea moravurilor imperiul roman îşi va redobîndi virtuţile de care avea nevoie pentru a supravieţui. A denunţat fără ocol trîndăvia, luxul, setea de îmbogăţire pe seama altora, dar n-a putut vedea cu claritate adîncile transformări economico-sociale care aduceau în mod inevitabil destrămarea orînduirii sclavagiste.

Cu toate limitele ei, opera lui Ammianus Marcellinus, de certă valoare istorică, şi cu calităţi literare remarcabile, este un document de prim ordin pentru cunoaşterea lumii romane din secolul al IV-lea, lume cuprinsă într-un vast imperiu, în interior zbuciumat de tulburări şi răscoale, iar la graniţe hărţuit de invazii şi slăbit de războaie crîncene. Între acestea din urmă, războaiele cu cvazii şi sarmaţii şi mai ales cele cu goţii ne solicită în mod deosebit atenţia, oferindu-ne informaţii interesante asupra mişcărilor de popoare din ţinuturile geto-dace. Paginile care vorbesc despre expediţiile lui Valens în nordul Dunării şi în întregime ultima carte, cu referinţe ample despre huni, alani şi goţii invadatori ai întregii Tracii, au intrat în culegerile de texte privind naşterea şi formarea poporului român. Toate acestea şi multe alte fapte şi evenimente petrecute de la Gibraltar la Tigru şi din Britannia în Africa sînt prezentate dinamic, în desfăşurarea lor vie, dramatică şi adevărată, cu deosebit talent scriitoricesc de Ammianus Marcellinus.

IX. Pînă la apariţia tiparului, opera lui Ammianus Marcellinus s-a păstrat în manuscrise, dintre care au fost descoperite două în secolul al IX-lea şi 14 în secolul al XV-lea, complete fiind doar unul[12] dintre cele găsite în secolul al IX-lea (Codex Vaticanus, lat. 1873) şi 11 din celelalte.

[12] Celălalt manuscris descoperit în secolul IX s-a păstrat pînă în secolul XV cînd s-a pierdut, şi au fost regăsite din el numai 6 pagini care se păstrează în Arhiva de stat de la Marburg.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste manuscrise se găsesc la Vatican, în Italia şi la Paris. În 1474 a apărut la Roma prima ediţie tipărită, conţinînd cărţile XIV-XXVI, iar începînd cu ediţia din 1533 de la Augsburg au apărut şi cărţile XXVII—XXXI. În secolele următoare ediţiile s-au înmulţit, fiecare aducînd îmbunătăţiri faţă de cele anterioare; cum a fost cea de la Hamburg (1609), critică şi explicativă, sau cele ale fraţilor H. şi A. de Valois (Valesius, Paris, 1636) cu sumare înaintea fiecărei cărţi, cu textul împărţit în capitole şi cu adnotaţii în josul paginii. În ediţia de la Leipzig (1808) capitolele au apărut împărţite la rîndul lor în paragrafe. Un progres critic şi exegetic important l-au constituit ediţiile din a doua jumătate a secolului XIX (Berlin 1871 şi Leipzig 1874—1875). Dar cea mai bună ediţie critică pînă în prezent este socotită cea a lui Ch. Upson Clark apărută la Berlin (vol. I — 1910 şi vol. II 1915). Aceasta a constituit punctul de plecare al ediţiilor ulterioare, între care este de menţionat în primul rînd cea în trei volume (1935, 1937, 1939) cu note critice, hărţi, index şi traducere în englezeşte publicată de C. Rolfe, profesor la Universitatea din Pennsylvania. După modelul ediţiei Rolfe au apărut altele, dintre care menţionăm pe cele folosite de noi, după cum urmează: 1) Le storie di Ammiano Marcellino a cura di Antonio Selem — Unione tipografica — editrice Torinese (stampato in Italia 1965) în „Classici latini" collezione fondata da Augusto Rostagni diretta da Italo Lana. 2) Ammien Marcellin, Histoire, tome I (livres XIV—XVI) texte établi et traduit par Édouard Galletier, recteur honnoraire de l'Académie de Rennes, professeur à la Sorbonne, avec la collaboration de Jacques Fontaine, professeur à la Sorbonne, Paris, Les Belles Lettres, 1968 (295 pag. + 3 hărţi) şi tome II (livres XVII—XIX), texte établi, traduit et annoté par Guy Sabbah, maître-assistant à la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Saint-Étienne, Paris, Les Belles Lettres, 1970 (232 pag. + 3 hărţi). Volumele următoare, cîte au apărut, nu le-am putut consulta. 3) Ammianus Marcellinus, Römische Geschichte, lateinisch und deutsch und mit einem Kommen-

https://biblioteca-digitala.ro

tar versehen von Wolfgang Seyfarth (4 vol.) Akademie-Verlag-Berlin, 1970 (vol. I — 315 pag. + 2 pag. corrigenda; II — 212 pag. + 1 pag. corrigenda; III — 255 pag. şi vol. IV — 397 pag. apărut în 1971).

Pentru versiunea românească am folosit textul ediţiei lui Seyfarth, dar în încercarea de a învinge unele lacune din text am recurs şi la celelalte două ediţii şi, de asemenea, şi la ediţia Clark, al cărei aparat critic din josul fiecărei pagini este luat ca bază şi de Seyfarth, pentru alegerea variantei celei mai bune acolo unde manuscrisele prezintă mari deosebiri.

Din opera lui Ammianus Marcellinus au apărut pînă acum în limba română doar cîteva fragmente:

G. Popa-Lisseanu, **Fragmente din cartea a XVII-a şi cartea a XXXI-a întreagă**, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XIII, Bucureşti, 1939, pp. 67—105.

Emil Condurachi, *Crestomaţie de texte privitoare la Istoria antică*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1961, pp. 218—222.

V. Iliescu, pasaje în *Crestomaţie de texte privitoare la istoria antică*, ed. I, Bucureşti, 1961, pp. 218—223, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, pp. 224—228.

Francisc Pall şi Camil Mureşan, în *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, Bucureşti, 1961, pp. 21—23 şi în *Crestomaţie de istorie universală medie*, partea I, Evul mediu timpuriu, Bucureşti, 1970, pp. 29—30 şi 34—37.

H. Mihăescu în *Izvoarele istoriei României*, vol. II, Bucureşti, 1970, pp. 117—163.

Volumul de faţă prezintă pentru prima dată traducerea integrală a operei lui Ammianus Marcellinus în limba română.

Prof. DAVID POPESCU

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XIV-A

1. Cruzimea lui Gallus Caesar 2. Incursiunile isaurilor 3. Un plan nereuşit al perşilor 4. Năvălirile şi obiceiurile saracenilor 5. Schingiuirile partizanilor lui Magnentius 6. Viciile senatului şi ale poporului roman 7. Neomenia şi cruzimea lui Gallus Caesar 8. Descrierea provinciilor din Orient 9. Despre Constantius Gallus Caesar 10. Alamannii cer şi obţin pace de la Constantius Augustus 11. Constantius Gallus Caesar este chemat de Constantius Augustus şi decapitat.

1 **1.** După inevitabilele peripeţii ale unei expediţii atît de îndelungate, cînd sufletele celor două părţi în conflict gemeau încă fără speranţa că li s-au terminat primejdiile şi suferinţele[1], căci tot mai sunau trîmbiţele de război şi ostaşii n-apucaseră să intre în cantonamentele de iarnă, soarta cea vitregă a adus alte furtuni în viaţa imperiului, datorită acelor multe şi groaznice nelegiuiri ale lui Caesar Gallus[2]. Acesta, ridicat de tînăr, fără să se aştepte, dintr-o situaţie grea şi întunecată pe treapta apropiată de cea supremă, împingînd peste limita cuvenită atributele puterii ce i se încredinţase, întina totul prin răutatea lui nemăsurată. Căci prin înrudirea cu familia imperială şi prin numele lui Constantius[3] chiar de la început manifesta aroganţă şi (precum se vedea), dacă ar fi avut putere mai mare, ar fi ajuns repede duşmanul celui ce-l ridicase atît de sus. **2.** Asprimea îi era stimulată în mod condamnabil de soţia lui, îngîmfată peste măsură, ca soră a lui Augustus[4] şi fiică a lui Constantinus, care o căsătorise mai întîi cu regele Hannibalianus[5], nepotul lui. Aceasta era un fel de Megaera[6] muritoare, permanent imbold la cruzimi, însetată de sînge omenesc ca şi soţul ei, şi, cu cît trecea vremea, cu atît deveneau mai pricepuţi în a face rău. Prin colportori de zvonuri clan-

https://biblioteca-digitala.ro

destine şi tendenţioase, care de obicei transmit exagerat ceea ce este rău şi spun minciuni după bunul lor plac, erau acuzaţi în mod calomnios că aspiră la domnie, sau că se dedau la practici interzise[7] oameni cu totul nevinovaţi. **3.** Între alte crime mai mărunte, a ieşit cu totul în evidenţă, depăşind tot ce se petrecuse grav pînă aci, moartea groaznică şi neaşteptată a unui oarecare Clematius[8], nobil din Alexandria. Soacra acestuia, îndrăgostită de propriul ei ginere şi înfuriată că acesta, pe cît se spunea, n-a vrut să răspundă dorinţelor ei, a fost primită la palat printr-o intrare secretă şi, oferind un colier de mare preţ reginei, a obţinut un ordin de execuţie către Honoratus, atunci comite[9] al Orientului, pe baza căruia Clematius, un om nepătat de nici o crimă, a fost ucis fără să i se fi permis măcar a deschide gura ca să vorbească.

4. După această nelegiuire, care inspira teama că vor mai urma şi altele la fel, ca şi cum cruzimea devenise un act permis, mulţi oameni au fost socotiţi vinovaţi prin simple bănuieli şi osîndiţi. Dintre ei, unii erau ucişi, alţii pedepsiţi cu confiscarea averii şi aceştia, exilaţi din căminele lor; nerămînîndu-le decît lacrimile şi plînsul, ajungeau să trăiască din cerşit. Decretele drepte şi legale erau înlocuite cu bunul plac al crimelor şi casele cele mai respectate şi mai avute deveneau pustii. **5.** Nu se mai auzea măcar vocea acuzatorului numit din oficiu în acest noian de nenorociri, pentru ca (cel puţin de formă) procesele să aibă o acoperire legală, cum au făcut de multe ori alţi împăraţi tirani, ci orice cădea sub puterea răutăţii lui Caesar trebuia să se îndeplinească pe dată, ca din porunca unei prescripţii sfinte. **6.** Mai presus de aceste grozăvii, s-a născocit procedeul abominabil de a fi trimişi unii oameni necunoscuţi, care prin aspectul lor umil nu dădeau de bănuit, să culeagă zvonuri şi informaţii de prin toate părţile Antiochiei[10] şi să raporteze tot ce ştiu. Aceştia, după ce se strecurau neobservaţi în cercurile oamenilor mai de seamă, sau pătrundeau ca cerşetori în casele celor bogaţi, se întorceau pe ascuns la palat şi, intrînd pe o poartă dosnică, denunţau tot ce puteau afla sau auzi. Într-un acord conspirativ, adăugau şi

https://biblioteca-digitala.ro

de la ei multe, dublînd tot ce li se părea rău, dar trecînd sub tăcere cuvintele de laudă la adresa lui Caesar, pe care mulţi le spuneau dealtfel fără voia lor, numai din teama de a nu se lăsa tîrîţi în nenorociri. **7.** Şi uneori se întîmpla ca, dacă vreun soţ, într-un colţ oricît de tăinuit al casei, şoptea ceva soţiei, fără să fie măcar vreun servitor prin apropiere, împăratul[11] să afle a doua zi, ca şi cum ar fi fost informat de Amphiaraus sau de Marcius, profeţi vestiţi de altădată. Teama făcea ca pînă şi zidurile să fie suspectate că au urechi şi gură denunţătoare. **8.** Îi alimenta această pornire fără frîu, de a pune pe oricine sub urmărire, împărăteasa, care parcă se trudea să grăbească pieirea soţului ei, deşi era datoare prin mîngîieri feminine mai degrabă să-l îndrume pe calea adevărului şi a omeniei, aşa cum am povestit în biografiile Gordienilor că a procedat soţia acelui crud împărat Maximinus[12].

9. În sfîrşit, printr-un exemplu nou şi primejdios, acelaşi Gallus a îndrăznit să recurgă la mişelia pe care se spune că a încercat-o altă dată Gallienus[13], ca un ultim act de dezonoare la Roma: cu cîţiva indivizi înarmaţi ca şi el, cu pumnale ascunse sub haină, umbla seara prin cîrciumi şi pe la răspîntii, întrebînd în limba greacă, pe care o cunoştea bine, ce gîndesc oamenii despre Caesar. Şi aceasta o făcea cu toată îndrăzneala în oraş, unde de obicei luminile nopţii imită strălucirea zilei. În cele din urmă, fiind adesea recunoscut şi dîndu-şi seama că dacă iese în oraş îl recunoaşte lumea, nu mai pleca din palat decît ziua, în văzul tuturor, cînd se ducea unde îl cereau activităţile pe care el le considera serioase. Procedee ca acestea produceu multora răni adînci.

10. În vremea aceea Thalassius[14], prefect al pretoriului, prezent la curtea lui Gallus, tot un spirit arogant, cînd vedea că se întărîtă pornirea acestuia către acte criminale, nu căuta să-l îmblînzească prin sfaturi şi îndemnuri chibzuite, cum au procedat adesea sfetnicii care prin influenţa lor au potolit mînia principelui, ci opunîndu-se şi făcîndu-i reproşuri chiar cînd nu era necesar, îi mărea şi mai mult turbarea, iar pe Augustus îl informa foarte adesea despre fapte pe care le prezenta în chip exagerat,

https://biblioteca-digitala.ro

căutînd să arate (nu se ştie cu ce intenţii) că nu vrea să rămînă nimic ascuns. Caesar, în curînd înfuriat la culme, ca şi cum ar fi înălţat şi mai sus steagul trufiei, fără să mai ţină seama de securitatea sa ori a altora, a pornit, ca un torent vijelios şi fără întoarcere, pe calea răsturnărilor plănuite.

2 1. Dar fără îndoială că aceasta nu era singura nenorocire de care era bîntuit Orientul. Căci isaurii[15], care erau obişnuiţi cînd să fie liniştiţi, cînd să aducă pretutindeni prăpădul cu incursiunile lor neaşteptate, de la tîlhării rare şi pe ascuns, pentru că lipsa de represalii le mărea şi mai mult îndrăzneala, au ajuns la grave războaie. Manifestînd prin năvăliri repetate spirit duşmănos, erau revoltaţi peste măsură, cum spuneau ei, că nişte prizonieri conaţionali de ai lor la Iconium[16], un oraş din Pisidia, în mod nemaipomenit au fost daţi fiarelor sălbatice în timpul unui spectacol în amfiteatru. 2. Şi, după cum fiarele împinse de foame, precum spune Cicero[17], se reîntorc adesea la locul unde s-au înfruptat mai înainte, la fel aceştia, din munţii prăpăstioşi şi neumblaţi, s-au aruncat ca un vîrtej asupra ţinuturilor vecine cu marea. Strecurîndu-se pe căi ascunse şi prin văi, aşteptau sosirea nopţii — cînd luna era în primul sau ultimul pătrar şi răspîndea o lumină slabă — pîndind mişcările de pe corăbii. De îndată ce vedeau că toţi corăbierii au adormit, se căţărau cu mîinile şi cu picioarele pe otgoanele de ancoraj, ajungeau pe bordul vaselor şi atacau echipajele prin surprindere. Atunci lăcomia le aprindea cruzimea şi, după ce ucideau pe toţi corăbierii, fără să cruţe pe vreunul, ridicau toate mărfurile, fie scumpe fie ieftine, şi se retrăgeau fără să le reziste cineva. 3. Dar acest fel de jaf n-a durat mult timp. Căci descoperindu-se cadavrele celor prădaţi sau ucişi, nimeni după aceea nu s-a mai apropiat cu vreo corabie de acele locuri, ci, ferindu-se ca de stîncile ucigaşe ale lui Sciron[18], navigau pe lîngă coastele Cyprului, care se află departe de stîncile Isauriei. 4. Astfel, fiindcă de aici încolo nu mai găseau nimic de pradă pe lîngă ţărmul lor, au părăsit ţinuturile de lîngă mare

https://biblioteca-digitala.ro

şi au pătruns în Lycaonia[19], vecină cu Isauria. Acolo, jefuind la drumul mare, se hrăneau pe seama călătorilor sau a locuitorilor provinciei. **5.** Această situaţie a întărîtat mînia soldaţilor de pază din multe municipii şi posturi de apărare de primprejur. Încercînd să respingă, după puterile lor, pe cei ce se strecurau uneori în cete, alteori împrăştiaţi, erau învinşi de mulţimea acestora care, născuţi şi crescuţi pe înălţimile şi coastele munţilor, îi atacau ca şi cum ar fi fost la loc deschis, aruncînd de departe asupra lor săgeţi şi înspăimîntîndu-i cu strigăte fioroase. **6.** Pedestraşii noştri, siliţi uneori, pentru a-i urmări, să se urce pe crestele munţilor, ţinîndu-se de lăstărişuri şi de rădăcini ca să nu le alunece picioarele, ajungeau pe vîrfurile cele mai înalte, dar nu puteau să se desfăşoare în linie de luptă, din cauza locului foarte strîmt, şi nici să-şi găsească puncte de sprijin sigur. Astfel că duşmanii se repezeau de sus pe povîrnişul munţilor şi-i sileau să se retragă sau, dacă încercau să opună rezistenţă în situaţia extremă în care se găseau, îi prăvăleau şi-i striveau cu bolovani mari de piatră pe care-i rostogoleau de sus asupra lor. **7.** De aceea s-au luat măsuri de mai multă pază şi circumspecţie: cînd duşmanii atacau în munţi, soldaţii se retrăgeau, iar cînd se coborau în cîmp, ceea ce se întîmpla adesea, nu le dădeau timp nici să întindă braţele şi să arunce măcar o suliţă din cele două-trei pe care le aveau cu ei, ci-i ucideau ca pe nişte fiare besmetice.

8. Aşadar aceşti tîlhari temîndu-se de înfrîngere, fiindcă Lycaonia era în cea mai mare parte un ţinut şes, şi ştiau din atîtea exemple anterioare că nu se pot măsura cu noi la lupte în cîmp deschis, au atacat Pamphylia[20], care de multă vreme era necălcată de duşmani, căci de frica jafurilor şi a măcelurilor se întărise din toate părţile cu armată şi garnizoană de apărare. **9.** Grăbindu-se pe furiş, pentru ca să nu se afle mai dinainte din zvon că ei sosesc, încrezători în sprinteneala şi vigoarea lor trupească, mergeau totuşi greu din cauza cărărilor sinuoase şi a ţinutului muntos pe care-l aveau de străbătut. Şi după ce au învins toate dificultăţile drumului şi au ajuns pe malurile rîului Melas[21] care, adînc şi cu apele în vîrtejuri,

https://biblioteca-digitala.ro

apăra ca un zid de jur împrejur pe locuitori, venirea nopţii mărindu-le spaima, s-au odihnit puţin în aşteptarea luminii de zi. Căci socoteau că, trecînd rîul fără vreo împotrivire, printr-o năvală neaşteptată vor devasta tot ce vor întîlni în cale. **10.** Dar toate sforţările depuse le-au fost zadarnice, fiindcă, de îndată ce a răsărit soarele, încercările de a trece rîul se loveau de faptul că albia acestuia era îngustă, dar foarte adîncă. Şi pe cînd căutau să-şi procure luntre pescăreşti sau să-şi pregătească ei înşişi mijloace de trecere, legiunile din apropiere, care iernau atunci la Side, le-au apărut în faţă pe neaşteptate. Ostaşii legiunilor şi-au înfipt steagurile pe mal şi, organizaţi cu iscusinţă în rînduri dese şi cu scuturile unite pentru lupta de aproape, au ucis cu foarte mare uşurinţă pe cei ce îndrăzniseră să treacă rîul pe ascuns fie înot, fie pe trunchiuri de arbori scobite. **11.** Cu trupurile istovite de eforturi foarte grele, dar zadarnice, învinşi de teamă şi copleşiţi de puterea duşmanului, fără să se gîndească bine în ce direcţie să apuce, au venit aproape de cetatea Laranda[22]. **12.** După ce şi-au întremat aici puterile prin hrană şi odihnă şi le-a dispărut teama, au început să atace satele bogate, dar, fiindcă nişte cohorte de călăreţi veneau din întîmplare spre ei, n-au îndrăznit să opună rezistenţă în cîmp deschis şi s-au retras în dezordine. Apoi în scurt timp s-au regrupat şi au chemat sub arme tot tineretul care mai rămăsese la vatră. **13.** Cum sufereau de o mare lipsă de alimente, s-au îndreptat spre o întăritură numită Paleae, care avea faţa spre mare şi era înconjurată cu un zid puternic, unde se depozitează şi acum proviziile destinate trupelor de pază din Isauria. Lîngă această fortăreaţă au poposit trei zile şi trei nopţi. Dar fiindcă locul povîrnit nu era accesibil fără primejdia morţii şi nici galerii subterane nu se puteau săpa pentru pătrunderea în interior, nici vreun alt mijloc de asediu nu era posibil, s-au retras necăjiţi, constrînşi de situaţie să dea în altă parte lovituri mai mari decît le permiteau forţele. **14.** Cu furia pe care le-au aprins-o disperarea şi foamea şi cu efective mărite erau mînaţi de o nestăpînită ardoare de a distruge oraşul capitală Seleu-

https://biblioteca-digitala.ro

cia[23], pe care-l apăra comitele Castricius[24] cu trei legiuni călite în ostenelile războaielor. **15.** Informaţi de sosirea lor prin cercetaşi de încredere, conducătorii militari au dat semnalul de luptă. Punînd în mişcare repede toată oastea, au trecut cu ea pe un pod de vase fluviul Calycadnus[25], ale cărui valuri scaldă turnurile zidurilor, şi s-au organizat în formaţie de atac, fără să permită cuiva să iasă din rînduri sau să producă dezordine. Căci hoarda de duşmani, superioară ca număr, producea spaimă prin avîntul ei de a înfrunta cu orice risc armele noastre. **16.** Văzînd de departe armata şi auzind trompetele de luptă, tîlharii s-au oprit din mers cîteva clipe, dar după aceea au continuat să înainteze încet, ameninţînd cu săbiile. **17.** Împotriva lor veneau cu hotărîre ostaşii noştri, care, bine pregătiţi, în rînduri desfăşurate şi lovindu-şi suliţele de scuturi (obicei care aţîţă mînia şi furia luptătorilor), îi înspăimîntau cu apropierea lor pe adversari. Dar comandanţii i-au oprit de a se arunca în vîrtejul luptei, gîndindu-se că un atac prea grăbit nu duce sigur la izbîndă, mai ales că nu erau departe zidurile, a căror siguranţă îi putea pune la adăpost pe toţi. **18.** Cu această prevedere luptătorii au fost duşi în interiorul zidurilor şi, după ce au fost zăvorîte toate porţile, a ocupat fiecare poziţie de apărare pe metereze şi la creneluri, avînd la îndemînă îngrămădite din toate părţile pietre şi săgeţi, pentru ca, dacă ar fi pătruns cineva în cetate, să fie culcat la pămînt cu aceste mijloace de lovire. **19.** Totuşi, pe cei din cetate îi neliniştea faptul că, fiind capturate de isauri corăbiile care transportau provizii, aceştia aveau din abundenţă alimente, pe cînd ei, consumîndu-şi strictul necesar de hrană, se îngrozeau la gîndul că într-o bună zi nu vor mai avea ce să mănînce. **20.** Cînd s-au primit ştiri despre o astfel de primejdie prin rapoarte repetate trimise lui Caesar Gallus, acesta îngrijorat, fiindcă în acel timp şeful cavaleriei[26] se găsea la mare depărtare, a poruncit lui Nebridius[27], comite al Orientului, să strîngă din toate părţile oşti şi să alerge în grabă pentru a scăpa de primejdie cetatea, care ne era utilă prin bogăţiile şi fortificaţiile ei. Aflînd de aceste măsuri, tîlharii s-au retras

https://biblioteca-digitala.ro

fără să mai întreprindă ceva demn de amintit şi, împrăştiindu-se (ca de obicei), s-au îndreptat spre munţii prăpăstioşi şi neumblaţi.

3 **1.** Pe cînd aceasta era situaţia în Isauria, iar regele perşilor[28], încurcat în războaie cu vecinii, căuta să alunge de la hotarele sale nişte populaţii care, cu firea lor nestatornică, uneori îl hărţuiau, alteori îl ajutau împotriva noastră, un fruntaş al său, pe nume Nohodares[29], cu ordin de a face incursiuni în Mesopotamia[30] ori de cîte ori avea ocazia, spiona cu mare atenţie locurile unde se găseau trupele noastre, pentru a le ataca acolo unde apărarea era mai slabă. **2.** Şi fiindcă de obicei toate ţinuturile Mesopotamiei, destul de des hărţuite, erau păzite prin posturi înaintate şi prin pichete apropiate unele de altele, cotind drumul către stînga s-a oprit în apropiere de Osdroene[31] pentru a încerca un fel nou, neobişnuit de atac, care, dacă izbutea, l-ar fi ajutat să devasteze totul ca un trăsnet. Planul pe care şi-l făcea era următorul. **3.** La o depărtare destul de mare de fluviul Eufrat se găseşte Batnae[32], un municipiu în Anthemusia[33], întemeiat de vechii macedoneni. În acest oraş, plin de negustori bogaţi, se adună la bîlciul anual, ce se ţine aproape de începutul lui septembrie, o mare mulţime de oameni de tot felul, pentru a cumpăra sau vinde mărfuri trimise de inzi şi de serri[34], sau alte produse, venite din toate părţile pe uscat şi pe apă. **4.** Comandantul mai sus numit aştepta ascuns în locuri singuratice, pe malurile pline de vegetaţie ale rîului Abora[35], pentru a ataca aceste regiuni cînd sînt mai aglomerate, în zilele de tîrg. Dar trădat de cîţiva dintre ai săi care, de teama pedepsei pentru nişte crime comise, îl părăsiseră şi se predaseră garnizoanelor romane, a plecat fără să încerce ceva retrăgîndu-se astfel într-o completă inacţiune.

4 **1.** Saracenii[36], pe care nu trebuie să ni-i dorim vreodată nici ca prieteni, nici ca duşmani, prin incursiuni încoace şi încolo, orice puteau găsi devastau imediat, asemenea ulilor răpitori care, dacă au văzut din văzduh pra-

https://biblioteca-digitala.ro

da, o răpesc în zbor repede, sau, dacă dau greș, nu stau pe loc. **2.** Despre obiceiurile acestora, din cîte îmi amintesc, am dat unele referințe în biografia împăratului Marcus[37] și după aceea în alte cîteva ocazii; totuși voi spune și acum cîte ceva despre ei. **3.** La aceste neamuri care se întind începînd de la granița Assyriei pînă la cataractele Nilului și pînă la hotarele blemmylor[38], toți oamenii sînt la fel: războinici, pe jumătate goi, cu niște tunici colorate și foarte scurte, deplasîndu-se din loc în loc, fie în zile liniștite, fie în timpul acțiunilor războinice, pe cai foarte iuți și pe cămilele lor slăbănoage. Nimeni dintre ei nu pune mîna pe coarnele plugului, nu sădește pomi și nu-și caută hrana cultivînd pămîntul, ci toți pribegesc neîntrerupt pe mari întinderi, fără locuințe, fără așezări stabile și fără legi. Nu suportă să stea multă vreme sub același cer, nu le place să rămînă mereu pe același pămînt. **4.** Viața le este o permanentă strămutare dintr-un loc în altul. Se căsătoresc pentru scurt timp, cumpărîndu-și soții printr-un fel de contract, și în semn de căsătorie viitoarea soție oferă soțului, sub denumirea de dotă, o suliță și un cort, pentru ca după o zi, dacă vrea, să plece. Este de necrezut, însă, cu cîtă ardoare se dăruiesc la ei fiecare din cei doi parteneri în timpul dragostei. **5.** Și cît trăiesc în acest chip pribegesc necontenit, astfel că femeia într-un loc se mărită, în altul naște și cu totul în altul își crește copiii, neavînd putința să rămînă mai mult timp liniștită undeva. **6.** Se hrănesc cu carne de animale sălbatice pe care le vînează, sau de păsări pe care le prind cu lațul, cu lapte pe care-l au din abundență și cu diferite ierburi. Cei mai mulți dintre ei, din cîte am văzut, nici nu știu ce e folosirea vinului și a cerealelor.

7. Dar am vorbit destul despre această nație primejdioasă; să ne întoarcem acum la firul povestirii.

5 **1.** În timp ce se întîmplau acestea în Orient, Constantius care-și petrecea iarna la Arelate[39], după ce a dat spectacole de teatru și de circ cu o ambițioasă pregătire, în a șasea zi a idelor lui Octombrie, cînd își sărbătorea împlinirea a treizeci de ani de domnie[40], depășind prin

https://biblioteca-digitala.ro

răutate măsura bunului simţ, primea ca adevăr limpede şi evident tot ce i se raporta îndoielnic sau fals. Aşa a ajuns în exil, după ce a fost groaznic maltratat, comitele Gerontius[41], ca fost partizan al lui Magnentius. **2.** După cum un corp bolnav este de obicei sensibil la atingerile cele mai uşoare, tot aşa şi el, meschin şi fricos, socotind că tot ce se vorbea despre el este o urzeală sau un gînd duşmănos securităţii lui, şi-a făcut o jalnică victorie din uciderea oamenilor nevinovaţi. **3.** Dacă vreunul dintre militari sau dintre civili onorat între ai săi era bănuit din zvon că îi nutreşte sentimente ostile, era aruncat şi tîrît în lanţuri ca un animal sălbatic. Şi fără vreo probă acuzatoare, fiind suficient să i se fi ştiut numele prin denunţuri sau reclamaţii, era pedepsit cu moartea, sau cu confiscarea averii şi cu exilul în vreo insulă îndepărtată. **4.** Răutatea şi furia lui, sub cele mai grave bănuieli cînd era vorba de ceva care-i micşora sau leza maiestatea imperială, erau alimentate de linguşirile criminale ale celor din jur, care exagerau orice incident, prefăcîndu-se că suferă cumplit la ideea că şi-ar putea pierde viaţa principele de siguranţa căruia, afirmau ei cu ipocrizie, atîrnă ca de un fir de păr buna stare a întregului glob pămîntesc. **5.** De aceea se spune că nimeni din cei pedepsiţi sub astfel de acuzaţii n-a fost graţiat la vreo sărbătorire după obicei, deşi chiar cei mai răi principi au acordat astfel de graţieri. Şi acest viciu funest, care la alţii odată cu înaintarea în vîrstă se domoleşte, la el dimpotrivă devenea mai acut, îndîrjit în pornirile lui de ceata de adulatori care-l instigau.

6. Între aceştia se distingea notarul[42] Paulus, originar din Hispania, cu o perfidie ascunsă sub faţa lui spînatică şi foarte priceput în a adulmeca drumurile oculte ale primejdiilor. Trimis în Britannia să aducă nişte militari care, neputîndu-se împotrivi, îndrăzniseră să participe la conspiraţia lui Magnentius, totuşi depăşindu-şi limitele ordinului primit, ca un fluviu care se revarsă, a adus nenorociri în multe familii. Astfel a produs multe dureri şi chiar dezastre, punînd în cătuşe oameni liberi, dintre care unii cădeau striviţi sub greutatea lanţurilor, deoa-

https://biblioteca-digitala.ro

rece azvîrlea asupra lor multe acuzaţii în contradicţie totală cu adevărul. De aceea s-a ajuns la o crimă îngrozitoare care înfierează cu infamia pentru totdeauna timpul lui Constantius. **7.** Martinus, care conducea acele provincii ca viceprefect[43], suportînd greu suferinţele celor nevinovaţi şi făcînd dese rugăminţi să fie scoşi de sub culpă asemenea oameni, fiindcă nu era ascultat, ameninţa că se va retrage din serviciu, pentru ca măcar sub această presiune răuvoitorul acuzator să înceteze o dată de a arunca în prăpastia nenorocirilor oameni cu totul paşnici. **8.** Paulus, socotind că pe această cale zelul acestuia va fi înfrînat, cum era meşter grozav în a complica lucrurile şi de aceea era poreclit Catena[44], a vîrît în aceeaşi primejdie pe viceprefect însuşi care-i apăra pe cei în fruntea cărora se găsea. Astfel se pregătea să-l ducă şi pe acesta în lanţuri, ca şi pe alţi tribuni[45], la reşedinţa împăratului. Viceprefectul, îngrozit de gîndul morţii apropiate, s-a repezit cu pumnalul asupra lui Paulus. Dar fiindcă mîna i-a dat greş şi nu l-a putut lovi mortal, şi-a împlîntat sieşi pumnalul în piept, murind în chip atît de urît omul cel mai drept, care a încercat să uşureze multora necazurile nemeritate ale vieţii. **9.** După consumarea acestei tragedii, Paulus plin de sînge s-a dus la tabăra principelui[46] aducînd cu el pe mulţi aproape acoperiţi de lanţuri, aruncaţi în mizerie şi durere, la sosirea cărora călăul avea pregătite scaunele, cîrligele, şi toate celelalte mijloace de tortură. Dintre ei mulţi au fost proscrişi, alţii trimişi în exil şi nu puţini ucişi. Căci nu-şi aminteşte cineva ca sub Constantius, cînd o singură şoaptă era de ajuns să ducă la astfel de crime, să fi scăpat cineva nepedepsit.

6 **1.** În vremea aceea Orfitus[47] cîrmuia în calitate de prefect Cetatea Eternă, depăşind cu mult, în chip nepermis, măsura demnităţii încredinţate. Bărbat capabil şi priceput în conducerea treburilor oraşului, era însă format mai puţin decît trebuia sub raportul educaţiei şi al culturii. Sub administraţia lui s-au produs grave revolte din cauza lipsei de vin, a cărui folosire abuzivă duce adesea la tulburări şi violenţe.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Şi fiindcă, pe cît îmi dau seama, străinii care vor citi această carte (dacă va fi cazul) se vor mira că în cele ce spun despre viaţa de la Roma e vorba numai despre răzmeriţe, despre taverne şi despre alte lucruri degradante de acest fel, voi arăta pe scurt şi cauzele, fără să mă depărtez cu bună ştiinţă de la linia adevărului.

3. În timpul în care se ridica în primii săi ani între alte oraşe înfloritoare ale lumii Roma, care va trăi cît timp vor exista oameni pe pămînt, Virtutea şi Norocul, adesea dezbinate, au făcut între ele o pace eternă pentru a o aduce într-o splendoare din ce în ce mai mare, fiindcă dintre acestea dacă ar fi lipsit una, Roma nu s-ar fi putut înălţa pe culmile gloriei. **4.** Poporul roman[48], din primele zile de leagăn şi pînă în ultima etapă a copilăriei, care a durat trei sute de ani, a dus războaie pentru a-şi apăra cetatea. Apoi, înaintînd în vîrstă, după înfrîngeri şi victorii în multe războaie, a trecut Alpii şi marea, iar apoi, cînd a ajuns la vremea tinereţii şi a bărbăţiei, din toate părţile pămîntului a adus laurii triumfului. Acum însă merge spre bătrîneţe şi, învingînd uneori numai prin prestigiul său, se retrage într-o viaţă mai liniştită. **5.** De aceea venerabilul oraş, după ce a pus sub genunchi grumazul trufaş[49] al neamurilor înapoiate şi le-a dat legi care sînt fundamente şi păstrătoare ale unei libertăţi eterne, ca un părinte hrănitor, înţelept şi bogat, a lăsat moştenitori pentru conducere pe Caesari, ca pe nişte copii ai săi. **6.** De multă vreme triburile[50] sînt liniştite şi centuriile potolite, au încetat luptele electorale şi s-au întors liniştea şi încrederea de pe vremea lui Numa Pompilius[51]. Prin toate ţinuturile pămîntului, cîte sînt, Roma este privită ca stăpînă şi regină şi pretutindeni este respectată autoritatea senatorilor odată cu părul lor cărunt, iar numele poporului roman este de asemenea stimat şi cinstit.

7. Totuşi această măreaţă splendoare a corpului senatorial este întunecată de uşurătatea condamnabilă a unor membri ai săi, care nu se gîndesc unde s-au născut ei, ca şi cum ar fi căpătat permisiune pentru vicii, au alunecat în rătăciri şi imoralitate. Dar, precum ne învaţă poetul

https://biblioteca-digitala.ro

liric Simonides[52], cine vrea să trăiască cu adevărat fericit, trebuie să aibă înainte de toate o patrie glorioasă. **8.** Unii, socotind că se pot recomanda eternității prin statui, le doresc pe acestea cu înfocare, ca și cum ar avea să dobîndească mai mare cinstire din niște chipuri de bronz lipsite de simțire, decît din amintirea faptelor bune și frumoase. Ba se îngrijesc chiar să le îmbrace cu aur. O astfel de statuie a fost oferită pentru prima dată lui Acilius Glabrio[53] după ce a învins cu priceperea sa și cu armele pe regele Antiochus. Și cît este de frumos ca, disprețuind aceste lucruri mărunte și fără însemnătate, să ne suim pe treptele multe și grele de urcat ale gloriei adevărate, precum amintește poetul din Ascra[54], ne-a arătat Cato Censorul[55]. Acesta, întrebat de ce n-are și el o statuie între atîția oameni nobili, a răspuns: „Prefer să se întrebe cei mai buni de ce n-am, decît, (ceea ce ar fi foarte grav), să se mire cum am obținut-o".

9. Alții, crezînd că podoaba cea mai de preț constă în trăsuri mai somptuoase decît cele de obicei și în îngrijirea deosebită a îmbrăcămintei, asudă sub greutatea mantiilor scumpe pe care și le leagă la gît cu șireturi de piele și pe care le potrivesc prin dese mișcări, mai ales cu mîna stîngă, pentru ca să se vadă ciucurii și poalele strălucitoare ale tunicii cu țesătura ei în care sînt reprezentate felurite chipuri de animale. **10.** Alții, fără să-i întrebe cineva, cu o severitate prefăcută a privirii, vorbesc despre multele lor proprietăți pe care le au de la Răsărit pînă la Apus și despre veniturile anuale cu care se fălesc, ignorînd desigur că strămoșii lor, prin care măreția romană s-a întins atîta, n-au strălucit prin bogății, ci prin războaie foarte crîncene, că au învins pe dușmani nedeosebindu-se nici prin avere, nici prin felul de trai, nici prin îmbrăcăminte, de ceilalți soldați de rînd. **11.** Prin colectă publică a fost înhumat acel vestit Valerius Publicola și[56] prin ajutoare date de prietenii soțului s-a întreținut soția lui Regulus[57] și copiii rămași orfani. Iar fiica lui Scipio[58] a fost înzestrată din tezaurul public, fiindcă senatul a considerat o rușine ca fata în floarea vîrstei să

https://biblioteca-digitala.ro

îmbătrînească nemăritată din cauza sărăciei tatălui ei şi a absenţei lui îndelungate pentru patrie.

12. Acum dacă tu, străin onorabil, vei face o vizită cuiva care are bani mulţi şi de aceea e plin de sine, vei fi primit pentru prima dată cu plăcere şi ţi se vor pune multe întrebări. Silit să spui lucruri inventate, vei fi privit cu atenţie, fiindcă n-ai mai fost văzut niciodată înainte, şi ţi se va da toată consideraţia, ca unui om subţire din înalta societate, încît îţi va părea rău că faţă cu această cinstire atît de deosebită n-ai văzut Roma cu zece ani mai înainte. **13.** Încrezător în această amabilitate, dacă te duci în vizită şi a doua zi, vei fi tratat ca un necunoscut sosit pe neaşteptate. Cel ce te-a întrebat ieri cine eşti şi de unde vii îţi va repeta acum întrebările ca şi cum nu te-a mai văzut niciodată. Recunoscut în fine şi primit în amiciţia lui, dacă, după ce l-ai salutat zilnic timp de trei ani, ai lipsit din oraş tot atîta timp, va trebui s-o iei de la început, căci nu te va întreba unde ai fost şi de unde vii. Astfel îţi vei cheltui zadarnic toată vremea cultivînd un buştean. **14.** Iar cînd au început să se pregătească ospeţe lungi şi obositoare cu mai multe faze de desfăşurare, sau să se facă distribuirea obişnuită a coşuleţelor cu alimente[59], se discută cu multă aprindere dacă să fie invitat şi vreun străin în afară de cei din cercul obişnuit. Şi dacă s-a admis aceasta în planul consiliului, va fi chemat unul care doarme noaptea în faţa casei unui vizitiu de curse[60], sau care cunoaşte jocul cu zarurile, sau despre care se presupune că ştie anumite arte secrete. **15.** Căci oamenii culţi şi serioşi sînt evitaţi ca inutili şi aducători de nenoroc. Ba mai degrabă se adaugă invitaţilor la masă şi la foloase indivizi obscuri, sau necunoscuţi total, introduşi, contra plată, de nomenclatorii[61] obişnuiţi să primească bani pentru orice.

16. Dar ca să nu merg prea departe, trec peste risipa meselor şi peste alte atracţii la plăcerile simţurilor, pentru a arăta faptul că unii pe mijlocul străzilor, lovind pietrele şi grăbindu-se fără teamă de vreun pericol, mînă caii cu copite de foc[62], cum se spune, parcă ar fi vizitii la un poştalion, trăgînd după ei cete de servitori aseme-

https://biblioteca-digitala.ro

nea unor hoarde prădătoare, fără să rămînă acasă măcar Sannio[63], cum zicea un scriitor comic. Pe aceştia îi imită matroanele care, cu capetele acoperite, în lectici închise, circulă prin toate părţile oraşului. **17.** Şi după cum generalii încercaţi în războaie aşează în prima linie de luptă unităţi greu înarmate şi puternice, în a doua pe cele uşor înarmate, după acestea pe săgetători şi în ultima linie trupele de rezervă, pentru a interveni cînd este nevoie, la fel păşeşte în frunte pe lîngă vehicul aparatul de servitori propriu-zişi, ca şi cum ar răspunde la un ordin militar, cu conducători puşi să organizeze convoiul şi avînd ca semn distinctiv o vargă pe care o ţin în mîna dreaptă. Urmează corpul bucătarilor înnegriţi de fum şi după ei toate celelalte servicii amestecate cu oameni fără căpătîi dintre vecini. Alaiul este în fine încheiat de mulţimea eunucilor, de la cei bătrîni pînă la cei foarte tineri, livizi şi urîţi prin trăsăturile deformate ale feţei, încît, ori pe unde trece cineva, cînd vede această ceată de oameni mutilaţi, blestemă amintirea acelei vechi regine Semiramida[64], care cea dintîi a castrat pe bărbaţi, stricînd mersul firesc al lucrurilor şi violînd natura, care de la începutul existenţei, prin izvoarele primelor seminţe şi printr-o lege tainică, arată căile de propagare a vieţii din generaţie în generaţie.

18. Astfel stînd lucrurile, puţinele case frecventate altădată pentru cultivarea studiilor serioase au devenit acum localuri de petreceri şi trîndăvie, răsunînd de melodii cîntate din gură şi de cele asurzitoare ale instrumentelor. La catedra de unde vorbea filozoful a apărut cîntăreţul şi în locul retorului este angajat profesorul de arte ale plăcerii. Bibliotecile stau întotdeauna închise ca mormintele, se fabrică orgi hidraulice[65], lire mari cît căruţele, flaute şi alte instrumente enorme, pentru a acompania gesturile pantomimice.

19. În sfîrşit, la acest grad de injosire s-a ajuns, încît nu demult, cînd din cauza lipsei de alimente au fost alungaţi în grabă străinii din oraş, puţinii profesori de discipline liberale au fost expulzaţi imediat, dar au fost exceptaţi histrionii şi cei ce ocazional s-au prefăcut artişti;

https://biblioteca-digitala.ro

de asemenea trei mii de dansatoare n-au fost măcar deranjate cu vreo întrebare, ci lăsate în pace şi ele şi tot atîţia corişti cu profesorii lor cu tot. **20.** Oriîncotro ţi-ai arunci privirile, poţi vedea destule femei cu părul buclat şi machiate care, dacă s-ar fi căsătorit, la vîrsta pe care o au fiecare din ele ar putea fi mamă a trei copii. Acestea tocesc pînă la dezgust podeaua cu picioarele şi se învîrtesc în tot felul de piruete, făcînd nenumărate figuri coregrafice cerute de piesele pe care le interpretează.

21. Fără îndoială că altădată, pe cînd Roma era căminul tuturor virtuţilor, mulţi dintre nobili, — ca homericii lotofagi[66] cu ajutorul fructelor, — îi reţineau pe străini prin tot felul de servicii puse în slujba umanităţii. **22.** Acum, însă, orgoliul deşert al unora dispreţuieşte pe toţi cei născuţi în afara pomeriumului[67], cu excepţia celor fără copii şi a celibatarilor. Căci nu-şi poate cineva închipui de cîtă atenţie se bucură la Roma oamenii fără urmaşi. **23.** Şi cum aici, în capitala lumii, apar boli grave, în tratamentul cărora ştiinţa medicală este adesea neputincioasă, s-a născocit, ca mijloc de apărare, procedeul ca nimeni să nu-şi vadă prietenii suferinzi. Iar între măsurile de precauţie s-a recurs la alt remediu puternic: ca servitorii trimişi să vadă în ce stare se găsesc cu sănătatea cunoştinţele să nu fie reprimiţi în casă decît după ce-şi purifică tot corpul în baie. Astfel că inspiră teamă şi cel ce doar a văzut un bolnav. **24.** Dar unii, aşa de prevăzători cum sînt, cînd îi invită cineva la o nuntă, unde se oferă aur cu mîna plină, bolnavi de podagră să fie şi tot sînt în stare să alerge repede chiar pînă la Spoletium[68]. Acestea sînt moravurile nobililor.

25. Din rîndul săracilor şi dezmoşteniţilor de soartă, unii îşi petrec nopţile prin circiumi, alţii se ascund pe sub umbrarele pe care Catulus[69] în timpul edilităţii sale, imitînd trîndăvia campanienilor, le-a făcut deasupra teatrelor. Toţi aceştia sau se ceartă pînă la bătaie în jocurile de zaruri, reţinîndu-şi respiraţia şi izbucnind cu sunete şuierătoare pe nări, sau, ceea ce este preocuparea lor de căpetenie, de dimineaţa pînă seara, în soare ori pe ploaie, se obosesc discutînd meritele ori defectele cailor şi

https://biblioteca-digitala.ro

conducătorilor de care. **26.** Şi e de mirare că se poate vedea plebea nenumărată aşteptînd cu înfrigurare să vadă cum se termină întrecerile la alergări. Aceste îndeletniciri şi altele asemenea lor nu lasă timp la Roma pentru nimic serios şi demn de amintit. Dar să ne întoarcem la subiect.

7 **1.** Depăşind orice măsură prin abuzul de putere, Caesar oprima pe toţi cei buni şi împila toate părţile Orientului, necruţînd nici pe oamenii cu diferite onoruri, nici pe fruntaşii oraşelor, nici pe plebei. **2.** Pînă la urmă, a poruncit printr-un singur decret să fie ucise vîrfurile populaţiei din Antiochia, înfuriat că aceştia au răspuns pe un ton ridicat reprezentantului fiscal care insista să se publice o listă cu micşorarea preţurilor într-un moment nepotrivit cu lipsa de alimente din oraş. Şi ar fi pierit toţi, pînă la unul, dacă nu i s-ar fi opus cu multă dîrzenie Honoratus, atunci comite al Orientului. **3.** Era un semn evident şi neascuns, care-i da pe faţă cruzimea, şi faptul că-l desfătau spectacolele sîngeroase. Căci în circ şase sau şapte perechi de gladiatori care se umpleau de sînge, sau se ucideau între ei în lupte de pugilat deseori interzise[70], îi dădeau o satisfacţie atît de mare, că parcă ar fi cîştigat ceva extraordinar. **4.** În afară de aceasta, îl instigase în poznirile lui de a face rău o femeie de proastă condiţie care, introdusă în palat (la cererea ei) denunţase pe nişte soldaţi cu totul necunoscuţi că uneltesc pe ascuns împotriva lui. Constantia de bucurie, ca şi cum de-acum încolo viaţa soţului său i-ar fi fost asigurată, a încărcat de daruri pe femeia denunţătoare, a urcat-o în trăsură şi a scos-o din palat pe poarta de onoare, făcîndu-i cinstire publică, pentru ca prin astfel de momeli să atragă şi pe alţii în a da pe faţă asemenea tentative, sau altele mai grave. **5.** Gallus, care urma să plece la Hierapolis[71] pentru ca măcar de formă să participe la expediţie, rugat stăruitor de populaţia din Antiochia s-o asigure contra foametei care era aşteptată din multe şi serioase cauze, n-a luat nici o măsură, cum fac principii a căror putere vindecă suferinţele locale, să se aducă alimente din

https://biblioteca-digitala.ro

provinciile învecinate. Dimpotrivă, a dat mulţimii disperate pe Theophilus, consular[72] al Syriei, atunci prezent lîngă el, spunînd mereu că nimeni fără voia guvernatorului nu va muri de foame. 6. Aceste declaraţii au mărit îndrăzneala oamenilor de jos. Fiindcă lipsa de alimente se agrava, mînaţi de mizerie şi de furie au dat foc casei somptuoase a unui oarecare Eubulus, foarte cunoscut între ai săi, iar pe guvernator, ca şi cum împăratul li l-ar fi dat pentru osîndă, după ce l-au lovit cu pumnii şi l-au călcat în picioare, l-au sfîşiat în bucăţi. După moartea tragică a acestuia, fiecare văzînd în pieirea unuia imaginea propriei sale primejdii, se temea că recenta întîmplare se poate petrece şi cu el. 7. În acelaşi timp Serenianus[73], fost guvernator militar, din mişelia căruia, precum am arătat mai înainte, a fost jefuit oraşul Celse din Fenicia, dat în judecată ca vinovat de jignirea maiestăţii imperiale, nu se ştie sigur prin ce hotărîre a fost achitat de pedeapsă, deşi se dovedise clar că trimisese la oracol pe un servitor căruia îi pusese pe cap propria sa bonetă, descîntată prin practici interzise, pentru a întreba precis dacă lui i se prezisese că i se va da (precum dorea) puterea imperială şi siguranţa. 8. În aceleaşi zile s-a întîmplat deci o dublă nedreptate: Theophilus a fost ucis nevinovat, iar Serenianus, care merita blestemul tuturor, a scăpat teafăr, pentru că furia publică nu i-a cerut pedepsirea.

9. Constantius, informat de aceste lucruri şi prevenit printr-un raport de la Thalassius, despre care aflase că între timp şi-a dat obştescul sfîrşit, pe de o parte îi scria cu amabilitate lui Caesar, iar pe de alta i-a retras încetul cu încetul ajutoarele, prefăcîndu-se îngrijorat să nu conspire împotriva lui ostaşii, care cînd n-au ce face se dedau la tulburări, şi i-a recomandat să fie mulţumit cu garda palatului şi a protectorilor întărită cu scutari şi cu unităţi de călăreţi recrutaţi dintre străini. Totodată a poruncit prefectului Domitianus[74], fost comite al tezaurului pentru cheltuielile publice, ca, de îndată ce va sosi în Syria, prin cuvinte măsurate şi respectuoase să-l trimită pe Gallus repede în Italia, unde împăratul îl che-

https://biblioteca-digitala.ro

mase de mai multe ori să se întîlnească cu el. **10.** Acesta, venit în grabă la Antiochia, doar a atins în treacăt poarta palatului şi, fără să se prezinte lui Caesar, cum s-ar fi cuvenit, s-a dus cu pompă solemnă la pretoriu[75] unde a rămas mai mult timp, sub motiv că e bolnav, fără să meargă la palat şi fără să iasă în public, ci stînd să unelteasc㠎mpotriva lui Gallus şi să încarce cu tot felul de informaţii tendenţioase rapoartele pe care le trimitea principelui. **11.** Chemat pînă la urmă şi primit în consistoriu[76], fără nici o introducere, de-a dreptul şi negîndit, a zis: „Pleacă, Caesar, cum ţi s-a cerut, şi ia cunoştinţă că, dacă vei întîrzia, voi porunci să ţi se suprime imediat subzistenţele şi ţie şi palatului tău. Spunînd aceste cuvinte arogante, a ieşit înfuriat şi, după aceea, deşi chemat de multe ori, a refuzat să se mai prezinte în faţa lui Gallus. **12.** Dar acesta scos din sărite, căci se socotea atins în demnitatea lui şi insultat, a dat ordin unor protectori credincioşi să-l pună pe prefect sub pază. Aflînd de această măsură Montius[77], atunci cvestor, energic, dar dispreţuitor al violenţei, într-o şedinţă comună cu comandanţii cohortelor palatine convocaţi de el, le-a vorbit acestora destul de moderat, spunîndu-le că ceea ce a făcut Caesar nu este nici frumos nici util şi adăugînd pe ton de reproş că, dacă se îngăduie astfel de lucruri, se va ajunge la suprimarea vieţii prefectului şi la răsturnarea statuilor lui Constantius. **13.** Informat de acestea Gallus, ca un şarpe ameninţat cu bîta sau cu piatra, făcîndu-şi acum planuri extraordinare şi căutînd să-şi apere viaţa pe orice cale, a ordonat adunarea întregii gărzi. Şi pe cînd toţi stăteau înaintea lui curioşi, el, cu faţa crispată şi scrîşnind din dinţi, a spus: **14.** „Fiţi alături de mine, bravi ostaşi, acum cînd mă găsesc împreună cu voi în primejdie. Montius, cu o obrăznicie nouă şi neobişnuită, ne acuză, prin cuvintele pe care ni le spune, că sîntem rebeli şi recalcitranţi faţă de maiestatea augustă, mîniat peste măsură că am poruncit să fie pus sub pază pentru intimidare prefectul cel semeţ, care se preface că nu ştie care-i sînt îndatoririle". **15.** După aceste cuvinte soldaţii, adesea setoşi de tulburări, au năvălit imediat mai întîi asupra lui Montius care

https://biblioteca-digitala.ro

bătrîn, slab şi bolnăvicios, locuia în apropiere şi, după ce l-au legat de picioare cu nişte funii groase, l-au dus tîrîş, curmîndu-i răsuflarea pînă în faţa pretoriului. **16.** Cu aceeaşi sălbăticie au legat tot cu funii pe Domitianus şi l-au trîntit pe scări, iar apoi pe amîndoi i-au tîrît în goană pe străzi şi prin pieţe. După ce au călcat în picioare cele două trupuri şi le-au făcut bucăţi, răpindu-le orice chip omenesc, soldaţii, cu furia de acum potolită, au aruncat în rîu rămăşiţele celor morţi. **17.** Împinsese la astfel de atrocitate pe oamenii îndrăzneţi pînă la nebunie un oarecare Luscus, curator[78] al oraşului, apărut pe neaşteptate între ei. Acesta, ca un dătător de ton la eforturile ritmice ale hamalilor, i-a aţiţat cu îndemnuri repetate să ducă la capăt ceea ce au început; dar tocmai din cauza aceasta nu mult mai tîrziu a fost şi el ars de viu. **18.** Fiindcă Montius înainte de a-şi da sufletul în mîinile celor ce-l sfîrtecau pronunţase de cîteva ori numele de Epigonus şi Eusebius, fără vreo indicaţie a profesiunii şi demnităţii lor, se cerceta cu mare interes cine sînt aceştia. Ca să nu rămînă nici un indiciu neurmărit, au fost aduşi filozoful Epigonus din Lycia şi talentatul orator Eusebius, poreclit Pittacas[79], din Emessa. Dar la anchetă s-a constatat că nu aceştia sînt căutaţi, ci nişte tribuni ai unor ateliere de armament, care promiseseră ajutorul lor dacă se va pune la cale vreo răscoală. **19.** În aceleaşi zile, Apollinaris, ginerele lui Domitianus, cu puţin înainte intendentul palatului lui Caesar, trimis de socru-său în Mesopotamia, cerceta fără discreţie, cu ajutorul unor numeroşi militari, pentru a afla dacă se găseşte în corespondenţa intimă a lui Gallus ceva care să-i dea pe faţă gîndurile de mărire. Informat de cele petrecute în Antiochia, Apollinaris a fugit prin Armenia Mică şi s-a îndreptat spre Constantinopol, dar prins de protectori a fost readus şi pus sub pază severă.

20. În timpul acesta s-a primit un denunţ că la Tyr a fost confecţionată pe ascuns o manta imperială, dar fără să se ştie precis cine a comandat-o şi de cine urma să fie folosită. Din această cauză, guvernatorul de atunci al provinciei, cu acelaşi nume ca şi fiul său Apollinaris, a

https://biblioteca-digitala.ro

fost arestat pentru complicitate. Au fost, de asemenea, strînşi din diferite oraşe mulţi, asupra cărora apăsa acuzarea de fapte criminale.

21. Şi acum sunau trompetele dezastrelor interne, căci spiritul tulbure al lui Gallus nu-şi mai ascundea furia (ca înainte) şi nu mai ţinea în nici un fel seama de adevăr. Nimeni nu mai cerceta în mod corect devotamentul cu care se îndeplineau sarcinile, nimeni nu mai deosebea pe vinovaţi de nevinovaţi, căci sfinţenia justiţiei dispăruse, ca şi cum fusese alungată din tribunale. Nu mai exista în procese legitima apărare, ci jefuirea cu ajutorul călăului, căderea capetelor şi confiscarea bunurilor pretutindeni în provinciile orientale, asupra cărora acum socotesc nimerit să insist puţin, lăsînd la o parte Mesopotamia, despre care am spus cîte ceva cînd am vorbit despre războaiele parthice, şi Egiptul, asupra căruia mă voi opri cînd va fi necesar.

8 **1.** De sub culmile munţilor Taurus, care se înalţă în răsărit, se întinde la apus pe un vast teritoriu Cilicia, pămînt bogat în toate bunătăţile. În partea dreaptă se găseşte Isauria, de asemenea plină de curmali şi de multe roade, pe care o taie pe la mijloc fluviul navigabil Calycadnus. **2.** În afară de multe cetăţi, o împodobesc două oraşe: Seleucia, operă a regelui Seleucus, şi Claudiopolis, colonie întemeiată de Claudius Caesar. Isauria[80], altădată foarte puternică, de curînd înfrîntă ca o răzvrătită primejdioasă, acum abia dacă-şi mai arată cîteva urme din vechea-i strălucire. **3.** Dar Ciliciei, mîndră cu rîul Cydnus, îi face cinste Tarsus, oraş remarcabil, întemeiat, spune legenda, de Perseus, fiul lui Jupiter şi al Danaei, sau de un oarecare Sandan, bărbat nobil şi bogat, plecat din Aethiopia. Mai sînt de citat oraşele Anazarbus, care aminteşte prin nume de întemeietorul său, şi Mobsuestia[81], domiciliu al acelui vestit profet Mobsus care, rătăcit de ceata argonauţilor cînd se întorceau cu lîna de aur, a ajuns pe coastele Africii, unde a fost răpit de o moarte neaşteptată. De atunci manii protectori îngropaţi sub pămîntul punic vindecă adesea de boli pe cei care cinstesc

https://biblioteca-digitala.ro

mormîntul eroului. **4.** Aceste două provincii, trecînd odinioară de partea jefuitorilor în războiul cu piraţii, au fost supuse de proconsulul Servilius[82] şi ne plătesc acum tribut. Teritoriul lor este o limbă proeminentă de pămînt, pe care o despart de lumea Orientului munţii Aman. **5.** Dar hotarul Orientului se întinde lung, în linie dreaptă, de la malurile fluviului Eufrat, pînă la valea Nilului, avînd la stînga neamurile saracenilor, iar în dreapta marea. Acest ţinut a fost ocupat şi considerabil mărit de Nicator Seleucus, care stăpînea regatul Persiei cu drept succesoral după moartea lui Alexandru Macedon. **6.** Rege întreprinzător, cum îl arată şi numele, profitînd de marele număr al populaţiei pe care a condus-o mult timp în pace, din aşezările ţărăneşti a făcut oraşe puternice şi bogate. Acestea, deşi cu nume greceşti puse după cum a găsit cu cale fondatorul lor, totuşi, pînă în prezent îşi păstrează şi numele anterioare, pe care li le-au dat în limba assyriană vechii lor întemeietori.

7. Şi prima după Osdroene, pe care (precum am spus) am exceptat-o din această prezentare, se întinde pe un teritoriu uşor înclinat Commagena, numită în prezent Euphratensis, cunoscută prin marile oraşe Hierapolis, numit în vechime Ninus, şi Samosata.

8. În continuare este Syria, caracteristică prin marea ei cîmpie, avînd ca oraşe mai însemnate Antiochia, vestită în toată lumea ca mare centru comercial de mărfuri interne şi externe, apoi Laodicea, Apamea şi Seleucia, înfloritoare chiar de la începuturile lor. **9.** Urmează după ea Fenicia, sprijinită de munţii Liban, ţară plină de farmec şi frumuseţe, împodobită cu oraşe mari şi frumoase. Între acestea strălucesc prin distincţia şi celebritatea numelui lor Tyrul, Sidonul şi Berytus, iar la fel cu ele Emesa şi Damascus, întemeiate în secolele străvechi. **10.** Ambele provincii udate de rîul Oronte, care trece pe la poalele acelui înalt munte Cassius şi se varsă în Marea Parthenium[83], au fost supuse jurisdicţiei romane de Gnaeus Pompeius. Acesta le-a luat din regatul Armeniei, după ce a învins pe Tigrane.

https://biblioteca-digitala.ro

11. Cea mai îndepărtată dintre provinciile Syriei este Palestina, întinsă pe văi largi, abundînd în pămînt cultivabil şi neted, şi avînd cîteva oraşe la fel de mari, dar în întrecere prin frumuseţea lor: Caesarea, pe care l-a întemeiat Herodes în onoarea lui Octavianus, Eleutheropolis, Neapolis, Ascalon şi Gaza, construite în secolele trecute. **12.** În aceste părţi nu se vede nici un rîu navigabil, dar ţîşnesc în multe locuri ape calde prin natura lor, binefăcătoare în tratamentul multor maladii. La fel şi aceste regiuni, după ce iudeii au fost învinşi de Pompeius şi Ierusalimul ocupat printr-o soartă asemănătoare, au devenit provincie romană pusă sub autoritatea unui guvernator.

13. În continuare, pînă în ţara nabateilor[84], se întinde Arabia, foarte bogată prin comerţul cu diferite mărfuri şi fortificată cu castre şi castele puternice, pe care le-a înălţat grija veghetoare a celor vechi, în puncte bine alese pentru a respinge incursiunile neamurilor vecine. Şi aceasta are între cetăţile ei oraşe mari, cum sînt Bostra, Gerasa şi Philadelphia, foarte bine păzite prin zidurile lor puternice. Şi ea a fost silită să se supună legilor noastre, căci împăratul Traian, în timpul glorioasei expediţii împotriva mezilor şi parţilor[85], înfrîngînd orgoliul locuitorilor, a transformat-o în provincie romană şi i-a pus în frunte un guvernator.

14. Şi insula Cypru, depărtată de continent şi bună pentru porturi, este vestită prin multe oraşe, dintre care două: Salamis şi Paphos sînt însemnate unul prin sanctuarul lui Jupiter, iar celălalt prin templul Venerei. Cyprul abundă în toate bogăţiile prin fertilitatea lui atît de mare şi în atîtea domenii, încît nu are nevoie de nimic din afară. Prin forţe proprii îşi construieşte corăbii mari de transport de la carenă pînă la ultima pînză, şi le trimite pe mare cu tot utilajul necesar. **15.** Nu mă sfiesc să spun că mai mult lăcomia decît dreptatea a împins pe romani să invadeze această insulă. Căci după ce regele Ptolemaeus[86], aliatul şi prietenul nostru, din motive financiare a fost proscris fără nici o vină şi silit să-şi curme viaţa otrăvindu-se, insula a devenit tributară nouă, iar prăzile,

https://biblioteca-digitala.ro

luate de aici ca de la un dușman, au fost îmbarcate pe corăbii și aduse la Roma de Cato[87]. Acum să ne întoarcem la firul povestirii.

9 **1.** În timpul acestor felurite dezastre, Ursicinus, sub ordinele căruia, din poruncă imperială mă găseam, a fost chemat de la Nisibis[88], unde răspundea de paza orașului, și silit să conducă judecarea unor procese criminale, deși refuza și se împotrivea cetei de adulatori care lătrau în jur. Întotdeauna bun militar și conducător de oaste, stătuse departe de activitățile forului și-i era teamă că noua funcție îi va aduce necazuri. Văzînd că-i sînt asociați acuzatori și anchetatori ridicați toți din aceleași locuri tenebroase, a informat printr-un raport secret pe Constantius de ceea ce, pe față sau pe ascuns, se petrece acolo, cerînd ajutoare de teama cărora să se tempereze îngîmfarea cunoscută a lui Caesar. **2.** Dar prea marea precauție l-a expus la neplăceri foarte grave, cum vom povesti mai departe, pentru că dușmanii i-au întins curse primejdioase pe lîngă Constantius, principe de mijloc în alte privințe, dar aspru și necruțător, neasemeni sieși, dacă vreun necunoscut îi șoptea la ureche ceva de natură a-i trezi suspiciunea.

3. În ziua fixată pentru îngrozitoarele interogatorii, președinte era șeful cavaleriei[89], judecător de formă, cu asesori instruiți dinainte asupra hotărîrii care trebuia dată. Într-o parte și-n alta stăteau notarii, care înregistrau întrebările și răspunsurile și alergau cu ele să le comunice lui Caesar. Din porunca iresponsabilă a lui Gallus și prin atîtările împărătesei, care asculta ascunsă în dosul unei perdele, mulți au pierit fără să li se permită a combate acuzațiile, fără să aibă vreun apărător. **4.** Primii au fost judecați Epigonus și Eusebius, victime ale numelui lor de familie. Am spus mai înainte că Montius, pe pragul morții, prin aceste nume a inculpat pe tribunii atelierelor de armament care promiseseră ajutor pentru o viitoare răscoală. **5.** Epigonus, filozof numai după haină, cînd a apărut, zadarnic a încercat să facă rugăminți, căci a fost supus torturilor și, de frica morții, a declarat

https://biblioteca-digitala.ro

fals că a fost participant la închipuitul complot, deşi el nici nu văzuse, nici n-auzise ceva, fiind total străin de orice activitate politică. Eusebius însă a rezistat tot timpul pe aceeaşi poziţie, negînd cu fermitate capetele de acuzare şi strigînd că astfel de procedură e tîlhărie, nu judecată. **6.** Şi, pentru că în calitate de cunoscător al dreptului cerea cu încăpăţînare să fie confruntat cu acuzatorul şi să se respecte legea, Caesar, informat de atitudinea lui, pe care a socotit-o trufie, a ordonat să i se sfîşie lui Eusebius trupul, ca unui duşman înrăit. Astfel, a fost atît de schingiuit, încît nici o părticică a corpului nu i-a rămas neatinsă celui care tot timpul a rămas nemişcat şi cu inimă tare, dispreţuind pe judecători şi implorînd justiţia cerească, fără să recunoască ceva şi fără să denunţe pe cineva. Pînă la urmă, deşi n-a mărturisit nimic şi nu i s-a putut dovedi vreo vină, a fost condamnat la moarte, ca şi celălalt care, din laşitate, se declarase vinovat. Şi pe cînd era dus la locul de execuţie blestema cu curaj nedreptatea timpurilor, imitînd pe acel vechi Zeno[90] stoicul care, chinuit îngrozitor de regele din Cypru pentru că nu vroia să mintă, şi-a retezat limba cu dinţii şi a scuipat-o în ochii împăratului anchetator.

7. Au urmat apoi interogatoriile în legătură cu mantaua imperială. Fiindcă vopsitorii în purpură, puşi la tortură, au declarat că au vopsit un pieptar fără mîneci, a fost adus la anchetă un oarecare Maras, cu funcţie de diacon, cum o numesc creştinii. Acesta trimisese o scrisoare către şeful atelierului din Tyr, cu rugămintea să termine mai repede lucrarea. Nu arăta însă despre ce lucrare e vorba şi, chinuit pînă la moarte, n-a putut fi făcut să mărturisească ceva. **8.** Ancheta a fost extinsă asupra multora, dar nu s-a constatat nimic precis, ci cel mult că acuzaţiile fuseseră făcute cu uşurinţă. După atîtea victime, ambii Apollinaris, tatăl şi fiul, trimişi în exil, cînd au ajuns la locul numit Craterae, unde aveau o fermă la douăzeci şi patru de mile depărtare de Antiochia, au fost ucişi, conform ordinului, după ce mai întîi le-au fost zdrobite picioarele. **9.** După moartea acestora, Gallus, cu o ferocitate deloc micşorată, ca un leu care se hrăneşte

https://biblioteca-digitala.ro

cu cadavre, continua judecata la fel şi în alte procese, pe care nu e cazul să le relatăm pe fiecare în parte, pentru a nu ieşi din cadrul lucrării propuse.

10 **1.** Pe cînd orientul gemea sub astfel de suferinţe, Constantius, în al şaptelea consulat al său şi al doilea[91] al lui Gallus, la începutul primăverii a plecat de la Arelate la Valentia[92] pentru a duce război împotriva fraţilor Gundomadus şi Vadomarius, regi ai alamannilor[93] care prin dese incursiuni devastau teritoriile limitrofe galliilor. **2.** Acolo a rămas mai multă vreme, în aşteptarea proviziilor, al căror transport din Aquitania[94] era împiedicat de ploile de primăvară, mai frecvente decît de obicei, şi de apele crescînde. Între timp a sosit Herculanus, protector al casei imperiale, fiu al fostului şef al cavaleriei Hermogenes, măcelărit într-o răscoală populară la Constantinopol, cum am arătat mai sus[95]. Aflînd din raportul foarte obiectiv al acestuia de tot ce făcea Gallus, împăratul s-a umplut de amărăciune pentru atrocităţile din trecut şi de teamă pentru cîte se mai puteau întîmpla în viitor; totuşi, cît a putut şi-a înăbuşit neliniştea sufletească. **3.** Dar trupele adunate toate la Cabillonum[96] erau furioase, nesuportînd statul pe loc, şi întărîtate de întîrzierea transporturilor de provizii, mai ales că începuse să se simtă lipsa alimentelor. **4.** Din această cauză Rufinus, în acel timp prefectul pretoriului, a trebuit să îndeplinească o sarcină foarte primejdioasă, căci a fost obligat să se prezinte în faţa soldaţilor, pe care-i tulburau în aceeaşi măsură lipsurile şi ferocitatea, cu atît mai nestăpîniţi faţă de autorităţile civile. Acestora aşadar avea să le dea satisfacţie şi să le explice din ce cauză nu sosesc transporturile. **5.** Sarcina îşi avea şi alt tîlc de altfel, căci se urmărea să piară acest unchi al lui Gallus[97], care-şi putea sprijini nepotul în acţiunile lui funeste. Dar el s-a eschivat cu prudenţă şi planul fiind amînat, Eusebius[98], şeful slujitorilor palatului, a fost trimis la Cabillonum cu aur, cu care a potolit mînia soldaţilor, fiind pusă astfel în siguranţă viaţa prefectului. Apoi s-au adus din abundenţă alimente şi tabăra a fost ridicată. **6.** Ast-

https://biblioteca-digitala.ro

fel, trecînd prin mai multe greutăţi, căci drumurile erau acoperite de zăpadă, cînd au ajuns aproape de Rauracum[99], pe malul fluviului Rin a întîmpinat rezistenţa mulţimii alamanne care, cu săgeţi zburînd ca grindina, îi împiedica să facă pod de vase peste fluviu. Cum trecerea părea imposibilă, împăratul era frămîntat de tot felul de gînduri, neştiind ce hotărîre să ia. **7.** Iată însă că pe neaşteptate a sosit o călăuză cunoscătoare a regiunilor şi, contra plată, a arătat locul puţin adînc, pe unde s-a putut trece fluviul în timpul nopţii. Şi armata ar fi putut face aceasta fără s-o simtă duşmanul, care era ocupat cu altceva, şi să devasteze totul, dacă, aşa precum au crezut unii, n-ar fi fost informaţi pe ascuns duşmanii de nişte conaţionali de ai lor înrolaţi cu grade superioare în armata noastră. **8.** Se bănuia că informatorii au fost Latinus, comitele gărzilor palatului, Agilo[100], tribunul grajdurilor, şi Scudilo[101], comandantul scutarilor, care erau atunci bine apreciaţi, avînd în mîinile lor posturi importante. **9.** Iar barbarii, ţinînd un consiliu în legătură cu situaţia, pentru că aveau rele presimţiri, sau pentru că autoritatea religioasă i-a oprit să dea lupta, deprimaţi au trimis pe fruntaşii lor să ceară iertare de greşeli şi pace. **10.** După ce delegaţii celor doi regi au sosit şi propunerile lor au fost îndelung examinate, s-a socotit de către toţi oportun să se urmeze calea cea mai bună, adică să se încheie pace, care era cerută în condiţii juste şi acceptabile. Împăratul a aprobat această hotărîre şi, socotind că trebuie să adreseze ostaşilor cîteva cuvinte potrivite cu împrejurarea, înconjurat la tribună de comandanţii superiori, în faţa armatei adunate a vorbit astfel[102]: **11.** „Nimeni, vă rog, să nu se mire dacă, după lungile şi istovitoarele eforturi ale drumurilor şi după aprovizionări atît de masive, condus de încrederea în voi, acum, cînd am ajuns în districtele barbarilor, ca şi cum mi-aş fi schimbat pe neaşteptate hotărîrea, am trecut la gînduri de pace. **12.** Căci fiecare, reflectînd în mintea lui şi din locul pe care-l ocupă, va descoperi acest adevăr că pretutindeni ostaşul, chiar cînd este cu corpul perfect sănătos şi în plenitudinea forţelor, se are în vedere pe

https://biblioteca-digitala.ro

sine şi-şi apără viaţa sa proprie. Cu atît mai mult împăratul, care răspunde de toate, ca apărător al vieţii celorlalţi, ştie că-l priveşte pe el destinul popoarelor şi toate măsurile pe care le cere situaţia trebuie să le ia cu repeziciune, ajutat de voinţa cerească. **13.** Aşadar, ca să nu lungesc vorba şi să arăt pe scurt de ce v-am chemat aici de faţă pe voi toţi, primiţi în urechile voastre cu dreaptă măsură cele ce vi le voi spune succint, căci cuvîntul adevărului este întotdeauna neîngrădit şi simplu. **14.** Acum, cînd s-a ridicat pe trepte atît de înalte gloria voastră, al cărei renume s-a răspîndit printre locuitorii celor mai îndepărtate ţinuturi, regii alamannilor şi temutele lor popoare, prin solii pe care-i vedeţi, cu grumazul plecat cer iertare pentru cele trecute şi pace pe care, gîndindumă mult, cu precauţie şi avînd în vedere folosul obştesc, dacă şi voi vreţi acelaşi lucru, socotesc că trebuie să le-o acordăm. Întîi pentru că soarta războiului este capricioasă, apoi pentru că ne facem din duşmani surse de ajutor, precum ei înşişi promit, mai ales că le domolim pornirile de ferocitate sîngeroasă adesea primejdioase provinciilor, şi, în sfîrşit, gîndindu-mă că nu este învins duşmanul care cade în linia de bătaie copleşit de superioritatea armelor şi a forţei adversarului, ci cu mult mai sigur este pus sub jug cel ce se supune de bunăvoie, fără trîmbiţe de război, cel ce simte din experienţă că nici vitejia nu ne lipseşte în faţa sufletelor trufaşe, nici clemenţa în faţa celor umiliţi. **15.** Într-un cuvînt, aştept de la voi, ca de la nişte arbitri, să mă sfătuiţi, urmînd ca eu să iau o hotărîre chibzuită, însufleţit de gîndul păcii şi al fericirii voastre. Căci, credeţi-mă, nu va însemna laşitate, ci moderaţie şi omenie ceea ce se hotărăşte în spiritul dreptăţii".

16. Abia sfîrşise cuvîntarea, că mulţimea înclinată să sprijine pe împărat i-a aclamat propunerea şi a îmbrăţişat ideea păcii, hotărîtă pentru aceasta mai ales fiindcă ştia din nenumăratele expediţii că norocul l-a ajutat de atîtea ori în tulburările interne, pe cînd în războaiele externe a avut adesea înfrîngeri dezastruoase. După ce

https://biblioteca-digitala.ro

s-a încheiat tratatul cu solemnitatea impusă de obiceiurile ambelor popoare, împăratul a plecat la reşedinţa de iarnă de la Mediolanum[103].

11 **1.** Aici, scăpat de sarcina altor griji, se gîndea ca printr-un efort puternic să scape de Caesar, ca de cel mai încîlcit nod şi obstacol şi, prin convorbiri clandestine şi nocturne cu cei mai apropiaţi, delibera dacă prin forţă sau şiretlic să-l înlăture înainte ca acesta să încerce vreo răsturnare a ordinii existente. S-a socotit că e bine ca Gallus să fie chemat printr-o scrisoare în termeni măgulitori, sub pretextul unor tratative urgente de interes public, pentru ca lipsit de ajutoare să piară fără a putea opune vreo rezistenţă. **2.** Acestei opinii i s-a împotrivit grupul de adulatori prefăcuţi (între aceştia era Arbitio[104], ager şi înflăcărat intrigant, şi Eusebius, atunci şeful slujitorilor palatului, pornit pe răutăţi) care obiectau că după plecarea lui Caesar rămîne foarte primejdios în Orient Ursicinus, nutrind gînduri de mărire dacă nu va fi nimeni care să-l oprească. **3.** Lor li s-au adăugat eunucii de la reşedinţa imperială, a căror dorinţă de avuţie depăşea în acel timp orice măsură omenească, şi care în timpul serviciului de la palat prin şoapte pe ascuns strecurau acuzaţii neîntemeiate despre uneltiri împotriva împăratului. Aceştia apăsau sub greutatea urii lor pe bravul bărbat, mormăind că fiii lui adulţi adulmecă imperiul, ajutaţi de frumuseţea fizică şi de vîrsta lor, cunoscuţi prin ştiinţa şi practica militară în toate armele şi prin agilitatea corporală căpătată în exerciţiile zilnice în mijlocul armatei. De asemenea, răspîndeau pe ascuns zvonul că Gallus, din firea lui feroce, este împins la acte criminale prin anumiţi agenţi, pentru ca acesta să devină odios tuturor grupurilor sociale şi pentru ca astfel insignele principatului să treacă la copiii şefului cavaleriei. **4.** Cînd aceste şoapte şi altele ca acestea au ajuns la urechile lui întotdeauna primitoare şi deschise la astfel de zvonuri, între multele planuri pe care le frămînta în suflet, împăratul a ales ceea ce i s-a părut mai bun de făcut: a chemat mai întîi pe Ursicinus prin cuvinte elo-

https://biblioteca-digitala.ro

gioase, sub pretext că trebuie să discute împreună despre problemele la zi şi urgente de atunci, avînd a hotărî, între altele, cu ce forţe să înfrîngă armatele neamurilor partice[105], a căror invazie era iminentă. **5.** Şi pentru ca să nu bănuiască ceva periculos dacă vine, i-a fost trimis ca locţiitor pînă la întoarcere comitele Prosper[106]. Primind ordinul şi mijloacele de transport, am plecat în grabă şi am ajuns la Mediolanum. **6.** Rămînea ca şi Caesar chemat să vină repede. Şi pentru a-i şterge şi acestuia orice urmă de bănuială, Constantius, cu cuvinte afectînd dragostea familială, l-a rugat să-şi aducă şi soţia, care era sora lui şi pe care spunea că doreşte s-o vadă. Deşi şovăia, pentru că-l ştia adesea crud, totuşi, în speranţa că şi-ar putea îmblînzi fratele, a plecat şi ea, dar, cînd a intrat în Bithynia, în staţia de drum numită Caenos Gallicanos[107], a murit pe neaşteptate într-un acces de febră. După moartea ei, soţul văzînd că i-a dispărut sprijinul în care conta, s-a frămîntat mult gîndindu-se ce să facă. **7.** În situaţia încurcată şi tulbure în care se găsea, îi stăruia mereu în minte caracterul lui Constantius, pe care-l ştia că subordonează totul scopurilor sale, că nu admite nici un compromis şi nu iartă nici o greşeală, ci, înclinat să ucidă chiar pe cei apropiaţi ai săi, e în stare să-i întindă curse şi să-l suprime dacă-l prinde fără apărare. **8.** Silit de necesitate şi aşteptîndu-se la orice dacă nu se păzeşte, dorea locul de principe şi ar fi voit să-l ocupe. Dar se temea dintr-un dublu motiv de perfidia celor apropiaţi, căci aceştia în primul rînd îl urau pentru că era rău şi nestatornic, şi în al doilea rînd se temeau de Constantius, pe care nu l-a părăsit niciodată norocul în războaiele civile[108]. **9.** În acest noian de griji, primea mereu scrisori de la împărat, care-l îndemna şi-l ruga să vină la el, demonstrîndu-i în fel şi chip că statul nu poate şi nu trebuie să fie divizat, ci fiecare trebuie să-l ajute după puterile lui cînd este necesar. Şi cînd vorbea de necesitate indica fără îndoială devastarea Galliei **10.** şi adăuga exemplul nu atît de vechi că sub Diocletianus colegii acestuia nu stăteau pe loc în calitatea lor de Caesari, ci i se supuneau ca subalterni, ducîndu-se ori încotro

https://biblioteca-digitala.ro

îi chemau cerințele, cum a fost cazul lui Galerius[109], pe care Augustus supărat l-a lăsat să meargă în Syria pe jos o milă îmbrăcat în haina de purpură, înaintea trăsurii împăratului.

11. A venit la el, după mulți alții, Scudilo, tribun de scutieri, care deși părea un spirit obtuz, era totuși un iscusit meșter în arta amăgirii. Acesta, într-un amestec de cuvinte serioase și lingușitoare, singur dintre toți l-a îndemnat să plece, spunîndu-i adesea în chip prefăcut că vărul lui după tată ardea de dorința de a-l vedea, că a fost o greșeală că nu s-a dus pînă acum, că împăratul este un om bun și amabil, care-l cheamă pentru a-l face părtaș la maiestatea imperială și viitor tovarăș la ostenelile pe care le cereau provinciile nordice de mult în suferință.

12. Și fiindcă soarta necruțătoare cînd întinde în chip nemilos mîna asupra oamenilor le zăpăcește și le întunecă mintea, determinat de aceste momeli să se aștepte la lucruri mai bune, a plecat din Antiochia, grăbindu-se sub conducerea unei divinități vitrege să sară din fum în foc[110], cum spune un vechi proverb. Ajuns la Constantinopol, ca și cum era în siguranță și într-o situație prosperă, a dat spectacole cu curse de cai și a pus o coroană pe capul vizitiului învingător Thorax.

13. Aflînd de aceste lucruri, Constantius s-a înfuriat peste măsură și, ca nu cumva Gallus, nesigur în privința viitorului să încerce pe drum ceva pentru a-și apăra viața, a retras intenționat pe toți ostașii din orașele care-i erau în cale. **14.** Taurus[111], trimis în acel timp cvestor în Armenia, a trecut fără să i se prezinte și fără să-l vadă. Au venit, totuși, din porunca împăratului, cîțiva sub forma unor diverse funcții pentru a-l păzi să nu se poată mișca și să nu încerce vreo acțiune pe ascuns. Între aceștia era Leontius, după aceea prefect al Romei, venit pe post de cvestor, Lucillianus[112], pe post de comite al gărzilor palatului, și Bainobaudes[113], ca tribun al scutarilor. **15.** După un drum atît de lung pe teren șes, a intrat în Hadrianopolis[114], oraș înainte numit Uscudama, în ținutul munților Haemus, unde s-a oprit douăsprezece zile să-și refacă

https://biblioteca-digitala.ro

puterile istovite de călătorie. Aici a aflat că legiunile tebane[115], care iernau în cetățile vecine, au trimis pe cîțiva din ai lor pentru a-l îndemna, prin promisiuni ferme și sincere, să rămînă acolo și să aibă încredere în unitățile care se găseau în stațiile vecine. Dar, fiind păzit atît de strict de cei din apropiere, n-a putut nici vedea nici auzi ce se petrece în jurul lui. **16.** Chemat și de aici prin scrisori care veneau una după alta, a plecat cu zece căruțe publice, cum i se poruncise, după ce a lăsat toată suita palatului, cu excepția cîtorva servitori pentru masă și pentru dormit, pe care-i adusese cu sine. În mizerie vădită, la dispoziția celor ce-l sileau să meargă mai repede, își plîngea soarta în care ajunsese, disprețuit și înjosit după bunul plac al celor mai de rînd. **17.** Și în timpul odihnei impuse de cerințele firii, conștiința îi era chinuită de teroarea fantomelor care fremătau în juru-i. Umbrele celor uciși, cu Domitianus și Montius în frunte, îl înșfăcau, cum i se părea în vis, și-l aruncau în ghiarele Furiilor. **18.** Căci în timpul somnului sufletul, eliberat de legăturile corpului, dar întotdeauna activ și stăpînit de gînduri și griji care frămîntă mințile oamenilor, creează apariții nocturne pe care noi le numim fantasii[116]. **19.** Ursita i-a deschis astfel calea către o soartă foarte tristă, căci i se hărăzise să-și piardă viața odată cu imperiul. Întrerupîndu-și drumul doar pentru schimbul cailor de transport, a ajuns în orașul Poetovio[117] din Noricum. Aici toate cursele care-i fuseseră întinse au fost date pe față. A apărut pe neașteptate comitele Barbatio[118] fost șef al gărzilor palatului sub Gallus, însoțit de agentul secret Apodemius[119] și de o grupă de soldați, pe care-i alesese împăratul și-i încărcase de daruri, cu deplina încredere că nu pot fi cumpărați prin nimic și că n-au milă de nimeni. **20.** Acum acțiunea se desfășura fără vreo înșelăciune amăgitoare. Partea palatului din afara zidurilor a fost înconjurată de ostași înarmați. Odată cu seara Barbatio a intrat la Caesar, i-a smuls insignele imperiale, l-a îmbrăcat cu o tunică și cu o manta simplă. Cu toate că l-a asigurat prin jurăminte repetate că din ordinul principelui nu va mai avea nimic de suferit, totuși i-a

https://biblioteca-digitala.ro

zis: „Ridică-te imediat!“ şi, urcîndu-l într-o căruţă particulară, fără să-l anunţe, l-a dus în Histria lîngă oraşul Pola, unde ştim că a fost ucis Crispus, fiul lui Constantinus. **21.** Şi pe cînd era ţinut acolo sub pază severă, ca şi neînsufleţit de frica morţii apropiate, din ordinul împăratului au sosit Eusebius, pe atunci şeful slujitorilor palatului, notarul Pentadius şi Mallobaudes[120], tribun al gărzii, pentru a-l sili să spună în amănunţime de ce poruncise să fie ucişi toţi cei condamnaţi la Antiochia. **22.** La această întrebare, cuprins de paliditatea lui Adrastus[121], abia a putut declara că pe cei mai mulţi i-a executat îndemnat de soţia sa Constantia, ignorînd desigur că Alexandru cel Mare, cînd mama sa i-a cerut să ucidă pe un nevinovat, repetîndu-i în speranţa de a obţine ce voia, că l-a purtat nouă luni în pîntece, el i-a răspuns cu aceste cuvinte înţelepte: „Cere-mi altă răsplată, prea buna mea mamă, căci nu valorează nici o binefacere cît viaţa unui om“.

23. Aflînd răspunsul lui Gallus, principele, cuprins de mînie neiertătoare şi de durere, s-a hotărît să termine cu acesta pentru a-şi consolida securitatea. A trimis astfel pe Serenianus, care dat în judecată pentru ofensa maiestăţii imperiale scăpase ca prin minune, precum am arătat, pe notarul Pentadius şi pe agentul secret Apodemius, cu ordin să-i aplice pedeapsa capitală. Aceştia i-au legat mîinile ca unui tîlhar şi l-au decapitat, rămînîndu-i trupul hidos, fără chip şi fără demnitatea capului, celui care cu puţin înainte era groaza oraşelor şi a provinciilor. **24.** Dreptatea divină s-a arătat însă şi de o parte şi de cealaltă. Căci dacă pe Gallus l-au nimicit actele lui de cruzime, nu mult după aceea au murit în chinuri şi cei care, chiar dacă era vinovat, l-au dus la moarte amăgindu-l cu vorbe linguşitoare şi cu jurăminte strîmbe. Dintre ei, Scudilo o murit scuipîndu-şi plămînii, suferind şi de ficat. Iar Barbatio, care ticluise de mult acuzaţii criminale împotriva lui, acuzat prin denunţuri şoptite de unii că, în calitate de general de infanterie, nutrea anumite ambiţii de mărire, a fost condamnat, aducînd prin moartea lui jertfă manilor lui Caesar pe care-l trădase.

https://biblioteca-digitala.ro

25. În acestea şi în nenumărate altele la fel, răzbunătoare a crimelor nelegiuite şi uneori răsplătitoare a faptelor bune (o de-ar fi întotdeauna aşa!) este Adrastia[122], sau Nemesis, căci o numim în ambele feluri. Dreptate cerească, sălăşluind, după părerea unor minţi omeneşti, mai presus de cercul lunar, sau geniu ocrotitor personificat, cum o numesc alţii, conducînd cu putere generală şi particulară destinele oamenilor, vechii teologi şi-au închipuit-o ca fiică a Justiţiei, care din eternitate vede tot ce se petrece pe pămînt. **26.** Diriguitoare a cauzelor, arbitră şi deosebitoare a lucrurilor, amestecă în urnă sorţii, alternînd binele cu răul, răstoarnă planurile noastre şi face adesea ca rezultatul acţiunilor să fie altul decît cel aşteptat. Tot ea, legînd în lanţul sigur al necesităţii trufia deşartă a muritorilor şi rostogolind unele după altele momentele de mărire şi de decădere (după cum îi place), cînd coboară şi umileşte frunţile prea mîndre, cînd ridică din adîncuri pe cei buni şi-i înalţă la o viaţă fericită. Din vechime a fost închipuită cu aripi, fiindcă se socoteşte că vine repede la fiecare, cu frîu întins şi cu o roată dedesupt, pentru ca să se ştie că aleargă repede pretutindeni şi că are putere universală.

27. Cu o moarte prematură, sătul chiar de sine însuşi, s-a săvîrşit din viaţă în al douăzeci şi nouălea an al vieţii, după o domnie de patru ani. S-a născut la Tusci, în Massa Veternensis[123], ca fiu al lui Constantius, acesta frate al împăratului Constantinus, şi al Gallei, soră cu Rufinus şi cu Cerialis, pe care i-au făcut cunoscuţi hainele consulatului şi ale prefecturii[124]. **28.** A fost frumos la chip, cu o siluetă distinsă, cu părţile corpului bine proporţionate, cu părul blond şi ondulat. Barba, deşi nu-i apăruse de prea mult timp, fiindcă era tînăr, îi dădea totuşi un aer de matură autoritate. Caracterul i s-a deosebit atît de mult de moderaţia fratelui său Iulianus, cît s-au deosebit între ei Domitianus şi Titus, fiii lui Vespasianus[125]. **29.** Ridicat de noroc pe cea mai înaltă treaptă a onorurilor, a suferit vicisitudinile sorţii, care, jucîndu-se cu viaţa muritorilor, cînd îi ridică pe unii pînă la stele, cînd îi aruncă în fundul Cocytului[126]. Sînt multe astfel

https://biblioteca-digitala.ro

de exemple, dar dintre ele nu citez decît cîteva[127]. **30.** Soarta schimbătoare şi nestatornică a făcut pe Agatocle[128] din olar rege în Sicilia, iar pe tiranul Dionysius, altă dată teroarea popoarelor, director de şcoală elementară la Corint[129]. **31.** Soarta pe de o parte a ridicat pe Andriscus[130] din Adramytteum, născut într-o boiangerie, la numele de Pseudophilippus iar pe de alta a învăţat pe fiul legitim al lui Perseus meşteşugul fierăriei ca să-şi poată întreţine existenţa. **32.** Tot ea, răpindu-le comanda, a predat pe Mancinus[131] numantinilor, pe Veturius[132] atrocităţii samniţilor, pe Claudius[133] corsilor şi pe Regulus cruzimii cartaginezilor. Din nedreptatea ei Pompeius, după ce, datorită amploarei acţiunilor sale, a primit renumele de „Cel Mare", a fost ucis în Egipt după placul eunucilor. **33.** Iar un oarecare Eunus[134], sclav scăpat din închisoare, a ajuns comandantul unei armate de sclavi fugari. Cît de mulţi oameni, născuţi din neamuri strălucite, şi-au îndoit genunchii în faţa unui Viriathus[135] sau Spartacus! Cîte capete care au îngrozit popoare au căzut sub securea călăului! Unul este dus în lanţuri, altul ajunge la onoruri nesperate, altul se prăbuşeşte din culmea demnităţii. Pe toate acestea, dacă ar vrea cineva să le ştie în toată varietatea şi mulţimea lor, ar fi ca nebunul care crede că ar putea să numere particulele de nisip de pe plaja mării, sau să cîntărească greutatea munţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XV-A

1. Este anunţată împăratului moartea lui Caesar Gallus. 2. Ursicinus, general de cavalerie în Orient, Iulianus, frate al lui Caesar Gallus, şi Gorgonius, şeful slujitorilor la palatul lui Caesar, sînt acuzaţi de ofensa adusă maiestăţii imperiale. 3. Se iau măsuri împotriva prietenilor şi slujitorilor lui Caesar Gallus. 4. Alamannii lentiensi sînt unii ucişi iar alţii puşi pe fugă de către Constantius Augustus. 5. Silvanus, general de infanterie în Gallia, franc de neam, este numit Augustus la Colonia şi ucis mişeleşte după douăzeci şi opt de zile de domnie. 6. Prietenii şi complicii lui Silvanus sînt ucişi. 7. Mişcări populare înăbuşite de Leontius, prefectul Romei. Episcopul Liberius demis din scaun. 8. Iulianus, fratele lui Gallus, este făcut Caesar de către Constantius Augustus, văr al său de frate, şi i se încredinţează administraţia Galliei. 9. Despre originea gallilor, de unde vin numele de celţi şi galati; despre învăţaţii lor. 10. Despre Alpii gallicani şi despre diferitele drumuri ce-i străbat. 11. Scurtă descriere a Galliei; Împărţirea ei administrativă şi cursul fluviului Rhodanus. 12. Despre obiceiurile gallilor. 13. Despre Musonianus, prefect al pretoriului în Orient.

1 **1.** Pe cît am putut cerceta adevărul, am povestit, în ordinea lor cronologică, evenimentele pe care vîrsta mi-a permis să le văd, sau să le ştiu, şi despre care m-am informat cu destulă grijă de la cei ce au trăit în mijlocul lor. Pe cele următoare, le voi arăta după puterile mele, mult mai amănunţit, fără teamă de clevetitorii care critică operele pentru lungimea lor. Căci atunci este de lăudat concizia, cînd lasă la o parte digresiunile nepotrivite, dar nu ştirbeşte cu nimic cunoaşterea faptelor. **2.** Încă nu fusese dezbrăcat de haina imperială Gallus în Noricum[1], cînd Apodemius, care cît a trăit a fost un înfocat instiga-

https://biblioteca-digitala.ro

tor la tulburări, i-a luat încălțămintea și, mînînd caii de să-i ucidă, cu toate că-i schimba repede pe drum, îndată ce a sosit la Mediolanum, pentru a fi el primul vestitor, a intrat în palat și a aruncat-o ca trofeu al biruinței la picioarele lui Constantius, ca și cum ar fi ucis pe regele parților. Vestea s-a răspîndit repede, informînd că s-a îndeplinit destul de ușor, după dorință, o acțiune neașteptată și grea. Cei ce dețineau locuri de frunte în palat, întrecîndu-se în adulații ca de obicei, ridicau în slăvi bărbăția și fericirea împăratului, la un simplu semn al căruia doi principi, Veteranio[2] și Gallus, deși în împrejurări diferite, au fost făcuți inofensivi ca niște soldați de rînd. **3.** Vrăjit de nenumăratele lingușeli și convins că de acum încolo a scăpat de orice necaz omenesc, împăratul a depășit pe dată în așa chip măsura bunului simț, încît în textele dictate își zicea adesea „Eternitatea mea“[3] și, scriind cu mîna lui, se intitula „Stăpîn al lumii“ fapt pe care, dacă l-ar fi auzit la alții, ar fi trebuit să-l condamne cu indignare, el care se străduia din toate puterile, precum se lăuda, să-și conducă viața și obiceiurile în așa fel, încît să se întreacă în virtuți cu cei mai buni principi din trecut. **4.** Căci chiar dacă ar fi împărățit peste lumile infinite ale lui Democrit[4], pe care le visa Alexandru cel Mare aținat de Anaxarchus[5], trebuia să știe, din citite sau din auzite, că (așa cum ne învață în deplin acord matematicienii[6]) tot globul pămîntesc, care nouă ni se pare imens, este doar un mic punct în universul infinit.

2 **1.** După înlăturarea și uciderea nemiloasă a lui Caesar, răsuna trîmbița primejdiilor pentru judecată. Era acuzat de ofensa adusă maiestății imperiale Ursicinus urmărit de invidia răufăcătoare tuturor celor buni, care creștea tot mai mult împotriva lui. **2.** Situația era grea pentru el datorită faptului că urechile împăratului, astupate în fața apărărilor drepte și evidente, erau destupate la șoaptele ascunse ale intriganților, care-i spuneau că nu se mai aude în nici o parte a Orientului numele lui Constantius și că, în treburile interne ca și în cele externe, nu este conducător decît Ursicinus, pe care locuitorii îl so-

https://biblioteca-digitala.ro

coteau spaima neamului persic. **3.** Dar acest mare bărbat stătea neclintit în faţa tuturor primejdiilor, ferindu-se să nu cadă în prăpastia lor şi oftînd adînc că nevinovăţia nu-şi are loc sigur nicăieri. Era trist mai ales fiindcă prietenii, care înainte roiau în jurul lui, trecuseră alături de cei mai puternici, cum potrivit ceremonialului lictorii demnitarilor trec la succesorii acestora. **4.** Numindu-l adesea pe faţă, sub masca amabilităţii, bărbat brav, ducea lupta din umbră împotrivă-i Arbitio, colegul său prea puternic în acel timp şi foarte iscusit în a întinde curse ucigaşe oamenilor cu viaţă nepătată. Ca un şarpe care stă ascuns într-o gaură sub pămînt, pîndind să se arunce dintr-o săritură asupra fiecărei prăzi în trecere, la fel acesta, ridicat de jos, din rîndul soldaţilor simpli, la cel mai înalt grad militar, deşi nu fusese vreodată nici ofensat, nici prigonit de cineva, îşi păta conştiinţa cu neîncetate planuri de a face rău. **5.** Astfel, într-o şedinţă secretă cu cîţiva complici, cu aprobarea împăratului, se hotărîse ca în noaptea următoare Ursicinus să fie ridicat şi ucis fără judecată, cum se spune că odinioară, în acea vestită răscoală din timpul lui Nero, a fost ucis Domitius Corbulo[7], un devotat şi viteaz apărător al provinciilor. **6.** Dar, deşi plănuise astfel, înainte de a ajunge la înfăptuirea nelegiuirii trecînd la sentimente mai blînde, a căzut de acord împreună cu ceilalţi ca acest caz să fie pus din nou în discuţie şi după aceea să se dea verdictul definitiv.

7. Uneltirile defăimătoare s-au întors de această dată asupra lui Iulianus, venit de curînd din Orient. Cel ce avea să devină un principe vestit, era implicat, precum îşi făcea socoteala nedreptatea, într-o dublă crimă: că de la Macellum[8], din Cappadocia, a mers în alte localităţi din Asia, pentru a studia disciplinele liberale şi că şi-a văzut fratele, la trecerea acestuia prin Constantinopol. **8.** Dar cu toate că a respins acuzaţiile ca neîntemeiate, arătînd că nici una din faptele incriminate n-a făcut-o fără aprobare, ar fi pierit totuşi învins de răutatea urmăritorilor, dacă n-ar fi intervenit, ca printr-o inspiraţie divină în favoarea lui, împărăteasa Eusebia[9]. A fost doar dus în cetatea Comum[10] de lîngă Mediolanum şi, după ce a stat cîtva

https://biblioteca-digitala.ro

timp acolo, a căpătat permisiunea de a merge în Grecia din dorința arzătoare de a-și cultiva spiritul. **9.** De aici încolo n-au lipsit cazurile în care să poți vedea și procese terminîndu-se cu bine, fie prin pedepse drepte, fie prin respingerea învinuirilor nedrepte și nefundate. Dar se întîmpla uneori ca cei bogați, cerînd ajutorul celor puternici și agățîndu-se de ei ca iedera de copacii înalți, să-și cumpere achitarea prin sume imense. Iar cei săraci, fiindcă aveau bani prea puțini sau deloc, erau condamnați fără milă. De aceea și adevărul era gîtuit de minciună și minciuna a avut adesea putere de adevăr.

10. A fost dus la judecată în acele zile și Gorgonius[11], șeful slujitorilor la palatul lui Caesar. Dar deși s-a dovedit prin propriile lui mărturisiri că a fost participant și uneori instigator al crimelor lui Gallus, totuși, prin intervenția din umbră a eunucilor, care au îmbrobodit justiția cu minciună, a scăpat nepedepsit.

3 **1.** Pe cînd se petreceau la Mediolanum aceste lucruri, au fost aduși la Aquileia[12] multe grupuri de militari și de oameni ai palatului din Orient, cu mîinile și picioarele în lanțuri, abia mai trăgîndu-și sufletul și blestemîndu-și viața expusă unor astfel de suferințe, acuzați că ar fi participat la atrocitățile comise de Gallus. Se credea că datorită lor au fost măcelăriți Domitianus și Montius, și că după aceștia mulți alții au fost aruncați în prăpastia morții. **2.** Pentru audierea lor au fost aduși Arbitio și Eusebius, atunci șeful slujitorilor la palat, amîndoi de o îndrăzneală nemăsurată, la fel de nedrepți și de cruzi. Aceștia, fără nici o cercetare, fără deosebire între vinovați și nevinovați, pe unii i-au bătut cu bicele, ori i-au supus la torturi grele, pe alții i-au trimis în exil, pe cîțiva i-au degradat, făcîndu-i simpli soldați, iar celorlalți le-au aplicat pedeapsa capitală. După ce au umplut gropile de morți, s-au întors, ca și cum ar veni în triumf, și au raportat isprăvile lor împăratului, care privea cu severitate și nu se înduioșa în fața unor astfel de fapte. **3.** De aici încolo Constantius, ca și cum voia să grăbească și mai mult ordinea prescrisă de soartă, stătea cu inima

https://biblioteca-digitala.ro

deschisă la toate delaţiunile. De aceea au apărut pe neaşteptate foarte mulţi colportori de zvonuri, dornici să sfîşie cu muşcături de fiară întîi pe înalţii demnitari, iar după aceştia pe bogaţi şi pe săraci fără deosebire, nu ca acei cibyraţi[13] ai lui Verres, care lingeau scaunul doar unui guvernator, ci atacînd şi vătămînd toate părţile statului. **4.** Între ei se distingeau cu uşurinţă Paulus şi Mercurius, acesta din urmă de origine persană, celălalt născut în Dacia, primul notar, al doilea din intendent ajuns mînuitor de bani. Paulus, cum am arătat mai sus, a fost poreclit Catena, fiindcă, în înnodarea complicată a urzelii de calomnii, fabrica şi consuma în fel şi chip otrava neagră a răutăţii, precum în arenă unii luptători sînt pricepuţi în a prinde de picioare pe adversari. **5.** Iar Mercurius era numit comite al viselor, pentru că, întocmai ca un ciine care muşcă pe furiş dînd din coadă ca să-şi ascundă năravul, la fel şi el se vîra printre cei ce discutau pe la mese sau în alte cercuri şi, dacă auzea pe cineva povestind unui prieten că a visat ceva în timpul somnului, cînd firesc fantezia este foarte slobodă, venea şi turna în urechile larg deschise ale împăratului ceea ce auzea, avînd grijă să coloreze totul în negru. Pe această cale oameni nevinovaţi ajungeau să fie acuzaţi de crime de neiertat şi pedepsiţi foarte grav. **6.** Auzindu-se din zvon despre astfel de învinuiri, nimeni nu mai spunea ce a visat noaptea şi oamenii nu mai recunoşteau în prezenţa altora nici măcar că au dormit, iar cei instruiţi regretau că nu s-au născut la atlantizi[14], unde se spune că visele erau necunoscute, despre care lăsăm pe cei competenţi să ne spună de unde se ştie şi cum se explică.

7. În timpul acestor blestemate feluri de anchete şi schingiuiri, în Illyricum[15] a izbucnit o altă calamitate, ajungîndu-se de la vorbele deşarte ale puţinora la marile primejdii ale multora. La un banchet dat la Sirmium[16] de Africanus, guvernatorul Pannoniei Secunde[17], unii, care goliseră mai multe cupe de vin, socotind că sînt între ai lor, denunţau fără frîu ca foarte apăsătoare conducerea imperială de atunci. Dintre ei, unii afirmau, ca şi cum ar fi consultat oracolele, că vine în curînd schimbarea

https://biblioteca-digitala.ro

dorită a timpurilor, iar alţii pretindeau, cu o dementă lipsă de prudenţă, că au avut ei înşişi semne prevestitoare. 8. Din numărul comesenilor, agentul secret Gaudentius[18], mărginit la minte şi repezit, a denunţat ca foarte grave astfel de afirmaţii lui Rufinus[19], care atunci era şeful personalului la prefectura pretoriană, om întotdeauna setos de a provoca nenorociri şi faimos prin răutatea lui. 9. Acesta, ca şi cum ar fi avut aripi la picioare, într-o clipită a fost la principe care, influenţabil şi înclinat către suspiciuni, s-a înfuriat în aşa măsură, încît, fără să se mai gîndească, a poruncit ca Africanus şi toţi participanţii la masa fatală să fie ridicaţi. Odiosului delator, care prin fapta sa dorea acum şi mai puternic ceea ce după rînduielile omeneşti era oprit, i s-a aprobat cererea de a i se prelungi cu doi ani funcţia pe care o îndeplinea. 10. Trimis aşadar Teutomeres[20], protector din garda palatului, cu un coleg al său să-i aresteze, îi aducea pe toţi în lanţuri, cum i se ceruse. Dar cînd au ajuns la Aquileia tribunul Marianus, fost ofiţer instructor, care în acel timp se găsea fără comandă şi care participînd la masă fusese dătător de ton în flecăreala primejdioasă, cum era o fire aprinsă, rămas singur, în timp ce păzitorii pregăteau cele necesare pentru drum, găsind din întîmplare un cuţit, şi l-a înfipt în inimă şi a rămas mort pe loc. 11. Ceilalţi au fost duşi la Mediolanum şi supuşi la torturi, pînă ce au mărturisit anchetatorilor că în timpul mesei au vorbit unele lucruri necugetate. S-a ordonat să fie pedepsiţi cu închisoare, lăsîndu-li-se astfel vaga speranţă că după ispăşire vor fi iarăşi liberi. Celor din garda de încredere a palatului li s-a pronunţat pedeapsa cu exilul, bănuiţi că au ştiut de hotărîrea lui Marianus de a se sinucide; dar la intervenţia lui Arbitio au fost iertaţi.

4 1. Nu mult după terminarea acestui proces[21] . . . s-a declarat război lentiensilor, triburi alamannice care prin incursiuni pătrundeau adînc pe teritoriul roman. Plecat în această expediţie, împăratul a ajuns în Cîmpiile Canine[22] din Raetia[23]. Aici, după îndelungi discuţii asupra planului de operaţii, s-a socotit onorabil şi util ca generalul

https://biblioteca-digitala.ro

Arbitio cu un detaşament de ostaşi dintre cei mai buni din armată să înainteze pe malurile lacului Brigantia[24], pentru a ataca îndată pe barbari. Voi face pe scurt, în măsura necesităţii, descrierea geografică a acestor locuri.

2. Rinul, izvorînd din văile întortochiate ale munţilor, se strecoară în şuvoi năvalnic printre stînci abrupte fără să primească afluenţi cum... se repede Nilul prin cataracte. Şi avînd apă din belşug, s-ar putea naviga pe el de la izvor, dacă n-ar curge mai degrabă ca un torent, decît ca un rîu. **3.** După ce iese din munţi şi loveşte în cursul lui malurile mai multor insule, intră într-un lac mare şi rotund, pe care locuitorii din Raetia îl numesc Brigantia, lung de 460 de stadii şi aproape tot atît de lat, înconjurat de păduri inaccesibile prin desişurile lor, prin care totuşi acea veche şi sobră vitejie romană şi-a croit drum larg, înfruntînd puterea barbarilor, natura regiunii şi neîndurarea cerului. **4.** Rinul, năvălind aşadar zgomotos, cu valuri înspumate, în acest lac şi făcîndu-şi drum prin undele lui liniştite, îl taie pînă la sfîrşit pe la mijloc într-o egală împărţire. Şi ca un element separat de altul printr-o veşnică nepotrivire, fără să-şi mărească sau să-şi micşoreze volumul de apă pe care o duce, după ce iese din lac curge mai departe pînă ce îşi termină odată cu numele integritatea forţelor, vărsîndu-se în adîncul oceanului. **5.** Şi, ceea ce este de mare mirare, nici apele stătătoare ale lacului nu sînt puse în mişcare de trecerea repede a fluviului prin ele, nici fluviul în graba lui nu este întîrziat de mîlul ploilor; nici măcar nu-şi amestecă apa unul cu altul, lucru care ar fi de necrezut, dacă nu s-ar vedea cu ochii. **6.** Tot aşa Alpheus[25], care izvorăşte din Arcadia, îndrăgostit de izvorul Arethusei, precum spune legenda, spintecă Marea Ionică şi ajunge pînă la apele iubitei sale, cu care se împreună...

7. Arbitio, deşi ştia că începuturile războaielor sînt aspre, fără să aştepte pe cercetaşi cu ştiri despre sosirea barbarilor, căzînd într-o capcană, a rămas deocamdată pe loc în faţa acestei surprize neplăcute. **8.** Între timp duşmanii au şi apărut din ascunzătorile lor şi, fără să-şi economisească forţele, au pus în bătaie tot felul de arme îm-

https://biblioteca-digitala.ro

potriva noastră. Dintre ai noştri nimeni n-a putut nici să reziste, nici să-şi pună nădejdea în alt ajutor decît în fuga cea repede. În faţa primejdiei, ostaşii au rupt rîndurile şi s-au împrăştiat într-o parte şi-n alta, oferind astfel spatele loviturilor duşmane. Totuşi, mulţi au găsit cărări înguste şi, fugind, au scăpat adăpostiţi de întunericul nopţii, iar cînd s-a făcut ziuă şi-au recăpătat curajul şi fiecare şi-a găsit unitatea sa. În această ciocnire atît de tristă şi de neaşteptată au pierit zece tribuni şi un mare număr de soldaţi. **9.** Alamannii, încurajaţi de succes, se arătau şi mai feroci. Zilnic, de cum se făcea lumină, năvăleau cu armele în mîini pînă aproape de întăriturile romane, fremătînd şi ameninţîndu-ne cu furie. Deodată scutarii noştri au ieşit la atac, dar au trebuit să se oprească în faţa unităţilor de cavalerie duşmane şi, căutînd să reziste, într-un suflet îi strigau pe toţi ai lor să vină la luptă. **10.** Pe cînd cei mai mulţi erau îngroziţi de spectacolul înfrîngerii şi Arbitio credea că şi restul armatei este ameninţat, au apărut trei tribuni: Arintheus[26], comandant al gărzilor cu armament greu, Seniauchus, comandant al cavaleriei de gardă propriu-zisă, şi Bappo[27], comandant al unor trupe de elită. **11.** Împreună cu ostaşii pe care-i aveau, din cauza comună făceau cauza lor proprie şi toţi la un loc constituiau o forţă, după exemplul celor vechi. Aruncîndu-se ca un torent asupra duşmanilor şi atacîndu-i nu în luptă dreaptă, ci prin năvăliri, ca în incursiunile după jaf, i-au silit pe toţi să fugă în chip ruşinos. Cu rîndurile dezorganizate şi uitînd să-şi apere corpurile, în graba lor de a scăpa de primejdie, erau ucişi de loviturile dese ale săbiilor şi ale suliţelor. **12.** Mulţi s-au prăbuşit cu cai cu tot şi se vedeau întinşi la pămînt pe spatele cailor. La această privelişte toţi ai noştri, care stătuseră în tabără neîndrăznind să lupte alături de ai lor, au ieşit în iureş fără să se gîndească la propria lor apărare şi călcînd pe cadavre şi stropindu-se cu sîngele celor ucişi, îi zdrobeau pe barbarii scăpaţi prin fugă. **13.** Cu acest rezultat s-a încheiat lupta, iar împăratul, vesel şi triumfător, s-a întors la reşedinţa de iarnă de la Mediolanum.

https://biblioteca-digitala.ro

5 **1.** Pe lîngă aceste dezastre, a apărut şi în provincii vîrtejul unor noi calamităţi tot atît de mari, care ar fi distrus totul, dacă soarta moderatoare a celor omeneşti n-ar fi înăbuşit repede grozăviile înainte de a lua proporţii. **2.** Pe cînd dintr-o îndelungată incursiune Gallia, fiindcă n-o ajuta nimeni, suporta măceluri atroce, jafuri şi incendii din partea îndrăzneţelor năvăliri barbare, împăratul, socotindu-l capabil, l-a trimis pe Silvanus[28], comandant al trupelor de infanterie, să îndrepte această situaţie. Plecarea lui a fost grăbită prin toate mijloacele de Arbitio, care nu putea să suporte prezenţa acestui rival şi voia să-l ştie departe, cu o grea sarcină pe umeri ...

... **3.** Un oarecare Dynamius[29], slujbaş la serviciile de transport ale împăratului, îi ceruse lui Silvanus, ca şi cum ar fi fost în foarte strînse relaţii cu acesta, scrisori de recomandaţie către prieteni. Generalul i le-a dat fără nici o bănuială, dar acela le păstra pentru ca la momentul oportun să le folosească în scopurile criminale pe care le urmărea. **4.** Astfel, pe cînd comandantul amintit se găsea în Gallia, de unde alungase pe barbarii care, pierzîndu-şi curajul, fugeau înspăimîntaţi, Dynamius, acţionînd repede, ca unul care era priceput şi experimentat în mişelii, a pus la cale un nelegiuit fals. Năimiţi şi complici i-au fost, precum s-a auzit din zvonuri neconfirmate, Lampadius[30], prefect al pretoriului, Eusebius, poreclit Mattyocopa[31], fost comite al domeniilor împăratului, şi Aedesius[32], fost şef al cancelariei imperiale. Pe aceştia doi din urmă, prefectul se îngrijise să-i invite, ca pe cei mai buni prieteni, la ceremonia intrării lui în consulat. Ştergîndu-se conţinutul scrisorilor, în afară de semnătură, a fost scris alt text, cu totul deosebit de cel dinainte, din care reieşea că Silvanus ar fi rugat pe ocolite pe prietenii cu funcţii în palat şi chiar pe unii particulari, între care Tuscus Albinus şi mulţi alţii, să-l ajute în acţiunea lui de a ajunge în curînd pe scaunul imperial. **5.** Scrisorile astfel schimbate, constituind o înscenare săvîrşită în mod criminal pentru a lua viaţa unui nevinovat, au fost date de Dynamius prefectului pentru a ajunge la împărat, care era obişnuit să cerceteze cu mare curiozitate asemenea ca-

https://biblioteca-digitala.ro

zuri. Sperînd că va primi o răsplată de la principe, ca apărător al tronului..., a intrat la împărat şi a citit în consistoriu scrisorile ticluite cu atîta şiretenie. S-a dat ordin ca tribunii să fie puşi sub pază şi să fie aduse din provincii persoanele particulare ale căror nume se găseau în scrisori. **6.** Dar Malarichus[33], comandantul gărzii formate din străini, indignat de nedreptatea acuzaţiei, a protestat vehement în faţa colegilor adunaţi de el, afirmînd că nu trebuie ca oamenii devotaţi împăratului să cadă victime uneltirilor şi minciunilor unor intriganţi, şi cerea ca el însuşi, lăsîndu-şi ca ostatici membrii familiei, şi Mallobaudes, tribun al gărzilor cu armament greu, fiindu-i garanţie că se va întoarce, să fie trimis pentru a aduce pe Silvanus, despre care este convins că n-a încercat să facă nimic din cîte i se impută de viclenii lui duşmani. **7.** El propunea şi altă variantă asemănătoare, anume să fie trimis Mallobaudes să îndeplinească misiunea pentru care se oferise el, declarînd că-l cunoaşte bine pe Silvanus, care e prin firea lui fricos chiar fără vreun motiv şi că se va tulbura foarte mult dacă va fi trimis la el un străin şi nu un compatriot.

8. Dar deşi îndemna la lucruri necesare şi utile, propunerile lui Malarichus au rămas vorbe în vînt. Căci prin uneltirile lui Arbitio, a fost trimis Apodemius, un duşman permanent şi înrăit al tuturor celor buni, să-l cheme la ordin pe Silvanus. Cînd a ajuns în Gallia, neîndeplinind sarcina care-i fusese dată la plecare, Apodemius nici n-a văzut pe Silvanus şi nici nu i-a dat scrisoarea cu ordinul de a veni la palat, ci, prin şeful contabilităţii, a supus vexaţiunilor, în mod duşmănos, pe clienţii şi slujitorii generalului de infanterie, ca şi cum acesta ar fi fost un proscris gata de a i se tăia capul. **9.** Totuşi în timp ce era aşteptată sosirea lui Silvanus, iar Apodemius tulbura liniştea provinciei, Dynamius, ca să asigure mai multă încredere planurilor lui printr-un argument mai puternic, a trimis scrisori în formă asemănătoare celor pe care le prezentase prin prefect principelui, ca din partea lui Silvanus şi a lui Malarichus către tribunul atelierelor din Cremona[34], căruia i se spunea să pregătească totul,

https://biblioteca-digitala.ro

ca şi cum acesta ar şti despre anumite fapte puse la cale de ei. **10.** Tribunul, rămînînd nedumerit la citirea scrisorilor, fiindcă nu înţelegea despre ce este vorba — nu-şi amintea să fi vorbit cîndva despre vreo chestiune secretă cu cei semnaţi ca autori ai scrisorii — a trimis corespondenţa prin cel care o adusese şi cu un soldat prin care-l ruga pe Malarichus să-i explice clar ce vrea, nu aşa de încurcat, căci el, cu cultura sumară pe care o are, n-a putut descifra nimic din cele scrise. **11.** Malarichus, care a bănuit imediat ce se urzea, trist şi îndurerat de soarta lui şi a compatriotului său Silvanus, a convocat pe francii care atunci erau foarte mulţi la palat şi le-a vorbit răspicat, dînd pe faţă intrigile puse la cale şi denunţînd falsurile prin care în mod neîndoielnic era pusă în primejdie securitatea lor. **12.** Informat de această situaţie, împăratul a dat ordin să se cerceteze din nou cazul în prezenţa tuturor membrilor consiliului, militari şi civili. Şi pe cînd judecătorii se găseau la locurile lor, Florentius[35], fiul lui Nigrinianus, atunci locţiitor al şefului cancelariei imperiale, privind mai cu atenţie scrisorile şi observînd sub scrisul nou resturi slabe din cel anterior, şi-a dat seama că, aşa precum se petrecuseră lucrurile, textul conţinea cu totul altceva decît ceea ce dictase Silvanus, că erau adică interpolări ale cuiva care din proprie iniţiativă falsificase scrisorile. **13.** Norul înşelăciunilor a fost împrăştiat şi împăratul, informat printr-un raport corect, a ordonat ca prefectul să fie demis din post şi pus sub anchetă; dar prin strădania din umbră a multora a fost pînă la urmă scos din culpă. Eusebius, fost comite al domeniilor imperiale, pus la tortură, a declarat că are cunoştinţă de ceea ce pusese la cale. **14.** Iar Aedesius, negînd tot timpul că ar poseda vreo informaţie despre faptele care făceau obiectul cercetării, a plecat fără pedeapsă şi astfel au fost achitaţi toţi cei implicaţi în acest caz. Cît despre Dynamius, ilustrat prin faimoase priceperi, a fost trimis să conducă în calitate de corrector Etruria...

15. În acest timp, Silvanus, care se găsea la datorie în oraşul Agrippina[36], aflînd prin numeroase ştiri despre cursele primejdioase pe care i le întinsese Apodemius,

https://biblioteca-digitala.ro

cum cunoştea sufletul uşuratic şi schimbător al principelui, de teamă să nu fie ucis fără anchetă şi fără judecată, se gîndea să se predea barbarilor. **16.** Dar l-a sfătuit să nu facă acest lucru Laniogaisus[37], atunci tribun, despre care am arătat mai sus că, pe cînd era candidat în garda imperială, a fost singur de faţă la moartea lui Constans. El i-a atras atenţia că francii, compatrioţii săi, îl vor ucide, sau îl vor preda contra plată. În această situaţie disperată a luat o hotărîre extremă, astfel că, după ce a avut convorbiri secrete cu ceilalţi fruntaşi pe care i-a atras de partea sa prin promisiuni de mari recompense, împodobindu-se cu purpura de dragoni şi insigne smulse de la steaguri, s-a ridicat la rangul de împărat.

17. Pe cînd în Gallia se petrece cu aceste evenimente, la Mediolanum a sosit, către apusul soarelui, ştirea neaşteptată, care spunea clar că generalul de infanterie Silvanus, dornic de a se ridica mai sus de gradul pe care-l avea, cerînd concursul armatei, a ajuns la înălţimea augustă. **18.** Lovit ca de un trăsnet al destinului de această ştire, Constantius în a doua veghe[38] a convocat consiliul şi toţi membrii au sosit în grabă la palat. Dar fiindcă pe nici unul nu-l ajuta mintea sau limba să spună ce e de făcut, prin vorbe rostite mai mult în şoaptă s-a menţionat numele lui Ursicinus, ca cel mai priceput în acţiuni militare şi expus pe nedrept unor injurii grave. Chemat de maestrul de ceremonii — în semn de onoare deosebită — şi introdus în consistoriu, i s-a dat cu mai multă amabilitate decît înainte să sărute purpura, obicei de adoraţie regească împrumutat din afară pentru prima dată de Diocletianus Augustus[39]; căci, din cîte am citit, mai înainte întotdeauna principii au fost salutaţi ca şi ceilalţi demnitari. **19.** Astfel, cel care prin cuvinte de ocară răuvoitoare cu puţin înainte era acuzat că vrea să înghită orientul şi să ajungă la puterea supremă prin fiii săi, acum devenise generalul cel mai înţelept, ca fost mare tovarăş de arme al lui Constantinus, singurul chemat cu cuvinte de cinste, dar şi cu planuri necinstite, să lichideze răscoala. Căci se depunea o străduinţă deosebită să

https://biblioteca-digitala.ro

fie nimicit Silvanus, ca un rebel foarte viteaz, sau dacă se întîmpla altfel, să fie anihilat Ursicinus, care era nemulțumit de ofensele pe nedrept suferite, și astfel să nu mai constituie acesta o stîncă primejdioasă. **20.** În timpul pregătirilor de grabnică plecare, cînd generalul a încercat să amintească despre acuzațiile nedrepte care i se aduseseră, împăratul i-a luat-o înainte prin cuvinte binevoitoare, spunîndu-i că acum nu e timpul potrivit pentru a-și apăra cauza, că însăși necesitatea de a se acționa repede, cît nu e prea tîrziu, va duce la restabilirea unirii și înțelegerii de altădată.

21. S-a deliberat mult, în discuții prelungite, asupra modalității prin care să fie convins Silvanus că împăratul nu știe de cele petrecute. S-a găsit în sfîrșit un mijloc socotit potrivit pentru a-i cîștiga încrederea: printr-o scrisoare în termeni onorabili să i se aducă la cunoștință că i s-a trimis ca înlocuitor Ursicinus, iar el să vină înapoi cu același grad pe care-l avea. **22.** Ursicinus a primit astfel ordinul să plece îndată cu zece tribuni și protectori din garda imperială, cu ajutoare precum ceruse, în îndeplinirea misiunii. Între aceștia eram și eu cu colegul meu Verinianus[40]; ceilalți erau aleși toți de împărat. **23.** Pe lungul drum pe care-l aveam de parcurs, fiecare din noi se gîndea cu teamă la pericolul care ne așteaptă. Și deși ne duceam ca gladiatorii care au să se lupte cu fiarele sălbatice, ne consolam totuși cu ideea că după rău urmează și binele și admiram acea reflecție tulliană[41], plină de adînc adevăr, care spune așa: „Deși este de dorit să avem o situație permanent înfloritoare, totuși nu simțim fericire mai mare decît atunci cînd de la mizerie și lipsuri ajungem la o stare mai bună". **24.** Ne grăbeam astfel în marș forțat, pentru ca zelosul comandant de oști să apară la locul cu pricina înainte de a ajunge printre italici vreo știre despre uzurparea tronului. Dar, cu toată graba noastră, zvonul, ca și cînd zbura pe căi aeriene, ne-a luat-o înainte și, cînd am sosit la Agrippina, evenimentele se precipitaseră în așa măsură, încît planul nostru nu se mai putea îndeplini cum fusese conceput. **25.** Căci pretutindeni începuse să se adune populația neliniștită și se ve-

https://biblioteca-digitala.ro

deau ostaşi strînşi în pîlcuri puşi în mişcare de evenimentele petrecute. În faţa acestei stări de lucruri, comandantul s-a văzut nevoit să se arate supus noului împărat, prefăcîndu-se că-l ajută să-şi întărească puterea obţinută prin jocul soartei, pentru a-l face să creadă că a trecut de partea lui şi să nu se teamă de nimic duşmănos. **26.** Acţiunea era foarte grea şi pentru că trebuia procedat cu precauţie, ca lovitura să aibă loc la momentul oportun şi nu mai devreme sau mai tîrziu, căci dacă se afla ceva despre misiunea noastră, fără îndoială că toţi, printr-un singur ordin, am fi fost ucişi.

27. Comandantul a fost primit cu bunăvoinţă şi, silit de propria sa sarcină, s-a înclinat în faţa celui ce îmbrăcase purpura imperială. Dar şi acesta, la rîndu-i l-a tratat cu toată cinstea ca pe un prieten foarte apropiat, acordîndu-i locul de onoare la masa imperială înaintea altora şi chiar consultîndu-l în problemele cele mai importante. **28.** Silvanus suporta greu că numai el şi Ursicinus au fost împiedicaţi de a ajunge la consulat şi la alte funcţii înalte şi că, după osteneli atît de mari şi de numeroase pentru imperiu, au fost nedreptăţiţi în aşa măsură, încît el era acuzat de ofensarea maiestăţii imperiale, fiindu-i anchetată familia şi fiind supus unei mîrşave cercetări judiciare, iar celălalt fusese adus din orient şi expus urii duşmanilor. De aceste lucruri se plîngea şi pe ascuns şi pe faţă; **29.** pe noi însă, pe cînd el spunea acestea şi altele la fel, ne înspăimîntau murmurele de pretutindeni ale armatei, care suferea de foame şi care fremăta să treacă repede prin strîmtorile Alpilor Cottiani[42].

30. Frămîntîndu-ne mintea în toate felurile ce mijloace oculte să folosim pentru a ne îndeplini misiunea şi schimbîndu-ne de multe ori planurile de teamă să nu dăm greş, ne-am hotărît pînă la urmă ca, prin intermediari de încredere, să cerem concursul bracchiaţilor şi cornuţilor[43], care în faţa unor mari recompense sînt capabili de orice. **31.** S-a făcut învoiala prin jurămînt de credinţă şi, în răsăritul strălucitor al soarelui, o ceată de soldaţi de rînd dar gata de a executa ordinul primit, nerăbdători în aşteptarea sumelor promise, au năvălit pe neaşteptate în

https://biblioteca-digitala.ro

palat şi, după ce au ucis sentinelele, scoţînd pe Silvanus dintr-o capelă de rit creştin în care se refugiase mai mult mort de frică, i-au aplicat numeroase lovituri de pumnal, pînă ce l-au ucis.

32. Astfel şi-a sfîrşit viaţa generalul nu lipsit de merite, dar care, de teama calomniilor, a uzurpat tronul imperial, crezînd că în felul acesta poate scăpa de răutatea duşmanilor, care-l urmăreau chiar dacă era departe. **33.** Căci cunoştea caracterul schimbător al lui Constantius, deşi acesta îi datora recunoştinţă, pentru că înainte de bătălia de la Mursa[44] trecuse de partea lui cu arme cu tot, iar tatăl său Bonitus, franc fiind, luptase alături de Constantinus săvîrşind acte de bravură în războiul civil împotriva licinienilor[45]. **34.** Dar se întîmplase ca înainte de a se petrece astfel de lucruri în Gallia, poporul la Roma, în Circul cel Mare, — nu se ştie dacă din vreo informaţie, sau dintr-o presimţire — să strige cu voce tare: „Silvanul este învins".

35. Principele, cînd a auzit că Silvanus a fost ucis la Agrippina, cuprins de o bucurie fără margini, din îndrăzneală şi trufie atribuia şi acest fapt destinului său norocos. Urînd pe cei viteji, ca odinioară Domitianus, dorea să învingă prin orice mijloace contrarii. **36.** Astfel, în loc să laude acţiunea lui Ursicinus, scria că a aflat despre nişte delapidări din tezaurul public din Gallia, deşi nimeni nu se atinsese de el, şi a dat ordin să fie anchetat Remigius[46], atunci şef al administraţiei militare, cel care mai tîrziu, în timpul lui Valentinianus[47], şi-a pus capăt zilelor spînzurîndu-se ca să scape de acuzaţie în procesul soliei tripolitane. **37.** După aceste evenimente Constantius, ca şi cum atingea cerul cu creştetul, se credea în stare de a dispune de cursul evenimentelor umane, insuflat de grandilocvenţa adulatorilor, pe care el însuşi îi înmulţea, dispreţuind şi înlăturînd pe cei străini de această artă, ca odinioară Croesus care, precum spune istoria, l-a alungat din regatul său pe Solon, fiindcă acesta nu ştia să linguşească, şi ca Dionysius care voia să ucidă pe poetul Philoxenus, fiindcă numai acesta nu l-a aplaudat pentru nişte versuri neghioabe şi lipsite de talent pe care

https://biblioteca-digitala.ro

le făcuse şi le declamase în public[48]. 38. Dar acest cusur poate da naştere la altele mai grave, căci lauda faţă de cei mari are preţ numai atunci cînd există şi libertatea de a fi criticaţi pentru faptele lor rele.

6 1. După restabilirea securităţii, au început anchetele obişnuite. Foarte mulţi oameni nevinovaţi au fost puşi în lanţuri şi în cătuşe. Triumfa de bucurie Paulus, acel diabolic delator, care se complăcea în exercitarea artei sale blestemate de a face rău oricui. Luînd parte la cercetări şi membrii consistoriului şi militarii, cum li se poruncise, cînd a fost pus pe scaunul de tortură Proculus din serviciul lui Silvanus, un om debil şi bolnăvicios, toţi se temeau ca nu cumva acesta, nemaiputînd suporta schingiuirile corporale, să aducă şi pe alţii în rîndul celor acuzaţi de crime atroce. Dar s-a întîmplat contrar celor sperate de anchetatori. 2. Căci amintindu-şi de un vis, care în timpul somnului, precum afirma el, îi interzicea să facă rău vreunui om nevinovat, deşi schingiuit pînă pe pragul morţii, n-a spus nici un nume şi nici o vorbă împotriva cuiva, ci şi-a menţinut mereu declaraţia că Silvanus a ajuns la fapta săvîrşită nu din vreo ambiţie, ci constrîns de necesitate. 3. El aducea ca dovadă în sprijinul celor afirmate mărturia multora că Silvanus, cu cinci zile înainte de a lua insignele imperiale, a dat solda în numele lui Constantius, îndemnîndu-i pe ostaşi să fie bravi şi devotaţi. De aici reieşea clar că, dacă ar fi avut în gînd să ocupe tronul, ar fi împărţit în numele său o cantitate de aur aşa de mare. 4. După Proculus[49] a fost dus la supliciu Poemenius, care a pierit împărtăşind soarta celorlalţi condamnaţi. Acesta, precum am arătat mai înainte, a fost ales să-şi apere poporul cînd treverii au închis cetatea în faţa lui Caesar Decentius[50]. Atunci au fost ucişi comiţii Asclepiodotus, Lutto, Maudio[51] şi mulţi alţii, vitregia vremii făcînd aceste victime şi altele la fel.

7 1. În timp ce atîtea dezastre se succedau într-un vîrtej sălbatic, prefect al Cetăţii Eterne era Leontius. Acesta dădea multe dovezi de judecător care merita sti-

https://biblioteca-digitala.ro

mă, fiind prompt în audieri, foarte drept în dictarea sentinţelor, binevoitor din fire, deşi părea unora aspru în executarea funcţiunii şi înclinat mai mult să condamne. Prima cauză de răzvrătire împotriva lui a fost cu totul măruntă şi neserioasă. **2.** Căci dînd ordin să fie arestat jocheul Philoromus[52], toată plebea l-a urmat pe acesta apărîndu-şi favoritul şi ameninţînd pe prefect ca să-l intimideze. Dar el a rămas neînfricat şi, după ce prin subalterni a arestat şi pus la tortură pe cîţiva turbulenţi, i-a pedepsit cu exilul fără să cîrtească sau să se opună vreunul. **3.** După cîteva zile cînd plebea, înfierbîntată ca de obicei, plîngîndu-se împotriva lipsei de vin s-a adunat lîngă Septemzodium[53], într-un loc celebru unde împăratul Marcus a clădit măreaţa construcţie Nymphaeum[54], prefectul s-a dus acolo, fără să ţină seamă de rugăminţile tuturor fruntaşilor şi ale funcţionarilor de rînd care-l sfătuiau să nu ia măsuri împotriva mulţimii nestăpînite şi ameninţătoare, căreia nu i-a trecut furia de mai înainte. Dar el fără teamă a înaintat în mijlocul adunării, deşi unii însoţitori l-au părăsit de frica primejdiei la care se expuneau urmîndu-l. **4.** Stînd curajos în trăsură, se uita cu privire aspră peste chipurile de şerpi ale celor ce se agitau din toate părţile şi-i adresau cuvinte injurioase. Recunoscînd între ceilalţi pe unul voinic şi cu părul roşcat, l-a întrebat dacă el este Petrus Valvomeres[55], despre care auzise din nume. Acela, pe un ton impertinent, i-a răspuns că el este. Atunci prefectul, fiindcă ştia din reclamaţiile multora că acesta este conducătorul răzvrătiţilor, a dat ordin să fie legat cu mîinile la spate şi atîrnat de un stîlp. **5.** Cînd l-au văzut sus implorînd zadarnic ajutorul tovarăşilor săi, tot vulgul, care cu puţin înainte se adunase în mare număr, îndată s-a împrăştiat fugind prin diferite părţi ale oraşului, iar aprigul agitator de mase, schingiuit într-o judecată secretă, a fost exilat în Picenum[56] unde după aceea, fiindcă a atentat la pudoarea unei fecioare de bună reputaţie, prin sentinţă dată de consularul Patruinus[57] a fost pedepsit cu moartea.

https://biblioteca-digitala.ro

6. În timpul administrației lui Leontius, episcopul religiei creștine Liberius[58] a fost chemat la reședința imperială din ordinul lui Constantius, acuzat că s-ar fi opus ordinelor împăratului și hotărîrilor date de ierarhia superioară. Voi insista succint asupra acestui caz. 7. Athanasius, în acel timp episcop de Alexandria, depășindu-și sarcinile profesionale și ocupîndu-se de lucruri incompatibile cu misiunea sa, precum se zvonea cu insistență, a fost îndepărtat prin afurisenie din scaun de către adunarea celor de același cult numită sinod. 8. Se spunea că, inițiat în arta ghicirii și a prevestirii după zborul păsărilor, a prezis de mai multe ori viitorul. În afară de aceasta i se imputau și alte fapte în contradicție cu religia pe care o slujea. 9. Din ordinul principelui cerîndu-i-se lui Liberius să semneze demiterea episcopului din scaunul sacerdotal, el, de acord în principiu, se împotrivea categoric acestei măsuri, afirmînd că este cea mai gravă nelegiuire să se condamne un om nevăzut și neauzit în fața justiției. Atitudinea lui însă însemna o înfruntare pe față a voinței împăratului, care ura întotdeauna pe Athanasius și considera că sinodul și-a făcut datoria, dar ținea cu orice preț ca hotărîrea împotriva episcopului să fie semnată și de episcopul Cetății Eterne, ca fiind o autoritate deosebită. Fiindcă nu și-a dat semnătura, Liberius a fost ridicat, dar cu mare greutate, la miezul nopții, ca să nu se înfurie poporul, care ținea foarte mult la el.

8 1. Astfel de evenimente se petreceau atunci la Roma, precum am arătat în capitolul anterior. Dar pe Constantius îl neliniștea vești care veneau una după alta, arătînd că situația din Gallia este deplorabilă, fiindcă nimeni nu poate rezista barbarilor care năvălesc și devastează totul. Frămîntîndu-se îndelung prin ce mijloace să înlăture flagelul fără să plece din Italia, așa precum dorea — căci socotea primejdios să se deplaseze prea departe — i-a răsărit în minte, pînă la urmă, o idee înțeleaptă, aceea de a-și asocia la domnie pe Iulianus, văr al său din frați, care fusese de curînd chemat din

https://biblioteca-digitala.ro

Ahaia şi încă mai purta haine greceşti[59]. 2. Cînd a mărturisit însă celor apropiaţi că situaţia este destul de gravă, demonstrînd clar (ceea ce niciodată nu făcuse) că el singur nu poate face faţă cerinţelor atît de mari şi de multe, aceştia, deşi obişnuiţi să-l aprobe în toate în chip linguşitor, îi spuneau că e o greşeală să facă aceasta, că nu există nimic de neînvins pentru el, a cărui vitejie şi soartă sînt vecine cu cerul. Cei mai mulţi, pentru a-l convinge că nu procedează bine, îl sfătuiau să se ferească de a mai avea un Caesar şi-i aminteau de cele petrecute cu Gallus. 3. Numai regina[60] rezista acestor sfătuitori, fie pentru că se temea să plece şi ea într-o regiune atît de îndepărtată, fie că dintr-o prudenţă firească îşi dădea seama care sînt interesele statului şi susţinea ca înainte de orice să fie aleasă o rudă tovarăşă de domnie. După multe deliberări şi felurite opinii, împăratul a renunţat la discuţii zadarnice şi a rămas la ideea de a lua alături de el pe Iulianus. 4. Acesta a fost chemat şi, în ziua fixată în acest scop, toată armata prezentă în Mediolanum a fost convocată în adunare. Împăratul, cu Iulianus de mînă, după ce s-a urcat la tribună, care era împodobită cu steaguri şi mai înaltă decît de obicei, pe un ton binevoitor a ţinut această cuvîntare:

5. „Ne găsim în faţa voastră, bravi apărători ai statului, pentru a judeca împreună situaţia generală a patriei şi pentru a lua hotărîri aprobate de voi toţi. Vă voi înfăţişa pe scurt, ca unor judecători drepţi, ceea ce mă gîndesc să fac. 6. După suprimarea tiranilor rebeli, pe care furia lor nebună i-a împins la încercări nesăbuite, barbarii ca şi cum le-ar comemora moartea prin vărsare de sînge roman, călcînd tratatele de pace au pătruns în Gallia, însufleţiţi de încrederea că pe noi ne reţin necesităţi imperioase departe de ţinuturile pe care ei le jefuiesc. 7. Dacă voinţa noastră şi a voastră va stăvili la timp răul care se întinde, grumazul neamurilor trufaşe va fi înfrînt şi fruntariile imperiului vor fi în siguranţă. Rămîne ca speranţele mele să fie şi speranţele voastre. 8. Iată, doresc să iau alături de mine cu demnitatea de Caesar pe Iulianus, acest văr al meu din fraţi, pe care-l cu-

https://biblioteca-digitala.ro

noaşteţi, respectat pe drept, cu stima meritată, ca rudă şi tînăr capabil prin însuşirile sale strălucite. Urmează ca voi, dacă socotiţi potrivită alegerea făcută de mine, s-o ratificaţi prin asentimentul vostru".

9. Adunarea prin aclamaţii i-a întrerupt şirul vorbirii, toţi cei prezenţi socotind propunerea ca expresie nu a unei minţi omeneşti, ci a voinţei divine cunoscătoare a viitorului. **10.** Stînd nemişcat pînă s-a făcut linişte, împăratul a continuat cu încredere:

„Fiindcă freamătul vostru de bucurie arată că împărtăşiţi sentimentele mele, să se ridice la înalta onoare tînărul energic şi ponderat, a cărui conduită exemplară n-are nevoie de laude. Caracterul lui, format printr-o cultură aleasă, este o recomandaţie pentru alegerea făcută. Deci, cu voia domnului din cer, îi voi încredinţa insignele imperiale".

11. A zis, şi după ce a îmbrăcat pe Iulianus cu purpura strămoşilor şi în aplauzele armatei l-a declarat Caesar, cu aceste cuvinte s-a adresat noului principe, care avea o înfăţişare oarecum îngrijorată: **12.** „Ai primit în floarea vîrstei, frate prea iubit, demnitatea strălucitoare a neamului tău. Mărturisesc că mă simt înălţat în glorie şi putere avîndu-te alături de mine. **13.** Fii, aşadar, părtaş cu mine la osteneală şi primejdii, ia-ţi asupră-ţi sarcina administrării Galliei, pentru a uşura prin binefacerile tale situaţia grea a acestei provincii. Iar dacă va fi nevoie să lupţi cu duşmanii, ţine-ţi pasul sprinten între stegari, îndemnînd, cînd cere momentul, la acte de bravură, mergînd în primele rînduri pentru a îmbărbăta pe luptători, sprijinind cu ajutoare pe cei ce au nevoie, mustrînd pe cei ce dau înapoi, pentru a cunoaşte direct şi foarte bine pe cei buni, ca şi pe cei laşi. **14.** Acum, cînd situaţia nu îngăduie nici o întîrziere, mergi ca un bărbat viteaz, ducînd cu tine bărbaţi la fel de viteji. Vom fi alături de voi cu puterea dragostei noastre statornice, vom lupta împreună pentru a conduce în pace cu moderaţie şi devotament, — numai să ne împlinească zeul dorinţele — lumea supusă nouă. Vei fi cu mine pretu-

https://biblioteca-digitala.ro

tindeni şi eu voi fi cu tine la orice acţiune. În puţine cuvinte, du-te repede, însoţit de bune urări din partea noastră a tuturor, pentru a apăra cu grijă neadormită postul pe care ţi-l încredinţează imperiul".

15. La sfîrşitul acestei cuvîntări nimeni n-a tăcut, ci toţi ostaşii, cu zgomote formidabile lovindu-şi scuturile de genunchi (aceasta ei o fac în semn de mulţumire deplină; căci dimpotrivă, cînd îşi izbesc scuturile de sulițe îşi exprimă mînia şi durerea), e de neînchipuit cu cîtă bucurie au aprobat toţi, în afară de cîţiva, alegerea făcută de Augustus. **16.** Privind îndelung cu mare admiraţie pe Caesar care strălucea în splendoarea purpurei, vedeau în ochii lui energie şi farmec, în chipul lui frumuseţe plină de demnitate şi, ca şi cum citeau în vechile cărţi, care explică însuşirile sufletului prin trăsăturile corpului, uitîndu-se la el întrezăreau cum are să fie. Şi deşi-l respectau după cuviinţă, nu-l lăudau nici mai mult nici mai puţin decît trebuia, cu aprecieri de censori, nu de militari. **17.** S-a urcat în trăsura imperială şi, pe cînd era primit la palat, îşi spunea în şoaptă acest vers homeric[61]:

„L-au luat moartea cea purpurie şi destinul cel prea puternic".

Acest eveniment s-a petrecut la opt ale idelor lui noiembrie[62], în anul cînd erau consuli Arbitio şi Lollianus[63]. **18.** La cîteva zile după aceea, Caesar s-a unit prin legăturile de căsătorie cu tînăra Helena, sora lui Constantius şi, după ce a pregătit cele de trebuinţă drumului, cu o mică suită, în ziua calendelor lui decembrie[64], a plecat, fiind condus de Augustus pînă la locul cunoscut prin două coloane, care se găseşte între Laumellum şi Ticinum[65]. Mergînd pe drum drept, a ajuns la Taurini, unde a primit o ştire dureroasă care, deşi ajunsese mai înainte la curtea lui Augustus, i-a fost ţinută într-adins sub tăcere, ca să nu tulbure pregătirea plecării. **19.** Potrivit acestei ştiri, Colonia Agrippina, oraş foarte cunoscut în Germania de nord[66], a fost cucerit şi distrus de barbari, după un prelungit asediu. **20.** Cuprins de tristeţe, ca de o primă prorocire a nenorocirilor viitoare, era auzit mur-

https://biblioteca-digitala.ro

murînd adesea cu amărăciune că de acum nu se mai aşteaptă la altceva, decît să moară la datorie. 21. Cînd a ajuns la Vienna[67], mulţimea de toate vîrstele alerga să-l primească la intrarea în oraş cu toate onorurile, căci era dorit şi aşteptat. Fruntaşii oraşului şi toţi locuitorii de prin împrejurimi de îndată ce s-a apropiat, numindu-l împărat blînd şi norocos, de-a lungul drumului, pe unde trecea cortegiul, îl primeau cu nesfîrşite ovaţii şi cuvinte de preamărire, văzînd în el un principe legitim. În sosirea lui găseau leacul tuturor nenorocirilor şi socoteau că de acum le străluceşte geniul mîntuitor invocat de ei în rugăciuni. 22. Atunci o bătrînă oarbă, întrebînd cine a venit, cînd i s-a răspuns că Iulianus Caesar, a exclamat că acesta va restaura templele zeilor[68].

9 1. Acum, fiindcă — aşa precum a anunţat şi sublimul poet din Mantua — încep o operă mai mare şi mi se înfăţişează un şir de evenimente cu totul deosebite[69], socotesc potrivit să arăt aşezarea geografică a Galliei, pentru ca nu cumva, în focul expediţiilor şi în toiul luptelor povestite, intervenind fugitiv asupra unor lucruri necunoscute, să dau unora impresia că imit pe vîslaşii neglijenţi, care sînt siliţi ca în mijlocul furtunii şi al luptei cu valurile să cîrpească pînzele şi să repare frînghiile, lucru ce se putea face în timpul liber. 2. Scriitorii vechi, din lipsă de date precise, ne-au lăsat cunoştinţe incomplete asupra primelor obîrşii ale gallilor. Mai tîrziu însă Timagenes[70], grec prin sîrguinţă şi limbă, a adunat din tot felul de cărţi amănunte despre fapte rămase multă vreme necunoscute. Urmîndu-l cu încredere pe acesta şi evitînd obscuritatea, voi da despre Gallia informaţii clare şi bine orînduite. 3. Precum afirmă unii, cei dintîi locuitori cunoscuţi în aceste regiuni au fost numiţi celţi de la un rege iubit de ei, sau galati, de la numele mamei acestuia — şi de aceea în limba greacă li se zice galli — după alte izvoare însă dorienii, urmînd pe vechiul Hercules[71], s-au stabilit în ţinuturile din apropierea oceanului. 4. Druizii[72] amintesc că de fapt numai o parte din populaţie a fost indigenă, că au venit şi alţii din insule înde-

https://biblioteca-digitala.ro

părtate şi din ţinuturile transrenane[73], alungaţi din sălaşurile lor de mulţimea războaielor, sau de revărsarea mărilor clocotitoare. **5.** Există şi versiunea că pribegi troieni, după cucerirea cetăţii lor, fugind de grecii răspîndiţi pretutindeni, au ocupat aceste locuri pe atunci pustii. **6.** Dar mai vîrtos decît toţi, locuitorii regiunilor spun, ceea ce am citit şi noi săpat pe monumentele lor, că Hercules, fiul lui Amphitryo, a grăbit moartea cruzilor tirani Geryon şi Tauriscus, dintre care unul pustia Spania, celălalt Gallia, că după ce i-a învins pe amîndoi s-a unit cu femei de neam şi a avut mai mulţi copii, care au dat numele lor ţinuturilor pe care le stăpîneau. **7.** Conform aceleiaşi versiuni, pribegi asiatici din Phocaea[74], pentru a scăpa de răutatea lui Harpalus[75], prefect al regelui Cyrus, fugind pe mare au ajuns în Italia, unde unii din ei au întemeiat Velia, în Lucania, iar alţii Massilia în Gallia Viennensis şi, în cursul vremii înmulţindu-se, au întemeiat numeroase cetăţi. Dar să ne oprim cu amănuntele, care adesea sînt plictisitoare. **8.** Prin aceste locuri, oamenii cultivîndu-se încetul cu încetul, s-au dezvoltat unele învăţături lăudabile, datorită barzilor, euhagilor[76] şi druizilor. Barzii în versuri cîntate duios, cu acompaniament de liră, au preamărit faptele eroice ale bărbaţilor vestiţi, euhagii încercau să descifreze sublimele taine ale naturii, iar druizii, înălţîndu-se cu spiritul mai sus decît ceilalţi, ca şi adepţii lui Pythagoras, strînşi în grupuri tovărăşeşti şi dedicaţi studiului realităţii în ceea ce are ea ascuns şi adînc, disprețuind cele omeneşti au afirmat că sufletele sînt nemuritoare.

10 **1.** Această regiune a Galliei, din cauza munţilor prăpăstioşi şi acoperiţi de zăpezi veşnice aproape necunoscută mai înainte locuitorilor din restul lumii, cu excepţia vecinătăţii litoralului, este închisă din toate părţile de întărituri naturale, ca şi cum ar fi fost făcută de mîna omului. **2.** În partea de sud este scăldată de marea Tyrreniană şi Gallică, la nord cursul Rinului o desparte de neamuri sălbatice, la apus se întinde pînă la ocean şi pînă în vîrful Pyreneilor, iar la răsărit este mărginită de

https://biblioteca-digitala.ro

masivul Alpilor Cottiani. În aceşti munţi din urmă regele Cottius[77], după ce au fost supuşi gallii, singur a rămas ascuns în strîmtori, încrezător în asperitatea locurilor inaccesibile. Dar renunţînd la trufia sa, a fost primit în amiciţia principelui Octavianus şi, în schimbul acestui dar memorabil, a construit căi mai scurte şi mai potrivite pentru trecerea peste străvechii Alpi. Cele aflate despre aceste lucrări le voi arăta ceva mai departe. **3.** În Alpii Cottiani, care încep de la cetatea Segusio, se ridică un vîrf înalt, pe care nu ajunge aproape nimeni fără riscul vieţii. **4.** Căci pentru cei ce vin din Gallia urcuşul este în pantă puţin înclinată, dar în partea opusă povîrnişul printre stînci prăpăstioase te îngrozeşte şi numai să-l vezi. Mai ales primăvara, cînd gerul slăbeşte şi zăpezile se dezgheaţă la suflul mai cald al vînturilor, prin trecătorile cu maluri abrupte şi cu gropi acoperite de zăpadă, oameni, vite şi căruţe, oricît ar păşi de prudent, alunecă pe coastă-n vale şi se prăbuşesc. Pentru preîntîmpinarea primejdiei s-a găsit acest singur remediu că se leagă vehiculele cu funii groase din spate şi bărbaţii trăgînd cu putere înapoi, ajutaţi şi de boii de tracţiune, înaintarea se face încet şi coborîrea e ceva mai sigură. Aceasta se întîmplă, cum am spus, în anotimpul primăverii. **5.** Dar iarna, cînd pămîntul este întărit de ger, poleit şi de aceea alunecos, mersul este şi mai greu. Căci adîncuri acoperite de gheaţă, care înşeală ochiul dînd impresia unei suprafeţe plane, nu rareori înghit pe trecători. Din această cauză, cunoscătorii locurilor înfig pe traseu pari de lemn, pentru ca şirul lor să conducă pe drumeţ fără accidente. Dacă însă parii sînt acoperiţi de zăpadă, sau scoşi de şiroaiele de apă din munţi, drumurile sînt parcurse greu chiar cu călăuze recrutate dintre localnici. **6.** Din capătul acestei pante italice se întinde, pe o distanţă de şapte mile, o cîmpie pînă la staţia cu numele de Marte, iar de aici terenul iarăşi se înalţă cu urcuş greu pînă la vîrful Matrona, numit aşa de la o femeie nobilă care a căzut din acest vîrf. Apoi drumul iar coboară, în pantă mai lină, pînă la castelul Brigantia. **7.** Mormîntul vechiului regişor, despre care am spus că a construit căi de tre-

https://biblioteca-digitala.ro

cere peste Alpi, se află lîngă zidurile cetății Segusio și manii lui merită cinstire dintr-un dublu motiv: întîi pentru că a condus cu dreptate și moderație și al doilea pentru că, primit în alianța Romei, a asigurat supușilor săi o pace durabilă. **8.** Și deși acest drum, despre care am vorbit, este mai drept, mai scurt și mai mult folosit, totuși în diferite timpuri cu mult înainte s-au făcut și altele. **9.** Primul a fost deschis de către Hercules Thebanul, pe lîngă Alpii maritimi, cărora le-a dat numele de Alpii Graici, pentru a merge mai ușor să ucidă pe Geryon și pe Tauriscus. De asemenea, pentru a-și eterniza amintirea, el a construit și portul Monoecus[78]. **10.** Apoi, după trecerea multor secole, Alpii s-au numit Poenini[79], din cauza următoare: Publius Cornelius Scipio, tatăl primului Africanus, pentru a merge în ajutorul saguntinilor, ale căror nenorociri pricinuite de asediul îndelungat al africanilor au rămas memorabile, a trecut în Hispania cu flota încărcată de trupe puternice. Dar între timp cetatea Saguntum fusese deja cucerită și el, pentru că nu putea să-l urmărească pe Hannibal, care cu trei zile înainte trecuse Rhodanul și se grăbea să ajungă în Italia, s-a întors repede pe mare, fiindcă drumul nu era lung și a venit la Genua, oraș în Liguria, de unde pîndea pe Hannibal să coboare din munți istovit de greutățile drumului și, dacă i se va prezenta ocazia, să dea lupta cu el în cîmpie. **11.** Totuși, sfătuindu-se în interesul comun cu fratele său Cn. Scipio, l-a îndemnat pe acesta să meargă în Hispania, pentru a împiedica pe Hasdrubal să năvălească de acolo în Italia. Dar Hannibal, informat de transfugi, cum era sprinten și iscusit la minte, condus de locuitori taurini a trecut prin ținutul tricasinilor[80], apoi pe lîngă hotarul cel mai îndepărtat al voconților[81], și a ajuns la trecătoarea Tricorii. De aici și-a croit un alt drum, pe unde nu mai trecuse nimeni, căci a străpuns o mare stîncă pe care a spart-o stropind-o cu oțet și punîndu-i foc[82], iar mai departe trecînd peste Druentia[83], un rîu primejdios, cu albia revărsată, a invadat ținuturile etrusce. Dar să ne întoarcem de unde am rămas.

https://biblioteca-digitala.ro

11 **1.** Se crede că în timpurile străvechi, pe cînd Gallia trecea în rîndurile ţinuturilor barbare puţin cunoscute, locuitorii ei erau împărţiţi în trei: celţi sau galli, aquitani şi belgi, deosebiţi ca limbă, instituţii şi obiceiuri. **2.** Pe galli, care sînt celţi, îi despărţea de aquitani fluviul Garunna, care izvorăşte din munţii Pyrenei, trece prin mai multe oraşe şi se varsă în ocean, **3.** iar de belgi Matrona şi Sequana, rîuri la fel de mari care, curgînd prin ţinutul Lugdunensis, după ce închid ca pe o insulă castelul parisiilor[84] numit Lutetia, unite amîndouă merg mai departe şi se varsă în mare aproape de castrul Constantia. **4.** Se spune că dintre aceştia toţi cei mai viteji erau belgii, pentru aceea că, situaţi geograficeşte departe de viaţa civilizată şi de plăceri moleşitoare, s-au războit tot timpul cu germanii transrenani. **5.** Aquitanii, la care soseau mărfuri străine, pentru că litoralul lor este mai apropiat şi mai liniştit, alunecînd în moravuri decadente au intrat uşor sub stăpînire romană. **6.** Toată Gallia, chiar de cînd a fost ocupată de Iulius Caesar[85], ca urmare a unui lung şir de războaie, a fost împărţită în patru provincii, dintre care una cuprindea ţinutul Viennensis şi Lugdunensis, alta se întindea peste toată Aquitania, iar celelalte două au avut sub jurisdicţia lor Germania superioară şi pe cea inferioară, ca şi pe belgi. **7.** Acum, însă, sînt socotite provincii pe tot cuprinsul Galliei: Germania Secunda, care începe din părţile occidentale şi are ca fortificaţii Agrippina şi Tungri, cetăţi mari şi bogate; **8.** apoi Germania Prima, în care se găsesc, în afară de alte municipii, Mogontiacum, Vangiones, Nemetae şi Argentoratus, cunoscute prin înfrîngerile suferite de barbari. **9.** După ele, Belgica Prima se mîndreşte cu Mediomatrici şi cu Treveri, vestită reşedinţă imperială. **10.** În strînsă legătură cu aceasta este Belgica Secunda în care se găsesc Ambiani, oraş strălucitor între celelalte, Catelauni şi Remi. **11.** La sequani întîlnim mai însemnate, între alte multe oraşe, Bisontii şi Rauraci. Provincia Lugdunensis Prima are ca podoabă Lugdunum, Cabyllona, Senones, Biturigae şi Augustudunum, cetate străveche cu ziduri

https://biblioteca-digitala.ro

înalte. **12.** Lugdunensis Secunda este cunoscută prin Rotomagi, Taurini, Mediolanum şi Tricasini. Alpii Graici şi Poenini, exceptînd unele oraşe mai mici, au ... şi Aventicum, cetate părăsită, dar nu necunoscută altădată, precum o arată clădirile în ruină. Aceste provincii şi oraşe constituie splendoarea Galliei. **13.** În Aquitania, care se întinde pînă la Pyrenei şi pînă la partea oceanului dinspre Hispania, prima provincie este Aquitanica, remarcabilă prin mărimea cetăţilor, între care excelează, în afară de altele, Burdigala, Arverni, Santones şi Pictavi. **14.** Novempopuli se prezintă cu Ausci şi cu Vasatae. În Narbonensis[86] sînt oraşe principale Elusa, Narbona şi Tolosa. Viennensis străluceşte prin frumuseţea multor cetăţi, dintre care mai puternice sînt Vienna însăşi, apoi Arelate şi Valentia. La acestea se adaugă Massilia, despre care citim că în multe împrejurări grele prin alianţa şi forţele ei a fost un puternic sprijin al Romei. **15.** În apropiere sînt Salluvii, Nicaea, Antipolis şi insulele Stoechade. **16.** Şi, fiindcă în contextul operei am ajuns la aceste ţinuturi, este nepermis şi absurd să trec sub tăcere marele fluviu Rhodanus. Curgînd chiar de la izvoarele sale din Alpii Poenini cu o mare cantitate de apă şi coborînd năvalnic în cîmpie fără să fie mărit de afluenţi, îşi pierde malurile proprii fiind înghiţit de lacul numit Lemannus, prin care trece fără ca totuşi să-şi amestece apele cu ale lui, căci alunecă pe deasupra căutîndu-şi repede cale de ieşire. **17.** De aici fără vreo pierdere trece prin Sapaudia şi prin ţinutul sequanilor şi, înaintînd mai departe, lasă pe stînga provincia Viennensis, pe dreapta Lugdunensis şi, după ce face un cot mare, primeşte ca afluent rîul Araris, numit şi Sauconna, care desparte Germania Prima de sequani şi care la vărsare îşi pierde şi numele. Aici este şi locul unde începe Gallia şi de aici drumurile se măsoară nu cu miile de paşi, ci cu leghele[87]. **18.** ... Rhodanus îmbogăţit cu apa acestui afluent poartă pe el corăbii mari mînate de bătaia vînturilor şi, după ce-şi termină cursul pe care i l-a prescris natura, se varsă înspumat în Marea Gallică[88] printr-un golf larg, care se

https://biblioteca-digitala.ro

numeşte Ad Gradus, cam la zece mile departe de Arelate. Dar am descris destul aşezarea geografică a Galliei; voi vorbi acum despre chipul şi obiceiurile oamenilor ei.

12 **1.** Gallii sînt aproape toţi înalţi de statură, cu tenul alb şi cu părul blond, cu priviri agere şi înfiorătoare, puşi pe gîlceavă şi peste măsură de insolenţi. Dar oricare dintre ei la ceartă nu poate ţine piept unui grup de străini, decît dacă-şi are alături soţia, care e mai puternică decît el, mai ales cînd aceasta, cu ochii ei albaştri, cu vinele gîtului umflate de furie, scrîşnind din dinţi, cu braţe albe ca zăpada şi voinicească, loveşte cu pumnii şi cu picioarele, de parcă ar fi o catapultă în funcţiune. **2.** Vorbesc cu tonul ridicat şi ameninţător, fie că sînt supăraţi sau liniştiţi. Toţi sînt curaţi şi îngrijiţi şi nu se poate vedea în acele ţinuturi, mai ales la aquitani, cineva, bărbat sau femeie, chiar din rîndul sărăcimii, cu hainele murdare sau rupte. **3.** Toţi cei apţi pentru militărie, indiferent de vîrstă, maturi sau bătrîni, dacă sînt valizi, merg la luptă, cu membrele învîrtoşate de frig şi de munci grele, dispreţuind orice primejdie. Şi nu e nimeni dintre ei care, ca în Italia, de teama războiului să-şi taie degetul cel mare. Pe astfel de oameni ei îi numesc murci[89]. **4.** Stăpîniţi de patima vinului, fac tot felul de băuturi asemănătoare vinului şi unii dintre ei sînt atît de nărăviţi, încît umblă mereu beţi, stare numită de Cato nebunie voluntară. Tullius în pledoaria pentru Fonteius[90] spune: „Galii, care pînă acum socoteau vinul slab otravă, or să se mulţumească şi cu astfel de băutură".

5. Gallia, şi mai ales partea vecină cu Italia, încetul cu încetul a fost ocupată fără prea multă trudă de romani. Mai întîi ameninţată de Fulvius[91], apoi lovită prin cîteva atacuri de Sextius[92], pînă la urmă a fost înfrîntă de Fabius Maximus[93]. Acesta a obţinut deplină izbîndă numai prin învingerea neamului îndîrjit al allobrogilor, de la care i-a fost dat şi supranumele. **6.** Toată Gallia, în afară de ţinuturile mlăştinoase, în care nu se putea intra, după zece ani de războaie, cu înfrîngeri şi dintr-o parte şi din cealaltă, precum ne învaţă Sallustius[94], a fost supusă de

https://biblioteca-digitala.ro

Caesar şi încorporată pentru totdeauna în statul roman. Dar am mers prea departe; mă voi întoarce la cele începute.

13 **1.** După moartea în condiţiuni tragice a lui Domitianus, succesor al lui în guvernarea Orientului a ajuns, fiind prefect al pretoriului, Musonianus, un foarte bun vorbitor în ambele limbi, însuşire datorită căreia s-a urcat mai sus decît se aştepta. **2.** Căci Constantinus, voind să cunoască de aproape secta religioasă a maniheilor[95] şi altele asemănătoare şi căutînd pe cineva mai priceput în explicarea lor, l-a găsit pe acesta, care s-a achitat foarte bine de sarcina ce i s-a dat. După acest succes, la propunerea lui Constantinus şi-a schimbat numele de Strategius în Musonianus şi de aici, parcurgînd treptele onorurilor, s-a urcat pînă la aceea de prefect. Priceput de altfel şi îndatoritor în conducerea provinciilor, era amabil şi blînd, dar avea cusurul că în orice ocazie şi mai ales în judecarea proceselor, fapt cu totul condamnabil, se înjosea căutînd să cîştige bani. Ca în multe alte împrejurări, şi-a făcut cunoscut acest cusur odios în procesul pricinuit de moartea lui Theophilus, consular al Syriei, trădat de Caesar Gallus şi sfîşiat de mulţime, cînd au fost condamnaţi cei săraci, deşi se vedea bine că erau cu totul nevinovaţi, şi în schimb cei bogaţi, autori ai nelegiuitei crime, au fost achitaţi, dar spoliaţi de avere.

3. La fel ca el era Prosper[96], pe atunci guvernator militar în Gallia, locţiitor de şef al cavaleriei, un mizerabil abject care, cum spune un autor de comedii[97], fura pe faţă, fără să mai ţină seamă de cerinţele furtului.

4. În timp ce aceştia, în strînsă unire, se ajutau unul pe altul pentru a se îmbogăţi, generalii perşi din vecinătatea fluviului, regele lor fiind ocupat la marginea cealaltă a ţării sale, ne călcau teritoriile prin cete de jefuitori, care pătrundeau fără teamă, cînd în Armenia, cînd în Mesopotamia, căci în tot timpul acesta conducătorii romani erau ocupaţi cu strîngerea de avuţii prin spolierea supuşilor.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XVI-A

1. Elogiul lui Iulianus Caesar. 2. Iulianus Caesar atacă pe alamanni, îi bate şi-i face prizonieri, sau îi pune pe fugă. 3. Iulianus Caesar ia înapoi Colonia ocupată de franci şi încheie pace cu regele francilor. 4. Iulianus Caesar este asediat de alamanni în cetatea Senonae. 5. Virtuţile lui Iulianus Caesar. 6. Consularul Arbitio este acuzat şi apoi achitat. 7. Iulianus Caesar este apărat de şeful slujitorilor palatului său, Eutherius, împotriva lui Marcellus; elogiul lui Eutherius. 8. Delaţiuni şi calomnii în tabăra lui Constantius Augustus; rapacitatea curtenilor. 9. Tratative de pace cu perşii. 10. Sosirea ca într-un triumf militar a lui Constantius Augustus la Roma. 11. Iulianus Caesar atacă pe alamanni în insulele Rinului, unde se refugiaseră, şi repară, împotriva lor, Tres Tabernae. 12. Iulianus Caesar atacă şapte regi alamanni aliaţi împotriva Galliei, îi bate la Argentoratus şi-i împrăştie.

1. **1.** În acest context se înşiruiau faptele orînduite de destin în lumea romană, cînd Caesar la Vienna a fost înscris în colegiul fastelor[1] de către Augustus, care era pentru a opta oară consul. Plin de curaj şi de putere, era nerăbdător să audă zăngănitul de arme şi să măcelărească pe barbari, pregătindu-se ca, deîndată ce-i va surîde norocul, să strîngă la un loc părţile dezmembrate ale provinciei. **2.** Şi fiindcă faptele măreţe pe care le-a săvîrşit în Gallia datorită înzestrării sale deosebite sînt mai presus de multe acte de vitejie ale celor vechi, le voi arăta pe fiecare în ordinea în care s-au petrecut, temîndu-mă că n-o să am toate puterile talentului cerute de o asemenea osteneală. **3.** Cele pe care le voi povesti, deşi fără exagerări meşteşugite, fiindcă sînt foarte evidente prin natura faptelor, care s-au petrecut aidoma, vor părea to-

https://biblioteca-digitala.ro

tuşi spuse cu intenţie de laudă. **4.** Căci parcă printr-o adevărată lege a existenţei sale, acest tînăr a mers mereu spre mai bine, din leagăn pînă la ultima suflare a vieţii. Ridicîndu-se foarte repede, a strălucit atît de puternic şi în viaţa particulară şi în cea publică, încît prin prudenţă era socotit un al doilea Titus, fiul lui Vespasian, prin gloria războaielor foarte asemănător lui Traian, blînd ca Antoninus, iar prin dorinţa de înţelepciune şi de desăvîrşire se potrivea cu Marcus[2], pe care se străduia să-l imite în toate actele vieţii sale. **5.** Şi fiindcă, precum ne asigură autoritatea lui Tullius care spune: „Marile arte sînt la fel cu arborii, pe care-i admirăm pentru înălţimea lor, uitînd de rostul rădăcinilor"[3], la fel începuturile acestui caracter strălucit, rămase în umbră, ar trebui să fie arătate înaintea marilor şi minunatelor lui fapte, fiindcă din primii ani ai tinereţii a crescut ca Erechtheus hrănit la sînul Minervei, şi din umbra liniştită a Academiei[4], nu din cortul militar, a fost adus pe cîmpul de luptă, unde a culcat la pămînt pe germani, a pacificat malurile îngheţate ale Rinului, iar regilor dornici de cruzimi unora le-a vărsat sîngele, altora le-a pus mîinile în cătuşe.

2 **1.** Pe cînd aştepta foarte preocupat, în oraşul înainte amintit, să treacă iarna[5] şi-i soseau tot felul de ştiri, a fost încunoştinţat că vechea cetate Augustudunum[6], cu ziduri altădată mari şi puternice, dar acum şubrezite de vreme, a fost atacată pe neaşteptate de barbari şi apărată nu de soldaţii de pază, care s-au dovedit slabi, ci de intervenţia grabnică a veteranilor, cum se întîmplă adesea, ca eforturile disperate să aducă în ultimul moment salvarea. **2.** Cu atenţia mereu încordată şi fără să se lase influenţat de adulatorii din jur, care căutau să-l atragă pe calea unei vieţi de plăceri şi uşurinţi, a pregătit toate cele de trebuinţă şi, la opt ale calendelor lui iulie[7], a sosit la Augustudunum, ca şi cum ar fi fost un comandant de mult cunoscut prin energie şi pricepere, pentru a ataca, de îndată ce i se va ivi ocazia, pe barbarii care se răspîndiseră prin împrejurimi. **3.** Într-un consiliu cu cunos-

https://biblioteca-digitala.ro

cătorii locurilor pentru a afla care e drumul de înaintare cel mai sigur, după ce s-au spus multe păreri, unii susţinînd că trebuie mers prin Arbor . . .[8], alţii că prin Sedelaucum[9] şi Cora, **4.** cîţiva au amintit că generalul de infanterie Silvanus trecuse mai înainte, destul de greu, cu opt mii de auxiliari, pe un drum mai scurt, dar mai primejdios, pentru că este printr-o pădure deasă şi întunecoasă. Drumul acesta l-a ales Caesar, străduindu-se din toate puterile să imite curajul marelui bărbat. **5.** Ca să nu intervină vreo întîrziere, a luat cu el cîţiva catafracţi[10] şi balistari, deşi nu tocmai potriviţi pentru a-şi apăra conducătorul, şi, parcurgînd drumul amintit, a ajuns la Autosudorum[11].

6. După ce şi-a recreat aici ostaşii printr-un scurt repaos, ca de obicei, a pornit spre ţinutul tricasinilor[12]. Îl atacau cete de barbari, dar, fiindcă se temea de alţii mai numeroşi, se ferea de luptă, mulţumindu-se să apere flancurile coloanei. Numai cînd îi întîlnea în locuri neprielnice acestora îi ataca furios şi, în felul acesta, a luat şi cîţiva prizonieri. Pe cei ce fugeau însă nu-i putea urmări, din cauza armamentului greu pe care-l aveau ai săi, şi-i lăsa să se ducă fără pierderi. **7.** După ce şi-a întărit încrederea că va putea înfrunta duşmanul, trecînd prin mai multe locuri primejdioase, a ajuns la Tricasae atît de pe neaşteptate, încît, cînd a bătut la porţile cetăţii, cei dinăuntru, de teama mulţimii barbare care cutreiera regiunea, cu mare greutate şi prudenţă i-au lăsat intrarea liberă. **8.** Aici a zăbovit numai cît i s-a părut necesar pentru odihna soldaţilor obosiţi şi, socotind că nu mai trebuie nimic amînat, a plecat la cetatea Remi[13], unde poruncise să-l aştepte... armata adunată, în fruntea căreia se găsea Marcellus[14], înlocuitorul lui Ursicinus, şi Ursicinus însuşi, care avea ordin să rămînă pe loc pînă la terminarea expediţiei. **9.** După un schimb de opinii cu aceştia asupra planului de luptă, s-a luat hotărîrea ca mulţimea alamannică să fie atacată la Decem Pagi şi oastea a pornit în rînduri strînse, mai sprintenă decît de obicei. **10.** Dar fiindcă ziua umedă şi ceţoasă împiedica să se vadă departe, duşmanii, ajutaţi de cunoaşterea locu-

https://biblioteca-digitala.ro

rilor, luînd-o pe căi ocolite, au căzut în spatele armatei lui Caesar şi două legiuni ar fi fost nimicite, dacă strigătul ostaşilor n-ar fi fost auzit de trupele auxiliare, care le-au venit în ajutor.

11. De aici, dîndu-şi seama că nici drumurile nu sînt sigure nici rîurile nu pot fi trecute fără primejdie, mergea cu prudenţă şi atenţie, să nu cadă în vreo cursă, căci o datorie principală a marilor conducători este aceea de a fi armatelor sprijin şi salvare. **12.** Auzind că cetăţile Argentoratus[15], Brotomagus, Tabernae, Saliso, Nemetae, Vangionae şi Mogontiacum sînt în stăpînirea barbarilor, care însă nu locuiesc în ele (căci ei socotesc cetăţile ca pe nişte morminte, în care intră cei vii), a ocupat mai întîi Brotomagus. Dar înainte de a sosi în această cetate i-au ieşit în cale unităţile germane gata de luptă. **13.** Şi-a organizat de aceea linia de bătaie în formă de semilună şi, cuprinzînd din două părţi ca-n cleşte pe duşmani, a început să-i măcelărească. Unii au fost luaţi prizonieri, alţii şi-au găsit moartea în fervoarea luptei, iar restul s-a salvat prin fugă.

3 **1.** Fiindcă nu mai întîmpina nici o rezistenţă, a plecat să reocupe Agrippina, distrusă înainte de sosirea lui în Gallia. În aceste ţinuturi nu se vede nici o cetate şi nici un castel, în afară de faptul că la Confluentes[16], loc numit astfel pentru că acolo se varsă Mosella în Rin, se află oraşul Rigomagum şi un turn[17] în apropiere de Colonia. **2.** Intrînd în oraşul Agrippina, nu s-a mişcat de acolo decît după ce a încheiat cu regii franci potoliţi de frică un tratat de pace, care avea să fie folositor statului, şi după ce a reluat în stăpînire acest oraş foarte întărit. **3.** Bucuros de primele victorii repurtate, a trecut prin ţinutul treverilor[18] şi a mers să ierneze la Senonae[19], oraş care era foarte potrivit atunci ca reşedinţă imperială. Acolo, purtînd pe umeri (cum se spune) povara războaielor care-l aşteptau, îşi împărţea grijile în direcţii multiple, căci trebuia să readucă la locurile lor pe soldaţii care-şi părăsiseră posturile de pază, să împrăştie neamu-

https://biblioteca-digitala.ro

rile coalizate împotriva numelui roman şi să ia măsuri de prevedere pentru a nu-i lipsi armatei alimente în timpul operaţiunilor care urmau.

4 **1.** Pe cînd el se ocupa cu aceste lucrări, duşmanii au împresurat cetatea, mînaţi de speranţa că o vor ocupa şi avînd mai mult curaj, fiindcă aflaseră de la dezertori că nu sînt cu el nici scutari, nici unităţile de străini[20], pe care-i răspîndise prin municipii pentru a-i putea hrăni mai uşor, cînd însă...[21] **2.** a fost închis oraşul şi întărite părţile slabe ale zidurilor. El însuşi era văzut zi şi noapte la metereze şi printre creneluri, scrîşnind de mînie că adesea încerca să forţeze încercuirea şi să năvălească afară, dar era împiedicat de puţinătatea ostaşilor pe care-i avea cu el. După treizeci de zile barbarii au plecat trişti, reproşîndu-şi unii altora că s-au gîndit prosteşte şi zadarnic la asedierea oraşului. **3.** Trebuie aici remarcat ca nedemn faptul că Marcellus, şeful cavaleriei care se găsea în staţiile din apropiere, s-a eschivat să dea ajutor lui Caesar în primejdie, cînd chiar dacă în oraş n-ar fi fost principele[22], şi tot trebuia să intervină pentru despresurarea celor dinăuntru. **4.** Scăpat de teamă, Caesar lua mereu măsurile cerute de împrejurări pentru ca soldaţii după lungile eforturi să aibă un repaos oricît de mic, dar totuşi suficient, pentru a-şi reface puterile prin hrană, deşi ţinuturile aduse în ultimul hal de sărăcie, din cauza atîtor devastări, ofereau puţine mijloace de aprovizionare. **5.** Dar şi de aceasta s-a ocupat cu toată grija, inspirînd soldaţilor speranţa în mai bine şi dîndu-le curajul necesar pentru acţiunile viitoare.

5 **1.** Mai întîi, un lucru greu de realizat, şi-a impus şi a respectat cumpătarea, trăind ca şi cum era obligat de legile lui Lycurg[23] asupra abstinenţei în cheltuieli, legi aduse şi la Roma şi mult timp respectate, pînă ce au căzut de tot în desuetudine, deşi dictatorul Sulla[24] a căutat să le repună în funcţiune. Iulianus se gîndea la afirmaţia lui Democrit că masa pretenţioasă este incompatibilă cu virtutea. **2.** Aceeaşi idee a exprimat-o şi tusculanul Ca-

https://biblioteca-digitala.ro

to, căruia cultul pentru viaţa nepătată i-a adus supranumele de Censorul. „Grija mîncării, neglijarea virtuţii" zicea el. 3. În sfîrşit, citea adesea nişte reguli de conduită pe care Constantius, considerîndu-l fiu adoptiv, cînd l-a trimis la studii i le-a scris cu mîna sa, indicîndu-i ce trebuie şi ce nu trebuie să aibă Caesar la masă. Iulianus n-a îngăduit să i se servească fazan, uger şi vulvă de scroafă, sau să i se pregătească special mîncarea, ci s-a mulţumit cu hrana simplă care se dădea soldaţilor.

4. A ajuns ca timpul nopţii să-l împartă în trei: odihnă, activitate pentru stat şi cultivarea spiritului, cum am citit că făcea Alexandru cel Mare, dar depăşindu-l pe acesta. Căci Alexandru, cu braţul întins pe marginea patului, ţinea o bilă de argint deasupra unui vas de aramă, pentru ca atunci cînd, din cauza somnului, i se destindeau muşchii mîinii, zgomotul bilei căzute să-l trezească.

5. Iulianus însă, fără vreun astfel de artificiu şi-a biruit somnul ori de cîte ori a voit şi, sculîndu-se întotdeauna la miezul nopţii, nu din puf şi din mătase strălucitoare, ci din nişte aşternuturi grosolane compuse dintr-o pătură proastă şi dintr-o blană ieftină numită în popor susurna, în loc de sisyra[25], — se ruga pe ascuns lui Mercurius, pe care învăţăturile teologice îl arată a fi spiritul lumii[26], care pune în mişcare minţile, şi în atît de mare sobrietate a celor necesare se achita de îndatoririle publice. 6. Iar după ce termina cu treburile grele şi serioase ale statului, începea activitatea de perfecţionare spirituală, şi e de necrezut cu ce şi cu cîtă ardoare dorea să cunoască tainele cele mai adînci ale ştiinţei. Ca şi cum căuta hrană pentru suflet, care se avînta cît mai sus, parcurge toate disciplinele filozofiei, a cărei înţelepciune şi-o însuşea. 7. Şi deşi se dedica acestor preocupări cu toate puterile gîndirii şi reflecţiunii, totuşi n-a disprețuit ca mai puţin însemnate poetica şi retorica, precum arată eleganta închegare stilistică a cuvîntărilor şi scrisorilor sale. De asemenea, n-a neglijat nici diferitele ramuri ale istoriei noastre, sau a altor neamuri. Căci îl ajuta destul de bine şi limba latină[27] în discuţiile despre toate acestea.

https://biblioteca-digitala.ro

8. Astfel, dacă este adevărat ceea ce amintesc diferiți scriitori că regele Cyrus, poetul liric Simonides și Hippias din Elis, cel mai ager dintre sofiști, au avut o memorie bună, pentru că și-au format-o folosind niște leacuri care se beau, este de crezut că Iulianus a băut încă din tinerețe un butoi (dacă l-a putut găsi undeva) de asemenea leacuri. Așa își petrecea el nopțile, practicînd pudiciția și virtutea.

9. Cît privește ocupațiile din timpul zilei, ceea ce a spus frumos și cu duh, ceea ce a săvîrșit în pregătirea, sau în însăși desfășurarea luptelor, ori a îndreptat cu mărinimie și liberalitate în administrația civilă, toate acestea vor fi arătate la locul lor fiecare. **10.** Principe filozof, cînd participa la exercițiile pregătitoare de luptă, sau învăța să meargă ținînd cadența pyrrichei[28] în cîntec de fluiere, cu numele lui Plato adesea pe buze, rostea acel vechi proverb: „S-a pus samarul pe un bou; acestea nu sînt sarcini potrivite mie". **11.** La o sărbătorire, chemînd pe agenții săi secreți în sala palatului să le facă daruri în bani, unul din ei n-a întins, cum era obiceiul, pulpana hlamidei pentru a-i primi, ci amîndouă mîinile făcute căuș: „Agenții mei știu să ia, nu să primească", a zis el. **12.** Determinat de părinții unei fecioare răpite, el l-a pedepsit cu exilul pe cel ce o violase și-și mărturisise fapta. La plîngerea reclamanților că vinovatul trebuia după lege pedepsit cu moartea, el a răspuns: „Justiția este severă, dar un împărat milostiv trebuie să fie mai presus de legi". **13.** Pe cînd era pe punctul de a pleca într-o expediție, a fost întîmpinat de un grup de oameni, cărora li se făcuseră diferite nedreptăți. El le-a recomandat să se ducă în audiență la guvernatorii provinciilor, iar la întoarcere, interesîndu-se cum s-a rezolvat fiecăruia petiția, cu bunătatea-i firească a mai redus din asprimea sancțiunilor. **14.** În afară de victoriile prin care a împrăștiat pe barbari înfrîngîndu-le îndrăzneala rămasă adeseori nepedepsită, ajutorul pe care l-a dat gallilor înecați în mizerie se vede clar din aceea că la început, cînd a venit în aceste părți, se percepeau pe cap de locuitor ca impozit

https://biblioteca-digitala.ro

cîte douăzeci şi cinci de monede de aur, iar cînd a plecat toate dările erau de cîte şapte monede de aur pentru fiecare om în parte. De aceea populaţia cînta şi juca de bucurie că le-a apărut acest soare luminos, după o vreme urîtă şi întunecată. **15.** În sfîrşit, ştim că el, pînă la sfîrşitul domniei şi al vieţii a respectat măsura utilă pe care a luat-o, de a nu se face vreo excepţie la legea impozitelor prin aşa numitele indulgenţe, căci ştia că astfel de concesii se fac celor bogaţi, pe cînd cei săraci pretutindeni sînt urmăriţi să-şi achite integral datoriile.

16. Totuşi, pe cînd el mergea pe aceste căi de înţeleaptă conducere şi pricepută administrare, demne de a fi urmate de către principii buni, furia barbară izbucnea mai puternică. **17.** Şi după cum fiarele obişnuite să trăiască din pradă pe seama neglijenţei păstorilor nu dau înapoi dacă aceştia sînt înlocuiţi cu alţii mai destoinici, ci hămesite de foame atacă turmele de vite sau de oi, înfruntînd orice primejdie, la fel aceştia, după ce au consumat tot ce răpiseră, siliţi de foame plecau după jaf şi uneori îşi pierdeau viaţa fără să întîlnească vreo pradă în cale.

6 **1.** Acestea se petreceau pe întinsul Galliei în acel an, cu speranţe nesigure, dar cu rezultat fericit. La curtea lui Augustus, însă, ura împotriva lui Arbitio se manifesta prin strigăte furioase că şi-a pregătit toate podoabele imperiale, ca şi cum ar avea să dobîndească în curînd domnia. Comitele Verissimus îi spunea pe faţă că, ridicat dintre soldaţii de rînd la înaltul grad militar pe care-l deţine, nu e mulţumit nici cu această situaţie şi doreşte locul de principe. 2. Dar în mod special îl urmărea un oarecare Dorus[29], fost medic al scutarilor, despre care am arătat[30] că, avansat centurion al operelor de artă sub Magnentius, acuzase pe Adelphius[31], prefectul Romei, că unelteşte să ajungă sus. **3.** Dar cînd au început cercetările şi se credea că incriminările vor fi întemeiate pe dovezi sigure, deodată, la intervenţia slujitorilor palatului, ca printr-o lovitură de teatru, precum se afirma cu stăruinţă, persoanele învinuite de complicitate au fost scoase

https://biblioteca-digitala.ro

din lanţuri. Dorus a dispărut, Verissimus a tăcut şi totul s-a terminat ca şi cum s-ar fi tras cortina pe scenă după un spectacol.

7 **1.** În aceleaşi zile, Constantius aflînd din zvon public că Marcellus n-a trimis ajutoare lui Caesar, care fusese asediat la Senonae, l-a dezlegat de jurămîntul militar şi l-a trimis la vatră. Acesta, socotind că a fost destituit pe nedrept, uneltea împotriva lui Iulianus, fiindcă era încrezător în urechile lui Augustus deschise la orice calomnie. **2.** Dar, după ce Marcellus a plecat, Iulianus l-a trimis pe Eutherius[32] şeful slujitorilor palatului său îndată după el să-l urmărească de tot ce făcea. Marcellus, neştiind că e urmărit, a venit la Mediolanum şi, tunînd şi fulgerînd (cum era defăimător şi aproape nebun de furie), a cerut audienţă la palat. Primit în consistoriu, îl acuza pe Iulianus că este un îndrăzneţ periculos, care-şi pregăteşte aripi puternice să zboare cît mai sus şi-şi însoţea cuvintele sugestiv cu largi mişcări ale corpului. **3.** Pe cînd debita fără ruşine aceste minciuni sfruntate, Eutherius s-a prezentat şi el în audienţă şi, întrebat ce doreşte, cuviincios şi modest, a denunţat născocirile în care era învelit adevărul. El a declarat că deşi şeful cavaleriei într-adins n-a intervenit, precum se crede, totuşi Caesar în asediul de la Senonae cu pricepere şi răbdare i-a respins pe barbari, că Iulianus cît va trăi va fi un subaltern credincios al împăratului şi că răspunde cu capul de probitatea acestuia. **4.** Aici mă simt obligat să spun despre Eutherius cîteva cuvinte, care poate vor părea de necrezut, întrucît dacă un Numa Pompilius, sau un Socrate, ar vorbi bine despre un eunuc, chiar de şi-ar întări spusele prin jurămînt, şi tot ar fi bănuiţi că se abat de la adevăr. Dar florile de trandafir cresc pe ramuri cu mărăcini şi dintre fiare unele se îmblînzesc, astfel că-i voi arăta faptele pe scurt, aşa cum le-am aflat. **5.** Născut în Armenia, dintr-o familie de oameni liberi, a fost luat captiv din fragedă copilărie de către nişte jefuitori din ţara vecină, castrat şi vîndut unor negustori romani, de la care a ajuns la palatul lui Constantinus. Aici, pe măsură

https://biblioteca-digitala.ro

ce creştea mare, dovedea însuşiri intelectuale deosebite şi corectitudine de caracter. Învăţînd excelent faţă cu situaţia în care se găsea, mai ales că avea şi o memorie excepţională, a devenit un om instruit, cu adîncă pătrundere a problemelor grele şi încurcate, dornic de a face bine şi drept sfătuitor, astfel încît, împăratul Constans[33] dacă ar fi ascultat de îndemnurile frumoase şi oneste ale acestuia, n-ar fi făcut nici o greşeală, sau în orice caz greşeli demne de iertare. **6.** Ajuns mai mare peste slujitori la palatul lui Iulianus, îşi îndrepta adesea stăpînul, care fusese crescut în Asia şi de aceea avea uneori manifestări uşuratice. Plecat în viaţa particulară şi chemat apoi din nou la palat, era întotdeauna serios şi mai ales devotat, cultivînd în aşa măsură stăpînirea de sine şi marile virtuţi, încît n-a trădat nici o taină decît pentru salvarea vieţii cuiva, şi nici n-a fost rob dorinţei de avuţii ca alţii.

7. De aceea, în retragerea la Roma unde şi-a fixat domiciliul pînă la bătrîneţe, luîndu-şi ca tovarăş propria sa conştiinţă morală, a ajuns să fie stimat şi iubit de toţi, deşi cei de felul lui, după ce şi-au strîns bogăţii pe căi necinstite, cauta de obicei locurile retrase, ca bufniţele, pentru a evita întîlnirea cu cei cărora le-a făcut rău. **8.** Voind să-l compar cu vreunul din alţi eunuci, n-am găsit pe nimeni ca el în toată antichitatea. Căci şi la cei vechi au fost, deşi puţini, din cei fideli şi de treabă, dar erau pătaţi de unele vicii, mai ales din cele inerente mediului sau naturii lor: rapaci, răi, înclinaţi către cruzime, linguşitori faţă de cei mari şi trufaşi faţă de cei mici. Mărturisesc însă că n-am citit şi nici n-am auzit din relatările contemporanilor să fi existat cineva care să aibă toate calităţile lui Eutherius. **9.** Iar dacă din întîmplare vreun cititor adînc cunoscător al antichităţii ne va da ca exemplu pe Menophilus[34], eunucul regelui Mithridates din Pont[35], să-şi aducă aminte că despre acesta nu se spune nimic altceva, decît că, într-o împrejurare foarte grea, s-a arătat brav. **10.** Regele aici numit, învins într-o mare bătălie de armatele romane conduse de Pompeius, fugind în regatul colchilor, şi-a lăsat fiica, numită Drypetina, grav bolnavă în castelul Sinoria[36], sub ocrotirea acestui

https://biblioteca-digitala.ro

Menophilus care, îngrijind-o ca un părinte şi încurajînd-o, cînd fortul în care se închisese a început să fie asediat de generalul locotenent Mallius Priscus[37], simţind că apărătorii se gîndesc să se predea, de teama ca nu cumva nobila fetiţă să fie luată captivă şi necinstită, a ucis-o şi apoi şi-a împlîntat pumnalul în piept. Dar să ne întoarcem de unde am plecat.

8 **1.** După ce Marcellus a fost destituit, cum am spus, şi s-a întors la Serdica[38], de unde era originar, în tabăra lui Augustus[39], sub pretext că era apărată maiestatea imperială, se săvîrşeau multe acte condamnabile. **2.** Căci dacă cineva consulta pe un ghicitor cînd auzea un şoarece chiţăind, cînd o nevăstuică îi apărea în cale[40], sau cînd avea un alt semn ca acestea, ori dacă folosea un leac băbesc pentru a-şi alina durerea, ceea ce admite şi autoritatea medicinii, era denunţat, fără să ştie de cine, judecat şi condamnat la moarte.

3. Cam în acest timp un oarecare Danus din Salona[41] fusese reclamat pentru o greşeală neînsemnată, de soţia sa, care voise doar să-l sperie. Nu se ştie de unde a aflat de această reclamaţie Rufinus[42] prin denunţul căruia, pe baza informaţiilor date de agentul secret Gaudentius[43], a fost ucis, precum am arătat, cu invitaţii săi la masă consularul Africanus, atunci guvernator al Pannoniei — ajuns prin devoţiunea sa şef de birou în prefectura pretoriană. **4.** Acesta, cu cuvinte amăgitoare, a atras pe nesocotita femeie mai întîi la adulter şi apoi într-o altă aventură foarte primejdioasă: a sfătuit-o să-şi acuze soţul nevinovat, prin minciuni, de lezarea maiestăţii şi să mai afirme tot despre soţ că, împreună cu cîţiva complici, a ascuns un văl de purpură furat din mormîntul lui Diocletianus. **5.** Şi cu această înscenare împotriva mai multora a alergat cît a putut de repede la tabăra împăratului pentru a-l incita, ca de obicei, cu denunţuri calomnioase. A fost însărcinat să cerceteze cu toată rigoarea acest caz Mavortius[44], atunci prefectul pretoriului, un bărbat admirabil prin caracterul său, dîndu-i-se ca ajutor pentru audieri Ursulus[45], comite al tezaurului public, de asemenea un

https://biblioteca-digitala.ro

om foarte corect. 6. Cercetarea făcîndu-se după toate formalităţile timpului, mulţi au fost schingiuiţi, dar nu se descoperea nimic şi judecătorii stăteau la îndoială asupra hotărîrii care trebuia dată. Deodată însă adevărul a ieşit la iveală, căci femeia, nemaiputînd suporta minciuna, a mărturisit pînă la urmă că Rufinus este autorul întregii urzeli, fără să treacă sub tăcere măcar adulterul comis cu el. Au fost consultate articolele de legi . . .[46] şi amîndoi judecătorii, de acord şi în spiritul dreptăţii, au dat sentinţa de moarte. 7. Constantius, totuşi, clocotea de mînie şi, plîngîndu-se că i-a fost ucis apărătorul vieţii sale, a trimis cu poruncă ameninţătoare călăreţi care să-l aducă repede pe Ursulus la reşedinţă. Acesta, ajuns acolo, este oprit afară. Dar el, neţinînd seamă de cei ce-l împiedicau să intre, s-a repezit fără teamă şi a pătruns în sala de consiliu imperial, unde a spus fără ocol şi fără frică ceea ce se petrecuse. Curajul său a închis gura adulatorilor şi atît el, cît şi prefectul[47], au scăpat de o mare primejdie.

8. Atunci s-a petrecut şi în Aquitania un eveniment urît, pe care zvonul l-a făcut foarte cunoscut. Un îmbătrînit în răutăţi[48], invitat la un ospăţ bine pregătit cu lumea aleasă, căci asemenea mese sînt frecvente în acele regiuni, cînd a văzut feţele de masă cu marginile de purpură foarte late, care prin grija servitorilor păreau că formează una singură, şi mesele acoperite cu astfel de pînză, a potrivit cuvertura cu amîndouă mîinile astfel, încît să semene cu o hlamidă imperială. Aceasta a adus pieirea bogatului anfitrion.

9. Cu aceeaşi răutate, un agent secret, invitat la o masă în Hispania, fiindcă a auzit pe servitorii care aduceau lămpile pentru lumină, căci se înserase, strigînd după obiceiul lor: „Să învingem", a interpretat rău acest cuvînt sărbătoresc şi nobila casă a fost distrusă.

10. Aceste pete şi altele ca acestea se întindeau din ce în ce mai mult pe trupul statului, căci Constantius, peste măsură de fricos . . .[49] se aştepta întotdeauna să fie atacat, ca acel vestit tiran al Siciliei, Dionysius[50] care, stăpînit de acelaşi sentiment, şi-a învăţat fetele să-l tundă şi să-l

https://biblioteca-digitala.ro

bărbierească, pentru a nu-şi da capul pe mîini, străine, iar casa mică în care locuia şi-a înconjurat-o cu un şanţ larg şi adînc, peste care a aşternut un pod demontabil şi cînd pleca la culcare îl desfăcea, pentru ca a doua zi dimineaţă să-l monteze la loc. **11.** Cei puternici la palat buciumau astfel de nenorociri pentru ca să acapareze avutul celor condamnaţi şi să aibă motiv de a cuprinde în proprietăţile lor pe cele ale vecinilor. **12.** Căci, precum arată clar documentele, mai întîi Constantinus a deschis pofta hrăpăreţilor din jurul său[51], dar Constantius i-a îngrăşat cu măduva provinciilor. **13.** Sub acesta fruntaşii tuturor ordinelor sociale ardeau de o infinită dorinţă de a-şi mări averile, fără distincţie între ceea ce este drept şi nedrept. Între aceştia, primul dintre civili a fost Rufinus, prefect al pretoriului, dintre militari Arbitio[52], şeful cavaleriei, şi şeful slujitorilor palatului . . .[53] cvestor, iar la Roma familia Aniciilor[54], ai căror urmaşi, la întrecere între ei, niciodată nu s-au putut sătura de avere.

9 **1.** În Orient perşii făceau jafuri şi tîlhării mai degrabă prin incursiuni repezi, decît prin războaie, ca înainte, uneori reuşind să ia cu ei vite şi oameni, alteori fiind înfrînţi şi nevoiţi să-şi părăsească prăzile, sau să nu găsească nimic de jefuit, din cauza măsurilor luate de ai noştri. **2.** Musonianus, prefectul pretoriului, un om cu o cultură deosebită, cum am mai spus, dar venal şi uşor de cumpărat cu bani, prin cîţiva emisari pricepuţi în înşelăciuni şi ingerinţe, căuta să afle planurile perşilor, luîndu-şi ca tovarăş în deliberări de acest fel pe Cassianus[55], comandantul militar al Mesopotamiei, ostaş călit şi deprins cu primejdiile. **3.** Aceştia, cînd au aflat prin spioni devotaţi că Sapor[56] la hotarele cele mai îndepărtate ale regatului său, cu mare greutate şi cu mult sînge vărsat, abia ţine în frîu atîtea neamuri duşmănoase, prin nişte ostaşi necunoscuţi au intrat în legătură cu Tamsapor[57], comandantul trupelor persane dinspre partea noastră, şi l-au determinat să sfătuiască pe rege ca, de îndată ce se va ivi ocazia, să încheie pînă la urmă pace cu principele roman pentru ca, asigurat în partea de apus a regatului,

https://biblioteca-digitala.ro

să poată înăbuşi multele răscoale din răsărit. 4. Tamsapor a acceptat şi, sprijinit pe aceste propuneri, a raportat în scris regelui că împăratul Constantius, implicat în grele războaie, face rugăminţi de pace. Dar a trecut mult timp pînă să ajungă raportul lui Tamsapor la chioniţi[58] şi la euseni, în ţinuturile cărora îşi avea tabăra de iarnă Sapor.

10 1. În timp ce Orientul şi Gallia erau teatrul acestor evenimente, Constantius, ca şi cum templul lui Ianus[59] ar fi fost închis şi toţi duşmanii aşternuţi la pămînt, după uciderea lui Magnentius dorea să vadă Roma, pentru a fi sărbătorit cu un triumf de altfel fără glorie, obţinut pe calea vărsării de sînge roman. 2. Căci n-a învins prin sine însuşi, sau prin vitejia generalilor săi, vreun neam pornit cu război împotriva noastră, n-a adăugat vreo palmă de pămînt imperiului şi nici n-a fost văzut primul, sau printre primii, în cele mai grele primejdii, ci venea triumfal la Roma ca să arate o pompă exagerată, cu steagurile incrustate în aur şi cu un cortegiu strălucitor, poporului liniştit, care nu se aştepta şi nici nu dorea să vadă ceva de acest fel. 3. Constantius ignora probabil faptul că unii dintre vechii împăraţi în timp de pace s-au mulţumit doar cu garda de lictori[60], iar cînd ardoarea luptelor nu îngăduia nici un moment de pierdut unul[61] pe o barcă de pescar a înfruntat furia vînturilor şi a furtunii dezlănţuite, altul[62], după exemplul Deciilor, şi-a dat sufletul pentru stat, altul[63] a pătruns el însuşi cu puţini soldaţi pentru informaţii în tabăra duşmană, că în sfîrşit mulţi s-au distins prin acte măreţe ca să poată lăsa în amintirea posterităţii faptele lor glorioase.

4. Cînd aşadar toate au fost pregătite... în a doua prefectură a lui Orfitus[64], principele, traversînd Ocriculum[65], venea cu mare alai, înconjurat de oşti impunătoare, ca şi cum se găsea în linia de luptă, şi ochii tuturor erau aţintiţi asupra lui. 5. Pe cînd se apropia de oraş, privind cu mulţumire pe senatorii ieşiţi în întîmpinare, aceste chipuri respectabile de neam patrician, îi socotea nu o adunare de regi, ca acel Cyneas[66], sol al lui Pyrrhus,

https://biblioteca-digitala.ro

ci sfatul întregii lumi. **6.** Cînd şi-a întors privirile de la senatori spre popor, a rămas înmărmurit de marele număr al oamenilor de tot felul, care veniseră atît de repede de pretutindeni la Roma. Şi, ca şi cum prin înfăţişarea armelor avea să înspăimînte Eufratul şi Rinul[67], **7.** înaintea lui mergeau unităţile cu steagurile lor, iar el urma şezînd singur într-o trăsură de aur ornamentată cu pietre preţioase, care în lumină aveau sclipiri tremurătoare. După atîţia care-l precedau, de jur împrejur fluturau, ţesuţi pe pînză de purpură şi atîrnaţi în vîrful suliţelor aurite şi incrustate în perle, dragonii cu gurile căscate, care în bătaia vînturilor parcă şuierau răsucindu-şi furios cozile. **8.** De o parte şi de cealaltă mergeau cîte două şiruri de ostaşi înarmaţi cu scuturile, coifurile şi platoşele radiind într-o lumină strălucitoare. Răspîndiţi printre ei călăreţi îmbrăcaţi complet în fier, care se numesc clibanari[68], dădeau impresia că sînt statui ieşite din mîna lui Praxiteles, nu bărbaţi. Îmbrăcămintea acestora era făcută din plăci şi cercuri de oţel potrivite în aşa fel pe corp, încît să nu împiedice nici o mişcare şi să-i acopere totuşi în întregime.

9. Primit cu strigăte de bune urări, care făceau să răsune munţii şi văile, Augustus, fără să dea semne de emoţie, stătea în trăsură nemişcat, aşa cum era văzut în provinciile sale. **10.** Cînd trecea pe sub porţile înalte îşi apleca puţin corpul, scund cum era, şi privea drept înainte, fără a-şi întoarce capul spre dreapta sau spre stînga, de parcă avea gîtul înţepenit. Ca şi cum era statuie, nu om, în trăsură n-a fost văzut niciodată nici clipind în mişcările roţilor, **11.** nici scuipînd, nici mişcîndu-se să-şi şteargă faţa sau nasul, să-şi frece mîinile. Afecta fără îndoială, dar acestea şi altele din viaţa lui după aceea erau indicii ale unei mari stăpîniri de sine, de care, pe cît se ştie, numai el era capabil. **12.** Tot timpul domniei lui n-a luat pe nimeni cu el în trăsură, nici n-a acceptat pe vreun particular ca tovarăş în administraţia civilă, cum au făcut alţi principi, respectîndu-şi aceste norme de conduită ca pe nişte legi foarte drepte, de îndată ce s-a urcat pe cea mai înaltă treaptă, precum am mai arătat.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Astfel, intrînd în Roma, altarul imperiului şi al tuturor virtuţilor, cînd a ajuns la rostre[69] în forum a rămas extaziat în faţa atîtor mărturii ale puterii romane de odinioară. Ori încotro îşi arunca privirile se simţea cucerit de mulţimea minunatelor monumente din trecut. După ce a vorbit nobilimii în senat şi de la tribună poporului, aclamat cu aplauze din toate părţile a intrat în palat, foarte fericit că-şi vede dorinţele împlinite. A dat jocuri ecvestre şi-l distra manifestarea zgomotoasă a poporului, care folosea libertatea fără să facă excese. El însuşi ştia să păstreze măsura cerută de rangul său. **14.** Căci nu a cerut, ca în alte oraşe, să se termine întrecerile cînd vrea el, ci le-a lăsat să se desfăşoare după obicei, cum cereau împrejurările. Apoi a vizitat oraşul cu cele şapte coline şi împrejurimile. Şi tot ce vedea i se părea neîntrecut în frumuseţe: templul lui Jupiter Tarpeianul înălţîndu-se ca o casă divină între cele pămînteşti, băile construite cît nişte provincii[70], marele amfiteatru clădit din piatră de Tibur, atît de înalt, încît abia i se vede vîrful, panteonul cu bolta sa vastă şi armonioasă, stîlpii de piatră deasupra cărora sînt aşezate busturile împăraţilor şi care sînt atît de înalţi, încît în vîrf li se poate ajunge numai cu scara, apoi templul Romei, forul păcii, teatrul lui Pompei, Odeonul, stadionul şi alte podoabe ale Cetăţii Eterne. **15.** Dar cînd a ajuns la forul lui Traian, construcţie unică în toată lumea şi admirată, după părerea noastră, chiar de zei, a stat înmărmurit, măsurînd cu mintea această lucrare grandioasă, care cu greu s-ar putea descrie în cuvinte şi pe care nici un alt arhitect n-ar fi în stare s-o reproducă. Alungîndu-şi orice speranţă de a încerca şi el ceva la fel, spunea că ar vrea cel puţin să imite calul statuiei aşezate în mijlocul edificiului, şi care reprezintă pe Traian călare. **16.** Lîngă el se găsea bărbatul de familie regală Hormisdas[71], despre a cărui emigrare din Persia am vorbit mai înainte şi care i-a spus cu un spirit potrivit neamului său: „Împărate, porunceşte mai întîi să se construiască un grajd pentru ca acest cal, care vrei să ţi se facă, să stea la fel de comod ca acesta pe care-l vedem". Tot acesta, întrebat ce părere

https://biblioteca-digitala.ro

are despre Roma, a răspuns că-i place doar pentru că a învățat că și aici oamenii mor.

17. Admirînd atîtea minunății, împăratul se plîngea împotriva faimei, că e neputincioasă și răuvoitoare, fiindcă oricît exagerează ea totul, ceea ce auzise el despre Roma este cu mult mai prejos decît ceea ce vede. Și gîndindu-se mult timp ce să facă pentru a contribui și el la înfrumusețarea orașului, s-a hotărît să înalțe în Circul cel Mare un obelisc, despre originea și faima căruia voi vorbi la locul potrivit.

18. În vremea aceasta împărăteasa Eusebia, care cît a trăit a fost sterilă, uneltea împotriva Helenei, sora lui Constantius și soția lui Iulianus, care fusese adusă la Roma sub pretextul sentimentelor de afecțiune familială. Pe aceasta a amăgit-o dîndu-i să bea o doctorie datorită căreia, de cîte ori rămînea grea, avorta fătul. **19.** Dealtfel și mai înainte, în Gallia, cînd a dat naștere unui copil de sex bărbătesc l-a pierdut tot prin înșelăciune, fiindcă moașa, cumpărată cu bani, l-a ucis tăindu-i cordonul ombilical mai mult decît trebuia — atît de multă străduință se depunea pentru ca viteazul bărbat să n-aibă urmași. **20.** Împăratul dorea să rămînă cît mai mult în cea mai măreață dintre toate reședințele, ca să se bucure de un repaos mai plăcut și mai deosebit, dar îl înspăimîntau informațiile dese și sigure care arătau că suebii[72] fac incursiuni în Raetia[73], cvazii[74] în Valeria[75], iar sarmații[76], neam foarte priceput la jaf, devastează Moesia Superior[77] și Pannonia Secunda[78]. Îngrijorat de aceste știri, după treizeci de zile de ședere la Roma, a plecat în a patra zi a calendelor lui iunie[79] și, trecînd prin Tridentum[80], a ajuns repede în Illyricum[81]. **21.** De aici a trimis în locul lui Marcellus pe Severus[82], un ofițer călit în ostenelile războiului, și a poruncit să vină la el Ursicinus. Acesta, chemat prin scrisori binevoitoare, a venit doar cu o mică suită... și după îndelungate discuții despre pacea pe care Musonianus raportase că o poate încheia cu perșii, a fost trimis în Orient cu gradul pe care-l avea. Alții mai în vîrstă au fost numiți comandanți de unități iar nouă, ce-

https://biblioteca-digitala.ro

lor mai tineri, ni s-a ordonat să-l urmăm pe Ursicinus, pentru a îndeplini sub comanda lui sarcinile pe care ni le va fi încredinţat statul.

11 **1.** Caesar, în al doilea an al său de consulat şi al nouălea al lui Augustus[83], după o iarnă neliniştită la Senonae din cauza ameninţărilor germanice pretutindeni fremătătoare, sub auspicii favorabile a pornit în grabă la Remi, bucuros că-l avea cu el pe generalul Severus, care nu era nesupus sau arogant, ci disciplinat printr-o îndelungată practică militară şi gata de a-şi urma fără împotrivire conducătorul. **2.** Pe de altă parte Barbatio[84], devenit după moartea lui Silvanus şeful infanteriei, la ordinul principelui a venit din Italia la Rauraci[85] cu douăzeci şi cinci de mii de ostaşi înarmaţi.

3. Planul era gîndit bine şi cu iscusinţă, ca alamannii, care deveniseră mai agresivi şi mai primejdioşi decît pînă aici, să fie strînşi ca în cleşte din două părţi de mulţimea armatelor noastre şi măcelăriţi. **4.** Pe cînd se pregătea această operaţiune conform hotărîrilor luate, barbarii leţi[85a], pricepuţi în acţiuni rapide de jaf, trecînd pe ascuns printre cele două tabere ale noastre, s-au îndreptat spre Lugdunum, pe care l-ar fi jefuit şi incendiat, dacă nu s-ar fi mulţumit să devasteze împrejurimile, în neputinţa de a forţa porţile bine zăvorîte ale oraşului. **5.** Aflînd de aceste stricăciuni Caesar, fără să mai stea mult pe gînduri, a trimis trei detaşamente de călăreţi uşor înarmaţi dar viteji, care au ocupat cele trei căi pe unde se ştia sigur că se vor întoarce jefuitorii. Şi n-a fost zadarnică această acţiune, **6.** pentru că toţi care au venit pe acele drumuri şi-au pierdut viaţa odată cu prăzile. Au scăpat nevătămaţi numai cei care au trecut pe lîngă tabăra lui Barbatio şi aceasta datorită faptului că tribunii Bainobaudes[86] şi Valentinianus[87], cel devenit mai tîrziu împărat, cu escadroanele de cavalerie pe care le comandau, i-au lăsat pe barbari să treacă, primind în acest sens ordin de la Cella[88], tribunul scutarilor, care venise în expediţie ca tovarăş al lui Barbatio, cei doi tribuni fiind deci împiedicaţi să păzească drumul pe unde ştiau că vor trece

https://biblioteca-digitala.ro

germanii. **7.** Nemulțumit cu atît, lașul comandant de infanterie și detractor înrăit al meritelor lui Iulianus, știind că el dăduse ordinul dăunător Romaniei[89] — fapt mărturisit de Cella la anchetă — a trimis lui Constantius un raport mincinos, în care afirma că cei doi tribuni, sub pretextul interesului public veniseră să producă tulburări între ostașii lui. Ca urmare ei au fost destituiți și trimiși la vatră.

8. În aceleași zile, barbarii care-și aveau locuințele pe partea de apus a Rinului, înspăimîntați de sosirea armatelor noastre, unii au barat cu trunchiuri mari de copaci drumurile, care și așa erau grele și povîrnite prin natura terenului, iar alții s-au împrăștiat prin insulele fluviului și, urlînd sălbatic și lugubru, proferau tot felul de insulte împotriva romanilor și a lui Caesar. Acesta înfuriat, voind să prindă pe unii dintre ei, a cerut lui Barbatio șapte corăbii dintre cele pe care le avea pregătite pentru a face un pod peste fluviu; dar Barbatio, ca să nu-i dea vreun ajutor, le-a ars pe toate. **9.** Pînă la urmă, informat prin declarațiile unor prizonieri că din cauza secetei fluviul poate fi trecut prin vad, a trimis o unitate auxiliară de pedestrași ușor înarmați, sub comanda lui Bainobaudes, tribunul cornuților, pentru a săvîrși un act memorabil, dacă-i va ajuta împrejurarea. Aceștia, înaintînd cînd prin apă, cînd pe scuturi pe care le așezau sub ei ca pe niște albii, au ajuns la insula cea mai apropiată și acolo au ucis pe toți locuitorii ca pe vite, fără deosebire de sex și de vîrstă, iar după aceea, găsind luntre bune de folosit s-au urcat în ele și au trecut în celelalte insule, unde au procedat la fel, pînă ce s-au săturat de uciderи și, încărcați cu prăzi dintre care pe unele le-au pierdut în lupta cu valurile, s-au întors toți teferi.

10. Aflînd de aceste pustiiri, ceilalți germani au părăsit insulele, în care nu găseau nici un adăpost sigur, și au trecut pe malul de răsărit cu familiile, alimentele și lucrurile pe care și le-au putut lua.

11. De aici Iulianus s-a dus să repare fortificația numită Tres Tabernae[90], distrusă de răutatea dușmanilor nu cu mult timp înainte; căci era sigur că, dacă aceasta este

https://biblioteca-digitala.ro

refăcută, germanii nu mai pot să pătrundă uşor, ca de obicei, în Gallia. A terminat lucrarea mai repede decît spera şi a aşezat acolo o garnizoană de pază, căreia i-a lăsat hrana necesară pe un an întreg, strînsă de către ostaşi din holdele barbare, nu fără teamă de primejdii. **12.** Şi nu s-a mulţumit numai cu aceasta, ci a mai colectat alimente pentru douăzeci de zile. Soldaţii erau cu atît mai bucuroşi, fiindcă se foloseau de hrana procurată de ei, nemulţumiţi doar că n-au putut consuma din cea adusă de curînd, pe care o luase cu îndrăzneală Barbatio în trecere, o parte reţinînd-o la dispoziţia lui, iar alta incendiind-o. Nu se ştie nici pînă acum dacă acesta a săvîrşit astfel de fapte din răutate şi demenţă, sau dacă executase ordinele date confidenţial de principe. **13.** Totuşi se spunea pretutindeni, deşi numai din zvon, că Iulianus n-a fost ales pentru a alina durerile Galliei, ci ca să poată fi distrus prin războaie foarte crîncene, ca unul care era socotit pe atunci fără experienţă şi incapabil de a suporta măcar zăngănitul armelor. **14.** Pe cînd era ocupat cu întărirea taberei şi o parte dintre ostaşi fuseseră împrăştiaţi în posturi de pază pe cîmp, iar alţii, cu toată teama de cursele inamice, strîngeau de zor provizii, mulţimea barbară, ajungînd cu repeziciune înaintea oricărei ştiri, a atacat pe neaşteptate pe Barbatio care, cu armata pe care o conducea, acţiona, precum am arătat, separat de armata gallică; pe acesta, punîndu-l pe fugă, l-a urmărit pînă la Rauraci şi cît a putut mai departe, răpindu-i cea mai mare parte din bagaje, din vite şi din soldaţii însoţitori.

15. Dar el, ca şi cum ar fi terminat cu bune rezultate expediţia, după ce a dus armata în taberele de iarnă, s-a întors la reşedinţa imperială pentru a submina, ca de obicei, pe Iulianus.

12 **1.** Înfrîngerea aceasta a produs o mare vîlvă. Regii alamanni Chnodomarius şi Vestralpus, ca şi Urius şi Ursicinus[91], fiind cîştigaţi de partea lor şi Serapio, Suomarius şi Hortarius, cu forţe unite... s-au oprit lîngă oraşul Argentoratus[91a], socotind că Caesar de teamă s-a

https://biblioteca-digitala.ro

retras, cînd în realitate el era ocupat cu terminarea fortificației Tres Tabernae. **2.** I-a făcut să-și ridice capul cu încredere dezertorul Scutarius care, temîndu-se de pedeapsa pentru o crimă comisă, trecuse la ei după retragerea comandantului fugărit și-i informase că au rămas cu Iulianus numai treisprezece mii de ostași înarmați — și într-adevăr atîția erau — ceea ce făcea ca sălbăticia barbară să atîțe din toate părțile furia luptelor.

3. Încurajați de afirmația mereu susținută a dezertorului, prin soli trimiși au cerut cu îndrăzneală lui Caesar să se retragă din ținuturile despre care spuneau că au fost cucerite prin vitejia și armele lor. Acesta, neștiind de frică, fără să se mînie sau să se îngrijoreze, ci rîzînd de obrăznicia barbarilor, a reținut pe soli pînă ce și-a terminat lucrările de fortificație, stînd în acest timp neclintit în hotărîrile sale.

4. Se agita și se amesteca în toate fără măsură, dîndu-și aere și fiind primul gata să încerce acte primejdioase, regele Chnodomarius, cu sprîncenele încruntate și mîndru de victoriile anterioare. **5.** Căci într-o luptă cu forțe egale îl învinsese pe Decentius Caesar[92], devastase și distrusese multe și bogate orașe, năvălind de atîtea ori în Gallia fără să-l poată opri cineva. Încrederea lui era întărită și de fuga recentă a comandantului roman superior lui prin numărul și forța armelor. **6.** Căci alamannii, privind semnele de pe scuturi, vedeau că cei care fugiseră în fața cîtorva tîlhari de ai lor erau cei care altădată îi bătuseră și le produseseră mari pierderi. Pe Caesar îl neliniștea faptul că, după retragerea celuilalt, rămăsese să întîmpine cu puțini, chiar dacă erau viteji, neamurile devastatoare.

7. La primele raze roșietice ale soarelui de dimineață, în cîntec răsunător de trompete trupele de pedestrași înaintau încet, avînd pe flancuri escadroanele de cavalerie, între care călăreți catafracți și arcași, formidabili prin armura lor. **8.** Și fiindcă de la locul de punere în mișcare a steagurilor romane și pînă la întăriturile barbare erau patrusprezece leghe, adică douăzeci și una de mii de pași[93], Caesar, cu toată grija pentru securitatea ostașilor, a che-

https://biblioteca-digitala.ro

mat înapoi avangărzile şi, după ce unităţile s-au adunat coloană lîngă coloană, într-o tăcere desăvîrşită, le-a ţinut această cuvîntare, cu seninătatea-i obişnuită:

9. „Dragii mei camarazi de arme, vă voi vorbi puţin. Sînt stăpînit de aceleaşi sentimente ca şi voi, care aveţi încredere în vitejia şi în puterile voastre de atîtea ori încercate. Dar raţiuni de apărare comună cer ca eu, Caesar, să vă propun o cale mai prudentă pentru a suporta şi învinge greutăţile, iar nu una pripită şi nesigură. **10.** Căci în primejdii tinereţii voastre îi sînt necesare nu numai curajul şi îndrăzneala, ci şi chibzuinţa şi ascultarea. Iată, în puţine cuvinte, ceea ce vă cer, dacă judecata voastră este în acord cu indignarea justă pe care o manifestaţi.

11. Acum ziua se apropie de amiază. Noi, obosiţi de atîta drum, vom avea de mers mai departe pe cărări anevoioase şi întunecate. Luna este în scădere şi noaptea nu poate fi luminată de nici un alt astru. Pămîntul e uscat de secetă şi nu găsim picătură de apă. Dar chiar dacă vom trece uşor prin această regiune, cînd vor năvăli împotriva noastră cetele duşmane mîncate, băute şi odihnite, noi ce vom face? Cum îi vom întîmpina, dacă vom fi cu trupul istovit de eforturi, de foame şi de sete? **12.** În situaţiile cele mai grele, o hotărîre impusă de moment e adesea salvatoare şi de multe ori un plan bun este lumina pe care ne-o trimite puterea divină pentru a ieşi din întuneric. Să ne odihnim aici, înconjuraţi de şanţ, parapet şi posturi de pază, pentru ca, întremaţi de hrană şi de somn, cu ajutorul zeului, la primele licăriri ale zilei să punem din nou în mişcare pentru victorie şi triumf acvilele şi steagurile noastre".

13. Fără să aştepte sfîrşitul cuvîntării, scrîşnind din dinţi şi lovindu-şi suliţele de scuturi, ca expresie a ardoarei de a lupta, soldaţii cereau să fie duşi împotriva duşmanilor care de acum se vedeau. Ei erau încrezători în ajutorul cerului, în vitejia lor şi în virtuţile norocosului şi priceputului lor conducător, dar şi îndemnaţi la luptă de un geniu salvator[94] (dacă a putut fi cu ei), precum s-a văzut din cele ce au urmat. **14.** S-a adăugat aces-

https://biblioteca-digitala.ro

tui avînt asentimentul deplin al comandanţilor şi mai ales al lui Florentius[95], prefectul pretoriului, care socotea că acţiunea este într-adevăr periculoasă, dar că raţiunea cere să se dea lupta cît timp duşmanii se găsesc adunaţi la un loc; căci dacă aceştia se vor răspîndi, spunea el, nu poate fi stăpînită nemulţumirea ostaşilor, care sînt înclinaţi din fire la răzvrătiri şi care nu vor suporta fără manifestări primejdioase să le fie răpită victoria.

15. Două fapte le sporeau încrederea alor noştri: că în anul trecut, cînd romanii au trecut Rinul şi s-au răspîndit pe un spaţiu destul de întins nu le-a ieşit în cale nimeni să-şi apere vatra, ci barbarii, mulţumindu-se să închidă căile cu trunchiuri de arbori, s-au retras în interior, unde au suportat cu greu frigul iernii, şi că atunci cînd împăratul a trecut pe teritoriul lor, ei neîndrăznind să reziste, sau măcar să apară, au cerut cu umilinţă pace. **16.** Dar nici unul nu se gîndea că acum situaţia este schimbată, fiindcă barbarii fuseseră atunci ameninţaţi din trei părţi: împăratul îi presa prin Raetia, Caesar în apropiere nu le îngăduia să se retragă în nici o parte, iar vecinii, pe care şi-i făcuseră duşmani, îi atacau din spate. După aceea însă împăratul făcuse pace cu ei şi se retrăsese, cu neamurile vecine îşi rezolvaseră conflictele şi se găseau în relaţii bune, iar retragerea ruşinoasă a unui general roman le sporise ferocitatea firească. **17.** De altfel situaţia romană era agravată şi de o altă împrejurare. Anume, cei doi fraţi regi, reţinuţi de legătura de pace pe care o încheiaseră în anul anterior cu Constantius, nu îndrăzniseră să se opună sau să se mişte măcar; dar puţin după aceea, unul dintre ei, cel mai puternic şi mai devotat nouă, fusese ucis mişeleşte şi tot poporul lui conspira cu duşmanii noştri, iar supuşii lui Vadomarius[96] deodată, contra voinţei lui, precum afirma, s-au unit cu hoardele barbare pornite la război împotriva noastră.

18. Aşadar toţi, de la cei mai de sus, pînă la cei mai de jos, afirmau că atunci este momentul să se dea lupta şi nimeni nu se arăta dispus să dea înapoi de la această hotărîre. Atunci, pe neaşteptate, un stegar a rostit aceste cuvinte: „Haide, prea fericite Caesar, să mergem încotro

https://biblioteca-digitala.ro

te duce soarta norocoasă. Cu tine simţim ce înseamnă vitejia şi geniul militar. Mergi înainte, ca un fericit şi viteaz stegar, şi vei vedea ce vor fi în stare să facă ostaşii îmbărbătaţi de prezenţa comandantului războinic şi martor al faptelor fiecăruia". **19.** La auzul acestor cuvinte nimeni n-a mai stat să se odihnească şi armata pusă în mişcare a ajuns în apropierea unui deal cu pantă lină, acoperit cu grîne în pîrgă, nu departe de malul Rinului. Din vîrful acestui deal trei cercetaşi călări ai duşmanilor au alergat repede să anunţe că armata romană se apropie. Dar un pedestraş, care n-a putut fugi în pas cu ei, prins de ai noştri, a mărturisit că germanii în cursul ultimelor trei zile şi nopţi au trecut Rinul. **20.** Conducătorii noştri, cînd i-au zărit rînduindu-şi liniile de luptă şi pregătindu-se să ne atace, s-au oprit şi, cu soldaţii din avangardă, cu suliţaşii şi cu primele rînduri, au format un adevărat zid înainte, iar duşmanii s-au oprit şi ei să-şi ia măsurile de prevedere necesare. **21.** Ştiind, precum îi informase dezertorul despre care am vorbit mai înainte, că toată cavaleria noastră se găseşte la dreapta lor, şi-au aşezat în flancul stîng cele mai bune detaşamente de călăreţi pe care le aveau, iar printre aceştia au împrăştiat infanterişti uşor înarmaţi după o socoteală bine făcută. **22.** Căci ştiau că un călăreţ oricît de prudent, încleştat în luptă cu un clibanar ţinînd cu o mînă frîul şi scutul, iar cu cealaltă lancea, nu poate vătăma pe un luptător acoperit complet în fier dar un infanterist în iureşul luptei, cînd fiecare e atent doar la duşmanul din faţă, se poate vîrî neobservat dedesubtul calului să-l străpungă şi răsturnîndu-l să ucidă cu uşurinţă pe călăreţ. **23.** După ce au luat aceste măsuri şi-au organizat flancul drept în aşa fel, încît să ne atragă în cursă. Toate aceste popoare războinice şi feroce erau conduse de Chnodomarius şi de Serapio, regi cu mult mai puternici decît alţii. **24.** Chnodomarius, blestematul dătător de ton al întregului război, cu fruntea înconjurată de o bandă purpurie, înaintea flancului stîng, îndrăzneţ şi încrezător în forţa uriaşă a braţelor sale, mergea unde era mai mare focul luptei, voinic şi impunător pe un cal în spume, sprijinit în suliţa-i formidabilă prin

https://biblioteca-digitala.ro

dimensiunile ei, distingîndu-se între ceilalţi prin strălucirea armelor, ostaş straşnic şi conducător priceput. **25.** Iar la flancul drept era Serapio, destul de tînăr, dar depăşindu-şi vîrsta prin calităţile sale, ca fiu al lui Mederichus, frate al acelui Chnodomarius care, cît a trăit, numai acte perfide a săvîrşit. Se numea aşa fiindcă tatăl său fusese multă vreme ostatic în Gallia şi, iniţiat în unele mistere greceşti, i-a schimbat numele din Agenarichus în Serapis[97]. **26.** Pe aceştia îi urmau foarte apropiaţi ca putere cinci regi, zece fii sau rude de regi şi un mare şir de aristocraţi, precum şi treizeci şi cinci de mii de ostaşi de diferite naţionalităţi, parte mercenari, parte de la popoarele cu care aveau tratate de ajutor reciproc.

27. Răsunau trompetele pentru atac, cînd Severus, comandantul flancului stîng al armatei romane, văzînd şanţurile inamice pline cu soldaţi gata de a năvăli împotriva rîndurilor noastre, a rămas pe loc, fără a încerca să înainteze sau să se retragă. **28.** În faţa acestei situaţii Caesar, cu două sute de călăreţi pe care-i avea la dispoziţie pentru orice împrejurare, neînfricat ca de obicei, a trecut repede printre liniile de infanterie, adresîndu-le cuvinte de îmbărbătare la luptă. **29.** Fiindcă nu putea vorbi tuturor deodată, căci rîndurile erau desfăşurate pe un spaţiu întins şi momentul nu îngăduia să fie adunată mulţimea într-un singur loc (de altfel evita să provoace invidie, ca să nu pară că a dorit ceea ce Augustus socotea că i se cuvine numai lui), ferindu-se de săgeţile duşmane, trecea dintr-o parte în alta şi cu aceste cuvinte şi altele ca acestea îmbărbăta la acte de bravură pe toţi ostaşii săi cunoscuţi sau necunoscuţi: **30.** „Acum, tovarăşi, a sosit timpul de luptă dorit de mine împreună cu voi, timp pe care-l cereaţi mai dinainte, agitîndu-vă armele cu mişcări neliniştite". **31.** De asemenea, cînd a ajuns la liniile din urmă, „Iată, a zis, camarazi de arme, aceasta este ziua care ne îndeamnă pe toţi să spălăm petele trecutului şi să redăm maiestăţii romane strălucirea ei adevărată. Aceştia sînt barbarii pe care nebunia şi furia lor fără margini îi îndeamnă să se opună, spre pieirea lor, forţelor noastre". **32.** Pe alţii, priceputi la luptă printr-o

https://biblioteca-digitala.ro

practică îndelungată, îi ajuta cu aceleaşi îndemnuri, dar adaptate la situaţie: „Să mergem, bărbaţi viteji, să înlăturăm prin eforturile necesare ruşinea suferită de armatele noastre. De aceea, cu tot refuzul, pînă la urmă am acceptat numele de Caesar". **33.** Iar celor care cereau pripit semnalul de atac şi ameninţau prin gesturi nepotrivite să devină nesupuşi ordinelor le spunea: „Vă rog să nu compromiteţi gloria victoriei viitoare, urmărind prea departe pe duşmanii care fug, şi nici să se retragă cineva înainte de suprema necesitate. Căci nu voi fi alături de fugari, ci de cei ce vor lovi pe duşmani din spate, iar pentru aceasta se cere chibzuinţă şi precauţie". **34.** Cu aceste îndemnuri şi cu altele la fel, a adus în faţa primei linii barbare o mare parte din armată. Şi deodată s-a auzit freamătul plin de mînie al infanteriştilor alamannici, care vociferau într-o unanimă conspiraţie, cerînd conducătorilor să coboare de pe cai şi să lupte cot la cot cu ei, pentru ca nu cumva, dacă se va întîmpla ceva grav, ei să fugă şi să lase pe nenorociţii ostaşi în primejdie. **35.** Cînd a auzit de această manifestaţie, Chnodomarius a sărit imediat de pe cal şi ceilalţi au făcut fără întîrziere la fel. Căci toţi erau siguri că victoria va fi de partea lor.

36. La semnalul dat de trompete, din ambele părţi a pornit cu toată puterea iureşul luptei. Au început să se arunce săgeţi şi germanii, cu o grabă care dovedea avînt, dar nu şi chibzuinţă, strigînd înfiorător, s-au năpustit asupra escadroanelor noastre de cavalerie. Cu părul vîlvoi, răspîndeau groază mai mare decît de obicei şi furia le strălucea în ochi. Contra lor, ostaşii noştri luptau cu înverşunare, la adăpostul scuturilor, ferindu-se de lovituri şi trimiţînd cu suliţele moartea în duşmani. **37.** În însăşi vîltoarea atacului, cavaleria noastră lupta vitejeşte, infanteria îşi întărea flancurile formînd un zid de scuturi şi nori de pulbere deasă se înălţau în văzduh. Sorţii de izbîndă erau nehotărîţi, căci ai noştri aici rezistau, aici se retrăgeau, iar barbarii, luptători iscusiţi, se sileau şi în genunchi să respingă pe duşman. Cu mare îndîrjire lupta se dădea braţ contra braţ, scut contra scut şi

https://biblioteca-digitala.ro

răsuna cerul de vocile puternice ale celor ce biruiau sau erau biruiți. Pe cînd flancul stîng în înaintare forțase liniile germane și mergea fremătînd împotriva barbarilor, călăreții noștri de la flancul drept s-au retras pe neașteptate în dezordine, dar împiedicîndu-se unii de alții și opriți de grosul infanteriei, s-au regrupat, pornind din nou la luptă. **38.** Această derută a cavaleriei avusese loc datorită faptului că, pe cînd se făcea ajustarea rîndurilor, călăreții cuirasați, văzînd pe comandantul lor rănit iar pe un tovarăș al lui alunecînd pe gîtul calului, care s-a prăbușit sub greutatea armurii, au fugit pe unde au putut fiecare. Călcînd totul în picioare, ar fi produs un adevărat dezastru, dacă infanteria n-ar fi rămas nemișcată și, strîns unită, n-ar fi oprit panica. Caesar, fiindcă de departe nu vedea altceva decît pe călăreți, care-și căutau salvarea în fugă, iuțind calul a trecut ca o barieră în fața lor. **39.** Recunoscîndu-l după semnul dragonului de purpură potrivit în vîrful unei sulițe lungi, mărturie prin vechimea ei a unui îndelungat serviciu, tribunul unui escadron s-a oprit și, cuprins totodată de teamă și de rușine, a alergat să restabilească linia de luptă. **40.** Calm, cum îi plăcea să fie în situații critice, Caesar i-a dojenit cu aceste cuvinte: „Încotro o luăm, bravi bărbați? Oare nu știți că fuga, care nu-și află niciodată scăpare, indică nebunia unei încercări zadarnice? Să ne întoarcem la ai noștri ca viitori părtași la glorie și să nu părăsim fără rost pe cei ce luptă pentru patrie".

41. Prin aceste cuvinte, rostite cu demnitate, a făcut pe toți să se supună îndatoririlor de război, imitînd, cu oarecare deosebire, pe vechiul Sulla care, într-o luptă grea contra lui Archelaus, un general al lui Mithridates, părăsit de toți ostașii, a alergat în prima linie, a smuls un steag și l-a aruncat în rîndurile inamice, spunînd ostașilor săi: „Duceți-vă, distinși tovarăși de primejdii, și, dacă vă întreabă cineva unde am rămas eu, comandantul vostru, răspundeți fără să ascundeți adevărul: l-am lăsat singur, vărsîndu-și sîngele pentru noi toți în Boeotia".

42. Cînd călăreții noștri s-au retras în dezordine, alamanii, socotind că infanteria de acum nu mai are să re-

https://biblioteca-digitala.ro

ziste, au dat atacul asupra primei linii. **43.** În lupta de aproape sorții izbînzii au stat multă vreme în cumpănă, căci cornuții și bracchiații, călîți în războaie îndelungate, îi îngrozeau cu gesturi și cu un foarte puternic barritus[98]. Acesta este un strigăt în fervoarea luptelor, care începe printr-un zumzet ușor și, devenind din ce în ce mai răsunător, se înalță ca mugetul valurilor lovite de stînci. Săgețile zburau șuierătoare și dintr-o parte și din cealaltă, iar praful ridicat împiedicînd vederea împingea orbește arme contra arme, corpuri contra corpuri. **44.** Barbarii, cu violență și furie fără margini, s-au încins ca para focului și, lovind des cu săbiile, tăiau legăturile scuturilor care unite ne apărau ca o carapace de broască țestoasă. **45.** Văzînd primejdia, au venit repede în ajutorul celor încercuiți batavii[99] cu unități puternice de cavalerie, conduși de regii lor[100], și în sunetul trîmbițelor lupta a devenit și mai îndîrjită.

46. Căci alamannii înverșunați nu conteneau nici un moment atacurile ci, ca niște turbați, erau porniți pe distrugere completă. Zburau fără încetare săgețile și sulițele, iar cînd acestea s-au terminat măcelul a continuat cu săbiile și cu pumnalele, care străpungeau platoșele și cei răniți, cît timp nu pierdeau tot sîngele, se ridicau din nou la luptă. **47.** Se găseau față în față forțe oarecum egale: alamannii erau robuști și înalți, ostașii noștri pricepuți în tactica războiului, unii erau furioși și repeziți, ceilalți liniștiți și precauți, aceia se încredeau în forța fizică, ai noștri în puterea rațiunii. **48.** Uneori romanii dădeau înapoi copleșiți de lovituri, dar se redresau imediat, iar barbarii răniți, care nu se mai puteau ține pe picioare, înaintau în genunchi împotriva dușmanului, ceea ce este un indiciu al supremei dîrzenii.

49. Pe neașteptate a apărut o ceată inamică alcătuită din oameni de frunte, între care se găseau și regi. Aceasta, urmată de oastea de rînd, a pătruns în liniile noastre, deschizîndu-și drum pînă la legiunea Primanilor[101] așezată la mijloc și formînd ceea ce se numește tabăra pretoriană, unde rîndurile, mai dese și mai puternice, rezistă ca niște turnuri. Lupta iar începe cu mare avînt. Ai noș-

https://biblioteca-digitala.ro

tri, ferindu-se cu scuturile să nu fie răniți, ca gladiatorii străpungeau în coaste pe dușmanii care în furia lor oarbă neglijau să se apere **50.** și-și risipeau viața pentru victorie, căutînd să slăbească încheieturile liniilor noastre. Șirurile celor așternuți la pămînt de romani de acum stăpîni pe ei se lungeau și locurile celor uciși le luau barbarii rămași în viață care însă, auzind gemetele celor căzuți, de teamă se descurajau încetul cu încetul. **51.** Pînă la urmă aceștia, sleiți de atîtea pierderi, și-au pus nădejdea în fugă și se grăbeau să dispară cu toată repeziciunea pe diferite cărări, cum în timpul unei furtuni nimicitoare corăbierii cu călători cu tot se grăbesc să scape din mijlocul valurilor ori în ce loc îi duce vîntul. Și cine a fost de față va mărturisi că victoria de atunci, mai mult dorită decît așteptată, **52.** s-a datorat clemenței divine binevoitoare nouă. Ostașii noștri urmărind și rănind din spate pe dușmanii în retragere, cînd li se îndoiau săbiile și nu le mai ajungeau mijloacele de lovire le smulgeau barbarilor armele cu care le luau viața. Nu și-a potolit vreunul mînia cu sîngele celor uciși, nu și-a socotit brațele sătule de atîta măcel și nici nu s-a lăsat înduplecat de rugăminți. **53.** Cei mai mulți zăceau spintecați și cereau moartea ca leac al durerilor; alții, la hotarul dintre viață și moarte, căutau cu ochii muribunzi ultima lumină; capetele unora, tăiate de ascuțișul sulițelor, încă se mai țineau de corpuri; o parte, alunecînd și căzînd pe pămîntul udat de sîngele tovarășilor, cu trupurile neatinse de vreo armă, mureau înăbușiți sub cei ce se prăbușeau peste ei. **54.** Îmbătați de succes, învingătorii loveau cu săbiile tocite și rostogoleau sub ei scuturi și coifuri strălucitoare. Pînă la urmă barbarii, sub amenințarea primejdiei supreme, fiindcă grămezile de cadavre le împiedicau retragerea, au recurs la ajutorul fluviului, singurul care le mai rămăsese și pe care-l aveau în spate. **55.** Pe cînd armata noastră îi urmărea de aproape fără încetare, unii, socotind că pot scăpa de moarte înot, s-au aruncat în valuri. În fața acestei situații Caesar, prevăzînd repede ce se poate întîmpla, a ordonat prin tribuni și generali să nu sară cineva dintre ai noștri în fluviu

https://biblioteca-digitala.ro

pentru a urmări pe dușmani. **56.** Respectînd ordinul se opreau pe malul fluviului și-i urmăreau pe germani cu lovituri de săgeți și de suliți. Mulți dintre cei care scăpau de moarte prin fugă își găseau sfîrșitul în fundul rîului. **57.** Și, ca într-un spectacol de teatru care arată atîtea lucruri extraordinare, multe se puteau vedea acum fără teamă: unii, neștiind să înoate, se agățau de înotători; alții, după ce înotătorii se desprindeau de ei, pluteau pe deasupra apei, ca niște bușteni; nu puțini, în lupta cu violența rîului, erau înghițiți de valuri; cîțiva, purtați de apă pe scuturi, ferindu-se de vîrtejuri prin diferite mișcări, după multe primejdii ajungeau pe țărmul celălalt. Parcă rîul însuși se mira că valurile lui înspumate se umflă și se roșesc de sîngele barbar.

58. Pe cînd se petreceau aceste lucruri, regele Chnodomarius, găsind posibilitatea de a se retrage printre grămezile de cadavre, cu o suită puțin numeroasă se grăbea să ajungă cît mai repede la tabăra lui, pe care o fixase fără frică lîngă fortificațiile romane Tribuna și Concordia[102], pentru ca, îmbarcîndu-se de aici, să se poată depărta în locuri pregătite pentru situații critice. **59.** Și fiindcă nu putea ajunge pînă la baza sa de plecare decît trecînd Rinul, s-a strecurat pe nesimțite, acoperindu-și fața ca să nu fie recunoscut. Pe cînd, aproape de malul rîului, căuta să ocolească un loc mlăștinos, calul alunecînd a căzut și l-a răsturnat; dar el pe dată, deși corpolent și gras, s-a ridicat și și-a găsit refugiul pe o colină din apropiere. Fiind recunoscut (căci trădat de însăși grandoarea soartei lui anterioare n-a putut ascunde cine era), imediat a pornit în urmărirea lui o cohortă, sub comanda unui tribun care a înconjurat cu armată colina împădurită, fără să pătrundă prea în interiorul pădurii, ca să nu cadă în vreo cursă, datorită întunericului produs de frunziș. **60.** Văzîndu-se astfel încolțit, în pragul disperării a ieșit singur și s-a predat. Suita lui, compusă din două sute de persoane și trei prieteni dintre cei mai apropiați, socotind că e o rușine să supraviețuiască regelui, sau să nu moară pentru rege, dacă va fi nevoie, s-au predat și ei pentru a fi încătușați. **61.** Și cum sînt din firea lor bar-

https://biblioteca-digitala.ro

barii umili în situații nenorocite, dar nu tot așa în cele fericite, el mergea ca un rob supus voinței străine, palid și fără glas, apăsat de conștiința vinovăției, nemaifiind acum nici pe departe cel de altădată care, după ce îngrozise Gallia cu atîtea acte de cruzime, trecînd peste cenușa incendiilor și a celor uciși, amenința să pricinuiască în continuare multe dezastre.

62. Acesta fiind, cu ajutorul divinității, sfîrșitul bătăliei, după ce a trecut ziua, neînvinsa oștire, în sunet de trîmbiță, se apropia de malul Rinului, pentru ca aici, sub protecția parapetului de scuturi unite, să se poată bucura de hrană și de somn. **63.** Au căzut dintre romani în această luptă două sute patruzeci și trei de soldați și patru comandanți: Bainobaudes, tribun al cornuților, Laipso, Innocentius, comandant de călăreți cuirasați, și un tribun fără comandă, al cărui nume nu l-am putut afla. Iar dintre alamanni au fost numărate șase mii de cadavre rămase pe cîmpul de luptă, în afară de multe altele pe care le purtau valurile fluviului. **64.** Iulianus, stăpîn pe sine și puternic mai de grabă prin merite decît prin rangul pe care-l avea, dojenea pe soldați, care prin aclamații unanime îl numeau Augustus, spunîndu-le că săvîrșesc un act necugetat și asigurîndu-i prin jurămînt că el nici nu așteaptă și nici nu vrea să dobîndească acest nume. **65.** Dar ca să le mărească bucuria succesului, în adunare... a poruncit să fie adus în fața sa Chnodomarius. Acesta a înaintat mai întîi cu corpul aplecat înainte și apoi s-a așternut umil la pămînt cerînd iertare prin rugăminți în felul neamului său. I s-a poruncit să se ridice fără teamă **66.** și la cîteva zile după aceea a fost dus la reședința imperială, iar de aici în castrul pentru străini de pe muntele Caelius[103], unde a murit de bătrînețe.

67. Deși toate acestea s-au terminat cu rezultatele dorite, în palatul lui Constantius unii, ca să-i facă plăcere principelui, îl defăimau pe Iulianus numindu-l în derîdere Victorinus[104] pentru că, deși în termeni modești, spunea adesea că de cîte ori a avut el comanda, germanii au fost învinși.

https://biblioteca-digitala.ro

68. Şi, între exagerarea laudelor deşarte şi etalarea lucrurilor mai deosebite, linguşitorii îi umflau peste măsură orgoliul împăratului şi aşa vanitos, spunîndu-i că tot ce se petrece pe faţa pămîntului se datora fericitelor lui auspicii. **69.** De aceea, ridicat în slăvi de grandilocvenţa adulatorilor, şi atunci, şi în edictele date după aceea, minţea cu destulă nerușinare, scriind de multe ori că numai el, chiar în acţiuni la care nu participase, a luptat şi a învins pe regii popoarelor, care i s-au supus cu umilinţă. Dacă, de exemplu, pe cînd el se găsea în Italia, vreun general repurta victorii asupra perşilor, nu-i menţiona nicăieri numele acestuia, ci trimitea în dauna provinciilor scrisori lungi în care afirma că toate faptele de glorie au fost săvirşite de el, arătîndu-se pe sine cel dintîi în luptă, cu laude care-l făceau odios. **70.** Există edicte ale acestui principe în arhivele publice ... cu expuneri în care se ridică pe sine însuşi pînă la cer. Descriind lupta de la Argentoratus, în timpul căreia se găsea la patruzeci de mile distanţă[105], arată, în mod fals, că el a rînduit liniile de luptă, că stînd în primele rînduri între steaguri a pus pe fugă pe barbari şi că însuşi Chnodomarius i s-a predat lui. Şi culmea nedemnităţii, a trecut total sub tăcere faptele glorioase ale lui Iulianus, pe care le-ar fi înghiţit mormîntul, dacă faima, care nu ştie să tacă, nu le-ar fi scos la lumină din întunericul în care fuseseră aruncate cele mai multe.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XVII-A

1. Iulianus Caesar trece Rinul, jefuieşte şi incendiază satele alamannilor, apoi repară fortificaţia lui Traianus şi acordă barbarilor un armistiţiu de zece luni. 2. Iulianus Caesar asediază şase sute de franci care devastează Germania Secunda şi-i sileşte să se predea prin foame. 3. Iulianus Caesar încearcă să uşureze pe galli de apăsarea impozitelor. 4. La porunca lui Constantius Augustus, este înălţat la Roma, în Circus Maximus, un obelisc. 5. Constantius Augustus şi Sapor, regele perşilor, prin scrisori şi prin soli, duc fără succes tratative de pace. 6. Iuthungii, un neam alamannic, care devastau Raetia, sînt ucişi sau puşi pe fugă de către romani. 7. Nicomedia este dărîmată de un cutremur: în cîte feluri se produc cutremurele. 8. Iulianus Caesar primeşte în supunere pe sali, un neam francic, iar dintre chamavi pe unii îi ucide, pe alţii îi ia prizonieri, iar celor rămaşi le acordă pacea. 9. Iulianus Caesar restaurează la Mosa trei fortăreţe distruse de barbari şi este întîmpinat cu insulte şi ameninţări de soldaţii înfometaţi. 10. Suomarius şi Hortarius, regi alamanni, obţin pace de la Iulianus Caesar şi dau înapoi prizonierii. 11. Iulianus Caesar după succesele repurtate în Gallia este luat în derîdere şi numit slab şi fricos de către cei din palatul lui Constantius Augustus. 12. Constantius Augustus sileşte pe sarmaţii ajunşi pribegi din stăpîni şi pe quazii devastatori ai Pannoniei şi Moesiei să dea ostatici şi să elibereze pe prizonieri; sarmaţilor pribegi le redă libertatea, locuinţele părinteşti şi un rege. 13. Constantius Augustus măcelăreşte pe limiganţi, nişte sclavi sarmaţi, iar pe cei rămaşi îi sileşte să plece din locuinţele lor, apoi se adresează ostaşilor săi. 14. Solii romani se întorc fără rezultat din Persia, căci la discuţiile de pace, Sapor cere din nou Armenia şi Mesopotamia.

https://biblioteca-digitala.ro

1 **1.** Astfel încheindu-se şirul feluritelor evenimente pe care le-am povestit, tînărul slujitor al lui Marte, asigurat că după luptele de la Argentoratus Rinul curge liniştit[1] şi nedorind ca trupurile celor ucişi să devină hrană păsărilor de pradă, a dat dispoziţii să fie înmormîntaţi, fără deosebire, toţi cei morţi. Apoi a expediat pe solii despre care am spus mai înainte că veniseră cu vorbe trufaşe şi s-a întors la Tres Tabernae[2]. **2.** Aci a luat măsuri să se aducă la Mediomatrici pentru pază prăzile şi toţi prizonierii pînă la întoarcerea sa, fiindcă avea să plece la Mogontiacum, să facă în grabă un pod şi să treacă peste Rin pentru a urmări pe barbari în ţara lor, întrucît pe teritoriul nostru nu mai rămăsese nici unul. Cum însă armata era împotrivă, a înduplecat-o pînă la urmă prin căldura şi frumuseţea vorbirii. Pe calea convingerii, dragostea acesteia a devenit faţă de el şi mai arzătoare, ca faţă de un tovarăş la toate muncile, conducător stimat prin autoritatea lui, deprins să-şi impună mai degrabă sieşi decît armatei eforturi, precum s-a văzut cu claritate. Aşadar, ajuns îndată cu armata la locul hotărît, a aşternut pod peste fluviu şi a trecut pe teritoriul duşman. **3.** Barbarii, speriaţi de proporţiile acţiunii, fiindcă pînă atunci se găseau în oarecare siguranţă şi nu-i neliniştea nici o primejdie, văzînd ce se întîmplă altora şi gîndindu-se că acelaşi lucru li se poate întîmpla şi lor, pentru a evita şocul primului atac s-au prefăcut că vor pace şi au trimis soli, care prin cuvinte meşteşugite să obţină şi un tratat în acest sens. Dar nu se ştie precis, fie că şi-au schimbat părerile, fie că aşa plănuiseră de la început, îndată a sosit altă solie, care a alungat pe prima şi a ameninţat pe ai noştri cu război crîncen, dacă nu le părăsesc ţinuturile.

4. Înţelegîndu-le bine intenţiile, Caesar a ordonat ca, odată cu venirea nopţii, opt sute de ostaşi să se urce în bărci uşoare şi repezi, să înainteze cu mare iuţeală o distanţă în susul fluviului, să debarce şi să treacă prin foc şi sabie tot ce vor întîlni. **5.** Această acţiune a fost îndeplinită şi soldaţii debarcaţi, văzînd în răsăritul soarelui barbari pe crestele munţilor, au început să urce repede

https://biblioteca-digitala.ro

spre ei; dar n-au găsit pe nimeni (căci, zărindu-i pe soldaţi, toţi fugiseră în grabă). Se vedeau totuşi de departe mari rotocoale de fum, care arătau că ai noştri devastează ţinuturile ocupate ale duşmanilor. **6.** Aceasta a înspăimîntat pe germani care, părăsind ascunzătorile pe care le făcuseră în locuri potrivite pentru a-i ataca pe ai noştri, au trecut în mare grabă rîul numit Menus[3] pentru a-şi salva familiile. **7.** Cum se întîmplă în situaţii îndoielnice şi neclare, ameninţaţi dintr-o parte de atacul cavaleriei noastre, iar dintr-alta de înaintarea neaşteptată a soldaţilor transportaţi pe apă, cunoscînd locurile au găsit repede în retragere mijlocul de scăpare. Dar armata noastră îi urmărea cu uşurinţă, jefuindu-le fermele cu avutul în cereale şi vite şi necruţînd pe nimeni. **8.** La distanţă cam de zece mile de o pădure deasă şi înspăimîntătoare, armata noastră a trebuit să se oprească mai mult, fiindcă a fost informată de un fugar că acolo sînt foarte mulţi duşmani în ascunzători subterane cu multe ieşiri, gata de a năvăli asupra noastră, cînd li se va prezenta ocazia. **9.** Totuşi, soldaţii noştri, încrezători în ei, au îndrăznit să se apropie, dar au găsit cărările barate de stejari şi frasini răsturnaţi, precum şi de trunchiuri mari de brad. De aceea, ieşind cu mare precauţie la luminiş, au dat de ştire, abia stăpînindu-şi descurajarea, că nu se poate înainta decît prin mari şi grele ocoluri. **10.** Fiindcă era împotrivă şi anotimpul, cînd cele mai mari eforturi pot fi zadarnice (trecuse echinocţiul de toamnă şi atît cărările de cîmp, cît şi cele de munte, se acoperiseră cu troiene de zăpadă), această glorioasă acţiune a fost întreruptă.

11. Cum nu se mai opunea nimeni, a fost restaurată în grabă o fortificaţie, pe care Traian o construise în ţinutul alamannilor şi-i dăduse numele său, dar care cu timpul suferise stricăciuni. A fost instalată acolo şi o garnizoană de pază, pe care au fost obligaţi localnicii s-o întreţină cu alimente. **12.** Văzînd că această fortificaţie se înalţă spre pieirea lor şi speriaţi de acţiunea armatei noastre, germanii s-au adunat în grabă şi, printr-o solie, cu rugăminţi şi umilinţă, au cerut pace. Caesar, după ce a chibzuit îndelung şi a cîntărit toate consecinţele, le-a

https://biblioteca-digitala.ro

acordat un armistițiu de zece luni, gîndindu-se că nu e mare lucru că a putut ocupa fără obstacol fortăreața mai repede decît se aștepta, că important era acum s-o întărească cu o apărare puternică și cu mașini de război. **13.** Pe baza încrederii în armistițiu, trei regi, cei mai puternici dintre cei care trimiseseră ajutoare celor învinși la Argentoratus, au venit de data aceasta tremurînd și, după ce au jurat prin formula rostită conform ritualului lor, au promis că nu vor întreprinde nimic neliniștitor, ci vor respecta armistițiul pînă la data fixată, obligîndu-se să păstreze neatinsă fortăreața și să poarte pe umerii lor cheltuielile de întreținere, de care apărătorii vor avea nevoie. Și și-au respectat angajamentele, fiindcă perfidia le-a fost frînată de teamă.

14. Acest război glorios, comparabil cu cele punice și germanice[4], dar cu cheltuieli mult mai ușoare pentru romani, l-a făcut pe Caesar să tresalte de bucurie și fericire. Defăimătorii lui afirmau că de aceea s-a arătat viteaz, fiindcă dorea mai degrabă să moară acoperit de glorie pe cîmpul de luptă, decît să-și sfîrșească zilele în rîndul celor condamnați, cum se întîmplaseră lucrurile cu fratele său Gallus. Dar afirmațiile lor au fost dezmințite de activitatea sa admirabilă după moartea lui Constantius.

2 **1.** După ce a luat toate măsurile de siguranță pe care le cerea situația, s-a întors la reședința de iarnă, unde a trebuit să afle că alte osteneli îl așteaptă: Severus, comandantul cavaleriei, plecînd la Remi prin Agrippina și Juliacum[5], s-a izbit de niște formațiuni militare ale francilor[6], ușor înarmate, dar foarte puternice, care într-un număr de șase sute, cum s-a aflat mai tîrziu, devastau regiunile lipsite de apărare. Aceștia, fiindcă Caesar era ocupat cu urmărirea alamannilor și nu erau opriți de nimeni, au socotit că se pot încărca de prăzi. Dar, văzînd că armata se întoarce împotriva lor, de teamă au ocupat două fortificații din cele neapărate și s-au baricadat în ele. **2.** Julianus, uimit de acest lucru nou și gîndindu-se că ei vor năvăli de acolo dacă el va trece mai departe și-i va lăsa nevătămați, a hotărît să se oprească cu

https://biblioteca-digitala.ro

armata şi să-i asedieze în fortificaţii, care se găseau pe rîul Mosa . . .[7] Asediul s-a prelungit timp de cincizeci şi patru de zile, adică de-a lungul lunilor decembrie şi ianuarie, datorită faptului că barbarii au opus rezistenţă cu o vitejie de necrezut. **3.** Atunci Caesar, foarte iscusit, temîndu-se ca nu cumva barbarii în nopţile fără lună să treacă rîul pe gheaţă neobservaţi, a ordonat ca în fiecare noapte, din apusul soarelui şi pînă în revărsatul zorilor, soldaţii să circule într-un sens şi-n altul cu bărci uşoare pe albia rîului şi să spargă crusta gheţii, pentru ca nici unul să nu poată trece. În această situaţie, lipsiţi de hrană, neodihniţi şi ajunşi la disperare, s-au predat de bunăvoie şi au fost trimişi sub escortă la reşedinţa lui Augustus. **4.** Mulţimea de franci care alergase să-i scape de primejdie, cînd i-a văzut prinşi şi duşi în convoi, a dat înapoi, renunţînd la orice tentativă. Terminînd şi cu această acţiune, Caesar s-a dus să ierneze la Parisii.

3 **1.** Fiindcă duşmanii sperau să se adune în număr mai mare şi să-şi întărească forţele, el era stăpînit de grele nelinişti, gîndindu-se la eventualele surprize ale războiului, cu toate măsurile de prevedere ce se puteau lua. Totuşi, pe cît i-a permis timpul armistiţiului, a socotit că poate să repare unele nedreptăţi pricinuite proprietarilor, impunîndu-i la dări mai echitabile. **2.** Şi fiindcă Florentius[8], prefectul pretoriului, cunoscînd exact situaţia, precum spunea el, afirma că dările pe cap de locuitor n-aduc venituri suficiente şi e nevoie de prestări în plus, Iulianus, cînd a aflat de un asemenea sistem, a spus că preferă să-şi piardă viaţa, decît să îngăduie noi impozite. **3.** Căci cunoştea acest soi de aprovizionări, care duceau provinciile la cea mai mare lipsă, la ruină completă (ca să spun mai exact) pricinuindu-le răni de nevindecat. Asemenea practici, cum se va vedea mai departe[9], au secătuit cu desăvîrşire Illyricul. **4.** Prefectul pretoriului protestînd că nu poate suporta să nu i se acorde încredere, cînd însuşi Augustus i-a dat asemenea sarcini, Iulianus l-a liniştit dovedindu-i printr-un calcul corect şi amănunţit că impozitul pe cap de locuitor nu numai că

https://biblioteca-digitala.ro

acoperă necesităţile, dar este chiar excedentar. **5.** Iar cînd, după aceea, i s-a adus din nou un proiect de mărirea impozitelor, l-a aruncat la pămînt, refuzînd să-l citească şi să-l semneze. Şi făcut atent printr-o scrisoare a lui Augustus, căruia i se plînsese prefectul, că nu face bine că nu se încrede în Florentius, el i-a răspuns că trebuie să fie mulţumit dacă provincia, aşa de devastată, îşi achită măcar dările anuale, întrucît nu pot fi extorcaţi cu impozite în plus oameni ajunşi în ultimul hal de sărăcie. Prin dîrzenia lui sufletească s-a ajuns, şi atunci şi mai tîrziu, ca nimeni să nu mai încerce a impune gallilor alte dări decît cele obişnuite. **6.** Pînă la urmă Caesar a dobîndit de la prefect, cerînd aceasta printr-un procedeu neuzitat, să i se încredinţeze lui administrarea provinciei Belgia Secunda[10], oprimată prin tot felul de vexaţiuni, cu condiţia, bineînţeles, ca nici vreun om al prefectului, nici vreun perceptor să nu vină acolo să facă presiuni pentru încasarea impozitelor. Uşuraţi de urmăriri şi neconstrînşi de nimeni, toţi cei luaţi sub ocrotirea lui şi-au plătit dările de bună voie, înainte de termenul stabilit.

4 **1.** În timp ce Gallia începea să se refacă astfel, la Roma, sub a doua prefectură a lui Orfitus, s-a ridicat în Circul cel Mare un obelisc. Despre acesta, fiindcă a venit împrejurarea, voi spune cîteva cuvinte. **2.** Există din timpuri străvechi un oraş, care atrage atenţia printr-o măreaţă construcţie a zidurilor, renumit prin cele o sută de intrări ale sale, din care pricină întemeietorii l-au numit Theba cea cu o sută de porţi, şi după numele căruia se numeşte în prezent provincia Thebais[11]. **3.** Acest oraş a fost invadat pe neaşteptate de conducătorii puni, în prima perioadă de mărire a Cartaginei. După ce a scăpat de această invazie, Cambyses, acel rege persan, care cît a trăit numai acte de lăcomie şi cruzime a săvîrşit, a năvălit în Egipt ca să-i jefuiască avuţiile, necruţînd nici altarele zeilor. **4.** În timp ce se repezea după pradă între ceilalţi jefuitori, împiedicîndu-se în pulpana hlamidei, a căzut cu capul în jos şi în cădere s-a rănit grav cu pro-

https://biblioteca-digitala.ro

priul său pumnal, care i-a sărit din teacă. Din cauza rănii era cît pe ce să moară. **5.** Mult mai tîrziu după aceea, Cornelius Gallus[12], procurator al Egiptului pe timpul lui Octavianus, a prădat cetatea pe toate căile şi, la întoarcerea în Roma, fiindcă a fost acuzat de furturi şi de jefuirea provinciei, temîndu-se de furia nobilimii indignate, căreia împăratul îi dăduse sarcina să se ocupe de acest caz, şi-a pus capăt zilelor cu pumnalul. Acesta este, dacă nu greşesc, poetul Gallus, pe care-l cîntă Vergilius, plîngîndu-l oarecum, într-o poezie duioasă din ultima parte a Bucolicelor.

6. În acest oraş, între vase uriaşe şi diferite pietre masive, arătînd chipuri de zei egipteni, am văzut mai multe obeliscuri, unele răsturnate şi degradate, pe care le-au dedicat zeilor vechii regi după victorii în războaie sau în vremuri prospere, monumente lucrate şi ridicate din piatra munţilor îndepărtaţi, prin truda locuitorilor acelor ţinuturi. **7.** Obeliscul este făcut dintr-o singură piatră foarte tare şi se înalţă ca un stîlp conic, dar cu dimensiuni mult mai mari, lustruit cu mînă de maestru, încît strălucirea lui imită razele soarelui, avînd patru laturi care se îngustează şi se unesc spre vîrf. **8.** Pe el vedem dăltuite nenumărate semne, numite hieroglife, mărturii ale unei străvechi ştiinţe. **9.** Ele înfăţişează diferite feluri de păsări şi animale, unele chiar extravagante, exprimînd legăminte ale regilor faţă de zei, îndeplinite sau numai promise, ca să amintească veacurilor următoare de faptele săvîrşite de ei. **10.** Acum, printr-un număr limitat de litere, uşor de executat, se poate reda tot ce concepe mintea omenească; dimpotrivă, vechii egipteni scriau în aşa fel, încît fiecare semn corespundea unui cuvînt întreg, nume sau verb, **11.** uneori chiar unei idei întregi. Vom da două exemple în acest sens. Ideea de natură ei o redau printr-un vultur, fiindcă între aceste păsări, precum afirmă ştiinţele naturii, nu se pot găsi cele de sex masculin[13], iar noţiunea de rege o exprimau printr-o albină care face miere, vrînd să arate, prin acest semn, că la dulceaţa conducerii trebuie să se simtă acul auto-

https://biblioteca-digitala.ro

rității. În chip asemănător se pot explica și celelalte semne.

12. Adulatorii fără măsură ai lui Constantius spuneau că Octavianus Augustus adusese de la Heliopolis[14], din Egipt, două obeliscuri, dintre care pe unul l-a așezat în Circul cel Mare[15], iar pe celălalt în Cîmpul lui Marte[16], dar că pe acesta, adus de curînd, n-a îndrăznit să-l atingă sau să-l urnească din loc, speriat de proporțiile lui colosale; să afle cei ce nu știu că vechiul împărat de aceea le-a adus pe cele două și pe acesta l-a lăsat intact, fiindcă era închinat în mod special zeului Soare și așezat în altarul marelui templu, unde se înalță ca o culme a măreției, de care era o impietate să te atingi. **13.** Constantinus însă, nedînd mare importanță acestui lucru și socotind că nu săvîrșește nimic grav împotriva religiei dacă ia acest monument dintr-un templu și-l consacră Romei, ca templu al lumii întregi, a scos obeliscul de unde se găsea și l-a lăsat un timp culcat la pămînt, pînă ce s-au pregătit toate cele necesare transportului. L-a transportat apoi pe albia Nilului pînă la Alexandria, unde fusese pregătită o corabie de mărime neobișnuită, care trebuia mînată de trei sute de vîslași. **14.** Dar principele amintit încetînd din viață, cu toate pregătirile făcute, acțiunea n-a mai fost socotită urgentă. Într-un tîrziu, așezat în corabie, a fost adus pe mări și pe apele Tibrului, care parcă se temea ca nu cumva ceea ce trimisese Nilul cel aproape necunoscut, el să nu poată suporta să fie dus pe apele sale pînă la zidurile orașului. A fost transportat în Vicus Alexandri, la trei mile de Roma. De aici, așezat pe niște care cu roți puternice, și tras încet, prin poarta Ostiei[17] și prin piscina publică[18], a fost depus în Circul cel Mare. **15.** Rămînea după aceea să fie înălțat, operație care greu sau deloc nu se spera că poate fi înfăptuită. Au fost ridicate, nu fără pericol, bîrne înalte, încît ți se părea că e o pădure de schelărie, și acestea au fost legate cu funii groase și lungi, într-o deasă țesătură, prin care aproape că nu se vedea cerul. Sprijinit pe acestea, piatra, adevărat munte, purtînd pe ea semne scrise, a fost ridicată încet, prin marile eforturi ale mul-

https://biblioteca-digitala.ro

tor mii de oameni, care o învîrteau aproape ca pe o roată de moară. Obeliscul a fost astfel aşezat în mijlocul amfiteatrului şi i s-a pus deasupra o sferă de aramă strălucind cu plăci de aur. Dar această sferă fiind lovită de trăsnet şi mutilată, a fost înlocuită cu alta la fel, din acelaşi metal şi cu aceeaşi îmbrăcăminte de aur, care o făcea să strălucească întocmai ca o flacără. **16.** Vremurile următoare au adus alte obeliscuri, dintre care unul a fost înălţat în Vatican[19], altul în grădinile lui Sallustius[20], iar două lîngă mausoleul lui Augustus[21]. **17.** Redăm, tradus în greceşte de Hermapion într-o carte a sa, textul semnelor gravate pe vechiul obelisc, pe care-l vedem în circ[22].

Primul şir, dinspre sud, are următorul conţinut: **18.** Soarele către regele Ramestes[23]. Ţi-am dat să domneşti fericit peste toată lumea, tu, cel iubit de Soare şi de Apollo, marele prieten al adevărului, fiu al lui Heron, cel născut din zeul creator al lumii. Pe tine te iubeşte Soarele, rege Ramestes, fiu brav al lui Ares. Ţie ţi se supune tot pămîntul cu bucurie şi mîndrie, rege Ramestes, fiu etern al Soarelui.

Şirul al doilea **19**. Puternicul Apollo, stăpîn adevărat, dătător al diademei, glorios proteguitor al Egiptului, care a făcut să strălucească Cetatea Soarelui, a zidit restul lumii şi a preamărit pe zeii aşezaţi în Cetatea Soarelui, pe care Soarele îl iubeşte.

Şirul al treilea **20.** Puternicul Apollo, fiu al Soarelui, strălucire universală, pe care Soarele îl iubeşte, iar viteazul Ares l-a încărcat cu darurile sale, pe el ale cărui binefaceri vor rămîne pururi. Pe el îl iubeşte Ammon[24], căruia i-a umplut templul cu daruri de finic, lui zeii i-au dăruit viaţă nemuritoare. Apollo cel puternic, fiu al lui Heron, rege al lumii întregi Ramestes, care a salvat Egiptul învingînd pe cei de alte neamuri, pe el îl iubeşte Soarele, pe el, căruia zeii i-au dat viaţă îndelungată. Stăpînul universului Ramestes, cel trăitor în veci.

Partea de vest, şirul al doilea. **21.** Zeul Soare, marele stăpîn al cerului. Ţi-am dat viaţă fără sfîrşit prevăzut. Apollo cel puternic, stăpîn incomparabil al diademei,

https://biblioteca-digitala.ro

care a înălțat statuile zeilor în acest regat, stăpînitor al Egiptului, și-a împodobit Cetatea Soarelui, ca și pe Soare însuși, stăpînul cerului. Regele, copil etern al Soarelui, a terminat un lucru frumos.

Șirul al treilea. **22.** Soarele zeu, stăpîn al cerului, către regele Ramestes. Ți-am dat autoritate și putere peste toți. Pe tine te iubește Apollo, iubitorul de adevăr și stăpînul timpului, și Hefaistos, tatăl zeilor, te iubește pentru meșteșugurile lui Ares. Rege fericit, fiu al Soarelui și iubit de soare.

Primul șir dinspre est. **23.** Marele zeu al Cetății Soarelui, Apollo cel puternic în cer, fiul lui Heron, pe care Soarele l-a iubit, pe care zeii l-au cinstit ca rege peste tot pămîntul, pe care-l iubește cu precădere Soarele, rege strălucit în meșteșugurile lui Ares, pe care-l iubește Ammon și care l-a făcut rege pe veci... și celelalte.

5 **1.** În timpul consulilor Datianus și Cerialis[25], pe cînd toate se rînduiau în Gallia cu mare chibzuială, iar teama de cele trecute îi frîna pe barbari de la incursiuni, regele perșilor, în luptă cu vecinii la hotare, tocmai făcuse o alianță cu chionitii și gelanii[26], cei mai aprigi războinici din toți vecinii săi, cu gîndul să se întoarcă la ale sale în interior, cînd tocmai a primit scrisoarea de la Tampsapor, care-l anunța că principele roman într-o formă rugătoare propune pace. **2.** Bănuind că astfel de tentative sînt dovadă de slăbiciune a imperiului și că acest fapt îi dă putința să-și extindă și mai mult hotarele, acceptă ideea păcii, căreia-i pune condiții grele. Astfel, a trimis ca sol pe un oarecare Narseus[27], cu daruri după obicei și cu o scrisoare către Constantius, redactată în termeni trufași, cu următorul cuprins, din cîte am aflat:

3. „Sapor, regele regilor, în rîndul stelelor, frate al Soarelui și al Lunii, fratelui meu Constantius Caesar, îi adresez cel mai distins salut.

Mă bucur și-mi place că te-ai întors, în sfîrșit, la calea cea bună și că ai recunoscut necesitatea adevăratei echități, învățînd de atîtea ori din realitatea însăși la ce dezastre poate duce lăcomia neînfrînată după ceea ce este

https://biblioteca-digitala.ro

al altuia. 4. Aşadar, fiindcă vocea adevărului trebuie să fie slobodă şi neîngrădită, la fel se cade ca toţi cei hărăziţi de soartă a fi în fruntea altora să spună exact ceea ce simt. Voi exprima în puţine cuvinte propunerile mele, amintindu-mi că tot ceea ce am să spun am repetat de multe ori. 5. Chiar hrisoavele voastre vechi sînt mărturie că strămoşii mei au avut stăpînirea pînă la fluviul Strymon şi pînă la hotarele Macedoniei. Mi se cuvine să cer aceasta (să nu mi se considere aroganţă că o spun), mie care sînt mai presus de regii vechi prin splendoarea şi mulţimea virtuţilor. Mi-e prezentă pretutindeni în inimă amintirea că încă din prima tinereţe n-am săvîrşit niciodată nimic de care să-mi fie ruşine. 6. De aceea trebuie să redobîndesc Armenia şi Mesopotamia[28], răpite strămoşului meu cu înşelăciune notorie. Niciodată n-a fost acceptat de noi ceea ce voi susţineţi cu orgoliu, anume că hotărîtor este sfîrşitul războaielor, indiferent de dreptatea sau nedreptatea care au stat la baza lor. 7. Pe scurt, dacă vrei să primeşti un sfat drept, părăseşte această parte mică de pămînt, prilej constant de războaie şi vărsări de sînge, ca să poţi domni în siguranţă peste celelalte părţi. Gîndeşte-te că e o dovadă de înţelepciune ce fac şi medicii, care uneori ard, taie şi chiar amputează unele părţi ale corpului, ca să rămînă celelalte sănătoase. La fel fac şi animalele care, cînd văd că le-a fost luat ceva, lasă de bună voie, ca să poată apoi trăi fără teamă. 8. Declar că, dacă solia mea se va întoarce fără rezultat, după trecerea timpului liniştit al iernii mă voi grăbi să vin cu toate forţele, pe cît îmi va fi cu putinţă, avînd ca temei dreptatea cauzei şi speranţa în succes".

9. Această scrisoare a fost mult cîntărită, iar răspunsul, cu adîncă chibzuială, cum se spune, şi examinare a situaţiei, a fost în acest chip:

10. „Constantius, întotdeauna Augustus[29], pe pămînt şi pe mare învingător, regelui Sapor, fratele meu, îi adresez cel mai distins salut.

Te felicit pentru gîndurile tale paşnice şi pentru promisiunea de a-mi fi prieten, dacă vrei, dar îţi reproşez

https://biblioteca-digitala.ro

vehement lăcomia întotdeauna neabătută şi nelimitată. **11.** Ceri Mesopotamia şi, de asemenea, Armenia, spunînd că sînt ale tale, şi mă sfătuieşti să tai nişte membre din corpul teafăr, pentru ca sănătatea lui să fie după aceea sigură. Acest sfat mai degrabă trebuie respins, decît admis în vreun fel. Află aşadar adevărul neînvăluit în şiretlicuri, ci limpede şi fără ameninţări deşarte. **12.** Prefectul pretoriului meu, socotind că întreprinde negocieri de utilitate publică, fără să mă consulte, a angajat discuţii despre pace cu un general al tău, prin intermediul unor necunoscuţi. Nu respingem pacea şi n-o combatem, numai să aibă la bază, însă, onoarea şi cinstea, fără să ştirbească ceva din demnitatea şi maiestatea noastră. **13.** Căci este nepotrivit şi ruşinos acum, cînd urechile ne sînt deschise asupra desfăşurării evenimentelor, după ce au fost de atîtea ori închise în faţa duşmăniei, cînd tiranii au fost înfrînţi şi toată lumea romană ni se supune, să predăm ceea ce am păstrat neştirbit de atîta timp, chiar cînd ne găseam pe un teritoriu îngust al Orientului[30]. **14.** Să înceteze, te rog, ameninţările care ni se adresează în chip ticluit. Cînd nu se poate discuta, nu din laşitate, ci din modestie, mai degrabă evităm, decît căutăm războiul şi, ori de cîte ori sîntem atacaţi, prin spiritul foarte puternic al bunăvoinţei, ne apărăm ceea ce ne aparţine, ştiind din experienţă şi din cărţi că, dacă uneori goarna romană a sunat la atac fără succes, în schimb sfîrşitul războiului niciodată n-a fost în defavoarea noastră"[31].

15. Această solie a fost trimisă înapoi fără vreo izbîndă pentru ei, căci nu se putea răspunde ceva mai moderat la lăcomia regelui. Dar numai după cîteva zile a fost urmată de comitele Prosper, însoţit de Spectatus[32], notar şi tribun, şi de filozoful Eusthatius[33], priceput în a duce tratative, la sugestia lui Musonianus[34], cu o scrisoare şi daruri din partea împăratului, spre a-l amăgi pe Sapor să suspende pregătirile de război, pentru ca între timp provinciile nordice să fie întărite cu puteri peste măsura omenească.

https://biblioteca-digitala.ro

6 **1.** În timpul acestor tratative ambigui, iuthungii[35], parte a alamannilor de la frontierele italice, uitînd de tratatele de pace pe care le obţinuseră prin rugăminţi şi jurăminte, devastau şi produceau tulburări în Raetia[36], ajungînd, contrar obiceiului lor, chiar să încerce să asedieze oraşele. **2.** Pentru respingerea acestora, în locul lui Silvanus a fost trimis cu o unitate puternică Barbatio, avansat comandant al infanteriei, un om nu prea activ, dar talentat vorbitor. Pricepîndu-se aşadar să aţiţe elanul de luptă al soldaţilor, i-a bătut cumplit pe iuthungi, dintre care o mică parte, luînd-o la fugă, a scăpat cu greu, nu fără lacrimi şi vaiete, să-şi revadă căminurile. **3.** Nevitta[37], după aceea consul, se spune că a participat şi el la lupte, în calitate de comandant al unui escadron de cavalerie, şi că a săvîrşit acte de bravură.

7 **1.** În aceleaşi zile, nişte groaznice cutremure de pămînt în Macedonia, Asia şi Pont, cu reveniri repetate, au zguduit multe oraşe şi chiar munţii. Între victimele de toate felurile ale acestor nenorociri, mai de relief este dezastrul Nicomediei, capitala Bithyniei, despre a cărei distrugere voi vorbi pe scurt.

2. Cu nouă zile înainte de calendele lui septembrie[38], în revărsatul zorilor, grămezi mari de nori negri au acoperit cerul cu puţin înainte senin. Nemaiputînd pătrunde lumina soarelui, nu se mai zăreau nici obiectele apropiate şi vederile ochilor au devenit neputincioase, căci pe pămînt s-a aşternut, ca o pătură groasă, întunericul dens. **3.** Apoi, ca şi cum puterea supremă rostogolea norii fatali şi aţiţa vînturile din toate direcţiile, o mare furtună s-a dezlănţuit furioasă, în năvala căreia se auzeau gemetele munţilor şi mugetele valurilor, care se spărgeau lovindu-se de maluri. Au urmat vîrtejuri cu meteori aprinşi şi groaznicul cutremur de pămînt, care a distrus din temelie oraşul şi împrejurimile. **4.** Fiindcă multe clădiri fuseseră construite pe coastele colinelor, au căzut unele peste altele, producînd, în dărîmarea lor, un vuiet imens. În vremea aceasta răsunau munţii de ţipetele celor ce-şi strigau soţiile, copiii, rudele şi prietenii. **5.** În sfîrşit, după

https://biblioteca-digitala.ro

a doua oară şi cu mult înainte de a treia[39], cerul a devenit limpede şi senin, descoperind vederii grozăvia dezastrului. Unii, apucaţi sub dărîmături, au murit sub greutatea zidurilor căzute, alţii, îngropaţi pînă la gît în moloz, cînd ar fi putut scăpa dacă ar fi fost cineva să-i salveze, mureau din lipsă de ajutoare. **6.** Nu puţini stăteau atîrnaţi de lemnele ale căror capete ascuţite îi străpunseseră. Ucişi dintr-o singură lovitură, mulţi care cu puţin înainte fuseseră oameni, erau acum o grămadă de cadavre. Alţii, rămaşi teferi în interiorul caselor dărîmate, se sfîrşeau totuşi de durere şi de foame. Între aceştia, Aristaenetus[40], care obţinuse de curînd titlul dorit, de vicar peste dioceza[41] pe care Constantius o numise Pietas, în onoarea soţiei sale Eusebia[42], şi-a dat sufletul după o lungă agonie, închis între dărîmături. **7.** Alţii, prinşi de dezastrul venit pe neaşteptate, încă mai erau vii, îngropaţi sub ruine. Cu capetele sparte, cu umerii zdrobiţi şi cu picioarele rupte, la hotarul între viaţă şi moarte, implorînd ajutorul altora, care erau în aceeaşi situaţie, mureau rostind rugăminţi. **8.** Şi ar fi putut supravieţui unele clădiri, temple sau case particulare, şi o mare parte dintre oameni, dacă flăcările incendiului, izbucnit din pricina cutremurului, n-ar fi nimicit timp de cinci zile şi tot atîtea nopţi tot ce au putut arde.

9. Socot că a venit timpul să spun cîteva cuvinte despre diferitele opinii ale celor vechi în legătură cu cauzele cutremurelor. Căci nu numai neştiinţa obişnuită, dar nici măcar permanentele eforturi ale fizicienilor consumate în lungi controverse n-au putut pătrunde în tainele adevărului însuşi. **10.** De aceea şi în ritualuri şi în cărţile pontificale se observă o prudenţă din partea preoţilor, care se abţin de la sacrificii, ca să nu fie invocat numele unui zeu în locul altuia, fiindcă nu se ştie care dintre ei zguduie pămîntul[43]. **11.** Acestea se produc, după cum afirmă unele opinii, care-l pun şi pe Aristotel[44] în dificultate, fie în peşterile lungi şi înguste, pe care în greceşte le numim siringi[45], sub presiunea şuvoaielor de apă subterană, fie mai degrabă, cum afirmă Anaxagoras, datorită puterii unor vînturi care bat în interiorul pă-

https://biblioteca-digitala.ro

mîntului. Acestea, cînd întîlnesc obstacole solide, neputînd găsi căi de erupţie, fac să vibreze acele părţi ale solului umed pe sub care s-au strecurat. De aceea se observă adesea că, în momentele cutremurului, noi nu simţim nici o suflare a vînturilor, fiindcă acestea sînt retrase în cele mai îndepărtate tainiţe ale pămîntului. **12.** Anaximandru[46] spune că pămîntul, după ploi neîntrerupte, sau uscat de prea mare secetă, se deschide în crăpături largi prin care pătrunde cu foarte mare putere aerul de deasupra, producînd zguduiri în adîncuri. Din această cauză asemenea grozăvii se petrec pe timp de secetă, sau cînd este prea abundentă apa ploilor. De aceea vechii poeţi şi teologi au numit pe Neptunus, ca putere a substanţei umede, Ennosigaeon şi Sisichthon.

13. Cutremurele se petrec în patru feluri. Unele sînt brasmatii[47], care mişcînd mai puternic pămîntul împing în sus bucăţi uriaşe din el. Aşa au apărut în Asia insulele Delos[47a], Thera[48], Anaphe[49] şi Rhodus[50], aceasta din urmă numită în secolele trecute Ophiusa şi Pelagia, udată odinioară, se zice, de o ploaie de aur[51], apoi Eleusis[52] în Boeotia, Vulcanus în Marea Tyrreniană şi multe alte insule. Altele sînt, dimpotrivă, climatii[53], care, năvălind de-a curmezişul şi de-a latul, fac una cu pămîntul oraşe, clădiri şi chiar munţi. Al treilea fel, chasmatiile[54], printr-o puternică mişcare deschizînd deodată goluri uriaşe, absorb în ele părţi ale pămîntului. Aşa a fost înghiţită o insulă mai mare decît Europa în Atlantis, apoi Helice şi Bura în golful Crisaeus[55] şi oraşul Saccumum[56] în regiunea Ciminia a Italiei: toate, prăbuşite în prăpăstiile adînci ale lui Erebus, stau înghiţite într-un întuneric veşnic. **14.** Între aceste trei feluri de cutremure se aud mycematiile[57], cu vuiet înfiorător, cînd elementele pămîntului se dislocă de la sine, desfăcîndu-se din încheieturi, sau revin căpătîndu-şi aşezarea de mai înainte. Atunci răsună ca nişte mugete de taur zgomotele şi freamătul pămîntului. Dar să revenim la cele începute.

8 **1.** Iernînd la Parisii cu mare grijă, Caesar se grăbea s-o ia înaintea alamannilor, încă nestrînşi într-o sin-

https://biblioteca-digitala.ro

gură armată, îndrăzneți și furioși pînă la nebunie după înfrîngerea de la Argentoratus. Așteptînd luna iulie, cînd gallii încep operațiunile militare, era destul de neliniștit, căci nu putea să pornească înainte de a sosi din Aquitania transporturile de alimente, operație care avea de așteptat slăbirea frigului și topirea zăpezii. **2.** Dar cum rațiunea pînă la urmă învinge aproape toate dificultățile, frămîntîndu-și mintea în toate felurile, s-a oprit, în sfîrșit, la această soluție: să nu aștepte schimbarea anotimpului, ci să atace pe barbari prin surprindere. A pus așadar pe umerii soldaților bucuroși de luptă provizia pe douăzeci de zile, procurată din ceea ce se găsea în magazii preparat pentru a dura mai mult timp, cu o specie de pîine numită în popor buccellatum[58], și, sprijinit pe acest ajutor, a plecat, ca și în acțiunile anterioare, sub auspicii favorabile, socotind că, în cinci sau șase luni, ar putea încheia două expediții urgente și necesare. **3.** Astfel pregătit, a atacat mai întîi pe francii numiți de obicei sali[59], care îndrăzniseră să-și stabilească fără permisiune prealabilă locuințe pe pămîntul roman, în locul numit Toxandria[60]. Cînd a ajuns la tungri[61], i-a ieșit înainte o delegație din partea acestora, care crezuseră că împăratul se găsește încă în tabăra de iarnă, și a cerut pace, cu condiția ca să nu-i atace sau să-i hărțuiască cineva, pentru că ei doresc să stea liniștiți la ei acasă. După ce a discutat această propunere și a făcut unele obiecții asupra condițiilor, a oferit solilor daruri și le-a spus să plece, sub motiv că pînă vor reveni ei, el se va mai gîndi asupra condițiilor. **4.** Dar, mai repede decît le-a vorbit, luîndu-se după ei și trimițînd pe generalul Severus pe malul rîului, i-a atacat pe neașteptate pe toți, lovindu-i ca un trăsnet. Victoria a trebuit să se transforme în clemență, căci aceștia au socotit că e mai bine să folosească rugămințile decît rezistența și s-au predat cu avutul și cu copiii lor. **5.** Repezindu-se asupra chamavilor[62], care avuseseră îndrăzneli asemănătoare, parte i-a ucis cu aceeași repeziciune, parte rezistînd vitejește i-a prins de vii și i-a pus în lanțuri, iar alții au luat-o în dezordine la fugă și el i-a lăsat să ajungă nevătămați la ai lor, ca să

https://biblioteca-digitala.ro

nu se obosească soldaţii urmărindu-i prea mult. Dintre aceştia a fost trimisă, nu după mult timp, o solie cu rugăminţi asupra soartei lor. Cerînd pace prosternaţi la pămînt sub privirile lui, el le-a acordat-o, cu condiţia ca să se întoarcă de unde veniseră.

9 **1.** Toate împlinindu-i-se după dorinţă şi gîndindu-se zi şi noapte ce să facă de folos pentru provincii, a socotit că e bine deocamdată să repare trei fortificaţii aşezate în linie dreaptă pe malul rîului Mosa, ruinate de atacurile barbare. Şi acestea au fost reparate, amînînd cîtva timp operaţiunile militare. **2.** Apoi, pentru a-şi pune repede şi chibzuit planul în aplicare, a luat din provizia pe care o duceau soldaţii pe umăr în expediţie raţia pe şaptesprezece zile şi a lăsat-o ca hrană soldaţilor de la fortăreţe, sperînd că ceea ce a rămas va putea fi împlinit din semănăturile chamavilor. Dar s-a întîmplat cu totul altfel. **3.** Căci recolta nefiind coaptă, soldaţii şi-au consumat proviziile avute asupra lor şi, fiindcă nu găseau nicăieri hrană, rosteau împotriva lui Iulianus insulte şi ameninţări, numindu-l Asianus, Graeculus şi farseur, care-şi maschează prostia prin înţelepciune. Cum de obicei se găsesc între ostaşi unii pricepuţi la vorbă, murmurau acestea şi multe altele la fel:

„**4.** Unde sîntem duşi fără vreo speranţă în mai bine, noi care altădată am suportat cu răbdare prin zăpadă şi ger asprimea iernilor? Vai, ce nenorocire! Acum, cînd sîntem stăpîni pe soarta ultimilor duşmani, pierim de foame, cel mai degradant fel de moarte. **5.** Să nu ne considere cineva tulburători ai ordinei, mărturisim că vorbim numai în numele vieţii. Nu cerem nici aur, nici argint, căci pe acestea de mult nu le mai putem atinge sau vedea. Ni se refuză toate şi trecem prin atîtea greutăţi şi primejdii, ca şi cum am fi luptat contra statului".

6. Plîngerile erau îndreptăţite. Căci în cursul atîtor încercări şi momente de cumpănă, oastea, epuizată de eforturile din Gallia, nu primise nici gratificaţii, nici soldele, chiar de cînd Iulianus fusese trimis acolo, pentru motivul că nici acesta n-avea de unde da, nici Constan-

https://biblioteca-digitala.ro

tius nu permitea să se facă derogări de la cheltuielile obişnuite. S-a văzut clar după aceea că se procedează astfel mai mult din rea voinţă decît din economie, fiindcă Caesar, cînd i-a dat o monedă fără valoare unui soldat de rînd, care ceruse bani să se bărbierească, a fost atacat cu calomnii şi injurii de către Gaudentius[63], atunci notar, care se găsea de mult timp în Gallia pentru a-i urmări faptele şi care de altfel a fost ucis din ordinul lui, precum se va arăta la locul cuvenit.

10 **1.** Pînă la urmă răzvrătirea soldaţilor a fost potolită prin tot felul de promisiuni. S-a făcut trecerea Rinului pe un pod de vase şi s-a ajuns pe teritoriul alamannilor. Lui Severus, comandantul cavaleriei, înainte războinic şi priceput, deodată i-a scăzut curajul de luptă. **2.** El, care adesea îndemna pe toţi şi pe fiecare la acte de vitejie, acum era timid, dînd impresia că se fereşte de luptă, temîndu-se poate de moartea care-l aştepta. După cum în cărţile tagetice[64] sau vegoice se spune că aceia care urmează să fie îndată atinşi de trăsnetul lui Jupiter devin atît de insensibili, încît nu pot auzi nici tunetele, nici alte zgomote mai mari, la fel acesta îşi pierduse de tot capul şi prin ameninţări a silit călăuzele care mergeau repede înaintea armatei să declare toţi pînă la unul că nu cunosc drumul. Astfel, intimidaţi de autoritatea lui, călăuzele n-au mai îndrăznit să meargă înainte.

3. În timpul acestei întîrzieri, Suomarius, regele alamannilor, a venit pe neaşteptate cu ai săi, mai înainte furios şi îndîrjit împotriva romanilor, dar acum socotind că e un cîştig nesperat dacă i se permite să-şi păstreze teritoriul. Şi fiindcă înfăţişarea şi mersul îl arătau ca pe un umilit, a fost primit şi încurajat, mai ales că, supunîndu-se total, cerea pace în genunchi. **4.** Şi a obţinut-o cu iertarea trecutului, dar cu condiţia să înapoieze prizonierii şi, ori de cîte ori este necesar, să dea alimente soldaţilor, primind pentru cele procurate asigurări de plată obişnuită, iar dacă nu va face aprovizionările la

https://biblioteca-digitala.ro

timp să știe că va trebui să le dubleze. Această dispoziție a fost executată întocmai.

5. Trebuia să se ajungă în ținutul altui rege, cu numele de Hortarius[65] și, fiindcă pentru acesta se părea că nu lipsește nimic în afară de călăuze, Caesar a poruncit lui Nestica, tribun al scutarilor, și lui Charietton, bărbat de o vitejie admirabilă, să folosească toată priceperea, să facă ce-or ști, dar să găsească și să-i aducă un prizonier. Repede a fost prins și adus un tînăr alaman, căruia i s-a promis că i se va reda libertatea, dacă va arăta drumul. **6.** Mergînd cu acesta înainte, armata a trebuit să se oprească, găsind într-un loc drumul barat de niște arbori tăiați și așezați de-a curmezișul. Dar prin ocoluri lungi și întortocheate s-a ajuns pînă la urmă la destinație. Aținați de ură, ostașii dădeau foc ogoarelor, jefuiau turmele și oamenii, ucizînd fără milă pe cei care se împotriveau. **7.** Regele, înspăimîntat de acest prăpăd, fiindcă vedea multe legiuni și satele arse, socotind că a ajuns la o înfrîngere definitivă, a cerut și el iertare, a promis că va executa tot ce i se va porunci și a jurat că va restitui toți prizonierii. **8.** Acestui angajament din urmă i se dădea mare atenție; totuși, el a reținut pe cei mai mulți și a dat înapoi puțini. Aflînd acest lucru Iulianus, pe drept cuvînt revoltat, cînd <Hortarius> a venit să primească darurile conform obiceiului, pe patru însoțitori ai lui, pe a căror putere și credință se sprijinea mai mult, nu i-a lăsat liberi pînă n-au venit toți captivii. **9.** Iar el, chemat în fața lui Caesar, dominat de privirea învingătorului, a îngenuncheat cu ochi rugători și a trebuit să accepte o condiție grea, dar potrivită cu situația, și anume să dea pe cheltuiala lui și a alor săi căruțele și materialele necesare pentru a fi refăcute orașele distruse de puterea barbarilor. Acceptînd și aceasta și jurînd că dacă va da dovadă de perfidie să-și plătească vinovăția cu viața, a fost lăsat să se întoarcă între ai săi. N-a putut fi obligat să aducă și provizii, ca Suomarius, fiindcă țara îi fusese atît de rău devastată, încît nu se mai putea găsi în ea nimic de dat.

10. Astfel, acei regi, altădată îngîmfați peste măsură

https://biblioteca-digitala.ro

și obișnuiți să se îmbogățească din jefuirea alor noștri, s-au domolit, plecîndu-și grumazul sub jugul puterii romane și, ca și cum s-ar fi născut și ar fi crescut tributari, se supuneau fără murmur ordinelor. După terminarea acestor operațiuni, Caesar a repartizat ostașii în cantonamentele obișnuite și a revenit în reședința de iarnă.

11 **1.** Cînd acestea au fost aflate la curtea lui Constantius (căci Caesar era obligat să înainteze rapoarte către Augustus de tot ce făcea), toți cei care aveau mai mare trecere la palat, pricepuți în arta lingușirii, luau în derîdere faptele lui Iulianus bine concepute și cu succes realizate, denigrîndu-l fără măsură cu astfel de cuvinte fără rost: „A ajuns să producă repulsie cu victoriile sale o capră[66], nu un om". Îi ziceau părosul, îl numeau cîrtiță vorbitoare, maimuță în purpură, grec semidoct. Și prin astfel de cuvinte nerușinate, dar sunînd plăcut și familiar în urechile principelui, care dorea să le audă, încercau să diminueze virtuțile lui Iulianus. Îl insultau spunînd că e moale, fricos, efeminat, că-și împodobește cu cuvinte frumoase niște fapte mărunte. **2.** Aceasta însă nu se întîmpla atunci pentru prima dată, fiindcă, de obicei, gloria cu cît e mai mare, cu atît e mai invidiată. Citim în cărți că și vechilor și marilor conducători, dacă nu li se puteau găsi vicii și crime, li se inventau, pentru a le face de ocară chiar și cele mai de seamă fapte. **3.** Astfel a fost acuzat de necumpătare Cimon[67], fiul lui Miltiades, care lîngă rîul Eurymedon din Pamphylia a învins o mare armată a perșilor și a silit pe acest popor insolent să ceară umilit pace. La fel, răutatea rivalilor l-a numit somnorosul pe Scipio Aemilianus[68], prin a cărui veghere permanentă au fost distruse două mari cetăți, dușmane de moarte ale Romei. **4.** Chiar Pompeius și-a avut detractorii săi care, fiindcă nu-i găseau nimic reproșabil, se legau de aceste două mici și neînsemnate particularități ale lui: că avea ticul de a se scărpina cu un deget în cap cînd vorbea cu cineva și că își lega piciorul cu o față albă[69] pentru a-și ascunde urmele unui ulcer. Dintre acestea, ziceau că unul îi dovedește vulgaritatea, iar ce-

https://biblioteca-digitala.ro

lălalt dorința de mărire politică. Nu interesează ce parte a corpului este împodobită cu insigna maiestății regale, ziceau ei, folosind astfel de argumente nefundate împotriva acelui bărbat decît care n-a fost altul mai viteaz și mai iubitor de patrie, după cum arată cu claritate documentele.

5. În timp ce se petreceau astfel de lucruri, la Roma viceprefectul Artemius[70] a fost avansat prefect în locul lui Bassus care, abia numit în această funcție, încetase din viață. Administrația lui n-a fost tulburată de vreo răzvrătire și n-are nimic interesant de povestit.

12 **1.** În vremea aceasta Augustus își petrecea iarna la Sirmium, cînd veşti dese și alarmante arătau că sarmații, împreună cu cvazii, uniți prin vecinătate și asemănători prin obiceiuri și arme, fac dese incursiuni în Pannonia și-n Moesia superioară. **2.** Deprinși mai mult să prade decît să lupte organizat, au lănci lungi și platoșe făcute din pînză de in, în care sînt fixate, ca niște pene de pasăre, lame subțiri și lustruite, făcute din coarne de vită. Caii de care se folosesc ei sînt cei mai mulți castrați, pentru ca să nu se agite la vederea iepelor și în luptă să meargă liniștiți, să nu trădeze prin nechezat pe călăreți. **3.** Parcurg distanțe foarte mari, fie cînd urmăresc pe alții, fie cînd fug ei de alții, pe cai iuți și antrenați, servindu-se de cîte un cal, uneori și de cîte doi, pentru ca, mutîndu-se de pe unul pe celălalt, să le menajeze forțele, și să le dea timp să-și refacă pe rînd puterea.

4. După echinocțiul de primăvară, împăratul, plecînd cu o armată puternică și sub auspicii favorabile, cînd a ajuns la locul cel mai potrivit, a trecut pe un pod de vase Istrul, care era învolburat de topirea zăpezilor, și a început să producă distrugeri pe teritoriul barbarilor. Aceștia, sosiți în grabă, cînd au văzut că viața le este amenințată de oastea numeroasă a dușmanului, la care nu se așteptaseră în acest timp al anului, neîndrăznind să opună vreo rezistență, au luat-o toți la fugă cu sufletul la gură, pentru a scăpa de moarte. **5.** Cei mai mulți, cărora frica le muiase picioarele, au fost măcelăriți, iar

https://biblioteca-digitala.ro

cei care au scăpat cu fuga, ascunşi în văile retrase ale munţilor, îşi vedeau patria pierind de urgia războiului. Şi ei ar fi putut-o apăra, desigur, dacă ar fi rezistat cu forţa cu care au fugit. **6.** Acestea se petreceau în acea parte a Sarmaţiei care se găseşte în faţa Pannoniei inferioare. Cu aceeaşi furie iureşul oastei devasta avutul barbar, arzînd şi răpind tot ce întîlnea.

7. Înspăimîntaţi de proporţiile acestui dezastru, renunţînd la planul de a se ascunde, sarmaţii s-au gîndit ca, prefăcîndu-se că cer pace, să dea un atac prin surprindere din trei părţi, pentru ca ai noştri să nu poată nici să folosească atacul cu suliţa, nici să se apere de lovituri, nici să recurgă la fugă, ca ultimă soluţie în asemenea împrejurări. **8.** Se grăbeau alături de sarmaţi, ca părtaşi la operaţiuni, şi cvazii, care adesea fuseseră la fel de primejdioşi. Dar nici pe ei nu i-a ajutat curajul de care au dat altădată dovadă luptînd în momente grele. **9.** Căci cei mai mulţi au fost ucişi, iar cei care au putut scăpa s-au retras în ascunzişurile ştiute de ei în munţi. Această victorie a stimulat puterile şi sufletele alor noştri, grăbiţi în rînduri strînse să ajungă în ţinuturile cvazilor, care însă după cele întîmplate, temîndu-se de lucruri şi mai grave, au venit să ceară cu umilinţă pace, încrezători în bunăvoinţa arătată de principe în această împrejurare şi-n altele la fel. La ziua fixată pentru hotărîrea condiţiilor, Zizais, un tînăr sarmat voinic la corp şi de neam regesc, îşi aşezase pentru rugăminţi rîndurile de soldaţi sarmaţi în formaţia pe care o foloseau în luptă. Dar văzînd pe împărat, a aruncat armele şi, înspăimîntat, s-a aşternut cu faţa la pămînt. Cu voce stinsă de teamă atunci cînd trebuia să vorbească, a stîrnit şi mai mare milă, fiindcă a încercat de cîteva ori şi, printre suspine, abia a reuşit să îngăimeze cîteva cuvinte pentru a arăta ce cere. **10.** Revenindu-şi, pînă la urmă, şi poruncindu-i-se să se ridice, i s-a dezlegat limba şi a cerut iertare şi amnistie pentru greşelile săvîrşite. Suita lui, care fusese primită pentru aceleaşi rugăminţi, asista mută de teama unei primejdii şi mai mari. După ce s-a ridicat de la pămînt, dînd semnalul de închinăciune celor ce aşteptaseră

https://biblioteca-digitala.ro

atît, toţi au aruncat scuturile şi armele de atac şi şi-au împreunat mîinile pentru rugăminţi, gîndindu-se ce ar mai putea face să depăşească umilinţa tînărului de neam regesc. **11.** Frica adusese împreună cu ceilalţi sarmaţi şi pe Rumon[71], Zinafer şi Fragiledus, regişori vasali lui şi pe mulţi alţi optimaţi, care sperau să obţină şi ei îndurare. Bucuroşi de indulgenţa arătată, promiteau să compenseze prin sarcini grele faptele lor duşmănoase şi se ofereau de bună voie puterii romane cu averile, copiii, soţiile şi cu tot pămîntul lor. A triumfat blîndeţea unită cu dreptatea: li s-a spus să-şi reia fără teamă viaţa obişnuită şi să dea înapoi prizonierii. **12.** Sub îndemnul acestui exemplu de clemenţă, au venit în grabă cu toţi ai lor Araharius şi Usafer[72], amîndoi de neam regesc, optimaţi de prim rang şi conducători de oşti. Dintre ei, unul era şeful unei părţi de transiugitani[73] şi cvazi, iar celălalt conducătorul unor sarmaţi, vecini şi uniţi cu ceilalţi în sălbăticie. Împăratul, temîndu-se de mulţimea acestora, ca nu cumva ei, prefăcîndu-se că încheie alianţă, să se ridice pe neaşteptate la arme, i-a separat, poruncindu-le celor care veniseră cu rugăminţi pentru sarmaţi să aştepte ceva mai departe, pînă se duc tratativele cu Araharius şi cu cvazii. **13.** Aceştia, cu corpurile plecate după ritualul lor, fiindcă nu puteau să-şi ispăşească altfel faptele lor grave, temîndu-se de nenorociri supreme, au dat ostatici ceruţi, deşi pînă acl nu fuseseră siliţi niciodată să prezinte garanţii la încheierea tratatelor. **14.** După terminarea acestor negocieri cu bine şi în spiritul echităţii, a fost primit Usafer să-şi ceară iertare. Dar Araharius, obiectînd ferm, susţinea că pacea pe care a obţinut-o el trebuie să-i fie acordată şi acestuia, ca părtaş inferior şi supus de obicei ordinelor sale. **15.** Problema a fost analizată şi s-a hotărît că acei sarmaţi care fuseseră clienţi întotdeauna ai romanilor să fie scoşi de sub dependenţă străină şi să dea ostatici ca garanţii de respectare a păcii, hotărîre pe care ei au primit-o cu recunoştinţă. **16.** Aflînd că Araharius a plecat fără să i se întîmple ceva rău, au venit în mare număr populaţii şi regi cu rugăminţi să îndepărtăm pumnalele de la grumazul lor. Şi

https://biblioteca-digitala.ro

astfel au obţinut şi ei pacea pe care o cereau şi au dat repede, ca ostatici, prin tragere la sorţi, pe fiii fruntaşilor din regatele lor. Conform tratatului, au dat înapoi şi prizonierii, de care s-au despărţit cu durere, ca şi cum ar fi fost compatrioţi de ai lor.

17. După punerea la punct a acestor chestiuni, preocupările au fost îndreptate către sarmaţi, care erau demni mai degrabă de milă decît de ură. Este de necrezut cîtă prosperitate le-a adus intervenţia noastră, încît trebuie socotit adevărat ceea ce a spus cineva că destinul este înfrînt sau ridicat de puterea principelui. **18.** La aceşti indigeni domnia o aveau pînă atunci nobilii şi potentaţii, dar o conspiraţie clandestină a înarmat pe sclavi la crimă. Şi cum de obicei la barbari dreptul e acolo unde e puterea, stăpînii la fel de feroci, dar mai puţini la număr, au fost învinşi şi, **19.** luînd hotărîrea sub imperiul fricii, au fugit la victohali, care se găseau departe de ei, socotind că dacă e să aleagă între două rele, e de preferat să se supună apărătorilor, decît să slujească la fostele slugi. Ajunşi în această stare deplorabilă, ne-au rugat să-i iertăm de cele trecute, să-i eliberăm şi să-i luăm sub protecţia noastră. Impresionat de nedreptatea suferită de ei, împăratul i-a convocat în faţa întregii armate şi, adresîndu-le cuvinte binevoitoare, le-a spus să nu se supună decît lui şi generalilor romani. **20.** Şi pentru ca redobîndirea libertăţii să aibă mai multă demnitate, l-a făcut rege peste ei pe Zizais, fidel nouă şi capabil de insignele unei situaţii atît de înalte, precum au arătat faptele. Cu asemenea rezultate pentru noi, nu s-a permis nimănui să plece înainte de a ni se da înapoi prizonierii, conform înţelegerii.

21. După aceste acţiuni repurtate pe teritoriul barbar, tabăra a fost mutată la Brigetio[74], pentru a stinge şi aici rămăşiţele de război ale cvazilor, care făceau tulburări aducînd lacrimi şi vărsări de sînge. Regele acestora Vitrodorus, fiul regelui Viduarius, precum şi vasalul său Agilimundus[75], ca şi alţi optimaţi şi şefi peste diferite populaţii, văzînd armata noastră în inima regatului şi a pămîntului lor natal, s-au aruncat la picioarele soldaţilor

https://biblioteca-digitala.ro

noştri şi, dobîndind iertare, au făcut ce li s-a poruncit: au dat în garanţie ca ostatici pe copiii lor, semn că se vor supune condiţiilor impuse, şi au jurat pe săbiile lor, pe care le respectă ca pe nişte divinităţi, că ne vor rămîne credincioşi.

13 **1.** În urma acestor succese (precum s-a povestit), interesul public cerea ca unităţile noastre să-şi ducă steagurile cît mai repede împotriva limiganţilor, acei sclavi sarmaţi pe care sfînta dreptate nu-i putea lăsa nepedepsiţi pentru multele lor nelegiuiri. Căci uitaseră de situaţia de mai înainte şi erau acum năvălitori liberi. Găsind timpul potrivit, au trecut graniţa romană, numai în această nedreptate uniţi cu stăpînii şi duşmanii lor.

2. S-a hotărît ca şi-n acest caz să se ia măsuri mai blînde decît cerea mărimea crimelor, anume să fie pedepsiţi cu strămutarea într-o regiune îndepărtată, ca să-şi piardă puterea de a face rău. Conştiinţa nelegiuirilor săvîrşite mai înainte îi făcea să se teamă de consecinţe. **3.** Şi de acum, bănuind că greul luptei se va întoarce asupra lor, pregăteau totodată înşelăciuni, arme şi rugăminţi. Dar deîndată ce au văzut armata noastră, loviţi ca de trăsnet, gîndindu-se la ceea ce-i poate aştepta, au cerut să li se cruţe viaţa şi au promis cu jurămînt tribut anual, un contingent de tineri valizi şi supunere. Se hotărîseră însă să refuze dacă li se va porunci să emigreze în altă parte, după cum arătau prin gesturi şi înfăţişare, încrezîndu-se în apărarea oferită de locurile în care-şi aşezaseră fără grijă sălaşurile după alungarea stăpînilor. **4.** Căci Parthiscus[76] străbate de-a curmezişul acest teritoriu şi se varsă în Istru. Cum e un rîu care curge repede, scăldînd întinderi lungi şi late şi închizîndu-le aproape de vărsare împreună cu albia Danubiului, ca într-un adăpost, apără pe locuitori de atacurile romanilor, ferindu-i totodată şi de incursiunile barbare. În mare parte pămîntul este aci umed şi expus revărsării celor două ape, mlăştinos şi acoperit cu sălcii. De aceea este accesibil numai cunoscătorilor. Pe lîngă acestea şi fluviul a împărţit pămîntul, făcînd o insulă aproape de

https://biblioteca-digitala.ro

gura rîului Parthiscus. **5.** La chemarea principelui, au trecut pe malul de dincoace al fluviului, cu o aroganţă revoltătoare, nu pentru a se supune, cum a arătat urmarea, ci pentru a dovedi că nu se tem de prezenţa armatei romane: stăteau uitîndu-se pieziş şi demonstrînd că s-au apropiat numai ca să ne dispreţuiască poruncile. **6.** Împăratul, văzînd că se poate întîmpla şi una ca asta, a împărţit pe ascuns armata în mai multe coloane şi, cu iuţeala zborului de pasăre, i-a încercuit tocmai cînd începuseră să înainteze în linie de luptă. Urcat, împreună cu cîţiva, pe un parapet destul de înalt şi avînd paza asigurată de soldaţi, a încercat să-i îndemne, cu blîndeţe, să nu fie încăpăţînaţi. **7.** Ei, şovăind în gînduri felurite, nu se puteau decide şi amestecau în sufletele lor violenţa cu şiretenia, războiul cu rugăminţile. Cu gîndul să năvălească împotriva alor noştri, au aruncat scuturile înainte, pentru ca, apropiindu-se să le ia, să cîştige teren fără vreun indiciu de înşelăciune.

8. Ziua da înspre seară şi umbra care se lăsa îndemna să se curme orice zăbavă. Cu steagurile în frunte, oastea noastră s-a repezit în ei ca o lovitură de trăsnet, iar ei, în rînduri multe şi dese, s-au îndreptat împotriva împăratului, care stătea (precum am spus) pe un loc mai înalt, înaintînd spre el cu ochi duşmănoşi şi cu voci ameninţătoare. **9.** Armata n-a putut suporta nebunia acestei îndrăzneli şi, într-un iureş înflăcărat luînd o formaţie triunghiulară cu centrul ca o frunte îngustă şi pe care soldaţii în simplitatea lor o numesc cap de porc, i-a străpuns pe acei care ameninţau aprig pe împărat. În dreapta pedestraşii măcelăreau cetele duşmane de pedestraşi, iar în stînga călăreţii s-au năpustit asupra rîndurilor de călăreţi duşmani. **10.** Apărînd pe Augustus, cohorta pretoriană a început să atace din faţă pe duşmanii care înaintau, dar îndată a trebuit să-i lovească din spate, căci acum fugeau. Totuşi, cu o trufie extraordinară, nu moartea era durerea lor, ci strigătul de bucurie al alor noştri. Între cei căzuţi, în afară de cei morţi, cei mai mulţi erau răniţi la picioare şi de aceea în imposibilitate de a scăpa cu fuga. Unii erau cu mîna dreaptă retezată. Alţii, ne-

https://biblioteca-digitala.ro

atinşi de vreo armă, sub greutatea celor prăbuşiţi peste ei suportau chinurile într-o adîncă tăcere. **11.** În mijlocul atîtor suferinţe, nici unul n-a cerut iertare, ori să-şi predea armele, sau să-şi roage moarte grabnică, ci, nedespărţiţi de arme, în ghiarele morţii, socoteau că e mai puţin ruşinos să-i răpună puterea duşmană decît să-i condamne judecata conştiinţei. Din cînd în cînd se auzeau murmurînd că rezultatul a fost dictat de soartă, nu de meritul armelor. Astfel, cam într-o jumătate de oră, cît a durat lupta, au căzut atîţia barbari, încît numai victoria arăta că a fost totuşi o luptă.

12. Odată aşternute la pămînt populaţiile duşmane, toate rudele celor ucişi au fost scoase ca vitele din colibele lor sărăcăcioase, fără deosebire de sex şi de vîrstă. Lăsînd la o parte mîndria de mai înainte, s-au coborît la cele mai umilitoare rugăminţi şi forme de supunere; dar în decursul unui scurt interval de timp s-a ajuns să se vadă numai grămezi de cadavre şi pîlcuri de captivi. **13.** Aţîţaţi de furia luptei şi de roadele victoriei, soldaţii s-au repezit să ucidă pe cei ce, fugiţi din luptă, stăteau ascunşi prin colibe. Pe aceştia oastea, fiindcă ajunsese aci setoasă de sînge barbar, îi ucidea dărîmîndu-le acoperişurile slabe ale caselor. Nici casele făcute din bîrne puternice n-au scutit pe cineva de moarte. **14.** În sfîrşit, pe cînd totul ardea şi nimeni nu se mai putea ascunde, căci orice adăpost era distrus, cei încă în viaţă sau se încăpăţînau să piară arşi de vii, sau fugind de frica acestui fel de moarte erau nimiciţi de armele duşmane. **15.** Unii, care scăpau de foc şi de săgeţi, se aruncau în valurile rîului din apropiere, sperînd că pot să treacă înot pe malul celălalt. Dintre aceştia, cei mai mulţi au murit înecaţi, iar alţii au pierit loviţi de săgeţi, încît valurile rîului spumegau înroşite de sîngele vărsat. Astfel, şi pe uscat şi pe apă, ura şi vitejia învingătorilor au distrus pe sarmaţi.

16. După acest şir de operaţiuni, s-a socotit necesar să li se curme tuturor orice speranţă şi mîngîiere a vieţii. Astfel, după ce le-au fost arse casele şi luate familiile, s-a dat ordin să li se strîngă toate mijloacele de trans-

https://biblioteca-digitala.ro

port pe apă, pentru a fi urmăriți cu ele cei pe care malul de dincolo îi scăpase de armele alor noștri. **17.** Și îndată, ca să nu se potolească elanul luptătorilor, soldați ușor înarmați s-au urcat în luntre și, conduși prin locurile ascunse ale rîului, au ocupat adăposturile sarmaților, care au fost luați prin surprindere și înșelați de faptul că vedeau bărci de-ale lor, cu vîslași compatrioți de-ai lor. **18.** Dar cînd și-au dat seama, din licărirea armelor, că se apropie pericolul de care se temeau, s-au refugiat în locurile mlăștinoase și oastea urmărindu-i i-a ucis pe cei mai mulți, obținînd victoria acolo unde nu credeau că vor putea lupta. **19.** După ce au fost nimiciți sau împrăștiați amicensii[77], au fost atacați fără întîrziere picensii[78], numiți astfel de la regiunile vecine. Pe aceștia nenorocirea altora și zvonurile care circulau îi speriaseră mai puțin, la gîndul că nu puteau fi urmăriți ușor, fiindcă erau împrăștiați pe o mare întindere și fără drumuri cunoscute. Pentru înfrîngerea lor s-a recurs la ajutorul taifalilor și al sarmaților liberi. **20.** Și cum situația locului cerea împărțirea cîmpului de luptă, oastea noastră și-a ales pentru operațiuni ținuturile vecine ale Moesiei, taifalii pe cele apropiate de țara lor, iar cei liberi au ocupat de asemenea regiunea vecină cu ei.

21. Limiganții, înspăimîntați de recentele exemple date de cei supuși sau nimiciți, au șovăit un timp, cu gînduri împărțite dacă să mai lupte sau să ceară pace, fiindcă aveau învățăminte serioase pentru ambele alternative. A învins totuși, pînă la urmă, sub presiunea sfaturilor celor bătrîni, hotărîrea de a se preda. Astfel, la feluritele forme de biruință s-a adăugat supunerea de bună voie a celor care-și cuceriseră pînă aci libertatea cu armele. Aceștia, pe cît își disprețuiseră stăpînii învinși și slabi, pe atît și-au înclinat grumazul înaintea celor pe care i-au văzut mai puternici. **22.** O mare parte dintre ei, pe baza încrederii care le-a fost acordată, și-au părăsit adăposturile din munți și au venit la tabăra romană, de unde au fost răspîndiți pe o mare întindere de cîmp cu părinți, copii, soții și cu puținul avut pe care în graba impusă l-au mai putut lua cu ei. **23.** Și cei ce mai înainte soco-

https://biblioteca-digitala.ro

teau că e mai bine să-şi piardă sufletele decît să muncească pămîntul, cît timp făceau din libertate o nebunie neînfrînată, s-au supus pînă la urmă necesităţii şi au consimţit să primească alte aşezări liniştite şi sigure, din care să nu mai fie mutaţi şi unde să fie feriţi de război. Primind aceste condiţii de bună voie, pe cît se credea, au stat potoliţi cîtva timp, dar după aceea au fost aţîţaţi de ferocitatea lor nativă către crime care le-au adus nimicirea, cum vom vedea la locul cuvenit.

24. După acest şir de operaţiuni desfăşurate cu succes, Illyricului i-a fost dublată apărarea. Împăratul s-a gîndit la cele două forme de întărire a acestei provincii şi tot el le-a înfăptuit. Căci, în primul rînd, a adus şi a aşezat în ţinuturile lor strămoşeşti nişte populaţii alungate şi bănuite prin mobilitatea lor, dar care pot să se poarte în viitor mai cu respect, şi, în al doilea rînd, ca o favoare şi mai mare, a pus peste ei rege nu pe un necunoscut oarecare, ci pe un tînăr de neam regal, pe care ei înşişi îl aleseseră mai înainte, distins prin calităţile sale trupeşti şi sufleteşti. **25.** În acest context de binefaceri, Constantius ajungînd acum să fie mai mult admirat decît temut, printr-un consens militar a fost numit pentru a doua oară Sarmaticus, de la numele celor învinşi. Înainte de a pleca, după ce a convocat toate cohortele, centuriile şi manipulele, s-a urcat la tribună şi, înconjurat de steaguri şi de tot corpul ofiţeresc, a adresat armatei, într-o formă plăcută tuturor, cum obişnuia, această cuvîntare:

26. „Amintirea faptelor săvîrşite cu glorie, mai plăcută vitejilor decît orice bucurie, mă îndeamnă să recapitulez, cu toată modestia, izbînzile pe care le-am obţinut împreună, fiindu-ne acordată de puterea divină soarta învingătorilor şi înainte de lupte, şi în însăşi fervoarea luptelor, ca apărători foarte credincioşi ai puterii romane. Căci ce se poate lăsa în urmă atît de frumos şi de demn de amintire posterităţii, decît ca armata să-şi arate mîndria pentru faptele cu vitejie îndeplinite, iar conducătorul pentru ordinele cu pricepere date? **27.** Tresăltau duşmanii furioşi şi plini de dispreţ, văzînd absenţa

https://biblioteca-digitala.ro

noastră din Illyricum pe cînd noi apăram pe itali şi pe galli. Prin tot felul de incursiuni ne devastau ţinuturile la hotare: pe trunchiuri de arbori scobite, trecînd uneori rîurile cu picioarele, nebizuindu-se nici pe lupte, nici pe arme, nici pe forţă, ci obişnuiţi cu jafuri pe furiş, temuţi chiar de la început de strămoşii noştri prin viclenie şi prin diferite chipuri de a se face nevăzuţi. Noi am suportat ce şi unde se poate suporta, găsindu-ne prea departe, cu speranţa că înfrîngerile mai uşoare pot fi împiedecate prin puterea comandanţilor noştri. **28.** Cînd, însă, urcîndu-şi obrăznicia din ce în ce mai sus, au ajuns să producă dezastre mari şi grele provinciilor, am luat măsuri de pază la căile de acces în Raetia, am întărit securitatea şi supravegherea Galliei. Nelăsînd în spate nici un motiv de teamă, am venit în Pannonia, cu ajutorul eternei puteri divine, şi am restabilit ordinea. Apoi am făcut toate pregătirile şi, după cum ştiţi, la sfîrşitul primăverii am trecut peste foarte mari obstacole care ne-au stat în cale: mai întîi în timpul construirii podului am căutat să nu fim prea mult expuşi mulţimii de săgeţi duşmane. Această lucrare fiind repede terminată, după ce am văzut şi călcat pămînturi duşmane, am aşternut la pămînt, fără mari pierderi din partea noastră, pe sarmaţi, care au încercat să reziste cu încăpăţînare chiar în faţa morţii. Am strivit pe cvazi care, sărind în ajutorul sarmaţilor, cu aceeaşi nerușinare au atacat rîndurile vitezelor noastre legiuni. Aceştia, după pierderi mari pe care le-au avut în vîrtejul luptelor, văzînd ce poate eroismul nostru, au aruncat armele şi şi-au întins, pentru a le fi legate la spate, mîinile lor pregătite pentru luptă. Dîndu-şi seama că singura lor salvare rămîne în rugăminţi de iertare, s-au aruncat la picioarele milostivului vostru Augustus, ale cărui lupte au avut sfîrşit glorios şi ei au putut constata de atîtea ori aceasta. **29.** Cu aceeaşi vitejie am biruit pe limiganţi: mulţi dintre aceştia au murit, iar pe alţii fuga de primejdie i-a împins în ascunzătorile mlaştinilor. **30.** După ce şi acestea au fost terminate cu succes, a venit timpul unei purtări mai blînde. Am silit pe limiganţi să emigreze departe,

https://biblioteca-digitala.ro

în locuri retrase, ca să nu poată după aceea să se pună în mişcare spre pieirea alor noştri. Am şi cruţat pe foarte mulţi. Pe Zizais, care ne va fi supus şi credincios, l-am pus în fruntea celor liberi, socotind că e mai bine să aibă barbarii regi puşi de noi, decît să-i înlăturăm pe cei puşi de ei. Şi ceea ce adaugă strălucire acestui eveniment sărbătoresc este faptul că a fost ales şi de către ei şi acceptat înainte de a-l numi noi. **31.** Aşadar, răsplata pe care ne-a adus-o o singură expediţie militară este împătrită. Am cîştigat noi toţi şi statul, întîi prin pedepsirea invadatorilor, iar în al doilea rînd pentru că aveţi destui captivi de la duşmani şi vitejii trebuie să fie răsplătiţi cu ceea ce ei înşişi au cîştigat prin sudoarea şi mîinile lor. **32.** Avem ample posibilităţi, avuţii şi în tezaur mulţi bani; prin eforturile şi vitejia voastră va fi asigurată integritatea patrimoniului fiecăruia. Căci aceasta se potriveşte cu dorinţele unui bun principe şi cu succesele obţinute. **33.** În sfîrşit, iau şi eu ca pradă numele duşman pentru a doua oară, cognomenul de Sarmaticus, pe care voi, printr-un consimţămînt unanim, să nu-mi fie socotită aroganţă că o spun, mi l-aţi atribuit pe merit".

34. După sfîrşitul acestei cuvîntări, toţi cei din adunare, mai înflăcăraţi ca de obicei, fiindu-le mărită speranţa în recompense, au început să strige veseli cuvinte festive, de laudă la adresa împăratului, luînd cerul ca martor că nu poate fi învins Constantius. Apoi s-au dus bucuroşi în corturi. Împăratul a mers de asemenea la cartierul său şi s-a odihnit timp de două zile, după care s-a întors la Sirmium cu pompa triumfală de rigoare, iar unităţile au revenit în cantonamentele lor.

14 **1.** Tot în aceste zile Prosper, Spectatus şi Eustathius trimişi ca soli la perşi, precum am arătat mai înainte[79], au ajuns la rege, care se întorsese la Ctesiphon[80]. I-au dat scrisoarea împăratului şi darurile. Cereau pace cu respectarea situaţiei existente şi, credincioşi însărcinărilor primite, nu se abăteau de la interesele şi maiestatea statului roman, insistînd ca tratatul de prietenie să fie întărit cu menţiunea că nu se va schimba nimic

https://biblioteca-digitala.ro

în ceea ce privește statutul Armeniei și Mesopotamiei. **2.** După ce au zăbovit mult acolo, fiindcă-l vedeau pe rege neclintit în pretenția lui de a i se recunoaște dreptul de stăpînire a acestor regiuni ca o condiție prealabilă pentru menținerea păcii, s-au întors fără vreun rezultat al negocierilor. **3.** Au fost trimiși apoi cu aceeași misiune și în aceleași condiții comitele Lucillianus și Procopius, pe atunci notar, care după aceea prins în rețeaua unor mișcări subversive, a ajuns la răscoală.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XVIII-A

1. Iulianus Caesar se îngrijeşte de bunăstarea gallilor şi ia măsuri ca pretutindeni să fie respectată dreptatea. 2. Iulianus Caesar repară fortificaţiile de pe Rin reluate de la duşmani, trece Rinul şi, după ce devastează parţial Alamannia ostilă, sileşte pe cinci regi alamanni să ceară pace şi să dea înapoi prizonierii. 3. De ce au fost decapitaţi generalul de infanterie Barbatio şi soţia sa, din ordinul lui Constantius Augustus. 4. Sapor, regele perşilor, se pregăteşte să atace cu toate forţele pe romani. 5. Protectorul Antoninus cu toţi ai săi fuge la Sapor şi-l încurajează în războiul de acum început împotriva romanilor. 6. Ursicinus, general de armată, chemat din Orient, după ce a ajuns în Thracia, este trimis înapoi în Mesopotamia, unde se întoarce şi, prin Marcellinus, urmăreşte mişcările lui Sapor. 7. Sapor cu regii chioniţilor şi ai albanilor intră în Mesopotamia. Romanii îşi incendiază ogoarele, duc pe ţărani în cetăţi şi întăresc cu fortificaţii şi garnizoane de pază malul de dincoace al Eufratului. 8. Şapte sute de călăreţi illyrici sînt atacaţi pe neaşteptate de perşi şi puşi pe fugă; Ursicinus scapă într-o parte, Marcellinus în alta. 9. Descrierea Amidei; cîte legiuni şi escadroane de cavalerie îi asigurau atunci paza. 10. Două fortăreţe romane se predau lui Sapor.

1 **1.** Acestea s-au petrecut într-unul şi acelaşi an în diferitele părţi ale pămîntului. În Gallia situaţia era mai bună, numele de consuli îi onora acum pe fraţii Eusebius şi Hypatius[1], iar Iulianus strălucit prin victoriile repurtate, deocamdată cu mai puţină grijă de război, în reşedinţa de iarnă de la Parisii, îşi concentra preocupările asupra bunului mers al provinciilor. Era atent ca nu cumva să apese prea greu pe cineva sarcinile impozitelor,

https://biblioteca-digitala.ro

să nu se facă abuzuri de putere, să nu se înmulţească profitorii, care-şi măreau avutul din suferinţele altora, iar în justiţie să nu se abată cineva fără pedeapsă de la legile echităţii. **2.** În acest din urmă domeniu a fost ajutat de faptul că el însuşi, judecînd procesele mai însemnate prin cauza dezbătută sau prin persoanele implicate, sta neclintit în judecarea obiectivă a ceea ce era drept şi nedrept. **3.** Şi deşi sînt multe faptele lui de laudă în controverse de acest fel, este suficient să citäm unul, pentru a caracteriza pe toate celelalte. **4.** Numerius[2], cu puţin înainte guvernator al Galliei Narbonensis[3], era acuzat de delapidare şi, la procesul lui, într-un mod neobişnuit în asemenea cazuri, era admis să asiste şi publicul. Acuzatul se apăra negînd şi nu exista nici o dovadă împotriva lui. Acuzatorul Delphidius[4], care-l ataca vehement, dezarmat de lipsa de dovezi, a strigat: „Oare va mai putea fi cineva vinovat, mărite Caesar, dacă va fi suficientă tăgăduirea?“ La această întrebare, Iulianus, cu înţelepciunea dictată de moment, a răspuns tot printr-o întrebare: „Dar va mai putea fi cineva nevinovat dacă va fi suficientă acuzarea?“ Ca acest caz sînt multe altele la fel din activitatea lui ca judecător.

2 **1.** Avînd a face o expediţie necesară, fiindcă bănuia din nişte zvonuri că unele districte ale alamannilor sînt ostile şi vor putea comite acte de agresiune dacă nu le va potoli şi pe acestea după exemplul celorlalte, se frămînta cu gîndul pe unde să le invadeze prin surprindere teritoriul cu forţa şi repeziciunea necesare, de îndată ce i se va prezenta ocazia favorabilă. **2.** După ce a stat şi a făcut multe şi variate planuri, l-a pus în aplicare pe cel care, după rezultat, s-a dovedit mai bun. Anume, a trimis fără ştirea cuiva, sub pretextul unei delegaţii, pe Hariobaudes[5], tribun fără comandă atunci, dar cunoscut prin devotamentul şi vitejia sa, la regele Hortarius[6], cu care eram în raporturi de pace, pentru ca de aci, ajungînd cu uşurinţă la hotarele celor ce făceau pregătiri militare, să poată afla ce uneltesc, fiindcă ştia bine limba barbarilor. **3.** Acesta a plecat să execute misiunea încredinţată, iar

https://biblioteca-digitala.ro

el, cînd anotimpul i-a fost favorabil, a strîns armata şi a plecat în expediţie. A socotit că, între cele mai urgente lucrări înainte de începerea luptelor, trebuie să ocupe şi să fortifice unele oraşe anterior distruse şi, de asemenea, să construiască alte magazii în locul celor arse, unde să se poată depozita proviziile aduse în mod obişnuit de britanni[7]. **4.** A făcut şi una şi alta mai iute decît se putea aştepta cineva. Căci şi magaziile au fost înălţate repede şi umplute cu alimente şi următoarele şapte oraşe au fost ocupate: Castrul lui Hercules[8], Quadriburgium, Tricensima, Novesium, Bonna, Antennacum şi Vingo, unde a apărut pe neaşteptate, dar într-un moment foarte potrivit, Florentius, prefectul pretoriului, cu armate şi cu provizii suficiente pentru mai mult timp.

5. Rămînea ca o lucrare foarte necesară, fortificarea oraşelor ocupate, cît timp încă nu intervenea vreo piedică. Indicii precise arată că barbarii au prestat atunci servicii de utilitate publică din teamă, iar romanii din dragoste faţă de conducător. **6.** În virtutea pactului din anul precedent, regii au trimis cu căruţele lor multe materiale necesare construcţiilor, iar soldaţii auxiliari, întotdeauna dispreţuitori ai serviciilor de acest fel, înduplecaţi de amabilitatea lui Iulianus, au dovedit destulă hărnicie, ducînd pe umeri fără murmur bîrne mai lungi de cincizeci de picioare şi dîndu-şi cea mai mare osteneală în executarea lucrărilor.

7. În timp ce reconstrucţia oraşelor era aproape gata, Hariobaudes, după ce a făcut toate cercetările, s-a întors şi a comunicat ce aflase. Cu forţe militare sporite toţi au venit la Mogontiacum, unde Florentius şi Lupicinus[9], succesorul lui Severus, susţineau cu tărie că aci trebuie făcut un pod de trecere. Caesar li se împotrivea categoric, arătînd că nu trebuie călcate teritoriile celor cu care avem tratate de pace, ca nu cumva, din cauza soldaţilor nedisciplinaţi, care fac jafuri, cum se întîmplă adesea, să se ajungă direct la ruperea tratativelor.

8. Totuşi, toţi alamannii împotriva cărora se pornise expediţia, văzînd că pericolul e la hotarele lor, cu ameninţări au îndemnat pe regele Soumarius[10], cu care în-

https://biblioteca-digitala.ro

cheiaserăm de curînd un tratat de prietenie, să nu lase pe romani să treacă. Districtele lui se găseau pe malul de dincolo al Rinului. Declarînd că singur nu poate rezista, o mulțime de barbari organizați într-o singură armată s-a apropiat de Mogontiacum pentru a opri cu forța trecerea fluviului. **9.** Două motive au arătat atunci ca bine inspirat planul lui Caesar: anume ca să nu fie călcate teritoriile prietenilor și nici podul să nu fie făcut cu pierderi de vieți omenești prin împotrivirea unor populații foarte războinice, că adică să fie construit podul în locul cel mai potrivit.

10. Dușmanii urmăreau cu mare atenție mișcările noastre. Deplasîndu-se încet pe celălalt mal, cînd vedeau de departe că ai noștri își întind corturile, stăteau de veghe fără somn zi și noapte, urmărind cu toată atenția să nu se încerce trecerea. **11.** Ai noștri, după ce au ajuns la locul prevăzut în plan, și-au făcut de jur împrejur un șanț și un parapet, căpătînd după aceea un repaos. Între timp, Caesar a chemat pe Lupicinus la consiliu și a poruncit unor tribuni destoinici să pregătească trei sute de soldați ușor înarmați, dar avînd pari lungi cu ei, fără să li se spună ce vor face și unde vor merge. **12.** La mijlocul nopții au primit ordin să se echipeze îndată, să se urce toți în patruzeci de bărci rapide, singurele pe care le-au putut găsi atunci, să coboare cu ele pe fluviu într-o tăcere desăvîrșită, nici vîslele să nu le folosească pentru a nu-i trezi pe barbari foșnetul apei și, sprinteni la minte și la trupuri, în timp ce dușmanii supraveghează focurile alor noștri, să debarce pe celălalt mal.

13. Pe cînd se făceau cu toată graba aceste pregătiri, regele Hortarius, aliat al nostru, neavînd gînduri de răzvrătire, dar fiind prieten și cu vecinii săi, a invitat la un banchet pe toți regii cu familiile lor și pe cei supuși lor, și petrecerea s-a întins, după obiceiul lor, pînă după miezul nopții. Atacați pe neașteptate de ai noștri tocmai pe cînd plecau, au scăpat fără să fie uciși sau prinși datorită întunericului și cailor pe care au sărit repede și, în învălmășeală, s-au făcut nevăzuți. Au fost uciși, însă, scla-

https://biblioteca-digitala.ro

vii şi însoţitorii care veniseră pe jos, salvîndu-se dintre ei puţini, care au putut fugi acoperiţi de întuneric.

14. Aflînd de trecerea romanilor, care atunci credeau că după expediţiile făcute îşi vor găsi o uşurare a eforturilor faţă-n faţă cu inamicul, intraţi în panică regii şi ostaşii lor, care păziseră cu toată grija să nu se construiască podul, alergau în toate părţile într-o dezordine generală şi, fără să-şi poată stăpîni spaima, se grăbeau să-şi pună la adăpost în locuri mai îndepărtate familiile şi avutul. În aceste condiţii, orice piedică a fost învinsă: podul a fost construit şi barbarii au putut vedea, contrar oricăror aşteptări, cum armata noastră trecea prin ţinuturile lui Hortarius, fără să producă vreo stricăciune. **15.** Odată însă ajunsă pe teritoriul regilor ostili, a înaintat repede, pîrjolind şi jefuind totul pe unde trecea.

După ce a ucis atîta mulţime de oameni şi le-a ars casele lor sărăcăcioase, de nu se mai întîlneau decît oameni morţi, sau căzuţi în genunchi cerînd îndurare, oastea a ajuns în regiunea numită Capellatii[11], sau Palas, şi şi-a aşezat tabăra unde pietrele de hotar despart ţinuturile romanilor de ale burgunzilor[12], pentru ca să primească în supunere pe Macrianus şi pe Hariobaudus[13], fraţi şi regi amîndoi, care, simţind că sînt aproape de dezastru, veniseră foarte neliniştiţi să ceară pace. **16.** După ei a venit şi regele Vadomarius, ale cărui posesiuni se găseau faţă-n faţă cu oraşul Rauraci. Făcînd uz de o scrisoare a principelui Constantius, care în cîteva cuvinte îi făcea o recomandaţie favorabilă, a fost primit în supunere cu uşurinţă, cum se şi cuvenea, fiindcă i se aprobase de către Augustus intrarea în clientela statului roman. **17.** Macrianus, admis împreună cu fratele său între acvile şi steaguri, a rămas înmărmurit de privelişte a armelor şi forţelor romane, pe care atunci le vedea pentru prima dată, şi a cerut protecţie pentru ai săi. Şi Vadomarius, în bune relaţiuni cu noi, fiindcă ne era şi vecin, admira strălucirea fastuoasă a armatei noastre, dar îşi amintea că această strălucire o văzuse adesea din fragedă copilărie. **18.** După deliberări îndelungate, li s-a acordat pace lui Macrianus şi lui Hariobaudus. Lui Vadomarius, însă, care venise nu

https://biblioteca-digitala.ro

numai pentru a-şi pune în siguranţă teritoriile, ci şi ca delegat pentru regii Urius[14], Ursicinus şi Vestralpus, la cererea de pace pentru ei nu s-a putut răspunde imediat, ca nu cumva, cum sînt barbarii nestatornici în credinţă, căpătînd curaj după plecarea alor noştri să se răscoale îndemnaţi de alţii. **19.** Dar după ce le-au fost arse şi lor holdele şi casele, mulţi dintre ei fiind ucişi sau luaţi prizonieri, prin soli care se rugau atît de pocăiţi, ca şi cum ei ne-ar fi făcut nouă dezastrele pe care le suferiseră, au obţinut pace aproape în aceleaşi condiţii ca şi ceilalţi. Între aceste condiţii, cea de primă urgenţă a fost să dea înapoi toţi prizonierii pe care-i luaseră prin desele lor incursiuni.

3 **1.** Pe cînd în Gallia pronia cerească rînduia astfel toate, la curtea lui Augustus a izbucnit furtuna unei noi urgii care, începînd de la o întîmplare fără importanţă, a adus numai jale şi doliu. În casa lui Barbatio, pe atunci general de infanterie, a apărut un roi de albine. Au fost consultaţi în legătură cu acest fapt profesionişti în arta prezicerii şi răspunsul a fost că aceasta este prevestirea unui mare eveniment, interpretarea plecînd de la faptul că aceste zburătoare, după ce s-au aşezat grămadă şi şi-au început activitatea într-un loc, pot fi alungate din acel loc cu ajutorul focului sau al sunetelor zgomotoase de ţambale. **2.** Soţia lui Barbatio, care se numea Assyria, nu era nici tăcută, nici prudentă. Pe cînd el era plecat în expediţie, foarte neliniştit de prezicerea care i se făcuse, ea, stăpînită de vanitatea-i femeiască, printr-o sclavă pricepută în ale scrisului, pe care o moştenea de la Silvanus, i-a trimis soţului ei o scrisoare, în care se văicărea şi-l ruga, ca după ce el va veni în locul lui Constantius, a cărui moarte o socotea apropiată, precum spera, să n-o părăsească pentru a lua în căsătorie în locul ei pe împărăteasa Eusebia, care era o femeie foarte frumoasă. **3.** A expediat această scrisoare cît a putut de pe ascuns, dar sclava, care făcuse o copie de pe scrisoarea dictată de stăpînă, după ce toţi s-au întors din expediţie, a fugit noaptea la Arbitio, şi, primită bine, i-a dat scrisoarea. **4.** Aces-

https://biblioteca-digitala.ro

ta, bucuros de un astfel de indiciu, cum era şi priceput în intrigi, a dat împăratului documentul compromiţător. Făcîndu-se, fără nici o întîrziere, cercetările conform uzanţelor, Barbatio a recunoscut că a primit scrisoarea, iar soţia că i-a scris-o. Cazul a fost socotit foarte grav şi amîndurora li s-au tăiat capetele. **5.** După pedepsirea acestora, cercetările au mers mai departe şi au fost supuşi torturilor mulţi vinovaţi şi nevinovaţi. Între aceştia din urmă, Valentinus[15], avansat de la gradul de şef al protectorilor la cel de tribun al gărzilor imperiale, abia a scăpat cu viaţă, după mai multe schingiuiri, socotit fiind complice împreună cu alţii, deşi el nici nu ştia nimic în legătură cu ce se întîmplase. Şi, ca o compensaţie pentru nedreptatea şi chinurile suferite, a fost numit comandant militar în Illyricum.

6. Barbatio însă era necioplit şi arogant, odios multora, mai ales pentru că, pe cînd îndeplinea funcţia de comandant al gărzilor sub Gallus Caesar, s-a dovedit perfid şi trădător. După moartea acestuia, înălţat la un grad militar mai mare, uneltea aceleaşi crime împotriva lui Iulianus Caesar şi, adesea, fără să se sinchisească de indignarea oamenilor de bine, spunea la urechile lui Constantius, întotdeauna deschise pentru defăimare, tot felul de grozăvii. **7.** Ignora, desigur, sfatul înţelept al lui Aristotel care, trimiţînd pe discipolul şi ruda sa Callisthenes[16] la regele Alexandru, îi recomanda adesea să vorbească politicos şi cît mai puţin în faţa omului care poartă în vîrful limbii puterea de viaţă şi de moarte.

8. Să nu ne mirăm că prevăd cele viitoare, uneori chiar nenorocirile, oameni ale căror minţi le socotim înrudite cu cele divine, cînd chiar animalele, care sînt lipsite de raţiune, îşi găsesc în tăcerea desăvîrşită mijlocul de a scăpa de primejdii. Iată, în această privinţă, următorul exemplu foarte cunoscut. **9.** Gîştele sălbatice, din cauza căldurii, părăsesc orientul şi se îndreaptă spre ţinuturile occidentale. Dar cînd trec peste munţii Taurus, care sînt plini de vulturi, de teama acestor zburătoare foarte puternice, îşi umplu ciocurile cu pietricele şi le ţin închise, ca nu cumva să le scape vreun strigăt, iar după ce, în

https://biblioteca-digitala.ro

zbor iute, au trecut peste colinele muntoase, dau drumul pietrelor şi-şi continuă calea fără grijă[17].

4 **1.** În timp ce la Sirmium se da toată atenţia acestor cercetări, în orient suna goarna unor mari primejdii. Regele Persiei, întărit cu ajutoare de la neamurile războinice pe care le pacificase, ardea de dorinţa de a-şi mări şi mai mult regatul. De aceea, pregătea arme, oameni şi provizii, cerînd ajutorul zeilor şi consultînd pe toţi ghicitorii asupra viitorului. A strîns toate cele necesare şi aştepta începutul primăverii, gata să pornească împotriva noastră.

2. Pregătirile lui devenind cunoscute mai întîi prin prizonieri, apoi prin informaţii sigure, o mare teamă a cuprins pe toţi, la gîndul calamităţilor pe care le poate aduce viitorul. La palat[18], în fabrica de minciuni bătîndu-se zi şi noapte (cum se zice) aceeaşi nicovală, după bunul plac al eunucilor, Ursicinus devenise pentru împăratul bănuitor şi fricos un fel de cap ameninţător al Gorgonei[19]. Despre acesta se spuneau multe, între care se repeta mai ales că, după ce a ucis pe Silvanus, trimis din nou să apere Orientul, ca şi cum alţii mai buni nu se găseau, acum aspira să ajungă şi mai sus. **3.** Mulţi din cei ce colportau astfel de defăimări se străduiau ca pe această cale să cumpere favoarea lui Eusebius, atunci şeful slujitorilor palatului, la intervenţia căruia, dacă trebuie spus adevărul, Constantius făcea orice. Eusebius dintr-un dublu motiv era pornit împotriva şefului cavaleriei: fiindcă acesta singur dintre toţi nu apela la intervenţia lui şi fiindcă nu voia să-i cedeze în Antiohia o casă pe care foarte mult ar fi dorit s-o aibă el. **4.** Ca o viperă plină de venin, care-şi învaţă puii să muşte, trimitea mai ales pe cameriştii adulţi ca, în timpul diferitelor servicii, cu vocea lor întotdeauna piţigăiată şi linguşitoare, să strecoare în urechile prea încrezătoare ale principelui cuvinte care să provoace ură înverşunată împotriva bravului bărbat. Şi ei repede îndeplineau poruncile. **5.** Din dezgust pentru astfel de lucruri ne vine să lăudăm pe Domitianus[20] de altă dată care, deşi a lăsat în amintirea poste-

https://biblioteca-digitala.ro

rităţii un nume detestabil, neasemănător tatălui şi fratelui său, totuşi merită laude pentru legea prin care a interzis, sub pedepse grave, să mai fie castrat vreun copil între hotărele jurisdicţiei romane. Fără această lege cine ar putea suporta pe mulţi, dacă abia pot fi suportaţi puţini? **6.** S-a procedat totuşi cu grijă, luîndu-se măsuri ca Ursicinus să nu fie rechemat, pentru că s-ar fi temut şi planul putea fi răsturnat, ci să fie ucis abia atunci cînd s-ar fi prezentat ocazia.

7. Pe cînd ei aşteptau nerăbdători un asemenea prilej, iar noi ne găseam pentru puţin timp la Samosata, odinioară capitală a strălucitului regat Commagene[21], din zvonuri dese şi repetate am aflat că se petrec iarăşi noi evenimente, despre care va fi vorba mai departe.

5 **1.** Un oarecare Antoninus, din negustor bogat ajuns contabil la comandamentul militar al Mesopotamiei, era atunci protector[22] priceput şi capabil, foarte cunoscut în toate ţinuturile acelea. Din lăcomia altora a fost făcut răspunzător de mari daune, dar în luptă cu cei puternici se vedea din ce în ce mai mult strivit sub povara nedreptăţilor, fiindcă judecătorii se pronunţau în favoarea celor mai tari. Ca să nu mai calce tot în spini, şi-a mlădiat conduita, ajungînd la compromisuri. S-a declarat debitor şi, printr-un aranjament formal, a trecut pe numele fiscului datoria. De aci nu i-a fost greu să se aventureze în acţiuni foarte grave. A cercetat cu discreţie toată organizarea statului, fiindcă cunoştea scrierea în ambele limbi[23], şi a cules toate datele care i s-au părut interesante, notînd unde se găseau unităţile militare şi în ce număr, de ce efective dispuneau în timp de campanie, dacă sînt din abundenţă cantităţile de arme, proviziile şi celelalte necesare războiului, de toate s-a interesat cu neobosită iscodire. **2.** A cunoscut astfel situaţia internă a întregului Orient şi a putut constata că grosul trupelor şi al fondurilor băneşti este concentrat în Illyricum, unde se găsea împăratul reţinut de interese majore. Apropiindu-se ziua cînd trebuia să achite suma pe care fusese constrîns din teamă, prin semnătură silită, să de-

https://biblioteca-digitala.ro

clare că o datorează, fiindcă se simțea împresurat din toate părțile de tot felul de primejdii, iar comitele tezaurului public tratîndu-l dușmănos favoriza partea adversă, s-a gîndit să fugă la perși cu soția, copiii și cu tot ce avea mai prețios. **3.** Ca să scape de soldații de la graniță, a cumpărat în condiții avantajoase un teren în Hiaspis[24], ținut care se găsește pe valea Tigrului. Cu această acoperire, nimeni nu-l întreba de ce a venit la granițele imperiului roman, întrucît mai existau și alții cu proprietăți acolo. Prin servitori credincioși și buni înotători a făcut legătura cu Tamsapor, care atunci era comandantul unităților militare de pe malul de dincolo și cu care se cunoștea mai dinainte. Ajutat de soldați sprinteni, trimiși de acesta din tabăra persană, și-a urcat în luntre tot ce avea mai scump și a trecut la adăpostul nopții pe celălalt mal, repetînd în sens contrar acțiunea acelui Zopyrus[25] care, în chip asemănător trădase Babilonul.

4. Pe cînd în Mesopotamia situația se găsea în acest stadiu, clica palatului, cîntînd mereu același refren împotriva noastră, a găsit în sfîrșit mijlocul de a face rău bunului bărbat[26], autoare și aținătoare la crimă fiind turma de eunuci care, cruzi și odioși întotdeauna, lipsiți de alte afecțiuni, numai bogățiile le îmbrățișează, ca pe niște fiice iubite. **5.** Și mijlocul găsit a fost hotărîrea ca Sabinianus[27], un bătrîn bogat, dar decrepit, slab și incapabil, deci pînă aci prea obscur pentru a obține vreun comandament, să fie pus mai mare peste Orient, iar Ursicinus, urmînd a lua comanda infanteriei ca succesor al lui Barbatio, să se întoarcă la curtea împăratului, pentru ca fiind aproape instigatorul dornic de schimbări, cum îl numeau, să poată fi atacat de dușmani temuți și periculoși.

6. În timp ce în tabăra lui Constantius se făceau aceste aranjamente, ca la un ospăț, sau ca pe scenă, și prin casele celor puternici se plătea prețul puterii obținute, Antoninus este dus la tabăra de iarnă a regelui și primit cu mare fast. Decorat cu ordinul cel mai înalt, și la perși cei cu acest ordin participă la ospețele regale, iar

https://biblioteca-digitala.ro

în adunări îşi spun părerea, cuvîntul lor avînd greutate în luarea hotărîrilor, nu cu timona şi nici cu vîsla, cum se zice, adică nu cu menajamente, sau pe ocolite, sau cu aluzii, ci cu toate pînzele sus ataca statul roman şi, atîţîndu-l pe rege cu aceleaşi cuvinte cu care Maharbal[28] îi reproşase lui Hannibal nehotărîrea, îi spunea mereu că poate să învingă, dar nu ştie să se folosească de victorie. **7.** Om umblat în lume şi cu întinse cunoştinţe, cucerind atenţia şi încîntînd urechile auditorilor, care nu-l lăudau, ci, ca feacii[29] lui Homer, îl admirau în tăcere, el le amintea cele petrecute în ultimii patruzeci de ani: că după războaie neîntrerupte, şi mai ales după cele de la Hileia şi de la Singara[30], unde s-a dat acea luptă nocturnă, foarte înverşunată, cînd armatele noastre au suferit un mare dezastru, perşii, deşi învingători, ca şi cum un fecial[31] ar fi venit în mijlocul lor şi i-ar fi oprit, nici măcar nu s-au atins de Edessa[32], sau de podurile de peste Eufrat; că ar fi trebuit dimpotrivă ca, sprijiniţi pe puterea armelor şi pe măreţele succese repurtate, să-şi fi întins hotarele, mai ales în acel timp, în care, datorită îndelungatelor războaie civile, sîngele puterii romane se vărsa pe ambele fronturi.

8. Prin aceste cuvinte şi altele la fel, spuse cu pricepere în timpul ospeţelor, la care se discuta, după obiceiul grecilor, despre pregătirile de război şi despre alte probleme serioase, îndemna pe rege ca îndată după trecerea iernii să înceapă războiul, promiţîndu-i că şi el îi va da ajutor cu credinţă oriunde se va simţi necesitatea.

6 **1.** Cam în aceleaşi zile Sabinianus, îngîmfat de puterea primită pe neaşteptate, ajungînd în ţinuturile Ciliciei[33], a dat celui înlocuit scrisoarea împăratului, care-i cerea să vină în grabă la curte, pentru a lua în primire o demnitate mai înaltă. Şi aceasta în momentul cînd, chiar dacă s-ar fi găsit atunci Ursicinus tocmai în Thule[34], necesitatea ar fi cerut să fie chemat de acolo şi trimis în Orient, ca unul care, prin capacitatea lui şi prin participarea la atîtea războaie, era cel mai cunoscător al tacticii militare persane. **2.** Aflînd de această schimbare,

https://biblioteca-digitala.ro

provinciile şi-au arătat de îndată nemulţumirea. Fruntaşii oraşelor şi poporul, prin repetate întruniri şi aclamaţii cu mîinile ridicate, cereau să fie menţinut în funcţie apărătorul lor comun. Ei nu uitaseră că timp de zece ani, cu nişte soldaţi simpli şi fără calităţi deosebite, le-a asigurat totuşi liniştea fără să fi avut vreo pierdere. Se temeau în acelaşi timp că, dacă el pleacă, soarta lor va fi în primejdie, fiindcă aflaseră că în locul lui a venit un om cu totul incapabil. **3.** Credem (şi n-avem motive să ne îndoim) că zvonurile îşi găsesc răspîndire zburînd prin aer şi că numai aşa au ajuns şi la perşi, care atît de repede au început să discute în consiliile lor despre cele ce se petreceau la noi. După multe discuţii într-un sens sau altul, la propunerea lui Antoninus au hotărît ca, întrucît Ursicinus a fost îndepărtat, iar noul comandant este un om slab, care nici nu se poate bizui pe ajutoarele cetăţilor, să forţeze trecerea Eufratului şi să meargă drept spre apus, ca să poată ocupa, înainte de a se afla ceva, provinciile neatinse pînă aci de necazurile vreunui război, în afară de cel din timpul lui Gallienus, şi îmbogăţite prin binefacerile unei păci îndelungate. Antoninus promitea că le va fi un conducător priceput în această acţiune, dacă-l va ajuta cerul. **4.** Hotărîrea a fost aplaudată şi întărită prin voinţa tuturora. Se depuneau acum toate eforturile să se strîngă de urgenţă cele necesare expediţiei: provizii, armată, armament, diverse alte materiale de război, toate au fost pregătite în cursul iernii.

5. Între timp, noi am zăbovit puţin dincoace de Taurus şi, grăbiţi să ajungem în părţile Italiei, conform ordinului împăratului, am sosit la fluviul Hebru, care izvorăşte din munţii odryşilor[35]. Acolo am primit o scrisoare a principelui, care ne poruncea să ne întoarcem imediat în Mesopotamia, fără slujitorii obişnuiţi, fiindcă nu vom avea de întreprins nimic periculos, toată răspunderea fiind încredinţată altuia. **6.** Era, de fapt, o uneltire a clicii imperiale, cu scopul ca, dacă expediţia perşilor nu va reuşi, să se atribuie acest eşec vitejiei noului co-

https://biblioteca-digitala.ro

mandant, iar dacă soarta va voi altfel, să fie acuzat Ursicinus ca trădător al statului.

7. Purtaţi pe drumuri fără nici o raţiune, după atîta uzură şi pierdere de timp, am sosit din nou în răsărit, unde Sabinianus ne-a primit cu dispreţ. Era un om de statură mijlocie, cu suflet mic şi îngust, care se speria şi de o şoaptă la masă, cu atît mai mult de freamătul luptelor.

8. Aflînd din informaţiile cercetaşilor, ca şi din declaraţiile fugarilor, că duşmanii se pregătesc de zor, am lăsat omuleţul să lîncezească mai departe şi am venit în grabă la Nisibis[36], cu toate cele necesare, pentru ca nu cumva perşii, prefăcîndu-se că ocolesc acest oraş, să-l ocupe prin surprindere. **9.** Şi în timp ce noi urgentam pregătirea în interiorul zidurilor, am văzut ridicîndu-se fumul şi strălucind focuri continui mai dese decît de obicei pe o linie care mergea de la Tigru, prin Castrul maurilor[37], Sisara[38] şi împrejurimi pînă spre oraş, indicii că cetele devastatoare trecuseră fluviul. **10.** Pornind repede în întîmpinarea lor, ca să nu ne taie drumurile, cînd am ajuns la două mile distanţă de ziduri, am văzut un copil cu o înfăţişare mai deosebită, care plîngea la marginea şoselei, pe o mică ridicătură de pămînt. În vîrstă cam de opt ani, pe cît am presupus, purta colier şi, după cum spunea, am înţeles că e de bună familie. **11.** Îl lăsase mama sa, în graba de a fugi, îngrozită de apropierea duşmanului. La ordinul comandantului, copleşit de milă, am luat copilul şi l-am aşezat pe cal în faţa mea, ca să-l duc înapoi în oraş. Dar duşmanii ajunseseră la ziduri şi umblau după pradă. De teamă să nu fiu împresurat în oraş, am lăsat copilul în faţa unei porţi pe jumătate deschisă şi, cu iuţeala unei păsări, am fugit într-un suflet la ai noştri. Puţin a lipsit de n-am fost prins. **12.** Căci pe cînd o aripă duşmană urmărea pe un tribun cu numele de Abdigildus[39], care fugea călare împreună cu ordonanţa, stăpînul a scăpat şi a fost prins slujitorul. Tocmai eu treceam ca un fulger de repede, cînd cei ce-l prinseseră îl întrebau cine e căpetenia care a ieşit din oraş, iar el a răspuns că e Ursicinus, venit de curînd, şi că acum s-a

https://biblioteca-digitala.ro

îndreptat spre muntele Izala[40]. L-au ucis pe cel interogat şi au luat-o toţi, în goană neîntreruptă, după mine care fugeam fără oprire. **13.** Datorită iuţelii calului, am putut fi mereu la mare distanţă de urmăritori şi am ajuns la Amudis[41], o mică fortăreaţă, unde am văzut pe ai noştri tolăniţi fără grijă, cu caii lăsaţi să pască. Am ridicat mîna cît mai sus şi fîlfîiam pulpana tunicii, acesta fiind semnul convenţional că duşmanii sînt aproape. Am intrat între ei şi am fugit cu toţii, deşi calul meu începuse să obosească. **14.** Era o noapte cu lună plină, care nu ne favoriza, fiindcă fugeam pe o cîmpie întinsă, fără vreun mijloc de ascundere, dacă ar fi fost nevoie; nu se vedeau nici arbori, nici vreun tufăriş, nimic altceva decît iarbă măruntă. **15.** Într-o astfel de situaţie ne-am gîndit să aşezăm pe spatele unui cal un felinar aprins, să-l legăm bine de jur împrejur, ca să nu cadă, apoi să mînăm calul slobod, fără călăreţ, spre stînga, iar noi s-o luăm spre dreapta, pe drumurile către munţi, pentru ca perşii, crezînd că lumina care se vede este pusă înaintea comandantului pentru a-l ajuta la drum, s-o ia şi ei tot în direcţia aceea. Dacă nu făceam aşa, înconjuraţi şi prinşi am fi ajuns robi la duşmani.

16. Scăpaţi de această primejdie, am întîlnit în cale un loc împădurit, plin de vii şi de pomi fructiferi, cu izvoare reci, de unde i s-a dat şi numele de Meiacarire. Locuitorii fugiseră toţi, n-am găsit decît un soldat ascuns singur într-o groapă ceva mai departe. L-am dus la comandant şi, fiindcă se arăta speriat şi se contrazicea în declaraţii, ni s-a părut suspect. Silit cu ameninţări, a început să mărturisească. Ne-a spus că s-a născut la Parisii în Gallia, că a luptat într-un escadron de cavalerie, dar că, temîndu-se de pedeapsă pentru o crimă comisă, fugise la perşi, unde s-a purtat cinstit, s-a căsătorit, are copii şi că, trimis ca spion la ai noştri, a adus adesea informaţii adevărate. Iar acum fusese trimis de Tamsapor şi de Nohodares, comandanţi ai coloanelor încărcate cu prăzi, şi tocmai era în drum spre ei, pentru a le comunica informaţiile culese. După ce s-au obţinut de la el şi alte ştiri despre duşmani a fost ucis.

https://biblioteca-digitala.ro

17. De acum grijile şi neliniştea au început să crească. Iuţind pasul, fiindcă ne presa timpul, am ajuns la Amida[42], oraş devenit după aceea cunoscut prin dezastrele pe care le-a suferit. Spionii noştri, întorşi din misiune, ne-au adus un pergament scris cu diferite semne şi figuri, făcut sul şi bine ambalat: ne era expediat de către Procopius, despre care am spus mai înainte că fusese trimis la perşi împreună cu Lucillianus[43]. Ne informa într-adins cifrat, ca nu cumva, dacă aducătorii vor fi prinşi şi se va descoperi sensul celor scrise, consecinţele să fie funeste. Iată textul pergamentului:

18. „După ce a surghiunit departe pe solii greci, poate i-a şi ucis, bătrînul rege, nemulţumit cu Hellespontul[44], a legat printr-un pod Granicus[45] cu Rhyndacus şi va veni cu mari mulţimi pentru a invada Asia. Prin firea sa este irascibil şi foarte aspru. Complice şi sfătuitor al lui este succesorul principelui roman Hadrianus[46] de altă dată. S-a zis şi s-a terminat cu Grecia dacă nu va lua măsuri de pază".

19. Acest text însemna că regele perşilor a trecut rîurile Anzaba[47] şi Tigrul cu îndemnul lui Antoninus, pentru a lua în stăpînire tot Orientul. Scrisul a fost descifrat foarte greu, din cauza obscurităţii sensului, şi s-a luat o hotărîre prudentă.

20. Era în acel timp peste Corduena[48], supusă puterii persane, un satrap numit Iovinianus[49], care ca tînăr fusese în ţinuturile romane şi simpatiza cu noi pe ascuns. Datorită faptului că fusese în Syria ca ostatic, atras de plăcerea studiilor liberale, simţea o dorinţă arzătoare de a se întoarce la noi. **21.** Trimis la acesta cu un centurion foarte de încredere să aflu ce se petrecea, străbătînd munţi neumblaţi şi trecînd prin strîmtori prăpăstioase, am ajuns la el. Cînd m-a văzut, m-a recunoscut şi m-a primit prieteneşte. I-am mărturisit numai lui de ce am venit şi, cu o călăuză dată de el, discretă şi cunoscătoare a locurilor, după ce am mers mult, am sosit la nişte stînci foarte înalte, de pe vîrful cărora se putea zări, dacă era senin, foarte bine orice obiect oricît de mic pînă la depărtare de cincizeci de mile. **22.** După ce am

https://biblioteca-digitala.ro

aşteptat acolo două zile, cînd soarele celei de-a treia zi a început să strălucească, am văzut tot pămîntul, pînă la cercul cel mai îndepărtat pe care-l numim orizont, plin de nenumărate cohorte militare şi pe rege înaintea lor, strălucind de splendoarea îmbrăcăminţii. Lîngă el, la stînga, era Grumbates[50], renumitul rege al chioniţilor, de vîrstă mijlocie, cu faţa brăzdată de riduri, dar cu o minte admirabilă, cunoscut prin multele victorii obţinute. La dreapta sa era regele albanilor[51], la fel ca şi celălalt prin rangul şi meritele sale. Iar după ei diferiţi generali distinşi prin autoritate şi putere, pe care-i urma mulţimea de războinici, toţi de rang social înalt, aleşi dintre forţele popoarelor vecine, deprinşi să suporte greutăţile şi primejdiile pe timp îndelungat. **23.** Pînă cînd ne vei povesti, Grecie fantezistă, despre Doriscus[52], cetate a Thraciei, şi despre trecerea în revistă a armatei între zidurile strîmte ale cetăţii? Fiindcă noi, prevăzători, sau, ca să spun mai exact, timizi, nu exagerăm nimic, ci spunem numai ceea ce se poate dovedi prin mărturii sigure şi neîndoielnice.

7 **1.** Lăsînd în urmă Ninive, mare oraş în Adiabena[53], regii au trecut veseli rîul Anzaba, după ce la mijlocul podului au făcut sacrificii şi măruntaiele victimelor le-au arătat semne de bună prevestire. Noi, socotind că grosul armatelor abia dacă poate trece în trei zile, ne-am întors repede la satrap şi ne-am odihnit, bucurîndu-ne de bună ospitalitate din partea gazdei. **2.** Cu forţele împrospătate, străbătînd locuri pustii şi singuratice, necesitatea fiindu-ne singurul sfătuitor, mai repede decît se putea spera, am revenit la ai noştri, cărora le-am confirmat ştirea ajunsă şi la ei că regii au trecut pe un pod de vase şi înaintează fără vreun ocol, drumul fiindu-le cunoscut. **3.** Au fost trimişi îndată călăreţi în goană la Cassianus, comandantul militar al Mesopotamiei, şi la Euphronius[54], pe atunci guvernator civil al provinciei, pentru a se lua măsuri să fie duşi ţăranii în locuri adăpostite, împreună cu familiile şi cu toate turmele, şi să se evacueze repede oraşul Carrhae[55], ale cărui ziduri

https://biblioteca-digitala.ro

erau slabe, iar după îndeplinirea acestor măsuri să se dea foc tuturor cîmpurilor, pentru a împiedica aprovizionarea duşmanului. **4.** După terminarea evacuărilor a început imediat pîrjolul, care a ars cu furie toate holdele, cu grîul dat în galben, şi toată iarba, de n-a mai rămas nimic verde între Tigru şi Eufrat. Atunci au fost mistuite de foc şi multe fiare, mai ales lei, care sînt foarte feroci prin acele locuri, dar dintre care de obicei mulţi mor, sau orbesc precum se va vedea. **5.** Prin văile acoperite cu tufişuri şi trestii ale rîurilor Mesopotamiei vagabondează nenumăraţi lei, întotdeauna nevătămători în timpul iernii, care pe acolo este foarte blîndă. Dar cînd timpul s-a încălzit de razele soarelui, în regiunile încinse de arşiţă sînt întărîtaţi de aburii fierbinţi şi de mulţimea de ţînţari care în roiuri umplu tot pămîntul. Şi fiindcă aceste insecte trag la ochi, ademenite de strălucirea şi umiditatea pupilelor, se aşează pe pleoape şi produc muşcături. Ca să scape de astfel de chinuri, leii ori sar în rîuri şi sînt înghiţiţi de valuri, ori se scarpină violent cu unghiile şi-şi scot ochii, devenind şi mai furioşi. Dacă n-ar fi loviţi de acest flagel, tot orientul ar mişuna de astfel de fiare.

6. În timp ce cîmpurile erau în flăcări, cum s-a spus, tribunii trimişi cu protectorii fortificau malul de dincoace al fluviului Eufrat cu redute, ori cu palisade, şi cu tot felul de întărituri, aşezînd maşini de război în locurile neexpuse inundaţiilor.

7. Pe cînd lucrările se executau cu toată repeziciunea, Sabinianus, conducătorul aşa de grozav al unui război ucigător, tocmai în aceste momente de pericol comun, printre mormintele din Edessa[56], fără să se teamă de ceva, ca şi cum se avea în vedere pacea cu morţii, se mişca încet, ca în clipele de viaţă liniştită, şi se desfăta în marea tăcerea a cimitirelor, punînd nişte histrioni să cînte şi să danseze în faţa lui pyrricha, ceea ce era de rău augur faţă cu locul şi împrejurarea. Dar fiindcă aceste lucruri triste de spus şi de înfăptuit sînt prevestiri ale celor următoare, cel mai bun lucru este ca fiecare din noi să se considere dator a le evita în viitor.

https://biblioteca-digitala.ro

8. În vremea aceasta regii, lăsînd în urmă Nisibis fără să-i producă mari stricăciuni, pentru a preîntîmpina lipsa de provizii, fiindcă focul se întinsese şi ardea totul, s-au îndreptat spre văile înverzite ale munţilor. 9. După ce au ajuns la vila Bebase[57], de unde, pînă la oraşul Constantia, care e la o depărtare de o sută de mile de această vilă, bîntuie o mare secetă, apă găsindu-se doar în puţuri, foarte puţină, s-au oprit, gîndindu-se mult ce să facă. Încrezători în rezistenţa şi puterile lor, erau gata să meargă mai departe, cînd, printr-un cercetaş devotat sînt informaţi că Eufratul, umflat de topirea zăpezilor, s-a revărsat pe mari întinderi şi că din această cauză nu mai poate fi trecut. 10. Speranţele fiindu-le contrazise de realitate, au început să se gîndească şi la ocazii pe care le aduce întîmplarea. Ţin un consiliu de urgenţă faţă cu această situaţie critică şi Antoninus, invitat să-şi spună părerea, propune să se schimbe drumul spre dreapta, pe unde sînt regiunile fertile, avîndu-se în vedere că partea dreaptă rămăsese pînă acum neatinsă, pentru ca printr-un lung ocol să fie ocupate punctele de sprijin Barzalo şi Claudias. El însuşi se oferă să-i conducă, spunîndu-le că acolo fluviul, fiind mai aproape de izvor, este mai mic şi mai îngust, nealimentat cu apa vreunui afluent, şi poate fi uşor trecut prin vad. 11. La auzul acestui plan, cel ce l-a propus este lăudat şi invitat să-i conducă pe unde ştie, astfel că toată armata îşi schimbă drumul mai înainte stabilit şi-l urmează pe conducător.

8 1. Prin informaţii sigure aflînd planul inamic, noi ne-am pregătit să ajungem în grabă la Samosata, pentru ca, trecînd pe acolo fluviul, să distrugem podurile care leagă Zeugma şi Capersana, dacă ne ajută norocul, şi să respingem atacurile inamice. 2. Dar s-a întîmplat o ruşine îngrozitoare, care poate că ar fi mai bine să fie trecută sub tăcere. Căci circa şapte sute de călăreţi ai celor două escadroane care veniseră din Illyricum trimişi pentru a da ajutor armatelor din Mesopotamia, temîndu-se de cursele de noapte, seara, cînd se cuvenea să fie

https://biblioteca-digitala.ro

mai bine păzite toate drumurile, au părăsit posturile de pază. **3.** Observînd aceasta, cam douăzeci de mii de perşi, conduşi de Tamsapor şi de Nohodares, i-au măcelărit pe ai noştri, care dormeau beţi, au trecut mai departe fără să-i vadă cineva şi s-au ascuns în dosul colinelor din apropierea Amidei[58].

4. Noi abia plecasem, precum am spus, în zorii zilei spre Samosata, dar speriaţi de strălucirea armelor, care se reflectau de pe un loc înalt, şi de strigăte că duşmanul este aproape, la semnalul care se dă de obicei pentru îmbărbătare la atac, ne-am oprit cu rîndurile strînse, socotind că nu e bine nici s-o luăm la fugă, fiindcă acum aveam în faţă pe cei ce ne urmăreau, nici să înfruntăm inamicul, fiindcă avea o cavalerie mai numeroasă şi am fi mers la moarte sigură. **5.** În cele din urmă, pe cînd ne întrebam, cu mîna pe arme, ce e de făcut, cîţiva dintre ai noştri înaintînd prea mult sînt ucişi. Acum armatele erau foarte aproape una de alta şi Antoninus, care mergea mîndru înaintea coloanelor, recunoscut de Ursicinus şi apostrofat cu reproşuri şi cu calificativele de trădător şi ticălos, scoţîndu-şi boneta persană pe care o purta pe vîrful capului ca semn distinctiv de onoare, a sărit de pe cal, şi cu corpul plecat, de aproape că atingea pămîntul cu faţa, a salutat pe Ursicinus, numindu-l patron şi stăpîn, şi cu mîinile împreunate la spate, poziţie care la assyrieni arată umilinţă, a spus: **6.** „Iartă-mă, prea mărite comite, că din necesitate, nu de voie am ajuns la aceste crime pe care le vezi. M-au împins într-o astfel de prăpastie urmăritorii nemiloşi ai fiscului, precum ştii, de a căror lăcomie nici chiar înălţimea ta, care ai încercat să mă aperi, nu m-ai putut scăpa"[59]. Spunînd acestea el s-a retras, nu întorcîndu-se cu spatele, ci, în semn de respect, mergînd de-a-ndăratelea cu faţa spre noi, pînă ce a dispărut.

7. Acestea s-au petrecut în curs de o jumătate de oră. Prin strigăte, soldaţii detaşamentului nostru din urma steagurilor, aflaţi pe vîrful unei coline, ne anunţă că o altă mulţime de călăreţi cuirasaţi se vede apropiindu-se din spate cu cea mai mare repeziciune. **8.** Cum se în-

https://biblioteca-digitala.ro

tîmplă de obicei în situaţii grele, cînd nu ştii ce poţi sau ce trebuie să faci, sub presiunea unei mulţimi imense, ne-am răspîndit toţi în toate părţile, pe unde i s-a părut fiecăruia mai puţin primejdios. Şi în timp ce încercam să scăpăm de pericol, ne-am amestecat cu duşmanul care ne încercuia. **9.** De acum chiar în dispreţul dorinţei de a trăi ne-am aruncat în luptă cu disperare, duşmanul reuşind totuşi să ne împingă pe malul abrupt al Tigrului. Aci unii s-au prăbuşit în fluviu şi mulţi au fost înghiţiţi de valuri, alţii au continuat lupta pe viaţă şi pe moarte, cîţiva, copleşiţi de densitatea rîndurilor duşmane, au fugit spre văile cele mai apropiate ale munţilor Taurus. **10.** Între aceştia din urmă am recunoscut pe generalul însuşi: înconjurat de un detaşament de luptători, împreună cu tribunul Aiadalthes[60] şi cu slujitorul, în goana calului s-a făcut nevăzut.

11. Eu ieşisem din rîndul tovarăşilor de luptă şi mă uitam să văd încotro s-o iau, cînd mi-a apărut în faţă Verinianus, ofiţer protector din garda imperială, cu o săgeată înfiptă în coapsă. Încercam să-i scot colegului săgeata, la rugămintea lui, dar, împresurat din toate părţile şi depăşit de perşi, am alergat într-un suflet spre oraş. Acesta, în partea spre care mă împingea fuga de duşman, era aşezat în pantă, cu un singur drum de acces, cu un urcuş foarte îngust între margini înalte într-o parte şi alta, fiindcă fusese tăiat dealul pietros pentru a se construi drumul mai scurt. **12.** Ajunşi aci ne-am oprit şi, amestecaţi cu perşii, care în aceeaşi goană urcau cu noi pe drum, pînă în zorii zilei următoare am stat nemişcaţi şi astfel îngrămădiţi, încît cadavrele celor ucişi nicăieri nu puteau găsi spaţiu să cadă, fiindcă în mulţimea lor se sprijineau unele de altele. Astfel, în faţa mea un soldat, căruia o puternică lovitură de sabie îi tăiase capul în două, stătea ca un stîlp, înghesuit din toate părţile. **13.** Şi deşi săgeţile aruncate de pe metereze prin toate mijloacele zburau pretutindeni, noi am scăpat totuşi de pericol, fiind foarte apropiaţi de ziduri. Intrînd în sfîrşit pe o poartă dosnică, am găsit oraşul plin de lume de ambele sexe adunată de prin împreju-

https://biblioteca-digitala.ro

rimi. Căci întîmplător tocmai în acele zile se ţinea un tîrg anual, care făcea ca numărul ţăranilor veniţi după cumpărături să fie şi mai mare. **14.** În îmbulzeala acestei mulţimi se amestecau tot felul de glasuri: unii îşi plîngeau pe cei pierduţi, alţii gemeau răniţi de moarte, mulţi strigau pe nume pe cei dragi, pe care, din cauza învălmăşelii, nu-i puteau vedea.

9 **1.** Acest oraş <Amida> fusese înainte destul de mic, dar Constantius, care pe atunci era Caesar, pentru ca locuitorii de prin apropiere să aibă un refugiu sigur, l-a înconjurat cu ziduri mari şi cu turnuri, pe cînd construia un alt oraş cu numele de Antoninupolis. Instalînd în el şi un depozit de maşini de război, l-a făcut să fie temut de duşmani şi a voit să-i dea numele său. **2.** În partea austrului este udat de un cot al Tigrului, care izvorăşte din apropiere. În partea din care bate eurus[61] se întind cîmpiile Mesopotamiei, iar în cea care este în bătaia acvilonului curge prin apropiere rîul Nymphaeus[62] şi este umbrit de vîrfurile munţilor Taurus, care despart neamurile transtigritane de Armenia. Din partea din care suflă zefirul atinge Gumathena[63], regiune roditoare şi cultivată; aci se găseşte şi satul numit Abarne[64], cunoscut prin instalaţii de băi calde foarte vizitate. Chiar în mijlocul Amidei, sub cetăţuie, ţîşneşte un izvor bogat, cu apă bună de băut, dar uneori mirosind din cauza aburilor calzi. **3.** Pentru paza acestui oraş era destinată permanent legiunea a cincia Parthica[65], împreună cu un detaşament de cavalerie, care nu era de dispreţuit, recrutat dintre localnici. Dar atunci şapte legiuni venite în grabă au luat-o înaintea mulţimii persane invadatoare şi s-au oprit lîngă ziduri, care erau foarte puternice. Două erau legiunile de magnentiaci[66] şi decentiaci, ostaşi siliţi de împărat după războaiele civile, fiindcă nu mai prezentau încredere în interior, să vină în Orient, unde nu exista altă teamă decît cea de războaie externe. Celelalte erau de tricensimani, decimani, fortenses, superventores şi praeventores, împreună cu Aelianus[67] ajuns acum comite. Am arătat că cei din această legiune din

https://biblioteca-digitala.ro

urmă, pe cînd erau doar recruți, sub conducerea celui amintit, și el atunci protector, au năvălit de la Singara și, surprinzînd pe perși adormiți, au ucis pe mulți dintre ei. **4.** Erau prezenți și o mare parte de arcași comiți; adică escadroane de cavalerie cu ostași numiți astfel fiindcă erau formate din barbarii de neam liber, excelînd între ceilalți prin puterea și vitejia în luptă.

10 **1.** Vîrtejul primului atac s-a risipit în eforturi disperate. Regele, cu poporul și semințiile pe care le conducea, schimbînd drumul de la Bebase, cum îl sfătuise Antoninus, spre dreapta prin Horren, Meiacarire și Charcha[68], pentru a da impresia că va trece de Amida, cînd s-a apropiat de fortificațiile romane, dintre care una se numește Reman, iar a doua Busan, a aflat prin spioni că în aceste fortificații se găsesc transferate bogățiile multora, ca în locuri sigure și de încredere. Mai mult, i s-a spus că acolo se află adăpostindu-și un prețios tezaur o femeie frumoasă cu o fiică micuță. Era soția unui oarecare Craugasius[69] din Nisibis, foarte bine văzut între fruntașii municipiului prin neamul, reputația și puterea sa. **2.** Grăbindu-se, din lăcomia de a răpi bunuri străine, cu un avînt sigur de izbîndă Sapor atacă fortificațiile. Apărătorii, în fața puhoiului dușman au fost cuprinși de panică și au depus armele, împreună cu ei predînd și pe cei ce se refugiaseră să se adăpostească acolo. Poruncindu-li-se să iasă, li s-au luat pe dată cheile porților și, intrările fiind deschise, este supus jafului tot ce fusese îngrămădit în interiorul fortificațiilor. Sînt scoase afară femei înnebunite de spaimă, copii care în brațele mamelor își începeau viața în mijlocul unor astfel de nenorociri. **3.** Regele, cînd a aflat că femeia despre care i se vorbise este soția lui Craugasius, i-a spus să se apropie fără teamă și, fiindcă a văzut-o acoperită pînă la gură cu un văl negru, i-a vorbit cu bunăvoință, dîndu-i speranțe că-și va revedea soțul și că nu se va atinge nimeni de ea. Auzise că soțul o iubește foarte mult și socotea că va cumpăra cu acest preț predarea orașului Nisibis. **4.** Pentru că erau acolo și alte fecioare,

https://biblioteca-digitala.ro

consacrate religiei de rit creştin, le-a promis că vor fi respectate şi că vor putea servi cultului religios după practica lor obişnuită, fără să fie oprite de cineva. Simula, desigur, pe moment blîndeţea, pentru ca toţi pe care-i îngrozise mai înainte prin răutatea şi cruzimea sa să vină de bună voie, fără teamă, siguri, pe baza acestor exemple, că pe el înalta demnitate pe care o are l-a făcut să fie mai omenos şi cu deprinderi mai civilizate.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XIX-A

1. Sapor îndeamnă pe apărătorii Amidei să se predea, dar este atacat cu săgeţi şi suliţe de garnizoanele oraşului. Regele Grumbates încearcă acelaşi lucru, dar fiul său este ucis. 2. Amida este împresurată şi timp de două zile atacată de două ori de către perşi. 3. Ursicinus încearcă zadarnic să vină în timpul nopţii în ajutorul celor asediaţi, căci i se opune Sabinianus, comandantul armatei. 4. Ciuma izbucnită în Amida este potolită după zece zile de o mică ploaie; despre cauzele şi felurile ciumei. 5. Amida este atacată pe de o parte din afara zidurilor, iar pe de alta printr-o intrare subterană sub conducerea unui transfug. 6. Năvala legiunilor gallice produce mari pierderi perşilor. 7. Turnuri şi alte mijloace de asalt sînt duse la ziduri; romanii le incendiază. 8. Cu ajutorul unor terase înălţate lîngă ziduri perşii invadează Amida. Marcellinus după cucerirea oraşului scapă în timpul nopţii şi fuge în Antiochia. 9. Dintre conducătorii romani ai Amidei, unii sînt ucişi în chinuri, alţii puşi în lanţuri. Craugasius din Nisibis de dorul soţiei captive fuge la perşi. 10. Plebea de la Roma din cauza lipsei de alimente se revoltă. 11. Sarmaţii limiganţi sub pretext că cer pace înşală şi atacă pe împărat, dar sînt respinşi cu mari pierderi pentru ei. 12. Mulţi sînt trimişi în judecată şi condamnaţi pentru crima de lezare a maiestăţii imperiale. 13. Comitele Lauricius reprimă tîlhăriile isaurilor.

1 **1.** Regele[1], bucuros de acest rezultat care aducea nefericita captivitate a alor noştri, aşteptîndu-se la succese asemănătoare, a pornit mai departe şi, după puţin timp de mers, în a treia zi a ajuns la Amida. **2.** Pe cînd aurora îşi răspîndea lumina, toate cîte se puteau vedea fremătau de arme strălucitoare şi cavaleria îmbrăcată

https://biblioteca-digitala.ro

în fier umplea cîmpiile şi dealurile. **3.** El, călare, mai înalt decît ceilalţi, mergea înaintea suitei sale purtînd în loc de diademă o figură de aur reprezentînd un cap de berbece[2], încrustată cu pietre scumpe, sublim între domnitorii de cel mai înalt rang şi între feluritele neamuri care-l însoţeau. Venise ştirea că el va încerca să aibă cu apărătorii zidurilor numai o convorbire, grăbindu-se, după sfatul lui Antoninus, să meargă mai departe. **4.** Dar puterea cerească, pentru ca să închidă nenorocirile întregului imperiu roman în marginile unei singure regiuni, îl făcuse să se socotească extraordinar şi să creadă că toţi cei asediaţi, de îndată ce-l vor vedea, pierduţi de teamă vor veni umiliţi să i se supună. **5.** Stătea călare în faţa porţilor, însoţit de o cohortă regală şi, pe cînd se apropia şi mai mult, pentru ca să poată fi cunoscut mai bine după înfăţişare, s-ar fi prăbuşit sub ploaia de săgeţi şi de celelalte feluri de arme, ţintă loviturilor tocmai datorită însemnelor lui, dacă nu l-ar fi scăpat praful care se înălţase şi din cauza căruia n-a putut fi bine ochit. I-a fost doar găurită într-o parte îmbrăcămintea de lovitura unei săgeţi acestui om care avea să producă după aceea atîtea dezastre. **6.** Ca şi cum s-ar fi înfuriat împotriva unor profanatori de temple, afirmînd că s-a atentat la viaţa stăpînului atîtor regi şi popoare, stăruia să se pregătească prin toate mijloacele distrugerea oraşului; dar la rugăminţile celor mai de seamă căpetenii să nu-şi verse mînia aci, căci prin aceasta ar însemna amînarea glorioaselor acţiuni începute, domolit şi de intervenţia binevoitoare a celor mai înalte ranguri, a hotărît ca a doua zi o delegaţie să ceară apărătorilor să se predea.

7. În acest scop, dimineaţa de vreme, Grumbates, regele chionitilor, învestit cu această misiune, venea spre ziduri cu o ceată de însoţitori voinici, dar un observator foarte expert l-a zărit ca la o bătaie de săgeată şi, cînd a apreciat că distanţa îi permite, ţintind cu balista, l-a lovit pe fiul acestuia, un băiat destul de tînăr şi distins prin neam şi frumuseţe, care se găsea alături de tatăl lui, perforîndu-i pieptul şi inima. **8.** La căderea lui, toţi

https://biblioteca-digitala.ro

însoțitorii au luat-o la fugă, dar îndată răzgîndindu-se s-au întors, ca să nu fie răpit, și prin strigăte deosebite au dat alarma. Au alergat numeroși soldați de diferite neamuri și s-a dat o luptă crîncenă, de ambele părți săgețile căzînd ca grindina. **9.** După atacuri nimicitoare prelungite pînă la sfîrșitul zilei, cînd de-acum începuse noaptea, datorită întunericului a putut fi scos corpul neînsuflețit al tînărului dintre grămezile de cadavre și șiroaiele de sînge. Așa s-au bătut pe vremuri la Troia două armate îndîrjite de aprigul Marte pentru trupul acelui prieten iubit de căpetenia thessaliană[3].

10. Curtea regală a fost îndurerată de această moarte și toți fruntașii au prezentat condoleanțe tatălui pentru pierderea suferită. S-a întrerupt în chip de doliu activitatea și fiecare națiune, în ritualul ei, a jelit pe tînărul distins și iubit pentru calitățile sale. În armura-i obișnuită a fost ridicat și depus pe un catafalc mare și înalt, înconjurat de alte zece catafalcuri mai mici, fiecare avînd așezat pe el chipul unui om mort, așa de bine imitat fiecare, încît păreau corpuri adevărate, nu manechine[4]. Și timp de șapte zile toți bărbații în corturi, grupați pe unități, și-au trecut vremea cu mese funebre, dansuri rituale și cîntece triste, jelind pe tînărul nobil. **11.** Iar femeile, cu vaiete înfiorătoare, îl boceau fiecare în limba poporului ei, deplîngînd moartea celui răpit în floarea vîrstei, cum sînt văzute adesea plîngînd adoratoarele Venerei la sărbătoarea lui Adonis, care este o reprezentare mistică a rodniciei ogoarelor[5].

2 **1.** Corpul a fost ars și cenușa depusă într-o urnă de argint, care la dorința tatălui trebuia să fie dusă pe pămîntul natal. S-a ținut un consiliu și s-a hotărît ca manii[6] tînărului ucis să fie cinstiți prin distrugerea și arderea cetății. Căci nici Grumbates nu voia să meargă mai departe înainte de a-i fi răzbunată pierderea unicului său fiu. **2.** S-a dat un repaos de două zile, în care timp au fost trimiși soldați să devasteze ogoarele, care erau cultivate ca-n timp de pace și pline de recolte. Cetatea a fost înconjurată de unități de scutari mărite de cinci

https://biblioteca-digitala.ro

ori şi a treia zi în zori tot cîmpul care se putea cuprinde cu privirea era plin de escadroane de cavalerie. Şirurile, înaintînd în pas de voie, au ocupat locurile pe care li le oferea de acum soarta. **3.** Perşii au asediat cetatea, încercuind-o complet. Partea dinspre răsărit, de rău augur pentru noi, căci acolo căzuse tînărul, a revenit chionitilor, iar partea de miazăzi cusenilor. Albanii păzeau partea de nord, iar segestanii, cei mai războinici dintre toţi, pe cea de apus. Cu aceştia din urmă înaintau încet, ca nişte piscuri mişcătoare, grupurile de elefanţi, cu pielea zbîrcită pe corpurile lor respingătoare, care duceau deasupra lor ostaşi înarmaţi, spectacol producînd groază mai mult decît orice spectacol groaznic, cum am arătat adesea.

4. Văzînd atîtea popoare întoarse acum spre pieirea alor noştri, mobilizate pentru a da foc lumii romane, nemaiputînd spera salvarea, ne îngrijeam să avem un sfîrşit glorios al vieţii, dorit de noi toţi. **5.** De la răsăritul, pînă la apusul soarelui, liniile de luptă ale duşmanului stăteau, ca şi cum erau bătute în cuie, fără să se vadă vreo mişcare, fără să se audă un sunet, nici măcar nechezat de cai nu se auzea. În aceeaşi formaţie în care veniseră, s-au retras pentru hrană şi somn, iar a doua zi, cînd mai rămăsese încă puţin din noapte, în sunetul goarnelor au înconjurat ca o teribilă coroană oraşul, ca şi cum acesta avea să cadă în curînd. **6.** Şi cînd Grumbates a aruncat în sus o suliţă plină de sînge, după ritul lor şi după obiceiul fecialului nostru, oastea în zăngănit de arme s-a repezit la ziduri. Îndată vîrtejul groaznic al războiului s-a învolburat, prin înaintarea escadroanelor de cavalerie, care alergau cu toată repeziciunea la luptă, ca şi prin apriga şi îndîrjita apărare a alor noştri.

7. Propulsaţi de scorpioni[7], bolovanii de piatră au ucis mulţi duşmani, zdrobindu-le capetele. Unii, străpunşi de săgeţi sau ţintuiţi de suliţe, acopereau pămîntul cu corpurile lor. Alţii, răniţi, cereau ajutor tovarăşilor care fugeau. **8.** Nici în cetate nu era mai mică jalea sau mai puţini morţi, din cauza norului des de săgeţi care, prin mulţimea lor, întunecau văzduhul, şi din cauza maşinilor de

https://biblioteca-digitala.ro

război, pe care le aveau perşii de la jefuirea Singarei[8], producînd şi cu acestea răni nenumărate. **9.** Soldaţii împresuraţi îşi împrospătau puterile înlocuindu-se unul pe altul la luptă, căzeau răniţi de moarte în maxima ardoare a apărării, rostogolindu-se loviţi trînteau şi pe cei din apropierea lor, sau încă în viaţă, cu săgeţi înfipte în corp, căutau spre cei ce li le puteau trage afară. **10.** Astfel măcelul aducea măcel şi aşa se prelungea urgia pînă la sfîrşitul zilei şi nici întunericul serii nu-i putea pune capăt, pentru că de ambele părţi se dădea lupta cu mare înverşunare. **11.** Noaptea le trecea sub greutatea armelor şi colinele răsunau de strigăte dintr-o parte şi alta, ai noştri ridicînd în slăvi virtuţile lui Constantius Caesar, ca domn al lumii şi stăpîn a toate, iar perşii dîndu-i lui Sapor numele de Saansaan şi Pyroses, ceea ce însemnează rege al regilor şi învingător în războaie[9].

12. Înainte de a se lumina de ziuă, la semnalul dat cu goarna, ca stolurile de păsări înaintau nenumăratele oşti mînate de aceeaşi fervoare a luptei. Şi pe unde se putea vedea, în lung şi-n lat cîmpurile şi văile nu arătau altceva decît armele strălucitoare ale neamurilor pămîntului. **13.** Cu strigăte de atac, toţi au năvălit la întîmplare, dar o mare furtună de săgeţi zbura de la ziduri, şi, pe cît se putea urmări cu privirea, nici o săgeată nu era trimisă zadarnic, toate căzeau în mulţimea de duşmani. Noi, în mijlocul acestui infern, luptam pentru a ne găsi scăpare şi, precum am spus, din dorinţa de a muri eroic.

De la începutul zilei pînă la lăsarea întunericului, sorţii izbînzii neînclinînd nici într-o parte, nici în cealaltă, lupta era condusă mai mult de ferocitate, decît de chibzuinţă. Căci scoteau la fel strigăte şi cei ce loveau şi cei ce erau loviţi, ca şi cum cineva putea prin exaltare să scape fără rană. **14.** În sfîrşit, noaptea a pus capăt măcelului şi mulţimea pierderilor a dat ambelor părţi un repaus mai lung.

Dar cînd ne-a fost dat timpul de odihnă, munca neîntreruptă şi nesomnul ne-au istovit şi puţinele puteri

https://biblioteca-digitala.ro

care ne mai rămăseseră. Pe lîngă acestea, mai ales produceau groază sîngele şi faţa palidă a muribunzilor, cărora lipsa de timp nu îngăduia să li se acorde ultima mîngîiere a înhumării. În interiorul cetăţii, cele şapte legiuni, mulţimea amestecată de orăşeni şi ţărani de ambele sexe, precum şi alţi soldaţi răzleţi, făceau ca numărul total al celor asediaţi să se ridice la douăzeci de mii[10]. **15.** Îşi îngrijea fiecare rănile cum putea, cu pansamentele pe care le avea. Unii, răniţi grav, îşi dădeau duhul scăldaţi în sînge, alţii, care căzuseră străpunşi de sabie, erau lăsaţi în părăsire pînă le ieşea sufletul, fiindcă serviciul medical nu-i mai trata pe cei răniţi de moarte, ca să nu le prelungească zadarnic suferinţele. Mulţi suportau dureri mai grele decît moartea, răbdînd să li se scoată săgeţile din corp, deşi salvarea le era îndoielnică.

3 **1.** În timp ce la Amida se dădea lupta cu pierderi mari de ambele părţi, Ursicinus, deşi stînjenit de faptul că depindea de bunul plac al lui Sabinianus, îl îndemna totuşi pe acesta, care avea atunci autoritate mai mare în conducerea armatei şi care-şi petrecea timpul tot pe lîngă morminte, să adune toţi infanteriştii uşor înarmaţi şi, pe drumuri ascunse, să vină în grabă pe sub poalele munţilor. Aceste trupe de ajutor, dacă le favoriza norocul, puteau să ocupe prin surprindere posturile de pază inamice, să dezarmeze gărzile de noapte care apărau spatele în jurul zidurilor şi, prin dese atacuri, să străpungă liniile asediatorilor. **2.** Sabinianus se împotrivea oricăror îndemnuri, ca şi cum ar fi fost dăunătoare, şi arăta o scrisoare a împăratului, care poruncea clar să se facă tot ce era posibil cu armata lăsată acolo unde se găsea. Dar păstra în adîncul inimii mandatul care i se încredinţase la curte să limiteze predecesorului său dornic de glorie orice mijloc de a dobîndi laudă, chiar dacă era în joc interesul statului. **3.** Pînă acolo se grăbea cu primejduirea provinciilor, ca nu cumva să fie anunţat acest militar adevărat ca autor sau părtaş al unei isprăvi memorabile. Astfel, cu puterile paralizate, trimitea adesea cercetaşi la noi (deşi din cauza pazei

https://biblioteca-digitala.ro

severe nimeni nu putea intra uşor în oraş) şi se gîndea la multe lucruri bune, dar n-avea cum să le ducă la îndeplinire, asemenea unui leu fioros prin mărimea corpului şi prin sălbăticie, căruia însă i s-au tăiat unghiile şi dinţii, fiind pus astfel în imposibilitate de a-şi salva de la pericol puii prinşi în capcană.

4 **1.** În oraş, fiindcă serviciile de înhumare nu puteau face faţă mulţimii de cadavre care acopereau străzile, la atîtea nenorociri s-a adăugat ciuma, molimă hrănită de intrarea corpurilor în putrefacţie, de aburii calzi, care se ridicau, şi de multele suferinţe ale populaţiei. Care sînt diferitele feluri ale acestei boli, cum apare ea de obicei, voi explica pe scurt.

2. Filozofi[11] şi medici iluştri au arătat că bolile molipsitoare se nasc din excesul de frig, de căldură, de umezeală şi de uscăciune. Din această cauză locuitorii ţinuturilor mlăştinoase sau umede suferă de tuse, boli de ochi şi altele la fel. Dimpotrivă, cei din ţinuturi înfierbîntate se istovesc de febră şi de inflamaţii. Dar cu cît puterea focului este mai activă decît celelalte, cu atît uscăciunea duce mai repede la nimicire. **3.** Aşa a fost în Grecia de demult, care timp de zece ani a dus război pentru ca să nu scape străinul de pedeapsa meritată din vina de a fi despărţit o căsătorie regală. În acest război de lungă durată mulţi au pierit de săgeţile lui Apollo, care reprezintă soarele. **4.** Şi precum arată Thucydides, acel dezastru, pe care l-au suferit atenienii la începutul războiului peloponesiac, a fost o molimă[12] care, strecurîndu-se din ţinutul fierbinte al Etiopiei, a ajuns în Atica. **5.** Unii spun că aerul şi apele viciate de mirosul cadavrelor, sau de alte cauze similare, atacă în cea mai mare măsură sănătatea. Este sigur că o schimbare neaşteptată a aerului dă naştere la unele afecţiuni. **6.** Alţii afirmă că aerul îngroşat de unele emanaţii ale pămîntului, împiedicînd transpiraţia corporală, aduce multora moartea. De aceea, în afară de oameni, celelalte animale, fiind mereu aplecate cu capul în jos, după cum

https://biblioteca-digitala.ro

arată Homer[13] şi observaţia însăşi, cînd a apărut o astfel de boală ştim că ele mor mai repede decît oamenii.

7. Prima specie de ciumă se numeşte pandemică[14] şi bîntuie în locuri uscate, producînd bolnavilor febră continuă; a doua se numeşte epidemică şi apare temporar, atacînd lumina ochilor şi stricînd echilibrul humoral al corpului; a treia, loemodes, e la fel temporară, dar aduce moartea fulgerător.

8. Loviţi de această pestă, unii au murit datorită temperaturii excesive, pricinuită nu numai de boală, dar şi de mulţimea din jur. În sfîrşit, în noaptea care a urmat după a zecea zi, o mică ploaie a purificat aerul şi ne-a adus în corpuri sănătatea.

5 1. Între timp, perşii înconjurau fără răgaz cetatea cu parapete, ridicau terase şi făceau turnuri înalte cu frunţile de fier, instalînd în vîrful fiecăruia cîte o balistă, ca să tragă în apărătorii de pe metereze. Totuşi, lupte uşoare de arcaşi şi prăştiaşi nu încetau nici un moment. 2. Erau cu noi două legiuni magnentiace, aduse de curînd din Gallia, cum am spus mai înainte, formate din bărbaţi viteji şi îndrăzneţi, abilitaţi pentru lupta în cîmp deschis, dar pentru acele arte ale războiului de care aveam nevoie nu numai că nu erau pregătiţi, dar chiar produceau mari perturbaţii. Nu puteau nici să mînuiască maşinile, nici să ajute pe cineva la construcţia lucrărilor, ci năvăleau orbeşte şi luptau cu prea mare temeritate, întorcîndu-se micşoraţi ca număr şi fiind de folos atît cît foloseşte, cum se spune, într-un uriaş incendiu apa adusă de mîna unui singur om. 3. În cele din urmă li s-au încuiat porţile şi, fiindcă tribunii nu le dădeau voie să iasă, scrîşneau din dinţi ca fiarele. Dar, în zilele următoare, capacitatea lor de luptă şi-a arătat strălucirea, cum vom vedea mai departe.

4. Într-un loc ferit al zidului din partea de miazăzi, lîngă fluviul Tigru, era un turn mare, construit pe o stîncă înaltă şi abruptă, de nu te puteai uita din vîrful turnului în jos fără să-ţi vină ameţeală. De la baza stîncii o cărare subterană cu scări ducea pînă la nivelul so-

https://biblioteca-digitala.ro

lului cetății și pe acolo se aducea pe ascuns apă din rîu, cum am văzut asemenea scări bine făcute la toate cetățile mărginite de rîuri. **5.** Prin această hrubă, neglijată de pază, fiindcă era prăpăstioasă, sub conducerea unui transfug din oraș, care trecuse de partea inamicului, șaptezeci de săgetători persani din garda regală, pricepuți și de încredere, apărați de liniștea locului, s-au urcat unul cîte unul, în miez de noapte, pînă la etajul al doilea al turnului, unde au stat ascunși pînă dimineața, cînd au arborat o bucată de stofă roșie, ca semn de începerea luptelor. Cînd au văzut că orașul este înconjurat din toate părțile de trupele lor, golindu-și tolbele și aruncîndu-le la picioare, cu strigăte răsunătoare de îndemn la luptă, au început să arunce în noi săgeți, cu cea mai mare precizie. Toate liniile de bătaie inamice au năvălit dese, cu și mai mare avînt decît înainte, asupra orașului. **6.** În fața acestei situații grele, neștiind cui să facem față mai întîi: celor care ne atacau de sus, sau mulțimii care, pe scări rezemate de zid, se urca să atace pe apărătorii meterezelor, ne-am împărțit sarcinile. Am adus cinci baliste ușoare și le-am așezat contra dușmanilor din turn. Cu acestea am aruncat fără încetare suliți de lemn, străpungînd uneori cîte doi inamici deodată și cei mai mulți au căzut răniți, iar alții, speriați de zgomotul balistelor, au sărit din turn și au rămas morți pe loc. **7.** După ce am terminat repede cu aceștia, am dus aruncătoarele la locul lor și toți au alergat la luptă, acum zidurile putînd fi apărate mai ușor. **8.** Indignați de trădarea criminală a dezertorului, soldații, ca și cum ar lupta în cîmp deschis, atît de aprig aruncau cu brațele lor puternice săgeți, sulițe și pietre în rîndurile dușmanilor, încît aceștia, cînd ziua a ajuns la amiază, speriați de pierderile suferite, s-au retras în corturi, cu lacrimi și jale pentru atîția morți.

6 **1.** Norocul ne aducea o adiere de speranță, fiindcă ziua trecuse pentru noi fără mari pierderi, pe cînd dușmanilor le adusese un adevărat dezastru. În restul timpului ne-am odihnit să ne refacem puterile, iar la în-

https://biblioteca-digitala.ro

ceputul zilei următoare am văzut din fortăreață cum un mare puhoi de lume era dus din fortul Ziata[15], care căzuse, în interiorul ținutului dușman. În acest loc întărit și larg, — căci, are un spațiu interior de zece stadii[16] — se refugiase multă populație de toate condițiile și vîrstele. 2. Pentru că și alte forturi în acele zile au fost cucerite sau incendiate, mii de oameni au luat drumul sclaviei. Dintre ei, mulți erau bătrîni neputincioși, femei înaintate în vîrstă, oameni care din diferite cauze nu mai puteau rezista drumului lung. Acestora li se curma dorința de a trăi, tăindu-li-se vinele de la picioare și fiind lăsați în drum.

3. Văzînd convoaiele nenorocite, soldații galli, într-un elan explicabil, dar intempestiv, cereau să li se dea voie să se încleștеze în luptă cu dușmanul, amenințînd cu moartea pe tribuni și pe ceilalți superiori, dacă-i opresc de la atac. 4. Și după cum fiarele ținute în cușcă, întărîtate și mai mult de mirosul de carne, în speranța evadării se frămîntă zadarnic izbindu-se de gratiile de fier, la fel ei cu săbiile loveau porțile, care le fuseseră încuiate, cum am spus mai înainte, atît de neliniștiți ca nu cumva orașul să fie ocupat și ei să moară fără o ispravă mai spectaculoasă, sau, dacă vom scăpa de pericole, ei să nu-și poată aminti că aceasta s-a obținut cu prețul vitejiei gallice. Totuși, asemenea fapte mari săvîrșiseră aici și mai înainte, cînd au ieșit să împiedice de la lucru pe constructorii de parapete, ucizînd pe mulți dintre ei.

5. Noi, nehotărîți, gîndindu-ne mult în ce direcție era mai bine să le îndreptăm furia, fiindcă nu-i puteam amîna prea mult, am socotit că pînă la urmă cel mai potrivit lucru, pe care ei l-au acceptat cu greu, este să aștepte puțin și să atace posturile de pază dușmane, care nu erau așezate departe de bătaia sulițelor noastre, pentru ca, neutralizîndu-le pe acestea, să se poată duce acțiunea mai departe. 6. Căci erau motive să se creadă că, dacă trec de linia avanposturilor, vor provoca mari pierderi în liniile inamice. Între timp noi asiguram apărarea zidurilor cu strășnicie, prin tot felul de mijloace, făcînd lucrări de fortificație, veghind și așezînd în toate

https://biblioteca-digitala.ro

părţile maşini de aruncat săgeţi, suliţe şi pietre. Perşii, pe de altă parte, au ridicat două terase şi executau cu încetul alte lucrări pentru a pregăti atacul cetăţii. Contra acestora noi cu mare grijă făceam ridicături înalte, la nivelul parapetelor inamice, destul de solide ca să suporte greutatea apărătorilor.

7. Între timp gallii, fără să ţină seamă că li se spusese să mai aştepte, înarmaţi cu securi şi săbii, au ieşit pe porţile secrete, la adăpostul nopţii întunecoase şi fără lună, rugînd pronia cerească să le fie binevoitoare. Stăpînindu-şi pînă şi respiraţia ca să nu fie simţiţi, cînd au ajuns aproape au strîns rîndurile şi au iuţit pasul. Ucizînd cîţiva soldaţi de pază şi măcelărind străjile exterioare ale taberei inamice, pe cînd toţi cei din tabără dormeau fără să se teamă de un asemenea atac, se gîndeau să ajungă chiar la cortul regal, dacă-i va ajuta norocul. **8.** Dar sunetul paşilor, oricît de uşor mergeau, precum şi geamătul celor răniţi au trezit din somn pe ceilalţi, care au dat alarma. În această situaţie gallii s-au oprit pe loc, neîndrăznind să mai înainteze un pas. Căci nu era prudent ca, după ce se treziseră cei atacaţi prin surprindere, ei să continue lupta pe faţă acum, cînd din toate părţile cete de perşi veneau scrîşnind din dinţi să se avînte în luptă. **9.** Contra perşilor, gallii, cu puterea corpurilor şi cu curaj, au rezistat cît au putut, spintecînd cu săbiile pe cei ce se apropiau de ei. Totuşi, cînd au văzut că dintre ai lor unii au fost ucişi sau răniţi de săgeţile care zburau de pretutindeni şi că sînt încercuiţi din toate părţile de coloanele duşmane care veneau spre ei, au dat înapoi fără să se întoarcă vreunul cu spatele spre duşman. Retrăgîndu-se încet, ca şi cum şi-ar număra paşii, au trecut de şanţurile exterioare, iar de aci, fiindcă nu puteau rezista pîlcurilor duşmane care alergau în rînduri strînse spre ei, au fugit la zidurile cetăţii în vacarmul sunetelor de goarnă din tabăra duşmană. **10.** Din cetate de asemenea se înălţa sunetul goarnelor şi porţile se deschid să primească pe ai noştri, care mai putuseră să ajungă pînă acolo. Maşinile şuierau în gol fără să arunce săgeţi, pentru ca soldaţii de pază din afara

https://biblioteca-digitala.ro

zidurilor rămase fără apărători, neştiind ce se petrece, să se retragă în interior şi astfel să intre odată cu ei şi bravii bărbaţi. **11.** Prin această stratagemă gallii aproape de revărsatul zorilor au intrat pe poartă cu efectivul micşorat. Unii au fost răniţi grav, alţii mai uşor, dar patru sute au fost sacrificaţi în acea noapte. Căci, dacă nu li se împotrivea soarta, ar fi ucis nu pe Rhesus[17], şi nici pe tracii care dormeau în faţa zidurilor Troiei, ci pe regele perşilor, înconjurat de o sută de mii de oameni înarmaţi. **12.** După căderea cetăţii, împăratul a poruncit să se ridice în piaţa principală a Edessei un grup statuar care să reprezinte pe conducătorii detaşamentului acoperit de glorie pentru curajul său. Acest grup statuar se păstrează pînă în prezent intact[18].

13. Cînd s-a făcut ziuă şi s-au putut vedea pierderile, fiindcă între cadavrele celor ucişi se găseau şi nobili şi satrapi iar strigătele şi vaietele variau după nenorocirea fiecăruia, se auzeau pretutindeni plînsul şi indignarea regilor, învinuind posturile de pază printre care pătrunseseră romanii. Şi, prin înţelegere între ambele tabere, fiind dat un răgaz de trei zile pentru odihnă, am avut şi noi timp să respirăm.

7 **1.** Înspăimîntate şi înfuriate de aceste pierderi, armatele persane, lăsînd la o parte orice zăbavă, fiindcă nu reuşiseră să ia cetatea cu forţa, s-au gîndit s-o cucerească prin lucrări de asediu. Încălziţi la maximum de ardoarea de a lupta, se grăbeau acum toţi să moară glorios, sau să distrugă oraşul ca jertfă pentru sufletele celor morţi.

2. După ce s-au terminat repede toate pregătirile, la răsăritul luceafărului de ziuă înaintau împotriva noastră felurite arme şi turnuri cu încheieturi de fier, în vîrful cărora erau aşezate baliste, pentru a doborî cu ele pe apărătorii de pe ziduri. **3.** Şi cînd s-a făcut ziuă de-a binelea, toată zarea strălucea de arme şi maşini de luptă. Acum liniile inamice nu înaintau în dezordine ca înainte, ci în formaţii strînse, conduse de sunetul ritmic al goarnelor, fără să iasă vreunul din rînd, sub protecţia

https://biblioteca-digitala.ro

mașinilor și acoperiți cu gratii de crengi împletite. **4.** Cînd au ajuns în raza săgeților noastre, pedestrașii perși, cu scuturile înainte, neputîndu-se feri de săgețile și sulițele trimise de aruncătoarele de pe ziduri, au slăbit linia de luptă, fiindcă aproape nici un proiectil nu cădea în gol. Chiar călărețiii îmbrăcați în fier au intrat în panică și retrăgîndu-se au întărit curajul alor noștri. **5.** Totuși, fiindcă balistele dușmane așezate pe turnuri înalte puteau să tragă din poziție dominantă și să aibă deci condiții de luptă mai bune, au produs multă vărsare de sînge în rîndurile noastre. La venirea serii, cele două tabere au încetat lupta și cea mai mare parte din noapte am pierdut-o gîndindu-ne ce să născocim împotriva turnurilor așa de nimicitoare ale dușmanului.

6. În sfîrșit, după multă frămîntare, ne-am oprit la hotărîrea impusă de timpul care nu suferea amînare, anume să deplasăm patru scorpioni în fața balistelor dușmane. Pînă să-i aducem cu grijă de unde se găseau și să-i așezăm în poziție de tragere, s-a făcut ziuă, o zi foarte mohorîtă, care ne punea în față formidabilele manipule[19] persane, întărite de șiruri de elefanți, cu țipăt strident și cu corpuri uriașe, cum nimic nu-și poate închipui altceva mai îngrozitor mintea omenească. **7.** Și, pe cînd ne asaltau din toate direcțiile mulțimea de arme, mașinile de luptă și elefanții, deodată pietrele rotunde aruncate de apărătorii noștri cu ajutorul scorpionilor, căzînd peste turnuri, le-au dislocat din încheieturi și balistele lor s-au prăbușit cu servanți cu tot, aceștia găsindu-și moartea răniți sau zdrobiți sub dărîmături. Elefanții care ajunseseră mai aproape de ziduri au fost încolțiți din toate părțile de flăcările de foc aruncate asupra lor și, cînd le-au fost atinse corpurile, au luat-o la fugă înapoi, conducătorii lor neputîndu-i opri. Nici după ce le-au fost incendiate lucrările perșii n-au încetat lupta. **8.** Regele lor însuși, care nu era obligat să participe la luptă, revoltat de insuccesul atîtor atacuri, a sărit în grămada de luptători ca un simplu soldat, cum niciodată nu s-a mai pomenit aceasta pînă aici. Și fiindcă mulțimea celor care-i asigurau apărarea făcea să fie recunoscut de

https://biblioteca-digitala.ro

departe şi să devină ţinta săgeţilor noastre, mulţi din juru-i au căzut, iar el a trebuit să-şi schimbe mereu locul. Dar nu l-au îngrozit nici rănile, nici feţele crispate ale muribunzilor, pînă la sfîrşitul zilei, cînd a sosit vremea de odihnă.

8 **1.** Noaptea atacurile au încetat şi s-a găsit puţin timp şi pentru somn. Dar cînd s-a făcut ziuă regele, clocotind de mînie şi de durere, a început să agite armatele lui de diferite neamuri împotriva noastră în speranţa că ne va învinge, neţinînd seamă de nici un principiu de dreptate. Şi după ce lucrările le-au fost arse de noi, cum am arătat mai sus, au continuat lupta de pe parapetele înalte, ridicate în apropierea zidurilor. Dar ai noştri, de pe cele ridicate în interior la acelaşi nivel cu ale lor, rezistau cu forţe egale.

2. Atacurile au fost sîngeroase şi multe din ambele părţi şi nimeni nu dădea înapoi de frica morţii. Ciocnirile continuau fără ca sorţii să încline într-o parte sau alta, pînă cînd terasa de pe care luptau ai noştri, încărcată prea tare, a început să se clatine şi s-a prăbuşit, ca şi cum ar fi fost doborîtă de un cutremur de pămînt, umplînd spaţiul dintre ea şi zid şi dînd duşmanilor posibilitatea de a trece fără obstacol, ca pe un drum, sau ca pe un pod. O mare parte din soldaţii căzuţi cu terasa, fiind prinşi sub dărîmături sau răniţi, au fost scoşi din luptă. **3.** Îndată au alergat alţii din toate părţile pentru a face faţă pericolului, dar din grabă se împiedicau unii de alţii, ceea ce dădea şi mai mare curaj duşmanilor. **4.** La ordinul regelui a intrat în acţiune toată armata şi lupta s-a dat de aproape, cu nenumăraţi morţi şi cu mult sînge vărsat şi de o parte şi de cealaltă. Şanţurile s-au umplut de cadavre şi breşa s-a făcut şi mai largă. Cetatea s-a umplut de oaste, care alerga înfierbîntată şi orice speranţă de apărare sau fugă fiind curmată, soldaţi şi civili erau ucişi ca vitele, fără deosebire de sex sau de vîrstă.

5. Venise seara şi începuse să se întunece, cînd mulţimea alor noştri, deşi în condiţii inegale de luptă, încă

https://biblioteca-digitala.ro

rezista cu îndîrjire. Pe o poartă secretă dintr-o parte mai izolată şi nepăzită a oraşului, apărat de întunericul nopţii, am ieşit împreună cu doi însoţitori şi, fiindcă eu cunoşteam locurile, şi cei doi erau şi ei iuţi la picior, am fugit pînă la a zecea piatră miliară[20]. **6.** Aici ne-am odihnit puţin şi apoi ne-am continuat drumul. Începusem să obosesc, neobişnuit, ca om liber din naştere, cu un mers pe jos atît de lung, cînd mi-a apărut în faţă un spectacol înspăimîntător, dar pentru mine, care eram cu puterile istovite, a constituit o uşurare şi un mare cîştig. **7.** Căci un rîndaş inamic, călărind pe un cal iute, fără şea şi fără zăbale, ca să nu-i scape frîul şi-l legase strîns de mîna stîngă ca de obicei. Dar căzînd de pe cal şi neputînd să dezlege repede frîul, calul l-a tîrît pînă cînd s-a oprit obosit de fugă şi reţinut de greutatea călăreţului, care era de acum cadavru. Am prins calul pe care mi l-a adus la timp întîmplarea, m-am urcat pe el şi cu aceiaşi însoţitori am ajuns cu greu la nişte izvoare sulfuroase şi fierbinţi de felul lor. **8.** Fiindcă era foarte cald şi ne era sete, tot căutînd apă de băut, am găsit pînă la urmă un puţ, care însă era destul de adînc. Cum nu ne puteam coborî în el şi nici frînghie n-aveam, extrema necesitate ne-a învăţat ce să facem. Ne-am rupt în fîşii lungi cămăşile de pe noi şi am făcut o funie lungă de care am legat căptuşeala de la casca unuia din noi. Aceasta absorbea ca un burete apa şi, introducînd-o în puţ şi apoi storcînd-o mereu, ne-am astîmpărat setea. **9.** De aci ne-am îndreptat spre Eufrat pentru a-l trece pe un bac, care în mod obişnuit transporta zilnic oamenii locului şi animalele de pe un mal pe celălalt. **10.** Iată, însă, că vedem de departe o unitate cu steagurile ei de cavalerie romană fugind în dezordine, urmărită de o mulţime de perşi apăruţi nu ştiu de unde în spatele lor într-o goană nebună. **11.** Din acest exemplu credem că n-au ieşit din măruntaiele pămîntului, ci s-au născut ei înzestraţi cu o iuţeală extraordinară acei terrigeni care, fiindcă erau văzuţi pe neaşteptate în diferite locuri, au fost numiţi spartoi[21], socotindu-se că au răsărit din sînul pămîntului, şi cu trecerea timpului devenind legendari, ca şi altele la

https://biblioteca-digitala.ro

fel. **12.** Iuţindu-ne şi mai mult teama, fiindcă de acum toată speranţa salvării consta în fugă, ne-am îndreptat, prin tufişuri şi păduri, spre munţii înalţi şi de aici am venit la oraşul Melitene[22] al Armeniei Mici, unde am găsit pe conducătorul nostru gata de plecare, şi, însoţindu-l, am revăzut Antiochia.

9 **1.** În vremea aceasta, fiindcă toamna era pe sfîrşite şi răsărise constelaţia neprielnică a iezilor[23], perşii nu mai aveau timp favorabil de înaintare în interiorul ţinuturilor noastre şi se gîndeau să se întoarcă în teritoriul lor cu captivii şi prăzile **2.** Între atîtea jafuri şi cuceriri, au fost spînzuraţi comitele Aelianus şi tribunii prin a căror vitejie au rezistat atît de mult fortificaţiile, iar Iacobus şi Caesius[24], şefii tezaurului de pe lîngă comandamentul cavaleriei, precum şi alţi protectori, erau duşi cu mîinile legate la spate, iar cei care veniseră la noi din regiunile transtigritane[25] au fost identificaţi prin cercetări minuţioase şi ucişi toţi, pînă la unul, fără vreo deosebire de rang.

3. Soţia lui Craugasius, respectată ca femeie şi bine tratată ca o matroană nobilă, era tristă, ca şi cum trăia pe altă lume, fără soţ, deşi după dovezile care i se dădeau, avea dreptul să spere o situaţie chiar mai bună decît cea în care se găsea. **4.** Astfel, gîndindu-se la starea ei şi la ce i se mai putea întîmpla în viitor, era stăpînită de o dublă nelinişte, urîndu-şi şi văduvia, dar şi o nouă căsătorie. De aceea a trimis fără ştirea cuiva pe un servitor foarte credincios şi cunoscător al regiunilor Mesopotamiei, ca acesta, trecînd munţii Izala printre cele două forturi de pază Maride şi Lorne[26], să intre pe ascuns în Nisibis şi, cu ştiri secrete despre viaţa pe care o duce, să roage pe bărbatul ei ca, auzind de cele întîmplate, să vină la ea, căci vor trăi mai departe fericiţi împreună. **5.** Cu aceste instrucţiuni, călătorul îmbrăcat uşor, mergînd cu paşi iuţi pe cărări de munte şi prin ţinuturi împădurite, a intrat în Nisibis. Aici a spus celor ce-l cunoşteau că n-a văzut-o nicăieri pe stăpîna sa, că poate o fi murit şi că el a fugit din tabăra duşmană

https://biblioteca-digitala.ro

cînd a avut posibilitatea să evadeze. Fiind un om de rînd, nu i s-a dat atenţie şi el i-a spus astfel lui Craugasius de ce venise. Răspunsul acestuia a fost că, dacă i se va permite, îşi va urma cu plăcere soţia, şi trimisul s-a întors pe ascuns, aducînd stăpînei vestea dorită. La auzul acestei veşti, ea a rugat prin generalul Tamsapor pe rege că, dacă se poate, înainte de a ieşi din ţinuturile romane să aprobe ca soţul ei să fie primit sub puterea lui.

6. Plecarea atît de repede, peste orice aşteptări, a celui venit din tabăra duşmană, revenirea lui şi îndată iarăşi plecarea fără ştirea cuiva au dat de bănuit generalului Cassianus şi celorlalţi conducători, care l-au ameninţat pe Craugasius, făcîndu-l vinovat că nu fără ştirea lui a venit şi a plecat omul. **7.** Temîndu-se să nu fie acuzat de trădare şi îngrijorat ca nu cumva să se afle de la vreun alt fugar că soţia lui trăieşte şi că este tratată foarte bine, s-a prefăcut că este îndrăgostit de o tînără de bună familie şi a cerut-o în căsătorie. Şi, ca şi cum se ocupa cu pregătirea celor necesare mesei de nuntă, plecînd la vila sa care se afla la opt mile departe de oraş, a iuţit calul şi a fugit la un grup de perşi despre care fusese informat că vin în direcţia aceea după jaf. Aceştia, aflînd din spusele lui cine este, l-au primit bine şi, după cinci zile, a fost dus la Tamsapor, care l-a prezentat regelui. Redobîndindu-şi soţia, (pe care a pierdut-o după cîteva luni), averea şi toate cele de trebuinţă, era în al doilea loc după Antoninus, dar, cum zice un renumit poet „imediat după acesta, dar la mare distanţă în urmă“[27]. **8.** Căci cel dintîi, deştept şi cu experienţă îndelungată, prin ideile sale inspirate reuşea tot ce încerca, pe cînd acesta din urmă era mai puţin înzestrat, fiind cunoscut doar după nume. Şi aceste fapte s-au petrecut nu cu mult mai tîrziu[28].

9. Regele, deşi după înfăţişare părea fără grijă, triumfător şi mîndru de cucerirea oraşului, totuşi, în adîncul sufletului era destul de mîhnit, gîndindu-se că adesea a avut daune dureroase în timpul asediilor şi că armata lui a suferit pierderi cu mult mai mari, în raport

https://biblioteca-digitala.ro

cu numărul celor pe care-i luase vii de la ai noştri, sau îi ucisese în diverse lupte. Cum s-a întîmplat de atîtea ori la Nisibis[29] şi la Singara, la fel şi acum, în asediul de şaptezeci şi trei de zile la Amida a pierdut treizeci de mii de luptători. Aceste pierderi au putut fi numărate puţin după aceea de către Discenes, tribun şi notar, care le-a stabilit cu uşurinţă, întrucît cadavrele alor noştri se desfigurează şi intră repede în putrefacţie, astfel că, după patru zile, nu mai poate fi recunoscut nici unul, pe cînd corpurile perşilor ucişi se usucă la fel ca lemnele şi nu se descompun repede, chiar dacă li se moaie membrele şi li se strică sîngele, aceasta datorită vieţii lor cumpătate şi ţinuturilor calde în care se nasc.

10 **1.** În timp ce în orient bîntuia furtuna acestor evenimente, Cetatea Eternă se temea de greutăţile pe care le aducea iminenta lipsă de alimente. Tertullus[30], în acea vreme prefect, era ameninţat de violenţa poporului, care aştepta foamea ca ultima nenorocire. Dar acuzaţia era nedreaptă, căci nu stătea în puterea lui să aducă la timp proviziile necesare cu corăbiile care, din cauza furtunii şi a vînturilor mai puternice decît de obicei, fuseseră împinse în porturile vecine şi se temeau, în condiţii defavorabile, să intre în portul Augustus[31]. **2.** De aceea prefectul, hărţuit de răzvrătiri, mai ales că plebea înfuriată îl ameninţa cu moartea, pierzîndu-şi orice speranţă de scăpare, precum socotea, a venit cu cei doi copii ai săi în faţa poporului care protesta violent, dar care putea fi influenţat. **3.** „Iată", a zis el cu ochii în lacrimi, „concetăţenii voştri, — ferească-ne de nenorociri zeii cereşti! — vor suferi la fel cu voi, dacă nu ne va surîde o soartă mai bună. Dacă socotiţi că prin moartea lor nu ni se poate întîmpla nimic trist, luaţi-i, sînt ai voştri". Înduioşat poporul, care prin firea sa este înclinat spre blîndeţe, s-a potolit, aşteptînd cu calm ce le va aduce soarta. **4.** Şi îndată, cu voia puterii divine, care a protejat Roma încă din leagăn şi i-a prezis veşnicia, pe cînd Tertullus aducea sacrificii la Ostia în templul

https://biblioteca-digitala.ro

Castorilor[32], marea a devenit liniştită şi, bătînd un vînt domol din sud, corăbiile au intrat în port cu toate pînzele ridicate şi hambarele s-au umplut de grîu.

11 **1.** În timpul acestor evenimente atît de schimbătoare, liniştea lui Constantius, care se găsea pe atunci în reşedinţa de iarnă de la Sirmium, a fost tulburată de ştiri îngrijorătoare şi grave, în legătură cu un fapt alarmant petrecut recent. Anume, sarmaţii limiganţi, despre care am arătat înainte[33] că şi-au alungat stăpînii din averile lor părinteşti şi strămoşeşti şi că după aceea li s-a stabilit în anul trecut alt loc de aşezare, mult mai departe, pentru ca nu cumva, cum sînt ei schimbători, să unelteaască ceva duşmănos, au ocupat regiunile din apropierea graniţelor, pe care le pradă cu toată îndrăzneala, după obiceiul lor moştenit, urmînd să producă mari tulburări dacă nu vor fi înfrînţi fără zăbavă.

2. Împăratul gîndindu-se că, dacă amînă luarea de măsuri, îndrăzneala lor va deveni şi mai mare, a strîns de pretutindeni o mare mulţime de ostaşi pregătiţi pentru luptă şi, încă înainte de a intra în plină primăvară, a pornit în expediţie, încurajat de două motive: că armata încărcată de prăzi în vara trecută va fi însufleţită de speranţa unor succese asemănătoare şi că în Illyricum, unde prefect era atunci Anatolius, curgeau din belşug toate cele necesare, strînse înainte, fără rechiziţii în plus. **3.** Căci niciodată pînă acum sub prefectura altuia, şi aceasta se ştie bine, nu s-au bucurat provinciile nordice de atîta stare bună. Corectînd cu bunăvoinţă şi pricepere greşelile şi abuzurile, a micşorat enormele impozite pe transport, care pustiiseră case nenumărate, ca şi pe cele pe persoane şi avere, şi, în urma acestor măsuri, ar fi trăit locuitorii acelor ţinuturi nepăgubiţi şi nevătămaţi, în afara oricăror motive de nemulţumire, dacă nu s-ar fi încărcat după aceea şi mai mult impozitele cu felurite şi odioase nume, din vina atît a perceptorilor, cît şi a contribuabililor, unii abuzînd de putere ca să se îmbogăţească prin ruinarea altora, iar ceilalţi sperînd că, dacă

https://biblioteca-digitala.ro

vor da mult, se vor înălța cît mai sus, pînă ce s-a ajuns la proscrierea și sinuciderea multor nenorociți.

4. Așadar, pentru a îndrepta această situație grea, împăratul, plecînd cu armate puternice, cum s-a spus, a venit la Valeria, parte cîndva a Pannoniei, dar transformată în provincie și numită așa în onoarea Valeriei, fiica lui Diocletianus. În cort și cu armata desfășurată pe malul fluviului Istru, observa pe barbari care înainte de sosirea lui, sub vălul prieteniei, făcuseră planul să invadeze pe furiș Pannonia, pentru a o devasta, ajutați de iarna foarte aspră, cînd gheața nu se topise încă de căldurile primăverii și fluviul se putea trece pretutindeni, iar ai noștri suportau greu gerul sub cerul liber.

5. Astfel, prin doi tribuni trimiși îndată fiecare cu cîte un interpret, cu cuvinte binevoitoare, i-a întrebat pe limiganți de ce și-au părăsit casele, după ce li se acordase pacea și alianța cerută de ei, și acum cutreieră ținuturile forțînd granițele romane contrar obligațiilor asumate. **6.** Aceștia au răspuns mai întîi prin cuvinte goale, fără sens, teama silindu-i să mintă, și au terminat prin a ruga pe principe să-i ierte, să le treacă cu vederea această supărare pe care i-au produs-o și să le permită trecerea fluviului pentru a veni la el să se plîngă de necazurile pe care le îndură, că sînt pregătiți, dacă se va hotărî astfel, să se stabilească în interiorul imperiului roman, într-o regiune oricît de îndepărtată, pentru ca, avînd numele și obligațiile de tributari, să beneficieze de o liniște îndelungată și să adore pacea ca pe o zeiță salvatoare.

7. Cînd le-a aflat dorința la întoarcerea tribunilor, împăratul, bucuros ca de un tîrg care i se părea aproape de necrezut, fiindcă-l încheia fără să consume măcar un fir de praf, i-a primit pe toți, încălzit de lăcomia de a avea mai mult, lăcomie pe care i-o sporea cohorta[34] de adulatori. Aceștia-i spuneau laolaltă fără măsură că s-a terminat cu războaiele externe și, pacea fiind asigurată pretutindeni, va cîștiga mai mulți oameni de muncă și va putea strînge recruți voinici, fiindcă provincialii vor da gratis aur pentru impozitul personal, speranță care de atî-

https://biblioteca-digitala.ro

tea ori a supraîncărcat statul roman. 8. Apoi s-a făcut un loc de aşezare aproape de Acimincum[35] şi s-a ridicat acolo o movilă ca o tribună, iar cîteva bărci cu legionari uşor înarmaţi, vîslind pe lîngă mal, aveau ordin să supravegheze albia fluviului. Autorul acestui plan era un oarecare Innocentius[36], măsurător de pămînt, în scopul ca, dacă vor simţi că barbarii fac vreo mişcare, să-i atace pe neaşteptate din spate. 9. Limiganţii, deşi au aflat că se iau aceste măsuri, stăteau totuşi cu feţele plecate, făcînd doar rugăminţi, dar uneltind în adîncul inimii cu totul altceva decît arătau prin gest şi vorbe.

10. Şi pe cînd împăratul, din locul său înalt se pregătea să ţină o cuvîntare foarte indulgentă, gîndindu-se că vorbeşte ca unor viitori supuşi, unul din ei, împins de o furie ucigaşă, aruncînd cu încălţămintea spre tribuna împăratului, a strigat: „Marha, Marha!"[37] cuvînt care la ei este semnal de luptă. L-au urmat cetele de barbari cu steagurile ridicate, urlînd ca fiarele şi înaintînd spre principe. 11. Acesta, cînd, de pe movilă, a văzut cîmpul plin de mulţime care alerga în dezordine cu miile, purtînd săbiile scoase din teacă şi suliţele spre pieirea lui, amestecat cu ai săi şi fără să fie recunoscut dacă e conducător sau soldat, fiindcă nu era timp de zăbavă sau de aşteptare, s-a urcat pe un cal ager şi, într-o goană nebună, a dispărut din ochii duşmanului. 12. Totuşi, cîţiva din suita lui, care căutau să-i oprească, întocmai ca aceia care încearcă să stingă un foc, au pierit fie răniţi, fie striviţi de greutatea celor ce treceau peste ei călcîndu-i în picioare, iar scaunul imperial, cu perina aurită, a fost sfîşiat fără să mai existe vreo împotrivire.

13. La ştirea că împăratul era cît pe ce să fie ucis şi că se găseşte în primejdie, armata, gîndind să-l ajute pe şeful ei suprem (încă nu-l socoteau în afară de pericol) îmbărbătată de situaţia momentului, cu ostaşii pe jumătate îmbrăcaţi, pentru că atacul duşman începuse pe neaşteptate, în strigăte furioase de luptă s-a aruncat asupra cetelor de barbari care se încăpăţînau să moară. 14. Şi fiindcă mulţimea alor noştri a năvălit înflăcărată pentru a răzbuna această insultă prin vitejie, plină de mînie îm-

https://biblioteca-digitala.ro

potriva dușmanului perfid, ucidea fără milă tot ce întîlnea în cale, călcînd în picioare vii, muribunzi și cadavre. Pînă să-și obosească mîinile de victime barbare s-au ridicat grămezi de morți. **15.** Căci rebelii erau urmăriți de aproape și uciși sau puși pe fugă plini de groază. O parte din aceștia, hrănindu-și prin rugăciuni zadarnice speranța vieții, cădeau sub ploaia de lovituri. Și, după ce toți au fost nimiciți, goarna a sunat întoarcerea în tabără. Pe cîmpul de luptă se vedeau căzuți ici și colo și dintr-ai noștri, pe care i-a răpit rînduiala destinului în vehemența propriului lor atac, sau rezistînd cu corpul jumătate descoperit în fața furiei dușmane. **16.** Între alții trebuie să amintim de moartea lui Cella, tribunul scutarilor, care la începutul luptei s-a aruncat în mijlocul mulțimii de sarmați.

17. După aceste acțiuni energice de pedepsire a dușmanului, Constantius a luat măsurile pe care le impunea rațiunea ca fiind de primă urgență pentru apărarea granițelor și s-a întors la Sirmium. A rezolvat și aci lucrările curente și a plecat la Constantinopol pentru ca, fiind foarte aproape de Orient, să repare pierderile suferite la Amida și, împrospătînd armata cu completările necesare, să poată opune o forță egală atacurilor regelui persan. Căci se presupunea că acesta (dacă nu-l împiedecau voia cerului și grija neprecupețită pentru cei mulți) va trece de Mesopotamia și va ridica steagurile pentru a ocupa și alte teritorii.

12 **1.** În mijlocul acestor preocupări, ca dintr-o tradiție moștenită de la cei vechi, în locul războaielor civile de altădată, sunetele de trîmbiță anunțau tulburări care îmbrăcau haina crimelor de ofensă a maiestății imperiale. Cel ce trebuie arătat ca urmăritor și, ca să spunem pe nume, uneltitor al acestora era acel faimos notar Paulus care, expert în acțiuni sîngeroase, ca un negustor de gladiatori care în slujba Libitinei își realizează cîștiguri din comerțul cu sclavi meniți să moară în luptele de circ, la fel și el își asigura venituri din avutul celor trimiși la tortură și moarte. **2.** Și cum preocuparea lui prin-

https://biblioteca-digitala.ro

cipală și permanentă era să facă victime, nu s-a abținut de la înscenări mincinoase, acuzînd de crime capitale oameni nevinovați, numai să stoarcă bani din nenorocirea altora.

3. O împrejurare cu totul neînsemnată a dat prilejul de extindere la infinit a acestor acuzații. Există un oraș Abydus, situat la marginea de răsărit a Thebaidei. Aici oracolul zeului numit local Besa[38], adorat de obicei prin străvechi ceremonii ale populațiilor de pe acolo, dădea răspunsuri despre viitor. **4.** Și fiindcă unii consultau direct oracolul, iar alții își trimiteau prin intermediari întrebările scrise, multe din bilețelele care conțineau astfel de întrebări ale credincioșilor rămîneau în templu chiar după darea răspunsurilor. **5.** Cîteva din aceste bilete au fost trimise cu rele intenții la împărat care, cu minte îngustă și obtuză, avea urechile astupate cînd era vorba de cele mai serioase probleme, dar în schimb stătea cu ele ciulite, cum se zice, cînd i se șoptea cine știe ce lucruri mărunte. Bănuitor din te miri ce, bilețelele i-au umplut fierea de venin și îndată a trimis pe Paulus în Orient cu puteri depline, ca maestru strălucit în cercetări de acest fel, să ia hotărîri cum crede el în procesele pe care le va intenta. **6.** I-a fost dat ca ajutor Modestus, pe atunci comite al Orientului și destul de priceput și el în astfel de întreprinderi. Căci Hermogenes[39] din Pont, în acel timp prefect al pretoriului, era socotit prea blînd și ca atare nu s-a apelat la el.

7. Paulus a început acțiunea, precum i s-a cerut, plin de furie și de gînduri ucigașe. Deschizînd stăvilarele calomniei, erau ridicați și duși la suplicii deopotrivă aproape din toate părțile imperiului, fie nobili, fie oameni total necunoscuți. Unii au murit pe drum în lanțuri, alții și-au sfîrșit zilele în închisori. **8.** A fost ales ca spectator al acestor schingiuiri sălbatice orașul Scythopolis din Palestina, socotit din două motive mai potrivit pentru aceasta decît celelalte: întîi pentru că era mai izolat și al doilea fiindcă era la mijloc între Antiochia și Alexandria, orașe din care mulți erau tîrîți pe drumul judecăților.

https://biblioteca-digitala.ro

9. A fost adus aşadar la judecată între cei dintîi Simplicius, fiul fostului prefect şi consul Philippus. Învinuit că ar fi voit să ştie prin intermediul oracolului dacă poate ajunge împărat, a fost pus la tortură din ordinul împăratului. Dar fiindcă pînă aci nu fusese implicat în nici o abatere de nici un fel, apărat de soartă a scăpat cu viaţă, fiind pedepsit doar cu exilul. **10.** Apoi Parnasius, fost prefect al Egiptului, om cu o viaţă simplă, scăpat de pericolul de a fi condamnat la moarte, a fost de asemenea trimis în exil. El fusese auzit adesea, cu mult înainte, povestind că odată, urmînd să plece de la locuinţa sa din Patras, oraş în Achaia, unde se născuse, pentru a dobîndi o funcţiune în altă parte, se visase noaptea în somn condus de persoane cu măşti de actori tragici. **11.** A urmat Andronicus[40] cunoscut prin cultura lui vastă, ca şi prin creaţii poetice mult apreciate. Acesta s-a apărat ferm, avînd conştiinţa curată şi, nefiind găsit vinovat cu nimic, a fost absolvit de pedeapsă. **12.** La fel Demetrius Cythras[41], numit filozoful, om în vîrstă, dar încă în plenitudinea puterilor fizice şi intelectuale, cercetat n-a putut să nege că a adus de cîteva ori sacrificii, motivînd că făcea aceasta ca rugăciune obişnuită către divinitate din copilărie şi nu pentru a rîvni la posturi înalte, că nu cunoaşte pe nimeni care să aibă astfel de ambiţii. Şi după ce a fost ţinut mult timp pe scaunul de tortură, fiindcă declara cu linişte şi hotărîre aceleaşi lucruri, fără să se contrazică în răspunsuri, i s-a permis să plece, fără vreo condamnare, în Alexandria, de unde venise.

13. Şi pe aceştia şi pe alţi cîţiva o soartă dreaptă, sprijinitoare a adevărului, i-a scăpat de la moarte. Dar acuzaţiile s-au întins la nesfîrşit, fiind implicaţi în procese atîţia nevinovaţi, dintre care unii au murit cu corpurile sfîşiate de cîrligele torturilor, alţii, după tot felul de schingiuiri, au fost condamnaţi la moarte cu confiscarea averii. Paulus era regizorul acestor spectacole de cruzime. Ca dintr-un atelier de confecţionat calomnii, sugera tot felul de acuzaţii şi (s-ar putea spune) de un semn făcut de el depindea viaţa sau moartea împricinaţilor. **14.** Căci dacă cineva purta la gît vreo amuletă împotriva

https://biblioteca-digitala.ro

frigurilor sau a altei boli, sau dacă era denunțat cineva, prin pîra răuvoitorilor, că a trecut noaptea pe lîngă vreun cimitir, pierea condamnat la moarte ca vrăjitor care profanează mormintele sau tulbură liniștea celor morți umblînd după ierburi otrăvitoare. **15.** Ancheta dura și se întindea pînă acolo, încît să se susțină că mulți, pentru a afla cînd moare împăratul, au consultat oracolul de la Claros[42], stejarii de la Dodona, sau răspunsurile de la sărbătorile din Delphi. **16.** De aci ceata de lingușitori ai palatului, plăsmuind sistematic tot felul de născociri absurde, afirma cu voce tare că împăratul este imun față de relele obișnuite, că steaua lui strălucește întotdeauna, prezentă și puternică împotriva tuturor încercărilor dușmănoase lui.

17. Desigur, nimeni cu mintea sănătoasă nu neagă necesitatea cercetărilor serioase în probleme de acest fel. Și noi afirmăm că apărarea principelui legitim, protector și apărător al celor buni, de la care se cere salvarea altora, trebuie asigurată cu concursul unit al tuturora. Pentru întărirea acestei apărări, cînd se judecă procesele de ofensă a maiestății imperiale, legile Corneliene[43] nu scutesc pe nimeni[44] de anchete și, dacă e cazul, chiar de torturi. **18.** Dar se cade ca omul legii să nu treacă măsura în nenorocirile altora, ca să nu pară că e condus de bunul plac și nu de ideea datoriei. Trebuie imitat Tullius[45], care, cînd stătea în puterea lui să cruțe sau să lovească, după cum afirmă el însuși, căuta motive de iertare, nu ocazii de pedepsire; aceasta este datoria unui judecător nepripit și drept.

19. Atunci la Daphne[46], acea suburbie moleșitoare și rafinată a Antiochiei, s-a născut un monstru oribil la înfățișare și despre care ți-e groază să vorbești: un copil cu două guri, cu doi dinți și cu barbă, cu patru ochi și cu două urechi foarte scurte, naștere care, așa diformă, anunța că statul ajunge la destrămare. Se nasc adesea astfel de arătări, care prevestesc felurite schimbări, dar fiindcă nu sînt însoțite de jertfe de expiere, ca la cei vechi, trec neauzite public și necunoscute.

https://biblioteca-digitala.ro

13 **1.** Tocmai acum isaurii, multă vreme liniştiţi după faptele pe care le-am povestit mai înainte[47], au încercat din nou un asediu împotriva oraşului Seleucia, coborînd din ţinuturile lor stîncoase şi neumblate, ca şerpii care ies din gropile lor primăvara cînd e cald. În pîlcuri dese, năvăleau asupra ţinuturilor vecine după jafuri şi tîlhării; buni cunoscători ai locurilor, înşelau vigilenţa posturilor noastre de pază şi dispăreau uşor în păduri şi în ascunzişurile munţilor. **2.** Pentru potolirea acestora, prin bună înţelegere sau cu forţa, a fost trimis Lauricius[48], învestit cu demnitatea de comite. Era un om de o deosebită prudenţă, care a îndreptat destule stări rele, mai degrabă prin tactul său decît prin asprime, pînă într-atît, încît multă vreme, cît a condus el provincia, nu s-a întîmplat nimic care să atragă în chip deosebit luarea-aminte.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XX-A

1. Lupicinus este trimis cu armată în Britannia împotriva incursiunilor scottilor şi ale pictilor. 2. Ursicinus, general de infanterie în funcţiune, este scos din armată datorită calomniatorilor. 3. Eclipsele de soare; despre doi sori şi despre cauzele eclipselor de soare şi de lună; diferitele schimbări şi faze ale lunii. 4. Iulianus Caesar în Lutetia parisiilor, unde ierna, este numit Augustus, contrar voinţei lui, de către trupele gallice pe care Constantius voia să le transfere în Orient împotriva perşilor. 5. Iulianus Augustus vorbeşte ostaşilor. 6. Singara este asediată şi cucerită de Sapor; locuitorii, împreună cu cavaleria auxiliară şi cu două legiuni, sînt duşi în Persia, iar cetatea este distrusă. 7. Sapor cucereşte oraşul Bezabde apărat de trei legiuni, îl repară şi-i asigură hrana şi paza. Fortificaţia Virta este atacată fără succes. 8. Iulianus Augustus informează pe Constantius Augustus printr-o scrisoare asupra evenimentelor de la Lutetia. 9. Constantius Augustus îi cere lui Iulianus să fie mulţumit cu titlul de Caesar, dar legiunile gallice se opun în unanimitate. 10. Iulianus Augustus, după ce atacă peste Rin prin surprindere pe francii numiţi attuari, pe cei mai mulţi îi ia prizonieri, pe unii îi ucide, iar celorlalţi, la cererea lor, le acordă pacea. 11. Constantius Augustus asediază cu toate forţele Bezabde, dar fără rezultat satisfăcător; despre curcubeu.

1 **1.** Acesta a fost şirul evenimentelor în Illyricum şi în Orient. Pe timpul consulatului al zecelea al lui Constantius şi al treilea al lui Iulianus[1], în Britannia neamurile feroce ale scottilor şi pictilor[2], călcînd legăturile de pace, devastau ţinuturile de la hotare şi semănau panică în provinciile istovite de lanţul dezastrelor din trecut. Dar Caesar, în reşedinţa de iarnă la Parisii, cu

https://biblioteca-digitala.ro

griji împărțite, se temea să meargă în ajutorul celor de peste mare, cum am arătat că a făcut înainte Constans[3], ca să nu lase Gallia fără conducător, tocmai cînd alamannii unelteau acte de cruzime și războaie. **2.** Astfel, pentru a curma pașnic sau cu forța aceste stări de lucruri, a hotărît să trimită pe Lupicinus, care era în acel timp comandant de armată și deprins cu viața de campanie, dar cu sprîncenele mereu ridicate ca niște coarne[4], și țipînd, cum se zice, ca din coturni[5], de nu se putea spune ce-l stăpînește mai mult, dorința de cîștig sau cruzimea. **3.** Dîndu-i-se în ajutor infanterie ușoară de heruli și batavi[6], precum și două legiuni de moesiaci[7], în toiul iernii acest general a ajuns la Bononia[8]. Aici, procurînd corăbiile necesare și urcînd pe ele armata, cînd a văzut că are vînt prielnic a plecat și, după ce a debarcat la Rutupiae, s-a îndreptat spre Lundinium, ca de acolo, organizîndu-și acțiunea în funcție de necesitate, să pornească de îndată în expediție.

2 **1.** Pe cînd se petreceau acestea, după cucerirea Amidei de către perși, Ursicinus a fost adus în serviciul militar al principelui ca șef al infanteriei, în locul lui Barbatio, cum am arătat mai înainte. Dar calomniatorii l-au și luat în primire, la început prin șușoteli mușcătoare, după aceea acuzîndu-l direct de lucruri grave închipuite de ei. **2.** Împăratul, care se lăsa influențat și credea orice, deschizînd cale liberă defăimătorilor, a dat lui Arbitio și lui Florentius, șeful cavaleriei imperiale, sarcina de a ancheta de ce a căzut orașul Amida. **3.** Aceștia, neluînd în seamă cauzele evidente și adevărate, fiindcă se temeau să nu supere pe Eusebius, pe atunci șeful slujitorilor palatului, dacă ar fi dat pe față documentele care arătau cu claritate că toate s-au întîmplat datorită incapacității lui Sabinianus, deturnau adevărul prin lucruri fără importanță și care n-aveau nici o legătură cu fondul problemei.

4. Indignat de nedreptatea aceasta, Ursicinus nu putea să tacă. „Deși, zicea el, mă disprețuiește împăratul, problema este de o asemenea importanță, încît nu poate

https://biblioteca-digitala.ro

fi cercetată şi rezolvată decît de judecata împăratului. Să ştie totuşi, ca de la o prezicere, că atîta timp cît stă la îndoială asupra celor aflate din izvoare demne de încredere în legătură cu Amida şi cît timp se va lăsa condus de bunul plac al eunucilor, nici chiar el însuşi, prezent cu toată forţa armatei, nu va putea scăpa în primăvară Mesopotamia de dezastru".

5. Acestea şi altele ca acestea fiindu-i aduse la cunoştinţă şi răstălmăcite cu rea credinţă, Constantius, supărat peste măsură, fără să analizeze cazul şi fără să permită să se dea pe faţă cele ce erau ascunse ştiinţei lui, ascultînd numai de calomnii, a dat ordin ca Ursicinus să depună comanda pe care o avea şi să fie înlocuit cu Agilo, printr-o avansare nemaiauzită, fiindcă acesta fusese doar tribun al scutarilor şi al unor unităţi de străini.

3 **1.** Tot în timpul acesta, spre răsărit cerul se vedea acoperit de o ceaţă întunecată şi, de la începutul dimineţii şi pînă la amiază, apăreau intermitent stele, ceea ce mărea spaima, fiindcă lipsea lumina obişnuită a zilei şi nu se mai putea vedea nimic cu claritate. Din această cauză, oamenii speriaţi socoteau că s-a produs o eclipsă de soare[9] cu durată mai lungă şi cu faze ca ale lunii în creştere: la început lună nouă, apoi pe jumătate, apoi plină. Dar fazele lunare nu se petrec aşa repede, ci după un anumit număr de zile, luna crescînd şi descrescînd pînă revine ca la început, ca apoi să-şi urmeze acelaşi ciclu, cu aceleaşi faze, la intervale precise de timp. **2.** Eclipsa de soare nu se petrece decît atunci cînd drumul lunii, după perioade inegale, în anumite intervale de timp revine la acelaşi început, adică atunci cînd în spaţiul aceluiaşi semn al zodiacului[10] luna se găseşte toată sub soare, aşezată în linie absolut dreaptă, şi stă foarte puţin în aceste unităţi ale spaţiului, numite în geometrie părţile părţilor. **3.** Şi deşi mişcările ambelor astre, precum le-au observat cercetătorii fenomenelor care pot fi înţelese, după un întreg ciclu lunar ajung la unul şi acelaşi punct, dar deosebindu-se permanent între ele, totuşi soarele nu e eclipsat întotdeauna în aceste

https://biblioteca-digitala.ro

zile, ci numai atunci cînd luna se găseşte, ca şi cum ar fi pe o linie perpendiculară de foc, drept la mijloc între soare şi vederea noastră. **4.** Atunci soarele este ascuns şi întunecat complet, cînd el şi globul lunar, cel mai de jos dintre toate astrele, într-o deplină conjuncţie, dar avîndu-şi fiecare circuitul său şi fiind aşezate împreună la altitudini deosebite, precum arată ştiinţific şi frumos Ptolemaeus[11], au ajuns în poziţiile pe care în limba greacă le numim noduri ecliptice ascendente şi descendente[12] (adică legături ecliptice). Dacă potrivirea spaţiilor nodale nu e perfectă, eclipsa va fi parţială. **5.** Dar dacă aceste două astre vor fi în perfectă conjuncţie prin legăturile care înlănţuiesc strîns nodurile ascendente şi descendente, cerul este acoperit de întuneric compact, încît, ca şi cum aerul ar fi îngroşat, nu putem vedea nici ce este aproape de noi.

6. Soarele se vede dublu dacă un nor ridicat mai sus decît de obicei şi lucind datorită apropierii de soare formează din el, ca dintr-o oglindă curată, imaginea altui glob solar.

7. Acum să venim la lună. Aceasta se găseşte în eclipsă vizibilă cînd este rotundă şi deplin luminată, dar în opoziţie cu soarele, la o sută optzeci de grade depărtare de discul lui (adică în semnul al şaptelea al zodiacului)[13]. Dar dacă eclipsa se produce numai cînd e lună plină, nu însemnează că ori de cîte ori e lună plină e şi eclipsă. **8.** Ci fiind aproape de pămînt, unde totul este în mişcare şi foarte departe de cerul în întregime pur, uneori se găseşte sub lumina pe care o primeşte şi de aceea se ascunde puţin în umbră, prin interpunerea conului de întuneric proiectat de pămînt. Dar este învăluită de întuneric dacă soarele, înconjurat în curbura sferei interioare, datorită interpunerii pămîntului, n-o poate lumina cu razele sale. Căci ea, după diferite păreri, n-are niciodată lumină proprie[14].

9. Şi cînd a ajuns în acelaşi semn al zodiacului cu soarele, fiind în conjuncţie cu el se întunecă (precum am spus) pierzînd lumina în întregime, ceea ce în greceşte se numeşte lună sinodică[15].

https://biblioteca-digitala.ro

10. Se socoteşte că apare lună nouă cînd, înclinarea fiind mică, soarele cade pe ea ca o perpendiculară. Răsăritul ei nu este văzut la început de către muritori cînd încă este foarte mică, ci numai cînd a ieşit din orbita soarelui şi a trecut în următorul semn al zodiacului. Progresînd astfel mereu, cînd străluceşte avînd forma unor coarne se numeşte menoidă[16]. Cînd însă a început să se depărteze de soare la un lung interval şi a ajuns în semnul al patrulea al zodiacului, razele soarelui îndreptîndu-se spre ea, are lumină mai mare şi se numeşte în greceşte dichomenă[17], fiindcă are formă semicirculară. **11.** Ajungînd apoi la cea mai mare distanţă, în al cincilea semn al zodiacului, se numeşte amphicyrt[18], adică e rotundă în ambele părţi. Dar numai cînd se găseşte în al şaptelea semn al zodiacului ea stă în opoziţie completă cu soarele, strălucind cu lumină plină. Şi mişcîndu-se în acelaşi semn al zodiacului, în înaintare se micşorează puţin, descreştere numită în greceşte apocrusis[19]. Toţi sînt de acord în domeniul astronomiei că luna nu se poate vedea în eclipsă decît la mijlocul unei luni de zile.

12. În legătură cu ceea ce am spus mai înainte, că soarele îşi face cursele sale cînd pe deasupra noastră, cînd pe deasupra părţii celeilalte a pămîntului, trebuie ştiut că astrele, în raport cu universul, nici nu apun, nici nu răsar, ci aşa apar ele vederii noastre pe pămînt, care rămîne suspendat în virtutea unei forţe interne şi care este ca un punct mic faţă cu mărimea universului. Trebuie ştiut, de asemenea, că locul stelelor este fix, că ordinea lor este veşnică şi că numai datorită vederii noastre slabe ni se pare că ele se deplasează din locul lor. Dar să revenim la subiect.

4 **1.** Constantius se grăbea să dea ajutor Orientului ameninţat de invaziile persane, după cum indicau ştirile aduse de transfugi şi de informatori; dar îl ardeau pe inimă isprăvile lui Iulianus, al cărui nume devenea din ce în ce mai cunoscut în rîndul tuturor populaţiilor, fiindcă ducea faima unor fapte strălucite: distrugerea Alaman-

https://biblioteca-digitala.ro

niei[20], refacerea oraşelor gallice mai înainte jefuite şi nimicite de barbari, pe care i-a supus şi i-a făcut tributari. **2.** Ros de invidie din cauza acestor fapte şi temîndu-se să nu se mai adauge şi altele, instigat (cum se vorbea) de prefectul Florentius, a trimis pe tribunul şi notarul Decentius[21] pentru a-i lua lui Iulianus trupele auxiliare compuse din heruli, batavi, petulanţi[22] şi celţi, precum şi cîte trei sute de ostaşi aleşi din celelalte unităţi, cu ordin să se grăbească pentru ca, odată cu venirea primăverii, să participe la operaţiile împotriva parţilor.

3. S-a convenit să plece comandant al trupelor auxiliare şi al grupelor de cîte trei sute Lupicinus[23] singur, căci încă nu se aflase că acesta a trecut în Britannia. Iar comandant al scutarilor şi al ostaşilor celor mai buni dintre străini a fost numit Sintula[24], atunci tribunul grajdurilor lui Caesar.

4. În faţa acestor măsuri, Iulianus a tăcut şi s-a supus, lăsînd totul în voia celui mai puternic decît el. Totuşi, n-a putut nici să ascundă şi nici să treacă sub tăcere dorinţa lui de a nu suferi vreo constrîngere cei ce-şi părăsiseră locuinţele transrenane şi veniseră cu asigurarea că nu vor fi duşi cîndva în părţile transalpine. Trebuie să ne temem, zicea el, ca nu cumva voluntarii barbari din armată, care treceau de obicei la noi cu anumite condiţii, să se depărteze de noi cînd vor auzi că nu le respectăm. **5.** Dar vorbea zadarnic, căci tribunul, dispreţuind obiecţiile lui Caesar, se supunea ordinelor lui Augustus. Formîndu-şi o oaste de elită din soldaţi viguroşi şi sprinteni, a plecat cu ea în speranţa unor mari succese.

6. În vremea aceasta, Caesar se întreba ce să facă în legătură cu ostaşii pe care-i mai avea de trimis. Frămîntat de tot felul de griji, socotea că orice măsură trebuie luată cu mare atenţie. Constrîns dintr-o parte de sălbăticia barbară, dintr-alta de autoritatea ordinelor primite, mai ales absenţa şefului cavaleriei mărindu-i îndoielile, s-a gîndit să cheme alături de el pe prefect, care plecase de curînd la Vienna, chipurile pentru provizii, dar în realitate ca să se sustragă de la tulburări militare. **7.**

https://biblioteca-digitala.ro

Atîrna în favoarea acestuia faptul că datorită lui fuseseră trimise unități militare, care apăraseră mai înainte Gallia și care prin vitejia lor erau acum temute de barbari. **8.** Cînd însă a primit scrisoarea lui Caesar, care-l ruga și-i cerea să vină repede să ajute statul cu ideile sale, el a refuzat cu încăpățînare invitația, producîndu-i derută și teamă faptul că în scrisoare se menționa precis că în vîltoarea unor evenimente grave niciodată prefectul nu trebuie să se despartă de comandantul suprem. Iulianus adăuga că, dacă aprovizionarea este doar un pretext pentru a sta deoparte, el va depune din proprie inițiativă insignele conducerii, socotind că e mai glorios să preîntîmpine cu moartea ordinele, decît să i se atribuie nimicirea provinciilor. Dar a învins hotărîrea îndîrjită a prefectului, care lupta cu cea mai mare putere să se supună comandamentelor rațiunii lui proprii.

9. În această întîrziere, produsă de absența lui Lupicinus și a prefectului care se temea de dezordini militare, Iulianus șovăind între gînduri contrare, fiindcă n-avea cu cine se sfătui, pînă la urmă a socotit că cel mai bun lucru de făcut este de a da ordin ca toți să se pregătească repede de plecare, mai ales că ieșiseră din cantonamentele de iarnă. **10.** Cînd s-a publicat acest ordin, lîngă steagurile petulanților cineva a aruncat pe ascuns un bilețel, care, între altele, spunea următoarele: „Sîntem duși la marginile pămîntului, ca niște răufăcători și condamnați, iar cei dragi ai noștri, pe care i-am eliberat din captivitate după lupte sîngeroase, vor ajunge din nou robi la alamanni".

11. Acest text a fost adus la comandament și citit. Iulianus, pentru că a socotit plîngerile lor întemeiate, le-a dat voie să ia cu ei familiile în Orient și le-a pus la dispoziție mijloacele de transport necesare. După ce au stat mult la îndoială pe ce drum să plece, s-a găsit bună propunerea notarului Decentius de a trece oamenii prin Parisii, unde se găsea Caesar, care încă nu plecase nicăieri. Și așa s-a procedat. **12.** Cînd au ajuns la marginea orașului, principele le-a ieșit în cale, după obicei. Lăudîndu-i pe cei pe

https://biblioteca-digitala.ro

care-i cunoştea şi îndemnîndu-i pe fiecare la fapte vitejeşti, îi însufleţea prin cuvinte amabile să meargă în pas grăbit la Augustus, unde puterea este larg deschisă, pentru a primi recompense demne de eforturile lor. **13.** Şi pentru a trata cu şi mai multă cinste pe cei care aveau să plece departe, i-a invitat la masă pe comandanţi, spunîndu-le să-şi exprime doleanţele, dacă au vreo nemulţumire. Aceştia, primiţi aşa de binevoitor, au plecat întristaţi şi cu o dublă amărăciune, fiindcă soarta nemiloasă îi făcea să se despartă şi de un conducător minunat şi de locurile natale. Cu această mîhnire în suflet s-au dus în cantonamentele obişnuite. **14.** Dar de cum s-a lăsat noaptea, nemulţumirile au izbucnit pe faţă. Cu sufletele înfierbîntate, cum îl împingea pe fiecare disperarea, au pus mîna pe arme. Cu mare freamăt toţi au mers la palat[25] şi, blocînd toate uşile şi porţile, ca să nu poată ieşi cineva, cu strigăte formidabile îl proclamau Augustus pe Iulianus, cerînd să se arate lor. Siliţi să aştepte pînă la ziuă, în cele din urmă l-au făcut să apară. Cînd l-au văzut, cu aceleaşi strigăte puternice, în asentimentul tuturor, l-au proclamat Augustus.

15. El rezista cu tărie tuturor şi fiecăruia, aci manifestînd supărare, aci întinzînd mîinile şi rugîndu-i în toate felurile să nu săvîrşească o faptă urîtă, după multele victorii strălucite, să nu devină cauză de tulburări temeritatea şi pornirea lor de moment. După ce ei s-au liniştit, la cele spuse de el a adăugat următoarele:

16. „Potoliţi-vă mînia, vă rog. Fără răzvrătire şi fără patimi revoluţionare se va înfăptui uşor ceea ce cereţi. Dacă vă reţine dragostea de patrie şi vă temeţi de locuri străine şi necunoscute, întoarceţi-vă chiar acum în cantonament, fiindcă nu veţi vedea dacă nu vreţi ţinuturile de dincolo de Alpi. Această manifestaţie a voastră o voi scuza eu însumi în faţa lui Augustus, care ştie cum să chibzuiască şi care în spiritul celei mai mari înţelepciuni vă va da cu competenţă satisfacţie".

17. Dar şi după aceste cuvinte se striga mai departe cu aceeaşi furie, toţi manifestînd o singură dorinţă şi, în toiul celei mai mari agitaţii, se amestecau chiar amenin-

https://biblioteca-digitala.ro

țări și injurii, pînă cînd Caesar a fost silit să primească demnitatea ce i se oferea. Pus și ridicat pe un scut de infanterie, în aclamațiile tuturora a fost salutat ca Augustus și i se cerea să ia diadema[26]. **18.** Răspunzînd că n-a avut niciodată așa ceva, ei insistau spunîndu-i să folosească în locul acesteia podoaba de gît sau de cap a soției. Dar el afirmînd că nu e potrivit ca pentru început să-și pună o găteală feminină, s-au gîndit să aducă o egretă de cal, pentru ca, în lipsa coroanei, să aibă cel puțin o formă, oricît de modestă, a puterii superioare. Cum el stăruia să spună că și aceasta e un lucru fără noimă, un oarecare, cu numele de Maurus[27], devenit mai tîrziu comite, care a condus rău acțiunea în strîmtoarea Succi[28], pe atunci sulițaș al petulanților, încrezător în sine a pus pe capul lui Iulianus propriul său colier, pe care-l avea fiind port-dragon. Împins de această ultimă necesitate, văzînd că nu poate evita pericolul, de acum iminent, dacă mai stăruie în refuz, a promis tuturor cîte cinci monede de aur și cîte o livră de argint[29].

19. În fața acestei situații, stăpînit de griji nu mai mici decît înainte și prevăzînd repede în inima lui cele viitoare, nici n-a purtat diadema, nici n-a îndrăznit să plece undeva, nici măcar să ia măsurile pe care le cerea foarte urgent împrejurarea. **20.** Dar fiindcă el se retrăsese într-un loc ascuns, înspăimîntat de ce se mai poate întîmpla, un decurion[30] al palatului, grad ce inspira respect, s-a dus în fugă la steagurile petulanților și ale celților, iar acolo a strigat că s-a petrecut o crimă oribilă, că cel proclamat în ajun prin hotărîrea lor Augustus a fost asasinat. **21.** Auzind aceasta soldații, pe care-i impresionau la fel și cele necunoscute și cele cunoscute, unii pun mîna pe suliță, alții pe săbii și într-o clipă, alergînd în dezordine, cum se întîmplă în cazuri neobișnuite, au ocupat palatul. Speriați de zarva produsă, slujitorii palatului, tribunii, precum și comitele comandant al gărzii cu numele de Excubitor[31], temîndu-se de perfidia ostașilor schimbători, au fugit care încotro de frica unei morți neașteptate. **22.** Văzînd totuși liniște perfectă, soldații un moment s-au potolit. Întrebați din ce cauză au năvălit în

https://biblioteca-digitala.ro

neorînduială, fără măcar să anunțe, după ce au tăcut un moment, au răspuns că sînt îngrijorați de siguranța principelui și n-au plecat mai înainte de a fi primiți în consistoriu, unde l-au văzut pe Iulianus strălucind în îmbrăcămintea de împărat.

5 **1.** Cînd au auzit de aceste lucruri, chiar cei despre care am arătat că plecaseră sub conducerea lui Sintula, s-au întors cu el, fără grijă, la Parisii. S-a dat ordin și, a doua zi dimineața toți se găseau pe cîmpul de adunare. Principele, înaintînd cu mai mare solemnitate decît de obicei, s-a urcat la tribună, care era înconjurată de steaguri de toate felurile și de oști înarmate. **2.** După ce a așteptat puțin, cu privirea îndreptată spre chipurile celor prezenți, văzîndu-i pe toți veseli și voioși, cu vorbe simple (ca să poată fi înțeles), ca și cu niște trompete, i-a înflăcărat astfel:

3. „Luptătorii mei viteji și credincioși statului, care adesea v-ați pus împreună cu mine viața în primejdie pentru apărarea provinciilor, fiindcă printr-o judecată hotărîtă ați ridicat pe Caesarul vostru la cea mai înaltă demnitate, situația cu totul deosebită cere și chiar impune să vă adresez cîteva cuvinte, pentru ca împreună să luăm măsuri bine gîndite și înțelepte, în raport cu schimbările pe care le-ați făcut. **4.** Încă de tînăr (precum știți), onorat cu haina de purpură, pus de harul ceresc sub protecția voastră, niciodată nu m-am depărtat de năzuința de a trăi cinstit. Am fost fără șovăire alături de voi la orice efort atunci cînd dezastrul se arăta imens prin acte de trădare, distrugeri de cetăți, nenumărate pierderi de vieți omenești și mulți supraviețuitori răniți. Socotesc de prisos să reamintesc de cîte ori în puterea iernii, pe ger cumplit, cînd îndeletnicirile lui Marte de obicei încetează și pe uscat și pe mare, am respins pe alamannii altădată neînvinși, provocîndu-le mari pierderi. **5.** E bine totuși să nu fie trecut cu vederea, sau sub tăcere, faptul că, după ce lîngă Argentoratus ne-a strălucit acea zi foarte fericită, care aducea într-un fel Galliei o libertate perpetuă, pe cînd eu alergam sub ploaia de săgeți, voi, avînd

https://biblioteca-digitala.ro

ca temelie puterea şi exerciţiul îndelungat al luptelor, i-aţi învins, aşternîndu-i sub armele voastre pe duşmanii năvăliţi ca nişte torente revărsate, pe care i-aţi scufundat în întunericul morţii, rămînînd pe cîmpul de luptă puţini dintre ai noştri, ale căror rămăşiţe le-am cinstit mai degrabă cu supremă laudă, decît cu plînset. **6.** Socotesc că, după atîtea şi asemenea fapte, nici posteritatea nu va înceta să preamărească meritele voastre pentru stat în faţa tuturor neamurilor, dacă, atunci cînd se va ivi ceva potrivnic, veţi apăra din plin prin vitejia şi demnitatea voastră pe cel pe care l-aţi împodobit cu cea mai înaltă formă de mărire. **7.** Şi ca să se păstreze întreagă ordinea lucrurilor, să rămînă nevătămată răsplata celor viteji şi să nu fie răpită vreo onoare prin uneltiri ascunse, aceasta hotărăsc în faţa consiliului vostru respectabil: nici un judecător civil, nici un conducător de oaste să nu fie promovat pe o treaptă superioară altfel decît datorită meritului personal şi să fie respins cu ruşine pentru el cel ce va încerca să facă intervenţii pentru altul".

8. Soldaţii de rînd, însufleţiţi de asigurările date că pot spera lucruri mai mari, ei care de multă vreme nu mai primiseră vreo cinstire sau răsplată, ridicînd scuturile şi lovindu-le cu suliţele într-un zgomot imens[32], aprobau toţi într-un glas cele spuse şi începute. **9.** Şi ca să nu se îngăduie încălcarea hotărîrilor luate, cînd petulanţii şi celţii au intervenit curînd după aceea pentru nişte şefi ai lor, ca aceştia să fie trimişi ca slujbaşi în provinciile în care se va găsi cu cale, intervenţia nu le-a fost aprobată, iar ei s-au întors fără să se simtă ofensaţi sau mîhniţi.

10. Totuşi, împăratul relatase celor mai apropiaţi ai săi că, în noaptea anterioară proclamaţiei sale ca Augustus, a văzut în vis pe cineva cu chipul în care e prezentat de obicei geniul protector al statului şi că acesta i-a spus următoarele cuvinte sub formă de dojană: „De multă vreme, Iuliane, îţi păzesc din ascuns pragul locuinţei tale, dorind să te înalţ într-o demnitate mai mare, şi de atîtea ori m-am retras respins de tine. Dar dacă nici măcar

https://biblioteca-digitala.ro

acum nu sînt primit, deşi am aprobarea celor mulţi, voi pleca refuzat şi trist. Să reţii totuşi în adîncul inimii că nu voi locui cu tine prea multă vreme".

6 **1.** Pe cînd în Gallia se petrecuseră aceste transformări pline de tensiune, iar Constantius se găsea departe cu armata, acel furtunos rege al perşilor, fiindcă acţiunea stimulatoare a lui Antoninus se dublase prin venirea lui Craugasius, înflăcărat de dorinţa de a lua în stăpînire Mesopotamia, cu mare pompă, însoţit de armate şi forţe sporite, a trecut Tigrul şi a ajuns la Singara pentru a o asedia. Aceasta era, după aprecierea fruntaşilor regiunii, din abundenţă întărită cu armată şi cu toate cele necesare luptei. **2.** Apărătorii ei, cînd au văzut de departe pe duşmani, au închis repede porţile şi au alergat cu tot curajul la turnuri şi la părţile proeminente ale zidurilor, aşezînd unde era necesar pietrele şi maşinile de război. S-a pus la punct planul de luptă şi toţi aşteptau cu mîna pe arme, pregătiţi să respingă mulţimea de duşmani, dacă ar fi încercat să se apropie de ziduri.

3. Sosind acolo regele, după ce prin fruntaşii săi admişi de apărători să se apropie n-a putut obţine pe calea tratativelor ceea ce dorea, a acordat unităţilor o zi de repaos. Dar a doua zi dimineaţa s-a înălţat ca semnal de luptă un steag roşu şi cetatea a fost împresurată. Unii au adus scări, alţii au aşezat maşinile în poziţie de tragere, cei mai mulţi s-au apropiat adăpostiţi de barăcile mobile şi de parapete, căutîndu-şi drum pentru a săpa la temelia zidurilor. **4.** Contra acestor acţiuni, cei din oraş, aruncînd de pe metereze pietre, suliţe şi săgeţi, ţineau la distanţă pe cei ce se repezeau mai cu înverşunare la atac.

5. Cîteva zile lupta s-a dat fără rezultat, cu mulţi morţi şi răniţi din ambele părţi. În ultima zi, către seară, cînd vîltoarea luptelor fierbea, între atîtea unelte de luptă, perşii au adus un berbec foarte puternic şi au început să bată cu lovituri dese un turn de formă cilindrică. Am arătat că tot la fel a fost deschis oraşul în asediul anterior[33]. **6.** Toată oastea s-a concentrat aci şi lupta

https://biblioteca-digitala.ro

se dădea foarte strîns. Zburau din toate părţile făclii, tăciuni aprinşi şi săgeţi cu vîrfuri aprinse pentru a frîna această ameninţare a asediului, iar repeziciunea săgeţilor şi a proiectilelor în formă de ghindă nu înceta nici dintr-o parte, nici din cealaltă. Vîrful berbecului a biruit totuşi orice încercare de apărare, lovind zidul construit din pietre aşezate de curînd una peste alta, cu mortarul încă ud şi nerezistent. **7.** Şi pe cînd lupta se dădea cu fier şi foc, turnul s-a prăbuşit şi s-a deschis drumul în cetate, căci apărătorii în faţa unei atît de mari primejdii şi-au părăsit locurile de luptă. Cu strigăte şi urlete din toate părţile, valurile de perşi se reped fără să-i mai poată opri cineva şi se revarsă în tot oraşul. O parte din locuitori au fost ucişi, iar cei rămaşi vii, la ordinul lui Sapor au fost strînşi şi trimişi în cele mai îndepărtate regiuni ale Persiei.

8. Apărau această cetate două legiuni: întîia Flavia şi întîia Parthica[34], precum şi mai mulţi locuitori, cu ajutorul călăreţilor împresuraţi aci de atacul duşman neaşteptat. Toţi aceştia, precum am spus, erau duşi cu mîinile legate şi nimeni dintre ai noştri nu-i putea ajuta, **9.** căci cea mai mare parte a armatei se găsea în corturi lîngă Nisibis, la o distanţă destul de mare de Singara. De altfel niciodată nu s-a putut da ajutor acestui oraş, nici în alte asedii anterioare, din cauza secetei şi a lipsei de apă din regiune. Şi deşi aşezat într-un loc dominant, potrivit pentru observarea în depărtare a mişcărilor duşmane, totuşi romanilor le-a adus pagube, fiind de atîtea ori ocupat, cu mari pierderi din partea apărătorilor.

7 **1.** După cucerirea oraşului, regele, printr-un plan prudent, a evitat Nisibis[35], fiindcă-şi aducea destul de bine aminte de cele suferite adesea aci, şi a luat-o spre dreapta pe căi ocolite, cu gîndul ca prin forţă, sau atrăgînd prin promisiuni pe apărători să ocupe Bezabde[36], oraş pe care vechii lui întemeietori l-au numit Phaenicha. Acest oraş era o fortăreaţă cu mult mai puternică, aşezată pe o colină nu prea înaltă, pe la poalele căreia curge Tigrul şi unde locurile sînt mai slabe şi mai joase

https://biblioteca-digitala.ro

era întărit cu un zid dublu. La paza fortăreței au fost puse trei legiuni: a doua Flavia, a doua Armeniaca și, de asemenea, a doua Parthica[37], cu mai mulți săgetători zabdiceni, pe al căror teritoriu este așezat acest municipiu pe atunci supus nouă.

2. Așadar, la primul atac, cu o coloană de călăreți, care străluceau de departe, fiindcă erau îmbrăcați în fier cu cai cu tot, regele însuși, mai strălucitor decît ceilalți, a făcut un înconjur întăriturilor și a venit cu îndrăzneală chiar aproape de șanțuri. Atacat de tirul precis al balistelor și săgeților, s-a retras totuși nevătămat, la adăpostul scuturilor încrucișate deasupra lui în forma broaștei țestoase. 3. Stăpînindu-și mînia, a trimis solie cu un caduceu[38], după obicei, pentru a-i îndemna cu promisiuni pe cei din cetate să se gîndească la viața lor și să renunțe la rezistență, să deschidă porțile și să se predea cu supunere învingătorului lumii. 4. Solia s-a apropiat și apărătorii zidurilor au cruțat-o, pentru că din ea făceau parte prizonieri de la Singara, cunoscuți de către locuitorii din Bezabde, astfel că, din milă față de ei, nu s-a tras nici o săgeată, dar nici răspuns de pace nu s-a dat.

5. Apoi, după un repaos de o zi și o noapte, înainte de zorii zilei următoare, toată mulțimea de perși a trecut cu furie peste șanț și, amenințînd și fremătînd aprig, cînd au ajuns la zid, siguri de izbîndă, s-a început lupta cu apărătorii orașului, care rezistau eroic. 6. În această acțiune mulți parți[39] au fost răniți, fiindcă unii duceau cu ei scări, alții înaintau ca orbii cu gratii de nuiele în față. Nici ai noștri n-au fost fără pierderi. Căci erau nevoiți să stea îngrămădiți și norii de săgeți care zburau dese îi ciuruiau. După apusul soarelui ambele părți s-au retras cu sacrificii grele. A doua zi lupta s-a reluat și mai aprig ca înainte, în sunetul de trompete și dintr-o parte și din cealaltă, cu pierderi tot atît de mari pentru ambii adversari care luptau cu toată îndîrjirea.

7. În ziua următoare, prin consimțămîntul general s-a luat un repaos, fiindcă după atîta prăpăd și cei ce apărau zidurile și perșii erau stăpîniți de aceeași groază. Un episcop de lege creștină arăta prin gesturi și semne că

https://biblioteca-digitala.ro

vrea să iasă din cetate. Cu asigurări că i se va permite să se întoarcă nevătămat, a mers pînă la cortul regelui. **8.** Dîndu-i-se voie să spună tot ce vrea, el îndemna pe perşi să se retragă în ţara lor, după atîta jale de ambele părţi, adăugînd că poate vor veni nenorociri şi mai mari. Dar zadarnic stăruia în aceste deziderate şi în altele la fel, fiindcă regele se opunea cu furie, jurînd că nu va pleca din faţa oraşului pînă nu-l va distruge. **9.** S-a răspîndit o bănuială, pe care eu o socotesc neîntemeiată, deşi a fost acreditată de mulţi, că episcopul, într-o convorbire secretă, ar fi informat pe Sapor care parte a zidurilor este mai slabă şi mai fără apărare. A părut verosimilă această bănuială, fiindcă după aceea maşinile duşmane loveau cu furie zidurile unde erau mai şubrede şi cu semne de putrezire, ca şi cum ar fi cunoscut toate secretele apărării.

10. Cărările înguste făceau dificil accesul la ziduri, berbecii erau mişcaţi şi mînuiţi cu greu, teama de pietre şi de săgeţi îi ţinea pe atacatori la distanţă, ca şi balistele şi scorpionii, care aruncau fără-ncetare cu săgeţi şi cu pietre. De asemenea erau aruncate coşuleţe cu smoală topită şi cu bitum care prelingîndu-se peste maşinile duşmane le oprea pe loc, ca şi cum le-ar fi prins în rădăcini iar făcliile şi tăciunii aprinşi aruncaţi de sus le dădeau foc şi le nimiceau.

11. Dar deşi se petreceau aceste lucruri şi cădeau mulţi de la ei, asediatorii, crezînd că altfel nu se poate domoli furia regelui, doreau şi mai mult să distrugă înainte de sosirea iernii cetatea întărită prin aşezare naturală şi prin lucrări de fortificaţii. De aceea nici şiroaiele de sînge, nici mulţimea celor căzuţi de răni mortale nu oprea pe ceilalţi de la o astfel de cutezanţă, **12.** ci, hotărîţi să piară pînă la unul, s-au aruncat în vîltoarea primejdiei. Acţionau cu berbecii, dar, sub greutatea pietrelor de moară şi a flăcărilor de foc care cădeau peste ei, nu puteau să înainteze. **13.** Un singur berbece, însă, cu un suport mai înalt, acoperit cu o piele de taur umezită şi de aceea mai puţin expusă focului sau săgeţilor, împins înaintea tuturora, cu mari sforţări, a ajuns pînă la

https://biblioteca-digitala.ro

zid. Prin lovituri puternice, care slăbeau legăturile între pietre, a produs o spărtură largă şi turnul s-a prăbuşit cu mare zgomot, iar apărătorii care se găseau în el au murit zdrobiţi sau acoperiţi sub dărîmături. Astfel mulţimea armatei a năvălit găsind acum o cale mai sigură.

14. Răsunînd din toate părţile strigătele perşilor, care urlau în urechile înspăimîntate ale celor atacaţi, lupta s-a înteţit cu şi mai mare furie în interiorul cetăţii. Măcelărindu-se de aproape între ele cetele alor noştri şi cele duşmane, aruncîndu-se una asupra alteia, nici dintr-o parte nici din cealaltă nu era cruţat nimeni de ascuţişul săbiei. **15.** Cu toată rezistenţa în faţa dezastrului nimicitor, ai noştri sînt copleşiţi în cele din urmă de imensa mulţime a duşmanilor feroci, ale căror săbii şi după aceea ucideau tot ce le ieşea în cale: copii smulşi de la sînul mamelor erau omoriţi cu mame cu tot, căci nimeni nu se mai gîndea ce face. Între aceste nenorociri atît de mari, neamurile persane, dornice de jaf, încărcate cu tot felul de prăzi, ducînd şi o mare mulţime de captivi s-au întors voioase în tabăra lor.

16. Regele stăpînit de o bucurie neobişnuită, fiindcă de multă vreme ardea de dorul de a cuceri Phoenicha, fortificaţie pe care punea mare preţ, n-a plecat pînă ce n-a reparat din temelie zidurile care suferiseră mai mult. Aducînd alimente din belşug, a lăsat aci cu paza soldaţi distinşi prin originea lor şi vestiţi în arta războiului. Căci se temea de ceea ce de altfel s-a şi întîmplat, ca nu cumva romanii, suportînd greu pierderea unui important punct strategic, să vină cu mari forţe pentru a o recuceri.

17. De aici, mergînd mai departe cu speranţe sporite că va putea lua în stăpînire tot ce ataca, după ce a ocupat alte întărituri mai mici, s-a hotărît să ocupe Virta[40], o fortificaţie foarte veche, care se credea că a fost întemeiată de Alexandru Macedon, aşezată la hotarele Mesopotamiei, dar înconjurată cu ziduri sinuoase şi cu multe alte construcţii care o făceau inaccesibilă. **18.** Încercînd toate mijloacele de a o cuceri, aci căuta să momească pe apărători cu făgăduieli, aci îi ameninţa cu moartea pe

https://biblioteca-digitala.ro

cruce; a făcut chiar de cîteva ori terase şi a adus maşinile de asediu, dar fiindcă primea mai multe răni decît cele pe care le pricinuia, a renunţat la ceea ce începuse zadarnic şi în cele din urmă a plecat.

8 **1.** Acestea s-au petrecut în acel an între Tigru şi Eufrat. Cînd a aflat prin informatori despre acţiunile din răsărit Constantius, care aştepta la Constantinopol să treacă iarna, temîndu-se de expediţiile parthice, cu mare grijă se pregătea să le pună stavilă, căutînd să aibă la îndemînă toate mijloacele de război. Astfel, a strîns arme şi recruţi, a mărit cu suplimente de tineret valid legiunile care se distinseseră în expediţiile din orient şi cunoşteau lupta de poziţie. Pe lîngă acestea, cerea ajutoare de la sciţi, contra plată sau gratuit, pentru ca plecînd din Thracia primăvara să ocupe mai departe regiunile care nu-i inspirau încredere.

2. În timpul acesta, Iulianus în tabăra de iarnă de la Parisii, temîndu-se de consecinţele pe care le poate avea noua situaţie, era neliniştit, gîndindu-se că niciodată nu va consimţi Constantius să fie pus în faţa unui fapt împlinit de cel pe care îl dispreţuia şi pe care-l socotea fără nici un merit. **3.** Avînd în vedere aşadar acest început de lucruri noi, s-a hotărît să trimită la el soli care să-l informeze de cele întîmplate şi le-a dat şi o scrisoare, în care-i spunea ce s-a făcut şi ce ar mai trebui făcut de aci încolo, arătîndu-şi şi părerile sale şi mărturisind totul pe faţă. **4.** De altfel bănuia că el a aflat mai dinainte acestea din relatarea lui Decentius, întors de curînd, şi a slujitorilor palatului plecaţi mai înainte din Gallia, care aduseseră lui Caesar corespondenţa şi fondurile băneşti obişnuite. Şi, deşi nu refuza domnia, a scris totuşi fără aroganţă, ca să nu pară că acum se socoteşte scutit de datoria de a fi respectuos.

Conţinutul scrisorii era acesta:

5. „Eu cu permanentă statornicie de sentimente am respectat şi prin gîndurile şi prin faptele mele jurămîntul de credinţă dat, după cum s-a văzut cu claritate de atîtea ori. **6.** De cînd m-ai făcut Caesar şi m-ai trimis în

https://biblioteca-digitala.ro

vîltoarea îngrozitoare a luptelor, am stat în limitele puterii încredințate și prin curieri te-am anunțat mereu de succesele împlinitoare ale dorințelor mele. Ca un slujitor credincios, te-am informat despre toate, nedînd niciodată importanță primejdiilor la care m-am expus. Cum se constată din atîtea documente, cînd germanii au fost bătuți și împrăștiați, am fost întotdeauna primul la muncă și ultimul la odihnă. **7.** Dar, mi-aș permite să-ți spun, dacă s-a produs acum o insurecție, cum o socotești, în multe și aspre războaie oștirea îmbătrînind fără folos și-a îndeplinit ceea ce de mult pusese la cale, protestînd și nesuportînd un conducător de mîna a doua, cînd vedea că nu primește de la Caesar nici o răsplată pentru atîta sudoare și pentru atîtea victorii repurtate. **8.** Mînia lor, cauzată de faptul că n-au primit avansări și nici gratificațiile anuale, le-a fost mărită și de acest ordin neașteptat de a pleca în cele mai îndepărtate regiuni ale Orientului. Oameni obișnuiți cu frigul Nordului trebuiau să se despartă de copii și de soții și să fie tîrîți în lupte goi și nemîncați. De aceea, înfuriați peste măsură, s-au adunat noaptea și au asediat palatul, numindu-mă cu aclamații dese și puternice Augustus Iulianus. **9.** M-am speriat, mărturisesc, și am încercat să nu mă arăt lor. Retras, pe cît am putut, îmi căutam scăpare făcîndu-mă nevăzut și stînd ascuns. Cum ei nu mai tăceau, luîndu-mi ca apărare, ca să spun așa, propriul meu curaj de om liber, am ieșit din ascunzătoare și am apărut în fața lor, gîndind că pot domoli tumultul prin autoritatea mea, sau luîndu-i cu binișorul. **10.** S-au înfuriat într-un chip uluitor, mergînd pînă acolo încît, pe cînd eu încercam să le înving prin rugăminți insistența, ei să mă insulte și să mă amenințe cu moartea dacă-i refuz. Pînă la urmă, învins și gîndindu-mă că dacă mă răpun pe mine poate apărea altul care să se declare el principe, am acceptat, sperînd că armata se va liniști.

11. Acestea sînt faptele și te rog să iei cunoștință de ele cu calmul necesar. Să nu crezi că s-au petrecut altfel, să nu dai ascultare răuvoitorilor, care-ți vorbesc la ureche despre cine știe ce primejdii, obișnuiți să produ-

https://biblioteca-digitala.ro

că în folosul lor dezbinări între principi. Dă la o parte adulația, hrănitoare a viciilor, și ascultă de glasul dreptății, cea mai mare dintre toate virtuțile. Primește cu toată încrederea propunerile echitabile pe care ți le fac, cugetînd că aceasta este de folos statului roman și nouă, care sîntem asociați prin legătura de sînge și prin culmea puterii acordate de soartă. **12.** Căci iartă-mă, ... cele cerute de rațiune nu doresc să fie îndeplinite decît dacă sînt aprobate de tine ca utile și drepte. Dorința mea este să duc la îndeplinire numai ceea ce capătă asentimentul tău.

13. Iată pe scurt ce socotesc că trebuie făcut. Eu îți voi furniza cai hispani de tracțiune și un număr de tineri leți din neamul barbarilor de dincoace de Rin, sau dintre supușii care au trecut de partea noastră, pentru a-i amesteca cu detașamentele de străini și cu scutarii. Nu numai că-mi iau acest angajament, dar chiar doresc să-l îndeplinesc cu tot sufletul, pînă la sfîrșitul vieții. **14.** Clemența ta îmi va da prefecții pretoriului, oameni cunoscuți prin cinstea și experiența lor. Pe ceilalți slujbași și demnitari, precum și pe comandanții militari și pe cei din garda palatului este firesc să-i aleg eu. Căci ar fi o prostie să fie numiți alături de împărat oameni ale căror caractere și dorințe sînt necunoscute de el.

15. Afirm cu toată siguranța că gallii, loviți de tulburări îndelungate și de nenorociri foarte grave, nu vor trimite nici de voie și nici prin constrîngere recruți în ținuturi străine și îndepărtate, pentru că-și amintesc de necazurile din trecut și nu mai vor să le moară copiii în acțiuni disperate. **16.** Și nici nu e bine să fie luate de aici ajutoare pentru a le opune neamurilor parthice, fiindcă pînă în prezent nu sînt excluse alte atacuri barbare și, dacă îmi permiți să spun adevărul, aceste provincii, hărțuite continuu, au ele însele nevoie de ajutoare dinafară.

17. Am făcut aceste rugăminți, propuneri și îndemnuri, după părerea mea, cu cele mai bune intenții. Căci știu, sigur știu, și n-aș vrea să spun ceva autoritar, la înălțimea demnității care mi s-a acordat, că unirea și

https://biblioteca-digitala.ro

concesiunile reciproce între principi au adus într-o stare mai bună situaţii grele şi chiar înfrîngeri. Fiindcă din exemplul strămoşilor noştri apare clar că acei conducători care gîndesc astfel găsesc uşor calea de a trăi norocos şi fericit şi lasă timpului şi posterităţii o plăcută amintire despre ei".

18. Odată cu această scrisoare a mai trimis încă una, cu caracter secret, pentru a-i fi dată lui Constantius pe ascuns, cu reproşuri şi învinuiri muşcătoare; această scrisoare însă nu s-a putut găsi şi, chiar dacă s-ar fi putut face acest lucru, nu s-ar fi permis publicarea ei.

19. Pentru îndeplinirea acestei sarcini a ales pe distinşii bărbaţi Pentadius, şeful cancelariei, şi pe Eutherius, numit atunci şeful slujitorilor palatului, cu misiunea de a duce scrisorile şi de a-i relata tot ce au văzut, fără nici o omisiune, ca să se poată lua pentru viitor măsuri în consecinţă.

20. Fuga prefectului Florentius contribuise la înveninarea raporturilor chiar de la început. Acesta, precum se spunea, a prevăzut că se vor produce tulburări din cauza înrolării armatei şi în mod deliberat plecase la Vienna pentru aprovizionare, ca să se depărteze de Caesar, de care se temea, pentru că adesea îi vorbise aspru. **21.** Apoi, cînd a aflat că a ajuns la suprema treaptă de Augustus, cuprins de teamă că existenţa îi poate fi în primejdie, a căutat să scape de necazurile pe care le bănuia. De nevoie, lăsînd totul şi plecînd, a venit la Constantius, făcînd pe drum mai multe popasuri. Şi, ca să arate că n-are nici o vină, îl acuza pe Iulianus ca pe un duşman, făcîndu-l vinovat de multe crime. **22.** Totuşi, după plecarea acestuia, Iulianus, gîndindu-se bine, cu prudenţă, şi voind să se ştie că l-a iertat de toate, i-a lăsat intacte avutul şi familia, căreia i-a permis să se servească de mijloacele publice de transport şi să se întoarcă fără teamă în Orient.

9 **1.** Solii plecaţi cu misiunea despre care am vorbit au căutat să ajungă repede la destinaţie, dar pe drum au avut neplăceri din partea autorităţilor, care le fă-

https://biblioteca-digitala.ro

ceau dificultăți. De aceea au întîrziat mult prin Italia și Illyricum, pînă ce, în sfîrșit, traversînd Bosforul și înaintînd pe drumuri grele, l-au găsit pe Constantius, care venise de curînd la Caesarea Cappadociei[41], numită înainte Mazuca, oraș frumos și vestit, așezat la poalele muntelui Argaeus. **2.** Obținînd aprobarea să intre, s-au prezentat și i-au dat scrisoarea. Cînd a citit-o, împăratul a sărit de pe scaun, indignat peste măsură și, privindu-i cu ochi piezișă, care inspirau frică de moarte, le-a poruncit să iasă, nemaivoind să întrebe, sau să audă ceva. **3.** Lovit atît de puternic, era totuși pus în grea cumpănă: să trimită împotriva perșilor, sau a lui Iulianus trupele care-i erau credincioase? Și ezitînd mult, cu gînduri nehotărîte, a fost înduplecat de părerea celor ce-l sfătuiau în interesul statului și a ales drumul spre răsărit. **4.** A dat drumul solilor și a ordonat ca Leonas[42], cvestorul său, să plece repede în Galîia la Iulianus, cu o scrisoare în care-i spunea acestuia că el n-aprobă nici o schimbare și Iulianus, dacă se gîndește la salvarea sa și a celor apropiați ai săi, să lase la o parte orice fumuri de mărire și să se mulțumească cu puterea de Caesar. **5.** Și ca să intimideze pe adversari, ca și cum s-ar sprijini pe mari forțe, a numit în locul lui Florentius ca prefect al pretoriului pe Nebridius, care pe atunci era cvestor al lui Caesar, iar pe secretarul Felix[43] l-a făcut șeful cancelariei imperiale. A mai făcut de asemenea și alte numiri. Cît despre Gomoarius[44], pe acesta îl numise comandant suprem al armatei în locul lui Lupicinus, înainte de a ști ceva în legătură cu ceea ce se petrecuse.

6. Ajuns astfel la Parisii, Leonas a fost bine primit, ca un om stimat și cu calități distinse. A doua zi, principele a venit în cîmpul de adunare, cu o mulțime de armată și cu popor pe care-l convocase în chip special, și, urcîndu-se la tribună, așezată pe un podium înalt ca să fie văzut de departe, a cerut să i se dea scrisoarea. A desfăcut-o și a început să citească. Dar cînd a ajuns la frazele în care Constantius dezaproba tot ce se petrecuse și-i spunea lui Iulianus să fie mulțumit cu puterea de Caesar, din toate părțile au izbucnit strigăte puternice

https://biblioteca-digitala.ro

şi înfricoşătoare: 7. „Auguste Iuliane", cum hotărîseră provinciile, armata şi autoritatea statului care a fost întărit, dar care încă se găsea sub ameninţarea incursiunilor reînviate ale barbarilor.

8. După ce a asistat la toate acestea, Leonas s-a întors cu o scrisoare de la Iulianus, care relata cum a decurs toată manifestaţia. Dintre toate numirile numai Nebridius a fost acceptat ca prefect. Căci şi Caesar arătase în scrisoare că-l preferă pe acesta. Ca şef al cancelariei imperiale îl şi numise pe Anatolius[45], care înainte răspundea de petiţii. Alţi cîţiva, care i se păreau folositori şi de încredere, de asemenea fuseseră de la început numiţi de el.

9. Pe cînd făcea aceste numiri, se temea de Lupicinus care, deşi atunci se găsea departe în Britannia, era totuşi un om mîndru şi încrezut. De aceea, bănuindu-l că dacă află ceva pune la cale vreo răzvrătire, a trimis la Bononia un notar cu ordin să nu se permită nimănui trecerea dincolo. Ordinul a fost executat strict şi Lupicinus s-a întors înainte de a afla ceva, astfel că n-a putut organiza nici o răscoală.

10 1. Iulianus, mulţumit de mărirea pe care i-o adusese soarta şi de încrederea armatei, ca să nu se culce pe laurii gloriei şi prin aceasta să fie acuzat că e slab şi nepăsător, după ce a trimis soli la Constantius a plecat la hotarele Germaniei Secunde. Întărit cu toată pregătirea cerută de acţiunea pe care urma s-o întreprindă, a ajuns la oraşul Tricensima. 2. De aici, trecînd Rinul, a pătruns imediat în regiunea francilor numiţi attuari[46], nişte oameni turbulenţi, care chiar atunci făceau incursiuni în Gallia, prădînd regiunile de lîngă hotare. I-a atacat pe neaşteptate, fără ca ei să se teamă de ceva ostil, fiindcă se socoteau în siguranţă, datorită drumurilor atît de rele, încît, din cîte-şi aduceau ei aminte, nici un principe nu intrase în ţinuturile lor. Învingîndu-i fără greutate, pe cei mai mulţi i-a ucis sau i-a luat prizonieri. Cei rămaşi în viaţă au cerut pace şi au obţinut-o, dar în condiţii favorabile proprietarilor din regiune. 3. De

https://biblioteca-digitala.ro

aici, trecînd înapoi fluviul cu aceeaşi repeziciune, după ce a cercetat cu atenţie şi a întărit paza hotarelor, a venit la Rauraci. Şi aici a luat înapoi ţinuturile, pe care le ocupaseră barbarii şi le stăpîneau ca şi cum ar fi fost ale lor proprii, şi a întărit, cu multă grijă, şi în aceste loçuri apărarea, iar apoi a trecut prin Besantio[47] ca să ierneze la Vienna.

11 **1.** Pe cînd acesta era mersul evenimentelor în Gallia şi ele se succedau normal şi prosper, Constantius a chemat pe Arsaces[48] regele Armeniei şi, primindu-l cu cea mai mare cinste, îl sfătuia şi-l îndemna să continue a ne fi prieten credincios. **2.** Căci auzise că adesea regele perşilor făcuse încercări prin momeli, ameninţări şi vicleşuguri pentru a-l determina să renunţe la alianţa romană şi să treacă de partea lui. **3.** Acesta, jurînd de mai multe ori că mai bine să-şi piardă sufletul decît alianţa cu noi, s-a întors încărcat cu daruri, el şi suita lui. Iar după aceea n-a îndrăznit să-şi calce promisiunile, întărind legătura cu Constantius sub multe forme, între care excela faptul că acesta îi dăduse în căsătorie pe Olympias, fiica lui Ablabius, mai înainte prefect al pretoriului, logodnica fratelui său Constans.

4. După plecarea lui Arsaces, Constantius, trecînd din Cappadocia prin Melitene, oraş al Armeniei minore[49], apoi prin Lacotena[50] şi Samosata, a traversat Eufratul şi a ajuns la Edessa. Aici a rămas mai mult timp, fiindcă a fost nevoie să aştepte unităţile armate care se adunau din toate părţile, precum şi abundente cantităţi de alimente, iar după echinocţiul de toamnă a plecat la Amida.

5. Cînd s-a apropiat de întărituri şi le-a văzut în ruine, numai cenuşă, a început să plîngă, gîndindu-se ce dezastru groaznic suferise această cetate. Atunci şeful tezaurului, comitele Ursulus, care se găsea din întîmplare lîngă el, cu durere în suflet a exclamat: „Iată cu ce vitejie sînt apărate oraşele de către oşteni, pentru care sînt sleite veniturile imperiului ca să aibă ei din abundenţă tot ce le trebuieşte". De aceste cuvinte aşa de

https://biblioteca-digitala.ro

amare amintindu-şi după aceea mulţimea armatei s-a răsculat la Calchedon[51] cu gînduri ucigaşe împotriva lui. **6.** De aici, înaintînd în rînduri strînse, au ajuns aproape de Bezabde, unde au întins corturile, făcîndu-şi de jur împrejur un parapet şi un şanţ de apărare. A dat ocol călare oraşului şi a aflat din relatările multora că zidurile pe care le degradase vechimea şi incuria au fost refăcute şi întărite. **7.** Şi, ca să nu lase la o parte nimic din ceea ce se poate obţine înainte de fervoarea luptelor, a trimis la apărătorii cetăţii bărbaţi pricepuţi în diplomaţie, care le-au cerut să aleagă din două una: sau să se întoarcă la ai lor, fără vărsare de sînge, cu tot ce au jefuit de la alţii, sau să se supună stăpînirii romane, urmînd în acest caz să primească recompense şi demnităţi. Dar fiindcă prin destinul lor de neam, căci erau de bune familii, refuzau, mai ales că-i căliseră eforturile şi primejdiile, asediul devenea inevitabil.

8. Astfel, în rînduri strînse şi stimulată de sunetul trompetelor, oastea a înconjurat repede toate părţile oraşului. Legiunile s-au împărţit în grupuri, formînd cu scuturile broasca ţestoasă şi, înaintînd încet, încercau să dărîme prin săpături pe dedesubt zidurile. Dar, fiindcă se revărsau asupra lor tot felul de proiectile-săgeţi, suliţe, pietre care le-au desfăcut legăturile dintre scuturi, a trebuit să se dea semnalul de retragere. **9.** După o zi întreagă de repaos, a treia zi, adăpostiţi mai cu grijă, în strigăte din toate părţile, încercau pretutindeni să se urce pe ziduri. Apărătorii, punîndu-şi în faţă pături întinse, stăteau ascunşi şi, cînd cerea necesitatea, scoteau cu curaj mîinile şi aruncau cu pietre şi săgeţi în asediatori. **10.** De asemenea, cînd asediatorii, înaintînd cu îndrăzneală acoperiţi de gratii de nuiele, se apropiau de ziduri, cădeau peste ei butoaie, pietre de moară şi bucăţi de coloane, a căror greutate prea mare îi zdrobea, sau îi silea să fugă înapoi, cu mijloacele de protecţie sfărîmate, pentru a scăpa de primejdie.

11. Astfel, în a zecea zi după începerea luptei, cînd la ai noştri creştea speranţa, iar cei din interior dădeau semne de disperare, s-a găsit cu cale să fie adus acel berbece

https://biblioteca-digitala.ro

mare, cu ajutorul căruia perşii cuceriseră mai înainte Antiochia[52], precum am arătat, şi pe care-l lăsaseră la Carrhae. La vederea acestuia, construit cu atîta ingeniozitate, cei din cetate au rămas înlemniţi şi la început chiar se gîndeau să se predea, dar deîndată şi-au venit în fire şi s-au pregătit să reziste acestei maşini cu toată îndrăzneala şi hotărîrea. **12.** Astfel că, în timp ce asediatorii se sileau din răsputeri să repună în funcţie acest berbece vechi, pe care-l demontaseră pentru a-l putea transporta mai uşor, şi apropiindu-l de zid căutau să-l protejeze prin toate mijloacele împotriva loviturilor, praştiile şi maşinile de aruncat pietre ale celor asediaţi acţionau cu repeziciune provocînd foarte multe pierderi.

13. Lucrările noastre la ridicarea parapetelor progresau repede şi asediul devenea din zi în zi mai aprins. Mulţi dintre ai noştri cădeau numai pentru că, luptînd sub ochii împăratului, în speranţa recompenselor îşi scoteau coifurile de pe cap ca să poată fi recunoscuţi uşor şi abilitatea săgetătorilor duşmani îi culca la pămînt. Zi şi noapte sentinele stăteau de veghe cu grijă şi dintr-o parte şi din cealaltă. Perşii erau îngroziţi de parapetele a căror înălţime creştea văzînd cu ochii şi căutau cu mari eforturi să dea foc berbecelui uriaş, ca şi altora mai mici care-l urmau. Dar se munceau zadarnic, fiindcă maşinile noastre erau unele acoperite cu piei proaspete şi cu pături ude, iar altele erau unse cu alaun[53], pentru ca focul să nu le poată produce nici o vătămare. **14.** În mare efort de a se apropia de zid, romanii, deşi se apărau greu, totuşi din dorinţa de a relua în stăpînire oraşul nici măcar în dispreţ nu se uitau la pericolele prin care treceau. **15.** Cu o subtilă dibăcie, însă, cei asediaţi, pe cînd berbecul cel mare se apropia de zid pentru a fi pus în bătaie, cu nişte frînghii foarte lungi i-au prins în laţ partea proeminentă de fier, care într-adevăr avea forma unui cap de berbec, ca să nu mai poată fi tras înapoi şi, ca atare, lipsindu-i forţa de recul, să nu mai aibă puterea de a lovi zidurile. Vărsînd asupra lui şi smoală fierbinte, şi acesta şi celelalte maşini au rămas cîtva timp inactive, ţintă pietrelor şi săgeţilor aruncate de pe ziduri.

https://biblioteca-digitala.ro

16. Parapetele se înălțaseră destul de mult și apărătorii, temîndu-se că, dacă nu încearcă mijloace extreme de salvare, sfîrșitul le este aproape, au deschis într-un iureș porțile și au ieșit împotriva alor noștri, aruncînd din răsputeri asupra berbecilor făclii aprinse și urne pline de jar. **17.** Dar, după o luptă nedecisă, văzînd că nu realizează nimic, s-au retras din nou în interiorul zidurilor. Și îndată romanii, de pe parapetele pe care le înălțaseră, au început să arunce cu săgeți, praștii și sulițe cu vîrful aprins împotriva turnurilor cetății și a perșilor care rezistau pe locurile întărite și zădărniceau efectul armelor noastre, stingînd imediat incendiile produse.

18. Numărul luptătorilor se micșora în ambele tabere și perșii, ca să nu ajungă la ultimele forțe, s-au gîndit să-și îmbunătățească planul de luptă. Astfel, luînd noi măsuri în încercarea de a ieși din încercuire, au năvălit afară din cetate cu forțe mai mari și, între ceilalți soldați, cei care duceau materii incendiare, într-o acțiune mai bine coordonată, aruncau asupra mașinilor noastre panere de fier pline de flăcări, lemne uscate și alte materiale de foc. **19.** Nori negri de fum împiedicau vederea și, la semnalul trompetei, legiunile au venit repede, cu mult elan de luptă. Dar, cînd au intrat în acțiune, toate mașinile noastre erau mistuite de foc, în afară de berbecele cel mare, pe care cîțiva viteji, după ce i-au tăiat legăturile cu care cei de la zid îl imobilizaseră, l-au scos din flăcări pe jumătate ars.

20. Iar cînd întunericul nopții a pus capăt luptelor, soldații n-au avut decît un scurt răgaz de odihnă, întrucît abia au putut să mănînce și să doarmă puțin, că au și fost sculați din somn de comandanți, care le-au ordonat să transporte munițiile departe de zid și să se pregătească pentru a continua lupta de pe parapete, care acum ajunseseră mai înalte decît înainte. Și, ca să fie respinși ușor apărătorii zidurilor, au fost așezate în vîrful parapetului două baliste, fiindcă se credea că de teama lor nici un dușman nu va îndrăzni să apară pe metereze. **21.** Toate acestea fiind pregătite, aproape de revărsatul zorilor armata noastră, organizată pe trei linii

https://biblioteca-digitala.ro

de luptă, făcînd semn de amenințare cu vîrful coifurilor și venind cu un număr mare de scări, încerca să escaladeze zidurile. Răsuna văzduhul de arme și trompete și ambele tabere erau încleștate în luptă cu ardoare egală. Romanii, întinși pe un front mai larg, cînd au văzut că perșii se ascund de teama mașinilor așezate pe parapet, au început să lovească turnul cu berbecele și să se apropie cu sape, topoare, drugi și scări sub stolurile de săgeți care zburau repede din ambele părți. **22.** Îi paralizau totuși mai mult pe perși loviturile în lanț ale balistelor noastre de pe parapet. De aceea, gîndindu-se că de acum soarta le este pecetluită, în disprețul morții și-au împărțit sarcinile de luptă după cum cerea ultima necesitate: unii au rămas la apărarea zidurilor, iar alții, formînd o unitate puternică, au descuiat o poartă dosnică și au ieșit cu săbiile în mînă, urmați de grupuri care purtau focuri camuflate. **23.** Și în timp ce romanii aci îi presează pe cei ce se retrag, aci se apără de cei ce-i atacă, cei ce aveau cu ei foc, strecurîndu-se aplecați, au aprins un parapet construit din crăci de diverși arbori legate între ele, precum și din snopi de papură și trestie, care au ars cu ușurință, fiind materiale ușor inflamabile. Din această cauză soldații noștri abia au putut scăpa cu mașinile intacte.

24. Cînd a venit seara și lupta a încetat, ambele tabere s-au retras pentru un scurt repaos. În acest timp, împăratul își făcea tot felul de planuri. Rațiuni foarte serioase cereau ca neapărat necesară ocuparea Phoenichei, care era înainte o fortificație foarte puternică în calea incursiunilor dușmane, deși timpul era prea înaintat pentru terminarea cu bine a acestei operațiuni. De aceea s-a hotărît să rămînă mai departe aci și să țină cetatea sub asediu, socotind că poate perșii cedează din lipsă de alimente. Dar lucrurile s-au întîmplat altfel decît credea el. **25.** Căci pe cînd luptele se dădeau mai slab, cerul s-a acoperit de nori grei care aduceau cu ei un întuneric înspăimîntător. Au început să cadă ploi după ploi, care au udat atît de mult solul, încît l-au înmuiat adînc și, cum regiunile acelea au un pămînt foarte

https://biblioteca-digitala.ro

gras, din cauza drumurilor desfundate circulația era paralizată complet. În timpul ploilor s-au produs și fulgere și trăsnete care speriau mințile fricoase ale oamenilor.

26. A apărut destul de des și curcubeul, despre care voi arăta pe scurt cum se formează. Emanațiile calde ale pămîntului și aburii, care se ridică, se adună sub formă de nori și apoi se răspîndesc în stropi foarte fini, care strălucesc în razele soarelui, cînd globul de foc al acestuia se găsește în fața lor. Astfel apare curcubeul și de aceea capătă o formă curbă, pentru că se arată în universul nostru, care, după legile fizicii, este o jumătate de sferă. **27.** Culorile lui, pe cît le pot vedea ochii muritorilor, sînt: prima galbenă, a doua galbenă-roșcată, a treia roșie, a patra purpurie, a cincea albastră spre verde[54]. **28.** Culorile se amestecă în această formă frumoasă pentru că, după cum socotim noi oamenii, prima parte a curcubeului se vede mai ștearsă, confundîndu-se cu culoarea aerului, următoarea este galben-roșcată, fiindcă este mai intensă decît prima; a treia este roșie, întrucît, mai expusă strălucirii soarelui, primește culorile lui în ceea ce are mai pur; a patra de aceea este ca purpura, fiindcă densitatea stropilor de apă întunecă splendoarea razelor și privitorul o vede semănînd mai degrabă cu flacăra focului; această culoare, cu cît se împrăștie mai mult, cu atît se transformă în albastru și verde.

29. Alții cred că atunci apare pentru pămînteni curcubeul, cînd norii sînt mai sus și mai groși și razele soarelui aruncă asupra lor lumina sa limpede. Aceasta, neputînd să treacă prin ei, strălucește concentrată prin răsfrîngeri și primește primele culori de la soare, care e alb, iar pe cele întunecate de la asemănarea cu norul care e dedesubt, după cum se întîmplă și la mare; valurile care se lovesc de țărm sînt albe, iar cele din interior sînt albastre, fără vreo condensare.

30. Și fiindcă el este un indiciu al schimbării vîntului, care din senin aduce grămezi de nori, ca în cazul mai sus arătat, sau, din contră, schimbă cerul din închis în senin luminos[55], de aceea spun poeții că este trimis curcubeul din cer atunci cînd este necesar să se schimbe sta-

https://biblioteca-digitala.ro

rea lucrurilor prezente. Mai sînt şi alte multe şi variate opinii despre curcubeu, pe care e de prisos să le înşir acum, grăbindu-mă să reiau firul povestirii de unde am început digresiunea.

31. În faţa acestor fenomene meteorologice şi a altora ca acestea, împăratul oscila între speranţă şi teamă. Iarna grea se prelungea şi erau de aşteptat neplăceri din cauza drumurilor impracticabile, ca şi din partea soldaţilor exasperaţi, care se puteau răscula. Mai presus de toate ardea de ciudă că, fiindu-i ca şi deschisă uşa unei case bogate, era nevoit să se întoarcă renunţînd la această perspectivă.

32. De aceea, părăsind iluziile deşarte, s-a întors în Syria să ierneze la Antiochia cu rănile insuccesului în suflet, căci pierderile pricinuite de perşi nu erau neînsemnate, ci grele şi deplorabile. Se întîmplase, parcă l-ar fi urmărit o soartă vrăjmaşă, ca ori de cîte ori a luptat cu perşii să aibă înfrîngeri, de aceea dorea să învingă măcar prin comandanţi, ceea ce ne amintim că s-a întîmplat de multe ori.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXI-A

1. Iulianus Augustus sărbătorește quinquennalele la Vienna; cum a știut mai dinainte că moartea lui Constantius Augustus se apropie; despre diferite arte de a prevesti viitorul. 2. Iulianus Augustus se dă drept creștin la Vienna pentru a-și atrage simpatia mulțimii și la o sărbătoare se roagă în biserică între creștini. 3. Vadomarius, un rege al alamannilor, călcînd tratatul de alianță, devastează prin cetele sale teritoriile de la graniță și ucide pe Libino, ca și pe alți cîțiva. 4. Iulianus Augustus, interceptînd o scrisoare către Constantius Augustus de la Vadomarius, îl prinde pe acesta în timpul unui ospăț; alamannii unii sînt uciși, alții se predau, iar ceilalți, la cererea lor, obțin pacea. 5. Iulianus Augustus ține o cuvîntare soldaților și-i cîștigă pe toți de partea sa pentru a porni cu război împotriva lui Constantius Augustus. 6. Constantius Augustus se căsătorește cu Faustina, întărește armata cu noi efective și-i atrage în alianță prin daruri pe regii Armeniei și Hiberiei. 7. Constantius Augustus, care atunci se găsea la Antiochia, prin notarul Gaudentius menține Africa în puterea lui și, după ce trece Eufratul, se duce cu armata la Edessa. 8. Iulianus Augustus, după ce restabilește ordinea în Gallia, pornește pe Danubius și trimite înainte o parte din armată prin Italia și Raetia. 9. Taurus și Florentius, consuli și prefecți ai pretoriului, la apropierea lui Iulianus Augustus fug unul în Illyricum, celălalt în Italia. Lucillianus, general de cavalerie, care se pregătea să reziste lui Iulianus, este făcut inofensiv. 10. Sirmium, capitala Illyriei de apus, împreună cu garnizoana de pază, trece de partea lui Iulianus Augustus, care ocupă Succi și trimite Senatului o scrisoare împotriva lui Constantius. 11. Două legiuni ale lui Constantius, care la Sirmium trecuseră de partea lui Iulianus Augustus, trimise de acesta în Gallia, ocupă Aquileia cu consimțămîntul locuitorilor, dar închid porțile armatei lui Iulianus. 12. Aqui-

https://biblioteca-digitala.ro

leia, care susţine pe Constantius Augustus, este atacată, dar aflînd de moartea lui se predă lui Iulianus Augustus. 13. Sapor readuce armata în ţara lui, neavînd auspicii favorabile pentru război. Constantius Augustus vorbeşte la Hierapole soldaţilor pentru a-i îmbărbăta la luptă împotriva lui Iulianus. 14. Semne care prevestesc moartea lui Constantius Augustus. 15. Constantius Augustus moare la Mobsucrenae în Cilicia. 16. Virtuţile şi viciile lui Constantius Augustus.

1 **1.** Pe cînd soarta grea a războiului ţinea pe Constantius izolat dincolo de fluviul Eufrat, Iulianus, care se găsea la Vienna, îşi petrecea zile şi nopţi cu planuri de viitor, pe cît îi îngăduiau mijloacele reduse de care dispunea, căutînd să satisfacă şi cerinţele rangului înalt la care se ridicase. Se întreba astfel dacă e mai bine să atragă pe Constantius prin toate mijloacele la o înţelegere, sau mai întîi să-l atace pentru a se face temut. **2.** Nici o alternativă nici cealaltă nu-l mulţumea, fiindcă-l ştia sîngeros ca prieten, iar în războaiele civile adesea victorios[1]. Îl neliniştea mai ales exemplul fratelui său Gallus, pe care l-au pierdut inerţia şi încrederea în jurămintele false ale unora. **3.** Totuşi, de multe ori se arăta curajos în faţa atîtor probleme urgente, voind să demonstreze celui ale cărui sentimente le cunoştea din trecut că este un duşman bine păzit şi destul de prudent ca să nu se lase prins în cursa unor prietenii false. **4.** Aşadar, socotind fără importanţă cele scrise de Constantius prin Leonas[2], n-a confirmat nici o numire în afară de cea a lui Nebridius şi, la sărbătoarea quinquenalelor[3], în calitate de Augustus, şi-a pus o diademă luxoasă, împodobită cu pietre strălucitoare, deşi la începutul principatului abia acceptase o coroană modestă, de parc-ar fi fost un director de şcoală sportivă îmbrăcat în purpură[4]. **5.** În acest timp a dus la Roma rămăşiţele soţiei sale defuncte, Elena[5], pentru a fi înhumate în partea suburbană a şoselei Nomentana[6], unde fusese înmormîntată mai înainte şi sora ei Constantia, soţia lui Gallus.

https://biblioteca-digitala.ro

6. După liniştirea Galliei, însă, a ajuns chiar să dorească a porni neprovocat împotriva lui Constantius, presupunînd din multe semne prevestitoare (în a căror interpretare era iniţiat) şi vise că acesta va muri în curînd.

7. Şi fiindcă răuvoitorii îi atribuiau principelui, erudit şi dornic de a şti totul, dispreţuita artă de a ghici viitorul, trebuie arătat pe scurt cum se împacă raţiunea acestui bărbat înţelept cu acest gen de învăţătură deloc uşoară. **8.** Spiritul tuturor elementelor, care sînt corpuri eterne, este activ totdeauna şi pretutindeni, anticipînd consecinţele pe care ni le însuşim prin diferite discipline şi participînd astfel cu noi la arta divinaţiei. Iar puterile imateriale, devenite binevoitoare prin diverse rituri, ca dintr-un izvor nesecat[7] oferă muritorilor cuvinte profetice. Se spune că divinitatea care prezidează aceste profeţii este Themis[8], numită astfel pentru că face să se ştie mai dinainte cele hotărîte pentru viitor de legile destinului, legi pe care grecii le numeau tetheimena[9]. Pentru vechii teologi, locul acestei divinităţi este în patul şi pe tronul lui Jupiter cel dătător de viaţă şi de putere.

9. Nici cineva fără înţelepciune n-ar putea afirma că prevestirile sînt date de bunul plac al păsărilor, care nu ştiu viitorul; dimpotrivă, un zeu conduce zborul păsărilor, pentru ca ele, prin cîntec sau prin bătaia mai înceată sau mai repede a aripilor, să arate viitorul. Căci bunăvoinţei divine îi place să descopere oamenilor şi prin aceste semne ceea ce-i aşteaptă, fie că ei merită aceasta, fie ca răspuns la dorinţele lor.

10. De asemenea, cei ce examinează măruntaiele prezicătoare ale animalelor după nenumăratele lor aspecte ştiu ce se va întîmpla. Întemeietorul acestei discipline este un oarecare Tages, care, precum se povesteşte, a fost văzut în părţile Etruriei ieşind pe neaşteptate din pămînt.

11. Arată cele viitoare şi inimile oamenilor cînd se zbuciumă puternic, prin ele grăind divinitatea. Căci soarele, cum afirmă fizicienii, spirit al universului, revărsîndu-şi scînteile sale asupra spiritelor noastre, cînd le cuprinde mai puternic le face cunoscătoare ale adevăru-

https://biblioteca-digitala.ro

lui. De aceea sibyllele spun că ele ard încinse de marea putere a flăcărilor soarelui. Pe lîngă acestea, multe semne prevestitoare există în diferite sunete, vedenii şi chiar în tunete, fulgere şi trăsnete, ca şi în căderea stelelor.

12. Credinţa în vise[10] ar fi justă şi neîndoielnică, dacă tălmăcitorii n-ar da greş. Uneori, precum afirmă Aristoteles, visele reflectă precis adevărul cînd pupila oculară a celui ce doarme adînc are o poziţie fixă, fără să se încline în vreo parte sau alta. **13.** Plebea ignorantă murmură, din neştiinţă făcînd obiecţie că, dacă se poate cunoaşte mai dinainte viitorul, de ce nu ştie omul că va muri în război, sau altul că i se va întîmpla nenorocirea aceasta ori aceea. Dar este suficient să i se răspundă că, dacă gramaticianul se exprimă uneori greşit, sau muzicantul cîntă prost, sau medicul nu ştie un remediu, nu înseamnă că de aceea este vinovată gramatica, sau muzica, sau medicina. **14.** Astfel, bine spune Tullius şi în acest domeniu, ca şi în altele: „Zeii arată semne despre cele viitoare; dacă cineva a greşit în interpretarea lor, nu este vinovată natura zeilor, ci ştiinţa oamenilor"[11]. Dar ca să nu călcăm, cum se zice, pe alăturea de drum, plictisind pe cititor, să ne întoarcem la firul celor relatate mai înainte.

2 **1.** Odată, pe cînd Iulianus, încă Caesar, se exercita în cîmpul lui Marte, scutul cu care făcea diferite mişcări[12] s-a desprins din încheieturi şi el a rămas ţinînd strîns doar mînerul scutului. Toţi cei de faţă s-au speriat, ca de o rea prevestire. **2.** „Să nu se teamă nimeni" a spus el, „pe ce am pus mîna nu-mi scapă". De asemenea, mai tîrziu, la Vienna, pe cînd dormea uşor, în întunericul de la miezul nopţii i s-a părut că vede o fantomă strălucitoare, care i-a spus aceste versuri eroice, repetîndu-i-le de mai multe ori:

> Cînd Zeus va fi pe punctul de a ieşi din ţinutul strălucitorului Vărsător
> Iar Cronos va veni la a cincisprezecea treaptă a constelaţiei Fecioarei

https://biblioteca-digitala.ro

Constantius, împărat al Asiei,
Va avea un sfîrşit oribil şi dureros[13].

3. Punînd bază pe acest vis, socotea că nu mai are nici o greutate de întîmpinat. Astfel conducea fără să schimbe ceva din starea de lucruri prezentă, trata cu calm şi stăpînire tot ce se petrecea, ridicîndu-se încetul cu încetul, pentru ca la sporul de demnitate să adauge şi un spor de putere. **4.** Ca să atragă pe toţi, fără nici o piedică, în favoarea lui, se prefăcea că aderă la cultul creştin, de care se depărtase mai înainte pe ascuns; dar cu puţini confidenţi participa la cultul augurilor, auspiciilor şi la alte practici ale celor ce cred în zei. **5.** Între timp, însă, ca să nu se observe această participare, la sărbătoarea numită de creştini Epifania[14], şi prăznuită de ei în luna ianuarie, a mers la biserica acestora şi a făcut rugăciuni în public.

3 **1.** Astfel se petreceau lucrurile cînd, la începutul primăverii, a primit o veste neaşteptată, care i-a adus numai tristeţe şi mîhnire. A aflat că alamannii, de care acum nu se mai temea că-i produc vreo neplăcere, după încheierea tratatului de pace[15], ieşind din regatul lui Vadomarius, jefuiesc ţinuturile de la frontiera Raetiei şi nu lasă nimic neîncercat în goana lor după pradă. **2.** Fără să se arate că ştie ceva despre acest lucru, ca să evite reînceperea războiului, a trimis pe un comite numit Libino[16] cu celţii şi petulanţii care iernau la el, să îndrepte situaţia după cum cerea raţiunea. **3.** Acesta, pe cînd venea în grabă spre oraşul Sanctio[17], a fost văzut de departe de barbari, care se aşteptau de acum la lupte şi stăteau ascunşi prin văi. Îmbărbătîndu-şi soldaţii, inferiori ca număr dar dornici de luptă aprigă, a atacat imprudent pe germani şi chiar de la începutul luptei a căzut el însuşi cel dintîi. Moartea lui a încurajat pe barbari, dar şi romanii au luptat cu îndîrjire, indignaţi de pierderea conducătorului. Copleşiţi totuşi de superioritatea numerică a duşmanului, unii şi-au găsit salvarea în fugă, alţii au fost răniţi, sau ucişi.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Cu Vadomarius şi cu fratele acestuia, Gundomadus, la fel rege, Constantius, cum am arătat mai înainte, încheiase un tratat de pace. Dar Gundomadus a murit, iar celuilalt, crezînd că-i va fi credincios şi bun executor al planurilor lui secrete, îi cerea în scris, dacă se poate da crezare zvonului, să atace fără vreo provocare teritoriile de la graniţă, ca şi cum ar fi rupt tratatul de prietenie. De o asemenea stratagemă se temea Iulianus şi de aceea nu se depărta de la paza Galliei. **5.** Dînd curs cererii, pe cît se poate crede, Vadomarius făcea acestea şi altele ca acestea, iscusit din cea mai fragedă vîrstă în a unelti şi înşela în toate modurile, după cum a arătat şi după aceea, cînd era guvernator militar al Feniciei[18]. **6.** Dar dovedit prin înseşi faptele sale, a trebuit să pună capăt celor începute. Căci notarul pe care-l trimisese la Constantius a fost prins de soldaţii din posturi şi, fiind percheziţionat, s-a găsit asupra lui o scrisoare, în care, pe lîngă altele, scria: „Caesarul tău n-are disciplină". Totuşi, cînd se adresa în scris lui Iulianus îl numea întotdeauna stăpîn, Augustus, şi zeu.

4 **1.** Fiindcă aceste acţiuni erau neplăcute şi primejdioase, putînd ajunge la complicaţii foarte grave, Iulianus s-a gîndit la o singură soluţie, anume de a-l răpi pe neaşteptate pe Vadomarius, ca să-şi pună în siguranţă liniştea sa şi a provinciilor. Şi a şi luat hotărîrea în acest sens. **2.** Astfel, a trimis pe notarul Philagrius[19], după aceea comite al Orientului, cu misiuni pentru care mai dinainte îl ştia priceput şi de încredere. Între alte măsuri, care trebuiau luate într-o asemenea acţiune, i-a dat şi o scrisoare, pe care a cerut să n-o deschidă şi să n-o citească decît dacă va vedea pe Vadomarius dincoace de Rin. **3.** Philagrius a plecat cum i s-a spus. Şi ajuns acolo, pe cînd el îşi îndeplinea alte diferite misiuni, Vadomarius trecînd fluviul fără să se teamă, ca şi cum ar fi în cele mai bune raporturi de pace, prefăcîndu-se că nu ştie nimic despre cele întîmplate, după ce a vizitat pe comandantul unităţilor noastre militare de acolo şi a schimbat cu acesta cîteva cuvinte după obicei, ca să nu

https://biblioteca-digitala.ro

lase vreo bănuială, la plecare a promis că va veni la acesta la masă. Dar acolo era invitat şi Philagrius **4.** care, venind şi văzîndu-l acolo pe rege, şi-a adus aminte de cuvintele împăratului său. Motivînd că are nişte lucrări urgente, s-a dus la gazdă unde a citit scrisoarea. Înţelegînd ce trebuie să facă s-a întors repede şi a luat loc la masă între ceilalţi. **5.** La sfîrşitul mesei Vadomarius a fost luat cu forţa şi dat în pază severă comandantului militar, căruia i s-a citit scrisoarea cu ordinele primite. Însoţitorii lui au fost lăsaţi liberi, fiindcă împotriva lor nu se ordonase nimic. **6.** Iar regele a fost dus în tabăra principelui şi, deşi-şi pierduse orice speranţă de iertare, fiindcă aflase că i-a fost prins notarul care-i ducea scrisoarea lui Constantius, fără să i se facă măcar un reproş, a fost trimis în Hispania. Căci Iulianus avea mare grijă ca nu cumva dacă el pleacă din Gallia, acest om primejdios să tulbure şi mai mult liniştea atît de greu de dobîndit a provinciilor.

7. Iulianus, încurajat şi mai mult de faptul că neutralizase repede acţiunea regelui din cauza căruia se temea să plece în ţinuturi îndepărtate, s-a hotărît să lase alte griji şi să atace pe barbarii despre care am arătat că au ucis pe comitele Libino[20] în ciocnirea cu puţinii săi ostaşi. **8.** Şi, ca nu cumva vestea sosirii lui să-i facă să se retragă, trecînd Rinul în liniştea adîncă a nopţii, cu unităţi auxiliare foarte dinamice, i-a încercuit tocmai cînd ei nu se temeau de o astfel de acţiune. Treziţi din somn de zgomotul armelor, pe cînd îşi căutau buimăciţi armele şi săgeţile, s-a repezit asupra lor şi pe unii i-a ucis, alţii cerînd iertare şi dînd prăzile înapoi au capitulat, iar cu ceilalţi, care au mai rămas, a încheiat pace la rugămintea şi promisiunea lor că nu vor mai face tulburări.

5 **1.** După aceste succese, gîndindu-se la complicaţiile pe care le poate aduce schimbarea internă şi intuind cu claritate că unor asemenea acţiuni nu le trebuie decît repeziciune, a socotit că e mai bine să se arate pe faţă rebel. Pentru a-şi asigura devotamentul trupelor, după ce a adus în secret sacrificiu Bellonei[21], a dat or-

https://biblioteca-digitala.ro

din ca trompetiştii să sune adunarea armatei. Urcat pe un postament de piatră, acum destul de sigur pe sine, cu mai multă strălucire decît de obicei, a rostit această cuvîntare:

2. „De mult timp, bravi tovarăşi de arme, socotesc că voi, în taina gîndurilor care vă frămîntă, înflăcăraţi de amploarea succeselor repurtate, aşteptaţi acest consiliu. Sînteţi chemaţi pentru a putea judeca împreună situaţia actuală şi pentru a lua măsurile impuse de necesităţile viitoare. Se cade ca un soldat mai mult să asculte decît să vorbească, faptele glorioase grăind pentru el, şi un comandant cinstit să nu cugete altceva decît ceea ce poate fi lăudat sau aprobat ca demn. Aşadar vă rog să ascultaţi cu bunăvoinţă ceea ce vă voi spune în puţine cuvinte, pentru a vă comunica gîndurile mele.

3. Din voinţa zeului ceresc, alături de voi chiar de la începutul tinereţii mele, am înfrînt năvălirile dese ale alamannilor şi francilor, ca şi veşnica lor dorinţă de jaf. Prin puterea tuturor am făcut Rinul uşor de trecut de către armatele romane ori de cîte ori este nevoie, stînd nemişcat în furtuna viitoare a luptelor, în faţa incursiunilor violente ale barbarilor puternici, încrezător în puterea vitejiei voastre. **4.** Şi Gallia, martoră a greutăţilor pe care le-am îndurat, refăcută după multe pierderi de oameni şi după îndelungate şi grave dezastre, va vorbi posterităţii generaţii după generaţii despre faptele voastre. **5.** Acum, cînd, împins de autoritatea judecăţii voastre şi de necesitatea lucrurilor, am fost înălţat pe culmea augustă, cu ajutorul zeului şi al vostru, dacă şi norocul va fi de partea celor începute de noi, vreau să mă ridic mai sus şi la victorii mai mari, aducînd în sprijinul meu faptul că armata, care a strălucit prin numărul şi vitejia ei, m-a văzut moderat şi liniştit în timp de pace, şi cumpănit şi prevăzător în mulţimea războaielor contra mulţimilor conspiratoare ale barbarilor. **6.** Aşadar, ca să prevenim adversităţile prin unirea strînsă a gîndurilor, urmaţi calea salvatoare, după părerea mea, a hotărîrilor mele, fiindcă voinţa şi intenţiile mele corespund întru totul necesită-

https://biblioteca-digitala.ro

ţilor prezente. Cît timp n-avem nici un obstacol, căci regiunile illyrice sînt lipsite de unităţi de apărare, să ne grăbim să ocupăm părţile cele mai îndepărtate ale Daciei, succesele învăţîndu-ne mai departe ce să facem. **7.** Iar voi, dacă aveţi încredere în conducerea mea, vă rog să depuneţi jurămîntul că-mi veţi rămîne credincioşi, iar eu îmi voi da fără preget, ca de obicei, toată osteneala să nu se săvîrşească vreo faptă nechibzuită şi la voia întîmplării. Iau ca mărturie, dacă este nevoie, conştiinţa mea curată că nu voi încerca şi nu voi întreprinde nimic din propria mea voinţă, ci voi face totul numai de acord cu voi. **8.** Vă rog şi vă conjur, băgaţi de seamă ca nu cumva în avîntul vostru războinic să produceţi daune în provincii, gîndindu-vă că nu atît nenumăratele dezastre ale duşmanilor ne-au adus glorie, cît nepăgubirea şi salvarea provinciilor, ca exemple grăitoare pentru vitejiile noastre".

9. De această cuvîntare a împăratului, primită ca un oracol, a fost şi mai mult îmbărbătată toată adunarea, care dornică de lucruri noi, într-un consens unanim, îşi manifesta entuziasmul prin aclamaţii frenetice, amestecate cu vuietul scuturilor, numindu-l mare şi strălucit comandant, şi, după cum s-a dovedit, norocos învingător de regi şi de popoare. **10.** Cerîndu-li-se să jure solemn în numele lui, şi-au apropiat tăişul săbiilor de gît şi, sub blesteme grele, după formula consacrată, toţi au jurat că-şi vor da pentru el chiar viaţa, dacă va cere necesitatea. Au urmat comandanţii şi toţi apropiaţii principelui, care au depus acelaşi jurămînt de credinţă. **11.** Singur dintre toţi prefectul Nebridius, deşi i s-a propus, a refuzat totuşi cu curaj să jure, amintind că el nu se poate lega prin jurămînt împotriva lui Constantius, faţă de care era obligat prin atîtea binefaceri primite de la el. **12.** Auzind aceste cuvinte, soldaţii care se găseau în apropiere s-au repezit furioşi asupra lui să-l ucidă, dar împăratul l-a acoperit cu mantaua, căci îngenunchease la picioarele lui. Apoi, întorcîndu-se la reşedinţa sa imperială, cînd l-a văzut ieşindu-i înainte şi rugîndu-i-se

https://biblioteca-digitala.ro

aşternut la pămînt să-i întindă mîna dreaptă pentru a-i uşura teama, i-a zis: „Ce-mi va mai rămîne pentru prieteni, dacă-ţi dau ţie mîna? Dar, dacă vrei, pleacă de-aici fără grijă". La auzul acestor cuvinte, el s-a retras nevătămat la casa lui din Tuscia[22].

13. Iulianus, după ce a pregătit totul cum cerea o acţiune de aşa mari proporţii, mergînd înainte, fiindcă învăţase ce valoare au iniţiativa şi anticiparea în împrejurări tulburi, a dat ordinul scris de plecare în Pannonia şi, ridicînd tabăra şi steagurile, s-a lăsat cu curaj în voia soartei nesigure.

6 **1.** Se cuvine acum să mă întorc în timp şi să povestesc pe scurt ce a făcut Constantius, în domeniul vieţii civile şi militare cît a iernat în Antiochia, pe cînd în Gallia se petreceau cele arătate mai înainte. **2.** Între mulţi alţi oameni de vază au venit şi foştii tribuni din primele rînduri să-l salute pe împărat la înapoierea de unde fusese plecat. Aşadar, pe cînd Constantius întors din Mesopotamia se achita de îndatorirea de a-i primi pe aceştia, un oarecare ex-tribun Amphilochius[23], din Paphlagonia după neam, căzut sub bănuieli, de altfel întemeiate, că mai înainte ca ostaş sub Constans a semănat cauze de discordie între cei doi fraţi[24], aşteptînd cu un aer de aroganţă să-i vină şi lui rîndul pentru a-l saluta pe împărat, a fost recunoscut şi oprit să intre. Şi fiindcă mulţi murmurau şi strigau că un rebel şi un nedisciplinat ca acesta n-ar trebui să mai vadă lumina zilei, Constantius în legătură cu acest incident a spus, mai calm ca de obicei: „Încetaţi de a mai acuza pe un om, după părerea mea vinovat, dar încă nedovedit suficient, şi amintiţi-vă că, dacă a făcut ceva, îl va pedepsi sub privirile mele verdictul propriei lui conştiinţe, de care nu se va putea ascunde". Aşa s-au petrecut lucrurile atunci. **3.** Dar a doua zi, la jocurile circense, pe cînd el privea ca de obicei dintr-o lojă care se găsea în faţa împăratului, în timpul spectacolului loja s-a prăbuşit cu mare zgomot şi toţi cei ce erau cu el au căzut în gol. Ceilalţi au fost

https://biblioteca-digitala.ro

răniți, numai el a fost găsit mort, cu coastele rupte. Constantius a fost încîntat că prevestirea lui s-a adeverit.

4. Tot în acel timp a luat ca soție pe Faustina. Această căsătorie a avut loc după ce pierduse cu mult înainte pe Eusebia, sora lui Eusebius și a lui Hypatius, foști consuli, femeie distinsă prin frumusețea și caracterul ei, dar mai ales prin simțul omeniei, care o așeza mai presus de oricine. Am arătat că protejat de ea, Iulianus a fost ferit de primejdii și declarat Caesar[25].

5. În aceleași zile s-a ocupat și de Florentius care, de teama schimbărilor petrecute, plecase din Gallia. Astfel acesta a fost trimis ca prefect al pretoriului în Illyricum, în locul lui Anatolius, mort de curînd, și a primit insignele celei mai înalte magistraturi, împreună cu Taurus[26], prefectul pretoriului în Italia.

6. Cu aceeași grijă se pregăteau cele necesare și pentru războaiele civile și pentru cele externe. S-a mărit numărul unităților de cavalerie și cu același interes s-au făcut noi înrolări pentru legiuni, aducîndu-se recruți din provincii. Toate păturile sociale și toate profesiunile au fost impuse la dări în aur, argint sau în natură, pentru a se procura îmbrăcămintea, armele și mașinile de luptă, precum și cantitățile de hrană, ca și mijloacele de transport necesare. **7.** Pe regele perșilor îl țineau pe loc greutățile cauzate de timpul iernii, dar exista teama că, îndată ce se va încălzi vremea, atacurile lui vor fi foarte puternice. De aceea au fost trimiși cu mari daruri soli la regii și satrapii de peste Tigru, pentru a-i sfătui și îndemna pe toți să fie de partea noastră și să nu încerce vreo înșelăciune sau vreun act de trădare. **8.** Totodată erau cumpărați prin podoabe scumpe și prin alte daruri Arsaces[27] și Meribanes, unul rege al Armeniei, iar celălalt al Hiberiei, care ar fi produs mari prejudicii intereselor romane, dacă tocmai atunci, în împrejurări nesigure, ar fi trecut de partea perșilor. **9.** În timpul acestor evenimente deosebite a murit prefectul Hermogenes și în locul lui a fost numit Helpidius[28], originar din Paphlagonia, un om simplu după vorbă și aspect, dar și mai simplu prin firea lui. Căci era atît de blînd și de bun, încît

https://biblioteca-digitala.ro

odată, cînd Constantius i-a cerut să pună la chinuri pe un om nevinovat, l-a rugat pe împărat să-i ia funcţia şi s-o dea altuia mai corespunzător.

7 **1.** În faţa unor probleme care se cereau urgent rezolvate, Constantius, şovăitor şi foarte neliniştit, a stat mult în cumpănă, întrebîndu-se ce hotărîre să ia: oare să plece departe şi să atace pe Iulianus, sau să facă faţă perşilor, a căror trecere peste Eufrat era iminentă? Tot gîndindu-se, pînă la urmă a ţinut un consiliu cu comandanţii şi s-a luat hotărîrea ca mai întîi să termine cu războiul care era mai aproape de el, sau măcar să ajungă la un compromis, pentru ca, după ce nu va mai avea pe nimeni în spate de care să se teamă, să se ducă în Illyria şi în Gallia şi, după cum gîndea el, să-l prindă pe Iulianus ca pe o pradă de vînat chiar la primele începuturi. Căci spunea acestea pentru ca astfel să potolească teama alor săi. **2.** Totuşi, ca să nu pară că neglijează sau omite vreo latură a războiului, răspîndind pretutindeni teama sosirii sale şi temîndu-se ca nu cumva în absenţa lui să se răzvrătească Africa, punct de sprijin favorabil principilor pentru cazuri grele[29], ca şi cum ar fi plecat din Orient, a trimis pe mare pe notarul Gaudentius, despre care am spus că a fost cîndva spion al faptelor lui Iulianus[30]. **3.** Două motive de speranţă îl făceau pe acesta să fie un agent supus întîi pentru că se temea de partea adversă, pe care o ofensase, şi al doilea pentru că se grăbea să se arate credincios lui Constantius pe care-l credea că va fi sigur cel victorios. Căci nimeni pe atunci nu se abătea de la această părere generală. **4.** Cînd a ajuns acolo, potrivit sarcinilor primite de la principe, după ce a recomandat printr-o scrisoare comitelui Cretio[31] şi celorlalţi conducători ce au de făcut, a adunat armată puternică de pretutindeni şi a adus din ambele Mauretanii[31a] cavalerie uşoară, cu care ţinea strîns sub supraveghere ţărmurile din faţa Aquitaniei[32] şi Italiei. **5.** Acest plan n-a înşelat aşteptările lui Constantius. Căci atît timp cît a stat el în acele ţinuturi nici un adversar nu le-a atins, deşi mulţimea înarmată păzea coasta si-

https://biblioteca-digitala.ro

ciliană de la Lilybaeum[33] pînă la Pachynus, pentru a trece repede dacă ar fi fost necesar.

6. Aceste măsuri şi altele mai mărunte şi mai puţin importante punea la punct Constantius, aşa cum i se păreau folositoare, cînd a fost încunoştinţat prin agenţii de legătură şi prin scrisori de la comandanţi că oştile perşilor, strînse într-una singură cu regele în frunte, au ajuns aproape de valea Tigrului, fără să se ştie în ce direcţie se vor îndrepta. **7.** La această ştire, ca să fie mai aproape şi să poată preîntîmpina încercările duşmane, ieşind deîndată din tabăra de iarnă, a strîns de pretutindeni forţe de cavalerie şi infanterie credincioase lui şi, după ce a trecut Eufratul pe un pod de vase pe la Capersana, s-a îndreptat spre Edessa, oraş întărit şi bine aprovizionat. Aici a aşteptat puţin să primească prin fugari sau cercetaşi ştiri sigure despre mişcările taberei duşmane.

8 **1.** În timpul acesta Iulianus, după ce a luat măsurile pe care le-am arătat mai înainte, plecînd de la Rauraci, a trimis pe Sallustius[34] ca prefect în Gallia, iar lui Germanianus[35] i-a ordonat să ocupe postul devenit liber prin plecarea lui Nebridius. De asemenea, pe Nevitta l-a numit şeful armatei, temîndu-se că Gomoarius este un trădător, fiindcă auzise că pe cînd era comandant al scutarilor îşi trădase pe ascuns comandantul, pe Veterranio[36]. Lui Iovius[37], despre care am amintit la faptele lui Magnentius, i-a dat cvestura, pe Mamertinus[38] l-a făcut şef al tezaurului, iar pe Dagalaifus comandant al gărzilor palatului. A mai făcut, după propria sa apreciere, şi alte numiri de comandanţi militari, cărora le cunoştea meritele şi devotamentul. **2.** Fiind astfel pe punctul de a pleca, avînd să traverseze pădurile Marciane[39] şi apoi să treacă Histrul, între eventualele surprize neplăcute, se temea ca nu cumva, fiind văzut cu puţini să întîmpine rezistenţe mai puternice. **3.** Luînd măsuri de prevedere ca să nu se întîmple aceasta, a împărţit armata în două şi o parte a trimis-o cu Iovinus[49] şi Iovius în grabă pe drumurile cunoscute ale Italiei, iar cealaltă a fost dată sub comanda lui Nevitta, şeful cavaleriei, ca să treacă

https://biblioteca-digitala.ro

prin interiorul Raetiei. Împărțită astfel, dădea impresia că e imensă ca număr și inspira teamă pretutindeni. Căci și Alexandru cel Mare și alți comandanți încercați au făcut la fel cînd necesitățile au cerut-o. **4.** Recomanda totuși ostașilor să meargă repede, ca și cum dușmanul ar fi aproape, iar posturile de noapte să vegheze permanent, pentru a nu fi atacați prin surprindere.

9 **1.** Totul fiind bine organizat, cum procedase de obicei în zădărnicirea acțiunilor dușmane, cu încrederea pe care i-o dădea seria de succese, își continua drumul dinainte stabilit. **2.** Cînd a ajuns la locul unde a aflat că fluviul este navigabil, s-au urcat toți în luntre, pe care întîmplarea li le-a adus în număr mare și, pe cît s-a putut, au fost transportați pe albia fluviului, ferindu-se să fie văzuți. El putea să-și continue drumul așa, fiindcă suporta cu ușurință lipsa de hrană bună, mulțumindu-se cu puțin și de calitate mediocră, astfel că trecea mai departe fără să se oprească în orașe sau tabere. I se putea aplica acea vorbă strălucită a lui Cyrus cel Bătrîn[41] care, invitat la o masă și întrebat ce să i se pregătească, a răspuns că numai pîine, fiindcă apă, a zis el, se găsește în rîul din apropiere. **3.** Dar zvonul care are, precum se spune, o mie de guri și exagerează totul, se răspîndise repede prin toată Illyria că Iulianus a așternut la pămînt în Gallia mulțimea de regi și de neamuri și că acum înaintează cu armată numeroasă îmbărbătat de atîtea succese. **4.** Speriat de acest zvon, Taurus, prefectul pretoriului, a plecat în grabă, ca și cum s-ar fi ferit de un dușman extern, și schimbînd mereu mijloacele de transport public, ca să meargă mai repede, a trecut Alpii Iulieni[42], atrăgînd cu sine și pe prefectul Florentius. **5.** Iar comitele Lucillianus, care atunci era comandantul armatei în acele regiuni, și-și avea reședința la Sirmium, la primele știri despre venirea lui Iulianus a strîns în grabă, cum a putut, oastea din posturile de pază și se pregătea să reziste. **6.** Dar Iulianus ca o stea căzătoare, sau ca o săgeată cu vîrful aprins care aruncată zboară către țintă, după ce a venit la Bononia[43], de unde nu sînt

https://biblioteca-digitala.ro

mai mult de nouăsprezece mile pînă la Sirmium, în întunericul aproape total al nopții, căci luna era în scădere, a sărit pe neașteptate din corabie și a trimis îndată pe Dagalaifus cu ostași ușor înarmați la Lucillianus să-l cheme, iar dacă va refuza să-l aducă cu forța. **7.** Acesta tocmai dormea și, trezit de zgomot, cînd s-a văzut înconjurat de un cerc de oameni necunoscuți, după ce a aflat de ce au venit, temîndu-se de numele lui Iulianus, s-a supus, cu mare ciudă, ordinului. Astfel, șeful cavaleriei, cu puțin înainte trufaș și feroce, urmînd acum voința altuia, a fost urcat imediat pe un cal și predat aproape leșinat, ca prizonier de rînd, principelui. **8.** Dar cînd a văzut că i se întinde purpura s-o sărute, venindu-și în fire și sigur pe sine a zis: „Imprudent și temerar ai venit, împărate, cu puține oști în ținuturi străine". Zîmbind amar, Iulianus i-a răspuns: „Aceste cuvinte înțelepte păstrează-le pentru Constantius. Ți-am întins semnul maiestății mele nu ca să-mi dai sfaturi, ci ca să nu te mai temi".

10 **1.** Socotind că dacă a scăpat de Lucillianus nu trebuie să amîne nimic și nici să se miște încet, cum era curajos și încrezător în acțiuni repezi, s-a îndreptat în marș forțat spre oraș, despre care presupunea că are să se predea. Într-adevăr, pe cînd se apropia de suburbiile orașului, pe o mare întindere a fost întîmpinat de armată și de o mulțime de oameni de tot felul care, cu făclii aprinse și cu flori, salutîndu-l cu bune urări și numindu-l stăpîn și Augustus, l-au condus la palat. **2.** Bucuros că presupunerea i s-a realizat și cu speranța că în viitor, după exemplul acestui oraș capitală, renumit și cu populație numeroasă, va fi primit și de alte cetăți ca o stea mîntuitoare, a doua zi a dat pentru distracția poporului un spectacol cu concursuri de care. Iar a treia zi în zori, fără întîrziere mergînd pe șoseaua publică a ocupat Succi[44], fără să întîmpine vreo rezistență, cu o trupă de pază în fruntea căreia a pus pe Nevitta, unul din oamenii săi devotați. Despre așezarea acestui loc se cuvine să spun cîteva cuvinte.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Culmile unite ale munţilor Haemus şi Rhodope, dintre care unul se înalţă chiar de la marginile Histrului, iar celălalt din partea de dincoace a fluviului Axius, printr-o trecătoare cu coline înalte despart pe illyri de thraci, fiind vecini din partea aceasta cu dacii mediteranei şi cu Serdica, iar din cealaltă privind spre Thracia şi Philippopolis[45], oraş mare şi cunoscut ca şi Serdica. Trecătoarea, ca şi cum natura a prevăzut că naţiunile din jur vor ajunge sub stăpînire romană, parcă într-adins făcută astfel, mai înainte adîncă şi întunecoasă, între munţi înalţi, după aceea a fost deschisă pentru căruţe, ca şi pentru acţiuni mai mari şi mai deosebite. De multe ori această strîmtoare a fost închisă şi mulţi comandanţi şi multe oşti au renunţat la încercarea de a trece prin ea. **4.** Partea dinspre Illyricum a muntelui este puţin înclinată şi, ca atare, uşor accesibilă. Dar partea din faţa Thraciei este înaltă şi prăpăstioasă, avînd ici şi colo cîte o cărare, pe care cineva urcă foarte greu chiar fără vreun bagaj. La poalele acestor munţi, şi într-o parte şi în cealaltă, se întinde cîmpia cît vezi cu ochii, care ţine în sus pînă la Alpii Iulieni, iar în jos este netedă şi fără nici un obstacol, pînă la strîmtori şi pînă la Propontis.

5. Orînduind totul cu urgenţa pe care o cerea situaţia şi lăsînd acolo pe comandantul cavaleriei, împăratul s-a întors în bogatul oraş Naissus[46], ca să pregătească fără vreo piedică toate cele de trebuinţă pentru viitor. **6.** Cînd l-a văzut pe istoricul Victor[47] la Sirmium, l-a chemat şi l-a făcut consular al Pannoniei Secunde, onorîndu-l cu o statuă de bronz pe acest bărbat de o virtute exemplară, care mult mai tîrziu a ajuns prefect al Romei. **7.** Şi acum, ridicat şi mai sus şi pierzîndu-şi definitiv încrederea că mai poate ajunge la o înţelegere cu Constantius, a compus o cuvîntare aspră, în care l-a acuzat de imoralitate şi de vicii, iar cuvîntarea aceasta a trimis-o să fie citită în senat. Pe cînd Tertullus, care era încă atunci prefect, o citea în senat, aristocraţia a arătat către cine îşi îndreaptă bunăvoinţa şi încrederea. Căci toţi au strigat într-un glas: „Cerem respect pentru binefăcătorul tău"[48].

https://biblioteca-digitala.ro

8. Atunci a veştejit şi amintirea lui Constantinus[49] ca a unui novator şi stricător al legilor de odinioară, al vechilor tradiţii moştenite, acuzîndu-l fără vreo reţinere că el cel dintîi dintre toţi a numit barbari în ranguri înalte, dîndu-le onoruri şi podoabe consulare. Acuzaţiile au fost făcute cu uşurinţă şi necugetate, fiindcă el însuşi, în loc să evite fapte pe care le-a blamat, în scurt timp după aceea a numit consul alături de Mamertinus pe Nevitta, care nu era asemănător celor pe care-i ridicase Constantinus la magistratura supremă nici prin strălucirea neamului, nici prin capacitate, nici prin gloria faptelor, ci dimpotrivă era un bădăran şi un neisprăvit şi, ceea ce era mai insuportabil, în exerciţiul înaltei magistraturi se comporta cu cruzime.

11 **1.** Pe cînd el se gîndea la astfel de lucruri şi era preocupat de probleme grele şi foarte serioase, i s-a adus la cunoştinţă o veste neaşteptată şi îngrijorătoare că unii au îndrăznit să pună la cale o conspiraţie. Aceasta avea să-i curme elanul acţiunilor, dacă n-ar fi fost înăbuşită înainte de a se desfăşura. Voi arăta pe scurt despre ce a fost vorba.

2. Două legiuni ale lui Constantius cu o cohortă de săgetători pe care le găsise la Sirmium le-a trimis în Gallia sub motiv de necesitate urgentă, dar în realitate bănuindu-le infidelitatea. Acestea, mişcîndu-se greu şi inspirîndu-le teamă drumurile lungi şi germanii care erau permanent duşmani periculoşi, unelteau o schimbare sub instigarea şi conducerea lui Nigrinus[50], comandantul cavaleriei, originar din Mesopotamia. Acţiunea fiind urzită în convorbiri secrete şi dirijată în tăcere desăvîrşită, cînd au ajuns la Aquileia, oraş înconjurat cu ziduri puternice, bine aşezat şi aprovizionat, l-au blocat îndată în chip duşmănos, cu ajutorul plebei locale, căreia numele lui Constantius îi era drag şi care contribuia la extinderea tulburărilor. **3.** Aşadar zăvorînd intrările şi aşezînd soldaţi înarmaţi în turnuri şi pe metereze, pregăteau cele necesare eventualei lupte. Deocamdată însă cei mai mulţi

https://biblioteca-digitala.ro

umblau liberi, în afara oraşului, fără ocupaţie, şi prin această acţiune aşa de îndrăzneaţă aţîţau pe locuitorii Italiei să treacă de partea lui Constantius.

12 **1.** Cînd a aflat ce se petrece la Aquileia, Iulianus se găsea la Naissus şi n-avea în spate nici un adversar de care să se teamă. Fiindcă citise şi auzise că cetatea a fost de cîteva ori asediată, dar niciodată învinsă sau supusă, se grăbea cu stăruinţă deosebită s-o cîştige de partea sa, prin înşelăciune sau prin diverse alte amăgiri, înainte de a se ivi vreo primejdie mai mare. **2.** Astfel, a poruncit lui Iovinus, comandantul cavaleriei, care trecînd Alpii intrase în Noricum, să se întoarcă în grabă şi să lichideze în orice chip defecţiunea produsă. I-a dat instrucţiuni ca, pentru a nu-i lipsi nimic, să reţină pentru a-şi întări ajutoarele pe toţi soldaţii care treceau prin oraş de la comandamentul general sau de la steaguri.

3. Dar, nu mult după ce a dat aceste dispoziţii, a aflat de moartea lui Constantius, astfel că, trecînd prin Thracia, a intrat în Constantinopol. Informat de mai multe ori că asediul de la Aquileia va fi mai lung decît credea, a însărcinat pe Immo[51], ajutat de alţi comiţi, să termine cu Aquileia şi a chemat de acolo pe Iovinus pentru a-i da alte misiuni, impuse de necesităţi mai însemnate.

4. Aquileia a fost astfel înconjurată de două linii de scutari şi comandanţii au căzut de acord să atragă pe asediaţi, prin cuvinte prietenoase, ca şi prin ameninţări, să se predea. Şi după mai multe tratative între ambele părţi, cum nu se ajungea la nici o înţelegere, ci numai la amînări fără sfîrşit, **5.** a trebuit să se recurgă la arme. S-au pregătit şi unii şi alţii cu hrană şi odihnă necesară şi, dimineaţa devreme, în sunetul trompetelor cele două părţi au început lupta, cu strigăte războinice, conducîndu-le mai mult furia decît raţiunea. **6.** Asediatorii purtau în faţa lor paravane şi gratii de nuiele împletite, înaintînd încet şi ferindu-se, pentru a ajunge să sape cu cazmalele şi tîrnăcoapele la rădăcina zidurilor. Mulţi duceau cu ei scări făcute pe măsura zidurilor, dar cînd s-au apropiat de ziduri o parte din ei s-au prăbuşit sub grămada

https://biblioteca-digitala.ro

de pietre aruncate asupra lor, iar altă parte, străpunşi de săgeţi, au dat înapoi, făcîndu-i pe toţi ceilalţi să se retragă de teamă să nu li se întîmple la fel. **7.** Cei din cetate, încurajaţi de această primă ciocnire, socoteau de puţină importanţă restul luptei, de care erau siguri că o vor cîştiga. Astfel, plini de încredere, au aşezat maşinile de luptă în locurile de unde puteau trage cu efect, şi, fără să cruţe vreun efort, puneau la punct tot ce era necesar apărării. **8.** Împotriva lor, cei ce făceau lucrări pentru atac, deşi derutaţi de rezultatul primei încercări, totuşi, de ruşine, ca să nu pară nişte netrebnici şi nişte mişei, văzînd că lupta deschisă merge greu au recurs la alte mijloace oferite de arta asediului. Fiindcă nu găseau loc potrivit nici pentru folosirea berbecilor, nici pentru punerea în bătaie a maşinilor, nici nu puteau săpa galerii pe sub ziduri, cum rîul Natiso[52] trece pe lîngă zidurile cetăţii, mintea lor iscoditoare a născocit ceva demn de admiraţie alături de altele din vechime. **9.** Anume, au aşezat pe trei corăbii bine legate între ele turnuri de lemn construite repede, mai înalte decît zidurile duşmane. Urcîndu-se pe ele, soldaţii înarmaţi cu puteri unite se sileau să îndepărteze pe cei ce cu aceeaşi ardoare apărau zidurile. Iar pe dedesubt infanterişti uşor înarmaţi ieşind din interiorul turnurilor treceau în grabă pe nişte podeţe, pe care le legaseră mai înainte, pentru ca de pe ele, sub ploaia de săgeţi şi pietre pe care şi le aruncau una împotriva alteia cele două tabere, să facă breşe în ziduri şi să deschidă drum înăuntru.

10. Dar şi acest plan de acţiune a dat greş. Căci apropiindu-se de ziduri turnurile au fost incendiate de cei asediaţi, care au aruncat asupra lor săgeţi cu vîrful înmuiat în smoală aprinsă, ba chiar trestii şi crăci uscate şi alte materii care se aprind uşor. Înclinîndu-se din cauza focului care le-a cuprins repede şi a greutăţii încărcăturii de pe ele, s-au prăbuşit în rîu şi soldaţii din vîrful lor, loviţi şi cu săgeţi de sus, şi-au pierdut viaţa. **11.** Iar infanteriştii care trecuseră sub ziduri, rămaşi singuri după prăbuşirea turnurilor, au fost zdrobiţi de bolovanii mari de piatră, pe puţini scăpîndu-i de moarte iuţeala fugii

https://biblioteca-digitala.ro

către adăposturi. Lupta a ţinut pînă seara, cînd s-a dat după obicei semnalul de încetare şi cele două tabere au intrat în noapte cu sentimente neasemănătoare. **12.** Căci jalea asediatorilor care-şi plîngeau morţii întărea celor asediaţi speranţa de a învinge, cu toate că şi pe ei îi dureau propriile lor pierderi. Totuşi ambele tabere se grăbeau să reia lupta. Noaptea a fost folosită pentru redobîndirea forţelor prin hrană şi odihnă, iar la începutul zilei, în sunet de trîmbiţă, atacul a reînceput. **13.** Unii, cu scuturi deasupra capetelor, ca să poată lupta mai uşor, alţii, purtînd pe umeri scări ca mai înainte şi alergînd într-un iureş înfierbîntat, îşi expuneau piepturile loviturilor de săgeţi. Alţii, ajunşi la porţi, ale căror încuietori de fier căutau să le spargă, erau atacaţi cu foc sau cădeau sub loviturile pietrelor de pe zid. La fel, cei ce încercau cu îndrăzneală să treacă şanţurile, se prăbuşeau sub atacurile neaşteptate ale celor ce ieşeau pe ascuns prin porţile secrete, sau se retrăgeau răniţi. Căci asediaţii, care întindeau astfel de curse, erau apăraţi în retragerea lor de parapetele făcute înaintea zidurilor şi acoperite cu brazde de iarbă. **14.** Apărătorii se dovedeau superiori prin puterea lor de rezistenţă şi prin arta războiului, deşi alt ajutor nu le mai rămăsese decît zidurile. Iar oastea atacatoare, care era mai numeroasă, nemaiputînd suporta durata asediului, cutreiera suburbiile, interesîndu-se cu zel prin ce mijloace şi-ar putea deschide cale să năvălească în cetate. **15.** Şi fiindcă nu puteau ajunge la acest ţel din cauza marilor dificultăţi care-i opreau, au început să slăbească asediul. Părăsindu-şi posturile de pază şi locurile de luptă, devastau ţinuturile vecine şi se întorceau cu tot felul de lucruri mărunte, dintre care pe cele mai multe le împărţeau tovarăşilor de arme. Astfel puterea de luptă le slăbea datorită excesului de băutură şi mîncare.

16. Iulianus, care atunci aştepta la Constantinopol să treacă iarna, aflînd de această situaţie prin informaţiile trimise de Immo şi de tovarăşii acestuia de misiune, s-a gîndit la un remediu iscusit pentru a pune capăt dezordinii. Îndată a trimis pe Agilo, comandant de infanterie,

https://biblioteca-digitala.ro

cunoscut ca demn de a fi crezut în acel timp, pentru ca, văzîndu-l pe acest om foarte stimat şi aflînd prin el de moartea lui Constantius, cei asediaţi să înceteze lupta.

17. Între timp atacul la Aquileia continua şi, fiindcă pe alte căi se pierdea timpul fără rezultat, asediatorii au găsit de cuviinţă să-i silească pe cei asediaţi să se predea prin sete. Astfel le-au tăiat apeductele, dar rezistenţa a devenit şi mai îndîrjită. Atunci, cu mari eforturi a fost mutat mai departe cursul rîului. Dar şi această acţiune a fost zadarnică, fiindcă cei dinăuntru, cînd au văzut că în curînd n-o să mai aibă ce bea, s-au mulţumit cu raţii foarte mici de apă, care le erau distribuite de sacagii.

18. Pe cînd se petreceau aceste lucruri aşa cum le-am arătat mai înainte, Agilo a venit, cum i s-a poruncit, şi, acoperit de o perdea de scuturi aşezate unul lîngă altul, s-a apropiat cu curaj de ziduri. După ce le-a spus celor dinăuntru multe şi adevărate, le-a adus la cunoştinţă că împăratul Constantius a decedat şi că puterea imperială aparţine acum lui Iulianus. Dar neputînd dovedi pe loc ceea ce afirma, era socotit un mincinos şi nu l-a crezut nimeni pînă n-a venit singur şi a jurat că cele spuse sînt adevărate. **19.** Cînd au auzit aceasta, după lipsurile îndelungate datorate asediului, au deschis porţile veseli şi au primit cu bucurie pe comandantul aducător de pace. Dezvinovăţindu-se, au arătat ca autor al întregii nebunii pe Nigrinus şi pe alţi cîţiva, cerînd să fie ispăşite necazurile cetăţii prin pedepsirea celor ce s-au făcut vinovaţi de lezarea maiestăţii. **20.** Şi după cîteva zile, făcîndu-se o anchetă amănunţită sub conducerea lui Mamertinus, prefectul pretoriului, Nigrinus a fost ars de viu, ca instigator principal la război civil. Iar după el, curialii municipali Romulus şi Sabostius[53], dovediţi că fără să se gîndească la consecinţe au întreţinut focul răzvrătirii, li s-au luat zilele cu sabia. Toţi cei care cu forţa, nu de voie, au fost împinşi în ghiarele luptelor, au fost graţiaţi. Căci aşa a hotărît, în judecata sa dreaptă, bunul şi înţeleptul împărat. Dar acestea s-au petrecut după cele ce urmează.

https://biblioteca-digitala.ro

21. Iulianus, care se găsea chiar de atunci la Naissus, era stăpînit de griji mai importante, temîndu-se de primejdii din două părți. Căci se gîndea ca nu cumva ostașii care se închiseseră la Aquileia[54] să blocheze, printr-un asalt neașteptat, trecerea Alpilor Iulieni, ceea ce ar fi însemnat pentru el pierderea provinciilor și a ajutorului pe care-l aștepta în fiecare zi de la ele. **22.** De asemenea, îl preocupa foarte mult situația din Orient, fiindcă auzise că unitățile dispersate în Thracia s-au adunat repede împotriva noii puteri sub conducerea lui Marcianus[55] și se apropie de Succi. Totuși, luînd măsuri în raport cu greutățile și cu cerințele cele mai apropiate, concentra cu hotărîre armata din Illyricum, care era călită în războaie și gata de a-și urma în luptă viteazul conducător. **23.** Nu neglija nici activitățile civile în acest timp înfierbîntat. Astfel, judeca procese și neînțelegeri, mai ales cînd era vorba de consilierii municipali. Înclinat să-i favorizeze pe aceștia, dădea altora pe nedrept sarcini publice[56]. **24.** Aici[57], a văzut pe Symmachus și pe Maximus[58], străluciți senatori, trimiși de nobilime ca delegați la Constantius și la întoarcere bine primiți. Și în locul lui Tertullus, pe care-l prețuia mai puțin, deși era mai bun, a pus pe Maximus prefect al Cetății Eterne, pentru a face plăcere lui Rufinus Vulcacius, căruia Maximus îi era nepot de soră. Sub administrația acestuia au fost alimente din abundență și nemulțumirile plebei, care adesea se manifesta, au încetat. **25.** Tot atunci, ca să aducă siguranță în situații tulburi și să atragă încrederea supușilor, a designat consuli pe Mamertinus, prefectul pretoriului din Illyricum, și pe Nevitta, deși mai înainte acuzase pe Constantinus că a fost primul care a ridicat pe barbari în ranguri înalte.

13 **1.** Pe cînd Iulianus, între teamă și speranță, își îndeplinea noua misiune prin astfel de acțiuni, Constantius la Edessa, neliniștit de feluritele informații aduse de spioni, nu se putea hotărî ce să facă mai întîi. Aci se gîndea să pregătească armata pentru luptele de rivalitate, aci să cucerească Bezabde printr-un dublu asediu, dacă

https://biblioteca-digitala.ro

i s-ar da posibilitatea. Era stăpînit şi de grija ca nu cumva, plecînd spre părţile Nordului, să lase neapărată Mesopotamia. **2.** Întîrzia în luarea unei hotărîri, fiindcă regele aştepta dincolo de Tigru să primească de la preoţi auspicii favorabile pentru a trece dincoace. Şi dacă după trecerea fluviului n-ar fi găsit pe nimeni care să reziste, ar fi ajuns fără dificultate la Eufrat. De altfel, păstrînd oastea pentru războaie civile, se temea s-o expună primejdiilor asediului, întrucît cunoscuse tăria zidurilor şi vitejia apărătorilor.

3. Totuşi, ca să nu stea liniştit şi prin aceasta să fie acuzat de inactivitate, a ordonat lui Arbitio şi lui Agilo, comandanţi ai infanteriei şi cavaleriei, să se ducă în grabă cu mari forţe nu pentru a hărţui pe perşi prin atacuri, ci pentru a întări paza pe malul de dincoace al Tigrului şi a pîndi prin ce punct va încerca violentul rege să năvălească. Le recomandase şi în scris şi de mai multe ori verbal, ca, de îndată ce mulţimea de duşmani va începe să treacă, ei să se retragă repede. **4.** În timp ce comandanţii păzeau frontierele potrivit ordinelor şi urmăreau mişcările ascunse ale inamicului perfid, el însuşi cu grosul armatei aştepta să atace şi, între timp, apăra localităţile[59] de incursiuni. Dar spionii săi şi dezertorii de la inamic îi aduceau ştiri contradictorii, neputînd afla nimic cert, pentru că la perşi nimeni nu ştie planurile de război, în afară de fruntaşii fideli şi tăcuţi, care venerează divinitatea Tăcerii[60]. **5.** Împăratul însă era asaltat continuu de rapoartele comandanţilor amintiţi, care-i cereau să le vină în ajutor, asigurîndu-l că numai cu toate forţele vor putea rezista atacului unui adversar extrem de puternic.

6. În timpul acestor acţiuni atît de neliniştitoare, s-a răspîndit ştirea foarte sigură, care s-a dovedit a fi întemeiată, că Iulianus, după ce a lăsat în urmă Italia şi Illyricum, a ocupat strîmtoarea Succi şi că aşteaptă ajutoare chemate de pretutindeni ca, înconjurat de mari mulţimi înarmate, să intre în Thracia. **7.** Vestea aceasta l-a indispus pe Constantius; totuşi îl susţinea consolarea că în lupte interne întotdeauna a biruit. Fiindu-i greu să

https://biblioteca-digitala.ro

ia o hotărîre în fața unei dificultăți atît de mari, a ales totuși planul care i s-a părut mai bun, anume să încarce armata eșalon după eșalon în căruțe de transport public și să facă față repede primejdiei care-l amenința mai de aproape. **8.** Planul acesta a fost aprobat prin consimțămîntul tuturor și a început punerea lui în aplicare. Dar a doua zi a aflat că regele cu toată armata pe care o adusese, avînd auspicii defavorabile, a făcut cale întoarsă spre țara sa. Eliberat de această teamă, a chemat toate unitățile la el, în afară de cele care aveau misiunea de a păzi Mesopotamia, și s-a întors la Hierapolis.

9. Nedumerit asupra cursului pe care-l mai pot lua evenimentele, după ce a adunat armata la un loc și toate unitățile: centurii, manipule, cohorte, la sunetul trompetei au umplut cîmpul de mulțime, pentru a-și întări autoritatea și a-i ține pe toți de partea sa, s-a urcat la tribună și, înconjurat de o gardă mai numeroasă decît în mod obișnuit[61], a rostit această cuvîntare, căutînd să aibă o înfățișare senină și plină de încredere.

10. „Preocupat întotdeauna să nu săvîrșesc nici cu vorba nici cu fapta ceva în contradicție cu onestitatea, ca un căpitan de corabie prevăzător, care mînuiește într-o parte sau alta cîrma după mișcarea valurilor, mă văd silit acum, prea iubiți bărbați, să-mi mărturisesc în fața voastră greșelile, sau mai bine zis, dacă mi-e permis să spun adevărul, omenia pe care am crezut că o pun în slujba intereselor comune. De aceea, ca să se poată înțelege mai ușor care este motivul care m-a determinat să vă convoc în această adunare, vă rog să mă ascultați cu urechi atente și înțelegătoare.

11. În timpul în care Magnentius provoca mereu tulburări, l-am ridicat pe Gallus, vărul meu primar după tată, la puterea de Caesar și l-am trimis la paza Orientului. Dar fiindcă el, din cîte am văzut și am auzit, prin multe fapte criminale s-a abătut de la calea justiției, a fost pedepsit așa cum a cerut legea. **12.** Și de s-ar fi mulțumit cu atît invidia, cea mai mare ațîțătoare la tulburări[62]! Credeam că aceste fapte sînt amintiri dureroase

https://biblioteca-digitala.ro

din trecut şi că securitatea de stat nu mai e ameninţată. Dar iată că acum se întîmplă altceva, o crimă aş îndrăzni să spun mai oribilă decît cele trecute, pe care o va pedepsi vitejia voastră, ajutată de puterea cerească. **13.** Iulianus, căruia, în timp ce voi atacaţi neamurile străine care fremătau din afară în jurul Illyricului, i-am dat conducerea operaţiilor de apărare a Galliei, îmbătat de succesele uşoare pe care le-a avut în luptele purtate cu germanii aproape neînarmaţi, întovărăşit acum, în nebunia lui, cu cîţiva ambiţioşi, gata la orice nesăbuinţă prin îndrăzneala şi cruzimea lor, a urzit o conspiraţie împotriva ordinei publice, încălcînd dreptatea, care este mamă ocrotitoare a lumii romane. Avînd învăţătura şi experienţa celor trecute, cred că această dreptate răzbunătoare a nelegiuirilor va transforma în cenuşă spiritele lor aprinse.

14. Ce ne rămîne aşadar, decît să înfruntăm tulburările începute? Trebuie să înăbuşim repede, în faşă, nebunia războiului, înainte de a creşte mare. Nu mă îndoiesc că, avînd de partea noastră favoarea divinităţii supreme, prin a cărei judecată dreaptă sînt condamnaţi cei nerecunoscători, armele pregătite împotriva noastră vor fi întoarse spre pieirea lor, a celor care fără nici un motiv, după ce au fost copleşiţi de binefaceri, s-au răsculat pentru a expune primejdiilor oameni nevinovaţi. **15.** Căci, precum îmi spune mie cugetul, încrezător în justiţia care apără tot ce e drept, garantez că, dacă se vor apropia, se vor pierde de teamă în aşa hal, încît nu vor putea suporta nici ardoarea din privirile ochilor voştri, nici primul sunet de barritus"[63].

16. Toţi au aprobat această cuvîntare şi, ameninţînd furioşi cu suliţele, după mai multe asigurări de afecţiune, cereau să plece imediat împotriva rebelului. Împăratul, trecînd de la teamă la bucurie, după ce a încheiat adunarea, a cerut lui Arbitio, pe care din antecedente îl ştia mai norocos decît pe alţii în potolirea războaielor interne, să plece înaintea lui cu lăncieri şi mattiari[64], precum şi cu unităţi uşor înarmate, iar lui Gomoarius ca, împreună cu leţii[65], să oprească pe cei ce se apropiau de

https://biblioteca-digitala.ro

strîmtoarea Succi, pe acesta preferîndu-l față de alții, fiindcă în Gallia fusese disprețuit de Iulianus, pe care deci avea motiv să-l dușmănească.

14 **1.** Soarta lui Constantius, prinsă strîns în cleștele adversităților, arăta că i se apropie ceasul cel greu al vieții, numai că nu putea să-i vorbească deschis. Căci noaptea avea vedenii înspăimîntătoare și, odată, n-apucase să se cufunde în adîncul somnului, că a văzut umbra tatălui său, care-i dădea în brațe un copil frumos și el luîndu-l și ținîndu-l la sîn, acesta i-a scos brățara cu o mică sferă[66] pe care o purta la mîna dreaptă și i-a aruncat-o departe. Visul însemna o schimbare politică, deși tîlmacii o explicau în favoarea lui.

2. După aceasta a mărturisit celor mai apropiați ai săi că e dezolat, fiindcă nu mai vede ceva nedefinit care-i apărea înainte destul de des, socotind că l-a părăsit geniul protector care-l însoțea și că el astfel va pleca în curînd de pe lume. **3.** Căci teologii spun că toți oamenii, chiar de cînd văd lumina zilei, au cîte o divinitate care le conduce faptele, exceptînd pe cele ce sînt în puterea destinului, și că această divinitate este văzută de foarte puțini, care excelează prin multe și mari virtuți. **4.** Despre aceasta au vorbit și oracolele și scriitorii străluciți, între care Menandru[67], autor de comedii, la care citim aceste două versuri:

Orice bărbat, de îndată ce se naște
Are lîngă el un demon care-l călăuzește toată viața.

5. La fel trebuie să înțelegem și din eternele versuri ale lui Homer[68], că nu zeii cerești au vorbit cu bărbații viteji și nici nu i-au asistat sau ajutat în război, ci geniile familiare au fost lîngă ei și sub imboldul lor se spune că au strălucit Pythagoras, Socrates, Numa Pompilius[69] și Scipio cel Bătrîn, precum și, așa cum socotesc unii, Marius și Octavianus, primul căruia i s-a dat numele de Augustus, apoi Hermes Termaximus[70] și Apollonius din Tyana[71], ca și Plotin[72], care a îndrăznit să spună ceva despre

https://biblioteca-digitala.ro

acest fenomen mistic şi să-l analizeze în profunzime. Aceste divinităţi, arată el, păzesc sufletele muritorilor, cu care sînt în conexiune de la început, ca şi cum le-ar purta în sînul lor, cît le este îngăduit de destin, şi le învaţă lucruri mai înalte, dacă le-a simţit pure şi neîntinate de păcat, în societatea lor cu un corp de asemenea fără prihană.

15 **1.** Astfel Constantius, pregătit cu toate, a intrat repede în Antiochia, dornic de a se avînta, ca şi altădată, în frămîntările luptelor civile şi tot atît de repede grăbindu-se să iasă din oraş, deşi mulţi erau împotrivă doar prin murmure, căci nu-ndrăznea nimeni să-l contrazică pe faţă. **2.** Plecînd spre sfîrşitul toamnei, cînd s-a depărtat ca la trei mile de Antiochia, într-un sat cu numele Hippocephalum[73] a zărit în plină zi, în partea dreaptă, cadavrul unui om decapitat întins spre apus[74]. Deşi îngrozit de această prevestire, se părea că el însuşi se grăbea să împlinească destinele care îi pregăteau sfîrşitul. A venit la Tarsus[75], unde a făcut febră uşoară. Gîndindu-se că prin mişcarea călătoriei sănătatea i se va restabili, pe drumuri dificile şi-a continuat drumul pînă la Mobsucrenae[76], localitate aşezată la poalele munţilor Taurus, ultima staţie în Cilicia. În ziua următoare, încercînd să meargă mai departe, a fost reţinut de boală, care progresa. Temperatura i se ridicase atît de mult, că nu te puteai apropia de el, aşa de puternic îi ardea corpul. Şi cum lipseau mijloacele medicale necesare, plîngea dîndu-şi seama că moare. Se spune că, fiind încă în deplinătatea minţilor, l-a numit pe Iulianus succesor la puterea imperială[77]. **3.** Apoi n-a mai vorbit şi, intrînd în comă, după o lungă agonie, s-a stins din viaţă în a treia zi înainte de nonele lui noiembrie, în al 38-lea an de domnie, în vîrstă de 44 de ani şi cîteva luni de viaţă[78].

4. După ce i s-au făcut strigările supreme[79] şi funeraliile cu plîns şi jale, cei ce deţineau locuri de frunte în palatul imperial discutau ce să facă, sau ce ar trebui pus la cale. Cîţiva au propus pe ascuns alegerea unui împărat, îndemnaţi de Eusebius[80], pe care conştiinţa greşe-

https://biblioteca-digitala.ro

lilor îl împingea în această direcţie. Dar Iulianus era aproape şi schimbări nu se mai puteau face. Sînt trimişi la el Theolaifus şi Aligildus[81], pe atunci comiţi, ca să-l încunoştinţeze de moartea rudei sale şi să-l roage ca, lăsînd orice întîrziere, să vină în Orient, care este pregătit să i se supună. **5.** Din zvon, sau din informaţie sigură, se spunea că în testamentul său Constantius a înscris, cum am spus, ca moştenitor la tron pe Iulianus, iar celor pe care-i iubea le-a lăsat legate şi fideicomisuri[82]. **6.** Lăsînd soţia însărcinată, aceasta a născut după moartea lui o fată căreia i-a dat numele lui şi care, cînd a ajuns adolescentă, s-a căsătorit cu Gratianus[83].

16 **1.** Aşadar, urmînd să-i arătăm însuşirile bune şi pe cele rele, se cuvine să începem cu cele dintîi. Păstrînd pretutindeni majestatea autorităţii imperiale, dispreţuia cu suflet mîndru şi distant popularitatea. A împărţit cu parcimonie înaltele demnităţi, neadmiţînd decît puţine schimbări în aparatul de stat, iar militarilor nu le-a dat voie să-şi ridice cornul îngîmfării. **2.** Sub domnia lui nici un comandant n-a primit titlul de clarissimus[84], ci, din cîte ne amintim, pe cel de perfectissimus[85]. Un conducător de provincie nu ieşea în întîmpinarea comandantului cavaleriei şi acestuia din urmă nu-i permitea să se amestece în administraţia civilă[86]. Dar toate autorităţile, militare şi civile, au privit întotdeauna pe prefectul pretoriului ca vîrf al tuturor onorurilor, după obiceiul vechilor îndatoriri de respect. Menaja soldaţii pînă la exces. **3.** Scrupulos examinator al meritelor, atribuia demnităţi la palat numai după ce cîntărea meritele cu balanţa, ca să spunem aşa: căci sub el nimeni n-avea să dobîndească ceva deosebit în palat, dacă era venit pe neaşteptate, sau necunoscut. Şi era cunoscut pentru el cineva numai după ce timp de zece ani îndeplinea funcţia de şef al cancelariei imperiale, sau al finanţelor, sau al altui departament similar. Foarte rar s-a întîmplat ca un militar să fie transferat într-o funcţie civilă. Iar comandanţi de armate nu erau numiţi decît cei care îndurase ră ani grei de serviciu militar. **4.** A studiat cu sîrguinţă mult şi, fi-

https://biblioteca-digitala.ro

indcă pentru retorică n-avea însuşiri deosebite, a trecut în domeniul poeziei, dar şi aci fără să realizeze vreo operă de valoare. **5.** A dus o viaţă cumpătată şi sobră şi, prin moderaţia în mîncare şi băutură, şi-a păstrat sănătatea aşa de bine, încît puţine boli a contractat, dar atunci viaţa i-a fost în primejdie. Căci experienţa îndelungată şi dovezile medicale au arătat că acest lucru se întîmplă celor ce se feresc de trîndăvie şi de lux. **6.** Era mulţumit dacă dormea puţin, cînd cerea timpul şi necesitatea. În toate împrejurările vieţii a fost foarte cast, încît n-a putut fi nici măcar bănuit de împerecheri de acelaşi sex, crimă pe care, chiar dacă nu e înfăptuită, răutatea omenească o pune pe seama celor mari, care-şi pot permite orice. **7.** Era un foarte bun călăreţ şi mînuitor al suliţei şi al arcului, trimiţînd săgeţile drept la ţintă, dar tot atît de priceput era şi în exerciţiile cu arme de infanterie. N-a fost văzut odată scuipînd sau suflîndu-şi nasul în public, nici întorcîndu-şi privirea cînd într-o parte cînd în alta. Las la o parte faptul că, aşa cum s-a spus adesea, cît a trăit n-a gustat vreo fructă[87].

8. După ce am spus cîte ceva despre părţile lui bune, pe cît am putut şti, acum să-i arătăm şi viciile. Dacă în alte privinţe trebuie comparat cu principii mijlocii, în privinţa domniei, ori de cîte ori avea vreo informaţie, chiar falsă şi neîntemeiată că cineva îi rîvneşte locul, s-agăţa de ea şi făcea cercetări la nesfîrşit, punînd pe acelaşi plan ceea ce este legiuit şi ceea ce este nelegiuit, încît întrecea actele de nebunie ale lui Caligula, Domitianus şi Commodus[88]. Cu cruzimea acestora, la începutul domniei a lichidat fără milă pe toţi cei de neam şi de sînge cu el[89]. **9.** Se adăugau la nenorocirile celor acuzaţi de nesocotirea sau lezarea majestăţii pornirea lui şi bănuielile pline de ură, fără nici un frîu în toate situaţiile de acest fel. Dacă se ivea vreun asemenea caz, urmărindu-l peste marginea legilor, la proces de la început acuzatul era înconjurat de paznici gata de orice crimă. În executarea pedepselor cu moartea căuta să prelungească schingiuirile cît putea mai mult, fiind mai feroce chiar decît Gallienus[90] în rivalităţi de domnie. **10.** Căci acesta, avînd îm-

https://biblioteca-digitala.ro

potriva lui dese şi adevărate conspiraţii, pe care le-au urzit Aureolus, Postumus, Ingenuus, Valens, numit şi Thessalonicus, şi mulţi alţii, era totuşi îndurător în aplicarea pedepsei cu moartea, cînd era vorba doar de intenţii, nu de fapte. Dimpotrivă, pentru el cineva era destul să fie bănuit, că-l socotea sigur vinovat şi demn de cele mai groaznice chinuri. **11.** În cazurile de acest fel ajungea să urască de moarte dreptatea, deşi căuta să fie socotit drept şi blînd. Şi, după cum scînteile, zburînd dintr-o pădure care a luat foc din cauza secetei, aduse de vînt, fără să poată fi oprite ajung de transformă în scrum holdele şi satele vecine, tot aşa şi el, din pricini cu totul neînsemnate, stîrnea nenorocirile cele mai mari. Era cu totul altul decît acel principe respectat Marcus[91] care, cînd Cassius[92] s-a ridicat în Syria împotriva lui să-i ia domnia, dîndu-i-se pe cînd se găsea în Illyricum scrisorile interceptate, pe care acesta le trimisese la complici, le-a aruncat în foc, ca nu cumva, cum spunea el, cunoscînd pe conspiratori, să aibă fără voia lui duşmani. **12.** Pe drept ziceau unii că ar fi fost mai degrabă indiciu de mare virtute pentru Constantius dacă s-ar fi retras din domnie fără vărsare de sînge, decît s-o menţină cu atîta severitate. **13.** Aşa ne învaţă şi Tullius, cînd acuză pe Caesar de cruzime într-o scrisoare către Nepos[93]: „Fericirea nu este altceva, zice el, decît prosperitatea în lucruri cinstite. Sau, ca s-o definesc altfel, fericirea este soarta care ne ajută să avem gînduri cinstite. Cel ce nu le are în nici un chip nu poate fi fericit. Aşadar în gîndurile criminale şi nelegiuite, care l-au animat pe Caesar, n-a putut exista fericire. Mai fericit a fost, după judecata mea, Camillus[94], în exil, decît în aceleaşi timpuri Manlius[95], chiar dacă (aşa cum dorise) ar fi putut avea domnia". **14.** La fel spune şi Heraclit[96] din Efes că de multe ori, datorită schimbărilor soartei, bărbaţi bravi au fost învinşi de nişte mişei incapabili, dar că acela merită laudă deosebită, care şi-a pus sub jug dorinţa de răzbunare, cruzimea şi ura, înălţînd astfel un trofeu glorios în fortăreaţa sufletului său biruitor.

https://biblioteca-digitala.ro

15. Pe cît a fost de slab şi de fără merite în războaiele externe, pe atît a fost de mîndru de succesele repurtate în luptele civile, făcînd să curgă sînge din rănile interne ale statului. Încălcînd dreptul obişnuit prin măsuri condamnabile, după dezastrul provinciilor a înălţat arcuri de triumf, cu mari cheltuieli, în Gallia şi Pannonia, avînd pe ele scrise faptele pentru a fi citite cît timp vor dura aceste monumente. **16.** Asculta prea mult de soţii, de vocile linguşitoare ale eunucilor şi de alţi cîţiva curteni care-i aplaudau fiecare cuvînt şi care erau atenţi la ce afirmă sau neagă el, ca să poată zice şi ei la fel.

17. Căci amărăciunea timpurilor era sporită de lăcomia nestăvilită a celor care-i adunau de la contribuabili mai multă ură decît bani. Şi, pe lîngă alte motive, era detestabil şi prin aceea că nici n-a vrut să asculte vreo plîngere, sau să ia măsuri de despăgubire a provinciilor, cînd acestea erau strivite sub greutatea multelor biruri şi taxe. Lua cu mare uşurinţă înapoi ceea ce dădea.

18. Amesteca religia creştină liberă şi simplă cu superstiţiile băbeşti. A stîrnit foarte multe neînţelegeri, intervenind mai degrabă să complice, decît să simplifice ideile religioase, alimentînd dezbinări prin controverse deşarte, încît cete de episcopi erau duşi cînd încoace cînd încolo prin sinoade, cum le numesc ei, pentru a impune părerea lui în diferite dispute, pînă ce a istovit cu ei puterea mijloacelor de transport public[97].

19. Ca înfăţişare fizică era brun, cu privirea ridicată şi pătrunzătoare, cu părul fin. Se bărbierea des, să aibă obrazul strălucitor şi frumos. Îi era mai lung trunchiul decît picioarele, care erau scurte şi curbate, foarte potrivite dealtfel pentru călărie.

20. Aşadar corpul defunctului a fost îmbălsămat şi aşezat în coşciug, iar Iovianus, care pe atunci era şeful gărzilor palatului, a avut sarcina de a-l conduce cu pompă imperială pînă la Constantinopol pentru a fi înhumat lîngă membrii familiei. **21.** Stînd în acelaşi car care ducea rămăşiţele împăratului, Iovianus împărţea, după cum este obiceiul la moartea principilor, bucăţi de pîine militară, probe, cum erau numite. Erau organizate şi demon-

https://biblioteca-digitala.ro

straţii cu animale sălbatice pentru lumea care ieşea în întîmpinare. Acestea şi altele asemănătoare acestora prevesteau lui Iovianus[98] puterea imperială, dar zadarnică şi de scurtă durată, ca pentru un conducător de funerălii.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXII-A

1. Iulianus Augustus de teama lui Constantius Augustus se opreşte în Dacia şi consultă în secret pe haruspici şi pe auspici. 2. Iulianus aflînd de moartea lui Constantius traversează Thracia, intră în Constantinopole, care era liniştit, şi primeşte fără împotrivire conducerea întregului imperiu roman. 3. Partizanii lui Constantius sînt condamnaţi unii pe drept, alţii pe nedrept. 4. Iulianus Augustus alungă de la palat pe toţi eunucii, frizerii şi bucătarii; despre viciile eunucilor de la palat şi despre corupţia disciplinei militare. 5. Iulianus Augustus, înainte adorator pe ascuns al zeilor, se declară în mod liber pentru acest cult, semănînd zîzanii între episcopii creştini. 6. Prin ce procedeu a silit pe nişte reclamanţii egipteni, de care erau mereu sîcîit, să se întoarcă acasă la ei. 7. Iulianus judecă adesea procesele în senat la Constantinopol şi, în timp ce se ocupă de administraţia Thraciei vin la el soli ai diferitelor neamuri şi provincii. 8. Descrierea Thraciei şi a Golfului Pontic, precum şi a regiunilor şi a neamurilor de pe lîngă Pontus. 9. Iulianus Augustus, după ce măreşte şi înfrumuseţează Constantinopolul, se duce la Antiochia şi în drum dă bani nicomedienilor pentru reconstrucţia oraşului; la Ancyra reorganizează justiţia. 10. Iulianus în timpul iernării la Antiochia restabileşte puterea legilor şi nu face discriminări religioase. 11. Georgius, episcop al Alexandriei, împreună cu alţi doi connaţionali alexandrini, este tîrît pe străzi, rupt în bucăţi şi ars fără să fie pedepsiţi făptaşii. 12. Iulianus pregăteşte o expediţie împotriva perşilor şi consultă oracole pentru a şti mai dinainte rezultatul războiului, sacrificînd nenumărate animale, devotat în întregime prevestitorilor haruspici şi auspici. 13. Iulianus Augustus acuză pe nedrept pe creştini de incendierea templului lui Apollo de la Daphne şi ordonă închiderea catedralei din Antiochia. 14. Iulianus Augustus aduce lui Jupiter sacrificii pe muntele Casius; de ce a scris, supărat pe

https://biblioteca-digitala.ro

antiochieni, lucrarea intitulată Misopogon. 15. Descrierea stărilor din Egipt; despre Nil, despre crocodili, despre ibis şi despre piramide. 16. Despre cele cinci provincii ale Egiptului şi despre oraşele lor mai însemnate.

1 **1.** În timp ce se petreceau aceste evenimente în diferite părţi ale pămîntului, Iulianus, între multele preocupări care-l frămîntau în Illyricum, cerceta cu asiduitate măruntaiele victimelor şi, urmărind zborul păsărilor[1], era nerăbdător să ştie ce se va mai întîmpla de aci încolo. Dar răspunsurile confuze şi ambigui nu-i dădeau nici o certitudine asupra viitorului. **2.** În cele din urmă Aprunculus[2], un orator gall, devenit apoi administrator al Galliei Narbonensis, priceput în arta haruspicilor, i-a făcut o bună prevestire, fiind documentat, cum spunea el, prin examinarea unui ficat care avea două tegumente[3]. Se gîndea cu mîhnire că aceasta poate fi o născocire a aceluia, pornită din dorinţa de cîştig, cînd lui însuşi i s-a înfăţişat o prevestire mult mai apropiată de el, care arăta moartea lui Constantius. Căci chiar în momentul cînd împăratul îşi dădea duhul în Cilicia, alunecînd şi căzînd soldatul care-l ajutase să se urce pe cal, el a exclamat acolo, în auzul multora, că a căzut cel ce l-a ridicat. **3.** Rămînea totuşi cu fermitate între hotarele Daciei, şi aşa temîndu-se de multe primejdii. Căci nu socotea prudent să creadă în coincidenţe, care puteau dovedi tocmai contrariul[4].

2 **1.** Pe cînd se găsea în această stare de nesiguranţă, pe neaşteptate au venit la el Theolaifus şi Aligildus[5], soli trimişi să-l anunţe că a murit Constantius şi că, mai mult, cu limbă de moarte, l-a lăsat succesor în puterea imperială. **2.** Ştirea aceasta l-a eliberat de teama primejdiilor şi de grija tulburărilor civile. De aceea, bucuros şi încrezător în preziceri, ştiind din experienţă că rapiditatea acţiunilor a fost pentru el de atîtea ori folositoare, a dat ordin de plecare în Thracia. Şi trecînd repede cu armata prin strîmtoarea Succi, s-a îndreptat către Philippopolis,

https://biblioteca-digitala.ro

vechea Eumolpiadă[6]. Toţi cei pe care-i conducea îl urmau în pas sprinten, **3.** căci vedeau puterea imperială eliberată de ultimele griji, rămînînd doar a fi ocupată cu toate formele legale. Şi cum de obicei faima face adaosuri noutăţilor, în iuţeala acţiunilor lui părea asemenea lui Triptolemus[7], despre care legendele vechi spun că era purtat prin văzduh într-un car tras de şerpi înaripaţi. Temut pe pămînt şi pe mări, fără să-l mai întîrzie ceva, a intrat în Heraclea[8]-Perinthus. **4.** Aflîndu-se îndată la Constantinopol de sosirea lui, toată lumea, fără deosebire de vîrstă şi de sex, a alergat în cale-i, ca şi cum avea să vadă pe cineva coborînd din cer. A fost primit în a treia zi a idelor lui decembrie[9], cu salutul respectuos al senatorilor şi în aplauzele entuziaste ale populaţiei. Mergea înconjurat de gradele superioare militare şi de fruntaşii civili, care-l conduceau într-o ordine desăvîrşită, şi ochii tuturor erau îndreptaţi cu mare admiraţie spre el. **5.** Părea aproape un vis că un tînăr de curînd devenit adult[10], mic la trup dar impunător prin faptele săvîrşite, după ce a înfrînt sîngeros regi şi popoare, înaintînd din oraş în oraş cu o iuţeală nebănuită, ori pe unde trecea îşi sporea mijloacele şi forţele, ocupînd totul cu uşurinţa flăcărilor unui incendiu, iar acum, prin voinţa cerească a ajuns la puterea imperială fără vreo vătămare a statului.

3 1. În scurt timp după aceea i s-a încredinţat lui Salutius Secundus[11], om de încredere, avansat prefect al pretoriului, sarcina cercetărilor judiciare, dîndu-i-se ca asesori Mamertinus, Arbitio, Agilo, Nevitta şi Iovinus, care fusese avansat de curînd şef al cavaleriei din Illyricum. **2.** Aceştia toţi au trecut în Calchedon unde, în prezenţa comandanţilor şi tribunilor din legiunile Iovianilor şi Herculianilor[12], au început să judece acolo procesele, depăşind limitele dreptului şi ale echităţii, cu excepţia cîtorva cazuri în care acuzaţii meritau din plin verdictul de condamnare. **3.** Primul condamnat, Palladius[13], odinioară şef al cancelariilor imperiale, a fost pedepsit cu exilul în Britannia, după o simplă bănuială că

https://biblioteca-digitala.ro

în timpul funcției sale ca șef al cancelariilor sub Gallus ar fi înaintat împotriva acestuia niște rapoarte către Constantius. **4.** După el, Taurus, mai înainte prefect al pretoriului, a fost exilat la Vercellum[14], pentru o acuzație care, în fața unor judecători obligați să facă deosebire între dreptate și nedreptate, ar fi putut găsi iertare; căci cu ce a greșit cel care, temîndu-se de o furtună izbucnită, a fugit să-și găsească adăpost la principele său? Și actele acestui proces nu se puteau citi fără o mare repulsie, mai ales că prima filă a dosarului începea cu cuvintele: „În timpul consulatului lui Taurus și Florentius, Taurus fiind chemat în judecată prin vocea crainicilor . . .“[15]. **5.** Aceeași soartă a avut-o Pentadius, acuzat că, din ordinul lui Constantius, a redactat procesul verbal cu declarațiile făcute de Gallus la ultimile interogatorii. Dar fiindcă apărarea i-a fost îndreptățită, pînă la urmă a scăpat fără condamnare. **6.** Tot pe nedrept Florentius, pe atunci șef al cancelariilor imperiale, fiul lui Nigrinianus, a fost dus în insula Boae din Dalmația. Iar celălalt Florentius, fost prefect al pretoriului și apoi consul, înspăimîntat de repedea schimbare politică, a stat mult timp ascuns cu soția, ca să scape de primejdie, și n-a putut să reapară decît după moartea lui Iulianus, pentru că fusese condamnat la moarte în lipsă. **7.** Printr-o soartă asemănătoare au fost trimiși în exil Evagrius, comite al patrimoniului particular al împăratului, Saturninus, fost administrator al palatului, și Cyrinus[16], fost notar. Iar la moartea lui Ursulus[17], comite al tezaurului public, mi se pare că însăși justiția a plîns, acuzîndu-l pe împărat de ingratitudine. Căci pe cînd Caesar era trimis în Occident pentru a fi ținut sub cît mai strînsă supraveghere, neacordîndu-i-se nici o posibilitate de a face daruri armatei, ca aceasta să fie mai puțin supusă lui, tocmai acest Ursulus, și aceasta este în afară de orice îndoială, ordonase în scris șefului tezaurelor din Gallia să-i dea lui Caesar tot ce cerea. **8.** Fiindcă după executarea acestuia Iulianus se simțea expus blestemelor și urii multora, socotind că-n felul acesta își poate scuza crima de neiertat, afirma că omul a fost ucis fără știrea

https://biblioteca-digitala.ro

sa, ca victimă a răzbunării militarilor, care nu uitaseră ce a zis el cînd a văzut, precum am arătat[18], Amida distrusă. **9.** De aceea părea sau fricos, sau că nu înţelege ce trebuie făcut cînd l-a pus preşedinte la aceste procese pe Arbitio, care era întotdeauna nesincer şi peste măsură de ambiţios, ajutanţii lui asistînd doar de formă pe un om care primul putea să-i fie duşman după felul în care participase la războaiele civile.

10. Dar dacă fapte de natura celor pe care le-am arătat erau dezaprobate chiar de simpatizanţii lui, cele următoare dovedesc o severă şi justă împlinire a dreptăţii. **11.** Căci atît Apodemius, fost agent de siguranţă, despre care am spus că a susţinut cu înfocare să fie ucişi Silvanus şi Gallus, cît şi notarul Paulus, poreclit Catena, după suferinţele pe care le-au pricinuit multora, au fost arşi de vii, primindu-şi pedeapsa meritată. **12.** Eusebius, mai vinovat decît toţi, căruia îi fusese încredinţată grija de dormitorul lui Constantius şi care avea înalte şi blestemate aspiraţii, a fost pedepsit cu moartea. Acesta, din cea mai umilă condiţie ridicat aproape în situaţia de a porunci împăratului, devenise cu atît mai mult de nesuportat. Adrastia, spectatoare a celor omeneşti, trăgîndu-l, cum se spune, de ureche, l-a sfătuit să trăiască mai înfrînat, dar el s-a împotrivit şi de aceea l-au coborît, ca şi cum l-ar fi aruncat de pe o stîncă înaltă.

4 **1.** Principele s-a întors apoi spre cei din palat, tratîndu-i pe toţi la fel, fără distincţie, nu ca un filozof a cărui misiune este să cerceteze şi să descopere adevărul. **2.** Căci putea fi lăudat dacă ar fi cruţat pe cei cîţiva care erau dovediţi, prin probitatea caracterului lor. Trebuie să recunoaştem că o mare parte dintre cei din palat cultivaseră, ca-ntr-o pepinieră, germenii tuturor viciilor, în aşa măsură, încît infectaseră toată societatea cu pofte condamnabile, dăunători multora mai degrabă prin exemplu, decît prin libertăţile lor fără frîu. **3.** Unii din aceştia, hrănindu-se din cărnurile de la temple, adulmecînd cîştiguri din orice ocazie, ridicaţi din cea mai neagră sărăcie la cele mai strălucitoare bogăţii, n-au ţinut nici un

https://biblioteca-digitala.ro

fel de măsură nici în jaf, nici în risipă, deprinși întotdeauna să apuce ceea ce este al altuia. **4.** De aci și-au luat începuturile viața depravată, jurămintele false, lipsa de respect, cheltuielile ospețelor care înghițeau ca niște prăpăstii sume uriașe, **5.** încît triumfurile la mese au luat locul triumfurilor militare. A început să fie întrebuințată peste măsură mătasea și s-au înmulțit atelierele textile, a devenit mai arzătoare grija pentru pregătirea mîncărurilor, s-au mărit spațiile pentru construcția caselor somptuoase, încît, dacă vestitul consul Quintius ar fi posedat un ogor cît ocupă azi o casă, după dictatura sa și-ar fi pierdut gloria sărăciei[19].

6. La aceste pete morale atît de mari s-a adăugat descompunerea în disciplina militară. În locul cîntecelor de război soldații fredonau cantonete ușuratice, nu se mai culcau, ca pînă aci, pe piatră, ci pe paturi moi, cu perne de puf, aveau pahare mai grele decît săbiile — căci acum le era rușine să bea din ulcele de lut —, voiau să locuiască în palate de marmură, deși în cărțile vechi scrie că un soldat spartan a fost pedepsit pentru că în timp de campanie fusese văzut sub un acoperiș. **7.** Feroce și hrăpăreț față de ai săi, soldatul devenise moale și leneș în fața dușmanilor, îmbuibat din jafuri și trîndăvie deosebea cu foarte mare pricepere varietățile de aur și pietre scumpe, cu totul altfel decît se întîmplau lucrurile nu cu mult timp în urmă. **8.** Căci este cunoscut faptul că în timpul lui Maximianus Caesar[20], la ocuparea unei fortificații a regelui perșilor, un soldat de rînd găsind o pungă partică în care erau mărgăritare, necunoscîndu-le valoarea, le-a aruncat și și-a oprit pentru el doar punga goală, dar din piele lustruită.

9. Se întîmplase în acele zile să fie chemat un frizer să tundă pe împărat. A venit foarte elegant îmbrăcat și intrînd, cînd l-a văzut Iulianus a rămas înmărmurit. „Am poruncit să vină un frizer, nu un administrator financiar", i-a zis el și l-a întrebat cît cîștigă din meseria pe care o practică. „Zilnic cîte douăzeci de prînzuri, a răspuns frizerul, și tot atîtea furaje pentru vite (care-n popor se spun capete), precum și un frumos venit anual în

https://biblioteca-digitala.ro

bani, în afară de multe alte cîştiguri destul de avantajoase". **10.** Indignat de un asemenea caz, pe toţi cei de acest soi şi pe alţii deprinşi să primească sume mari pe nimic, i-a alungat din palat, dîndu-le putinţa să plece unde vor, fiindcă pentru el nu i-a socotit necesari.

5 **1.** Deşi din primii ani ai copilăriei era înclinat spre cultul divinităţilor păgîne şi în tinereţe dragostea pentru acest cult i-a devenit arzătoare, totuşi anumite motive îl făceau la început să se ocupe cît mai pe ascuns cu putinţă de cele referitoare la religie. **2.** Dar cînd motivele de teamă au fost înlăturate şi a înţeles că a sosit timpul să facă ce vrea, şi-a dat pe faţă tainele credinţei sale. Prin decrete clare şi absolute a hotărît să se deschidă templele şi să se aducă jertfe pe altare în cinstea zeilor. **3.** Şi, ca să întărească efectul dispoziţiilor sale, a chemat la palat pe episcopii creştini, care aveau controverse între ei, precum şi pe reprezentanţii unor secte din popor, şi i-a sfătuit cu amabilitate să curme discordiile şi să servească fiecare religiei sale, fără vreo teamă sau oprelişte. **4.** Avea această atitudine gîndindu-se că libertatea religioasă măreşte neînţelegerile şi n-are motiv să se mai teamă că poporul va fi unanim contra lui, ştiind din experienţă că nu există fiare mai primejdioase pentru oameni decît sînt cei mai mulţi dintre creştini în controversele dintre ei. Adesea spunea: „Ascultaţi-mă pe mine, de care au ascultat alamannii şi francii", socotind că imită prin aceste cuvinte pe vechiul principe Marcus. Dar nu băga de seamă că împrejurările de acum nu se potrivesc cu cele de atunci. **5.** Căci acela cînd trecea prin Palestina, mergînd spre Egipt, scîrbit adesea de iudei, care erau turbulenţi şi cu miros urît, se spune că a exclamat cu durere: „O marcomani, o quazi, o sarmaţi, am găsit în fine pe alţii care-mi dau mai multă bătaie de cap decît voi".

6 **1.** Tot în acest timp, îndemnaţi de diferite zvonuri, au venit mai mulţi egipteni, neam de oameni puşi pe ceartă şi obişnuiţi întotdeauna cu procese, dornici să pri-

https://biblioteca-digitala.ro

mească înapoi cu mult mai mult decît au dat, iar dacă au plătit ceva perceptorului, pretinzînd să fie uşuraţi sau amînaţi de restul impozitelor. Numai din plăcerea de a acuza, dădeau în judecată pe alţii că s-au îmbogăţit din banii lor. **2.** În grup compact, mai limbuţi decît gaiţele, se adresau în neorînduială principelui şi prefecţilor pretoriului pentru pricini vechi, de peste şaptezeci de ani, afirmînd că vor să-şi recapete ce au dat multora cu drept şi fără drept. **3.** Şi fiindcă din cauza lor nu se puteau rezolva alte probleme mai urgente, le-a poruncit printr-un edict să treacă toţi la Calchedon, promiţîndu-le că va veni şi el să termine odată cu plîngerile lor. **4.** După ce au trecut acolo, s-a dat ordin şefilor de transport pe mare dintr-o parte în alta să nu îndrăznească cineva să îmbarce pe vreun egiptean. Ordinul fiind respectat cu toată grija, li s-a spulberat încăpăţînarea de a face cu orice preţ reclamaţii neîntemeiate şi toţi, pierzîndu-şi speranţele de la început, s-au întors acasă. **5.** De aci, ca şi cum a fost dictată de echitate însăşi, a fost promulgată o lege care prevedea ca nimeni să nu mai fie reclamat pentru sume pe care le-a primit pe drept.

7 1. În ziua calendelor lui ianuarie[21], pe paginile registrelor consulare s-au înscris numele lui Mamertinus şi Nevitta. La ceremonia de instalare a acestor consuli, principele a fost văzut mergînd pe jos alături de ceilalţi participanţi de onoare, fapt pe care unii îl lăudau, alţii îl socoteau o afectare de prost gust. **2.** Apoi Mamertinus a dat jocuri circense[22] la care au fost în arenă, după obicei, sclavi ce urmau să fie eliberaţi şi însuşi împăratul a rostit formula de eliberare. Dar îndată atrăgîndu-i-se atenţia că în acea zi era rîndul altuia să facă eliberarea, el s-a condamnat singur pentru această greşeală la plata unei amenzi de zece libre de aur.

3. Mergea adesea la senat şi participa la şedinţe, contribuind la rezolvarea problemelor în care părerile erau împărţite. Într-o zi, pe cînd se găsea la o astfel de şedinţă, a fost anunţat că a venit filozoful Maximus din Asia[23]. La auzul acestei ştiri, a sărit de pe scaun în mod

https://biblioteca-digitala.ro

nepotrivit, uitînd cine este, şi a ieşit în vestibul cu paşi ceremonioşi în întîmpinarea filozofului. După ce l-a primit sărutîndu-l cu respect, l-a introdus în senat, dînd impresia că a făcut totul ostentativ, ca să-şi capete glorie, ieftină de altfel, fără să-şi amintească de acele strălucite cuvinte ale lui Tullius, care, în legătură cu această slăbiciune omenească, nota: **4.** „Chiar acei filozofi, care recomandă disprețul față de glorie, în cărțile pe care le scriu își trec și numele, ca să-și atragă lauda și gloria pe care spun că le disprețuiesc“[24].

5. Nu mult după aceea, doi agenţi de siguranţă care fuseseră destituiţi au venit la el confidenţial şi i-au promis că-i dezvăluie unde este ascuns Florentius, dacă-i reintegrează în serviciu. Respingîndu-i şi numindu-i delatori, el le-a spus că nu e de demnitatea unui împărat să se lase înduplecat de denunţuri pentru a aresta un om care, ascuns de frica morţii, poate că va ieşi singur din ascunzătoare, în speranţa că va fi iertat.

6. Era asistat la toate acestea de Praetextatus[25], senator cu caracter strălucit şi cu gravitatea de altădată; Iulianus l-a găsit din întîmplare la Constantinopol, unde venise pentru interese particulare, şi l-a numit din proprie iniţiativă proconsul al Achaiei.

7. Totuşi, în activitatea atît de intensă pentru îndreptarea neregulilor din viaţa civilă, n-a lăsat la o parte interesele militare. A numit comandanţi în armată elemente destoinice şi cu vechime, a întărit cu fortificaţii toate oraşele din Thracia, celor pe care-i ştia că sînt răspîndiţi pe malul Istrului pentru a veghea şi a se împotrivi incursiunilor barbare s-a îngrijit să nu le lipsească arme, îmbrăcăminte, hrană şi soldă. **8.** Pe cînd îşi împărţea astfel activitatea, nepermiţînd să se facă ceva la voia întîmplării, la îndemnul celor mai apropiaţi să atace pe goţii[26] vecini, care adesea s-au arătat înşelători şi perfizi, el răspundea că vrea duşmani mai onorabili, că pentru aceştia sînt de ajuns negustorii galateni[27], care să-i cumpere pe toţi fără deosebire de condiţie socială.

9. Pe cînd se îngrijea de acestea şi de altele asemănătoare, faima îi creştea, impunîndu-se în ochii popoarelor

https://biblioteca-digitala.ro

din afară prin vitejie, sobrietate, știința artei militare și distincția sa în toate virtuțile. Înălțîndu-se încetul cu încetul, numele lui făcuse înconjurul lumii. **10.** Teama sosirii lui se întindea în lung și-n lat, pînă la cei mai îndepărtați vecini, și veneau la el soli de pretutindeni mai repede decît era obiceiul. Dintr-o parte cereau pace transtigritanii și armenii, din alta națiunile indice, începînd de la divi și serendivi[28], trimiteau pe întrecute înainte de vreme fruntași cu daruri, maurii[29] din ținuturile încinse ale sudului se ofereau să servească interesele romane, dinspre crivăț și din regiunile în care Phasis[30] se varsă în mare, bosporanii[31] și alții înainte necunoscuți trimiteau soli cu rugămintea să plătească tribut anual și să fie lăsați să trăiască liniștiți pe pămînturile lor strămoșești.

8 **1.** A sosit timpul, după cum socotesc, ca, întorcîndu-mă cu povestirea în aceste părți ale pămîntului legate de activitatea marelui principe, să arăt cu fidelitate cîteva amănunte, din cîte am văzut și am citit, asupra ținuturilor îndepărtate ale Thraciei și asupra golfului Pontic[32].

2. Acel munte înalt Athos[33] din Macedonia, pe lîngă care odinioară treceau corăbiile medice, și promontoriul Caphereus[34] din Euboeea, unde Nauplius, tatăl lui Palamede, a sfărîmat flota argeică, deși la mare distanță unul de altul, despart Marea Thessalică[35] de Marea Egee. Aceasta din urmă, crescînd puțin cîte puțin, pe dreapta, pe unde se întinde pînă departe, este plină de insule, între care Sporadele și Cycladele[36], acestea numite astfel, fiindcă toate încercuiesc insula Delos, cunoscută ca leagăn al zeilor; pe stînga scaldă de jur împrejur insulele Imbros, Tenedos, Lemnos și Thasos, iar cînd e furtună valurile lovesc cu violență insula Lesbos[37] și, **3.** de aici întorcîndu-se, ajung pînă la templul lui Apollo Smintheus[38], pînă la Troada și pînă la Ilionul cel vestit prin fapte eroice[39]. În partea opusă zefirului formează golful Melas[40], la începutul căruia se văd: Abdera, cunoscută ca patrie

https://biblioteca-digitala.ro

a lui Protagoras şi Democrit, apoi sălaşurile stropite cu sînge ale tracului Diomedes, văile prin care curge Hebrus, precum şi Maronea şi Aenus, localitate întemeiată sub rele auspicii de Aenaes, care a părăsit-o şi a plecat condus de zei spre vechea Ausonie.

4. De aici, Marea Egee, parcă natura a voit aşa, se subţiază încetul cu încetul, pînă ce se uneşte cu Pontul, luînd în această parte forma literei greceşti Φ[41]. Despărţind Hellespontul[42] de Rhodope, scaldă Cynossema, unde se crede că a fost înmormîntată Hecuba, apoi Coela, Sestos şi Callipolis[43]. În partea opusă, trecînd mai departe pe lîngă mormintele lui Achilles şi Aiax[44], se află Dardanus[45] şi Abydos, de unde a trecut Xerxes strîmtoarea pe un pod de vase. Urmează Lampsacos, dăruit lui Themistocles de către regele perşilor[46], şi Parion[47] oraş pe care l-a întemeiat Parius, fiul lui Iasion. **5.** De aici, curbată în semicerc de ambele părţi, îşi îndepărtează ţărmurile, pentru a forma Propontida, unde se găsesc în partea de est localităţile Cyzicus[48] şi Dindyma, sanctuar religios al zeiţei Magna Mater-Apamea, Cius unde Hylas...[49] şi Astacus, oraş numit mai tîrziu Nicomedia, de la un rege cu acest nume. Spre apus valurile mării lovesc Chersonesul, Aegospotamos, loc în care a prezis Anaxagoras că vor cădea ploi din cer, Lysimachia şi cetatea pe care a întemeiat-o Hercules în memoria tovarăşului său Perinthus. **6.** Şi, ca să se păstreze deplină forma literei Φ, în mijlocul părţii rotunde se află insula alungită Proconnesus şi Besbicus[50].

7. După această parte, marea se îngustează din nou, sub formă de strîmtoare între Europa şi Bithynia, trecînd pe lîngă Calchedon, Chrysopolis şi alte locuri mai puţin însemnate. **8.** În stînga se găsesc porturile Athyras, Selymbria, Constantinopol, acesta fiind vechea colonie atică Byzantium, şi promontoriul Ceras, cu un turn înalt, construit să lumineze calea corăbiilor, de unde se numeşte Ceratas vîntul rece care bate de obicei din această parte.

9. De la strîmtorile care fac legătura între două mări, întinderea de apă se deschide iarăşi în lung şi-n lat cît

https://biblioteca-digitala.ro

vezi cu ochii. **10.** Toată lungimea navigației pe lîngă țărm, ca un circuit insular, măsoară douăzeci și trei de mii de stadii[51], precum afirmă Eratosthenes, Hecateus, Ptolemaeus și alți cercetători foarte minuțioși în cunoștințe de acest fel. Aici marea formează un fel de arc scitic[52] cu coarda întinsă, așa cum de asemenea recunosc toți geografii, și **11.** spre răsărit este mărginită de lacurile Maeotidei[53], spre apus de provinciile romane, spre nord de populații cu diferite graiuri și obiceiuri, iar spre sud formează o curbă ușoară. **12.** Pe această mare lungime a țărmului sînt risipite orașe grecești, întemeiate toate, cu puține excepții, în diferite timpuri, de milesieni, coloniști atenieni așezați cu mult înainte în Asia de către Nileus, fiul acelui Codrus care se spune că s-a sacrificat pentru patrie în războiul cu dorienii[54]. **13.** La cele două extremități ale arcului se găsesc cele două Bosforuri așezate față-n față: cel tracic și cel cimmerian. Bosforul este numit astfel, pentru că pe acolo a trecut, înotînd spre Marea Ionică, odinioară fiica lui Inachus transformată, precum spun poeții, în junincă[55].

14. Spre partea dreaptă a Bosforului tracic se întinde Bithynia[56], pe care cei vechi au numit-o Mygdonia. Aici se găsesc regiunile Thynia[57], Mariandena, bebricii, scăpați de tirania lui Amycos prin vitejia lui Pollux, și un ținut îndepărtat, unde profetul Phineus[58] era îngrozit de harpiile care-l amenințau cu zborul lor. Pe acest țărm sinuos și cu golfuri alungite se varsă în mare rîurile Sangarius, Phyllis, Lycus și Rheba[59]. În fața lor sînt azuriile Symplegade[60], două stînci gemene care se înalță prăpăstioase. Acestea în vremuri străvechi se loveau între ele cu un zgomot îngrozitor, apropiindu-se și îndepărtîndu-se fără încetare atît de des și de repede, încît dacă o pasăre trecea-n zbor printre ele, oricît de mare i-ar fi fost iuțeala zborului, nu putea să scape nestrivită. **15.** Totuși, corabia Argos, cea dintîi dintre toate, grăbindu-se spre Colchida să răpească lîna de aur, a trecut printre cele două stînci nevătămată, căci ele au stat nemișcate; iar după aceea, luate într-un vîrtej, au fost lipite una de alta în așa fel, încît cei care le văd azi

https://biblioteca-digitala.ro

n-ar crede că au fost vreodată despărţite, dacă nu le-ar vorbi despre aceasta vechile cîntece.

16. După Bithynia urmează provinciile Pontus şi Paphlagonia[61], în care se găsesc marile oraşe Heraclea, Sinope, Polemonion şi Amisos, precum şi Tios şi Amastris, toate înfiinţate de hărnicia şi iscusinţa grecilor, apoi Cerasus, de unde Lucullus a adus fructe care au numele localităţii[62], şi două insule în care se găsesc Trapezus şi Pityus[63], oraşe destul de cunoscute. **17.** Dincolo de aceste părţi se află peştera Acherusium[64], pe care localnicii o numesc Mycho pontion, apoi portul Acone şi rîurile[65]: Acheron, Arcadius, Iris, Thybris şi lîngă acesta Parthenius, toate zorind sprinten să se verse în mare. Foarte aproape se găseşte rîul Thermodon[66], care izvorăşte din muntele Armonius şi curge prin pădurile Themiscyra, în care au fost nevoite odinioară să se ascundă, cum vom vedea, amazoanele.

18. Căci vechile amazoane, după ce au pustiit ţinuturile vecinilor, pe care-i jefuiau prin dese şi sîngeroase incursiuni, aspirau la cuceriri mai mari. Arzînd de dorinţa de a-şi întinde stăpînirea, cu puteri din ce în ce mai mari, au nimicit o mulţime de populaţii şi au atacat chiar pe atenieni. Dar după o straşnică luptă rămînînd fără cavalerie pe flancuri, au fost înfrînte şi făcute una cu pămîntul. **19.** Cînd au aflat de moartea lor cele care fuseseră lăsate acasă ca inapte pentru luptă, suferind cumplit la gîndul că le vor ataca vecinii pentru a se răzbuna de cele suferite, au trecut în ţinuturile liniştite ale Thermodonului. Mult timp după aceea, urmaşele lor înmulţindu-se s-au întors la locurile de baştină şi în decursul vremii au devenit iarăşi spaima popoarelor de diferite obîrşii.

20. Nu departe de aici se înalţă, la nord, în pantă lină muntele Carambis, la distanţă de două mii cinci sute de stadii de promontoriul Criumetopon din Taurida. De aci încolo tot ţinutul este maritim şi începe de la rîul Halys[67] în linie dreaptă asemănătoare corzii între cele două extremităţi ale unui arc întins. **21.** În apropierea acestor regiuni sînt dahii[68], cei mai războinici dintre toate po-

https://biblioteca-digitala.ro

poarele, şi chalybii[69], primii care au descoperit fierul şi l-au întrebuinţat. În continuarea acestora îşi întind stăpînirea byzarii, sapirii, tibarenii, mossynoecii, macronii şi philyrii, popoare necunoscute nouă prin nici un fel de legături. **22.** Nu departe se găsesc mormintele vestiţilor bărbaţi Sthenelus, Idmon şi Tiphys[70] înhumaţi în aceste ţinuturi. Dintre ei, primul a fost tovarăş lui Hercules şi a căzut rănit de moarte în lupta cu amazoanele, al doilea a fost un ghicitor argonaut, iar al treilea un foarte bun cîrmaci al corăbiei argonauţilor. **23.** Trecînd de părţile amintite, întîlnim peştera Aulion[71] şi rîul Callichorus, numit astfel pentru că Liber, după ce în trei ani a învins populaţiile indice, a venit în valea acestui fluviu şi, între malurile acoperite de verdeaţă, şi-a organizat sărbătoarea cu petrecere şi coruri de altădată. Unii numesc această sărbătoare trieterică. **24.** După aceste ţinuturi urmează renumitele districte ale camariţilor[72], precum şi Phasis care cu valuri fremătătoare trece prin ţara colchilor, urmaşi străvechi ai egiptenilor. Între alte oraşe din aceste părţi sînt de citat Phasis, care-şi are numele de la fluviul amintit, şi Dioscurias, renumită şi în timpul nostru, ai cărei întemeietori se spune că au fost spartanii Amphitus şi Cercius, vizitii ai lui Castor şi Pollux, strămoşii heniochilor. **25.** Ceva mai departe sînt acheii, care într-un război anterior celui de la Troia, cum spun unii autori, nu cînd s-au dat luptele pentru Helena, împinşi de vînturi defavorabile au debarcat din greşeală în Pontus, unde toate populaţiile le erau ostile şi, negăsind nicăieri un ţinut pentru locuinţe stabile, s-au aşezat pe vîrful munţilor înzăpeziţi. Aci, constrînşi de clima locurilor, s-au deprins să-şi asigure hrana în mod primejdios, prin jafuri, şi au ajuns de aceea să fie foarte feroce. Asupra cercetilor, vecini cu acheii, n-am aflat nimic demn de amintit.

26. Dincolo de ei sînt cimmerienii, locuitori ai Bosporului unde se găsesc oraşe milesiene, cu capitala lor Panticapaeum, pe care o străbate rîul Hypanis, umflat de topirea zăpezilor şi de afluenţi. **27.** La mare distanţă pînă la Marea Caspică, pe ambele maluri ale fluviului Tanais[73],

https://biblioteca-digitala.ro

locuiesc amazoanele. Acest fluviu izvorăşte din munţii Caucaz şi, după ce formează multe coturi, desparte Europa de Asia, vărsîndu-se apoi în lacurile Maeotice. **28.** În apropiere curge rîul Ra, pe malurile căruia creşte o plantă cu acelaşi nume şi care are diferite întrebuinţări medicale.

29. Dincolo de Tanais se găsesc ţinuturile întinse ale sauromaţilor[74], udate de rîuri care nu seacă niciodată, cum sînt: Maraccus, Rhombites, Theophanius şi Totordanes. Deşi la mare distanţă, o altă ramură de sauromaţi locuiesc pe ţărmul mării, aproape de gurile fluviului Corax, care se varsă în Euxinus.

30. În apropiere este marele lac Maeotis, cu izvoare foarte bogate, care se varsă în Pontus prin strîmtoarea Panticapes. La dreapta sînt insulele Phanagorus[75] şi Hermonassa, cu aşezări greceşti. **31.** În jurul acestui lac, pînă departe, locuiesc mai multe neamuri cu grai şi instituţii diferite: ixomatii, maeoţii, iazygii, roxolanii, halanii, melanchlaenii, gelonii şi agathyrşii, la aceste două din urmă populaţii găsindu-se din abundenţă diamantul, precum şi alte neamuri mai îndepărtate şi mai puţin cunoscute. **32.** În stînga lacului Maeotis se găseşte Chersonesul, care e plin de colonişti greci. Oamenii acestui ţinut sînt liniştiţi şi paşnici, îndeletnicindu-se cu agricultura şi trăind din veniturile acestei îndeletniciri.

33. La o mare distanţă de aceştia se găsesc diversele triburi taurice, între care înspăimîntători prin sălbăticia lor sînt arichii[76], sinchii şi napaeii. Din cauza răutăţii lor, marea a căpătat în această parte numele de inospitalieră, dar se numeşte dimpotrivă mare primitoare (Pontus Euxinus) în glumă prin antifrază, după cum noi grecii numim euetes (caracter bun) pe un prost, eufrones (bună sfătuitoare) noaptea şi Eumenides (Binevoitoare) Furiile. **34.** Ei fac jertfe omeneşti şi sacrifică pe străini Dianei, pe care o numesc Orsiloche, iar capetele celor ucişi le atîrnă pe pereţii templelor, ca amintiri veşnice ale vitejiei lor.

35. În partea taurică a mării este Leuce[77], o insulă fără locuitori, dedicată lui Achilles. Dacă a ajuns cineva în

https://biblioteca-digitala.ro

această insulă, după ce a vizitat vestigiile antichității și templul cu darurile făcute eroului, seara se întoarce la corabie, căci se spune că nu poate înnopta nimeni aci fără să-și primejduiască viața. Sînt în insulă și ape, cu păsări albe asemenea halcyonilor; despre originea acestor păsări și despre luptele de la Hellespont vom vorbi la timpul potrivit. **36.** În Taurica sînt cîteva orașe între care mai de seamă Eupatoria, Dandace, Theodosia[78] și altele mai mici, nepătate de nici un sacrificiu omenesc.

37. Pînă aici se întinde vîrful arcului. Acum îi vom urma, cum cere ordinea, partea cealaltă ușor sinuoasă, așezată sub Ursa[79], pînă la țărmul stîng al Bosporului tracic, atrăgînd atenția că, în timp ce arcurile tuturor neamurilor se curbează ca niște vergi flexibile, cele scitice sau parthice sînt la mijloc drepte, cu extremitățile mai largi și mai deschise, amîndouă părțile însă curbîndu-se ca o lună în descreștere.

38. Așadar, la începutul acestei părți a arcului, unde încetează munții Riphaei[80], locuiesc aremphaeii, oameni drepți, cunoscuți prin calmul lor; pe aici curg rîurile Chronus și Bisula. În apropiere sînt massageții[81], halanii, sargeții și alte populații obscure, cărora nu le cunoaștem nici numele, nici obiceiurile. **39.** La mică distanță se întinde golful Carcinites[82] și rîul cu același nume, precum și dumbrava sfîntă a Triviei. **40.** De aici Borysthenes, izvorînd din munții Nervilor, cu apă multă chiar de la început și crescînd datorită numeroșilor afluenți, cu valuri înspumegate se varsă în mare. Pe malurile lui împădurite se găsesc orașele Borysthenes și Cephalonesus, precum și altare consacrate lui Alexandru cel Mare și lui Caesar Augustus. **41.** La mare depărtare se află o peninsulă pe care o locuiesc sindii cei rău famați, pentru că, pe cînd stăpînii lor erau plecați la război în Asia, ei le-au răpit soțiile și avutul. Țărmul mic din apropiere a fost numit de indigeni stadionul lui Achilles, în amintirea exercițiilor de fugă pe care le făcea aci conducătorul thessalian. Foarte aproape este și orașul Tyros, colonie feniciană, udată de fluviul Tyras[83].

https://biblioteca-digitala.ro

42. În spațiul de mijloc al arcului, care am spus că este mai deschis și pe care un călător sprinten îl parcurge în cincisprezece zile, sînt halanii europeni, costobocii și nenumărate neamuri scitice, care se întind pe teritorii nesfîrșite. O mică parte din aceștia cultivă ogoarele; toți ceilalți cutreieră prin vastele pustietăți, necunoscînd nici plugul, nici semănatul și trăind primitiv, fără vreo îngrijire, ca fiarele. Își pun în căruțe acoperite cu scoarță de copac familia, puțina mobilă și cîteva lucruri rudimentare pe care le au și, cînd găsesc de cuviință, pleacă în altă parte cu căruțele.

43. Ajungînd la ultima curbură, care determină ultima parte a arcului, întîlnim insula Peuce[84], pe care o locuiesc trogodyții, peucii și alte neamuri mai mărunte. În continuare, întîlnim, de asemenea, Histros, cîndva cetate foarte puternică, Tomi, Apollonia, Anchialos, Odessos și alte multe localități de pe țărmul trac. **44.** Fluviul Danubius, izvorînd din apropierea orașului Rauraci, din munții vecini, cu hotarele raetice întinzîndu-se în lățime și primind aproape șaizeci de afluenți navigabili, se varsă în mare pe coasta scitică prin șapte guri cu nume grecești, astfel **45.** prima este Peuce, (cu numele insulei amintite mai sus), a doua Naracustoma, a treia Calonstoma, a patra Pseudostoma, apoi Boreonstoma și Stenostoma mult mai mici decît celelalte, și, în fine, a șaptea, mocirloasă și asemănătoare unei mlaștini negre.

46. Pe toată întinderea Pontul este dominat de cețuri, are apa mai dulce decît a altor mări și cu multe locuri puțin adînci; aerul deasupra mării este mai umed, iar fluviile aduc aci o mare cantitate de apă dulce și, odată cu ea, destul mîl care se depune pe fundul mării. **47.** Se știe că din cele mai îndepărtate regiuni ale Mării Noastre[85] vin turme de pești pentru a-și depune icrele în acest loc retras, unde peștișorilor le prieste apa, care e mai plăcută, cu ochiuri adînci și dese, ferite de rapacitatea altor viețuitoare marine. Căci în Pontus nu s-au văzut asemenea animale, în afară de delfini, care sînt mici și nevătămători. **48.** Iar partea mării care este bîntuită de crivăț și de zăpezi înghețată așa de tare, încît se crede că

https://biblioteca-digitala.ro

nici şuvoiul rîurilor nu mai curge pe dedesubt, dar nici picior de om nu poate călca pe suprafaţa ei, de altfel nesigură şi primejdioasă. Acest cusur nu-l are niciodată o mare curată, ci numai cea amestecată cu apa rîurilor. Dar fiindcă am mers cu această digresiune mai departe decît ne propusesem, să ne întoarcem la subiect.

49. Se adăugase o altă izbîndă la numărul mare al bucuriilor noastre, de mult sperată, dar amînată din multe cauze. Anume Agilo şi Iovius, ajuns apoi cvestor, au anunţat că apărătorii Aquileii, scîrbiţi de lungul asediu, aflînd de moartea lui Constantius, au deschis porţile, au ieşit şi au predat pe capii răzmeriţei, care au fost arşi de vii, cum s-a arătat mai sus[86], obţinînd apoi iertare şi amnistie pentru greşelile lor.

9 1. În culmea atîtor succese, Iulianus se găsea mai presus de orice îşi poate dori un om. Atîtea primejdii fuseseră înlăturate şi, domnind de acum liniştit peste lumea romană, norocul îi aducea toate darurile prosperităţii şi ale gloriei. La titlurile victoriilor trecute se adăuga faptul că deţinea singur puterea imperială şi nici în interior nu mai erau dezbinări şi răscoale, nici din afară nu mai călcau barbarii graniţele, ci toate popoarele, stăpînite altădată de lăcomie condamnabilă şi vătămătoare, se întreceau acum în diferite chipuri să-l laude pentru meritele lui.

2. Aşadar, după ce a orînduit cu înţeleaptă cumpănire diferitele lucrări pe care le cerea timpul, ţinînd adesea cuvîntări soldaţilor, care, remuneraţi cu dărnicie, erau gata să înfrunte orice primejdie, şi înălţîndu-se în stima tuturor a plecat în grabă la Antiochia. A părăsit astfel Constantinopolul, căruia-i acordase toate ajutoarele, **3.** căci aici se născuse, şi iubea acest oraş care-i era patria natală. A traversat strîmtoarea şi, trecînd pe lîngă Calchedon şi pe lîngă Libyssa, unde a fost înmormîntat cartaginezul Hannibal, a ajuns la Nicomedia, oraş altădată înfloritor şi cu atîtea îmbunătăţiri edilitare făcute de principii anteriori, încît prin mulţimea clădirilor publice şi private cunoscătorii îl puteau socoti pe bună dreptate

https://biblioteca-digitala.ro

ca un cartier al cetății eterne. **4.** Cînd a văzut fortificațiile acestui oraș transformate în cenușă s-a întristat, plîngînd în inima lui, și, cu pas domol, s-a îndreptat spre palatul imperial. I-au produs durere și lacrimi mai ales starea în care se găseau senatul și populația atît de înfloritoare înainte. Pe mulți îi cunoștea, fiindcă aci fusese educat de episcopul Eusebius[87], cu care se înrudea de departe. **5.** A alocat orașului sume din abundență pentru a-l ajuta să se refacă așa cum fusese înainte de cutremurul de pămînt și apoi prin Nicaea[88] a ajuns la hotarele Gallogreciei, de unde cotind drumul spre dreapta s-a dus la Pessinus[89] să viziteze vechiul templu al zeiței Magna Mater. Din acest oraș, în timpul celui de-al doilea război punic, Scipio Nasica, îndemnat de niște versuri cumane[90] a adus statuia zeiței la Roma. **6.** Cîteva cuvinte despre sosirea statuiei în Italia și despre cele în legătură cu această împrejurare am spus cînd am vorbit[91] despre domnia lui Commodus. Părerile istoricilor asupra numelui orașului sînt împărțite. **7.** Unii spun că a fost numit de la verbul grecesc πεσεῖν, care înseamnă a cădea, fiindcă statuia zeiței ar fi căzut din cer. Alții amintesc că Ilus, fiul lui Tros, regele Dardaniei, după un război cu ... l-a numit astfel. Theopompos[92] afirmă că nu Ilus, ci Midas, puternicul rege al Phrygiei, i-a dat numele.

8. Așadar, după ce a cinstit această zeiță cu rugăciuni și jertfe, s-a întors la Ancyra[93]. Dar pe cînd pleca și de aici, o mare mulțime l-a întîmpinat cu nemulțumiri. Unii cereau să li se dea înapoi ce li se luase cu forța, alții se plîngeau că au fost încadrați nedrept în curii, alții, fără să-și dea seama de seriozitatea situației, mergeau pînă acolo, încît să-și acuze adversarii de ofensarea maiestății. **9.** Dar el, mai strict chiar decît judecătorii de felul lui Cassius[94] sau Lycurgos, cerceta în spiritul dreptății pricinile și dădea fiecăruia ce i se cuvenea, neabătîndu-se niciodată de la adevăr și fiind necruțător cu calomniatorii. Pe aceștia îi ura, știind din experiență, de cînd era un simplu particular, la ce grad de ticăloșie și demență poate împinge pe mulți calomnia. **10.** Este suficient un singur exemplu, deși sînt multe altele, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

a-i ilustra calmul în asemenea cercetări. Un oarecare acuza pe un dușman al său, cu care avea grave ciocniri, că a insultat maiestatea imperială. Fiindcă împăratul se prefăcea că nu înțelege despre ce e vorba, acela venea zilnic cu aceeași reclamație, pînă cînd, întrebat fiind cine e cel pe care-l reclamă, a răspuns că e un tîrgoveț bogat. La auzul acestui răspuns, principele zîmbind a întrebat: „Și ce dovezi ai împotriva lui?" „Își vopsește în purpură o manta de mătase"[95], a spus reclamantul. **11.** După un asemenea răspuns i-a poruncit să tacă și să plece acest om de nimic care acuza de lucruri grave pe alt om de nimic. Totuși, omul nu renunța deloc la reclamația lui. Obosit și scîrbit de acest caz, Iulianus s-a adresat comitelui cu cheltuielile, care era și el prezent: „Poruncește să se dea niște sandale de purpură acestui palavragiu periculos, pentru a se duce la adversarul despre care, pe cît este dat să se înțeleagă, amintește că și-a făcut o chlamydă de această culoare, ca să se poată ști ce folos aduc fără maxime eforturi niște zdrențe ușoare".

12. Dar pe cît de lăudabile și de demne de imitat de către bunii conducători erau acestea, pe atît a fost de condamnabil și de demn de înfierat faptul că, ori de cîte ori cineva era atacat de consilierii municipali, chiar dacă era cu privilegii, cu mulți ani de serviciu militar, sau apărat de originea sa străină, cu greu își putea cîștiga dreptatea, pînă într-atît, încît mulți, îngroziți de sistem, își răscumpărau necazurile cu bani dați pe ascuns.

13. Continuîndu-și drumul, cînd a ajuns la Pylae[96], trecătoare la hotarul dintre Cappadocia și Cilicia, întîlnind pe Celsus[97], guvernatorul provinciei, pe care-l cunoștea de la studii din Atena, l-a sărutat și, luîndu-l în trăsură, l-a dus cu el la Tarsus. **14.** De aci a plecat mai departe, grăbit să vadă Antiochia, cea mai frumoasă localitate a Orientului. Apropiindu-se de acest oraș a fost primit ca o divinitate, prin rugăciuni publice[98]. Mare uimire îi produceau aclamațiile mulțimilor, care afirmau că în părțile Orientului a răsărit o stea mîntuitoare. **15.** Se întîmplase ca în acele zile să fie sărbătoarea anuală de celebrare a vechiului cult al lui Adonis cel iubit de Venus și ucis de

https://biblioteca-digitala.ro

muşcătura unui mistreţ, cum spun legendele, sărbătoare care simbolizează secerişul grîului ajuns la maturitate. A fost un spectacol nepotrivit faptul că la intrarea pentru prima dată a împăratului în marele oraş, reşedinţă a principilor, se auzeau pretutindeni urlete lugubre şi plînsete. **16.** Această împrejurare a fost o dovadă neînsemnată, dar admirabilă de calm şi răbdare din partea lui. Ura pe un oarecare Thalassius[99], fost secretar de cancelarie, care se purtase ca un trădător cu fratele său Gallus. Acesta a fost oprit de a participa între cei respectabili la primirea lui şi adversarii cu care avea procese în for, a doua zi, cînd se adunase foarte multă lume la sosirea împăratului, strigau: „Thalassius, duşman al maiestăţii tale, ne-a răpit cu sila avutul". **17.** Ghicind că ei caută ocazia de a distruge pe acest om, a răspuns: „Recunosc că pe omul de care-mi vorbiţi l-am urît dintr-un motiv întemeiat, dar e bine ca voi deocamdată să tăceţi, pînă ce-mi va da satisfacţie întîi mie, care-i sînt un duşman mai puternic". Şi a cerut magistratului asistent să nu-i audieze pe ei înainte de a reveni Thalassius în graţia împăratului, ceea ce s-a şi întîmplat repede.

10 **1.** Rămînînd în timpul iernii aici, aşa cum hotărîse, nu s-a lăsat prins în nici o mreajă a plăcerilor care abundă în Syria, ci a găsit în judecarea proceselor un mijloc de a se recrea, deşi acestea îi aduceau tot felul de griji nu mai puţin obositoare decît cele din timp de război, fiindcă trebuia să cîntărească atent şi cu toată înţelepciunea în ce fel să dea fiecăruia ce i se cuvine[100]. Trebuia ca toţi cei vinovaţi să fie pedepsiţi prin hotărîri drepte şi moderate, iar cei nevinovaţi să fie puşi în afară de primejdie şi să li se garanteze avutul. **2.** Şi deşi uneori era fără tact în cercetări întrebînd, cînd nu era cazul, ce religie au împricinaţii, totuşi niciodată nu l-a influenţat aceasta în stabilirea adevărului şi a vinovăţiilor în procese; niciodată n-a putut fi dovedit că s-a îndepărtat de la calea dreptăţii din cauza religiei cuiva, sau din alte cauze de acest fel. **3.** Căci judecata dreaptă şi

https://biblioteca-digitala.ro

dorită este aceea în care scopul diferitelor cercetări este să stabilească ce e drept şi ce nu e drept; şi el căuta, ca marinarul care se fereşte de stînci abrupte, să nu se depărteze de acest ţel. Şi a putut să se menţină pe linia dreptăţii, fiindcă, recunoscîndu-şi firea uneori mai avîntată, spunea prefecţilor şi celor mai apropiaţi să-i atragă atenţia cu bunăvoinţă, cînd impetuozitatea lui îl împingea în altă direcţie decît cea necesară; arăta că regretă greşelile şi se bucura să fie corectat. **4.** Odată, cînd apărătorii în procese au manifestat prin aplauze satisfacţia lor pentru corectitudinea sentinţelor pe care le dădea, el, mişcat, se spune că a zis: „M-aş bucura şi mi-aş atribui merite, dacă aş fi lăudat de cei cărora le-am atras atenţia că pot să mă critice dacă am spus una şi am făcut alta“[101]. **5.** Pentru a se vedea cîtă înţelepciune arăta în judecarea proceselor, din multele exemple este suficient să citez unul, care nu mi se pare nici nepotrivit, nici depărtat de ceea ce mi-am propus să arăt. O femeie adusă în faţa judecăţii, cînd, contrar aşteptării ei, a văzut că adversarul ei, un om de-al palatului, pe care-l ştia demis din funcţie şi-a pus centura[102], a început să protesteze tare că acest fapt calcă procedura. „Urmăreşte, femeie, a zis împăratul, să vezi dacă ai fost lezată cu ceva; căci acesta a pus centura ca să meargă mai uşor prin noroi, fapt care nu ştiu ce vătămare poate aduce interesului tău“.

6. Prin acestea şi altele ca acestea s-ar fi putut crede că în timpul domniei lui vechea justiţie, despre care Aratus[103] spune că s-a retras în cer ofensată de viciile oamenilor, s-a întors pe pămînt, dacă n-ar fi făcut şi unele lucruri după judecata lui, nu a legilor, întunecînd prin multe greşeli gloria atîtor fapte strălucite. Este drept că a corectat textul multor legi, înlăturînd echivocurile şi indicînd clar ce e permis şi ce nu e permis. Dar a dat dovadă şi de intoleranţă, fapt care ar trebui să fie pentru totdeauna uitat, prin aceea că interzicea profesorilor de retorică şi gramatică să predea în învăţămînt dacă erau de rit creştin.

https://biblioteca-digitala.ro

11 **1.** În aceleaşi zile, Gaudentius, acel notar despre care am spus mai sus că fusese trimis de Constantius pentru a forma o opoziţie în Africa, şi fostul său vicar Iulianus, de asemenea partizan înfocat al fostului împărat, au fost aduşi în lanţuri şi condamnaţi la moarte. **2.** Tot atunci i s-a dat pedeapsa capitală şi lui Artemius[104], fost comandant al Egiptului, urmărit de alexandrini cu grave acuzaţii. După el, fiul lui Marcellus, fost şef al infanteriei şi cavaleriei, fiindcă aspirase la domnie, a fost condamnat şi executat în public. Iar Romanus şi Vincentius, tribuni din prima şi a doua unitate de gardă formată din scutari, dovediţi că au uneltit unele lucruri prin care-şi călcau îndatoririle, au fost trimişi în exil.

3. După puţin timp alexandrinii, aflînd de moartea lui Artemius, de care se temeau că dacă se întoarce în funcţie va face rău multora, căci aşa-i ameninţase, pentru a-şi potoli setea de răzbunare şi-au întors mînia împotriva episcopului Georgius[105], de care fuseseră adesea atacaţi cu muşcături, ca să zic aşa, de viperă. **4.** Născut într-o boiangerie, precum se spunea, în oraşul Epiphania din Cilicia, şi ridicat fără scrupule, pe căi necinstite, a fost instalat, spre răul lui şi al societăţii, episcop în Alexandria, cetate care, din proprie iniţiativă, chiar fără motive întemeiate, se agită în dese şi turbulente sedi̦iuni, cum arată de altfel şi oracolele. **5.** Furioşi prin firea lor, oamenii erau şi mai mult întărîtaţi din cauza lui Georgius, care aducea pe mulţi în urechile lui Constantius deschise la calomnii, acuzîndu-i că sînt împotriva puterii imperiale. Uitînd de profesiunea lui, care nu propovăduieşte altceva decît dreptatea şi pacea, el se cobora la îndeletnicirile infame ale delatorilor. **6.** Între altele, era acuzat că l-a informat răuvoitor pe Constantius, spunîndu-i că toate clădirile din interiorul oraşului au fost construite de Alexandru cel Mare cu bani publici şi ca atare veniturile lor trebuie să intre de drept în tezaurul statului. **7.** La acestea s-a adăugat şi următorul caz, care i-a adus repede pieirea. Întorcîndu-se de la palatul imperial, pe cînd trecea, ca de obicei, cu o mare suită, pe lîngă măreţul templu al lui Genius[106], întorcîndu-şi ochii

https://biblioteca-digitala.ro

către acest templu, a zis: „Cît timp va mai rămîne în picioare acest mormînt?“ Cuvintele lui pe mulţi i-au lovit ca un trăsnet, producîndu-le teamă că va încerca să-l dărîme. Din această cauză, în adunări pe ascuns plănuiau să-l suprime. **8.** Iată, însă, că pe neaşteptate a sosit ştirea care anunţa că Artemius a fost executat. Înfierbîntaţi şi mai mult de bucuria acestei veşti nesperate, cu strigăte înspăimîntătoare şi-au dezlănţuit furia împotriva lui Georgius, care a fost trîntit la pămînt, călcat în picioare şi strivit, pierzîndu-şi în acest chip viaţa.

9. Odată cu el Dracontius, şeful monetăriei, şi un oarecare Diodorus, care avea titlul de comite, au fost legaţi de picioare şi tîrîţi pînă şi-au dat sufletul, unul pentru că a dărîmat un altar pentru zei construit de curînd în monetărie, iar celălalt pentru că, în timp ce conducea lucrările de clădire a unei biserici, tăia şuviţele de păr ale copiilor, cu de la sine putere, socotind că dacă sînt lăsaţi cu părul lung aceasta constituie o formă de adorare a zeilor. **10.** Nemulţumită cu atît, mulţimea înfuriată le-a sfîşiat cadavrele, le-a urcat pe cîte o cămilă şi le-a dus pe malul mării. Acolo le-a ars şi cenuşa a aruncat-o în mare, de teamă ca nu cumva, cum se motiva, să fie adunată de cineva şi să li se ridice temple, cum li s-au ridicat celor care au înfruntat chinuri îngrozitoare, murind pentru credinţa lor, şi care acum sînt numiţi martiri. Nefericiţii oameni duşi la sîngerosul supliciu ar fi putut fi apăraţi de creştini, dacă nu le-ar fi fost şi lor tot atît de odios Georgius ca şi celorlalţi. **11.** Aflînd, împăratul s-a ridicat împotriva acestui fel oribil de răzbunare şi voia să pedepsească drastic pe vinovaţi, dar a fost domolit şi calmat de cei din apropierea lui. Totuşi, a dat un edict prin care înfiera orice crimă comisă şi ameninţa cu pedeapsa capitală pe oricine ar fi săvîrşit de aci încolo vreun fapt oprit de legi şi de justiţie.

12 **1.** Între timp, cu toată ardoarea sufletului pregătea o expediţie împotriva perşilor, pentru a răzbuna trecutul, ştiind şi auzind că acest neam atît de aprig timp de şaizeci de ani a pustiit tot ce-a întîlnit în cale, lăsînd

https://biblioteca-digitala.ro

ca amintire în Orient numai moarte şi jaf şi distrugînd multe din armatele noastre. **2.** Din două motive ardea de dorinţa de a face război: în primul rînd pentru că, nesuportînd inactivitatea, visa atacuri şi trîmbiţe de luptă şi, în al doilea rînd, pentru că din floarea vîrstei luptase cu neamuri sălbatice şi, amintindu-şi de rugăminţile regilor şi regişorilor[107] despre care se credea că mai degrabă ar putea cădea învinşi decît să se predea fără luptă, dorea cu înfocare să-şi adauge denumirea de Parthicus, pentru ca podoabele gloriei sale să strălucească şi mai mult.

3. Detractorii săi, duşmănoşi şi răuvoitori, cînd vedeau aceste mari pregătiri, murmurau obiectînd că e nedemn şi primejdios ca schimbarea unuia singur[108] să aducă atîtea tulburări într-un timp nepotrivit. Tot efortul lor se îndrepta spre împiedicarea expediţiei şi, în prezenţa celor despre care credeau că pot transmite împăratului obiecţiile lor, repetau că, dacă nu-şi va încetini ritmul activităţii, în mijlocul unei prosperităţi nemăsurate va cădea sub greutatea propriilor lui succese, cum cad grînele cînd sînt prea mult crescute. **4.** Dar degeaba lătrau ei cu aceste dese răutăţi, căci bravul bărbat, cu toate injuriile oculte ce se debitau împotriva lui, rămînea neclintit în hotărîrile sale, ca Hercules în faţa pigmeilor sau a ţăranului Thiodamas din Lindus[109]. **5.** Cu vederi superioare celorlalţi, nerenunţînd la nimic din planurile sale pentru o mare expediţie, depunea toată osteneala s-o pregătească.

6. Dar vărsa pe altare prea des o mare cantitate de sînge, sacrificînd uneori cîte o sută de tauri şi turme întregi de oi şi capre, ca şi păsări albe de uscat şi de apă, pînă într-atît, încît soldaţii, aproape zilnic cu stomacurile încărcate de mîncare şi băutură, ieşeau din clădiri de la ospeţe, de la care ar fi trebuit să fie mai degrabă opriţi, şi pe străzi se propteau de umerii trecătorilor ca să-i ducă la cazarmă. Între toţi se distingeau prin asemenea excese petulanţii şi celţii, care în acel timp credeau că-şi pot permite orice. **7.** Luau proporţii şi ceremoniile rituale, cu cheltuieli atît de mari, cum nu se mai pomeniseră pînă aici. Oricine, pregătit sau improvizat, pro-

https://biblioteca-digitala.ro

fesa nestingherit ştiinţa prezicerii. Fără sfîrşit şi fără vreo rînduială prestabilită, îşi permiteau să dea răspunsuri, substituindu-se oracolelor. Dacă se poate prezice vreodată viitorul după diferite semne, acestea erau căutate febril în măruntaiele victimelor şi în zborul păsărilor. 8. În această atmosferă generală, Iulianus, fiindcă timpul de pace îi dădea putinţa să-şi manifeste curiozitatea pentru preziceri, a pornit pe o nouă cale în această direcţie, anume să deschidă izvoarele prezicătoare ale fîntînii castaliene[110]. Se spune că Caesar Hadrianus a închis cu o grămadă de pietre acest izvor, temîndu-se ca nu cumva să li se prezică şi altora viitorul, cum i-au prezis lui apele izvorului că va ajunge împărat. Iulianus a luat măsuri ca deîndată să scoată din morminte morţii înhumaţi prin apropiere şi să fie mutaţi în altă parte, cu ritualul folosit de atenieni cînd au purificat insula Delos[111].

13 **1.** Tot în acest timp[112], în ziua a unsprezecea a calendelor lui noiembrie, a fost mistuit de un incendiu marele templu al lui Apollo din Daphne, pe care-l construise acel rege minios şi rău Antiochus Epihanes[113], arzînd şi statuia din el, care era egală în mărime cu statuia lui Jupiter din Olympia[114]. **2.** Împăratul s-a înfuriat aşa de rău din cauza acestui incendiu petrecut atît de repede, încît a ordonat să se facă asupra cazului o anchetă mai severă decît de obicei şi să fie închisă marea biserică din Antiochia. **3.** Căci se bănuia că focul a fost pus de creştini, împinşi la acest act din invidie, fiindcă vedeau cum fără voia lor în jurul templului se construieşte un peristil. Totuşi, circula şi un zvon, nu prea răspîndit, că templul a ars din altă pricină. Anume, filozoful Asclepiades, despre care am amintit în istoria lui Magnentius[115], venind să viziteze pe Iulianus, a adus în această suburbie, ca de obicei, o statuetă de argint a Zeiţei Cereşti, pe care a aşezat-o la picioarele statuiei şi, după ce a aprins lumînări, conform ritului, a plecat. Zburînd scîntei care s-au prins în materialele foarte vechi din templu, la mijlocul nopţii, cînd nu mai era nimeni care să poată da vreun ajutor, templul a luat foc şi a ars în în-

https://biblioteca-digitala.ro

tregime, deşi era foarte înalt. **4.** În acel an, aproape de venirea iernii, a început o îngrijorătoare lipsă de ploi, din care cauză unele rîuri au secat, ca şi fîntînile, care înainte aveau apă din abundenţă. Dar după aceea situaţia s-a restabilit. **5.** În a patra zi a nonelor lui decembrie[116], însă, cînd soarele da înspre seară, un cutremur de pămînt a dărîmat şi ce mai rămăsese din Nicomedia. Aceeaşi soartă a avut-o şi o mare parte din Nicaea.

14 1. Deşi aceste evenimente umpleau de tristeţe inima principelui, totuşi nu neglija nimic din ceea ce trebuia făcut, în aşteptarea sosirii timpului dorit pentru a porni la război. Între lucrări urgente şi serioase, însă, părea fără nici un motiv plauzibil, ci pornită numai din dragostea de popularitate, ambiţia lui de a ieftini mărfurile, operaţie care, făcută cum nu trebuie, aduce de obicei lipsă şi foamete. **2.** Fruntaşii din Antiochia îi spuneau deschis că atunci nu era momentul pentru o astfel de acţiune, dar el niciodată nu da înapoi de la hotărîrile luate, ca şi frate-său Gallus, fără a avea însă cruzimea lui. Mîniat pe ei, ca pe nişte recalcitranţi şi sabotori, a compus împotriva lor o invectivă, pe care a numit-o Antiochiense, sau Misopogon[117], denunţînd cu răutate şi uneori pe alăturea de adevăr ceea ce era rău în oraş. Din cauza aceasta şi-a atras asupră-şi multe vorbe de ocară de care a aflat, dar s-a prefăcut că nu le dă importanţă, deşi îl umpleau de mînie. **3.** Căci era luat în derîdere, fiind numit Cercops[118], omul scurt, care-şi întinde umerii înguşti, poartă barbă ca de ţap şi face paşi mari, ca şi cum ar fi frate cu Otus şi cu Ephialtes[119], pe care Homer îi arată peste măsură de înalţi. De asemenea i se zicea victimarius, în loc de sacrificator, ca aluzie la multele victime sacrificate de el atît de des. Şi era acuzat pe drept, fiindcă îi plăcea să poarte el în locul preoţilor obiectele sfinte, avînd în jur un alai de femei. Dar deşi-l indignau astfel de vorbe şi altele asemănătoare, totuşi, tăcînd şi stăpînindu-şi pornirile supărării, participa mai departe la ceremonii religioase.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Într-o zi de sărbătoare s-a urcat pe muntele Cassius, care este acoperit de păduri, rotund la poale şi foarte înalt, de unde se văd primele raze de soare la cîntatul cocoşilor. Şi pe cînd aducea sacrificii lui Jupiter, deodată a văzut pe cineva prosternat la pămînt, cerîndu-i iertare cu voce de om nefericit. Întrebat cine e, omul a răspuns că este Theodotus, fost preşedinte al consiliului comunal în Hierapolis. Făcînd parte din suita celor ce conduceau la plecarea din oraş pe Constantius, l-a adulat pe acesta într-un chip josnic, ca şi cum era fără nici o îndoială învingător, rugîndu-l cu lacrimi şi suspine să le trimită capul trădătorului ingrat Iulianus, la fel cum şi-amintea că s-a făcut cu capul lui Magnentius. **5.** Auzind de ce-şi cere iertare, împăratul i-a spus: „Am luat cunoştinţă la timp de aceste cuvinte ale tale, căci mulţi mi le-au relatat; dar du-te acasă fără grijă, căci te eliberează de orice teamă clemenţa principelui, care, urmînd zisele unui filozof, s-a hotărît să-şi micşoreze numărul duşmanilor, iar din proprie iniţiativă şi plăcere doreşte să-şi înmulţească prietenii“[120].

6. După ce a terminat sacrificiul, la plecare i s-a înmînat o scrisoare în care administratorul Egiptului îl anunţa că, după multe şi obositoare căutări, s-a găsit în sfîrşit un bou Apis, ceea ce indica, după cum spun locuitorii acelor regiuni, rodnicie pe ogoare, bunăstare şi fericire.

7. Despre boul Apis cred nimerit să spun cîteva cuvinte. Între animalele socotite sfinte în vechime, cele mai cunoscute sînt Mnevis şi Apis. Mnevis este consacrat soarelui, şi despre el nu se vorbeşte nimic demn de amintit; cestălalt lunei. Căci boul Apis are imprimate din naştere diferite figuri, între care cea mai însemnată din toate este o lună la începutul ei în partea dreaptă. Acesta, după ce i s-a prescris că va trăi un anumit număr de ani, cînd se împlineşte acest număr, este înecat într-o fîntînă sfîntă, căci nu e permis să treacă peste vîrsta pe care o prescrie autoritatea secretă a cărţilor mistice. Totodată este ucisă cu acelaşi ceremonial vaca dăruită lui după ce a fost găsită potrivit unor anumite indicii şi apoi se

https://biblioteca-digitala.ro

caută un altul, cu jale publică. Dacă a putut fi găsit cu toate semnele cerute, este dus în populatul oraş Memphis, vestit prin prezenţa în el a templului lui Aesculapius. **8.** Introdus în sanctuar de un număr de o sută de preoţi, de îndată ce a început să fie sacru, se spune că arată viitorul prin semne clare. De unii se îndepărtează, dîndu-le astfel semne defavorabile, cum s-a îndepărtat cîndva de Germanicus Caesar[121], care încerca să-i întindă ceva de mîncare, prevestindu-i, precum spun cărţile, nenorocirea care s-a abătut asupra lui puţin după aceea.

15 **1.** Fiindcă se pare că aşa cere împrejurarea, voi spune ceva şi despre Egipt, despre care am tratat pe larg în istoria împăraţilor Hadrianus şi Severus[122], pe cele mai multe cunoscîndu-le fiindcă le-am văzut. **2.** Poporul egiptean este cel mai vechi, întrecîndu-se din punctul acesta de vedere doar cu sciţii, şi-l mărginesc la sud Syrta mare[123], promontoriul Phycus, Borion, garamanţii şi alte neamuri. La răsărit sînt oraşele etiopiene Elephantina şi Meroe, catadupii, Marea Roşie şi arabii sceniţi, pe care acum îi numim saraceni. La nord se întinde un ţinut imens, de unde-şi iau începutul Asia şi provincia Syria. La apus este mărginit de Marea Issiacă, numită de unii Marea Parthenică.

3. Se cuvine să spun cîteva cuvinte şi despre fluviul Nil, binefăcător între toate, pe care Homer îl numeşte Aegyptus, precum şi despre alte lucruri demne de cunoscut din aceste regiuni. **4.** Pot afirma, din datele cunoscute pînă în prezent, că nu se ştie şi nu se va şti nici în viitor de unde provin izvoarele Nilului. Fiindcă poeţii îmbracă adevărul în haina ficţiunii, iar geografii, după cunoştinţele de care dispun, formulează diverse opinii, voi arăta pe scurt acele păreri pe care le socotesc mai aproape de adevăr în această privinţă. **5.** Unii geografi afirmă că în regiunile nordice, unde iernile sînt geroase şi toate apele îngheaţă, cad mari cantităţi de zăpadă, care la venirea primăverii se topeşte şi aburii ridicaţi formează nori grei încărcaţi cu multă apă, că aceştia, împinşi de vînturile etesiene, din cauza căldurilor prea mari se

https://biblioteca-digitala.ro

transformă în ploi abundente şi că deci aceasta ar fi, după opinia lor, cauza creşterii Nilului. **6.** Alţii afirmă că revărsările lui anuale se datoresc ploilor care cad din belşug în Aethiopia[124] vara, cînd căldurile sînt excesive. Ambele opinii se depărtează de adevăr. Căci se ştie că în Aethiopia sau nu sînt deloc ploi, sau cad foarte rar. **7.** Este o altă opinie mai răspîndită, potrivit căreia vînturile prodrome[125] şi cele etesiene, bătînd continuu timp de patruzeci şi cinci de zile, împing apele Nilului înapoi cu mare putere şi iuţeală, făcîndu-le să se umfle cu mari valuri şi să crească în aşa măsură, încît la încetarea vînturilor torentele de apă se reped înainte agitate, ca şi cum ar cădea de sus, şi inundă cîmpurile ca o mare. **8.** Regele Iuba[126], sprijinindu-se pe textele cărţilor punice[127], spune că Nilul izvorăşte dintr-un munte care se află în Mauretania, aproape de ocean; dovadă spune el, că peştii, iarba şi animalele fluviului sînt asemenea celor care trăiesc în acele regiuni. **9.** Trecînd prin părţile Aethiopiei, cu diferite numiri date de populaţiile pe care le străbate, Nilul îşi măreşte din ce în ce mai mult volumul de apă şi ajunge la cataracte, adică la nişte stînci abrupte de unde, precipitîndu-se, mai mult cade decît curge, producînd un asemenea zgomot, încît atii[128], vechi locuitori din vecinătatea lui, au fost nevoiţi să se mute în alte ţinuturi mai liniştite, căci acolo li se slăbea auzul. **10.** De aci, curgînd încet prin Egipt fără să primească vreun afluent, se varsă în mare prin şapte guri, care sînt toate de dimensiuni considerabile, în afară de alte braţe mai mici, care pornesc din albia lui şi care sînt mai puţin însemnate. Cele şapte guri curg agitat şi sînt navigabile, avînd următoarele numiri date din vechime[129]: Heracleoticus, Sebennyticus, Bolbiticus, Pathmiticus, Mendesius, Taniticus şi Pelusiacus. **11.** Izvorînd aşa cum s-a arătat, apele lui sînt împinse din lacuri pînă la cataracte şi formează mai multe insule, dintre care unele sînt atît de întinse, încît se spune că le trebuie apelor trei zile să le împresoare. **12.** Două sînt cele mai cunoscute dintre ele: Meroe şi Delta, numită aşa, fiindcă e triunghiulară, asemenea literei greceşti cu acelaşi nume. Cu apele crescînd

https://biblioteca-digitala.ro

le cînd soarele începe să intre în zodia Cancerului şi pînă trece în zodia Balanţei, curge timp de o sută de zile revărsat, iar după aceea începe să scadă, apa micşorîndu-se în aşa măsură, încît pe unde se călătorea cu ajutorul corăbiilor se poate trece cu căruţa. **13.** Vătămător în timpul inundaţiilor, cînd are apă puţină este neroditor. Căci apa prea multă întîrzie cultura ogoarelor, iar prea puţină ameninţă semănăturile cu sterilitatea. Nici un cultivator nu doreşte ca nivelul Nilului să se ridice la mai mult de şaisprezece coţi. Şi dacă lucrurile merg bine, de multe ori seminţele aruncate în pămînt gras dau rod de şaptezeci de ori pe atît, fiind singurul dintre fluvii pe valea căruia nu bate vîntul.

14. În Egipt trăiesc multe feluri de vieţuitoare, unele terestre, altele acvatice, iar altele care trăiesc şi în apă şi pe uscat, de unde se numesc amfibii. Ţinuturile aride hrănesc gazele, bivoli, maimuţe ridicole prin urîţenia lor şi alte animale monstruoase, pe care nu e cazul să le menţionăm.

15. Între vieţuitoarele de apă, crocodilul abundă pe tot cursul fluviului. Este un patruped rău şi primejdios, deprins cu ambele feluri de viaţă. N-are limbă şi-şi mişcă numai maxilarul superior. Cu dinţii rînduiţi ca ai pieptenului, urmăreşte de aproape şi muşcă de moarte tot ce atinge. Se înmulţeşte prin ouă, care sînt asemănătoare celor de gîscă. **16.** Are unghii tari şi, cu puterile de care dispune, dacă nu i-ar lipsi degetul mic ar fi în stare să răstoarne o barcă încărcată. În lungime atinge uneori optsprezece coţi. Noaptea se odihneşte în apă, iar ziua îşi caută hrana pe uscat. Îi este pielea aşa de groasă, încît spatele, parcă ar fi acoperit cu tablă de fier, abia i-ar putea fi perforat de săgeţi aruncate cu maşina de război. **17.** Întotdeauna furioşi ca fiarele, stau totuşi liniştiţi ca şi cum ar fi într-un armistiţiu, fără să manifeste sălbăticie în timpul celor şapte zile de ceremonii, în care preoţii din Memphis celebrează ziua de naştere a boului Apis. **18.** În afară de cei care pier de moarte naturală, mulţi mor cu pîntecele, care e partea lor slabă, sfîşiat de creasta ţepoasă a unor animale asemănătoare delfinului şi care

https://biblioteca-digitala.ro

trăiesc în fluviu. **19.** Alţii pier în chipul următor: o mică pasăre, numită trochilus, căutîndu-şi hrana zboară încet în jurul crocodilului, cînd acesta se odihneşte, şi-i ciuguleşte resturile de hrană dintre dinţi, pînă se apropie de gîtlej. De îndată ce-l vede cu gura căscată, enhydrul, un fel de şobolan de apă, pătrunde pe calea deschisă de pasăre şi, ajungîndu-i în pîntece, îi sfîşie părţile vitale. **20.** Crocodilul este un monstru îndrăzneţ faţă de cei ce fug, dar foarte fricos de cei curajoşi. Vede mai bine pe pămînt şi se spune că în timpul celor patru luni de iarnă nu se hrăneşte cu nimic.

21. Şi hipopotami trăiesc în acele părţi, cei mai inteligenţi din toate animalele lipsite de raţiune, semănînd cu caii, dar avînd două unghii şi coada scurtă. Sînt destul două dovezi pentru a le arăta inteligenţa. **22.** Făcîndu-şi culcuş printre trestii înalte şi înţepătoare prin densitatea lor, acest animal aşteaptă acolo liniştit, dar atent şi, cînd se simte în deplină siguranţă, iese în semănături la păscut. **23.** Iar cînd se întoarce sătul, face urme în mai multe direcţii, pentru ca nu cumva vînătorul, urmărindu-l pe o cărare dreaptă şi sigură, să-l descopere şi să-l ucidă. De asemenea, cînd se îngraşă prea mult, cu stomacul umflat de lăcomie îşi răneşte picioarele frecîndu-le de trestii, pentru ca din cauza sîngelui scurs să mai slăbească, iar după aceea îşi unge rănile cu noroi, pînă se cicatrizează. **24.** Poporul roman a văzut pentru prima dată aceste animale rare şi monstruoase în timpul edilităţii lui Scaurus[130], tatăl acelui Scaurus pe care l-a apărat Cicero cerînd locuitorilor din Sardes să aibă pentru acea familie nobilă sentimentele pe care le impune autoritatea întregului neam omenesc. De atunci au mai fost aduşi la Roma de-a lungul vremii şi alţii, dar acum nu se mai pot găsi nicăieri în Egipt, fiindcă, precum spun locuitorii acelor regiuni, din cauza vînătorilor au emigrat la blemyeni.

25. Între păsările egiptene, o varietate care nu poate fi indicată numeric o constituie ibisul, frumos la vedere, nevătămător şi sacru, pentru că, hrănindu-se cu ouă de şarpe, face ca astfel de tîrîtoare foarte primejdioase să

https://biblioteca-digitala.ro

se răărească. **26.** Aceste păsări ies în calea cetelor de şerpi înaripaţi, care vin din mlaştinile Arabiei, primejdioşi din cauza veninului lor şi, înainte de a trece de ţinuturile de baştină, îi atacă în aer şi-i devorează. Se spune că ibişii fac ouă prin cioc. **27.** Şi-n Egipt se găsesc destui şerpi, dintre cei mai veninoşi: basilisci, amphisbaeni, scytali, acontieni, dipsade, vipere şi alte multe varietăţi, dar pe toate le întrece cu uşurinţă prin mărime şi frumuseţe aspida[131], care de bunăvoie nu iese niciodată din Nil.

28. Din mulţimea atîtor lucruri foarte interesante care se găsesc în acele regiuni, merită să mai alegem şi altele şi să vorbim despre ele cît de pe scurt. Pretutindeni se înalţă temple construite cu osteneli imense. Piramidele sînt socotite între cele şapte minuni ale lumii şi despre uriaşele eforturi pentru a le construi ne informează Herodotus. Depăşind în înălţime tot ce a putut construi omul pînă în prezent, ele sînt nişte turnuri foarte late la bază şi foarte ascuţite la vîrf. **29.** Geometrii numesc această figură astfel, fiindcă seamănă cu focul, πῦρ, cum zicem noi, care se prelungeşte ca un con. Fiindcă se subţiază încetul cu încetul pe măsură ce se înalţă, prin însăşi construcţia lor nu fac umbră.

30. Există şi nişte galerii subterane, cu trasee cotite pe care, precum se spune, cunoscătorii riturilor vechi, ştiind mai dinainte că vine potopul şi temîndu-se să nu se şteargă amintirea ceremoniilor, le-au săpat în diverse puncte, ca pe nişte mine. Dăltuind în pereţii acestora au sculptat nenumărate figuri de păsări şi animale de tot felul, pe care le-au numit semne hieroglifice.

31. La Syene[132] în timpul solstiţiului de vară, razele căzînd vertical nu dau putinţa corpurilor să aibă umbră. De aceea, dacă cineva înfige un baston drept în pămînt, sau dacă vede un arbore, ori un om stînd în picioare, va constata că nu se întinde nici o umbră de la picioarele lui, într-o parte sau alta. Aşa se spune că se întîmplă lucrurile şi la Meroe, care se găseşte foarte aproape de cercul echinocţial din Aethiopia, unde timp de nouăzeci de zile umbra cade în direcţie contrară celei de la noi, de aceea locuitorii de acolo se numesc antiscieni. Dar fi-

https://biblioteca-digitala.ro

indcă sînt multe lucruri minunate, care ies din subiectul urmărit de noi, să le lăsăm spiritelor mai înalte, mulţumindu-ne să mai spunem ceva despre provincii.

16 1. Se spune că în vremi străvechi Egiptul a avut trei provincii: Egiptul însuşi, Thebaida şi Lybia, la care mai tîrziu s-au adăugat două: Augustamnica, desprinsă din Egipt, şi Pentapolis, aceasta ruptă din uscata Lybie. 2. Thebaida are ca oraşe mai vestite Hermopolis[133], Coptos, Antinoupolis, pe care Hadrianus l-a întemeiat în onoarea prietenului său Antinous; cît despre Theba cea cu o sută de porţi, . . .[134] nu e nimeni care să n-o ştie. 3. În Augustamnica este vestitul oraş Pelusium[135], pe care se zice că l-a întemeiat Peleus, tatăl lui Achilles, trimis din porunca zeilor să se purifice în lacul care e acum la marginea oraşului, fiindcă-şi ucisese pe fratele său Phocus şi era urmărit de chipurile îngrozitoare ale Furiilor; apoi mai sînt Casium, unde a fost înmormîntat Pompeius cel Mare, Ostracine şi Rhinocorura. 4. În lybiana Pentapolis se găseşte Cyrene[136], oraş vechi dar pustiu, pe care l-a întemeiat spartanul Battus, apoi Ptolomais, Arsinoe sau Teuchira, Darnis şi Berenice, numită şi Hesperidae. 5. Iar în Lybia cea secetoasă, între micile şi puţinele municipii sînt Paraetonion[137], Chaerecla şi Neapolis. 6. Egiptul propriu-zis, care unit fiind cu imperiul roman este condus de prefecţi, în afară de multe altele mai mici, are oraşe foarte mari şi strălucitoare, cum sînt Attribis[138], Oxyrhynchus, Thmuis şi Memphis. 7. Alexandria este cel mai impunător din toate oraşele, vestit prin marele său întemeietor şi prin arta arhitectului Dinocrates. Acesta, pe cînd îi punea temelia, din lipsă de cretă, care la un moment dat se găsea foarte puţină, a trasat toate liniile fundamentului pe pămînt cu făină. A fost parcă o prevestire, căci în oraş după aceea au curs din belşug alimentele. 8. Aci vînturile adie liniştit, aerul este sănătos şi plăcut. Şi, după cum arată statisticile pe diferite perioade de timp, nu trece nici o zi, în care locuitorii să nu vadă în acest oraş soarele strălu-

https://biblioteca-digitala.ro

cind pe cerul senin. **9.** Fiindcă accesul la țărm era înșelător și primejdios pentru navigatori, Cleopatra a ridicat aproape de port un turn înalt, care se numește far, de la numele insulei în care a fost construit, pentru ca, luminînd în timpul nopții, să servească de orientare corăbierilor. Aceasta, fiindcă mai înainte corăbiile care veneau de pe marea Partheniană sau Lybică spre țărmul întins și nisipos, nezărind nici vîrful vreunui munte, nici măcar semnul vreunei coline, se avariau împotmolindu-se în mîlul moale și în nisipul din apropierea litoralului. **10.** Aceeași regină a construit, cu o iuțeală de necrezut față cu mărimea lucrării, din necesități cunoscute, heptastadiul. Insula Pharos, care era la o depărtare de o mie de pași de țărmul orașului și despre care Homer povestește că aici și-a stabilit sălașul Proteus[139] cu turma sa de foci, plătea tribut rhodienilor. **11.** Într-o zi, cînd perceptorii din Rhodos au venit să încaseze impozitele, fiindcă cereau exagerat de mult, femeia, întotdeauna pricepută să înșele, sub pretext că organizează în cinstea lor o festivitate, i-a reținut în suburbiile orașului, poruncind în același timp să se muncească fără odihnă și, timp de șapte zile, pe o distanță de tot atîtea stadii, cu blocuri de piatră aruncate în mare a unit insula cu țărmul continental. Apoi venind cu trăsura cu cai în insulă, a rîs de rhodieni, spunîndu-le că săvîrșesc o eroare, întrucît în cererile lor este vorba de un impozit pentru o insulă, nu pentru continent.

12. Există în Alexandria temple impunătoare și între ele se distinge Serapeum[140], a cărui frumusețe nu se poate zugrăvi în cuvinte. Este așa de împodobit cu portice și colonade mărețe, cu statui care parcă reprezintă chipuri vii și cu alte multe lucrări de artă, încît, după Roma, care se înalță venerabilă în eternitate, nimic nu întîlnește ochiul omenesc ceva mai extraordinar pe fața pămîntului. **13.** Au fost acolo și două biblioteci[141] de o valoare inestimabilă. Toate documentele sînt de acord să arate că șapte sute de mii de cărți, adunate prin grija regilor Ptolemei, au ars în războiul alexandrin, cînd orașul a fost jefuit de soldații dictatorului Caesar.

https://biblioteca-digitala.ro

14. La o depărtare de douăsprezece mile se găseşte oraşul Canopus[142] care, după cum ne vorbesc amintirile vechi, are numele cîrmaciului lui Menelaus, înmormîntat aci. Şi în această localitate se găsesc case de oaspeţi confortabile, iar aerul este plăcut, cu adieri uşoare, astfel încît cel ce călătoreşte în aceste ţinuturi, cînd aude şoaptele dulci ale zefirului călduţ, se crede transportat în altă lume.

15. Dar Alexandria nu treptat, ca alte oraşe, ci de la început a avut o mare dezvoltare. Hărţuită îndelung de dezbinări lăuntrice, după mulţi ani a ajuns pe timpul împăratului Aurelianus la războaie interne de exterminare. Zidurile i-au fost dărîmate şi distrus în cea mai mare parte cartierul care se numea Bruchion, domiciliu îndelungat al unor oameni iluştri. **16.** De aci au fost originari Aristarchus[148], cunoscut prin lucrări de gramatică şi literatură, Herodianus, cercetător migălos în domeniul artelor, Ammonius Saccas, profesor al lui Plotinus şi alţi foarte mulţi scriitori, cunoscuţi prin lucrări de mare valoare, între care s-a distins Didymus Chalcenterus prin variatele sale opere ştiinţifice. Acesta, însă, imitînd pe autorii de satire răuvoitoare, în şase cărţi critică uneori fără talent pe Tullius, fapt pentru care este comparat de oamenii docţi cu un căţel care latră de departe cu voce fricoasă la un leu furios. **17.** Împreună cu cei pe care i-am amintit au mai existat în trecut şi alţi scriitori demni de a fi cunoscuţi. Dar şi în prezent acel oraş străluceşte prin oamenii săi de ştiinţă. Căci există acolo profesori renumiţi în diferite discipline, se fac noi descoperiri geometrice, muzica este încă destul de cultivată, la fel ca şi armonia, mai puţin ca înainte dar în număr suficient, există astronomi, iar matematicieni sînt chiar mulţi, ca şi reprezentanţi ai ştiinţei care arată căile viitorului. **18.** Cît despre studiile de medicină, la care recurgem adesea în viaţa noastră necumpătată şi neînfrînată, au o atît de mare dezvoltare, încît deşi-l arată pregătirea, totuşi în loc de orice examen îi este suficient unui medic pentru recomandarea capacităţii sale dacă spune că a studiat la Alexandria. **19.** Iar dacă vrea cineva să-şi adîn-

https://biblioteca-digitala.ro

ceasc㠠mai mult cunoştinţele în domeniul teologiei sau al fenomenelor psihice, va constata că toate teoriile şi în aceste domenii s-au răspîndit în lume plecînd din Egipt. **20.** Aci pentru prima dată oamenii, cu mult înaintea altora, au ajuns, cum se spune, la leagănul diferitelor religii şi ei păstrează cu grijă în scrieri ascunse primele începuturi ale celor sacre. **21.** Cu înţelepciunea căpătată de aci Pythagoras, care cultiva secret pe zei, a închegat într-o doctrină tot ce a spus sau a voit, arătîndu-şi adesea la Olimpia coapsa de aur şi vorbind cu un vultur. **22.** De aici Anaxagoras a prezis că vor cădea pietre din cer şi că se vor produce cutremure de pămînt, pornind pentru această din urmă prezicere de la observarea noroiului dintr-un puţ. Şi Solon, ajutat de cuvintele înţelepte ale preoţilor din Egipt, a făcut legi drepte, care au ajuns la temelia dreptului roman. Platon cel egal cu Jupiter prin gloria gîndirii sale s-a ridicat pornind de la aceste izvoare, pe care le-a cunoscut cînd a vizitat Egiptul.

23. Cei mai mulţi dintre egipteni sînt negricioşi şi smoliţi la faţă, subţiri şi uscăţivi, aprinzîndu-se din te miri ce, îndărătnici şi pe drumul judecăţii. Roşeşte la ei cineva dacă n-are urme de bici pe corp pentru neplata impozitelor. Şi n-a putut fi găsit pînă acum vreun mijloc de schingiuire, care să-l facă pe un tîlhar ca, fără voia lui, să-şi spună numele.

24. Este cunoscut, după cum arată vechile annale, că tot Egiptul era înainte sub regi prieteni nouă, dar că, după ce au fost învinşi la Actium într-o luptă navală Antonius şi Cleopatra, a fost luat în stăpînire de Octavianus Augustus şi transformat în provincie romană. Lybia cea aridă a trecut la noi prin testamentul lăsat de regele ei Apion[144]. Iar Cyrenae cu celelalte oraşe ale lybianei Pentapole le-am primit în dar de la Ptolemaeus. Ajuns prea departe, mă voi întoarce la şirul celor începute.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXIII-A

1. Iulianus Augustus încearcă zadarnic să restaureze templul de multă vreme distrus al Ierusalimului. 2. Acelaşi cere lui Arsaces, regele Armeniei, să se pregătească pentru războiul cu perşii şi trece Eufratul cu armata şi cu ajutoare de la sciţi. 3. În timp ce Iulianus Augustus trece prin Mesopotamia, regii neamurilor de saraceni îi oferă din proprie iniţiativă o coroană de aur şi ajutoare militare. Flota romană de 1 100 de corăbii vine şi acoperă apele Eufratului. 4. Descrierea maşinilor de luptă pentru asedierea sau apărarea oraşelor întărite: balista, scorpionul sau măgarul, berbecele, helepolul şi malleolul. 5. Iulianus Augustus trece pe un pod de vase fluviul Abora pe la Circesium cu toate trupele şi ţine o cuvîntare ostaşilor. 6. Descrierea celor 18 provincii mai mari ale perşilor, cu oraşele, obiceiurile şi neamurile lor.

1 **1.** Aceste evenimente s-au petrecut în acel an[1], ca să nu mai vorbesc de altele mai mărunte. Iulianus, de trei ori consul, intrase pentru a patra oară în această magistratură supremă, avînd coleg în haină la fel tivită cu fîşii de purpură pe Sallustius, prefect al Galliei. Părea o noutate că Augustus şi-a luat ca adjunct pe cineva din afara familiei imperiale, ceea ce după Diocletianus şi Aristobulus[2] nu-şi amintea nimeni să se mai fi făcut. **2.** Deşi pentru a preîntîmpina orice surpriză neplăcută se grăbea cu ardoare să pună la punct multiplele cerinţe ale expediţiei, totuşi nu pierdea din vedere nimic din ce i se părea că prezintă vreun interes oarecare. Dorind să transmită posterităţii amintirea domniei sale prin amploarea realizărilor, se gîndea să restaureze, cu cheltuieli oricît de mari, templul de la Ierusalim[3], clădire monumentală altădată, dar care după multe şi sîngeroase lupte a suferit avarii fiind asediat de Vespasian şi cucerit

https://biblioteca-digitala.ro

cu greu de Titus. A însărcinat cu conducerea lucrărilor pe Alypius Antiochianul[4], care mai înainte fusese vice-guvernator al Britanniei. 3. Alypius începuse să se ocupe foarte serios de executarea construcţiei şi-şi luase ca ajutor pe conducătorul provinciei, cînd un incendiu cu flăcări mari a izbucnit la temelia construcţiei, făcînd locul inaccesibil pentru lucrători şi arzînd cîţiva dintre ei. Soarta a vrut ca incendiul să se repete şi s-a renunţat la lucrarea începută.

4. În aceleaşi zile împăratul a acordat diferite onoruri solilor trimişi la el din Cetatea Eternă, oameni de familii distinse şi cu merite deosebite prin corectitudinea vieţii lor. Prin decret l-a făcut pe Apronianus[5] prefect al Romei, pe Octavianus proconsul în Africa, lui Venustus i-a încredinţat vicariatul Hispaniei şi pe Rufinus Aradius l-a numit comite al Orientului, în locul unchiului său Iulianus recent decedat. 5. Toate aceste numiri le-a făcut după cum se cuvenea, dar a fost înspăimîntat de prevestirea unui eveniment foarte apropiat, precum s-a văzut urmarea. Căci comitele Felix, şeful tezaurului public, a murit subit de hemoragie cerebrală şi i-a urmat în funcţie comitele Iulianus, iar pe efigiile împăratului vulgul vedea şi citea inscripţia: Felix Iulianus Augustusque[6]. 6. Se întîmplase mai înainte şi alt fapt cu semnificaţie funestă. Anume, în ziua calendelor lui ianuarie, pe cînd împăratul urca scările templului lui Genius[7], unul dintre preoţi, cel mai în vîrstă dintre toţi fără să-l atingă cineva, a căzut pe scări şi şi-a dat duhul pe neaşteptate. Asistenţii, din neştiinţă, sau ca să-l aduleze pe împărat, spuneau că această întîmplare este o prevestire pentru consulul mai în vîrstă, care era Sallustius. Dar, precum s-a văzut mai tîrziu, i se anunţa moartea celui mai mare nu prin vîrstă, ci prin puterea pe care o deţinea. 7. Pe lîngă acestea, se mai produceau destule semne care arătau ce se va întîmpla. Chiar în momentul porniri în expediţia împotriva parţilor, s-a anunţat că la Constantinopol s-a simţit un cutremur de pămînt. Cei pricepuţi în interpretarea unor astfel de fenomene afirmau că aceasta este o prevestire neplăcută pentru conducătorul

https://biblioteca-digitala.ro

armatei, care vrea să intre într-o țară străină. De aceea, sfetnicii lui îl îndemnau să renunțe la ceea ce a început, căci momentul e nepotrivit, afirmînd că pot fi dispreţuite astfel de semne numai în cazul unui atac din afară, cînd apărarea patriei prin orice mijloc, fără nici un fel de amînare, este legea supremă, aceeași întotdeauna. Tot în aceste zile i s-a anunțat de la Roma printr-o scrisoare că, fiind consultate cărțile sibylline[8] asupra acestui război, răspunsul a fost categoric ca împăratul să nu treacă granița în acel an.

2 **1.** Între timp, însă, soliile multor neamuri veneau să-i promită ajutor și erau primite bine, iar la plecare încărcate cu daruri, principele răspunzîndu-le cu mîndrie că statul roman nu socotește de demnitatea lui să-și pedepsească dușmanii cu ajutoare din afară, ci dimpotrivă, să ajute el pe prieteni și aliați, dacă ei vor dori acest lucru. **2.** Numai lui Arsaces, regele Armeniei, îi ceruse să aibă la dispoziție unități armate puternice, urmînd să-i comunice la timp ce e necesar să facă și în ce direcție trebuie să acționeze. Cînd, după socotelile lui, a sosit momentul favorabil, grăbindu-se să ocupe teritorii dușmane, fiindcă se și răspîndise zvonul în acest sens, la începutul primăverii a trimis unităților militare ordinul de operații și a poruncit să treacă toți Eufratul. **3.** Ordinul fiind transmis așa cum era scris, toți au ieșit din tabăra de iarnă și, împărțiți în diferite stații, așteptau sosirea principelui. El, la plecarea din Antiochia, a numit conducător al justiției Syriei pe un oarecare Alexander din Heliopolis[9], un om rău și violent, spunînd că acesta nu merita să fie numit, dar antiochienilor, care sînt lacomi și gîlcevitori, li se cuvine un judecător de acest fel. **4.** Cînd a ieșit din oraș, o mare mulțime l-a condus, urîndu-i întoarcere fericită și glorioasă și rugîndu-l ca în viitor să fie mai indulgent și mai binevoitor cu ei. Fiindcă nu i se potolise mînia pe care i-o pricinuiseră criticile și ocările lor, el le vorbea aspru, spunîndu-le că de-acum ei nu-l vor mai vedea. **5.** Căci zicea că s-a hotărît ca, după terminarea expediției, să se întoarcă pe o cale mai scur-

https://biblioteca-digitala.ro

tă, pentru a aştepta trecerea iernii la Tarsus, în Cilicia, şi că a scris guvernatorului Memorius să-i pregătească toate cele necesare în acel oraş. Dar nu mult după aceea aşa s-a întîmplat; căci acolo i-a fost adus corpul şi înmormîntat, cu funeralii modeste, într-un cartier suburban, cum ceruse el.

6. Cînd a început să se încălzească vremea, plecînd în a treia zi înainte de nonele lui martie[10], a venit în grabă, ca de obicei, la Hierapolis. Acolo, pe cînd intra pe porţile marelui oraş, prăbuşindu-se deodată porticul din stînga, a zdrobit sub marea lui greutate de pietre şi grinzi pe soldaţii care treceau pe dedesubt, cincizeci fiind ucişi şi foarte mulţi răniţi. **7.** Strîngîndu-şi toate oştile, de aici s-a îndreptat cu ele către Mesopotamia, ca să ocupe Assyria pe neaşteptate — precum se pregătise cu toată grija — înainte de a ajunge vreun zvon în această ţară despre sosirea lui. Cu armata şi cu ajutoare de la sciţi[11], trecînd Eufratul pe un pod de vase, a sosit la Batnae, municipiu în Osdroena, şi a avut şi acolo un semn de tristă prevestire. **8.** Căci o mare mulţime de soldaţi din serviciile auxiliare, veniţi să ia furajele necesare, se găseau lîngă o şură de paie care era foarte înaltă — aşa se fac clăile de nutreţ prin acele locuri — şi care dărîmîndu-se, din cauză că se trăgeau paiele de la baza ei, a acoperit sub ea şi a ucis cincizeci de oameni.

3 **1.** Plecînd de aci trist, a venit repede la Carrhae[12], vechi oraş vestit prin dezastrul suferit acolo de armata romană condusă de cei doi Crassus. De aci se despart două căi regale care duc în Persia: una pe partea stîngă traversînd Adiabena şi Tigrul, cealaltă pe dreapta prin Assyria şi trecînd Eufratul. **2.** Zăbovind acolo cîteva zile pentru a se pregăti cu cele necesare şi pentru a face, după ritualul locurilor, un sacrificiu Lunei[13], care este cinstită pe acolo în chip religios, se spune că în faţa altarului, fără să admită vreun martor, a încredinţat pe ascuns lui Procopius, ruda sa, mantaua imperială de purpură, recomandîndu-i să ia cu încredere domnia, dacă va afla că el a murit la parţi. **3.** Aci Iulianus în timpul som-

https://biblioteca-digitala.ro

nului era agitat de vise care-i prevesteau că i se va întîmpla ceva trist. De aceea şi el şi tălmăcitorii de vise pe baza celor prezente afirmau că trebuie să observe ce se va întîmpla în ziua următoare, care era a patrusprezecea a calendelor lui aprilie[14]. Dar, precum s-a aflat după aceea, în aceeaşi noapte în Cetatea Eternă, cînd prefect era Apronianus, a luat foc templul lui Apollo Palatinul şi în incendiul uriaş ar fi fost arse şi cîntecele cumane[15], dacă n-ar fi intervenit mulţimea să dea ajutor în diferite chipuri.

4. Pe cînd organiza coloanele militare şi mijloacele de transport de tot felul, a fost anunţat de cercetaşi, care au alergat într-un suflet la el, că escadroane de cavalerie ale duşmanilor au trecut pe neaşteptate frontiera într-un sector şi au făcut prădăciuni. **5.** Rău impresionat de gravitatea faptului, i-a încredinţat, aşa cum plănuise mai dinainte, aceluiaşi Procopius treizeci de mii de soldaţi[16] aleşi, numindu-l ca adjunct pentru aceeaşi misiune pe comitele Sebastianus, fost guvernator militar al Egiptului, şi le-a dat instrucţiuni ca deocamdată să acţioneze pe malul Tigrului şi să observe cu atenţie orice, pentru ca să nu se petreacă ceva neprevăzut din acea parte, aşa cum ştia că se petrecuseră multe adesea. Şi le recomanda, dacă se poate, să se asocieze cu regele Arsaces, şi cu el, trecînd prin Corduena şi Moxoena[17], după ce vor prăda Chiliocomum, ţinut bogat al Mediei, şi alte regiuni întinse, să vină în Assyria, pentru a-l ajuta cînd şi unde va cere necesitatea.

6. Luînd aceste măsuri şi simulînd o înaintare spre Tigru, direcţie în care ordonase într-adins să pornească şi convoiul cu aprovizionarea, şi-a schimbat drumul pe dreapta. După o noapte liniştită, a doua zi de dimineaţă a cerut calul pentru drum, ca de obicei. Dar cel care i s-a adus şi care avea numele de Babylonianul, apucat de colici şi neputînd suporta durerea, s-a prăbuşit la pămînt, umplînd de praf podoabele de aur şi de pietre preţioase care-l distingeau de alţi cai. Bucuros că acesta e un semn bun, a exclamat în aplauzele celor din apropiere: „A căzut la pămînt Babylonul, despuiat de toate podoa-

https://biblioteca-digitala.ro

bele". 7. S-a oprit puţin ca să întărească printr-un sacrificiu prevestirea şi a venit la Davana[18], fortificaţie de apărare situată la izvoarele rîului Belias, care se varsă în Eufrat. Rămînînd aci o zi pentru hrana şi odihna armatei, în ziua următoare a ajuns la Callinicum[19], o întăritură puternică şi totodată foarte plăcută, cu un comerţ înfloritor. Aici, înainte de ziua a şasea a calendelor lui aprilie[20], cînd la Roma se celebrează sărbătoarea anuală a Mamei zeilor şi trăsura în care este purtată statuia zeiţei este cufundată în apele Almonului, a îndeplinit şi el străvechiul ceremonial în cinstea aceleiaşi zeiţe şi noaptea s-a odihnit vesel şi bine dispus. 8. Iar în zorii zilei următoare, şi-a continuat drumul de-a lungul fluviului în creştere aci datorită mulţimii de afluenţi. Pe cînd făcea o haltă în cort înconjurat de trupe de pază, au venit la el regişorii saracenilor, care au îngenuncheat în faţa lui şi i s-au închinat, numindu-l stăpînul lumii şi al neamului lor şi oferindu-i o coroană de aur, iar el i-a primit bucuros, ca pe nişte viitoare ajutoare în război. 9. Tocmai pe cînd le vorbea a sosit flota condusă de Constantianus[21] şi de comitele Lucillianus. Mare cît flota acelui foarte puternic rege Xerxes[22], de nu se mai vedeau sub ea apele Eufratului, era compusă din o mie de corăbii de transport de diferite construcţii, încărcate pînă la refuz cu alimente, arme de atac şi maşini de asediu, plus alte cincizeci de nave de luptă, precum şi bărci necesare pentru poduri.

4 1. Prin natura subiectului mă simt îndemnat, în măsura în care mă ajută puterile minţii, să descriu pe scurt, pentru necunoscători, aceste felurite maşini de luptă. Şi voi începe cu balista. 2. O placă de fier groasă şi puternică este fixată între două scînduri, ca o riglă mai mare. Partea de la mijloc, bine lustruită, se prelungeşte în forma unui trunchi cu patru laturi şi are un canal interior. La baza acestuia este legat un mănunchi de coarde răsucite, potrivite foarte bine pe două rotiţe de lemn, asemenea unei vîrtelniţe. Alături stă ochitorul şi aşează în canalul interior săgeata de lemn cu vîrful de

https://biblioteca-digitala.ro

fier. Dintr-o parte și alta tineri puternici învîrtesc repede cele două rotițe, care întind pînă la refuz coardele, trăgînd înapoi săgeata, iar 3. cînd aceasta a ajuns cu vîrful la extremitatea corzilor, deodată acestea se destind și săgeata este aruncată cu atîta repeziciune, că uneori produce scîntei, întîmplîndu-se adesea ca, înainte de a fi fost văzută, să pricinuiască rana mortală.

4. Forma scorpionului, care acum se numește măgar, este următoarea. Se fasonează două bîrne de stejar, sau de gîrniță, și se curbează puțin, încît să pară că au cocoașă, iar apoi se îmbină între ele ca dinții unui fierăstrău. Din ambele părți sînt găurite și legate cu o frînghie groasă, ca să le țină apropiate. 5. De la mijlocul frînghiei se ridică oblic, ca o oiște de căruță, o prăjină groasă de lemn, care este astfel legată cu niște coarde, încît să poată fi ridicată sau coborîtă. În vîrful acesteia sînt fixate niște cîrlige de fier, de care se atîrnă o praștie de cînepă sau de fier. Acestei prăjini i se așterne un fel de pernă umplută cu paie mărunțite, bine potrivită și așezată pe grămezi de crăci sau de iarbă, căci o asemenea construcție, dacă ar fi făcută din piatră, oiștea prăjinii s-ar disloca nu prin greutate, ci prin puterea loviturii. 6. În timpul luptei se pune ghiuleaua de piatră în praștie și patru tineri răsucesc coardele, pînă apleacă prăjina înapoi, de aproape să atingă pămîntul, iar șeful echipei printr-o lovitură de ciocan produce destinderea corzilor și prăjina sare lovindu-se în partea cealaltă de pernă, iar ghiuleaua este aruncată cu atîta putere, încît sfarmă tot ce întîlnește. 7. Se numește și tormentum[23], pentru că-și trage forța de propulsiune din răsucire, și scorpion, pentru că are deasupra un ac. Iar în vremea noastră i s-a dat noua denumire de onager (măgar) pentru că asinul sălbatic, cînd e urmărit de vînători, fuge aruncînd pietre înapoi atît de tare cu copitele, încît poate să perforeze pieptul urmăritorilor, sau să le spargă capul.

8. Să vedem acum ce e berbecele. Se alege un brad sau un frasin înalt, al cărui trunchi se blindează la un cap cu un fier puternic asemănător capului de berbec,

https://biblioteca-digitala.ro

de unde i s-a dat şi numele acestei maşini de război. Încins cu cercuri de fier şi legat cu un lanţ de o grindă, stă suspendat în aer, grinda avînd un suport foarte puternic. Cît îngăduie lungimea lanţului, servanţii îl împing cu putere înainte şi înapoi, precum berbecul se dă înapoi, ca să se poată repezi mai tare în adversar. **9.** Prin manevrare rapidă, această unealtă lovind un zid îl crapă şi-l străpunge, astfel încît, dacă este mînuită cu energie, întăriturile cad, apărătorii le părăsesc şi cetăţile cele mai fortificate îşi deschid porţile.

10. Locul berbecilor, deveniţi prea comuni prin deasa lor întrebuinţare, a început să fie luat de o altă maşină menţionată de istorici, pe care în greceşte o numim helepolis[24]. Folosind frecvent această unealtă, Demetrius, fiul regelui Antigonus, a căpătat numele de Poliorcetul. **11.** Iată cum este construită. Un fel de carapace mare, din scînduri groase cu legături de fier, se acoperă cu piei de vită şi cu împletituri de nuiele verzi, iar pe deasupra se pune pămînt ud, ca s-o apere de foc şi de proiectile. **12.** În frunte i se pune o cuirasă de fier, care are trei vîrfuri ascuţite, în felul în care pictorii sau poeţii reprezintă fulgerele, şi tot ce loveşte cu aceste vîrfuri distruge. **13.** Un grup numeros de soldaţi, mînuindu-i roţile şi funiile, împinge această maşină la părţile mai slabe ale zidurilor şi acţionînd cu ea zidurile sînt găurite, dacă n-au fost în stare apărătorii să împiedice loviturile.

14. Malleolul, un fel de proiectil, are următoarea înfăţişare. Este o săgeată de trestie cu benzi de fier de jur împrejur umflate la mijloc şi făcînd în interior şi printre ele un loc gol, ceea ce-i dă forma unei furci de tors. Tot locul gol se umple cu material inflamabil, căruia i se pune foc. **15.** Lansată încet cu arcul (căci aruncarea cu mare viteză îl poate stinge) arde cu mare putere obiectul în care s-a prins şi, dacă se aruncă apă peste el, flacăra i se măreşte şi mai mult, astfel că nu se poate stinge decît dacă se acoperă cu ţărînă. Pînă aici am spus cîteva cuvinte despre armele de luptă la ziduri; acum să revenim la şirul faptelor de povestit.

5 **1.** Cu ajutoare de la saraceni, oferite de aceştia

https://biblioteca-digitala.ro

foarte repede, împăratul, grăbindu-se cu pas sprinten, la începutul lunii aprilie a intrat în Cercusium[25], o fortificație foarte puternică și cu o minunată așezare, ale cărei ziduri sînt înconjurate de fluviile Abora și Eufrat, de parcă ar forma între acestea o insulă. **2.** Mică și nesigură înainte această localitate, Diocletianus a înconjurat-o cu ziduri și turnuri înalte, împingînd frontierele noastre în înseși ținuturile barbarilor, ca să nu mai poată cutreiera perșii prin Syria, așa cum făcuseră cu puțini ani înainte, provocînd mari pagube provinciilor. **3.** Căci în Antiochia, la o reprezentație de teatru, în fața unui public, care încîntat urmărea spectacolul într-o tăcere desăvîrșită, un actor jucînd rolul unui soț a spus la un moment dat soției: „Dacă nu visez, iată perșii". Toți spectatorii și-au întors capetele și, ca să scape, au fugit care încotro, fiindcă tocmai atunci o ploaie de săgeți se abătuse asupra lor. Cetății i s-a pus foc, mulți locuitori care, ca-n timp de pace, se găseau pe străzi, au fost uciși, împrejurimile au fost de asemenea incendiate și devastate, iar dușmanii s-au retras în țara lor nevătămați și încărcați cu prăzi, după ce au ars de viu pe Mariades[26], care-i condusese, fără să-și dea seama, la nimicirea concetățenilor săi. Aceste evenimente s-au petrecut pe timpul lui Gallienus.

4. Iulianus, în timp ce zăbovea la Cercusium, pentru ca armata și anexele ei să treacă fluviul Abora pe un pod de vase, a primit o scrisoare neplăcută de la Sallustius[27], prefectul Galliei, care-l ruga insistent să suspende expediția împotriva parților, pentru a nu ajunge la moarte sigură, căci deocamdată zeii nu-i sînt favorabili. **5.** El însă a disprețuit acest sfat înțelept și a mers mai departe foarte încrezător în sine, fiindcă nici o putere sau virtute omenească n-a fost în stare să împiedice împlinirea celor prescrise de destin. După ce a trecut toată armata, a poruncit să fie demontat podul, pentru ca nici unul din propriii săi soldați să nu se mai poată gîndi la retragere. **6.** Soarta a făcut ca el să aibă și aici o prevestire dureroasă. Căci s-a întîmplat să vadă cadavrul unui furnizor de alimente ucis de mîna călăului la ordinul prefectului Sa-

https://biblioteca-digitala.ro

lutius[28], care-l condamnase la moarte pentru că n-adusese la ziua fixată proviziile promise, fiind împiedicat dealtfel de o împrejurare neprevăzută. Dar a doua zi după ce nenorocitul a fost ucis, au şi sosit corăbiile încărcate din plin cu alimentele contractate.

7. Plecînd de aici, am ajuns la Zaitha[29], localitate al cărui nume înseamnează măslin. Aici am văzut de departe mausoleul împăratului Gordianus[30], despre care am scris la locul cuvenit, arătîndu-i faptele începînd din prima copilărie, strălucitele succese militare şi sfîrşitul neaşteptat. 8. După ce a cinstit acolo, cu pietatea-i din naştere, memoria acelui principe, pe cînd se îndrepta spre Dura[31], o cetate părăsită, zărind de departe o grupă de militari, s-a oprit, fiindcă nu ştia ce-i aduc. Aceştia îi aduceau corpul unui leu uriaş care, venind spre ei, a fost culcat la pămînt cu lovituri de săgeţi. Socotind aceasta ca o prevestire, şi-a continuat cu şi mai mare elan drumul. Dar destinul fiind nesigur, lucrurile s-au putut întîmpla altfel. Căci se prevestea că va muri un rege, dar nu se ştia sigur care rege. 9. Răspunsurile date de oracole sînt echivoce şi numai urmarea arată în ce sens trebuiau interpretate. Aşa a fost răspunsul oracolului de la Delphi, care prezisese lui Croesus[32] că, după trecerea fluviului Halys, un mare imperiu va cădea, sau cel care arăta destul de obscur atenienilor să dea lupta pe mare contra mezilor, ca şi acesta mai din urmă, care de asemenea spunea adevărul într-o formă nu mai puţin ambiguă: Aio te Aeacida Romanos vincere posse[33].

10. Haruspicii etrusci[34], care însoţeau armata, fiindcă nu erau luaţi în seamă cînd propuneau oprirea expediţiei, deschideau cărţile cu preziceri militare care arătau că un astfel de semn este prohibitoriu, deci contrar principelui care atacă o ţară străină, chiar dacă face acest lucru pentru o cauză justă.

11. Dar răspunsul haruspicilor era disprețuit de filozofi, a căror autoritate ştiinţifică era atunci în mare cinste, deşi uneori greşeau şi stăruiau adesea în idei pe care nici ei nu le înţelegeau bine. Căci aduceau ca argument, pentru a se avea încredere în ştiinţa lor, faptul că şi lui

https://biblioteca-digitala.ro

Maximianus Caesar, la plecarea în război împotriva lui Narseus, regele perşilor, i s-a adus la fel deodată un leu şi un mare mistreţ ucişi, şi a ieşit învingător şi teafăr din război. Dar ei nu se gîndeau că atunci s-a prevestit moartea celui care ataca o ţară străină şi Narseus ocupase Armenia, care era supusă jurisdicţiei romane. **12.** În ziua următoare, care era a VII-a a ideilor lui aprilie[35], cînd soarele se apropia de apus, au apărut pe neaşteptate nişte nori, care însă s-au îngroşat atît de repede şi de mult, că au întunecat tot văzduhul. Au urmat tunete dese şi fulgere ameninţătoare, fiind lovit şi ucis de trăsnet un soldat cu numele Iovianus, împreună cu doi cai cu care se întorcea de la rîu, unde se dusese să-i adape. **13.** Tălmacii de semne chemaţi şi întrebaţi asupra acestei întîmplări au afirmat categoric că expediţia trebuie oprită, arătînd că trăsnetul este un consilier, căci aşa numesc ei semnele care sfătuiesc să se facă sau să nu se facă ceva. Trebuie să se aibă în vedere, ziceau ei, mai ales faptul că a fost ucis un soldat cu nume mare[36], împreună cu doi cai de luptă, iar cărţile de semne spun că nu trebuie nici privite, nici călcate locurile în care a căzut un trăsnet. **14.** Dimpotrivă, filosofii spuneau că n-are nici o semnificaţie deosebită trăsnetul, care e un fenomen natural, un foc produs în văzduh şi căzut pe pămînt, că dacă se poate scoate din el vreun prognostic, acesta trebuie înţeles ca un spor de glorie pentru împărat în cele începute, ştiindu-se că, prin natura lor, flăcările se ridică în sus, fără să poată fi oprite.

15. După ce a fost demontat podul pe care toţi trecuseră dincolo, cum am spus, împăratul s-a gîndit ca înainte de toate să vorbească armatei care, pornită în expediţie, arăta atîta curaj şi încredere în conducătorul ei. Astfel, la semnalul trîmbiţelor s-au adunat toate centuriile, cohortele şi manipulele, iar el, urcat pe o movilă de pămînt şi înconjurat de comandanţii superiori, care făceau un fel de coroană în jurul lui, cu chip senin şi în asentimentul tuturor participanţilor, a vorbit astfel:

16. „Văzîndu-vă atît de puternici şi cu atît elan de luptă, prea viteji ostaşi, m-am gîndit să vă vorbesc, pen-

https://biblioteca-digitala.ro

tru a vă dovedi prin multe fapte din trecut că nu acum pentru prima dată, cum şoptesc răuvoitorii, armatele romane au pătruns în regatul perşilor. Căci, ca să las la o parte pe Lucullus[37], sau pe Pompeius care, trecînd prin ţinuturile albanilor şi massageţilor pe care-i numim acum halani, a ajuns la lacul Caspic, amintesc că Ventidius, generalul lui Antonius, a produs nenumărate dezastre prin aceste regiuni. **17.** Dar trec peste astfel de exemple vechi şi vă voi aminti de fapte mai recente. Traianus, Verus şi Severus[38] au revenit din aceste părţi victorioşi şi cu trofee. Şi s-ar fi întors cu aceeaşi strălucire şi tînărul Gordianus, al cărui mormînt îl privim acum cu pietate, pentru că a învins la Resaina pe regele perşilor şi l-a pus pe fugă, dacă n-ar fi căzut chiar aici unde este înmormîntat, ucis prin trădare de Philippus, prefectul pretoriului, ajutat de alţi cîţiva criminali. Dar manii n-au îngăduit să rămînă mult timp nerăzbunat, căci ca şi cum mîna justiţiei însăşi ar fi intervenit, toţi cei care au conspirat împotriva lui au pierit în chinuri groaznice. **18.** Şi pe toţi aceştia i-a împins la fapte mari voinţa lor de a se ridica mai sus, pe cînd pe noi ne îndeamnă la această expediţie dezastrele oraşelor noastre subjugate, umbrele nerăzbunate ale soldaţilor ucişi, marile pagube suferite şi pierderea fortificaţiilor. Dorinţa noastră a tuturor este să vindecăm rănile trecutului şi, dovedindu-i patriei iubirea noastră prin liniştea pe care i-o asigurăm în această parte a lumii, să lăsăm după noi ceva despre care posteritatea să vorbească cu admiraţie. **19.** Cu ajutorul divinităţii eterne, voi fi alături de voi nu numai ca împărat, dar şi ca soldat în linia întîi şi, pe cît socotesc, ca tovarăş de succese. Iar dacă soarta schimbătoare va face să cad în luptă, va fi destul din partea mea că m-am sacrificat pentru poporul roman ca vechii Curţii şi Mucii[39], sau ca străluciţii urmaşi ai Deciilor. Să nimicim pe cei mai primejdioşi duşmani, de pe săbiile cărora încă nu s-a uscat sîngele compatrioţilor noştri. **20.** Mult timp le-a trebuit strămoşilor pînă să piară din rădăcină ceea ce le aducea suferinţe. A fost înfrîntă Cartagina prin războaie grele şi îndelungate, dar acel vestit general[40]

https://biblioteca-digitala.ro

s-a temut s-o lase în viață după victorie. Scipio a distrus din temelie Numantia după un asediu îndelungat și plin de primejdii. Roma a dărîmat Fidenae, ca să nu-i devină rivală în domnie, iar pe falisci și pe veienți i-a desființat definitiv, încît trebuie să apelăm la vechi documente ca să putem crede că au existat vreodată aceste popoare. **21.** Astfel de învățăminte ne-au lăsat cei vechi; rămîne ca, învingîndu-și dorința de jaf, care adesea a fost o capcană pentru ostașul roman, fiecare să meargă încolonat alături de tovarășii săi, iar cînd va ajunge la luptă să-și urmeze steagul unității, știind că, dacă va rămîne în urmă dușmanii îi vor tăia picioarele și nu mă tem decît de înșelăciunile și cursele lor viclene. **22.** Promit tuturor că, după ce toate aceste operațiuni vor fi terminate cu bine, mă voi supune judecății voastre supreme, dacă va cere cineva, pentru tot ce am făcut bine sau rău, lăsînd la o parte orice prerogativă a principilor care socotesc că, în virtutea autorității pe care le-o dă puterea, este drept tot ceea ce au spus sau au hotărît ei. **23.** De aceea, vă rog întăriți-vă de pe acum sufletește, înălțați-vă inimile, doriți-vă tot ce e frumos și bun, gîndindu-vă că aveți aceeași soartă cu mine, că trebuie să înfruntăm toate greutățile care ne vor ieși în cale, convinși fiind că dreptatea aduce victoria".

24. Cuvîntarea încheindu-se cu acest final foarte cald, ostașii proslăveau pe conducător, arătau mari speranțe în succes și, cu scuturile ridicate, strigau că nu există pentru ei nimic greu sau primejdios cu un împărat care-și poruncește mai mult sieși efort decît lor. **25.** Mai ales unitățile gallice își manifestau entuziasmul, amintindu-și de cîte ori, sub conducerea lui, care era întotdeauna prezent printre ei, au văzut pe unele neamuri căzînd, pe altele supunîndu-se.

6 **1.** Ajuns aici cu povestirea evenimentelor, va trebui ca, printr-o sumară digresiune, să vorbesc despre așezarea geografică a Persiei, subiect de preocupare pentru mulți scriitori, dintre care foarte puțini și foarte cu greu au spus adevărul. Iar dacă descrierea va fi ceva mai lun-

https://biblioteca-digitala.ro

gă, va contribui la îmbogăţirea cunoştinţelor. Căci fiecare, urmărind o prea mare conciziune, caută mai mult să treacă cu vederea ceva, dacă poate, decît să explice.

2. Acest regat, altădată mic şi neînsemnat, a avut înainte multe nume, din cauze pe care adesea le-am arătat. După moartea lui Alexandru cel Mare la Babylon, perşii au luat numele de parţi de la Arsaces[41], un om de origine obscură, în tinereţe căpetenie de tîlhari, dar ridicat încetul cu încetul, prin schimbarea ocupaţiilor în contextul unor împrejurări favorabile. **3.** După multe fapte de ispravă repurtate cu glorie şi vitejie, învingînd pe succesorul lui Alexandru cel Mare, Nicator Seleucus, care-şi căpătase acest nume prin mulţimea victoriilor şi alungînd garnizoanele macedonene, a ocupat el însuşi domnia şi a condus cu blîndeţe pe supuşi. **4.** În sfîrşit, după ce a cucerit toate popoarele vecine, fie cu forţa, fie inspirîndule teamă sau simpatie pentru spiritul său de dreptate, şi după ce a umplut Persia de cetăţi şi fortificaţii, făcînd-o să se teamă de ea cei de care înainte se temea ea, a murit de moarte bună la o vîrstă nu prea înaintată şi el cel dintîi a fost trecut în rîndul astrelor la propunerea tuturor, nobili şi popor, care, după ritualul şi credinţa lor, l-au apoteozat. **5.** De atunci şi pînă acum îngîmfaţii regi ai acestui neam se împăunează cu numele de fraţi ai soarelui şi ai lunei. Şi, după cum denumirea de Augustus este dorită şi plăcută împăraţilor noştri, tot aşa regilor parţi, înainte dispreţuiţi sau necunoscuţi, numele lui Arsaces le-a fost de fericit augur, aducîndu-le glorie şi demnitate. **6.** De aceea îl venerează şi-l adoră ca pe o divinitate, pînă într-atît cinstindu-l din generaţie în generaţie, încît şi în vremea noastră în ocuparea domniei are întîietate cel care e din neamul arsacizilor şi în orice neînţelegeri dintre cetăţeni, care la ei sînt destul de frecvente, se fereşte cineva ca de un sacrilegiu să ridice mîna asupra unui arsacid, fie că acesta are vreo demnitate publică, fie că e un simplu particular.

7. Este ştiut că acest neam[42], ocupînd cu forţa multe alte popoare, şi-a întins domnia pînă la Propontida şi pînă în Thracia, dar că, din trufia conducătorilor ambiţioşi,

https://biblioteca-digitala.ro

care invadau ţinuturi întinse, a avut şi înfrîngeri foarte grele, ajungînd să-şi micşoreze teritoriul. Mai întîi Cyrus, trecînd cu o mulţime fabuloasă strîmtoarea Bosforului, a fost nimicit de Tomyris, regina sciţilor, aprigă răzbunătoare a fiilor ei. **8.** Apoi Darius, şi după el Xerxes, care a schimbat aşezarea firească a lucrurilor[43] atacînd Grecia, abia au scăpat cu viaţă, după ce şi-au pierdut toate oştile pe mare şi pe uscat. Nu mai vorbesc despre războaiele lui Alexandru şi despre testamentul prin care toate neamurile erau lăsate în stăpînirea unui singur succesor[44].

9. De-a lungul veacurilor, şi cînd statul roman a fost condus de consuli, şi după aceea, cînd republica a intrat în puterea cezarilor, acele neamuri au avut războaie cu noi, uneori cu rezultate nedecise, alteori fiind învinse, iar cîteodată ieşind învingătoare.

10. Acum voi vorbi pe scurt, în măsura necesităţii, despre aşezarea geografică a Persiei. Aceste regiuni foarte întinse în lung şi-n lat din orice parte înconjoară marea Persică[45] brăzdată de corăbii şi plină de insule. Intrarea în această mare este atît de îngustă, încît de pe promontoriul Harmozon al Carmaniei se vede foarte bine celălalt promontoriu din partea opusă, pe care locuitorii îl numesc Maces. **11.** Trecînd de această strîmtoare, întinderea de apă se lăţeşte foarte mult şi este navigabilă pînă la oraşul Teredon[46], unde Eufratul, după atîta clocot al valurilor, se varsă în mare. Tot litoralul golfului are o lungime de douăzeci de mii de stadii[47] şi, bine amenajat pe tot circuitul, este populat de oraşe şi sate dese, traficul corăbiilor făcînd circulaţia foarte uşoară între ele. **12.** Trecîndu-se din golful Persic prin strîmtoarea mai înainte arătată, se ajunge în partea de răsărit la golful Carmaniei[48], iar în cea de sud, după o lungă distanţă, la golful numit Cantichus. Nu departe spre apus este un alt golf, numit Chalites. După mai multe insule, dintre care puţine sînt cunoscute, se întinde Oceanul Indian, care cel dintîi primeşte razele fierbinţi ale soarelui, el însuşi devenind foarte cald. **13.** După cum arată geografii hotarele Persiei, ele sînt acestea. În partea de nord are

https://biblioteca-digitala.ro

ca vecini Marea Caspică, ţara cadusienilor[49], numeroase neamuri scitice şi arimaspii, nişte oameni cu un singur ochi şi sălbatici. În partea de apus se găsesc Armenia[50], muntele Nifates, albanii asiatici, Marea Roşie şi arabii sceniţi, pe care posteritatea i-a numit saraceni. În partea de sud domină Mesopotamia[51] iar spre răsărit se întinde pînă la fluviul Gange care, străbătînd ţara inzilor, se varsă în marea de sud.

14. Cele mai însemnate regiuni[52] din toată Persia sînt cele pe care le conduc vitacşii, adică şefii cavaleriei, precum şi regii şi satrapii, căci e greu şi de prisos a le cita şi pe celelalte foarte multe şi foarte mici: Assyria, Susiana, Media, Persis, Parthia, Carmania Mare, Hyrcania, Margiana, Bactriana, Sogdiana, Saca, Scythia sub muntele Imaus şi dincolo de acelaşi munte, Serica, Aria, Paropanisada, Drangiana, Arachosia şi Gedrosia.

15. Între acestea, vecină cu noi este Assyria, cea mai importantă prin întinderea geografică, numărul populaţiei şi belşugul alimentelor de tot felul. Odinioară împărţită într-o mulţime de populaţii şi districte cu diferite denumiri, acum este unificată sub numele de Assyria. Pe lîngă abundenţa de fructe şi cereale, există aci şi bitum, în apropierea lacului numit Sosingites[53], în albia căruia este înghiţit Tigrul, acest fluviu continuîndu-şi pe o mare distanţă drumul subteran, pînă ce apare iarăşi la suprafaţă. **16.** Se găseşte şi naphtha, un fel de smoală vîscoasă, ea însăşi asemenea bitumului. Pe această materie dacă se aşază o pasăre, oricît de mică, e sortită pieirii, fiindcă i se înfundă picioarele în smoală şi nu mai poate zbura. Cînd începe să ardă acest fel de materie lichidă nu se poate stinge decît cu ţărînă, căci altă născocire mintea omenească n-a găsit pentru aceasta.

17. Tot în aceste ţinuturi există o crăpătură de pămînt prin care ies nişte gaze aducătoare de moarte, astfel că orice vieţuitoare care se apropie de acest loc piere asfixiată. Această miasmă, ieşind din adîncul unui puţ, se ridică în sus şi nu se răspîndeşte prea departe, căci altfel ar face nelocuibile ţinuturile din jur prin toxicitatea ei. **18.** O asemenea deschizătură se vedea, precum

https://biblioteca-digitala.ro

afirmă unii autori, şi la Hierapolis[54] în Phrygia. Emanînd de acolo la fel un gaz toxic cu un miros insuportabil ucidea orice fiinţă din apropiere, în afară doar de eunuci. Cauza acestui fenomen las pe fizicieni s-o găsească şi s-o explice. **19.** Şi lîngă templul lui Jupiter Asbamaeul[55] din Cappadocia, unde se spune că s-a născut acel mare filozof Apollonius, în apropiere de Tyana, se vede ieşind dintr-un loc mlăştinos un izvor care, deşi primeşte multă apă, o resoarbe şi niciodată nu dă peste margini.

20. În interiorul aceluiaşi ţinut este Adiabena, numită în timpurile vechi Assyria, dar ajunsă în vremea noastră cu alt nume prin aceea că este aşezată între fluviile navigabile Ona şi Tigru, care niciodată n-au putut fi trecute prin vad în acea regiune; în greceşte a trece spunem diabenin şi cei vechi aşa explică numele. **21.** Dar noi ştim că în aceste ţinuturi curg două rîuri: Diabas şi Adiabas, pe care le-am şi trecut pe poduri de vase şi se înţelege că de aci vine numele de Adiabena. Aşa au primit numele unor fluvii mari ţări ca: Egipt, cum ne încredinţează Homer, India şi Euphratensis, înainte Commagene. De asemenea, îşi au numele Hiberia, acum Hispania, de la Hebru, şi provincia Baetica de la rîul conuscut Baetis.

22. În Adiabena există oraşele: Ninus[56], care odinioară stăpînea tot regatul Persiei, numele amintind de foarte puternicul rege Ninus, soţul Semiramidei, Ecbatana, Arbela şi Gaugamela, unde Alexandru, după un război cu multe lupte grele, a înfrînt definitiv pe Darius.

23. În întreaga Assyrie sînt multe oraşe, printre care mai însemnate Apamea[57], numită şi Mesene, Teredon, Apollonia, Vologessia şi altele asemenea acestora. Însă cele mai frumoase şi mai cunoscute sînt trei: Babylon[58], ale cărui ziduri Semiramida le-a construit din bitum, — cetatea a fost întemeiată de străvechiul rege Belus —, Ctesiphon, pe care l-a întemeiat în timpurile vechi Vardanes, iar după aceea regele Pacorus l-a mărit şi l-a înconjurat cu ziduri, dîndu-i nume grecesc şi făcîndu-l un oraş splendid, şi, în sfîrşit, Seleucia, operă ambiţioasă a lui Nicator Seleucus. **24.** După cucerirea acestui oraş de către generalii lui Verus Caesar[59], cum am arătat înainte, statuia lui

https://biblioteca-digitala.ro

Apollo Comaeus a fost luată din templul ei, dusă la Roma și așezată de preoți în templul lui Apollo Palatinul. Se spune că, după ce statuia a fost scoasă din templu și orașului i s-a dat foc, soldații, cotrobăind prin locașul sfînt în căutare de lucruri prețioase, au dat peste o ușiță mică pe care au deschis-o, dar din acel colț tainic, care fusese zăvorît datorită științei chaldeene, au ieșit primele elemente ale molimei, care răspîndindu-se cu furie, pe vremea lui Verus și a lui Marcus Antoninus, a secerat o mulțime de vieți omenești, pornind din însești ținuturile Persiei și ajungînd pînă la Rhin și pînă în Gallia.

25. Aici în apropiere este țara chaldeenilor[60], leagăn al filozofiei vechi și, precum amintesc chiar locuitorii, ținut în care a strălucit arta profeției. În Chaldeea, pe lîngă rîurile mai mari, pe care le-am pomenit mai înainte, curg Marses, Fluviul regal și Eufratul, cel mai mare dintre toate. Acesta are trei brațe, toate trei navigabile, care formează insule și udă, prin niște canale construite de mîna omului, ogoarele locuitorilor, fiindu-le proprii pentru plug și pentru creșterea pomilor.

26. Unită cu aceste ținuturi este Susiana[61], cu puține orașe între care se pot cita: Susa, adesea reședință regală, Arsiana, Sele și Aracha; celelalte sînt mici și puțin cunoscute. În schimb, rîuri curg multe prin aceste locuri și mai însemnate sînt: Oroates, Harax și Mosaeus, care despart Marea Caspică de cea Roșie, formînd o mulțime de lacuri.

27. În partea stîngă, vecină cu Marea Hyrcaniană[62], se întinde Media[63], care înainte de domnia lui Cyrus cel Bătrîn și de ridicarea Persiei, spun istoricii, a fost regina întregii Asii. Învingînd pe assyrieni, le-a ocupat, după dreptul războiului, o mare parte din teritoriu căreia i-a pus numele de Agropatena. **28.** Neam războinic și temut după parți, aceștia fiind singurii care-i învinge, ocupă un teritoriu în formă de patrat. Toți locuitorii acestei țări au suprafețe de pămînt întinse, lîngă munți foarte înalți, între care sînt de citat Zagrus, Orontes și Iasonius. **29.** Cei ce locuiesc în partea occidentală a înaltului munte Coronus posedă ogoare foarte fertile, cereale și podgorii, care-i fac foarte bogați, căci pămîntul e gras și udat din

https://biblioteca-digitala.ro

belşug de rîuri şi izvoare. **30.** Sînt la ei şi pajişti verzi pentru păşunat, unde se cresc cai de rasă nobilă, numiţi nesei[64], care (cum ne informează scriitorii vechi şi cum am văzut şi eu) duc cu mare repeziciune pe bărbaţi în lupte. **31.** Şi partea aceasta, ca toată Media, abundă în cetăţi şi în sate care seamănă cu oraşele, ca şi în mulţimea de locuitori, fiind, ca să nu spun mai mult, un foarte bogat ţinut de reşedinţă regală.

32. În aceste locuri sînt şi ogoarele fertile ale magilor, despre secta şi ştiinţa cărora, fiindcă am ajuns aci, se cuvine să spun cîteva cuvinte. Magia, după însemnatele opinii ale marelui Plato, numită mistic hagistia, este cultul divinităţii în forma cea mai pură şi ştiinţa acesteia a fost îmbogăţită în secolele trecute de către Zoroaster, din Bactriana, iniţiat în tainele chaldeilor, şi apoi de prea înţeleptul rege Hystaspes, tatăl lui Darius. **33.** Acest Hystaspes, pătrunzînd cu curaj în regiunile îndepărtate ale Indiei de Sus, a ajuns într-un loc plin de păduri şi singuratic, în tăcerea şi liniştea căruia meditează spiritele înalte ale brachmanilor. Învăţînd de la ei despre mişcările universului şi ale stelelor şi iniţiindu-se în riturile sfinte sub forma lor pură, din cunoştinţele pe care şi le-a putut însuşi pe unele le-a împărtăşit magilor, care la rîndul lor, le transmit din tată-n fiu posterităţii, împreună cu cunoştinţele despre prevestirea viitorului. **34.** De la el, de-a lungul secolelor pînă în vremea noastră, se consacră cultului zeilor numai anumite familii. Şi se zice, dacă e bine să credem, că ei păzesc să nu se stingă niciodată un foc căzut din cer, spunînd că din el o porţiune mică a mers odinioară înaintea regilor asiatici, pentru a le aduce succes în lupte. **35.** La început numărul acestora era mic şi regii persani îi foloseau la îndeplinirea cultului divin, considerîndu-se un sacrilegiu apropierea de altar sau jertfirea unui animal fără rugăciunile şi libaţiile magului. Dar încetul cu încetul s-au înmulţit şi au devenit o gintă cu numele ei propriu, locuind în centre neîntărite de ziduri, dar avînd legi proprii şi fiind respectaţi ca slujitori ai religiei. **36.** Cărţile vechi amintesc că din seminţia magilor, după moartea lui Camby-

https://biblioteca-digitala.ro

ses[65], au fost şapte regi în Persia şi că dinastia lor a fost curmată de răscoala lui Darius, căruia i-a fost sortit începutul domniei prin nechezatul unui cal.

37. În această regiune se pregăteşte uleiul de Media şi o săgeată unsă cu acest ulei, dacă este aruncată uşor cu arcul — căci aruncarea rapidă o stinge — arde orice atinge, iar dacă cineva vrea s-o stingă cu apă o aprinde mai tare, neexistînd alt mijloc pentru aceasta, decît să se arunce nisip pe ea. **38.** Se pregăteşte astfel: se ia, de către cei specializaţi în aceasta, ulei obişnuit, se pune în el o anumită iarbă, se lasă un timp şi apoi se amestecă cu materia de extracţie naturală, care la perşi, cum am spus, se numeşte naphtha.

39. Pe aceste locuri se găsesc răspîndite multe oraşe, în fruntea cărora stau Zombis[66], Patigran şi Gazaca, dar renumite prin avuţii şi prin mărimea zidurilor sînt: Heraclia, Arsacia, Europos, Cyropolis şi Ecbatana, aşezate sub muntele Iasonius, în ţara syromedilor. **40.** Regiunile sînt udate de multe rîuri, dintre care cele mai mari sînt: Choaspes[67], Gyndes, Amardus, Charinda, Cambyses şi Cyrus. Acestuia din urmă, care are o vale largă şi frumoasă, bunul rege Cyrus cel Bătrîn, pe cînd pornea cu război împotriva sciţilor, i-a schimbat numele vechi cu cel nou, fiindcă este mare, precum şi regele era temut, şi, ca acesta, impetuos, pînă se varsă în Marea Caspică.

41. Spre sud, pînă la mare, se întinde vechea Persis, cu pămînt bun pentru agricultură, cu palmieri şi cu multe rîuri, care se varsă în golful despre care am vorbit. Dintre ele cele mai mari sînt: Batradites[68], Rogomanius, Brisoana şi Bagrada. **42.** Oraşe mai cunoscute are numai în interior; cele de pe malul mării, — nu se ştie din ce motive, — sînt puţine şi neînsemnate. Între cele dintîi sînt: vestitul Persepolis[69], Ardea, Habroatis şi Tragonice. Iar insule se văd numai trei: Tabiana, Fara şi Alexandria.

43. În partea de nord sînt parţii, care ocupă un teritoriu acoperit de zăpezi şi îngheţuri, străbătut de Choatres, singurul rîu mai important. Au în schimb mai multe oraşe cunoscute: Oenunia[70], Moesia, Charax, Apamea, Artacana şi Hecatonpylos. De la acest din urmă oraş, pe

https://biblioteca-digitala.ro

lîngă litoral pînă la porţile Mării Caspice, sînt o mie patruzeci de stadii[71]. **44.** Locuitorii sînt războinici şi fioroşi; le plac atît de mult luptele şi războaiele, încît este socotit cel mai fericit dintre toţi cel ce şi-a dat duhul pe cîmpul de luptă, iar dacă-şi termină cineva viaţa prin moarte obişnuită este ocărît ca un laş şi ca un mişel.

45. La sud-est de aceştia se găsesc Arabii fericiţi[72], numiţi astfel fiindcă ţara lor este bogată în cereale, turme, palmieri şi plante aromatice sau din care se extrag diferite parfumuri. Este cuprinsă între Marea Roşie la dreapta şi Golful Persic la stînga, ambele mări aducînd prosperitate locuitorilor. **46.** Are multe staţiuni maritime şi porturi liniştite, tîrguri dese, mari şi elegante clădiri de reşedinţă regală, izvoare termale foarte indicate pentru tratamente medicale, o mare mulţime de rîuri şi fluvii şi un aer foarte plăcut, încît nimic nu le lipseşte vizitatorilor ca să se simtă foarte fericiţi. **47.** Şi deşi abundă în localităţi interioare şi maritime, cîmpii şi văi mănoase, totuşi are puţine oraşe cu adevărat mari şi acestea sînt: Geapolis[73], Nascon, Baraba şi de asemenea Nagara, Maefe, Tafra şi Dioscurida. În schimb se văd multe insule în ambele mări, nu departe de ţărm, pe care nu e nevoie să le enumăr. Totuşi se remarcă între ele Turgana, în care se spune că există un mare templu al lui Serapis.

48. Dincolo de hotarele acestei provincii se întinde Carmania mare pînă la Marea Indică, cu munţi înalţi, bogată în arbori fructiferi şi în turme, dar cu mult mai neînsemnată şi mai mică decît Arabia. Are şi ea totuşi multe rîuri şi o abundentă vegetaţie. **49.** Între rîuri, mai cunoscute sînt Sagareus[74], Saganis şi Hydriacus. Are şi oraşe puţine, dar frumoase şi cu viaţă îmbelşugată. Între ele se disting Carmana, care e metropolă, Portospana, Alexandria şi Hermupolis.

50. Mai înăuntru se găseşte Hyrcania[75], lîngă marea cu acelaşi nume. În această provincie pămîntul este sărac şi seminţele nu încolţesc, din care cauză agricultura este foarte puţin dezvoltată; în schimb, mulţi oameni trăiesc din vînat, căci se găsesc aci cu prisosinţă tot felul

https://biblioteca-digitala.ro

de animale. Tigri sînt cu miile, ca şi alte fiare sălbatice, despre care îmi amintesc că am spus mai înainte prin ce procedee se prind. **51.** Totuşi plugul nu e necunoscut, căci se găsesc şi părţi în care pămîntul este roditor, bun pentru semănături. Nu lipsesc nici pomii fructiferi acolo unde se pot cultiva, dar cei mai mulţi locuitori trăiesc din comerţul pe mare. **52.** Sînt aci două rîuri cu nume mai cunoscute: Oxus[76] şi Maxera, pe care le traversează adesea înot tigri împinşi de foame, devastînd pe neaşteptate ţinuturile vecine. Au şi municipii mai mici, dar şi oraşe mari, între care două maritime: Socanda şi Saramanna, iar în interior Asmurna, Sale şi Hyrcana, acesta mai cunoscut decît celelalte.

53. Mai departe, spre nord, se spune că locuiesc abii[77], un neam foarte religios, care de obicei dispreţuiesc tot ce e muritor şi pe care, precum se exprimă poetic Homer, îi priveşte Jupiter de pe muntele Ida.

54. Vecini cu hyrcanienii sînt margianii[78], înconjuraţi complet de coline înalte şi de aceea fără acces la mare. Deşi pămîntul lor, din cauza lipsei de apă, e în cea mai mare parte un deşert, au totuşi cîteva oraşe, dintre care mai cunoscute Iasonion, Antiochia şi Nisea.

55. Foarte aproape de margiani sînt bactrianii, neam războinic înainte şi foarte viteaz, întotdeauna duşmani ai Persiei, regii lor fiind multă vreme temuţi chiar de Arsaces, pînă ce Persia a cucerit toate populaţiile din jur şi le-a dat numele ei. **56.** Multe părţi ale Bactrianei sînt, ca şi Margiana, departe de malurile mării, dar cu pămînt fertil, iar vitele, găsind păşunat bun şi la cîmp şi la munte, în aceste părţi cresc mari şi puternice. Dovadă sînt cămilele aduse de aici de către Mithridates şi văzute pentru prima dată de romani în asediul Cyzicului[79]. **57.** Bactrianei i se supun multe neamuri, dintre care mai importanţi sînt tocharii[80]. Şi, la fel ca Italia, este brăzdată de multe rîuri, dintre care Artamis[81] şi Zariaspes, unite între ele; de asemenea, Ochus şi Orgomanes, întovărăşite şi între ele şi cu alte rîuri, măresc apele marelui Oxus. **58.** Sînt aci şi oraşe, pe care le udă diverse rîuri, şi mai însemnate dintre ele sînt: Chatracharta, Alicodra, Astatia,

https://biblioteca-digitala.ro

Menapila şi Bactra însăşi, capitală, de la care vine numele neamului şi al provinciei.

59. La picioarele munţilor... începe Sogdiana[82], prin care curg rîurile navigabile Araxates şi Dymas. Acestea, curgînd vijelios printre munţi şi prin văi adînci, ajung în cîmpie şi formează lacul foarte întins în lungime şi-n lăţime numit Oxia. Între alte oraşe, mai cunoscute sînt în această provincie Alexandria, Cyreschata şi metropola Drepsa.

60. Vecini cu sogdianii sînt sacii[83], neam înapoiat, pentru că locuiesc în ţinuturi aride, proprii numai pentru creşterea vitelor, şi de aceea fără oraşe. În aceste ţinuturi se înalţă munţii Ascanimia şi Comedus, în apropierea cărora este o localitate numită Turnul de piatră, de unde începe un drum foarte lung pînă la seri, folosit de negustori pentru transportul de mărfuri.

61. Pe văile şi povîrnişurile munţilor Imaus şi Apurios locuiesc înlăuntrul hotarelor persane diferite populaţii scitice, mărginite de sarmaţii asiatici şi întinzîndu-se pînă la îndepărtatele ţinuturi ale halanilor. Trăind retraşi şi plăcîndu-le singurătatea, sînt răspîndiţi pe un teritoriu întins şi sînt deprinşi cu un trai simplu şi sărăcăcios. Acest ţinut este locuit şi de alte neamuri pe care, grăbit să trec la alte lucruri, nu socotesc necesar să le mai numesc. **62.** Trebuie totuşi ştiut că între aceste naţionalităţi aproape inaccesibile din cauza ferocităţii lor, există şi unele blînde şi pioase, cum sînt iaxarţii şi galactofagii, de care aminteşte poetul Homer în acest stih:

„Galactofagii şi abienii sînt oamenii cei mai drepţi".

63. În aceste ţinuturi, între multele rîuri care se varsă în altele, sau în mare, cele mai însemnate sînt: Rhymmus[84], care e foarte cunoscut, Iaxartes şi Daicus. Iar oraşe se cunosc doar trei: Aspabota, Chauriana şi Saga.

64. Dincolo de cele două Sciţii[85], în partea de răsărit, un zid înalt înconjoară ca pe un cerc pe seri[86], cunoscuţi prin bogăţia şi întinderea regiunilor. La apus se mărginesc cu sciţii, la nord-est hotarele li se pierd în ţinuturile pustii şi îngheţate, iar spre sud se întind pînă în India şi pînă la Gange. Munţii de aici sînt: Anniba, Naza-

https://biblioteca-digitala.ro

vicium, Asmira, Emodus şi Opurocorra. **65.** Două rîuri mari, Oechartis şi Bautis, străbat platoul cuprins între munţi, încetinindu-şi mersul în cîmpia foarte întinsă. Natura solului este diferită: aci cîmp, în altă parte dealuri sau munţi. De aceea abundă în cereale, turme şi pomi. **66.** Pămînturile foarte roditoare sînt locuite de diferite neamuri. Dintre acestea antropofagii, anibii, sizygii şi chardii sînt expuşi crivăţului şi frigului din nord. În răsărit sînt rabannii, asmirii şi essedonii, aceştia din urmă fiind cei mai remarcabili dintre toţi. În apus trăiesc athagorii şi aspacarii, iar în munţii din sud baetii. Oraşe sînt puţine, dar mari şi bogate, între care cele mai frumoase şi mai cunoscute se pot cita Essedon, Asparata şi Sera. **67.** Serii duc o viaţă liniştită, fără arme şi fără războaie. Fiind oameni paşnici şi potoliţi, le place tihna şi nu fac rău nici unui vecin. Temperatura la ei este plăcută şi sănătoasă, aerul curat, vînturile bat lin. Au păduri din abundenţă, deşi nu prea dese. Înmoaie în apă gogoşi de mătase[86a] pe care le culeg de pe frunzele arborilor, trag de pe ele fire foarte subţiri pe care le torc şi fac din aceste fire pînza de mătase, înainte pentru uzul nobililor, dar acum profitînd de ea toţi, fără deosebire. **68.** Sînt foarte cumpătaţi şi înţelepţi, ferindu-se de adunări gălăgioase. Iar cînd trec fluviul negustori să cumpere de la ei mătase sau alte produse n-au nici un schimb de cuvinte, ci numai din ochi se înţeleg cu aceştia asupra preţurilor. Sînt aşa de puţin pretenţioşi, încît nu cumpără nimic din import.

69. La nord de seri trăiesc arianii[87], al căror teritoriu este udat de rîul Arias, prielnic navigaţiei şi formînd un lac mare cu acelaşi nume. În Aria sînt multe oraşe, între care foarte cunoscute se citează Vitaxa, Sarmatina, Sotira, Nisibis şi Alexandria, de unde pînă la Marea Caspică distanţa pentru navigator este de o mie cinci sute de stadii.

70. Vecini cu aceştia sînt paropanisazii[88], al căror teritoriu se întinde la răsărit pînă la hotarul cu India, iar la apus pînă în Caucaz, ocupînd şi o parte din munţi. Gordomaris este singurul fluviu mai mare care udă aces-

https://biblioteca-digitala.ro

ce ținuturi și care vine din Bactria. Au și cîteva orașe, dintre care mai renumite sînt: Agazaca, Naulibus și Ortospana, de unde navigînd pe mare pe lîngă țărm pînă la hotarele Mediei, foarte apropiate de Porțile Caspice, se parcurge o distanță de două mii două sute de stadii.

71. În continuare cu cei arătați mai înainte sînt drangianii[89], care locuiesc în ținuturi muntoase și pe unde trece rîul Arabius, numit astfel fiindcă izvorăște din Arabia. Între alte localități cu care ei se mîndresc, sînt de menționat Prophthasia și Ariaspe, orașe mari și frumoase.

72. Opusă acesteia și în partea dreaptă a Indiei se vede Arachosia[90] udată de un rîu care, izvorînd din apropierea Indului, cel mai mare dintre fluvii, de unde și numele de India, deși cu mult mai mic decît acesta, formează lacul numit Arachotoscrene. Orașe mai importante sînt aici Alexandria, Arbaca și Choaspa.

73. Iar în partea cea mai de sud a Persiei este Gedrosia[91], la dreapta învecinîndu-se cu India și avînd un singur rîu mai mare, cu numele de Artabius. Aci sfîrșesc munții Arbitani, de la poalele cărora pornesc mulți afluenți ai Indului, mai puțin cunoscuți ca nume. Și în această regiune se găsesc orașe vestite, în afară de insule, dar Ratira și Gynaecon sînt socotite cele mai însemnate.

74. Așadar, ca să nu ne depărtăm și mai mult de povestirea faptelor arătînd amănunțit regiunile Persiei și ținuturile ei maritime, este suficient să se spună că de la munții Caspici spre nord pînă la strîmtorile amintite marea are o întindere de nouă mii de stadii[92], iar spre sud de la gurile fluviului Nil pînă la hotarele Carmaniei patrusprezece mii de stadii.

75. Înlăuntrul acestor neamuri, multe și diferite, există deosebiri și între oameni ca și între locuri. Dar, ca să le descriem la toți, luați în general, înfățișarea și obiceiurile, aproape toți au corpul subțire, fața oacheșă sau palidă, ochii căprui, privirea energică, sprîncenele curbate și unite, barba frumoasă, părul mare și zburlit. Toți poartă săbii chiar la ospețe și sărbători, obicei care era și la greci, și pe care, după mărturia marelui istoric Thucy-

https://biblioteca-digitala.ro

dides[93], cei dintîi l-au părăsit atenienii. **76.** Neînfrînați în plăcerile Venerei, abia se mulțumesc cu mulțimea de prietene; în schimb nu cunosc pederastia. Fiecare după mijloacele sale materiale are mai puține sau mai multe soții, de unde și dragostea față de ele este slabă. Ca de ciumă se feresc de ospețe bogate, evită luxul, dar mai ales excesul de băutură. **77.** În afară de mesele regale[94] n-au ore fixe pentru prînz, foamea le este ceasornic și se mulțumesc cu ce se găsește, fără să mănînce cineva mai mult decît trebuie. **78.** Este uimitor cît sînt de stăpîniți și de prudenți cînd trec printre grădini sau vii într-o țară inamică: nu se ating de nimic de teamă să nu fie otrăviți sau fermecați. **79.** În general nu se vede pers urinînd din picioare, sau măcar ducîndu-se să-și facă nevoile, atît de scrupuloși sînt în observarea regulilor ce țin de pudoare. **80.** Merg încet și-și mișcă molatic capul, de parcă ar fi efeminați, deși sînt războinici foarte primejdioși. Dar sînt înfricoșători în lupta de la distanță mai mult prin iscusința, decît prin puterea lor. Spun o mulțime de vorbe goale, pentru a părea extraordinari și fioroși. Fanfaroni, severi și chiar răi, amenințători la fel în succese ca și în insuccese, trufași, cruzi, cu putere de viață și de moarte asupra sclavilor, vindicativi față de plebeii obscuri, în stare să ia pielea, total sau parțial, de pe un om viu, și nu permit sclavului care-i servește la masă să vorbească, să caște sau să scuipe; astfel, după ce s-au așternut pieile pentru așezarea la masă[95], cei ce servesc nici buzele nu trebuie să și le miște. **81.** Legile la ei sînt peste măsură de drastice; depășesc orice severitate mai ales cele împotriva ingratitudinii și dezertării; altele merg pînă acolo cu sălbăticia, încît o familie întreagă poate pieri din vina unuia singur. **82.** Ca judecători sînt numiți însă oameni integri și cu experiență, care n-au nevoie de sfatul altora. Ei rîd de practica noastră care așază uneori în spatele magistraților ignoranți pe alții cu talent la vorbire și cunoscători în știința dreptului. Procedeul ca noul judecător să fie obligat a ședea pe pielea unui judecător condamnat pentru incorectitudine[96] sau este o născocire

https://biblioteca-digitala.ro

mincinoasă, sau a încetat de mult să se mai practice. 83. Prin ştiinţa şi disciplina militară, ca şi prin exerciţii continue în domeniul vieţii de cazarmă şi al mînuirii armamentului, multe împrumutate de la noi, ei sînt temuţi chiar de către armatele cele mai mari. Au încredere în cavalerie, în care se înrolează şi se pregăteşte temeinic toată floarea nobilimii. Căci infanteriştii, îmbrăcaţi ca nişte gladiatori, îndeplinesc servicii auxiliare, mulţime care execută întotdeauna poruncile, ca şi cum ar fi condamnată la o veşnică sclavie, neîncurajată nici prin soldă, nici prin daruri. Această naţie ar fi pus sub jug multe alte neamuri, pe lîngă cele pe care le-a subjugat, aşa e de îndrăzneaţă şi de deprinsă cu luptele, dacă nu şi-ar istovi forţele în războaie civile şi externe. 84. Cei mai mulţi dintre ei se îmbracă din creştet pînă în tălpi cu haine de culori frapante, pe care le lasă desfăcute la piept şi în părţi, pentru a se răcori. Poartă brăţări şi coliere de aur, cu pietre preţioase, mai ales cu mărgăritare, pe care le au din belşug, obişnuiţi astfel după învingerea Lydiei şi a lui Croesus[97].

85. Rămîne să spun cîteva cuvinte despre formarea acestor pietre preţioase[98]. La inzi şi la perşi mărgăritarele se găsesc în puternice şi strălucitoare cochilii de mare, în care, se formează într-un anumit timp al anului, printr-un amestec de rouă. Deschizîndu-se des, ca şi cum ar dori o împreunare, stridiile primesc în interior o materie lichidă din umezeala lunară. Şi îngreunate astfel, nasc cîte două sau trei perle mici deodată, iar uneori cîte una singură, dar mai mare, care, de aceea, se numeşte uniune. 86. Indiciul că ele sînt de origine mai degrabă eterică decît marină, îl constituie faptul că picături din roua dimineţii introduse în stridii produc pietricele sclipitoare şi fin rotunjite, pe cînd din roua de seară se produc din contră cu forme neregulate, roşii şi uneori pătate. Hărţuite prea des de furtuni, stridiile sau nu nasc deloc perle, sau le nasc cu defecte, ori le avortează. 87. Prinderea lor este grea şi periculoasă, ceea ce le ridică preţul, fiindcă se feresc să se apropie de ţărmul mării, din

https://biblioteca-digitala.ro

cauza pescuitorilor, şi se ascund, cum presupun unii, pe lîngă stîncile inaccesibile, sau în peşterile în care nu intră decît cîinii de mare. 88. Se ştie că se formează un fel de perle şi în părţile mai retrase ale mării Britanice, dar nu de aceeaşi calitate.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXIV-A

1. Iulianus intră cu armata în Assyria, supune şi incendiază fortificaţia Anatha de pe Eufrat. 2. Împăratul atacă unele fortificaţii şi cetăţi, iar pe cele părăsite le incendiază; Pirisabora este supusă şi incendiată. 3. Iulianus Augustus după biruinţă promite soldaţilor cîte o sută de dinari pentru fiecare, dar fiindcă ei socotesc darul prea mic îi cheamă la ordine printr-o scurtă cuvîntare. 4. Cetatea Maozamalcha este cucerită şi distrusă de romani. 5. Romanii cuceresc şi incendiază o fortăreaţă cu o foarte puternică aşezare şi construcţie. 6. Iulianus, după ce ucide 2 500 de perşi, iar dintre ai săi cad abia 70, răsplăteşte pe mulţi cu coroane în faţa adunării. 7. Împăratul, renunţînd la asediul Ctesiphonului, dă nechibzuit ordin să fie arse toate corăbiile şi se retrage de pe fluviu. 8. Împăratul, fiindcă nu putea nici să facă vreun pod, nici să-şi reunească armata, se hotărăşte să se retragă prin Corduena.

1 **1.** După ce a constatat că moralul armatei este excelent, fiindcă toţi cu aceeaşi ardoare jurau pe numele divinităţii că principele este de neînvins, Iulianus, dorind să termine cît mai repede expediţia, a dat ordin ca înainte de revărsatul zorilor să se sune plecarea. A luat toate măsurile pe care le impuneau necesităţile războiului, plin de încredere a trecut călare pe la fiecare unitate pentru a o îmbărbăta şi, odată cu ziua, a intrat în ţinuturile assyrienilor. **2.** Conducător întărit cu pecetea experienţei şi a priceperii, temîndu-se să nu cadă în vreo cursă din necunoaşterea locurilor, a organizat înaintarea coloanelor în formă de patrat. Astfel, o mie cinci sute de cercetaşi pe flancuri şi în avangardă mergeau observînd cu atenţie să nu se producă vreun atac duşman pe neaşteptate. El însuşi la mijloc conducea grosul coloanei de

https://biblioteca-digitala.ro

infanteriști, care constituiau forța întregii armate. Pe dreapta înainta Nevitta cu cîteva legiuni de-a lungul fluviului Eufrat, iar pe stînga Arintheus și Hormisdas cu cavaleria în formații strînse pe teren deschis. Ariergarda era condusă de Dagalaifus și de Victor, iar în urma tuturor venea Secundinus, guvernator militar al Osdroenei. **3.** În afară de aceasta, ca să dea impresia dușmanului că armata e mai numeroasă, a mărit distanțele și intervalele între unități, ca și între convoaiele de transport, așa încît toată coloana, de la primii ostași și pînă la cei din urmă, avea o lungime de zece mile[1]. Această tactică se zice că a fost folosită cu multă iscusință de Pyrrhus[2], regele Epirului, adesea extinzînd sau strîngînd rîndurile în raport cu terenul, pentru ca să poată părea că ostașii sînt mai mulți sau mai puțini, după necesitate.

4. Căruțele cu transporturi de tot felul, ordonanțele și alte servicii necombatante erau încadrate între unități de-a lungul coloanei, pentru a nu fi capturate, cum se întîmplă adesea cînd nu se iau măsuri de protecție. Iar flota plutind pe Eufrat avea grijă să nu înainteze prea mult, dar nici să nu rămînă prea în urma coloanei din cauza coturilor fluviului.

5. După două zile de mers, am ajuns la cetatea Dura[3] pe Eufrat, care era părăsită. Se găseau în schimb în acele locuri turme de cerbi dintre care au fost culcați mulți la pămînt, unii cu săgeți, alții cu vîslele de la corăbii, constituind o masă îmbelșugată pentru ostași; cei mai mulți însă, sărind în rîu, obișnuiți să înoate, au trecut dincolo și și-au aflat scăparea în singurătățile ținutului.

6. Continuînd drumul, în seara zilei a patra de marș, comitele Lucillianus, la ordinul principelui, a îmbarcat o mie de ostași ușor înarmați și cu ei s-a dus să cucerească fortificația Anatha[4] care, ca multe altele, avea de jur împrejur apele Eufratului. Favorizate de întunericul nopții, corăbiile au împresurat insula și au fost ocupate poziții de luptă. **7.** Dar dimineața în zori, un locuitor din cetate, care ieșise să ia apă, cînd a văzut pe neașteptate ostași inamici, a început să țipe alarmînd pe apărătorii zidurilor. Împăratul, care dintr-un loc înalt urmărea cu

https://biblioteca-digitala.ro

privirea ce se petrecea pe insulă, a trecut imediat cu două corăbii rîul, urmat de altele care aduceau maşini de asediu. **8.** Apropiindu-se de ziduri, fiindcă-şi dădea seama că lupta nu poate avea loc fără dificultăţi serioase, a căutat să îndemne pe apărători cu cuvinte aci paşnice, aci aspre şi ameninţătoare, să se predea. Aceştia au cerut să ducă tratative cu ei Hormisdas, atraşi de promisiunile şi jurămintele acestuia că romanii se vor purta bine cu ei. **9.** În acest chip, mînînd înaintea lor un bou încoronat, care la ei este indiciu că vor pace, s-au supus şi au coborît toţi din cetate, care a fost fără întîrziere incendiată. Pusaeus[5], prefectul ei, a fost ridicat la gradul de tribun, iar după aceea a fost numit duce al Egiptului. Ceilalţi cu familiile şi avutul mobil, bucurîndu-se la fel de un tratament omenos, au fost transportaţi la Chalcis în Syria[6]. **10.** Între aceştia se găsea şi un fost soldat roman, care cu mulţi ani în urmă ajunsese pe teritoriul persan cu Maximianus[7]. Rămas bolnav în aceste ţinuturi şi fiind foarte tînăr, precum spunea, soarta a făcut să se căsătorească aci şi să aibă mai multe soţii, după obiceiul locului. Acum, bătrîn şi încărcat cu o familie numeroasă, se bucura că şi el a fost între cei care au predat cetatea şi că a ajuns la noi, dovedind cu martori că şi-a prezis o sută de ani şi că va fi înmormîntat pe pămînt roman. Puţin după aceea, cercetaşii saraceni au adus cîţiva captivi duşmani. Principele, foarte bucuros, i-a încărcat cu daruri şi i-a trimis să-şi continue misiunea.

11. A doua zi, însă, s-a petrecut ceva de rău augur. O vijelie puternică şi cu multe vîrtejuri a smuls acoperişurile caselor şi multe corturi au fost sfărîmate, viteza vîntului fiind atît de mare, încît soldaţii nu se puteau ţine pe picioare şi mulţi au fost trîntiţi la pămînt. În aceeaşi zi s-a întîmplat ceva şi mai grav. Rîul, revărsîndu-se deodată peste maluri, a răsturnat cîteva corăbii încărcate cu provizii, rupînd digurile de piatră construite pentru a conduce apa în canalele de irigaţii. Nu s-a putut afla dacă vreo mînă criminală sau puterea apei a făcut această distrugere.

https://biblioteca-digitala.ro

12. După ce am cucerit prima cetate şi i-am strămutat locuitorii, speranţa armatei în succesul operaţiilor a crescut. Sentimentele erau unanime şi se exprimau cu voce tare în favoarea principelui, pe care-l socoteau ocrotit de pronia cerească.

13. Dar fiindcă se afla în ţinuturi necunoscute, grija împăratului pentru surprize neplăcute nu-i era mai mică, temîndu-se de viclenia inamicilor şi de feluritele lor stratageme. De aceea, cînd în fruntea coloanei, cînd la mijloc, cu infanteria uşor înarmată cerceta tufişurile şi văile să nu cadă în vreo ambuscadă, oprind cu cuvinte amabile sau ameninţătoare incursiunile prea îndepărtate ale soldaţilor. **14.** A permis totuşi ca, după ce fiecare soldat îşi strîngea din abundenţă provizii, să fie incendiate, împreună cu hambarele şi colibele, ogoarele duşmane, bogate în tot felul de roade. În felul acesta viaţa duşmanilor luaţi prin surprindere era expusă unor lipsuri mari. **15.** Iar luptătorii noştri consumau hrana pe care şi-o procurau cu mîna lor, găsind alte mijloace de aprovizionare, veseli că au din belşug ce să mănînce şi să bea, ţinînd în rezervă alimentele depozitate în corăbii. **16.** Un soldat mai îndrăzneţ, ameţit de vin, trecînd pe malul celălalt fără să-l silească cineva, sub ochii noştri a fost prins de duşmani şi ucis.

2 **1.** În astfel de împrejurări am ajuns la o fortificaţie cu numele de Thilutha[8], aşezată în mijlocul fluviului pe o insulă cu un vîrf foarte înalt şi fortificat de puterea naturii ca de mîna omului. Cu vorbe bune, căci cu armele nu se putea ocupa fortificaţia, li s-a propus celor ce o apărau să se predea, dar ei au răspuns că acum n-a sosit momentul pentru aceasta şi că după ce romanii vor înainta în interiorul regatului şi-l vor cuceri, atunci vor urma şi ei soarta tuturor, supunîndu-se învingătorilor. **2.** Şi spunînd aceste cuvinte priveau nemişcaţi şi tăcuţi trecerea corăbiilor noastre mai departe, pe sub zidurile lor. Ajunşi la o altă fortificaţie, numită Achaiachala[9], apărată la fel de fluviu, pe o insulă greu accesibilă, am fost re-

https://biblioteca-digitala.ro

fuzați printr-un răspuns asemănător și am mers mai departe. A doua zi, am trecut pe lîngă altă fortificație, care fusese părăsită, fiindcă avea zidurile slabe, și am incendiat-o. **3.** Iar în următoarele două zile am parcurs două sute de stadii[10] și am ajuns la locul numit Baraxmalcha. Aici am trecut fluviul și, după un drum de șapte mile, am ocupat orașul Diacira, care era evacuat de locuitori, dar avea hambarele pline de grîu și de sare albă. În vîrful cetățuiei se vedea un templu. Cîteva femei găsite acolo au fost ucise și orașului i s-a dat foc. Trecînd apoi pe lîngă un izvor bogat în bitum, am ocupat cetatea Ozogardana[11], pe care la fel o părăsiseră locuitorii înspăimîntați de venirea armatei noastre. Aici se vedea tribuna principelui Traian. **4.** După ce și aceasta a fost arsă, s-au dat armatei două zile de odihnă. Aproape de sfîrșitul nopții următoare celei de a doua zi, Surenas[12], al doilea în demnitate la perși după rege, și șeful de trib al saracenilor assaniți cu numele de Malechus Podosaces, un faimos tîlhar care de multe ori a trecut în ținuturile noastre după jaf, au întins o cursă lui Hormisdas, căci nu se știe de unde aflaseră că acesta va ieși să facă o recunoaștere, dar le-a fost zădărnicită încercarea, fiindcă el n-a putut trece prin vad fluviul, care în partea aceea era îngust, dar foarte adînc. **5.** Iar la primele raze de lumină a zilei, cînd se putea vedea, au apărut, cu coifuri strălucitoare, și înspăimîntători prin îmbrăcămintea lor de fier, călăreții persani. Soldații noștri s-au repezit vitejește împotrivă-le, angajîndu-se în luptă cu tot elanul. Și deși arcurile erau mînuite cu puteri depline și strălucirea armelor mărea frica romanilor, totuși mînia și forțele acestora au făcut pe dușmani să nu poată arunca săgeți, fiindcă au fost împresurați de aproape cu scuturile. **6.** Însuflețită de aceste prime izbînzi, oastea a ajuns la satul Macepracta[13], unde se vedeau urme de ziduri pe jumătate distruse. Se spune că în timpurile de odinioară aceste ziduri erau foarte lungi și apărau Assyria de incursiunile externe. **7.** De aici, fluviul se desparte în două brațe, dintre care unul se răsfiră la rîndu-i în largi ca-

https://biblioteca-digitala.ro

nale ducînd apă în ţinuturile babilonice, pentru a fi de folos ogoarelor şi localităţilor din regiune, iar celălalt, numit Naarmalcha[14], adică fluviul regilor, la începutul căruia se ridică un turn înalt, asemenea unui far, trece pe lîngă Ctesiphon. Peste acest de-al doilea braţ a trecut toată infanteria pe un pod de vase construit cu toate precauţiunile necesare. 8. Călăreţii însă înarmaţi cum erau, au trecut cu caii prin părţile mai puţin primejdioase ale fluviului. La trecere ai noştri au fost întîmpinaţi cu săgeţi, dar auxiliarii alergînd foarte repede, ca nişte păsări de pradă, s-au repezit asupra duşmanilor şi i-au aşternut la pămînt.

9. Terminînd glorios această acţiune, am ajuns la Pirisabora[15], oraş mare, cu populaţie numeroasă şi înconjurat de apă ca o insulă. Împăratul, cercetînd călare zidurile şi aşezarea oraşului, arăta că se pregăteşte să-l asedieze, pentru a speria pe duşmani şi a-i face să se supună. Încercînd să ducă tratative cu ei, pentru că nu-i putea îndupleca nici prin promisiuni, nici prin ameninţări să se predea, a hotărît să înceapă asediul. Astfel a rînduit în jurul zidurilor trei cercuri de atacanţi şi, în prima zi pînă la lăsarea nopţii, lupta s-a dat cu arme de aruncare. 10. Apărătorii, curajoşi şi puternici, au acoperit meterezele cu pînză făcută special împotriva atacului cu săgeţi. Adăpostiţi de scuturi făcute din nuiele şi îmbrăcate cu piei crude, rezistau cu putere, parcă ar fi fost făcuţi din fier, fiindcă table de metal potrivite foarte bine pe talia corpului îi acopereau în întregime şi-i făceau invulnerabili.

11. Cerînd de multe ori să aibă convorbiri cu Hormisdas, care era de viţă regală şi din neamul lor, cînd acesta se apropia de ei îl întîmpinau cu insulte şi injurii, numindu-l dezertor ticălos. După ce a trecut o mare parte din zi cu hărţuieli şi schimburi de cuvinte jignitoare, la venirea nopţii au fost aduse maşinile de război şi s-a lucrat la astuparea şanţului înconjurător. 12. Abia începuse să se lumineze de ziuă, cînd apărătorii, văzînd că o lovitură de berbece le găurise zidul în dreptul unui turn unghiular, au părăsit centura exterioară de apărare şi

https://biblioteca-digitala.ro

au ocupat poziţii de luptă în interiorul cetăţuiei. Aceasta era aşezată pe un masiv muntos care se înălţa la mijloc în forma unui scut argolid[16], iar în partea de nord, unde nu era rotund, era apărat de o stîncă înaltă deasupra apelor Eufratului. Zidurile cetăţii erau făcute din bitum şi din cărămizi arse, gen de construcţie care se ştie că nu e altceva mai rezistent. **13.** Ostaşii noştri, pătrunzînd cu furie în oraş, cînd l-au văzut evacuat şi-au îndreptat atacul împotriva celor retraşi în cetăţuie, folosind toate armele de luptă. Dar la proiectilele trimise de catapultele şi de balistele noastre, apărătorii răspundeau întinzînd vitejeşte arcurile lor cu extremităţile uşor curbate, astfel încît corzile scăpate de sub puterea degetelor trimiteau săgeţile cu vîrful de fier, care aduceau moarte acolo unde se înfigeau. **14.** Se foloseau de ambele părţi pietre care erau aruncate cu mîna şi lupta aprigă începută din zorii zilei a fost curmată la venirea nopţii cu pierderi egale pentru ambele tabere. În ziua următoare atacurile au continuat cu înverşunare şi mulţi au căzut de asemenea fără ca sorţii izbînzii să încline în vreo parte sau alta. În faţa acestei situaţii împăratul se grăbea să încerce toate posibilităţile de a-i cădea zarul victoriei. Cu un detaşament în formaţie de unghi, apărat de scuturile dese ale soldaţilor gata de luptă, într-un salt repede a ajuns lîngă poarta duşmană blindată cu şine groase de fier. **15.** Şi deşi în primejdie, din cauza pietrelor şi săgeţilor care cădeau în ropot, totuşi zorind pe cei ce încercau să spargă poarta, n-a plecat decît cînd a văzut că nu mai poate rezista mulţimii de proiectile aruncate de sus. **16.** Cîţiva au fost răniţi uşor, iar el a scăpat neatins dar cu ruşinea înfrîngerii pe faţă. Căci citise că Scipio Aemilianus împreună cu istoricul Polybios[17], arcadian din Megalopolis, şi cu treizeci de soldaţi, printr-un atac asemănător au forţat poarta Carthaginei. Dar încrederea pe care o merită scriitorii vechi vine în apărarea faptului de curînd petrecut. **17.** Căci Aemilianus a intrat pe poarta acoperită de o carapace de piatră, pe sub care, înainte de a o fi dărîmat duşmanii, a pătruns fără primejdie în

https://biblioteca-digitala.ro

orașul fără apărători, pe cînd Iulianus, atacînd pe un teren descoperit, a fost nevoit să se retragă pentru a nu cădea sub ploaia de pietre și săgeți a căror mulțime întuneca văzduhul.

18. După astfel de acțiuni grăbite și fără rezultat, fiindcă lucrarea barăcilor mobile și a parapetelor era foarte mult împiedicată de alte lucrări mai urgente, a poruncit să fie construită repede mașina numită helepolis[18]. De aceasta, cum am arătat mai sus, s-a folosit regele Demetrius, care în urma cuceririi mai multor orașe a primit supranumele de Poliorcetes. **19.** Cei asediați, privind cu spaimă această unealtă uriașă făcută pentru cucerirea turnurilor și avînd în vedere presiunea asediatorilor, au recurs pe neașteptate la rugăminți. Răspîndiți pe meterezele turnurilor și ale zidurilor, cu mîinile întinse asigurînd pe romani de supunere, cereau să li se cruțe viața. **20.** Cînd au văzut că lucrările au încetat și nu se mai continuă pregătirile de asediu, ceea ce era un semnal de pace, au cerut să li se îngăduie o convorbire cu Hormisdas. **21.** Aprobîndu-li-se cererea, Mamersides[19], prefectul garnizoanei, a fost lăsat în jos pe o frînghie și dus la împărat. După rugăminți și jurăminte de supunere, i s-a promis că viața lui, împreună cu a concetățenilor lui, va fi în siguranță și a fost lăsat să plece înapoi. Aflînd aceasta, plebea întreagă de ambele sexe a aprobat rezultatul tratativelor duse de reprezentantul lor. A fost încheiată pacea prin formulele religioase de jurămînt, porțile au fost deschise și toți cei din cetate au ieșit numind prin aclamații pe Caesar geniul lor salvator, împărat mare și bun. **22.** Erau două mii cinci sute cei care s-au predat, căci ceilalți, bănuind dinainte asediul, s-au refugiat trecînd fluviul cu ajutorul unor mici ambarcațiuni. S-a găsit în această cetățuie o foarte mare mulțime de arme și alimente, din care au fost luate cele necesare, iar restul a fost incendiat de învingători cu loc cu tot.

3 **1.** A doua zi după aceste evenimente, pe cînd împăratul lua masa într-un moment mai liber, a sosit o știre gravă că Surenas, comandant al perșilor, atacînd prin

https://biblioteca-digitala.ro

surprindere trei escadroane de cercetaşi de ai noştri, a ucis cîţiva dintre ei, între aceştia fiind şi un tribun al cărui steag a fost capturat. **2.** Peste măsură de înfuriat, cu o mînă de luptători însăşi graba asigurîndu-i succesul, s-a repezit asupra atacatorilor pe care i-a împrăştiat provocîndu-le pierderi. Pe cei doi tribuni rămaşi i-a dezlegat de jurămînt ca pe nişte mişei şi laşi, iar pe zece soldaţi dintre cei ce fugiseră, scoţîndu-i de asemenea din rîndul armatei, i-a pedepsit cu moartea, conform legilor vechi.

3. După ce s-a dat foc oraşului, precum am amintit, s-a urcat pe o tribună atunci făcută şi, aducînd mulţumiri armatei convocate, îi îndemna pe toţi să continue lupta cu acte de bravură la fel ca cele de pînă acum. Le-a promis cîte o sută de monezi de argint la fiecare şi, văzînd că se manifestă nemulţumiri faţă de suma promisă, le-a vorbit cu indignare plină de gravitate:

4. „Iată, a zis el, perşii înoată în avuţii de tot felul. Vă va putea îmbogăţi şi pe voi belşugul lor, dacă toţi vom lupta cu acelaşi suflet viteaz. Din bogăţiile imense de altădată, statului roman, credeţi-mă, nu i-a mai rămas nimic, datorită acelora care, ca să-şi mărească averile au învăţat pe principi[20] să se întoarcă acasă răscumpărînd de la barbari pacea cu aur. **5.** Tezaurul este sleit, oraşele înfometate, provinciile devastate. Deşi sînt de neam nobil, n-am nici eu nici rudele mele altă avere decît inima liberă de orice teamă. Şi nu-i va fi ruşine unui împărat care socoteşte bunurile sufleteşti adevărata bogăţie să-şi mărturisească cinstit sărăcia. Căci şi cei ca Fabricius[21], săraci în cele materiale, au condus războaie foarte grele, gloria fiind bogăţia lor. **6.** Veţi putea avea totul din abundenţă, dacă neînfricaţi veţi crede în divinitate şi în conducerea mea, pe cît mă ajută judecata omenească. Dar dacă vreţi să ajungeţi la răzvrătirile dezonorante de altădată, haide, porniţi! **7.** Cum i se cade unui împărat, eu unul voi muri în picioare, cu sentimentul datoriei împlinite, disprețuind viaţa, pe care mi-o poate lua şi o boală oricît de mică. Sau voi abdica, pentru că n-am trăit în aşa fel, încît să nu pot fi cîndva şi

https://biblioteca-digitala.ro

un simplu particular. Mă laud şi mă bucur că sînt cu noi conducători de cel mai mare prestigiu, cunoscători perfecţi ai oricărui gen de ştiinţă militară".

8. Ostaşii, deprinşi deopotrivă şi cu binele şi cu răul, deodată s-au potolit după ce au ascultat cuvîntarea împăratului. Căpătînd încredere şi speranţă în mai bine, cu promisiuni unanime că vor fi supuşi şi disciplinaţi, îi ridicau în slăvi autoritatea şi înălţimea de suflet, sentimente care, cînd se exprimă sincer şi din inimă, se însoţesc de un uşor zăngănit de arme. 9. După aceasta s-au dus în corturi şi, cu posibilităţile de care dispuneau, masa de seară şi somnul din timpul nopţii le-au refăcut puterile. Iulianus însufleţea armata jurînd nu pe cei ce-i erau dragi, ci pe acţiunile începute, astfel: „Aşa să pun sub jug pe perşi". „Aşa să vindec rănile lumii romane", după cum se spune că Traian de multe ori obişnuia să întărească cele afirmate prin jurăminte ca acestea: „Aşa să văd Dacia făcută provincie romană", „Aşa să trec Istrul şi Eufratul" şi multe altele la fel.

10. Continuîndu-ne drumul, după ce am parcurs patrusprezece mile[22], am ajuns într-un loc bogat în ogoare şi ape. Perşii, informaţi de direcţia noastră de marş, înălţînd un baraj au inundat ţinutul, transformîndu-l în mlaştină. 11. Împăratul a dat armatei o zi de odihnă şi, mergînd el însuşi înainte, cu tot ce s-a putut găsi la îndemînă: bărci, burdufuri, trunchiuri de palmieri etc. s-au făcut multe podeţe pe care, nu fără dificultăţi, a trecut armata.

12. În aceste ţinuturi pămîntul este cultivat în bună parte cu pomi de tot felul şi cu vii. Dar cresc pe mari întinderi, pînă la Mesene[23] şi pînă la marea cea mare, constituind adevărate păduri, palmierii. Ori pe unde merge cineva, vede ramuri şi frunze rupte, fiindcă rodul culeş dă miere şi vin din abundenţă. Se spune că şi palmierii se împerechează şi li se poate distinge uşor sexul. 13. Ba se pretinde chiar că cei de parte femeiască procreează dacă li se aplică seminţe bărbăteşti şi că se desfată prin dragoste reciprocă, ceea ce se constată din faptul că se apleacă unul către altul, nici bătaia vîntului ne-

https://biblioteca-digitala.ro

putîndu-le schimba această înclinare. Dacă arborele femeie n-a fost fecundat, face fructe care se scutură înainte de vreme, ca şi cum ar fi avortate. Şi dacă nu se ştie de ce arbore bărbat este îndrăgostit un arbore femeie, i se unge unuia trunchiul cu seva celuilalt, care în mod natural răspîndeşte un miros deosebit, indiciu al dorinţei de împreunare.

14. Cu astfel de hrană s-au săturat ostaşii care, de unde le era frică să nu rabde de foame, acum se temeau să nu le facă rău prea multă mîncare. Trecînd mai departe, pe lîngă mai multe insule, şi suferind un atac prin surprindere al săgetătorilor duşmani, care n-au rămas nepedepsiţi pentru aceasta, armata a ajuns aproape de locul unde o mare parte a Eufratului se răsfiră în mai multe canale.

4 **1.** În acest ţinut, un oraş locuit de evrei şi părăsit din cauza zidurilor slabe a fost incendiat de nişte soldaţi înfuriaţi. După această faptă împăratul şi-a continuat drumul, încurajat, cum socotea el, de ajutorul divinităţii favorabile. **2.** Cînd a ajuns la Maozamalcha[24], un oraş mare şi înconjurat cu fortificaţii solide, a întins în apropiere corturile, cu toată grija să nu-i fie atacată tabăra de vreo incursiune a cavaleriei persane, a cărei vitejie în cîmp deschis este temută. **3.** După ce a dat dispoziţiile necesare, ajutat de cîţiva pedestraşi uşor înarmaţi, el însuşi a plecat pe jos pentru a cunoaşte printr-o cercetare atentă aşezarea oraşului şi, căzînd într-o cursă inamică, a scăpat totuşi de această primejdie care-i putea fi fatală. **4.** Căci zece perşi înarmaţi, ieşind pe o poartă ascunsă a oraşului, au trecut în genunchi pe lîngă un terasament şi au atacat pe neaşteptate pe ai noştri. Doi dintre ei, recunoscîndu-l pe principe după îmbrăcăminte, s-au repezit asupra lui cu săbiile în mîini, dar el le-a parat loviturile cu scutul şi plin de curaj a străpuns pe unul din ei, iar pe celălalt l-au ucis cu mai multe lovituri însoţitorii împăratului. Dintre ceilalţi, unii au fost răniţi, iar alţii au scăpat cu fuga. După ce a luat de la cei ucişi tot

https://biblioteca-digitala.ro

ce putea constitui trofeu de biruinţă, a adus pe ai lui teferi în tabără, unde a fost primit cu mare bucurie de toţi. **5.** Torquatus[25] a luat de la un duşman ucis un colier de aur. Valerius, apărat de o pasăre, a culcat la pămînt pe un gall foarte încrezut şi a primit după aceea numele de Corvinus. Nu-i invidiem că prin aceste fapte glorioase au binemeritat cinstirea posterităţii; dar să se treacă şi această faptă frumoasă a lui Iulianus în amintiri.

6. A doua zi a trecut armata pe un pod construit ad-hoc şi a aşezat tabăra într-un punct mai ferit, înconjurînd-o de un sistem dublu de apărare, fiindcă, aşa cum am spus, se temea de locuri deschise. A trecut apoi deîndată la asedierea oraşului, socotind că va fi periculos să lase în spate inamici şi să meargă mai departe.

7. În timp ce asediul se pregătea cu mari eforturi, Surenas, comandantul duşmanilor, a voit să captureze caii, care păşteau într-o pădure de palmieri, dar încercarea i-a fost zădărnicită de cohortele noastre fără pierderi însemnate. **8.** Locuitorii celor două cetăţi, care sînt insule ale rîului, neavînd încredere în apărarea lor, s-au îndreptat către fortificaţiile Ctesiphonului. O parte s-au retras în desişurile pădurilor, alţii prin mlaştinile vecine, purtaţi pe ălbii făcute din trunchiuri de copac, unicul şi cel mai sigur ajutor pentru drumul lung pe care-l aveau de făcut, s-au refugiat spre părţile neprimejduite ale ţării. **9.** Pe unii dintre aceştia îi întîlneau şi, dacă încercau să reziste, îi ucideau soldaţii noştri care, în luntre şi în bărci cutreierau apele şi aduceau prizonieri. Printr-un plan bine chibzuit, în timp ce infanteria asedia cetatea, escadroanele de cavalerie împărţite în grupuri umblau după prăzi. În felul acesta armata era hrănită din viscerele duşmanilor, fără vreo pagubă pentru locuitorii provinciilor noastre.

10. Acum împăratul, sperînd să ducă la bun sfîrşit cele începute, ataca cu maximum de forţe oraşul care avea două rînduri de ziduri, înconjurîndu-le cu trei linii de scutari. Dar pe cît era de imperioasă dorinţa, pe atît era de grea realizarea ei. Aceasta, întrucît cetatea

https://biblioteca-digitala.ro

se găsea pe vîrful unui munte şi avea o singură cale de acces foarte grea şi primejdioasă, pe un drum săpat în stîncă, mai ales că turnurile inspirau teamă prin înălţimea şi numărul lor, la fel de puternice ca şi aşezarea naturală a cetăţii, iar partea de jos a oraşului era de asemenea plină de fortificaţii şi se termina într-o pantă care ajungea în rîu. **11.** La aceste obstacole în calea noastră se mai adăuga un altul nu mai mic, şi anume faptul că avea apărători numeroşi şi aleşi, care nu se lăsau momiţi prin nimic să se supună, ci rezistau neclintiţi, cu gîndul de a învinge sau de a dedica patriei cenuşa lor. Dar şi soldaţii noştri, porniţi cu furie la atac, greu puteau fi înfrînţi de la luptă dreaptă în cîmp deschis, iar cînd se suna retragerea ardeau în continuare de dorinţa de a nimici pe duşman.

12. Totuşi, pînă la urmă raţiunea a învins acest clocot de pasiune şi forţă, de care erau stăpîniţi ai noştri. Au fost împărţite lucrările şi fiecare şi-a luat foarte repede în primire sarcina ce-i revenea. Astfel, unii ridicau parapete, alţii nivelau şanţurile, în altă parte se construiau ascunzişuri şi cărări subterane, cei de la armamentul greu instalau maşinile care urmau să spargă zidurile cu zgomote prevestitoare de moarte. **13.** Nevitta şi Dagalaifus se îngrijeau de săparea minelor şi de construirea barăcilor mobile, iar pornirile la asalt, precum şi apărarea maşinilor împotriva incendiului sau a năvălirilor inamice, erau direct sub conducerea împăratului. Se depuseseră toate eforturile pentru pregătirea lucrărilor necesare cuceririi oraşului şi soldaţii cereau să înceapă atacul, cînd un general cu numele de Victor, care cercetase drumurile pînă la Ctesiphon, s-a întors cu ştirea că n-a întîlnit nicăieri nici un obstacol. **14.** Toţi soldaţii au fost cuprinşi de o bucurie fără margini şi, întăriţi şi mai mult sufleteşte, aşteptau înarmaţi semnalul de luptă.

15. Iată că din ambele părţi sunau trîmbiţele de război. Mai întîi romanii, prin dese asalturi şi strigăte ameninţătoare, hărţuiau pe duşmanii îmbrăcaţi în platoşe cu lame de fier asemănătoare penelor de pasăre şi plini de încredere, fiindcă săgeţile săreau înapoi lovindu-se de fie-

https://biblioteca-digitala.ro

rul platoşelor. Uneori ai noştri îşi formau cu scuturile deasupra o carapace mobilă care-i acoperea foarte bine, putîndu-i schimba repede forma, după necesităţi. Iar perşii, apărîndu-se cu şi mai mare îndîrjire pe metereze, încercau pe cît puteau să evite sau să zădărnicească atacurile **16.** şi cînd asediatorii, purtînd gratii de nuiele în faţa lor, se apropiau de ziduri, prăştiaşii, săgetătorii şi chiar şi alţii care aruncau pietre mari, făclii aprinse şi maleoli[26], îi făceau să se retragă. Balistele întoarse în diferite direcţii trimiteau săgeţi care şuierau în văzduh, iar scorpionii oriunde-i duceau mîini pricepute aruncau ghiulele de piatră. **17.** Atacurile au fost repetate de mai multe ori pînă la amiază, cînd, căldura devenind insuportabilă din cauza soarelui care ardea cu putere, ostaşii din ambele tabere, obosiţi şi plini de sudoare, au încetat lupta.

18. Cu aceleaşi gînduri de victorie ambele tabere şi-au petrecut ziua următoare în încleştări necontenite şi variate, dar cu un rezultat de egalitate, fără ca norocul să favorizeze pe vreuna din părţi. Principele, însă, lîngă armată în toate situaţiile grele, căuta să grăbească nimicirea cetăţii, ca nu cumva, rămînînd prea mult aci, să amîne alte lucrări pe care le mai avea de făcut. **19.** Dar în momente critice nimic nu este atît de neînsemnat, încît să nu ducă uneori la consecinţe chiar nesperate. Căci în timp ce, cum se întîmplă deseori, lupta îşi încetinise ritmul ca să se încheie pentru ziua aceea, dintr-o lovitură dată la întîmplare de un berbece adus cu puţin înainte, a fost doborît un turn, cel mai înalt dintre toate, construit din cărămidă foarte tare, căderea lui aducînd prăbuşirea cu mare zgomot a unei părţi din zidul de care era lipit. **20.** Atunci şi acolo s-au văzut cu claritate eforturile asediatorilor în cazuri neprevăzute, ca şi priceperea asediaţilor în situaţii disperate. Căci nimic nu părea imposibil pentru ostaşul cuprins de mînie şi durere, nimic nu era insuportabil şi groaznic pentru cei ce alergau să-şi salveze viaţa. Clocotul luptei nedecise, cu atîta vărsare de sînge şi cu mulţi morţi de ambele părţi, a încetat odată cu seara, cînd a venit timpul de odihnă.

https://biblioteca-digitala.ro

21. În timp ce se petreceau aceste lucruri pe față și la lumina zilei, împăratul, care zi și noapte era frămîntat de grijile războiului, a fost anunțat că soldații legionari însărcinați cu construcția minelor, săpînd galerii subterane cu tavanul bine sprijinit pe piloți groși, au ajuns pînă sub temelia zidurilor, așteptînd ordinul să pătrundă înăuntru. **22.** Cînd noaptea aproape se dusese, la semnalul dat de cîntecul trîmbițelor lupta a reînceput. Atacul zidurilor s-a făcut într-adins în două puncte opuse, pentru ca apărătorii, alergînd într-o parte și-n alta în întîmpinarea pericolului, să n-audă zgomotele produse de săpători și invazia prin galerii să se facă fără vreo piedică. **23.** Totul fiind organizat cum trebuie, apărătorii au fost derutați, galeria deschisă și primul invadator a fost Exsuperius[27], un soldat din numărul celor bravi, iar după el tribunul Magnus și notarul Iovianus, urmați de mulțimea cutezătoare. Au omorît mai întîi pe cei găsiți în clădirea pe sub care ieșiseră la lumină. Apoi, înaintînd încet și atent pas cu pas, au ucis toate sentinelele, care, după obiceiul neamului lor, proslăveau în cîntări melodioase dreptatea și fericirea regelui. Cei pentru care nu e un sacrilegiu să amestece zeii cu oamenii **24.** socoteau că Marte însuși a fost de față cînd Luscinus[28] a invadat tabăra lucanienilor. S-a crezut așa pentru că un soldat de o mărime neobișnuită, care fusese văzut ducînd o scară la zid în vîltoarea luptei, a doua zi, la trecerea în revistă a armatei, deși căutat în toate părțile, n-a putut fi găsit. Și apoi, dacă ar fi fost soldat și nu zeu, ar fi apărut el însuși, conștient de bravura sa memorabilă. Atunci a rămas necunoscut autorul unei fapte frumoase; acum însă, cei ce au săvîrșit fapte vitejești au fost evidențiați, dîndu-li-se coroana de asediu[29] și fiind lăudați în adunare, după obiceiul celor vechi.

25. În sfîrșit, multe intrări au fost deschise, invazia s-a produs și zidurile rămînînd fără apărători, cetatea a căzut. În furia lor, atacatorii au măcelărit tot ce au găsit, fără deosebire de sex sau de vîrstă. Unii, de frica morții apropiate, fiindcă dintr-o parte venea asupra lor focul, din alta sabia, scoțînd ultimul țipăt s-au aruncat

https://biblioteca-digitala.ro

de pe ziduri şi, cu membrele zdrobite, viaţa le-a fost mai insuportabilă decît aşteptarea morţii. **26.** A fost prins însă viu Nabdates[30], şeful garnizoanei, şi optzeci de subordonaţi ai săi şi predaţi împăratului, dar acesta, în clemenţa şi bunătatea lui, a poruncit să nu li se facă nimic rău acestor captivi, nici şefului, nici celorlalţi ai lui.

27. Împărţindu-se prada fiecăruia după merite şi după munca depusă, el, cum se mulţumea cu puţin, a luat un tînăr mut, care prin gesturi foarte simpatice exprima tot ce ştia, şi trei monede de aur, ca răsplată plăcută şi preţioasă, precum socotea el, pentru victoria obţinută. Dar dintre fetele frumoase luate captive, — şi în Persia femeile excelează prin frumuseţe, — n-a voit nici să primească şi nici să vadă pe vreuna, imitînd pe Alexandru[31] şi pe Africanus, care se abţineau de la astfel de daruri ca să nu fie învinşi de pofte ei care pretutindeni au rămas neînvinşi în faţa greutăţilor de tot felul.

28. În timpul acestor lupte, un arhitect din tabăra noastră al cărui nume îmi scapă, aflîndu-se din întîmplare înapoia unui scorpion, a fost lovit în piept de o piatră pe care servantul o aşezase pentru tragere şi care a făcut recul. Corpul i-a fost în aşa măsură sfîrtecat, încît nici nu se mai puteau recunoaşte membrele corpului.

29. La plecarea de aci, împăratul a fost anunţat că în apropiere de zidurile oraşului cucerit, în nişte hrube subterane, înşelătoare şi întunecate, cum sînt foarte multe în acele ţinuturi, s-a ascuns un grup duşman pentru ca, ieşind de aici, să atace pe neaşteptate din spate ariergarda noastră. **30.** Îndată au fost trimişi infanterişti verificaţi prin vitejia lor pentru a-l captura. Aceştia, fiindcă nu puteau nici să intre în subterane, nici să-i atragă la luptă pe cei ascunşi în ele, au îngrămădit găteje şi lemne în gura peşterilor şi le-au dat foc. Unii au murit sufocaţi de fumul pătruns înăuntru, cu atît mai des cu cît ascunzătorile erau mai înguste, iar alţii, cuprinşi de flăcările focului, au avut un sfîrşit înfiorător. După ce i-au trecut pe toţi prin foc şi sabie, soldaţii noştri şi-au

https://biblioteca-digitala.ro

reluat repede locurile în dispozitiv. În acest chip, cetatea mare şi populată, cucerită prin vitejia armatei romane, a fost transformată în ruine şi cenuşă.

31. După aceste fapte atît de glorioase, trecînd pe poduri cursul multor rîuri, am ajuns la două întărituri cu clădiri iscusit construite. Aci fiul regelui, care venise dinspre Ctesiphon cu aristocraţie şi cu o mulţime înarmată, a încercat să-l oprească de la trecerea unui rîu pe comitele Victor care mergea înaintea oştirii; dar văzînd coloanele care veneau din urmă a renunţat la încercare şi s-a retras.

5 **1.** Continuîndu-ne drumul, am ajuns într-un ţinut cu păduri şi ogoare pline de semănături. Aici am avut plăcerea de a întîlni un castel regal, cu arhitectură romană, şi l-am lăsat intact. **2.** În această regiune era un spaţiu întins şi rotund, închis cu un grilaj de jur împrejur şi avînd în cuprinsul lui animale sălbatice, destinate plăcerilor regelui: lei cu coamă, mistreţi zburliţi şi cu colţi lungi, urşi (cum sînt în Persia) care se înfurie de parcă ar fi turbaţi şi alte feluri de sălbăticiuni înspăimîntătoare. Sfărîmînd încuietorile porţilor, ostaşii noştri din cavalerie, cu lănci de vînătoare şi cu săgeţi, le-au culcat la pămînt pe toate. **3.** Nu departe de aceste locuri cu pămînt gras şi bine cultivat... se găseşte oraşul Coche[32], numit şi Seleucia. Aci a fost aşezată tabăra, în interiorul unei întăriture făcute în grabă, şi timp de două zile[33] armata s-a odihnit, avînd la îndemînă apă şi nutreţ pentru cai. Principele s-a dus înainte cu cercetaşi călări să observe de aproape cetatea, care odinioară fusese distrusă de principele Verus, iar acum era părăsită. În această cetate, un izvor formează un mare lac care se scurge în Tigru. Aci a văzut cadavrele multor oameni spînzuraţi, rude ale celui despre care am arătat mai sus că a predat cetatea Pirisabora. **4.** Tot aici Nabdates cu cei optzeci de concetăţeni ai săi, făcut prizonier cînd cetatea lui a fost cucerită, a fost ars de viu pentru că deşi la începutul asediului promisese să predea cetatea, a luptat totuşi cu cea mai mare îndîrjire împotriva noastră şi, după ce a obţinut o iertare nesperată, a ajuns la o ase-

https://biblioteca-digitala.ro

menea insolență, încît insulta pe Hormisdas în toate felurile.

5. Înaintînd ceva mai departe, ni s-a adus la cunoștință un fapt neplăcut: în timp ce trei cohorte de cercetași ușor înarmați erau angajate în luptă cu o unitate persană care năvălise pe neașteptate din cetatea ei, alți năvălitori au trecut fluviul și ne-au răpit caii de transport care ne urmau, ucigînd cîțiva din soldații care umblau după nutreț. **6.** Împăratul a plecat mai departe scrîșnind de mînie și se apropia de regiunile Ctesiphonului, cînd a întîlnit un castel înalt și foarte întărit. Voind să-l cerceteze de aproape fără să-l recunoască inamicul, cum credea el, a venit călare cu o escortă pînă lîngă ziduri, dar a fost văzut și, prins în raza de acțiune a săgeților dușmane, nu s-a putut ascunde. Țintit îndată de norul de proiectile de tot felul, un soldat de lîngă el a fost rănit și ar fi fost nimerit și el, dacă n-ar fi scăpat dintr-o situație atît de grea adăpostit de scuturile dese ale soldaților.

7. Înfuriindu-l și mai mult această întîmplare cu totul deosebită, a dat ordin să fie asediată fortificația. Dar apărătorii erau hotărîți să reziste cu îndîrjire, încrezători în locul aproape inaccesibil și informați că regele, înaintînd în grabă cu oști numeroase, va sosi în curînd. **8.** Barăcile mobile și toate celelalte pe care le cerea asediul erau gata. Întîmplător în noaptea aceea fiind lună plină, cei care stăteau la apărarea zidurilor puteau vedea bine pînă departe. Astfel că cei asediați îngrămădindu-se la porți după a doua veghe le-au deschis și ieșind în mare număr au atacat pe neașteptate o cohortă a noastră. Au fost uciși mulți împreună cu tribunul, care încerca să îndepărteze pericolul. **9.** În timp ce se petreceau acestea, perșii năvălind ca și înainte, de pe celălalt mal al fluviului, asupra unei părți dintre ai noștri, pe unii i-au ucis, iar pe alții i-au luat prizonieri. De teamă, fiindcă se credea că au sosit în mare număr oști inamice, ai noștri au început să dea înapoi. Dar după ce le-a revenit curajul, cu arme-le-n mîini și strigînd amenințător, în sunetul de trîmbițe au pornit la luptă. În fața acestei situații, cei ce năvăliseră din fortificații s-au retras înspăimîntați înainte de-a

https://biblioteca-digitala.ro

avea vreo pierdere. **10.** Împăratul, foarte supărat, pe cei rămaşi din cohorta care nu luptase cu toată vitejia împotriva atacatorilor i-a trecut în rîndurile pedestrimei, aceasta ducînd sarcini mai grele, şi le-a anulat unele decoraţii pe care le primiseră. **11.** Apoi, pornit să distrugă cu orice preţ castelul lîngă zidurile căruia s-a găsit în mare pericol, şi-a concentrat toată grija şi eforturile în această direcţie, fiind mereu în primele rînduri, pentru ca, luptînd între cei dintîi, să fie exemplu armatei, iar prin prezenţa lui să-i poată vedea pe toţi şi să le aprecieze faptele. După nenumărate ciocniri şi momente de maximă tensiune, în care ai noştri au pus în bătaie toate felurile de arme, iar cei asediaţi au făcut toate încercările de a se salva, castelul a fost cucerit şi incendiat. **12.** După aceasta, avîndu-se în vedere greutăţile prin care trecuse şi pe care le mai avea de suportat, armata istoviţă de prea multe osteneli a căpătat repausul necesar şi hrană destulă pentru refacere. S-au luat totodată măsuri de pază şi de siguranţă, făcîndu-se în jurul taberei un şanţ adînc şi un gard puternic de pari deşi pentru a preîntîmpina posibile incursiuni prin surprindere sau alte acţiuni pregătite pe ascuns din partea duşmanilor, Ctesiphonul fiind aproape.

6 **1.** Am mers mai departe şi am ajuns la canalul numit Naarmalcha[34], ceea ce însemnează rîul regilor, care atunci era sec. De construcţia lui se ocupaseră cu grijă mai înainte Traian şi apoi Severus, pentru ca să se poată trece cu corăbiile din Eufrat în Tigru. **2.** Ni s-a părut că primul lucru care trebuie făcut este să-l desfundăm, fiindcă perşii, temîndu-se să nu-l folosim, îl astupaseră cu bolovani mari de piatră. L-am curăţit aşadar şi, odată stavilele apelor înlăturate, flota noastră, parcurgînd în siguranţă pe distanţa de treizeci de stadii, a ajuns în Tigru. În apropiere s-a construit şi un pod pe care armata a trecut îndreptîndu-se spre Coche. **3.** Şi pentru ca oboselii să-i urmeze odihna binefăcătoare, ne-am oprit pe o moşie bogată, cu pomi, vii şi o pădure de chiparoşi, în mijlocul căreia se înalţa, retrasă şi umbrită, o frumoasă

https://biblioteca-digitala.ro

casă de oaspeți. În interiorul acesteia pe pereți erau pictate scene de vînătoare, în care regele era văzut ucigînd diferite animale sălbatice. Căci la ei nu se pictează și nu se reprezintă nimic altceva decît războaie și măceluri.

4. Toate îndeplinindu-i-se după dorință, Augustus mergea mai departe, împotriva tuturor dificultăților, cu speranța atît de mare în norocul de la care nu obținuse încă totul, încît multe le săvîrșea cu o cutezanță vecină cu nesăbuința. Corăbiile mai puternice, care transportau alimente și mașini, au fost descărcate și au fost îmbarcați pe fiecare dintre ele cîte optzeci de ostași. Oprind cu el partea cea mai puternică a flotei, pe care o divizase în trei părți, pe una a trimis-o cu comitele Victor să treacă fluviul pe ascuns la începutul nopții și să ocupe țărmul dușman. 5. Deși comandanții foarte înspăimîntați încercau cu rugăminți stăruitoare să-l oprească pe principe de la această acțiune, totuși nu i-au putut schimba hotărîrea, astfel că s-a înălțat steagul, cum s-a poruncit, și cinci corăbii au pornit imediat. Dar cînd s-au apropiat de mal au fost atacate cu făclii aprinse și cu alte materii inflamabile și ar fi fost mistuite cu ostași cu tot, dacă n-ar fi intervenit împăratul care, strigînd cît a putut de tare că acesta a fost semnalul dat de el pentru debarcare, a încurajat flota să se grăbească. 6. În acest chip navele au ajuns nevătămate la mal și ostașii, deși atacați cu pietre și săgeți, după o luptă crîncenă au reușit să debarce și să pună stăpînire pe malul înalt și destul de greu de urcat. 7. Istoricii vorbesc cu admirație despre Sertorius[35] care, înarmat complet cum se găsea, a trecut Rhodanul înot. Dar, trebuiesc admirați și acești ostași care, sub presiunea momentului și a fricii de a nu-și putea urma steagurile, sprijinindu-se pe scuturile lor mari și încovoiate și folosindu-le fără experiență în asemenea împrejurări, au străbătut tot așa de repede ca și corăbiile bulboanele rîului.

8. Perșii le-au opus acestora escadroane de călăreți îmbrăcați în fier și atît de apropiați unul de altul, încît cu strălucirea lamelor bine potrivite pe corp înspăimîntau pe oricine-i privea, avînd și caii protejați de o îmbrăcă-

https://biblioteca-digitala.ro

minte făcută din piei groase. Aceste escadroane erau susținute de manipule de pedestrași cu scuturi curbe sau alungite pe care le purtau acoperite cu împletituri de nuiele și cu piei crude, rîndurile devenind astfel și mai dese. Iar după ei elefanții, ca niște coline mișcătoare, aduceau moartea celor ce se apropiau de ei, înspăimîntători pentru noi și prin experiența trecutului[36].

9. Împăratul, folosind tactica homerică[37], a așezat unitățile mai slabe de infanteriști la mijloc, între liniile de luptă, pentru ca nu cumva, găsindu-se între primii și dînd înapoi, să antreneze cu ei retragerea tuturor, sau, așezați în spatele liniilor, să poată fugi ușor fără să-i rețină cineva. Iar el, cu ajutoare de ostași ușor înarmați, trecea repede printre linii, de la prima la cea din urmă.

10. Așadar, cînd oștile s-au văzut față-n față, romanii fîlfîindu-le egretele coifurilor și agitîndu-și scuturile înaintau încet, ca și cum ar fi mers după un cîntec în ritmul anapestului[38]. Lupta a început prin săgeți aruncate de soldații din avangardă și de pe pămîntul călcat pretutindeni praful se înălța în vîrtej. **11.** Din toate părțile se auzeau, după obicei, strigătele soldaților și sunetele de trîmbiță măreau avîntul ostașilor, lupta angajîndu-se de aproape cu sulițele și cu săbiile și punîndu-i la adăpost de primejdia săgeților pe cei ce erau în directă și strînsă încleștare cu dușmanul. În acest timp Iulianus, ca un strașnic executant și conducător totodată, se grăbea să sprijine cu ajutoare rîndurile care cedau și îndemna pe cele care șovăiau. **12.** Prima linie a perșilor, slăbită mai întîi cu pas încet, dar după aceea repede încălzită din cauza armelor, s-a retras îndreptîndu-se spre orașul din apropiere, urmărită de oastea noastră care, la fel de obosită, căci luptase pe o căldură toridă de la răsăritul pînă la apusul soarelui, o presa cu îndîrjire din urmă. Astfel că unitățile persane, cu cei mai mari conducători ai lor: Pigranes[39], Surenas și Narseus, mînate și lovite din spate, au fost împinse pînă la zidurile Ctesiphonului. **13.** Și armata noastră ar fi năvălit după ele pe porțile cetății, amestecată cu cei fugăriți, dacă n-ar fi oprit-o comandantul Victor, cu mîinile ridicate și cu voce puternică, el însuși rănit de o săgeată la umăr,

https://biblioteca-digitala.ro

căci se temea că, intrînd în interiorul zidurilor şi nemaiputînd ieşi, va fi încercuită de mulţimea duşmanilor.

14. Să cînte poeţii vechi luptele lui Hector[40], să ridice în slăvi vitejia căpeteniei thessaliene. Să fie lăudaţi de vremurile de altădată Sophanes, Aminias, Callimachos şi Cynegirus, mari eroi greci din timpurile războaielor medice. Dar se poate dovedi prin mărturia tuturora că în această zi n-a strălucit mai puţin vitejia unora dintre ai noştri.

15. După ce le-a trecut teama şi au călcat peste grămezi de cadavre, ostaşii încă plini de sînge duşman, adunîndu-se în jurul cortului imperial, îi aduceau şefului lor suprem laude şi mulţumiri, fiindcă pretutindeni, fără deosebire dacă este comandant sau soldat, condusese aşa de bine lupta, încît deşi din rîndurile perşilor fuseseră ucişi nu mai puţin de două mii cinci sute, dintre ai noştri au căzut numai şaptezeci[41]. Acesta, spunîndu-le pe nume multora, pe care-i văzuse el însuşi săvîrşind fapte strălucite, le-a dăruit coroane navale, civice şi de tabără[42].

16. Gîndind că după acest succes vor urma altele asemănătoare, se pregătea să jertfească lui Marte-Răzbunătorul mai multe victime. Şi din zece tauri aleşi în acest scop, nouă au căzut morţi înainte de a ajunge la altar, iar al zecelea, rupînd lanţul şi scăpînd, cu greu a fost adus, iar ca jertfă a arătat semne de rea prevestire. Văzînd aceasta, Iulianus s-a supărat rău şi a jurat pe Jupiter că de acum nu va mai face nici un sacrificiu lui Marte. Şi n-a repetat jurămîntul, căci a fost răpit de o moarte grabnică.

7 **1.** Ţinîndu-se un consiliu cu conducătorii asupra asedierii Ctesiphonului, cîţiva spuneau că e o faptă temerară şi inoportună asediul acestui oraş, care era de neînvins şi prin aşezarea lui şi prin faptul că se credea foarte apropiată venirea regelui cu o armată puternică. **2.** Această părere a învins şi principele, foarte înţelept, a aprobat-o. Arintheus a fost trimis cu o ceată de infanterişti uşor înarmaţi să devasteze regiunile din jur şi să urmărească pe duşmanii fugiţi şi ascunşi prin desişuri de

https://biblioteca-digitala.ro

păduri cunoscute de ei. **3.** Prăzile aduse au fost bogate... Dar împăratul, mereu dornic de a merge mai departe, n-a mai ținut seamă de părerile rostite împotriva asediului și a început să-i învinuiască pe cei mai buni că din trîndăvie și dorință de odihnă îndemnau să se renunțe la cucerirea aproape împlinită a regatului Persiei. Lăsînd fluviul pe stînga, cu călăuze nenorocoase, a propus să se înainteze repede pe drumurile din interiorul ținutului. **4.** Ca și cum ar fi fost folosită făclia aducătoare de moarte a Bellonei[43], a poruncit să se dea foc întregii flote, în afară de douăsprezece corăbii mai mici, necesare pentru facerea podurilor și urmînd a fi transportate cu carele. Socotea că măsura aceasta este foarte bună, ca să nu rămînă corăbiile la dispoziția dușmanului și să nu mai fie ocupați, cum a fost cazul încă de la începutul expediției, aproape douăzeci de mii de ostași cu transportul și conducerea acelorași corăbii.

5. Fiecare, temîndu-se de urmări, murmura în semn de nemulțumire că s-a dat foc flotei, iar pe de altă parte, adevărul limpede arăta că, în eventualitatea retragerii, armata nu va putea reveni la rîu prin munții înalți și pustii. În afară de acestea, dezertorii puși la chinuri au mărturisit pe față că au făcut declarații mincinoase. Dîndu-și seama de greșeala săvîrșită, împăratul a poruncit să se stingă focul cît mai repede, dar toate corăbiile arseseră, în afară de cele douăsprezece, care au putut fi salvate, fiindcă fuseseră trase mai departe. **6.** Astfel, deși nu trebuia, flota a fost nimicită și Iulianus, avînd cu el armata întregită, căci nu mai era nimeni dispersat în alte servicii, înainta în interiorul Persiei prin locuri bogate, care ofereau alimente din abundență.

7. Informați de drumul nostru, ca să ne expună înfometării, dușmanii au incendiat fînețele și holdele, care erau în pîrgă. Înaintarea ne-a fost oprită de flăcări și am așteptat în tabere de staționare pînă să se potolească pîrjolul. Perșii hărțuindu-ne mereu, aci se împrăștiau, aci se îngrămădeau pentru ca, văzuți de departe, să dea impresia că le-au venit ajutoare de la rege și că de aceea fac incursiuni mai îndrăznețe și mai neobișnuite. **8.** Și împă-

https://biblioteca-digitala.ro

ratul şi armata erau acum disperaţi că, nimicind flota fără rost, nu mai aveau putinţa nici să facă poduri peste rîuri, nici să întîmpine mişcările duşmanilor, a căror prezenţă în apropiere o indica strălucirea armelor, cu artă potrivite pe corp. La aceste neajunsuri se mai adăuga un altul, care nu era fără însemnătate, anume că nu mai soseau ajutoarele pe care le aşteptam să ni le aducă Arsaces[44] şi comandanţii noştri, împiedicaţi de cauzele arătate mai sus.

8 **1.** Ca să calmeze neliniştea soldaţilor, principele a poruncit să fie aduşi în faţa adunării prizonieri firavi prin firea lor, cum sînt în general perşii şi în ultimul hal de slăbiciune, din cauza bolilor. Uitîndu-se la aceştia şi privind către ai noştri, a zis: „Iată ce bărbaţi se opun corpurilor voastre războinice; nişte capre rîioase şi prăpădite care, precum s-a văzut de atîtea ori, aruncă armele şi o iau la fugă înainte de a le folosi". **2.** După aceste cuvinte, captivii au fost expediaţi şi au început consultările despre situaţia momentului. În mulţimea de păreri exprimate, ostaşii de rînd vociferau imprudent că trebuie să ne întoarcem pe unde am venit. Dar împăratul se opunea categoric, mulţi fiind de părerea lui, că aceasta nu se mai poate face, fiindcă furajele şi cerealele fuseseră arse pe cîmpuri, iar satele care mai rămăseseră, din aceleaşi pricini se găseau în cea mai mare lipsă. De altfel în orice direcţie ar fi luat-o, tot pămîntul era desfundat din cauza topirii zăpezilor şi apele rîurilor venind mari se revărsaseră peste maluri. **3.** Dificultăţile erau mărite şi de faptul că prin acele ţinuturi, cînd încep căldurile verii[45], tot văzduhul e plin de muşte şi de ţînţari, care în zborul lor umbresc lumina soarelui ziua şi strălucirea stelelor noaptea. **4.** Şi fiindcă mintea omenească nu reuşea să depăşească stadiul contradicţiilor şi îndoielilor, s-au ridicat altare şi au fost sacrificate victime, pentru a fi consultată puterea divină, dacă e mai bine să ne întoarcem prin Assyria[46] sau, înaintînd încet pe sub poalele munţilor, să devastăm prin surprindere Chiliocomum, care se găseşte în apropiere de Corduena. Dar cercetarea măruntaielor nu ne-a orientat nici

https://biblioteca-digitala.ro

într-o direcţie nici în alta. **5.** Ne-am hotărît pînă la urmă să cucerim Corduena, nefiind altă soluţie mai bună. La 16 ale calendelor lui iulie[47], în zorii zilei steagurile fuseseră puse în mişcare şi armata înainta, cînd în depărtare am văzut ceva care semăna a fum, sau a vîrtej de praf. S-a crezut că e o turmă de măgari sălbatici, care în acele ţinuturi sînt foarte numeroşi, şi că fug grămadă ca să zădărnicească atacurile leilor. **6.** Unii presupuneau că sosesc la noi comandanţii saraceni, speriaţi de zvonul că împăratul cu mari forţe ar asedia Ctesiphonul, iar alţii afirmau că ne-au ieşit perşii în întîmpinare. **7.** Neştiindu-se nimic precis, ca să nu se întîmple ceva neplăcut, a fost adunată armata prin sunet de trîmbiţe într-o vale verde, aproape de un rîu. Acolo tabăra a fost aşezată în formă de cerc şi, cu mai multe linii de scutari puşi de pază, ne-am odihnit fără teamă. Pînă seara, cînd nu s-a mai putut vedea, nu ne-am dat seama de ce văzduhul este aşa de înceţoşat la orizont.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXV-A

1. Perşii atacă armata romană din mers, dar sînt respinşi cu energie. 2. Armata se găseşte în mare lipsă de alimente şi de nutreţ; Iulianus înspăimîntat de semne rău prevestitoare. 3. Împăratul lasă la o parte platoşa şi intră cu temeritate în luptă, pentru a respinge pe perşi, care ameninţă din toate părţile; dar rănit de o suliţă, este adus în cort unde vorbeşte celor din jur şi, după ce bea puţină apă rece, îşi dă sufletul. 4. Virtuţile şi viciile lui; forma corpului şi statura. 5. Iovianus, şeful gărzilor, este ales cu mare tulburare împărat. 6. Perşii şi saracenii hărţuiesc cu dese atacuri pe romanii care se grăbesc să se întoarcă din Persia, dar sînt respinşi cu mari pierderi. 7. Iovianus Augustus, silit de lipsa de hrană a alor săi, face pace, necesară, dar foarte ruşinoasă, predînd cinci regiuni, precum şi Nisibis şi Singara. 8. Romanii trec fluviul Tigru şi, după ce suportă cu bărbăţie o îndelungată şi foarte mare lipsă de hrană, sosesc în Mesopotamia. Iovianus Augustus, de bine de rău, pune ordine în Illyricum şi în Gallia. 9. Un nobil persan, Bineses, în numele lui Sapor primeşte de la Iovianus cetatea neînvinsă Nisibis; locuitorii sînt siliţi să plece din patrie şi să se ducă la Amida. Cinci regiuni, împreună cu cetatea Singara şi cu şaisprezece fortificaţii sînt date optimaţilor perşi. 10. Iovianus, de teama răscoalelor, după ce trece prin Syria, Cilicia, Cappadocia şi Galatia, la Ancyra primeşte consulatul cu micul său fiu, Varronianus, dar în curînd moare subit la Dadastana.

1 **1.** Această noapte, al cărei întuneric nu era străbătut de raza nici unei stele, ne-a trecut fără a îndrăzni cineva să şadă sau să închidă ochii, teama alungîndu-ne somnul la toţi[1]. Dar de îndată ce s-a luminat de ziuă, platoşele de fier şi pieptarele care se vedeau lucind în zare in-

https://biblioteca-digitala.ro

dicau că oştile regelui sînt aproape. **2.** Văzînd aceasta, soldaţii noştri s-au înflăcărat să pornească la luptă, dar împăratul i-a oprit de a trece micul rîu care-i despărţea de duşman. Nu departe de tabără, într-o ciocnire dintre cercetaşii noştri şi ai perşilor, a căzut Machameus[2], conducătorul unuia din grupurile noastre. Fratele său Maurus, ajuns mai tîrziu comandant al Feniciei, după ce a răpus pe cel ce-i ucisese fratele, culcînd la pămînt pe toţi care-i stăteau în cale, deşi slăbit şi el de o rană la umăr, a avut destule puteri să-l aducă din vîltoarea luptei pe Machameus palid şi în ghearele morţii.

3. Ambele tabere şi-au istovit puterile în încăierări pe o căldură insuportabilă şi, în cele din urmă, escadroanele duşmane au fost împrăştiate suferind pierderi grele. Fiindcă ne-am retras şi noi puţin de aici, saracenii, care fuseseră siliţi să dea înapoi de frica infanteriştilor noştri, nu mult după aceea, amestecaţi cu mulţimea de perşi au căpătat curaj şi erau pe punctul de a captura bagajele romane; dar văzîndu-l pe împărat s-au retras la cavaleria lor de rezervă. **4.** Plecînd din această regiune, am ajuns la o fermă cu numele de Hucumbra[3], unde am rămas două zile, găsind acolo hrană din belşug. Ne-am refăcut puterile cu odihnă, mîncare şi băutură peste aşteptările noastre şi am plecat mai departe, după ce am dat foc la tot ce n-am putut lua cu noi.

5. În ziua următoare înaintam încet, cînd perşii, atacînd prin surprindere, ne-ar fi nimicit cu uşurinţă ariergarda care urma grosul coloanei, dacă nu i-ar fi respins cavaleria noastră care, răspîndită prin văile din apropiere, s-a regrupat repede şi a intervenit provocînd mari pierderi inamicului. **6.** În această luptă a căzut Adaces[4], un satrap nobil, trimis mai înainte ca sol la principele Constantius şi bine primit de acesta. Cel ce l-a ucis i-a prezentat lui Iulianus trofeele luate şi a fost recompensat după cum se cuvenea. **7.** În aceeaşi zi, legiunile au acuzat cavaleria tertiacilor[5] că în momentul în care ele atacaseră, aceasta dînd înapoi a stînjenit atacul aproape al întregii armate. **8.** Împăratul, pe drept indignat de acest fapt, le-a luat călăreţilor incriminaţi steagurile şi le-a frînt

https://biblioteca-digitala.ro

sulițele, pe cei dovediți că fugiseră obligîndu-i să continue drumul cu bagajele și cu prizonierii. Comandantului lor, care singur luptase vitejește, i s-a dat alt escadron, al cărui tribun părăsise în mod rușinos lupta. **9.** Alți patru tribuni vinovați de lașitate au fost destituiți de împărat, care s-a limitat la această pedeapsă, luînd în considerare împrejurările grele în care se găsiseră învinuiții.

10. După o înaintare de șaptezeci de stadii[6], fiindcă proviziile erau pe sfîrșite, iar fînețele și holdele din regiune erau incendiate, soldații, pe cît a fost posibil, au fost nevoiți să smulgă din flăcări hrana pentru ei și pentru animale. **11.** Părăsind acest loc, cînd armata a ajuns în ținutul numit Maranga[7], în zorii zilei ne-a apărut o imensă mulțime de perși, în frunte cu Merenas[8], comandantul cavaleriei, însoțit de doi fii ai regelui și de foarte mulți nobili. **12.** Toate escadroanele lor erau îmbrăcate în fier, cu cuirase bine ajustate pe corpul călăreților, ca să nu stînjenească mișcările, și cu coifuri, de asemenea, așa de potrivite pe cap, încît vîrful săgeților nu putea pătrunde decît prin găurile mici lăsate pentru vedere și respirație. **13.** O unitate era formată din călăreți care, avînd să lupte cu sulițe lungi stăteau nemișcați, de ai fi crezut că și frîiele cailor sînt de aramă. Lîngă ei, săgetătorii, în a căror artă perșii au avut din leagăn mare încredere, cu brațele depărtate întindeau arcurile lor flexibile, cu dreapta trăgînd înapoi pînă la piept coarda, iar cu stînga fixînd cu cea mai mare abilitate săgeata, pentru ca trestiile în zborul lor șuierător să aducă răni și moarte. **14.** După aceștia urma formidabila unitate de elefanți, care cu trompele ridicate și cu armuri strălucitoare înspăimîntau pe cei fricoși, iar de țipătul, mirosul și înfățișarea lor neobișnuită mai ales caii se speriau. **15.** Conducătorii, deasupra lor, amintindu-și de dezastrul de la Nisibis[9], purtau în dreapta cuțite lungi legate de mînere și, dacă animalul înfuriindu-se nu putea fi stăpînit, ca nu cumva fugind înapoi să calce în picioare pe soldații pe care-i întîlnea, cum se întîmplase atunci, cu o lovitură puternică îl străpungeau la vertebra care desparte capul de gît. Odinioară, acest procedeu a fost folosit de Hasdrubal, fratele lui Hannibal, ca

https://biblioteca-digitala.ro

mijloc de curmare imediată a vieţii unor asemenea animale[10]. **16.** Pentru a întîmpina pe duşman, a cărui oştire inspira groază, împăratul, sprijinit de mulţimea cohortelor şi cu mare încredere în ofiţerii săi, a pus oastea în linie de bătaie, aşezînd manipulele în formă de semilună, cu flancurile strînse, cum cerea lupta cu un inamic care avea forţe superioare ca număr. **17.** Şi ca nu cumva acţiunea săgetătorilor să reteze vîrfurile unităţilor noastre, a grăbit înaintarea, zădărnicind astfel iniţiativa avangărzilor inamice. S-a dat semnalul de atac şi infanteria romană, în rînduri strînse, cu o sforţare uriaşă a respins primele linii, foarte dese, ale duşmanilor. **18.** Lupta a devenit extrem de înverşunată şi, în zgomotul de scuturi, ca şi în vuietul lugubru al oamenilor şi al armelor care şuierau fără întrerupere, cîmpul s-a acoperit de sînge şi de cadavre, perşii căzînd în mare număr. Aceştia, mişcîndu-se încet în încleştarea cu adversarul, deprinşi să lupte cu curaj de la distanţă, nu rezistau în lupta corp la corp şi, dacă simţeau că oştile lor nu pot face faţă adversarului, se retrăgeau ţinînd la distanţă urmăritorii cu o ploaie de săgeţi. Astfel, parţii au fost respinşi în marea înfruntare de forţe, iar oastea noastră, obosită şi de luptă şi de fierbinţeala de cuptor a soarelui, la semnalul de retragere s-a întors în corturi, avînd încă destulă însufleţire pentru a obţine succese şi mai mari. **19.** În această luptă, pierderile au fost mai grele, cum am arătat, din partea perşilor; ale noastre au fost destul de uşoare. Totuşi, în atît de variatele situaţii ale atacurilor, nu fără însemnătate a fost moartea lui Vetranio[11], un ofiţer brav, care comanda legiunea ziannilor.

2 **1.** Au urmat trei zile de odihnă[12], în timpul cărora s-a ocupat fiecare de rănile sale, sau de ale celui mai apropiat. Dar fiindcă transporturile de provizii întîrziaseră, a început să ne chinuie şi să fie de nesuportat lipsa de alimente. Fuseseră arse cerealele şi furajele şi ajunseseră în cea mai grea situaţie şi vitele. Din hrana rezervată tribunilor şi comiţilor, o mare parte a fost distribuită trupei înfometate. **2.** Iar împăratul, care nu accepta să i

https://biblioteca-digitala.ro

se pregătească mîncăruri potrivite cu rangul său, ci se mulțumea să i se aducă în cort o mică porție de ciorbă searbădă, la care nu s-ar fi uitat nici ultimul soldat, trimitea în corturile celor lipsiți tot ce i se aducea mai mult. **3.** Într-o noapte, după cîteva ore de somn agitat și cu întreruperi, trezindu-se ca de obicei să scrie ceva sub cort, asemenea lui Iulius Caesar[13], sau să-și adîncească gîndurile în reflecțiuni filozofice, a văzut într-o înfățișare neclară, după cum a mărturisit celor mai apropiați ai săi, geniul public[14], care i s-a arătat în Gallia cînd i-a fost conferit numele de Augustus. De data aceasta, însă, trist și avînd capul și cornul abundenței acoperite cu un văl, i-a trecut prin cort și a dispărut. **4.** Pentru moment a rămas încremenit de uimire, dar îndată, învingînd orice teamă, a încredințat cele viitoare hotărîrilor cerești. Deși în plină noapte, s-a ridicat din patul lui așternut direct pe pămînt, cu gîndul să facă un sacrificiu zeilor pentru alungarea duhurilor rele. Și cînd a ieșit din cort, a văzut o dîră de lumină care, asemenea unei făclii aprinse, a căzut din cer brăzdînd văzduhul și dispărînd în beznă[15]. Această lumină l-a umplut de spaimă, căci a socotit că este steaua lui Marte care i-a apărut în semn de amenințare.

5. O astfel de strălucire de foc este ceea ce noi grecii numim diaisson, care nu cade și nu atinge niciodată pămîntul. Căci cine crede că pot cădea corpuri din cer, pe drept este socotit un ignorant și un prost. Fenomenul se produce în multe chipuri, din care este suficient să citățm cîteva. **6.** Unii socotesc că în înălțimile aerului prea încins se aprind de la sine focuri care se sting, neavînd puterea să dureze mai mult, sau că razele de lumină produc scîntei cînd pătrund în nori ori cînd se ating de un nor. O astfel de scînteie capătă chipul unei stele și cade, durata ei de existență depinzînd de cantitatea de foc pe care-l conține, iar cînd dispare în spațiu trece în substanța corpului de care frecîndu-se s-a aprins.

7. Haruspicii etrusci, chemați îndată, chiar înainte de a se face ziuă și întrebați ce prevestire aduce această lumină în chip de stea, au răspuns că trebuie luate măsuri

https://biblioteca-digitala.ro

foarte stricte să nu se întreprindă deocamdată nimic, arătînd că răspunsul acesta îl dau cărţile tarquitiane[16] „Despre lucrurile divine", care spun că, atunci cînd apare pe cer o făclie aprinsă, să nu se pornească la luptă sau la altceva asemănător. **8.** Şi fiindcă el dispreţuia acest răspuns, ca şi în alte împrejurări, haruspicii l-au rugat cel puţin să amîne cu cîteva ore plecarea la atac. Dar n-au obţinut nici această amînare, împăratul luînd acum poziţie împotriva oricărei arte de a ghici viitorul şi, cum s-a făcut ziuă, armata a fost pusă în mişcare.

3 **1.** După plecarea noastră, perşii, care se temeau adesea să se angajeze în lupte directe de infanterie, ne pregăteau capcane pe ascuns, urmărindu-ne de pe vîrful colinelor înaintarea, pentru a ne ataca prin surprindere. Deşi le-a bănuit tactica, oastea noastră n-a socotit de cuviinţă toată ziua să înalţe vreun parapet sau să bată vreun par, **2.** ci şi-a întărit flancurile, înaintînd în formă de pătrat şi cu unităţile răsfirate, pe cît îi îngăduia situaţia terenului. Deodată, principele, care mersese neînarmat mult înainte, în recunoaştere, primeşte ştirea că ariergarda este atacată de duşmani. **3.** În învălmăşeala momentului, uitînd de platoşă, a pus mîna pe un scut şi a alergat să dea ajutor celor din urmă, dar i s-a anunţat primejdia că şi avangarda, de la care abia plecase, este atacată. **4.** Pe cînd căuta să restabilească situaţia, neţinînd seama de pericolul în care se găseşte, din altă parte un escadron partic de călăreţi îmbrăcaţi în fier atacă mijlocul coloanei şi pătrunde în flancul stîng, care este nevoit să cedeze, neputînd suporta suliţele şi săgeţile călăreţilor perşi şi nici mirosul greu şi ţipătul elefanţilor. **5.** Dar principele intrînd în focul luptei a îmbărbătat infanteria noastră, uşor înarmată, care a atacat din spate pe perşi şi le-a produs pierderi în oameni şi în elefanţi. **6.** Uitînd de propria sa apărare, Iulianus arăta cu mîinile ridicate sau prin strigăte că duşmanii au fost spîrcuiţi şi, înflăcărînd mînia urmăritorilor, el însuşi s-a aruncat în luptă alături de aceştia. Pe cînd garda lui de candidaţi[17], care de teamă rămăsese în urmă, striga la el cît putea să se ferească

https://biblioteca-digitala.ro

de puhoiul dușman în retragere, ca de un zid care se prăbușește, o suliță de călăreț, aruncată nu se știe din ce direcție[18], l-a atins ușor la braț, dar i-a străpuns coastele intrîndu-i cu vîrful în ficat. **7.** A încercat s-o smulgă cu mîna dreaptă, dar a simțit că tendoanele degetelor sînt tăiate de muchiile ascuțite ale suliței. Rostogolindu-se de pe cal, cei din jur au sărit repede și l-au dus în tabără, pentru a i se da ajutoare medicale. **8.** Ușurat puțin de durere, i-a trecut teama și, în luptă grea cu moartea, cerea armele și calul pentru ca, apărînd din nou între luptători, să le întărească încrederea și să le arate că, fără grijă de sine, se preocupă în cel mai înalt grad de salvarea celorlalți. El a dovedit aceeași vigoare morală, dar în alt fel, pe care a avut-o acel ilustru general Epaminonda[19] care, rănit de moarte și readus în linia de luptă, își căuta cu stăruință scutul. Cînd l-a găsit, a murit bucuros, fără să-i pese de rană. El, care-și pierdea fără teamă sufletul, s-a temut să nu-și fi pierdut scutul. **9.** Dar Iulianus, fiindcă puterile nu-i mai erau pe măsura voinței, ci i se împuținau din cauza pierderii de sînge, a trebuit să rămînă nemișcat, fără speranță că va mai trăi, mai ales cînd i s-a spus că locul în care căzuse se numea Phrygia. Căci i se profețise că aici își va găsi sfîrșitul[20]. **10.** Readus în apropierea liniilor, este de necrezut cu cîtă sete de răzbunare își loveau soldații sulițele de scuturi, mînia și durerea împingîndu-i să lupte cu ardoare pînă la moarte, dacă era nevoie. Și deși praful care se ridica le intra în ochi, iar căldura verii le moleșea mișcările corpului, totuși, ca și cum prin pierderea conducătorului căpătaseră mînă liberă la orice, se repezeau cu toată risipa de energie în armele perșilor. **11.** Aceștia nici nu se mai vedeau în norul de săgeți pe care le aruncau împotriva alor noștri, iar în fața lor înaintau elefanții, cu corpurile lor uriașe și cu egrete pe cap, vîrînd groază în soldații și caii noștri. **12.** Astfel, alergarea luptătorilor, gemetele celor care cădeau, sforăitul cailor și sunetul armelor se auzeau de departe, pînă cînd ambele părți s-au săturat de atîta măcel și întunericul nopții a pus capăt luptelor. **13.** Atunci au căzut cincizeci de nobili și satrapi

https://biblioteca-digitala.ro

perşi, cu o mare parte din oastea lor, în mijlocul acesteia fiind ucişi Merenas[21] şi Nohodares, generali renumiţi. Să se îmbete antichitatea de propria sa grandilocvenţă cu care vorbeşte despre cele douăzeci de lupte ale lui Marcellus[22] în diverse locuri; să-i adauge acestuia pe Sicinius Dentatus, onorat cu o mulţime de coroane militare; să-l admire mai presus de aceştia pe Sergius, care de douăzeci şi trei de ori, precum se spune, a fost rănit în feluritele lupte, ale cărei biruinţe strălucite le-a pătat însă pentru totdeauna Catilina, ultimul din neamul lui. Totuşi, pierderile făceau ca succesele să nu mai apară în toată splendoarea lor. **14.** După scoaterea din luptă a conducătorului, flancul drept al armatei a fost strivit şi a căzut în luptă Anatolius[23], care atunci era şeful cancelariei imperiale. Prefectul Salutius, în primejdie de a fi ucis, căci a căzut chiar lîngă el consilierul său Phosphorius, a scăpat cu fuga, fiind scos întîmplător din vîltoarea luptei de către un slujitor al său, iar nişte soldaţi, strecurîndu-se cum au putut, au intrat într-un castel din apropiere şi abia după trei zile au reuşit să reintre în rîndurile armatei. **15.** Pe cînd se petreceau acestea, Iulianus, întins pe spate în cort, astfel a vorbit către cei ce stăteau în picioare în jurul lui, abătuţi şi trişti[24]: „A venit, tovarăşi, timpul să plec din viaţa pe care, datornic credincios, mă bucur s-o redau naturii care mi-o cere. Nu sînt amărît şi mîhnit, cum ar putea bănui unii, căci am înţeles, din cugetările generale ale filozofilor, cu cît sufletul este mai fericit decît trupul, gîndindu-mă că trecerea dintr-o situaţie mai rea în alta mai bună trebuie să producă mai degrabă bucurie decît durere. De asemenea, am în vedere că şi zeii cereşti aduc celor mai buni moartea ca răsplată supremă. **16.** Ştiu foarte bine că sarcina care mi s-a încredinţat a fost să nu cedez în faţa marilor greutăţi, nici să mă plec cumva sau să mă supun, cunoscînd din experienţă că orice durere îi învinge pe cei laşi, dar dă înapoi în faţa celor bravi. **17.** Nu mi-e ruşine de faptele mele, fiindcă nu-mi amintesc să fi săvîrşit ceva condamnabil, fie pe cînd eram surghiunit în umbră şi întuneric, fie după ce mi s-a încredinţat principatul, pe care l-am păstrat, după părerea mea, ne-

https://biblioteca-digitala.ro

pătat, ca şi cum mi-ar fi fost dat din cer. Treburile civile le-am condus cu moderaţie, iar războaiele, fie că mi-au fost impuse direct sau indirect, le-am început numai după o atentă examinare a eventualelor urmări, deşi rezultatul acţiunilor noastre nu concordă întotdeauna cu planurile pe care ni le-am făcut, căci numai puterea divină îşi realizează în întregime ceea ce-şi propune. **18.** Avînd în vedere că ţelul unei bune conduceri este binele şi fericirea celor conduşi, am căutat, precum ştiţi, să asigur cetăţenilor o viaţă liniştită, neîngăduindu-mi în faptele mele nimic abuziv sau în contradicţie cu bunele moravuri. Mă bucur, ştiind precis că oriunde statul, ca un părinte care porunceşte, m-a aşezat în faţa primejdiilor, am stat neclintit, obişnuit să înfrunt vicisitudinile soartei. **19.** Nu-mi va fi ruşine să mărturisesc că ştiam de mult, din prezicerile care mi-au fost făcute, că o armă mă va ucide. Sînt recunoscător puterii eterne că nu mor nici asasinat mişeleşte, nici doborît de vreo boală lungă, nici ca un condamnat la pedeapsa capitală, ci ca un viteaz în vîrtejul unor fapte vitejeşti, avînd o strălucită şi glorioasă plecare din lume. Este cu adevărat un fricos şi un laş cel ce-şi doreşte moartea cînd nu trebuie, sau cel ce fuge de ea cînd este venită la timp. Vă rog să socotiţi suficiente cele spuse, căci puterile nu mă lasă să vorbesc mai mult. **20.** Din prudenţă, nu sugerez nimic în legătură cu alegerea noului împărat, ca nu cumva să fac vreo greşeală şi să nu indic pe cel mai potrivit. Sau, dacă recomand pe cel pe care-l cred eu mai bun, fiind ales un altul, să nu-i fac vreun rău. Ca un cinstit fiu al patriei, vă urez să găsiţi după mine un bun conducător".

21. După aceste cuvinte rostite cu bunătate, cu scrisul cel de pe urmă, împărţindu-şi prietenilor avutul, a întrebat de Anatolius, şeful cancelariei imperiale; dar fiindcă prefectul Salutius i-a răspuns că acesta a fost fericit, a înţeles că a fost ucis şi l-a îndurerat amarnic moartea prietenului, deşi ceva mai înainte o disprețuise pe a sa. **22.** Cum toţi cei de faţă plîngeau, cu ton autoritar i-a dojenit, spunîndu-le că e umilitor să fie plîns un principe care s-a unit cu cerul şi cu stelele. **23.** Atunci ei au tăcut

https://biblioteca-digitala.ro

şi el a început să discute cu filozofii Maximus şi Priscus despre măreţia sufletului. **24.** Dar rana din coastă i s-a deschis şi vinele umflate i-au îngreunat respiraţia. A cerut şi a băut puţină apă rece, iar la miezul nopţii a încetat din viaţă, avînd o moarte uşoară, în vîrstă de treizeci şi doi de ani. S-a născut la Constantinopol şi a rămas orfan din copilărie. Tatăl său, Constantius, după moartea lui Constantinus şi-a pierdut viaţa, între mulţi alţii, în luptele pentru succesiunea la domnie, iar mama, Basilina, din neam de nobili, de asemenea a murit de timpuriu.

4 **1.** A fost un bărbat care pe bună dreptate trebuie socotit în numărul eroilor, atît prin faptele sale mari, cît şi prin distincţia caracterului său. Căci dacă sînt, după doctrinele filozofilor, patru virtuţi principale: temperanţa, prudenţa, dreptatea şi bărbăţia, la care pot fi adăugate ştiinţa militară, autoritatea, succesul acţiunii şi generozitatea, el le-a cultivat pe toate şi pe fiecare cu o deosebită sîrguinţă.

2. Mai întîi, a strălucit printr-o deosebită castitate, căci după ce şi-a pierdut soţia, nu l-au mai interesat niciodată plăcerile erotice, avînd în minte ce spune Platon[25] despre scriitorul de tragedii Sofocles. Acesta, întrebat la bătrîneţe dacă mai are vreo legătură cu femeile, a răspuns că nu, adăugînd că se bucură că a scăpat de dragoste, ca de un stăpîn furios şi crud. **3.** De asemenea, ca să întărească şi mai mult această reflecţiune a lui Sofocles, repeta adesea cuvintele poetului liric Bacchylides, pe care-l citea cu plăcere, anume că după cum un pictor înfrumuseţează un chip prin talentul său, la fel pudiciţia împodobeşte şi înalţă viaţa. De slăbiciunea dragostei s-a ferit atît de mult încă din tinereţe, încît nici n-a fost bănuit măcar de slujitori pînă la sfîrşitul vieţii de o astfel de dorinţă, care se întîlneşte de altfel atît de des.

4. Întreţinea acest fel de temperanţă prin cumpătarea în mîncare şi somn, practicată cu stricteţe şi acasă şi în războaie. Căci moderaţia şi simplitatea vieţii lui în timp de pace erau pe drept admirate de cei ce-l cunoşteau, ca pe unul care era gata oricînd de a îmbrăca haina de fi-

https://biblioteca-digitala.ro

lozof[26]. Iar în timpul expedițiilor era văzut de multe ori servind repede în picioare, ca soldații, o masă destul de frugală. **5.** După ce dormea puțin, ca să-și recreeze corpul vlăguit de muncă, se scula și controla personal posturile de pază și schimbul santinelelor, iar apoi se refugia în studiul serios al diferitelor discipline. **6.** Și dacă luminile de noapte ar avea glas, apoi ele ar putea să dea mărturie despre marea deosebire dintre alți principi și acesta, pe care nu-l văzuseră să fi cedat vreunei plăceri nici măcar din necesitate naturală.

7. Indicii ale înțelepciunii sale au fost foarte multe și din ele va fi suficient să arătăm cîteva. Cunoscător perfect al artei militare, cît și al celei politice, îndatoritor cu toată lumea, nepretențios pentru sine, în măsura în care nu-și atrăgea disprețul și obrăznicia altora, era bătrîn[27], nu prin etate, ci prin virtute, dornic de a se instrui în toate domeniile. Citeodată judecător neînduplecat, cenzor foarte aspru al moravurilor, disprețuitor al averii și al tuturor celor trecătoare; ca să încheiem din acest punct de vedere, spunea că este rușinos pentru un înțelept, cînd are suflet, să dea atîta importanță corpului.

8. Sub multe aspecte se poate evidenția spiritul său de dreptate[28]. Mai întîi, că era fără cruțare, dar și fără cruzime în judecarea oamenilor și a împrejurărilor. Apoi, în combaterea viciilor pleca de la cazul cîtorva, iar atunci mai degrabă amenința decît pedepsea. **9.** În sfîrșit, ca să trec peste multe altele, se știe că el a luat măsuri foarte blinde împotriva dușmanilor săi, declarați sau ascunși, bunătatea sa firească temperînd asprimea pedepselor.

10. Bărbăția i-o arată mulțimea luptelor și practica războaielor, răbdarea deopotrivă a gerurilor groaznice și a căldurilor arzătoare. Era soldat prin însușirile trupești și comandant prin cele sufletești. Angajat cu mult curaj în lupte, a răpus el însuși mulți dușmani și de multe ori a rezistat singur, opunîndu-se cu pieptul său ca să evite retragerea alor noștri[29]. A nimicit regatele germanilor furioși, iar în praful și arșița Persiei întărea încrederea armatei luptînd între primii.

https://biblioteca-digitala.ro

11. Arta de a face război i-o arată acțiuni multe și cunoscute: cucerirea orașelor și a cetăților în situațiile cele mai grele, organizarea liniilor de luptă în cele mai felurite combinații, așezarea taberelor cu prudență și în locuri sănătoase, fixarea avanposturilor și a stațiunilor de pază pentru a avea maximum de siguranță.

12. Autoritatea i se caracteriza prin aceea că soldații se temeau de el și totodată îl iubeau foarte mult[30], pentru că le era deopotrivă tovarăș de muncă și de primejdii, iar observațiile pe care le făcea în adunări se limitau, pînă la urmă, la porunca de a se lua măsuri împotriva celor ce nu-și vedeau de treabă. Cînd era numai Caesar a condus armata fără solde, înfruntînd cu ea ferocitatea barbarilor, cum s-a spus mai înainte. Vorbind soldaților nemulțumiți, i-a amenințat că se retrage în viața privată, dacă ei nu încetează cu nemulțumirile. **13.** În sfîrșit, din multe este suficient să se știe că într-o simplă adunare adresîndu-se ostașilor galli, obișnuiți cu clima rece de pe Rin, i-a determinat să străbată cu el ținuturi întinse, ajungînd prin căldurile Assyriei pînă la hotarele mezilor.

14. Succesul i-a strălucit prin aceea că într-un fel oarecare însuși norocul l-a purtat pe umerii săi, conducîndu-l să învingă greutăți imense în expedițiile sale victorioase. Și după ce a plecat din ținuturile occidentale, cît a fost pe pămînt toate neamurile au stat nemișcate, ca și cum o baghetă divină ar fi liniștit cele omenești.

15. Dovezi de generozitatea lui sînt foarte multe și foarte elocvente, între care ușurarea de impozite, reducerea tributului coronar[31], iertarea datoriilor acumulate de prea mult timp, linia de mijloc în judecățile dintre fisc și particulari, restabilirea dreptului orașelor de a avea venituri din impozite și din moșii rurale, excepție făcînd cele înstrăinate sub stăpînirile trecute. Niciodată nu a fost dornic de a-și înmulți banii, pe care-i socotea mai potriviți în buzunarul altora, căci — zicea el — Alexandru cel Mare, cînd a fost întrebat unde-i sînt tezaurele, a răspuns, cu voie bună, că sînt la prieteni[32].

16. După ce i-am enumerat calitățile, pe cît le-am putut ști, acum îi vom arăta și defectele, deși am spus despre

https://biblioteca-digitala.ro

ele cîte ceva şi pînă acum. Era uneori pripit, dar revenea asupra hotărîrilor dacă fuseseră luate cu uşurinţă, permiţînd să fie corectat cînd devia de la linia dreaptă. **17.** Cu limbă slobodă, rar ştia să tacă. Dedicat prea mult cercetării viitorului prin prevestiri, se părea că în această privinţă numai Hadrianus[33] fusese la fel cu el. Era stăpînit mai mult de superstiţii decît de credinţele religioase oficiale, jertfind fără cruţare vite nenumărate, încît se credea că dacă se va întoarce de la parţi, nu vor mai exista boi, asemenea acelui vestit Marcus[34], despre care, pe cînd era Caesar, s-a spus:

Boii albi, te salută, Marcus Caesar! Dacă vei învinge încă o dată, s-a zis cu noi.

18. Îi făceau plăcere aplauzele vulgului, era dornic peste măsură de laude, chiar în cele mai mici lucruri, vorbea adesea cu oricine numai din dorinţa de popularitate.

19. Cu toate acestea, s-ar fi putut afirma, cum zicea chiar el, că acea veche justiţie despre care Aratus spunea că s-a refugiat în cer, ofensată de viciile oamenilor, la porunca lui s-a coborît iar pe pămînt, dacă nu s-ar fi arătat uneori neasemeni lui, făcînd unele lucruri după bunul plac. **20.** Este drept că n-a dat legi supărătoare, care să poruncească sau să oprească ceva în chip absolutist. Dar unele s-au abătut totuşi de la acest caracter, cum a fost aceea prin care a interzis profesorilor creştini de a preda gramatica şi retorica[35], dacă nu se întorc la cultul zeilor. **21.** De asemenea, este greu de aprobat faptul că îngăduia să fie introduşi în mod nedrept în consiliile municipale străinii sau cei exceptaţi prin privilegiile, ori prin originea lor.

22. Ca înfăţişare fizică era de statură potrivită, cu un păr lins, ca şi cum era pieptănat de curînd, cu barba aspră terminîndu-se ca un cioc. Avea ochi frumoşi şi scăpărători, care-i indicau ascuţimea minţii, sprîncene bine arcuite, nasul drept, gura ceva cam mare, buza de jos ieşită în relief, gîtul gros şi înclinat înainte, umerii largi şi întinşi. Cu o armonioasă îmbinare a trăsăturilor din creştet pînă în vîrful unghiilor era puternic şi sprinten.

https://biblioteca-digitala.ro

23. Şi fiindcă defăimătorii afirmă despre el că a aţiţat noi războaie care au secătuit avutul tuturor, să ştie cei ce vor să cunoască adevărul că nu Iulianus a aprins focul la parţi, ci Constantinus, pe care-l adormeau minciunile lui Metrodorus[36], cum am arătat pe larg mai înainte. **24.** Din vina acestuia multe armate ale noastre au fost măcelărite pînă la nimicire, unităţi întregi au căzut prizoniere, au fost cucerite oraşe, dărîmate sau jefuite fortificaţii, provinciile au suferit grele pagube, iar perşii erau gata-gata să ajungă cu războiul pînă în Bithynia şi pînă la ţărmurile Propontidei. **25.** În Gallia războaiele nu mai încetau, germanii pătrundeau pe teritoriile noastre urmărind să treacă Alpii şi să devasteze Italia, pricinuind multe suferinţe oamenilor, nelăsînd în urmă decît lacrimi şi groază, în ţinuturi în care şi amintirea trecutului era dureroasă şi perspectivele de viitor triste. Tuturor acestora le-a asigurat liniştea şi prosperitatea cu o repeziciune de necrezut supunînd pe regii duşmani, acest tînăr trimis cu titlul de Caesar în ţinuturile din occident. **26.** Iar în Orient, cu aceleaşi gînduri de a îndrepta lucrurile, i-a atacat pe perşi şi s-ar fi întors în triumf şi cu un nume în plus, dacă hotărîrile cereşti s-ar fi potrivit cu planurile şi cu faptele lui ilustre. **27.** Cînd ştim din experienţă că atîţia au purtat războaie în aşa fel încît, deşi învinşi şi suferind grele pierderi pe uscat şi pe apă, s-au avîntat totuşi din nou în lupte, mi se pare de neînţeles cum se găsesc unii care-i reproşează principelui că, învingător fiind, a căutat noi victorii.

5 **1.** Locul şi timpul neîngăduind plînsetele şi bocetele, corpul a fost îngrijit după împrejurare şi posibilităţi, pentru a fi înmormîntat unde hotărîse însuşi principele înainte de a muri[37]. Iar la începutul zilei următoare, care era a cincea a calendelor lui iulie[38], deşi împresuraţi din toate părţile de duşmani, comandanţii de armate, legiuni şi escadroane s-au adunat pentru a lua hotărîri în legătură cu numirea unui nou principe. **2.** Şedinţa a fost furtunoasă, căci Arintheus, Victor şi ceilalţi rămaşi de la palatul lui Constantius vroiau să fie ales cineva destoinic

https://biblioteca-digitala.ro

din partida lor, pe cînd Nevitta, Dagalaifus şi fruntaşii galli căutau, dimpotrivă, să impună pe unul dintre ai lor. 3. După multe discuţii, în care ambele partide îşi susţineau punctul lor de vedere, s-a ajuns pînă la urmă la părerea unanimă de a fi ales Salutius. Dar fiindcă el, din cauza vîrstei înaintate şi a sănătăţii şubrede, refuza propunerea, un ofiţer cu mai multă autoritate adresîndu-se adunării a zis: „Şi ce-aţi face dacă ar trebui să duceţi războiul fără să fie prezent cu voi împăratul, cum s-a întîmplat adesea? Oare nu v-aţi gîndi să scoateţi armata din primejdie lăsînd la o parte orice alte consideraţiuni? Aceasta trebuie să faceţi şi acum. Şi dacă va fi cu putinţă să vedem Mesopotamia, voturile asociate ale ambelor armate vor alege pe principele legitim".

4. Zăbovind foarte puţin într-o problemă atît de importantă, fiindcă nu era timp pentru cîntărirea opiniilor şi pentru discuţii prelungite, ca-n vreme de pace, a fost ales împărat Iovianus[39], şeful gărzilor, mai mult pentru meritele tatălui său decît pentru ale sale. Căci era fiul foarte cunoscutului comite Varronianus, care nu de mult se retrăsese din militărie, pentru a duce o viaţă liniştită. 5. Îndată, îmbrăcat cu uniforma de principe, a ieşit din cortul său şi a trecut printre unităţile gata de plecare. 6. Şi fiindcă de la un capăt la altul al armatelor noastre era o distanţă de patru mile, soldaţii din primele rînduri, cînd au auzit că Iovianus este aclamat Augustus, strigau şi ei cu mult mai tare, amăgiţi de asemănarea numelui, fiindcă se deosebea doar printr-o singură literă[40], socotind că s-a însănătoşit Iulianus care, de obicei era aclamat aşa. Dar cînd l-au văzut înalt şi puţin încovoiat, înţelegînd ce s-a întîmplat, toţi au izbucnit în lacrimi şi plînsete. 7. Şi dacă un spectator imparţial ar condamna această alegere în pripă, căci aşa cerea împrejurarea, apoi el trebuie să acuze la fel şi pe acei marinari care, pierzîndu-şi comandantul priceput al navei în mijlocul furtunii şi al valurilor furioase, încredinţează unui alt tovarăş de primejdie, fără să stea mult pe gînduri, cîrma corăbiei. 8. Aşadar, alegerea fiind făcută după judecata oarbă a norocului, un stegar al Iovianilor pe care-i condusese mult timp Varronianus,

https://biblioteca-digitala.ro

fiindcă într-o discuţie cu noul principe, în timpul cînd acesta era un simplu particular, îi insultase tatăl, temîndu-se că cel ajuns acum atît de sus se va răzbuna, a fugit la perşi. Şi acolo, dîndu-i-se putinţa să spună ce ştie, l-a informat pe Sapor, care era destul de aproape, că a murit cel de care se temea şi că într-o adunare făcută în grabă de nişte ostaşi de rînd a fost ridicat pe scaunul imperial Iovianus, un om slab şi moale, fost pînă aci comandantul gărzilor. **9.** Auzind că s-a împlinit ce dorise cu nerăbdare întotdeauna şi în culmea bucuriei neaşteptate, a adăugat o mulţime de cavalerie regală la cea care luptase pînă atunci împotriva noastră şi a dat ordin să ne fie atacată repede, din spate, ariergarda.

6 **1.** Pe cînd se pregătea lupta şi de o parte şi de cealaltă, cercetîndu-se măruntaiele victimelor pentru Iovianus, răspunsul a fost că el va pierde totul dacă va rămîne cu armata în interiorul întăriturilor, cum se gîndea, dar că va învinge dacă va pleca mai departe. **2.** Perşii au pornit spre noi cu elefanţii în frunte. La freamătul şi înaintarea înspăimîntătoare a acestora, soldaţii şi caii s-au speriat la început, dar iovianii şi herculianii, ucigînd cîţiva elefanţi, au rezistat cu îndîrjire călăreţilor îmbrăcaţi în fier. **3.** De asemenea, legiunile ioviilor şi victorienilor, dînd ajutor celor în primejdie, au culcat la pămînt doi elefanţi şi un mare număr de duşmani. În partea stîngă a luptei însă au pierit bărbaţi foarte viteji: Iulianus[41], Macrobius şi Maximus, tribuni ai legiunilor care atunci erau primele în armată şi **4.** au fost înmormîntaţi cum s-a putut în acea situaţie. Seara, cînd mergeam cu paşi repezi spre o fortificaţie cu numele de Sumere[42], am recunoscut corpul lui Anatolius, care a fost încredinţat pămîntului în grabă. Aici ne-au întîlnit cei şaizeci de soldaţi cu cîţiva din garda imperială, despre care am arătat că s-au refugiat într-un fort părăsit.

5. A doua zi tabăra a fost aşezată într-o vale din locul ocupat, închisă din toate părţile de munte, ca de un zid natural, afară de o parte, care era întinsă şi oferea loc de ieşire. Pentru a face şi mai sigură poziţia terenului,

https://biblioteca-digitala.ro

am adăugat ca întăritură de jur împrejur pari ascuțiți, ca niște virfuri de săbii. 6. Văzînd aceasta, dușmanii ne atacau din strîmtori cu tot felul de proiectile și cu vorbe injurioase, numindu-ne perfizi și ucigași ai celui mai distins principe; căci auziseră de la transfugi zvonul că Iulianus ar fi căzut de o săgeată romană. 7. În timpul acesta, virfurile înaintate ale cavaleriei inamice au îndrăznit să forțeze poarta pretoriană[43] și să se apropie de cortul principelui, dar au fost respinse cu toată puterea, mulți călăreți fiind răniți sau uciși.

8. Plecînd de aici, în noaptea următoare am ocupat locul Charcha[44], unde ne găseam în siguranță, pentru că fuseseră distruse întăriturile de pe malul rîului, ca să nu treacă saracenii de aici în Assyria, și nimeni nu ne mai ataca oștile ca înainte. 9. La calendele lui iulie[45], după un drum de treizeci de stadii, pe cînd ne apropiam de cetatea numită Dura, convoiul de bagaje, cu vitele de transport obosite și cu conducătorii lor nevoiți să meargă pe jos, a fost împresurat de mulțimea saracenilor, care l-ar fi nimicit, dacă nu i-ar fi venit în ajutor cavaleria noastră ușoară. 10. Ni-i făcusem dușmani pe acești saraceni, fiindcă Iulianus nu le-a mai dat aceleași solde și recompense din trecut și, cînd s-au plîns la el, l-au auzit cu urechile lor răspunzînd că un împărat războinic și veghetor are fier, nu aur. 11. Aici am bătut timp de patru zile[46] pasul pe loc din cauza hărțuielii perșilor. Căci pe cînd înaintam ei ne loveau din spate, obligîndu-ne să ne întoarcem împotriva lor, iar cînd ne opream să dăm lupta, se retrăgeau, evitînd mereu încleștarea cu noi. Circula zvonul că nu departe se găsesc hotarele noastre (cum sînt sufletele oamenilor care în situații critice se complac în închipuiri), și ostașii, cu voci peste măsură de puternice, cereau să treacă Tigrul. 12. Însă împăratul și comandanții se opuneau și, arătîndu-le fluviul umflat, fiindcă apăruse pe cer constelația cîinelui[47], îi rugau să nu-și primejduiască viața în valuri, pentru că mulți nu știu să înoate și, în afară de aceasta, trupele dușmane au ocupat malurile fluviului. 13. Dar fiindcă oricîte obiecții li se făceau erau zadarnice, căci ei nu se lăsau convinși și vociferau amenin-

https://biblioteca-digitala.ro

ţători, cu mare greutate au acceptat ordinul de a încerca trecerea fluviului mai întîi gallii şi germanii nordici, pentru ca dacă aceştia vor fi învinşi de puterea apei, ceilalţi să renunţe la încăpăţînarea lor; iar dacă, dimpotrivă, vor trece nevătămaţi, să se continue acţiunea mai cu încredere. **14.** Au fost aleşi pentru această operaţiune cei mai potriviţi, care învăţaseră din prima copilărie în locurile lor de baştină să traverseze înot fluvii şi mai mari decît acesta. Şi deîndată ce întunericul nopţii le-a dat putinţa să nu fie văzuţi, ca şi cum s-ar fi lansat într-un concurs de natatie, au trecut pe ţărmul opus mai repede decît s-ar fi sperat. De aci, după ce au călcat în picioare şi au ucis mai mulţi perşi, pe care gîndul că se află în siguranţă îi făcuse să se lase furaţi de un somn plăcut, făcînd semne cu mîinile ridicate şi fîlfîind cu tunicile anunţau izbînda îndrăznelii lor. **15.** Văzîndu-i de departe, ostaşii ceilalţi ardeau de nerăbdare să treacă şi ei, dar au trebuit să mai aştepte, fiindcă arhitecţii pontonieri promiteau că vor face un pod de burdufuri din piei de animale, pentru trecerea fluviului.

7 **1.** În timpul acestor încercări zadarnice, regele Sapor, şi cînd era departe şi cînd a venit aproape, s-a documentat din informaţiile sigure date de cercetaşi şi de transfugi asupra faptelor vitejeşti ale armatei noastre. A aflat că armata lui a avut grele pierderi şi că i-au fost ucişi elefanţii, ceea ce regele nu-şi amintea să i se mai fi întîmplat. A înţeles că armata noastră, călită prin neîntrerupte osteneli, după moartea gloriosului său conducător nu se mai preocupă de salvarea ei, ca înainte, ci de răzbunare, urmînd să pună capăt dificultăţilor prezente sau printr-o victorie decisivă, sau prin moarte memorabilă. **2.** Pe lîngă acestea, avea în vedere şi alte motive de teamă. Se gîndea că armata noastră este numeroasă şi că, deşi răspîndită prin provincii, poate fi adunată printr-un simplu ordin de chemare. Mai ştia din experienţă că poporul său împuţinat de război este îngrozit la gîndul că noi mai avem în Mesopotamia o armată nu cu mult mai mică. **3.** Dar mai presus de toate acestea i-au produs o neliniste

https://biblioteca-digitala.ro

paralizantă cei cinci sute de înotători care au trecut toţi prin învolburarea fluviului, venit mare, şi care după ce au ucis străjile au făcut semne tovarăşilor lor, îndemnîndu-i să aibă curajul de a proceda şi ei la fel.

4. Deocamdată însă valurile fluviului nu îngăduiau facerea podului, iar hrana fusese toată consumată. Timp de două zile[48] soldaţii au trebuit să suporte lipsa alimentelor, fierbînd de ciudă şi dorind ca mai degrabă să moară în lupte decît de foame, cel mai ruşinos fel de moarte. **5.** Totuşi, puterea veşnică a divinităţii cereşti era de partea noastră. Mai întîi perşii, cînd nici nu speram, au trimis pe Surenas şi pe un alt fruntaş mare cu propuneri de pace, descurajaţi că romanii îi măcinaseră groaznic în fiecare zi aproape în toate luptele. **6.** Puneau însă condiţii grele şi apăsătoare, afirmînd că prea bunul lor rege, din sentimente umanitare, îngăduia ca resturile armatei noastre să se retragă, dacă şi Caesar cu sfetnicii lui vor îndeplini ce cere el. **7.** Sînt trimişi din partea noastră pentru tratative Arintheus şi prefectul Salutius şi, cît timp s-a examinat în amănunţime ce trebuie făcut, au trecut patru zile de foame chinuitoare, mai dureroasă decît orice supliciu. **8.** În acest timp, şi chiar înainte de a fi trimişi aceştia, dacă principele forţînd puţin lucrurile ar fi ieşit încetul cu încetul din ţinuturile duşmane, desigur ar fi ajuns la garnizoana din Corduena[49], regiune bogată şi care era a noastră, la distanţă de o sută de mile de locul în care ne aflam.

9. Regele cerea categoric să-i redăm teritoriile răpite, cum spunea el, de către Maximianus. Conform actului prezentat de delegaţia persană, preţul răscumpărării noastre îl constituiau cinci regiuni transtigritane: Arzanena[50], Moxoena, Zabdicena, Rehimena şi Corduena, împreună cu cincisprezece castele, precum şi Nisibis, Singara şi Castrul Maurilor, fortificaţii absolut necesare nouă. **10.** Şi deşi era mai uşor de luptat de zece ori decît de dat ceva din acestea, în jurul principelui fricos stătea clica de adulatori care-l speriau cu numele lui Procopius. Dacă nu ne întoarcem, ziceau ei, acesta, cînd va afla de moartea lui Iulianus, cu armata întreagă pe care o conducea, va face

https://biblioteca-digitala.ro

ușor o răscoală, fără să întîmpine cea mai mică rezistență. **11.** Sub presiunea acestei amenințări, a acceptat fără întîrziere tot ce i se cerea. A obținut totuși, cu greu, ca Nisibis și Singara să treacă fără locuitori sub jurisdicția perșilor, iar romanilor din fortificațiile care urmau să fie părăsite să li se permită întoarcerea în garnizoanele noastre. **12.** La obligațiile pe care ni le-am asumat s-a mai adăugat una tot atît de funestă și de nesăbuită, anume ca de aici încolo Arsaces, prietenul nostru credincios de totdeauna, să nu mai poată cere ajutorul nostru contra perșilor. Acest adaos a fost introdus din două motive: să fie pedepsit omul care din însărcinarea principelui devastase Chiliocomum și să se creeze ocazia de a fi invadată cu ușurință Armenia. De altfel, urmarea n-a întîrziat, fiindcă Arsaces a fost luat în captivitate și, în timpul unor neînțelegeri și tulburări, parții au răpit cea mai mare parte a Armeniei de la hotarele Mediei, precum și Artaxata.

13. După semnarea acestui tratat rușinos, ca să nu se săvîrșească ceva contrar înțelegerii, s-a făcut schimb de ostateci, fiind dați din partea noastră Nemota[51], Victor și Bellovaedius, tribuni ai unor unități de prim rang, iar din partea adversă Bineses, nobil de frunte, și alți trei satrapi de prestigiu. **14.** După ce a fost încheiată convenția de pace pentru un timp de 30 de ani și consfințită prin jurămînt religios, ne-am întors spre casă pe alt drum, fiindcă locurile vecine cu fluviul erau evitate ca avînd relief neregulat și greu de străbătut. Dar, de cum am plecat, lipsa de mîncare și de băutură a început să ne chinuie.

8 **1.** Pacea încheiată în numele omeniei a adus pieirea multora care, sfîșiați de foame și de oboseală abia mai puteau merge, cu sufletul la gură. Unii, neștiind să înoate, erau înghițiți de valurile fluviului; alții, dacă învingînd forța apei ajungeau pînă la mal, ca oile erau măcelăriți de saraceni și de perși, pe care, cum am spus ceva mai înainte, îi puseseră pe fugă germanii; iar alții, luați captivi, erau trimiși mai departe, înapoi, pentru a fi vînduți ca sclavi. **2.** Dar cînd sunetul trîmbițelor a dat semnalul pentru trecerea fluviului, este de neînchipuit cu cîtă

https://biblioteca-digitala.ro

ardoare şi cutezanţă înfruntînd pericolul, fiecare, punîndu-se pe sine mai presus de orice, se grăbea să fugă de întîlnirea cu moartea. Unii, pe gratii de nuiele, se agăţau la întîmplare dintr-o parte şi alta de vitele care treceau şi ele tot înot, alţii îşi puneau burdufuri dedesubt, iar alţii, cu mişcări dibace, ocoleau valurile care le veneau în faţă. 3. Împăratul, după ce a trecut împreună cu alţii pe micile corăbii care, cum am spus, rămăseseră neincendiate, a dat aceste corăbii să fie folosite pentru a trece şi ceilalţi fluviul. În sfîrşit, toţi, afară de cei înecaţi, am ajuns la malul celălalt cu ajutorul Celui-de-Sus, scăpînd şi de acest moment de grea cumpănă, după ce am avut atîtea necazuri.

4. Nu ne trecuse starea de teamă, căci eram încă ameninţaţi de atîtea primejdii, cînd s-a aflat prin informatori că perşii aştern un pod peste fluviu, mai departe de locul unde ne găseam noi, pentru ca după încheierea păcii să atace convoiul nostru de bolnavi, rămaşi în urmă nepăziţi, fiindcă nu mai era război, precum şi animalele obosite de atîta drum. Dar cînd s-au văzut descoperiţi, au renunţat la încercarea lor criminală. 5. De acum, scăpaţi şi de această ameninţare, grăbindu-ne prin marşuri lungi, am ajuns aproape de Hatra[52], o veche cetate, aşezată într-un ţinut nelocuit şi părăsit de mult. Traianus şi Severus, principi războinici, au atacat-o de mai multe ori pentru a o dărîma, dar era cît pe ce să piară ei cu armatele lor cu tot, cum am arătat cînd am tratat despre viaţa şi faptele lor. 6. Aflînd că în continuare, pe un parcurs de şaptezeci de mile[53] regiunea este un şes arid, cu apă sărată şi infectă, iar ca hrană nu se poate găsi altceva decît sălcioară, pelin, amăreală şi alte plante rele, ne-am umplut cu apă bună de băut vasele pe care le aveam şi am tăiat cămile şi alte animale de transport, deşi carnea lor nu e bună de mîncat.

7. După un drum de şase zile, cînd nu mai găseam nici iarbă, ultima mîngîiere în cazuri extreme, Cassianus, comandantul Mesopotamiei, şi tribunul Mauricius, trimis în acest scop, au venit la castelul persan numit Ur cu alimente economisite de armata rămasă cu Procopius şi Se-

https://biblioteca-digitala.ro

bastianus. **8.** De aci, celălalt Procopius, care era notar, şi tribunul militar Memoridus au fost trimişi cu scrisori în ţinuturile Illyriei şi ale Galliei să anunţe moartea lui Iulianus şi înălţarea lui Iovianus pe culmile puterii auguste. **9.** Acestora le dăduse principele însărcinarea să meargă la socrul său Lucillianus, care retras la odihnă după demisia din armată se găsea atunci la Sirmium, şi să-i înmîneze ordinul de numire ca şef al cavaleriei şi infanteriei, convingîndu-l totodată să se ducă de urgenţă la Mediolanum pentru a restabili acolo ordinea şi, dacă ar fi izbucnit noi cazuri de răzvrătire, ceea ce-i pricinuia în chip deosebit teamă, să le reprime cu toată energia. **10.** Le-a dat şi o scrisoare secretă, în care îndemna pe Lucillianus să ia cu sine pe cîţiva verificaţi prin loialitatea şi priceperea lor, ca să-i aibă de ajutor pentru orice eventualitate. **11.** A poruncit de asemenea lui Malarichus, care pe atunci era reţinut de interese personale în Italia, să înlocuiască la comandă, cu acte în regulă, pe Iovinus, comandantul armatei din Gallia. Această măsură a luat-o din prudenţă, cu un dublu scop: pentru ca să plece de acolo un comandant cu merite superioare, dar prin aceasta suspect, şi pentru ca un om înălţat dintr-o situaţie inferioară în alta mai bună să-şi dea toată silinţa de a consolida în acea parte situaţia încă şubredă a celui ce-l numise. **12.** Celor doi trimişi pentru a îndeplini misiunea încredinţată le-a cerut să prezinte în culori înfrumuseţate şirul faptelor lui, iar zvonurile defavorabile, ori pe unde le vor auzi, să le combată şi să spună că expediţia împotriva perşilor s-a terminat cu succes. Le-a recomandat de asemenea ca, mergînd şi noaptea, pentru a ajunge mai repede, să aducă la cunoştinţa conducătorilor de provincii şi armate cele scrise de el şi, după ce vor afla pe ascuns părerile tuturora despre noua conducere, să se întoarcă imediat cu răspuns, pentru ca fiind informat de ce se petrece în diferite părţi ale imperiului să se caute măsuri adecvate şi chibzuite de întărire a principatului.

13. Dar zvonul, curierul cel mai rapid al întîmplărilor nenorocite, luînd-o înaintea scrisorilor împăratului, răspîndea prin provincii şi printre neamuri ştiri despre

https://biblioteca-digitala.ro

cele petrecute. Mai ales pe nisibeni i-a săgetat în inimă durerea, cînd au aflat că cetatea lor a fost predată lui Sapor, de a cărei mînie şi răzbunare se temeau, amintindu-şi cîte pierderi i-au pricinuit ori de cîte ori a încercat s-o cucerească. **14.** Era un adevăr de necontestat că toată lumea din Răsărit ar fi putut trece în stăpînirea perşilor, dacă nu le stătea în cale această cetate foarte puternică prin aşezarea ei şi prin tăria zidurilor. Totuşi, deşi neliniştiţi şi înspăimîntaţi la gîndul că vor ajunge nişte nefericiţi supuşi ai perşilor, le mai licărea o mică speranţă, aceea că împăratul, fie din proprie iniţiativă fie determinat de rugăminţile lor, va păstra oraşul în starea de mai înainte, ca o barieră de netrecut la porţile Orientului.

15. În timp ce pretutindeni ajungeau veşti despre aceste evenimente, armata, consumînd şi puţinele provizii care am spus că-i fuseseră aduse, ar fi fost împinsă de necesitatea inexorabilă să se gîndească la carne de om, dacă n-am fi avut cu noi animale de transport; tăind din ele, am fost obligaţi să aruncăm cea mai mare parte din arme şi bagaje. Căci ajunseserăm în asemenea hal de foame, încît dacă s-ar fi găsit o singură baniţă de făină — ceea ce rar se întîmpla — s-ar fi plătit pentru ea cel puţin zece dinari de aur[54]. **16.** Plecînd şi din cetatea Ur, am ajuns la Thilsaphata[55], unde ne-au ieşit în cale, cum cereau formalităţile, Sebastianus şi Procopius, cu tribunii şi cu ceilalţi comandanţi ai armatei care le fusese încredinţată pentru apărarea Mesopotamiei şi au fost bine primiţi de noi. **17.** Grăbind drumul, am văzut cu bucurie Nisibis şi împăratul a aşezat tabăra de popas în afara oraşului. Invitat stăruitor de locuitori să poftească în cetate, pentru a fi găzduit cu onorurile de principe, el a refuzat categoric, fiindu-i ruşine să intre într-un oraş neînvins, pe care el totuşi îl preda duşmanilor. **18.** Aici, seara tîrziu, notarul şef Iovianus[56] (despre care am arătat că în asediul cetăţii Maozamalcha a pătruns împreună cu alţii în cetate printr-o galerie subterană) a fost răpit de la masă, dus pe un drum dosnic şi aruncat într-un puţ părăsit, fiind îngrămădite peste el

https://biblioteca-digitala.ro

pietre; desigur, din cauză că după moartea lui Iulianus fusese şi acesta indicat de cîţiva ostaşi ca demn de a fi împărat şi, după alegerea lui Iovianus, nu s-a purtat cu prudenţă ci, dimpotrivă, se lăuda că şi el fusese propus, ba încă invita pe comandanţii militari la ospeţe.

9 **1.** În ziua următoare, Bineses, unul dintre fruntaşii perşi, despre care am vorbit mai înainte, grăbit să îndeplinească sarcinile date de regele său, a venit şi a cerut să fie tradusă în faptă convenţia tratatului în legătură cu acest oraş. Şi la permisiunea principelui roman, acesta, intrînd în oraş, a înălţat în vîrful cetăţuiei steagul naţiunii sale, anunţînd locuitorilor dureroasa obligaţie de a-şi părăsi patria. **2.** Somaţi să plece imediat din cetate, toţi se rugau cu mîinile întinse să nu le fie impusă o viaţă de bejenie, afirmînd că ei singuri pot să-şi apere căminele fără alte ajutoare în alimente şi oaste, fiindcă au credinţa fermă că dreptatea va fi alături de cei care vor lupta pentru vetrele strămoşeşti, cum ei au făcut-o adesea. Aceste rugăminţi le făceau şi fruntaşii oraşului şi poporul de rînd. Dar erau vorbe zadarnice, aruncate-n vînt, căci împăratul, care de teamă se gîndea la altele, se scuza că nu poate călca jurămîntul de pace. **3.** Atunci Sabinus, vestit între locuitorii oraşului prin averea şi neamul său, i-a spus răspicat şi cu toată tăria că împăratul Constantius, învins uneori de perşi în crîncene şi sîngeroase războaie, şi împins să fugă şi să se adăpostească împreună cu cîţiva la Hibita[57], s-a mulţumit să-şi astîmpere foamea cu puţină pîine adusă de o babă de la ţară, dar n-a cedat, pînă-n ceasul din urmă, nici o palmă de pămînt, pe cînd Iovianus de la începutul domniei s-a retras din fortăreaţa care-i apăra provinciile şi care din vechime a fost pentru duşmani un obstacol de netrecut. **4.** Cum nu se obţinea nimic, fiindcă principele pretindea cu încăpăţînare că trebuie să respecte jurămîntul, că a refuzat coroana oferită, deşi pînă la urmă a primit-o, un avocat, Silvanus, i-a strigat cu tot curajul: „Aşa să fii încoronat împărate, de cetăţile care-ţi mai

https://biblioteca-digitala.ro

rămîn". Exasperat de aceste cuvinte şi de blestemele tuturor, a poruncit ca în trei zile oraşul să fie evacuat.

5. Astfel, fiind adusă forţa armată care ameninţa cu moartea pe cei ce refuzau să plece, tot oraşul era numai vaiete şi plînsete, pe fiecare stradă se auzeau glasurile jalnice ale celor năpăstuiţi. Matroane respectabile îşi smulgeau părul de durere că vor trebui să-şi părăsească pentru totdeauna casele în care se născuseră şi crescuseră, mame cu copii decedaţi sau femei văduve erau alungate departe de mormintele celor dragi, gloata îndurerată uda cu lacrimi şi săruta pragurile locuinţelor pe care le lăsa pradă jefuitorilor. **6.** Toate drumurile erau pline, fiecare fiind nevoit să ia calea pribegiei pe unde putea. Mulţi, în grabă, parcă-şi furau propriul lor avut, cît credeau că pot duce cu ei, lăsînd mobilă şi alte lucruri de preţ, din lipsa mijloacelor de transport.

7. Aici trebuia să fii acuzat tu, destin al lumii romane, că în mijlocul furtunii care bîntuia statul ai smuls frînele imperiului din mîinile unui conducător priceput în războaie şi le-ai dat unui tînăr fără experienţă, pe care nu e drept nici să-l ocărim, nici să-l lăudăm, fiindcă n-a avut încă timp să devină cunoscut prin nici o faptă însemnată de acest fel. **8.** Totuşi, această ciudă o simt pînă în măduva oaselor toţi oamenii de bine, că în loc să-l preocupe soarta patriei se temea să n-aibă vreun rival la domnie, se frămînta că în Gallia şi Illyricum au existat adesea cîţiva dornici de a se înălţa cît mai sus, se grăbea să vină în apus înaintea zvonului despre sosirea lui. Astfel de griji l-au făcut să săvîrşească o faptă nedemnă de un bun conducător, aceea de a fugi sub pretext că nu vrea să fie sperjur, trădînd Nisibis care, de pe timpul domniei lui Mithridates, a rezistat cu puteri extraordinare, pentru ca Orientul să nu fie ocupat de perşi. **9.** Într-adevăr, dacă vom răsfoi analele de la întemeierea Romei şi pînă în prezent, nu vom putea găsi, după părerea mea, nici o părticică din pămîntul nostru, pe care vreun consul sau împărat s-o fi cedat duşmanului. Documentele arată că onoarea triumfală n-a fost acordată pentru redobîndirea teritoriilor pierdute,

https://biblioteca-digitala.ro

ci pentru extinderea granițelor. **10.** N-au fost sărbătoriți cu triumful nici P. Scipio pentru recucerirea Spaniei, nici Fulvius că a reocupat Capua după îndelungate lupte, nici Opimius care a eliberat pe fregellanii siliți să se predea dușmanilor nimicitori. **11.** Amintirile trecutului ne mai învață că tratatele ruşinos încheiate, în cazuri extreme, cu toate că ambele părți au jurat să le respecte, au fost anulate prin reluarea războaielor. Așa s-a întîmplat în timpurile vechi, după trecerea legiunilor pe sub jug la Furcile Caudine în Samnium, sau după pacea nedrept încheiată de Albinus în Numidia, ca și după umilitoarea înțelegere semnată în grabă de Mancinus, care s-a predat numanțienilor.

12. Astfel că cetatea a fost evacuată și predată, tribunul Constantius s-a dus să dea în stăpînirea autorităților persane fortificațiile și teritoriile prevăzute în tratat, iar Procopius a fost trimis cu rămășițele lui Iulianus, pentru a le înhuma lîngă Tarsus, cum acesta ceruse cu limbă de moarte. **13.** Plecat să-și îndeplinească misiunea, după înmormîntare a dispărut și, deși căutat cu mare sîrg, n-a putut fi găsit, pînă ce a fost văzut pe neașteptate în Constantinopol, mult timp după aceea, îmbrăcat în purpură imperială[58].

10 **1.** Îndată după ce s-au petrecut aceste lucruri, ne-am continuat drumul și am sosit la Antiochia, unde zile în șir s-au produs multe arătări înspăimîntătoare, ca și cum erau manifestări ale divinității ofensate. Cei pricepuți în explicarea fenomenelor miraculoase afirmau că acestea sînt semne de rea prevestire. **2.** Căci de la statuia lui Maximianus Caesar[59], așezată în vestibulul palatului, a dispărut sfera de aramă, reprezentînd globul ceresc, pe care o ținea împăratul în mînă. În sala de consiliu grinzile tavanului au trosnit cu un zgomot înfiorător și în timpul zilei au apărut comete. Asupra naturii acestor comete părerile fizicienilor sînt împărțite[60]. **3.** Unii socotesc că ele se numesc așa pentru că împrăștie fîșii de lumină ca niște cozi de păr, mai multe stele fiind conglomerate într-una singură. Alții cred că din pămînt ies gaze care

https://biblioteca-digitala.ro

se aprind cînd se înalţă în văzduh. După alte păreri, razele soarelui, întîlnind în drumul lor un nor mai des şi fiind împiedicate să treacă mai departe, imprimă acestuia o lumină puternică, pe care oamenii o văd ca pe o stea. Se mai presupune că acest fenomen apare atunci cînd un nor, urcat mai sus decît de obicei, străluceşte dacă ajunge în vecinătatea focurilor eterne ale cerului, sau că sînt şi ele nişte stele ca şi celelalte, fără să li se cunoască însă de către minţile omeneşti răsăritul şi apusul. Am cules multe alte explicaţii din cărţile specialiştilor despre comete, dar trec peste ele, pentru că trebuie să revin la şirul faptelor istorice. **4.** Rămînînd puţin timp în Antiochia, principele, apăsat de greutatea grijilor de tot felul, dorea cu orice preţ să plece mai departe. Astfel, necruţînd nici animalele de transport, nici oastea, a pornit în puterea iernii, deşi cele mai multe semne îl opreau, cum am arătat, şi a intrat în Tarsus, nobilă cetate ciliciană, despre a cărei origine am vorbit mai sus. **5.** Deşi era foarte grăbit să plece şi de aici, a hotărît totuşi să împodobească mormîntul lui Iulianus, aşezat în afara oraşului, lîngă drumul care duce către strîmtorile muntelui Taurus. Dacă s-ar fi procedat corect, rămăşiţele[61] acestui împărat nu trebuia să le vadă Cydnus, chiar dacă este un riu agreabil, cu apă limpede, ci Tibrul, care străbate cetatea eternă şi trece pe lîngă mormintele vechilor divinităţi acesta trebuia să-i străjuiască mormîntul, pentru a-i eterniza amintirea faptelor lui eroice. **6.** Plecînd şi de la Tarsus, pe un drum întins, a ajuns la Tyana, oraş al Cappadociei, unde i-au ieşit în cale notarul Procopius şi tribunul Memoridus care, întorşi de unde fuseseră trimişi, i-au prezentat în scris raportul de activitate. Acest raport expunea faptele în ordinea în care se petrecuseră, arăta că Lucillianus s-a dus la Mediolanum cu tribunii Seniauchus şi Valentinianus[62] pe care-i luase cu sine, dar informat că Malarichus a refuzat să primească sarcina ce i se dădea, şi-a continuat drumul spre Remi. Călcînd pe-alăturea de drum cum se zice umbla ca şi cum populaţia ar fi fost cufundată într-o linişte adîncă. **7.** Dar nu toţi erau lămuriţi asupra noii orîn-

https://biblioteca-digitala.ro

duiri şi tocmai în aceste împrejurări a avut proasta inspiraţie să verifice gestiunea unui fost şef al garnizoanei oraşului. Acesta ştiindu-se în neregulă şi vinovat de fraude, a fugit la o unitate militară unde a minţit că Iulianus este în viaţă şi că o mediocritate oarecare a organizat o răscoală contra lui. Datorită acestei minciuni militarii foarte revoltaţi i-au ucis pe Lucillianus şi pe Seniauchus. Valentinianus, care mai tîrziu avea să ajungă principe, înspăimîntat şi neştiind încotro să fugă, ar fi fost ucis şi el dacă nu-l ascundea bine Primitivus, gazda sa. **8.** La aceste ştiri triste, raportul adăuga una plăcută: anume, că au să sosească nişte ostaşi trimişi de Iovinus, dintre cei care în tabără poartă numele de şefi de şcoli[63], cu ştirea că armatele din Gallia, în consens unanim, au acceptat pe Iovianus ca împărat.

9. În urma acestor ştiri, Iovianus a încredinţat spre conducere lui Valentinianus, care se întorsese cu cei doi[64], a doua şcoală de scutari şi a introdus în garda palatului pe Vitalianus, un soldat din numărul herulilor, care mai tîrziu ajuns comite, a condus prost treburile din Illyricum. A trimis apoi pe Arintheus în Gallia cu o scrisoare către Iovinus, căruia-i făcea cunoscut că l-a confirmat în post şi-i dădea instrucţiuni să pedepsească pe aţiţătorul la răzvrătire, iar pe ceilalţi capi ai tulburărilor să-i trimită în lanţuri la curte. **10.** După aceste dispoziţii, pe care le-a dat precum i se părea că cere momentul, la Aspuna[65], un mic municipiu al Galatiei, împăratului i-a fost prezentată delegaţia soldaţilor galli. Primindu-i în consistoriu, după ce le-a ascultat cu plăcere mesajul, i-a răsplătit cu daruri şi i-a trimis înapoi sub steagurile lor.

11. De îndată ce a intrat în Ancyra, cu ceremonialul pregătit pe cît s-a putut atunci, a primit consulatul, luîndu-şi ca tovarăş în înalta magistratură pe fiul său, Varronianus, care atunci era abia un copil. Cum acesta a început să plîngă, refuzînd cu încăpăţînare să se aşeze pe scaunul consular conform datinei, faptul a prezis ceea ce s-a întîmplat curînd după aceea.

https://biblioteca-digitala.ro

12. Ziua prescrisă pentru a-şi sfîrşi viaţa i-a venit lui Iovianus cu paşi repezi. Căci după ce a ajuns la Dadastana[66], localitate care se găseşte la hotarul dintre Bithynia şi Galatia, noaptea a fost găsit fără viaţă. Asupra cauzelor morţii lui au circulat mai multe versiuni[67]. **13.** Se spune că n-a putut suporta mirosul nociv al zugrăvelii făcute de curînd în dormitor, sau că l-a asfixiat jeraticul din cămin, sau că i s-a produs o gravă indigestie, stomacul fiindu-i prea încărcat de mîncare. A murit în vîrstă de treizeci şi trei de ani. Fiindcă se întîmplase ca şi Scipio Amilianus să-şi sfîrşească la fel viaţa, am căutat, dar n-am putut afla la nici unul cauzele morţii.

14. Avea gravitate în mers, o privire veselă şi ochii albaştri. Era atît de înalt şi de corpolent, încît mult timp nu i s-a găsit o îmbrăcăminte princiară potrivită pe măsura lui. Prefera să imite pe Constantius, rezolvînd de multe ori după amiază problemele serioase şi fiind deprins să glumească în faţa oricui cu prietenii săi apropiaţi. **15.** Iubitor şi uneori darnic faţă de religia creştină[68], cu o cultură mijlocie, avînd mai degrabă bunăvoinţă, din puţinii pe care i-a promovat se vedea că este foarte socotit în alegerea dregătorilor. Îi plăceau mîncarea, vinul şi femeile, vicii pe care poate că le-ar fi corectat din respect pentru demnitatea imperială. **16.** Se spune că Varronianus, tatăl lui, a ştiut mai dinainte, dintr-un vis, că fiul său va ajunge împărat şi că a destăinuit la doi dintre cei mai credincioşi prieteni acest vis, adăugînd că şi lui i se va încredinţa demnitatea consulatului. Dar dacă una i s-a izbîndit, pe a doua n-a putut-o dobîndi. Căci a auzit de înălţarea fiului său, dar n-a apucat să-l şi vadă împărat, fiindcă i-a venit mai dinainte clipa fatală a morţii. **17.** Şi, precum i s-a prezis în somn bătrînului că numelui său i se va oferi cea mai înaltă magistratură, Varronianus, nepotul său, copil atunci, a fost declarat consul împreună cu tatăl său Iovianus, cum am arătat mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXVI-A

1. Lui Valentinianus, tribun al școlii a II-a de scutari, prin consimțămîntul comun al demnitarilor civili și militari, în absența lui, la Nicaea i se încredințează scaunul imperial. Despre anul bisextil. 2. Valentinianus, chemat din Ancyra, a venit repede la Nicaea, unde a fost confirmat împărat prin aclamațiile tuturor. După ce a fost împodobit cu purpura și cu diadema și numit Augustus, a ținut o cuvîntare armatei. 3. Despre prefectura urbană a lui Apronianus la Roma. 4. La Nicomedia, Valentinianus ridică pe fratele său, Valens, la rangul de tribun al grajdurilor imperiale și, curînd după aceea, în Hebdomum la Constantinopole, cu consimțămîntul armatei, îl asociază la conducerea imperiului. 5. Ambii împărați își împart între ei legiunile și puțin după aceea intră în primul consulat: unul la Mediolanum, celălalt la Constantinopole. Alamannii devastează Gallia. Procopius pune la cale o rebeliune în Orient. 6. Patria, neamul și demnitățile lui Procopius; despre ascunzătorile lui în timpul lui Iovianus și cum a fost numit împărat la Constantinopole. 7. Procopius supune Thracia fără vărsare de sînge și-și atrage de partea sa, prin promisiuni, trupele de infanterie și de cavalerie care trec prin Thracia. Pe iovii și pe victorii trimiși împotriva lui de către Valens îi cîștigă printr-o cuvîntare. 8. După ce Nicaea și Calchedonul sînt despresurate, iar Cyzicus cucerit, Bithynia și Hellespontul se supun lui Procopius. 9. Procopius, părăsit de partizanii săi din Bithynia, Lycia și Phrygia, este predat viu lui Valens și decapitat. 10. Mulți partizani ai lui Procopius, împreună cu protectorul Marcellus, ruda sa, sînt pedepsiți cu moartea.

1 **1.** După ce am expus cu deosebită grijă faptele în ordinea lor pînă în vremea noastră, s-ar cuveni să ne abținem de a relata în continuare pe cele mai noi.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta, pe de o parte fiindcă adevărul își are adesea primejdiile lui, iar pe de alta, fiindcă socotim nepotrivite criticile pe care ni le fac cei ce murmură, ca și cum ar fi fost personal lezați, dacă bunăoară n-am arătat tot ce a spus împăratul la masă, dacă am omis să indicăm motivul chemării soldaților la o adunare, că nu se cuvenea ca în descrierea amănunțită a regiunilor să trecem sub tăcere niște mici fortărețe, ori că n-am dat numele tuturor celor care au fost prezenți la instalarea unui pretor urban. Acestea și altele ca acestea sînt în dezacord însă cu disciplina istoriei, care este deprinsă să se ocupe cu faptele mai de seamă și nu să înregistreze toate amănuntele pe care, dacă cineva ar voi să le știe, este ca și cum ar spera să poată număra corpusculile indivizibile care zboară în vid și pe care noi le numim atomi[1]. **2.** Temîndu-se de aceste reproșuri, unii dintre istoricii vechi cît au trăit n-au publicat nimic din ceea ce au scris despre vremea lor, așa cum afirmă chiar martorul demn de respect Tullius într-o scrisoare către Cornelius Nepos[2]. Așadar, disprețuind o astfel de critică, să reluăm povestirea de unde am rămas.

3. După atîtea întîmplări cu sfîrșit jalnic și după ce principii au murit la scurt interval unul după altul[3], corpul celui decedat în urmă a fost îmbălsămat și trimis la Constantinopol, pentru a fi înmormîntat în mausoleul Augușților, iar armata a pornit spre Nicaea, capitala Bithyniei, unde conducătorii civili și militari pe care-i adunaseră grijile comune, unii fiind insuflați de o speranță deșartă, deliberau îndelung asupra alegerii unui conducător demn de această sarcină.

4. Și era pronunțat doar prin șoapte de către cîțiva numele lui Equitius, pe atunci tribun al primei școli de scutari. Dar fiindcă pe acesta nu-l agreau cei puternici, căci era sever și cu maniere rustice, preferințele au trecut cu ușurință asupra lui Ianuarius, rudă a lui Iovianus și intendent șef al aprovizionării armatelor din Illyricum. **5.** Dar și acesta fiind respins, pentru că se găsea prea departe, a fost ales, sub inspirația puterii cerești și fără vreun vot contra, Valentinianus, socotit apt și co-

https://biblioteca-digitala.ro

respunzător cerințelor avute în vedere. Conducător al școlii a doua de scutari și rămas la Ancyra pentru a-l urma apoi pe Iovianus, cum rînduise acesta, alegerea lui în unanimitate l-a indicat ca pe cel mai potrivit cu locul pe care urma să-l ocupe și au fost trimiși soli care să-l anunțe să vină cît mai repede, zece zile trecînd în acest timp fără ca frînele imperiului să fie în mîna cuiva. S-a împlinit astfel ceea ce prezisese la Roma haruspicele Marcus cercetînd măruntaiele victimelor de sacrificiu.

6. În timpul acesta Equitius și, împreună cu el, Leo[4], care atunci era funcționar administrativ al armatei sub comandantul cavaleriei Dagalaifus, iar după aceea a ajuns sîngeros șef al cancelariei imperiale, observau cu toată grija să nu se producă vreo schimbare contrară hotărîrilor luate, să nu se pronunțe în favoarea altuia comandanții militari, care sînt adesea nestatornici în opiniile lor. Aceștia doi, pannonieni și susținători ai principelui designat, depuneau orice sforțare posibilă pentru ca toată armata să confirme alegerea făcută.

7. Răspunzînd chemării și pentru a îndeplini o sarcină, Valentinianus a venit, dar fie din cauza unor prevestiri, fie datorită unor vise, precum se spunea, n-a voit ca a doua zi să-și facă prezentarea, sau să fie măcar văzut, pentru că acea zi era întîmplător bisextă a lunii februarie[5], zi pe care romanii o socotesc nefastă. Voi da unele referințe în legătură cu această zi.

8. Vechii cunoscători ai mișcărilor cerești și astrale, între care excelează Meton[6], Euctemon, Hipparchus și Archimedes, arată că spațiul unui an se încheie atunci cînd soarele, conform legilor veșnice ale naturii, după ce parcurge în timp de trei sute șaizeci și cinci de zile și tot atîtea nopți spațiul purtător de semne, care în limba greacă se numește zodiac, se întoarce la același punct, adică, de exemplu, dacă plecînd de la a doua treaptă a berbecului, s-a întors la aceeași treaptă. **9.** Dar de fapt adevăratul interval al anului se încheie după ce au trecut încă șase ore peste cele trei sute șaizeci și cinci de zile și nopți și dacă aceste ore s-au terminat, să zicem, la amiază, anul următor începe în ora a șaptea a zilei și

https://biblioteca-digitala.ro

se va încheia seara. Al treilea an începînd la prima veghe, se termină la sfîrşitul orei a şasea din noapte. **10.** Iar al patrulea începe la miezul nopţii şi se termină la începutul primei ore din zi. Astfel, ca nu cumva din cauza începutului diferit al anilor, căci unii se termină la amiază, iar alţii la miezul nopţii, să se încurce împărţirea ştiinţifică a timpului şi ca să nu întîlnim astfel lunile de toamnă primăvara, s-a găsit cu cale ca cele şase ore în plus ale fiecărui an, care în timp de patru ani adunate fac douăzeci şi patru, să formeze o zi adăugată. **11.** Prin această socoteală, aprobată de mulţi oameni de ştiinţă, s-a ajuns ca trecerea fiecărui an să-şi aibă limite precise, calculul celor cereşti să nu mai fie umbrit de nici o eroare şi lunile să-şi aibă fiecare timpul lor prestabilit. **12.** Pînă să-şi extindă hotarele, romanii mult timp n-au cunoscut acest calcul şi, de-a lungul secolelor, s-au încurcat în hegişul multor greutăţi, plutind în întunericul neştiinţei, mai ales atunci cînd preoţii aveau dreptul de a face intercalarea zilei în plus. Aceştia, pentru a satisface interesele publicanilor sau ale unor procese în justiţie, lungeau sau scurtau timpul după bunul lor plac. **13.** Pornind de aici, ei au făcut multe alte abuzuri, pe care socotesc de prisos a le aminti. Octavianus Augustus[7] le-a luat acest drept şi, urmînd pe greci, a curmat instabilitatea ce domnea pînă aici. Astfel, după o matură chibzuinţă, a fixat anul în limitele spaţiului de douăsprezece luni şi şase ore fiecare, timp corespunzător celor douăsprezece semne ale zodiacului, pe care le parcurge soarele în mişcările lui eterne. Prin acest calcul a introdus în calendar bisextul Roma, care cu ajutorul puterii divine va trăi în veci. Dar, să revenim la şirul faptelor.

2 **1.** Trecînd aşadar ziua pe care unii o socotesc puţin potrivită pentru a începe lucruri de mare importanţă şi apropiindu-se seara, la îndemnul prefectului Salutius s-a hotărît, sub poruncă de moarte şi prin consimţămîntul imediat al tuturor, ca nici unul cu autoritate mai deosebită, suspect că urmăreşte anumite ascensiuni, să

https://biblioteca-digitala.ro

n-ajungă pînă a doua zi dimineaţa. **2.** După ce a trecut noaptea cu pieirea multora, pe care-i chinuiau dorinţe zadarnice, şi a venit în fine lumina zilei, toată armata a fost chemată în cîmpul de adunare. Valentinianus, cu gravitatea-i de bărbat serios, a înaintat în faţa celor adunaţi şi, invitat să se urce pe tribuna special construită, în asentimentul favorabil al tuturor, a fost declarat conducător al imperiului. **3.** Îmbrăcat cu hainele de principe, cu coroana pe cap şi numit Augustus, cu toate laudele pe care le-a putut stîrni momentul, se pregătea să-şi rostească discursul. Dar, pe cînd îşi întindea braţul ca să vorbească mai uşor, a izbucnit un murmur puternic din pieptul tuturor centuriilor, manipulelor şi cohortelor, care cereau să se aleagă pe dată şi un al doilea împărat. **4.** Deşi unii au socotit că acest tumult a fost stîrnit de cîţiva inşi corupţi de cei ce se voiau ei împăraţi, totuşi s-a văzut că lucrurile nu stăteau aşa, că nu era vorba de oameni cumpăraţi, ci se auzeau strigătele întregii mulţimi, care voia în consens unanim acelaşi lucru, învăţătură proaspătă pentru noul împărat, care se temea de fragilitatea destinului celor ridicaţi în posturi înalte. De la murmure şi vociferări, se părea că armata va trece la violenţă, iar încrederea în sine a ostaşilor, care ajung numai la fapte necugetate, producea spaimă. **5.** Valentinianus, îngrijorat înaintea tuturor să nu se întîmple ceva grav, ridicîndu-şi mîna dreaptă plin de încrederea pe care i-a dat-o puterea de principe şi îndrăznind să-i apostrofeze pe cîţiva că sînt răzvrătiţi şi încăpăţînaţi, astfel şi-a spus gîndurile, fără să-l întrerupă cineva:

6. „Mă bucur din toată inima, prea viteji apărători ai provinciilor, şi sînt mîndru, precum voi fi întotdeauna, că fără să sper, sau să doresc, mi-aţi încredinţat prin puterile voastre, socotindu-mă cel mai vrednic, conducerea lumii romane. **7.** Aţi îndeplinit în chip folositor şi glorios un drept pe care îl aveaţi în mîinile voastre încă înainte de a alege un cîrmuitor al imperiului, şi aţi aşezat pe cea mai înaltă treaptă a onorurilor pe cel ce, precum ştiţi, de la începutul adolescenţei şi pînă la această vîrstă

https://biblioteca-digitala.ro

matură, a trăit o viață luminoasă și fără pată. De aceea, vă rog să ascultați ceea ce prin cuvinte simple, vă voi spune în interesul nostru al tuturor. 8. Nu discut dacă trebuie și nici nu refuz să am un coleg alături în toate împrejurările, ca unul care-i recunosc utilitatea din multe puncte de vedere, fiindcă sînt și eu un om și mă tem de noianul de griji și de felurite situații care pot surveni. Dar trebuie să asigurăm cu toate puterile noastre unirea, care întărește chiar lucrurile cele mai slabe. Și aceasta se va obține ușor, dacă îngăduința voastră, în consens cu dreptatea, îmi va acorda cu bunăvoință ceea ce este de datoria mea. 9. Soarta, ajutătoare a bunelor intenții, îmi va da putința, pe cît sper, să urmez și să îndeplinesc cele necesare unei înțelepte conduceri. Căci, precum spun filozofii, nu numai la cîrma unui imperiu, unde pericolele sînt foarte mari și foarte dese, ci chiar în viața particulară și de toate zilele, cel prudent este dator să-și facă pe cineva prieten după ce l-a cunoscut, nu să-l cunoască după ce l-a făcut prieten. 10. Acestea sînt promisiunile mele, în speranța că ele vor fi urmate de realizări corespunzătoare. Cît îngăduie liniștea taberei de iarnă, sprijinindu-vă pe încrederea și tăria faptelor voastre, refaceți-vă puterile sufletului și ale trupului, urmînd a primi în curînd darurile mele cu prilejul numirii ca împărat".

11. Prin această cuvîntare, ținută de la înălțimea autorității care i se acordase pe neașteptate, împăratul a atras pe toți de partea sa, urmînd pe calea celor hotărîte de el chiar și cei care puțin mai înainte cu voci înfierbîntate cereau altceva, și, înconjurat de grupuri reprezentînd diferite pături sociale cu steagurile în frunte, a fost condus cu mare alai în palatul grijilor înspăimîntătoare.

3 1. În timp ce în Orient se desfășurau astfel sorții destinelor, Apronianus, prefectul Cetății Eterne, judecător integru și sever, între alte măsuri deosebite de care este adesea preocupată această prefectură, în primul rînd

https://biblioteca-digitala.ro

își dădea osteneala să aresteze pe vrăjitori, al căror număr atunci era în scădere și, după dovezi sigure că ei și complicii lor au făcut victime, să-i pedepsească cu moartea, pentru ca astfel cei neprinși, dacă mai existau, de frica aceleiași sancțiuni, să-și înceteze acțiunile lor vătămătoare. **2.** Se zicea că de aceea a luat aceste măsuri, fiindcă, promovat în post de către Iulianus, pe cînd se găsea în Syria, pe drum își pierduse un ochi și, bănuind că această pierdere i-a fost provocată de blestemata artă a vrăjitoriei, cu mînie îndreptățită, dar cu metode neobișnuite, făcea cercetări pentru a descoperi pe practicanții unor astfel de delicte. De aceea, unora li s-a părut că procedează cu cruzime dînd ordin ca osîndiții să fie executați în circuri, sub privirile mulțimii adunate. **3.** În sfîrșit, după mai multe pedepse de acest fel, a condamnat la moarte pe vizitiul Hilarinus[8], dovedit și pe alte căi și prin mărturisirea lui că și-a dat fiul, abia adolescent, unui vrăjitor pentru a-l învăța lucruri interzise de lege. Dar cum călăul n-avea ajutoare cu el ca să-l țină strîns, condamnatul a scăpat pe neașteptate și s-a refugiat într-un templu de rit creștin. A fost scos de acolo și ucis prin decapitare. **4.** Aceste măsuri coercitive și-au făcut efectul așteptat și nici unul sau foarte puțini din cei versați în astfel de practici au reușit să scape de forța legilor. Dar în timpul care a urmat pedepsele încetînd, au reapărut și s-au răspîndit în așa măsură practicile vrăjitorești, încît un senator, imitîndu-l pe Hilarinus, a încredințat un sclav, prin toate formele, afară de cele scrise, unui profesor de vrăjitorie, pentru a fi inițiat în astfel de științe oculte. Dovedit, și-a răscumpărat vina printr-o mare sumă de bani, precum a circulat cu insistență zvonul. **5.** Și acesta, după ce a fost achitat de pedeapsă, deși trebuia să-i fie rușine de culpa săvîrșită, n-a procedat astfel încît să i se uite fapta, ci, ca și cum el singur între mulți compromiși este fără nici o pată, trece în prezent pe străzi, călare pe un cal cuirasat, cu o ceată de sclavi după el, căutînd să atragă privirile, într-un chip nou imitînd pe vechiul Duilius[9], despre care se spune că, după acele glorioase lupte navale,

https://biblioteca-digitala.ro

într-o seară, după cina luată în oraș, s-a întors acasă în cîntecele melodioase ale unui flautist.

6. Sub acest Apronianus totuși au prisosit atît de mult cele necesare traiului, încît nu s-a auzit nici cel mai mic murmur că ar lipsi ceva în această privință, nemulțumiri care se manifestă destul de des la Roma.

4 **1.** În Bithynia, Valentinianus, declarat principe, cum am spus mai înainte, dînd semnalul pentru plecarea peste două zile, după ce a convocat căpeteniile, ca și cum urma să țină seamă de părerile tuturor, îi întreba pe cine cred ei că trebuie să și-l ia coleg la conducerea imperiului. Și fiindcă toți tăceau, Dagalaifus, atunci comandantul cavaleriei, a răspuns cu hotărîre: „Dacă-i iubești pe ai tăi, prea bunule împărate, ai un frate; dacă iubești imperiul, caută pe cineva care merită această investire". **2.** Iritat de acest răspuns, dar tăcînd și ascunzîndu-și gîndurile, la calendele lui martie a plecat repede la Nicomedia și a dat fratelui său Valens[10] titlul de mare grăjdar și demnitatea tribunatului. **3.** Apoi după ce a venit la Constantinopol, gîndindu-se la multele răspunderi și dîndu-și seama că de pe acum este copleșit de greutatea atîtor sarcini urgente, a socotit că nu trebuie să mai întîrzie deloc și, în a cincea zi înainte de calendele lui aprilie[11] aducînd pe Valens în apropierea orașului, cu aprobarea tuturor, căci nimeni nu îndrăznea să se opună, l-a numit Augustus. Îmbrăcîndu-l cu hainele și podoabele imperiale și punîndu-i pe cap diadema, l-a luat cu sine în trăsură ca pe un participant legitim la conducere, dar în realitate ca pe un subaltern supus, cum se va arăta mai departe.

4. Toate acestea s-au petrecut fără vreo tulburare, dar ambii împărați s-au îmbolnăvit în scurt timp de friguri. După ce s-au restabilit, cum erau mai porniți să pedepsească decît să treacă cu vederea, au dat ordin lui Ursatius, un violent dalmațian, șef al cancelariei imperiale, și lui Viventius Siscianus, atunci cvestor, să cerceteze cu toată rigoarea, dacă nu cumva boala lor le-a fost pricinuită de cineva. Căci, precum se vorbea, urînd

https://biblioteca-digitala.ro

amintirea principelui Iulianus şi pe prietenii lui, credeau că aceştia ar fi încercat să-i otrăvească. Dar această bănuială s-a risipit repede, nefiind descoperită nici măcar vreo vorbă ca indiciu de vinovăţie a cuiva.

5. În acest timp, ca şi cum în toată lumea romană ar fi sunat trompetele de război, neamuri pline de ferocitate treceau frontierele şi atacau ţinuturile noastre vecine lor. Devastau totodată alamannii Gallia şi Raetia, sarmaţii şi cvazii Pannonia, picţii, saxonii, scoţii şi attacottii prin năvăliri în şir pricinuiau daune britannilor; austorianii şi alte neamuri maurice făceau incursiuni mai dese decît de obicei în Africa, Thracia era prădată de goţi. **6.** Regele perşilor întindea mîna asupra Armeniei şi, grăbindu-se s-o pună din nou sub jurisdicţia sa, motiva în mod nedrept că după moartea lui Iovianus, cu care încheiase tratat de pace, nimic nu-i va mai putea sta în cale să dobîndească ceea ce demonstra că mai înainte fusese sub stăpînirea strămoşilor săi.

5 **1.** După o iarnă foarte liniştită, principii, în desăvîrşită înţelegere, unul cu puteri depline, iar celălalt ca un adjunct onorific, străbătînd Thracia au ajuns la Naissus unde, într-o suburbie numită Mediana, la trei mile de oraş, şi-au împărţit comiţii, căci socoteau necesar ca în curînd să-şi separe puterile. **2.** Lui Valentinianus, care avea adevărata conducere, i-au revenit Iovinus, înălţat mai înainte de Iulianus la gradul de şef al armatelor din Gallia, şi Dagalaifus, pe care Iovianus îl făcuse general. Iar pentru a urma pe Valens în Orient au fost numiţi Victor, ridicat şi el la gradul de general tot de împăratul arătat mai înainte, şi Arintheus. **3.** Lupicinus, numit la fel de către Iovianus comandant al cavaleriei, făcea paza regiunilor orientale. Tot atunci a fost pus şi Equitius în fruntea armatelor din Illyricum, nu în calitate de comandant şef, ci de comite. Serenianus, plecat de mult din serviciu, dar rechemat ca pannonian[12] şi asociat lui Valens, a fost numit comandantul gărzilor palatului. După aceste orînduieli, şi-au împărţit şi unităţile militare.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Apoi cei doi fraţi au intrat în Sirmium şi şi-au fixat reşedinţele în ordinea puterii: Valentinianus a plecat la Mediolanum, iar Valens la Constantinopol. **5.** Salutius conducea cu titlul de prefect Orientul, Mamertinus Italia, Africa şi Illyricum, iar Germanianus provinciile Galliei. **6.** Începîndu-şi activitatea în oraşele amintite, cei doi împăraţi au primit acolo pentru prima dată podoabele consulare. În tot anul acela[13], însă, statul roman a suferit mari pierderi. **7.** Căci alamannii au trecut peste hotarele Germaniei, înfuriaţi mai rău ca de obicei de următoarea pricină. Fiindcă solilor trimişi de ei la reşedinţa imperială trebuia să li se ofere, precum cere protocolul, anumite daruri, li s-au dat nişte obiecte lipsite de valoare şi de proastă calitate, pe care ei le-au aruncat cu indignare. Şi trataţi cu asprime de Ursatius, un om ursuz şi rău, care era pe atunci şeful cancelariei imperiale, cînd s-au întors, exagerînd faptele, au aţiţat pe conaţionalii lor, care s-au socotit dispreţuiţi.

8. Cam în acest timp, sau nu mult mai tîrziu, în Orient s-a produs răscoala lui Procopius, care a fost anunţată lui Valentinianus pe cînd se găsea în drum spre Parisii în preajma calendelor lui noiembrie.

9. Dagalaifus a primit ordin să meargă repede împotriva alamannilor, care, după ce devastaseră locurile apropiate de frontieră, înaintau în interiorul Galliei, producînd vărsări de sînge. Valentinianus era frămîntat de tot felul de griji în legătură cu acţiunea lui Procopius, care trebuia reprimată înainte de a lua proporţii, neliniştindu-l mai ales faptul că nu ştia dacă Valens este în viaţă sau mort, ceea ce ar fi primejduit imperiul. **10.** Căci Equitius, primind informaţia dată de tribunul Antonius[14], care comanda armata din Dacia Mediterranea şi care nu transmisese decît cele auzite din zvon, a comunicat principelui cuvînt cu cuvînt ce i se spusese, fără să poată da vreo lămurire în plus. **11.** Aflînd aceasta, Valentinianus l-a înălţat în grad pe Equitius şi se pregătea să plece înapoi spre Illyricum, pentru ca nu cumva rebelul ocupînd Thracia să invadeze Pannonia. Se temea cu atît mai mult, fiindcă îi era spre învăţătură trecutul apropiat,

https://biblioteca-digitala.ro

anume faptul că Iulianus, cu puțin înainte înfruntînd pe împăratul învingător întotdeauna în războaiele civile, peste orice speranță sau așteptare trecuse din oraș în oraș cu o repeziciune de necrezut. **12.** Dar planul lui era frînat de sfaturile celor apropiați, care-l îndemnau și-i cereau să revină asupra hotărîrilor luate, să nu expună Gallia atacurilor barbare și, de asemenea, să nu părăsească pentru o astfel de cauză provinciile, care au nevoie de sprijin puternic. Acestora li s-au adăugat delegații ale marilor orașe care-l rugau să nu le lase fără apărare în situații grele și nesigure, căci prezența lui le va fi pavăză împotriva celor mai mari primejdii, teama de numele lui ținîndu-i în frîu pe germani.

13. În cele din urmă, gîndindu-se în toate felurile cum e mai bine, a acceptat propunerea celor mulți, fiindcă-și dădea seama că Procopius este primejdios pentru el și pentru fratele lui, pe cînd alamannii sînt dușmani ai întregului imperiu roman. De aceea, s-a hotărît ca deocamdată să nu plece deloc din Gallia. **14.** Și după ce a ajuns la Remi, îngrijorat de soarta Africii, ca nu cumva aceasta să fie sfîșiată pe neașteptate, a ordonat să meargă pentru a asigura paza în această parte Neoterius[15], atunci notar și după aceea consul, și Masaucio, protector din garda personală a împăratului, avîndu-se în vedere că acesta își petrecuse adolescența în Africa, alături de tatăl său, comitele Cretio, și cunoștea bine locurile. Celor doi le-a dat ca ajutor pe scutarul Gaudentius, cunoscut de el mai dinainte ca om de încredere.

15. Așadar, fiindcă în același timp au izbucnit în două părți furtuni foarte violente, le voi arăta pe fiecare la locul cuvenit. Cele mai multe s-au petrecut în aceleași luni și în Occident și în Orient, dar, ca nu cumva sărind în grabă de la una la alta, să le amestecăm și să nu se mai înțeleagă nimic cu claritate, vom povesti mai întîi pe cele petrecute în Orient și după aceea vom trece la războaiele cu barbarii.

6 **1.** De neam nobil, născut și crescut în Cilicia, Procopius s-a făcut cunoscut de timpuriu, datorită faptului

https://biblioteca-digitala.ro

că era rudă apropiată[16] a lui Iulianus, care a ajuns împărat. Cu o viață serioasă și cu moravuri nepătate, deși era o fire ascunsă și taciturnă, activînd multă vreme în armată ca notar și tribun, și-a apropiat repede cele mai înalte funcții. După moartea lui Constantius, cînd s-a schimbat situația politică, aspirațiile sale erau din ce în ce mai mari, ca rudă a împăratului. A fost introdus în numărul comiților și se vedea bine că, dacă va putea vreodată, va deveni tulburător al liniștii publice. **2.** Iulianus, cînd s-a dus în Persia, l-a lăsat în Mesopotamia cu o oaste puternică pe el și pe Sebastianus, cu drepturi egale cu acesta, dîndu-i mînă liberă, precum se zvonea pe șoptite — căci nu există izvor cert de informație în această privință — să acționeze cum va crede necesar, iar dacă va simți că interesele statului o cer, să ia măsuri pentru a ocupa el însuși scaunul imperial. **3.** Acesta, pe cînd își făcea datoria cu pricepere și tact, a aflat că după rănirea și moartea lui Iulianus a fost ridicat Iovianus la conducerea statului și, fiindcă se răspîndise un zvon fals că Iulianus în ultimele clipe ale vieții și-ar fi exprimat dorința să fie încredințată lui Procopius cîrma împărăției, de teamă să nu fie ridicat și ucis din această cauză, s-a retras dintre oameni. Îl înspăimînta mai ales uciderea lui Iovianus, notar prim, despre care aflase că, în urma morții lui Iulianus, a fost chinuit și omorît, pentru că-l declaraseră cîțiva soldați demn de imperiu, din care cauză devenise bănuit că vrea să fie împărat. **4.** Aflînd că e căutat în toate părțile și știind ce-l așteaptă dacă e găsit, a fugit departe, într-un adăpost mai sigur. Dar cînd a simțit că sînt cercetate toate ascunzătorile, nemaiputînd suporta viața de fiară hăituită — fiindcă din dregătoriile înalte pe care le avusese era acum în această stare jalnică, în locurile de ascundere lipsindu-i și hrana necesară și contactul cu oamenii — pe drumuri ferite, împins de extrema necesitate, a ajuns la Calchedon. **5.** Acolo, crezînd că se găsește mai în siguranță, stătea adăpostit la un oarecare Strategius[17], cel mai bun dintre prieteni, ajuns senator din ostaș al gărzii palatului. Din Calchedon mergea adesea la Constantinopol, în

https://biblioteca-digitala.ro

măsura în care putea face acest lucru pe ascuns, precum s-a aflat din mărturiile aceluiaşi Strategius la procesul răsculaţilor. **6.** După metodele celui mai iscusit spion, fără să fie bănuit, fiindcă era slab şi neîngrijit la chip, culegea cele mai mărunte zvonuri care se răspîndeau atunci, şi cele proaste sînt mai insistente, puse în circulaţie de cei ce-l acuzau pe Valens că e aprins de dorinţa de a răpi avutul altora. **7.** În patima jafului, Valens îl avea ca stimulent funest pe socrul său, Petronius[18], un om odios prin firea şi apucăturile lui, din ofiţer în legiunea martensă promovat patrician printr-un salt neaşteptat. Acesta, setos de a despuia pe toţi fără vreo deosebire, vinovaţi sau nevinovaţi, după torturi groaznice îi punea la amenzi împătrite, urmărindu-le datoriile începînd din vremea împăratului Aurelianus[19] şi fiind tare nemulţumit, dacă era nevoit să achite pe cineva de pedeapsă. **8.** Nenorocirea era agravată de faptul că, avînd un caracter intolerabil din fire, cu cît se îmbogăţea mai mult în dauna şi plînsul altora, cu atît devenea mai rău şi mai crud, mai negru la inimă şi mai puţin dispus să primească vreo reclamaţie, sau să dea cuiva vreo socoteală. Era mai insuportabil decît Cleander[20], despre care am citit că şi-a însuşit tot felul de bogăţii fără scrupul, pe cînd conducea prefectura sub împăratul Commodus, şi mai nemernic decît Plautianus care, tot ca prefect, dar sub Severus, ar fi adus pretutindeni prăpădul, dacă nu-l suprima o sabie răzbunătoare. **9.** Grozăviile care, alimentate de Petronius, au închis sub Valens multe case de săraci sau de nobili şi teama că se pot întîmpla sălbăticii şi mai mari sfredeleau pînă în străfundul sufletelor şi pe provinciali şi pe militari, care toţi gemeau înfrăţiţi de aceleaşi dureri, rugîndu-se în taină puterilor cereşti să le aducă o schimbare a stării în care se găseau. **10.** Pe toate acestea Procopius le afla pe ascuns şi, socotind că atunci cînd i se va prezenta un moment potrivit va ajunge uşor la puterea supremă, stătea la pîndă ca o fiară de pradă, gata să se repeadă la victimă cînd vede că o poate prinde. **11.** Întîmplarea i-a dat la timp această ocazie pe care o aştepta cu nerăbdare. La sfîrşitul iernii,

https://biblioteca-digitala.ro

Valens grăbindu-se să sosească în Syria, trecuse hotarele Bithyniei, cînd a fost informat prin rapoartele generalilor că goții, pe atunci fără pierderi, și de aceea, foarte puternici, însuflețiți toți de aceeași dorință, se pregătesc să invadeze Thracia. Aflînd această știre, fiindcă voia să ajungă fără piedică unde plecase, a socotit suficient să trimită întăriri de cavalerie și infanterie în acele locuri, în care erau temute incursiunile barbare. **12.** Principele îndepărtîndu-se astfel și mai mult, Procopius, ajuns la desperare din cauza lipsurilor îndelungate și socotind că o moarte cruntă este mai blîndă decît necazurile pe care le îndura, a aruncat deodată zarul, cu înfruntarea oricăror primejdii. Dar temîndu-se să nu riște totul zadarnic, fără ca rațiunea să aleagă mijloacele, a recurs la un act de cea mai mare îndrăzneală. Soldații din legiunile Divitensis și Tungrica Junior[21], plecați împreună cu alții spre frontul din răsărit, trecînd prin Thracia, se grăbeau să ajungă la Constantinopol, unde trebuiau să poposească în chip deosebit două zile. Acestora le-a cerut sprijinul, prin intermediul celor din unitățile respective pe care-i cunoștea, alegînd pe cîțiva de încredere în acest scop, pentru că era greu și periculos să vorbească cu toți. **13.** Momiți de speranța unor mari recompense, cei solicitați au promis, sub jurămînt, că vor face tot ceea ce le va cere el. L-au asigurat că vor fi de partea lui și ceilalți ostași, între care aceștia deținеau un loc de seamă în ceea ce privește puterea de convingere, prin autoritatea pe care le-o conferau soldele mari și anumite onoruri primite. **14.** Precum s-au înțeles, de îndată ce s-a luminat de ziuă, Procopius, frămîntat de tot felul de gînduri, s-a dus în cartierul băilor anastasiene, numite astfel de la Anastasia[22], sora lui Constantinus, unde știa că sînt adunate oștile. Aflînd, din informațiile agenților săi secreți, că toți, într-o adunare de noapte, își dăduseră consimțămîntul în favoarea lui, a spus santinelelor parola și a fost lăsat să intre în tabără, primit aici cu cinste, dar ajuns totodată ca un fel de prizonier al soldaților, care se lăsau ușor cumpărați. Precum odinioară pretorienii după uciderea lui Pertinax l-au susținut pe Iulianus[23],

https://biblioteca-digitala.ro

care le făgăduise premii dacă va ajunge împărat, la fel şi aceştia, receptivi la orice promisiune, l-au sprijinit pe Procopius, care punea la cale începuturile unei domnii nefericite.

15. Cu faţa palidă — îl socoteai ieşit din mormînt — negăsind nicăieri o manta imperială, tivită cu aur, stătea îmbrăcat cu o tunică de slujbaş din serviciul palatului, care-i cădea de la centură pînă la călcîie, ca unui pedagogian[24], iar în picioare avea încălţăminte de purpură. În mîna dreaptă ţinînd o suliţă, iar în stînga o pănură, la fel din purpură, semăna cu o caricatură desenată pe pînzele de decor la teatru, sau cu un personaj comic ieşit pe neaşteptate de după cortină. **16.** Apărînd aşadar în această înfăţişare caraghioasă, care constituia o înjosire a tuturor onorurilor, s-a adresat cu linguşiri slugarnice către autorii înălţării sale, promiţîndu-le mari recompense şi demnităţi la începutul principatului. Sprijinit de mulţimea armelor, a înaintat în public şi mergea între steagurile ridicate, în mijlocul sunetelor lugubre ale scuturilor, pe care soldaţii, temîndu-se să nu fie atacaţi cu pietre şi cu bucăţi de ţiglă de pe acoperişul caselor, le ţineau deasupra coifurilor, lovindu-le unele de altele.

17. Pe cînd cortegiul înainta, poporul privea nepăsător, fără vreun semn de protest sau de aprobare faţă de cele ce se petreceau. Totuşi, mulţi din cei de jos se bucurau de această noutate neaşteptată, incitaţi mai ales de faptul că toţi cu aceeaşi pornire îl urau pe Petronius, care, cum am spus mai sus, îşi mărea avutul prin violenţe, deschizînd împotriva tuturor păturilor sociale procese vechi şi reînviind datorii de mult timp uitate. **18.** Astfel, cînd Procopius s-a urcat la tribună în tăcerea tuturor, care stăteau ca la o înmormîntare, a avut impresia că în faţa lui i se deschide calea spre moarte. Cuprins de teamă, un tremur i-a pătruns prin toate membrele şi limba i s-a uscat în gură, făcîndu-l să nu poată spune nimic cîteva minute. Începînd, în sfîrşit, să vorbească, a arătat în cuvinte puţine, cu întreruperi şi cu o voce stinsă, de muribund, pe ce rudenii imperiale îşi înteme-

https://biblioteca-digitala.ro

iază pretenţiile la domnie. Mai întîi, prin şoaptele slabe ale cîtorva dintre cei cîştigaţi de partea lui, apoi prin aclamaţiile generale ale plebei, a fost numit la întîmplare împărat şi, aşa cum era, s-a dus repede în localul senatului. Negăsind acolo pe nimeni mai de vază, ci doar pe cîţiva necunoscuţi, cu paşi repezi, dar de rău augur, a intrat în palat.

19. Unii se miră, de bună seamă, că acţiuni ridicole, începute la întîmplare şi în chip nesăbuit, au dus la triste dezastre ale statului, fără să ştie poate că asemenea exemple ne dau şi timpurile mai vechi. **20.** Astfel, un oarecare Andriscus din Adramyttium, ieşit dintr-un neam foarte de jos, ajuns pînă la numele de Pseudophilippus, la cele două războaie cu macedonenii ne-a adus pe al treilea, destul de grav. La fel, pe cînd împăratul Macrinus se găsea în Antiochia, s-a ridicat Heliogabalus Antoninus[25] din Emesa. Tot aşa, printr-un atac neaşteptat al lui Maximinus a fost ucis Alexander[26] împreună cu mama sa, Mamaea. Iar în Africa, Gordianus cel Bătrîn, făcut cu forţa împărat, neputînd suporta primejdiile ce-l ameninţau, şi-a sfîrşit viaţa punîndu-şi laţul de gît.

7 **1.** Negustorii de mărunţişuri, cei ce făceau sau făcuseră parte din serviciile palatului, ca şi cei ce plecaseră din rîndurile oştirii pentru a duce o viaţă mai liniştită, acceptau noua situaţie, unii de nevoie, alţii de voie. Mulţi însă, socotind că orice este mai sigur decît ceea ce se petrecea în acele zile, plecînd pe ascuns din oraş s-au îndreptat în grabă către tabăra împăratului.

2. Înaintea tuturor acestora, Sophronius, atunci notar, iar după aceea prefect la Constantinopol, mergînd foarte repede, a ajuns la Valens, care tocmai plecase de la Caesarea Cappadociei, ca să se oprească la reşedinţa din Antiochia, căci căldurile verii erau mai suportabile în Cilicia. Povestindu-i şirul faptelor, l-a determinat pe împărat, care a rămas stupefiat şi înmărmurit de cele auzite, să se ducă la Galatia, pentru a linişti acolo spiritele.

3. Pe cînd Valens se grăbea să ajungă în Galatia, Procopius căuta zi şi noapte cu atenţie încordată să-şi asi-

https://biblioteca-digitala.ro

gure succesul, încrezător în cîțiva care, cu îndrăzneală și șiretenie, pretindeau că au venit unii din Orient, alții din Galatia, că Valentinianus a murit și că toate căile sînt deschise în favoarea noului principe. **4.** Și cum uneori schimbările revoluționare reușesc de obicei prin repeziciunea acțiunii, ca să înlăture tot ce ar putea fi primejdios a pus în lanțuri pe Nebridius care, în urma răscoalei lui Petronius, fusese promovat recent în funcția de prefect al pretoriului în locul lui Salutius, și pe Caesarius, prefect al orașului Constantinopol. De asemenea, a dat dispoziții ca de conducerea orașului să se ocupe Phronimius, iar șeful cancelariei imperiale să fie Euphrasius, amîndoi galli cu foarte bună reputație, ca elemente pregătite și serioase. Lui Gomoarius și Agilo, pe care i-a rechemat în serviciu, le-a încredințat administrația afacerilor militare, numire cu totul nechibzuită, după cum s-a văzut din cele ce au urmat. **5.** Fiindcă se temea de comitele Iulius, care se găsea nu prea departe, fiind comandant al armatei din Thracia, și care putea reprima orice încercare de răscoală, a recurs la un fals, care a avut efectul scontat: a forțat pe Nebridius, care era închis, să-i scrie că împăratul Valens îl cheamă de urgență pentru a trata unele chestiuni foarte serioase în legătură cu mișcările barbare. Venit la Constantinopol, Iulius[27] a fost vîrît în închisoare și pus sub pază severă. Prin această înșelăciune iscusită, neamurile războinice ale Thraciei, cîștigate fără vărsare de sînge de partea rebelilor, au întărit cu mari ajutoare răscoala în această regiune. **6.** În astfel de condiții, fiindcă succesul mișcării părea sigur, Araxius[28], cu ajutorul intrigilor de palat și sprijinit de ginerele său Agilo, a ajuns prefectul pretoriului. Mulți alții au fost aduși în diferite servicii ale palatului sau în administrația provinciilor, unii fără voia lor, alții oferindu-se ei pentru avantajele pe care le primeau. **7.** Și, cum se petrec de obicei lucrurile în războaiele interne, unii ridicați din drojdia societății, fără scrupule și fără vreo pregătire, ajungeau în posturi înalte, iar alții din contră, de familii strălucite, se prăbușeau

https://biblioteca-digitala.ro

din vîrful piramidei sociale în întunericul exilului şi al morţii.

8. Se părea că răscoala a reuşit pe deplin prin aceste măsuri şi prin altele ca acestea, dar rămînea să-şi atragă de partea lui şi majoritatea armatei. Şi s-a dobîndit cu uşurinţă forţa care adesea a înăbuşit mişcările publice revoluţionare, chiar cînd acestea au fost începute din cauze juste. **9.** Unităţile de infanterie şi cavalerie plecate în expediţie, trecînd prin Thracia erau primite cu laude şi daruri la Constantinopol şi toate strînse la un loc constituiau o armată întreagă. Încîntaţi cu tot felul de promisiuni, prin legăminte sub blesteme grozave au jurat credinţă lui Procopius, făgăduindu-i că-l vor apăra cu viaţa lor. **10.** A descoperit un mijloc foarte bun de a-i ademeni: purtînd în braţe o fetiţă, pe fiica lui Constantius, a cărui amintire ei o respectau, pretindea că e rudă şi cu Iulianus. S-a folosit şi de faptul că Faustina[29], mama fetiţei, i-a pus la dispoziţie pentru acea împrejurare nişte obiecte de îmbrăcăminte imperială. **11.** Pe lîngă acestea, a luat o măsură care cerea totodată iuţeală şi prudenţă: a ales pe cîţiva gata de orice nebunie şi i-a trimis să ocupe Illyricum. Iar aceştia, neavînd altă înzestrare decît îndrăzneala, pentru cîştigarea populaţiei au răspîndit bani de aur bătuţi cu chipul noului principe şi alte lucruri de atracţie. Equitius însă, comandantul militar al acelei regiuni, prinzîndu-i, i-a nimicit prin diverse feluri de pedepse. **12.** Şi temîndu-se să nu mai apară şi alţii la fel, a închis cele trei trecători foarte strîmte prin care se putea ajunge în provinciile din nord: una prin Dacia Ripensis, a doua, foarte cunoscută, Succi, şi a treia, numită Acontisma din Macedonia. Prin această măsură de prevedere, uzurpatorul a fost silit să renunţe la zadarnica încercare de a ocupa Illyricum, pierzînd mari resurse pentru ducerea războiului.

13. Pe cînd aceste lucruri se petreceau astfel, Valens, auzind de evenimentele de la Constantinopol, s-a întors din drum prin Gallograecia[30] şi înainta fricos şi cu neîncredere, deprimat de grozăvia celor aflate. Teama i-a

https://biblioteca-digitala.ro

tulburat pe neașteptate vederea în viitor a căilor de urmat și pînă într-atît era de descurajat în inima lui, încît se gîndea să arunce îmbrăcămintea augustă ca pe o sarcină prea grea pentru el. Și desigur ar fi făcut acest lucru, dacă n-ar fi fost oprit de cei apropiați de la un asemenea act necugetat. Încurajat de sfaturile bune care i se dădeau, a poruncit ca două legiuni, care aveau numele una Iovii și alta Victores[31], să meargă înainte, pentru a ataca tabăra rebelilor. **14.** Și pe cînd acestea se apropiau, Procopius, întors de la Nicaea, unde venise de curînd, cu divitensii și cu o pleavă amestecată de dezertori pe care o adunase în curs de cîteva zile, s-a grăbit să ajungă la Mygdum[32], loc care se găsește pe malul rîului Sangarius. **15.** Legiunile se adunau acolo gata de a intra în acțiune, cînd el, ca și cînd ar provoca singur pe un dușman la luptă, a înaintat la mijloc între cele două tabere, care și începuseră să se atace una pe alta cu săgeți. Condus de noroc, s-a apropiat de un oarecare Vitalianus[33] din tabăra adversă și l-a salutat ca pe un prieten, deși nu se știe precis dacă îl cunoștea sau nu. Dînd mîna cu el în chip călduros și sărutîndu-l, spre uimirea tuturor din ambele tabere, i-a adresat în latinește aceste cuvinte: **16.** „Iată credința sfîntă a armatelor romane și jurămintele întărite cu legămînt sacru. S-a ajuns în această situație, prea viteji bărbați, ca atîtea săbii să se ridice pentru niște necunoscuți și noi să gemem sub rănile noastre și ale voastre, pentru ca un pannonian degenerat, ruinînd și distrugînd totul, să pună mîna pe puterea imperială la care n-a îndrăznit nici măcar să viseze. De ce nu urmați mai degrabă pe un urmaș al suveranilor, care luptă cu armele pentru dreptatea adevărată, nu ca să răpească ceea ce e al altuia, ci să fie repus în drepturile maiestății strămoșești?“.

17. În urma acestor cuvinte binevoitoare, cei ce veniseră pentru luptă aprigă s-au potolit și și-au aplecat voioși spre el, în semn de supunere, steagurile și insignele distinctive ale unităților. Printr-un freamăt înspăimîntător pe care barbarii îl numesc barritus, cele două ta-

https://biblioteca-digitala.ro

bere s-au unit între ele, acceptîndu-l ca împărat, și i-au dat asigurări jurînd pe numele lui Jupiter, după obiceiul ostășesc, că Procopius va fi neînvins.

8 **1.** La acest succes al rebelilor s-a adăugat altul și mai încurajator. Rumitalca[34], un tribun primit în societatea procopienilor și numit intendent al palatului, cu soldați și cu un plan bine chibzuit, a venit pe mare la Drepanum[35], azi Helenopolis, și de aici, mai repede decît spera, a ocupat Nicaea. **2.** Pentru asedierea acestui oraș, Valens a trimis unități experimentate sub conducerea lui Vadomarius, fost comandant și rege al alamannilor, iar el s-a îndreptat spre Nicomedia. Plecînd de aici, s-a oprit să asedieze cu mari forțe Calchedonul, de pe ale cărui ziduri de apărare i se aruncau cuvinte insultătoare, fiind numit în derîdere sabaiarius. Căci sabaia e o băutură a săracilor din Illyricum, preparată din orz sau grîu. **3.** Istovit de lipsa de provizii și de rezistența cu orice preț a apărătorilor, se pregătea de acum să plece, cînd în acest timp cei asediați la Nicaea, deschizînd porțile și ieșind din cetate, au ucis mare parte din asediatori și, sub conducerea curajosului Rumitalca, se grăbeau cu ardoare să atace din spate pe Valens, care încă nu plecase din suburbia Calchedonului. Și planul de atac ar fi izbutit, dacă Valens n-ar fi fost informat la timp că e în mare primejdie. Trecînd repede lacul Sunon[36], a fugit în coturile rîului Gallus și a scăpat astfel de dușmanul care-l urmărea. Prin această acțiune și Bithynia a intrat în mîna lui Procopius.

4. Din acele părți, Valens s-a întors în marș forțat la Ancyra. Aflînd că Lupicinus vine din Orient cu trupe considerabile, speranțele în succes i-au înviat și a trimis pe Arintheus, unul dintre cei mai buni generali, în întîmpinarea dușmanilor. **5.** Acesta, cînd a ajuns la Dadastana[37], stațiune în care am spus că a murit Iovianus, a văzut pe neașteptate în fața sa cu armată pe Hyperechius, altădată ofițer inferior, căruia Procopius, ca prieten, i-a dat comanda unor trupe auxiliare. Socotindu-se înjosit să se lupte cu un om demn de dispreț, încrezător în au-

https://biblioteca-digitala.ro

toritatea şi înălţimea sa corporală, a ordonat duşmanilor să-l pună în lanţuri pe conducătorul lor şi astfel neînsemnatul comandant de trupe auxiliare a fost legat chiar de mîinile soldaţilor săi.

6. Pe cînd evenimentele se succedau astfel, un oarecare Venustus[38], ministru adjunct al tezaurului sub Valens, trimis cu mult înainte în Nicomedia să împartă soldaţilor solda în aur, aflînd de aceste lucruri triste, a înţeles că timpul îi stă împotrivă şi s-a dus repede la Cyzicus cu tot ce avea asupra lui. 7. Aici a găsit întîmplător pe comitele Serenianus, atunci şef al gărzilor care, ajutat de o garnizoană adunată în pripă, avea misiunea de a asigura paza tezaurului, ca şi a oraşului apărat de ziduri puternice şi cunoscut prin vechile sale monumente. Pentru cucerirea acestui oraş, Procopius adusese un detaşament puternic, pentru ca după ocuparea Bithyniei să-şi apropie şi Hellespontul. 8. Dar detaşamentul a fost primit cu săgeţi, pietre şi alte proiectile aruncate de apărătorii zidurilor. Cu iscusinţă, asediaţii au barat intrarea în port printr-un foarte puternic lanţ de fier, pe care l-au legat de dig dintr-o parte şi alta în aşa fel, încît împiedica pătrunderea galerelor duşmane. 9. După multe eforturi ale ostaşilor şi comandanţilor asediatori, care se uzaseră în aprige asalturi, acest lanţ a fost rupt în următorul chip de către tribunul Aliso[39], un luptător priceput şi hotărît. Trei corăbii au fost lipite una de alta şi soldaţii, cu scuturile deasupra capetelor, un prim rînd stătea în picioare la băncile vîslaşilor, un alt rînd se apleca în spatele acestora, cei din rîndul al treilea erau înclinaţi şi mai mult, iar ultimii stăteau în genunchi, toţi la un loc dînd aspectul unei clădiri boltite. Această figură de luptă numită broască ţestoasă, folosită în luptele pentru cucerirea unei cetăţi, prezintă avantajul că săgeţile şi pietrele căzînd alunecă pe scuturi ca ploaia pe acoperişul unei case şi li se slăbeşte puterea de distrugere. 10. Aliso, care avea o uriaşă forţă corporală, astfel apărat într-o măsură de săgeţi, punînd dedesubt un butuc de lemn şi lovind puternic lanţul cu securea, l-a dat în două şi a deschis o largă breşă către cetate, lă-

https://biblioteca-digitala.ro

sînd-o fără apărare în fața atacului dușman. După stingerea din viață a capului răscoalei, deși au fost urmăriți și pedepsiți strașnic participanții la rebeliune, acestui tribun, avîndu-i-se în vedere fapta strălucită, i s-a cruțat viața și a fost menținut în armată, murind tîrziu după aceea în lupta cu o bandă de jefuitori în Isauria.

11. Prin această acțiune, intrarea în Cyzicus a fost deschisă. Procopius a intrat repede în oraș și a acordat amnistie tuturor celor care îi opuseseră rezistență. Numai pe Serenianus l-a ținut mai departe în lanțuri, trimițîndu-l sub pază severă la Nicaea. **12.** Apoi a încredințat lui Hormisdas[40] cel tînăr, care acum era la vîrstă matură, fiu al acelui Hormisdas, de neam regesc, puterea de proconsul, cu toate drepturile civile și militare ale acestei demnități, conform obiceiului celor vechi. Acesta, deși o fire domoală, încercuit pe neașteptate de soldații pe care Valens îi trimisese în incursiune pe drumurile puțin umblate ale Phrygiei, a acționat cu atîta vigoare, încît, urcîndu-se pe o corabie pe care o pregătise pentru situații primejdioase, a fugit, luînd cu sine și pe soția sa, care îl urma și care era cît p-aci să fie prinsă sub norul de săgeți dușmane. Mai tîrziu, această femeie bogată și de neam nobil, prin respectul pe care-l impunea și prin atitudinea ei demnă de laudă, și-a salvat soțul dintr-o situație foarte grea.

13. În urma acestei victorii, Procopius se credea mai presus de toți oamenii, neștiind că orice om, de dimineață fericit, învîrtindu-se roata sorții poate deveni pînă seara cel mai nenorocit. Din ordinul lui a fost prădată casa tovarășului său de luptă Arbitio, plină de inestimabile bunuri mobile, deși înainte o ocrotea ca pe a sa proprie, indignat că acesta, chemat de cîteva ori de el, n-a venit, răspunzîndu-i că e reținut de boală și de bătrînețe. **14.** Și deși uzurpatorul se temea de împrejurările primejdioase în care se găsea, totuși, în loc să-și atragă de partea lui provinciile orientale, fiindcă nu i se opunea nimeni, ci toți, dornici de a vedea o schimbare, din ura față de regimul aspru în care erau menținuți atunci, îl puteau primi bucuros, a rămas pe loc, pentru a atrage

https://biblioteca-digitala.ro

unele cetăți ale Asiei și pentru a strînge în jurul său pe cei pricepuți în a jefui aur, sub motiv că aceștia îi sînt de folos în luptele grele și hotărîtoare la care se aștepta. Își slăbea astfel forța revoluționară, ca un vîrf de sabie care se turtește. **15.** La fel odinioară Pescennius Niger[41], chemat stăruitor de poporul roman să-i vină în ajutor ca o ultimă speranță, a zăbovit îndelung în Syria, pînă ce, învins de Severus în golful Issus, (care se găsește în Cilicia, unde Alexandru a învins pe Darius), și pus pe fugă, a fost ucis de un soldat de rînd într-o suburbie a Antiochiei.

9 **1.** Acestea se petreceau în plină iarnă sub consulatul lui Valentinianus și Valens[42]. Dar după ce au venit în această foarte înaltă magistratură Gratianus, pînă aci simplu particular, și Dagalaifus, la începutul primăverii forțele armate au fost puse din nou în mișcare. Valens, luînd cu sine pe Lupicinus cu ajutoare puternice, s-a îndreptat în grabă spre Pessinus, oraș odinioară al Phrygiei, în prezent al Galatiei. **2.** A întărit acest oraș cu trupe de pază, ca nu cumva să se petreacă ceva neașteptat în acele ținuturi și, mergînd pe la poalele înaltului munte Olympos[43], pe drumuri cu urcușuri grele, se grăbea să ajungă în Lycia, pentru a ataca pe Gomoarius, care se plictisea de moarte acolo. **3.** Era împiedicat însă de împotrivirea îndîrjită a multora, pe considerentul că dușmanul său, purtînd cu el în lectică, precum am spus, pe fiica lui Constantius și pe mama ei Faustina, le ducea printre unitățile militare, pentru ca soldații să lupte cu și mai mare vitejie pentru mlădița de neam imperial, cu care spunea că se înrudește. Tot așa pe vremuri, macedonenii, în luptă cu illyrii, au așezat înapoia liniilor pe regele lor, copil încă în leagăn[44], și în acest fel ostașii, de teamă ca el să nu fie luat captiv, au luptat neînfricați pînă ce au învins pe dușman.

4. Împăratul a putut contrabalansa acest curent sediționos de opinie recurgînd la un sprijin foarte puternic: a rugat pe Arbitio, fost consul, care acum își ducea viața retras, să vină la el pentru ca, din respect pentru acest

https://biblioteca-digitala.ro

comandant de pe vremea lui Constantinus, cei cu spiritele înfierbîntate să se calmeze. **5.** Şi aşa s-a întîmplat, căci mulţi care erau gata de trădare şi-au schimbat total atitudinea cînd l-au văzut pe acest bărbat cu părul alb, venerabil prin vîrsta şi demnitatea lui care, numindu-l pe Procopius tîlhar public, iar pe soldaţii căzuţi în greşeală, fii şi părtaşi la victoriile de altădată, îi ruga să-l urmeze mai degrabă pe el ca şi pe un părinte al lor, cunoscut prin activitatea sa strălucită, decît să facă pe placul unui descreierat care în curînd îşi va primi pedeapsa. **6.** Aflînd de aceste lucruri Gomoarius, deşi putea derutînd pe duşmani să se întoarcă nevătămat de unde venea, totuşi, ajutat de faptul că era foarte aproape de tabăra împăratului, a trecut de partea acestuia în chip de prizonier, ca şi cum ar fi fost înconjurat şi prins de mulţimea apărută pe neaşteptate.

7. Încurajat de acest succes repede obţinut, Valens şi-a mutat tabăra în Phrygia. Şi pe cînd lupta între cele două părţi adverse începuse la Nacolia[45], deodată Agilo, în vîrtejul unui atac, a trădat şi el cauza rebelilor, fugind urmat de mulţi alţii care-şi clătinau suliţele şi săbiile, cu steagurile lăsate în jos, ceea ce este semnul cel mai evident al defecţiunii.

8. Văzînd această situaţie neaşteptată, Procopius, de acum fără vreo şansă de scăpare, s-a îndreptat pe jos spre ascunzişurile munţilor şi ale pădurilor din apropiere, însoţit de Florentius şi de tribunul Barchalba[46], pe care-l cunoscuse în sîngeroasele războaie de pe timpul lui Constantius şi pe care necesitatea, nu voia sa, îl împinsese la crimă. **9.** Aşa le-a trecut o mare parte din noapte, pe o lună plină care cu lumina ei de la începutul serii pînă dimineaţa le mărea teama, Procopius fiind de-acum fără vreo posibilitate de a fugi în altă parte şi lipsit de orice plan salvator, cum se întîmplă uneori în împrejurări grele. Cufundat în griji de multe feluri, fiindcă-l aştepta o soartă jalnică şi neîndurătoare, deodată s-a pomenit legat strîns de tovarăşii săi care, cînd s-a făcut ziuă l-au dus tăcut şi abătut la tabăra împăratului şi l-au predat acestuia. I s-a tăiat capul, înmormîntîndu-se odată cu el vîr-

https://biblioteca-digitala.ro

tejul tot mai mare al discordiilor şi războaielor civile, după cum s-a întîmplat cu Perperna[47] care, după ce a ucis în timpul unui ospăţ pe Sertorius şi i-a luat conducerea, scos din tufişul în care fusese nevoit să se ascundă şi dat lui Pompeius, a fost ucis din ordinul acestuia.

10. Cu aceeaşi furie au fost ucişi fără întîrziere Florentius şi Barchalba, care-l predaseră, dar nu şi cu aceeaşi îndreptăţire. Căci dacă ei ar fi trădat pe principele legitim, justiţia însăşi i-ar fi pedepsit cu moartea. Dar în cazul lor era vorba de un rebel şi tulburător al ordinei interne, precum era socotit, şi ca atare trebuia pentru această faptă memorabilă a lor să li se acorde mari recompense.

11. Procopius a încetat din viaţă în vîrstă de patruzeci de ani şi ceva mai mult de zece luni. Nu era urît la înfăţişare şi nici mic la statură, mergea puţin cocoşat şi privind întotdeauna în jos. Prin tainiţele firii sale posomorîte se asemăna cu Crassus[48], despre care Lucillius şi Tullius afirmă că n-a rîs decît o singură dată, şi ceea ce stîrneşte mirare, cît a trăit n-a fost un om căruia să-i placă vărsările de sînge.

10 **1.** Cam în aceleaşi zile, aflînd de trădarea soldaţilor şi de moartea lui Procopius, ruda acestuia Marcellus, comandantul garnizoanei din Nicaea, a intrat în miez de noapte la Serenianus, care era închis în palat, şi pe neaşteptate l-a ucis. Moartea acestuia a fost spre salvarea multora. **2.** Căci dacă ar fi supravieţuit omul cu moravuri rudimentare şi stăpînit de dorinţa de a face rău, agreat de Valens prin asemănarea caracterelor şi prin vecinătatea locului de naştere, anticipînd intenţiile ascunse ale împăratului înclinat către acte de cruzime, ar fi adus moartea multor oameni nevinovaţi.

3. După ce acesta a fost ucis, Marcellus, ocupînd printr-o acţiune fulgerătoare Calchedonul, cu sprijinul cîtorva pe care sărăcia şi disperarea îi împingea la crimă, a devenit şi el o umbră sinistră de principe, amăgit de două motive: întîi, pentru că trei mii de goţi[49] fuseseră trimişi de regii pe care Procopius şi-i cîştigase pretinzînd

https://biblioteca-digitala.ro

că e rudă cu Constantius, goți pe care-i socotea că îi poate atrage ușor de partea sa cu puțini bani, și al doilea, pentru că atunci nu se cunoștea încă rezultatul celor petrecute în Illyricum.

4. În timpul acestor frămîntări, Equitius aflînd, prin spioni demni de încredere, că centrul de greutate al războiului este acum în Asia a trecut prin Succi și cu mari forțe încerca să ocupe Philippopolis, vechea Eumolpiada, apărat de garnizoana dușmană. Avea nevoie de acest oraș, pentru ca să poată înainta ușor, fără piedică în cazul că ar fi trebuit să se grăbească spre Haemimontus pentru a aduce ajutoare lui Valens, căci încă nu aflase ce s-a întîmplat la Nacolia. **5.** Dar puțin după aceea, fiind informat de ridicarea fantomatică a lui Marcellus, a trimis soldați îndrăzneți și hotărîți care l-au prins și, ca pe un sclav nărăvit la rele, l-au aruncat în închisoare. Scos de aici după cîteva zile cu coastele rupte și chinuit îngrozitor și el și complicii săi au fost uciși, meritînd compătimire doar pentru aceea că a suprimat pe Serenianus care, crud ca Phalaris[50], era slugă credincioasă la doi stăpîni, pentru a le traduce în faptă sălbăticia sub orice pretext.

6. După ce au fost smulse rădăcinile rebeliunii prin moartea conducătorului, s-au luat împotriva susținătorilor ei măsuri mai severe decît cereau greșelile sau delictele, mai ales împotriva celor asediați în orașul Philippopolis, care nu s-au predat decît cu mare greutate, după ce au văzut capul lui Procopius, care era dus în Gallia. **7.** Totuși, prin anumite rugăminți unii au fost tratați mai blînd. Astfel, Araxius, care obținuse prin intrigi prefectura chiar în zilele fierbinți ale răscoalei, la intervenția ginerelui său Agilo, a fost pedepsit doar cu exilul într-o insulă, de unde a fugit după un scurt timp. **8.** Euphrasius și Phronimius au fost trimiși în părțile occidentului, pentru ca Valentinianus să se pronunțe asupra vinovăției lor. Euphrasius a fost absolvit de pedeapsă, iar Phronimius a fost deportat în Chersonesus, tratat acesta cu oarecare severitate, deși vina le era aceeași, dar pentru că el fusese dintre cei apropiați ai divului Iulianus și amintirea virtuților acestui împărat era insuportabilă

https://biblioteca-digitala.ro

pentru cei doi fraţi, care nu erau nici egali şi nici măcar asemănători cu el.

9. La aceste calamităţi se adăugau altele mai mari şi cu mult mai îngrozitoare decît cele de război. Călăul, cangele şi alte cruzimi loveau în toate familiile şi păturile sociale, fără vreo deosebire de vîrstă sau de demnitate şi, la adăpostul păcii, funcţionau în mod detestabil tribunalele, toţi blestemînd nenorocita victorie, mai insuportabilă decît orice război ucigător. **10.** Căci în zăngănitul armelor şi în sunetul trompetelor egalitatea de condiţie face pericolele mai uşoare; ori îşi capătă dreptul virtuţile lui Marte, ori vine moartea, care nu produce nici un sentiment de ignomimie, fiindcă ia cu sine simţirea odată cu viaţa. Cînd însă se dau hotărîri criminale în numele dreptului şi al legilor şi judecătorii se îmbracă ipocrit în haina dreptei severităţi a lui Cato şi Cassius, dar în realitate fac totul cum le cere puterea imperială umflată de orgoliu şi după dorinţa acesteia cîntăresc clipele celor ce merg la viaţă sau la moarte, atunci pierderea capului nu e numai posibilă, ci sigură foarte repede. **11.** Căci în acel timp, fiecare cum voia, pentru orice motiv venea repede la palat şi, aprins de dorinţa de a-şi însuşi bunuri pe nedrept, chema pe faţă în judecată chiar pe un nevinovat, în numele credinţei şi al devotamentului faţă de împărat, pentru a se îmbogăţi pe seama nenorocirii altora. **12.** Iar împăratul, gata de a face rău, cu uşile deschise pentru denunţători şi încuviinţînd delaţiuni criminale, se bucura peste măsură de diversitatea supliciilor, ignorînd acea maximă tulliană[51] care spunea că nu pot fi fericiţi cei ce socotesc că totul le e permis. **13.** Cu cruzimea care făcea odioasă victoria, chiar dacă fusese obţinută pentru o cauză justă, au fost expuşi schingiuirilor mulţi nevinovaţi, care erau ţintuiţi cu capul pe scaunul de tortură, sau loviţi de biciul călăului nătîng. Aceşti oameni, dacă natura le-ar fi îngăduit-o, mai degrabă şi-ar fi dat de zece ori sufletul în luptă decît să fie achitaţi pînă la urmă la proces, dar cu coastele zdrobite, despuiaţi de toate bunurile, ca şi cum ispăşeau pedepse de ofensare a maiestăţii imperiale, cu corpurile

https://biblioteca-digitala.ro

sfîşiate, ceea ce este mai groaznic decît orice moarte. **14.** Apoi, după ce ferocitatea s-a mai potolit, întrecută de jalea produsă, proscripţiile, exilul şi altele care par unora mai uşoare, deşi sînt destul de aspre, s-au abătut asupra bărbaţilor celor mai de seamă. Astfel, pentru ca unii să se îmbogăţească, nobili de neam, bogaţi şi prin avere, dar şi mai mult prin merite personale, erau smulşi din patrimoniul lor şi trimişi în exil, unde duceau o viaţă de mizerie sau ajungeau să trăiască cerşind. N-a existat vreo limită a măsurilor ucigaşe cît timp nu s-au săturat principele şi prietenii săi de avuturi străine şi de omoruri.

15. Pe cînd încă trăia acest rebel despre viaţa şi faptele căruia am vorbit, în a XII-a zi a calendelor lui august[52], sub consulatul lui Valentinianus şi al fratelui său s-au produs pe neaşteptate pe toată suprafaţa pămîntului nişte grozăvii extraordinare, cum nu se pomenesc nici în poveştile sau în cărţile de ştiinţă din antichitate altele la fel. **16.** Puţin după revărsatul zorilor, începînd cu fulgere dese care spintecau neîntrerupt văzduhul, tot pămîntul a fost zguduit de un uriaş cutremur. Marea şi-a retras apele în larg, iar valurile în rostogolirea lor i-au descoperit adîncurile, încît se vedeau felurite specii de vieţuitoare rămase ca pe uscat. Atunci, pentru prima dată, pe cît se putea crede, ieşeau la lumina soarelui întinderi mari de munţi şi de văi care de la facerea lumii stăteau acoperite sub imensa genune. **17.** Multe corăbii s-au oprit împotmolite, ori se mişcau cu greu în puţina apă care se mai găsea în unele locuri pe fundul mării, unde se puteau culege cu mîinile peştii şi alte asemenea vieţuitoare marine. Dar valurile care se retrăseseră, ca nişte fiinţe supărate de o înfrîngere, s-au repezit cu mare furie înapoi, lovindu-se în fierberea lor de ţărmuri, inundînd insule şi ţinuturi continentale şi făcînd una cu pămîntul nenumărate clădiri din oraşele în care au ajuns. Astfel, în învrăjbirea furioasă a elementelor naturii, faţa răsturnată a lumii părea ceva din domeniul basmelor. **18.** Căci noianul de ape revărsate peste orice aşteptări a prins la fund şi a înecat multe mii de oameni. Iar după retragerea aceloraşi ape, atîtea corăbii se vedeau naufragiate,

https://biblioteca-digitala.ro

atîtea cadavre zăceau întinse pe spate sau înțepenite cu capul în jos. **19.** Alte corăbii mari, luate de vîrtejurile furioase, au rămas agățate pe acoperișurile caselor, cum s-a întîmplat la Alexandria, iar unele au fost împinse pe uscat pînă la două mile departe de țărm, cum am văzut și noi în trecere pe una avariată și roasă de carii în apropierea orașului Mothone[53] din Laconia.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXVII-A

1. Alamannii străpung liniile romane; comiţii Charietto şi Severianus sînt ucişi. 2. Iovinus, şeful cavaleriei în Gallia, măcelăreşte două unităţi alamanne nepregătite de luptă, iar pe a treia o învinge într-o bătălie la Catalauni, nimicind 6000 de oameni şi rănind 4000. 3. Despre Symmachus, Lampadius şi Viventius, trei prefecţi ai Oraşului. În timpul celui din urmă, Damasus şi Ursinus se ceartă între ei pentru episcopatul Romei. 4. Sînt descrise şase provincii ale Thraciei, cu popoarele şi oraşele mai însemnate din fiecare. 5. Valens Augustus porneşte cu război contra goţilor care trimiseseră ajutoare lui Procopius împotriva sa şi după trei ani încheie pace cu ei. 6. Valentinianus, cu consimţămîntul armatei, acordă titlul de Augustus fiului său Gratianus, pe care deşi copil încă, îl îmbracă în haina de purpură a demnităţii imperiale, îl îndeamnă la fapte vitejeşti şi-l recomandă armatei. 7. Mînia, cruzimea şi sălbăticia lui Valentinianus Augustus. 8. Pictii, attacottii şi scottii, după ce ucid un general şi un comite, devastează nestingheriţi Britannia, dar comitele Theodosius îi împrăştie şi le ia prăzile. 9. Neamurile maurice jefuiesc Africa. Valens curmă tîlhăriile isaurilor. Despre prefectura urbană a lui Praetextatus. 10. Valentinianus Augustus trece Rinul şi, printr-o luptă sîngeroasă pentru ambele tabere, alungă pe alamannii care se refugiaseră pe înălţimile munţilor. 11. Despre neamul nobil, averea, demnităţile şi caracterul lui Probus. 12. Romanii şi perşii se bat între ei pentru Armenia şi Hiberia.

1 **1.** În timp ce în Orient se desfăşurau feluritele evenimente pe care le-am povestit, alamannii, după grele pierderi şi răni pe care le suferiseră adesea în luptă cu Iulianus Caesar, şi-au refăcut într-o măsură puterile des-

https://biblioteca-digitala.ro

tul de istovite şi din cauza arătată mai sus[1] au început să treacă hotarele Galliei, devenind iarăşi temuţi. Astfel, îndată după calendele lui ianuarie[2], pe cînd prin ţinuturile reci bîntuia gerul iernii, cu coloanele organizate în formă de cui au pătruns cu îndrăzneală şi s-au repezit după pradă. **2.** Charietto, pe atunci comite al ambelor Germanii, a plecat cu oaste bine pregătită pentru război în întîmpinarea primei coloane inamice luînd pe Severianus[3] ca tovarăş de luptă, tot comite şi acesta, dar bătrîn şi fără vlagă, care avea comanda divitensilor şi a tungricanilor la Cabyllonum. **3.** După ce şi-au contopit amîndoi armatele într-una singură, au trecut podul pe care l-au aşternut repede peste un rîu cu albia nu prea largă şi, văzîndu-i pe barbari, romanii i-au întîmpinat de departe cu săgeţi şi cu alte arme de aruncare, pe care de altfel adversarii le întorceau la rîndul lor cu mare curaj înapoi. **4.** Dar cînd s-a ajuns la lupta de aproape, linia noastră de bătaie, străpunsă de atacul duşmanilor, n-a avut puterea nici să reziste, nici să lupte cu energie, şi toţi au luat-o la fugă de teamă, mai ales după ce au văzut pe Severianus lovit de o săgeată şi trîntit de pe cal. **5.** Charietto însuşi, în timp ce căuta să oprească, plin de curaj, cu corpul său şi cu ocări pe cei ce se retrăgeau, încercînd să reziste cît mai mult pentru a le spăla ruşinea celorlalţi, a căzut şi el, doborît mortal de o săgeată. **6.** După moartea lui, steagul herulilor şi al batavilor, cucerit de barbarii care jucînd şi sărind de bucurie îl înălţau adesea cît mai sus, prin lupte dîrze a fost recucerit.

2 **1.** Ştirea acestei înfrîngeri a produs mare jale şi pentru îndreptarea situaţiei a fost trimis Dagalaifus de la Parisii. Dar el a amînat lupta, motivînd că nu poate să atace pe barbari, pentru că sînt răspîndiţi. Între timp, însă, a fost chemat să primească demnitatea consulatului[4] împreună cu Gratianus, care pe atunci era simplu particular, iar în locul lui a luat comanda armatei Iovinus, şeful cavaleriei. Acesta, cu armată instruită, pregătită şi bine apărată pe ambele flancuri, a venit aproape de locul numit Scarponna[5] unde, atacînd inopinat pe barbari,

https://biblioteca-digitala.ro

înainte ca aceştia să pună mîna pe arme, i-a ucis pe cei mai mulţi. **2.** Conducînd la nimicirea unui alt grup duşman pe soldaţii care tresăltau de bucuria succesului obţinut fără pierderi, bravul comandant înainta cu prudenţă, cînd a aflat prin cercetaşi demni de încredere că o hoardă de duşmani devastatori, după ce a jefuit fermele din regiune, se odihneşte pe malul rîului[6]. Venind pînă aproape de ei, ascuns într-o vale întunecată de desimea arbuştilor, îi vedea pe unii făcînd baie, pe alţii vopsindu-şi părul după obiceiul lor, mulţi alţii bînd. **3.** Momentul fiind foarte favorabil, a poruncit să se dea imediat semnalul cu trompetele şi s-a repezit în tabăra tîlharilor. Împotriva acestui atac germanii n-au avut timp nici să se aşeze în linii de bătaie, nici să-şi regrupeze măcar forţele risipite, ci doar să ameninţe şi să vocifereze zadarnic. Străpunşi de suliţe şi de săbii, au căzut aproape toţi, în afară de cei care şi-au găsit scăparea fugind pe cărări înguste şi cotite.

4. După acest succes, pe care-l aduseseră Vitejia şi Norocul[7], Iovinus, conducînd cu încredere sporită armata, a trimis înainte cercetaşi destoinici şi a pus repede în mişcare tabăra împotriva celui de-al treilea grup duşman[8] care mai rămăsese. Grăbind drumul, i-a găsit pe duşmani gata de luptă în apropiere de Catalauni. **5.** Şi-a aşezat tabăra într-un loc favorabil, pentru ca ai săi să se poată reface cu hrană şi somn, pe cît le permitea timpul, şi, la primele lumini ale aurorei, a organizat linia de luptă în cîmp deschis cu deosebită iscusinţă, astfel încît, ocupînd un spaţiu mai întins, romanii, deşi mai puţini ca număr, să pară egali în putere cu duşmanii. **6.** S-a dat semnalul prin buciume şi, cînd a început lupta de aproape, germanii s-au oprit înspăimîntaţi de strălucirea obişnuită a steagurilor noastre. Pierzîndu-şi un moment cumpătul, şi-au revenit totuşi repede şi lupta s-a prelungit pînă la sfîrşitul zilei. Armata noastră atacînd puternic ar fi culeş fără pierderi roadele ostenelilor sale bine conduse, dacă nu s-ar fi retras în chip necugetat la apropierea seriii Balchobaudes[9], tribun al trupelor cu armament greu, înzestrat cu o magnilocvenţă prostească. Dacă şi celelalte

https://biblioteca-digitala.ro

cohorte l-ar fi urmat şi s-ar fi retras, acţiunea ar fi ajuns la un deznodămînt atît de trist, încît n-ar fi mai rămas în viaţă nici unul dintre ai noştri, măcar pentru a povesti ce s-a întîmplat. **7.** Dar rezistînd aprig prin tăria sufletelor şi luptînd vitejeşte prin puterea braţelor, oastea a rănit 4 000 de duşmani şi a ucis alte 6 000; iar ea n-a pierdut mai mult de 1 200, numai 200 fiind răniţi. **8.** Sosirea nopţii a adus încetarea atacului şi timpul pentru refacerea puterilor obosite. Dar aproape de ziuă, strălucitul comandant, pe cînd îşi aşeza armata cu coloanele în formă de pătrat, a aflat că barbarii s-au retras acoperiţi de întunericul nopţii. Fără grijă că va cădea în vreo cursă, îşi continua drumul pe cîmpul deschis şi neaccidentat, călcînd peste cadavre şi peste muribunzi, pe care-i aduseseră la ultima suflare marile dureri şi rănile agravate de asprimea frigului. **9.** A mers mai departe, dar pe cînd se întorcea văzînd că nu mai întîlneşte pe nimeni, a aflat că regele trupelor duşmane a fost prins împreună cu cîţiva şi răstignit pe cruce de către ascarii[10] pe care-i trimisese pe alt drum să devasteze corturile alamannice. Supărat, a hotărît să ia măsuri împotriva tribunului care a îndrăznit să facă acest lucru fără să consulte puterea superioară. Şi l-ar fi condamnat, dacă nu constata cu probe evidente că această crimă atroce a fost săvîrşită sub presiunea militarilor înfuriaţi.

10. Pe cînd venea la Parisii după aceste fapte strălucite, i-a ieşit în cale împăratul, care cu voie bună l-a desemnat consul[11], mai ales că se cumulase la bucuriile împăratului faptul că în aceleaşi zile primise de la Valens capul lui Procopius. **11.** În afară de cele arătate, au avut loc prin diferite ţinuturi ale Galliei şi alte lupte, pe care le socotesc mai puţin demne de povestit, sau măcar de menţionat, fiindcă nici n-au avut vreun preţ prin urmarea lor şi nici nu se cuvine ca istoria să se coboare la amănunte lipsite de orice interes.

3 **1.** În acest timp, sau cu puţin mai înainte, o nouă formă de prevestire s-a produs în Tuscia. Annonaria şi cei pricepuţi în ştiinţa lucrurilor minunate n-au putut

https://biblioteca-digitala.ro

şti ce vrea să însemneze aceasta. Anume, în oraşul Pistoria[12], cam în al treilea ceas al zilei, sub ochii şi urechile multora, un măgar urcat pe o tribună zbiera cu încăpăţînare şi toţi care erau de faţă, sau care auziseră din spusele altora despre faptul petrecut, au rămas stupefiaţi, fără să-i găsească cineva tîlcul. Dar după aceea s-a întîmplat tocmai ceea ce se prevestea. **2.** Căci Terentius[13], fiu de oameni umili din acest oraş şi brutar, ca răsplată pentru că denunţase pe ex-prefectul Orfitus, care se făcuse vinovat de delapidare, a fost numit guvernator al provinciei, cu titlul de corector. Şi comportîndu-se cu aceeaşi îndrăzneală şi în noul serviciu, a făcut multe nereguli, pînă cînd, dovedit că a comis un fals într-o afacere cu nişte transporturi pe apă, a pierit de mîna călăului, în timp ce la Roma era prefect Claudius[14].

3. Dar cu mult înainte de a se întîmpla aceasta, lui Apronianus i-a urmat Symmachus, care merită să fie citat între exemplele alese prin cultura şi modestia sa. Cît timp a fost el prefect, oraşul cel prea sfînt s-a bucurat mai mult ca de obicei de linişte şi abundenţă şi se poate mîndri cu podul măreţ şi foarte solid pe care l-a zidit el însuşi şi l-a dedicat cu multă bucurie concetăţenilor, deşi aceştia s-au arătat ingraţi după cum ne informează precis faptele. **4.** Căci, după trecerea de cîţiva ani i-au incendiat casa foarte frumoasă pe care o avea peste Tibru, mîniaţi că s-ar fi exprimat, după spusele unui plebeu mişel, fără ca acesta să facă dovada cu martori, că el mai bine va stinge var cu vinul său, decît să nu-l vîndă cu preţul pe care-l spera.

5. După acesta, conducător al oraşului a venit Lampadius, fost prefect al pretoriului, un om care se supăra dacă nu era lăudat pînă şi pentru felul cum scuipă, pretinzînd că şi acest act el îl execută mai cuviincios decît alţii. Uneori, însă, era serios şi cumpănit. **6.** Acesta, pe cînd dădea, ca pretor, jocuri magnifice şi împărţea daruri cu multă largheţe, neputînd suporta gălăgia plebei, care-l silea adesea să dea şi cui nu merită, ca să se arate generos şi disprefuitor al bîrfelilor mulţimii, a umplut de bani pe nişte cerşetori veniţi de la porţile Vaticanului. **7.**

https://biblioteca-digitala.ro

Iar dintre exemplele de vanitate din partea lui, ca să nu mergem prea departe, este suficient să dăm unul singur, neînsemnat într-adevăr, dar pe care alți conducători să nu-l imite. Căci pe toate clădirile vechi ale orașului, pe care diferiți principi le împodobiseră cu cheltuielile lor, își înscria numele său nu ca restaurator, ci ca fondator. De acest cusur se spune că a suferit și împăratul Traian, din care cauză a fost poreclit în bătaie de joc „iarbă de perete“[15].

8. Acest prefect a fost deseori hărțuit de mișcări ale mulțimii. Cea mai mare dintre toate s-a produs cînd un grup de nemulțumiți, oameni destul de simpli, cu făclii și cu tăciuni aprinși, i-ar fi incendiat casa de lîngă băile Constantiniene[16], dacă n-ar fi fost alungați prin intervenția grabnică a vecinilor și a servitorilor, care au aruncat în ei cu pietre și cu bucăți de țiglă de pe acoperișul caselor. **9.** Iar el, înspăimîntat de această răzvrătire, care părea să ia proporții, s-a retras pe podul Mulvius[17], construit, precum se spune, de către Scaurus cel Bătrîn, așteptînd de acolo potolirea răzmeriței atițată dintr-o gravă pricină. **10.** Căutînd să înalțe edificii noi sau reparînd pe cele vechi, nu făcea pentru ele cheltuieli din veniturile obișnuite ale orașului, ci dacă era nevoie de fier, plumb, aramă sau de altceva asemănător, trimitea achizitori care, sub pretext că le cumpără, le luau pur și simplu fără să plătească ceva cuiva pentru ele. De aci, cu greu și numai plecînd repede din funcție a putut scăpa de mînia celor săraci, care se plîngeau înfuriați de desele pagube suferite.

11. I-a venit ca succesor Viventius[18], fost chestor al palatului, un pannonian integru și înțelept. Administrația lui a fost corectă și liniștită, toate cele trebuitoare curgînd din abundență. Dar și pe acesta l-au necăjit sîngeroase mișcări ale poporului răzvrătit din următoarea pricină. **12.** Damasus[19] și Ursinus dorind cu orice preț să ocupe scaunul episcopal, erau în conflict aprig, atițînd spiritele în așa măsură, încît s-a ajuns la vărsări de sînge din partea susținătorilor fiecăruia dintre ei. Viventius neputînd nici să îndrepte această situație, nici să poto-

https://biblioteca-digitala.ro

lească pe cei nemulțumiți, a fost silit să se retragă într-o suburbie. **13.** În această încăierare a învins Damasus, cu ajutorul partizanilor săi. Se știe însă că în basilica lui Sicininus[20], unde se adună credincioșii de rit creștin, într-o singură zi au fost găsite o sută treizeci și șapte de cadavre ale celor uciși și că greu a fost liniștită după aceea mulțimea înfuriată.

14. Cînd mă gîndesc la aceste manifestări din oraș, recunosc că cei dornici de a obține această mărire la care vor să ajungă sînt nevoiți să lupte cu cea mai mare încordare, ajutați de partizani, căci după ce au dobîndit episcopia pot fi siguri că se vor îmbogăți din darurile matroanelor[21], că vor merge purtați în trăsură, îmbrăcați foarte elegant, că mesele lor vor fi atît de îmbelșugate, încît vor întrece ospețele regale. **15.** Ei ar putea fi cu adevărat fericiți, dacă, disprețuind măreția orașului prin care-și justifică viciile, ar trăi după modelul unor episcopi din provincii. Pe aceștia, simplitatea în mîncare și băutură, modestia în îmbrăcăminte și ochii plecați în pămînt îi recomandă divinității veșnice și adevăraților credincioși ca pe niște oameni curați și demni de a fi respectați. Dar este de ajuns cît am deviat; să ne întoarcem acum la șirul faptelor.

4 **1.** În timp ce se petreceau prin Gallia și Italia evenimentele mai sus arătate, în Thracia au început noi lupte. Căci Valens, precum îl îndemnase fratele său, din inițiativa căruia erau conduse toate, a ridicat armele împotriva goților, sub motivul just că trimiseseră ajutoare lui Procopius, pentru a-l sprijini în războiul civil. Dar se cade să spun cîteva cuvinte despre istoria și așezarea geografică a acestor regiuni.

2. Descrierea Thraciei ar fi o operație ușoară, dacă vechile scrieri nu s-ar contrazice între ele. Și fiindcă varietatea și obscuritatea lor nu ajută la clarificarea adevărului, va fi destul să spun pe scurt ceea ce-mi amintesc că am văzut personal. **3.** Autoritatea permanentă a lui Homer, care-și închipuia că de aici pornesc vînturile zefirul și crivățul, ne învață că aceste ținuturi cuprindeau

https://biblioteca-digitala.ro

odinioară cîmpii vaste şi munţi înalţi. Dacă afirmaţia nu este de domeniul legendei, înseamnă că erau cuprinse sub numele de Thracia ţinuturi mai înainte foarte întinse şi locuite de neamuri sălbatice. **4.** O parte din ele a fost locuită de scordisci[22], care acum se găsesc la mare distanţă de acele provincii. Odinioară cruzi şi sîngeroşi, precum ne informează antichitatea, aceştia aduceau ca jertfe Bellonei şi lui Marte prizonieri de război şi beau cu lăcomie sînge omenesc din cranii făcute cupe. Romanii, ale căror hotare au fost adesea călcate de ei, după multe înfrîngeri în lupte, pînă la urmă au pierdut o armată întreagă cu comandant cu tot.

5. Dar precum le vedem acum, aceleaşi locuri prezintă înfăţişarea unei semilune sau a unui amfiteatru. La hotarele de apus se înalţă munţi prăpăstioşi, care formează strîmtoarea Succi şi care despart Thracia de Dacia. **6.** Partea stîngă, de sub constelaţia nordului, este mărginită de înălţimile muntelui Haemus şi de Isteru, care pe malul roman are o mulţime de oraşe, tabere şi fortificaţii. **7.** Pe dreapta, adică în partea de sud, se întind munţii Rhodope, care în partea de răsărit se termină la malul mării ale cărei valuri venind din Pontus Euxinus îşi continuă drumul pînă în Marea Egee, lungindu-se ca o despărţire îngustă a uscatului. **8.** Într-un colţ din răsărit se uneşte şi cu ţinuturile Macedoniei printr-o trecătoare strîmtă şi povîrnită, care de aceea se numeşte Acontisma, iar în apropiere este valea şi localitatea Arethusa[23], în care se vede mormîntul lui Euripide, renumit prin tragediile sale sublime, şi Stagira, unde ştim că s-a născut Aristoteles, cel din gura căruia curgea aur, cum spune Tullius. **9.** Aceste locuri au fost stăpînite în timpuri străvechi de neamuri barbare, deosebite între ele ca limbă şi obiceiuri. Dintre aceşti barbari, în afară de alţii erau temuţi odrysii[24], oameni foarte sălbatici şi aşa de obişnuiţi să verse sînge omenesc, încît în timpul ospeţelor, după ce se săturau de mîncare şi băutură, cînd n-aveau duşmani îi înjunghiau pe ai lor ca pe nişte străini.

https://biblioteca-digitala.ro

10. După întinderea granițelor romane, pe cînd republica era condusă de consuli, acești barbari, pînă atunci întotdeauna neînfrînți și cutreierînd de colo-colo fără cultură și legi, au fost loviți cu mare curaj de către Marcus Didius[25]. Drusus i-a silit să se mențină în hotarele lor. Minucius i-a măcelărit într-o luptă dată lîngă rîul Hebrus, care izvorăște din munții odrysilor. Iar cei rămași au fost distruși într-o luptă aprigă de către proconsulul Appius Claudius. Flotele romane au ocupat cetățile așezate pe Bosfor și pe Propontida. **11.** După acești generali a venit Lucullus, care cel dintîi s-a ciocnit în luptă cu puternicul neam al bessilor și în aceeași expediție i-a învins pe locuitorii muntelui Haemus, cu toată rezistența lor înverșunată. De teama acestuia toată Thracia a trecut sub stăpînirea strămoșilor noștri, astfel că, după lupte cu rezultat nu întotdeauna fericit, șase provincii au fost încorporate în republica romană.

12. Între aceste provincii, prima, limitrofă cu Illyricum, este Thracia propriu-zisă, pe care o împodobesc orașe frumoase ca Philippopolis, — vechea Eumolpiadă — și Beroea. Urmează Haemimontus[26] cu marile orașe Hadrianopolis, numită altădată Uscudama, și Anchialos, apoi Moesia, unde se află Marcianopolis, numit așa de la Marcia, sora principelui Traian, precum și Dorostorus, Nicopolis și Odessus. În vecinătate este Scythia, în care mai vestite sînt orașele Dionysopolis, Tomis și Callatis. Ultima dintre toate, numită Europa[27], strălucește, pe lîngă municipiile pe care le are, prin două orașe: Apri și Perinthus, acesta numit mai tîrziu Heraclea. **13.** Anexă acesteia este Rhodope[28], cu orașele Maximianopolis, Maronea și Aenus, acesta întemeiat și apoi părăsit de Aeneas, care, avînd mereu auspicii favorabile, după rătăciri îndelungate a ocupat Italia.

14. Se constată, după cum circulă zvonuri stăruitoare, că aproape toți locuitorii din ținuturile muntoase ale regiunilor arătate mai sus ne întrec prin robustețea lor fizică și trăiesc mai mult decît noi. Au aceste însușiri, pe cît se crede, pentru că se abțin de la mîncăruri calde, își spală mereu corpul cu apă rece ca gheața, respiră un aer

https://biblioteca-digitala.ro

mai curat şi, prin natura lucrurilor, cei dintîi dintre toţi simt razele dătătoare de viaţă ale soarelui, nefiind pînă în prezent infectaţi de molima viciilor omeneşti. Acestea fiind spuse, să ne întoarcem la cele începute.

5 **1.** După înfrîngerea lui Procopius în Phrygia, fiind înlăturată cauza disensiunilor interne, a fost trimis la goţi Victor, şeful cavaleriei, pentru a cunoaşte la faţa locului din ce cauză acest neam amic al romanilor, cu care era legat şi printr-un tratat de pace, a dat ajutoare armate celui ce pornise război împotriva principilor legitimi. Pentru a se dezvinovăţi, goţii au arătat o scrisoare a lui Procopius, care afirma că a ocupat scaunul imperial fiindcă i se cuvenea lui, ca rudă apropiată a lui Constantinus şi deci, spuneau ei, greşeala comisă merită iertare. **2.** Aflînd aceste lucruri din raportul lui Victor, Valens le-a socotit neserioasă scuza şi a ridicat armele împotriva lor, fiind şi ei de altfel informaţi despre venirea lui. Cum a început primăvara[29], şi-a strîns armatele într-una singură, aşezîndu-şi tabăra în apropierea fortificaţiei numită Daphne. Pe un pod de vase, pe care l-a făcut fără să întîmpine vreo rezistenţă, a trecut fluviul Istru. **3.** Cercetînd cu curaj într-o parte şi-n alta, nu găsea pe nimeni pe care să-l poată învinge sau intimida, căci toţi, cuprinşi de spaima cauzată de armata care se apropia, cu o ţinută impresionantă, se îndreptaseră spre munţii serrilor, stîncoşi şi accesibili numai pentru cunoscători. **4.** Dar, ca să nu treacă vara şi el să se întoarcă fără vreo ispravă, prin Arintheus, comandantul infanteriei, trimis cu o unitate de prădători, a pus mîna pe o parte din familiile care au putut fi prinse pe cînd rătăceau pe întinsul cîmpurilor, în drumul către ascunzişurile din munţi. Mulţumindu-se cu ceea ce-i oferise întîmplarea, s-a întors nevătămat cu ai săi, fără să pricinuiască sau să aibă vreo pierdere grea.

5. În anul următor, încercînd să intre iar cu aceeaşi repeziciune în ţinuturile duşmane, împiedicat de valurile Danubiului revărsat, a trebuit să rămînă cu tabăra pînă toamna aproape de Satul carpilor, de unde a plecat

https://biblioteca-digitala.ro

în tabăra de iarnă de la Marcianopolis, fiindcă nimic nu putuse să întreprindă, din cauza marilor inundații.

6. Cu aceeași perseverență și-n anul al treilea[30] a făcut un pod de vase pentru trecerea fluviului pe la Noviodunum și a pătruns pe teritoriul barbar. Înaintînd continuu, a atacat pe greuthungi, un neam războinic, și, după lupte ușoare, a alungat pe Athanaricus, în acel timp cel mai puternic conducător al greuthungilor[30a], care îndrăznise să reziste cu o ceată socotită de el îndestulătoare pentru luptă. Iar Valens cu toți ai săi s-a întors la Marcianopolis, ca să-și petreacă iarna, care era destul de ușoară în acel ținut.

7. După diferitele evenimente din timpul celor trei ani, sosiseră împrejurări prielnice pentru terminarea războiului. Pe de o parte, datorită rămînerii îndelungate a principelui în acele ținuturi, teama dușmanilor creștea, iar pe de alta, fiind întrerupte relațiile comerciale, barbarii duceau o cumplită lipsă de cele necesare traiului. În aceste condiții, ei au trimis soli să ceară pace, cu rugăminți de iertare. **8.** Împăratul, om simplu, dar intuind just situația, ca să nu cadă prins în mrejele primejdioase ale lingușirilor și să ducă statul la greșeli ireparabile, a hotărît ca pentru acordarea păcii să fie purtate mai întîi tratative în comun. **9.** Au fost trimiși în acest scop, pe rînd, Victor și Arintheus, care comandau atunci cavaleria și infanteria. Aceștia au comunicat în scris că goții sînt de acord cu condițiile ce li se puneau și urma să se stabilească locul de întîlnire a delegațiilor pentru încheierea păcii. Fiindcă Athanaricus motiva că el, la cererea tatălui său, s-a legat prin jurămînt, întărit prin grave blesteme, să nu calce vreodată pe pămînt roman, iar pentru împărat era nedemn și înjositor să treacă în partea cealaltă, s-a stabilit de către reprezentanții dreptului internațional să vină pe corăbii la mijlocul fluviului principele cu garda sa și conducătorul barbar de asemenea cu ai săi, pentru încheierea păcii, precum se hotărîse. **10.** A fost semnat tratatul, s-a făcut schimbul de ostatici și Valens s-a întors la Constantinopol. Aici, mai tîrziu, soarta a făcut ca Athanaricus să-și găsească sfîrșitul și să fie

https://biblioteca-digitala.ro

înmormîntat după ritualul nostru, cu funeralii somptuoase, după ce fusese alungat din ţinuturile natale de o răzvrătire a celor apropiaţi ai săi.

6 1. Între timp, fiindcă Valentinianus era chinuit de o boală grea care-i punea viaţa în primejdie, gallii din garda sa, printr-un consiliu secret, au hotărît să cheme la conducerea imperiului pe Rusticus Iulianus[31], pe atunci şeful cancelariei imperiale. Acesta, ca şi cum îl stăpîneau instincte de fiară, era setos de sînge omenesc, precum o dovedise pe cînd conducea cu putere proconsulară Africa. 2. Însă, ca prefect al Romei, funcţie în care l-a găsit de altfel moartea, temîndu-se de timpul nesigur al tiranului, care-l ridicase într-o înaltă demnitate, ca şi cum nu erau alţii mai capabili, se silea să pară blînd şi bun. 3. Împotriva susţinătorilor lui, unii îl socoteau potrivit pentru scaunul imperial pe Severus[32], pe atunci şeful infanteriei. Acesta, deşi aspru şi temut, era totuşi mai de tolerat, din toate punctele de vedere preferabil celuilalt.

4. Dar zadarnic se puneau la cale acestea, pentru că împăratul, îngrijit cu multe medicamente s-a făcut bine şi, abia scăpat din ghearele morţii, s-a gîndit să împodobească cu insignele principatului pe fiul său Gratianus, încă destul de tînăr. 5. După ce armata a fost pregătită să primească fără împotrivire noua schimbare şi totul a fost pus la punct pentru ceremonie, Gratianus a venit pe Cîmpul lui Marte şi s-a urcat la tribună. Tatăl său, înconjurat de floarea nobilimii, luîndu-şi copilul de mînă şi prezentîndu-l adunării, l-a recomandat armatei ca împărat prin următoarea cuvîntare:

6. „Purtînd această îmbrăcăminte de cel mai înalt rang, dovadă a dragostei voastre faţă de mine, căci m-aţi socotit mai demn de ea decît pe mulţi alţi bărbaţi străluciţi, vouă, care-mi sînteţi tovarăşi de hotărîri şi participanţi la legăminte sfinte, vă cer sprijinul pentru a-mi îndeplini o înaltă datorie părintească, în această împrejurare nimerită şi binecuvîntată de Dumnezeu, cu al cărui ajutor Roma va trăi în eternitate. 7. Primiţi, aşadar,

https://biblioteca-digitala.ro

cu sentimente binevoitoare, prea viteji bărbaţi, dorinţa mea şi aveţi în vedere că aceste drepturi sfinte de dragoste nu voiesc numai ca voi să le cunoaşteţi, ci să le şi întăriţi prin aprobarea voastră, potrivită cu înţelegerea dintre noi şi folositoare. 8. Pe acest Gratianus, devenit băiat mare, iubit de voi ca mlădiţă mult timp crescută împreună cu copiii voştri, mă pregătesc să-l iau tovarăş în puterea augustă, pentru a asigura pretutindeni liniştea poporului, dacă voinţa puterii cereşti şi a maiestăţii voastre va ajuta cu favoarea ei dragostea mea de părinte. Precum îl vedeţi, nu este educat ca noi, din leagăn, în rigiditatea regimului militar, nu e deprins cu asprimile vieţii şi nici în stare pînă acum să poarte sarcinile impuse de praful cîmpului de luptă, dar are însuşiri demne de faptele strălucite ale familiei sale, şi, nu mă sfiesc s-o spun, va întrece aceste merite. 9. Pe cît îl cunosc, caracterul şi aspiraţiile lui nu sînt încă formate complet, fiindcă abia iese din adolescenţă, dar educaţia în disciplinele umaniste pe care a primit-o îl va orienta în aprecierea obiectivă a meritelor, în răsplătirea faptelor bune sau rele. Va face ca toţi cei buni să ştie că sînt apreciaţi cum se cuvine. Va merge la acte de vitejie alături de insignele şi acvilele militare, va suporta arşiţa soarelui, zăpezile şi gerul, setea şi nesomnul, dacă necesitatea o va cere va lupta în primele rînduri înfruntînd moartea pentru tovarăşii de primejdii şi, ceea ce este prima şi cea mai înaltă sarcină, îşi va iubi patria cum îşi iubeşte casa strămoşească şi părintească".

10. Înainte de sfîrşitul cuvîntării se auzeau cuvinte de bună primire şi ostaşii, fiecare cu gradul şi sensibilitatea sa, grăbindu-se s-o ia unul înaintea altuia pentru a participa cu bucurie la solemnitate, au declarat pe Gratianus împărat, în sunetul puternic al trîmbiţelor amestecat cu vuietul surd al armelor. 11. În faţa acestor manifestări, Valentinianus tresălta plin de încredere şi, după ce şi-a îmbrăţişat fiul care era împodobit cu coroana şi îmbrăcămintea demnităţii supreme, i-a vorbit astfel, în timp ce acesta, sub ochii tuturor în noua sa ţinută strălucitoare, asculta cu atenţie cuvintele tatălui său:

https://biblioteca-digitala.ro

12. „Iată, dragul meu Gratianus, eşti învestit cu insignele puterii auguste, care, prin voinţa mea şi a tovarăşilor noştri, mi-au fost încredinţate sub bune auspicii, cum am sperat cu toţii. Pregăteşte-te, aşadar, pentru a purta sarcinile ce ţi s-au încredinţat, în calitate de coleg al tatălui şi al unchiului tău. Deprinde-te cu gîndul că va trebui să treci fără teamă pe gheaţă, mergînd pe jos, Istrul şi Rinul, să stai în tabără între soldaţi, să-ţi dai conştient sîngele şi viaţa pentru cei pe care-i conduci, să nu socoteşti străin de tine nimic din ceea ce ţine de imperiul roman. **13.** Deocamdată mi se par de ajuns aceste sfaturi. De va fi nevoie, îţi voi mai da şi altele. Mă adresez acum vouă, bravi apărători ai imperiului şi vă rog cu jurămînt să slujiţi cu adîncă afecţiune şi cu tot devotamentul vostru pe tînărul împărat care vi se încredinţează".

14. La aceste cuvinte, cărora solemnitatea le dădea o greutate deosebită, Eupraxius din Mauretania Caesariensis[33], în acel timp şeful cancelariei imperiale, cel dintîi dintre toţi a strigat: „Familia lui Gratianus merită această onoare!". Promovat pe dată în funcţia de cvestor, a lăsat multe exemple de bună credinţă demne de a fi urmate de cei ce vor să fie socotiţi înţelepţi. Niciodată nu s-a depărtat de linia unei conduite ferme, avînd întotdeauna statornicia legilor, pe care le auzim vorbind tuturor cu aceeaşi voce, oricît de diverse ar fi împrejurările. Rămînea apărător inflexibil al legilor chiar şi atunci cînd îşi îndeplinea funcţia sub un împărat ameninţător şi arbitrar. **15.** Au început apoi laudele pentru ambii împăraţi, mai ales pentru tînărul pe care-l recomandau lumina strălucitoare a ochilor, frumuseţea chipului şi corpul bine proporţionat, însuşiri prin care se putea compara cu cei mai aleşi dintre vechii împăraţi, dacă soarta n-ar fi făcut să sufere influenţa celor mai apropiaţi, care i-au întunecat prin fapte urîte caracterul, chiar de pe atunci şovăitor.

16. Dar în această acţiune, Valentinianus n-a numit pe fratele şi pe fiul său cezari, ci augusti, trecînd cu destulă uşurinţă peste obiceiul instituit din antichitate. Căci

https://biblioteca-digitala.ro

mai înainte nu şi-a luat coleg cu puteri egale nimeni, în afară de principele Marcus, care şi l-a făcut pe fratele său adoptiv, Verus, asociat cu puteri depline în autoritatea imperială şi absolut cu aceleaşi atribuţii.

7 **1.** Abia trecuseră cîteva zile de la săvîrşirea acestor acte din hotărîrea conducerii şi a armatei, cînd Mamertinus, prefectul pretoriului, întors de la Roma, unde fusese pentru a îndrepta nişte nereguli, a fost acuzat de delapidare de către fostul viceguvernator Avitianus. **2.** De aceea a fost înlocuit cu Vulcatius Rufinus, om perfect din toate punctele de vedere şi pretinzînd că pînă la bătrîneţe a dus o viaţă onorabilă, deşi nu-i scăpa nici o ocazie de cîştig, dacă era sigur că n-are neplăceri din această pricină. **3.** Acesta, totuşi, dobîndind învoirea principelui, a scăpat de exil pe Orfitus, fost prefect al Romei, şi i-a restabilit drepturile asupra averii.

4. Valentinianus, deşi un om de-a dreptul rău, la începutul domniei, ca să mai atenueze părerile proaste despre asprimea sa, se străduia să ţină închise în adîncul inimii pornirile spre violenţă. Dar viciul, mult timp înăbuşit, caută căi ocolite şi izbucneşte şi mai cu furie, spre nenorocirea celor mulţi, fiindcă măreşte ura, care fierbe şi mai tare. Filozofii[34] spun că aceasta este un ulcer îndelungat al sufletului, uneori chiar perpetuu, şi că se naşte dintr-o slăbiciune a minţii, aducînd ca argument doveditor faptul că bolnavii se supără mai repede decît cei sănătoşi, femeile decît bărbaţii, bătrînii decît tinerii, cei lipsiţi decît cei ce au de toate.

5. Au ieşit din comun în acest timp, între alte uciderи de oameni umili, moartea lui Diocles[35], fost comite al tezaurului în Illyricum, care pentru mici abateri a fost ars pe rug, precum şi a lui Diodorus, fost agent de siguranţă, şi a altor trei funcţionari ai viceguvernatorului Italiei, ucişi cu cruzime. Comitele se plînsese că Diodorus a cerut ajutorul justiţiei împotriva lui, iar ceilalţi trei slujbaşi, la ordinul judecătorului, au îndrăznit să-i atragă atenţia la plecare, că va răspunde în faţa legii. Creştinii, cinstind pînă acum memoria acestora la Medio-

https://biblioteca-digitala.ro

lanum, numesc „La Inocenţii“ locul unde au fost înmormîntaţi.

6. Odată, fiindcă poruncise să fie duşi la moarte senatorii din trei oraşe, socotiţi vinovaţi pentru că se grăbiseră să pună în aplicare o hotărîre dată pe drept împotriva unui oarecare pannonian Maxentius[36], cvestorul Eupraxius i-a zis: „Poartă-te mai cu măsură, prea bunule împărate, căci pe aceştia pe care-i condamni la moarte, ca pe nişte criminali, religia creştină îi venerează ca pe nişte martiri, ca pe cei iubiţi de divinitate adică“. **7.** Curajul salvator al acestuia a fost imitat de prefectul Florentius[37] care, auzind că pentru o vină demnă de iertare a poruncit plin de ură să fie ucişi cîte trei consilieri municipali din mai multe oraşe, i-a zis: „Ce se va întîmpla dacă un oraş n-are atîţia fruntaşi? Trebuie suspendată execuţia în celelalte, pentru ca să fie ucişi toţi odată, cînd va avea şi acesta numărul necesar“. **8.** La astfel de cruzimi se adăugau altele îngrozitoare, nu numai de înfăptuit, dar chiar şi de spus. Anume, dacă venea la el cineva ferindu-se de judecata unui duşman puternic şi cerea să i se dea alt judecător, nu i se aproba cererea şi era trimis tot la cel de care se temea, oricît de îndreptăţită era cererea. La fel, cînd i se spunea că vreunul din debitori n-are cu ce să-şi plătească datoria, spunea că astfel de datornici trebuie ucişi.

9. Acestea şi alte nelegiuiri ca acestea îşi permit cu mîndrie să le săvîrşească unii principi care nu îngăduie prietenilor să le îndrepte greşelile în vorbire sau în fapte, iar pe duşmani îi fac să nu scoată o vorbă de frică. Orice grozăvie e posibilă din partea celor ce cred că ce fac şi ce vor ei constituie cele mai mari virtuţi.

8 **1.** Plecînd de la Ambiani[38] împăratul se grăbea să ajungă la Treveri, cînd a primit o ştire alarmantă, care-l anunţa că barbarii uniţi au înfometat Britannia, că Nectaridus[39], comitele ţinutului marin, a fost ucis şi că generalul Fullofaudes a căzut într-o cursă inamică, găsindu-se complet încercuit. **2.** Înspăimîntat de această ştire, a trimis îndată pe Severus, comitele gărzilor pala-

https://biblioteca-digitala.ro

tului, să îndrepte pe cît va putea situaţia. Dar chemîndu-l puţin după aceea înapoi, în locul lui a plecat Iovinus, care[40] ... a permis o retragere grabnică celor ce urmau să ceară puternice unităţi militare în ajutor, fiindcă aşa impuneau necesităţile imediate. **3.** Cum însă ştirile despre aceeaşi insulă erau din ce în ce mai îngrijorătoare, l-a ales şi l-a trimis acolo pe Theodosius, cunoscut ca foarte destoinic în slujba lui Marte. I-a pus la dispoziţie şi tineret curajos din legiuni şi cohorte, pentru a asigura succesul operaţiunilor în acea parte.

4. Şi fiindcă atunci cînd am prezentat faptele principelui Constans, am vorbit pe cît am putut despre fluxul şi refluxul oceanului, ca şi despre aşezarea geografică a Britanniei[41], socot de prisos acum să revin asupra acelorași lucruri, ca homericul Ulise, care în ţara feacilor se temea că-i va fi greu să repete povestea peripeţiilor sale. **5.** Dar va fi necesar să spun că în acel timp, picţii, împărţiţi în două neamuri: dicalydonii şi verturionii, precum şi attacoţii, o populaţie de oameni foarte războinici, şi scoţii, devastau multe regiuni, iar francii şi saxonii, vecinii lor, fiecare pe unde putea, pe uscat sau pe mare, atacau ţinuturile gallice, prădînd şi incendiind totul în calea lor, ucigînd oamenii sau luîndu-i prizonieri.

6. Plecînd în acele ţinuturi îndepărtate pentru a curma asemenea lucruri, în speranţa că-l va ajuta şi norocul, bravul general a sosit pe ţărmul Bononiei, care este despărţit de ţărmul opus printr-o strîmtoare a mării obişnuită să se înalţe în valuri înfricoşătoare şi iarăşi să se potolească întinzîndu-se ca un cîmp fără primejdie pentru navigatori. Trecînd cu uşurinţă strîmtoarea, a debarcat la Rutupiae, o staţiune liniştită pe malul celălalt. **7.** Aici se adunaseră pentru a-l urma batavii, herulii, iovii şi victorienii, unităţi puternice cu care, plecînd mai departe, a ajuns la vechiul oraş Lundinium — numit mai tîrziu Augusta. Cu armata împărţită în mai multe detaşamente, a atacat cetele devastatoare ale duşmanilor, care duceau cu ei oameni în lanţuri şi turme de vite, împrăştiindu-i şi luîndu-le prăzile pe care le răpiseră de la nefericiţii noştri tributari. **8.** Pe toate aces-

https://biblioteca-digitala.ro

tea le-a restituit păgubaşilor, în afară de o mică parte, care a fost împărţită soldaţilor pentru ostenelile lor, şi apoi a intrat triumfător în oraşul, înainte înecat în propriile sale dificultăţi, dar refăcut pe neaşteptate, mai mult decît se putea spera.

9. Încurajat de acest succes să pornească la acţiuni şi mai îndrăzneţe, zăbovea totuşi în căutarea planurilor celor mai bune pentru lupte, neştiind ce va aduce viitorul, fiindcă era informat prin mărturisirile prizonierilor şi declaraţiile fugarilor, că nu poate învinge atîtea neamuri împrăştiate şi primejdioase, decît prin înşelăciune şi prin atacuri neaşteptate. **10.** În cele din urmă, a lansat un apel prin care chema sub arme pe dezertori, promiţîndu-le impunitatea, precum şi pe mulţi alţii, risipiţi cu bilet de voie în diverse părţi. Cei mai mulţi au răspuns la chemare şi lucrul acesta l-a întărit şi mai mult sufleteşte. Totuşi, grijile nu erau mai puţine şi de aceea a cerut să-i fie trimişi în Britannia bărbatul capabil şi corect pe nume Civilis[42], pentru a fi conducător al prefecţilor, şi Dulcitius, general distins în arta militară.

9 1. Acestea se petreceau în Britannia. Dar şi Africa, de la începutul domniei lui Valentinianus, era victima nebuniei barbarilor care, prin incursiuni îndrăzneţe, măcelăreau adesea şi jefuiau totul în calea lor. Această stare era agravată şi de slăbirea disciplinei militare şi de dorinţa de acaparare a bunurilor străine, dînd tonul în această privinţă comitele pe nume Romanus[43]. **2.** Pentru a se pune la adăpost, acesta abătea cu dibăcie ura asupra altora, fiind multora odios pentru cruzimea firii lui, mai ales că se grăbea să întreacă pe duşmani în devastarea provinciilor, bizuindu-se pe rudenia cu Remigius, care era atunci şeful cancelariei imperiale. Datorită rapoartelor acestuia, infame şi mincinoase, principele, deşi foarte informat, cum căuta să se arate, mult timp n-a cunoscut lacrimile şi suferinţele africanilor.

3. Voi expune cu toată grija şirul faptelor petrecute în acele regiuni, voi arăta împrejurările în care au murit guvernatorul Ruricius[44] şi alţi membri ai legaţiei, pre-

https://biblioteca-digitala.ro

cum şi alte evenimente dureroase, cînd le va fi rîndul. **4.** Şi fiindcă a venit vremea să exprimăm în libertate ce gîndim, vom vorbi deschis. Acest împărat a fost cel dintîi dintre toţi care a mărit pretenţiile şi aroganţa militarilor în dauna întregii societăţi. I-a înălţat în demnităţi, i-a lăsat să strîngă averi şi, ceea ce era dureros pentru toţi şi pentru fiecare, pedepsea cu toată cruzimea greşelile soldaţilor de rînd, cruţînd pe comandanţi care, fiindcă li se permitea totul, ajungeau la cele mai abominabile delicte, socotind că de un gest al lor depindea soarta tuturor. **5.** Creatorii dreptului vechi, pentru a limita greutatea şi influenţa acestora, au fost de părere că uneori chiar oameni nevinovaţi pot fi pedepsiţi cu moartea. Aceasta se întîmpla adesea cînd din cauza crimelor colective erau sacrificaţi unii fără nici o vină, care cădeau astfel victime ale nedreptăţii soartei, socotindu-se că de multe ori prin această măsură este vizată participarea la crimă a fiecărui individ.

6. Pe de altă parte, în Isauria[45] bande de jefuitori atacau oraşele şi fermele bogate din împrejurimi, producînd mari pagube mai ales în Pamphylia şi în Cilicia. Musonius[46], în acel timp viceguvernator al Asiei, înainte profesor de retorică la Atena, văzînd că nimeni nu-i oprea şi că totul era expus distrugerii, situaţia fiind deplorabilă şi din cauza destrămării morale a armatei, a adunat în jurul lui o ceată uşor înarmată, ai cărei luptători se numeau diogmiţi, încercînd să nimicească, dacă i se va ivi ocazia, măcar un pîlc de tîlhari. Dar cînd trecea printr-o strîmtoare din munte, a căzut într-o cursă în care şi-a găsit moartea cu toţi cei pe care-i conducea. **7.** Îmbătaţi de acest succes, devastatorii cutreierau cu curaj prin tot ţinutul, pînă cînd armata trezită din amorţeală i-a ucis pe unii, iar pe alţii i-a silit să se retragă în ascunzişurile munţilor în care-şi aveau locuinţele. Urmăriţi şi aici, fiindcă n-aveau nici linişte nici cele necesare traiului, au cerut pace prin intermediul locuitorilor din Germanicopolis[47], în care aveau totdeauna încredere, căci aceştia erau şefii lor. Au dat ostatici, cum li s-a poruncit,

https://biblioteca-digitala.ro

şi au rămas mult timp pe loc, fără să întreprindă vreun act ostil.

8. În acest timp, la Roma era prefect Praetextatus, strălucit prin integritatea şi probitatea sa, însuşiri prin care a devenit cunoscut din adolescenţă, ajungînd să dobîndească totodată şi respectul şi dragostea concetăţenilor, ceea ce rar se întîmplă, fiindcă de obicei judecătorii sînt temuţi, nu iubiţi. 9. Prin autoritatea şi prin sfaturile lui drepte, în spiritul adevărului, a fost potolită răzmeriţa pe care o aţiţaseră neînţelegerile dintre creştini. Ursinus a fost alungat şi de atunci în oraş a domnit o linişte deplină, foarte dorită de cetăţenii romani. Astfel creştea gloria distinsului conducător, care a putut să înfăptuiască multe acţiuni folositoare. 10. Căci a suprimat toate maenianele[48] interzise la Roma şi de vechile legi, a despărţit de locaşurile sfinte zidurile caselor particulare lipite de acestea fără respect şi a stabilit în toate regiunile aceleaşi măsuri şi greutăţi, pentru a înfrîna lăcomia multora care aşezau limba cîntarului cum le convenea. Iar în judecarea proceselor a reuşit să realizeze dezideratul lăudat de Brutus, precum arată Tullius[49], să mulţumească adică ambele părţi în conflict, fără să încline în favoarea uneia din ele.

10 1. Cam în aceeaşi vreme, pe cînd Valentinianus era plecat, pe cît se credea, într-o expediţie secretă, un prinţ alamann cu numele de Rando[50], făcînd din timp pregătiri pentru a-şi pune în aplicare planurile, cu trupe uşoare s-a strecurat pe ascuns pentru pradă în Mogontiacum, care rămăsese fără pază. 2. Şi fiindcă din întîmplare se celebra acolo o sărbătoare de rit creştin, neîmpiedicat de nimeni a luat cu el bărbaţi şi femei de orice condiţie socială, precum şi o mare cantitate de prăzi.

3. La un scurt interval după aceasta, speranţa în mai bine a romanilor a strălucit pe neaşteptate. Regele Vithicabius[51], fiul lui Vadomarius, moale şi bolnăvicios în aparenţă, dar în realitate îndrăzneţ şi viteaz, întărîta întotdeauna împotriva noastră furia războiului, acţiune primejdioasă care putea eşua în cea dintîi ciocnire armată.

https://biblioteca-digitala.ro

4. După ce toate încercările de a-l învinge sau de a-l prinde au dat greș, a căzut ucis de unul din sclavii lui, cumpărat de ai noștri. Ca urmare a acestui asasinat, cîtva timp incursiunile dușmane au încetat. Iar asasinul, temîndu-se de pedeapsa pe care ar fi căpătat-o dacă i se descoperea fapta, a fugit repede pe teritoriul roman.

5. Se pregătea acum, cu toată grija și cu unități militare combinate, o campanie mai mare decît de obicei împotriva alamannilor, pe care o impuneau serioase necesități de siguranță, fiindcă erau așteptate oricînd incursiuni ale acestui neam perfid. Ostașii noștri erau deopotrivă de înfuriați, fiindcă n-aveau un moment de liniște din partea unor astfel de dușmani cu caracter suspect, care acum se arătau supuși și plecați, pentru ca puțin după aceea să devină foarte primejdioși.

6. Așadar, a fost strînsă de pretutindeni o oaste foarte numeroasă, înzestrată cu arme și cu toată aprovizionarea necesară, a fost chemat comitele Sebastianus cu unitățile illyrice și italice pe care le comanda și, de îndată ce timpul s-a încălzit, Valentinianus a trecut Rinul împreună cu Gratianus, fără să întîmpine vreo rezistență. Armata înainta în formație de careu și el se găsea la mijloc, iar generalii Iovinus și Severus asigurau flancurile împotriva eventualelor atacuri inamice. **7.** Cu conducători de drum pricepuți care explorau căile de acces, coloanele înaintau repede prin regiuni întinse, nerăbdătoare să dea lupta și fremătînd amenințător, ca și cum ar fi luat contactul cu barbarii. Și fiindcă timp de cîteva zile n-a putut fi găsit nimeni care să se opună, flăcările aprinse de mîna cohortelor mistuiau cu lăcomie toate holdele și clădirile pe care le întîlneau, în afară de alimente, pe care situația nesigură îi obliga să le strîngă și să le păzească. **8.** Încetinind mersul, cînd a ajuns la locul numit Solicinium[52], împăratul s-a oprit ca în fața unui obstacol, informat de cercetași, care i-au raportat, pe bază de observații precise, că în depărtare se văd barbarii. **9.** Aceștia, văzînd că nu au altă cale de scăpare decît să se apere printr-un atac-fulger, încrezători în locurile pe care le cunoșteau, în perfectă înțelegere ocupa-

https://biblioteca-digitala.ro

seră un munte înalt, prăpăstios şi inaccesibil, cu coaste pretutindeni abrupte, în afară de partea de nord, care avea o pantă lină şi netedă. Unităţile şi-au aşezat înaintea lor semnele distinctive, după obicei, şi deşi se striga din toate părţile începerea asaltului, oastea, potrivit ordinului dat de principe şi de comandanţi, a rămas nemişcată, aşteptînd să vadă steagul înălţat, căci acesta era semnalul de pornire la luptă. **10.** Fiindcă lipsea complet sau era foarte scurt timpul de gîndire, pe cînd dîntr-o parte ostaşii fremătau nerăbdători, iar din cealaltă alamannii scoteau strigăte îngrozitoare, necesitatea unei acţiuni rapide a dictat hotărîrea ca Sebastianus cu ai săi să ocupe partea nordică a muntelui, care am spus că e uşor înclinată, pentru a zdrobi cu uşurinţă pe germani, dacă vor încerca să fugă. Această acţiune a fost executată, iar Gratianus, care prin vîrsta lui era nedeprins cu asprimea luptelor şi a eforturilor, a fost lăsat la ariergardă, aproape de steagurile iovianilor. Valentinianus, ca un general chibzuit care vrea să fie în siguranţă, a cercetat în toate privinţele centuriile şi manipulele şi, fără să comunice cuiva dintre subalterni planul său, lăsîndu-şi la o parte garda, doar cu cîţiva cărora le cunoştea bine priceperea şi devotamentul, s-a dus în goana calului să cerceteze poalele munţilor, căci susţinea, ca unul care avea o foarte bună părere despre sine, că el poate descoperi şi altă cale care să ducă spre culmile muntelui, în afară de cea găsită de soldaţii cercetaşi din avangardă. **11.** Mergînd astfel prin locuri necunoscute şi ajungînd într-un perimetru umed şi mlăştinos, ar fi căzut în mîna duşmanilor ascunşi în diferitele puncte ale muntelui, dacă n-ar fi mînat calul repede prin noroiul alunecos, pentru a scăpa în mijlocul legiunilor de pericolul morţii, de care a fost atît de aproape, încît o ordonanţă care-i ducea coiful împodobit cu aur şi cu pietre preţioase a dispărut cu coif cu tot şi n-a mai putut fi găsit după aceea nici viu nici mort.

12. S-a dat un repaus pentru odihnă şi, cînd a fost înălţat steagul obişnuit de pornire la atac, în sunetul înfiorător al goarnelor, înaintea liniilor de luptă puse în

https://biblioteca-digitala.ro

mişcare, cu mare elan au trecut deodată doi tineri aleşi pentru a fi primii în focul primejdiei: Salvius[53] şi Lupicinus, unul scutar, celălalt din unitatea de străini. Aceştia, chemînd la luptă cu strigăte puternice şi scuturînd în mîini lăncile, au ajuns în faţa stîncilor şi, pe cînd ei încercau să înainteze repede iar alamannii alergau să-i oprească, a sosit grosul armatei, care cu aceiaşi stegari în frunte s-a strecurat cu un efort supraomenesc şi a urcat prin tufişurile dese şi mărăcinoase, pînă pe vîrful muntelui. **13.** Armele au intrat în acţiune şi lupta a început cu toată furia, găsindu-se faţă-n faţă de o parte ostaşi versaţi în arta războiului, iar de cealaltă barbari feroci, dar fără experienţă, pe care armata noastră, desfăşurată, îi strîngea din ambele flancuri, îngrozindu-i cu sunetele trompetelor şi cu nechezatul cailor. **14.** Totuşi, ei şi-au ţinut curajul şi încleştarea a continuat devenind la un moment foarte grea, cu atacuri la fel de puternice şi cu pierderi egale de ambele părţi. **15.** Pînă la urmă, însă, au fost urniţi din loc de vitejia romanilor şi intrînd în panică şi-au stricat rîndurile, amestecîndu-se primii cu ultimii şi fiind străpunşi de suliţele noastre în încercarea de a se desprinde din luptă. Cei care reuşeau să fugă, gîfîind de oboseală, ofereau spatele ca ţintă urmăritorilor, sau pulpele şi călcîiele. Mulţi au fost culcaţi la pămînt acolo, pe loc, iar din cei fugiţi, o parte au fost împresuraţi şi nimiciţi de trupele lui Sebastianus, aşezate în dosul muntelui, iar ceilalţi au scăpat ascunzîndu-se în desişul pădurilor.

16. În această luptă şi-au găsit moartea şi dintr-ai noştri mulţi, a căror pierdere nu poate fi trecută cu vederea. Între aceştia au fost Valerianus, comandant şef al tuturor gărzilor, şi scutarul Natuspardo[54], un luptător atît de brav, încît se poate compara cu Sicinius şi cu Sergius de altădată. După terminarea acestor operaţiuni cu peripeţii destul de multe, soldaţii s-au întors în tabăra de iarnă, iar împăraţii la Treveri.

11 **1.** Între timp, încetînd din viaţă Vulcacius Rufinus pe cînd era în serviciu, a fost chemat de la Roma

https://biblioteca-digitala.ro

pentru conducerea prefecturii pretoriene Probus, cunoscut lumii romane prin neamul lui ilustru, prin trecerea şi prin marile bogăţii pe care le avea — cîştigate pe drept sau pe nedrept, nu am căderea să judec — răspîndite aproape în tot imperiul. **2.** Ca şi cum îl purta de la naştere, cum spun poeţii, norocul pe aripile lui repezi, aici se arăta binefăcător şi îşi înălţa prietenii, aici era primejdios prin viclenia şi prin răzbunările crunte la care ajungea. Deşi cît a trăit a putut să facă mari dărnicii şi să-şi etaleze puteri nelimitate, era totuşi fricos în faţa celor curajoşi şi îndrăzneţ împotriva celor timizi, încît părea că poartă pantofi de actor tragic cînd era încrezător în sine şi sandale de comedie cînd se temea[55]. **3.** Şi cum unele neamuri de înotătoare scoase din mediul lor nu pot trăi mult timp pe pămînt, tot aşa el se ofilea în afara demnităţilor pe care ajungea să le obţină, susţinut de interesele unor mari familii, care erau conduse întotdeauna de dorinţe nemăsurate. Acestea, ca să obţină fără răspundere tot ce voiau, îşi urcau patronul în poziţii de stat dominante. **4.** Trebuie să mărturisim, despre mărinimia lui, că niciodată n-a poruncit vreunui sclav sau vreunui client să comită ceva ilicit, dar dacă afla că vreunul dintre ei a săvîrşit vreo crimă, îl apăra fără respect pentru cinste şi adevăr, în dispreţul justiţiei însăşi, oricare era temeiul acuzaţiei. Criticînd acest cusur, Cicero spunea aşa[56]: „Ce deosebire este între cel ce îndeamnă la o faptă şi cel ce o aprobă? Care e diferenţa că am voit să se săvîrşească ceva sau că mă bucur după ce s-a săvîrşit?". **5.** Era bănuitor şi concentrat în sine, cu zîmbet amar şi uneori linguşitor, ca să facă rău. **6.** Dar partea urîtă la caractere de acest fel iese cu atît mai mult în evidenţă, cu cît se crede că poate fi ascunsă. Atît de hotărît şi de implacabil, dacă se decidea să facă rău cuiva, nu putea fi nici rugat nici convins să treacă peste vreo greşeală. De aceea se părea că urechile îi sînt astupate nu cu ceară, ci cu plumb. **7.** A trăit neliniştit şi tulburat în culmea bogăţiilor şi a demnităţilor şi de aceea a fost bolnăvicios toată viaţa. Acesta a fost şirul faptelor petrecute în ţinuturile occidentale.

https://biblioteca-digitala.ro

12 **1.** Bătrînul rege Sapor al Persiei, atras de la începutul domniei de plăcerea jafurilor, după moartea împăratului Iulianus şi după încheierea ruşinosului tratat de pace, a dat un timp impresia că ne este prieten împreună cu ai săi. Dar sub domnia lui Iovianus a călcat tratatul şi întindea mîna asupra Armeniei, ca s-o treacă în stăpînirea sa, ca şi cum ar fi fost abolită puterea celor convenite prin bună înţelegere. **2.** Şi fiindcă toată naţiunea se opunea acestei politici, el căuta mai întîi s-o înşele pe diferite căi, fie prin presiuni materiale, fie linguşind pe cîţiva optimaţi şi pe satrapi, fie supunînd pe alţii prin lovituri neaşteptate. **3.** Apoi, ademenind pe Arsaces prin înşelătorie şi jurăminte false, l-a invitat la un ospăţ şi acesta a venit, dar a fost condus într-o cameră dosnică, unde i s-au scos ochii. După această grozăvie a fost legat cu lanţuri de argint, ceea ce la ei se socoteşte ca un fel de consolare a chinurilor la care sînt supuşi cei mari, şi închis într-o fortăreaţă numită Agabana, unde a murit în chinuri. **4.** Mai departe, pentru ca perfidia lui să nu lase nimic rău neînfăptuit, a alungat pe Sauromaces[57], căruia autoritatea romană îi dăduse conducerea Hiberiei, şi a încredinţat puterea acestuia unui oarecare Aspacures, dîndu-i şi diadema, ca să arate că disprețuieşte aşezările noastre. **5.** Săvîrşind cu plan diabolic astfel de lucruri, a pus Armenia sub conducerea eunucului Cylaces şi a lui Arrabannes, pe care-i primise nu de mult ca transfugi — se spunea că înainte unul dintre ei fusese prefect în Armenia, iar celălalt şeful armatei — şi le-a cerut să distrugă cu orice preţ Artogerassa[58], o cetate puternică prin zidurile şi prin garnizoana care o apăra, unde se găseau în siguranţă tezaurele lui Arsaces, împreună cu soţia şi copilul. **6.** Conducătorii, cum li s-a ordonat, au început asediul. Dar fiindcă nu se putea ajunge pînă la cetate, care era aşezată pe un munte greu accesibil şi atunci era anotimpul cel rece, cu zăpezi şi ger, eunucul Cylaces, apt pentru a face masaje femeilor, însoţit de Arrabannes, a venit în grabă în apropierea zidurilor şi, obţinînd bilet de intrare, a fost primit în interiorul cetăţii, cum ceruse. Aici îndem-

https://biblioteca-digitala.ro

na cu amenințări pe apărători și pe regină, spunîndu-le că, dacă se vor preda repede, neînduratul Sapor va fi blînd cu ei. 7. După ce s-au spus multe și dintr-o parte și din cealaltă, pe cînd femeia se plîngea de soarta nenorocită a soțului ei, aprigii îndemnători la trădare, înduioșați și cuprinși de milă, și-au schimbat planul. În speranța că vor obține anumite avantaje, au convenit prin convorbiri secrete ca la o anumită oră din noapte să se deschidă porțile cetății, iar o unitate militară puternică să năvălească afară și să atace tabăra dușmană, promițînd că ei vor ajuta la reușita acestei acțiuni. 8. Legîndu-se prin jurămînt că-și vor respecta cuvîntul dat, au ieșit și, aducînd în tabăra persană răspuns că asediații cer două zile răgaz pentru a se gîndi ce hotărîre să ia, au înșelat vigilența asediatorilor. Astfel că, la ceasul cînd străjile celor de afară dormeau duse fără grijă, tineretul înarmat a ieșit pe porțile deschise și, pășind fără zgomot cu săbiile în mînă, a pătruns în tabăra celor ce nu se temeau de nimic și a ucis pe mulți din cei ce dormeau, fără să întîmpine vreo rezistență. 9. Această defecțiune și pierderile neașteptate ale perșilor au adîncit și mai mult discordia între noi și Sapor, la toate celelalte adăugîndu-se faptul că Papa, fiul lui Arsaces, sfătuit de mama sa, împreună cu cîțiva a fugit din cetate la împăratul Valens, care i-a stabilit ca domiciliu Neocaesarea[59], un oraș foarte cunoscut al Pontului Polemoniacus, unde l-a asigurat că va fi tratat cu toată cinstea și îngrijirea cuvenită. Atrași de umanitatea lui Valens, Cylaces și Arrabannes au trimis delegați la acesta și i-au cerut ajutoare militare, precum și înscăunarea lui Papa ca rege al lor.

10. Pentru moment ajutoarele le-au fost refuzate, dar Papa a fost readus de generalul Terentius în Armenia pentru a o conduce, deocamdată fără însemnele regale, ca să nu fim acuzați că am călcat tratatul de pace. 11. Aflînd de țesătura acestor fapte, Sapor s-a înfuriat ca o fiară și, după ce a strîns o oaste foarte numeroasă, a început să devasteze pe față Armenia. Îngroziți de apropierea lui, Papa și de asemenea Cylaces și Arrabannes,

https://biblioteca-digitala.ro

neavînd nici un fel de ajutoare, au fugit ca să-şi găsească adăpost în munţii care despart teritoriile noastre de Lazica[60]. Stînd ascunşi acolo timp de cinci luni în adîncul pădurilor şi în cutele colinelor, au scăpat de multele încercări ale regelui de a-i prinde. **12.** Acesta, văzînd că se osteneşte în zadar căutîndu-i în timpul iernii, a dat foc pomilor fructiferi şi, întărind fortificaţiile şi taberele pe care le ocupase prin luptă sau prin trădare, cu toată puterea armatei sale a împresurat Artogerassa. După mai multe lupte, în care apărătorii au rezistat pînă la istovire, a cucerit-o şi a incendiat-o, iar pe soţia lui Arsaces a prins-o şi a ridicat-o de-aici cu tezaure cu tot.

13. Din cauza acestor evenimente a fost trimis în acele regiuni Arintheus cu armată, pentru a da ajutor Armeniei, dacă perşii vor încerca s-o atace din nou.

14. În vremea aceea Sapor, şiret fără pereche şi umil sau trufaş, după cum îi dictau interesele, sub pretextul unei viitoare alianţe, prin intermediari trimişi pe ascuns, îl dojenea pe Papa că n-are grijă de sine însuşi, că sub haina majestăţii regale este în realitate servitorul lui Cylaces şi al lui Arrabannes. Papa, căzînd în mrejele linguşirii lui Sapor, i-a ucis şi, ca să-i facă acestuia pe plac, i-a trimis capetele celor ucişi.

15. Ştirea despre acest act sîngeros s-a răspîndit pînă departe şi toată Armenia ar fi pierit fără luptă, dacă perşii la sosirea lui Arintheus n-ar fi amînat din nou incursiunea, mulţumindu-se doar să trimită soli la împărat şi să ceară respectarea tratatului de pe vremea lui Iovianus, de a nu se interveni în acea ţară. **16.** Această cerere a fost respinsă şi Sauromaces, alungat mai înainte, cum am spus, de pe tronul Hiberiei, a fost trimis înapoi cu Terentius şi cu douăsprezece legiuni. Dar aproape de rîul Cyrus[61] i-a ieşit în cale Aspacures şi l-a rugat să domnească amîndoi, în calitate de veri, motivînd că de aceea el nici nu pleacă nici nu poate trece de partea romanilor, fiindcă fiul său Ultra se găsea ca ostatic la perşi.

17. Informat de această situaţie, cu tact şi prudenţă, ca să evite complicaţiile care astfel s-ar fi mărit şi mai

https://biblioteca-digitala.ro

mult, a acceptat împărţirea Hiberiei. A fost luat ca hotar de demarcaţie Cyrus, care curge drept pe la mijloc, şi s-a convenit ca Sauromaces să ia partea vecină cu Armenia şi cu lazii, iar Aspacures pe cea care se mărgineşte cu Albania şi cu Persia.

18. Indignat de aceste lucruri, pe care le-a calificat ca procedee nedemne, Sapor a reproşat ca fiind în contradicţie cu textul tratatului ajutorarea Armeniei. El şi-a exprimat nemulţumirea că a fost respinsă delegaţia pe care o trimisese pentru îndreptarea situaţiei şi că s-a găsit cu cale să se dividă domnia Hiberiei fără ştirea şi asentimentul lui. Ca şi cum s-ar fi zăvorît porţile prieteniei, cerea ajutoare popoarelor vecine şi-şi pregătea armata, pentru ca în timpul zilelor senine de primăvară să răstoarne tot ce au construit romanii în chip unilateral.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXVIII-A

1. Mulţi, chiar senatori şi femei din familii senatoriale, sînt acuzaţi şi condamnaţi la Roma pentru vrăjitorie, otrăvire şi adultere. 2. Valentinianus Augustus întăreşte tot malul gallic al Rinului cu castre, castele şi turnuri. Alamannii ucid pe romanii care lucrează la fortificaţiile de dincolo de Rin. Devastatorii maratocupreni din Syria, la porunca lui Valens Augustus, sînt nimiciţi cu copiii şi cu locuinţele lor. 3. Theodosius reconstruieşte oraşele din Britannia devastată de barbari, repară castelele şi reia din insulă provincia pe care o numeşte Valentia. 4. Despre prefectura urbană a lui Olybrius şi Ampelius; despre viciile senatului şi poporului roman. 5. Saxonii din Gallia, după încheierea armistiţiului, sînt atacaţi prin înşelăciune de romani. Valentinianus, promiţînd burgunzilor că le va da ajutoare, îi trimite în Alamannia dar aceştia, fiind păcăliţi şi înşelaţi, se întorc în ţara lor, după ce ucid pe toţi captivii. 6. Dezastrele pricinuite de austoriani provinciei Tripolis, leptitanilor şi oeensilor şi rămase nepedepsite prin vicleşugul comitelui Roman, care intenţionat nu i-a raportat lui Valentinianus despre ele.

1 **1.** În timp ce la perşi, cum am povestit mai sus, perfidia regelui punea la cale noi expediţii şi în ţinuturile orientale reizbucneau războaiele, după şaisprezece ani de la moartea lui Nepotianus[1], cu atît mai mult flăcările Bellonei mistuiau totul cu furie în Cetatea Eternă, de la începuturi neînsemnate ajungîndu-se la jalnice dezastre. O, de ar putea fi uitate asemenea fapte, care nu trebuie să se repete şi altă dată, nocive mai mult prin exemplul lor în general, decît prin răul pe care-l conţin! **2.** Şi, cu toate că expunînd cronologic, în ţesătura lor, crîncenele evenimente, teama îndreptăţită m-ar putea

https://biblioteca-digitala.ro

obliga să trec sub tăcere multe din ele; totuşi, bizuindumă pe înţelepciunea vremii noastre, voi expune pe alese tot ce e demn de amintit. Şi voi arăta fără jenă de ce m-aş putea teme, amintind o întîmplare petrecută la cei vechi. **3.** În primul război medic, cînd perşii au jefuit Asia, locuitorii Miletului[2], asediaţi cu mari forţe şi ameninţaţi cu moartea pe cruce, în marea nenorocire şi disperare în care se găseau şi-au ucis pe cei dragi, au dat foc la tot ce aveau şi s-au aruncat la întrecere pe rug, toţi murind pentru patrie. **4.** Puţin mai tîrziu, Phrynichus a făcut din evenimentele de la Milet subiectul unei tragedii, care a fost jucată pe scena teatrului din Atena. Publicul a urmărit la început cu plăcere spectacolul, dar la sfîrşit, pentru că acţiunea stîrnea prea multe lacrimi, a produs nemulţumiri. S-a considerat că nu din compasiune pentru cei în suferinţă, ci pentru critică jignitoare au fost înfăţişate într-o piesă de teatru durerile unei cetăţi care nu fusese cu nimic ajutată de întemeietorii ei. Căci Miletul era colonie ateniană, întemeiată, între alte cetăţi ioniene, de Nileus, fiul lui Codrus, care se spune că s-a sacrificat pentru patrie în războiul cu dorienii. Dar să revenim la ceea ce ne-am propus.

5. Maximinus[3], fost un timp viceprefect al Romei, s-a născut la Sopianae, oraş în Valeria, dintr-o familie modestă. Tatăl său a fost funcţionar la reşedinţa guvernatorului şi se trăgea din neamul carpilor, pe care Diocletianus i-a mutat din ţinuturile lor de baştină în Pannonia. **6.** După studii medii în domeniul ştiinţelor liberale şi după o încercare fără succes în avocatură, a fost un timp administrator în Corsica şi Sardinia şi apoi a condus Tuscia. Avansat din acest post, a fost numit prefect al aprovizionării Romei şi, pînă să-i vină înlocuitorul, a suplinit şi conducerea provinciei. La început şi-a îndeplinit în mod corect îndatoririle, din trei motive: **7.** Întîi, pentru că nu-i ieşiseră încă din urechi cuvintele tatălui său, care era iniţiat în cunoaşterea viitorului după zborul şi cîntecul păsărilor şi care-i spusese de la prima funcţie că va ajunge pînă în cel mai înalt post, dar că va pieri pedepsit cu moartea; al doilea, pentru că intrase

https://biblioteca-digitala.ro

în legături cu un om din Sardinia, pe care mai tîrziu, precum s-a răspîndit zvonul, l-a ucis, om care era foarte priceput să cheme sufletele celor uciși făcînd prevestiri prin fantome și, cît timp a trăit acesta, de teamă să nu fie divulgat ceva, s-a purtat cu bunăvoință și moderație; și, în sfîrșit, al treilea motiv a fost acela că, întocmai ca un șarpe care se tîrăște strecurîndu-se prin locuri sigure, nu putea încă să provoace cauze pentru nenorociri mai mari.

8. Începutul lansării lui în acte criminale l-a constituit următoarea împrejurare. Chilo[4], fost viceguvernator, și soția lui, pe nume Maxima, s-au plîns lui Olybrius, în acel timp prefect al Romei, că s-a încercat otrăvirea lor și au obținut ca bănuiții să fie puși în lanțuri. Aceștia erau: cîntărețul la orgă Sericus, maestrul de educație fizică Asbolius și haruspicele Campensis. **9.** Dar cum soluționarea acestui caz se tot amîna, fiindcă Olybrius era mereu reținut în pat de o boală grea, reclamanții, nerăbdători, printr-o petiție scrisă au obținut ca prefectul aprovizionării să facă cercetările de rigoare pentru urgentarea judecării. **10.** Oferindu-i-se astfel prilejul de a face rău, Maximinus a lăsat frîu liber ferocității sale firești, ascunsă pînă aici în inima-i plină de cruzime, precum se întîmplă adesea cu fiarele de circ cînd reușesc să scape din cușcă. Și fiindcă cercetarea căpăta multe aspecte, ca în exercițiile militare de pregătire, și unii, supuși la torturi grele, pronunțaseră numele unor persoane nobile care s-ar fi folosit de clienții lor între mijloacele de a face rău, precum și nume de oameni cunoscuți ca delicvenți sau denunțători, infernalul anchetator a trecut de talpa sandalelor, cum se spune: printr-un raport înveninat a informat pe principe că e vorba de crime grave, pe care mulți le-au săvîrșit la Roma și care nu pot fi urmărite sau curmate decît prin pedepse foarte aspre. **11.** Acesta, înfuriat de cele aflate, cum era dușman mai degrabă înrăit decît sever față de vicii, printr-un ordin referitor la astfel de procese, pe care le asimila abuziv celor de lezarea maiestății, a hotărît să fie supuși la torturi, dacă va fi nevoie, toți cei pe care justiția vechiu-

https://biblioteca-digitala.ro

lui drept sau deciziile imperiale îi exceptaseră de la declarații cu forța. **12.** Și ca să-i dubleze puterea și să-i înalțe și mai mult autoritatea în a face rău, l-a făcut prefect ad-interim al Romei și i-a asociat în culegerea de informații primejdioase multora pe notarul Leo, după aceea șeful cancelariei imperiale, dar mai înainte tîlhar pannonian, jefuitor de morminte, crud ca o fiară și, la fel ca celălalt, foarte setos de sînge omenesc.

13. Sosirea unui coleg în ajutor, trimis cu o scrisoare de acreditare redactată în termeni călduroși și amabili de la autoritatea supremă, l-a încurajat și mai mult în pornirile de a face rău. De aceea, răsucindu-se cînd într-o parte cînd în alta, i se părea că zboară, nu merge, dorind să imite pe brachmani care, precum spun unii, se înalță în aer în fața altarelor.

14. Acum trompetele dezastrelor interne răsunau și toți tremurau de frica atrocităților care-i puteau aștepta. În afară de multe și îngrozitoare acte de cruzime, care nu pot fi cuprinse în cuvinte, nici prin numărul nici prin diversitatea lor, au produs stupefacție chinurile și execuția avocatului Marinus[5], condamnat la moarte cu destulă ușurință, pentru că ar fi îndrăznit să se căsătorească pe căi necinstite cu o oarecare Hispanilla. **15.** Cred că unii cititori care au asistat la cele arătate aici, vor obiecta că nu le-am notat cu toată grija, că s-a petrecut întîi faptul acesta, iar nu acela; și că unele pe carè ei le-au văzut au fost omise. Aceștia trebuie să știe că intenționat n-am înregistrat fapte care nu sînt demne de povestit și nici numele tuturor persoanelor implicate în procese. Dacă ar fi trebuit să fac aceasta, ar fi însemnat să reproduc la un loc toate dosarele cu declarații, toate formele de ură criminală și inconștiență cu care erau încălcate fără nici o reținere principiile elementare ale dreptului și care făceau ca nu judecarea proceselor, ci nejudecarea lor să aducă neliniște.

16. Atunci, senatorului Cethegus[6], denunțat ca vinovat de adulter, i s-a tăiat capul; tînărul nobil Alypius a fost trimis în exil, iar alți nefericiți de rînd erau duși cu grămada la moarte. În nenorocirea acestora fiecare își

https://biblioteca-digitala.ro

vedea imaginea propriei sale soarte, pe fiecare îl tortura în vis spectrul hîd al călăului, lanţurile şi celulele întunecoase.

17. Tot în acel timp a avut loc şi procesul lui Hymetius[7], bărbat strălucit prin caracterul lui. Despre el am aflat cele ce urmează. Pe cînd era proconsul în Africa, a dat grîu cartaginezilor, care se găseau într-o mare lipsă de alimente, din rezervele destinate poporului roman; dar pentru că după aceea ţarinele au dat rod din belşug, l-a restituit integral fără nici o întîrziere. **18.** Şi fiindcă vînduse fiecăruia cîte zece baniţe de grîu, iar ei l-au plătit la preţul de treizeci de baniţe, a trimis la tezaurul principelui sumele încasate în plus. Din această cauză, Valentinianus, bănuindu-l că a făcut comerţ şi nu i-a trimis tot cîştigul, l-a destituit şi i-a confiscat o parte din avere. **19.** Chiar în acele zile, pentru a-i mări necazul, s-a întîmplat un fapt foarte grav. Amantius, un haruspice foarte cunoscut în acea vreme, a fost acuzat, printr-un denunţ anonim, că ar fi fost chemat de Hymetius să facă un sacrificiu în scopuri criminale. Dat în judecată şi pus pe banca de tortură, a negat tot timpul ceea ce i se imputa. **20.** Dar percheziţionat acasă, i s-a găsit printre hîrtiile secrete o scrisoare de la Hymetius care-i cerea să implore puterile divine prin slujbe religioase pentru a îmblînzi pe împăraţi faţă de el. Ultima parte a scrisorii conţinea invective împotriva principelui, care era calificat ca lacom şi neomenos. **21.** Informat asupra acestei scrisori de către judecători, care exagerau lucrurile, Valentinianus a poruncit să se facă în chip foarte riguros cercetările. Astfel, Frontinus[8], consilier al lui Hymetius, a fost învinuit că el ar fi redactat conceptul scrisorii. Bătut cu vergi şi silit să mărturisească, a fost exilat în Britannia, iar Amantius, curînd după aceea, a fost condamnat la moarte şi executat. **22.** După acest şir de fapte, Hymetius a fost dus în oraşul Ocriculum, procesul lui fiind înaintat de la viceprefectul Maximus la prefectul Ampelius[9], care trebuia, după cum decurgeau lucrurile, să-l condamne la moarte. Şi-a găsit însă scăparea, cerînd, pe baza numelui pe care-l avea, să-l ju-

https://biblioteca-digitala.ro

dece împăratul. **23.** Principele, gîndindu-se că mai bine-i aşa, a trimis cazul ca să-l judece senatul şi acesta, după ce l-a cîntărit în spiritul raţiunii şi al justiţiei, l-a condamnat pe Hymetius cu exilul la Boa în Dalmaţia. Dar împăratul s-a mîniat, suportînd greu faptul că omul pentru care el propusese pedeapsa cu moartea a scăpat cu o sentinţă mult mai blindă.

24. Din acest caz şi din multe altele la fel, toţi au început să se teamă pentru ei de ceea ce vedeau la alţii. Şi pentru că grămada de nenorociri creştea şi, oricît erau de ascunse, ştirile despre ele tot se răspîndeau, la hotărîrea nobilimii au fost trimişi ca soli fostul prefect al Romei Praetextatus, fostul viceprefect Venustus şi fostul consular Minervius, cu rugăminte la împărat ca pedepsele să nu fie mai grave decît delictele şi ca nici un senator să nu fie pus la torturi, căci acest procedeu e în contradicţie cu legea şi cu datina. **25.** Pe cînd aceştia, introduşi în sala de audienţe îşi prezentau cererile, Valentinianus a început să strige că se socoteşte calomniat, că el niciodată n-a dat asemenea ordine. Dar i-a răspuns moderat cvestorul Eupraxius, prin al cărui curaj s-a revenit asupra unei măsuri care întrecea orice exemple de abuz imperial.

26. În aceste zile, Lollianus[10], abia un copilandru, fiul fostului prefect Lampadius, ispitit de curiozitatea vîrstei, a copiat o listă de formule magice, care erau interzise. Fapta lui, socotită dăunătoare, a ajuns sub cercetarea lui Maximinus şi era ameninţat să fie trimis în exil. Dar sub îndemnul tatălui său s-a adresat principelui şi dus la curtea acestuia a trecut, cum se spune, din fum în flăcări: judecat de Sphalangius, consular în Baetica, şi-a pierdut capul pe butucul călăului.

27. Chiar Tarracius Bassus[11], după aceea prefect al Romei, fratele său Camenius, un oarecare Marcianus şi Eusafius, toţi clarissimi, au fost învinuiţi că ar fi încurajat pe vizitiul Auchenius să practice vrăjitoria. Dar acuzaţiile nefiind întemeiate, au fost achitaţi, precum s-a răspîndit zvonul, la intervenţia lui Victorinus, care era prieten foarte apropiat al lui Maximinus.

https://biblioteca-digitala.ro

28. Nici femeile n-au dat un număr mai mic de victime ale unor asemenea atrocităţi. Căci şi dintre reprezentantele acestui sex au pierit multe din înalta societate, condamnate pentru adulter sau prostituţie. Între ele, mai cunoscute au fost Claritas şi Flaviana, dintre care cea din urmă, pe cînd era dusă la moarte, a fost dezbrăcată complet, nepermiţîndu-i-se să-şi acopere măcar părţile intime ale corpului. Dar şi călăul, dovedit că a săvîrşit o astfel de dezonorare, a fost ars de viu.

29. Senatorii Paphius şi Cornelius, amîndoi mărturisind că au legături cu practicile condamnabile ale vrăjitoriei, au fost ucişi. Aceeaşi soartă a avut-o şi şeful tezaurului. Pe Sericus şi pe Asbolius, mai sus pomeniţi, fiindcă-i asigurase prin jurămînt că nici unul dintre ei nu va muri nici de foc nici de sabie, dacă vor declara tot ce ştiu, i-a ucis cu lovituri puternice de bici cu plumb în vîrful curelelor; iar după aceea pe haruspicele Campensis, fiindcă nu-i făcuse nici un jurămînt, l-a ars pe rug.

30. Este locul potrivit, după părerea mea, să arăt acum cauza care a dus pe Aginatius[12] la o moarte precipitată, nobil din moşi-strămoşi, după cum mergea vorba, căci prin nici un document nu i s-a putut atesta această obîrşie. **31.** Umflat de trufie, Maximinus, pe atunci prefect al aprovizionării, avînd sprijin puternic al îndrăznelilor sale, căuta să dispreţuiască pe Probus, bărbat de cel mai înalt rang, care prin dreptul de prefect al pretoriului avea autoritate şi asupra provinciilor. **32.** Aginatius, nemulţumit că în cercetarea proceselor Olybrius l-a preferat pe Maximinus şi nu pe el, care era viceprefect al Romei, într-o scrisoare secretă către Probus a afirmat că omul vanitos, care calcă în picioare meritele mai mari ale altora, poate fi suprimat, dacă el vrea acest lucru. **33.** Precum pretind unii, Probus a trimis această scrisoare, fără ştirea altcuiva afară de curier, lui Maximinus, de care se temea, fiindcă-l ştia mai priceput în crime şi sprijinit de principe. Citind-o, Maximinus s-a înfuriat atît de tare în ferocitatea lui, încît după aceea căuta în toate chipurile să se răzbune împotriva lui Aginatius, ca

https://biblioteca-digitala.ro

un şarpe care cunoaşte pe cel care l-a rănit. **34.** La acestea s-a adăugat un prilej foarte potrivit pentru a-i întinde o cursă, în care Aginatius a şi căzut. Căci acesta învinuia pe defunctul Victorinus, deşi-i lăsase şi lui o moştenire apreciabilă, că pe cînd era în viaţă vindea hotărîrile date de Maximinus şi cu aceeaşi îndrăzneală ameninţa cu reclamaţii şi procese şi pe Anepsia, soţia lui Victorinus. **35.** Aceasta, de teamă, ca să aibă ajutorul necesar, a mintit către Maximinus că soţul ei, ca ultimă dorinţă înainte de moarte, i-a lăsat trei mii de libre de argint. Maximinus, arzînd de o lăcomie fără margini — căci nici viciul acesta nu-i lipsea, — i-a cerut jumătate din moştenire. Dar apoi, nemulţumit, fiindcă i se părea că a cerut prea puţin, a recurs la un mijloc pe care-l considera cinstit şi sigur: ca să nu piardă prilejul care i se oferise de a cîştiga un patrimoniu gras, a cerut în căsătorie pentru fiul său pe fiica Anepsiei, dintr-o altă căsătorie. Şi mama fiind de acord, totul s-a aranjat repede.

36. De aceste mijloace deplorabile şi de altele la fel, care pătau obrazul Cetăţii Eterne se folosea, omorînd oameni şi pustiindu-le în toate chipurile avutul, acest om care-şi depăşea atît de mult atribuţiile şi care producea durere şi cînd trebuia să i se pronunţe numele. Căci se spune că a avut întotdeauna atîrnată de o fereastră retrasă a pretoriului o sfoară lungă, de al cărei capăt se legau reclamaţii neîntemeiate pe nici o dovadă, dar dăunătoare multor nevinovaţi. Şi uneori într-adins poruncea să fie daţi afară din slujba pretoriului Mucianus[13] şi Barbarus, foarte pricepuţi în a induce pe alţii în eroare. **37.** Aceştia văietîndu-se, chipurile, de necazuri pe care pretindeau că le-au suferit şi exagerînd cruzimea judecătorului, pretindeau că nu le rămîne inculpaţilor alt remediu pentru a-şi salva viaţa decît să reclame pe nobili de crime, căci afirmau că dacă îi implică pe aceştia în procesele lor pot scăpa cu uşurinţă.

38. Pe astfel de căi, teroarea trecea peste orice limită. Mîinile multora intrau în cătuşe şi nobilii umblau în ţinută neîngrijită, stăpîniţi de spaimă. Aceştia nu tre-

https://biblioteca-digitala.ro

buie să fie acuzaţi că salutau plecaţi pînă la pămînt pe tîlharul cu suflet de fiară, care striga adesea că fără voia lui nu poate fi găsit nimeni nevinovat. **39.** Astfel de cuvinte, unite repede cu urmarea lor, ar fi îngrozit, desigur, şi pe cei asemenea lui Numa Pompilius, sau lui Cato. Şi toate se petreceau astfel, încît nimeni nu mai avea lacrimi pentru a plînge pe alţii, căci toţi îşi plîngeau nenorocirile lor, aşa cum se întîmplă adesea în împrejurările grele ale vieţii. **40.** Totuşi, acest judecător de fier, care se depărta atît de mult de drept şi de dreptate, era uneori iertător. Rugat, în unele cazuri făcea concesii, fapt pe care în acest context Tullius[14] îl socoteşte un cusur. „Mînia — zice el — cînd este neîndurătoare devine cruzime, iar cînd cedează este uşurătate; în nenorociri însă, totuşi, aceasta din urmă e preferabilă cruzimii".

41. Lui Maximinus i-a venit ca succesor Leo, iar el a fost chemat la curtea principelui şi numit prefect al pretoriului, în care funcţie n-a fost cu nimic mai uman, ci, dimpotrivă, şi mai primejdios, cum sînt şerpii veninoşi numiţi basilisci. **42.** În acel timp, sau nu cu mult înainte, s-au văzut mături înflorite, din acelea cu care se mătura sala senatului. Aceasta prevestea că vor fi ridicaţi pe trepte înalte ale puterii oameni de cea mai proastă condiţie.

43. Şi deşi este timpul să revin la şirul celor începute, totuşi nimic nu mă împiedică să mai zăbovesc pentru a arăta pe scurt cele petrecute altfel decît trebuia, datorită viceprefecţilor Romei, care făceau totul după voinţa şi indicaţiile lui Maximinus, aceştia fiind oamenii lui de încredere. **44.** După el a urmat, înclinat spre acte mai blînde, Ursicinus, care, fiindcă a vrut să fie legal şi la adăpost de neplăceri, a făcut un referat în care a arătat că Esaia[15] împreună cu alţi deţinuţi, din cauza unui adulter comis cu Rufina, soţia fostului agent de securitate Marcellus, încearcă să-l acuze pe acesta că ar fi comis o crimă de lezarea maiestăţii. De aceea, dispreţuit ca şovăielnic şi nepotrivit pentru acţiuni care cereau curaj, a fost înlăturat din funcţia de viceprefect. **45.** În locul

https://biblioteca-digitala.ro

lui a venit Simplicius din Emona[16], din profesor de gramatică ajuns consilier al lui Maximinus. Acesta nu era în serviciu nici trufaş, nici arogant, dar avea o privire piezişă, care-l făcea înspăimîntător şi, sub cuvintele-i măsurate, ascundea duşmănie împotriva multora. Mai întîi a ucis pe Rufina şi pe toţi autorii sau complicii la adulter, asupra cărora am spus mai sus că a făcut referat Ursicinus, precum şi pe mulţi alţii, fără deosebire dacă erau vinovaţi sau nevinovaţi. **46.** În întrecere la cruzimi cu Maximinus, ca emul al său, căuta să-l depăşească în distrugerea familiilor nobile, imitînd pe vechiul Busiris[17], pe Antaeus şi pe Phalaris, încît părea că doar taurul din Agrigent îi lipseşte.

47. Astfel petrecîndu-se acestea şi altele asemenea lor, o matroană Hesychia[18], acuzată că ar fi pus la cale o crimă şi pusă sub pază în casa unui grefier, de teama chinurilor s-a sinucis prin asfixiere, înăbuşindu-şi respiraţia cu o pernă.

48. La aceste acte reprobabile s-a adăugat un altul nu mai puţin grav. Eumenius şi Abienus, amîndoi din rîndul nobilimii, infamaţi sub Maximinus că au avut legături nepermise cu Fausiana, o femeie de asemenea de bună condiţie socială, după moartea lui Victorinus, sub protecţia căruia au trăit în siguranţă, înspăimîntaţi de sosirea lui Simplicius, care la fel voia să se înalţe făcînd rău altora, au căutat să dispară, găsindu-şi un loc tăinuit. **49.** Dar fiindcă Fausiana a fost condamnată, iar ei au fost puşi în urmărire ca inculpaţi, s-au ascuns şi mai bine. Dintre ei, Abienus şi-a găsit adăpost pentru un timp la Anepsia. Dar cum de obicei întîmplări neaşteptate agravează şi mai mult situaţiile dificile, un sclav al Anepsiei, numit Sapaudulus, supărat că i-a fost bătută soţia, s-a dus noaptea şi a denunţat lui Simplicius tot ce ştia. Au fost trimişi slujbaşi din justiţie şi au ridicat din ascunzătoarea lor pe cei denunţaţi. **50.** Şi Abienus, acuzat de o dublă imoralitate, fiindcă se spunea că a avut raporturi adulterine şi cu Anepsia, a fost pedepsit cu moartea. Femeia însă, sperînd că-şi va salva viaţa dacă obţine amînarea torturilor, a pretins că a fost si-

https://biblioteca-digitala.ro

luită în casa lui Aginatius, ademenită prin practici vrăjitoreşti. **51.** Simplicius a raportat cu mult zgomot faptele, aşa cum i se spusese că s-au petrecut. Maximinus, care avea serviciul la palat, pornit împotriva lui Aginatius pentru motivele pe care le-am arătat mai înainte, îmbinînd ura de care era stăpînit cu autoritatea pe care o avea, l-a rugat stăruitor pe împărat să semneze condamnarea la moarte a lui Aginatius, semnătură pe care puternicul incitator la rău a obţinut-o cu uşurinţă. **52.** Dar temîndu-se de implicaţiile urii lui, fiindcă era vorba de moartea unui om de familie patriciană, iar sentinţa urma s-o dea Simplicius, consilierul şi prietenul său, a ţinut o vreme la el hîrtia cu semnătura împăratului, aşteptînd să găsească pentru realizarea scopurilor urmărite pe cineva puternic, de încredere şi capabil de crimă. **53.** În sfîrşit, cum de obicei asemenea cu asemenea uşor se adună, a fost găsit un oarecare Doryphorianus[19], gall de neam, îndrăzneţ pînă la demenţă. Cu promisiuni, l-a făcut să primească uşor sarcina pentru care era rugat. I-a dat hîrtia cu semnătura lui Augustus şi l-a instruit pe acest om ignorant dar crud, cum să facă să-l ucidă pe Aginatius repede, căci orice amînare — îi spunea el — îl va ajuta pe acesta să scape. **54.** Precum i s-a recomandat, Doryphorianus s-a dus repede la Roma şi la început căuta cu mare febrilitate căile de a ucide neajutat de nimeni pe senatorul de neam nobil. Aflînd că acesta a fost descoperit şi se găseşte pus sub pază într-o vilă a sa la ţară, s-a hotărît să le ia un interogatoriu şi acuzatului principal şi Anepsiei, în toiul nopţii, cînd de obicei minţile oamenilor pot fi îngrozite mai uşor, adevăr pe care ni-l spune, între alţii, şi homericul Aiax[20], care dorea să piară mai degrabă ziua, cînd e lumină, decît să aibă în plus groaza pricinuită de întunericul nopţii. **55.** Şi judecătorul, mai bine zis, tîlharul nelegiuit, cu gîndul numai la ceea ce i se promisese, dădea proporţii mari la tot ce făcea. Astfel, la ordinul lui, cînd i-a fost adus Aginatius, a intrat totodată şi o bandă de călăi. În cătuşe care sunau trist, servitorii sleiţi de puteri, fiindcă fuseseră şi ei arestaţi mai dinainte, erau schingiuiţi pînă aproape să-şi

https://biblioteca-digitala.ro

dea sufletul, pentru a face declarații contra stăpînului lor, ceea ce legile opreau în cercetarea învinuirilor de imoralitate. **56.** În cele din urmă, fiindcă torturile vecine cu moartea îi smulseseră unei servitoare niște cuvinte fără înțeles clar, acestea au fost considerate mărturie. Imediat s-a ordonat ca Aginatius să fie dus la chinuri și, fără să mai fie audiat, pe cînd implora cu strigăte cît îl țineau gura numele împăraților, a fost luat pe sus și ucis, prin aceeași hotărîre fiind suprimată și Anepsia. Aceste omoruri săvîrșite de Maximinus, fie că era prezent la ele fie că le înfăptuia de departe, erau deplorabile pentru Cetatea Eternă.

57. Dar ultimele blesteme ale celor uciși n-au fost în zadar. Căci, așa cum se va arăta puțin mai tîrziu, Maximinus, purtîndu-se intolerabil și sub Gratianus, a fost înjunghiat cu pumnalul, lui Simplicius i s-a tăiat capul în Illyricum, iar pe Doryphorianus, condamnat la moarte și deținut în închisoarea Tullianum[21], l-a scos principele, la sfatul mamei sale[22] și l-a lăsat să se ducă acasă, dar foarte curînd l-a ucis în chinuri extraordinare. Aceasta era, ca să spun așa, starea lucrurilor la Roma. Dar să revenim la subiect.

2 **1.** Concepînd în mintea sa înfăptuiri mari și folositoare, Valentinianus a întărit cu multe lucrări de fortificații tot cursul Rinului, începînd din Raetia pînă la vărsarea fluviului în mare. A construit castre, castele și turnuri în locurile cerute de necesități strategice pe toată frontiera Galliei, iar uneori a ridicat clădiri chiar dincolo de fluviul care scaldă frontierele cu barbarii. Una din aceste fortificații, pe care o socotea destul de puternică și sigură, pentru că doar el o construise de la planul de fundație, era așezată pe malul rîului numit Nicer. **2.** Gîndindu-se că datorită acestei așezări construcția s-ar putea prăbuși, lovită mereu de valuri, a hotărît să schimbe cursul rîului. A găsit meșteri pricepuți în hidraulică și, avînd destui militari apți pentru această muncă, a început lucrarea, care nu era deloc ușoară. **3.**

https://biblioteca-digitala.ro

Multe zile de-a rîndul au fost alcătuite tipare de lemn pentru diguri şi aşezate în albia rîului, fixate şi refixate cu proptele puternice, pentru că valurile se înălţau şi bătîndu-le cu putere le rupeau. **4.** Au învins totuşi stăruinţa împăratului şi ostenelile ostaşilor disciplinaţi, care adesea stăteau cufundaţi în apă pînă la bărbie în timpul lucrului. Cu mari eforturi şi chiar cu cîteva pierderi în oameni, pînă la urmă construcţia de pază şi apărare a fost scăpată de eventualele primejdii din partea rîului şi ea există, destul de puternică şi astăzi.

5. Tresăltînd de bucurie şi mulţumire că a terminat cu bine asemenea lucrare, a trimis armata în taberele de iarnă, fiindcă venise acest anotimp, şi s-a ocupat de alte îndatoriri pe care le avea ca împărat. Gîndindu-se însă că mai e nevoie de o lucrare care să le completeze pe cele de pînă aci, s-a decis să construiască pe ascuns o fortificaţie dincolo de Rin, în muntele Pirus[23], care se găseşte pe teritoriul barbar. Şi ca repeziciunea să asigure succesul lucrării, prin Syagrius, atunci notar, iar după aceea prefect şi consul, a dat dispoziţii generalului Arator să înceapă construcţia cît timp era pretutindeni linişte desăvîrşită. **6.** Generalul s-a prezentat la faţa locului, împreună cu notarul, precum i s-a poruncit, şi a început să sape îndată, cu ostaşii pe care-i comanda, la aşezarea temeliilor. Atunci i-a venit ca succesor şi Hermogenes. Tot în acel punct au venit însă cîţiva optimaţi alamanni, părinţi ai ostaticilor pe care-i aveam de la ei ca garanţie că vor respecta tratatul şi condiţiile de pace. **7.** Aceştia, în genunchi, se rugau ca nu cumva romanii, care prin respectul pentru cuvîntul dat au ajuns vecini cu cerul, să săvîrşească, negîndindu-se la urmări, greşeala ruşinoasă de a călca tratatele şi de a ajunge astfel la o situaţie nedemnă. **8.** Dar zadarnic au spus ei acestea şi altele ca acestea, fiindcă nu erau ascultaţi. Văzînd că nu primesc nici un răspuns liniştitor şi în spiritul păcii, au plecat plîngîndu-şi copiii, despre care erau siguri că nu-i vor mai vedea. Dar îndată ce ei s-au depărtat, din dosul unei coline a muntelui a apărut un pîlc de barbari, care dădeau impresia că aşteaptă să vadă ce

https://biblioteca-digitala.ro

răspuns aduc delegaţii lor. Atacîndu-i pe ai noştri, care, fiindcă se găseau în timpul lucrului, săpau dezbrăcaţi pînă la brîu şi cărau la pămînt, i-au măcelărit uşor cu săbiile, ucigîndu-i şi pe cei doi şefi de şantier. **9.** Nici măcar pentru a povesti ce s-a întîmplat n-a mai rămas vreunul, în afară de Syagrius. Toţi au pierit, numai acesta s-a întors la curtea principelui care, înfuriat, l-a destituit din serviciu. Pe drum către casă se gîndea că şi-a meritat pedeapsa, fiindcă a scăpat singur.

10. În acest timp, Gallia era bîntuită de furia sălbatică a tîlharilor, care spre pieirea multora ţineau calea la drumul mare şi atacau fără să stea la îndoială tot ce le cădea în mînă profitabil pentru jaf. În afară de mulţi alţii, care au căzut în astfel de curse, a fost ucis Constantianus[24], tribunul grajdurilor imperiale, rudă prin alianţă cu Valentinianus şi frate cu Cerialis şi cu Iustina.

11. Iar departe, în Orient, ca şi cum Furiile pricinuiau astfel de nenorociri prin orice ţinut, maratocuprenii, jefuitori foarte îndrăzneţi, locuitori ai unui sat cu acest nume aşezat lîngă Apamea în Syria, cutreierau inspirînd groază şi prin numărul şi prin metodele lor de jaf. Răspîndindu-se fără zgomot, deghizaţi în negustori sau în ofiţeri, pătrundeau în casele celor bogaţi, în vilele de la ţară şi chiar în oraşe. **12.** Nu se putea nimeni păzi de sosirea lor neaşteptată, căci nu atacau într-o anumită rînduială previzibilă, ci la întîmplare, uneori puncte apropiate, alte ori foarte depărtate, năvălind unde îi ducea vîntul. Din această cauză sînt temuţi saxonii mai mult decît alţii, fiindcă atacă pe neaşteptate. Banditii au devastat avutul multora şi, în continuă mişcare, ca şi cum ar fi fost muşcaţi de tăunele dătător de furii, au dat multe lovituri care lăsau în urmă mare jale, fiindcă erau setoşi nu mai puţin de pradă decît de sînge. Ca să nu mă opresc prea mult din cursul povestirii pentru lucruri mărunte, socotesc suficient să amintesc numai unul din faptele lor sîngeroase. **13.** O ceată de nelegiuiţi din aceştia, prefăcîndu-se că reprezintă fiscul şi pe şeful acestui serviciu, au intrat în oraş seara tîrziu şi, în strigătul lugubru al unui crainic pus de ei, au împresurat casa

https://biblioteca-digitala.ro

impunătoare a unui om foarte bogat, sub motiv că au ordin să-l ucidă ca pe un proscris. Au năvălit în interior cu săbiile în mînă şi, după ce au răpit lucrurile cele mai de preţ şi au ucis pe cîţiva dintre servitorii care, treziţi din somn prin surprindere, nu şi-au putut apăra stăpînul, înainte de revărsatul zorilor s-au făcut nevăzuţi. **14.** Dar încărcaţi cu prăzi luate de la mulţi, nu s-au putut bucura de ele mult timp, fiindcă din ordinul împăratului au fost puşi sub urmărire şi au pierit toţi, pînă la unul. Copiii lor, chiar şi cei mici, ca să n-o ia pe urmele părinţilor cînd se vor face mari, au fost ucişi la fel, iar casele, pe care le construiseră din banii şi viaţa altora, le-au fost dărîmate. Acestea s-au petrecut aşa cum am povestit[25].

3 **1.** Theodosius, general cu nume vestit, plecînd de la Augusta, pe care cei vechi au numit-o Lundinium, cu oaste aleasă şi bine instruită, a dat ajutorul necesar britannilor în toate punctele în care situaţia era tulbure şi nesigură, ţinînd întotdeauna calea barbarilor în locuri favorabile capcanelor şi neporuncind soldaţilor nimic din ce nu făcea sau nu plănuia el mai dinainte, cu minte ageră. **2.** Îndeplinindu-şi în acest chip sarcinile de soldat viteaz şi de comandant priceput, a împrăştiat sau pus pe fugă feluritele neamuri pe care îndrăzneala hrănită de lipsa sancţiunilor meritate le înflăcăra să atace rînduielile romane, a reconstruit integral oraşe şi fortificaţii care fuseseră întemeiate pentru a asigura mult timp liniştea regiunilor, dar care suferiseră între timp diferite stricăciuni.

3. În timpul acestor activităţi ale lui, se pusese la cale o faptă necugetată, a cărei erupţie ar fi adus grave primejdii, dacă n-ar fi fost înăbuşită înainte de a se produce. **4.** Un oarecare Valentinus[26], din Valeria Pannoniei, om cu suflet trufaş, frate al acelui monstru viceprefect şi apoi prefect Maximinus, exilat în Britannia pentru o crimă gravă, bestie răufăcătoare care nu suporta liniştea exilului, dorea cu patimă să organizeze un complot mîrşav împotriva lui Theodosius, pe care-l so-

https://biblioteca-digitala.ro

cotea a-i fi piedică în calea planurilor sale blestemate. **5.** Începîndu-şi acţiunea şi pe ascuns şi pe faţă, cu o ambiţie nemăsurată care-i creştea mereu, se adresa exilaţilor şi unor militari, promiţîndu-le atrăgătoare recompense în raport cu îndrăzneala pe care vor dovedi-o cînd va fi nevoie. **6.** Dar pe cînd se apropia înfăptuirea atentatului, informat asupra conspiraţiei urzite, îndrăzneţul şi viteazul general s-a hotărît cu tot curajul s-o înăbuşe imediat şi să pedepsească pe vinovaţi. A ordonat astfel guvernatorului militar Dulcitius să aplice pedeapsa capitală lui Valentinus şi cîtorva din cei uniţi în strînsă societate cu el. Dar gîndindu-se la urmări, cu prudenţa cu care întrecea pe ceilalţi în cele militare, a oprit extinderea cercetărilor în legătură cu complotul, ca nu cumva, răspîndind teama în sufletele multora, să reînvie tulburările pe care reuşise să le potolească în provincii.

7. După ce pericolul a fost înlăturat şi se vedea bine că nu l-a părăsit norocul în nici una din acţiunile sale, s-a dedicat în continuare lucrărilor pe care le considera necesare, îndreptînd unele, executînd de la început altele. Astfel, a restaurat oraşe şi fortificaţii, precum am arătat, a asigurat frontierele cu suficiente forţe de pază, a luat înapoi provincia care căzuse în mîna duşmanilor şi a adus-o în starea anterioară, pentru ca, după cum glăsuia raportul lui, aceasta să aibă un conducător legitim şi, cu aprobarea binevoitoare a principelui, să se numească de aci încolo Valentia, în onoarea triumfurilor lui . . .[27].

8. A alungat din aşezările lor pe arcani, categorie de oameni care a fost instituită de cei vechi şi despre care am spus cîte ceva în biografia lui Constans[28]. Alunecînd încetul cu încetul în vicii, aceştia au fost dovediţi pe faţă că, momiţi de mulţimea prăzilor primite sau promise, au trădat de cîteva ori acţiunile noastre, deşi îndatorirea lor era ca, împrăştiindu-se pe mari spaţii încoace şi încolo, să aducă la cunoştinţa comandanţilor noştri mişcările neamurilor vecine.

9. Pe cînd conducea în mod strălucit lucrările arătate mai înainte, precum şi pe altele asemenea lor, Theo-

https://biblioteca-digitala.ro

dosius a fost chemat la curtea imperială. Lăsînd provincia în stare înfloritoare ca odinioară Furius Camillus sau Cursor Papirius, era din ce în ce mai renumit pentru victoriile sale multe şi salutare. Adus pînă la mare în ovaţiile tuturora s-a îmbarcat şi, avînd vînt favorabil, a trecut şi a venit să-şi depună mandatul militar în faţa principelui, care, după ce l-a primit cu bucurie şi cu laude, i-a dat comanda generală a cavaleriei în locul lui Iovinus, care nu era destul de energic.

4 1. După ce m-am depărtat de cele petrecute la Roma, printr-o lungă digresiune constînd în relatarea unui cumul de fapte petrecute în afară, voi reveni acum la expunerea strictă a evenimentelor din oraş. Astfel, voi începe cu prefectura lui Olybrius, destul de liniştită şi de binefăcătoare. Acesta n-a săvîrşit niciodată acte neomenoase, întotdeauna era atent şi cu grijă ca vorbele sau faptele lui să nu aibă nimic aspru în ele. Duşman sever al calomniilor, îngrădind unde putea cîştigurile fiscului, era corect împărţitor de dreptate şi modest în relaţiile cu subordonaţii. 2. Însă toate aceste calităţi erau umbrite de un viciu, puţin vătămător în activitatea lui publică, dar compromiţîndu-l în înalta-i dregătorie, acela că-şi petrecea aproape toată viaţa particulară în lux, spectacole şi amoruri, acestea din urmă însă nu din cele contra firii sau incestuoase. 3. După acesta, oraşul a fost condus de Ampelius, şi el dornic de plăceri, originar din Antiochia, fost şef al cancelariei imperiale, de două ori proconsul şi mult mai tîrziu ajuns prefect, un om bun de altfel şi foarte potrivit pentru a dobîndi favoarea poporului. Era totuşi uneori rigid şi, o, de-ar fi perseverat în cele propuse! Căci ar fi corectat măcar în mică măsură aperitivele, consumul abuziv şi gălăgia de la crîşme, dacă n-ar fi fost pînă la urmă îngăduitor, pierzînd ocazia de a-şi căpăta un nume care i-ar fi fost pomenit multă vreme cu cinste. 4. Hotărîse ca înainte de ora a patra[29] nici o bodegă să nu fie deschisă, să nu încălzească cineva apă pentru uzul comun şi pînă la un anumit timp al zilei să nu se vîndă în vreo prăvălie carne friptă sau

https://biblioteca-digitala.ro

fiartă. De asemenea, voia să nu mai fie văzuți oameni mîncînd pe stradă. **5.** Aceste obiceiuri urîte și altele mai grave decît acestea, tolerate de autoritate, care se prefăcea că nu le vede, luaseră asemenea proporții, încît nici acel vestit Epimenides din Creta[30], dacă s-ar fi sculat din morți, cum spun poveștile, n-ar fi putut să purifice Roma, atît de mare decădere în blestemății incurabile îi cuprinsese pe cei mai mulți.

6. Precum am procedat de mai multe ori, vom arăta mai întîi greșelile nobilimii și apoi pe ale plebei, expunîndu-le cît mai pe scurt cu putință. **7.** Unii socotesc că devin oameni de vază și că se înalță cît mai sus dacă au prenume rare[31]. Astfel se numesc Reburrus, Flavonius, Pagonius, Gereon, Dalius, Tarracius, Ferasius și alte nume tot atît de răsunătoare ale originii lor. **8.** Unii strălucind în haine de mătase, ca și cum ar fi duși la moarte sau, ca să nu cobim, ca și cum ar fi comandanți de armate, sînt însoțiți în alai de mulțimea zgomotoasă a sclavilor. **9.** Astfel de oameni, cînd intră sub cupola băilor însoțiți fiecare de cîte cincizeci de servitori[32], strigă amenințător: „Unde sînt ai mei?". Iar dacă au aflat că a apărut pe neașteptate vreo curtezană necunoscută, vreo prostituată din cele care fac trotuarul sau chiar vreuna de mahala, trecută ca vîrstă, dar cu corp frumos, pe întrecute aleargă la ea și pipăind-o, cu dezmierdări nedemne o înalță în slăvi de parcă ar fi venit între ei Semiramida din Parthia, Cleopatra din Egipt, Artemisia din Caria sau Zenobia din Palmyra. Asemenea acte își permit cei ai căror strămoși au înfierat cu blamul cenzorului pe un senator, pentru că a îndrăznit, ceea ce nu era cuviincios pînă acum, să-și sărute soția în prezența fiicei. **10.** Unii dintre aceștia, cînd se întîlnesc cu cineva care-ntinde mîinile spre ei pentru a-i îmbrățișa cordial, ca să nu fie și sărutați întorc capul ca niște tauri amenințători și oferă adulatorilor genunchii sau mîna pentru sărutare, socotind că le-au dat destul pentru a-i face fericiți. Alții, de asemenea, cred că abundă în politețe dacă găsindu-se față-n față cu-n străin care poate le-a făcut

https://biblioteca-digitala.ro

servicii îl întreabă ce terme sau ape foloseşte, sau la ce casă e găzduit.

11. Şi pentru că sînt aşa de serioşi cultivatori ai virtuţilor, precum se cred ei, dacă se anunţă că vor veni cine ştie de unde cai de curse şi călăreţi, aleargă repede să-i vadă, să se intereseze de ei şi să pună întrebări, de parcă ar fi venit fraţii Tyndarizi[33] să le povestească părinţilor victoriile pe care le-au repurtat.

12. Casele le sînt frecventate de cîţiva trîndavi gălăgioşi care, prefăcîndu-se în diferite chipuri că sînt de acord cu cele spuse, aplaudă ca nişte paraziţi din comediile vechi fiecare cuvînt al celor pe care soarta i-a făcut bogaţi. Căci precum aceia laudă pe militarii fanfaroni[34], care comparîndu-se cu eroii din epopee, îşi atribuie asedieri de cetăţi şi lupte cu mii de duşmani, la fel aceştia îi ridică pe nobili în slăvi, mai sus decît pe zei, admirîndu-le casele cu colonade înalte, cu pereţii strălucind de podoaba pietrelor colorate. **13.** La ospeţe amfitrionul cere să i se aducă balanţa, să cîntărească fiecare peşte, pasăre sau marmotă[35], a căror mărime constatată adesea nu fără plictiseală de către cei prezenţi este lăudată totuşi de toţi ca nemaiîntîlnită, mai ales că aproape treizeci de servitori stau cu hîrtia şi creionul să noteze aceste lucruri, parcă ar fi nişte şcolari cărora numai magistrul le lipseşte.

14. Unii urăsc învăţătura ca pe o otravă şi citesc cu oarecare interes doar pe Iuvenalis[36] şi pe Marius Maximus, fără să pună mîna în lenea lor profundă pe alte cărţi în afară de acestea. **15.** Din ce cauză procedează astfel n-aş putea şti, deşi faţă cu onoarea lor şi a neamului lor ar trebui să citească lucrări multe şi variate. Ar afla astfel cum Socrate în închisoare a rugat pe cineva care cînta frumos nişte versuri lirice ale lui Stesichorus[37] să-l înveţe şi pe el melodia cît mai este timp şi muzicantul întrebîndu-l ce-i mai foloseşte acest cîntec dacă a doua zi va muri, a răspuns: „Ca să plec din viaţă ştiind ceva mai mult".

16. Cîte unul este aşa de sever în sancţionarea greşelilor, încît dacă un sclav i-a adus cu întîrziere apă cal-

https://biblioteca-digitala.ro

dă, pune să i se aplice trei sute de lovituri; dar dacă același sclav a ucis un om, la insistența celor ce-i cer pedepsirea stăpînul se mulțumește să răspundă: „La ce te poți aștepta de la un asemenea nemernic? Lasă, că dacă va mai îndrăzni să facă la fel, îi arăt eu lui!".

17. Au între ei acest gen de politețe, că le e mai ușor să ucidă cuiva fratele decît să-i refuze invitația la masă și un senator suferă ca de pierderea unei moșteniri dacă lipsește de la ospăț unul pe care l-a invitat o dată, după ce a reflectat asupra acestei invitații de mai multe ori.

18. O parte din ei, dacă au plecat pe un drum mai lung să-și vadă moșia la țară, sau să vîneze cu mîinile altora, își compară această călătorie cu expedițiile[38] lui Caesar sau ale lui Alexandru cel Mare. Iar dacă în corăbii pictate parcurg distanța de la lacul Avernus[39] pînă la Puteoli, se socotesc asemenea participanților la lupta lui Duilius, mai ales cînd au curajul să facă aceasta pe o căldură mare, și dacă li s-au așezat în timpul călătoriei muște pe pînza de mătase a evantaielor aurite, sau dacă a pătruns o mică rază de soare prin vreo parte a boltei de umbră de deasupra lor, se plîng că nu s-au născut la cimmerieni. **19.** De asemenea, cînd vine vreunul din ei de la baia lui Silvanus[40] sau de la apele curative ale lui Mamaea, după ce a fost șters cu cearșafuri foarte fine, i se pun la dispoziție de către garderobieră atîtea costume din care să-și aleagă, încît cu ele s-ar putea îmbrăca unsprezece oameni. În sfîrșit, după ce s-a îmbrăcat cu ceea ce i s-a părut mai elegant, primește înapoi inelele pe care le-a dat servitorului ca să nu fie atacate de umezeală și pleacă acasă ...[41].

20. Căci dacă vreun vechi soldat din garda imperială a fost de curînd lăsat la vatră, se socotește șeful pensionarilor ... Ceilalți îi ascultă în tăcere cuvintele, el singur povestind ca un tată de familie vrute și nevrute, spunînd cu aere de cunoscător ce-i place, cu multe minciuni, desigur ...

21. Unii dintre ei, destul de rari, refuză să li se spună jucători de zaruri și preferă să li se zică jucători de cuburi, deosebirea de sens între aceste nume fiind ca

https://biblioteca-digitala.ro

aceea dintre hoţ şi tîlhar. Trebuie să mărturisim totuşi că, în timp ce toate prieteniile la Roma sînt doar călduţe, numai cele între jucătorii de zaruri sînt strînse, ca şi cum ar fi fost cîştigate cu mare trudă, şi sînt legate printr-o foarte puternică afecţiune. Între aceştia se găsesc unii atît de uniţi între ei, încît i-ai putea compara cu fraţii Quintilius[42]. Şi poţi vedea pe un ilustru necunoscut, dar priceput în tainele jocului de zaruri cum, dacă i se preferă la un ospăţ sau la o adunare un proconsular, face o mină de om trist şi nemulţumit, de parcă ar fi Cato Porcius după retragerea nebănuită şi neaşteptată din cenzură.

22. Unii se lipesc pe lîngă oamenii bogaţi, fie că aceştia sînt bătrîni sau tineri, văduvi sau celibatari, şi chiar pe lîngă cei ce au soţii şi copii, căci pentru scopul urmărit ei nu fac nici o deosebire şi-i ademenesc prin cele mai ingenioase viclenii pentru a-i face să le lase prin testament tot ce au; iar cei ce i-au lăsat moştenitori pier îndată, ca şi cum soarta ar fi aranjat astfel lucrurile, deşi greu s-ar putea crede . . .[43] că ar fi avut aceştia vreo legătură cu suferinţa . . .

23. Altul, după ce a obţinut un post modest, păşeşte îngîmfat privind de sus pe cei cunoscuţi de ţi-ai închipui că s-a întors M. Marcellus din Sicilia, după ce a cucerit Syracusa.

24. Mulţi din cei care spun că nu există puteri superioare în cer, nu ies în public, nu şed la masă şi nu fac baie înainte de a consulta calendarul, ca să vadă unde este, de exemplu, planeta Mercur, sau în ce parte din Zodia Cancerului se găseşte luna în mersul ei pe cer.

25. Altul, dacă vede că-l sîcîie prea mult creditorul cerîndu-i datoria, aleargă la un vizitiu capabil de orice şi-l învaţă să-l acuze de vrăjitorie cu otrăvuri pe creditor, care nu scapă decît după ce a plătit cauţiune, lovit deci de o mare pagubă. Dar necazul cel mare al creditorului este că se vede transformat în debitor voluntar[44] şi, închis, nu va fi eliberat decît după ce va plăti datoria.

26. În altă parte, o soţie bătînd zi şi noapte în aceeaşi nicovală, cum spune un vechi proverb, bate pe soţ la cap

https://biblioteca-digitala.ro

să-şi facă testamentul în favoarea ei. Dar şi soţul, la fel, bate soţia la cap să-şi facă testamentul în favoarea lui. Şi ambii îşi cheamă cîte un avocat, cu care tratează fiecare separat, unul în dormitor, celălalt în sufragerie. Ba recurg şi la cei pricepuţi în ghicirea viitorului după măruntaiele păsărilor, care însă le dau răspunsuri controversate, unii vorbind despre prefecturi cu cîştiguri mănoase şi despre înmormîntări de femei bogate, iar alţii indicînd că trebuie să se pregătească cele necesare pentru îngroparea rămăşiţelor pămînteşti ale bărbaţilor...[45], precum spune Cicero: „Ei nu cunosc în cele omeneşti decît ceea ce aduce cîştig şi iubesc pe prieteni ca pe nişte vite din care speră că vor trage maximum de foloase".

27. Cînd cer împrumut sînt aşa de umiliţi, de parcă vezi în ei pe Micio sau pe Laches[46]; dar cînd trebuie să dea înapoi devin ca nişte actori tragici, cu voce ridicată, de ai crede că sînt acei vestiţi heraclizi Chresphontes şi Temenos... Dar pînă aici despre nobili.

28. Venind la plebea trîndavă şi fără ocupaţie, vom vedea că şi cei desculţi caută nume prin care să pară culţi, cum sînt: Messor[47], Statarius, Semicupa, Serapinus, Cicymbricus, Gluturinus, Trulla, Lucanicus, Porclaca, Salsula şi nenumăraţi alţii la fel. 29. Toţi aceştia îşi petrec viaţa bînd, jucînd zaruri, frecventînd spectacole sau locuri de plăceri şi desfrîu. Circul cel Mare este pentru ei templu, locuinţă, loc de adunare, speranţă în realizarea dorinţelor. Îi poţi vedea prin pieţe, pe la răspîntiile străzilor, adunaţi în grupuri şi sfădindu-se, susţinînd, cum se întîmplă, unul una, altul alta. 30. Între ei, bătrîni care şi-au trăit viaţa, puternici prin autoritatea pe care le-o conferă vîrsta, strigă, jurînd pe părul lor alb şi pe zbîrciturile feţei, că imperiul nu mai poate rămîne în picioare, dacă la viitoarele alergări carul susţinut de ei nu va ieşi primul din hangar şi nu va ajunge, de asemenea, primul la ultima bornă. 31. Deşi în celălalt timp sînt nişte leneşi şi nişte trîntori, cînd vine ziua întrecerilor hipice, încă înainte de revărsatul zorilor îi vezi alergînd din toate părţile către hipodrom, ca şi cum ar fi ei înşişi

https://biblioteca-digitala.ro

concurenți la întrecerea cu carele de curse. Cei mai mulți fac nopți albe în discuții aprinse despre rezultatele alergărilor.

32. Teatrele se găsesc într-o situație destul de înjositoare. Actorii sînt fluierați, dacă n-au avut grijă să-și cumpere cu bani aplauzele plebei de rînd. Iar dacă scapă actorii, această plebe îi apostrofează cu cuvinte urîte și nedemne pe străini, spunîndu-le să plece, ca în Taurida[48], deși fără ajutoarele lor n-ar putea trăi. Ce mare deosebire între plebea de acum și cea de altădată, de la care au rămas multe cuvinte frumoase și pline de duh! **33.** Căci acum, în loc de aplauze și felicitări adresate de cei ce știu cum să vorbească, dimpotrivă la orice reprezentații, teatru, vînătoare, alergări, li se spun și actorilor și spectatorilor, fie că aceștia sînt funcționari mari sau mici, sau chiar matroane, cuvintele: „El de la tine să învețe". Dar ce să învețe, nimeni n-ar putea să explice.

34. Mulți sînt robi ai pîntecului. Din revărsatul zorilor, de cînd slujnicele cu voce țipătoare ca de păun încep lucrul la bucătării și de cînd începe să se simtă mirosul de mîncare, se strecoară în vîrful picioarelor în sălile de mese, rozîndu-și degetele cît timp vasele fierb pe foc și privind atent bucățile de carne pe grătar, de parcă ai crede că Democrit[49] cu învățăceii lui studiază anatomia pentru a-i învăța pe urmași cum să se vindece de bolile interne.

35. Dar am vorbit destul despre cele ce se petrec la Roma. Să ne întoarcem acum la multele evenimente care au agitat provinciile.

5 **1.** În timpul celui de-al treilea consulat al augustilor[50], au năvălit saxonii, care după învingerea dificultăților de trecere a oceanului înaintau cu pas întins în interiorul imperiului roman, producînd destule pierderi alor noștri. Furtuna primei invazii a fost înfruntată de comitele Nannienus, comandant cunoscut prin experiența îndelungată a războaielor, însărcinat cu paza coastei. **2.** Dar în ciocnirea cu această mulțime gata de moarte, văzînd că o parte din ostași i-au fost uciși, cum el în-

https://biblioteca-digitala.ro

suşi fusese rănit şi nu mai putea face faţă luptei, a informat asupra situaţiei pe împărat, care i-a trimis în ajutor pe Severus, şeful infanteriei. 3. Sosirea acestuia cu suficientă armată a speriat atît de mult pe barbari şi le-a tulburat rîndurile înainte de luptă, încît n-au mai încercat să reziste şi, înfioraţi la vederea insignelor şi steagurilor noastre, au cerut iertare şi pace. 4. După diverse şi îndelungate negocieri în interesul nostru, tratatul a fost încheiat. Ne-au fost daţi, precum ceruserăm noi, mulţi tineri buni de armată şi li s-a permis saxonilor să plece, pentru a se întoarce fără piedică de unde veniseră. 5. Pe cînd aceştia, fără teamă, se pregăteau de întoarcere, infanteriştii noştri trimişi pe ascuns le-au întins o cursă într-o vale îngustă, unde puteau fi atacaţi uşor cei ce treceau pe acolo. Dar s-a întîmplat cu totul altfel de cum se spera. 6. Căci o parte, auzind zgomotul celor ce veneau, au ieşit prea devreme şi fiindcă barbarii văzîndu-i pe neaşteptate au început să urle lugubru, s-au retras speriaţi, fără vreo acţiune. Totuşi, s-au regrupat repede, şi fiind siliţi să lupte cu forţe inegale ar fi fost măcelăriţi toţi pînă la unul, dacă la strigătele lor nu le-ar fi sărit repede în ajutor un detaşament de cavalerie greu înarmată, care fusese aşezat în partea opusă a drumului, tot pentru a ataca pe barbari. 7. În lupta îndîrjită care a avut loc, romanii, recăpătîndu-şi curajul, au căzut asupra duşmanilor care au fost încercuiţi şi măcelăriţi cu săbiile, fără să-şi poată revedea casa în care s-au născut, neputînd scăpa nici unul din lupta corp la corp. Şi deşi un judecător drept va acuza ca perfid şi josnic atacul nostru, totuşi, gîndindu-se mai mult nu va socoti că este nedemn faptul că ai noştri, prezentîndu-li-se ocazia, au dat o lovitură de moarte unei bande de tîlhari.

8. După aceste acţiuni, terminate cu succes pentru noi, Valentinianus, făcîndu-şi tot felul de socoteli, era stăpînit de mare grijă, gîndindu-se prin ce născociri să înfrîngă cerbicia alamannilor şi a regelui lor Macrianus care, fără măsură şi fără sfîrşit, pricinuia imperiului roman atîta nelinişte. 9. Această naţiune sălbatică din leagăn a fost expusă multor urgii, dar a crescut totuşi şi

https://biblioteca-digitala.ro

s-a înmulţit în aşa măsură, că parcă de-a lungul secolelor n-ar fi trecut prin nici o primejdie. Împăratul, după analiza mai multor planuri, s-a oprit pînă la urmă la acela de a trimite împotriva alamannilor pe burgunzi, un neam războinic, cu mult tineret viteaz şi de aceea temut. **10.** A scris astfel de mai multe ori regilor acestora prin intermediul unor curieri discreţi şi devotaţi, să înceapă acţiunea la momentul hotărît împreună, promiţîndu-le că şi el, trecînd Rinul, îi va ataca pe germani prin surprindere şi-i va pune în derută, căci nu se vor aştepta să fie loviţi de forţe atît de numeroase.

11. Scrisorile principelui au fost primite cu plăcere din două motive: întîi, pentru că burgunzii ştiu că din timpuri străvechi sînt de origine romană şi, al doilea, pentru că aveau cu alamannii conflicte dese privind graniţele şi proprietatea asupra unor saline. Au trimis unităţi de elită, care ajungînd la malurile Rinului, înainte ca ai noştri să-şi strîngă trupele într-o singură armată, pentru că împăratul era ocupat cu construirea fortificaţiilor, au produs alor noştri o mare spaimă. **12.** Zăbovind aici puţin, fiindcă nici Valentinianus nu venise la ziua hotărîtă, cum îşi luase angajamentul, nici nu vedeau că ai noştri vor îndeplini vreuna din promisiunile făcute, au trimis soli la palat cu cererea de a li se da ajutoare, care să le acopere cel puţin întoarcerea spre casă, pentru a fi împiedicaţi duşmanii să-i atace din spate. **13.** Cînd şi-au dat seama, din amînări şi din cuvintele spuse pe ocolite, că sînt refuzaţi, au plecat mîhniţi şi indignaţi. Iar regii lor, înfuriaţi că au fost trataţi necinstit, au ucis pe toţi prizonierii şi s-au întors în ţinuturile lor natale.

14. La aceştia, numele general al regelui este Hendinos şi, după un vechi obicei, este silit să se retragă din scaun, dacă sub domnia lui soarta războiului le-a fost potrivnică, sau dacă pămîntul n-a dat roade. Şi la egipteni asemenea cazuri sînt puse pe seama conducătorilor. Cel mai mare preot la burgunzi se numeşte Sinistus, avînd sacerdoţiul pe viaţă, şi nu este expus primejdiilor, cum sînt regii.

https://biblioteca-digitala.ro

15. Această ocazie a fost totuşi binevenită pentru noi, căci Theodosius, în acel timp şeful cavaleriei, atacînd prin Raetia pe alamannii împrăştiaţi de teama burgunzilor, i-a ucis pe cei mai mulţi, iar pe unii i-a luat prizonieri şi, la ordinul principelui, i-a trimis în Italia, unde, primind pămînturi fertile, formează şi astăzi o colonie tributară nouă, pe Valea Padului.

6 **1.** De aici, ca şi cum nenorocirile au migrat în altă parte a lumii, vom trece la cele petrecute în provincia africană Tripolis[51], nenorociri pe care, după părerea mea, Justiţia însăşi le-a deplîns. Voi arăta, fără ocol, cum au izbucnit acestea întocmai ca un incendiu. **2.** Austorianii, nişte barbari vecini tripolitanilor, deprinşi să trăiască din jafuri şi omoruri săvîrşite prin incursiuni repezi, o vreme liniştiţi, s-au avîntat din nou în vîrtejul năvălirilor, pretinzînd că au un motiv serios în acest sens. **3.** Un oarecare Stachao, din neamul lor, străbătînd ţinuturile noastre în toată libertatea, la adăpostul timpului de pace, comitea unele acţiuni oprite de legi. De o gravitate deosebită era faptul că încerca, pe calea tuturor vicleşugurilor, să producă în provincie un complot prin care aceasta să se predea lor. Dovedindu-se prin mărturii foarte întemeiate vinovat, a fost ars pe rug.

4. Motivînd că răzbună moartea acestui conaţional al lor, condamnat pe nedrept, ca nişte fiare turbate au pornit din sălaşurile lor, pe vremea aceea fiind împărat Iovianus. Temîndu-se să se apropie de Leptis, cetate cu locuitori viteji şi cu ziduri puternice, timp de trei zile au poposit în cele mai bogate împrejurimi ale oraşului. După ce au măcelărit pe ţăranii pe care panica îi zăpăcise sau îi silise să fugă spre peşteri, le-au ars bunurile mobile pe care nu le-au putut duce cu ei şi s-au întors încărcaţi cu prăzi numeroase şi cu prizonieri, între care Silva, primul magistrat al cetăţii, pe care întîmplător l-au găsit cu familia la ţară.

5. Leptitanii, îngroziţi de această lovitură neaşteptată, înainte de a lua proporţii calamitatea pe care le-o aducea furia barbară, au cerut sprijin lui Romanus, numit

https://biblioteca-digitala.ro

de curînd comite în Africa. Acesta a venit cu oaste, dar, rugat să le dea ajutor, a răspuns că nu-şi va duce armata la luptă decît dacă i se vor pune la dispoziţie provizii din abundenţă şi patru mii de cămile. **6.** Nenorociţii cetăţeni au răspuns că n-au de unde, după devastările şi incendiile suferite, să facă aceste sacrificii pentru remedierea atîtor daune. După ce a stat la ei patruzeci de zile, amăgindu-i fără să încerce vreo acţiune, comitele a plecat.

7. Înşelaţi în speranţele lor şi temîndu-se de grozăvii şi mai mari, în ziua legală de consiliu provincial, care la ei se ţine o dată pe an, tripolitanii au numit doi delegaţi, pe Severus[52] şi pe Flaccianus, care să meargă la Valentinianus, pentru a-i oferi o statuetă de aur, a zeiţei Victoria, ca dar cu prilejul numirii lui ca împărat, şi pentru a-l informa asupra situaţiei jalnice în care se găseşte provincia lor. **8.** Romanus, aflînd ce s-a hotărît în consiliul tripolitan, a trimis un călăreţ în goană la Remigius[53], şeful cancelariei imperiale, rudă a sa şi tovarăş de jafuri, să ia măsuri ca din ordinul împăratului să-i fie încredinţate lui şi lui Dracontius, viceguvernatorul provinciei, cercetarea acestui caz. **9.** Solii au venit la palat şi primiţi de principe i-au comunicat necazurile lor şi verbal şi printr-un memoriu în care era expusă toată situaţia. După ce a fost citit acest memoriu, fiindcă nu-i inspira încredere nici raportul şefului cancelariei, care lua apărarea ticăloşiilor lui Romanus, nici cele arătate de tripolitani, în contradicţie cu acest raport, a promis că va cerceta care este adevărul. Dar această cercetare a fost amînată, după obiceiul practicat de subalterni, care dau informaţii mincinoase suveranilor. **10.** Pe cînd tripolitanii, de mult timp neliniştiţi şi îngrijoraţi, aşteptau un ajutor oricît de mic de la armata imperială, au apărut din nou hoardele barbare, încurajate de izbînzile anterioare şi, după ce au supus jafurilor şi măcelului regiunile Leptis şi Oea[54], ucigînd mulţi fruntaşi municipali, s-au retras încărcaţi cu mare mulţime de prăzi. Între decurionii ucişi sînt de citat Rusticianus, cu atribuţii religioase, şi edilul Nicasius. **11.** Nici această in-

https://biblioteca-digitala.ro

vazie n-a putut fi oprită, pentru că cererea de ajutor a delegaţilor fiind adresată guvernatorului Ruricius, acesta a dat-o mai departe lui Romanus, care răspundea de apărarea militară a provinciei ... **12.** Un nou sol a fost trimis în Gallia şi veştile aduse de acesta despre cele ce se petreceau în Tripolis l-au impresionat puternic pe împărat. De aceea a trimis pe notarul şi tribunul Palladius[55] să plătească primele şi soldele armatei din Africa şi să cerceteze care este adevărata situaţie în Tripolis. **13.** În timp ce tripolitanii îşi pierdeau vremea sfătuindu-se şi aşteptînd răspuns, austorianii, şi mai insolenţi în urma celor două succese obţinute, s-au repezit ca nişte păsări de pradă sălbăticite şi mai mult de atracţia sîngelui. Şi după ce au ucis pe toţi, în afară de cei pe care-i scăpase fuga, au luat cu ei prăzile pe care le lăsaseră înainte, tăind totodată pomii şi viile. **14.** Un oarecare Mychon, cetăţean nobil şi foarte bogat, surprins în afara cetăţii şi scăpat înainte de a fi pus în lanţuri, fiindcă era bolnav şi nu putea fugi, s-a aruncat într-o fîntînă părăsită, de unde a fost scos cu o coastă ruptă şi dus aproape de porţile cetăţii. Dar deşi soţia îndurerată i-a plătit răscumpărarea, atîrnat cu o funie de un crenel al zidului a murit după două zile. **15.** Cruzii invadatori, plini de şi mai mare curaj în îndrăznelile lor, au atacat chiar zidurile cetăţii Leptis, care răsuna de plînsetele disperate ale femeilor, pînă aci neîngrozite de vreo împresurare duşmană. Asediul oraşului a durat opt zile fără întrerupere, după care atacatorii văzînd că-şi pierd vremea fără vreun rezultat satisfăcător, s-au întors trişti pe teritoriul lor.

16. Locuitorii, foarte îngrijoraţi de soarta lor, fiindcă solii trimişi înainte nu se întorceau, s-au gîndit la alte încercări de salvare. Astfel, au trimis pe Iovinus şi pe Pancratius[56] să-l informeze pe împărat printr-un raport exact şi amănunţit despre cele ce au văzut şi au suferit ei înşişi. Aceştia găsind la Cartagina pe Severus şi pe Flaccianus, acei soli trimişi anterior, şi întrebîndu-i ce au făcut, răspunsul a fost că li s-a poruncit să se prezinte în audienţă la viceguvernator şi la comite. Între

https://biblioteca-digitala.ro

timp Severus a murit de o boală grea, iar ceilalți au plecat în grabă, direct la curtea imperială.

17. Puțin după aceea a sosit și Palladius în Africa. Dar Romanus, informat mai dinainte de misiunea cu care vine acesta, ca să se pună în siguranță deplină, prin părtași la secretele lui a recomandat șefilor de unități să dea celui venit cea mai mare parte din sumele destinate soldelor, sub motiv că acesta este un om influent și apropiat al palatului. Și așa s-a procedat. **18.** Îmbogățit deodată, Palladius a plecat la Leptis și, ca să ajungă la aflarea adevărului, a luat cu sine prin locurile devastate pe Erechthius[57] și pe Aristomenes, fruntași ai cetății, oameni distinși și înzestrați cu darul vorbirii, ca să-i explice și mai bine nenorocirile lor, ale concetățenilor și ale vecinilor lor. **19.** Condus de aceștia, care i-au arătat pe față totul, după ce a văzut jalnicele devastări ale provinciei, s-a întors la Romanus și, reproșîndu-i neglijențe de serviciu, l-a amenințat că-i va relata principelui fără ocol tot ce constatase. Romanus însă, cuprins de mînie, i-a răspuns înfuriat că și el va comunica împăratului că acela care a fost trimis ca notar incoruptibil, a trecut în buzunarul său toate sumele trimise ca dar imperial armatei. **20.** Prin ticăloșia la care participaseră amîndoi, Palladius a ajuns la înțelegere cu Romanus și, întors la palat, a înșelat pe Valentinianus prin nelegiuita artă a minciunilor, spunîndu-i că tripolitanii se plîng fără motiv. Față cu această situație a fost trimis tot el în Africa, împreună cu Iovinus, singurul care mai rămăsese din delegație — căci Pancratius decedase la Treveri — ca să constate cu viceguvernatorul ce temei au plîngerile celei de-a doua delegații. Totodată, împăratul a poruncit să li se taie limba lui Erechthius și lui Aristomenes, despre care Palladius spusese că i-ar fi vorbit stăpîniți de ură.

21. Conform ordinului primit, notarul a venit din nou la Tripolis să-l însoțească pe viceguvernator în anchetă. Aflînd acest lucru, Romanus a trimis acolo cu iuțeala păsării pe doi oameni ai săi, un servitor și un consilier

https://biblioteca-digitala.ro

Caecilius[58], care nu se ştie dacă prin mită sau minciună au făcut pe toţi membrii consiliului municipal să acuze pe Iovinus, aceştia afirmînd cu hotărîre că nimic din cele spuse de el împăratului n-a avut încuviinţarea lor. Iar nedreptatea a mers pînă acolo, că Iovinus însuşi, crezînd că astfel se poate salva, a dat declaraţie că l-a minţit pe împărat.

22. Cu acest rezultat s-a întors Palladius la Valentinianus care, aspru cum era, a ordonat să fie pedepsiţi cu moartea Iovinus ca autor, iar Caelestinus[59], Concordius şi Lucius ca unelte şi complici la alcătuirea falsului raport de plîngere. **23.** A fost de asemenea pedepsit cu moartea şi guvernatorul Ruricius, ca mincinos, mai ales că în raportul său se găseau, pe cît se părea, multe cuvinte nemăsurate. Din ordinul viceguvernatorului Crescens, Ruricius a fost ucis la Sitifis, iar ceilalţi la Utica. Flavianus, înainte de moartea colegilor săi de delegaţie, fiindcă lupta cu statornicie pentru a se salva pe cînd era audiat de viceguvernator şi de comite, era cît pe ce să fie străpuns cu sabia de soldaţi, care strigau înfuriaţi şi-l înjurau, acuzîndu-l că tripolitanii de aceea nu s-au putut apăra, fiindcă ei înşişi au refuzat să ofere cele necesare armatei de intervenţie. **24.** Aruncat în închisoare, pe cînd împăratul se gîndea ce hotărîre să ia cu el, a cumpărat santinelele, pe cît se spunea, şi a fugit la Roma, unde a stat ascuns pînă i-a venit sorocul firesc al morţii.

25. Ajungînd la sfîrşit cu povestirea evenimentelor de la Tripolis, vom spune că această provincie a trebuit să tacă, dar n-a rămas pentru totdeauna nerăzbunată. Căci Justiţia veşnic vigilentă a văzut atrocităţile comise şi a auzit blestemele solilor şi ale guvernatorului rostite în ceasul din urmă. După întunericul atîtor dezastre, a răsărit soarele dreptăţii. Palladius a fost destituit şi a trebuit să se retragă în singurătate fără fastul de care-i plăcea să fie înconjurat. **26.** Theodosius, acel magnific conducător de oşti, venit în Africa pentru a ataca pe Firmus[60], care uneltea un complot, pe cînd făcea o perche-

https://biblioteca-digitala.ro

ziție în casa lui Romanus, precum primise ordin, între hîrtiile acestuia a găsit o scrisoare de la un oarecare Meterius, care începea astfel: „Meterius, către stăpînul și patronul său Romanus“ și după mai multe rînduri fără importanță pentru cazul urmărit, spunea: „Palladius cel disprețuit te salută. El spune că n-a căzut în dizgrație din altă cauză decît aceea că a spus minciuni în urechile sacre despre cauza tripolitanilor“. **27.** Această scrisoare a fost trimisă și citită la palat, iar Meterius, arestat la ordinul lui Valentinianus, a recunoscut că este a lui. Palladius, ridicat și el pentru a fi dus la palat, gîndindu-se la grămada de crime pe care le ducea în spinare, într-o stație de popas, odată cu seara, profitînd de absența santinelelor care intraseră într-o biserică de rit creștin, pentru că era o zi de sărbătoare, și-a pus capăt zilelor spînzurîndu-se. **28.** O soartă mai bună ajuta de acum să se facă dreptate, după moartea marelui pricinuitor de tulburări triste. Au ieșit din ascunzători Erechthius și Aristomenes care, aflînd că s-a poruncit să li se taie limba pentru că au vorbit prea mult, fugiseră departe, în locuri retrase. Aceștia informînd cu curaj pe împăratul Gratianus despre oribilele crime petrecute — căci Valentinianus murise — au fost trimiși la proconsulul Hesperius[61] și la viceguvernatorul Flavianus, pentru a fi audiați. Datorită autorității și echității acestora, din declarațiile lui Caecilius, silit să mărturisească adevărul, s-a aflat că el însuși îndemnase pe concetățenii săi să acuze în mod mincinos pe delegați. Ca urmare, s-a trimis un referat care arăta în mod extrem de fidel cum se petrecuseră faptele, dar la acest referat nu s-a dat nici un răspuns.

29. Actorii înspăimîntătoarei tragedii, ca să nu lase nimic neîncercat, au mai adăugat după lăsarea cortinei episodul care urmează. Romanus a plecat la palat, aducînd cu sine pe Caecilius pentru a acuza pe anchetatori că ar fi condus cercetările cu părtinire în favoarea provinciei. Și fiindcă a fost primit bine de Merobaudes[62], a cerut să fie aduși pentru declarații mai mulți, pe care-i

https://biblioteca-digitala.ro

ştia obligaţi faţă de el. 30. Dar aceştia, cînd au venit la Mediolanum, au arătat cu documente doveditoare că au fost tîrîţi pe drumuri degeaba, din cauza unor duşmănii, astfel că au fost lăsaţi liberi şi trimişi la casele lor. Totuşi, pe cînd Valentinianus era încă în viaţă, s-a retras din funcţie şi Remigius, care şi-a luat viaţa cu laţul, cum vom arăta la locul potrivit[63].

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXIX-A

1. Notarul Theodosius aspiră la tronul imperial; acuzat în faţa lui Valens, la Antiochia, de lezarea maiestăţii imperiale şi dovedit vinovat, este ucis împreună cu foarte mulţi sprijinitori. 2. În Orient, mulţi sînt trimişi în judecată ca vinovaţi de vrăjitorie şi de alte crime şi condamnaţi la moarte, unii pe drept, alţii pe nedrept. 3. În ţinuturile occidentale, numeroase exemple de cruzime şi sălbăticie barbară din partea lui Valentinianus Augustus. 4. Valentinianus Augustus, trecînd Rinul pe un pod de vase, din vina soldaţilor n-a putut lua prizonier prin surprindere pe Macrianus, regele alamannilor. 5. Theodosius, şeful cavaleriei din Gallia, hărţuieşte prin multe atacuri pe Firmus Maurus, fiul regişorului Nubel, care părăsise pe Valentinianus şi, silindu-l pînă la urmă să se sinucidă, redă Africii pacea. 6. Cvazii, întărîtaţi din cauza uciderii criminale a regelui lor Gabinius, împreună cu sarmaţii, după ce trec prin foc şi sabie Pannonia şi Valeria, nimicesc aproape în întregime două legiuni. Despre prefectura urbană a lui Claudius.

1 **1.** La sfîrşitul iernii[1], Sapor, regele perşilor, îmbătat peste măsură de succesele anterioare, după ce şi-a completat şi întărit armata cu noi efective, a trimis cavalerie cuirasată, săgetători şi infanterie numeroasă împotriva noastră. **2.** Comitele Traianus[2] şi Vadomarius, fost rege al alamannilor, au pornit şi ei cu oaste puternică, avînd ordin de la principe să lupte mai mult în defensivă, decît să-i atace pe perşi. **3.** Cînd au ajuns la Vagabanta[3], un loc favorabil legiunilor, ai noştri au înfruntat atacurile repezi ale escadroanelor duşmane, care năvăleau cu furie împotriva lor şi apoi s-au retras, conform planului de luptă, ca nu cumva, lovind ei cei dintîi cu sabia pe adversari, să fie judecaţi ca încălcători ai

https://biblioteca-digitala.ro

tratatului. Dar pînă la urmă, împinşi de necesitate, s-au angajat în luptă şi, ucigînd mai mulţi duşmani, au ieşit învingători. **4.** După cîteva atacuri uşoare cu rezultate schimbătoare şi dintr-o parte şi din cealaltă, fiindcă trecuse vara, s-a încheiat un armistiţiu consimţit de ambele tabere, ai căror conducători s-au retras tot în stare de rivalitate de pe cîmpul de luptă, şi regele a plecat să-şi petreacă iarna la Ctesiphon[4], iar împăratul roman s-a dus la Antiochia. Acesta din urmă, pe cînd se odihnea aci fără grijă de atacurile duşmanilor externi, era cît pe ce să piară din cauza unor viclenii interne, cum se va arăta mai departe.

5 Un oarecare Procopius[5], om fără astîmpăr, întotdeauna dornic de tulburări, a lansat zvonul că Anatolius şi Spudasius, oameni ai palatului pe care comitele Fortunatianus îi obligase să dea înapoi banii luaţi de ei din tezaur, îl vor face pe acesta să înceteze cu cererile sale incomode. Auzind zvonul, Fortunatianus, stăpînit de o severitate extremă, în virtutea autorităţii pe care o deţinea, a dat în judecata prefecturii pretoriene pe un oarecare Palladius[6], de origine obscură, ca vrăjitor plătit de cei mai sus amintiţi, şi pe Heliodorus, ghicitor al viitorului după data naşterii, pentru a-i constrînge să spună ce ştiu. **6.** Şi pe cînd aceştia erau torturaţi să declare ce au făcut sau au încercat să facă, Palladius a strigat cu curaj că pricinile de anchetă sînt lucruri neînsemnate, care n-ar trebui să dea atîta bătaie de cap, că sînt altele mai grave şi mai înspăimîntătoare, pe care le va da pe faţă, dacă îi va fi permis să le spună. Acestea, adăuga el, vor produce o răsturnare generală dacă nu se vor lua măsuri în consecinţă, fiindcă totul este pus la punct cu o uriaşă pregătire. I s-a poruncit să spună fără ocol ce ştie, iar el a desfăşurat un fir lung, afirmînd că fostul guvernator Fidustius[7] şi Irenaeus, împreună cu Pergamius, i-au comunicat în secret prin blestemate pronosticuri numele celui ce va fi împărat după Valens. **7.** Fidustius, care întîmplător era de faţă, luat şi dus într-o cameră separată, fiindcă a văzut că lucrurile se ştiu, n-a mai încercat să nege pentru a ascunde ceea ce era de

https://biblioteca-digitala.ro

acum public, ci a dat în vileag toată ţesătura celor petrecute. Astfel, a mărturisit deschis că el, împreună cu Hilarius[8], fost în garda palatului, şi cu Patricius, care erau experţi în profeţii, cercetînd viitorul au pus întrebări şi despre conducerea imperială; că, agitînd sorţii prin arte secrete, aceştia le-au răspuns că va veni un principe foarte bun, dar că şi lor, care au pus întrebări, li s-a prezis un sfîrşit tragic. **8.** Şi întrebîndu-se cine era în acele vremuri mai destoinic decît toţi ceilalţi prin înzestrările lui sufleteşti, li s-a părut că excelează faţă de alţii Theodorus[9], care obţinuse gradul al doilea între notari. Şi era într-adevăr, aşa cum au opinat ei. Căci născut în Gallia, dintr-o veche şi ilustră familie, primind din copilărie o educaţie aleasă şi fiind împodobit cu o frumoasă cultură, prin modestia, înţelepciunea, omenia şi amabilitatea sa se vedea că este mai presus de funcţia pe care o deţinea. Iubit deopotrivă de superiorii şi inferiorii săi, era aproape singurul dintre toţi a cărui limbă nu vorbea nimic fără rost, ci spunea numai lucruri gîndite, fără să ascundă însă ceva de teama primejdiilor. **9.** La acestea, acelaşi Fidustius, chinuit pînă aproape să-şi dea sufletul, a adăugat că a comunicat lui Theodorus prezicerea prin Euserius, un bărbat distins prin cultura sa superioară şi prin demnităţile avute, care puţin mai înainte condusese Asia ca viceprefect. **10.** A fost închis şi Euserius, iar împăratul, cînd i s-a citit după obicei cronica faptelor petrecute, cu cruzime de fiară ardea de mînie ca o făclie aprinsă, instigat şi de mulţimea linguşitorilor, între care cel mai de seamă era atunci Modestus, prefectul pretoriului. **11.** Acesta, frămîntat zilnic de teama că va fi înlocuit, flata în diferite chipuri pe Valens, care era un om destul de incult, îl linguşea cu făţărnicie numindu-i expresiile urîte şi necioplite „flori ciceroniene“ şi, pentru a-i măguli vanitatea, îi spunea că, în calitatea lui de împărat, dacă ar porunci şi stelele i s-ar supune . . .

12. S-a dat ordin ca imediat să fie ridicat Theodorus de la Constantinopol, unde se dusese pentru interese de familie. Şi după investigaţii preliminare, care aveau loc

https://biblioteca-digitala.ro

zi şi noapte, concomitent cu el au fost aduşi din diferite regiuni în faţa judecăţii oameni respectaţi prin demnitatea şi prin neamul lor. **13.** Nici închisorile publice, pline de cei închişi, nici casele particulare nu mai puteau cuprinde mulţimile îngrămădite în strîmtoare şi înăbuşeală. Cea mai mare parte dintre ei erau ţinuţi în lanţuri şi toţi se temeau de soarta lor şi a oricăruia dintre cei apropiaţi lor. **14.** A sosit în sfîrşit şi Theodorus, aproape mort şi cernit. A fost dus într-un loc ascuns şi totul fiind pregătit pentru procesul care urma, de acum sunau trîmbiţele dezastrelor interne.

15. Dar fiindcă acela care ştie un adevăr şi intenţionat nu-l spune comite acelaşi fals ca şi cel ce inventează neadevăruri, vom arăta că viaţa lui Valens[10] a fost primejduită prin diverse mişcări subversive şi mai înainte şi atunci, că era aproape să fie înjunghiat de militari şi că numai soarta l-a scăpat, pentru a-i pregăti în Thracia prăbuşirea. **16.** Căci şi într-o dumbravă din Seleucia şi Antiochia, pe cînd se odihnea la umbră după masa de prînz, era să-l asasineze scutarul Sallustius şi în alte împrejurări, adesea i s-au întins multe curse din care a scăpat punîndu-le capăt la timp. **17.** Aşa s-a întîmplat şi sub principii Commodus şi Severus, a căror viaţă a fost atît de expusă, încît după multe şi felurite primejdii externe, primul, pe cînd intra în loja imperială pentru a asista la un spectacol, era cît p-aci să fie ucis cu pumnalul de către senatorul Quintianus, un om peste măsură de ambiţios, iar cel de-al doilea, spre sfîrşitul vieţii, fără să s-aştepte, ar fi fost ucis în dormitor de către centurionul Saturninus, sub îndemnul prefectului Plautianus, dacă nu i-ar fi venit în ajutor tînărul său fiu. **18.** De aceea şi Valens era firesc să-şi apere cu toate măsurile de siguranţă viaţa pe care trădătorii se grăbeau să i-o răpească. Dar de neiertat este faptul că, dorind să se răzbune imediat, cu trufia locului pe care-l ocupa, supunea aceluiaşi tratament vinovaţii şi nevinovaţii, deşi este o mare deosebire între unii şi alţii. De aceea, cînd cineva era bănuit, împăratul nu sta la îndoială şi-l pedepsea, astfel că mulţi aflau că au fost condamnaţi îna-

https://biblioteca-digitala.ro

inte de a şti măcar că sînt bănuiţi. **19.** Îşi punea în aplicare cu toată îndîrjirea hotărîrile, stimulat de lăcomia lui proprie şi a celor din anturajul său, care-i aduceau la cunoştinţă orice zvon şi, dacă apărea rar cîte un îndemn la omenie, faptul era considerat de ei slăbiciune. Aceştia, cu linguşiri criminale, depravînd caracterul unui om care purta în vîrful limbii moartea, răsturnau totul ca un vîrtej venit pe neaşteptate, grăbindu-se să distrugă din temelie casele cele mai bogate. **20.** Îl expuneau atentatelor două cusururi pernicioase: întîi, că se supăra şi mai rău atunci cînd nu voia să se supere şi, al doilea, că accepta ca adevărat şi sigur ceea ce auzea din şoapte cu uşurinţa simplului particular, în mîndria lui de principe refuzînd să cerceteze dacă sînt adevărate cele auzite. **21.** De aceea s-a ajuns ca în numele blîndeţii imperiale mulţi nevinovaţi să fie scoşi din casele lor şi aruncaţi în exil, iar avutul lor să treacă în tezaurul public sau al împăratului personal, ca atîţia condamnaţi să trăiască cerşind sau într-o îngrozitoare sărăcie, de teama căreia vechiul şi înţeleptul poet Theognis[11] ne îndemna să ne aruncăm în mare. Oricît s-ar admite că măsurile lui erau îndreptăţite, prin atrocitatea lor deveneau odioase. **22.** S-a spus just că nici o măsură nu e mai crudă decît aceea care, căutînd să pară blîndă, în realitate este şi mai aspră.

23. Aşadar, după ce s-au adunat anchetatorii împreună cu prefectul pretoriului, au intrat în funcţie băncile de tortură, greutăţile de plumb, frînghiile şi bicele. Se înălţau în văzduh vocile îngrozitoare ale celor ce îndeplineau lugubrele servicii strigînd în sunetul cătuşelor: „Ţine, închide, strînge, du-l!". **24.** Şi fiindcă am văzut pe mulţi duşi la declaraţii după chinuri extraordinare şi toate se amestecă în capul meu ca în întuneric, scăpîndu-mi multe din memorie, voi arăta repede pe scurt ceea ce-mi este mai deslușit în minte.

25. Primul anchetat, după un interogatoriu mai uşor, a fost Pergamius, acuzat, precum am spus mai sus, de către Palladius, că ar fi făcut unele preziceri prin arta interzisă a magiei. Cum acesta era peste măsură de vor-

https://biblioteca-digitala.ro

băreț și spunea vrute și nevrute, în fața judecătorilor care stăteau să se gîndească ce întrebări să-i pună mai întîi și ce să lase mai pe urmă, începîndu-și declarația cu toată îndrăzneala, înfunda fără sfîrșit în noianul acuzațiilor mii de oameni, cerînd să fie aduși mereu alții, de se putea ajunge pînă la îndepărtatul Atlas[12] cu arestările. Pentru că expunerea lui fără sfîrșit complica și mai mult lucrurile, a fost pedepsit cu moartea, iar după el au fost uciși și alții în grup, pînă ce s-a ajuns la cauza lui Theodorus însuși, ca la ultima probă într-o întrecere olimpică. **26.** În aceeași zi, între alte evenimente triste s-a petrecut și acela că Salia[13], cu puțin înainte comite al tezaurului în Thracia, pe cînd se încălța pentru a fi dus la anchetă în lanțuri, îngrozit probabil de ceea ce-l aștepta, și-a dat sufletul subit în mîinile temnicerilor.

27. S-a constituit comisia de judecată și anchetatorii aduceau la cunoștința deținuților îngroziți prescripțiile legilor, deși deciziile în procese erau dictate de conducătorul suprem care, îndepărtîndu-se din ce în ce mai mult de calea echității, era acum experimentat în a face rău și se înfuria ca o fiară în arenă, dacă vreunul din cei arestați scăpa din fabrica de torturi.

28. Au fost aduși Patricius și Hilarius, cărora li s-a poruncit să povestească totul, așa cum s-a petrecut. Dar, fiindcă la început aveau unele contradicții în declarații, au fost puși la cazne, prin legarea strînsă peste coaste. Li s-a adus și trepiedul de care se foloseau în practicarea magiei și au fost supuși la cele mai sălbatice chinuri, pînă ce au declarat că vor spune tot ce știu, fără să ascundă sau să schimbe ceva. Și a început mai întîi Hilarius. **29.** „Am construit, mărinimoși judecători, — a spus el — din vărgulițe de laur, sub înspăimîntătoare auspicii această funestă măsuță pe care o vedeți, asemănătoare trepiedului de la Delphi și, după ce am sfințit-o potrivit ritualului prin rugăciuni, cîntece cu sens ascuns și pregătiri multe și felurite, am pus-o în mișcare. Felul de a o întrebuința, ori de cîte ori se cer răspunsuri în lucruri tainice, este acesta. **30.** Se așază în mijlocul

https://biblioteca-digitala.ro

unei camere purificate pretutindeni şi unse cu mirodenii arabice, iar deasupra i se pune o tavă rotundă şi tot curată, făcută cu meşteşug din diferite materii metalice. Pe marginea acestei tăvi sînt gravate cele douăzeci şi patru de litere ale alfabetului la distanţe egale, bine măsurate, una de alta. **31.** Cineva îmbrăcat în haine de in şi, de asemenea, în sandale de in, legat cu o panglicuţă de jur împrejurul capului, purtînd în mînă o ramură de arbore sfînt şi invocînd prin cîntece speciale divinitatea autoare a prezicerilor, conduce în picioare tot ceremonialul. Ţinînd deasupra tăvii atîrnat un inel foarte subţire, făcut dintr-un fir din care se face pînza de corabie şi sfinţit după învăţăturile mistice, acest inel la intervale distincte cade pe fiecare din literele care-l atrag, pînă ce formează ca răspunsuri la întrebări, versuri eroice, cu ritm şi măsură, întocmai cum sînt cele pythice sau cele date de oracolele branchizilor[14]. **32.** Fiindcă la întrebarea noastră, cine va urma împăratului de acum, ni s-a răspuns că va fi unul distins din toate punctele de vedere şi inelul a format două silabe, THEO[15], la adaosul ultimei litere, unul dintre cei de faţă a strigat „Theodorus!", necesitatea fatală a prezicerii dictîndu-i acest nume. Altă întrebare nu s-a mai pus, căci era clar pentru noi că acesta era indicat de oracol".

33. Şi după ce a făcut depoziţia aşa de explicită în faţa judecătorilor, a adăugat din proprie iniţiativă că Theodorus nu ştia de această prezicere. Apoi întrebaţi dacă din încredere în sorţii pe care-i agitau cunoşteau mai dinainte ce-i aşteaptă, ei au rostit acele versuri, foarte cunoscute, care pronunţau răspicat că le va fi spre pieirea capului această îndeletnicire de a cerceta viitorul, dar, că şi pe principe şi pe judecători îi ameninţă moartea şi focul, la cererea Furiilor răzbunătoare. Dintre aceste versuri, este suficient să citãm pe ultimele trei[16]:

„Sîngele tău nu va rămîne nerăzbunat.
Mînia Tisiphonei va pregăti un rău mai mare
În cîmpiile lui Mimas, cînd Ares se va înfuria"

https://biblioteca-digitala.ro

34. După rostirea acestor versuri amîndoi au fost sfîşiaţi cu unghiile de fier, pînă ce au rămas fără viaţă. Apoi, pentru ca să se deschidă larg atelierul crimelor cugetate, au fost introduşi toţi cei cu diferite onoruri, care formau vîrful conspiraţiei. Şi pe cînd fiecare se vedea numai pe sine şi împingea dezastrul asupra celuilalt, cu permisiunea anchetatorilor a început să vorbească Theodorus. Acesta, mai întîi s-a aşternut la pămînt, cu rugăciuni de iertare şi, fiindcă a fost somat să vorbească scurt, a arătat că el a încercat să raporteze împăratului ceea ce a aflat de la Euserius, dar că a fost oprit de acesta, care i-a explicat că nu e vorba de o dorinţă nepermisă de a ocupa locul, ci de o hotărîre a destinului, care va aduce de la sine la îndeplinire ceea ce se aştepta. **35.** Euserius, anchetat prin chinuri sîngeroase, a mărturisit acelaşi lucru. Dar era în defavoarea lui Theodorus o scrisoare a lui proprie către Hilarius. Scrisă într-o formă ambiguă şi pe ocolite, se înţelegea totuşi din ea că el pune mari speranţe în profeţia făcută şi nu numai că nu amînă, dar chiar caută momentul să-şi realizeze aceste speranţe.

36. După declaraţii, cei interogaţi au fost puşi din nou sub cheie şi a intrat Eutropius[17], pe atunci proconsul în Asia. Acesta, bănuit că are cunoştinţe de complot, a ieşit totuşi nevătămat, scăpîndu-l filozoful Pasiphilus, care, deşi torturat cu cruzime ca să dea mărturie strîmbă, n-a putut fi clintit de pe poziţia lui de rezistenţă morală. **37.** A urmat după aceştia filozoful Simonides[18], destul de tînăr, dar un om foarte virtuos al vremii noastre, care fusese denunţat că ştie şi el de complot, de la Fidustius. Văzînd că ancheta nu urmăreşte adevărul, ci totul e condus de patima unuia singur, cu tărie sufletească a declarat că a auzit de prezicere, dar a ascuns taina ce i s-a încredinţat.

38. Toate acestea au fost cercetate cu perspicacitate şi împăratul, întrebat de judecători ce decizie să dea, drept răspuns a ordonat să fie condamnaţi toţi la moarte, printr-un verdict în bloc. Sub ochii unei mari mulţimi care privea cu groază funestul spectacol şi umplea văz-

https://biblioteca-digitala.ro

duhul de plînsete — căci nenorocirea fiecăruia se socotea a fi a tuturor, în comun — au fost duşi în bocete şi ucişi prin tăierea capului toţi, afară de Simonides, singurul pe care acel crud dătător de sentinţe, înfuriat de dîrzenia declaraţiilor, l-a pedepsit cu arderea pe rug. **39.** Acesta a dispreţuit viaţa ca pe o stăpînă rea şi cu zîmbetul pe buze tot timpul suferinţelor a stat nemişcat pînă ce focul i-a luat sufletul, imitînd pe acel vestit filozof Peregrinus[19], numit şi Proteus, care, cînd s-a hotărît să plece din lume, la Olimpia în faţa întregii Grecii venite la sărbătorile quinquennale, s-a urcat pe un rug, pe care şi l-a făcut el singur, şi a fost mistuit de flăcări. **40.** În zilele următoare, foarte mulţi, aproape din toate straturile societăţii, pe care mi-ar fi greu să-i citez nominal, căzuţi victime calomniilor, au obosit mîinile călăilor, după ce viaţa le fusese scurtată de torturile prin care trecuseră. Nu puţini au fost executaţi chiar mai înainte de a li se hotărî condamnarea la moarte şi pretutindeni erau ucişi ca vitele.

41. Apoi, pentru ca masacrul să pară mai puţin odios, au fost adunate din diferite case şi arse, ca ilicite, în prezenţa judecătorilor, cărţi şi broşuri, deşi cele mai multe erau din domeniul ştiinţelor, al artelor liberale şi al dreptului.

42. Puţin timp după aceea, acel renumit filozof Maximus, bărbat mare prin numele şi cultura lui, din ale cărui opere şi prelegeri şi-a îmbogăţit cunoştinţele împăratul Iulianus, acuzat că a auzit de versurile oracolului despre care am vorbit mai înainte, a declarat că au ajuns şi la el, dar nu le-a dat curs mai departe din motive profesionale şi le-a prezis celor ce au întrebat oracolul că vor pieri în chinuri. A fost dus la Ephesus[20], oraşul său natal, şi acolo i s-a tăiat capul, învăţînd în ultimul moment că nedreptatea judecătorilor este mai gravă decît orice crimă judecată. **43.** Cu aceeaşi acuzaţie infamă a fost spînzurat şi Diogenes[21], un bărbat cu strămoşi vestiţi, distins prin talentul său oratoric şi prin noblеţea sa, pînă de curînd conducător al Bithyniei, condamnat la moarte ca să i se răpească averea, fiindcă era foarte bo-

https://biblioteca-digitala.ro

gat. **44.** Iată însă că şi Alypius, fost viceguvernator al Britanniei, un om foarte paşnic, a fost smuls din viaţa retrasă şi liniştită pe care o ducea, — fiindcă pînă acolo îşi întinsese nedreptatea mîinile — şi rostogolit în genunea nenorocirilor, fiind acuzat şi el de vrăjitorie, împreună cu fiul său Hierocles, un tînăr cumsecade. Denunţaţi amîndoi de un oarecare Diogenes[22], o scursură a societăţii, care, chinuit oribil ca să vorbească pe placul principelui sau mai degrabă al acuzatorului, după ce nu i s-a mai putut stoarce nici o declaraţie prin torturi, a fost ars de viu. Alypius a fost pedepsit cu confiscarea averii şi exilat. Iar fiul său, condamnat la moarte, a scăpat de pedeapsă printr-o întîmplare fericită.

2 **1.** În tot acest timp, cel despre care am spus că a fost arestat de Fortunatianus, acel Palladius, pricină primă a tuturor nenorocirilor, gata de orice josnicie, îngrămădind pe capul tuturor calamităţi una peste alta, aducea pretutindeni numai lacrimi şi jale. **2.** Pentru că i s-a dat posibilitatea să spună nume, pe cine voia, fără nici o deosebire, îl făcea vinovat de îndeletniciri interzise. Ca un vînător priceput în a observa urmele ascunse ale fiarelor, pe mulţi îi aducea în cătuşele lugubre ale închisorilor, infamîndu-i pe unii că practică magia, iar pe alţii că sînt complici în crima de lezare a maiestăţii. **3.** Şi ca soţiile să n-aibă timp să-şi plîngă soţii, erau trimişi îndată agenţi care, în casele însemnate pentru pedeapsă, strecurau în timpul percheziţiilor hîrtii şi obiecte cu descîntece băbeşti sau vrăji de dragoste, pregătite toate pentru nimicirea unor oameni nevinovaţi. Aceştia, chemaţi în judecată, unde nu legea, nu jurămîntul dat, nu echitatea despărţea adevărul de minciună, fără atingere cu vreun delict, fără apărare, cu averea confiscată, de-a valma tineri sau bătrîni care abia se mai puteau mişca, erau duşi pe scaunele de tortură. **4.** De aceea s-a ajuns ca în provinciile orientale toţi, de teama unor astfel de acuzaţii, să-şi ardă toate cărţile. Atît de mare era teroarea pretutindeni. Ca să vorbesc mai concis, toţi ne tîram ca în întunecimile cimmerie-

https://biblioteca-digitala.ro

ne[23], tremurînd ca oaspeţii lui Dionysios din Syracusa, care pe cînd se găseau la o masă mai îmbietoare decît foamea însăşi, erau îngroziţi de nişte săbii atîrnate deasupra capului fiecăruia, legate de tavanul sufrageriei cu cîte un fir de păr de cal.

5. Atunci şi notarului Bassianus, de neam nobil şi ofiţer de frunte, învinuit că ar fi încercat să afle viitorul conducerii, deşi el a declarat că voia să ştie dacă soţia sa va naşte băiat sau fată, i s-au confiscat toate bogăţiile, scăpînd de moarte prin intervenţiile rudelor şi ale prietenilor.

6. În zgomotele atîtor prăbuşiri, Heliodorus[24] matematicianul, cum îl numea lumea, acel infernal făcător de rele, împreună cu Palladius, angajat mai dinainte în convorbirile ascunse de la palat, producea înţepături mortale, atras prin orice momeală omenească să dea pe faţă ce ştia sau ce-şi închipuia. **7.** Căci i se serveau mîncărurile cele mai alese, i se dădeau bani ca să cheltuiască cu femeile şi mergea pretutindeni cu privirile încruntate şi temute de toţi. Avea acea arogantă încredere în sine, fiindcă numit şeful dormitoarelor palatului, venea pe faţă oricînd la apartamentul de desfrîu imperial, în care stătea cît voia, anunţînd că sentinţele părintelui public vor fi doliul multora. **8.** Şi pentru că era avocat, el îl învăţa pe Valens cum să-şi compună cuvîntările, cum să folosească expresiile şi figurile oratorice de efect.

9. Fiindcă este lung şirul fărădelegilor săvîrşite de acesta, voi arăta din ele una singură şi anume, cu cîtă îndrăzneală a lovit în înseşi coloanele de susţinere a patriciatului. Arogant peste măsură, cum s-a spus, datorită legăturilor cu palatul şi uşor de cumpărat pentru orice crimă, a denunţat pe fraţii Eusebius[25] şi Hypatius, acea admirabilă pereche de consuli, susţinători altădată ai principelui Constantius, că ar fi nutrit speranţe de a ajunge mai sus şi, în consecinţă, de a fi uneltit împotriva stăpînirii, adăugînd la lanţul de minciuni că Eusebius şi-a şi pregătit haine de împărat. **10.** Sorbind cu lăcomie cele auzite, tremura de mînie şi furie cel care n-avea nevoie de nici o permisiune, fiindcă socotea că pentru el

https://biblioteca-digitala.ro

totul e permis, oricît de injust ar fi. Astfel că, au fost chemaţi în judecată din cele mai îndepărtate regiuni, fără excepţie, toţi cei pe care nelegiuitul acuzator îi socotea că trebuie scoşi din viaţa lor liniştită şi aşezată, pentru a fi trataţi ca nişte criminali. **11.** Şi deşi echitatea a fost hărţuită îndelung prin tot felul de torturi şi prin stăruinţa în afirmaţii bine urzite din partea nerușinatului om de nimic, nu s-a putut scoate nici o dovadă de vinovăţie, realitatea însăşi arătîndu-i pe vestiţii bărbaţi străini complet de faptele încriminate. Cu toate acestea, calomniatorului i s-a acordat aceeaşi cinste de mai înainte, iar celor loviţi de exil şi de confiscarea averii li s-au dat multe înapoi, dar n-au putut fi reintegraţi în cinstea şi strălucirea de mai înainte.

12. După aceste fapte atît de regretabile, lipsa de ruşine şi abuzurile au continuat, fără să se gîndească înalta putere că unui împărat drept nu i se cuvine să se coboare de bunăvoie la delicte nici măcar în dauna duşmanilor şi că nimic nu este atît de urît ca faptul de a uni răutatea naturală cu asprimile puterii oficiale. **13.** Dar cînd a murit Heliodorus, nu se ştie dacă de boală sau de răzbunarea cuiva — n-aş vrea să spun că bine ar fi fost să n-aibă realitatea ocazia de a vorbi ea în acest sens — înmormîntarea lui a fost pregătită cu multă pompă, cu ciocli, fiind obligaţi să meargă în convoiul funerar mulţi oameni onorabili, între care şi cei doi fraţi foşti consuli. **14.** Acolo şi atunci a fost dată pe faţă întîi toată josnicia de care era capabil împăratul. Acesta, deşi rugat să nu ia parte la înmormîntare, stătea neclintit în hotărîrea sa, parcă-i erau urechile astupate cu ceară pentru a trece printre stîncile sirenelor[26]. **15.** Cedînd totuşi rugăminţilor stăruitoare, a cerut ca toţi cei din cortegiu să meargă pînă la locul de înmormîntare cu capetele şi cu picioarele goale, unii chiar cu mîinile împreunate. E groaznic de amintit cu cîtă lipsă de justiţie erau umiliţi atîţia oameni de frunte şi mai ales consulari, care se cunoşteau între ceilalţi din convoi după hainele împodobite cu purpură, după bastoane şi după alte semne ale demnităţii lor. **16.** Între aceştia se distin-

https://biblioteca-digitala.ro

gea prietenul nostru Hypatius, remarcabil prin frumusețea virtuților lui, bărbat cu hotărîri chibzuite și potolite, de o desăvîrșită onestitate morală. Acesta a înălțat gloria strămoșilor și a împodobit și pe urmași cu fapte admirabile săvîrșite în timpul celor două prefecturi.

17. S-au mai adăugat la celelalte isprăvi ale lui Valens și aceea că, pe cînd în alte împrejurări suporta greu să moară cineva înainte de a fi cît mai mult chinuit, pe un tribun, Numerius[27], care-l întrecea în răutate, dovedit și mărturisind el însuși că în aceleași zile a spintecat pîntecele unei femei gravide și i-a scos fătul înainte de termen, pentru a chema manii din infern și a-i întreba despre schimbarea domniei, cu o privire familiară împăratul, în murmurele de nemulțumire ale tuturor senatorilor, a poruncit ca acesta să plece nevătămat și să aibă mai departe neștirbite siguranța, averile de invidiat și situația militară.

18. O, strălucită cultură[28], dar ceresc iubit de cei fericiți, care ai putut transforma adesea chiar firile vicioase! Cîte ai fi îndreptat în acel întuneric al timpurilor, dacă prin tine i-ar fi fost cu putință lui Valens să știe că domnia nu este altceva, după cum o definesc înțelepții, decît grija pentru binele altora și că datoria unui adevărat conducător este să-și înfrîneze puterea, să reziste dorințelor, să-și stăpînească mînia, să știe, cum spunea dictatorul Caesar, că amintirea cruzimii este pentru bătrînețe un izvor de nefericire. De aceea, despre viața și sufletul omului, care este o parte a universului și completează numărul viețuitoarelor, este bine să stai mult pînă să dai o hotărîre și să nu te agiți cu bunăvoință necumpănită cînd ceea ce s-a făcut nu se mai poate desface. Citățm în această privință un exemplu destul de cunoscut din antichitate. **19.** La Dolabella[29], proconsul în Asia, a venit o femeie din Smyrna, care a mărturisit că și-a otrăvit soțul și fiul, fiindcă aflase că i-au ucis fiul dintr-o căsătorie anterioară. Consiliul de judecată la care a fost trimisă, în dubiu asupra gradului de vinovăție, întrucît crima era un act de pedepsire, după o ezitare de trei zile, a înaintat cauza la areopagiți,

https://biblioteca-digitala.ro

cei mai severi judecători ai Atenei, care se spune că erau chemaţi, prin respectul lor pentru dreptate, să curme şi neînţelegerile dintre zei. Aceştia, după ce au cercetat cazul, au poruncit ca femeia să se prezinte împreună cu reclamantul după o sută de ani, nevoind nici să achite de pedeapsă o asasină prin otrăvire, dar nici să pedepsească răzbunarea unei mame. Astfel, nu se socoteşte niciodată tîrziu ceea ce este cel din urmă din toate lucrurile.

20. Dar feluritele acte de nedreptate arătate mai înainte şi semnele de tortură imprimate pe corpurile persoanelor libere, existente încă în viaţă, n-au rămas nevăzute de ochiul neadormit al justiţiei, care, ca arbitru şi răsplătitor veşnic al faptelor, n-a întîrziat cu dreptatea sa. Ultimele blesteme ale celor ucişi au ajuns la urechile divinităţii eterne, indignată de atîtea plîngeri îndreptăţite şi flăcările Bellonei s-au aprins, ca să se confirme prezicerea oracolului, că nimic nu va rămîne nerăzbunat.

21. După ce a încetat ameninţarea parţilor, nenorocirile interne arătate mai înainte au început să bîntuie şi în Antiochia, căci şi aici ceata îngrozitoare a Furiilor a produs multe atrocităţi, care s-au aşezat, cum vom vedea, pe grumazul întregii Asii. **22.** Un oarecare Festus din Tridentum[30], cu părinţi şi strămoşi total necunoscuţi, iubit frăţeşte de Maximinus, ca prieten şi tovarăş de profesiune, prin hotărîrea soartei a trecut în Orient. Acolo, administrator al Syriei şi şef de cancelarie, a lăsat bune exemple de respect şi amabilitate. De aci, ajungînd să conducă Asia cu putere proconsulară, era purtat spre glorie, cum se spune, într-un zbor liniştit. **23.** Auzind că Maximinus este pieirea tuturor celor buni, îl critica pentru actele lui pe care le socotea oribile şi primejdioase. Dar cînd a aflat că omul a ajuns prefect fără merite, urcîndu-se pe cadavrele celor ucişi în mod nelegiuit, a început să nutrească gîndul de a activa şi de a spera şi el lucruri asemănătoare. Schimbîndu-se pe neaşteptate, ca un actor care-şi schimbă costumul, a deve-

https://biblioteca-digitala.ro

nit dornic de a face rău şi astfel mergea înainte cu ochii atenţi şi cu gîndul neclintit că va ajunge repede la prefectură, dacă se va păta şi el cu sînge de oameni nevinovaţi. **24.** Multe şi variate sînt actele lui de severitate, ca să le dăm un calificativ mai blînd; dintre ele socotesc suficient să le arăt pe cele mai cunoscute şi mai răspîndite, în întrecere cu cele ce se săvîrşeau la Roma. Căci mobilul acţiunilor lui, drepte sau nu, a fost pretutindeni acelaşi, chiar dacă dimensiunile lor n-au fost aceleaşi. **25.** A ucis pe filozoful Coeranius[31], un bărbat cu merite însemnate, găsindu-l vinovat că, într-o scrisoare către soţie, acesta adăugase în greceşte: „Ai grijă şi încoronează uşa!", expresie folosită proverbial, ca să înţeleagă că va trebui să se aştepte la ceva important. **26.** A ucis, de asemenea ca vinovată, pe o biată bătrînă care făcea descîntece pentru a lecui frigurile şi care, chemată cu ştirea lui, îi vindecase fiica. **27.** La o percheziţie făcută în hîrtiile unui membru al consiliului municipal a fost găsit horoscopul unui oarecare Valens. Cel percheziţionat, respingînd calomniile care i se adresau, la întrebarea de ce se ocupase de zodia principelui, a răspuns că Valens era fratele său care murise şi a promis că va face dovada cu acte în acest sens. Fără să se mai aştepte confirmarea adevărului, a fost supus la chinuri şi ucis.

28. Un tînăr a fost văzut în baie ducînd alternativ degetele de la marmura băii la piept şi rostind cele şapte vocale, cu nădejdea că astfel îi va trece de stomac; a fost torturat pentru aceasta şi apoi ucis cu sabia.

3 **1.** Acum răstorn ordinea şi şirul faptelor, pentru a mă întoarce cu povestirea la cele ce se petreceau în Gallia, unde era prefect Maximinus[32], care săvîrşea multe acte de cruzime. Acesta, extinzîndu-şi puterea, ajunsese un rău dătător de ton pentru împărat, care abuza grav de puterea primită de la soartă. Cine reflectează asupra celor spuse aici să se gîndească şi la celelalte, trecute sub tăcere şi să-mi acorde iertare că, din prudenţă, nu arăt toate crimele care au căpătat proporţii atît de mari din ticăloşia sfătuitorilor. **2.** Căci crescîndu-i

https://biblioteca-digitala.ro

răutatea dușmană dreptei rațiuni, Valentinianus, prin firea lui înclinată spre vărsare de sînge, după venirea lui Maximinus, nemaiputîndu-l sfătui nimeni să facă bine sau să nu facă rău, era purtat de propria-i atrocitate ca de forța valurilor și a furtunilor pînă-ntr-atît, încît cînd se supăra i se schimbau adesea și vocea și mersul și culoarea feței. Acest lucru îl mărturisesc indicii variate și sigure, din care va fi suficient să citez cîteva.

3. Un adult, din cei numiți pedagogieni, pus să țină un ciine spartan de lanț, pentru a pîndi o pradă de vînat, i-a dat drumul mai devreme decît trebuia, pentru că, încercînd să scape, ciinele a sărit asupra lui și l-a mușcat. Socotit vinovat că nu l-a ținut bine, a fost ucis cu lovituri de baston și înmormîntat chiar în aceeași zi. **4.** Șeful unui atelier de armament îi adusese o platoșă foarte frumos lucrată și aștepta pentru aceasta răsplată. A fost însă ucis, fiindcă greutatea platoșei era ceva mai mică decît fusese declarată. Pe un preot epirot de rit creștin . . ., prieten al fostului proconsul Octavianus . . .[33], deși autorului spuselor i s-a permis să se întoarcă mai tîrziu acasă. **5.** Grăjdarul Constantianus, care a îndrăznit să schimbe cîțiva cai militari, din cei la care fusese trimis pentru a-i încerca în Sardinia, tot la porunca împăratului a fost lovit cu pietre pînă ce și-a dat sufletul. Vizitiul de curse Athanasius, atunci bine văzut, a fost bănuit de o mică indiscreție și amenințat cu arderea pe rug, dacă va mai comite o asemenea abatere; a fost totuși ars de viu, fiindcă se zicea că ar fi făcut vrăjitorie, nefiindu-i acordată nici o clemență măcar pentru că desfăta spectatorii prin profesia lui. **6.** Africanus, bun avocat la Roma, după administrarea unei provincii a aspirat la conducerea alteia și cererea lui a fost prezentată de Theodosius, șeful cavaleriei. Împăratul a răspuns prin aceste cuvinte: „Du-te comite, și schimbă-i capul care a dorit să i se schimbe provincia". Cu acest fel de apreciere a pierit, ca mulți alții, omul distins prin talentul său oratoric, pentru că a dorit să fie avansat. **7.** Claudius[34] și Sallustius, din numărul iovianilor, ajunși tribuni, au fost reclamați, de un individ nedemn de încredere prin

https://biblioteca-digitala.ro

însăşi înfăţişarea lui, că ar fi vorbit în favoarea lui Procopius pe cînd acesta rîvnise să devină împărat. Şi deşi după cercetări foarte serioase nu s-a dovedit nimic împotriva lor, împăratul a recomandat şefilor de cavalerie care făcuseră ancheta, ca pe Claudius să-l trimită în exil, iar pe Sallustius să-l condamne la moarte, cu promisiunea ca pedeapsa acestuia din urmă să fie revocată în timp ce va fi chinuit. S-a dat dispoziţie în acest sens, dar nici Sallustius n-a scăpat de moarte, nici Claudius n-a fost rechemat din tristul şi îndelungatul exil decît după moartea aceluiaşi Valentinianus...[35] mult timp refuzat ... pe cînd aceia erau foarte des torturaţi. 8. Aşadar, anchetele au continuat cu intensitate şi mulţi au murit din cauza torturilor, fără să se găsească măcar o urmă de vină din cîte fuseseră indicate de delatori. Contrar obiceiului, în aceste procese, cei numiţi din oficiu ca protectori ai persoanelor anchetate... au fost ucişi cu ciomegele.

9. Mă-ngrozesc să scriu despre toate şi-n acelaşi timp mă tem să nu dau impresia că am insistat prea mult asupra viciilor unui împărat, în alte privinţe foarte acceptabil. Totuşi, ar fi nedrept să n-arăt că avea două ursoaice[36], numite una Mica Aurea şi cealaltă Innocentia, pe care le hrănea cu carne de om. Se ocupa de ele cu atîta grijă, că le aşezase cuştile lîngă dormitorul lui şi pusese paznici credincioşi să le întreţină mereu furia lor de fiare. În sfîrşit, pe Innocentia, după ce o văzuse cum sfîşie atîţia oameni şi se satură cu carnea lor, ca recompensă binemeritată a lăsat-o liberă să ia drumul pădurilor, dorindu-i să nască pui la fel ca ea. Acestea sînt dovezi extrem de elocvente despre caracterul şi despre actele lui de cruzime. Dar nici cel mai aspru critic nu-l poate acuza de lipsă de iscusinţă în conducerea statului, pe care l-a apărat mai mult printr-o bună organizare a armatei şi a pazei graniţelor decît prin lupta împotriva barbarilor. Avea excelente posturi de pază, datorită cărora orice mişcare a duşmanilor era zădărnicită de la început.

https://biblioteca-digitala.ro

4 **1.** Între grijile de tot felul care-l frămîntau, o atenție foarte importantă acorda planului său de a proceda la fel ca Iulianus față de Vadomarius[37], adică de a-l prinde viu, prin forță sau prin viclesug, pe regele Macrianus, care în timpul deselor schimbări petrecute la noi își întărise considerabil forțele și se ridica împotriva noastră. **2.** Luînd măsurile ce se impuneau, după ce a obținut informațiile necesare, prin transfugi, tocmai cînd cel înainte numit nu se aștepta să fie prins, cît mai pe ascuns cu putință pentru a asigura reușita acțiunii, a așternut un pod de vase peste Rin. **3.** Severus, comandantul infanteriei, trecînd înaintea celorlalți a ajuns la apele Mattiacae, dar a trebuit să se oprească, de teamă că neavînd forțe suficiente nu va putea rezista și va fi zdrobit de forțele inamice. **4.** Și fiindcă bănuia că niște traficanți de mărfuri și de sclavi, care văzuseră coloana romană, vor alerga repede și vor denunța ce au văzut, i-a ucis pe toți și le-a luat ce duceau cu ei. **5.** La sosirea celorlalte trupe conducătorii și-au recăpătat curajul și foarte repede armata s-a pregătit pentru popas, odihnindu-se noaptea fiecare cum a putut, fiindcă nici așternut nici cort n-a avut nimeni, în afară de principe, căruia i-a fost improvizat un cort din niște pături. Cînd a răsărit luceafărul de ziuă, au pornit mai departe, conduși de călăuze care cunoșteau drumurile, cu cavaleria înainte sub comanda lui Theodosius...[38] împiedicat de zgomotul produs de ai săi, pe care cu toate recomandările făcute nu i-a putut opri de la jafuri și incendii. Slujbașii regelui, treziți de pîrîitul focului și de strigăte, bănuind ce s-a întîmplat și-au urcat repede regele într-o căruță și au fugit cu el pe cărările sinuoase ale munților. **6.** Valentinianus nu din vina sa n-a putut avea succesul acțiunii plănuite și nici din a comandanților, ci din cauza nestăpînirii soldaților, care a pricinuit adesea grave pierderi statului roman. După ce a incendiat teritoriile inamice pe o distanță de cincizeci de mile[39], s-a întors necăjit la Treveri, **7.** unde mîrîind ca un leu care a alergat degeaba după un cerb sau după o căprioară, profitînd de faptul că dușmanii erau împrăștiați de tea-

https://biblioteca-digitala.ro

mă, a pus rege în locul lui Macrianus peste bucinobanți, un trib alaman de lîngă Mogontiacum, pe Fraomarius[40], pe care puțin după aceea, fiindcă o recentă incursiune îi devastase ținutul, l-a trimis în Britannia în fruntea unei unități alamanne cunoscută în acea vreme prin forțele și vitejia ei. De asemenea, le-a dat comandamente de frunte lui Bitheridus și lui Hortarius, din aceeași națiune. Dintre aceștia, Hortarius a fost denunțat printr-un raport al lui Florentius, guvernator militar al Germaniei, că poartă corespondență cu Macrianus și cu fruntașii barbari contra statului nostru. Pus la torturi s-a recunoscut vinovat și a fost pedepsit cu arderea pe rug.

5 **1.** De aici, între .....[41] cel mai apropiat, am găsit de cuviință să expun faptele printr-o narațiune continuă, ca nu cumva, inserînd și alte elemente între acțiuni petrecute în timpuri și locuri mult deosebite unele de altele, să împiedic cunoașterea clară a evenimentelor în interdependența lor.

2. După moartea lui Nubel[42], un regișor foarte puternic printre națiunile maurice, au rămas în urma lui mai mulți copii legitimi sau născuți de concubine. Dintre ei, Zammac, care era în favoarea comitelui Romanus, a fost ucis de fratele său Firmus, fapt care a dat naștere la discordii și războaie. Căci comitele, grăbindu-se cu deosebit zel să-i răzbune moartea, a săvîrșit multe acte de teroare pentru a ucide pe asasin. La palat, precum circulau stăruitor zvonurile, se depunea o acțiune febrilă pentru ca rapoartele lui Romanus conținînd acuzații multe și grave susținute de mulți împotriva lui Firmus să fie primite cu bunăvoință și citite de principe, iar cele trimise mereu de Firmus prin susținătorii săi pentru a-și pleda cauza să fie împiedicate cît mai mult timp de a ajunge la împărat. Remigius, pe atunci șeful cancelariei imperiale, rudă și prieten cu Romanus, motiva că, între atîtea ocupații foarte serioase și urgente ale împăratului, nu este timp să fie citite și asemenea lucruri mărunte și fără importanță și trimitea răspuns că trebuie să se aștepte pentru acestea un moment potrivit.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Cînd şi-a dat seama că este mereu amînat, pentru ca să nu se poată apăra, maurul, tremurînd de teamă ca nu cumva să i se respingă apărarea şi să fie condamnat la moarte ca răzvrătit şi primejdios, s-a declarat independent de jurisdicţia romană şi ajutoare...[43] pentru devastare...

4. De aceea, pentru ca nu cumva duşmanul neîmblînzit să-şi poată strînge armate puternice, a fost trimis cu un mic detaşament de la palat Theodosius, şeful cavaleriei, ale cărui virtuţi străluceau în acea vreme, fiind socotit cel mai bun pentru o astfel de acţiune, foarte asemănător lui Domitius Corbulo[44] şi lui Lusius din veacurile trecute, vestiţi prin numeroase acte de vitejie, cel dintîi sub Nero, cel de-al doilea sub Traian. **5.** Pornind de la Arelate sub bune auspicii, a călătorit pe mare cu flota pe care o conducea şi, înainte de a ajunge vreun zvon despre sosirea lui, a debarcat pe ţărmul Mauretaniei Sitifensis, în punctul numit de localnici Igilgilitanum[45]. Aici a întîlnit pe Romanus cu care a vorbit amabil, făcîndu-i totuşi multe reproşuri de care acesta se temea[46], şi l-a trimis să organizeze posturi de pază avansate în Mauretania Caesariensis. **6.** Dar cînd acesta a plecat, Theodosius a trimis pe Gildo[47], fratele lui Firmus, şi pe Maximus să prindă pe Vincentius care, ca adjutant al lui Romanus, era părtaş la neregulile şi furturile şefului său. **7.** După ce a primit armata, pe care întinsul mării n-o ajutase să ajungă la vreme, a plecat în grabă la Sitifis, dînd dispoziţii protectorilor să fie pus sub pază Romanus, împreună cu servitorii casei. Cît a stat în oraş se frămînta sufleteşte în toate chipurile, gîndindu-se prin ce mijloace ademenitoare să conducă prin ţinuturile bîntuite de călduri arzătoare armata obişnuită cu frigurile iernii, cum să prindă pe duşmanul care era iute la fugă şi priceput la stratageme, încrezător mai degrabă în incursiuni clandestine decît în lupta deschisă.

8. Aflînd cu îngrijorare, mai întîi din zvonuri şi apoi din informaţii sigure, de venirea renumitului comandant, Firmus printr-o solie a cerut iertare asupra celor trecute, arătînd în scris că nu de voie a ajuns la răzvrătire, pe

https://biblioteca-digitala.ro

care o recunoaşte criminală, ci din cauza nedreptăţii care s-a făcut cu el, cum promitea să dovedească. **9.** După ce a citit scrisoarea şi a promis pace dacă i se trimit ostatici, comandantul a plecat la Pancharia[48] să treacă în revistă legiunile care erau dislocate în Africa şi cărora le ordonase să se adune în acea staţiune. Prin cuvinte măreţe şi înţelepte a înălţat speranţa tuturor şi a revenit la Sitifis, unde a unit armata locală cu cea adusă de el, aşteptînd cu nerăbdare să pornească în expediţie cît mai repede. **10.** La celelalte multe şi strălucite motive de dragoste fără margini a tuturor faţă de el se adăuga acela că a interzis să fie întreţinută armata de către provinciali, dînd asigurări că holdele şi hambarele duşmanilor vor fi îndestulătoare pentru vitejia alor noştri.

11. Aceste dispoziţii au fost primite cu mare bucurie de către proprietari, iar el a plecat la Tubusuptum[49], oraş aşezat la poalele muntelui Ferratus, unde a respins a doua solie a lui Firmus, care nu trimisese ostaticii promişi anterior. Apoi a cercetat cu atenţie ţinutul, în măsura în care i-a îngăduit timpul, şi a pornit în marş forţat împotriva tyndensilor[50] şi a masinissensilor. Aceste triburi aveau armate uşoare, pe care le instruiseră şi le conduceau Mascizel şi Dius, fraţi ai lui Firmus. **12.** Cînd cele două tabere au ajuns faţă-n faţă, lupta a început prin aruncare de săgeţi şi bătălia a fost crîncenă. Se auzeau horcăiturile muribunzilor, ţipetele prizonierilor şi vaietele răniţilor. În toiul atacurilor multe ogoare au fost jefuite sau incendiate. **13.** Între aceste dezastre, cel mai de seamă a fost pe moşia Petrensis[51]. Casele au ars pînă la temelie, pe toată moşia, construite ca-ntr-un adevărat oraş de către stăpînul lor Zammac, fratele lui Firmus. Mîndru de această victorie, a ocupat fulgerător cetatea Lamfoctum[52], aşezată între triburile mai sus numite, unde a depozitat o mare cantitate de alimente, pentru ca, dacă înaintarea ar fi fost îngreunată de lipsa hranei, trupa să poată fi aprovizionată din depozitele apropiate. **14.** Pe cînd acestea se desfăşurau astfel, Mascizel, care aducea ajutoare pentru a întări forţele triburilor vecine, s-a ciocnit într-o luptă cu unităţile noastre

https://biblioteca-digitala.ro

şi o parte din ai lui au fost nimiciţi, iar el abia a scăpat de moarte, datorită vitezei calului.

15. Istovit şi clocotind în adîncul inimii lui din cauza acestor două înfrîngeri, Firmus, ca să nu piardă măcar ultima şansă de negocieri, a trimis nişte episcopi de rit creştin ca ostatici şi cu rugăciuni de pace. Aceştia, bine primiţi, au promis cele necesare pentru întreţinerea armatei, cum li s-a cerut, şi au adus înapoi răspuns satisfăcător. Maurul însuşi, căpătînd oarecare încredere, călare pe un cal, gata să fugă de va fi totuşi nevoie, a plecat cu daruri la conducătorul roman. Dar cînd a ajuns, impresionat de strălucirea decoraţiilor şi de înfăţişarea impunătoare a lui Theodosius, a sărit de pe cal şi, plecîndu-se pînă la pămînt, s-a scuzat pentru îndrăzneala sa, implorînd pace şi iertare. **16.** Primit cu îmbrăţişări, fiindcă aşa cerea interesul nostru politic, de acum plin de speranţă, a promis că ne va da suficiente provizii şi, lăsînd ca ostatici pe cîţiva din cei apropiaţi lui, a plecat să aducă, potrivit înţelegerii, pe ostaşii luaţi prizonieri în timpul luptelor. Şi cum i s-a cerut, după două zile, fără nici o întîrziere ne-a predat cetatea Icosium[53], ai cărei întemeietori au fost arătaţi mai înainte, steagurile militare, o coroană sacerdotală şi alte obiecte capturate de la noi.

17. De aici, după un drum lung, comandantul nostru a intrat în Tipasa, unde a răspuns pe un ton mîndru solilor mazici care se aliaseră cu Firmus şi care acum cereau cu umilinţă pace, spunîndu-le că va veni la ei cu armată ca la nişte perfizi. **18.** După ce i-a trimis la casele lor cutremuraţi de teama pericolului iminent, Theodosius a grăbit drumul spre Caesarea[54], cîndva oraş bogat şi renumit, despre a cărei origine am vorbit cînd am descris aşezarea geografică a Africii. Intrînd în acest oraş, cînd l-a văzut aproape în întregime devastat de incendii şi cu ruinele zidurilor înălţîndu-se albe, a dat dispoziţii ca legiunile întîia şi a doua să fie cantonate acolo temporar, pentru a curăţi oraşul de cenuşă şi de dărîmăturile rămase după incendiu, şi pentru a-l păzi, ca să nu fie din nou devastat de barbari.

https://biblioteca-digitala.ro

19. Cînd au aflat adevărul despre cele petrecute, conducătorii provinciilor şi tribunul Vincentius, ieşind din ascunzătorile în care se refugiaseră, au venit repede la general. Acesta i-a primit bine şi, fiindcă era încă la Caesarea, cercetînd cu atenţie care era situaţia în regiune, a aflat că Firmus numai de formă s-a supus, dar prin planuri ascunse, urmăreşte să ne atace armata pe neaşteptate, cît timp aceasta nu se teme de nimic duşmănos. **20.** Din această cauză a părăsit Caesarea şi s-a dus în municipiul Sugabarritanum, de pe o colină a muntelui Transcellensis[55]. Aici găsind călăreţii cohortei a patra de săgetători, care trecuseră la rebel, ca să se arate mulţumit cu o pedeapsă mai uşoară, i-a redus pe toţi la gradul de soldat şi le-a poruncit lor şi unei părţi din infanteria constantiană[56] să vină cu tribunii la Tigaviae. Unul dintre tribuni pusese pe capul lui Firmus ca diademă un colier al său. **21.** Pe cînd se petreceau acestea, s-au întors Gildo şi Maximus, aducînd cu ei pe Belles[57], un principe al mazicilor, şi pe Fericius, şeful acestui trib, care ajutaseră pe tulburătorul ordinei publice... să-i aducă în lanţuri. **22.** Făcîndu-se precum s-a hotărît, în zorii zilei, cînd s-a sculat, i-a găsit sub pază în mijlocul armatei. „Ce sînteţi de părere, devotaţi tovarăşi, că trebuie făcut cu aceşti nelegiuiţi?“ a întrebat Theodosius. Drept răspuns, toţi au cerut prin aclamaţii să fie pedepsiţi cu moartea cei ce făceau parte din rîndurile constantianilor. Pe constantiani, după vechiul obicei, i-a dat soldaţilor pentru a-i ucide. Săgetătorilor fruntaşi le-a tăiat mîinile, iar pe ceilalţi i-a pedepsit cu moartea, în întrecere cu acel comandant foarte aspru Curio[58], care cu acest gen de pedeapsă a nimicit ferocitatea dardană izbucnită de cîteva ori ca aceea a şarpelui din Lerna. **23.** Detractorii răuvoitori laudă acest fapt din vechime, dar apreciază pedeapsa dată de Theodosius ca abominabilă şi sălbatică, motivînd că dardanii au fost nişte ucigaşi şi şi-au meritat pedeapsa, pe cînd aceştia ar fi trebuit să fie trataţi mai blînd, fiindcă fuseseră sub steagurile noastre şi se găseau la prima abatere. Răspundem unor astfel de critici ceea ce poate ştiu şi ei, că această co-

https://biblioteca-digitala.ro

hortă a fost vinovată şi prin fapta şi prin exemplul ei. **24.** Theodosius a dat ordin să fie uciși de asemenea Belles şi Fericius, pe care, cum am arătat mai sus, îi adusese Gildo, precum şi tribunul săgetătorilor Curandius[59], acesta vinovat că n-a voit nici să lupte, nici să îndemne pe ai săi la luptă împotriva duşmanilor. A dat astfel de sancțiuni gîndindu-se la afirmația lui Cicero, că o măsură energică dar salutară e mai bună decît o blîndețe deşartă.

25. Plecînd de aci, s-a dus şi a dărîmat prin lovituri de berbece un conac cu numele Gaionas[60], înconjurat cu un zid puternic, loc de adăpost sigur al maurilor. După ce a ucis pe toți locuitorii din el, iar zidurile le-a făcut una cu pămîntul, a trecut prin munții Ancorarius la fortăreața Tigavitanum şi a atacat pe mazicii care erau strînşi acolo. Aceştia însă au răspuns prin săgeți, care cădeau ca grindina. **26.** Lupta a devenit crîncenă de ambele părți, pînă cînd mazicii, deşi neam războinic şi dîrz, nemaiputînd rezista armelor noastre, după pierderi grele au dat înapoi îngroziți. Căutînd să fugă, unii au fost măcelăriți, iar alții, care au scăpat, au obținut iertarea pe care momentul ne impunea să le-o acordăm. **27.** Pe Suggen, conducătorul lor...[61] urmase lui Romanus, l-a trimis să amplaseze garnizoane în Mauretania Sitifensis pentru a nu fi invadată provincia, iar el, încurajat şi mai mult de succesele anterioare, a atacat tribul musonilor, pe care conştiința jafurilor şi a crimelor îi împinsese alături de acțiunile lui Firmus, fiindcă sperau că în curînd vor dobîndi mari avantaje.

28. Ajungînd în apropiere de municipiul Adda[62], a aflat că multe neamuri, deosebite ca obiceiuri şi limbă, dar cu aceleaşi aspirații, se pregătesc să înceapă împotriva noastră un război de mari proporții, îndemnate şi conduse de o soră a lui Firmus, cu numele de Cyria, care, bogată şi cu ambiții de femeie, se hotărîse să-şi ajute fratele, promițînd mari recompense participanților la eforturile ei. **29.** Theodosius se temea să se încredințeze zeului Marte cu forțe inferioare inamicului, fiindcă n-avea decît trei mii cinci sute de oameni înarmați şi,

https://biblioteca-digitala.ro

luptînd cu puţini împotriva unei mulţimi imense, însemna să-i piardă pe toţi ai săi. De aceea, între ruşinea de a ceda şi ardoarea de a lupta, a dat înapoi puţin cîte puţin, pînă ce s-a retras din faţa puhoiului. **30.** Plini de curaj, barbarii urmărindu-l de aproape . . .[63] constrîns de necesitate să lupte, ar fi fost ucis şi el şi toţi ai lui, dar norocul a fost că barbarii, cînd au văzut de departe ajutoarele mazice înaintea cărora mergeau nişte romani, socotind că sînt atacaţi au intrat în derută şi au deschis astfel alor noştri calea pentru a ieşi din încercuire. **31.** De aici, cu armata teafără, Theodosius a venit la un palat cu numele Mazucanum[64], unde a pedepsit pe nişte dezertori, pe unii cu arderea pe rug, iar pe alţii scurtîndu-i după exemplul săgetătorilor, cărora li se tăiaseră mîinile şi în luna februarie[65] a ajuns la Tipasa. **32.** În această localitate a stat mai mult, chibzuind asupra planului de operaţii, ca acel temporizator[66] din antichitate, pentru a învinge cînd se va ivi ocazia, mai mult prin stratageme şi prudenţă decît prin lupte primejdioase, pe un duşman războinic şi neîntrecut în aruncarea săgeţilor. **33.** Trimitea totuşi necontenit mesageri destoinici la neamurile din împrejurimi: baiuri, cantauriani, avastomati, cafavi, bavari şi alţi vecini, pentru a-i atrage de partea lui, fie prin ameninţări fie prin promisiuni, făgăduindu-le uneori iertare pentru îndrăznelile de altă dată . . .[67] pentru a nimici, ca odinioară Pompeius, pe Mithridates, prin ocolişuri şi zăbavă pe duşmanul care îi respingea atacurile.

34. Din această cauză Firmus, ferindu-se de un dezastru iminent, deşi întărit cu mari oşti de pază, a părăsit mulţimile de mercenari pe care-i strînsese şi, fiindcă liniştea nopţii i-a dat putinţa de a se ascunde, a fugit în munţii Caprarieni[68], care prin povîrnişurile lor stîncoase erau de nepătruns. **35.** Din cauza dispariţiei lui clandestine, gloatele i s-au împrăştiat, rătăcind încoace şi-ncolo fără conducător. Ai noştri au putut să ocupe astfel tabăra inamică şi s-o jefuiască, ucigînd pe cei ce rezistau, sau luînd prizonieri pe cei ce se predau. După ce a devastat regiunile pe mari întinderi, prudentul conducător

https://biblioteca-digitala.ro

a pus oameni de încredere prefecţi peste neamurile pe unde trecea. **36.** Rebelul îngrozit de curajul neaşteptat cu care era urmărit şi-a pus nădejdea salvării tot în fugă şi, însoţit de servitori puţini, ca să nu fie împiedicat de vreun obstacol, a aruncat bagajele foarte preţioase pe care le ducea cu sine. Căci soţia, istovită de efort neîntrerupt . . .[69]

37. Theodosius, necruţînd nici un duşman, după ce a asigurat ostaşilor o hrană mai bună şi solde mai mari, a învins fără dificultate, într-o luptă uşoară, pe caprarieni şi pe abanni, vecinii lor, şi a plecat în grabă spre municipiul (Audia).

Informat prin ştiri sigure că barbarii au ocupat înălţimile sinuoase ale munţilor, care nu erau accesibili decît pentru localnicii cunoscători ai ţinutului, a bătut în retragere, dînd duşmanilor putinţa pentru un scurt timp să primească mari ajutoare de la etiopienii din vecinătate. **38.** Oştile lor au năvălit la luptă în rînduri strînse, cu strigăte ameninţătoare şi fără să se menajeze în vreun fel, făcîndu-l pe Theodosius să se retragă speriat de aspectul înfiorător al mulţimilor fără număr. Apoi, recăpătîndu-şi curajul, s-a întors şi, aducînd provizii din abundenţă, cu ostaşii care-şi mişcau scuturile în chip înspăimîntător, s-a opus înaintării inamice. **39.** Dar cu toate că manipulele, lovindu-şi scuturile de genunchi, ameninţau armiile barbare care în furia lor urlau sălbatic, Theodosius, general chibzuit şi prudent, avînd ostaşi puţini, i-a organizat în coloană pătrată şi a pornit cu ei repede spre cetatea cu numele Contensis[70], unde Firmus lăsase pe prizonierii noştri ca într-o fortificaţie ascunsă şi aşezată pe un loc înalt. Liberîndu-i pe toţi, cu severitatea-i obişnuită a pedepsit pe trădători şi pe cei vinovaţi.

40. Divinitatea dîndu-i mereu mare ajutor, din cercetări sigure el a aflat că Firmus cu fratele său Mazuca şi cu toţi ai lui s-a refugiat la isaflensi. S-a dus să-l ceară, dar fiind refuzat a declarat război acestui trib. **41.** După o luptă crîncenă, în care barbarii s-au arătat peste

https://biblioteca-digitala.ro

măsură de feroci, el şi-a organizat linia de luptă în formă de cerc. Şi isaflensii au căzut sub greutatea puterii noastre. Firmus, cu toată furia lui, de multe ori gata să se prăbuşească, a scăpat datorită calului său, obişnuit să fugă printre stînci şi prăpăstii. Mazuca, fratele lui, rănit mortal, a fost luat prizonier. **42.** Pe cînd urma să fie dus la Caesarea, unde erau întipărite amintirile înfiorătoarelor lui crime, şi-a grăbit singur moartea, deschizîndu-şi şi mai mult rana. Totuşi, capul despărţit de trup a fost dus în oraşul înainte numit, spre marea bucurie a celor ce-l priveau. **43.** După aceasta, a pedepsit pe isaflensi, cum cerea dreptatea, bătîndu-i şi provocîndu-le mari pierderi. Pe Evasius[71], municipal bogat, şi pe fratele acestuia, Florus, dovedindu-i că prin sfaturi pe ascuns au ajutat pe tulburătorul liniştii publice, i-a ars pe rug.

44. Înaintînd mai departe în interiorul regiunii, a atacat cu mare furie naţiunea iubalenă, fiindcă aflase că în sînul acesteia s-a născut Nubel, tatăl lui Firmus. Aci s-a oprit din cauza înălţimii munţilor şi a strîmtorilor întortocheate. Astfel, deşi drumul îi era deschis după atacul în care mulţi duşmani fuseseră ucişi, totuşi, temîndu-se de primejdiile luptei în munţi, s-a retras cu oastea fără pierderi la castelul Audia, unde i s-a predat neamul războinic al iesalensilor, care s-au angajat să-i pună la dispoziţie trupe auxiliare şi subzistenţe.

45. Marele conducător, bucuros de aceste fapte glorioase, urmărea cu efort neîntrerupt pe însuşi tulburătorul ordinei şi, poposind un timp lîngă fortificaţia cu numele Medianum[72], îşi făcea multe şi iscusite planuri, în speranţa că-l va prinde. **46.** Pe cînd cu gînduri neliniştite şi cu adîncă grijă îl absorbea complet această preocupare, aflînd că duşmanul s-a întors din nou la isaflensi, i-a atacat pe aceştia cu toată furia, fără să mai întîrzie ca înainte. Regele lor, numit Igmazen, respectat în acele ţinuturi şi renumit prin bogăţiile sale, i-a ieşit în întîmpinare cu curaj. „De unde eşti tu? — l-a întrebat — şi cu ce gînduri ai venit aici? Răspunde!". Theodosius, privindu-l pieziş şi cu minte întreagă, i-a replicat: „Sînt comitele lui Valentinianus, stăpînul lu-

https://biblioteca-digitala.ro

mii, trimis să nimicesc un tîlhar ucigaş şi, dacă nu mi-l predai imediat, cum a poruncit împăratul cel neînvins, vei pieri atît tu cît şi neamul pe care-l conduci". Auzind acest răspuns, Igmazen, după multe insulte pe care i le-a adresat generalului nostru, a plecat plin de mînie şi durere. **47.** Şi la începutul zilei următoare, din ambele părţi au pornit la atac liniile de ostaşi cu ochii scăpărînd de furie. Aproape douăzeci de mii de barbari se găseau în primele rînduri, iar în spate stăteau ascunse trupe de rezervă, care urmau să încercuiască pe neaşteptate liniile noastre, de îndată ce acestea vor înainta puţin. Li s-au adăugat şi numeroase întăriturî de iesalensi, care, cum am arătat, ne promiseseră ajutoare şi provizii. **48.** Împotriva tuturor acestora, romanii, deşi destul de puţini, dar cu suflete viteze şi mîndri de victoriile anterioare, şi-au întărit flancurile, au împreunat scuturile în formă de broască ţestoasă şi au rămas pe loc. Lupta a continuat fără întrerupere de la răsăritul soarelui pînă la sfîrşitul zilei. Către seară a apărut şi Firmus. Cu o manta de purpură fîlfiind în vînt, pe un cal voinic, îndemna cu voce puternică pe soldaţii noştri să i-l predea pe Theodosius, pe care-l numea criminal blestemat, născocitor de chinuri sălbatice, dacă vor să scape de suferinţele pe care le îndurau. **49.** Aceste îndemnuri neaşteptate pe unii i-au îndîrjit şi mai mult la luptă, pe alţii i-au ademenit să părăsească liniile. Cînd a sosit prima linişte a nopţii şi cele două tabere au fost acoperite de groaza întunericului, generalul s-a întors la castelul Audia. Aici, identificînd pe soldaţii pe care teama şi cuvintele lui Firmus îi întorseseră de la luptă, i-a împuţinat prin diferite feluri de pedepse; unora le-a tăiat mîna dreaptă, alţii au fost arşi de vii. **50.** Veghind toată noaptea frămîntat de griji, a împrăştiat sau a luat prizonieri pe cîţiva barbari, care, neputînd mai înainte, încercaseră după apusul lunii să-i atace tabăra. A plecat şi de aici cu paşi repezi şi atacînd pe iesalensi pe drumuri ocolite, pe unde nu se aşteptau, le-a provocat grele pierderi. S-a întors apoi prin Mauretania Caesariensis la Sitifis, unde după chinuri îngrozitoare i-a ucis pe

https://biblioteca-digitala.ro

Castor[73] şi pe Martinianus, participanţi la jafurile şi măcelurile lui Romanus.

51. După aceste operaţiuni a reînceput războiul cu isaflensii. Mulţi barbari fiind puşi pe fugă sau ucişi de la primul atac, regele lor Igmazen, care înainte era obişnuit să învingă, înspăimîntat de primejdia prezentă, socotind că nu mai poate spera să trăiască dacă refuză calea tratativelor şi încearcă să continue lupta, cît a putut de ferit şi pe ascuns, s-a desprins din linia de luptă şi umilit, s-a prezentat singur la Theodosius, rugîndu-l să permită a veni la el şi fruntaşul mazic Masilla[74]. **52.** Prin acesta şi în convorbiri separate, l-a îndemnat pe dîrzul general ca, pentru a ajunge la rezultatele pe care le doreşte, să forţeze mereu pe compatrioţii lui isaflensi şi să le schimbe în teamă dorinţa lor de a lupta, fiindcă ei îl susţin pe rebel, dar sînt cu puterile sleite de atîtea pierderi suferite. **53.** Theodosius a ascultat de îndemn şi a lovit prin repetate atacuri pe isaflensi, făcîndu-i să se împrăştie ca turmele. Firmus a fugit departe şi s-a ascuns în munţi, dar, pe cînd vroia să-şi schimbe ascunzişul, a fost arestat şi pus sub pază de Igmazen. **54.** Şi fiindcă aflase prin Masilla de înţelegerile intervenite, gîndindu-se că în această situaţie extremă un singur remediu îi mai rămîne, s-a hotărît să-şi întrerupă prin moarte voluntară dorinţa de a trăi. Într-adins a băut vin mult pînă s-a îmbătat şi în liniştea nopţii, pe cînd santinelele puse să-l păzească dormeau duse, el, cu gîndul la dezastrul care-l aştepta, a ieşit încet din dormitor. Proptindu-se cînd în picioare cînd în mîini, a găsit frînghia pe care şi-o pregătise în caz că va avea nevoie de ea ca să-şi curme viaţa, i-a făcut un laţ, a atîrnat-o de un cui din perete şi, punîndu-şi gîtul în laţ, şi-a dat sufletul repede, fără chinuri prelungite.

55. Igmazen a suportat cu durere această sinucidere, fiindcă i se răpea gloria de a-l duce pe rebel viu în tabăra romană. Cu permis de transport obţinut prin Masilla, a urcat cadavrul pe o cămilă şi l-a dus la corturile romane, lîngă castelul Subicara[75]. Aici l-a mutat pe un cal şi l-a înfăţişat lui Theodosius, **56.** care bucuros de

https://biblioteca-digitala.ro

acest fapt a convocat armata şi poporul şi, punîndu-le tuturor întrebarea dacă recunosc al cui e cadavrul, a înţeles, din răspunsurile date fără şovăire, că este al lui Firmus. A mai zăbovit puţin aici şi s-a întors ca într-un adevărat triumf la Sitifis, unde a fost primit cu ovaţii de toate rangurile şi vîrstele.

6 **1.** În timp ce generalul înainte numit înghiţea nisipurile Mauretaniei şi ale Africii, s-a produs pe neaşteptate mişcarea cvazilor[76]. Acum puţin temută, produce mirare cît era înainte de puternică şi de vitează această naţiune, precum atestă fapte ca: incursiuni după jaf, asediul Aquileii împreună cu marcomanii, distrugerea oraşului Opitergium şi multe alte acte de cruzime săvîrşite prin expediţii repezi, ca acelea cărora greu le-a rezistat pe povîrnişurile Alpilor Iulieni înţeleptul principe Marcus, despre care am vorbit mai înainte. Dar barbarii aveau acum un motiv just de nemulţumire. **2.** Căci Valentinianus, arzînd încă de la începutul principatului de dorinţa onorabilă, dar împinsă la exces, de a fortifica graniţele, a dat dispoziţii să se construiască întărituri de apărare dincolo de fluviul Istru, pe înseşi teritoriile cvazilor, ca şi cum acestea ar fi fost sub jurisdicţia romană. Localnicii, prin solii şi prin proteste dezaprobau acţiunile romane care le încălcau suveranitatea şi le primejduiau securitatea. **3.** Dar Maximinus, nestăpînit în orice nelegiuire, neputînd să-şi domolească trufia firească, dilatată şi mai mult prin ajungerea sa în postul de prefect, îl acuza pe Equitius, comandantul armatelor din Illyricum în acel timp, că e un delăsător şi un încăpăţînat, pentru că lucrările poruncite nu erau încă terminate. Adăuga, ca şi cum aceasta era în interesul statului, că dacă i s-ar încredinţa tînărului său fiu, Marcellianus, puterea de guvernator militar al Valeriei, fortificaţiile s-ar înălţa fără nici o zăbavă. S-a îndeplinit repede şi una şi alta. **4.** Acesta, ridicat în rang, de cum a venit s-a şi dus la locul cu pricina. Cu o aroganţă nelalocul ei, ca demn fiu al lui Maximinus, fără să le spună măcar o vorbă împăciuitoare celor pe care cu

https://biblioteca-digitala.ro

îndrăzneală insolită îi făcea niște dezmoșteniți din propriile lor ținuturi, a terminat lucrarea începută cu puțin înainte și întreruptă din cauza reclamațiilor. **5.** În sfîrșit, pe regele Gabinius, care venise personal cu rugămintea de a nu se face această construcție, ca și cum i-ar fi dat dreptate, simulînd omenie, l-a invitat pe el și pe alții la un banchet. Dar la sfîrșitul mesei, violînd sfinția datoriilor de ospitalitate, l-a ucis pe cînd acesta pleca fără grijă. **6.** Știrea despre atrocitatea săvîrșită s-a răspîndit acolo în toate părțile și a îndurerat inimile cvazilor și ale neamurilor din împrejurimi. Înfuriați de moartea regelui, toți s-au coalizat și, trimițînd cete devastatoare peste Danubius cînd nimeni nu se aștepta la o asemenea primejdie, au năvălit asupra țăranilor ocupați cu secerișul. După ce au ucis pe cei mai mulți, pe cei rămași i-au trecut la ei, împreună cu o mulțime de vite de tot felul. **7.** Atunci cu siguranță că s-ar fi petrecut o nelegiuire ireparabilă, care putea fi considerată între loviturile rușinoase suferite de poporul roman, căci puțin a lipsit de n-a fost luată prizonieră fiica lui Constantius, cînd servea masa într-o vilă publică, numită Prista[77], pe cînd era dusă să se căsătorească cu Gratianus, dacă nu l-ar fi ajutat puterea divină pe Mesalla, guvernatorul provinciei, prezent acolo, s-o ia în trăsură și s-o aducă la Sirmium, parcurgînd cu ea în goana cailor distanța de douăzeci și șase de mile.

8. Grație acestei întîmplări fericite, fecioara de rang princiar a fost salvată de primejdia unei sclavii îngrozitoare, evitîndu-se astfel mari necazuri de ordin public, care în mod sigur s-ar fi produs dacă ea ar fi fost prinsă și nu i s-ar fi putut obține răscumpărarea. Cvazii și sarmații, neamuri pricepute la jafuri și tîlhării, pustiau ținuturi întinse și luau pradă bărbați, femei și turme de vite, bucuroși că măcelăreau fără cruțare pe locuitori, pe care-i atacau prin surprindere, transformîndu-le casele în cenușă. **9.** Teama de asemenea nenorociri s-a răspîndit prin toate regiunile vecine. Probus, care era atunci la Sirmium ca prefect al pretoriului, nedeprins cu grozăviile războiului, abia ridicîndu-și ochii înspăimîntat de

https://biblioteca-digitala.ro

viziunea lugubră a violențelor, a stat mult pe gînduri neștiind ce să facă. După ce se hotărîse ca în noaptea următoare s-o ia la fugă cu cai pregătiți pentru aceasta, i-a răsărit în minte o idee mai chibzuită și a rămas pe loc, **10.** mai ales fiindcă aflase că toți cei ce erau în oraș îl vor urma imediat pentru a-și găsi locuri de adăpost. Dacă s-ar fi întîmplat acest lucru, orașul rămas fără apărare ar fi căzut ușor în mîinile dușmanilor. **11.** După ce i-a mai trecut frica, s-a ocupat cu curaj de lucrările necesare și urgente. Astfel, a desfundat șanțurile pe unde se produseseră surpături, iar zidurile lăsate în ruină, datorită păcii îndelungate, le-a reparat și le-a înălțat ca pe niște turnuri. Mînat de dorința de a construi, a terminat repede lucrările, pentru că a folosit în acest scop fondurile strînse pentru construcția unui teatru. Acestor măsuri lăudabile le-a adăugat încă una salutară și anume a chemat dintr-o cazarmă apropiată o cohortă de săgetători, pentru a interveni la nevoie.

12. În fața unor asemenea obstacole, barbarii au renunțat la asediul cetății. Neavînd suficientă experiență pentru o astfel de luptă și fiind încărcați cu prăzi, au pornit în urmărirea lui Equitius. **13.** Cînd au aflat de la captivi că el a fugit într-un ținut îndepărtat al Valeriei, s-au îndreptat repede în acea parte, furioși și hotărîți să-l măcelărească, socotind că la ordinele lui a fost ucis, nevinovat, regele lor. Și pe cînd înaintau cu repeziciune și dușmănie, au fost trimise împotriva lor două legiuni, Pannonica și Moesiaca, unități de șoc, puternice, care, dacă ar fi fost unite, fără îndoială că ar fi obținut victoria. Dar se grăbeau să atace în mod separat, fiindcă se iviseră între ele neînțelegeri, fiecare din cele două legiuni dorind să aibă onoarea și demnitatea întîietății de comandă.

14. Cu bune mijloace de informare, sarmații au aflat de aceste neînțelegeri și, fără să mai aștepte vreun ordin superior de luptă, au năvălit asupra legiunii Moesiaca pricinuindu-i grele pierderi, căci soldații acesteia, luați prin surprindere, au pus prea tîrziu mîna pe arme. Încurajați și mai mult de succes, au atacat legiunea Pan-

https://biblioteca-digitala.ro

nonica, pe care au despicat-o în două, şi ar fi nimicit-o, dacă o parte din ostaşi nu şi-ar fi găsit repede scăparea de moarte prin fugă.

15. În timpul acestor pierderi aduse de o soartă vitregă, Theodosius cel Tînăr[78], comandantul militar al Moesiei, pe atunci abia ieşit din adolescenţă, dar puţin mai tîrziu principe foarte respectat, a înfrînt în cîteva lupte nimicitoare pe sarmaţii liberi, care erau numiţi astfel pentru a-i deosebi de sclavii lor rebeli şi care pătrunseseră pe teritoriile noastre, măcelărindu-i în aşa măsură, cu toată rezistenţa lor eroică, încît a îngrăşat păsările şi fiarele cu cadavrele celor ucişi. **16.** Cu moralul scăzut, cei rămaşi, de teamă că acelaşi general cu uşurinţă, precum s-a văzut, le va aşterne la pămînt sau pune pe fugă unităţile înainte de a apuca să treacă graniţa, pădurile pe care le aveau de străbătut fiind foarte primejdioase, căci puteau cădea uşor în capcane, după multe încercări zadarnice de a ieşi din încurcătură, fără să mai aibă vreo încredere în luptă, au cerut iertare şi uitarea trecutului. Li s-a acordat un armistiţiu şi, de frică, n-au făcut după aceea nici un gest duşmănos legăturilor de pace, mai ales că pentru a întări paza în Illyricum veniseră forţe puternice de soldaţi galli.

17. Pe cînd se petreceau aceste tulburări şi altele la fel, iar în Cetatea Eternă era prefect Claudius, rîul Tibru, care trece prin mijlocul oraşului şi după ce primeşte apa canalelor sau a afluenţilor se varsă în Marea Tyrrheniană, din cauza unor ploi abundente s-a revărsat şi a acoperit aproape tot oraşul. Nu se mai vedeau deasupra apelor decît colinele muntoase şi grupurile de case în unele locuri mai înalte. Teama era mare şi, ca populaţia să nu sufere de foame, s-au luat măsurile ce se impuneau, organizîndu-se şi transportul de alimente cu ajutorul luntrilor şi bărcilor, deoarece adîncimea apei nu permitea altfel circulaţia. Iar cînd s-a liniştit vremea şi fluviul care trecuse peste maluri a reintrat în matca sa, teama a dispăut şi totul a recăpătat aspectul de mai înainte. **19.** Însuşi prefectul a procedat cu calm şi nu s-a produs nici o mişcare de stradă, chiar dacă multe

https://biblioteca-digitala.ro

plîngeri erau îndreptăţite. Înlăturînd urmele calamităţii, a restaurat mai ales monumentele vechi, între care marele portic legat cu Băile lui Agrippa[79] şi numit al lui Bonus Eventus, pentru că în apropiere se vede templul acestei divinităţi.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXX-A

1. Papa, regele armenilor, chemat de Valens şi formal tratat cu condescendenţă, dăr în realitate pus sub pază la Tarsus, fuge cu 300 de compatrioţi pe cai şi, înşelînd paza de la bariera oraşului, ajunge călare în patrie, dar nu mult timp după aceea este ucis de generalul Traianus în timpul unui ospăţ. 2. Solii lui Valens Augustus şi ai lui Sapor, regele Persiei, pretind fiecare pentru domnitorul său Armenia şi Hiberia. 3. Valentinianus Augustus, după ce devastează cîteva districte ale Alamanniei, duce tratative cu Macrianus, regele alamannilor, şi face pace cu el. 4. Modestus, prefectul pretoriului, ţine pe Valens departe de judecarea proceselor. Despre barou, despre jurisconsulţi şi despre diferitele feluri de avocaţi. 5. Valentinianus pleacă în Illyricum pentru a porni cu război împotriva sarmaţilor şi a cvazilor, jefuitori ai Pannoniei, şi, după ce trece Danubiul, devastează districtele cvazilor, le incendiază satele şi-i măcelăreşte fără să ţină seama de vîrstă. 6. În timp ce răspunde înfuriat solilor cvazi, care încearcă să scuze pe compatrioţii lor, din cauza mîniei face o congestie cerebrală şi moare. 7. Despre tatăl său şi despre faptele săvîrşite de principe. 8. Cruzimea lui, lăcomia, invidia şi frica. 9. Virtuţile lui. 10. Valentinianus, tînărul fiu al împăratului cu acelaşi nume, primeşte titlul de Augustus în tabără la Brigetio.

1 **1.** În timpul tulburărilor produse de uciderea nelegiuită a regelui cvazilor prin perfidia unui general[1], în Orient s-a petrecut o altă crimă oribilă şi anume asasinarea în condiţii asemănătoare a lui Papa, regele armenilor. Iată, din cîte am aflat, cauza primordială a acestui fapt odios. **2.** Nişte oameni pricepuţi în a face rău, trăind adesea din nenorocirile altora, îngrămădeau împotriva tînărului rege acuzaţii peste acuzaţii către Va-

https://biblioteca-digitala.ro

lens. Între ei era generalul Terentius, care umbla cu un aer resemnat şi totdeauna melancolic, dar care cît a trăit a fost mare meşter în urzirea intrigilor şi disensiunilor. **3.** Acesta, întovărăşit de cîţiva barbari speriaţi de propriile lor mişelii, pregătea prin repetate denunţuri adresate la palat moartea lui Cylaces şi a lui Arrabannes, adăugînd şi despre tînăr că a început să fie trufaş şi că se poartă urît cu supuşii. **4.** Chemat în Tarsul Ciliciei, ca şi cum ar trebui să ia parte la unele măsuri cerute de împrejurări, Papa, deşi i se vorbea cu condescendenţă, ca unui rege, se găsea în realitate sub pază fără să ştie. Nu era primit la reşedinţa împăratului şi nici nu putea afla cauza chemării sale urgente, căci toţi tăceau. Pînă la urmă a fost informat de cineva, pe ascuns, că Terentius, prin scrisori, îndeamnă conducerea romană să trimită de îndată un alt rege în Armenia, ca nu cumva, din ură faţă de Papa şi de teamă că el se va întoarce, naţiunea prietenă nouă să treacă de partea perşilor, care sînt gata s-o ocupe prin forţă, intimidare sau adulaţie.

5. Înţelegînd că a fost minţit şi dîndu-şi seama că-l ameninţă o mare primejdie, n-a găsit altă cale de salvare decît să plece repede. A împărtăşit celor în care avea încredere planul său şi cu cei trei sute de călăreţi care-l urmaseră din patrie, pe cai foarte iuţi, cum se întîmplă în situaţii critice şi, disperate, condus mai mult de îndrăzneală decît de raţiune, către seară a plecat în grabă cu tovarăşii de drum, organizaţi în formă de triunghi. **6.** Guvernatorul provinciei, înştiinţat în grabă de paza porţii de la barieră, a venit să-l roage să nu plece, dar neputîndu-l opri a fost nevoit să se retragă, fiindu-i frică de moarte. **7.** A fost trimisă îndată pe urmele lui o legiune, dar cînd aceasta era gata să-l ajungă din urmă, el s-a întors cu cei mai buni arcaşi lansînd împotriva urmăritorilor o rafală de săgeţi. Deşi intenţionat n-a lovit pe nimeni, totuşi, soldaţii legiunii îngroziţi au luat-o la fugă cu tribun cu tot, reintrînd în cetate mai repede decît ieşiseră.

https://biblioteca-digitala.ro

8. Eliberat de orice teamă, după un drum neîntrerupt de două zile şi două nopţi, a ajuns la fluviul Eufrat, cu însoţitorii istoviţi complet de oboseală. Nu aveau corăbii, mulţi nu ştiau să înoate pentru a trece fluviul, iar el era mai neliniştit decît toţi în faţa acestui obstacol. Făcîndu-şi diferite planuri, ar fi rămas toţi pe mal dacă nu şi-ar fi găsit un mijloc sigur de scăpare, sub imperiul necesităţii. **9.** Au procurat paturi de prin vile şi au pus sub fiecare cîte două burdufuri, căci din acestea se găseau destule aici, fiind ţinut viticol. După ce s-au aşezat pe ele, fruntaşii şi regişorul însuşi trăgînd după ei caii, cu această născocire şi ferindu-se de bulboanele fluviului, după mai multe primejdii de înec, au ajuns la ţărmul opus. **10.** Toţi ceilalţi au trecut călări pe cai, în luptă cu valurile care îi acopereau adesea, uzi şi sleiţi de efort. S-au odihnit puţin pe malul răsăritean şi şi-au continuat drumul mai repede decît în zilele anterioare.

11. Principele, neplăcut impresionat de fuga regelui, despre care era convins că va rupe legăturile cu romanii, a trimis pe comitele Danielus şi pe Barzimeres[2], tribunul scutarilor, cu o mie de săgetători uşor înarmaţi, să-l cheme înapoi. **12.** Aceştia ştiau locurile, pe cînd fugarul, străin şi necunoscînd drumurile, făcea cotituri şi ocoluri. Pe văi şi drumuri mai scurte i-au trecut înainte şi, împărţind oştile între ei, i-au închis cele două căi de acces apropiate la o distanţă de trei mile una de alta[3], pentru ca, ori pe care din ele va trece, să fie prins pe neaşteptate. **13.** Dar planul s-a spulberat datorită unei întîmplări. Anume, un călător care venea din direcţia opusă, cînd a văzut ambele drumuri pline de oaste înarmată, luînd-o pe o potecă intermediară prin desişul pădurii, pentru a evita armata, a nimerit în mijlocul armenilor, care tocmai se odihneau. Condus la rege, într-o convorbire numai cu acesta, a dat informaţii despre cele văzute şi a fost reţinut fără să i se facă vreun rău. **14.** Apoi, prefăcîndu-se că n-are nici o teamă, Papa a trimis pe ascuns un călăreţ pe drumul din dreapta pentru a pregăti, chipurile, cazarea şi masa. Iar după un scurt interval a ordonat să plece un altul pe drumul din stîn-

https://biblioteca-digitala.ro

ga, pentru a face acelaşi lucru, fără să-i spună că s-a mai dus cineva în acelaşi scop. **15.** După ce a luat aceste măsuri folositoare, regele însuşi cu ai săi a pornit pe cărarea pe care venise călătorul, acesta servind acum de călăuză şi, pe poteca strîmtă, călări pe cai s-au strecurat fugind repede cu toţii, lăsînd în urmă soldaţii noştri care, după ce au prins pe cei doi trimişi pentru a induce în eroare pe observatori, stăteau gata să le cadă regele pradă în braţe, cum s-ar zice. Îl aşteptau ei, dar el a ajuns teafăr în regatul său şi, primit cu mare bucurie de popor, a rămas totuşi mai departe în credinţă faţă de noi, suportînd în tăcere toate nedreptăţile suferite.

16. Danielus şi Barzimeres, care se întorseseră păcăliţi, fiindcă au fost întîmpinaţi cu insulte pentru incapacitatea pe care au dovedit-o, ca nişte şerpi veninoşi care nu-şi satisfăcuseră prima poftă, şi-au asmuţit limbile aducătoare de moarte, pentru a face rău, deîndată ce vor putea, celui ce le scăpase aşa de uşor, deşi avea forţe cu mult mai mici. **17.** Pentru a-şi acoperi ruşinea eşecului lor şi a înşelăciunii pe care au suportat-o din partea celui mai priceput decît ei, împuiau urechile împăratului, foarte receptive la zvonuri, cu false acuzaţii, că Papa cunoaşte farmecele vrăjitoarei Circe[4], cu ajutorul căreia se travesteşte în diferite chipuri, schimbînd şi slăbind şi corpurile altora. Acoperit de un nor prin arte de acest fel, ziceau ei, a trecut cu ai săi sub formă de corăbii şi, dacă va mai rămîne în viaţă, va produce mari nenorociri.

18. De aici, ura sporită şi de neîmpăcat a principelui şi urzeala zilnică de înşelăciuni, ca să-i fie răpită cu forţa viaţa regelui armean, pe faţă sau pe ascuns. Misiunea de a-l suprima i-a fost dată printr-o scrisoare secretă lui Traianus[5], care comanda pe atunci forţele noastre militare din Armenia. **19.** Acesta, căutînd să-l atragă pe regele armean în cursă, îi vorbea ademenitor, îi arăta scrisori binevoitoare de la Valens, ba chiar se ducea frecvent la masă la el, de formă cu mult respect, dar în gînd cu plan criminal, pînă ce l-a invitat la un banchet. Regele,

https://biblioteca-digitala.ro

fără să se teamă de ceva potrivnic, a venit şi s-a aşezat la masă, în locul de onoare care i-a fost oferit. **20.** Şi pe cînd i se serveau mîncăruri şi sala răsuna de cîntecele muzicii, iar vinul începea să încingă mințile, stăpînul mesei a ieşit afară, ca pentru o nevoie naturală urgentă. Dar iată că imediat apare un barbar sălbatic, din aceia care se numesc scurrae[6], cu sabia în mînă şi cu privirea furioasă, pentru a-l răpune pe tînăr, împotriva căruia de altfel se luaseră măsuri ca să nu poată ieşi. **21.** Regişorul văzîndu-l a sărit imediat înapoia scaunului şi a ridicat pumnalul să-şi apere viața cu orice preț. Dar a căzut victimă ucis mişeleşte, cu pieptul găurit de nenumărate lovituri. **22.** În acest chip a fost înşelată buna credință chiar în timpul mesei, sub ochii divinității protectoare a ospitalității, care este respectată chiar şi la Pontus Euxinus. Sîngele străinului a stropit şervetele şi fața de masă lucrată din pînză scumpă, gîlgiind pentru a sătura pe comesenii care s-au împrăştiat îngroziți. Dacă cei plecați din viață mai au vreo simțire, apoi desigur că acel Fabricius Luscinus a gemut de durere în fața acestei cutezanțe criminale, el care cu atîta demnitate a respins serviciul lui Democharès, sau, precum scriu unii, al lui Nicias, sfetnic regal, care a promis într-o convorbire conspirativă că va ucide cu otravă pe regele Pyrrhus. Deşi acest rege pustia pe atunci cu războaie crîncene Italia, Fabricius i-a scris să se ferească de slujbaşii cei mai apropiați. Atît de respectată era, în spiritul de dreptate al celor vechi, bucuria mesei chiar față de un dușman. **23.** Unii căutau să scuze această crimă ruşinoasă, înfăptuită de curînd, dînd ca exemplu cazul lui Sertorius. Dar asemenea linguşitori ai împăratului poate nu ştiau că, precum afirmă Demosthenes[7], veşnică podoabă a Greciei, niciodată nu se spală cu asemănarea şi nepedepsirea altei crime ceea ce se dovedeşte a fi fost săvîrşit împotriva dreptății.

2 **1.** Aceste fapte petrecute în Armenia au devenit repede cunoscute. Sapor, după dezastrul de odinioară al oştirii sale, cînd a aflat de asasinarea lui Papa, pe care

https://biblioteca-digitala.ro

încercase să şi-l facă aliat cu orice preţ, grav întristat şi iuţeala armatei noastre sporindu-i panica, de teama unor eventuale situaţii şi mai grave **2.** a trimis pe Arraces[8] sol la principe cu propunerea de a desfiinţa ca stat Armenia, cauză permanentă a conflictelor. Iar dacă nu-i convine aceasta, cere altceva, anume să se reîntregească Hiberia, să fie ridicate de acolo garnizoanele părţii romane şi să domnească singur Aspacures, pe care-l pusese el în fruntea acelui neam. **3.** La aceste propuneri, Valens şi-a spus părerea, arătînd că el nu se poate depărta cu nimic de hotărîrile luate de comun acord şi că pe acestea le apără cu toată grija. Contra acestui răspuns demn a fost transmisă o scrisoare a regelui cu obiecţii deşarte şi arogante. Afirma că nu pot fi tăiate din rădăcină neînţelegerile dacă nu intervin martorii tratatului de pace încheiat cu Iovianus, deşi ştia că dintre aceştia unii au încetat din viaţă.

4. Acum grijile conducerii erau şi mai mari. Împăratul, căruia îi era mai uşor să aleagă decît să găsească personal răspunsuri la probleme grele, socotind că acesta este un act de conducere, a poruncit lui Victor, comandantul cavaleriei, şi lui Urbicius[9], guvernator militar al Mesopotamiei, să meargă în grabă la perşi şi să le ducă răspunsul său definitiv că regele, deşi se laudă a fi drept şi mulţumit cu ce-i aparţine, pofteşte în mod nedrept Armenia, ai cărei locuitori, conform tratatului, au fost lăsaţi să trăiască după dorinţa lor şi că, dacă la începutul anului următor nu vor fi lăsaţi soldaţii trimişi în ajutor lui Sauromaces să treacă fără nici o piedică, aşa cum s-a hotărît, el va fi nevoit să ia de unul singur măsurile pe care le crede de cuviinţă. **5.** Această solie corectă şi liberă de orice vină s-a abătut totuşi de la îndatoririle ei prin aceea că, fără vreun mandat, a primit nişte mici regiuni din Armenia, care i se oferiseră. După întoarcerea delegaţiei a venit Surenas, al doilea în putere după rege, să ofere şi el împăratului aceleaşi părţi pe care solii noştri le şi luaseră prin abuz. **6.** A fost primit cu măreţie şi strălucire, dar plecînd înapoi cu prea puţin din ceea ce ceruse, s-au început mari pregătiri de

https://biblioteca-digitala.ro

război. Împăratul avea intenţia de a pătrunde în Persia la sfîrşitul iernii cu trei armate şi de aceea negocia cu sciţii să capete cît mai repede ajutoare de la ei.

7. Obţinînd puţin faţă cu speranţele pe care şi le făurise, Sapor era peste măsură de nemulţumit, mai ales fiindcă aflase că împăratul nostru se pregăteşte de expediţie. De acum, trecînd peste orice risc, a dat lui Surenas misiunea de a cuceri, dacă întîmpină opoziţie, teritoriile ocupate de comitele Victor şi de Urbicius, iar soldaţii trimişi lui Sauromaces pentru pază să fie atacaţi fără cruţare. **8.** Perşii au întreprins repede aceste acţiuni precum fuseseră hotărîte, fără să-ĭ poată cineva opri sau respinge, pentru că alt pericol se abătuse asupra intereselor romane: în Tracia năvăliseră goţii, ale căror distrugeri le vom arăta în amănunţime cînd vom ajunge la ele. **9.** În timp ce se petreceau aceste evenimente în părţile răsăritene, puterea dreptăţii, uneori tîrzie, dar sigură cercetătoare a faptelor, bune sau rele, iată cum a răzbunat dezastrele din Africa şi pe manii încă rătăcitori ai Tripolisului. **10.** Remigius, despre care am spus că a fost alături de comitele Romanus în devastarea provinciilor[10], după ce Leo a început să funcţioneze în locul lui ca şef al cancelariei imperiale, retrăgîndu-se din viaţa publică, se ocupa de moşia sa la ţară, în ţinutul natal, aproape de Mogontiacum. **11.** Maximinus, care obişnuia să lovească în oricine, ca o molimă blestemată, îi făcea rău în diferite moduri celui ce ducea acum o viaţă liniştită şi fără grijă. Ca să descopere tot ce era ascuns, l-a răpit şi supus anchetei prin torturi sîngeroase pe Caesarius, înainte servitor al lui Remigius, iar după aceea notar al principelui, să spună ce a făcut fostul său stăpîn, sau ce ştie despre el din vremea cînd ajuta acţiunile abominabile ale lui Romanus. **12.** Cînd a aflat de anchetă, Remigius, care se găsea retras la ţară, precum am spus, mustrîndu-l conştiinţa pentru relele săvîrşite, sau teama calomniilor învingîndu-i raţiunea, şi-a pus laţul de gît şi a terminat cu viaţa.

https://biblioteca-digitala.ro

3 **1.** În anul următor[11], pe cînd erau consuli Gratianus și Equitius, Valentinianus, după ce devastase[12] unele ținuturi ale Alamanniei, construia o fortificație numită de localnici Robur, în apropiere de Basilia, cînd a fost informat printr-un raport al lui Probus despre dezastrele din Illyricum. **2.** După ce a examinat cu atenție cele arătate în raport, cum i se cuvine unui conducător nepripit, cuprins de tot felul de gînduri neliniștitoare, a trimis pe notarul Paternianus să cerceteze situația la fața locului. Și primind de la el vești care confirmau cele raportate de Probus, s-a hotărît să se ducă în grabă să nimicească de la prima ciocnire cu armele, precum gîndea el, pe barbarii care îndrăzniseră să treacă frontierele. **3.** Dar fiindcă era sfîrșit de toamnă și-n cale stăteau piedici mari și grele, toți fruntașii de la palat l-au sfătuit să amîne expediția pînă-n primăvară. În primul rînd, ziceau ei, drumurile sînt impracticabile iarna și nu se poate face aprovizionarea nici cu hrană nici cu celelalte lucruri necesare războiului și, în al doilea rînd, Gallia este amenințată de regii vecini, între aceștia cel mai de temut fiind Macrianus, despre care se știa că a rămas nemulțumit și că va ataca chiar orașe fortificate. **4.** Amintindu-i acestea și alte lucruri utile, l-au determinat să ia o hotărîre mai bună. A chemat îndată, cu cuvinte frumoase, precum dicta interesul comun, aproape de Mogontiacum, pe regele înainte numit, care înclina și el, pe cît se părea, să încheie un tratat cu noi. Și regele a venit uimitor de trufaș și de arogant, ca și cum el ar fi fost arbitrul suprem al păcii. În ziua hotărîtă pentru tratative, era prezent în picioare pe malul Rinului, privind mîndru, în sunetul puternic produs de scuturile soldaților săi. **5.** De partea cealaltă Augustus, înconjurat de o mulțime de soldați, toți în bărci, s-a apropiat de țărm, impresionant prin strălucirea semnelor de pe steaguri. După ce s-au potolit gesturile nemăsurate și zgomotele barbarilor, au început negocierile, care s-au încheiat printr-un tratat de amiciție consfințit prin jurămîntul de respect din ambele părți. **6.** În felul acesta, regele meșter în a face tulburări a plecat pașnic, ca aliat

https://biblioteca-digitala.ro

al nostru, şi după aceea pînă la sfîrşitul vieţii, prin fapte frumoase, a dat dovadă de suflet constant în prietenie. **7.** A murit mai tîrziu în Francia, pe care a invadat-o dornic de devastări pustiitoare, într-o cursă întinsă de războinicul rege Mallobaudes. După încheierea solemnă a tratatului, Valentinianus a plecat la reşedinţa de iarnă de la Treveri.

4. **1.** Acestea se petreceau în Gallia şi în partea de nord. Dar în părţile răsăritene, deşi era linişte completă la frontiere, în interior primejdia creştea, datorită prietenilor şi apropiaţilor lui Valens, pentru care folosul trecea înaintea cinstei. Aceştia se străduiau în fel şi chip ca omul aspru din fire şi doritor de a lua parte la procese să fie îndepărtat de gîndul de a judeca, din teamă ca nu cumva să se întoarcă timpurile lui Iulianus, cînd nevinovăţia îşi găsea apărători, şi să fie înfrîntă puterea celor ce treceau cu mult peste ceea ce este permis. **2.** Din cauza aceasta şi din altele asemănătoare, mulţi, uniţi între ei, exercitau o influenţă dăunătoare asupra lui. Mai ales Modestus, prefectul pretoriului, sub înrîurirea eunucilor de la palat, înşela cu dibăcie pe cel al cărui spirit nu fusese şlefuit prin nici o lectură din autorii vechi, spunîndu-i că mărunţişurile pricinilor private sînt mai prejos de demnitatea imperială. Determinat să creadă că a ancheta şi a judeca un proces înseamnă a umili maiestatea puterii supreme, s-a ţinut departe de aceste activităţi şi a lăsat deschise porţile jafului, care era zilnic întreţinut de necinstea judecătorilor şi a avocaţilor. Aceştia toţi, cu aceleaşi sentimente, vînzînd conducătorilor armatei sau celor puternici la palat interesele celor slabi, şi-au cîştigat averi şi onoruri strălucite.

3. Platon defineşte just această profesiune a oratorilor din for ca imagine a unei părţi din politică, umbră adică a unei părticele din ştiinţa de a guverna, sau ca a patra parte a linguşirii. Iar Epicurus numind-o κακοτεχνία o socoteşte printre îndeletnicirile urîte. Tisias, de asemenea, spune că elocinţa baroului este arta de a îndemna, de acord cu el fiind şi Gorgias Leontinul. **4.** Astfel definită

https://biblioteca-digitala.ro

avocatura de către cei vechi, viclenia unor orientali a făcut-o odioasă oamenilor buni; de aceea, s-a ajuns ca o pledoarie să nu depăşească un anumit timp. Aşadar, după ce voi spune cîteva cuvinte despre degradarea la care a ajuns elocinţa avocaţilor, voi reveni la firul povestirii.

5. Tribunalele de odinioară erau în floare prin eleganţa pledoariilor, pe atunci cînd oratori cu vorbire măiastră, formaţi printr-o cultură temeinică, străluceau prin talentul, sinceritatea, ornamentele şi amploarea vorbirii lor. Astfel au fost Demosthenes, ale cărui discursuri, precum amintesc documentele atice, veneau să le asculte oameni din toată Grecia; Callistratus, a cărui cunoscută pledoarie în procesul pentru teritoriul Oropos, localitate în Euboea, a venit s-o asculte Demosthenes, părăsind pentru ea cursul lui Platon de la Academie, Hyperides, Aeschines, Andocides, Dinarchus şi acel Antiphon din Rhamnus, primul dintre toţi pe care-l arată antichitatea că a cerut bani pentru pledoariile sale. **6.** La fel, la romani au fost oratori ca Rutilius[13], Galba şi Scaurus, respectaţi prin viaţa, caracterul şi cinstea lor, iar în epocile următoare mulţi onoraţi cu cenzura, consulatul, triumful, cum au fost Crassus, Antonius, Scaevola, Philippus şi numeroşi alţii care, după ce au condus în mod strălucit armate, după victorii şi trofee, au înflorit şi în profesiuni civile, primind laurii victoriei în luptele din for şi bucurîndu-se de cele mai înalte onoruri ale gloriei. **7.** După aceştia, cel mai strălucit dintre toţi a fost Cicero, care în valurile cuvîntărilor lui admirabile a stins de atîtea ori flăcările care pîrjoleau pe atîţia oprimaţi ai judecăţilor. „Poate că nu este o vină faptul de a nu apăra pe cineva, dar e sigur o crimă faptul de a-l apăra prost", afirma el.

8. Dar acum se văd prin toate părţile Orientului soiuri de oameni foarte hrăpăreţi şi necinstiţi, care se vîntură prin toate forurile şi se strecoară în casele bogate, ca nişte cîini[14] spartani sau cretani care se ţin după miros pe urmele vînatului, pentru a ajunge chiar în cuiburile proceselor.

https://biblioteca-digitala.ro

9. Între aceştia, este mai întîi ceata celor care, semănînd diferite neînţelegeri într-o mie de procese, tocesc pragurile văduvelor şi ale orfanilor şi, dacă au simţit uşoare neînţelegeri între prieteni sau rude apropiate sau îndepărtate, fac ca aceste neînţelegeri să se transforme în duşmănii aprige. Cu trecerea anilor viciile acestora nu slăbesc ca la alţii, ci se întăresc şi mai mult. Nesăturaţi în mijlocul jafurilor, folosesc talentul ca pe o armă pentru a cuceri prin cuvîntări viclene bunăvoinţa judecătorilor, ale căror nume s-au născut din justiţie. **10.** Prin perseverenţa lor, libertatea este transformată în temeritate, statornicia în îndrăzneală oarbă, elocinţa în vorbire deşartă. Este o nelegiuire, cum afirmă Tullius, ca imparţialitatea sacră a judecătorului să cadă victimă curselor acestei arte. Căci, spunea el, „Cînd ar trebui ca în republică nimic să nu fie atît de necorupt ca votul, ca judecata, nu înţeleg pentru ce acela care a corupt justiţia cu bani e demn de pedeapsă, iar cel care o corupe prin elocinţă este lăudat. Mie mi se pare că face mai rău cel ce corupe cu vorba pe judecător, decît cel care-l corupe cu bani. Căci nimeni nu poate corupe cu bani pe cel cinstit, dar cu vorba poate“[15].

11. Al doilea soi este al profesioniştilor în ştiinţa dreptului, pe care au nimicit-o prin fărîmiţarea în legi discordante. Aceştia, tăcînd ca şi cum ar avea lacăt la gură, se complac într-o muţenie nesfîrşită, asemenea umbrei lor proprii. Ca şi cum ar prezice viitorul după ziua de naştere sau ar interpreta oracolele Sibyllei, cu o înfăţişare gravă şi cu privire potrivită în acest sens, vînd totul pe bani, chiar căscatul, dacă ar putea. **12.** Şi ca să pară că ştiu dreptul în profunzime, citează din Trebatius[16], din Cascellius, din Alfenus şi din legile de mult uitate ale auruncilor şi ale sicanienilor, dispărute de multe secole, odată cu mama lui Evandru. Iar dacă vine cineva să le spună că şi-a ucis mama, se arată în stare să găsească zeci de texte pentru a-l achita, cînd l-au simţit cu buzunarul plin, bineînţeles.

13. A treia clasă este a celor care, ca să strălucească în această profesiune turbulentă, ascuţindu-şi limba vîn-

https://biblioteca-digitala.ro

dută pentru a alunga adevărul, cu mutre de negustori speculanți care strigă la tarabă pentru a-și vinde marfa, își deschid adesea drum încotro vor. Aceștia, în timp ce judecătorii preocupați de atîtea probleme au atenția în altă parte, complică chestiunile legîndu-le cu noduri încurcate, își dau osteneala să răpească în procese liniștea tuturor și provoacă anchete îndelungate care, cînd se desfășoară corect sînt altare ale echității, dar cînd o apucă pe calea nedreptății devin gropi întunecoase pentru curse înșelătoare din care nu iese cel căzut decît după mulți ani, supt pînă în măduvă.

14. A patra și ultima este teapa celor nerușinați, obraznici și inculți, care, ieșiți prea devreme din școli, bat străzile și răspîntiile, comentînd mimiambi[17] care n-au nimic de-a face cu fondul proceselor. Îi găsești zilnic în casele celor bogați, pîndind să se înfrupte din bunătățile meselor de prînz sau de seară. **15.** De îndată ce au căpătat gustul cîștigurilor dubioase și al banilor însușiți indiferent cum, îndeamnă pe orice nevinovat să se vîre într-un proces. Dacă au fost admiși să apere o cauză, ceea ce rar se întîmplă, se interesează de numele inculpatului și de motivul acuzației abia în timpul dezbaterii procesului, în fața judecătorului, lansîndu-se în astfel de tirade indigeste, care curg ca o apă murdară, încît ai crede că asculți urletul lui Thersites[18]. **16.** Iar în lipsă de probe, pentru a-și întări afirmațiile, se dedau la o libertate nepermisă de a ocărî și, din cauza insultelor dese împotriva persoanelor onorabile uneori sînt condamnați ei înșiși. Unii sînt atît de inculți, încît parcă n-au pus niciodată mîna pe o carte. **17.** Și dacă într-un cerc de oameni instruiți se pomenește numele unui autor vechi, ei cred că e un nume de pește sau de altceva care se mănîncă. Dacă vreun străin caută pe avocatul Marcianus pe care nu-l cunoaște decît după nume, toți spun pe dată că ei sînt. Marcianus[19]. **18.** N-au nimic sfînt și, ca și cum ar fi fost vînduți sau robiți lăcomiei, nu cunosc altceva decît obrăznicia de a cere fără limită. Iar dacă l-au prins pe vreunul în laț, îl țin cu o mie de legături. Uneori amînă consultația prefăcîndu-se bolnavi. Și

https://biblioteca-digitala.ro

ca să încadreze speţa procesului într-un text de lege foarte cunoscut, îi deschid şapte căi de dezbatere, toate cu plată, găsind motive să amîne procesul la nesfîrşit. **19.** Şi după ce împricinaţilor, cu punga golită, le-au trecut zile, luni şi ani, abia atunci li se introduce la judecată procesul, învechit de-a binelea. Intră atunci în sala de şedinţe figurile de prima mărime ale justiţiei, judecători şi avocaţi, cu stagiarii lor. Ajunşi la bară pentru a hotărî soarta altora, pentru a se osteni să scape un nevinovat de pedeapsa cu moartea sau de altă pedeapsă gravă, stau mai întîi într-o lungă aşteptare şi dintr-o parte şi din cealaltă, cu frunţile încreţite şi braţele gata de gesturi teatrale, încît numai cîntăreţul din fluier al lui Gracchus[20] aşezat în spate lipseşte. În sfîrşit, după această înţelegere premeditată, cel care e mai sigur de sine începe printr-o introducere suavă, promiţînd podoabe oratorice rivale cuvîntărilor pentru apărarea lui Cluentius sau a lui Ctesiphon[21]. Şi cînd toţi doresc ca el să sfîrşească, ajunge la o astfel de concluzie, încît apărătorii trebuie să facă trei ani cercetări pentru a se documenta complet, motiv deci pentru o nouă amînare. Ca şi cum ar fi luptat cu vechiul Antaeus ca s-o obţină, cer stăruitor plata marii lor osteneli.

20. Astfel stînd lucrurile, au totuşi avocaţii şi multe dezavantaje, grele pentru cel ce vrea să învingă cinstit. Căci aceşti profesionişti sedentari se ceartă în chip duşmănos pentru cîştiguri, folosind cuvinte urîte şi ajungînd la ofense, mai ales atunci cînd nu pot să îngrădească cu argumente puternice slăbiciunea cauzelor încredinţate lor. **21.** Şi-n unele cazuri au de suportat judecători care, învăţînd glumele lui Philistion[22] şi ale lui Aesopus în loc să se formeze în disciplina acelui Aristides cel Drept sau a lui Cato, fiindcă şi-au cumpărat cu bani grei puterile publice ca nişte creditori răi caută să-şi recupereze banii cu orice preţ şi să se îmbogăţească pe seama altora. **22.** Pînă la urmă, profesiunea de avocat pe lîngă alte metehne o mai are şi pe aceea că este aproape în firea tuturor împricinaţilor să creadă că, atunci cînd un proces a căzut dintr-o mie de motive, de toate acestea apă-

https://biblioteca-digitala.ro

rătorul e vinovat, că nu le-a putut înlătura. Astfel, rezultatul dezbaterilor se pune numai pe seama acestuia şi nu pe seama cauzei înseşi, dacă e justă sau nu, sau uneori chiar pe seama nedreptăţii comise de judecători. Dar să revenim la povestirea evenimentelor, de unde le-am lăsat.

5 **1.** La începutul primăverii[23], Valentinianus plecînd din Treveri îşi continua marşul forţat pe drumuri care-i erau cunoscute. Cînd a ajuns la frontiera ţinuturilor pe care voia să le atace, i-au ieşit în cale solii sarmaţilor. Aşternîndu-se la picioarele lui, aceştia îl rugau cu cuvinte de pace să vină la ei cu gînduri binevoitoare şi să fie liniştit, că nu va găsi printre conaţionalii lor pe nici unul care să fi participat la fapta criminală care se produsese, sau să aibă măcar vreo cunoştinţă despre ea. **2.** La rugăminţile lor repetate, după ce s-a mai gîndit, a răspuns că va cerceta locurile în care s-a petrecut revolta şi că va lua măsuri pe baza unor dovezi absolut sigure. De acolo a mers la Carnuntum[24], oraş în Illyricum, astăzi părăsit şi în paragină, dar foarte potrivit ca bază de plecare, cînd s-ar fi ivit ocazia sau cînd s-ar fi găsit de cuviinţă, pentru a reprima mişcările barbare.

3. Şi deşi tuturor le era frică de el şi se aşteptau ca, aspru şi vehement cum era, să ia măsuri de pedepsire a celor care din rea credinţă sau răzvrătire au lăsat Pannonia fără apărare, totuşi, cînd a ajuns acolo s-a potolit în aşa măsură, încît n-a făcut nici o anchetă în legătură cu uciderea regelui Gabinius[25] şi nici n-a cercetat prin îngăduinţa sau neglijenţa cui au fost pricinuite răni atît de adînci statului. Aceasta desigur, din cauză că era sever în îndreptarea soldaţilor de rînd, dar faţă de greşelile celor mari se mulţumea să spună cuvinte ceva mai aspre. **4.** Îl urmărea cu ură acerbă numai pe Probus[26], pe care de cînd îl văzuse nu încetase să-l duşmănească, din cauze cunoscute şi întemeiate. Acesta dobîndise de curînd postul de prefect al pretoriului şi, pentru că era pentru prima dată în acea funcţie, dorea să-l deţină cît mai mult timp, prin mijloace care, o, de ar fi fost toate

https://biblioteca-digitala.ro

demne de strălucirea neamului său! Dar n-au fost aşa, căci a înţeles să acorde mai mult preţ adulaţiei decît cinstei. **5.** Văzînd că principele este lacom de bani şi-i vrea orideunde şi pe orice cale, indiferent dacă e dreaptă sau nedreaptă, în loc să caute a-i corecta această rătăcire, îl seconda în toate abuzurile şi abaterile. **6.** De aici, grave necazuri produse populaţiei, titluri noi de impunere, secătuiri de avuţii mari sau mici, dintr-o îndelungată deprindere găsind mijloace şi motive de a face rău, unele mai puternice decît altele. În cele din urmă, impozitele şi dajdiile din ce în ce mai mari au devenit insuportabile. De frica lor mulţi oameni, dintre cei mai de seamă, au fost nevoiţi să-şi mute domiciliul în altă ţară, iar alţii, urmăriţi de presiunile fiscului, fiindcă nu puteau da tot ce li se cerea, erau mereu clienţi ai închisorilor. Dintre aceştia, unii renunţînd la viaţă şi la lumina zilei şi-au găsit în moarte scăparea de suferinţe. **7.** Nemulţumirile erau generale. Pretutindeni se spunea că o astfel de guvernare este diabolică şi inumană. Dar Valentinianus, ca şi cum îi erau urechile astupate cu ceară, n-auzea aceste plîngeri. Lacom de cîştig, indiferent de unde, chiar din lucrurile cele mai mărunte, se gîndea numai la ceea ce primea. Totuşi, poate ar fi ocrotit Pannonia[27], dacă ar fi aflat de aceste pierderi dureroase mai dinainte; dar le-a aflat tîrziu şi iată cum. **8.** După exemplul celorlalte provincii, epiroţii, împinşi de prefect să trimită solie pentru a aduce daruri împăratului, au determinat, contra voinţei lui, pe filozoful Iphicles, un om respectat prin tăria lui de caracter, să îndeplinească el această sarcină. **9.** Prezentîndu-se la împărat, care l-a întrebat de ce a venit, a răspuns în greceşte şi, ca filozof, dator să spună adevărul, la întrebarea principelui dacă cei ce l-au trimis au sentimente bune faţă de prefect, răspunsul a fost: „Sînt nemulţumiţi şi din constrîngere au făcut acest dar". **10.** Lovit de aceste cuvinte ca de o săgeată, împăratul, fiară şireată, vorbind cu el tot în greceşte, l-a întrebat ce mai fac cei pe care-i cunoştea; de exemplu, pe unde mai este acela pe care-l ştia ca pe cel mai distins prin onoarea şi numele lui, sau

https://biblioteca-digitala.ro

acela care era un om bogat, sau cel care era primul din tagma lui. Dar cînd i s-a răspuns că unul s-a spînzurat, altul a trecut marea, altul s-a sinucis, altul a murit în chinuri, s-a înfuriat peste măsură, focul mîniei fiindu-i alimentat de Leo, pe atunci şeful cancelariei imperiale care, vai nenorocire! voia prefectura, ca să cadă de pe o stîncă mai înaltă. Dacă ar fi dobîndit-o, în comparaţie cu ceea ce ar fi îndrăznit să facă acesta, administraţia lui Probus ar fi fost ridicată în slăvi.

11. În timpul celor trei luni de vară cît a stat la Carnuntum, împăratul s-a ocupat fără întrerupere de pregătirea armatei cu cele necesare, pentru ca, dacă-l va ajuta norocul, la momentul oportun să năvălească asupra cvazilor, care fuseseră autorii atrocităţilor din ţinut. În acest oraş, Faustinus, notar militar, fiul sorei lui Viventius, prefectul pretoriului, a fost torturat şi ucis de călău, sub acuzaţia că a ucis un măgar pentru a îndeplini un ritual magic, cum afirmau cei care-l reclamaseră, sau, cum a declarat el însuşi, pentru a pregăti un leac contra căderii părului. **12.** A mai fost reclamat şi pentru că, o dată, cînd un oarecare Nigrinus i-a cerut în glumă să-l facă notar, el a răspuns rîzînd: „Fă-mă împărat, dacă vrei să obţii ce ceri". Această glumă a fost interpretată răuvoitor şi Faustinus, Nigrinus[28] şi mulţi alţii au fost ucişi.

13. Trimiţînd înainte pe Merobaudes cu unitatea de infanterie pe care o comanda şi cu comitele Sebastianus ca adjunct să jefuiască şi să incendieze districtele barbare, Valentinianus şi-a mutat în grabă tabăra la Aquincum. Aici, ca măsură de prevedere, a construit rapid un pod de vase, dar a trecut prin altă parte împotriva cvazilor. Aceştia, observîndu-l de pe colinele munţilor, unde se retrăseseră cei mai mulţi, în îndoială şi nesiguranţă asupra celor ce aveau să se întîmple, au rămas încremeniţi cînd au văzut în ţinuturile lor, contrar oricărei aşteptări, steagurile cu insigne imperiale. **14.** Înaintînd repede, pe o distanţă socotită de el necesară, a măcelărit populaţia de toate vîrstele pe care a întîlnit-o, a dat foc locuinţelor şi s-a întors la Aquincum,

https://biblioteca-digitala.ro

aducîndu-i teferi pe toţi cei cu care plecase. Fiindcă venea toamna şi era nevoie de tabere de iarnă bune, în aceste ţinuturi deprinse cu frigul şi îngheţul, n-a găsit o localitate mai potrivită în acest scop în afară de Savaria, care însă în acel timp era lovită şi slăbită de neîntrerupte flageluri. **15.** De aceea, cu tot interesul care îi dicta să rămînă acolo, a trebuit s-o părăsească şi, după ce a cutreierat malurile fluviului, s-a oprit la Brigetio, o localitate care avea în jur castre şi castele întărite cu paza necesară. În timpul îndelungat pe care l-a avut de stat aici să se odihnească, multe semne prevestitoare îi anunţau sfîrşitul vieţii. **16.** Căci cu cîteva zile înainte s-au văzut nişte stele cu coadă — comete — a căror origine am explicat-o în altă parte[29] şi care arătau prăbuşiri din poziţii foarte înalte. Mai înainte, la Sirmium, în timpul unei furtuni neaşteptate, a căzut un trăsnet care a incendiat parţial palatul imperial, senatul şi forul. Iar la Savaria, pe cînd stătea în această localitate, o bufniţă, care se aşezase pe acoperişul băii imperiale şi cînta lugubru, n-a putut fi doborîtă, deşi mulţi, pe întrecute, au atacat-o cu pietre şi săgeţi. **17.** La fel, pe cînd părăsea acest oraş pentru a pleca în expediţie, a vrut să iasă pe poarta pe care intrase, ca să se izbîndească prevestirea, în sensul că se va întoarce repede în Gallia. Dar fiindcă la ieşirea din oraş era nişte moloz îngrămădit şi a trebuit să fie înlăturat, în timpul acestei acţiuni s-a prăbuşit o poartă mare de fier care a barat trecerea şi n-a putut fi ridicată de acolo, cu toate că o mulţime de oameni s-au luptat cu ea s-o urnească din loc. Astfel că, pentru a nu-şi pierde ziua zadarnic, a trebuit să iasă pe o altă poartă. **18.** Iar în noaptea care a precedat ziua morţii lui, a visat că soţia, pe care o lăsase în urmă, şedea lîngă el îndoliată şi cu părul despletit. În explicarea acestui vis se dădea a crede că norocul îl va părăsi în haine de doliu. **19.** A doua zi de dimineaţă, întristat şi cu faţa crispată, urcîndu-se greu pe cal, care ridica în sus picioarele dinainte, cu ferocitatea-i înnăscută, care era îngrozitoare, a poruncit să i se taie soldatului-grăjdar mîna dreaptă, care-l ridicase ca de obicei să se urce pe cal.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi bietul tînăr ar fi pierit poate în chinuri fără nici o vină, dacă Cerialis[30], tribunul grajdului, n-ar fi amînat, cu primejdia capului său, executarea pedepsei.

6 **1.** În ziua aceea au venit solii cvazilor, care cereau rugători pace, cu iertarea trecutului, şi, ca s-o poată obţine fără greutate, promiteau recruţi şi alte daruri folositoare intereselor romane. **2.** S-a socotit că e bine să fie primiţi şi să li se acorde armistiţiul pe care-l cereau, fiindcă lipsa de alimente şi anotimpul neprielnic nu ne îngăduiau lupte prelungite, astfel că sub conducerea lui Equitius au fost introduşi în sala de audienţe a palatului. Cu capetele plecate, umiliţi şi plini de teamă, la invitaţia de a spune pentru ce au venit, după ce au jurat că vor spune adevărul, au început să debiteze aceleaşi afirmaţii obişnuite, că nici un act ostil nu s-a produs împotriva noastră cu aprobarea poporului sau a conducerii, ci au trecut rîul pe teritoriul nostru numai cîţiva tîlhari care au săvîrşit acte nedemne. Apoi, ca şi cum ar fi fost o scuză suficientă cele spuse pînă aici, au adăugat că fortificaţia începută de noi e un act injust şi inoportun, care a umplut de indignare inimile tuturor. **3.** La aceste cuvinte ale lor, împăratul, apucat de o mînie puternică, li s-a adresat pe un ton ridicat şi plin de reproşuri, acuzîndu-i că toată naţiunea lor e ingrată şi nu ţine minte binefacerile primite de la romani. Apoi mînia a părut că se potoleşte şi a continuat să vorbească rar şi încet, cînd, deodată, ca şi cum ar fi fost trăsnit din cer, i s-a oprit glasul şi respiraţia, faţa i-a devenit roşie ca focul, l-a podidit sîngele pe gură şi l-au trecut sudorile morţii. A fost ridicat imediat de servitorii palatului şi dus într-una din camerele de dormit mai retrase, ca să nu fie expus privirii tuturor. **4.** Aşezat pe pat, respirînd greu, dar fără să-şi fi pierdut cunoştinţa, căci recunoştea pe cei pe care cameriştii îi chemaseră în grabă, ca să nu se ivească vreo bănuială că a fost asasinat. Era necesar să i se ia sînge, pentru a preîntîmpina o congestie cerebrală. Dar n-a putut fi găsit imediat nici un medic, pentru că-i împrăştiase pe

https://biblioteca-digitala.ro

toţi la diferite unităţi pentru a îngriji soldaţii împotriva unei molime care apăruse. **5.** Pînă la urmă a fost adus un medic, care i-a împuns în mai multe locuri o venă, dar nu i-a putut scoate nici măcar o picătură de sînge, din cauza aprinderii interne sau, cum socoteau unii, pentru că frigul morţii îi întărise şi astupase căile de circulaţie pe care noi le numim haemorrhoidae[31]. **6.** În starea extremă în care se găsea şi-a dat seama că i-a sosit ceasul din urmă. A încercat să spună sau să poruncească ceva, dar respiraţii adînci îi ridicau şi coborau coşul pieptului, dinţii îi scîrţîiau, iar braţele i se mişcau ca-ntr-o luptă de cest[32]. Învins definitiv, faţa i-a devenit lividă, pe corp i-au apărut pete şi, după o lungă agonie, a încetat din viaţă în vîrstă de cincizeci şi cinci de ani, după o domnie de doisprezece ani fără o sută de zile.

7 **1.** Acum este momentul să mă opresc, cum am făcut de atîtea ori în împrejurări identice, pentru a povesti faptele acestui principe, de la naşterea tatălui său pînă în ultima clipă a vieţii lui, în scurte episoade, fără să trec cu vederea ceva din cele mai de seamă însuşiri ale sale, bune sau rele, aşa cum s-au manifestat în timpul puterii pe care a deţinut-o, fiindcă, de obicei, firea adevărată a oamenilor se dă pe faţă în funcţiile pe care ei le îndeplinesc.

2. Gratianus cel Bătrîn s-a născut la Cibalae, oraş în Pannonia, din neam de jos, şi din copilărie a fost poreclit Funierul, pentru că destul de tînăr, ducînd odată la tîrg o funie ca s-o vîndă, cinci soldaţi au încercat să i-o ia, dar n-au reuşit să i-o smulgă din mînă. Semăna în această privinţă cu Milon crotoniatul[33], care ţinea strîns în mîna dreaptă sau stîngă un măr şi nici o putere omenească nu reuşea să i-l scoată. **3.** Datorită forţei fizice şi cunoscut multor soldaţi prin priceperea lui în luptă, după demnitatea de protector şi de tribun, a fost comandant cu titlul de comite al armatelor din Africa. Înlocuit din cauza unor nereguli băneşti, tîrziu după aceea a condus cu acelaşi titlu armata din Britannia. În sfîrşit, dezlegat de jurămîntul militar s-a întors acasă şi, pe

https://biblioteca-digitala.ro

cînd trăia la ţară, i-a fost confiscată averea de către Constantius, sub motiv că în timpul luptelor civile ar fi găzduit pe Magnentius, care, urmărindu-şi scopurile, a trecut pe la el.

4. Recomandat din tinereţe prin meritele tatălui său şi distins şi prin propriile sale însuşiri, după ce a îmbrăcat haina majestăţii imperiale la Nicaea, Valentinianus l-a luat coleg în puterea augustă, într-o strînsă unire, pe fratele său Valens, care era un amestec egal de bine şi de rău, precum vom arăta la locul potrivit. **5.** Aşadar, Valentinianus, după mai multe dificultăţi şi primejdii înfruntate pe cînd era un simplu particular, deîndată ce a ajuns împărat, a întărit oraşele şi fortificaţiile aşezate pe rîuri, precum şi Gallia, expusă incursiunilor alamannice, care reapăruseră cu mai mare vigoare după moartea principelui Iulianus, singurul temut după Constans. **6.** De aceea, Valentinianus era pe drept temut şi el, fiindcă a mărit armata cu noi efective, a fortificat Rinul cu castre şi castele înălţate şi pe un mal şi pe celălalt, pentru ca duşmanul să nu se poată strecura pe ascuns pînă la teritoriile noastre.

7. Lăsînd la o parte multe din faptele lui, le vom arăta pe scurt pe cele săvîrşite prin autoritatea sa de conducător încercat sau cu ajutorul generalilor pricepuţi. După ce a luat în tovărăşia puterii imperiale pe fiul său Gratianus, a suprimat pe ascuns, neputînd altfel, pe Vithicabius, fiul lui Vadomarius şi rege al alamannilor, un tînăr care, deşi abia începuse să-i crească barba, îşi agita conaţionalii la tulburări şi războaie[34]. Şi ciocnindu-se cu alamannii aproape de localitatea Solicinium, unde era cît p-aci să piară într-o ambuscadă, ar fi putut să-i nimicească pe toţi pînă la unul dacă nu i-ar fi scăpat unii fugind repede, acoperiţi de întuneric.

8. Între aceste fapte, repurtate totuşi cu băgare de seamă, pe saxoni, a căror furie era temută şi care, năvălind unde nu te aşteptai, după ce prădau multe ţinuturi se întorceau îmbogăţiţi, i-a ucis prin vicleşug, procedeu necinstit dar util, şi le-a luat prăzile.

https://biblioteca-digitala.ro

9. Britannilor, care pustiiți de atîtea cete dușmane devastatoare își pierduseră pînă și speranța în mai bine, le-a redat libertatea și liniștea, după ce aproape nici un năvălitor n-a mai putut scăpa cu viață.

10. La fel de victorios, l-a nimicit și pe Valentinus, un exilat pannonian[35] care uneltea să tulbure liniștea provinciilor, înainte ca acțiunea acestuia să ia proporții.

A scăpat Africa de un rău neașteptat, tulburată de mari frămîntări cînd Firmus, nemaiputînd suporta abuzurile armatei noastre, a atițat la răzvrătire neamurile maurilor, care puteau fi ușor atrași la toate răzmerițele.

Și cu aceeași vitejie ar fi răzbunat dezastrele din Illyricum, dacă nu l-ar fi răpit moartea înainte de a duce la bun sfîrșit acțiunea serios începută.

11. Și chiar dacă în campaniile militare pe care le-am arătat un rol foarte important l-au avut comandanții, totuși se știe că multe i se datoresc lui, ajutat de mintea-i clară, de practica militară și de experiența îndelungată. Cu atîtea fapte de ispravă ar fi putut străluci și mai mult, dacă, așa cum încercase cu mare iscusință, ar fi reușit să prindă viu pe Macrianus, rege foarte temut în acel timp. Nereușita acțiunii l-a mîhnit și întristat foarte mult, cînd a aflat că acesta s-a refugiat la burgunzi, pe care-i pusese în mișcare împotriva alamannilor.

8 **1.** Acestea sînt pe scurt faptele principelui; acum, cu încrederea că posteritatea, neinfluențată nici de teamă nici de lingușiri, va fi un judecător obiectiv al trecutului, îi vom trece în revistă, sumar, viciile, urmînd ca după aceea să-i prezentăm și virtuțile. **2.** A simulat uneori un anumit fel de blîndețe, căci fiind o natură impulsivă, era mai pornit spre violență, uitînd, desigur, că un împărat trebuie să evite extremele, cum evită navigatorii stîncile. **3.** Nu era mulțumit cu o represiune mai blîndă, ci de multe ori a poruncit să fie multiplicate torturile celor anchetați, chiar dacă după interogatorii groaznice, prin metodele folosite unii ajungeau la capătul vieții. Făcea rău cu atîta ușurință, încît nimănui nu i-a

https://biblioteca-digitala.ro

comutat pedeapsa cu moartea în alta ceva mai puțin gravă, deși chiar cei mai răi principi uneori au făcut acest lucru. 4. Și ar fi putut să vadă multe exemple ale înaintașilor, să imite, de la noi sau de la străini, modele de omenie și de pietate, pe care înțelepții le numesc rude bune ale virtuților. Iată astfel de exemple. Artaxerxes[36], acel foarte puternic rege al perșilor, care pentru că avea o mînă mai lungă e cunoscut și sub numele de Macrochir, schimbînd prin blîndețea-i cunoscută diferitele pedepse, care la națiunea lui erau foarte crude, uneori în loc să le taie condamnaților capetele le reteza tiarele și, ca să nu le taie urechile, pedeapsă folosită în mod obișnuit de regi, le tăia legăturile coifurilor sau bonetelor. Această îngăduință l-a făcut așa de îndrăgit și de respectat, încît faptele lui, multe și admirabile, au fost celebrate de scriitorii greci pentru a fi pildă tuturor. 5. Pretorul din Praeneste, care într-un război cu samniții venise tîrziu la datorie, era obligat să-și motiveze greșeala către Papirius Cursor, în acel timp dictator. Acesta, în timp ce vinovatul încerca să se scuze, a ordonat lictorului să taie nu capul celui vinovat, ci un arbust din apropiere. Prin această glumă a achitat de pedeapsă pe cel în culpă, fără să fie disprețuit că a procedat așa, fiindcă a învins în războaie grele și îndelungate, socotit fiind singurul în stare să reziste lui Alexandru cel Mare, dacă acesta ar fi invadat Italia. 6. Poate că Valentinianus nu știa de aceste exemple și, nedîndu-și seama că blîndețea principilor este întotdeauna alinarea supușilor, adăuga pedepselor sabia și focul, sancțiuni pe care strămoșii, în respectul lor pentru dreptate, nu le aplicau decît în cazurile cele mai grave, precum amintește frumoasa cugetare a lui Isocrates[37], ca o voce perpetuă care ne învață că uneori trebuie iertat mai degrabă conducătorul învins în luptă, decît cel ce nu vrea să știe ce este dreptatea. 7. Cred că influențat de această idee, Tullius, pe cînd apăra pe Oppius, a spus: „Este pentru mulți o mare cinste să poată face mult bine altora; dar n-a fost niciodată o rușine pentru cineva faptul de a fi avut mai puțină putere să facă rău"[38].

https://biblioteca-digitala.ro

8. Dorința de a avea cît mai mult, indiferent dacă pe cale cinstită sau necinstită, și de a-și însuși tot felul de cîștiguri primejduind viața altora, s-a manifestat cu prisosință din tinerețe la acest principe. Unii încercau să-l scuze, afirmînd că și împăratul Aurelianus, găsind tezaurul secătuit după atîtea nenorociri ale statului din timpul lui Gallienus, s-a repezit ca un torent asupra celor bogați. La fel și acesta, ajungînd în mare lipsă după dezastrele suferite în expediția împotriva parților, pentru a avea sumele necesare armatei și pentru a acoperi cheltuielile, adăuga cruzimea la dorința de a strînge avuții imense, prefăcîndu-se a nu ști că sînt unele lucruri care nu ne sînt permise, chiar dacă le putem face. Nu se asemăna cu acel Themistocles de altădată, care, după ce a nimicit armata persană, văzînd căzute pe cîmpul de luptă niște bijuterii de aur, i-a zis unuia dintre însoțitori: „Ridică-le, fiindcă tu nu ești Themistocles!", vrînd să arate că un suflet mare nu trebuie să se gîndească la cîștiguri. 9. La romani au fost destui comandanți care au dat dovadă de stăpînire de sine, dar nu-i mai pomenesc, fiindcă nu este o virtute, ci o datorie elementară faptul de a nu-ți însuși ceea ce este al altuia; totuși, din atît de multe cazuri voi cita unul, pentru a ilustra cinstea poporului de odinioară. Cînd Marius[39] și Cinna au dat voie plebei romane să jefuiască locuințele celor bogați, oamenii de jos, foarte simpli, dar deprinși să respecte omenia, nu s-au atins de munca altora. Nu s-a găsit atunci nici un sărman sau dezmoștenit al soartei, care să-și fi permis a profita de jalea altuia.

10. De asemenea, împăratul era pătruns de invidie și ură pînă în măduva oaselor, și, știind că de obicei multe vicii pot imita virtuțile, afirma mereu că severitatea este indivizibil legată de o putere dreaptă. Cum sînt unii care, ocupînd cele mai înalte demnități, socotesc că totul le e permis, astfel că doboară la pămînt și aduc în stare de cerșetori pe cei mai buni decît ei, tot așa și el ura pe toți cei bine îmbrăcați, pe cei culți, pe cei avuți și pe nobili. Și-i cobora pe cei de sus, ca să pară el în orice

https://biblioteca-digitala.ro

privință mai presus de toți, viciu pe care citim că l-a avut și principele Hadrianus[40].

11. Valentinianus disprețuia pe cei fricoși, numindu-i niște otrepe murdare care trebuiesc aruncate la gunoi, deși el însuși se temea uneori fără motiv, pălind în fața unor fantome create de propria lui imaginație. **12.** Cunoscîndu-i această slăbiciune, Remigius, șeful cancelariei imperiale, cînd vedea că împăratul fierbe de mînie din diferite motive, îi spunea, printre altele, că se zvonește de unele tulburări barbare. La auzul acestor cuvinte, de teamă, se potolea îndată, încît imediat devenea liniștit și senin ca Antoninus Pius. **13.** N-a numit niciodată cu bună știință judecători răi, dar dacă afla că ei se poartă rău, se lăuda că alegii lui sînt asemenea lui Lycurgus sau Cassius, vechile coloane ale justiției, și-i îndemna mereu în scris să pedepsească aspru greșelile, chiar și pe cele mai ușoare. **14.** Nici un năpăstuit nu-și putea găsi vreun refugiu în bunătatea principelui care, oricum, trebuie să fie ca un liman mult dorit în timpul unei groaznice furtuni. Căci scopul unei drepte conduceri este, spun înțelepții, bunăstarea și securitatea celor conduși.

9 1. Se cuvine să venim acum la faptele lui bune, demne de cinstit și de urmat, prin care dacă și-ar fi temperat pe cele rele, ar fi fost asemenea lui Traian și lui Marcus Aurelius. A fost chibzuit, ușurînd pretutindeni sarcinile impozitelor. A întemeiat cetăți și a fortificat granițele, a întărit disciplina militară, greșind numai în aceea că în vreme ce pe soldați îi pedepsea grav pentru abateri ușoare, pe șefi îi lăsa să-și facă de cap și nu vroia să asculte împotriva lor nici o plîngere; de aceea s-au produs tulburările din Britannia, dezastrele din Africa și devastările din Illyricum.

2. Cu o conduită corectă și în viața de familie și în afara acesteia, nu s-a compromis în fapte rușinoase cu femeile, n-a săvîrșit nimic pe alăturea de curățenia vieții conjugale, punînd în felul acesta capăt desfrîurilor de la curtea imperială. A putut fi cu ușurință cenzor al mo-

https://biblioteca-digitala.ro

ravurilor, fiindcă nu tolera nimic nepermis membrilor familiei şi rudelor şi nici n-a ridicat dintre aceştia pe cineva in ranguri nemeritate, excepţie făcînd doar cu fratele lui, pe care, silit de împrejurări, l-a făcut tovarăş de domnie.

3. A fost scrupulos în încredinţarea posturilor de înaltă răspundere. În timpul lui n-a existat bancher guvernator de provincie şi nici o administraţie n-a fost vîndută decît la început, cînd se săvîrşesc de obicei unele incorectitudini din partea profitorilor sau a celor ce cred că se pot strecura neobservaţi.

4. Foarte iscusit şi precaut în conducerea războaielor, era călit în virtuţile cerute de zeul Marte, îşi dădea bine seama de ce trebuie şi nu trebuie făcut într-o acţiune militară şi recruta cu mare atenţie cadrele de conducere ale armatei. Scria frumos, avea talent la pictură şi sculptură şi a fost chiar inventator de arme noi. Cu memorie bună şi cu exprimare frumoasă, ţinea rar discursuri, dar cu însufleţire şi aproape cu elocvenţă. Îi plăceau lucrurile alese şi la masă aprecia nu cantitatea, ci calitatea mîncărurilor.

5. S-a distins în conducerea sa şi prin aceea că nu s-a amestecat în diferendele religioase, n-a creat probleme de conştiinţă nimănui, n-a dat nici un ordin în favoarea uneia sau alteia dintre religii, n-a obligat pe nimeni să creadă în ceea ce credea el şi a lăsat în această privinţă totul aşa cum era înainte de a veni el la domnie.

6. Avea corpul muşchiulos şi puternic, părul blond, tenul fin, ochii albaştri, privirea întotdeauna severă şi pătrunzătoare. Cu frumuseţea staturii şi cu trăsăturile feţei bine proporţionate avea prestanţa cerută de maiestatea imperială.

10 **1.** După slujba şi discursurile de cinstire a memoriei împăratului, corpul a fost îmbălsămat pentru înmormîntare şi trimis la Constantinopol ca să fie înmormîntat alături de înaintaşii lui. Expediţia a fost întreruptă din cauza cohortelor gallicane, care, nefiind întotdeauna devotate principilor legitimi şi socotindu-se ar-

https://biblioteca-digitala.ro

bitre în alegerea împăraților se credea că vor îndrăzni să-și impună punctul lor de vedere. Erau ajutate acum într-o astfel de atitudine de faptul că Gratianus, neștiind de cele petrecute, stătea la Treveri, unde-i spusese tatăl său să-l aștepte. 2. Fiindcă situația era grea în aceste împrejurări, toți se temeau de toate, ca niște călători care în aceeași corabie sînt cu gîndul la primejdia ce s-ar putea ivi. Generalii au hotărît într-un consiliu să rupă podul de vase pe care-l făcuseră înainte pentru trecerea pe teritoriul dușman și să fie chemat deîndată Merobaudes cu mandat ca din partea lui Valentinianus, ca și cum acesta ar fi fost în viață. Dar Merobaudes, care avea o inteligență pătrunzătoare, a bănuit ce s-a întîmplat, sau poate a fost informat chiar de curierul prin care era chemat. 3. Gîndindu-se că soldații gallicani pot face vreo mișcare defetistă, s-a prefăcut a înțelege că ordinul îi fusese trimis să se întoarcă cu ei la paza malurilor Rinului, ca și cum incursiunile barbare ar fi din nou iminente. Și fiindcă ordinul fusese secret, l-a trimis într-o misiune departe pe Sebastianus, care nu știa de moartea principelui, dar care, deși un om liniștit și pașnic, se bucura de favoarea armatei și de aceea mai ales atunci impunea precauțiune.

4. La sosirea lui Merobaudes s-a ținut repede un consiliu pentru a se lua măsurile cerute de împrejurare și s-a hotărît să fie numit împărat Valentinianus, fiul defunctului, un copil de patru ani, care se găsea la o depărtare de o sută de mile cu mama sa Iustina, într-o vilă numită Murocincta[41]. 5. Această hotărîre fiind aprobată în unanimitate, a fost trimis repede Cerialis, unchiul copilului, care l-a adus în lectică pînă la tabără și, a șasea zi după moartea tatălui său, micul Valentinianus a fost declarat împărat legitim și salutat cu toată solemnitatea ca Augustus.

6. Pe cînd se petreceau acestea, unii socoteau că Gratianus nu va suporta ușor să fie numit principe un altul, fără permisiunea lui. Dar după aceea orice temei și grijă au dispărut, pentru că Gratianus, binevoitor și priceput, și-a iubit fratele și l-a educat cu toată dragostea.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXXI-A

1. Semne prevestitoare despre moartea lui Valens Augustus şi despre invazia goţilor. 2. Cum trăiau şi ce obiceiuri aveau hunii, alanii şi alte populaţii ale Scythiei asiatice. 3. Hunii cîştigă de partea lor, pe calea armelor sau a bunei înţelegeri, pe alanii tanaiţi, năvălesc asupra goţilor şi-i alungă din sălaşurile lor. 4. O mare parte dintre goţii numiţi thervingi, alungată din ţinuturile ei, cu îngăduinţa lui Valens este transportată de romani în Thracia, după ce promite supunere şi ajutoare. Greuthungii, o altă ramură gotică, trec pe ascuns Istrul. 5. Thervingii nemaiputînd suporta foamea, mizeria şi tratamentul neomenos, sub conducerea lui Alavivus şi Fritigernus, părăsesc pe Valens şi atacă pe Lupicinus şi pe ai lui. 6. De ce Sueridus şi Colias, fruntaşi goţi împreună cu ai lor, mai înainte bine primiţi de romani, s-au răsculat şi, după ce au ucis pe locuitorii din Hadrianopole, s-au unit cu Fritigernus pentru a devasta Thracia. 7. Profuturus, Traianus şi Richomeres luptă cu succes împotriva goţilor. 8. Goţii, închişi în strîmtorile munţilor Haemus şi apoi lăsaţi liberi de către romani, se dedau în Thracia la jafuri, măceluri, violuri şi incendii, ucigînd pe Barzimeres, tribunul scutarilor. 9. Frigeridus, un general al lui Gratianus, ucide pe fruntaşul got Farnobius şi pe mulţi alţi goţi şi taifali; celorlalţi li se cruţă viaţa şi le sînt date ogoare pe Valea Padului. 10. Lentiensii alamanni învinşi în luptă de generalii lui Gratianus Augustus, după ce le este omorît regele Priarius, iar ei se supun şi dau lui Gratianus recruţii lor, sînt lăsaţi să se întoarcă în patrie. 11. Sebastianus atacă prin surprindere la Beroea pe goţii încărcaţi cu prăzi; puţini scapă cu fuga. Gratianus Augustus se grăbeşte să ajungă la unchiul său Valens pentru a-i da ajutoare contra goţilor. 12. Valens Augustus se hotărăşte să înceapă lupta înainte de sosirea lui Gratianus. 13. Toţi goţii îşi unesc armatele şi thervingii sub conducerea lui Fritiger-

https://biblioteca-digitala.ro

nus, iar greuthungii conduşi de Alatheus şi de Safrax, se ciocnesc în luptă regulată cu romanii. Cavaleria este împrăştiată, iar infanteria, rămasă descoperită, în mare învălmăşeală este pusă pe fugă, suportînd mari pierderi. Valens a pierit şi nu i s-a mai dat de urmă niciodată. 14. Virtuţile şi viciile lui Valens Augustus. 15. Goţii învingători atacă oraşul Hadrianopole, unde Valens îşi lăsase comorile şi insignele imperiale şi unde se găseau prefectul şi membrii consiliului, dar, încercarea de a ocupa oraşul rămînînd fără rezultat, se retrag. 16. Goţii, atrăgînd cu aur de partea lor cete de huni şi de alani, încearcă zadarnic să ocupe Constantinopolul. Prin ce meşteşug Iulius, şeful armatei de dincolo de Taurus, a eliberat provinciile orientale de goţi.

1 **1.** În vremea aceasta, roata cea repede a sorţii, care-n veşnica ei învîrtire alternează fericirea şi nefericirea, a înarmat-o pe Bellona şi, dîndu-i Furiile ca tovarăşe, a trimis-o în Orient să dezlănţuie acolo tristele nenorociri, anunţate de felurite semne şi arătări. **2.** Căci pe lîngă prezicerile neîndoielnice ale preoţilor şi profeţilor, săreau cîinii urlînd ca lupii, păsările de noapte scoteau ţipete jalnice şi soarele răsărea palid, posomorînd lumina dimineţii şi strălucirea zilei. La Antiochia oamenii de rînd, în neînţelegerile şi certurile dintre ei, se deprinseseră să strige la orice necaz: „Arde-l-ar focul pe Valens!". Iar unii, în gura mare, ca nişte crainici, îndemnau populaţia să strîngă lemne şi să dea foc băilor valentine[1], construite prin supravegherea directă a principelui, **3.** toate fiind manifestări care, fără cuvinte directe, îi vesteau lui Valens sfîrşitul vieţii. În afară de acestea, fantoma înspăimîntătoare a regelui Armeniei şi umbrele nefericite ale celor ucişi în procesul lui Theodorus îl agitau, producîndu-i groază în timpul somnului, cînd auzea în vis cîntece lugubre. **4.** A fost găsită moartă o văcuţă cu gîtul tăiat, uciderea acesteia indicînd de bună seamă şi multe nenorociri publice. În sfîrşit, pe cînd se dărîmau vechile ziduri ale Calchedonului, pentru a se construi niş-

https://biblioteca-digitala.ro

te băi publice la Constantinopol, între pietrele dărîmăturilor s-a găsit una în formă pătrată, care fusese aşezată la mijlocul zidului şi pe care erau scrise în greceşte următoarele versuri prevestitoare ale viitorului:

5. „Cînd nimfele cu dansurile lor fermecătoare
Vor aduce în cetate o umezeală plăcută
Şi cînd în jurul băilor se va înălţa un zid,
Atunci mii de hoarde de diferite neamuri
Înarmate vor trece Istrul cel frumos curgător
Şi vor nimici ţara Scythiei şi pămîntul Mysiei.
Dar cînd vor ajunge în Paeonia, dornici de pradă,
Îşi vor găsi sfîrşitul luptelor şi al vieţii"[2].

2 **1.** Iată, din cîte am aflat, sămînţa întregii nenorociri şi originea diverselor dezastre pe care le-a provocat furia războinică, aducînd, ca de obicei, incendii şi jafuri pretutindeni. Neamul hunilor, despre care vechile documente vorbesc foarte puţin, locuieşte pe lîngă marea cea îngheţată, dincolo de lacurile Maeotice, şi depăşeşte orice măsură a sălbăticiei. **2.** Din primele zile după naştere, copiilor li se arde pielea feţei cu fierul, pentru ca să nu le crească barba cînd se vor face mari, şi din cauza aceasta ei îmbătrînesc urîţi şi spîni, ca eunucii. Toţi sînt cu corpul îndesat, cu membre puternice şi cu ceafa groasă, aduşi de spate şi cu o înfăţişare monstruoasă, de parcă ar fi nişte fiare bipede, sau nişte modele pentru acele chipuri urîte care se cioplesc la capetele podurilor. **3.** Sînt aşa de hidoşi şi duc o viaţă atît de primitivă, încît nu se folosesc niciodată de foc pentru pregătirea mîncării. Se hrănesc cu rădăcini de ierburi şi cu carne crudă pe care o frăgezesc sub şeile cailor, încălzind-o cu coapsele în timpul călăritului. **4.** Nu stau sub nici un acoperiş, n-au nici măcar bordeie de stuf şi se feresc de orice fel de casă, ca şi cum acestea ar fi nişte morminte care-i izolează de ceilalţi. Cutreieră munţii şi pădurile, sînt obişnuiţi din leagăn să rabde frigul, foamea şi setea. În nomadismul lor, nu calcă pragul vreunei locuinţe decît constrînşi de mare necesitate, **5.**

https://biblioteca-digitala.ro

nus, iar greuthungii conduşi de Alatheus şi de Safrax, se ciocnesc în luptă regulată cu romanii. Cavaleria este împrăştiată, iar infanteria, rămasă descoperită, în mare învălmăşeală este pusă pe fugă, suportînd mari pierderi. Valens a pierit şi nu i s-a mai dat de urmă niciodată. 14. Virtuţile şi viciile lui Valens Augustus. 15. Goţii învingători atacă oraşul Hadrianopole, unde Valens îşi lăsase comorile şi insignele imperiale şi unde se găseau prefectul şi membrii consiliului, dar, încercarea de a ocupa oraşul rămînînd fără rezultat, se retrag. 16. Goţii, atrăgînd cu aur de partea lor cete de huni şi de alani, încearcă zadarnic să ocupe Constantinopolul. Prin ce meşteşug Iulius, şeful armatei de dincolo de Taurus, a eliberat provinciile orientale de goţi.

1 **1.** În vremea aceasta, roata cea repede a sorţii, care-n veşnica ei învîrtire alternează fericirea şi nefericirea, a înarmat-o pe Bellona şi, dîndu-i Furiile ca tovarăşe, a trimis-o în Orient să dezlănţuie acolo tristele nenorociri, anunţate de felurite semne şi arătări. **2.** Căci pe lîngă prezicerile neîndoielnice ale preoţilor şi profeţilor, săreau cîinii urlînd ca lupii, păsările de noapte scoteau ţipete jalnice şi soarele răsărea palid, posomorînd lumina dimineţii şi strălucirea zilei. La Antiochia oamenii de rînd, în neînţelegerile şi certurile dintre ei, se deprinseseră să strige la orice necaz: „Arde-l-ar focul pe Valens!". Iar unii, în gura mare, ca nişte crainici, îndemnau populaţia să strîngă lemne şi să dea foc băilor valentine[1], construite prin supravegherea directă a principelui, **3.** toate fiind manifestări care, fără cuvinte directe, îi vesteau lui Valens sfîrşitul vieţii. În afară de acestea, fantoma înspăimîntătoare a regelui Armeniei şi umbrele nefericite ale celor ucişi în procesul lui Theodorus îl agitau, producîndu-i groază în timpul somnului, cînd auzea în vis cîntece lugubre. **4.** A fost găsită moartă o văcuţă cu gîtul tăiat, uciderea acesteia indicînd de bună seamă şi multe nenorociri publice. În sfîrşit, pe cînd se dărîmau vechile ziduri ale Calchedonului, pentru a se construi niş-

https://biblioteca-digitala.ro

te băi publice la Constantinopol, între pietrele dărîmăturilor s-a găsit una în formă pătrată, care fusese așezată la mijlocul zidului și pe care erau scrise în greceşte următoarele versuri prevestitoare ale viitorului:

5. „Cînd nimfele cu dansurile lor fermecătoare
Vor aduce în cetate o umezeală plăcută
Și cînd în jurul băilor se va înălța un zid,
Atunci mii de hoarde de diferite neamuri
Înarmate vor trece Istrul cel frumos curgător
Și vor nimici țara Scythiei și pămîntul Mysiei.
Dar cînd vor ajunge în Paeonia, dornici de pradă,
Își vor găsi sfîrșitul luptelor și al vieții"[2].

2 1. Iată, din cîte am aflat, sămînța întregii nenorociri și originea diverselor dezastre pe care le-a provocat furia războinică, aducînd, ca de obicei, incendii și jafuri pretutindeni. Neamul hunilor, despre care vechile documente vorbesc foarte puțin, locuiește pe lîngă marea cea înghețată, dincolo de lacurile Maeotice, și depășește orice măsură a sălbăticiei. 2. Din primele zile după naștere, copiilor li se arde pielea feței cu fierul, pentru ca să nu le crească barba cînd se vor face mari, și din cauza aceasta ei îmbătrînesc urîți și spîni, ca eunucii. Toți sînt cu corpul îndesat, cu membre puternice și cu ceafa groasă, aduși de spate și cu o înfățișare monstruoasă, de parcă ar fi niște fiare bipede, sau niște modele pentru acele chipuri urîte care se cioplesc la capetele podurilor. 3. Sînt așa de hidoși și duc o viață atît de primitivă, încît nu se folosesc niciodată de foc pentru pregătirea mîncării. Se hrănesc cu rădăcini de ierburi și cu carne crudă pe care o frăgezesc sub șeile cailor, încălzind-o cu coapsele în timpul călăritului. 4. Nu stau sub nici un acoperiș, n-au nici măcar bordeie de stuf și se feresc de orice fel de casă, ca și cum acestea ar fi niște morminte care-i izolează de ceilalți. Cutreieră munții și pădurile, sînt obișnuiți din leagăn să rabde frigul, foamea și setea. În nomadismul lor, nu calcă pragul vreunei locuințe decît constrînși de mare necesitate, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

fiindcă nu se socotesc în siguranţă decît sub cerul liber. Au un fel de tunici din pînză de in sau din piei de hîrciog cusute una de alta. Altă îmbrăcăminte, de casă sau de plimbare, n-au. Dar deîndată ce şi-au tras acea tunică pe cap, n-o mai scot şi n-o mai schimbă decît cînd n-o mai pot purta de ruptă ce este. **6.** Au pe cap căciuli cu marginile îndoite şi-şi acoperă cu piei de ied picioarele lor păroase, încălţăminte care nefiind bine adaptată pe picior îi împiedică la mers. Din această cauză sînt foarte puţin deprinşi să lupte pe jos. În schimb, ca şi cum ar fi pironiţi pe cai, care sînt urîţi dar puternici, stau aşezaţi pe ei, uneori ca femeile, şi de pe cai, zi şi noapte, fac totul: cumpără sau vînd ceva, mănîncă sau beau, întinşi pe spatele cailor se odihnesc, dorm şi visează. **7.** şi tot pe cai discută, îşi ţin adunări şi se consultă asupra intereselor comune. **8.** Nu sînt conduşi de nici o autoritate regală şi, cînd se întîmplă ceva grav, se reped la chemarea zgomotoasă a celor mai destoinici dintre ei. Cînd sînt atacaţi, pornesc la luptă în grupuri, cu ţipete felurite şi ameninţătoare. Iuţi, puternici şi gata de distrugere, luptă răspîndiţi, producînd măceluri fără să aibă o linie organizată de luptă. În repeziciunea lor extraordinară nu-i vezi cînd au intrat într-o cetate şi cînd au devastat-o. **9.** Ai putea să-i numeşti cu uşurinţă cei mai aprigi luptători, fiindcă de departe aruncă săgeţile cu vîrfuri foarte ascuţite făcute din oase, iar de aproape se angajează cu orice risc în lupta corp la corp, ferindu-se cu abilitate să nu fie răniţi. Aruncă asupra duşmanilor laţuri şi-i strîng în ele, ca să le răpească putinţa de a se mişca, pe jos sau călare. **10.** La ei nimeni nu lucrează pămîntul, nimeni nu se atinge de coarnele plugului. Toţi, fără locuinţe fixe, fără lege şi fără obiceiuri statornice, rătăcesc pe cîmpuri întotdeauna în fugă cu căruţele, acestea fiindu-le locuinţele, în care soţiile cîrpesc îmbrăcămintea ruptă, se culcă cu soţii, nasc şi-şi cresc copiii pînă la pubertate. La ei nimeni nu poate răspunde, dacă e întrebat, de unde este, fiindcă într-un loc e zămislit, în altul născut şi-n altul crescut. **11.** Nu respectă nici un legămînt de pace, sînt nestatornici, se

https://biblioteca-digitala.ro

duc ca vîntul în orice direcţie li se pare că e mai bine. Împinşi de impulsiuni oarbe, ca animalele, n-au noţiuni morale asupra binelui şi răului, vorbesc neclar, cu multe înţelesuri, n-au religie, nici măcar superstiţii, dar dorinţa de aur le este nemăsurată. Sînt atît de schimbători şi de supărăcioşi, încît în aceeaşi zi fără nici un motiv se ceartă între ei şi fără intervenţia cuiva se împacă.

12. Acest neam de oameni, nepotolit şi gata de orice, arzînd de o dorinţă extraordinară de a prăda, şi producînd pretutindeni pe unde au trecut jafuri şi omoruri, a ajuns pînă în ţinuturile halanilor[3], massageţii de altădată. Fiindcă am ajuns aci cu povestirea, e momentul potrivit să arăt cine sînt halanii şi ce teritorii locuiesc, bazîndu-mă pe părerile geografilor care, deşi confuze şi contradictorii, pot să ne ajute să spunem adevărul. **13.** Istrul mărit de mulţimea afluenţilor, curge pe lîngă ţara sauromaţilor, stăpînitori pînă la rîul Tanais care desparte Asia de Europa. Dincolo de acest rîu, în pustiurile vaste ale imensei Scythii, locuiesc halanii, numiţi astfel de la munţii cu acelaşi nume. Încetul cu încetul, ca perşii, ei şi-au impus numele şi asupra populaţiilor din jur pe care le-au biruit. **14.** Între aceştia, nervii[4] locuiesc ţinuturile interioare şi sînt aproape de munţii cei înalţi pe care-i bat vînturile de miazănoapte şi gerul. Mai departe sînt vidinii şi gelonii, peste măsură de războinici şi de sălbatici, care-şi fac, pentru ei şi pentru cai, îmbrăcăminte din pielea duşmanilor ucişi. Vecini cu gelonii sînt agatirşii, care-şi vopsesc corpul şi părul în albastru. După această culoare se deosebesc între ei, cei săraci folosind mai puţine vopsele şi mai proaste, iar nobilii mai multe şi mai frapante. **15.** Mai departe, din cîte am aflat, se găsesc melanchlaenii[5] şi antropofagii, care se hrănesc cu carne de om. Din cauza acestui obicei groaznic al lor, toţi vecinii au părăsit regiunile de primprejur şi şi-au căutat mult mai departe loc de aşezare. Şi tot de aceea ţinutul din răsărit pînă în ţara serilor a rămas nelocuit. **16.** Există halani şi-n partea cealaltă a Orientului, aproape de teritoriile amazoanelor, răspîndiţi

https://biblioteca-digitala.ro

în triburi multe şi mari în ţinuturile Asiei, pe cît ştiu, pînă la fluviul Gange, care străbate India şi se varsă în marea de sud.

17. Împărţiţi pe două continente, cu neamuri felurite pe care nu e important să le arăt în amănunt, deşi cutreieră în triburi pe mari întinderi, ca nomazii, totuşi au ajuns toţi la o singură denumire, aceea de halani, fiindcă au aceleaşi obiceiuri, acelaşi mod înapoiat de viaţă şi aceleaşi arme.

18. N-au nici colibe, nici grija de a munci pămîntul, ci se hrănesc cu carne şi lapte, ducîndu-şi viaţa în căruţe cu coviltir acoperit cu piei şi în ele umblă prin nesfîrşitele singurătăţi. Cînd au ajuns la un loc bun de păşunat, îşi aşază căruţele în cerc şi se hrănesc într-un fel cu totul primitiv, ca fiarele. Iar după ce s-a terminat iarba, îşi iau tot şi pleacă mai departe în convoaie, ca nişte localităţi mobile. În căruţe femeile se împerechează cu bărbaţii, nasc copii şi-i îngrijesc, căruţele sînt pentru ei locuinţe permanente. Oriîncotro merg, se socotesc acasă la ei. **19.** Cresc şi duc cu ei turme de vite, mai ales pentru cai arătînd interes deosebit. Acolo, datorită faptului că pămîntul este umed şi străbătut de cursul multor rîuri, cîmpurile sînt întotdeauna pline cu iarbă şi cu pomi fructiferi şi de aceea, cutreierînd oriîncotro vor, nu duc lipsă nici de păşune pentru vite, nici de hrană pentru ei. **20.** Toţi cei ce prin vîrstă sau sex sînt inapţi pentru război îndeplinesc servicii uşoare pe lîngă căruţe. Tinerii însă, deprinşi din prima copilărie cu călăritul, socotesc o ruşine faptul de a merge pe picioare. Prin felurite exerciţii ajung toţi războinici. De aceea şi perşii, care sînt originari din Scythia, sînt foarte pricepuţi în arta de a lupta.

21. Halanii sînt aproape toţi înalţi şi frumoşi, cu părul blond, înfiorători prin căutătura aspră a ochilor, iuţi, mînuind cu uşurinţă armele, în toate privinţele aproape la fel cu hunii, dar mai înaintaţi ceva ca fel de hrană şi îmbrăcăminte. Ajung după jaf şi vînat pînă la lacurile Maeotice şi pînă în Bosporul cimmerian, pînă în Armenia şi pînă în Media. **22.** Pe cît oamenii liniştiţi şi

https://biblioteca-digitala.ro

pașnici își găsesc satisfacții în lipsa de grijă, pe atît lor le plac pericolele și războaiele. La ei e socotit fericit cel ce și-a dat sufletul în luptă. Pe bătrîni și pe cei ce au murit de moarte bună îi disprețuiesc cu cuvinte jignitoare, ca pe niște slabi și lași. Nu e o cinste mai mare pentru ei decît aceea de a ucide oameni. Se glorifică cu pielea de pe capetele celor uciși, pe care o leagă la cai ca podoabă de război. **23.** Nu se vede la ei vreun templu sau altar, nu se poate zări în nici o parte vreun acoperiș de clădire și, după obiceiul barbar, înfig o sabie în pămînt și o adoră ca pe Marte căpetenie a regiunilor pe care le parcurg în toate direcțiile. Prevestesc viitorul într-un chip curios: **24.** fac un mănunchi de nuiele drepte de răchită și, după un timp prestabilit, cu incantații secrete desfac mănunchiul și descifrează în nuiele ce are să se întîmple. **25.** Nu cunosc sclavia, toți se nasc din neam liber, iar ca judecători aleg și acum pe cei mai respectați prin practica îndelungată a războiului. Dar să ne întoarcem la subiect.

3 **1.** Așadar hunii, după ce au invadat regiunile halanilor vecini cu greuthungii[6] și numiți de obicei tanaiți, au ucis și jefuit pe mulți dintre ei, iar cu cei rămași au încheiat un pact de alianță. Căpătînd și mai mare curaj, în unire cu aceștia au atacat pe neașteptate districtele întinse și bogate ale lui Ermenrichus[7], un rege foarte războinic și temut de națiunile vecine prin multele și feluritele lui fapte vitejești. **2.** Acesta, surprins de furtuna abătută asupra lui, deși a încercat un timp să reziste, totuși zvonul făcîndu-l să vadă mult mai îngrozitoare situația critică în care se afla, de teama unor mai mari primejdii și-a găsit liniștea în moartea de bunăvoie. **3.** În locul lui a fost ales rege Vithimiris, care s-a opus și el halanilor cît a putut, ajutat de alți huni, pe care-i atrăsese cu plată de partea sa. Dar după multe înfrîngeri a căzut pe cîmpul de luptă, copleșit de forța armelor dușmane. De micul său fiu cu numele Viderichus s-au îngrijit, ca tutori, Alatheus și Saphrax, comandanți încercați și cunoscuți prin izbînzile lor. Aceș-

https://biblioteca-digitala.ro

tia însă, constrînşi de împrejurare, şi-au pierdut încrederea că vor putea respinge pe duşman şi, retrăgîndu-se încet, cu precauţiune, au ajuns la rîul Danastrus, care scaldă cîmpiile întinse dintre Istru şi Borysthenes. **4.** Aflînd de cele petrecute, contrar aşteptărilor sale, Athanaricus, şeful thervingilor, împotriva căruia, după cum am relatat mai înainte, Valens pornise cu război ca să-l pedepsească pentru că trimisese ajutoare lui Procopius, s-a hotărît să rămînă pe loc pentru a se opune forţelor inamice, dacă va fi şi el atacat ca şi ceilalţi. **5.** În acest scop, după ce şi-a aşezat tabăra într-un loc favorabil, aproape de malurile fluviului Danastrus şi ceva mai departe de linia fortificată a greuthungilor[8], a trimis pe Munderichus, cel care avea să fie mai apoi comandant al unităţilor de apărare de la graniţa cu Arabia, precum şi pe Lagarimanus şi pe alţi fruntaşi să culeagă informaţii pe o adîncime de douăzeci de mile despre apropierea duşmanilor, între timp el urmînd să se ocupe liniştit de organizarea liniei de luptă. **6.** Dar s-a întîmplat cu totul altfel decît se gîndea el. Căci hunii, care sînt iscusiţi în a ghici planurile duşmanilor, bănuind că în afară de detaşamentul înaintat pentru cercetare se găseşte altă armată mai numeroasă înapoi, au ocolit acest detaşament care, fără să-i simtă, stătea liniştit, ca şi cum nu l-ar fi pîndit nici o primejdie. Fiindcă noaptea era lună şi se vedea bine vadul rîului, s-au strecurat pe unde a fost mai uşor şi, de teamă ca nu cumva să se afle prin vreun cercetaş despre acţiunea lor, l-au atacat în mod fulgerător chiar pe Athanaricus. **7.** Acesta, luat prin surprindere, fiindcă de la primul atac pierduse o mare parte din oaste, s-a văzut nevoit să-şi găsească în grabă adăpost mai întîi în desişul munţilor. Apoi, înspăimîntat de această lovitură şi de altele mai mari care puteau veni, a început să înalţe un zid de la malurile rîului Gerasus[9] şi pînă la Danubius, de-a lungul teritoriului taifalilor, socotind că acest zid, terminat repede, va fi o platoşă care să-i asigure apărarea şi liniştea. **8.** Dar pe cînd lucrarea era în curs, hunii se apropiau cu paşi repezi şi cu siguranţă că l-ar fi nimicit, dacă nu le-ar fi fost îm-

https://biblioteca-digitala.ro

piedicată înaintarea de greutatea prăzilor pe care le duceau cu ei.

Totuşi zvonul <despre sosirea hunilor> s-a răspîndit pînă departe printre celelalte neamuri ale goţilor. S-a aflat că nişte hoarde de oameni cum nu s-au mai văzut alţii la fel pînă acum, năvălind ca un uragan de pe vîrfurile munţilor sau din adîncul văilor, răstoarnă şi distrug tot ce întîlnesc. O mare parte a populaţiei, silită de lipsa celor necesare traiului, a părăsit pe Athanaricus şi se gîndea la un loc de aşezare departe de orice ameninţare barbară. Chibzuind îndelung încotro să pribegească, aceştia au socotit că Thracia le poate oferi loc de refugiu, dintr-un dublu motiv: întîi, că are pămîntul foarte fertil şi al doilea, că Istrul cu albia lui largă şi adîncă îi fereşte de năvălirile barbare din nord. Această hotărîre a fost împărtăşită de toţi.

4 **1.** Astfel, sub conducerea lui Alavivus[10] au ocupat malul stîng al Danubiului şi printr-o delegaţie trimisă la Valens cereau, cu rugăminţi umile, să fie primiţi la sud de fluviu, promiţînd că vor trăi acolo liniştiţi şi că, dacă va fi nevoie, vor da şi ajutoare pentru apărarea imperiului. **2.** Pe cînd în afară se petreceau aceste evenimente, în interior s-au răspîndit zvonuri înspăimîntătoare că seminţiile nordice se zbat în convulsiuni noi şi mai mari decît cele obişnuite, că pe tot spaţiul care se întinde de la marcomani[11] şi cvazi pînă la Pontus Euxinus mulţimea barbară a fost alungată din sălaşurile ei de alte neamuri venite pe neaşteptate de departe, din care cauză acum cutreieră pe valea Istrului cu familii cu tot. **3.** La început ai noştri n-au dat atenţie acestor zvonuri, fiindcă de obicei despre războaiele din acele ţinuturi se aude tîrziu, după ce se termină sau se potolesc. **4.** Dar ştirile au fost confirmate de sosirea solilor, care transmiteau prin rugăminţi şi angajamente cererea neamurilor invadate de a li se îngădui să treacă fluviul. Mişcarea din nord a produs mai degrabă bucurie decît teamă, adulatorii priceputi în linguşiri ridicînd în slăvi norocul principelui că-i vin de bunăvoie din cele

https://biblioteca-digitala.ro

mai îndepărtate ţinuturi ale pămîntului atîţia recruţi, fără măcar să-i fi cerut el, şi că va avea o armată neînvinsă, întrucît la forţele ei se vor adăuga altele străine, iar prin tributul plătit anual de provincii tezaurul se va îmbogăţi cu noi grămezi de aur. **5.** Cu aceste iluzii au fost trimişi tot felul de cărăuşi care să transporte mulţimile primejdioase. Se depunea toată străduinţa ca nimeni să nu rămînă pe malul de nord al fluviului, chiar dacă cineva era bolnav de moarte. Astfel, cu permisiunea împăratului, care le dădea putinţa să treacă peste Danubius în sud şi să se aşeze în Thracia, mulţimile erau transportate cu bărci, luntre şi albii făcute din trunchiuri de copaci. Şi fluviul fiind foarte greu de trecut, mai ales că tocmai atunci venise mare din cauza ploilor, mulţi s-au înecat, fie din cauza îngrămădirii pe vase, fie încercînd să treacă înot pe malul celălalt.

6. Dar toată această învălmăşeală a transferului de populaţie aducea mari dezastre imperiului roman. Drept este să recunoaştem că nenorociţii funcţionari însărcinaţi cu operaţia de a aduce populaţia barbară în Thracia au încercat de multe ori să ţină socoteală de numărul celor trecuţi, dar au fost nevoiţi să renunţe la evidenţa acestui număr, căci cum spune un foarte distins poet[12], „Cine vrea să-l cunoască e ca şi cum ar vrea să ştie cîte grăunţe de nisip spulberă zefirul pe plaja mării Lybice". **7.** Să ne amintim din vechime cîţi soldaţi au fost aduşi împotriva Greciei în războaiele medice. Aceştia, trecînd pe poduri Hellespontul şi făcîndu-şi drum pe la poalele muntelui Athos pe care l-au despicat, au ajuns la Doriscus[13], unde armata a fost trecută în revistă. Astfel de fapte, care ni se par de domeniul legendei cînd le citim, erau totuşi confirmate de cele ce se petreceau acum la noi. **8.** Căci nenumărate mulţimi de oameni s-au răspîndit prin provincii şi, pătrunzînd pretutindeni, au umplut tot întinsul cîmpurilor şi toate văile şi coastele munţilor, dovedind prin aceasta că antichitatea nu spunea basme, ci fapte adevărate. Cei dintîi care au trecut în sud au fost Fritigernus[14] şi Alavivus, cărora împăra-

https://biblioteca-digitala.ro

tul le-a dat alimente pentru un timp limitat şi pămînt pentru a-l cultiva.

9. În tot timpul acesta barierele de la graniţă au fost ridicate şi puhoaiele de barbari înarmaţi s-au revărsat ca lava Etnei peste teritoriile noastre. Lucrurile se complicau şi necesitatea cerea în acele împrejurări grele nişte conducători militari din cei mai cunoscuţi prin fapte strălucite. Dar, ca şi cum îi alesese o divinitate răuvoitoare, cei ce se găseau atunci în fruntea armatei erau toţi, pînă la unul, nişte oameni corupţi. Superiori în funcţie tuturora erau Lupicinus şi Maximus, unul comite al Thraciei, iar celălalt primejdios guvernator militar, amîndoi întrecîndu-se în acte nesăbuite. Lăcomia şi perfidia lor au fost izvorul tuturor nenorocirilor. **10.** Căci, ca să lăsăm la o parte alte fărădelegi amintite sau nu, săvîrşite din calcule meschine în traficul cu străinii încă inofensivi, vom arăta o fărădelege, regretabilă şi nemaipomenită, pe care judecătorii, chiar dacă ar fi ei înşişi în culpă, n-ar putea-o ierta. **11.** Pe cînd barbarii trecuţi peste fluviu se zbăteau în lipsa de alimente, odioşii noştri comandanţi în pofta lor nemăsurată de cîştig au născocit un tîrg detestabil: au strîns din toate părţile cîini, cîţi au putut de mulţi, şi i-au dat pentru hrană, cerînd în schimbul lor oameni ca sclavi, cîte un om pentru fiecare cîine, cei înfometaţi fiind nevoiţi, chiar conducătorii lor, să-şi dea copiii în sclavie.

12. În aceste zile şi Viderichus, regele greuthungilor, împreună cu Alatheus, Saphrax şi Farnobius, consilierii lui, care-l conduceau în toate, apropiindu-se de marginile Istrului, prin soli trimişi în grabă, a rugat pe împărat să-i acorde aceeaşi omenie ca şi celor de mai înainte. **13.** Dar, fiindcă s-a socotit că aşa cer interesele statului, a fost refuzat, fapt care i-a pus pe soli în mare încurcătură. Athanaricus, temîndu-se de acelaşi refuz, a plecat, fiindcă-şi amintea că a făcut dificultăţi lui Valens la încheierea păcii, sub cuvînt că se jurase să nu calce niciodată pe pămînt roman, silindu-l pe împărat să semneze tratatul la mijlocul fluviului[15]. Temîndu-se că supărarea acestuia durează, s-a retras cu toţi ai săi în

https://biblioteca-digitala.ro

ţinutul Caucalandei, greu accesibil din cauza munţilor înalţi şi a pădurilor dese care-l înconjurau, de unde a alungat pe sarmaţi.

5 1. Thervingii, cărora li se permisese trecerea, cutreierau mereu într-o parte şi în alta pe lîngă ţărm, fără hrană, înşelaţi de prefăcătoria conducătorilor noştri, care, în loc să-i ajute, îi ţineau într-adins în această situaţie, pentru a le merge bine odiosul tîrg de care am amintit. Dîndu-şi seama că sînt trataţi inuman, au început să murmure şi să ameninţe că se vor răzvrăti împotriva celor ce cu perfidie îi aduseseră într-o astfel de stare. Lupicinus, chiar temîndu-se de revoltă, i-a silit cu ajutorul armatei să plece în altă parte cît mai repede.

2. Greuthungii, găsind momentul oportun, pentru că trupele noastre, angajate în altă misiune nu mai circulau cu bărcile pentru a controla fluviul, şi-au făcut în grabă luntri şi, după ce au trecut destul de greu, au cantonat foarte departe de locul unde ajunsese Fritigernus.

4. Dar acesta, ajutat de iscusinţa înnăscută de a prevedea viitorul, pe de o parte respecta ordinele împăratului, iar pe de alta mergea foarte încet, ca să fie ajuns din urmă şi să-şi poată uni forţele cu ale celorlalţi regi, astfel că a ajuns destul de tîrziu la Marcianopolis. Aci s-a petrecut un alt act de mare atrocitate provocat de făcliile Furiilor care cînd se aprind produc numai dezastre. 5. Alavivus şi Fritigernus au fost invitaţi la un ospăţ de Lupicinus care însă cu armata împiedeca mulţimea barbară să intre în oraş, deşi aceasta cerea stăruitor, în numele supunerii faţă de noi şi al convenţiilor încheiate, să fie lăsată să intre să-şi cumpere cele necesare traiului. Şi producîndu-se busculade între cei ce erau opriţi să intre şi cei ce-i opreau, s-a ajuns la folosirea armelor. Barbarii, înfuriaţi peste măsură, pentru că-şi vedeau familiile în sclavie, au ucis pe soldaţii unui post de barieră şi le-au luat armele. 6. Informat despre accident printr-un curier secret, Lupicinus, deşi ajuns în stare de mahmureală între somn şi vin la ospăţul pregătit cu multă risipă şi cu muzică zgomotoasă, temîndu-se

https://biblioteca-digitala.ro

de consecinţe, a ucis gărzile de onoare şi pază care însoţiseră pe cei doi invitaţi la masă. 7. Mulţimile de la porţile oraşului au aflat cu durere de acest act de cruzime şi înfuriate, în număr din ce în ce mai mare, erau de acum gata de orice violenţă pentru a-şi răzbuna regii deţinuţi. Fritigernus, cu hotărîri repezi şi inspirate în asemenea împrejurări, temîndu-se să nu fie ţinut ca ostatic cu alţii, a atras atenţia că se va ajunge la mari vărsări de sînge dacă nu i se permite să iasă cu tovarăşii săi pentru a linişti poporul, care s-a revoltat crezînd că în numele umanităţii promise i-au fost ucişi conducătorii. Au obţinut permisiunea cerută şi la ieşirea din oraş au fost primiţi cu bucurie şi cu aplauze de către ai lor. S-au urcat apoi pe cai şi au plecat în goană pentru a aprinde focul războiului. 8. Cînd au auzit despre aceste evenimente din zvonul răuvoitor care exagerează lucrurile, tot neamul thervingilor s-a înfuriat, arzînd de dorinţa de a lupta. Şi între multele lor acte de temut, care deschideau calea către cele mai mari primejdii, au ridicat steagurile după obiceiul lor, au intonat cîntece lugubre şi au început să alerge în cete după jaf, prădînd şi incendiind fermele şi făcînd mari dezastre pe unde ajungeau.

9. Împotriva acestora Lupicinus, cu o oaste strînsă în grabă şi în neorînduială, înaintînd mai mult la întîmplare decît în chip deliberat, s-a oprit la nouă mile departe de oraş, pregătit de luptă. Cînd barbarii au văzut aceasta, au năvălit fără să se mai gîndească la apărarea lor asupra unităţilor noastre şi, lovind mai întîi cu scuturile pe cei ce luptau numai cu corpurile, au început apoi să-i străpungă cu suliţele şi cu săbiile. Ciocnirea a fost îngrozitoare: steagurile ne-au fost capturate, iar tribunii şi o mare parte dintre ostaşi au pierit, în afară de sinistrul conducător, care n-a fost în stare, în timp ce alţii erau încleştaţi în luptă, decît să se strecoare şi s-o ia la fugă pe cal, ajungînd astfel în oraş. După acest succes duşmanii, cu arme capturate de la romani, s-au repezit în toate părţile fără să-i oprească nimeni.

10. Şi fiindcă am ajuns cu povestirea la aceste evenimente după celelalte multe, rugăm pe cititori, dacă va

https://biblioteca-digitala.ro

exista vreunul, să nu ne ceară relatarea în cele mai mici amănunte a faptelor sau numărul exact al celor uciși, fiindcă această cerință n-o putem satisface. Va fi suficient să le arătăm pe cele mai de seamă, fără să acoperim adevărul cu vălul minciunii, fiindcă datoria istoricului este de a fi conștiincios și integru în explicarea realității. **11.** Ignorînd istoria unii, înspăimîntați de nenorocirile prezente, afirmă că niciodată ca acum statul n-a fost cuprins de întunericul unor nenorociri așa de mari. Dar ei se înșală, pentru că, dacă vor cerceta epocile trecute, mai noi sau mai vechi, vor vedea că asemenea evenimente triste s-au petrecut adesea. **12.** Cimbrii[16] și teutonii, venind din ținuturile îndepărtate ale oceanului, au inundat pe neașteptate Italia. Dar, după imense dezastre pricinuite statului roman, învinși în ultimele lupte și nimiciți sau alungați de către comandanții noștri bravi, au învățat măcar în momentul suprem ce înseamnă în război forța unită cu disciplina. **13.** În timpul domniei lui Marcus[17], cînd neamuri de multe feluri dar unite în nebunia lor, după nenumărate atacuri în care au ocupat și jefuit orașe, după pedeapsa suferită pentru moartea unui conducător... puține părți rămaseseră neatinse. **14.** Dar în curînd, după dezastre și nenorociri, situația a revenit la normal, grație faptului că viața celor vechi era sobră, neinfectată de moleșeală și trîndăvie, nimeni nu-și cheltuia banii în mese scumpe și nu căuta cîștiguri necinstite, ci toți de la cel mai de sus pînă la cel mai de jos cu aceeași ardoare se grăbeau spre moartea pentru patrie ca spre un liman liniștit și odihnitor.

15. Gloata de neamuri scitice[18], trecînd cu două mii de corăbii prin Bosfor și printre țărmurile Propontidei, a produs mari dezastre pe uscat și pe mare, dar sau întors după ce și-au pierdut pe cei mai mulți dintre ai lor. **16.** Au căzut în luptele cu barbarii cei doi împărați cu numele de Decius[19], tatăl și fiul. Orașele din Pamphylia au fost atacate, multe insule prădate, Macedonia incendiată, toți dușmanii au împresurat mult timp Thessalonicul și Cyzicul. Concomitent au fost cucerite Anchia-

https://biblioteca-digitala.ro

los şi Nicopolis, oraşul pe care l-a întemeiat Traian, ca amintire a victoriei împotriva dacilor. **17.** După multe lovituri date sau primite, a fost nimicit Philippopolis, o sută de mii de oameni, dacă nu exagerează analele, fiind măcelăriţi în interiorul oraşului. Epirul, Thessalia şi Grecia întreagă au fost cutreierate în toată libertatea de către duşmani din afară, care, după înscăunarea ca împărat a lui Claudius şi după moartea lui glorioasă, au fost alungaţi de aprigul Aurelianus. Acesta, răzbunînd cu toată severitatea pagubele pricinuite, le-a asigurat provinciilor amintite liniştea pentru multe secole cu rare întreruperi produse de incursiunile vecinilor soldate cu pierderi pentru ei. Dar să reiau povestirea de unde am lăsat-o.

6 **1.** Aflînd din ştiri răspîndite pretutindeni despre aceste fapte, Sueridus[20] şi Colias, fruntaşi goţi, care fuseseră primiţi în sud cu popoarele lor mult mai înainte şi care acum se găseau în cantonamente de iarnă lîngă Hadrianopolis, punînd salvarea lor mai presus de orice, priveau cu suflete liniştite tot ce se întîmpla. **2.** Dar primind pe neaşteptate ordin de la împărat să treacă Hellespontul au cerut pentru aceasta, în termeni ponderaţi, mijloace de transport, hrană şi un răgaz de două zile ca să se pregătească de plecare. Mai-marele oraşului le-a socotit îndrăzneaţă cererea, — supărat că-i produseseră multe pagube pe moşia lui de la ţară — şi a înarmat împotriva lor tot poporul de rînd, precum şi pe lucrătorii din atelierele de armament care sînt numeroşi în acel oraş. Dînd ordin să sune trompetele de război, îi ameninţa cu nimicirea dacă nu pleacă la data stabilită. **3.** Izbiţi de această şicană la care nu se aşteptau şi speriaţi de mulţimea celor veniţi împotrivă-le, mai mult din spirit de aventură decît din convingere, goţii deocamdată n-au reacţionat în nici un fel. Scoşi, însă, din răbdări prin injurii şi manifestări de dispreţ, mai ales cînd s-au tras împotriva lor şi cîteva săgeţi, au izbucnit în revoltă pe faţă. După ce au măcelărit pe cei mai mulţi, a căror cutezanţă împotriva lor fusese mai provocatoare, iar pe cei care o luaseră la fugă i-au urmărit cu săgeţi,

https://biblioteca-digitala.ro

au jefuit pe cei uciși, le-au luat armele și, echipați cu ele, s-au dus la Fritigernus, care se găsea în apropiere. În unire cu acesta, ca aliați și ascultînd de comanda lui, au început să asedieze orașul, care era cu porțile închise. Dar pentru că lupta de acest fel era grea pentru ei, cădeau din toate părțile cum se întîmpla: unii piereau datorită excesului de curaj, iar cei mai mulți se prăbușeau sub loviturile de săgeți și de pietre care se rostogoleau asupra lor. **4.** Atunci Fritigernus, văzînd că au atîtea pierderi niște oameni nepricepuți să asedieze o cetate, i-a sfătuit să renunțe la lupta cu zidurile și le-a comunicat că a făcut un plan mai bun, anume să lase acolo unitățile necesare pentru a ține orașul împresurat, iar cu grosul armatei să devasteze regiunile din jur, care erau foarte bogate și fără trupe de pază. **5.** Planul a fost bine primit, mai ales fiindcă-l știau pe rege capabil de a-l realiza, astfel că au început să se răspîndească precauți prin toate părțile Thraciei, ajutați de trădători și de captivi, care le arătau satele bogate, îndeosebi pe cele despre care li se spunea că au alimente din abundență. Curajul lor firesc le era întărit în cea mai mare măsură de faptul că li se adăugau zilnic mulțimi de același neam cu ei, fie din cei ce fuseseră mai înainte vînduți ca sclavi în acele părți, fie din cei pe care, după trecerea fluviului, îi schimbaseră ei înșiși pe cîte o bucată de pîine, sau pe cîte o picătură de vin. **6.** De asemenea, veneau alături de ei mulți mineri[21] căutători de aur care nu mai puteau suporta sarcinile marilor impozite. Aceștia, bine primiți de toți, le-au fost de mare ajutor în scotocirea terenului, fiindcă le arătau unde sînt ascunse grînele și unde sînt locurile de refugiu al populației. **7.** Cu un asemenea sprijin n-au rămas necălcate decît ținuturile inaccesibile, sau cele prea îndepărtate. Pe toți, fără deosebire de vîrstă sau de sex, îi jefuiau și-i ucideau, dîndu-le foc caselor. Au smuls și ucis copii care sugeau la sînul mamelor, pe acestea le-au răpit, au omorît pe soți sub ochii soțiilor, au tîrît cadavrele fiilor, — copii, tineri sau maturi — peste cele ale părinților. **8.** În sfîrșit, mulți bătrîni cu vîrstă respectabilă și femei nobile,

https://biblioteca-digitala.ro

cu mîinile legate la spate, au luat jalnicul drum al robiei, după ce le-au fost jefuite avuţiile, iar casele strămoşeşti le-au fost transformate în cenuşă.

7 **1.** Marile calamităţi abătute asupra Thraciei au produs împăratului Valens tot felul de griji. A trimis îndată pe Victor, şeful cavaleriei, la perşi să aranjeze un compromis în legătură cu situaţia Armeniei, iar el, fiind pe punctul de a ieşi din Antiochia ca să se îndrepte între timp spre Constantinopol, a trimis înainte pe Profuturus şi pe Traianus, amîndoi conducători cu mari ambiţii, dar lipsiţi de calităţi războinice. **2.** Aceştia, cînd au ajuns în faţa duşmanilor, în loc să-i atace pe grupuri mici şi să-i împuţineze prin înşelăciuni şi ambuscade, au folosit, dimpotrivă, tactica nepotrivită cu situaţia, de a le opune pe o linie largă de luptă cele două legiuni aduse din Armenia, bine instruite, dar inferioare ca număr mulţimilor imense de barbari, care împînziseră munţii şi cîmpiile şi care erau încurajaţi de succesele anterioare. **3.** Aceste unităţi ale noastre, care încă nu ştiau ce poate furia unită cu disperarea, zdrobind pe duşman dincolo de stîncile muntelui Haemus, au ocupat strîmtorile, pe de o parte pentru ca barbarii să capituleze prin foame, negăsind nici o cale de ieşire, iar pe de altă parte, pentru ca ei înşişi să aştepte sosirea lui Frigeridus trimis de Gratianus, la cererea lui Valens, să aducă ajutoare pannonice şi gallice, necesare provinciilor ajunse în situaţie desperată. **3.** După acesta, Richomeres, atunci şef al gărzilor imperiale, tot la ordinul lui Gratianus, plecînd din Gallia a ajuns în Thracia cu cîteva unităţi, cohorte doar cu numele, fiindcă efectivele lor dezertaseră în mare parte, cum au susţinut unii, la îndemnul lui Merobaudes, care se temea ca nu cumva Gallia, rămasă fără apărare, să fie devastată prin forţarea Rinului. **5.** Dar fiindcă Frigeridus suferea de picioare, sau fiindcă motiva că e bolnav ca să nu intre în focul luptelor, cum au presupus detractorii lui, răuvoitori, cu consimţămîntul tuturor a luat comanda întregii armate Richomeres, în unire cu Profuturus şi cu Traianus, care

https://biblioteca-digitala.ro

se găseau în apropiere de cetatea Salices. Nu departe de această cetate marea mulțime de barbari, cu căruțele așezate în formă de cerc, în interiorul acestui cerc ca și cum erau apărați de niște ziduri, se bucurau de odihnă și de belșugul prăzilor.

6. În speranța succesului, comandanții romani urmăreau cu atenție toate mișcările goților, pentru ca la momentul oportun să-i atace, gîndindu-se că aceștia, dacă-și vor muta tabăra în altă parte, cum au făcut de foarte multe ori, vor putea fi loviți din spate și deposedați de o mare parte din prăzi. 7. Dușmanii înțelegînd planul alor noștri, sau fiind informați de el prin transfugi, datorită cărora se afla totul, au rămas un timp pe loc. Dar de teama armatei din apropiere și a altor trupe la care se așteptau că mai pot veni împotriva lor, printr-un ordin secret au chemat înapoi pe cei ce plecaseră în diferite părți după pradă. Aceștia, primind ordinul înflăcărați ca niște tăciuni aprinși, s-au întors îndată la cercul de căruțe pe care ei îl numesc carrago, și și-au îmbărbătat compatrioții la luptă. 8. De acum marea confruntare între cele două părți nu se mai putea amîna. Căci la întoarcerea celor pe care îi chemase necesitatea, toată mulțimea, strînsă atunci pe terenul înconjurat de căruțe, fremătînd sălbatic și cu porniri ucigașe se grăbea să riște totul, gata de orice cruzime, încurajată și de șefii ei, pe care-i stăpîneau aceleași dorințe. Și fiindcă soarele era către apus și se apropia noaptea, s-au potolit fără voia lor, luîndu-și masa de seară și liniștindu-se puțin, dar fără să doarmă o clipă. 9. Aflînd de aceste pregătiri, romanii la fel și-au petrecut noaptea fără somn, căci se temeau de dușmani și de sălbaticii lor conducători ca de niște fiare înfuriate. Deși nu știau ce se poate întîmpla, fiindcă erau inferiori ca număr, totuși se așteptau fără teamă la un rezultat favorabil, încrezători în dreptatea cauzei lor.

10. De îndată ce s-a luminat de ziuă, s-a dat în ambele tabere semnalul de luptă. Barbarii, după ce au depus jurămîntul potrivit obiceiului lor, au căutat să ocupe locuri dominante, pentru ca de pe ele, ca niște roți

https://biblioteca-digitala.ro

care se rostogolesc, să se repeadă cu o putere mai mare împotriva adversarilor. În faţa acestei situaţii, ostaşii noştri au rămas fiecare la locul lui, fără să se depărteze de ai lor, sau măcar să iasă din rînduri. **11.** După ce au înaintat cu precauţiune una împotriva celeilalte, cele două tabere s-au oprit şi se priveau cu ochii scăpărînd de furie. Romanii îşi întăreau curajul intonînd un imn războinic, numit barritus, mai întîi încet şi apoi cu voce foarte puternică. Iar duşmanii pe un ton lipsit de muzicalitate cîntau şi ei un cîntec de proslăvire a strămoşilor. **12.** Cu suliţe şi cu alte arme de acest fel au început să arunce unii în alţii, pînă ce lupta s-a angajat strînsă, de la om la om şi, cu scuturile în formă de broască ţestoasă, s-au apropiat picior contra picior. Barbarii iuţi şi refăcîndu-şi mereu rîndurile, lovind cu măciuci pîrlite în foc şi cu săbiile pe ai noştri, le-au dezarticulat flancul stîng. În ajutor însă a venit îndată o unitate foarte puternică din apropiere şi a restabilit linia de luptă, salvîndu-i pe ai noştri de la o moarte sigură. **13.** A fost un măcel groaznic, în care luptătorii se prăbuşeau unii peste alţii, sfîrtecaţi de săbii sau loviţi de săgeţile care cădeau asupra lor ca grindina. Cei care fugeau erau ajunşi din urmă de călăreţi, care le străpungeau cu lăncile ceafa sau spatele. Şi dintr-o parte şi din cealaltă pedestraşilor rămaşi în urmă de frică li se tăiau vinele de la picioare să nu se mai poată ridica. **14.** Tot pămîntul se umpluse de cadavre, printre care se găseau şi unii cărora nu le ieşise sufletul pîlpîindu-le încă speranţa vieţii. Pe unii îi culcaseră la pămînt fierul prăştiilor şi ascuţişul săgeţilor, pe alţii săbiile, care în chip oribil le spintecaseră capetele pînă la gît şi pînă între umeri. **15.** Încă neobosite de lupta aprigă, ambele tabere se atacau fără să se poată înfrînge una pe alta. Pe nici unul din cei teferi nu-l părăsea curajul, nici unuia nu-i slăbeau puterile în încleştarea în care se găsea. Totuşi, ziua dînd înspre seară, atacurile au trebuit să înceteze şi toţi s-au retras în corturi, fiecare pe unde a putut, în neorînduială şi trişti. **16.** Pe cît a permis timpul şi locul, unii dintre cei morţi au avut parte de cinstea înhumării,

https://biblioteca-digitala.ro

dar mulţi au rămas hrană fiarelor şi păsărilor de pradă, precum arată şi acum cîmpul alb de oase. Desigur că romanii, inferiori ca număr, în luptă cu marea mulţime de duşmani, au avut destui morţi, dar au şi pricinuit urîaşe pierderi gloatei barbare.

8 **1.** După această luptă cu rezultate jalnice şi dezastruoase pentru ambele tabere, ai noştri s-au retras în cetatea Marcianopolis din apropiere, iar goţii în interiorul cercului format de căruţele lor şi aceştia timp de şapte zile n-au îndrăznit să mai iasă sau să mai fie văzut vreunul dintre ei. Soldaţii noştri profitînd de situaţie au alungat pe celelalte cete de barbari pînă în munţii Haemus şi le-au închis ieşirile prin parapete de pămînt înalte, fără îndoială în speranţa că mulţimea primejdioasă a duşmanilor îngrămădiţi între Istru şi nişte locuri pustii, negăsind nici o scăpare, va pieri de foame, pentru că toate cele necesare vieţii se găseau strînse în cetăţi, pe care n-au încercat să le asedieze, necunoscînd cerinţele acestui fel de luptă. **2.** Richomeres s-a întors cu ajutoare în Gallia, unde era aşteptată reizbucnirea ostilităţilor. Acestea se petreceau în toamna anului cînd erau consuli Gratianus[22] pentru a patra oară şi Merobaudes.

3. Auzind de jalnicele lupte şi devastări din Thracia, Valens a trimis pe Saturninus, căruia i-a dat temporar comanda cavaleriei, pentru a veni în ajutor lui Traianus şi lui Profuturus. **4.** Fiindcă în acele zile întîmplător se terminaseră în regiunile Scythiei şi ale Moesiei toate proviziile, barbarii, împinşi deopotrivă de lipsa de hrană ca şi de ferocitatea lor, se frămîntau să înlăture marile obstacole care le stăteau în cale. Şi cum încercările lor se prăbuşeau în faţa energiei cu care rezistau ai noştri, avantajaţi de situaţia terenului şi siliţi de necesitate, barbarii au primit în alianţă cete de huni şi de halani, pe care-i atrăgea speranţa unor mari prăzi.

5. Aflînd de această alianţă, Saturninus[23] care tocmai sosise şi-şi organiza posturile de apărare şi-a adunat încetul cu încetul pe ai săi ca să se retragă, pentru că se temea, nu fără raţiune, că mulţimea barbară, ca un

https://biblioteca-digitala.ro

rîu care năvăleşte cu valuri puternice să rupă orice zăgazuri, ar putea zdrobi destul de uşor pe toţi ai noştri care se găseau la baza ieşirilor din munţi. **6.** După retragerea posturilor noastre trecătorile rămînînd deschise, toţi cei ce fuseseră închişi au năvălit în dezordine care pe unde a putut căci nu mai aveau nici o oprelişte, şi au început să devasteze fără teamă Thracia în lung şi în lat. Din regiunile pe care le udă Histrul pînă la Rhodope şi pînă la strîmtorile care despart întinsele mări[24], jafurile, uciderile, incendiul şi bestialitatea tulburau totul în chip cu adevărat barbar. **7.** Atunci s-au petrecut fapte groaznice de spus şi de văzut. Femei aproape moarte de frică erau mînate cu biciul şi unele, gravide, înainte de a naşte, erau expuse infamiei. Ţipau pruncii la sînul mamelor, plîngeau copiii şi copilele de familii nobile, cărora cruda captivitate le strîngea mîinile în lanţuri. **8.** În urma acestora mergeau în robie fecioare şi logodnice care în vaietele lor implorau moartea, chiar în chinuri, numai să nu le fie profanată pudoarea. La mijloc, cei cu puţin înainte oameni bogaţi şi liberi, acum erau tîrîţi ca fiarele plîngîndu-se împotriva ta, soartă oarbă şi nemiloasă, care într-o clipă i-ai smuls dintre cei dragi şi din casele pe care le-au văzut transformate în ruină şi cenuşă şi le-ai hărăzit exilul, trimiţîndu-i să robească sub biciul şi chinurile crudului învingător.

9. Barbarii totuşi, ca nişte bestii scăpate din cuşcă, alergînd pe teritorii întinse, au ajuns la cetatea numită Dibaltum[25], unde au atacat pe Barzimeres[26], tribunul scutarilor, care tocmai îşi aşeza tabăra în acel loc, avînd sub comandă şi pe cornuti precum şi alte unităţi de pedestraşi. **10.** Acesta, priceput în arta militară, îndată, precum cerea necesitatea momentului de grea cumpănă, a dat ordin gorniştilor să sune semnalul de război, şi-a întărit apărarea flancurilor şi a pornit cu toţi ai săi gata de luptă. Rezistînd eroic deşi istovit de puteri, ar fi scăpat din vîltoarea acestei primejdii dacă nu l-ar fi împresurat un detaşament de cavalerie duşman. În această situaţie, a căzut în luptă, după ce a ucis nu puţini duş-

https://biblioteca-digitala.ro

mani, a căror pierdere însă era acoperită de marea mulțime a celor rămași în viață.

9 1. După această acțiune, goții, neștiind pentru moment ce să mai facă între timp, îl căutau pe Frigeridus, ca să-l ucidă de îndată ce-l vor găsi, căci îl considerau o piedică în calea lor. S-au oprit cît le-a fost necesar să-și întremeze puterile cu hrană și somn și au continuat să-l urmărească întocmai ca fiarele, informați că, întors în Thracia, la ordinul lui Gratianus, își așezase tabăra aproape de Beroea și aștepta să vadă ce curs iau evenimentele. 2. În marș forțat se grăbeau să ajungă unde-și propuseseră, dar el, priceput în a-și conduce și feri ostașii, bănuind sau aflînd prin cercetași planul dușmanilor, s-a întors în Illyricum prin văile munților și desișurile pădurilor, încurajat de un succes pe care i l-a adus întîmplarea pe neașteptate. 3. Căci mergînd cu unitățile organizate în formă de unghi, a întîlnit pe Farnobius, un șef al goților, care cu cetele lui devastatoare cutreiera fără teamă regiunea, după ce primise în alianță și sub comanda sa niște bande de taifali. Aceștia din urmă, dacă e demn de spus, după ce au împrăștiat pe ai noștri, care se speriaseră în fața unor neamuri necunoscute, au trecut fluviul pentru a prăda ținuturile rămase fără apărători. 4. Văzînd de departe hoardele dușmane, precautul comandant și-a luat imediat măsurile cerute de împrejurare și a atacat cu toată puterea cetele celor două neamuri care înaintau amenințătoare. Și i-ar fi răpus pe toți, pînă la unul, să nu le mai rămînă nici măcar un sol pentru a anunța dezastrul, dacă nu i-ar fi cruțat pe supraviețuitori, înduplecat de rugămințile lor insistente, după ce Farnobius, pînă aci un temut instigator la tulburări, și mulți alții fuseseră uciși. Pe toți cei care au scăpat cu viață i-a dus să cultive pămîntul din apropierea cetăților italice Mutina, Regium și Parma. 5. Am aflat că acest neam al taifalilor este atît de afundat în josnicia imoralității, încît la ei prin obiceiul unei legături monstruoase se împerechează băieți foarte tineri cu bărbați, pîngărindu-și în asemenea practici floarea vîr-

https://biblioteca-digitala.ro

stei. Dar dacă vreunul dintre ei, devenind adult, a prins singur un mistreț, sau a ucis un urs puternic, este eliberat de legătura incestuoasă.

10 **1.** Astfel de nenorociri bîntuiau Thracia spre acel sfîrșit de toamnă[27] și, ca și cum Furiile învîrtejeau totul în acea vreme, molima războiului înainta întinzîndu-se și în regiunile cele mai îndepărtate. **2.** Poporul alamannilor lentiensi, vecin cu Raetia, violînd prin incursiuni perfide tratatele încheiate ne călca frontierele, fapt care a avut următoarea cauză foarte gravă. **3.** Un ostaș din garda imperială originar din neamul lor, obținînd o permisie, a venit acasă pentru niște interese personale. Cum era destul de guraliv, răspunzînd la întrebările multora în legătură cu cele ce se petreceau la palat, a informat pe ai săi că Gratianus, chemat de unchiul său Valens, va pleca fără întîrziere cu armata în Orient, pentru a respinge cu forțe duble pe locuitorii ținuturilor de graniță porniți cu jurămînt să nimicească pe romani. **4.** Cînd au aflat aceasta lentiensii, care erau și ei vecini ai imperiului, iuți și fără astîmpăr cum sînt, s-au adunat în cete de pradă și în luna februarie[28] au trecut Rinul pe gheață, dar celții, uniți cu petulanții, i-au lovit cu putere și i-au respins, cu toate că și ei au avut unele pierderi. **5.** Germanii au fost astfel siliți să se retragă; totuși, fiindcă știau că o mare parte a armatei a plecat în Illyricum, urmînd ca și împăratul să ajungă acolo în curînd, s-au înflăcărat și mai mult în îndrăzneala lor. Printr-un plan ambițios au adunat pe toți locuitorii districtelor și cu o armată de patru zeci de mii de oameni, sau de șaptezeci de mii, cum au afirmat unii ca să ridice pe împărat în slăvi, au atacat trufași și plini de curaj teritoriile noastre.

6. Gratianus, cînd a aflat cu mare spaimă de această invazie, a chemat înapoi cohortele pe care le trimisese în Pannonia, a convocat și pe cele ținute din prudență în Gallia și pe toate le-a pus sub comanda lui Nannienus, un general prudent căruia i-a dat ca tovarăș cu putere egală pe Mallobaudes[29], comite al gărzilor imperiale

https://biblioteca-digitala.ro

şi rege al francilor, un bărbat războinic şi viteaz. 7. Nannienus, gîndindu-se la viitoarele surprize din partea soartei schimbătoare căuta să întîrzie începerea operaţiilor, pe cînd Mallobaudes, stăpînit de dorinţa de a lupta, ca de obicei, voia să pornească fără nici o amînare împotriva inamicului. 8. Cum zgomote îngrozitoare anunţau că adversarul e aproape, prin gornişti la Argentaria s-a dat semnalul de luptă. Desele săgeţi, suliţe şi alte arme de aruncat au curmat multe vieţi şi dintr-o parte şi din cealaltă. 9. Soldaţii noştri văzînd în ardoarea luptei că mulţimea duşmanilor este infinită, ca să evite lupta deschisă s-au împrăştiat fiecare cum a putut pe nişte căi înguste şi adăpostite de păduri, dar puţin după aceea s-au oprit cu hotărîre. Sosirea unităţilor din garda imperială, impresionînd de departe prin splendoarea şi strălucirea armelor, a vîrît spaima în barbari 10. care deodată au luat-o la fugă, căutînd uneori să reziste, după cum cerea necesitatea. Au fost măcelăriţi în număr aşa de mare, că din toţi n-au scăpat, pe cît s-a socotit, mai mult de cinci mii, care au fugit în desişul pădurilor. Între alţi mulţi duşmani, îndrăzneţi şi viteji, a căzut ucis şi regele lor Priarius[30], aţiţătorul la aceste lupte nimicitoare.

11. Încurajat de succes, Gratianus a plecat în părţile răsăritului şi cotind drumul spre stînga a trecut pe ascuns Rinul[31]. Cu bune speranţe, s-a hotărît să distrugă, dacă-l va ajuta împrejurarea, definitiv neamul perfid şi dornic de tulburări al lentiensilor. 12. Dar ei prin vestitori care se grăbeau unul după altul aflînd de această hotărîre, aproape nimiciţi prin atîtea pierderi şi înspăimîntaţi de sosirea neaşteptată a principelui, după ce s-au gîndit în toate felurile ce să facă, fiindcă nu puteau găsi repede alt mijloc de a rezista sau de a acţiona în acest sens, au fugit pe drumuri ferite în munţii din apropiere şi, de pe înălţimile acestora, au început cu toată puterea lupta pentru a-şi apăra avutul şi familiile pe care le luaseră cu ei. 13. În raport cu greutăţile atacurilor în munţi, au fost aleşi din fiecare legiune cîte cinci sute de ostaşi, verificaţi prin experienţa şi vitejia lor, ca şi cum

https://biblioteca-digitala.ro

aveau să asalteze o cetate. Aceştia, cu curaj sporit pentru încrederea acordată şi pentru că principele însuşi se găsea în primele rînduri, se sileau să urce, convinşi că dacă vor ajunge sus îi vor prinde pe duşmani fără luptă, ca pe nişte fiare căzute-n cursă. **14.** Asaltul început la mijlocul zilei, a durat pînă noaptea tîrziu, cu mari pierderi din ambele părţi. Nu puţini dintre ai noştri ucideau şi erau ucişi. Mai ales ostaşii din garda imperială, cu armele strălucitoare prin aurul şi coloritul lor, erau ţinta mulţimii de săgeţi.

15. Într-un consiliu prelungit al lui Gratianus cu sfetnicii săi, după multe şi felurite opinii exprimate, cum se întîmplă în asemenea situaţie, fiindcă se vedea bine că e periculos şi zadarnic să se continue lupta împotriva unei asemenea poziţii, s-a luat hotărîrea ca barbarii care erau atît de bine apăraţi de natura locului să fie împresuraţi şi siliţi să se predea prin foame. **16.** Dar germanii rezistînd cu îndîrjire şi cunoscînd regiunile, s-au urcat pe alţi munţi[32], mai înalţi decît cei pe care se opriseră înainte. Împăratul s-a îndreptat cu armata spre acei munţi şi căuta cu aceeaşi vitejie căile care să-l ducă pe înălţimi. **17.** Lentiensii, cînd l-au văzut că depune toate sforţările spre pieirea lor, au capitulat şi, după ce au predat, cum li s-a cerut, tot tineretul valid, care a fost amestecat cu recruţii noştri, li s-a îngăduit să se întoarcă nevătămaţi în ţinuturile lor natale.

18. Este aproape de necrezut cu cîtă vigoare şi repeziciune, ajutat de divinitatea cea veşnică, a obţinut Gratianus această victorie venită la timp şi binefăcătoare, care a pus la respect naţiunile occidentale şi după care el a pornit grăbit în altă direcţie. Foarte tînăr, talentat la vorbire, moderat în conduită, războinic şi îngăduitor, pe cînd abia începuseră să-i mijească tuleiele bărbii, ar fi fost de comparat cu principii cei mai buni, dacă n-ar fi alunecat, fără să fie un om crud, în preocupările deşarte ale lui Caesar Commodus[33], prin natura lui înclinat către acte ridicule şi încurajat de linguşitorii din apropierea lui. **19.** Căci după cum Commodus obişnuia să răpună multe fiare cu arcul în faţa poporului spec-

https://biblioteca-digitala.ro

tator şi s-a bucurat ca de ceva supraomenesc cînd a ucis în amfiteatru o sută de lei, pe fiecare cu cîte o singură lovitură de săgeată, la fel şi Gratianus în parcurile numite vivarii culca la pămînt cu lovituri de săgeţi animale primejdioase. În schimb, treburilor serioase ale statului le dădea puţină importanţă tocmai în acel timp în care, chiar dacă ar fi fost împărat Marcus Antoninus, cu greu ar fi putut, fără colegi asemănători lui şi fără adînci frămîntări sufleteşti, să facă faţă marilor primejdii prin care trecea imperiul.

20. Aşadar, după ce a luat măsurile cerute de împrejurări pentru apărarea Galliei şi după ce a pedepsit pe scutarul trădător care spusese barbarilor că principele a plecat în Illyricum, Gratianus trecînd pe lîngă fortăreţele Felix Arbor[34] şi Lauriacum se grăbea să ajungă în ajutorul regiunilor oprimate.

21. În aceleaşi zile Frigeridus, pe cînd se gîndea cu pricepere la multe şi utile acţiuni pentru securitatea comună şi se grăbea să fortifice strîmtoarea Succi pentru ca duşmanii năvălitori să nu treacă prin ea ca nişte torente şi să devasteze provinciile din nord, a fost înlocuit cu comitele Maurus. Acesta era un om venal, cu un caracter feroce, schimbător în toate şi nehotărît, acelaşi despre care am spus în cărţile precedente că, fiind în garda imperială, pe cînd Iulianus Caesar ezita să accepte coroana, el şi-a smuls colierul de la gît şi l-a pus pe capul împăratului. **22.** Astfel că, în vîrtejul unor mari primejdii, a fost îndepărtat conducătorul precaut şi înţelept, cînd chiar de s-ar fi retras el, trebuia să fie rechemat acolo unde-l cereau interesele superioare ale statului.

11 **1.** Valens, plecînd tocmai în aceste zile din Antiochia, după un drum lung a ajuns în sfîrşit în Constantinopol[35], unde a rămas însă numai cîteva zile, din cauza unei răscoale a poporului. L-a chemat din Italia, aşa cum ceruse, pe Sebastianus, un general cunoscut pentru vitejia lui, şi i-a dat comanda infanteriei pe care înainte o deţinea Traianus. Iar el s-a dus la vila imperială de la Melantias şi acolo cultiva dragostea ostaşilor faţă de el

https://biblioteca-digitala.ro

prin solde, hrană bună şi prin dese cuvîntări prietenoase. **2.** A dat apoi tuturor ordinul de plecare mai departe şi cînd a ajuns la Nice[36] o staţiune care se numeşte aşa, a fost informat, din rapoartele cercetaşilor, că barbarii, încărcaţi cu prăzi, s-au întors din ţinuturile Rhodopei şi se apropie de Hadrianopole. Aceştia aflînd că împăratul vine cu o mare armată s-au grăbit să facă joncţiunea cu compatrioţii lor care se găseau bine apăraţi, avînd garnizoane puternice, lîngă Beroea şi Nicopolis. Într-acolo a fost trimis, cum cerea ocazia care se oferise, Sebastianus cu cîte trei sute de ostaşi aleşi din fiecare unitate pentru ca împreună cu ei să acţioneze, aşa cum promitea, în chip util interesului public. **3.** Acesta, ajuns în grabă la Hadrianopole era oprit să intre în oraş, căci i-au închis porţile apărătorii care se temeau ca nu cumva el să vină ca prizonier cumpărat de duşmani şi să aducă vreo primejdie cetăţii, cum făcuse comitele Actus[37] care, prins şi vîndut armatei lui Magnentius, lăsase liberă trecătoarea prin Alpii Iuliani. **4.** Într-un tîrziu Sebastianus a fost totuşi recunoscut şi lăsat să intre în oraş, asigurîndu-i-se hrana şi odihna ostaşilor pe care-i conducea, iar a doua zi a plecat mai departe şi, spre seară, a văzut pe valea fluviului Hebru cetele devastatoare ale goţilor. Ajutat de terenul accidentat şi împădurit, s-a strecurat pas cu pas în puterea nopţii şi, căzînd asupra duşmanilor, i-a măcelărit aproape în întregime, în afară de cîţiva care şi-au găsit în iuţeala picioarelor scăparea de moarte. Iar prăzile pe care le-a luat de la ei erau atît de multe, încît nici oraşul nici întinsul cîmpului nu le putea cuprinde. **5.** Fritigernus, speriat de acest dezastru şi temîndu-se că generalul, despre care auzise adesea că e necruţător, atacîndu-i pe neaşteptate îi va nimici pe ai săi, i-a rechemat pe toţi cei rămaşi şi s-a dus cu ei repede în apropiere de cetatea Cabyle[38], pentru ca, fiind în regiuni deschise, să n-aibă de suferit nici de foame, nici din pricina vreunei curse.

6. Pe cînd în Thracia se petreceau aceste evenimente, Gratianus, informînd printr-o scrisoare pe unchiul său cu ce iscusinţă a învins pe alamanni, a trimis înainte, pe

https://biblioteca-digitala.ro

o rută terestră, bagajele şi alte sarcini, iar el, cu o unitate de ostaşi uşor înarmaţi a plecat pe Danubius şi a debarcat la Bononia, de unde s-a dus la Sirmium. Aci a rămas patru zile şi apoi, deşi bolnav de friguri intermitente, pe acelaşi fluviu a coborît la Castrul lui Marte, în apropierea căruia, atacat prin surprindere de halani, a pierdut pe cîţiva dintre cei care-l urmau.

12 **1.** În aceleaşi zile Valens, foarte agitat dintr-un dublu motiv, că lentiensii au fost învinşi şi că Sebastianus îşi exagera succesele în raportul său, a plecat cu tabăra din Melantias, grăbindu-se să săvîrşească şi el o faptă strălucită la înălţimea victoriei obţinute de nepotul său, a cărui vitejie îi aprindea invidia. Conducea mari armate, active şi cu experienţă, fiindcă înrolase şi foarte mulţi veterani, între care unii cu prestigiu deosebit, cum era de exemplu Traianus, fost general de armată. **2.** Şi fiindcă prin cercetaşi sîrguincioşi a aflat că duşmanii au de gînd să închidă cu pază puternică drumurile prin care se făceau transporturile necesare, a preîntîmpinat repede această încercare trimiţînd un detaşament de arcaşi pedeştri şi un escadron de cavalerie să ocupe strîmtorile, care erau aproape. **3.** În a treia zi barbarii, care înaintau încet, temîndu-se să nu fie atacaţi din flancuri, se găseau la cincisprezece mile depărtare de oraş[39]. Nu se ştie din ce greşeală cercetaşii afirmau că toate acele mulţimi pe care le văzuseră nu se ridică la mai mult de zece mii de oameni, ceea ce a făcut pe împărat ca, stăpînit de o ardoare fără margini, să pornească repede împotriva lor. **4.** Înaintînd cu armata organizată în formă de patrat, a ajuns lîngă suburbiile Hadrianopolei. Aci şi-a întărit tabăra printr-un parapet de ţăruşi şi printr-un şanţ şi, în timp ce aştepta cu nerăbdare pe Gratianus, a venit Richomeres, şeful gărzii imperiale, trimis de împărat cu o scrisoare în care-i spunea că va veni şi el în curînd **5.** şi-l ruga să-l aştepte, să nu înceapă singur vreo acţiune primejdioasă. A convocat în consiliu pe cei cu răspunderi superioare, pentru a hotărî împreună cu ei ce e de făcut. **6.** Unii, în frunte cu Sebastianus,

https://biblioteca-digitala.ro

îl îndemnau să pornească imediat la luptă. Victor, şeful cavaleriei, sarmat, dar prudent şi chibzuit, susţinut de cei mai mulţi, era de părere să fie aşteptat colegul de domnie, ale cărui armate din Gallia vor fi un ajutor puternic pentru înăbuşirea incendiului barbar. **7.** A învins însă, din păcate, voinţa rău inspirată a principelui şi părerea unor sfetnici linguşitori, care-l sfătuiau să se grăbească, pentru a nu fi părtaş la victorie şi Gratianus, căci, ziceau ei, duşmanii sînt ca şi învinşi.

8. Şi pe cînd se pregăteau cele necesare luptei, a venit un presbiter de rit creştin cum îl numesc ei înşişi, împreună cu alţii inferiori lui, trimis ca delegat de Fritigernus la tabăra împăratului. Primit cu bunăvoinţă, a prezentat o scrisoare prin care Fritigernus cerea pe faţă să i se îngăduie lui şi alor săi, pe care i-au alungat din locuinţele lor părinteşti năvălirile unor neamuri sălbatice, să locuiască pe pămîntul Thraciei pentru a-l munci şi a creşte pe el turme de dobitoace, promiţînd că, dacă li se va aproba această cerere, ei vor respecta pe vecie pacea. **9.** Pe lîngă această scrisoare, creştinul, devotat şefului său şi părtaş la planurile lui, a prezentat şi o alta cu caracter secret a aceluiaşi rege care, prea iscusit în şiretenii şi înşelăciuni, îl informa pe Valens, ca şi cum acesta avea să-i fie în curînd aliat şi prieten, că el nu poate altfel să îmblînzească furia compatrioţilor săi, sau să-i atragă la condiţii avantajoase statului roman, decît arătîndu-le din cînd în cînd armatele noastre, pentru că numai insuflîndu-le teama de împărat le înfrînează ardoarea de a lupta. Dar solii, fiind socotiţi suspecţi, au fost expediaţi fără nici un rezultat.

10. În zorii zilei care în calendar este arătată a cincea înainte de idele lui august, unităţile au fost puse în mişcare cu steagurile în frunte, diferitele bagaje şi sarcini fiind lăsate lîngă zidurile Hadrianopolei, cu pază suficientă. Căci tezaurul şi celelalte insigne imperiale erau ţinute în interiorul cetăţii cu prefectul şi cu consilierii săi civili. **11.** Mergînd greu, pentru că drumurile erau proaste, la mijlocul zilei, pe o căldură toridă, abia ajunseseră la a opta milă, cînd cercetaşii au anunţat că se văd căruţele

https://biblioteca-digitala.ro

dușmanilor așezate în formă de cerc. În urletul sălbatic și înfiorător al barbarilor, cum le este obiceiul, conducătorii romani au așezat armata în linie de bătaie. Aripa dreaptă a cavaleriei a fost pusă în frunte, susținută de cea mai mare parte a infanteriei. **12.** Iar aripa stîngă, găsindu-se încă pe drum din cauza dificultăților terenului, se grăbea să ajungă la locul ei în front. Cînd aceasta a sosit și se organiza fără piedică pe linia de luptă, înspăimîntați de răsunetul armelor și de zgomotele amenințătoare pe care le făceau soldații noștri cu scuturile, barbarii, fiindcă o parte din ei acționau departe împreună cu Alatheus și Saphrax și, deși chemați, nu se întorseseră încă, au trimis o solie cu cereri de pace. **13.** Dar aceasta, fiind compusă din oameni de rang inferior, n-a fost primită de împărat, care a cerut să vină la tratative fruntași, pentru ca hotărîrile luate să aibă putere. De fapt ei tărăgănau lucrurile într-adins, pentru ca în timpul tergiversărilor să le vină cavaleria pe care o așteptau. Iar ostașii noștri se istoveau cu gîturile uscate de arșița verii și de incendiile întreținute cu lemne și uscături de aceeași dușmani pe întinsul cîmpurilor. Și la acest rău insuportabil se adăuga altul și mai grav, acela că oamenii și animalele se găseau într-o ucigătoare lipsă de hrană.

14. Între timp Fritigernus, iscusit și cu prevedere față de ce poate aduce viitorul, temîndu-se de un sfîrșit dezastruos al războiului, a trimis un sol de pace cu cererea să-i fie trimiși ca garanție cîțiva oameni cunoscuți și aleși, el urmînd să ne trimită concomitent forțele lui armate și celelalte necesare nouă. **15.** Propunerea temutului conducător găsită satisfăcătoare a fost aprobată. Tribunul Equitius, rudă cu Valens și atunci comandant al gărzilor palatului, în asentimentul tuturor a fost ales să meargă ca ostatic. Dar acesta refuzînd sub motiv că fusese o dată luat prizonier de dușmani și se teme de răzbunarea lor, căci fugise de la Dibaltum, s-a oferit să se ducă din proprie inițiativă Richomeres, care a acceptat cu plăcere această misiune la gîndul că va îndeplini un act de curaj și de onoare pe măsura meritelor lui perso-

https://biblioteca-digitala.ro

nale şi de familie. **16.** A plecat el, dar pe cînd se apropia de tabăra duşmană, săgetătorii şi scutarii pe care-i conduceau atunci un hiberian Bacurius şi Cassio, în avîntul lor pripit au început lupta cu adversarul, şi s-au retras în chip ruşinos, cu aceeaşi repeziciune cu care dăduseră atacul. **17.** Din cauza acestei acţiuni întreprinse într-un moment atît de nepotrivit, Richomeres n-a putut ajunge la destinaţie, mai ales că şi cavaleria goţilor, condusă de Alatheus şi de Saphrax, şi întărită cu ajutoare de la halani, a venit ca un trăsnet care loveşte vîrful unui munte, răsturnînd totul în cale.

13 **1.** Din toate părţile se auzea zăngănit de arme şi trompetele de război răsunau lugubru, Bellona fiind mai înfuriată decît de obicei împotriva romanilor. Luptele s-au întins ca flăcările îngrozind pe soldaţi, dintre care mulţi erau străpunşi de suliţele şi săgeţile cu traiectorie semicirculară. **2.** Liniile de luptă se ciocneau ca nişte piepturi de corăbii, ca nişte valuri care se lovesc unele de altele. Aripa stîngă a ajuns pînă la căruţele duşmanilor şi ar fi trecut mai departe, dacă ar fi fost sprijinită din urmă dar a fost părăsită de restul cavaleriei sub presiunea mulţimilor duşmane care au căzut asupra ei ca un deal care se prăbuşeşte. Infanteria a rămas descoperită şi manipulele s-au îngrămădit în aşa fel unele în altele, că soldaţii nu mai puteau mînui săbiile. Nici nu se mai zărea cerul de praful care se ridicase, iar zgomotele şi strigătele erau infernale. Săgeţile şuierau aducînd pretutindeni moartea, fiindcă nu exista putinţa de a fi văzute sau evitate în vreun fel. **3.** Barbarii în cete imense aşterneau la pămînt cai şi călăreţi şi nu se găsea loc de mişcare nici pentru regruparea forţelor, nici pentru desprinderea din luptă. De aceea ai noştri măcelăreau cu desperare tot ce întîlneau şi din ambele părţi coifurile şi platoşele erau zdrobite de loviturile securilor. **4.** Se putea vedea cîte un barbar înalt şi fioros care, deşi ciuntit de o mînă sau de un picior, ori cu coşul pieptului zdrobit, se zbătea între viaţă şi moarte scrîşnind din dinţi cu obrajii crispaţi şi cu ochii plini de ameninţări

https://biblioteca-digitala.ro

ucigaşe. Cădeau luptătorii din ambele tabere şi cîmpul s-a umplut de cadavre. Se auzeau gemetele muribunzilor cu răni adînci şi îngrozitoare. **5.** În acest vacarm al situaţiei atît de confuze, pedestraşii istoviţi de eforturi şi de primejdii, fiindcă nu mai aveau nici puteri nici mintea în stare de a lua vreo hotărîre şi mulţi îşi frînseseră suliţele în învălmăşagul luptei, se aruncau orbeşte cu săbiile în turmele dese de duşmani, fără să se mai poată gîndi la salvarea lor proprie, văzînd că în jur n-au nici un mijloc de scăpare. **6.** Alunecîndu-le picioarele pe pămîntul acoperit cu şiroaie de sînge, încercau în toate chipurile să-şi dea viaţa pe un preţ cît mai scump, şi lupta se desfăşura cu atîta înverşunare, încît unii piereau de propriile lor arme. Pretutindeni domina culoarea roşie-întunecată a sîngelui şi oriîncotro îşi arunca privirile cineva, îl înspăimînta spectacolul morţii, iar dacă voia să facă vreo mişcare era nevoit să calce pe cadavre. **7.** Soarele în înaltul cerului parcursese zodia Leului[40] şi trecînd în ţinutul Fecioarei îi încingea mai ales pe romani, care erau lihniţi de foame, sleiţi de sete şi copleşiţi de greutatea armelor. În cele din urmă liniile alor noştri cedînd sub presiunea inamică s-au retras în dezordine pe unde a putut fiecare.

8. Şi pe cînd toţi fugeau răspîndiţi pe căi necunoscute, împăratul cuprins de o frică rău prevestitoare strecurîndu-se printre grămezile de cadavre a alergat la lăncieri şi mattiari care rămăseseră neclintiţi şi teferi în faţa mulţimii duşmane. Traianus văzîndu-l a strigat că orice speranţă s-a dus dacă principele, părăsit de oastea sa, nu este apărat măcar de ajutoarele venite. **9.** Comitele Victor care l-a auzit s-a dus în grabă să adune pe batavii ţinuţi în rezervă nu departe de garda împăratului, dar negăsind pe nimeni s-a retras pentru a scăpa de primejdie. În acelaşi fel s-au salvat Richomeres şi Saturninus.

10. Cu focul furiei în ochi, barbarii urmăreau pe ai noştri care de acum erau părăsiţi de căldura vieţii, căci unii dintre ei cădeau fără să ştie de unde le vine moartea, alţii se prăbuşeau sub greutatea duşmanilor, sau erau

https://biblioteca-digitala.ro

uciși de propriii lor camarazi. Nu era cruțat nici cel ce rezista, nici cel ce se retrăgea. **11.** Drumurile erau înțesate cu cei ce, în luptă cu moartea, nu mai puteau suporta chinurile rănilor, iar cîmpurile erau de asemenea pline de cadavrele celor uciși. Acestor pierderi, niciodată reparabile, care au costat mult pe romani, le-a pus capăt întunericul nopții fără lună.

12. La venirea serii împăratul a căzut rănit mortal de o săgeată, pe cît s-a putut presupune — căci n-a afirmat nimeni că l-a văzut sau că a fost lîngă el atunci — și și-a dat sufletul fără să i se fi găsit după aceea corpul undeva. Iar dușmanii au cutreierat multă vreme terenul pentru a jefui morții și nici unul dintre fugari sau dintre locuitori n-a îndrăznit să se apropie de ei. **13.** Așa s-a întîmplat, din cîte știu, și cu Caesar Decius, care într-o aprigă luptă cu barbarii, alunecînd de pe calul nărăvaș pe care nu l-a putut ține în frîu, a căzut într-o mlaștină și n-a mai putut fi scos sau găsit. **14.** Alții spun că Valens n-a murit imediat, ci că s-a dus cu cîțiva candidați și eunuci la o casă de țară bine întărită și avînd și al doilea etaj, unde, păzit de mîini nepricepute, a fost împresurat de dușmani, care, neștiind cine este l-au scutit de dezonoarea captivității. **15.** Căci urmăritorii, pe cînd încercau să forțeze ușile încuiate, au fost atacați cu săgeți de la balcoanele casei și, ca să nu piardă vremea întîrziind fără să jefuiască, au strîns paie și lemne și au incendiat casa cu oameni cu tot[41]. **16.** Un ostaș scăpînd pe fereastră și fiind prins de dușmani a dat pe față cine a fost acolo și știrea le-a produs barbarilor mult necaz, fiindcă focul le-a răpit marea glorie de a fi prins viu pe împăratul roman. Chiar acest tînăr, întors după aceea pe ascuns la ai noștri, a spus cum s-au petrecut lucrurile. **17.** Am aflat că la fel a murit Scipio al II-lea[42] după recucerirea Spaniei, ars într-un turn în care se refugiase și căruia i s-a dat foc. Sigur însă este că nici Scipio nici Valens n-au avut parte de mormînt, care este onoarea supremă.

18. În această mulțime de oameni iluștri pierduți sînt de remarcat Traianus și Sebastianus, cu care au murit

https://biblioteca-digitala.ro

treizeci şi cinci de tribuni fără comandă sau comandanţi de mari unităţi, precum şi Valerianus[43] şi Equitius, dintre care unul avea grija grajdurilor imperiale iar celălalt a palatului. A căzut de asemenea şi Potentius, tribun al unor trupe de elită, mort în floarea vîrstei, respectat de toţi oamenii de bine pentru meritele sale personale şi ale tatălui său Ursicinus, fost general de armată. **19.** Exceptînd lupta de la Cannae[44], analele nu pomenesc de nici un dezastru aşa de mare, cu toate că romanii de cîteva ori, prin jocul soartei înşelătoare, au cedat nedreptăţii războiului, iar bocetele legendelor au deplîns multe înfrîngeri ale grecilor.

14 **1.** Cu acest sfîrşit s-a stins din viaţă Valens, în vîrstă de aproape cincizeci de ani, după ce a domnit ceva mai puţin de paisprezece ani. Îi vom arăta însuşirile bune şi pe cele rele. **2.** Amic fidel şi ferm, pedepsitor aspru al intrigilor, păzitor sever al disciplinei militare şi al legilor, veghetor întotdeauna şi atent să nu se ridice vreuna din rudele lui în funcţii nemeritate, negrăbit în încredinţarea sau retragerea demnităţilor, ocrotitor foarte drept al provinciilor, păzindu-le pe fiecare ca pe casa lui proprie. Cîntărea cu mare grijă sarcinile impozitelor, nu admitea nici o mărire a dărilor, nu manifesta îndîrjire în urmărirea datoriilor restante, era furios şi neînduplecat în pedepsirea judecătorilor necinstiţi. Orientul nu-şi aminteşte s-o fi dus mai bine sub alt principe în afaceri de acest fel. **3.** Mai presus de toate însă era un liberal moderat. În această privinţă din multele exemple, socotim suficient să arătăm unul. Cum sînt unii curteni dornici de a obţine ce nu li se cade, dacă vreunul cerea vreun post vacant sau altceva asemănător, după ce studia cu mare atenţie meritele fiecărui candidat şi contracandidat, dădea postul celui care avea mai multe drepturi, iar dacă erau trei sau patru cu aceleaşi merite le împărţea la toţi drepturile şi datoriile aceluiaşi post, pentru ca doritorilor de cîştiguri să le scadă pofta amintindu-şi de acest fel de dreptate. **4.** Edificiile pe care le-a restaurat sau le-a construit în diferite oraşe şi cetăţi (ca

https://biblioteca-digitala.ro

să nu lungesc prea mult expunerea) nu le mai amintesc, ci las faptele să vorbească. Aceste calităţi ale lui, după părerea mea, merită să le rîvnească toţi cei buni. Acum să-i vedem şi defectele.

5. Doritor nestăpînit de lucruri mari, nerezistent la eforturi, aspru în chip exagerat, înclinat către cruzime, needucat şi incult, neinstruit nici în arta războiului nici în artele liberale, căutînd cu plăcere cîştiguri şi beneficii din gemetele altora, pornit mai ales atunci cînd putea atrage crimele incidentale în sfera acuzaţiilor de dispreţ sau de ofensă a maiestăţii imperiale, devenind fiară cînd urmărea avutul celor bogaţi. **6.** Era insuportabil faptul că în aparenţă voia să respecte legile în procese, dar în realitate judecătorii erau numiţi de el şi nimic nu se făcea contra dorinţelor lui. Nedrept şi violent în alte cazuri, îngăduia totuşi foarte uşor acuzaţiile, fără deosebire dacă erau îndreptăţite sau nu, şi alunecarea în astfel de vicii este de condamnat chiar în judecăţi mărunte şi particulare.

7. Greoi şi leneş, cu tenul brun, cu albeaţă la un ochi, dar aşa fel încît de departe nu se observa, cu părţile corpului bine proporţionate, nici înalt nici scund, avea însă picioarele încovoiate şi abdomenul puţin proeminent.

8. Sînt suficiente cele spuse asupra lui Valens şi adevărul lor este atestat de memoria fiecăruia din noi, fiindcă a trăit în vremea noastră. Totuşi, nu se cuvine să trecem peste faptul că oracolul dat de Patricius şi Hilarius despre care am vorbit mai înainte[45] conţine cele trei versuri fatidice, dintre care ultimul este acesta:

În cîmpiile lui Mimas cînd Ares se va înfuria.

Cum era necioplit şi puţin impresionabil, la început a disprețuit această prevestire, dar în vîltoarea marilor nenorociri fricos în chip chiar abject, cînd îşi amintea de oracol, îi producea groază numele Asiei, fiindcă auzise din spusele celor învăţaţi că Homer şi Tullius au scris despre un munte Mimas care se înalţă lîngă cetatea Erythrae[46]. **9.** În sfîrşit, se zice că după moartea lui s-a găsit un monument de piatră cu o inscripţie gre-

https://biblioteca-digitala.ro

ceasecă din care reieşea că acolo a fost înmormîntat un bătrîn nobil cu numele Mimas.

15 1. După lupte nimicitoare, cînd noaptea a acoperit cu întunericul ei pămîntul, cei rămaşi în viaţă, unii în dreapta, alţii în stînga, încotro îi împinsese frica, fugeau căutîndu-i pe ai lor şi fiecare, fiindcă se vedea numai pe sine, avea impresia că simte în ceafă vîrful săbiei duşmane. Iar de departe se auzeau vaietele jalnice ale celor rămaşi în urmă, horcăitul celor ce mureau şi plînsetul sfîşietor al celor răniţi.

2. Cînd s-a făcut ziuă, învingătorii, ca nişte fiare a căror bestialitate e aţîţată şi mai mult de mirosul sîngelui, mînaţi de speranţe deşarte, s-au îndreptat în cete dese spre cetatea Hadrianopole, pentru a o cuceri cu orice preţ, informaţi fiind prin transfugi şi trădători că acolo se găsesc ascunse, ca-ntr-o fortăreaţă puternică, vîrfurile conducerii, insignele imperiale şi comorile lui Valens. 3. Şi ca întîrzierea să nu le tempereze avîntul, în a patra oră din zi[47] cetatea era înconjurată şi lupta se dădea cu mare furie. Asediatorii se aruncau, cu ferocitatea lor înnăscută, în vîrtejul nimicirii, iar asediaţii se apărau îndîrjiţi din toate puterile. 4. Un mare număr de ostaşi din trupele combatante şi din servicii neputînd să intre cu caii în oraş luptau vitejeşte, aliniaţi lîngă zidurile cetăţii şi ale clădirilor din apropiere, cu toate că locul îi dezavantaja, şi pînă la ora a noua a zilei biruiseră turbarea atacatorilor. Trei sute de ostaşi de ai noştri, dintre cei care stătuseră lîngă zid încercînd să treacă pe neaşteptate în formaţie unghiulară la barbari, au fost măcelăriţi îndată de aceştia, nu se ştie cu ce scop, şi de aci încolo s-a observat că nimeni nu s-a mai gîndit la ceva de acest fel în situaţiile cele mai grele. 5. Pe cînd viltoarea nenorocirilor fierbea mai puternic, o ploaie însoţită de tunete şi trăsnete căzînd din nişte nori negri a împrăştiat mulţimile fremătătoare ale duşmanilor care, după ce s-au întors la tabăra lor de căruţe aşezate în cerc, cu gîndul la mari prădăciuni porunceau alor noştri, printr-un sol cu scrisori ameninţătoare, să predea ceta-

https://biblioteca-digitala.ro

tea. Solul a primit aprobarea de liberă trecere, **6.** dar n-a îndrăznit să intre şi a trimis la rîndu-i pe un creştin cu scrisoarea care fiind citită a fost tratată cu dispreţul meritat. Restul zilei şi toată noaptea cei dinăuntru şi-au pregătit lucrările de apărare. Au blocat porţile cu lespezi mari de piatră şi au întărit părţile slabe ale zidurilor. Au fost aşezate, unde cerea necesitatea, aruncătoare de săgeţi şi de pietre şi s-a făcut aprovizionarea cu apă suficientă, căci în ziua anterioară unii dintre luptători au suferit de sete pînă la primejduirea vieţii.

7. Ca măsuri împotrivă, goţii, gîndindu-se la dificultăţile războiului şi neliniştiţi cînd vedeau că sînt răniţi sau ucişi cei mai viteji dintre ai lor, iar forţele le sînt măcinate parte cu parte, au pus la cale un plan viclean, care însă le-a fost dejucat de justiţia imanentă. **8.** Căci ademenind pe cîţiva candidaţi de-ai noştri din garda imperială, care dezertaseră la ei în ziua precedentă, i-au învăţat ca, sub motiv că fug înapoi, să reintre în cetate şi să-i incendieze pe ascuns un cartier. Flăcările aveau să fie semnalul şi în timp ce mulţimea celor asediaţi s-ar fi îngrămădit pentru a stinge incendiul, duşmanii urmau să năvălească înăuntru neopriţi de nimeni. **9.** Conform înţelegerii, dezertorii au plecat şi, cînd s-au apropiat de şanţuri, au întins mîinile şi au rugat pe romani să-i primească înăuntru. Au fost primiţi, fiindcă nu era nici o bănuială care să-i oprească, dar întrebaţi asupra planurilor duşmane s-au încurcat în răspunsuri. Din această cauză interogatoriul a continuat prin tortură şi, după ce au fost siliţi să mărturisească de ce veniseră, li s-a tăiat capul.

10. Barbarii şi-au făcut toate pregătirile de luptă şi, către veghea a treia[48], uitînd de pierderile trecute, au năvălit cu forţe multiplicate şi cu conducători înverşunaţi la porţile încuiate ale zidurilor. Dar locuitorii oraşului şi oamenii palatului s-au ridicat înarmaţi pentru a-i nimici. Săgeţile lor trimise chiar la întîmplare într-o mulţime atît de densă de duşmani nu se putea să nu lovească pe nimeni. **11.** S-a observat de către ai noştri că barbarii se foloseau de aceleaşi săgeţi cu care erau ata-

https://biblioteca-digitala.ro

caţi. De aceea s-a dat dispoziţia ca săgeţilor să li se taie corzile care făceau legătura între fier şi lemn şi după aceea să fie aruncate cu arcul. Acestea fiind aruncate astfel îşi păstrau în întregime şi forţa de zbor şi pe cea de rănire o dată înfipte în corpuri, iar cele care cădeau în gol se demontau singure. **12.** O întîmplare neaşteptată a dat ocazia unui moment grav în desfăşurarea luptei. Un scorpion, maşină de aruncat numită de ostaşi măgar[49], aşezat în poziţie de tragere a trimis contra forţelor duşmane o piatră uriaşă care, deşi a căzut pe pămînt fără să lovească pe cineva, totuşi a produs atîta panică, încît duşmanii s-au pus în mişcare gata de fugă. **13.** Dar la ordinul comandanţilor au sunat trompetele şi asaltul a continuat. Datorită acestui incident rezistenţa romană s-a redresat şi aproape nici o altă săgeată sau piatră n-a căzut fără efect. Cetele duşmane din prima linie, cu conducătorii lor mînaţi de dorinţa de a-şi însuşi comorile cîştigate de Valens pe căi necinstite, înaintau urmate de alţii care se întreceau cu cei dinaintea lor în curajul de a se expune primejdiilor. Loviţi mortal, se prăbuşeau zdrobiţi de pietre masive, sau străpunşi în piept de săgeţi. Cei ce duceau scările, pregătiţi să urce pe ziduri, cădeau pe spate sub propria lor sarcină stropşiţi de coloane întregi de piatră aruncate peste ei. **14.** Spectacolul groaznic al sîngelui, vărsat toată ziua pînă seara tîrziu, nu tăia nici unuia din turbaţii barbari avîntul către fapte vitejeşti. Dimpotrivă, făceau haz cînd vedeau de departe că şi dintre apărători mulţi cădeau sub diferite feluri de lovituri. Astfel lupta se dădea fără răgaz şi fără măsură, cu un curaj extraordinar, şi pentru apărarea zidurilor şi împotriva lor. **15.** Şi fiindcă duşmanii luptau fără nici o ordine prin atacuri şi cete răzleţe, ajunşi în culmea desperării, cînd s-a înserat s-au întors toţi mîhniţi la corturile lor, acuzîndu-se unul pe altul că în nebunia lor oarbă n-au ascultat de Fritigernus, care-i îndemnase să renunţe la primejdiile asediului.

16 **1.** Tot timpul nopţii, care vara nu e lung, barbarii s-au ocupat de îngrijirea rănilor prin mijloacele popu-

https://biblioteca-digitala.ro

lare de care dispun, iar a doua zi în zori își făceau tot felul de planuri, neputînd aprecia ce cale e mai bună. Și după multe opinii contradictorii s-au hotărît să ocupe orașul Perinthus și pe toate celelalte pe care le știau pline de bogății, informați prin transfugi de situația orașelor și chiar a caselor. Socotind utilă această hotărîre, au pornit încet devastînd și incendiind totul fără să întîlnească vreo rezistență.

2. Iar cei asediați la Hadrianopole, după plecarea dușmanilor, despre care aflaseră prin cercetași că au evacuat toate împrejurimile, au ieșit în miez de noapte și, evitînd drumurile publice, prin păduri și locuri neumblate, o parte se grăbeau să ajungă în Philippopolis și de aci la Serdica, iar alții în Macedonia, cu avutul pe care-l putuseră lua cu ei. Sperau că-l vor găsi în acele regiuni pe Valens, despre care nu știau că a murit în vîrtejul luptelor, sau că, așa cum s-a crezut, fugit într-o casă de adăpost, a pierit în flăcări.

3. Goții, amestecați cu hoarde de huni și de halani, pe care și-i asociase Fritigernus cu iscusință, atrăgîndu-i cu mari recompense, fiindcă-i știa viteji, războinici și obișnuiți cu orice fel de greutăți, și-au așezat tabăra lîngă Perinthus. N-au îndrăznit însă să atace acest oraș, amintindu-și de dezastrele suferite mai înainte, ci au devastat pînă la pustiire ținuturile vecine, iar pe locuitori i-au ucis ori i-au luat robi. **4.** De aci, cu unitățile în patrat, fiindcă se temeau de curse, se grăbeau să ajungă repede la Constantinopol, cu gîndul de a distruge renumitul oraș, atrași de bogățiile de acolo. Ajunși în fața orașului, au început să asalteze porțile zidurilor, dar printr-o întîmplare i-a respins puterea cerească. **5.** O unitate de saraceni, despre originea și obiceiurile cărora am dat multe referințe în diverse părți ale povestirii, deprinși mai mult cu atacuri izolate și rapide decît cu lupte organizate pe front larg, chemați de curînd acolo, cînd au văzut pe neașteptate mulțimea de barbari, au năvălit cu curaj din oraș asupra ei. **6.** Lupta s-a prelungit îndîrjită, dar cei din Orient au învins printr-un incident nou și nemaivăzut pînă aci. Căci unul dintre ei, cu un păr mare

https://biblioteca-digitala.ro

şi stufos, cu tot corpul gol afară de partea de la mijloc, cu un pumnal în mînă şi cu strigăte răguşite şi lugubre, a pătruns în mijlocul goţilor şi, punînd gura pe rana unui duşman, i-a supt sîngele. Barbarii îngroziţi de această faptă monstruoasă au încetinit lupta, n-au mai atacat cu ferocitatea obişnuită. 7. Îndrăzneala le-a scăzut şi mai mult cînd în faţa ochilor le-a apărut imensul cerc de ziduri, iar înăuntru nenumăratele cartiere ale oraşului cu frumuseţile lor nemaivăzute, cu nenumărata mulţime a locuitorilor, precum şi marea care desparte Pontul de Aegaeum[50]. După pierderi mai mari decît cele pe care le pricinuiseră, au ridicat asediul şi au plecat în dezordine către provinciile nordice, pe care le-au străbătut fără obstacol, pînă la poalele Alpilor Iulieni, munţi numiţi în vechime Veneti.

8. În aceste zile acţiunea lui Iulius, comandantul forţelor armate de dincolo de Taurus, a fost promptă şi salvatoare. Căci aflînd de soarta Thraciei, prin scrisori secrete către conducătorii goţilor primiţi mai înainte şi repartizaţi în diferite oraşe şi castre, conducători care, ceea ce rar se întîmplă în aceste timpuri, erau toţi romani, a ordonat să fie adunaţi aceşti barbari în suburbii sub motiv că li se împarte solda promisă şi, ca şi cum ar fi ridicat steagul răzmeriţei, să-i ucidă pe toţi într-o singură zi. Prin această măsură de precauţiune, îndeplinită fără zgomot şi fără întîrziere, provinciile orientale au fost scăpate de mari primejdii.

9. După măsura puterilor mele, ca fost ostaş şi grec de neam, am povestit faptele petrecute de la principatul lui Caesar Nerva şi pînă la moartea lui Valens. Am spus, după părerea mea, în această operă numai adevărul, neîndrăznind să-l deformez cu bună ştiinţă prin tăcere sau minciună. Mai departe să scrie alţii, mai în stare decît mine prin floarea vîrstei şi prin cultura lor. Pe cei ce-şi vor lua o astfel de sarcină îi sfătuiesc, dacă-mi este permis, să-şi pregătească uneltele pentru a realiza o operă mai de valoare decît aceasta.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

CARTEA A XIV-A

[1] De la 337, cînd a murit împăratul Constantin cel Mare, şi pînă la 353, cînd s-a terminat expediţia împotriva uzurpatorului Magnentius, lumea romană a traversat o perioadă destul de grea şi de tulbure, datorită în cea mai mare parte luptelor pentru domnie. Imperiul a fost împărţit între cei trei fii ai lui Constantin şi anume: Constantin al II-lea (numit astfel pentru a fi deosebit de tatăl său, care e cunoscut şi sub numele de Constantin I) a luat Apusul, cu reşedinţa la Treveri, Constantius al II-lea (Constantius I a fost împăratul cunoscut mai ales sub numele de Constantius Chlorus) Răsăritul, cu reşedinţa în Antiochia, iar Constans (Constant), care era minor la moartea tatălui său, s-a stabilit în Illyricum, sub tutela lui Constantin al II-lea, după moartea căruia a devenit el împărat al Apusului, cu reşedinţa la Mediolanum (Milano). Împotriva lui Constans s-a urzit, la începutul anului 350, o conspiraţie, în urma căreia Constans a fost ucis iar tronul imperial a fost ocupat de Magnentius, un german luat prizonier de tînăr şi ajuns ofiţer superior în armata romană. În acelaşi an s-au proclamat împăraţi ai Apusului generalul Veteranio, la Mursa în Illyricum, şi Nepotianus, un nepot al lui Constantin cel Mare, la Roma. Dar acesta din urmă n-a domnit nici o lună, căci a fost ucis, iar Veteranio a fost nevoit să abdice. Împotriva lui Magnentius a pornit cu armată din Orient Constantius, şi, după un şir de lupte, care au durat trei ani (351—353), cu succese cînd de o parte cînd de cealaltă, Magnentius, înfrînt definitiv, s-a sinucis în 10 august 353 la Lugdunum (Lyon). Astfel, Constantius a rămas singurul împărat al întregului imperiu pînă în 361, cînd a murit la puţin timp după plecarea în expediţie împotriva lui Iulianus, pe care armata îl proclamase împărat în Apus. Toate provinciile apusene au avut multe pierderi şi suferinţe în timpul luptelor dintre Magnentius şi Constantius şi la acestea face aluzie Ammianus Marcellinus la începutul cărţii a XIV-a, următoarele celorlalte 13 cărţi pierdute, care povesteau istoria Romei începînd cu principatul lui Nerva.

https://biblioteca-digitala.ro

[2] Constantius şi-a asociat la domnie mai întîi pe vărul său Gallus, care a devenit astfel Gallus Caesar, cum îl găsim aici numit. Acesta, cu numele întreg Flavius Claudius Constantius Gallus, nepot al lui Constantin cel Mare, ca fiu al lui Flavius Iulius Constantius, un frate vitreg al lui Constantin, a fost numit Caesar la Sirmium în 351 de către Constantius al II-lea, care i-a încredinţat guvernarea imperiului din Răsărit, cu reşedinţa la Antiochia. Căsătorit cu Constantia, sora lui Constantius al II-lea şi deci fiica lui Constantin cel Mare, prin înclinarea lui şi prin sfaturile rele ale soţiei, Gallus a săvîrşit abuzuri şi acte de cruzime, în urma cărora a fost rechemat de Constantius şi demis din funcţie, iar la sfîrşitul anului 354, din ordinul împăratului, a fost executat.

[3] Gallus avea în numele său întreg şi pe acela de Constantius, fiindcă tatăl său Flavius Iulius Constantius era fiul lui Constantius Chlorus şi de aici rudenia şi asemănarea de nume cu Constantius al II-lea.

[4] După ce prin lupta de la Actium (31 î.e.n.) a învins pe Antonius şi a terminat cu războaiele civile, Octavianus Augustus din prudenţă a păstrat statului roman aparenţa de republică, dar în realitate l-a transformat în monarhie imperială. Cumulînd în mîinile lui puterile politice şi militare cheie, a devenit comandantul suprem al armatei, cu titlul de *imperator*, şi primul senator, *princeps senatus*, cuvîntul lui fiind determinant în votarea legilor. Senatorii, pentru a-l preamări, l-au numit *Augustus*, ceea ce însemna divinul, veneratul; iar pentru că prin adopţiunea de către Caius Iulius Caesar şi-a adăugat la numele său şi pe acela al tatălui adoptiv, numele întreg i-a devenit Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus. Din numele acestea, Caesar şi Augustus s-au transmis ca titluri de demnitate imperială pentru împăraţii următori. Titlurile de Caesar şi de Augustus s-a acordat tuturor împăraţilor pînă la sfîrşitul imperiului. În sistemul tetrarhic instaurat de Diocleţian, Caesarii erau asociaţii împăraţilor titulari (designaţi prin titlul de Augustus), ca moştenitori prezumtivi ai acestora. Soţia, mama, fiicele şi surorile împăratului de asemenea căpătau titlul de Augusta. De aceea istoricii, cînd vorbesc despre un împărat roman, ca să nu-i repete mereu numele, pe lîngă titlul cel mai frecvent de împărat, care se dădea şi celui ce avea doar titlul de Caesar, folosesc pe acela

https://biblioteca-digitala.ro

de principe, sau pe cel de Augustus, cum este numit aici Constantius.

[5] Hannibalianus era nepot al lui Constantin cel Mare, ca fiu al lui Dalmatius, unul din fraţii vitregi ai împăratului. Căsătorit cu Constantia, fiica lui Constantin cel Mare, a fost numit rege al Pontului, Armeniei şi Cappadociei, dar după doi ani a fost ucis din ordinul lui Constantius, iar Constantia s-a recăsătorit, devenind soţia lui Gallus.

[6] Megaera, numele uneia dintre Furii, divinităţi numite de greci Erinnyi sau Eumenide care, spune mitologia, locuiau în infern, cu misiunea de a chinui veşnic sufletele celor ce săvîrşiseră în viaţă tîlhării şi omoruri. Ele erau reprezentate avînd în păr şerpi încolăciţi şi ţinînd într-o mînă un tăciune aprins, iar în cealaltă un pumnal. Trei erau Furiile cele mai mult citate de poeţi: Tisiphona, Megaera şi Alecto.

[7] Este vorba de ghiciri şi vrăjitorii, interzise pentru că practicile lor duceau uneori la crime şi se bănuia că sînt folosite în scopuri duşmănoase faţă de persoana împăratului.

[8] Clematius este probabil cel despre care retorul Libanius scrie că a trăit drept, dar a avut un sfîrşit nedrept.

[9] Comiţii, care la început erau însoţitori ai împăratului, în secolul al IV-lea aveau anumite funcţii şi ranguri. Comiţii de elită alcătuiau consiliul împăratului şi, de la Diocletianus, acest consiliu s-a numit consistorium. (v. mai departe nota 76). Honoratus era guvernator cu titlul de comite şi, în această calitate, indus în eroare de răuvoitori, a condamnat pe Clematius, dar s-a opus cu îndîrjire atrocităţilor lui Gallus împotriva senatorilor din Antiochia. Fost consular al Syriei, după funcţia de comite al Orientului a fost transferat prefect al pretoriului în Gallia şi, după o întrerupere a activităţii publice, a ajuns primul prefect al oraşului Constantinopol.

[10] Antiochia Syriei din antichitate (azi Antakia în Turcia, aproape de partea nord-estică a Mediteranei, lîngă graniţa cu Siria), oraş întemeiat de Seleucos Nicator, a fost capitala regatului seleucizilor şi important centru economic şi cultural al lumii elenice. În 64 î.e.n. intrat sub stăpînire romană, a ajuns cu timpul unul din cele mai însemnate oraşe ale imperiului. În secolul al IV-lea era reşedinţa guvernatorului Syriei.

[11] Gallus este numit aici împărat, fiindcă şi cei ce aveau doar

https://biblioteca-digitala.ro

titlul de Caesar îndeplineau funcţii tot de împăraţi, în prefectura lor.

[12] Maximinus, păstor trac, renumit pentru înălţimea şi puterea sa, ajuns ofiţer, a fost numit împărat roman în martie 235, după moartea lui Alexander Severus, şi a domnit pînă în iulie 238, cînd a fost ucis de propriii săi soldaţi.

[13] Gallienus (împărat roman, a domnit de la 253 ca asociat al lui Valerianus, tatăl său, iar de la 260 la 268 singur) a fost comparat pentru viaţa sa dezordonată cu Nero şi cu Heliogabal.

[14] Thalassius, cunoscut ca mediator în diferite dispute şi controverse religioase, a luat parte alături de Constantius la luptele împotriva lui Magnentius şi s-a opus tiraniei lui Gallus.

[15] Isaurii locuiau la început un mic district din munţii Taurus. Ocupînd mai multe regiuni şi-au format o ţară, Isauria, de unde făceau incursiuni în provinciile din jur. Au luat parte şi la acte de piraterie în Mediterană şi au dat mult de furcă romanilor, care n-au reuşit niciodată să-i supună complet.

[16] Iconium, astăzi oraşul Konia în Turcia.

[17] Vezi Cicero, *Pro Cluentio*, 67.

[18] Scyron, vestit tîlhar care, între Corint şi Megara, arunca în Marea Egee pe călători, după ce-i jefuia. A fost ucis de Theseus.

[19] Lycaonia, regiune în Asia Mică, la nord-est de Pisidia şi de Isauria.

[20] Pamphylia, ţinut pe coasta Mării Mediterane, la sud de Pisidia, între Caria şi Cilicia.

[21] Melas, rîu în Pamphylia, se varsă în Marea Mediterană în apropierea oraşului Side.

[22] Laranda, oraş în sudul Lycaoniei.

[23] Erau în antichitate mai multe oraşe cu numele de Seleucia; aici este vorba de Seleucia din Cilicia.

[24] Castricius, guvernator militar cu titlul de comite, este menţionat numai aici.

[25] Calycadnus, astăzi Gök-su, rîu în Cilicia, izvorăşte din munţii Taurus şi se varsă în Mediterană.

[26] Şeful cavaleriei din răsărit, Ursicinus, se găsea atunci la Nisibis în Mesopotamia, la o depărtare de circa 500 km de Antiochia, unde-şi avea reşedinţa Gallus.

[27] Nebridius, comite al Orientului în 354, a fost în anul 360

https://biblioteca-digitala.ro

prefectul pretoriului în Gallia, iar în 365 prefectul pretoriului în Orient.

[28] Este vorba de Sapor al II-lea, din dinastia sasanizilor, care a domnit aproape 70 de ani (310—379) și care a fost un mare dușman al romanilor.

[29] Nohodares, general al lui Sapor al II-lea, a luat parte la cucerirea Amidei și a căzut în luptă odată cu împăratul roman Iulianus. Vezi XXV, 3.

[30] Mesopotamia, pe timpul lui Constantius cea mai de răsărit provincie romană cu capitala la Amida, cuprindea numai partea de nord a ținutului dintre Tigru și Eufrat.

[31] Osdroene (Osroene), ținut între munții Taurus și fluviul Eufrat, cucerit de împăratul Traian, parte a Mesopotamiei, provincie după Dioclețian, cu capitala la Edessa.

[32] Batnae, oraș în ținutul Osdroene, nu departe de Edessa, a fost cucerit de Traian în 116.

[33] Anthemusia, oraș și district în Mesopotamia.

[34] Serii, locuitori din Asia orientală, erau renumiți prin industria mătăsii. De la numele lor a intrat în limba latină cuvîntul sericum — stofă de mătase.

[35] Abora (astăzi Khabur), afluent al Eufratului.

[36] Saracenii, numiți și arabii sceniți, la început păstori nomazi în ținuturile Arabiei; din secolul al III-lea numele lor s-a extins asupra tuturor popoarelor nomade din Arabia și Siria, iar în evul mediu sarasini s-au numit toți arabii care au pătruns în Africa, Sicilia, Spania și sudul Franței.

[37] Împăratul filozof Marcus Aurelius a murit în 180, după 19 ani de domnie. În cele 13 cărți pierdute din opera lui Ammianus Marcellinus se găsea, după cum se vede, și biografia acestui împărat.

[38] Blemmyi, popor nomad din Etiopia, locuiau la început în vecinătatea cataractelor Nilului și, înaintînd spre nord, în secolul al III-lea au cucerit Nubia. Învinși de nubieni și subjugați de romani, din secolul al VI-lea e.n. au dispărut de pe arena istoriei.

[39] Arelate (Arelas), astăzi orășelul Arles la gurile Ronului în Franța.

[40] Constantius își socotea anii de domnie începînd din 323, cînd tatăl său, Constantin cel Mare, după ce l-a ridicat la rangul

https://biblioteca-digitala.ro

de Caesar, i-a încredințat puterea tribuniciară. De fapt Constantin cel Mare a domnit efectiv pînă la 337, iar după această dată imperiul a fost împărțit și Constantius numai după înlăturarea lui Magnentius a domnit singur, pînă la 361, cînd a murit. A șasea zi a idelor lui octombrie = 10 octombrie; despre calende, none și ide, vezi nota 5, cartea XXVI.

[41] Gerontius, nume necunoscut.

[42] Notarii la început erau un fel de stenografi, sau secretari. Pe vremea lui Constantin cel Mare au devenit funcționari publici împărțiți în trei clase, cu misiunea de a lua note și de a redacta dezbaterile precum și concluziile în urma consiliilor la care lua parte împăratul. Dar lor li se mai acordau și alte atribuții civile sau militare și mulți dintre ei ajungeau persoane de cea mai mare încredere pe lîngă împărați.

[43] Prefect în sens general era numit șeful unui serviciu civil sau militar. Prefecți erau astfel în armată comandanții de unități, șefii serviciilor de intendență, de gardă etc., iar în administrația civilă șefii diferitelor asociații sau servicii. În secolul al IV-lea găsim cu titlul de prefecți pe administratorii de prefecturi sau de provincii, cum vedem aici, sau de orașe.

[44] Paulus a fost poreclit Catena (Lanțul), datorită însușirilor pe care le avea de a încurca și agrava situațiile, implicînd în diferite procese și primejdii oameni cu totul nevinovați. Pentru fărădelegile lui a fost pedepsit cu moartea de împăratul Iulianus. Probabil dintr-o inadvertență a autorului, Paulus este arătat aici originar din Spania, iar în XV, 3 din Dacia.

[45] Tribunii, la început șefi ai celor trei triburi etnice (Titles, Ramnes și Luceres) ale Romei primitive, au căpătat în decursul vremii diferite funcții politice, religioase și militare.

[46] Constantius se găsea atunci la Arelate.

[47] Orfitus a fost în 352 proconsul în Africa și în două rînduri prefect al Romei: prima dată în anii 353—356 și a doua oară în 357—359.

[48] În rîndurile care urmează sînt schițate pe scurt epocile principale din istoria poporului roman, comparate cu cele patru vîrste ale omului: copilărie, tinerețe, maturitate, bătrînețe.

[49] Vezi Vergiliu, *Aen.* VI, vs. 851—853.

[50] *Triburi*, la început grupe etnice de origini diferite, prin reforma lui Servius Tullius au căpătat bază teritorială înmul-

https://biblioteca-digitala.ro

ţindu-se cu timpul şi devenind pînă la urmă circumscripţii electorale. *Centuriile*, unităţi militare ce cuprindeau 100 de oameni, amintind de luptele dintre patricieni şi plebei, erau totodată şi împărţiri ale populaţiei pentru participare la vot.

[51] Numa Pompilius, al doilea rege roman.

[52] Simonides din Ceos (556—468 î.e.n.), poet şi filozof grec care s-a bucurat de cinstirea multor conducători politici din vremea sa.

[53] M. Acilius Glabrio, consul în 191 î.e.n., împreună cu Scipio Nasica a învins la Thermopylae pe Antiochus, regele Syriei, şi a supus Etiopia. În semn de cinstire i s-a ridicat o statuie, care a fost aşezată în templul Pietăţii construit de el.

[54] Hesiod din Ascra Boeotiei, poet grec din secolul al VIII-lea î.e.n.

[55] Cato Censorul, sau Cato cel Bătrîn (234—149 î.e.n.).

[56] Valerius Publicola, coleg de consulat cu Brutus după alungarea ultimului rege roman, a împărţit celor săraci avuţiile Tarquiniilor şi a repurtat victorii împotriva sabinilor, fiind iubit de popor care i-a zis Publicola (amic al poporului).

[57] M. Atilius Regulus, consul şi general roman în timpul primului război punic, deşi i-a bătut pe cartaginezi şi i-a silit să ceară pace, a căzut într-o cursă şi a fost prins de duşmani. Trimis la Roma pentru un schimb de prizonieri, a sfătuit pe romani să nu facă pace cu cartaginezii şi, pentru ca să-şi respecte jurămîntul dat la plecare, s-a întors la Cartagina, unde a murit prizonier.

[58] Scipio Africanul I, deşi a bătut în mai multe rînduri pe cartaginezi învingînd pe Hannibal la Zama în 202, a devenit impopular, fiindcă părtinea pe patricieni şi, de mai multe ori dat în judecată pentru diferite motive, a fost silit pînă la urmă să se exileze. Retras în locuinţa sa de ţară de la Literna, a murit sărac.

[59] Coşuleţe cu alimente (sportulae) împărţeau cetăţenii bogaţi prietenilor şi clienţilor în semn de atenţie deosebită.

[60] Binecunoscuta pasiune a romanilor pentru spectacole ducea la excese pe care mulţi scriitori romani le-au criticat. Este cunoscută expresia „panem et circenses" (pîine şi jocuri de circ) rămasă de la Iuvenal, indignat împotriva plebei, care altădată arăta interes pentru luptele politice şi putea prin votul ei să

https://biblioteca-digitala.ro

răstoarne consuli, pe cînd în vremea lui se mulţumea cu raţiile de pîine şi cu spectacolele de circ care i se ofereau. Se vede că pe vremea lui Ammianus Marcellinus moravurile societăţii romane nu se deosebeau de cele de pe vremea lui Iuvenal.

[61] Nomenclatorii erau sclavi sau liberţi cu misiunea de a indica stăpînului persoanele care trebuiau salutate pe stradă şi de a repartiza la ospeţe locurile invitaţilor.

[62] Aşa cum arată datele arheologice şi textele literare, în antichitate caii nu aveau potcoave fixate cu cuie bătute în unghia copitei, ci un fel de saboţi de fier legaţi de picioare cu curele, puşi numai cînd se făceau drumuri lungi pe piatră şi care se scoteau în celălalt timp. Unii monarhi şi aristocraţi excentrici îşi încălţau caii cu saboţi de argint, sau chiar de aur (vezi Suetonius, *Nero* şi Plinius cel Bătrîn, XXXIII, 49). Se zicea despre caii iuţi că au copite de foc, probabil de la scînteile pe care le produceau saboţii cînd călcau pe o piatră de cremene.

[63] Sannio, care însemna în limba latină bufon, măscărici, este în comedia *Eunuchus* a lui Terentius un nume propriu: „Doar Sannio serveşte acasă" (act. IV, scena 8) şi Ammianus Marcellinus citează aceste cuvinte pentru a arăta că toţi servitorii îl urmează pe stăpîn în alai, fără să rămînă acasă măcar unul sau doi pentru serviciile absolut necesare.

[64] Semiramida (Semiramis), soţie a regelui asirian Ninus, întemeietorul oraşului Ninive, ea însăşi regină după moartea soţului.

[65] Orga hidraulică, inventată de un oarecare Ctesibius din Alexandria a fost introdusă pentru prima dată la Roma de către Nero, după cum afirmă Suetonius (*Nero*, 41).

[66] Lotofagi, locuitori legendari din nordul Africii, care se hrăneau, cum îi arată numele, cu fructe de lotus. (Aici deci e vorba de un arbore, şi nu de floarea cunoscută cu acest nume.) Homer spune în *Odysseia* (IX, 84—97) că fructele de lotus erau dulci ca mierea şi străinii care le mîncau, uitîndu-şi patria, rămîneau pe acele meleaguri ale Africii.

[67] Pomerium, linia care determina limita exterioară a oraşului şi care era socotită sacră; se considera o nelegiuire să fie trecută din afară de către trupe înarmate, excepţie făcîndu-se pentru intrările triumfale. Pe măsură ce oraşul s-a mărit, această linie a trebuit să fie de mai multe ori mutată.

https://biblioteca-digitala.ro

[68] Spoletium (azi Spoleto), oraş în Umbria, la 100 km depărtare de Roma.

[69] Q. Lutatius Catulus, fiu al consulului din 102 î.e.n. cu acelaşi nume, el însuşi consul în 78 î.e.n. Amănuntul despre această inovaţie, menţionat de Valerius Maximus (2, 4, 6) şi de Plinius cel Bătrîn (19, 1), se referă la festivităţile care au avut loc în 69 (sau în 67 î.e.n.) după reconstrucţia Capitoliului, care suferise mai înainte un incendiu. Catulus, însă, pînă la 69 trecuse prin toate magistraturile şi nu putea fi edil în acel an, ştiut fiind că edilitatea nu era ultima treaptă a cursului onorurilor.

[70] Pugilatul şi luptele sîngeroase de gladiatori au fost interzise de Constantin cel Mare, ca incompatibile cu morala creştină. Totuşi interdicţia n-a fost respectată şi a trebuit să fie repetată în mai multe rînduri, deoarece plăcerea plebei pentru astfel de spectacole era mai puternică decît legea. Abia sub domnia lui Honorius s-a pus capăt luptelor de gladiatori.

[71] Hierapolis, este vorba de cetatea siriană de pe malul Eufratului.

[72] Consular, titlu onorific pe care-l păstra în timpul republicii fostul consul; de la Constantin cel Mare a devenit funcţie efectivă, aceea de guvernator de provincie.

[73] Serenianus, originar din Pannonia, fost guvernator militar al Feniciei, în 354 a luat parte activă la execuţia lui Gallus. În 364 a fost numit comite al gărzilor imperiale. În iarna lui 365—366 şef al gărzii tezaurului în Cyzicum, a căzut prizonier în mîinile uzurpatorului Procopius, iar în 366, după moartea lui Procopius, a fost ucis de Marcellus, comandantul pieţei din Niceea.

[74] Domitianus, şef al finanţelor publice, apoi prefect al pretoriului în Orient, a fost arestat de Gallus şi măcelărit de soldaţii din garda imperială.

[75] Pretoriu, la început era cortul sau reşedinţa generalului comandant care era păzit de o gardă, aceasta numindu-se garda pretoriană, iar şeful ei prefectul pretoriului. Garda imperială era formată din mai multe unităţi (cohorte pretoriene) şi, de la Constantin cel Mare, numărul prefecţilor pretoriului s-a mărit, aceştia căpătînd şi alte atribuţii şi devenind un fel de intermediari între împărat şi guvernatorii de provincii. Aici prin pre-

https://biblioteca-digitala.ro

toriu trebuie să înţelegem reşedinţa lui Domitianus ca prefect al pretoriului din Orient.

[76] Consistoriu, nume dat după moartea lui Constantin cel Mare consiliului imperial, ai cărui membri trebuiau să stea în picioare în timpul şedinţelor, prin extindere însăşi sala în care se ţinea consiliul. Aici e vorba despre sala de consiliu a lui Gallus.

[77] Montius, proconsul la Constantinopol în 350, a avut mai tîrziu soarta lui Domitianus, adică a fost ucis din ordinul lui Gallus.

[78] Curatori (curatores) se numeau, în timpul imperiului, cei ce controlau finanţele unor oraşe; Luscus era aşadar controlor financiar al Antiochiei.

[79] Eusebius din Emessa, poreclit Pittacas, probabil pentru a fi comparat cu Pittacos din Mitylene, care, prin talentul oratoric şi prin integritatea caracterului său, era socotit printre cei şapte înţelepţi ai lumii.

[80] Isauria în vremea aceea era parte a Ciliciei, provincie la nord şi nord-est de Marea Egee între Pamphylia şi Syria, iar Isaura unul din oraşele Isauriei.

[81] Mobsuestia (sau Mopsuestia), cetate în Cilicia, lîngă localitatea Missis de astăzi.

[82] P. Servilius Vatia, numit Isauricus de la victoria din 74 î.e.n. obţinută împotriva isaurilor, care săvîrşeau acte de piraterie în Marea Mediterană.

[83] Marea Parthenium, parte a Mediteranei dintre Cypru şi Egipt.

[84] Nabatei, locuitori ai ţinutului Nabateea sau Nabathea, cunoscut în antichitate sub numele de Arabia Pietroasă.

[85] Parţii, locuitori ai ţinuturilor din sud-estul Mării Caspice.

[86] Ptolemaeus, rege al Cyprului în 80—58 î.e.n., era frate cu Ptolomaeus Aulete, regele Egiptului.

[87] Cato din Utica (95—46 î.e.n.), strănepot al lui Cato Censorul.

[88] Nisibis, oraş în Mesopotamia, la frontiera de răsărit a Imperiului roman.

[89] Este vorba de Ursicinus; încă din timpul lui Constantin cel Mare armata de intervenţie a împăratului a fost împărţită în două, infanteria şi cavaleria, şi pusă sub comenzi deosebite. În

https://biblioteca-digitala.ro

timp de război, însă, unul din cei doi șefi avea comanda asupra întregii armate.

[90] Avînd pentru asemenea exemple ca sursă de informație autori de povestiri istorice cu conținut moral, care urmăreau mai mult ilustrarea diferitelor virtuți decît exactitatea istorică a faptelor, Ammianus Marcellinus confundă aici persoanele și faptele. De exemplu, nu Zeno Stoicul, ci Zeno din Eleea a fost torturat de un tiran numit Demylos după unele izvoare, Nearchos după altele, iar Nicocreon, regele Cyprului, a supus la chinuri pe filozoful Anaxarchos din Abdera, pentru că fusese insultat de acesta în fața lui Alexandru cel Mare.

[91] Cu cap. 10 începe povestirea evenimentelor petrecute în anul 354; dar datele istorice arată că în acel an Gallus era în al treilea consulat, nu în al doilea, și aici este probabil o greșeală nu a autorului, ci a copiștilor de mai tîrziu.

[92] Azi Valence pe Ron în Franța.

[93] Alamanni (alemanni), triburi germanice stabilite pe valea Rinului.

[94] Aquitania, una din vechile provincii ale Galliei, cuprinsă între munții Pirinei și rîul Garonne.

[95] Cartea în care Ammianus Marcellinus a arătat împrejurările morții lui Hermogenes s-a pierdut. Herculanus a fost elevul retorului Libanius, care vorbește despre el în cîteva scrisori ale sale.

[96] Cabyllonum, azi Châlon sur Saône în Franța; în XV, 11 este numit Cabyllona.

[97] Vulcacius Rufinus era frate cu Galla, mama lui Gallus.

[98] Eunucul Eusebius, fost sclav, ajuns mare șef al slujitorilor palatului pe vremea lui Constantius, a luat parte la execuția lui Gallus și la pedepsirea partizanilor acestuia.

[99] Rauracum, sau Augusta Rauracorum (astăzi Augst pe Rin, în Elveția), colonie romană întemeiată de Munatius Plancus în 44 î.e.n. era principala localitate în ținutul rauracilor (un neam gallic). I se spunea și Rauraci de la numele locuitorilor ținutului.

[100] Agilo, de asemenea alaman, ajunge în 360 șeful cavaleriei în locul lui Ursicinus. Trimis să apere granița de est a Imperiului, este rechemat pentru a lupta împotriva lui Iulianus, de partea căruia trece după moartea lui Constantius. În 366 este folo-

https://biblioteca-digitala.ro

sit de uzurpatorul Procopius pe care-l trădează în favoarea lui Valens.

[101] Scudilo, tot alaman de origine, se distinsese în 351 în lupta împotriva lui Magnentius şi se bucura de mare încredere din partea lui Constantius.

[102] Ca şi la alţi istorici din antichitate şi chiar din timpurile moderne, discursurile sînt folosite mai mult ca procedee literare decît ca documente istorice. Dacă unele din aceste discursuri au putut avea ca bază o serie de însemnări, altele însă sînt alcătuite de istoric aşa cum socoteşte el că au putut fi rostite.

[103] Mediolanum, azi Milano, în nordul Italiei, fostă capitală a insubrilor din Gallia Cisalpină, din secolul III î.e.n., a intrat în stăpînirea romană odată cu toată regiunea. De la Diocletian, cînd imperiul a fost împărţit în patru prefecturi, fiecare cu capitala ei, Mediolanum a devenit capitala aceleia din Apus.

[104] Arbitio (în unele texte Arbetio), unul din adulatorii lui Constantius, s-a bucurat de încrederea acestui împărat, care l-a ridicat la cele mai înalte ranguri.

[105] Ammianus Marcellinus îi numeşte adesea pe perşi parţi, deşi aceştia fuseseră înglobaţi în regatul persan încă din 226.

[106] Prosper a fost trimis şi în 356 să ţină locul şefului cavaleriei în Gallia. Vezi şi XV, 13, 3.

[107] Caenos Gallicanos, prima staţie în Bithynia între Dablas şi Dadastana, pe drumul care venea din Galatia.

[108] Ammianus Marcellinus relevă în mai multe ocazii faptul că împăratul Constantius, biruitor al duşmanilor interni, n-a fost la fel de norocos şi în luptele externe.

[109] Împăratul Diocletian (284—305), dîndu-şi seama că nu poate conduce singur imperiul, a împărţit puterea cu Maximianus, căruia i-a încredinţat guvernarea Occidentului iar el a rămas cu Orientul, amîndoi avînd titlul de Augustus. În 293 şi-a luat fiecare cîte un ajutor cu titlul de Caesar şi anume Diocletian pe ginerele său, Galerius, iar Maximianus pe Constantius Chlorus. Cu această ocazie imperiul a fost împărţit pentru guvernare în patru prefecturi, conducerea celor patru rămînînd în istoria Imperiului roman sub denumirea grecească de tetrarhie.

[110] Situaţia de a cădea uneori într-o primejdie mai mare în încercarea de a evita una mai mică este exprimată figurat în proverbe.

https://biblioteca-digitala.ro

[111] Flavius Palladius Rutilius Taurus Aemilianus, atunci cvestor în Armenia, a ajuns prefectul pretoriului în Italia, dar a fugit la Constantius cînd Iulianus a fost proclamat împărat, din care cauză a fost exilat la Vercellae prin decizia tribunalului instituit la Calchedon pentru urmărirea partizanilor lui Constantius.

[112] Comitele Lucillianus, în anul 354, a apărat cetatea Nisibis împotriva atacului perşilor. În 358 a fost trimis într-o solie de pace la perşi, care l-au reţinut pînă în 359. A fost numit şeful cavaleriei în Illyricum de către Constantius, căruia a căutat să-i fie credincios, dar în 361 Iulianus l-a făcut prizonier şi l-a destituit din funcţie. Ginerele său Iovianus, devenit împărat după moartea lui Iulianus, l-a numit în 363 din nou şef al cavaleriei. Trimis în Gallia pentru a impune autoritatea imperială a lui Iovianus, a fost ucis de soldaţi la Remi.

[113] Bainobaudes, tribun al scutarilor, nu trebuie confundat cu Bainobaudes, tribunul cornuţilor despre care vezi XVI, 11, 9; 12, 63.

[114] Oraşul Hadrianopolis (Adrianopol), veche aşezare tracică pe valea fluviului Hebrus (Mariţa) în Turcia europeană de azi, a fost reconstruit de împăratul roman Hadrianus de la care şi-a păstrat numele pînă în vremea noastră deşi turcii îi spun Edirne.

[115] Legiunile thebane, numite astfel fiindcă fuseseră recrutate şi cantonate iniţial în Egipt în apropierea oraşului Theba, erau unităţi de intervenţie la ordinul împăratului.

[116] Fantasii (phantasiai) = vedenii, fantome; cuvîntul este grecesc şi Ammianus Marcellinus a folosit acest termen din limba lui maternă, negăsind probabil unul mai potrivit în latină pentru ceea ce a voit să exprime aici.

[117] Poetovio, azi Ptuj, localitate pe rîul Drava în Slovenia.

[118] Barbatio, comandant al gărzii palatului sub Gallus pe care l-a trădat, şeful infanteriei după moartea lui Silvanus şi calomniator al lui Iulianus pe lîngă Constantius, a fost ucis în 359 împreună cu soţia, bănuit de împărat că aspiră la domnie.

[119] Apodemius a trădat şi el pe Gallus şi din această cauză a fost ars de viu din porunca lui Iulianus.

[120] Mallobaudes, tribun al gărzii imperiale, a luat apărarea lui Silvanus, care fusese împins de necesitate la tronul imperial.

https://biblioteca-digitala.ro

[121] Adrastus, rege în Argos şi socru al lui Polynice, pentru a-şi răzbuna ginerele a luat parte la războiul contra Thebei şi din cei şapte conducători el singur a scăpat. După o legendă se spune că, văzîndu-şi ginerele ucis, faţa i-a devenit foarte palidă şi că această paliditate nu i-a dispărut toată viaţa. După altă legendă însă paliditatea a căpătat-o peste zece ani, cînd şi-a văzut fiul, pe Egialeus, ucis în războiul numit al epigonilor, de distrugere a Thebei; această paliditate a rămas proverbială.

[122] Adrastia (Adrastea) sau Nemesis, zeiţă a răzbunării, confundată în unele mituri cu una din Furii.

[123] Tusci, locuitori ai Etruriei, care mai era numită şi Tuscia, Toscana de azi. Massa Veternensis pînă acum n-a putut fi stabilită cu preciziune în ce loc al Toscanei se găsea. S-a încercat identificarea cu localitatea Massa Montieri, dar mai sînt şi alte localităţi cu numele de Massa în acea provincie, fără să aibă vreuna adaosul care să ducă prin vreo asemănare la Veternensis.

[124] Julius Constantius, tatăl lui Gallus şi al lui Julianus şi frate vitreg cu împăratul Constantin cel Mare, mama acestuia fiind Elena, iar a lui Constantius, Teodora, l-a avut fiu pe Gallus din prima căsătorie, cu Galla, iar pe Julianus din a doua, cu Basilina, fiica pretorului Iulius Iulianus. Vulcacius Rufinus şi Neratius Cerialis, fraţii Gallei şi unchi ai lui Gallus, au fost consuli, primul în 347 şi al doilea în 358, după ce fusese prefect al Romei.

[125] Suetonius spune despre Titus că prin caracterul său bun a fost „dragostea şi desfătarea neamului omenesc", iar despre Domitianus că „devenind temut şi urît de toată lumea... a pierit ca victimă a unei conspiraţii a prietenilor şi liberţilor săi şi în acelaşi timp a soţiei".

[126] Cocytul, rîu în Infern.

[127] Şi din cultura sa generală, dar cu siguranţă şi din cărţi care conţineau culegeri de „fapte şi vorbe de neuitat" (acta et verba memorabilia), Ammianus Marcellinus dă adesea exemple pentru a ilustra diferite idei generale asupra conduitei şi vieţii oamenilor.

[128] Agatocle, născut la Regium în sudul Italiei, a venit de tînăr în Sicilia unde a ajuns rege in Syracusa (317—289 î.e.n.). Este cunoscut mai ales prin rezistenţa sa împotriva cartaginezilor.

https://biblioteca-digitala.ro

[129] Dionysios al II-lea, tot rege în Syracusa (367—357 î.e.n.), a fost alungat de la domnie de nepotul său, dar după ce și-a recăpătat tronul, a devenit prizonier al lui Timoleon din Corint și și-a sfîrșit în acest oraș viața ca simplu particular; nu se știe precis dacă a fost și director de școală. Istoria îl prezintă în culori mai negre pe nepotul său Dionysios cel Tînăr, care, deși elev al lui Platon, a fost un crud despot al Syracusei (357—354) și a murit asasinat.

[130] Andriscos, născut în localitatea Adramytteion din Mysia (Asia Mică) dîndu-se drept Philippus (de unde i-a rămas și numele de Pseudophillippus) fiu al fostului rege macedonean Perseus, a pornit din Thracia cu o armată, cu care a cucerit Macedonia și Thessalia. A fost însă înfrînt de pretorul Q. Caecilius Metellus în 148 î.e.n. la Pydna și ucis în anul următor. Pe de altă parte Alexandru, unul din adevărații fii ai lui Perseus, ca să-și poată cîștiga existența s-a făcut fierar, după ce tatăl său, învins de Paulus Aemilius, a murit în închisoare.

[131] C. Hostilius Mancinus, consul în 137 î.e.n., a fost predat numantinilor pentru că încheiase cu aceștia un tratat pe care senatul roman nu l-a acceptat.

[132] T. Veturius Calvinus, consul în 334 î.e.n., a fost învins în 321 î.e.n. de samniți la Furcile Caudine, o strîmtoare lîngă localitatea Caudium, pe unde se trecea din Campania în Samnium, și silit să suporte rușinea de a trece pe sub jug cu toată armata.

[133] M. Claudius Cineas a încheiat în 236 pace cu locuitorii insulei Corsica fără împuternicirea senatului și a murit în exil; vezi Valerius Maximus, VI, 3, 3.

[134] Răscoala condusă de Eunus a durat patru ani (136—132 î.e.n.) și a fost înăbușită de consulul P. Rupilius.

[135] Viriathus, păstor din Lusitania, a condus un război prelungit (147—139 î.e.n.) al compatrioților săi împotriva cotropirii romane. A fost prins și omorît.

CARTEA A XV-A

[1] Noricum, ținut în Alpii răsăriteni, avînd la vest Raetia, la sud Illyricum, la est Pannonia și la nord Dunărea, devenit provincie romană pe vremea lui Augustus; după Diocletianus a fost

https://biblioteca-digitala.ro

împărțit în două: Noricum Ripense (vecin cu Dunărea) și Noricum Mediterraneum (din interiorul continentului).

[2] Veteranio (Vetranio în alte texte), la începutul anului 350 se găsea în Pannonia, ca șef al infanteriei din acea provincie, cînd, la îndemnul Constantiei, rămasă văduvă după moartea lui Hannibalianus, legiunile din Pannonia l-au proclamat împărat pentru a lupta împotriva uzurpatorului Magnentius. Constantia a intervenit și pe lîngă fratele ei Constantius să-l recunoască, dar acesta a pornit cu legiunile din Apus împotriva lui Magnentius, iar armata din Illyricum l-a recunoscut pe Constantius împărat și în Apus; determinat de această situație, Veteranio a renunțat la tronul imperial după 10 luni de domnie.

[3] Constantius s-a amestecat și în controversele religioase ale episcopilor, care duceau discuții și se angajau în lupte aprige pentru fixarea dogmelor creștine. El a îmbrățișat opiniile lui Arius, un preot din Alexandria, care nega egalitatea lui Iisus cu Dumnezeu, ceea ce l-a făcut pe episcopul Atanasie, care era antiarian, să-i reproșeze lui Constantius că nu crede în divinitatea și eternitatea lui Iisus, dar își permite să zică „Eternitatea mea". Termenul de „Eternitatea Ta" adresat împăraților și „Eternitatea mea" folosit de ei era o formulă protocolară intrată mai de mult în uz și Ammianus Marcellinus îl acuză pe Constantius de aroganța cu care folosea această expresie. Ideile lui Arius, deși condamnate în sinodul de la Niceea din 325, au fost îmbrățișate și susținute de unii împărați din răsărit, între care și Constantius.

[4] Democrit din Abdera (460—370 î.e.n.), unul din reprezentanții antici ai filozofiei materialiste. El și Leucippus, care i-a fost profesor și prieten, sînt considerați întemeietorii atomismului, adică ai teoriei care afirmă că întreaga natură este compusă din atomi, și că Universul însuși este nesfîrșit, cu o pluralitate de lumi înlăuntrul cărora Pămîntul este ca un punct în infinit.

[5] Anaxarchos din Abdera, discipol al lui Democrit, a însoțit pe Alexandru cel Mare în expediția din Orient. Se spune că Alexandru, cînd l-a auzit pe Anaxarchos afirmînd că lumile din Univers sînt fără număr, a început să plîngă că nu este și el stăpînul măcar al uneia din ele.

[6] Prin matematicieni Ammianus Marcellinus înțelege aici pe

https://biblioteca-digitala.ro

astronomi. Între disciplinele matematice, un loc de mare cinste îl avea în antichitate astronomia.

[7] Cn. Domitius Corbulo, general roman, învingător al unor populaţii germanice în 47 şi al armenilor şi parţilor în 55—56, a căzut victimă răutăţii lui Nero, fiind silit să se sinucidă în 67.

[8] Iulianus şi fratele său vitreg Gallus după moartea tatălui lor fuseseră exilaţi în anii copilăriei şi ai tinereţei la Macellum, o localitate singuratică din Anatolia, nu departe de Caesareea Cappadociei.

[9] Căsătorit de trei ori, prima soţie a lui Constantius a fost o verişoară a sa, Constantia, fiică a lui Iulius Constantius şi a Gallei; a doua a fost Eusebia, fiica lui Flavius Eusebius din Tesalonic, consul în 347, şi soră a celor doi consuli din 359: Flavius Eusebius şi Flavius Hypatius; iar a treia, Faustina din Antiochia, a fost singura de la care a avut un urmaş, pe Constantia. După ce Eusebia a murit (361), Constantius, în amintirea ei, i-a dat numele Pietas unei părţi din Bithynia.

[10] Comum, astăzi Como, localitate în apropiere de Milano.

[11] Gorgonius, nume care nu se întîlneşte decît aici; poate este acelaşi despre care retorul Libanius spune că era în strînse raporturi de prietenie cu Thalassius, prefect al pretoriului.

[12] Aquileia, oraş în Italia de nord, port la Marea Adriatică distrus de Attila în 452.

[13] Cibyrati, fraţii Tlepolemus şi Hiero, unul sculptor şi celălalt pictor, originari din Cibyra, capitala Phrygiei, fuseseră aduşi de faimosul Verres, guvernator al Siciliei, pe care în jefuirea acestei provincii l-au interesat îndeosebi obiectele de artă şi, pentru a le descoperi în diferite locuri, s-a folosit de aceşti „cîini de vînătoare" (canes venatici), cum i-a numit Cicero în apărarea sicilienilor împotriva lui Verres.

[14] Atlantida (Atlantis), insulă, sau chiar continent, care ar fi existat în Oceanul Atlantic şi care cu vremea s-ar fi scufundat. O pomenesc Herodot, Platon, Plinius cel Bătrîn şi alţi scriitori antici, care menţionează şi legenda că locuitorii acestei insule dormeau fără vise.

[15] Illyricum (Illyria), la început regiunea muntoasă de-a lungul Adriaticei, a intrat de timpuriu în sfera de influenţă elenică, extinzîndu-şi, ca stat, stăpînirea încă din secolul al VII-lea î.e.n. asupra unor insule din Adriatica şi Mediterană, iar în secolul

https://biblioteca-digitala.ro

al III-lea î.e.n. a ajuns un regat puternic. Practicînd pirateria, producea pagube mari comerțului roman, ceea ce a dus la război între cele două puteri, pînă ce Illyria a fost învinsă și transformată în 27 î.e.n. în provincie senatorială, iar în 17 î.e.n. în provincie imperială. În secolul al IV-lea sub numele de Illyricum se înțelegeau Pannoniile, Dalmația, Moesia, Achaia, Macedonia și Dacia sud-dunăreană, iar în 379 a fost împărțit în Illyricum occidental (Pannoniile cu capitala la Sirmium) și cel oriental (Dacia sud-dunăreană și Macedonia, cu capitala la Tessalonic).

[16] Sirmium, capitala Pannoniei Inferioare și a prefecturii Illyricului, adesea reședință imperială în secolul al IV-lea, distrus de avari în secolul al VI-lea.

[17] Pannonia, regiunea de nord a Illyricului, mărginită de Dunăre la nord și est, iar de Noricum la vest, a fost transformată în provincie romană pe vremea lui Augustus și împărțită mai tîrziu în două: Pannonia Prima la nord și Pannonia Secunda la sud.

[18] Gaudentius, agent de informații în poliția imperială (agens in rebus), a fost folosit de Constantius pentru a-l supraveghea pe Iulianus și, după proclamarea acestuia ca împărat, a avut misiunea de a ține armatele din Africa de partea lui Constantius. În 363, din ordinul lui Iulianus a fost chemat la Antiochia, judecat și ucis.

[19] Caracterul odios al lui Rufinus iese și mai mult în evidență din faptele arătate în cartea următoare.

[20] Teutomeres, franc de origine, a participat probabil la campania lui Iulianus în Persia și a ajuns în 363 la Antiochia cu Valens, care în anul următor a ajuns împărat în Orient.

[21] Lacună în text, ca și ceva mai jos; lentiensii, triburi germanice, despre care va mai fi vorba spre sfîrșitul operei lui Ammianus Marcellinus (XXXI, 10).

[22] Cîmpiile canine (Campi canini) se găseau în regiunea Bilitio.

[23] Raetia, regiune cuprinzînd Bavaria occidentală, Tirolul și cantonul elvețian Grisons (Graubünden), pe timpul lui Tiberius a devenit provincie imperială, iar în secolul al IV-lea a fost împărțită în Raetia Prima la vest și Raetia Secunda la est.

[24] Brigantia, azi lacul Constanța. Dimensiunile lacului sînt aici exagerate.

https://biblioteca-digitala.ro

[25] Precum se știe, multe din miturile antice caută să explice fenomene din natură și societate. Astfel, oamenii observînd pe de o parte că rîul Alpheus din Grecia înainte de a se vărsa în mare dispare din loc în loc, iar pe de alta că din malul stîncos al insulei Ortygia din apropierea Siciliei țîșnește un izvor cu apă dulce și nu sărată, au născocit această legendă. Desigur că este de domeniul legendei și faptul că apele Rinului nu se amestecă deloc cu apele lacului Constanța, ca și acela că Alpheus ajunge pînă în Ortygia, iar comparația este făcută din motive poetice.

[26] Arintheus, șeful cavaleriei sub Iulianus, a fost numit de Iovianus șeful infanteriei de gardă. Din 364, cînd imperiul a fost împărțit între Valens și Valentinianus, îl întîlnim în răsărit tot ca șef al infanteriei de gardă.

[27] Bappo, german de origine după nume, ca și Seniauchus, a fost probabil prefect al Romei în 372.

[28] Silvanus, tribun franc, a trădat pe Magnentius în lupta de la Mursa, trecînd de partea lui Constantius, care după aceea l-a numit șeful cavaleriei și l-a trimis în Gallia. Dar la curtea imperială s-a urzit o intrigă împotriva lui și, acuzat de trădare, ca să se salveze a acceptat purpura imperială de la armată la 11 august 355. Constantius a trimis pe generalul Ursicinus care, însoțit de alții și de Ammianus Marcellinus, l-a ucis pe Silvanus prin înșelăciune la 7 septembrie 355.

[29] Dynamius, acest delator odios, pentru intriga urzită la palat pe nedrept împotriva lui Silvanus a fost numit în 355 guvernator cu titlul de corrector al Etruriei și Umbriei.

[30] Volusenus Lampadius, din distinsa familie a Ceionilor, a fost pretor în 335—340, prefect al pretoriului Italiei în 355 și prefect al Romei în 365.

[31] Mattyocopa este un cuvînt grecesc și înseamnă „mîncăul", „nesătulul".

[32] Sextilius Agesilaus Aedesius a ajuns mai tîrziu viceguvernator al Spaniei.

[33] Malarichus, franc de neam ca și Silvanus, a fost numit de Iovianus șeful armatei din Gallia, în locul lui Iovinus, post pe care el l-a refuzat.

[34] Cremona, oraș pe valea Padului între Pavia și Mantua, în antichitate unul din orașele însemnate din nordul Italiei, cunos-

https://biblioteca-digitala.ro

cut în secolul IV mai ales prin atelierele de armament pe care le avea.

[35] Florentius, născut în Antiochia ca şi Ammianus Marcellinus, devine în 359—361 şef titular al cancelariei imperiale avînd sub ordinele lui şi garda formată din străini. În 361 a fost înlăturat din funcţie de Iulianus şi exilat în insula Boae din Adriatica.

[36] Colonia Agrippina, întemeiată în secolul I e.n., a fost numită astfel de Claudius în cinstea soţiei sale Agrippina. Săpăturile arheologice au dat la iveală interesante urme din vechea cetate romană.

[37] Laniogaisus, franc de neam, cu nume de origine gallică, făcea parte din garda călare a candidaţilor, numiţi astfel probabil pentru că erau îmbrăcaţi în alb (candidatus = îmbrăcat în alb). El a fost singurul, arată Ammianus Marcellinus, care a rămas lîngă Constans înainte ca acesta să-şi dea sufletul atacat mişeleşte de oameni ai uzurpatorului Magnentius. Despre Constans, cel mai mic dintre fiii lui Constantin cel Mare, vezi nota 1, cartea XIV şi nota 33, cartea a XVI-a.

[38] A doua veghe, al doilea schimb al gărzilor de noapte. La romani, timpul zilei şi al nopţii era calculat în felul următor: ziua era socotită de 12 ore (numărîndu-se de dimineaţă, ora I, a II-a, a III-a etc. pînă seara, cînd ultima oră era a XII-a) iar noaptea era împărţită în patru veghi (vigiliae), după cele patru schimburi de noapte ale gărzilor. Prima veghe era de la 6 la 9 seara, a II-a de la 9 la 12, a III-a de la 12 (miezul nopţii) la 3 şi a IV-a de la 3 la 6 dimineaţa.

[39] Poate că Diocletian a introdus acest obicei (datoria celor primiţi de împărat de a-i săruta haina de purpură) inspirîndu-se din ceremonialul monarhilor orientali, sau poate că aceasta a fost o inovaţie proprie, ca rezultat al dezvoltării formelor de adoraţie faţă de împăraţii romani.

[40] Verinianus, din 359 tribun de protecţie pe lîngă Ursicinus, într-o luptă cu perşii sub zidurile Amidei rănit grav, n-a putut fi salvat de colegul său Ammianus Marcellinus, care a trebuit să fugă pentru a nu fi prins de avangarda inamică.

[41] Citatul n-a putut fi găsit cuvînt cu cuvînt în nici una din operele lui Marcus Tullius Cicero; ideea însă se află în acest pasaj din discursul pe care l-a ţinut concetăţenilor la întoarcerea

https://biblioteca-digitala.ro

sa din exil: „Deși pentru un om nimic nu este mai de dorit decît o situație prosperă și o soartă întotdeauna dreaptă, cu un curs neted al vieții și fără nici un necaz, totuși, dacă pentru mine toate s-ar fi petrecut pașnic și liniștit, aș fi fost lipsit de plăcerea de necrezut și aproape divină a bucuriei pe care o am acum, mulțumită ajutorului vostru".

[42] Alpii Cottiani, parte a Alpilor de vest, cuprinsă între Alpii Graici la nord și Alpii Maritimi la sud. Ceva mai departe, cînd face descrierea Galliei, Ammianus Marcellinus arată de unde le vine numele.

[43] Erau numiți așa, bracchiații pentru că purtau brățări, iar cornuții pentru că-și împodobeau căștile cu coarne de animale; ambele unități recrutate dintre barbari erau la dispoziția împăratului ca trupe mobile de escortă și intervenție.

[44] Mursa, astăzi Osijek pe Drava în Iugoslavia, localitate unde s-a dat bătălia decisivă între Constantius și Magnentius.

[45] Licinieni, partizani ai lui Licinius, împărat în Orient (307—324), cumnat cu Constantin cel Mare.

[46] Remigius, ajuns șef al cancelariilor imperiale, în 364 a participat alături de comitele Romanus la jefuirea provinciilor din Africa. Reclamați pentru aceasta amîndoi de către tripolitani, cînd a aflat că nelegiuirile lui și ale lui Romanus sînt cunoscute din mărturia depusă de un subaltern al său, de teama consecințelor s-a sinucis.

[47] Valentinianus I, împărat roman de la 364 la 375; domnia acestuia și începutul domniei lui Valentinianus II, urmașul său, vor fi arătate în ultimele 6 cărți ale lui Ammianus Marcellinus.

[48] Remarcăm din nou că Ammianus Marcellinus face adesea apel la exemple moralizatoare scoase din culegeri de cuvinte și fapte demne de amintit.

Philoxenos (435—380 î.e.n.), poet liric, care a trăit în mai multe orașe. În Syracusa, întrebat de tiranul Dionysios I, care se credea și el poet, ce părere are despre versurile lui, Philoxenos nu i-a dat un răspuns satisfăcător, ceea ce l-a făcut pe tiran să-l trimită la închisoare în latomii (cariere de piatră lîngă Syracusa). După cîteva zile, rechemat și întrebat din nou de Dionysios cum îi găsește poeziile, el s-a adresat paznicilor cu cuvintele: „Duceți-mă iar în latomii!" Dionysios a rîs și i-a dat drumul. Trecînd la Tarent și invitat de tiran să se întoarcă la Syracusa, el

https://biblioteca-digitala.ro

i-a răspuns printr-o singură literă, *O*, care se pronunţa *u*, ceea ce în greceşte înseamnă *nu*. De aici expresia proverbială: „scrisoarea lui Philoxenos" prin care se înţelege un refuz scurt şi categoric.

[49] Proculus, personaj menţionat numai aici.

[50] Magnentius, devenit împărat după asasinarea lui Constans (februarie 350), nefiind recunoscut de Constantius, s-a văzut nevoit să-şi păstreze scaunul cu forţa. Ca să poată lupta mai uşor împotriva lui Constantius, a numit Caesar pe fratele său Decentius şi i-a încredinţat apărarea Galliei (la sfîrşitul anului 350 sau la începutul lui 351). Dar oraşul Treveri n-a voit să se supună noului împărat şi Poemenius a ţinut timp de trei ani închisă cetatea în faţa lui Decentius. Cu toate că a luptat împotriva acestuia şi deci împotriva lui Magnentius, Constantius nu i-a luat în seamă meritele lui Poemenius şi, socotindu-l partizan al lui Silvanus, l-a ucis.

[51] Asclepiodotus, Lutto, Maudio, necunoscuţi.

[52] Vizitiul Philoromus, unul din favoriţii plebei care urmărea cu interes şi pasiune întrecerile la alergări hipice.

[53] Septemzodium (Septizonium, Septizodium), un palat care exista şi înainte de Septimius Severus (Suetonius spune că împăratul Titus s-a născut într-o casă lîngă Septizonium) dar pe care acest împărat l-a restaurat şi împodobit, inaugurîndu-l în anul 203.

[54] Nymphaeum sau Nympheum, edificiu consacrat nimfelor, un fel de pavilion cu o singură cameră, vastă şi înaltă, deschisă în toate direcţiile şi împodobită cu coloane, statui şi picturi, avînd în mijloc o fîntînă arteziană, cu apă rece şi limpede, era un loc foarte plăcut pentru odihnă şi agrement. Asemenea construcţii se făceau de obicei pe lîngă băi sau în localităţi balneare, şi cea despre care este vorba aici a fost înălţată, spun alte mărturii, nu de Marcus Aurelius, la care probabil s-a gîndit Ammianus Marcellinus, ci de Caracalla.

[55] Altceva decît ce spune Ammianus Marcellinus nu se ştie despre acest Petrus Valvomeres. Şi în pasajul despre Valvomeres şi în altele istoricul dovedeşte talent literar deosebit.

[56] Picenum, regiune pe malul Mării Adriatice, unde se găseşte azi Ancona.

[57] Patruinus, unul din guvernatorii provinciei Picenum.

https://biblioteca-digitala.ro

[58] Liberius, episcop al Romei între 352 şi 356, a fost exilat în Thracia din cauză că a refuzat să confirme prin semnătura sa demiterea şi exilul lui Athanasius, episcop al Alexandriei.

[59] Cît timp a studiat în Răsărit, Iulianus a purtat haina grecească numită pallium, în semn de admiraţie pentru filozofia şi cultura greacă. O statuie care se găseşte în muzeul Louvre din Paris îl prezintă pe Iulianus îmbrăcat ca pe timpul lui Pericle.

[60] Eusebia, soţia lui Constantius; vezi şi nota 9.

[61] Şoptindu-şi versul din Iliada (V, 83), în care este vorba de troianul Hypsenor ucis de loviturile lui Eurypylus, Iulianus se gîndeşte la sarcina grea pe care o primeşte, culoarea de purpură a hainei imperiale fiind totodată şi cea a sîngelui, a morţii în războaie externe sau interne.

[62] A opta zi a idelor lui noiembrie = 6 noiembrie (355).

[63] Lollianus Mavortius a trecut prin înalte funcţii, fiind în 337 proconsul în Africa, între 1 aprilie şi 6 iulie 342 prefect al Romei, în 355 consul, iar în 355—356 prefect al pretoriului Italiei. Cuvinte frumoase are despre el Ammianus Marcellinus în XVI, 8, 5.

[64] 1 Decembrie 355; calendele erau ziua întîi a fiecărei luni.

[65] Laumellum, azi Lomello, şi Ticinum, azi Pavia, amîndouă în apropiere de Milano. Taurini, Augusta Taurinorum, azi Torino.

[66] Ţinutul dintre Gallia şi valea Rinului, locuit de triburi germanice, a fost ocupat pe vremea lui Domiţian şi împărţit în două provincii: Germania de sud (Germania Prima) şi Germania de nord (Germania Secunda).

[67] Vienna, capitală a allobrogilor, sub Augustus colonie romană, sub Diocletianus capitală a provinciei Viennensis. Împodobită de Claudius cu monumente, se mai păstrează şi astăzi în stare destul de bună o parte a templului ridicat în memoria lui Augustus şi a Liviei.

[68] Desigur, o figură de stil a lui Ammianus Marcellinus, pentru a anunţa că Iulianus va restaura credinţa în zei şi va adopta astfel o poziţie negativă faţă de religia creştină.

[69] Sînt reproduse parţial, cu o inversiune în ordinea propoziţiilor frazei, două versuri din Eneida (VII, 44—45) în care Vergilius, sublimul „poet din Mantua", anunţă că va începe să povestească şirul lung de războaie pe care le-a dus Aeneas pînă

https://biblioteca-digitala.ro

să se stabilească în Latium, unde el a întemeiat Lavinium, fiul său Ascanius cetatea Alba, iar Romulus, urmaș al regilor albani, Roma. Ammianus Marcellinus folosește acest citat pentru a face o digresiune asupra geografiei și etnografiei Galliei, unde Iulianus și-a desfășurat o bună parte a activității sale.

[70] Timagenes din Alexandria, retor și istoric grec, adus la Roma ca prizonier în 55 î.e.n., încă trăia pe vremea lui Augustus. A scris o istorie a lui Alexandru cel Mare și o istorie a celților.

[71] Celții, numiți galli de către romani, făceau parte din grupa popoarelor indo-europene ale mileniului II î.e.n. și la început locuiau în sud-estul Germaniei, între Rin și Dunăre.

[72] Druizii, preoți la gallo-celți, formau o adevărată clasă socială, în care se intra după o lungă inițiere. Credeau în mai mulți zei, dintre care cel mai însemnat era socotit Teutates, zeul războiului. Credeau, de asemenea, în nemurirea sufletului, care după moarte — spuneau ei — trecea în altă ființă din altă lume. Ei erau cei ce împărțeau dreptatea și luau hotărîrile cele mai importante de interes obștesc. Druizii erau în același timp preoți, ghicitori, magicieni, medici, profesori, bucurîndu-se de diferite privilegii. În timpul imperiului roman influența lor în Gallia a scăzut, dar s-a menținut mult timp în Britannia și în Irlanda. Unele asemănări între concepțiile și practicile druizilor pe de o parte și cele ale pythagoricilor pe de altă parte au făcut să se creadă că Pythagora ar fi fost și în Gallia.

[73] Ținuturile transrenane, de la răsărit de Rin.

[74] Phocaea, oraș întemeiat de greci în secolul al VII-lea î.e.n. pe coasta asiatică a Mării Ionice. Mulți locuitori ai acestui oraș, de teama invaziei persane, au pornit pe mare și o parte din ei au ajuns în sud-vestul Italiei, unde au întemeiat, pe coastele Lucaniei, colonia Velia (numită și Elea, patria filozofilor Zenon și Parmenide), iar alții au navigat mai departe, unde au întemeiat, în sudul Galliei, colonia Massalia.

[75] Harpalus (Harpagos), mai întîi șeful gărzilor lui Astiages, regele mezilor, și apoi prim sfetnic al lui Cyrus, care cu ajutorul lui a cucerit toată Asia apuseană, din Iran pînă în Mediterană (secolul al VI-lea î.e.n.).

[76] Euhagii (în alte texte eubagii), „greșită traducere în grecește a cuvîntului celtic *vatis* sau *vates*, cu sensul de profet în-

https://biblioteca-digitala.ro

spirat, poet..." (citat de Ed. Galletier după J. Vendryès). Este cunoscut dictonul *poeta vates* (poetul e profet). Geograful Strabon spune că euhagii erau preoți sacrificatori și cercetători în domeniul științelor naturii. Barzii, poeți lirici care preamăreau pe zei și pe eroi în Gallia și Britannia, Irlanda și Scoția, erau și ei tot din clasa sacerdotală.

[77] M. Iulius Cottius, fiu al regelui ligur Donnus, și-a întemeiat în Alpi un mic regat cu capitala la Segusio (astăzi Suse). Învins de romani și devenit vasal al lor, a înălțat în onoarea lui Augustus un arc de triumf din care o parte se vede și astăzi. Stația numită Marte, azi Oulx în Alpi. Vîrful Matrona, în muntele Genèvre de azi.

[78] Monoecus, Monaco de astăzi. La început colonie feniciană, avea un templu dedicat zeului Melkart, supranumit Unicul, în grecește Monoikos, de unde în latinește Monoecus. De la numele lui Hercule, care se spune că a trecut pe aici, portul a fost numit Portus Herculis Monoeci.

[79] Alpii Poenini, al căror nume Ammianus Marcellinus îl crede derivat de la Poenus — punul Hannibal care a trecut pe aici cînd a venit în Italia — își are de fapt numele de la o divinitate indigenă Poeninus, cum spune Titus Livius (XXI, 38).

[80] Tricasini, la Titus Livius tricastini, populație gallică, locuiau în partea de est a Ronului și au întemeiat orașul Tricases (Tricassae).

[81] Voconții și tricorii, de asemenea populații gallice.

[82] Pentru felul în care a fost spartă stînca vezi descrierea făcută de Titus Livius în XXI, 37. Trecerea Alpilor de către Hannibal este descrisă de Titus Livius și probabil că Ammianus Marcellinus l-a folosit rezumîndu-l foarte succint.

[83] Druentia, azi Durance, un afluent al Ronului; Garumna (Garonne), Matrona (Marne), Sequana (Seine, Sena) în ținutul Lugdunensis, devenit provincie romană cu capitala la Lugdunum.

[84] Parisii, populație gallică, locuiau în regiunea Parisului de azi, numit pe atunci Lutetia.

[85] Castrul Constantia, probabil localitatea Harfleur de azi, aproape de estuarul Senei.

[86] În Narbonensis: Elusa (Eauze), Narbona (Narbonne), Tolosa (Toulouse); Ed. Galletier arată că Ammianus Marcellinus a co-

https://biblioteca-digitala.ro

mis aici o greşeală, pentru că „Eauze este în Novempopulania şi nu în Narbonnaise".

[87] Leghe (leuga) măsură gallică de 1 500 paşi romani, adică de 2 250 m. Urmează lacună; este probabil vorba de Isara (Isère), rîu care se varsă în Ron între Tournon şi Valence.

[88] Marea Gallică, Marea Mediterană dinspre Gallia; golful era numit Ad Gradus pentru că la vărsarea Ronului în mare se afla un port cu un fel de trepte pentru descărcarea şi încărcarea corăbiilor.

[89] Murci: laşi, nemernici; cei ce se mutilau ca să scape de serviciul militar erau pedepsiţi cu severitate de legile romane. Suetonius arată că Augustus (24, 1) a vîndut ca sclav pe un cavaler roman care tăiase degetele copiilor săi spre a-i scuti de armată.

[90] Fonteius, guvernator al Galliei, a fost acuzat de galli că, între alte abuzuri săvîrşite în exercitarea atribuţiilor sale, pusese taxe mari la transporturile de vinuri. Cicero l-a apărat motivînd că taxele introduse combăteau consumul exagerat de băutură.

[91] M. Fulvius Flaccus, consul în 125 î.e.n., a luptat împotriva atacurilor ligurice şi intervenţia lui a fost considerată astfel ca un început al cuceririi Galliei de către romani.

[92] C. Sextius Calvinus, consul în 124 î.e.n., a intervenit în Gallia împotriva triburilor de voconţi şi salieni şi a întemeiat localitatea Aquae Sextiae.

[93] Q. Fabius Maximus, consul în 121 î.e.n., a fost numit Allobrogicus pentru că a bătut pe allobrogi. Sud-estul Galliei a fost transformat în provincie romană numită simplu Provincia, iar ceva mai tîrziu Gallia Narbonensis de la numele capitalei Narbo, întemeiată în 118 î.e.n. de L. Licinius Crassus.

[94] C. Sallustius Crispus, cunoscut istoric roman (86—34 î.e.n.) de la care au rămas întregi monografiile *Războiul cu Iugurtha* şi *Conjuraţia lui Catilina*, iar din opera intitulată *Istorii* doar fragmente.

[95] Manichei, adepţi ai lui Manes (Mani, Manicheus), persan de origine, a cărui învăţătură îşi propunea să împace ideile creştine cu cele ale lui Zoroastru, afirmînd că există din eternitate două principii, unul care reprezintă binele, spiritul, lumina, şi altul care personifică răul, materia, întunericul. Manicheismul,

https://biblioteca-digitala.ro

care se întinsese din Mesopotamia pînă în Africa și pînă în Spania, pentru că propovăduia ascetismul și refuzul de a servi statului a fost combătut cu înverșunare și interzis, fiind socotit unealtă persană împotriva romanilor.

[96] Prosper, vezi și nota 106 la cartea XIV.

[97] Autorul de comedii este Plautus.

CARTEA A XVI-A

[1] Fastele erau un fel de liste gravate în piatră și expuse în locurile publice ale orașului pentru a fi consultate de oricine. Ele erau de două feluri: 1. *Fasti sacri* sau *Kalendares*, foarte asemănătoare almanahurilor și calendarelor de azi în ceea ce privește conținutul lor; 2. *Fasti annales* sau *historici*, registre în care se treceau numele consulilor și al altor magistrați, cu data intrării și ieșirii lor din funcție. Acestea erau scrise pe table de marmură sau de bronz și se păstrau în arhivele statului. Prin colegiul fastelor trebuie înțeles aici rangul consulilor, al căror nume era trecut în *fasti annales (fasti consulares)*. Iulianus a fost pentru prima dată consul în 356.

[2] Împăratul Antoninus Pius era numit astfel pentru respectul față de Hadrianus, a cărui memorie a slăvit-o în senat; iar pe Marcus Aurelius istoria îl prezintă ca pe cel mai înțelept și mai virtuos dintre toți împărații romani.

[3] Citatul din Orator (43, 147) este aplicat aici în alt context decît în cel folosit de Cicero, care prin această metaforă se referea la unele probleme de stil.

[4] Academia era școala filozofică, întemeiată de Platon în grădinile legendarului Akademos, la 6 stadii depărtare de Atena; Iulianus, chemat de Constantius la Mediolanum, a părăsit cu greu cursurile pe care le-a audiat la această Academie în vara și toamna anului 355.

[5] Iarna anului 356 și-a petrecut-o Iulianus la Vienne.

[6] Augustodunum, azi Autun, orășel cu importante vestigii romane, așezat pe rîul Arroux, afluent al Loirei.

[7] Ziua a opta înainte de calendele lui iulie = 24 iunie (356).

[8] Arbor e scris lacunar și nu s-a putut stabili despre ce localitate este vorba.

https://biblioteca-digitala.ro

[9] Sedelaucum sau Sidolocus (azi Saulieu) era prima stație pentru schimbarea cailor de transport după Autun, pe drumul de la Lyon la Reims.

[10] Catafracți sau catafractari, călăreți îmbrăcați în armură de fier și ei și caii lor; au fost introduși în armata romană după modelul cavaleriei cuirasate a perșilor. Îmbrăcămintea lor e descrisă în XVI, 10, 8, unde se arată că erau numiți și clibanari. Balistele, aruncătoare de pietre mai ușoare sau mai grele, cu un tir care ajungea pînă la 400 m. Balistarii, servanții lor, formau în secolul al IV-lea un corp aparte în armata romană. Despre baliste vezi și XXIII, 4, 1—4.

[11] Autosudorum, sau Autussiodurum, astăzi Auxerre, oraș în departamentul Yonne.

[12] Tricasini, vezi nota 80, cartea a XV-a.

[13] Orașul Remi (astăzi Reims) este întîlnit și sub numele de Cetatea remilor (Civitas Remorum), locuitori din Gallia belgică în apropiere de munții Ardeni.

[14] Marcellus, care invidia pe Iulianus, s-a abținut de a-l ajuta cînd acesta a fost asediat de alamanni în cetatea Senones. Destituit mai tîrziu și înlocuit cu Severus, n-a reușit să-și recîștige poziția prin calomnii împotriva lui Iulianus și s-a retras la Serdica (Sofia de azi) de unde era originar. Libanius spune că Marcellus fusese trimis ca supraveghetor al lui Iulianus de către Constantius, care nu dorea ca noul Caesar să aibă acest titlu decît cu numele.

[15] Argentoratus, Brotomagus, Tabernae, Saliso, Nemetae, Vangionae, Mogontiacus sînt, în aceeași ordine, astăzi localitățile Strasbourg, Brumath, Zabern (Savernes), Seltz, Speyer (Spire), Worms și Mainz (Maienția), toate pe stînga Rinului.

[16] Confluentes (azi Koblenz) era o stație (mansio) de schimbarea cailor la mijloacele de transport.

[17] Asemenea turnuri, care se găseau și în alte părți ale imperiului, erau tot puncte fortificate, dar mai puțin importante decît castelele.

[18] Treveri, populație de origine germanică, locuiau pe ambele maluri ale Mosellei, pînă la Rin. Localitatea lor principală, cu același nume, a devenit orașul Trier de azi.

[19] Senonae (azi Sens) oraș al gallilor senoni. Iulianus a ales

https://biblioteca-digitala.ro

acest loc pentru iernat ca să nu fie expus atacurilor prin surprindere ale germanilor.

[20] Unităţile de străini (gentiles).

[21] Lacună, care n-a putut fi acoperită nici prin context, nici prin confruntare cu alte ediţii.

[22] Ammianus Marcellinus numeşte aici pe Iulianus principe, socotindu-l egal cu Constantius, deşi de obicei acest titlu îl aveau împăraţii cu rangul de Augustus.

[23] Spartanul Lycurg, care a trăit în secolul al IX-lea î.e.n., a vizitat diferite ţări, ale căror legislaţii le-a studiat şi pe baza cărora a redactat legile date cetăţii sale. El, însă, pretindea că izvorul acestor legi îl constituie răspunsurile oracolului lui Apollo, afirmaţie făcută pentru a le înfăţişa cu un caracter sacrosanct, cum procedau dealtfel în antichitatea îndepărtată şi alţi legislatori.

[24] Cunoscutul dictator roman Lucius Cornelius Sulla (138—78 î.e.n.) a dat o lege cunoscută sub numele de Lex Cornelia sumptuaria din 81 î.e.n., prin care se prevedea că numai în anumite zile sînt îngăduite cheltuielile mai mari pentru mîncare, în toate celelalte zile fiind interzisă depăşirea unei anumite sume pentru fiecare masă.

[25] Sisyra sau sisyrna (blană de animal), cuvînt grecesc care se găseşte şi la Plautus în comedia *Persul*.

[26] Potrivit preceptelor greco-egiptene, Mercurius era spiritul suprem al universului. Cultura sa filozofică îl orienta pe Iulianus către monoteism, dar nu de esenţă creştină, căci controversele acestora nu-l atrăgeau. Totuşi nu s-a arătat anticreştin decît după ce a ajuns împărat, cînd a şi scris „Împotriva creştinilor", o lucrare din care n-au rămas decît fragmente.

[27] Iulianus s-a format în Orient, la şcolile greceşti, iar scrierile şi le-a redactat în limba greacă. Nu a neglijat însă cultivarea limbii latine şi Ammianus Marcellinus îl laudă pentru aceasta.

[28] Pyrrhica (sau pyrrhiche), dans războinic de origine doriană, se executa într-un ritm accelerat, cu ajutorul armelor care imitau atacul sau apărarea. Proverbul citat aici se găseşte şi la Cicero şi Quintilianus şi era folosit pentru a arăta nepotrivirea unei persoane cu o anumită sarcină.

[29] Verissimus şi Dorus, personaje necunoscute.

https://biblioteca-digitala.ro

[30] Ammianus Marcellinus se referă aici la una din cărțile sale care s-au pierdut.

[31] Clodius Celsinus Adelphius a fost prefect al Romei timp de 6 luni (7 iunie — 18 decembrie 351).

[32] Ammianus Marcellinus are o antipatie profundă și categorică față de eunuci, datorită mai ales influenței lor nefaste asupra împăraților; de aceea îl arată pe acest Eutherius ca pe un caz unic, de eunuc cu o rară distincție intelectuală și morală.

[33] Prin severitatea sa, Constans (Constant) a pierdut devotamentul armatei, măsurile de austeritate economică l-au făcut impopular, iar aristocrația păgînă i-a devenit dușmană; de aceea conspirația împotriva lui a fost o victorie ușoară.

[34] Cazul povestit despre Menophilus nu se găsește în alte izvoare și, dacă s-a petrecut în timpul războaielor cu Mithridates, poate fi fixat între 66 și 65 î.e.n.

[35] Mithridates al VI-lea, regele Pontului, este cunoscut ca un aprig dușman al romanilor. În al doilea război cu aceștia, învins de Lucullus, a fost bătut și de Pompeius și obligat să fugă la regele colchilor în Crimeia. Apoi a voit să ridice populațiile de la Dunăre împotriva romanilor, dar, trădat de fiul său Farnaces, și-a curmat zilele prin intermediul unui sclav pe care l-a pus să-l ucidă.

[36] Sinoria, fortăreață la granița dintre Pont și Armenia, una din cele 75 de ascunzători făcute de Mithridates, după cum afirmă Appianus, pentru a-și pune tezaurele la adăpost.

[37] Manlius Priscus, general al lui Pompeius, nu este cunoscut din alte izvoare.

[38] Serdica, vezi mai sus nota 14.

[39] În tabăra lui Augustus = în reședința imperială, la curtea lui Constantius.

[40] Cel care consulta un ghicitor, chiar pentru chițăitul unui șoarece sau pentru întîlnirea unei nevăstuici, considerate semne nefaste, era bănuit că are sentimente ostile față de împărat, că, dorindu-i moartea, vrea să afle cît mai are de trăit, sau că face parte din vreo conspirație împotriva împăratului.

[41] Salona (azi Split) era în secolul al IV-lea capitala Dalmației; în palatul său din acest oraș s-a retras în 305, după abdicare, împăratul Diocletianus.

[42] Rufinus. Vezi nota 19, cartea a XV-a.

https://biblioteca-digitala.ro

[43] Gaudentius. Vezi nota 18, cartea a XV-a.

[44] Mavortius Lollianus. Vezi nota 63, cartea a XV-a.

[45] Ursulus, tot ca şef al tezaurului public, l-a însoţit pe Constantius în expediţia împotriva perşilor şi a fost pe nedrept pedepsit cu moartea de Iulianus. Vezi XXII, 3, 7.

[46] Lacună, acoperită la traducere cu ajutorul contextului şi al aparatului critic din ediţia Seyfarth.

[47] Prefectul pretoriului = Mavortius.

[48] Îmbătrînit în răutăţi (veterator) = vulpoi bătrîn, iscusit în a potrivi cuvertura mesei astfel încît să semene cu o manta imperială.

[49] Lacună; lipsesc probabil cîteva rînduri referitoare la caracterul lui Constantius.

[50] Dionysios I, tiran al Syracuzei (405—367 î.e.n.), a izgonit pe cartaginezi din Sicilia. Crud şi bănuitor, îşi făcuse în peretele închisorii din latomii (vestitele cariere de piatră de lîngă Syracusa), care era săpată direct în piatră, un loc secret de unde asculta de afară tot ce vorbeau cei închişi, pentru a le afla gîndurile cele mai ascunse. Purta întotdeauna o cuirasă de fier pe sub îmbrăcăminte, vorbea dintr-un turn înalt poporului, n-avea încredere în bărbier şi se spune că nu dormea niciodată consecutiv în aceeaşi cameră. Era totuşi un om cult şi iubitor de literatură; vezi şi nota 48, cartea a XV-a.

[51] Cheltuielile făcute de Constantin cel Mare în ultimii 10 ani de domnie pentru construcţia Constantinopolului au produs multă risipă şi au dat multora ocazie de îmbogăţire.

[52] Arbitio. Vezi nota 104, cartea a XIV-a.

[53] Lacună; în ediţia „Les belles lettres" pe baza criticii de text această lacună este înlăturată parţial prin numele Eusebius (şeful slujitorilor palatului), dar pentru cvestorul din al cărui nume există numai terminaţia — anus — încercările de întregire nu rezolvă nimic.

[54] Originară din Preneste, de pe timpul republicii, în secolul al VI-lea familia Aniciilor era cea mai bogată şi mai puternică din Roma. Poseda moşii întinse în imperiu, în special în Tripolitania, şi în Cetatea Eternă avea un vast şi măreţ palat de marmură. Membrii acestei familii, împreună cu alte familii din aristocraţia romană, deţineau cele mai înalte funcţii.

[55] Cassianus este cunoscut numai din opera lui Ammianus

https://biblioteca-digitala.ro

Marcellinus. Guvernator militar al Mesopotamiei în 356, se găseşte în această calitate şi în 359, în timpul atacului perşilor în Mesopotamia (XVIII, 7, 3; XIX, 9, 6 şi XXV, 8, 7).

[56] Sapor, vezi nota 28, cartea XIV.

[57] Tamsapor (Tamsabur), general persan, guvernator al Assyriei şi al Babylonului, în timpul evenimentelor despre care se vorbeşte aici s-a făcut cunoscut datorită persecutării creştinilor, ca şi Sapor, care vedea în aceştia agenţi ai romanilor.

[58] Chioniţii şi cusenii, populaţii probabil înrudite cu hunii, erau cînd aliaţi, cînd duşmani ai perşilor. Regele perşilor reuşeşte să încheie un tratat de alianţă cu chioniţii şi cu gelanii, iar la asedierea Amidei de către perşi, participă şi chioniţii sub ordinele regelui lor Grumbates, ca şi cusenii, albanii şi segestanii.

[59] Templul lui Ianus stătea închis în timp de pace, ceea ce în decurs de 1 000 de ani nu s-a întîmplat decît de 9 ori. Ammianus Marcellinus vorbeşte aici însă ironic, fiindcă împăraţii creştini renunţaseră la ceremonia de a închide şi deschide acest templu.

[60] Lictori, ofiţeri care însoţeau în public pe înalţii demnitari romani, mergînd înaintea acestora înarmaţi cu o secure înconjurată de un mănunchi de nuiele.

[61] Caesar, în timpul războiului cu Pompei, a încercat să treacă din Epir Adriatica deghizat, pentru a aduce cît mai repede de la Brundisium oastea necesară în luptele premergătoare celei de la Pharsalus. (Plutarch, *Caes*, XXXVIII, 2—3; Appianus, *Răzb. civile*, II, 57; Lucanus, *Pharsalia*, V, 532 sq.)

[62] Împăratul Claudius al II-lea Goticul, numit astfel pentru victoria repurtată împotriva goţilor la Naissus, a murit bolnav de ciumă, pe cînd se ducea spre Sirmium pentru a apăra Pannonia împotriva invaziilor germanice. Împăratul Decius (249—251) a murit împreună cu fiul său într-o luptă cu goţii.

[63] Galerius (306—311), într-un război cu perşii, a trecut însoţit doar de 2 călăreţi şi a făcut o recunoaştere în Armenia, atacînd apoi şi învingîndu-l pe regele persan.

[64] Orfitus, vezi nota 47 la cartea a XIV-a.

[65] Ocriculum (azi Otricoli), oraş pe Tibru.

[66] Cineas, orator şi ministru al lui Pyrrhus, regele Epirului, a fost trimis la Roma pentru negocieri de pace, dar romanii au

https://biblioteca-digitala.ro

refuzat orice negociere, deşi fuseseră bătuţi la Heraclea şi Ausculum.

[67] Pe Eufrat romanii duceau lupte cu perşii, iar pe Rin cu germanii.

[68] După textul ediţiei Nisard al operei lui Ammianus Marcellinus, cuvîntul clibanari este persan (quos clibanarios dictitant Persae = pe care perşii îi numesc clibanari) cum îl arată şi Istoria Augustă (Viaţa lui Severus Alexander, cap. 56). Dar clibanarius se găseşte în latineşte ca derivat al lui clibanus = cuirasă, împrumutat din grecescul klibanos, cu acelaşi sens. Se pare că era un vechi cuvînt indoeuropean, pe care-l aveau şi perşii şi grecii.

[69] Rostre, tribună de la care vorbeau oratorii în forul roman, numită astfel, fiindcă era împodobită cu pinteni (lat. rostrum = cioc, pinten).

[70] Descriind măreţia Romei într-un stil grandilocvent, Ammianus Marcellinus a putut face această hiperbolă, ca să n-o numim exagerare deplasată; trebuie să avem în vedere totuşi că scriitorul căuta să exprime cît mai fidel şi mai plastic uimirea lui Constantius în faţa atîtor monumente romane, uimire care a fost probabil şi a sa cînd a venit la Roma.

[71] Hormisdas, frate cu Sapor şi fiu al regelui persan care se numea tot Hormisdas şi care a domnit de la 306 la 309, închis în timpul răsturnării de la domnie a fratelui său mai mare Adanarses, şi-a rupt lanţurile şi a fugit la curtea lui Constantin cel Mare în anul 324.

[72] Suebii, populaţie germanică, ocupau ţinutul cuprins între Elba, Vistula şi Dunăre.

[73] Vezi nota 23, cartea a XV-a.

[74] Cvazii (quadi), popor germanic din ramura suebilor, aliaţi cu marcomanii în lupta împotriva romanilor, ocupau ţinutul Slovaciei.

[75] În secolul al IV-lea, partea de răsărit a Pannoniei, cuprinsă între Dunăre şi Drava, se numea Valeria, în amintirea Valeriei, fiica lui Diocletianus şi soţie a lui Caesar Maximus.

[76] Sarmaţii, popor iranian, venit din Asia Centrală, în secolul al IV-lea î.e.n. ocupau ţinutul dintre Marea Neagră, munţii Caucaz şi Marea Caspică. În secolul al III-lea î.e.n., învingînd pe sciţi, au cucerit stepele nord-pontice de unde făceau incursiuni

https://biblioteca-digitala.ro

pînă departe, aliindu-şi triburile din ţinuturile prin care treceau. Pe vremea lui Mithridates, regele Pontului (sec. I î.e.n.), au acceptat alianţe cu acesta împotriva romanilor, iar în primele secole ale imperiului roman dominau toată regiunea din nordul Mării Negre. Aici este vorba despre ramura lor iazygă, care se stabilise în pusta dintre Dunăre şi Tisa, atacînd uneori provinciile vecine Pannonia şi Moesia Superior.

[77] Moesia, regiune în Peninsula Balcanică, între Dalmaţia la vest, rîul Axios (Vardarul) şi crestele Balcanilor la sud, Marea Neagră la est şi Dunărea la nord. Provincie romană începînd din anul 15 e.n., în timpul lui Domitianus a fost împărţită în două: Moesia Superior în partea de vest, pînă la vărsarea rîului Ciabrus (azi Ţibriţa) în Dunăre, şi Moesia Inferior sau Secunda, în partea de est pînă la Marea Neagră.

[78] Vezi nota 17, cartea a XV-a.

[79] A patra zi a calendelor lui iunie: 29 mai (357).

[80] Tridentum, capitală a provinciei cu acelaşi nume, din nordvestul Italiei.

[81] Vezi nota 15, cartea a XV-a.

[82] Severus, trimis comandant al cavaleriei din Gallia în locul lui Marcellus, şi-a îndeplinit conştiincios îndatoririle în luptele contra alamannilor.

[83] Iulianus era pentru a doua oară consul, iar Constantius pentru a noua oară în anul 357.

[84] Vezi nota 118, cartea a XIV-a.

[85] Vezi nota 99, cartea a XIV-a.

[85a] Leţii, populaţie germanică de pe valea Rinului, o parte din ei, supuşi la sfîrşitul secolului al III-lea de romani, au fost strămutaţi în nordul Franţei de azi cu un statut de semilibertate. În anul 361 soldaţii leţi se găsesc înrolaţi sub comanda lui Gomoarius, pe care Constantius l-a trimis să oprească înaintarea lui Iulianus prin strîmtoarea Succi (XXI, 13, 16).

[86] Bainobaudes, vezi nota 113, cartea a XIV-a.

[87] Domnia lui Valentinianus (364—375) este prezentată de Ammianus Marcellinus în cărţile XXVI—XXX.

[88] Cella, tribun al scutarilor, a căzut în lupta împotriva sarmaţilor (vezi XIX, 11, 16).

[89] Romania îngloba totalitatea lumii romane (teritoriu, limbă,

https://biblioteca-digitala.ro

cultură) din perioada imperială, în opoziţie cu populaţiile şi ţările din afara imperiului roman. După căderea imperiului roman de apus, numele de Romania l-a păstrat o vreme imperiul roman de răsărit şi apoi cel bizantin.

[90] Tres Tabernae, azi Saverne, în Franţa.

[91] Nu trebuie confundat acest Ursicinus, rege alamannic, cu generalul Ursicinus, sub ordinele căruia se găsea Ammianus Marcellinus.

[91a] Victoria de la Argentoratus a acoperit de glorie pe Iulianus şi a avut urmări hotărîtoare pentru acţiunile lui la Rin.

[92] Decentius Caesar, fratele uzurpatorului Magnentius.

[93] Despre leghe vezi nota 87, la cartea a XV-a; 21 000 de paşi = 31,500 km (Pasul roman = 1,5 m).

[94] Geniu salvator, în credinţa celor vechi, divinitate protectoare care-l însoţea pe om de la naştere pînă la moarte, acordîndu-i protecţia şi participînd la bucuriile şi necazurile lui. Fiecare om, fiecare loc, casă, localitate, popor, stat etc. îşi avea geniul său, iar oamenii răi săvîrşeau fapte antisociale împinşi de geniul lor rău, pe care li-l dădea de la început destinul.

[95] Flavius Florentius era încă din 347 comite influent pe lîngă Constantius şi, devotat acestuia, a duşmănit pe Iulianus. Fugit în tabăra lui Constantius, cînd pe Iulianus l-a făcut armata împărat, şi numit pretor în Illyricum, iar apoi consul în 361, după moartea lui Constantius a fost condamnat la moarte în lipsă, neieşind din ascunzătoarea în care trăia decît după moartea lui Iulianus.

[96] Regii alamanni Gundomadus şi Vadomarius încheiaseră un tratat de pace cu romanii, dar dintre ei Gundomadus a fost ucis mişeleşte, iar Vadomarius a căutat cît a putut să menţină alianţa cu Constantius, care în timpul conflictului cu Iulianus l-a trimis împotriva acestuia. Iulianus însă l-a arestat şi l-a exilat în Spania. Mai tîrziu îl întîlnim alături de împăratul Valens la înăbuşirea răscoalei lui Procopius şi în luptele împotriva perşilor.

[97] Serapis, zeu egiptean din epoca alexandrină a sincretismului religios.

[98] Barritus însemna ţipăt de elefant, dar şi strigăt războinic, de care se foloseau atît armatele barbarilor cît şi cele romane, pentru a-i înspăimînta pe adversari în toiul luptelor.

https://biblioteca-digitala.ro

[99] Batavii erau tot un corp auxiliar recrutat dintre barbari, ca brachiaţii şi cornuţii, dar spre deosebire de aceştia ei îşi trăgeau numele de la neamul din care făceau parte.

[100] Regi în sens de comandanţi, fiindcă în vremea aceea batavii nu mai erau liberi.

[101] Datorită numelui, unii comentatori identifică legiunea primanilor cu legiunea I Italica sau I Iulia; alţii o socotesc formată din miliţia palatină, ceea ce ar echivala cu un actual regiment de gardă.

[102] Nu se poate spune cu precizie unde se găseau aceste fortificaţii.

[103] Caelius, una din cele şapte coline ale Romei.

[104] Linguşitorii lui Constantius îl porecleau pe Iulianus în derîdere Victoriosul (Victorinus) pentru a-l asemăna în chip perfid cu urmaşul împăratului Postumus (258—267).

[105] Patruzeci de mile = aproape şaizeci de km.

CARTEA A XVII-A

[1] Tînărul slujitor al lui Marte (Iulianus), Rinul curge liniştit (pe valea Rinului e linişte), sînt figuri de stil folosite de Ammianus Marcellinus pentru a da culoare epică faptelor săvîrşite de eroul său preferat Iulianus.

[2] Vezi nota 86, cartea a XV-a şi nota 90, cartea a XVI-a.

[3] Rîul Menus, azi Main, afluent al Rinului.

[4] Ammianus Marcellinus exagerează cînd aseamănă războaiele lui Iulianus cu cele punice care, se ştie, au fost mult mai primejdioase pentru romani şi mai costisitoare, pentru că au durat mult; mai potrivită este comparaţia cu cele germanice, dacă se compară Iulianus ca învingător al lui Chnodomarius, cu Germanicus, învingătorul lui Arminius.

[5] Iuliacum, o staţie de popas între Agrippina şi Remi, azi localitatea Juliers, în provincia renană din Germania occidentală.

[6] Vezi nota 28, cartea a XV-a.

[7] Lacună; Mosa, rîul Meuse (Maas) care, izvorînd din Vosgi, trece prin Franţa, Belgia, Olanda şi se varsă în Marea Nordului.

[8] Florentius, vezi nota 95, cartea a XVI-a.

[9] Vezi XIX, 2, 2 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

[10] Belgia a fost împărțită, sub Diocletianus, în două provincii: Belgia Prima, cu capitala la Treveri, și Belgia Secunda, cu capitala la Remi.

[11] Theba, ale cărei ruine se văd și azi în urma săpăturilor de la Medinet-Abou, Karnak și Luksor, a fost capitala Egiptului antic în perioada mijlocie a acestui stat (2700—1300 î.e.n.). În secolul IV e.n., Egiptul era sub stăpînire romană și una din cele trei provincii, în care fusese împărțit, avea capitala la Thebais (Thebaida), oraș numit astfel pentru a aminti de Theba cea veche. În ceea ce privește invazia cartagineză este o confuzie: nu Theba Egiptului a fost atacată de puni, ci Hecatompylos din Lybia.

[12] Cornelius Gallus (70—27 î.e.n.), favorit al lui Augustus și căzut în dizgrație din cauza neregulilor săvîrșite ca prefect al Egiptului, a scris elegii erotice și a fost prieten al lui Vergilius, care i-a dedicat *Bucolica* a X-a.

[13] Naturaliștii antichității credeau că vulturii sînt numai de sex feminin, iar cărăbușii numai de sex masculin.

[14] Heliopolis, orașul soarelui, la 11 km nord-est de Cairo, era în Egiptul antic important centru politic și religios.

[15] Circul cel Mare *(Circus Maximus)*, al cărui prim întemeietor se spune că a fost Romulus, se găsea pe Via Appia în Roma (între colinele Palatin și Aventin) și în timpul imperiului avea 600 m lungime.

[16] Cîmpul lui Marte (Campus Martius), pe valea Tibrului la nord de Roma, lîngă calea Flaminia, loc unde se făceau exerciții militare și se dădeau jocuri publice. Obeliscul adus de la Heliopolis, din ordinul lui Augustus, este cel care se găsește în prezent în Piazza del Popolo.

[17] Ostia, port al Romei vechi la gura Tibrului, a fost cu timpul părăsit din cauza aluviunilor.

[18] Piscina publică era un cartier lîngă Via Appia pe Aventin.

[19] Acest obelisc, adus de Caligula de la Heliopolis și așezat de Nero în Circus Maximus, a fost transportat în 1586 din ordinul Papei Sixt al V-lea în piața Sf. Petru, unde se găsește și azi. Este un monolit de granit roșu, înalt de 25,36 m și fără hieroglife.

[20] Istoricul Sallustius a fost și un om foarte bogat. În faimoasele lui grădini de pe Quirinal își făcuse o locuință magni-

https://biblioteca-digitala.ro

fică, devenită mai tîrziu palatul imperial. Obeliscul înălțat aici a fost mutat și se găsește azi în piața Trinita dei Monti; are 13 m înălțime și 200 de semne hieroglifice reproduse de pe obeliscul așezat din ordinul lui Augustus în Circus Maximus.

[21] Dintre cele două obeliscuri din fața mausoleului lui Augustus, unul, înalt de peste 14 m, se găsește în fața bisericii Santa Maria Maggiore, iar celălalt, ceva mai mic, în piața Quirinale. Nici unul n-are hieroglife.

[22] Este vorba de obeliscul așezat în Circus Maximus. Inscripțiile sînt date de Ammianus Marcellinus în grecește.

[23] Ramestes, Ramses al II-lea, faraon al Egiptului între 1292 și 1225 î.e.n.

[24] Ammon (Hammon, Ammon Ra), zeul soarelui, era socotit protectorul Thebei și avea un oracol vestit în oaza lybiană Siwa, consultat, se spune, și de Alexandru cel Mare.

[25] In anul 358, Datianus din Antiochia a ajuns, dintr-un slujbaș mărunt, notar și apoi consul, cu foarte mare influență pe lîngă Constantius.

[26] Gelanii, nomazi din nordul Persiei.

[27] Narseus, sol persan, a ajuns cu scrisoarea lui Sapor la Sirmium și i-a înmînat-o lui Constantius la 10 martie 358.

[28] Au fost luate de la perși Mesopotamia de către Septimius Severus în 199, iar Armenia de către Diocletianus în 298.

[29] Constantius are grijă la începutul scrisorii sale să atragă atenția că este Augustus, iar nu Caesar, cum i se adresase Sapor. Începînd de la Constantius, toți împărații următori au căpătat titlul de „semper Augustus" (semper = totdeauna).

[30] Este vorba de timpul în care Constantius împărțea domnia cu fratele său Constans, care guverna în Occident, el fiind împărat în Răsărit.

[31] Vezi Titus Livius, IX, 18, 9.

[32] Spectatus, notar și tribun, rudă cu retorul Libanius, care vorbește de el în mai multe scrisori.

[33] Eustathius din Cappadocia, retor și filozof, elev (ca și Iulianus) al filozofului neoplatonic Iamblichus din Apamea.

[34] Vezi nota 95, cartea a XV-a.

[35] Iuthungii, populație germanică, s-au unit cu alamannii și au pătruns de multe ori pe teritoriul roman.

[36] Raetia, vezi nota 23, cartea a XV-a.

https://biblioteca-digitala.ro

[37] Nevitta, german de neam, om de încredere al lui Iulianus care i-a dat sarcini importante în conflictul cu Constantius şi după aceea; vezi cărţile XXI, XXII şi XXIV.

[38] Cu nouă zile înainte de calendele lui septembrie = 24 august, 358.

[39] A doua oră şi cu mult înainte de a treia = după ora 8 dimineaţa.

[40] Aristaenetus, personaj întîlnit numai aici; după unii comentatori era un literat, prieten cu retorul Libanius.

[41] Dioceză, cuvînt grecesc, care însemna în sens restrîns gospodărirea casei; în secolul al IV-lea a fost folosit cu sensul de guvernămînt al unui grup de provincii. Odată cu tetrarhia au fost înfiinţate şi patru prefecturi, care au subzistat şi după suprimarea tetrarhiei, avîndu-şi capitala: Orientul la Constantinopol, Illyricum la Sirmium, Italia la Mediolanum şi Gallia la Treveri. Prefecturile au fost împărţite în dioceze, administrate fiecare din ele de cîte un vicar (locţiitor al prefectului), şi diocezele în provincii, ai căror guvernatori purtau titlul de correctores sau praesides. Numărul provinciilor s-a mărit treptat, astfel că, dacă în timpul lui Septimius Severus (193—211) erau 46 de provincii, Diocletianus (284—305) le-a ridicat numărul la 96, iar la sfîrşitul secolului al IV-lea erau 124, numai Gallia avînd 17 provincii.

[42] Eusebia, nume grecesc, în latineşte Pietas (pietate).

[43] Vezi Aulus Gellius, II, XXVIII, 2—3.

[44] Aristotel (*Meteorologia*, 2, 8) spunea că în interiorul pămîntului se produc evaporări şi curente de aer a căror presiune, cînd acestea nu pot găsi ieşire la suprafaţă, dă naştere la cutremure.

[45] Siringi (syrigx = trestie, fluier, ţeavă), aici cuvîntul are sensul de canale subterane naturale.

[46] Anaximandru din Milet (610—547 î.e.n.) face parte dintre primii filozofi ionieni care s-au ocupat cu studiul naturii.

[47] Brasmatii (de la grecescul brasma-atos = fierbere, clocot), izbucniri din adînc.

[47a] Mitologia spune că insula Delos a apărut pentru a oferi loc de naştere Latonei, care în această insulă a născut, ca fii gemeni, pe Apollo şi pe Diana.

[48] Thera, azi Santorin, una din Sporade.

[49] Anaphe, azi Anafi, în Marea Egee.

https://biblioteca-digitala.ro

[50] Rodos era numită şi Ophiusa, fiindcă era plină de şerpi, iar numele de Pelagia dat insulei Rodos nu-l găsim la alt scriitor antic.

[51] La această legendă se referă Pindar în *Olimp.*, VII, 48—51 şi Homer în *Iliada* II, 670; cf. şi Claudian în *De consulatu Stilichonis* III, 226: „Se spune că la naşterea Minervei, Jupiter a dăruit rodienilor o ploaie de aur".

[52] Eleusis în Boeotia, lîngă lacul Kopais; Vulcanus, una din insulele Lipare în apropierea Siciliei.

[53] Climatii (de la grecescul klima-atos = înclinare, pantă), „seisme înclinate", mişcări laterale cu răsturnări la suprafaţă.

[54] Chasmatii (de la grecescul chasma-atos = prăpastie, abis), „seisme cu crevase", căderi în adînc, prin seisme concentrice.

[55] Oraşele Helice şi Bura, sau Buris, s-au scufundat în golful Corint numit aici Crisaeus, catastrofă menţionată de Ovidius (*Met.*, XV, 390), Strabon (8, 385) şi Seneca (*Quaest. nat.*, 7, 5, 2).

[56] Oraşul Saccumum sau Succinium se găsea lîngă lacul Ciminium, azi Lago di Vico, la sud de munţii cu acelaşi nume din Italia meridională.

[57] Mycematii (de la grecescul mykema-atos = muget, răcnet), „seisme urlătoare", cutremure produse de dislocaţii sau reaşezări spontane ale straturilor scoarţei.

[58] Bucellatum, sau buccellatum = pesmeţi, biscuiţi: Buccellatum derivă din bucella = înghiţitură, bucăţică (bucca-ae = gură).

[59] Salii, ramură a francilor, locuiau în ţinutul Rinului de Jos, de unde în secolul al IV-lea au pătruns în Gallia de nord.

[60] Toxandria, ţinut care ocupa nordul Belgiei şi sudul Olandei de azi, între rîurile Meuse şi Escaut.

[61] Tungrii, populaţie din neamul belgilor, aveau capitala la Atuatuca.

[62] Chamavii, trib germanic, locuiau pe timpul lui Iulianus la gurile Rinului.

[63] Vezi nota 21, cartea a XV-a.

[64] Legenda spune că Tages a apărut deodată, în mod miraculos, din pămînt, şi că el stăpînea arta de a prezice.

[65] Suomarius şi Hortarius, doi dintre cei şapte regi alamanni care au participat la lupta de la Argentoratus; vezi XVI, 12, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

[66] Dușmanii îi spuneau lui Iulianus capră, fiindcă purta barbă după moda grecească. Mai ales creștinii din Antiochia îl porecleau astfel și împotriva lor a scris pamfletul Misopogon *(Dușmanul bărbii)*.

[67] Cimon din Atena, fiul lui Miltiades învingătorul de la Marathon, a fost, ca și tatăl său, un mare conducător de oști.

[68] Dacă Paulus Aemilius este cunoscut prin victoria sa de la Pydna împotriva macedonenilor, victorie prin care a fost asigurată stăpînirea romanilor în răsărit, numele fiului său Scipio Aemilianus este legat de al treilea război punic, în urma căruia Carthagina a fost distrusă din temelie și teritoriul cartaginez transformat în provincie romană cu capitala la Utica (146 î.e.n.).

[69] Culoarea albă era semnul demnității regale (vezi Suetonius, *Viața lui Caesar*, 79, 1 și Valerius Maximus VI, 2, 7).

[70] Artemius a fost numit prefect la 25 august 359 și nu trebuie confundat cu comandantul militar Artemius despre care se vorbește în XXII, 11, 2.

[71] Rumon, Zinafer, Fragiledus, nume necunoscute.

[72] Araharius și Usafer de asemenea necunoscuți.

[73] Transiugitani, populație care locuia la nord și est de cotul pe care-l face Dunărea între orașele Esztergom și Budapesta de azi, dincolo de colinele muntoase din acea regiune.

[74] Brigetio, în alte texte Bregetio, astăzi localitatea Szöny pe Dunăre, în Ungaria.

[75] Vitrodorus, Viduarius, Agilimundus, nume doar aici pomenite.

[76] Fluviul Parthiscus (Pathissus la Plinius, *Hist. nat.*, 4, 80) s-a numit mai tîrziu Tisas, sau Tisias, de unde Tisa de azi.

[77] Amicensii sau acimicensii (ramură a sarmaților limiganți) erau numiți astfel de la localitatea Acimincum (azi probabil Slańkamen) în apropierea căreia se găseau (Limigantes Acimicenses).

[78] Picensii sau pincensii, locuitori din Moesia Superior (vecini cu amicensii) numiți și ei astfel de la rîul Pincus, care se varsă în Dunăre în apropiere de Viminacium (azi Mlava în Iugoslavia).

[79] Probabil Acimincum, la 100 km nord de Sirmium.

[80] Ctesiphon (Ktesiphon), oraș întemeiat în fața Seleuciei, pe malul stîng al Tigrului, de către regele parților Arsaces I, capi-

https://biblioteca-digitala.ro

tală a arsacizilor (225 î.e.n. — 226 e.n.) şi a sassanizilor (226—652 e.n.), cucerit de Traian (116 e.n.) şi ruinat de Septimius Severus (197), a fost pustiit de Heraclius în anul 628. Cînd au venit arabii, cu materiale din dărîmăturile Seleuciei şi ale Ctesiphonului au construit în 762 măreţul oraş Bagdad, existent şi azi. Din ambele oraşe anterioare însă se mai văd ruine la El-Madain în apropiere de Bagdad.

CARTEA A XVIII-A

[1] Flavius Eusebius şi Flavius Hypatius, consuli în 359, erau fraţi cu împărăteasa Eusebia, soţia lui Constantius. În 371 (sub principatul lui Valens) acuzaţi că aspiră la domnie, au fost exilaţi în 372 cu confiscarea averii. Mai tîrziu, constatîndu-li-se nevinovăţia, au fost rechemaţi din exil şi li s-a redat avutul. Hypatius, prieten cu Ammianus Marcellinus, a fost în 379 prefect al Romei, iar în 382—383 prefect al Italiei.

[2] Numerius, în alte texte Numerianus, personaj puţin cunoscut.

[3] În secolul al IV-lea, după reforma administrativă a lui Diocletianus, Gallia Narbonensis a fost divizată în trei provincii: Viennensis la nord, Narbonensis Prima la vest de Rhon şi Narbonensis Secunda la est de Rhon; Numerius fusese guvernator al întregii provincii.

[4] Attius Tiro Delphidius din Burdigala (Bordeaux) cu înclinaţii literare dovedite încă din tinereţe, retor de profesie, este de mai multe ori menţionat de poetul Ausonius.

[5] Hariobaudes, tribun militar menţionat doar de Ammianus Marcellinus în acest capitol şi necunoscut din alte izvoare.

[6] Hortarius, unul dintre regii alamanni înfrînţi în lupta de la Argentoratus, a trebuit să accepte condiţiile impuse de romani, cărora le-a fost apoi de multe ori sprijin şi ajutor.

[7] Britanii, vechii celţi ai Angliei de azi. La începutul erei noastre romanii şi-au întins stăpînirea şi asupra Britanniei, care a fost transformată în provincie romană. N-au putut însă cuceri şi partea de nord a Britanniei şi, pentru a feri provincia de atacurile populaţiilor din nord (scoţii şi picţii), împăratul Hadri-

https://biblioteca-digitala.ro

anus a construit un zid de apărare lung de 118 km, care traversa insula de la estuarul Itunei şi pînă la vărsarea Tinei în mare. Reorganizată administrativ de mai multe ori, pe timpul lui Constantin cel Mare a fost unificată într-o dioceză cu capitala la Augusta Trinobantium, sau Lundinium. Britannia era în secolul al IV-lea o ţară mai ales agricolă, ceea ce făcea posibil ca din produsele sale cerealiere să fie aprovizionată armata romană din regiunea Rinului.

[8] Castra Herculis, fortificaţie pe Rin, insuficient identificată, pe drumul de la Lugdunum Batavorum (Leyde) la Noviomagus (Nijmegen); Quadriburgium = Qualburg sau Schenkenschanz; Tricensima (numită astfel pentru că fusese de la 119 la 274 sediul legiunii a XXX-a) era probabil aproape de Xanten (Ad sanctos); Novesium = Neuss; Bonna = Bonn; Antennacum = Andernach; Vingo = Bingen. Toate aceste oraşe au fost ocupate de Iulianus pentru a fi pus în siguranţă transportul de cereale din Britannia.

[9] Flavius Lupicinus, numit în locul lui Severus ca şef al cavaleriei din Gallia, a luptat sub ordinele lui Iulianus împotriva alamannilor. În iarna lui 360 a fost trimis de Iulianus într-o expediţie împotriva picţilor şi scoţilor în Britannia. În timpul lui Iovianus a fost şeful cavaleriei din răsărit, în 365—366 a dat ajutor lui Valens împotriva lui Procopius, iar în 367 a obţinut consulatul cu sprijinul lui Valentinianus.

[10] Suomarius, ca şi Hortarius, unul dintre regii alamanni înfrînţi în lupta de la Argentoratus, a încheiat pace cu romanii în condiţiile impuse de aceştia.

[11] Capellattii, probabil nume romanizat al cuvîntului german Kabelatja, care însemna palisadă, regiune care se mai numea şi Palas, la graniţa de răsărit a imperiului, ceea ce ar însemna, după Ed. Norden, regiune palatină, adică romană; această interpretare a dat loc la numeroase obiecţii.

[12] Burgunzii, populaţie germanică, au coborît din Scandinavia pe valea Vistulei, iar de aici s-au întins spre vest. În secolul al IV-lea se găseau pe valea Rinului, iar în secolul al V-lea, de teama hunilor, s-au aliat cu romanii şi s-au stabilit pe valea Ronului.

[13] Macrianus şi Hariobaudus (care nu trebuie confundat cu tribunul Hariobaudes, vezi nota 5), regi alamanni stăpînitori ai

https://biblioteca-digitala.ro

ţinutului dintre Rin şi afluentul său Main, n-au participat la luptele de la Argentoratus, iar în 359 au încheiat un tratat de prietenie cu Iulianus. Pe timpul lui Valentinianus au fost trimişi burgunzi împotriva lui Macrianus, care ameninţa pacea în regiunea Rinului.

[14] Urius, Ursicinus şi Vestralpus, trei din cei şapte regi alamanni, participanţi la lupta de la Argentoratus împotriva romanilor.

[15] Despre acest Valentinus nu se ştiu alte amănunte în afară de cele arătate aici.

[16] Filozoful Callisthenes din Olynthos, nepot şi discipol al lui Aristotel, a făcut parte dintre însoţitorii lui Alexandru cel Mare în Asia. Deşi unchiul său l-a sfătuit să vorbească puţin şi politicos faţă de omul care deţine puterea de viaţă şi de moarte în vîrful limbii (in acie linguae), el n-a ascultat de sfaturile primite şi mai întîi a căutat să-l linguşească pe Alexandru, iar cînd a văzut că acesta îl preţuieşte mai mult pe filozoful Anaxarchos, a trecut la calomnii care se pare că i-au adus moartea, ceea ce a provocat în Grecia ura împotriva lui Alexandru.

[17] Şi alţi scriitori antici vorbesc despre acest comportament al gîştelor sălbatice în trecerea peste munţii Taurus.

[18] De reţinut, sub raport stilistic, asemănarea clicii de eunuci ai palatului cu o fabrică de minciuni debitate de cei ce n-au altă treabă decît să inventeze calomnii; a bate în aceeaşi nicovală era, precum se înţelege, o expresie uzuală, pentru a stigmatiza o acţiune rea repetată la infinit.

[19] Gorgonele, spune mitologia, erau trei: Stheno, Euryale şi Medusa, şi locuiau dincolo de ocean, aproape de împărăţia nopţii. Dintre ele, Medusa a îndrăznit să se compare în frumuseţe cu Minerva, care s-a răzbunat transformîndu-i părul în şerpi şi făcînd-o să schimbe în piatră tot ce privea. Ceilalţi zei, ca să scape ţinuturile de un asemenea flagel, au trimis pe Perseus s-o ucidă. Cu ajutorul Minervei, acesta a tăiat capul Gorgonei şi s-a servit apoi de el pentru a-şi transforma duşmanii în pietre.

[20] Domitianus (81—96), cunoscut ca împărat care, din cauza actelor sale de cruzime, a murit asasinat, nu s-a asemănat cu tatăl său Vespasianus (69—79) şi nici cu fratele său Titus (79—81), de care sînt legate multe înfăptuiri în folosul poporului şi statului roman. Xifilinus, spre deosebire de Ammianus Marcel-

https://biblioteca-digitala.ro

linus, spune că Domitianus a dat legea împotriva castrării din spirit de opoziţie faţă de Titus, căruia îi plăcea să fie înconjurat de eunuci.

[21] Samosata, Commagene, vezi XIV, 8, 7. Din vremea lui Diocletianus, numele provinciei Commagene a fost schimbat în acela de Euphratesia, pe care Ammianus Marcellinus o numeşte Euphratensis. Samosata, pe Eufrat, la nord de Edessa, capitală a regatului Commagene.

[22] Antoninus, din cauza dificultăţilor băneşti şi a nedreptăţilor suferite, a fugit la perşi şi s-a pus în slujba lui Tamsapor, dîndu-i informaţii şi sfătuindu-l în luptele duse de acesta împotriva romanilor. Protector trebuie luat aici în sensul cel mai larg, de om de încredere.

[23] Precum se vede din cele arătate de Ammianus Marcellinus, în părţile orientale ale Imperiului roman se folosea în acte şi documente nu numai latina, ci şi greaca.

[24] Hiaspis se găsea pe malul drept al Tigrului în partea de răsărit a Mesopotamiei.

[25] În timpul uneia din răscoalele populaţiei din Babilon împotriva stăpînirii persane, Zopyros, un sfetnic al lui Darius, a recurs la un adevărat sacrificiu de sine, datorită căruia Babilonul a fost nevoit să capituleze: şi-a tăiat nasul şi urechile, a pătruns în oraş spunînd că a fost mutilat de regele său şi a făcut pe babilonieni să creadă în planul de răzbunare pe care spunea că-l are pentru a ucide cu ajutorul lor pe Darius. Căpătînd încrederea babilonienilor şi conducerea armatei lor, după aceea i-a trădat înlesnind perşilor pătrunderea în oraş şi înăbuşirea revoltei (Vezi Herodot III, 153—158). Zopyros a trădat astfel pe babilonieni pentru regele său, pe cînd Antoninus şi-a trădat patria în interesul său personal.

[26] Este vorba de Ursicinus.

[27] Sabinianus a fost numit de Constantius comandant al infanteriei din răsărit în locul lui Ursicinus. Necorespunzător funcţiei încredinţate, din cauza lui a căzut oraşul Amida în mîna perşilor.

[28] Maharbal, comandantul cavaleriei cartagineze, după victoria de la Cannae, a propus lui Hannibal să înainteze imediat spre Roma pentru a o cuceri. Dar acesta i-a răspuns că are ne-

https://biblioteca-digitala.ro

voie de răgaz pentru a lua o astfel de hotărîre. (Vezi Titus Livius, XXII, 51.)

[29] Feacii, locuitori în a căror țară Ulysse, în drum spre Itaca, poposind la curtea regelui Alcinous, unde a fost primit cu mare cinste, a povestit despre luptele de la Troia și despre rătăcirile lui. În timpul povestirii, și după aceea, toți cei de față tăceau (Vezi Homer, *Odiseia*, XIII, 1—2).

[30] Hileia (Eleia), localitate în Mesopotamia, unde Constantius a fost învins de Sapor. La cinci ore de marș spre vest se găsea Singara (azi Beled-Singar), cetate a cărei cucerire de către Sapor este relatată pe larg de Ammianus Marcellinus în XX, 6.

[31] Fecialii erau preoți romani cu misiunea de a rosti, conform prescrierilor religioase, declarațiile de război. Misiunea lor în timp de război era foarte importantă, mergînd uneori pînă la dictarea încetării unei lupte.

[32] Edessa (Callirhoe, azi Urfa), capitală a regiunii Osroene din Mesopotamia, a intrat sub stăpînire romană pe vremea lui Caracalla (215 e.n.) și a devenit una din principalele fortărețe romane la granița de răsărit. După ce a fost de mai multe ori cucerită de perși și recucerită de romani, a căzut definitiv sub arabi, cînd aceștia au ocupat Mesopotamia (639 e.n.).

[33] Cilicia, vezi XIV, 8, 1.

[34] Thule, probabil una din insulele Shetland, sau mai de grabă Islanda de azi, numită Thila de navigatorii din secolul al VIII-lea e.n., era socotită cea mai îndepărtată insulă din nordul Europei, la marginea lumii cunoscute de cei vechi. Multe legende ale evului mediu povestesc despre Thule.

[35] Hebru (Marița de azi), cel mai mare rîu din Peninsula Balcanică, se varsă în Marea Egee. Odrysii, popor trac, locuiau la început în munții Haemus (Balcanii), și în secolul al V-lea î.e.n. stăpîneau Bulgaria de azi. Regatul odrysilor a devenit mai întîi client al Romei, iar în secolul I e.n. a fost încorporat în imperiul roman.

[36] Nisibis, oraș în Mesopotamia, cucerit de Lucullus și pierdut de mai multe ori de romani care, în 194 e.n., l-au declarat colonie și l-au întărit pentru apărarea graniței de răsărit. Din timpul lui Diocletianus a fost neîntrerupt sub stăpînirea romană pînă în 365, cînd a fost cedat de către Iovianus perșilor, iar în 639 a fost cucerit de arabi.

https://biblioteca-digitala.ro

[37] Tabăra maurilor (Castra Maurorum), una din fortificaţiile romane la graniţa de răsărit. Această fortificaţie este menţionată numai de Ammianus Marcellinus, cu acelaşi nume şi în XXV, 7, 9.

[38] Sisara (astăzi Sirwan), fortificaţie la circa 40 km vest de Nisibis.

[39] Abdigildus, personaj numai aici menţionat.

[40] Izala (azi Tür Abdin), munte în nordul Mesopotamiei, aproape de fluviul Tigru.

[41] Amudis şi Meiacarire, castele în munţii Izala. Meiacarire, spun comentatorii, a primit această denumire de la izvoarele din regiune.

[42] Amida (azi Diyarbekir), oraş în Armenia, unul din punctele întărite de Diocletianus în partea de apus a Tigrului pentru a rezista împotriva parţilor. Din cauza incapacităţii lui Sabinianus, spune Ammianus Marcellinus, cetatea Amida a fost cucerită de perşi după un asediu de două luni; vezi XIX, 8 (vezi şi mai sus nota 27).

[43] Vezi XVII, 14, 3.

[44] Hellespontul, la început nume limitat la strîmtoarea Dardanele, pe vremea Imperiului roman din perioada tîrzie era şi o provincie romană care cuprindea răsăritul Traciei şi cîteva oraşe din Asia Mică. Capitala acestei provincii era Cyzicus, oraş pe coasta de răsărit a Propontidei, Marea Marmara de azi.

[45] Granicus, rîu în Asia Mică. Rhyndacus, rîu de graniţă între provinciile romane Asia şi Bithynia. Şi pe valea acestui rîu a fost bătut Mithridates de Lucullus.

[46] Succesor al lui Hadrianus a fost Antoninus Pius şi prin aceasta se făcea aluzie la transfugul Antoninus, devenit sfătuitor al lui Sapor.

[47] Anzaba, azi rîul Zabul Mare, afluent al Tigrului în Kurdistan.

[48] Corduena (actualul Kurdistan) în 359 parţial provincie persană, avînd ca satrap pe Iovianianus, prieten al romanilor. Cucerită în 363 de Iulianus, a fost dată înapoi perşilor de Iovianus împreună cu celelalte provincii transtigritane, care fuseseră anexate imperiului de către Traian.

https://biblioteca-digitala.ro

[49] Despre satrapul persan Iovinianus, probabil prieten şi coleg de studii cu Ammianus Marcellinus, nu există alte referinţe decît cele date aici.

[50] Grumbates, rege al chioniţilor.

[51] Albani, locuitori ai Albaniei caucaziene, între Marea Caspică şi Iberia (Georgia), regiune muntoasă stăpînită de perşi, apoi de parţi, şi încorporată în cele din urmă Armeniei.

[52] Doriscus, ţinut şi cetate aproape de vărsarea fluviului Hebru în mare.

[53] Adiabena, regiune în nordul Kurdistanului de azi, între Tigru şi afluentul său Zab, a aparţinut mai întîi regatului asirian şi apoi a fost supusă de perşi şi de parţi. Pe timpul lui Marcus Aurelius a intrat sub protectorat roman, iar după aceea a trecut din nou în stăpînirea parţilor arsacizi şi apoi a perşilor sasanizi.

[54] Euphronius, guvernator civil al Mesopotamiei în 359, personaj puţin cunoscut.

[55] Carrhae (azi Haran, în Turcia), oraş în Mesopotamia, la 30 km sud-est de Edessa. Lîngă acest oraş armata romană (condusă de Crassus, care şi-a pierdut viaţa în luptă) a suferit un mare dezastru în 53 î.e.n. Din timpul lui Diocletianus, Carrhae se găsea sub stăpînire romană.

[56] Edessa a fost unul din primele oraşe care s-au creştinat şi a devenit, după Antiochia, un important centru al noii religii. Ammianus Marcellinus spune în ironie că Sabinianus vizita cimitirele din Edessa pentru ca acolo, între mormintele creştinilor, să fie sigur că găseşte pacea împărăţiei veşnice.

[57] Bebase, ţinut în Mesopotamia, probabil regiunea Tel Bes de azi. Constantia (astăzi Viranchehir), oraşul Antoninupolis, întemeiat de Caracalla între Edessa şi Dara şi numit mai tîrziu Maximianopolis. Distrus de perşi, a fost reconstruit de Constantius, care i-a dat numele de Constantia (şi nu Constantina, cum se găseşte în unele texte).

[58] În Amida se găseau atunci Ammianus Marcellinus şi Ursicinus.

[59] Ammianus Marcellinus critică şi pe această cale moravurile societăţii romane de atunci.

https://biblioteca-digitala.ro

[60] Aiadalthes, personaj pomenit numai aici.

[61] De reţinut, sub raport stilistic, perifrazele prin care sînt date punctele cardinale: în partea Austrului (sud), în partea din care bate Eurus (est), cea care este în bătaia Aquilonului (nord), în partea din care suflă Zefirul (vest).

[62] Nymphaeus, azi Batman Sou, afluent al Tigrului.

[63] Gaumathena, regiune în nord-estul Mesopotamiei.

[64] Abarne, capitala regiunii Gaumathena, localitate cu ape termale cunoscute şi azi. Astăzi poartă numele de Tschermîk şi este situată cam la jumătatea drumului între Tigru şi Eufrat.

[65] Legiunea a V-a Parthica, formată probabil în timpul lui Diocletianus, este menţionată numai aici de Ammianus Marcellinus.

[66] Legiunile de Magnentiaci şi Decentiaci, ostaşi numiţi astfel, fiindcă făcuseră parte din trupele uzurpatorului Magnentius şi ale fratelui său Decentius. Tricensimanii erau soldaţi din legiunea a XXX-a Ulpia Victrix; Decimanii făceau parte din legiunea a X-a Gemina, Fortenses din legiunea numită Fortis, Praeventores constituiau cavaleria de avangardă, iar Superventores, de asemenea, erau călăreţi uşor înarmaţi pentru intervenţii neprevăzute. Seyfarth deşi adoptă punctul de vedere exprimat de Heraeus şi Clark că după cuvîntul Decimanii trebuie pusă virgulă şi ca atare sînt nu şase legiuni, cum arată textul în alte ediţii, ci şapte, cum reiese şi din Cartea a XIX-a, 2, 14, în nota 172 la cartea a XVIII-a menţine totuşi punctuaţia conform căreia Decimanii Fortenses sînt o singură unitate militară (uitînd că în traducere a separat aceste cuvinte) şi ca atare spune: „Decimanii Fortenses, un detaşament al legiunii a X-a Gemina".

[67] Aelianus, protector şi apoi comite, s-a ilustrat la Singara prin incursiunea amintită aici, dar odată cu căderea Amidei a fost luat prizonier de perşi şi spînzurat.

[68] Horren (azi Harrin) şi Charcha (azi Kerk), localităţi în apropiere de Amida.

[69] Craugasius, nobil din Nisibis, chemat de soţia sa luată prizonieră de perşi, fuge la duşmani, cărora le devine unealtă, alături de Antoninus; vezi mai departe XIX, 9, 3 şi XX, 6, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XIX-A

[1] Regele Sapor; povestirea este în strînsă legătură cu evenimentele arătate în cartea a XVIII-a.

[2] Diadema era la perşi banda albastră cu alb care se înfăşura în jurul tiarei regeşti. La multe popoare divinităţile erau reprezentate cu capete de vieţuitoare şi tiara, semănînd cu un cap de berbece, conferea măreţie divină regelui.

[3] Pentru a da aură de legendă luptelor dintre romani şi perşi, Ammianus Marcellinus le compară cu cele povestite de Homer în Illiada.

[4] În antichitate, la unele popoare era obiceiul de a se înmormînta, odată cu stăpînul, şi sclavii lui, sau alte persoane, precum şi obiecte, de care se credea că va avea nevoie defunctul pe lumea cealaltă. Cu trecerea timpului, astfel de cruzimi au fost înlocuite cu practici simbolice, cum este cea arătată aici, ca împreună cu fiul lui Grumbates să fie înmormîntate manechine imitînd oameni.

[5] Mitologia spune că, între iubirile Venerei, cea mai pasionată şi mai statornică i-a fost pentru tînărul şi frumosul Adonis, pe care însă zeul Marte din gelozie l-a ucis. Coborît în infern, Adonis a fost îndrăgit de Proserpina, ceea ce a făcut pe Venus să se plîngă lui Jupiter. Acesta a hotărît ca Adonis să fie o parte a anului cu Venus şi o parte cu Proserpina. Ammianus Marcellinus adoptă explicarea raţionalistă a mitului, potrivit căreia Adonis reprezintă natura în aspectele ei principale: viaţa cu Venus constituie timpul în care natura este plină de lumină şi roşnicie, iar cea cu Proserpina în infern simbolizează iarna, în care natura seamănă cu împărăţia morţilor.

[6] Manii erau, în credinţa celor vechi, sufletele celor morţi. Acestea erau invocate de cei vii ca nişte divinităţi protectoare (dii manes) şi li se aduceau, ca şi zeilor, jertfe şi cinstire deosebită.

[7] Scorpionii erau un fel de maşini cu care se aruncau ghiulele de piatră sau de metal. Forma şi modul de funcţionare a acestor scorpioni sînt descrise de Ammianus Marcellinus în XXIII, 4. 4—7.

[8] Singara, vezi nota 30, cartea a XVIII-a.

https://biblioteca-digitala.ro

[9] Din exemplul acesta şi din alte cîteva (XVIII, 6, 16; XXIII, 5, 7; XXIV, 2, 7), aşa cum remarcă unii comentatori, se presupunea că Ammianus Marcellinus cunoştea şi limbile persană şi siriană.

[10] Efectivele unei legiuni, care altădată se ridicau la 6 000 de ostaşi, în secolul al IV-lea se reduseseră la 1 000, astfel că este cu putinţă ca numărul celor încercuiţi la Amida (7 legiuni, trupele de garnizoană, locuitorii oraşului şi populaţia refugiată în cetate) să nu fi depăşit totalul de 20 000 oameni. S-a făcut şi presupunerea că ar fi vorba de o eroare (20 000 în loc de 120 000) dar această presupunere nu se bazează pe nici un izvor istoric.

[11] Filozofi erau numiţi în antichitate toţi oamenii de ştiinţă şi cultură generală; tîrziu filozofia şi-a constituit un domeniu separat de celelalte ştiinţe. Explicaţiile date de Ammianus Marcellinus asupra ciumei au la bază şi ideile medicului Hippocrate, dar şi surse literare, ca acelea oferite de Homer şi Thucydides.

[12] Ammianus Marcellinus dă şi aici o explicaţie raţionalistă, spunînd că molima a fost produsă de căldura soarelui personificat prin Apollo. În sprijinul acestei explicaţii aduce şi mărturia istoricului Thucydides care, în *Istoria războiului peloponesiac*, descriind ravagiile ciumei din Attica, arată că morbul a venit în Atena din ţinutul fierbinte al Etiopiei.

[13] Homer (la începutul Iliadei) spune că, datorită ciumei trimisă de Apollo în armata acheilor, pentru că preotul Hrises fusese insultat de Agamemnon, care-i răpise fiica, au căzut victime mai întîi măgarii şi cîinii.

[14] Pandemică (grecescul pan = tot + demos = popor) cu răspîndire generală; termenul de epidemie şi-a păstrat sensul pînă în zilele noastre, iar loemodes, precum rezultă de aici, era mai degrabă o formă violentă a ciumei.

[15] Ziata (azi Ammaneh), fortificaţie la 50 de km nord de Amida, în apropierea Amanului de azi.

[16] Aproape 2 km.

[17] Regele trac Rhesus şi călăreţii cu care venise în ajutorul Troiei au fost ucişi chiar din prima noapte în tabără (înainte de a apuca să participe la vreo luptă) de către Ulise şi Diomede.

[18] Pasajul acesta, precum şi XXXI, 7, 16, îndreptăţeşte pre-

https://biblioteca-digitala.ro

supunerea unor comentatori că Ammianus Marcellinus a vizitat Mesopotamia şi mai tîrziu, după campania militară la care a participat.

[19] Manipulele, unităţi militare corespunzătoare ca efectiv companiilor din vremea noastră. Patru manipule formau o cohortă, echivalentă cu batalionul actual.

[20] Piatră miliară, piatră însemnînd distanţa de o milă (o mie de paşi, adică aproape un km şi jumătate).

[21] Terrigeni, de la cuvîntul latinesc terrigena = născut din pămînt, iar spartoi, de la cuvîntul grecesc spartos (plural spartoi) = semănat (sperein = a semăna). Între diferitele legende despre oameni născuţi din pămînt, citäm din ciclul teban legenda potrivit căreia, din dinţii unui balaur semănaţi în pămînt de Cadmus, întemeietorul Thebei, au răsărit luptători înarmaţi. Şi acestui mit Ammianus Marcellinus îi dă explicare raţionalistă.

[22] Melitene, oraş ale cărui urme se văd şi astăzi în apropiere de Malatia, nu departe de Eufrat. Întemeiat de regina Semiramida, era un important punct de sprijin în operaţiile militare.

[23] Constelaţia iezilor, două stele subordonate constelaţiei vizitiului, care răsăreau la începutul lui octombrie şi erau însoţite de vreme rea.

[24] Iacobus şi Caesius, necunoscuţi din alte izvoare şi citaţi numai aici.

[25] Tigrul era atunci graniţa dintre romani şi perşi.

[26] Maride (azi Mardin) şi Lorne (alt nume al fortăreţei Horen, azi Harvin), două fortăreţe în munţii Izala (azi Tur Abdin) din nordul Mesopotamiei.

[27] Vezi Vergilius (*Eneida*, V, 320) despre concursul de alergări organizat de Eneas.

[28] Nu cu mult mai tîrziu după căderea Amidei.

[29] Cetatea Nisibis a fost de mai multe ori asediată de perşi; despre asediul Singarei vezi XVIII, 5, 7; 9, 3. Discenes, doar aici menţionat.

[30] Tertullus, prefect al Romei din toamna anului 359 şi pînă în toamna lui 361, cînd a fost înlocuit cu Maximus, deşi acesta era mai puţin capabil decît el; vezi XXI, 12, 24.

[31] Portul lui Augustus era în nordul portului Ostia, pe un braţ al Tibrului.

https://biblioteca-digitala.ro

[32] Templul lui Castor şi Pollux, fii ai lui Jupiter, cunoscuţi şi sub numele de Dioscuri. Adoraţi printre marile divinităţi, atît la greci cît şi la romani, aveau temple în diferite oraşe şi li se sacrificau miei albi. La romani se jura pe numele acestor zei; bărbaţii pe numele lui Pollux (Edepol), iar femeile pe numele lui Castor (Ecastor).

[33] Vezi XVII, 12, 18; 13, 1. Expediţia despre care este vorba aici, împotriva sarmaţilor limiganţi, a început în primăvara anului 359, înainte de invadarea Mesopotamiei de către Sapor (iunie 359).

[34] Cohorţa, termen militar (unitate care avea circa 500 de oameni şi era comandată de un tribun) aici are sens figurat, însemnînd mare mulţime.

[35] Acimincum, probabil Slankamen de azi, la vărsarea Tisei în Dunăre, numit în alte izvoare Acumincum sau Acunum, era o haltă militară în Pannonia.

[36] Innocentius, pomenit doar aici; rolul agrimensorilor în armată era să stabilească aşezarea taberelor şi a lucrărilor de construcţie şi fortificaţie (parapete, şanţuri etc.).

[37] Marha, interjecţie care însemna probabil război, moarte. Gestul de a arunca încălţămintea ca semnal de atac era făcut, precum afirmă unii comentatori, de arabi şi lusitanieni în sens cu totul contrar, vrînd să însemneze încetarea luptei.

[38] Besa (Besas), zeu egiptean; oracolul zeului Besa din Abydos, menţionat şi în inscripţii, era în secolul IV mai frecventat decît cele greceşti din Delfi şi Claros.

[39] Hermogenes din Pont a fost mai întîi în serviciul împăraţilor Licinius şi Constantin cel Mare. În 358 a fost numit prefect al Orientului şi a murit în această funcţiune în 360.

[40] Andronicus, poet şi dramaturg, implicat în procesul din 359, a fost apărat de Libanius şi achitat.

[41] Demetrius Cythras, filozof păgîn din Alexandria, identificat de unii comentatori cu Chytron cinicul, pe care-l menţionează Iulianus într-una din cuvîntările sale.

[42] În insula Claros din Marea Egee era adorat în chip deosebit Apollo, care de aceea e cunoscut şi cu numele de zeul din Claros. În această insulă era un oraş tot cu numele de Claros, o pădure socotită sfîntă şi un oracol la care slujitoarele zeului dădeau răspunsuri celor ce puneau întrebări despre viitor.

https://biblioteca-digitala.ro

[43] Între legile lui L. Cornelius Sulla, cele vizate aici sînt *Lex Cornelia maiestatis*, împotriva atentatorilor la viaţa conducătorilor statului şi la ordinea de stat, şi *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, împotriva asasinilor şi otrăvitorilor.

[44] În Codex Theodosianus (9, 35) se spune: „În crimele de maiestate condiţia tuturor este aceeaşi".

[45] M. Tullius Cicero; nu se păstrează textul la care se referă aici Ammianus Marcellinus.

[46] Orăşelul Daphne de lîngă Antiochia era frecventat de multă lume şi pentru că acolo se găsea un măreţ templu dedicat lui Apollo, dar şi pentru plimbare şi petreceri în luxoasele localuri destinate acestui scop. Despre incendierea templului lui Apollo şi despre motivele acestui fapt, vezi XXII, 10, 6.

[47] Vezi cartea a XIV-a, 2, 1, şi următoarele.

[48] Bassidius Lauricius a fost în 357 comandant militar al Armeniei, iar în 359 comite şi guvernator al Isauriei.

CARTEA A XX-A

[1] Consulatul al zecelea al lui Constantius şi al treilea al lui Iulianus a fost în anul 360.

[2] Scoţii (scotti sau scoti) erau celţi care în secolul al IV-lea se găseau stabiliţi şi în partea de nord a Britanniei, parte care de la ei a căpătat numele de Scoţia; picţii (picti), de asemenea locuitori ai Scoţiei, care încercau permanent să treacă peste zidul lui Hadrianus şi, împreună cu scoţii, să facă jafuri în provincia romană.

[3] Ammianus Marcellinus se referă aici la una din cărţile sale pierdute. Constans, fiul cel mai tînăr al lui Constantin cel Mare şi al Faustei, a fost numit Caesar în 333, iar după moartea tatălui său a devenit împărat al Apusului. După ce a luat măsuri de întărire a frontierelor pe Dunăre şi Rin, în 343 a trecut în Britannia şi a organizat, pe cît se pare, în regiunea zidului lui Hadrianus, paza de nord a Britanniei.

[4] Adică mîndru, trufaş.

[5] Coturnii, încălţăminte cu tălpile foarte groase, folosită de actorii tragici, pentru a-i face mai înalţi şi mai impunători.

[6] Heruli, triburi germanice venite din ţinuturile nord-pontice şi

https://biblioteca-digitala.ro

stabilite pe valea Rinului. Şi dintre heruli, ca şi dintre batavi, unii s-au înrolat în trupele auxiliare romane, alături de alte unităţi formate dintre barbari (brachiaţi, cornuţi, celţi, petulanţi etc.).

[7] Moesiaci, ostaşi recrutaţi din Moesia.

[8] Bononia, azi Boulogne-sur-Mer, la sud de Calais, pe coasta franceză a canalului Mînecii.

[9] Eclipsa de soare amintită aici a avut loc la 28 august 360.

[10] Zodiacul este o reprezentare prin semne a celor 12 constelaţii numite şi zodii.

[11] Ptolemaeus Claudius, grec, astronom de seamă, care a trăit la Alexandria în secolul al II-lea e.n. El considera că pămîntul este un corp fix în centrul Universului.

[12] Sensul expresiei „noduri ecliptice ascendente şi descendente" (dată de Ammianus Marcellinus în greceşte şi simplificată în latineşte prin „coagmenta defectiva", ceea ce ar fi în româneşte, faţă de contextul, „legături ecliptice") ca şi al unor fraze care urmează nu apare destul de clar, datorită termenilor ştiinţifici folosiţi; trebuie reţinut, din toată explicaţia, că autorul înţelegea corect fenomenul descris şi anume că eclipsa de soare se produce prin interpunerea lunii între pămînt şi soare, iar cea de lună cînd pămîntul ajunge între lună şi soare.

[13] Adică de la 21 septembrie la 21 octombrie.

[14] Încă din secolul al V-lea î.e.n., Anaxagoras a afirmat că luna n-are lumină proprie.

[15] Sinodică = în conjuncţie cu soarele.

[16] Menoidă = în formă de lună.

[17] Dichomenă = jumătate de lună.

[18] Amphicyrt = lună plină.

[19] Apocrousis = descreştere.

[20] Alamannia, termen care apare la Ammianus Marcellinus pentru prima dată, indicînd totalitatea ţinuturilor şi regatelor alamannice.

[21] Decentius, tribun şi notar, a fost trimis de Constantius direct la Lupicinus să ceară pentru Orient cele mai bune unităţi de sub comanda lui Iulianus.

[22] Petulanţii, corp auxiliar care-şi trăgea numele probabil de

https://biblioteca-digitala.ro

la firea lor iute şi nestăpînită (latineşte petulans = vioi, insolent), sînt mereu alături de corpul auxiliar format din celţi.

[23] Lupicinus, despre care Ammianus Marcellinus în altă parte spune că era comandant de armată, a fost trimis în Britannia contra pictilor.

[24] Sintula a primit de la Constantius ordin să ia comanda scutarilor şi a celor mai buni dintre străini şi să plece cu ei în Orient, dar, aflînd pe drum că Iulianus a fost numit Augustus de celelalte unităţi care nu voiau să părăsească Gallia, s-a întors.

[25] Iulianus îşi alesese Parisul ca reşedinţă, pentru că acest oraş era de pe atunci destul de mare şi cu clădiri impunătoare. Palatul despre care se vorbeşte aici se găsea pe malul stîng al Senei şi a servit lui Valentinianus de locuinţă, ca şi primilor regi franci.

[26] Diadema, la romani, fîşie de stofă vopsită în purpură şi împodobită cu pietre preţioase, era o insignă a demnităţii imperiale introdusă pentru prima dată de Constantin cel Mare, derivînd, după unele opinii, din coroana triumfală romană, sau fiind, după alte opinii, un împrumut de la suveranii orientali. Pentru că o purtau şi preoţii, diadema era pentru împărat şi un semn de consacrare divină. Era un fel de legătură a frunţii şi se înnoda la ceafă. Despre diadema persană, vezi nota 2, cartea a XIX-a.

[27] Maurus, suliţaş al petulanţilor, ridicat mai tîrziu la rangul de comite, a fost numit, în locul lui Frigeridus, comandant de armată în Thracia; vezi XXXI, 10, 21.

[28] Succi, trecătoare în Balcani, era drumul pe unde armatele din nord, dinspre Sirmium, treceau prin Serdica şi Philippopolis în sud spre Constantinopol, şi totodată un punct strategic important la graniţa dintre răsărit şi apus a Imperiului; despre aşezarea geografică a acestei strîmtori vezi XXI, 10, 3—5.

[29] Greutatea unei monezi de aur (aureus) era, începînd de la Constantin cel Mare, de 4,55 gr. Livra de argint era mai grea, dar valora mai puţin.

[30] Decurionul era la palatul imperial şeful personalului de serviciu. În Imperiul tîrziu decurionului i s-a rezervat funcţia de a asigura liniştea (silentium) împreună cu 10 subalterni (silentiarii) în palat, mai ales cînd împăratul era ocupat cu proble-

https://biblioteca-digitala.ro

me grave de stat. Se pare că erau trei decurioni şi că tot ei, sub numele de decani, mergeau cu fascele înaintea împăratului.

[31] Excubitor, nume doar aici întîlnit.

[32] S-ar părea că există contradicţie între afirmaţia lui Ammianus Marcellinus din XV, 8, 15, potrivit căreia prin lovirea scuturilor cu sulițele soldaţii îşi manifestau nemulţumirea, şi cea de aici, din care reiese că prin acelaşi gest se exprima satisfacţia. Trebuie să avem în vedere însă că, la sfîrşitul cuvîntării, Iulianus înfiera abuzurile săvîrşite pînă aici în răsplătirea meritelor şi promitea să nu mai permită nimănui asemenea practici. Soldaţii deci, lovindu-şi sulițele de scuturi, îşi exprimau indignarea împotriva nedreptăţilor suferite şi totodată speranţa că în viitor vor primi recompensele meritate.

[33] Asediul anterior avusese loc în anul 348, iar cartea în care Ammianus Marcellinus a povestit acest fapt face parte din cele pierdute.

[34] Legiunea I Flavia Constantia, sub ordinele comandantului armatei din răsărit, era probabil de curînd înfiinţată: Legiunea I Parthica fusese formată de Severus şi-şi avea, din 211, sediul în Singara; după cucerirea acestei cetăţi de către perşi, această legiune s-a stabilit la Nisibis.

[35] Nisibis, vezi nota 36, cartea XVIII; această cetate a fost de mai multe ori atacată fără succes de Sapor; în 337 (sau 338) a fost apărată de episcopul Iacob, în 346 de asemenea a fost atacată zadarnic, ca şi în 350, cînd Sapor a adus, pentru a o cuceri, elefanţi din India, iar în 356 a voit s-o atace, şi a renunţat, îndreptîndu-se spre Amida, ca în cazul arătat aici, cînd a ocolit Nisibis şi s-a dus că cucerească Bezabde. Mai tîrziu însă (363), împăratul Iovianus a predat-o perşilor.

[36] Bezabde, oraş la nord de Nisibis, pe malul de apus al Tigrului, a capitulat în toamna anului 360, iar încercarea lui Constantius de a-l recuceri a fost zadarnică. Iovianus, în 363, a cedat perşilor şi provincia Zabdicena, în care se găsea acest oraş, numit de Ammianus Marcellinus şi Phaenicha. Zabdiceni, locuitorii oraşului Bezabde.

[37] Legiunile Armeniaca şi Parthica îşi aveau numele de la regiunile în care-şi aveau sediul şi de la biruinţele repurtate în acele regiuni.

[38] Caduceul, emblemă a păcii, era o vargă împodobită cu doi

https://biblioteca-digitala.ro

şerpi încolăciţi în juru-i, în amintirea faptului relatat de o legendă care spunea că zeul Mercur, văzînd odată doi şerpi care se băteau între ei, i-a despărţit cu caduceul lui (Mercur, ca mesager al zeilor, purta cu el o baghetă împodobită cu ghirlande, numită de poeţi caduceu).

[39] Aici este întrebuinţat cuvîntul parţi în loc de perşi, pentru variaţia exprimării, după cum din acelaşi motiv, cînd vorbeşte despre germani, le spune şi alamanni.

[40] Virta, probabil fortificaţia pe care geograful Ptolemaeus o numeşte Birtha, numită înainte Macedonopolis. Geografii moderni cred că localitatea care azi se numeşte Tekrit este Virta din antichitate.

[41] Caesarea, oraş numit aşa de pe vremea lui Tiberius sau Claudius, înainte se numea Mazaca sau Eusebia şi era capitala provinciei Cappadocia, care se găsea la apus de Eufrat, vecină la sud cu Cilicia, la nord cu Pontus şi la apus cu Lycaonia. Caesarea era chiar în mijlocul Cappadociei, la poalele muntelui Argaeus, la sud de riul Halys.

[42] Leonas, pomenit doar aici, deşi cvestorii împăraţilor sînt persoane în general cunoscute prin funcţia lor importantă. Quaestor sacri palatii, cvestorul palatului, trebuia să fie în acelaşi timp un jurist şi un orator, fiindcă era consilierul prim al împăratului. El dădea ultima formă a legilor şi, la rigoare, redacta discursurile împăratului, iar actele semnate de împărat erau semnate şi de el.

[43] Felix, ajuns după aceea şef al tezaurului public, a murit la sfîrşitul anului 362, sau la începutul lui 363; vezi XXIII, 1, 5.

[44] Gomoarius, tribun al scutarilor, în 350 a trădat lui Constantius pe uzurpatorul Veteranio şi în 360 este numit de Constantius comandant suprem al armatei. În 365 este în Lycia comandantul armatei alături de uzurpatorul Procopius, dar îl trădează şi pe acesta trecînd în tabăra lui Valens.

[45] Anatolius, din şeful serviciului petiţiilor înălţat în funcţia de şef al cancelariei imperiale, a căzut alături de Iulianus în războiul contra perşilor.

[46] Attuarii (pe care Strabon îi numeşte chattouaroi, iar Tacitus chasuarii), trib franc din partea nordică a Rinului; expediţia lui Iulianus împotriva lor a avut loc probabil de la începutul lui iulie pînă la începutul lui octombrie 360.

https://biblioteca-digitala.ro

[47] Besanţio (Bisontii în XV, 11, 11), cel mai important oraş al sequanilor, în 58 î.e.n. a fost supus de Caesar, care-l numeşte (în Commentarii de bello gallico) Vesontio.

[48] Arsaces al III-lea (351—367), regele Armeniei, a fost un aliat credincios al romanilor. În 357 s-a căsătorit cu Olympias, fiica lui Ablabius. În 363 a fost alături de Iulianus în războiul împotriva perşilor, iar în 367, pe timpul lui Valens, a fost luat prizonier de Sapor al II-lea şi ucis cîţiva ani mai tîrziu.

[49] Armenia Minor, partea de apus a Armeniei, la răsărit de Pontus şi de Cappadocia.

[50] Lacotena, localitate la 40 de mile sud de Melitene, pe drumul către Samosata.

[51] Calchedon (Chalcedon), colonie greacă pe malul răsăritean al Bosforului, în timpul războaielor peloponesiace a fost cînd de partea Atenei, cînd de partea Spartei, pînă ce a căzut sub dominaţia regilor Bithyniei, dintre care ultimul a predat-o romanilor. În timpul Imperiului era cetate întărită, pe care însă atacurile repetate ale barbarilor au ruinat-o.

[52] Nu s-a păstrat cartea în care Ammianus Marcellinus vorbeşte despre cucerirea Antiochiei.

[53] Referitor la ungerea lemnului cu alaun (piatră acră) pentru a nu arde, Aulus Gellius, folosind ca izvor de informaţii pe istoricul Q. Claudius Quadrigarius, spune (XV, 1, 5—7) că L. Sulla, pe cînd asedia Pireul, care era apărat de Archelaus, prefect al regelui Mithridates, n-a putut incendia un turn de apărare construit din lemn, fiindcă acest turn fusese uns de Archelaus cu alaun.

[54] De reţinut faptul că anticii distingeau cinci culori în curcubeu, nu şapte cîte distingem noi.

[55] În miturile greceşti, curcubeul era produs de fecioara Iris, mesageră a zeilor şi mai ales a Iunonei, care o iubea foarte mult, fiindcă-i aducea numai veşti bune. Iris avea aripi strălucitoare, în care erau reunite toate culorile, şi-n zborul repede prin Univers lăsa în urmă dîra multicoloră, curcubeul, numit adesea cu numele ei, sau numit eşarfa lui Iris. Era reprezentată de aceea avînd deasupra sau dedesubt curcubeul. Încă din antichitate s-a observat că în urma acestui fenomen meteorologic cerul se înseninează, de unde credinţa că apa din nori este absorbită de curcubeu.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXI-A

[1] Ammianus Marcellinus foloseşte adesea procedeul stilistic de a repeta de mai multe ori anumite afirmaţii pentru a sublinia o idee. Astfel, de pildă, în mai multe locuri spune despre Constantius că a biruit întotdeauna în războaiele civile, dar nu şi în cele externe, sau că avea urechile astupate în faţa adevărului, dar larg deschise la şoapte calomnioase.

[2] Vezi XX, 9, 4; 6—8.

[3] Quinquennale, sărbătoare care se ţinea din cinci în cinci ani. Începînd de la Domitianus, în timpul acestei sărbători aveau loc pe Palatin întreceri de călărie, atletice şi literare.

[4] În text systarch (greceşte: xystarcha), conducător de gimnaziu sportiv; ca preşedinte al manifestărilor sportive în exercitarea funcţiunii apărea îmbrăcat în robă de purpură şi cu coroană pe cap.

[5] Elena şi Constantia, fiice ale lui Constantin cel Mare şi surori ale lui Constantius. Există mai multe presupuneri în legătură cu moartea Elenei.

[6] Via Nomentana, numită astfel pentru că trecea prin Nomentum (azi La Mentana) localitate la 14 mile de Roma, la Eretum se pierdea în Via Salaria.

[7] Ammianus Marcellinus face aici probabil aluzie la izvorul din Castalia (la poalele Parnasului, în Grecia), despre care se spunea că are însuşiri profetice şi inspiratoare. Acest izvor a fost astupat de Hadrianus, dar Iulianus, cînd a ajuns împărat, l-a repus în activitate.

[8] Themis, zeiţa dreptăţii, mamă a trei fiice: justiţia, legea şi pacea, la consiliul zeilor stătea alături de Jupiter, pe care-l ajuta să ia hotărîri drepte şi înţelepte. Ea prezicea viitorul nu numai oamenilor, ci şi zeilor. Ca zeiţă a dreptăţii, ţinea în mînă o balanţă şi în cealaltă o sabie. Uneori era reprezentată legată la ochi, ca simbol al imparţialităţii care i se cuvine judecătorului.

[9] Tetheimena (de la verbul tithemi = a aşeza) = aşezăminte, legi stabilite.

[10] Credinţa în sensul prevestitor al unor vise este foarte veche şi a preocupat pe mulţi gînditori ai antichităţii, între care cei

https://biblioteca-digitala.ro

mai însemnați Aristotel la greci și Cicero la romani. Opinia lui Aristotel era că nu putem nici să susținem, dar nici să respingem cu totul credința în vise. Iar Cicero, în operele sale *De divinatione* și *De natura deorum*, afirmă că există semne prevestitoare, dar interpretarea lor poate fi greșită.

[11] Cicero, *De natura deorum* II, 4, 12.

[12] Despre mînuirea scutului și a altor arme, Vegetius (*Epitoma rei militaris* II, 14) spune: „Centurionul trebuie să fie puternic, înalt de statură, în stare a arunca sulița și alte arme de aruncare cu pricepere și forță, să cunoască foarte bine lupta cu sabia și mînuirea scutului, să știe toată tehnica armamentului".

[13] Versurile, care în text sînt redate în limba greacă și al căror autor a rămas necunoscut, sînt citate și de istoricii Zonaras (XIII, 11, c) și Zosimos (III, 9).

[14] Epifanie, sărbătoare creștină, care la început era legată de apariția lui Christos în lume: naștere, închinarea magilor conduși de o stea, botezul, și avea loc la 6 ianuarie. Cu timpul s-a fixat 25 decembrie pentru nașterea lui Iisus (Crăciunul) și 6 ianuarie pentru botez (Boboteaza). În istoria religiilor, cele două sărbători sînt raportate la practici mai vechi: sărbătorirea cîte unui zeu în localitatea în care s-a arătat credincioșilor, precum și saturnalele romane, care durau o săptămînă (17—23 decembrie).

[15] Vezi XVI, 12, 17; XVIII, 2, 17—18.

[16] Libino, comandant militar, este întîlnit numai aici și în XXI, 47.

[17] Sanctio (și Santio), azi Säckingen, localitate pe valea superioară a Rinului.

[18] Din cele arătate în alte împrejurări în XXVI, 8, 2 și XXIX, 1, 2—3, reiese că Vadomarius a respectat tratatele încheiate și a fost loial față de romani; purtarea lui ca guvernator al Feniciei nu este cunoscută.

[19] Philagrius în 363 a luat parte la expediția împotriva perșilor. Mai tîrziu a fost comite al Orientului și a activat în Antiochia. E menționat în multe scrisori ale lui Libanius.

[20] Vezi XXI, 3, 2—3.

[21] Bellona, sora sau soția lui Marte, pregătea și conducea carul acestui zeu, avînd ca însoțitoare Groaza și Frica. În lupte alerga dintr-o parte în alta, cu părul în chip de șerpi și cu pri-

https://biblioteca-digitala.ro

viri de flacără. Avea la Roma un templu, în care senatul primea pe ambasadorii străini. Dar cel mai mare templu al Bellonei era la Comana, în Cappadocia, şi în serviciul lui erau mai mult de şase mii de persoane.

[22] Tuscia era împărţită în două: Tuscia Annonaria şi Tuscia Urbicaria, sau Suburbicaria, prima făcînd parte din regiunile nordice, cu centrul la Mediolanum (regio annonaria), şi a doua din cele cu centrul la Roma (regio urbicaria).

[23] Amphilochius din Paphlagonia a fost coleg de studii şi prieten cu retorul Libanius.

[24] Cei doi fraţi sînt Constantius şi Constans, în conflict pentru domnie după moartea lui Constantin cel Mare.

[25] Vezi XV, 2, 8; 8, 3.

[26] Taurus, în 361, a obţinut consulatul, cea mai înaltă magistratură, împreună cu Florentius.

[27] Arsaces, vezi nota 48, cartea a XX-a; Meribanes, doar aici menţionat; Hiberia, în linii generale Gruzinia de azi, a intrat sub protectorat roman pe vremea lui Traian.

[28] Claudius Helpidius a fost guvernator al Mauretaniei Sitifensis, consular în Pannonia şi doi ani (360 şi 361) prefect al Orientului.

[29] Provinciile africane foloseau romanilor mai ales ca furnizoare de grîu şi untdelemn.

[30] Vezi XVII, 9, 7.

[31] Comitele Cretio a fost multă vreme comandant al armatei din Africa, supus ordinelor lui Constantius. Fiul său Masaucio a făcut parte din garda împăratului Valentinianus şi a fost trimis să asigure paza Africii, pe care o cunoştea bine, fiindcă acolo îşi petrecuse tinereţea, alături de tatăl său.

[31a] Mauretania antică se întindea în partea de nord-vest a Africii şi, devenită provincie romană, a fost divizată (40 e.n.) în două: Mauretania Tingitană la vest, cu reşedinţa la Tingis (azi Tanger), şi Mauretania Caesariensis la est, cu reşedinţa la Caesarea (azi Cherchell). Diocletianus a făcut din partea de est a Mauretaniei Caesariensis o nouă provincie: Mauretania Sitifensis, cu capitala la Sitifis, iar Mauretania Tingitana a anexat-o diocezei Spaniei. Deci în secolul IV e.n. cele două Mauretanii sînt: M. Caesariensis şi M. Sitifensis.

https://biblioteca-digitala.ro

[32] Aquitania era în partea de apus a Galliei şi nu spre Marea Mediterană; poate este o greşeală în loc de Hispania sau poate Ammianus Marcellinus a întrebuinţat cuvîntul *partea* pentru tot: Aquitania pentru Gallia, precum spune alamanni în loc de germani, sau parţi în loc de perşi, figură folosită destul de des.

[33] Lilybaeum, promotoriu şi oraş pe coasta occidentală a Siciliei, unde a avut reşedinţa Cicero cît timp a fost cvestor în Sicilia.

[34] Flavius Sallustius a fost numit de Iulianus în 361 prefectul pretoriului în Gallia. În 363 este numit consul împreună cu Iulianus. După unele opinii, Sallustius este autorul unei lucrări intitulate „Despre zei şi despre lume", un fel de catechism anticreştin, pentru a-i ajuta pe preoţii păgîni în profesiunea lor.

[35] Decimius Germanianus a fost numit de Valens prefect al Galliei în locul lui Sallustius.

[36] Vezi XV, 1, 2 şi XX, 9, 5.

[37] Iovius, om de încredere al lui Iulianus, care l-a numit cvestor al său, în 364 a fost prefect al oraşului Constantinopol. Cartea despre faptele lui Magnentius s-a pierdut, în schimb, despre activitatea lui Iovius sub Iulianus, vezi XXI, 8, 1; XXII, 8, 49.

[38] Retorul Claudius Mamertinus a făcut parte din comisia de judecată în Calchedon împotriva adversarilor politici ai lui Iulianus.

[39] Pădurile Marciane = Pădurea Neagră din munţii cu acelaşi nume, pe la sudul cărora a trecut o parte din armata lui Iulianus.

[40] Flavius Iovinus, gal, comandantul unui corp al armatei lui Iulianus, în marşul spre răsărit împotriva lui Constantius, a trebuit să asedieze trupele revoltate în Aquileia şi asediul s-a prelungit pînă după moartea lui Constantius.

[41] Cyrus cel Bătrîn, cunoscut şi sub numele de Cyrus cel Mare, întemeietorul regatului persan, a murit în lupta contra massageţilor (529 î.e.n.).

[42] Alpii Iuliani (Alpes Iulianae, numiţi de Ammianus Marcellinus şi Alpes Venetae), munţi în partea de nord-est a Italiei de azi şi în nord-vestul Iugoslaviei.

[43] Bononia pannonică (spre deosebire de Bononia gallică) în

https://biblioteca-digitala.ro

alte texte Bononea, localitate pe malul Dunării în Pannonia inferioară.

[44] Succi, strîmtoare a cărei așezare geografică este descrisă mai departe.

[45] Philippopolis, numit așa de Filip al II-lea al Macedoniei (341 î.e.n.) iar de romani Trimontium. Numele vechi al orașului era Eumolpiada.

[46] Naissus, în alte texte Naessus, oraș în Illyricum, al doilea în importanță după Sirmium, a fost devastat de huni în 441.

[47] Sextus Aurelius Victor, născut în Africa, a primit sub Iulianus onoruri deosebite și a fost prefect al Romei sub Theodosius (388—389). Este cunoscut ca istoric și a rămas de la el o istorie a împăraților romani începînd cu Octavianus Augustus și terminînd cu Constantius.

[48] Se înțelege că simpatia aristocrației se îndrepta atunci către Constantius.

[49] I s-a reproșat lui Constantin cel Mare că a primit pe străini în armata romană, că a acordat generalilor germani cele mai înalte funcții în stat, că a colonizat sarmați în interiorul Imperiului și că, luînd apărarea creștinismului împotriva păgînismului, a contribuit în mare măsură la descompunerea de mai tîrziu a lumii romane.

[50] Nigrinus, pentru faptele arătate aici, a fost ars de viu; vezi XXI, 12, 20.

[51] Immo este menționat numai aici și în XXI, 12, 16; din alte izvoare nu este cunoscut.

[52] Rîul Natiso, azi Natisone, înfundîndu-i-se albia din cauza unor deplasări de teren în secolul al VI-lea e.n., și-a schimbat cursul mult mai departe de Aquileia.

[53] Consilierii municipali Romulus și Sabostius, membri ai senatului local (curiales), nu sînt cunoscuți din alte izvoare.

[54] La data aceea Iulianus încă nu aflase că s-a sfîrșit lupta de la Aquileia.

[55] Marcianus, comandant de armată, nume doar aici pomenit.

[56] Curialii (consilieri municipali) îndeplineau multe sarcini publice foarte grele în mod gratuit, din care cauză căutau să fugă de acest titlu; Iulianus a introdus în curii (consilii municipale) pentru corvezi și pe cei ce aveau dreptul să fie scutiți de

https://biblioteca-digitala.ro

aceste sarcini, cum erau străinii şi cei exceptaţi prin privilegii sau prin neamul lor; vezi XXV, 4, 21.

[57] La Naissus.

[58] Lucius Aurelius Avianus Symmachus Phosphorius, reprezentant de seamă al păgînismului în secolul IV; au rămas de la el o scrisoare către fiul său, renumitul retor Symmachus, şi cinci epigrame. Valerius Maximus, nepot al lui Vulcacius Rufinus, a fost prefect al Romei din toamna anului 361 pînă la începutul anului 362.

[59] Localităţile din apropierea Edessei.

[60] „Venerează divinitatea tăcerii", exprimare figurată, pentru a arăta cu cită stricteţe se păstrau la perşi secretele de stat.

[61] Gardă mai numeroasă decît în mod obişnuit, cu măsuri de pază şi de apărare, avîndu-se în vedere împrejurarea.

[62] Vorbirea sentenţioasă se vede a fi fost o notă caracteristică a lui Constantius.

[63] Barritus, vezi nota 98, cartea a XVI-a.

[64] Mattiari, ostaşi numiţi astfel de la mattia, sau mattiobarbula, arme, necunoscute precis, cu care luptau; după unele opinii erau nişte lănci lungi. Sînt menţionaţi împreună cu lăncierii (vezi şi XXXI, 13, 8), după cum sînt arătaţi împreună petulanţii şi celţii, herulii şi batavii, iovienii şi herculianii, cornuţii şi bracchiaţii.

[65] Leţii, vezi nota 85, cartea XVI.

[66] Sfera era simbol al puterii imperiale; reprezentarea suveranilor ţinînd în mină o sferă era destul de veche şi se crede că romanii au împrumutat moda de la perşi.

[67] Menandru (340—292 î.e.n.), scriitor grec, a scris circa 100 de comedii. El a fost imitat foarte de aproape de scriitorii latini Plautus şi Terentius. Ammianus Marcellinus reproduce în greceşte cele două versuri citate.

[68] Iliada, I, 503 şi următoarele.

[69] Numa Pompilius spunea că este sfătuit în acţiunile sale de nimfa Egeria.

[70] Este zeul Hermes, al cărui supranume grecesc Trismegistos este tradus în latineşte de Ammianus Marcellinus prin Termaximus = Hermes cel de trei ori foarte mare.

[71] Apollonius din Tyana, filozof pitagoreic din secolul I e.n., căruia i se atribuia darul de a face minuni prin arta magiei.

https://biblioteca-digitala.ro

[72] Plotin, întemeietorul neoplatonismului, filozofie eclectică în care sînt înglobate, într-un sistem pătruns de spiritul mistic al Orientului, ideile celor trei mari filozofi greci: Platon, Aristotel şi Zeno.

[73] Hippocefalum (Cap de cal), localitate numită astfel fiindcă probabil acolo Seleucos I, în amintirea victoriei repurtate asupra lui Antiochos, a ridicat o statuie care reprezenta un cap de cal cu un coif aurit alături.

[74] Cadavrul întins spre apus a fost interpretat ca un semn de rea prevestire, pentru că oamenii se înmormîntau şi atunci cu faţa în sus, avînd capul spre apus şi picioarele spre răsărit.

[75] Tarsus, oraş în Cilicia, vezi XIV, 8, 3.

[76] Mobsucrenae, nu se ştie precis unde se găsea această localitate, dar cu siguranţă că se afla spre apus de Tarsus, avîndu-se în vedere că împăratul Constantius, plecat din Antiochia, a trecut prin Tarsus şi şi-a continuat drumul spre apus.

[77] Versiunea arătată aici a fost creată probabil de către susţinătorii lui Iulianus, care nu voiau ca acesta să fie socotit un uzurpator.

[78] Constantius s-a născut la 7 august 317 şi a murit la 3 noiembrie 361, în al 38-lea an de domnie de cînd a fost Caesar şi al 25-lea de la moartea tatălui său, în vîrstă de 44 de ani şi 3 luni.

[79] Strigările supreme erau acele chemări pe nume adresate cu voce tare celui defunct pentru a i se constata moartea.

[80] Eusebius, vezi nota 98, cartea a XIV-a.

[81] Theolaifus şi Aligildus, menţionaţi doar aici şi în XXII, 2, 1 iar din alte izvoare necunoscuţi.

[82] Legate şi fideicomisuri = daruri lăsate prin testament unei persoane direct (legate), sau prin intermediul altei persoane, mai ales cînd este vorba de minori (fideicomisuri).

[83] Constantia, născută după moartea tatălui ei, s-a căsătorit cu împăratul Gratianus.

[84] Clarissimus (preaslăvit), atribut onorific dat senatorilor; din secolul al II-lea e.n. au început să aibă acest titlu şi fiii senatorilor, iar în Imperiul tîrziu categorii întregi de funcţionari în exerciţiu sau în retragere şi erau scutiţi de anumite impozite sau sarcini.

https://biblioteca-digitala.ro

[85] Perfectissimus (preadesăvîrşit), titlu de onoare, ca şi cel de clarissimus, se dădea unor guvernatori, comandanţi militari sau funcţionari superiori; mai tîrziu şi acest titlu s-a devalorizat, căci se dădea şi unor funcţionari inferiori, dar era preţuit fiindcă scutea de corvezile curialilor.

[86] Se pare că Ammianus Marcellinus intenţionat subliniază ca merit principal al lui Constantius faptul că n-a acordat militarilor demnităţi civile, pentru a reproşa indirect lui Valentinianus, în timpul căruia a scris opera, că a numit generali în cele mai înalte funcţii de stat.

[87] Este greu de crezut că împăratul Constantius în toată viaţa lui nici măcar nu a gustat vreun fruct; bănuim că aici cuvîntul fruct (pomum) are sens figurat, autorul voind să-l apere pe împărat de orice bănuială răuvoitoare în legătură cu viaţa lui intimă.

[88] Caligula (37—41), Domitianus (81—96) şi Commodus (180—192), împăraţi romani cunoscuţi pentru răutatea şi cruzimea lor.

[89] Afirmaţia este exagerată şi nu se poate susţine cu probe sigure nici măcar în cazul uciderii lui Iulius Constantius de către soldaţii răsculaţi la Constantinopol; poate că în partea pierdută a operei, în care va fi fost arătată domnia lui Constantius din 337 şi pînă în 353, Ammianus Marcellinus să fi dat amănunte despre luptele duse de Constantius cu membrii familiei pînă ce a rămas singur împărat.

[90] P. Licinius Egnatius Gallienus a domnit împreună cu tatăl său Valerianus de la 253 pînă la 260 şi singur în continuare pînă în 268, cînd a fost ucis într-o răscoală militară pe cînd asedia pe Aureolus la Mediolanum.

[91] Biografia împăratului Marcus Aurelius (161—180) începe în Istoria Augustă astfel: „Marcus Antoninus a fost un om care toată viaţa s-a ocupat de filozofie şi care a întrecut în puritatea vieţii pe toţi ceilalţi împăraţi".

[92] Este vorba despre Avidius Cassius, care s-a declarat împărat în timpul domniei lui Marcus Aurelius; în legătură cu împrejurarea relatată aici; vezi Cassius Dio LXII, 26, 38.

[93] Cornelius Nepos (99—24 î.e.n.), autorul biografiilor unor ilustre personalităţi din antichitate, era prieten cu Cicero şi cu alţi scriitori ai vremii. Nu se găseşte nicăieri în corespondenţa lui Cicero citatul făcut aici de Ammianus Marcellinus.

https://biblioteca-digitala.ro

[94] Marcus Furius Camillus, general roman cu putere consulară în 401 şi în 381 î.e.n. În 396 numit dictator, după ce a ocupat cetatea Veii, a învins pe volsci şi a supus pe falisci. Acuzat că şi-a însuşit o parte din prăzile de la cetatea Veii, ca să nu fie judecat s-a exilat de bunăvoie, dar cînd Roma a fost atacată de galli, rechemat şi făcut din nou dictator, în 389 a învins pe galli şi i-a alungat din Italia. Pentru meritele sale a fost supranumit Romulus şi al II-lea întemeietor al Romei.

[95] M. Manlius Capitolinus (contemporan cu M. Furius Camillus), cînd Roma a fost cucerită de galli el s-a refugiat cu circa 1 000 de luptători în fortăreaţa Capitoliului şi, în timp ce gallii noaptea voiau să se urce pe ziduri, trezit de gîştele sacre de pe Capitoliu i-a respins pe duşmani, ceea ce i-a atras supranumele de Capitolinus.

[96] Heraclit din Efes (535—475 î.e.n.), spre deosebire de Parmenide din Elea care susţinea că mişcarea e aparentă, în realitate totul fiind în eternă imobilitate, afirma dimpotrivă că totul e în continuă mişcare şi devenire, identitatea contrariilor fiind legea devenirii.

[97] Şi alte documente ale vremii acuză pe Constantius că se amesteca prea mult în controversele religioase, căutînd să-şi impună părerea în sinoade şi provocînd nemulţumiri, care uneori duceau la conflicte şi tulburări destul de grave.

[98] Cu domnia lui Iovianus, viitorul împărat după moartea lui Iulianus, se ocupă cartea a XXV-a.

CARTEA A XXII-A

[1] Iulianus, adept al riturilor păgîne, era el însuşi iniţiat în arta haruspicilor şi a augurilor, care pretindeau că anunţă viitorul: haruspicii după semnele pe care le reprezentau măruntaiele victimelor de la sacrificii, iar augurii după felul cum zburau, cîntau sau se hrăneau păsările.

[2] Aprunculus, nume doar aici pomenit.

[3] Structura ficatului oferea haruspicelui mijloace de prevestire: un ficat mare, sau cu două tegumente, cum se arată aici, prevestea un viitor fericit; dimpotrivă, un ficat bolnav, sau mic, era semn rău.

https://biblioteca-digitala.ro

[4] În căderea soldatului care l-a ajutat să se urce pe cal Iulianus a văzut pentru un moment căderea lui Constantius, care l-a ridicat la rangul de Caesar; dar, cum se arată mai departe, şi-a dat seama de caracterul aleatoriu al acestui fapt şi a mai rămas în Dacia sud-dunăreană pînă ce a aflat de moartea lui Constantius.

[5] Theolaifus şi Aligildus, vezi nota 81, cartea a XXI-a.

[6] Eumolpiada, vezi nota 45, cartea a XXI-a.

[7] Triptolemus, fiul lui Celeus din Atena, a fost iniţiat în agricultură de către zeiţa Ceres care, dîndu-i un car tras de doi balauri şi grîul necesar, l-a trimis în lume să înveţe pe oameni cultivarea cerealelor.

[8] Perinthus întemeiat după legendă de Hercule în amintirea prietenului său Perinthus pe coasta tracică a Propontidei a fost cucerit de Filip al II-lea, regele Macedoniei, după un lung asediu. De la sfîrşitul secolului al III-lea e.n. a primit şi numele de Heraclea, în cinstea lui Maximianus, numit şi Heraclius.

[9] A treia zi a idelor lui decembrie = 11 decembrie (361).

[10] Iulianus avea atunci 31 de ani.

[11] Saturninus Secundus Salutius fusese cvestor trimis lui Iulianus de către Constantius, care însă l-a rechemat în Orient, socotind că prin meritele acestui Salutius a căpătat atîta strălucire numele lui Iulianus. În 361 era prefect al Orientului şi Iulianus l-a numit în comisia care a judecat la Calchedon pe consilierii lui Constantius. În 363 participă la expediţia împotriva perşilor şi este între cei care-l asistă pe Iulianus în ultimele clipe ale vieţii. După moartea lui Iulianus, generalii vor să-l aleagă împărat, dar el refuză, sub motiv că este bătrîn şi bolnav.

[12] Ioviana şi Herculiana, legiuni de gardă imperială.

[13] Palladius, fost şef al cancelariilor imperiale sub Gallus şi Constantius, a fost exilat în Britannia pentru o simplă bănuială, precum se vede din text.

[14] Vercellum (Vercellae), localitate cunoscută prin victoria lui Marius împotriva cimbrilor (101 î.e.n.), azi Vercelli în nordul Italiei.

[15] Producea neplăcere faptul că în aceeaşi frază Taurus era citat de două ori: întîi în calitate de consul, fiindcă deţinea această magistratură supremă împreună cu Florentius şi la începutul actelor oficiale se indica numele consulilor din anul res-

https://biblioteca-digitala.ro

pectiv, iar a doua oară în calitate de condamnat, ca dușman politic al lui Iulianus, pentru vina de a fi respectat legile atunci în vigoare, care cereau supunere față de împăratul Constantius, cînd Iulianus era doar un uzurpator.

[16] Evagrius, Cyrinus, nume puțin cunoscute; Saturninus, probabil cel care în 378 a luat parte la lupta de la Adrianopol.

[17] Ursulus, vezi nota 45, cartea a XVI-a.

[18] Vezi XX, 11, 5; 21; XIV, 11, 19; XV, 5, 8.

[19] Intenția moralizatoare a istoricilor antici apare, implicit sau explicit, și la Ammianus Marcellinus, aproape în întreaga sa operă. Aici, de la critica decadenței și a corupției din palatul imperial, autorul ajunge la considerații de ordin general asupra bogăției ca sursă principală a diferitelor vicii, cărora le opune exemple grăitoare de virtute din istorie și din legende. L. Quinctius Cincinnatus, care, fiind numit dictator într-o împrejurare grea (458 î.e.n.) pentru poporul roman, a condus armata la victorie împotriva aequilor și a fost sărbătorit pentru aceasta cu triumful, este prezentat și de Titus Livius și de Valerius Maximus ca exemplu de viață simplă și modestă: chemat de la munca cîmpului, tot la această muncă s-a întors, după ce și-a îndeplinit datoria față de patrie. Mai ales opera lui Valerius Maximus i-a stat lui Ammianus Marcellinus la îndemînă cu exemple culese de-a gata pentru ilustrarea diferitelor virtuți la care trebuie să aspire oamenii.

[20] Maximianus Caesar = Maximianus Galerius.

[21] Memertinus și Nevitta au fost consuli în anul 362.

[22] Consulii sărbătoreau intrarea lor în funcție cu jocuri de circ și era obiceiul ca într-o astfel de împrejurare să se elibereze un oarecare număr de sclavi.

[23] Maximus din Efes l-a inițiat pe Iulianus în misterele Hecatei, zeiță socotită de neoplatonicieni ca stăpînă a spiritelor. Cînd Iulianus a devenit împărat, a chemat pe lîngă el pe foștii lui profesori. Aceștia l-au însoțit în expediția din Orient și i-au stat la căpătîi în ultimele clipe ale vieții, discutînd cu el despre măreția sufletului. Pe vremea lui Valens foștii profesori și prieteni ai lui Iulianus au fost persecutați. Astfel, Maximus a fost amendat și torturat, Oribasus a fost exilat la goți, iar Libanius a scăpat ca prin minune. Mai tîrziu Maximus, acuzat că a avut cunoștință despre un oracol care fusese consultat pentru

https://biblioteca-digitala.ro

a se afla cine va urma lui Valens, a fost condamnat la moarte şi executat în anul 372.

[24] Marcus Tullius Cicero, *Pro Archia poeta*, cap. 26.

[25] Vettius Agorius Praetextatus, unul din şefii aristocraţiei păgîne şi cel mai instruit în riturile şi tradiţiile vechilor credinţe religioase. În 362 a fost numit proconsul în Ahaia de către Iulianus, iar în 367 prefect al Romei de către Valentinianus. În această din urmă calitate, a intervenit în certurile dintre episcopii Damasus şi Ursinus, îndemnîndu-i la moderaţie şi înţelepciune. După cum reiese dintr-o inscripţie, Praetextatus avea foarte multe sarcini religioase. Astfel era: augur, pontifex vestae, pontifex solis, quindecemvir, curialis Herculis, sacratus Libero et Eleusiniis hierofanta, pater patrum. În 384 (an în care a şi murit) a fost prefect al Italiei, numit de Valentinianus II.

[26] Despre goţi va fi vorba pe larg în cartea a XXXI-a.

[27] Galatenii, locuitori ai ţinutului Galatia, care se mărginea la nord cu Bithynia şi Paphlagonia, la sud cu Lycaonia, la est cu Marea Neagră şi cu Cappadocia, iar la vest cu Phrygia. Îşi avea numele de Galatia de la unul din triburile gallo-celtice, care în secolul IV î.e.n. pornind din vestul Europei, în secolul III î.e.n. au ajuns pînă în Asia Mică şi s-au stabilit acolo, în luptă cu populaţiile vecine.

[28] Divi, probabil locuitori ai insulei Diu, la vărsarea Indului în Mare iar serendivii, locuitori din Serendib, în arabă Sarandib, o insulă legendară, fără localizare precisă. S-ar putea totuşi ca serendivii să fi locuit în Asia centrală, în regiunea numită în prezent Serinda.

[29] Mauri, locuitori ai Mauritaniei; vezi nota 33, cartea a XXI-a.

[30] Phasis (azi Rion), rîu în Colchida, la sud-vest de Caucaz, se varsă în Marea Neagră.

[31] Bosporani, locuitori ai Bosporului, stat de colonii greceşti în care se cuprindeau Crimeea, împrejurimile Mării de Azov şi Cubanul de azi. Regatul Bosporului avea ca oraşe principale Panticapaeum (capitală), Tanais, Olbia, Phanagoria, Cherson şi Theodosia, colonii milesiene. A fost întemeiat în secolul V î.e.n. şi în secolul II î.e.n. a intrat sub protecţia regilor din Pontus, pentru a putea rezista sciţilor, iar în secolul I î.e.n. sub protectorat

https://biblioteca-digitala.ro

roman, supraviețuind în această situație pînă în secolul IV, cînd a fost pustiit de goți și desființat.

[32] Golful Pontic = Marea Neagră, numită de greci, prin antifrază, Pontos Euxeinos (Marea Primitoare), în loc de Pontos Axenos (Marea Neprimitoare), fiindcă era primejdioasă pentru navigație și fiindcă populațiile din Crimeia ucideau pe străinii veniți în peninsulă. Vezi și XXII, 8, 33—34. I se mai zicea și golful Pontic, pentru că era socotită ca un golf al Mării Mediterane.

[33] Athos, munte în sudul peninsulei Calcidice, înalt de 2 033 m, cunoscut astăzi și sub numele de Sf. Munte, datorită mănăstirilor care-l înconjoară. Herodot spune că Xerxes a deschis drum flotei sale tăind acest munte, iar Vitruvius că un arhitect macedonean s-a oferit lui Alexandru cel Mare să dea muntelui forma unui om ținînd într-o mînă un mare oraș, iar în cealaltă o cupă menită să constituie rezervorul apelor care izvorăsc din acel munte.

[34] Caphereus, promontoriu în nord-vestul insulei Eubeea. Pentru a răzbuna moartea fiului său Palamede, care fusese acuzat pe nedrept de trădare și ucis, Nauplius, regele Eubeei, a făcut sub acest promontoriu focuri prin care a fost atrasă și distrusă flota grecească la întoarcerea din războiul troian.

[35] Prin Marea Thessalică Ammianus Marcellinus înțelege partea de vest a Mării Egee, cuprinzînd sudul Peninsulei Calcidice, golful Salonic și vestul insulelor Sporade de nord pînă la insula Eubeea. Dar toată partea de nord și nord-vest a Mării Egee se numea Marea Tracică.

[36] Sporadele, insule la nord de Eubeea, iar Cycladele la sud-est, în mijlocul acestora din urmă găsindu-se insula Delos, unde, spune legenda, Latona a născut pe Apollo și pe Diana.

[37] Imbros la vest și Tenedos la sud de intrarea Dardanelelor în Marea Egee; Lemnos la sud-vest de Imbros, Thasos la nord, aproape de coasta thracică, iar Lesbos, mult mai mare și mai la sud de acestea, în apropiere de coasta asiatică a Mării Egee.

[38] Între diferitele sale epitete, Apollo îl avea și pe acela de Smintheus, datorită faptului că scăpase de șoareci insula Tenedos și cîmpiile Troadei (grecește sminthos = șoarece). De aceea, în insula Tenedos și în Troada, Apollo era adorat sub numele de Smintheus.

[39] Troada, ținut în care se găsea Troia, ambele nume prove-

https://biblioteca-digitala.ro

nind de la Tros, regele Dardaniei, care şi-a întins stăpînirea spre sud şi a întemeiat Troia; Ilionul, un alt nume al Troiei, provenit de la Ilus, tatăl regelui Priam, de pe timpul războiului povestit de Homer în Iliada. Mai tîrziu, romanii au înfiinţat la nord de Troia un oraş, pe care l-au numit Ilium.

[40] Golful Melas (azi Saros), în partea opusă zefirului, care bate dinspre sud, adică în nord, formînd, împreună cu Dardanelele, peninsula Chersonesus (azi Gallipoli).

[41] Partea subţiată în forma literei greceşti Φ, după cum rezultă din descrierea lui Ammianus Marcellinus, înseamnă că este Propontida (Marea Marmara de azi), care nu seamănă prea bine cu litera grecească arătată.

[42] Hellespontul (Dardanele), strîmtoare numită astfel de la tînăra Helle, care s-a înecat în această strîmtoare, pe cînd voia să treacă, împreună cu fratele său Frixus, din Europa în Asia, spre a zădărnici o profeţie potrivit căreia urmau să fie jertfiţi zeilor, ca să fie scăpată cetatea Theba de foamete.

[43] Cynossema, Coela, Sestos, Callipolis, localităţi pe coasta vestică a Dardanelelor.

[44] Pe vremea lui Alexandru cel Mare exista lîngă Sigeum (localitate la vărsarea Meandrului în Marea Egee, aproape de Ilion) un mormînt, despre care se spunea că era al lui Achille; iar mormîntul lui Aiax Telamonianul era de asemenea, după tradiţie, în apropiere de vărsarea Scamandrului, mai la nord-est de Sigeum.

[45] Dardanus (Dardania), localitate şi ţinut la nord de Sigeum, pe litoralul estic, de unde a trecut Xerxes pe un pod de vase Dardanelele, ajungînd pe partea opusă la Sestos.

[46] După atîtea servicii aduse patriei, Themistocles, duşmănit de partidul lui Cimon şi ostracizat, a fost nevoit să ceară găzduire la Artaxerxes, regele perşilor, care i-a dăruit trei oraşe: 1) Magnesia, la vest de Sardes, în Lydia; 2) Lampsacus, la nord de Abydos şi 3) Myunta, în apropiere de Magnesia.

[47] Parion (localitate la nord-est de Lampsacus), colonie grecească întemeiată, spune legenda, de Parius, fiul zeiţei Ceres şi al muritorului Iasion. După altă legendă, Parius era nu fiul, ci nepotul lui Iasion şi al zeiţei Ceres.

[48] Cyzicus, colonie grecească pe malul de sud al Mării Marmara, la est de Parion; Dindyma (Dindymon), localitate cunos-

https://biblioteca-digitala.ro

cută în antichitate prin sanctuarul Cybelei — zeiță numită și Marea Mamă (Magna Mater) și Buna Zeiță (Bona Dea), ca mamă a zeilor de prim rang.

[49] Hyla, urmează după acest cuvînt lacună și nu se poate ști precis ce a spus Ammianus Marcellinus despre acest nume, dar, dacă adoptăm completarea lui din ediția îngrijită de Antonio Selem, probabil că istoricul s-a referit la legenda potrivit căreia Hyla, prieten al lui Hercule și unul dintre argonauți, s-a înecat în apropiere de Cius.

[50] Proconnesus (azi Marmara) și Besbicus (azi Kololimno), insule în Marmara.

[51] Folosind mărturiile geografilor din antichitate, Ammianus Marcellinus afirmă că perimetrul Pontului Euxin era de 23 000 stadii, adică circa 4 300 km, ceea ce nu se depărtează prea mult de datele geografice actuale.

[52] Prin forma ei geografică, Marea Neagră este comparată cu un arc scitic, care, după cum îl descriu autorii greci și latini, avea o altă structură decît cea obișnuită, fiind cu brațele larg deschise în afară.

[53] Lacurile Maeotidei = Marea de Azov, numită Maeotis de la maeoți, triburi scitice care se stabiliseră pe coasta de est a acestei mări.

[54] Din cauza năvălirilor din afară și a tulburărilor dinăuntru, între secolul al XII-lea și al V-lea î.e.n., multe familii de greci au luat rumul mărilor și s-au oprit pe alte meleaguri, unde au întemeiat colonii, ca și cretanii și fenicienii. Mai ales invazia dorienilor — triburi elenice semibarbare, care venind din nord pustiau totul în calea lor —, a silit pe mulți locuitori din Grecia și din insule să emigreze și să se stabilească pe coastele asiatice ale Mării Egee, dar și în alte ținuturi: în jurul Mării Negre și în jurul Mediteranei, pînă în Africa de nord și pînă în apusul Europei. Miletul, între cele dintîi așezări grecești pe coastele Mării Egee, a devenit repede un important centru cultural și patria primilor filozofi greci: Thales, Anaximandru, Anaximene.

[55] Fiică a lui Inachus, acesta fluviu după unele legende, rege în Argos după altele, tînăra Io a fost îndrăgită de Jupiter, care, ca s-o ascundă bănuielilor Junonei, a transformat-o în junincă.

https://biblioteca-digitala.ro

[56] Bithynia, țară în nord-estul Asiei Mici, mărginită la nord de Marea Neagră, la est de Paphlagonia, la sud de Galatia și Frigia și la vest de Propontis, a fost locuită la început de populații tracice, parțial colonizată de greci și supusă mai întîi de perși, apoi de macedoneni, de a căror supremație s-a eliberat în secolul al III-lea î.e.n.; în secolul I î.e.n. a intrat sub protecția Romei, iar sub Augustus a devenit provincie romană.

[57] Thynia și Mariandena, ținuturi în vestul Bithyniei.

[58] Phineus, rege în Samotrace (insulă în apropierea coastelor Thraciei), a promis argonauților că-i va duce pe toți teferi și nevătămați în Colchida, dacă-l vor scăpa de Harpyii.

[59] Sangarius, unul dintre cele mai mari rîuri ale Asiei Mici; Phyllis, Lycus și Rheba, rîuri mai mici și mai puțin cunoscute.

[60] Symplegade, numite în antichitate și Cyaneae, datorită culorii lor vinețiii, două mici insule apropiate una de alta în Marea Neagră, erau la început, după legendă, mobile, dar Neptun le-a fixat pentru totdeauna, cînd a trecut printre ele corabia argonauților.

[61] Pontus, stat în Asia Mică, învecinat la nord cu Marea Neagră (Pontus Euxinus, de la care și-a luat numele), la est cu Armenia, la sud cu Cappadocia și la vest cu Paphlagonia, și-a schimbat în decursul secolelor granițele și situația politică. Paphlagonia, țară în Asia Mică între Marea Neagră la nord, Pontus la est, Galatia la sud și Bithynia la vest. Ocupată temporar de perși, apoi de Alexandru cel Mare, și-a păstrat totuși o dinastie proprie pînă în secolul al II-lea î.e.n., cînd a intrat sub protectoratul Pontului și odată cu aceasta sub stăpînirea romană în secolul I î.e.n.

[62] Cu numele de Cerasus erau două localități sud-pontice: una în ținutul mosynoecilor, iar cealaltă mai la răsărit, în ținutul macronilor, și nu se știe sigur care din acestea a fost localitatea de unde Lucullus a adus cireșe (lat. cerasus = cireș) la Roma. Trebuie reținut, de asemenea, că și provinciile și orașele sînt arătate, mai ales aici, de Ammianus Marcellinus fără a se ține seama de ordinea geografică în care se găseau. Astfel, după Bithynia spre răsărit urma întîi Paphlagonia și apoi Pontus, iar pe țărmul Mării Negre orașele sînt de căutat pe hartă în ordinea următoare de la vest spre est: Heraclea, Tios (Tioeum), Amastris, Sinope, Amisos, Polemonion.

https://biblioteca-digitala.ro

[63] Trapezus (Trebizunda, azi Trabzon), pe coasta Mării Negre în ţinutul macronilor, localitate denumită astfel pentru că era în formă de trapez, a intrat de timpuriu sub stăpînirea Pontului. Sub romani s-a bucurat de autonomie şi a devenit un oraş înfloritor. După cucerirea Constantinopolului de către cruciaţi, la începutul secolului al XIII-lea Alexis Commeanul s-a refugiat aici şi şi-a format un mic stat, Trebizonda, care a durat pînă în 1461, cînd a fost cucerit de turci. Pityus, oraş pe coasta răsăriteană a Mării Negre.

[64] Acherusium, numită şi Mychopontion (fundul mării, adîncul pămîntului), peşteră în Bithynia, nu departe de Heraclea Pontica; prin această peşteră, spune legenda, s-a dus Hercules în infern.

[65] Şi aceste rîuri, precum şi cele care vor urma, sînt date fără să se ţină seama de ordinea geografică.

[66] Thermodon (rîu care izvorăşte din Armonius, munte menţionat numai de Ammianus Marcellinus), pomenit mai ales în mitologie, cînd este vorba despre amazoane.

[67] Halys = Rîul Sărat, (numit astfel, fiindcă trece prin ţinuturi cu saline), cel mai mare rîu din Asia Mică, într-o mare curbă străbate Cappadocia de la est la vest şi, îndepărtîndu-se spre nord, nord-est, după ce trece prin Galatia şi serveşte ca hotar între Pontus şi Paphlagonia, se varsă în Marea Neagră.

[68] Dahii, populaţie scitică la răsărit de Marea Caspică, în Daghestanul de astăzi, sînt greşit citaţi de Ammianus Marcellinus între populaţiile pontice.

[69] Chalybii, tibarenii, mosynoecii, macronii, populaţii pe malul Mării Negre, la est şi vest de rîul Lycus.

[70] Sthenelus, Idmon şi Tiphys, precum se vede, personaje din mitologie.

[71] Aulion, peşteră despre care Ammianus Marcellinus a auzit din legende şi care n-a putut fi localizată pe coasta estică a Mării Negre.

[72] Camariţii, locuitori pe coasta răsăriteană a Mării Negre, numiţi astfel de la corăbiile lor mici şi iuţi (camaritae), cu care făceau incursiuni după jaf.

[73] Tanais, astăzi Don, este arătat greşit că izvorînd din Caucaz şi, după indicaţia că desparte Europa de Asia, se pare că

https://biblioteca-digitala.ro

este confundat cu Hypanis, fiindcă acest fluviu era socotit de unii scriitori antici ca hotar între Europa şi Asia.

[74] Sauromaţi, sarmaţi. Maraccus, probabil rîul Kagalnik la sud de Don, se varsă în Marea de Azov; Rhombites, Theophanius, Totordanes şi Corax, de asemenea rîuri greu de identificat în Sarmaţia asiatică.

[75] Phanagorus, insulă pe care se găsea oraşul Phanagoreia, aproape de gurile Cubanului.

[76] Arichii, sinchii şi napaeii, triburi din Crimeia puţin cunoscute.

[77] Insula Leuce, sau insula lui Achilles, la est de gurile Dunării; probabil însă că mai era cu acest nume o insulă la gurile Niprului, precum reiese din text. Ammianus Marcellinus promite să vorbească despre originea halcyionilor, dar cartea se sfîrşeşte fără îndeplinirea acestei promisiuni.

[78] Eupatoria, oraş în Crimeia, are şi azi acelaşi nume; Dandace, pe coasta de sud-vest a Crimeii; Theodosia, tot în Crimeia.

[79] Partea sub Ursa, de la Bosforul tauric, pînă la ţărmul stîng al Bosforului tracic = partea de nord şi nord-vest a Mării Negre, din nordul Crimeii pînă la Constantinopol; Ursa, constelaţie care pentru romani era aşezată la nord.

[80] Munţii Riphaei, menţionaţi a fi în Europa spre nord, dar nu se ştie precis despre care munţi de azi este vorba.

[81] Massageţii şi sargeţii, popoare sarmatice.

[82] Carcinites, golf al Mării Negre, între partea de nord-vest a Crimeii şi litoralul pontic de nord pe care se găsea şi localitatea Carcinae.

[83] Tyros, azi Cetatea Albă, oraş la limanul Nistrului, numit în antichitate tot Tyras. Era colonie milesiană. N-a fost niciodată „feniciană".

[84] Peuce, mică insulă la vărsarea Dunării în Marea Neagră.

[85] Marea Noastră (Mare Nostrum sau Mare Internum) îi spuneau romanii Mării Mediterane, după ce supuseseră toate popoarele din jurul acestei mări.

[86] Asediul Aquileii, vezi XXI, 12.

[87] Eusebius, episcop din Nicomedia şi mai tîrziu din Constantinopol, împreună cu Georgios au devenit mai tîrziu episcopi de Alexandria; au fost educatorii lui Iulianus.

https://biblioteca-digitala.ro

[88] Nicaea, oraş în Bithynia, cunoscut prin două consilii ecumenice: unul în 325, prin care a fost condamnat arianismul, iar cel de-al doilea în 787, împotriva iconoclaştilor.

[89] Pessinus (Pessinunta), oraş în Frigia, cunoscut din vremi legendare prin cultul zeiţei Cybele.

[90] Versuri cumane sau sibylline, răspunsuri profetice, date de sibylla slujitoare a oracolului din Cumae închinat lui Apollo şi strînse în aşa-numitele cărţi sibylline, erau păzite, încă din timpul regelui Tarquinius Priscus, de un colegiu de preoţi şi consultate numai în timpuri de mare primejdie, printr-o hotărîre a senatului.

[91] Partea operei lui Ammianus Marcellinus despre împăratul Commodus (180—192 e.n.) s-a pierdut.

[92] Theopompus, istoric şi orator grec din secolul al IV-lea î.e.n. ca elev al oratorului Isocrate a învăţat de la acesta să îmbine arta povestirii cu respectul pentru adevăr. A scris Istoria lui Filip al II-lea, operă din care au rămas fragmente.

[93] Ancyra (azi Ankara) a devenit în timpul lui Nero capitala Galatiei. În ruinele acestei cetăţi pe pereţii unui templu a fost găsită o inscripţie care conţinea testamentul lui Augustus, inscripţie denumită Monumentum Ancyranum.

[94] Caius Cassius Longinus a fost exilat în timpul lui Nero şi rechemat din exil în timpul lui Vespasianus.

[95] Reclamantul insinua prin aceasta că adversarul doreşte scaunul imperial.

[96] Pylae (gr. pyle = poartă), nume dat locurilor de trecere.

[97] Celsus din Antiochia, elev al lui Libanius şi Themistius, a fost coleg de studii la Atena cu Iulianus, care l-a numit guvernator al Ciliciei.

[98] Vezi descrierea primirii lui Iulianus în Antiochia şi cea a primirii aceluiaşi la Vienna, XV, 8, 21.

[99] Thalassius (fiul celui cu acelaşi nume, despre care a fost vorba în XIV, 1, 10 şi 7, 9) s-a purtat, asemenea tatălui său, ca un trădător faţă de Gallus.

[100] A trăi cinstit, a nu ofensa pe nimeni, a da fiecăruia ce i se cuvine (Honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere), trei cerinţe care constituiau baza dreptului roman.

[101] Vezi ideea de aici cu observaţia lui Ammianus Marcellinus din XV, 5, 38.

https://biblioteca-digitala.ro

[102] Civilii şi militarii demişi din funcţii n-aveau dreptul să-şi pună centura, care era semn de demnitate în faţa justiţiei.

[103] Aratus, filozof stoic şi astronom din Cilicia (născut în 315 î.e.n. la Soloi, sau Tarsus, şi mort în 240 î.e.n.), a scris poemul didactic Fenomene şi Pronosticuri în care a adunat tot ce se cunoştea pînă la vremea aceea în domeniul astronomiei şi meteorologiei, poem care a fost tradus în latină de Cicero şi de alţi scriitori antici.

[104] Artemius, guvernator militar al Egiptului în ultimii ani ai domniei lui Constantius, pentru că proteja pe episcopii din Alexandria a fost ucis de păgîni în 362, acuzat că ar fi dărîmat templele zeilor; ceva mai tîrziu creştinii l-au trecut în rîndul martirilor.

[105] Georgius, originar din Epiphania Ciliciei, stabilit în Cappadocia şi instalat în 357 episcop al Alexandriei după alungarea lui Atanasie, a fost îndepărtat din funcţie şi el în anul următor, acuzat fiind că face speculă cu sare şi hîrtie şi că organizează un monopol de pompe funebre. În noiembrie 361, a revenit la Alexandria, dar a fost ucis în acelaşi an, pradă răzbunării păgînilor şi neajutat de creştini, cărora le devenise de asemenea odios. Odată cu el au fost ucişi şi Dracontius şi Diodorus, numai aici menţionaţi.

[106] Genius, spiritul protector al Alexandriei.

[107] Ammianus Marcellinus se referă aici la succesele repurtate de Iulianus în Gallia.

[108] Detractori ai lui Iulianus erau mai ales creştinii, care socoteau că schimbarea intervenită în conducerea imperiului va fi în dauna poporului roman.

[109] Pigmeii, pitici ai legendelor antice, se spune că locuiau la graniţa dintre Egipt şi Libya şi că, supăraţi pe Hercule că ucisese pe Anteu, l-au atacat pe cînd dormea. Dar acesta trezindu-se a început să rîdă cînd i-a văzut aşa de mici şi, după ce i-a adunat pe toţi în pielea de leu pe care o purta cu el, i-a dus la Euristheus.

[110] Fîntîna castaliană la Daphne lîngă Antiochia era numită astfel fiindcă apa ei avea însuşiri asemănătoare celei pe care le avea apa fîntînii din Castalia, izvor legendar, iubit în mod deosebit de muze şi de Apollo.

https://biblioteca-digitala.ro

[111] De două ori au purificat atenienii insula Delos, îndemnați de oracol; întîi parțial, sub Pisistrate, și a doua oară integral, în timpul războiului peloponesiac.

[112] În anul 362 ziua a 11-a a calendelor lui noiembrie = 22 octombrie.

[113] Antiochus IV, supranumit Epiphanes (Strălucitul), rege seleucid (175—164 î.e.n.) din Siria și-a întins pentru doi ani domnia asupra Egiptului.

[114] Olympia, localitate în Peloponeș, la poalele muntelui Kronion, pe malul drept al rîului Alphaeus, renumită prin templul lui Jupiter și prin Jocurile Olimpice date în cinstea acestui zeu. Jocurile olimpice se organizau din 4 în 4 ani, interval care se numea olimpiadă, și, după legendă, erau întemeiate de Hercules, dar au intrat în istorie începînd cu prima olimpiadă din 776 î.e.n.

[115] Partea în care Ammianus Marcellinus s-a ocupat pe larg de viața și activitatea uzurpatorului Magnentius s-a pierdut.

[116] A patra zi a nonelor lui decembrie = 2 decembrie (361).

[117] Antiochiense sau Misopogon (Dușmanul bărbii), pamflet intitulat așa de Iulianus împotriva antiochienilor, care-l criticau pentru faptul că purta barbă din admirație pentru cultura și filozofia greacă.

[118] În grecește un soi de maimuță; legenda spune că locuitorii Pithecusei, insulă în apropierea Siciliei, din cauza obrăznicieî și răutății lor fuseseră transformați de Jupiter în maimuțe.

[119] Otus și Ephialtes, doi giganți, fii ai muritoarei Iphimedia și ai zeului Neptun, sînt cunoscuți din legende și sub numele de Aloizi, pentru că au fost crescuți de Aloeus (soțul Iphimediei), care credea că sînt fiii lui.

[120] Combătînd opinia regelui Croesus, care afirmase cu aproape un veac înainte că datoria principală a unui conducător este să pedepsească pe dușmani și să răsplătească pe prieteni, filozoful Socrate a atras atenția că este de dorit ca un conducător să-i facă și pe dușmani prieteni.

[121] Tiberius Drusus Nero a primit supranumele de Germanicus în urma victoriei repurtate în 16 e.n. împotriva germanilor conduși de Arminius. Nepot și fiu adoptiv al lui Tiberius, căsătorit cu Agrippina, nepoata lui Augustus, era foarte mult iubit de popor și de armată.

https://biblioteca-digitala.ro

[122] Cărţile lui Ammianus Marcellinus despre Hadrianus şi Severus s-au pierdut.

[123] Syrtele, nu la sud, ci la vest de Egipt, două golfuri pe coasta sudică a Mediteranei; Syrta Mare la est, între Cyrenaica şi Tripolitania, iar Syrta Mică pe coasta Tunisiei.

[124] Acthiopia antică avea o întindere mai mare decît Etiopia actuală.

[125] Vînturi prodrome, vînturi de nord, nord-est, care bat timp de şapte zile înaintea caniculei; vînturi etesiene, vînturi de asemenea periodice, care bat neîntrerupt în tot timpul caniculei.

[126] Iuba al II-lea regele Mauretaniei (25 î.e.n. — 23 e.n.), în bune legături cu Octavianus Augustus, a fost un erudit şi un admirator al artelor.

[127] Ipoteza lui Iuba se întemeia pe analogie şi nu pe dovezi sigure.

[128] Atii, populaţie despre care Cicero spune că surziseră complet din cauza zgomotului produs de căderea apei la cataractele Nilului.

[129] Denumirile gurilor Nilului se găsesc şi la alţi autori vechi, dar dintre ele astăzi sînt mai cunoscute doar Rozeta şi Damieta, de la oraşele cu aceleaşi nume, întemeiate în timpurile mai noi, primul pe braţul oriental, al doilea pe cel occidental al Nilului.

[130] M. Aemilius Scaurus, fiul consulului (115 î.e.n.) cu acelaşi nume, a rămas cunoscut prin luxul şi risipa sa.

[131] Dintre atîtea feluri de şerpi arătaţi aici (cu nume greceşti date după însuşirile particulare pe care le prezintă fiecare varietate) este scoasă în evidenţă aspida, o varietate de viperă foarte veninoasă, de care se spune că s-a folosit Cleopatra, regina Egiptului, pentru a se sinucide.

[132] Syene, azi localitatea Assouan, cunoscută prin marele baraj construit pe Nil.

[133] Hermopolis, oraş la graniţa Thebaidei, renumit prin templul zeului Thot, identificat de greci cu zeul Hermes (Mercurius).

[134] Lacună, pe care am completat-o prin textul ediţiei italiene îngrijită de Antonio Selem.

[135] Pelusium, oraş la gura Nilului numită Pelusiacus, punct fortificat şi cunoscut şi datorită numeroaselor lupte care au avut loc aici, între invadatorii şi apărătorii Egiptului.

https://biblioteca-digitala.ro

[136] Cyrene, capitala Cyrenaicei în Lybia, pe malul Mediteranei, al doilea după Cartagina înainte de a exista Alexandria.

[137] Paraetonion, port la vest de Alexandria, vestit în epoca romană ca principal centru al cultului zeiței Isis. Chaerecla și Neapolis din Lybia, orașe puțin cunoscute.

[138] Attribis (azi Atrib), una din numeroasele localități care populează și azi delta Nilului.

[140] Proteus, zeu marin, fiu al zeului Neptun și al zeiței Tethys.

[140] Serapeum, măreț templu ridicat în cinstea zeului Serapis în cartierul Bruchion, a fost construit de Ptolomeu I și era înzestrat cu o mare bibliotecă, devastată de creștini în 391 și distrusă complet de califul Omar în 642.

[141] În apropiere de Serapeum era Museum — locaș al muzelor — un fel de academie, în care-și găseau loc pe cheltuiala statului toți oamenii de știință, artiștii și filozofii. Le stătea pentru aceasta la îndemînă, printre altele, în Museum, marea bibliotecă despre care se spune că număra, împreună cu cea din Serapeum, după unele izvoare 700 000 de volume, după altele se ridica pînă la 900 000. Se pare că incendiul din 47 î.e.n. despre care este vorba aici, produs cu prilejul intrării lui Caesar în Alexandria, n-a fost atît de mare, fiindcă Strabon, care a vizitat-o cu 25 de ani mai tîrziu, a găsit-o în foarte bună stare. Reconstituită repede, a avut și ea pînă la urmă soarta celei din Serapeum, și despre acestea două vorbește Ammianus Marcellinus.

[142] Canopus (azi Abukir), oraș așezat la gura numită panopică a Nilului, la 25 km vest de Alexandria, era cunoscut în antichitate prin templul lui Osiris Serapis. Se zice că orașul și-ar fi luat numele de la Canopus, cîrmaciul corăbiei lui Menelaus pe care, după întoarcerea de la Troia, l-a întovărășit în Egipt, un e a murit mușcat de un șarpe veninos.

[143] Aristarchus, născut la Samotrace în 215 î.e.n., a venit de timpuriu la Alexandria și a fost educatorul fiilor lui Ptolomeu Filometor. A ajuns cunoscut prin comentariile sale asupra unor scriitori greci, dar mai ales prin exegeza poemelor homerice, care a rămas ca un model de critică literară și de text. A murit în 143 î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Herodianus nu trebuie confundat cu istoricul cu același nume.

[114] Apion, ultimul rege al Lybiei antice.

CARTEA A XXIII-A

[1] Evenimentele povestite în cartea a XXII-a s-au petrecut în 361—362. Iulianus a fost consul pentru a patra oară în 363, cu Flavius Sallustius.

[2] T. Aureliŭs Aristobulus, prefect la pretoriului pe timpul lui Carinus, care l-a numit consul în 285, a fost apreciat și de Diocletianus, în timpul căruia îl găsim de mai multe ori proconsul în Africa, iar în 295—296 prefect al Romei.

[3] Pentru că împăratul Constantius persecutase pe evrei, făcîndu-i pe cei din Palestina să se revolte împotriva lui Gallus, iar pe cei din Mesopotamia să se alieze cu perșii, Iulianus s-a gîndit să le cîștige simpatia restaurîndu-le templul din Ierusalim. Totodată însă el vroia să dezmintă profeția creștină că prăbușirea templului va fi definitivă.

[4] Alypius din Antiochia, prieten al lui Iulianus și viceguvernator al Britanniei în 355—360, pe timpul lui Valens a fost acuzat de vrăjitorie și trimis în exil.

[5] L. Turcius Apronianus Asteriŭs, prefect al Romei, pentru că-și pierduse un ochi și credea că aceasta s-a datorat unor vrăjitori, a urmărit de aproape și a pedepsit cu o severitate excesivă pe toți cei ce practicau vrăjitoria.

[6] Denumirea întreagă a împăratului era: D(ominus) N(oster) Claudius Iulianus P(ius) F(elix) Augustus. Poporul din răutate o putea citi prescurtat: Felix Iulianus Augustus, vrînd să spună că, după ce au murit Felix (șeful tezaurului public) și Iulianus (care a fost numit în locul lui Felix), va muri și Augustus (împăratul Iulianus).

[7] Vezi nota 106, cartea a XXII-a.

[8] Vezi nota 90, cartea a XXII-a.

[9] Alexandru din Heliopolis, primind sarcina să restaureze riturile păgîne în Syria, a depășit măsura prin zelul său, făcîndu-l pe însuși Libanius să-l îndemne la moderație.

https://biblioteca-digitala.ro

[10] A treia zi înainte de nonele lui martie: 5 martie (363); Hierapolis, vezi nota 71, cartea a XIV-a.

[11] În secolul al IV-lea e.n. sciți erau numiți locuitorii de diferite neamuri din nordul Dunării și ajutoarele despre care e vorba aici erau compuse din goți, după cum arată Zosimos (III, 25, 9).

[12] Carhae, vezi nota 65, cartea a XVIII-a, o armată romană împreună cu conducătorii ei, Crassus tatăl și fiul, a fost nimicită de perși la Carhae în 53 î.e.n.

[13] Zeitate locală, arătată de Ammianus Marcellinus la forma feminină Luna, este dată cu forma masculină Lunus în Istoria Augustă *(Viața lui Caracalla)*.

[14] A 14-a zi a calendelor lui aprilie = 10 martie (363).

[15] Cîntecele cumane (cărțile sibylline); vezi nota 90, cartea a XXII-a.

[16] Toată armata expediționară a lui Iulianus era de 65 000 de oameni și de aceea se pare că este exagerat numărul de 30 000 de ostași dați lui Procopius. A. Piganiol (*L'empire chrétien*, pag. 141), comparînd diferitele izvoare istorice, adoptă versiunea care limitează acest număr la 16 000.

[17] Moxoena, ținut în Armenia; Chiliocomum, tot ținut la nord de Corduena, la granița dintre Armenia și Assyria.

[18] Iulianus a sosit la fortificația Davana (Dabana) pe data de 24 martie 363.

[19] Callinicum, localitate pe Eufrat, aproape de Osdroena.

[20] Ziua a șasea înainte de calendele lui aprilie = 27 martie. Sărbătoarea în cinstea zeiței Cybele la Roma avea loc între 15 și 27 martie, cu o procesiune în care statuia zeiței era purtată și cufundată în apele Almonului, un afluent al Tibrului.

[21] Constantianus, fratele Justinei devenită mai tîrziu soția lui Valentinianus I, a fost, sub cumnatul său, tribun al grajdurilor imperiale, iar în 370 a fost ucis de niște bandiți galli. Zosimos (3, 13, 5) îl numește Constantius. Comitele Lucillianus este menționat de Ammianus Marcellinus și în XXIV, 1, 6 și nu trebuie confundat cu Lucillianus, socrul lui Iovianus.

[22] Xerxes I, rege al Persiei (486—465 î.e.n.), fiul lui Darius I, pornind împotriva grecilor cu o mare armată, pe care a trecut-o cu greu peste Hellespont pe un pod de vase, se spune că a aplicat 300 de lovituri de bici mării că i-a distrus podul.

https://biblioteca-digitala.ro

[23] În latineşte *tormentum* (funie răsucită, de unde tortură) este un derivat al verbului *torquere* care însemna a răsuci.

[24] Helepolis (distrugător de oraş de la grecescul helein = a cuceri + polis = oraş) = inventat, pe cît se spune, de Demetrios I Poliorcetul, era un turn pătrat, aşezat pe roate, pentru a putea fi deplasat dintr-un loc în altul, şi înalt de nouă etaje, avînd la fiecare etaj cîte o maşină de lovit zidurile şi de aruncat pietre foarte mari şi foarte grele. Demetrios I Poliorcetul (asediatorul de oraşe), fiu al unuia dintre generalii lui Alexandru cel Mare, după mai multe lupte date în Asia şi în Grecia, a reuşit să ocupe tronul Macedoniei între 295—287 î.e.n., dar, detronat de Pyrrhus, a fugit în Asia, unde a fost luat prizonier de Seleucus şi ţinut în captivitate pînă în 283 î.e.n., cînd a murit.

[25] Cercusium (Circesion), localitate în Mesopotamia, la vărsarea rîului Abora în Eufrat.

[26] Mariades, un trădător care, cumpărat de perşi în 260, a adus Antiochiei dezastrul amintit aici.

[27] Flavius Sallustius, prefectul Galliei.

[28] Salutius, vezi nota 8, cartea a XXII-a.

[29] Zaitha, localitate menţionată şi de Zosimos (3, 14, 4) sub numele de Zautha.

[30] În *Istoria Augusta* se spune că Gordianus al III-lea a fost înmormîntat în apropiere de Cercusium, la frontierele Persiei, de către soldaţii săi, care i-au aşezat pe mormînt următoarea inscripţie în limbile greacă, latină, persană, iudaică şi egipteană, ca să fie citită de toţi trecătorii: „Divinului Gordianus, învingătorul perşilor, învingătorul goţilor, învingătorul sarmaţilor, care a înăbuşit răzvrătirile romane, învingătorul germanilor, dar care n-a putut învinge pe partizanii lui Philippus". (Este vorba de Filip Arabul, care i-a luat lui Gordianus viaţa şi domnia.)

[31] Dura, cetate pe Eufrat.

[32] Croesus, bogatul rege al Lydiei.

[33] Exemplu tipic pentru ambiguitatea răspunsurilor date de oracole, fiindcă fraza: *Aio te Aeacida Romanos vincere posse* se poate traduce în două feluri, amîndouă corecte, dar contradictorii: 1) Zici că pe tine, Aeacidule, te pot învinge romanii şi 2) Zic că tu, Aeacidule, poţi învinge pe romani. Uneori am-

https://biblioteca-digitala.ro

biguitatea rezulta şi din lipsa semnelor de punctuaţie. În exemplul „Te vei duce te vei întoarce nu vei muri în război", sensul îl dădea prezenţa unei virgule: „Te vei duce te vei întoarce, nu vei muri în război", sau: „Te vei duce te vei întoarce nu, vei muri în război", astfel că în ambele cazuri — şi dacă se întorcea şi dacă nu se întorcea din război cel căruia i se dăduse răspunsul — ghicitorul pretindea că a făcut o prevestire justă.

[34] Etruria fusese cucerită de romani încă din secolul al III-lea î.e.n., dar i se păstrase numele ca provincie a Italiei şi, pentru că de la vechii etrusci fusese împrumutată arta ghicirii viitorului prin cercetarea semnelor cereşti, a zborului păsărilor şi a măruntaielor la tăierea victimelor pentru sacrificii, chiar şi în secolul al IV-lea e.n. li se putea spune unor astfel de ghicitori haruspici etrusci.

[35] Ziua a 7-a a idelor lui aprilie = 7 aprilie.

[36] Numele de Jovianus se apropia de numele lui Jupiter prin radicalul jov. (N. Iupiter, G. Iovis.)

[37] În 69 î.e.n. generalul roman Lucullus a învins pe Tigranes, regele Armeniei, şi i-a ocupat capitala, numită Tigranocerte, cu imense bogăţii; iar în 65 î.e.n. Pompeius a învins pe Mithridates, regele Pontului, şi l-a silit să fugă în Crimeia.

[38] Traian, în expediţia din Orient (114—117), a ocupat Armenia şi nordul Mesopotamiei, a intrat în Ctesiphon, capitala parţilor, şi a ajuns pînă la Golful Persic. Lucius Verus a primit supranumele de Armenicus, Parthicus şi Medicus pentru victoriile repurtate de generalii săi în Orient (161—165), iar Septimius Severus de asemenea a învins pe parţi, luînd 100 000 de prizonieri la ocuparea Ctesiphonului, şi s-a întors cu supranumele de Parthicus.

[39] Familiile unor eroi din legendele istorice ale Romei: tînărul Marcus Curtius s-a aruncat cu cal cu tot într-o prăpastie produsă în forul roman, pentru a se respecta o prorocire potrivit căreia republica romană nu va dăinui pururi decît dacă prăbuşirea din for va fi astupată în urma unei jertfe umane (360 î.e.n.).

[40] Scipio Aemilianus a distrus din temelii Carthagina (146 î.e.n.) şi a interzis reconstrucţia vreunui oraş în acel loc.

[41] Arsaces, part de neam, ridicat de jos (mai întîi soldat în armata regelui sirian Antiochus II), în fruntea unei armate a

https://biblioteca-digitala.ro

învins pe Seleucus II Callinicos (fiul lui Seleucus I Nicator), regele Syriei, a eliberat pe parţi şi a devenit regele lor (250—244 î.e.n). întemeind totodată regatul partic şi dinastia arsacizilor.

[42] Fără să facă distincţia necesară între Parthia şi Persia, Ammianus Marcellinus se întoarce cu cîteva secole în urmă, pentru ca să vorbească despre Cyrus, Darius şi Xerxes, care au fost regi nu ai parţilor, ci ai perşilor.

[43] Xerxes (despre care se vorbeşte în nota 21) a schimbat aşezarea firească a lucrurilor, tăind muntele Athos ca să treacă cu flota (vezi nota 33, cartea a XXII-a).

[44] Copilul său nefiind încă născut, Alexandru cel Mare a lăsat înainte de moarte ca regent pe generalul Perdiccas. Dar între acesta şi ceilalţi generali guvernatori de provincii (aşa-zişii diadohi) au început războaie de supremaţie, în timpul cărora Perdiccas şi chiar fiul născut şi însăşi Roxana, mama acestuia, au fost ucişi.

[45] Marea Persică — Golful Persic.

[46] Teredon (azi Basra), oraş pe dreapta Eufratului, la vărsarea acestuia în Golful Persic.

[47] Douăzeci de mii de stadii = circa 3 750 km.

[48] Golful Carmaniei la est de strîmtoarea Ormuz, în partea de sud-est a provinciei Carmania.

[49] Cadusienii (cadusii, gellae), locuitori la sud-vest de Marea Caspică, între rîurile Cyrus şi Amardus. Ammianus Marcellinus nu prezintă întotdeauna populaţiile în situaţia geografică în care se găseau pe vremea lui, ci aşa cum le găseşte în izvoare, între acestea un loc însemnat ocupîndu-l Herodot (care a trăit cu aproape 800 de ani înaintea lui) şi legendele istorice. Aşa se face că arată pe sciţi în nordul Persiei, iar despre arimaspi spune că erau cu un singur ochi.

[50] Armenia antică îşi avea numele de la Aram, unul din regii săi legendari, şi a fost nevoită să recunoască de timpuriu supremaţia Assyriei şi apoi a Persiei. După stăpînirea macedoneană a trecut sub seleucizi. În secolul II î.e.n. a scuturat jugul stăpînirii străine şi a format două regate: Armenia Mare (avînd Eufratul la vest, Tigrul la sud, Assyria şi Atropatena la est şi Hiberia la nord) şi Armenia Mică (la vest de Eufrat, între Colchida, Cappadocia şi Commagene). Devenită zonă de dispută între romani şi parţi, în 64 î.e.n. a intrat sub stăpînirea romană.

https://biblioteca-digitala.ro

[51] Mesopotamia nu era în sudul, ci în vestul Persiei; numai pe timpul lui Darius, cînd regatul persan se întindea în răsărit pînă la Indus, iar în apus pînă în Thracia şi Macedonia, se putea afirma că Mesopotamia era una din regiunile sudice ale Persiei.

[52] Despre fiecare din aceste regiuni sau provincii vorbeşte Ammianus Marcellinus mai departe, cu unele amănunte destul de interesante.

[53] Lacul Sosingites este menţionat numai de Ammianus Marcellinus. Naftha (naphtha), cuvînt persan, însemnează petrol brut, care în antichitate n-avea derivatele şi întrebuinţările din vremea noastră.

[54] Hierapolis (Oraşul Sfînt, astăzi Tambuk Kalessi), în Frigia, avea un măreţ templu (dedicat lui Apollo şi Dianei) care a fost jefuit de Crassus în 54 î.e.n.

[55] Asbameul, Jupiter numit astfel pentru că sub protecţia lui fusese pusă fintina din Asbamea, în Cappadocia.

[56] Ninus, numit aşa pentru a aminti de întemeietorul său legendar Ninus, soţul Semiramidei, este cunoscutul oraş assyrian Ninive, care era aşezat pe malul stîng al Tigrului, în faţa actualului oraş Mossul. Devenit reşedinţă regală încă din secolul XIII i.e.n., în timpul lui Asurbanipal (668—625 î.e.n.) era oraşul cel mai puternic şi mai înfloritor din Assyria.

[57] Erau în antichitate mai multe oraşe cu numele de Apamea; aici este vorba de cel din Mesopotamia, numit şi Mesena, aşezat pe malul stîng al Eufratului, mai jos de Samosata.

[58] Babylon, unul dintre cele mai mari şi mai cunoscute oraşe din antichitate, întins cît o ţară, cum spunea Aristotel, era aşezat pe partea stîngă a Eufratului şi a fost mult timp capitala Imperiului chaldeean.

[59] Partea despre Lucius Verus din opera lui Ammianus Marcellinus s-a pierdut; despre ciuma care a pornit din Seleucia şi a ajuns pînă în vestul Europei vezi şi Istoria Augustă (*Viaţa lui Verus*, 8, 1—2) precum şi P. Orosius, VII, 5.

[60] Chaldeea, între Eufrat, deşertul Arabiei şi Golful Persic, a fost la început ţara locuită de chaldeeni, renumiţi în antichitate prin cunoştinţele lor în domeniul matematicii şi al astronomiei. Ei au fixat durata anului de 365 de zile, 6 ore şi 11 mi-

https://biblioteca-digitala.ro

nute. Chaldeenii sînt cunoscuți printre cele mai vechi popoare ale Asiei.

[61] Susiana, vechiul Elam, între Persia la est, Assyria și Babylonia (Chaldeea) la vest, Golful Persic la sud și Media la nord, a fost cucerită de perși și transformată în satrapie. Susa, în podișul Iranului, capitala elamiților, popor a cărui civilizație a fost cel puțin tot atît de veche ca a chaldeenilor. Arsiana (Tariana), Sele și Aracha, localități de mică importanță, dar menționate și de Ptolemaeus.

[62] Marea Hyrcaniană — Marea Caspică, numită astfel de la Hyrcania, un ținut la sud de această mare, sălbatic și înconjurat de munți.

[63] Media, între Assyria la vest, munții care înconjoară Caspica la nord, Susiana la sud, Hyrcania și Paraetacena la est. Avea două părți: Atropatena la nord, cu capitala la Gazaca (Gaza) și Media propriu-zisă, sau Media Magna, cu capitala la Ecbatana. Înainte de a fi înglobată în regatul persan, a fost un stat puternic, cu regi care și-au întins stăpînirea asupra Assyriei și a altor ținuturi din Asia Mică. Datorită vitejiei mezilor în lupte, chiar sub perși numele lor era folosit adesea în locul acestora și de aceea războaiele grecilor cu perșii sînt numite războaiele medice.

[64] Nesei, rasă de cai despre care vorbesc și scriitorii antici Herodot (VII, 40) și Strabon (XI, 13, 7).

[65] Între Cambyses (529—521 î.e.n.) și Darius I (521—485 î.e.n.) n-au domnit șapte magi, ci unul, care se numea Smerdis, la fel ca fiul lui Cyrus cel ucis de Cambyses. Acest Smerdis a domnit numai cîteva luni, ajutat de fratele său, și a fost ucis de Darius care, împreună cu alți șase perși, s-a răsculat împotriva celor doi magi.

[66] Zombis, menționat numai de Ammianus Marcellinus, probabil localitate pe drumul de la Arzamene spre nord, către lacul Van.

[67] Choaspes izvorăște din Media, traversează Susiana și se varsă în Tigru; Gyndes (probabil actualul Dijala) izvorăște din munții Orontes și se varsă în Tigru lîngă Ctesiphon; Amardus, azi Sefid-Rud, se varsă în Marea Caspică la sud de Cyropolis; Charinda, greu de identificat; Cambyses (azi Jori), afluent al rîului Cyrus (azi Kura) care se varsă în Marea Caspică, am-

https://biblioteca-digitala.ro

bele la nord de Persida, în Hiberia şi Albania, la sudul Caucazilor.

[68] Batradites (Vatrachides) şi Bagrada sînt, după L. Dillman, acelaşi riu; Rogomanius şi Brisoana, rîuri care se varsă în partea de nord-est a Golfului Persic.

[69] Persepolis, capitală a Persiei şi mai tîrziu a statului medopers, împreună cu Susa şi Pasargade (căci marele rege îşi avea reşedinţa alternativ în unul din aceste oraşe) a fost restaurată de Cyrus, iar în timpul lui Alexandru cel Mare a suferit un grav incendiu. Ruine ale acestui oraş de mare însemnătate arheologică au fost descoperite in secolul trecut.

[70] Dintre oraşele numite aici, mai cunoscute sînt Charax şi Apamea în partea de est a provinciei Media Magna şi Artacana la sud de Margiana. Se vede, din menţionarea acestor oraşe, că Ammianus Marcellinus nu urmăreşte strict hotarele provinciilor pe care le descrie, ceea ce este explicabil prin faptul că autorul caută să prezinte şi din punct de vedere istoric provinciile, ale căror hotare în cursul timpului s-au schimbat destul de des.

[71] De lîngă oraşul Hecatonpylos, din sudul Hyrcaniei, şi pînă la porţile Caspice, era distanţă de 1 040 stadii = 194 km.

[72] Ammianus Marcellinus comite aici două erori: prima, că Arabia se găsea la sud, sud-vest, nu la sud-est de Persia, şi a doua, că Arabia Felix era numită numai partea de sud-vest a Arabiei, şi anume Iemenul de azi (ca atare descrierea nu se potriveşte întru totul întregii peninsule arabice); dealtfel prezentarea Arabiei este o digresiune, fiindcă această ţară nu făcea parte din provinciile persane în vremea lui Ammianus Marcellinus şi nici nu e menţionată la început între ele.

[73] Localităţile aici pomenite nu pot fi identificate cu uşurinţă.

[74] Sagareus şi Saganis, probabil acelaşi rîu, numit Saganos de către Ptolemaeus; Hydriacus la vest de Gedrosia, provincie care mai tîrziu s-a unit cu Carmania.

[75] Hyrcania, regiune în sud-estul Mării Caspice.

[76] Oxus, Amudaria de azi; Maxera (azi Gürgen), rîu care se varsă în partea de sud-est a Mării Caspice; Socanda, oraş la vărsarea rîului cu acelaşi nume în Marea Caspică; Saramanna, oraş pe ţărmul sudic al Mării Caspice.

https://biblioteca-digitala.ro

[77] Abii, locuitori ai ţinutului cuprins între Oxus (Amu-Daria) la vest, Axartis (Sîr-Daria) la est, lacul Oxianus (Aral) la nord şi provincia persică Sogdiana la sud; despre ei vorbeşte Homer în Iliada XIII, 6.

[78] Provincia Margiana nu era vecină cu Hyrcania, căci se găsea la estul Parthiei, avînd la sud Aria, la est Bactriana şi la nord ţinuturile locuite de massageţi şi chorasmi; udată de rîul Margus, de unde-şi trăgea şi numele, avea capitala la Antiochia-Margiana.

[79] Cyzicus, vezi nota 48, cartea a XXII-a.

[80] Tocharii, populaţie vestiriană, împinsă spre vest de alte populaţii şi stabilită în Bactriana.

[81] Artamis (azi Ab-i-khulm) şi Zariaspes (azi Dehas), afluenţi ai Amu-Dariei; Ochos şi Orgomanes udau mai multe provincii în nord-estul imperiului persan.

[82] Lacună; este probabil vorba despre munţii Bactriani. Sogdiana, regiune pe care rîul Oxus o despărţea de Bactriana, se întindea la nord pînă la rîul Iaxartes şi era cea mai de nord satrapie persană.

[83] Sacii, populaţie scitică, la extremitatea de nord-est a imperiului persan, între Sîr-Daria şi Amu-Daria, în partea superioară a acestor rîuri.

[84] Rhymus, azi rîul Usen, se varsă într-un lac de stepă la 200 km nord de Marea Caspică.

[85] Cele două Sciţii: cea de apus şi cea de răsărit, despărţite prin fluviul Tanais.

[86] Seri (Serae) = chinezii, înconjuraţi cu vestitul zid care fusese construit din secolul al III-lea î.e.n. pentru a se apăra de invazii din nord.

[86a] Mătasea era cunoscută în China cu 2000 de ani î.e.n. şi scriitorii latini vorbesc despre importul de mătase din răsărit, tocmai din China (ţara serilor).

[87] Arianii, locuitori ai satrapiei persane numită Aria, care se găsea între Margiana la nord, Drangiana la sud, Paropanisada şi Arachosia la est şi Parthia şi Carmania la vest.

[88] Paropanisazii (paropanisadae) locuiau teritoriul cuprins între Bactriana la nord, Arachosia la sud, Aria la vest şi India la

https://biblioteca-digitala.ro

răsărit. Caucazii sînt greşit daţi de către Ammianus Marcellinus ca hotar al acestei populaţii spre vest. Rîul Gordomaris, greu de identificat.

[89] Drangianii, locuitori ai ţinutului cuprins între Aria la nord, Arachosia la est, Gedrosia la sud şi Carmania la vest. Arabius, căruia Ammianus Marcellinus îi dă o falsă etimologie, este în realitate Arius, care izvorăşte din Aria şi se varsă în lacul cu acelaşi nume, în partea de vest a Drangianei.

[90] Arachosia, regiune între Paropanisada la nord, Drangiana la vest, Gedrosia la sud şi India la est.

[91] Gedrosia, provincie persană între Carmania la vest, Drangiana şi Arachosia la nord, India la est şi Mare Erithraeum la sud.

[92] Nu reiese cu claritate care este litoralul lung de 9 000 de stadii (1 700 km) şi care este cel de 14 000 de stadii (2 632 km): oare 1 700 km indică perimetrul întreg al Mării Caspice, sau numai litoralul persan? De asemenea în 2 632 km se cuprinde tot litoralul mărilor care înconjoară Arabia, sau numai litoralul Golfului Persic?

[93] Thucydides nu apreciază favorabil faptul că atenienii au părăsit obiceiul de a purta săbii la ospeţe şi sărbători.

[94] Participarea la mesele regale se încadra într-un anumit protocol care trebuia respectat.

[95] Stăpînii stăteau la masă aşezaţi pe piei de animale.

[96] Herodot (5. 25) spune că regele Cambyses introdusese procedeul despre care este vorba aici. Ucigînd pe judecătorul Sisamnes pentru luare de mită i-a luat pielea şi a aşezat-o pe scaunul următorului judecător, ca acesta să-şi aducă aminte ce îndatoriri are în timpul funcţiunii.

[97] După învingerea bogatului rege Croesus de către Cyrus în 548 î.e.n., perşii au început să-şi însuşească unele deprinderi de viaţă rafinată de la lydieni.

[98] Explicaţia dată de Ammianus Marcellinus asupra formării perlelor este destul de fantezistă, dar nu în totală contradicţie cu cele spuse azi în legătură cu acest proces.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXIV-A

[1] Zece mile = 15 km.

[2] Pyrrhus, regele Epirului, chemat de cetatea Tarentului să-i dea ajutor împotriva romanilor, i-a bătut pe aceştia la Heraclea (280 î.e.n.) şi la Ausculum (279 î.e.n.) datorită tacticii folosite şi elefanţilor cu care a produs derută în rîndul romanilor.

[3] Vezi nota 31, cartea a XXIII-a.

[4] Anatha, azi Ana, fortificaţie într-o insulă pe Eufrat.

[5] Pusaeus, menţionat şi de Zosimos (3, 14, 10) tot cu aceleaşi referinţe.

[6] Chalcis în Syria, spre deosebire de Chalcisul din Eubeea şi de cel din Aetolia.

[7] Maximianus Galerius sau Maximianus Caesar, de origine daco-roman, ginerele lui Diocletianus şi ajutor al acestuia în conducerea Orientului, nu trebuie confundat cu Maximianus Augustus, coleg cu Diocletianus şi împărat al Occidentului; vezi nota 109, cartea a XIV-a; saraceni, vezi nota 36, cartea a XIV-a.

[8] Thilutha, insulă în mijlocul Eufratului, mai jos de Anatha.

[9] Achaiachala, localitate necunoscută din alte izvoare.

[10] Două sute de stadii = 38 km; Baraxmalcha, loc numai aici menţionat; şapte mile = 11 km; Diacira, numit de Zosimos (1, 15, 6), însemnează ţinutul smoalei.

[11] Ozogardana, numită Zaragardia de Zosimos (3, 15, 6), localitate necunoscută; Tribuna principelui Traian, un monument de piatră în amintirea împăratului Traian.

[12] Surena (Surenas) nu e nume propriu, ci titlu onorific, care se acorda comandantului şef al armatei persane, al doilea după rege. Acest titlu era transmis şi membrii familiei lui îi puneau regelui persan pe cap tiara cînd se urca pe tron. Malechus Podosaces, şeful unuia din cele 12 triburi de saraceni. Malechus nu face parte propriu-zis din nume, ci este tot un titlu.

[13] Macepracta, localitate doar aici menţionată; construcţia din care se vedeau numai ruine fusese ridicată pe vremea regelui Nabucodonosor (604—561 î.e.n.), pentru a apăra Assyria împotriva incursiunilor străine.

[14] Naarmalcha, aici braţ al Eufratului, spre deosebire de canalul cu acelaşi nume (XXIV, 6, 1) construit şi folosit de împă-

https://biblioteca-digitala.ro

rații romani Traian și Septimius Severus pentru a trece cu corăbiile din Eufrat în Tigru; Ctesiphon, vezi nota 58, cartea a XXIII-a.

[15] Pirisabora (Persabora în Zosimos, 3, 15, 5), fortificație persană în care se găseau și ateliere de armament.

[16] Scut grecesc care prin mărimea lui acoperea în întregime pe luptător.

[17] Cunoscutul istoric grec Polybios (204—124 î.e.n.) a stat 17 ani ca ostatic la Roma, unde a cîștigat prietenia Scipionilor. În 146 î.e.n. a însoțit pe Scipio Aemilianus la asediul Cartaginei.

[18] Helepolis, vezi nota 24, cartea a XXIII-a.

[19] Mamersides, Momorseiros la Zosimos (3, 18, 10) care spune că au pierit la Pirisabora 5 000 de oameni.

[20] Mai mulți conducători romani, cînd n-au putut apăra altfel interesele statului, au cumpărat pacea cu bani.

[21] C. Fabricius Luscinus, consul roman la 282 și 278 î.e.n., în războiul cu samniții nu s-a lăsat cumpărat cu bani de aceștia, iar în războaiele cu Pyrrhus a dovedit, de asemenea, corectitudine desăvîrșită. A murit sărac.

[22] Patrusprezece mile = 21 km.

[23] Mesene, vezi nota 57, cartea a XXIII-a.

[24] Maozamalcha („Orașul Regelui") este numit Besuchis de către Zosimos (3, 20, 8).

[25] T. Manlius, tribun militar, într-un război cu gallii în 362 î.e.n. a ucis un gal de o statură gigantică și i-a luat colierul, pe care apoi l-a purtat în amintirea victoriei, căpătînd și numele de Torquatus (lat. torques = colier).

[26] Maleoli, baliste, scorpioni, vezi XXIII, 4.

[27] Exsuperius, numit Superantius de Zosimos (3, 22, 8), ostaș dintr-o cohortă de trupe gallice numită Victores (Învingătorii); tribunul Magnus, probabil istoricul Magnus din Karrhae, de la care a rămas un important fragment despre expediția lui Iulianus în opera cronicarului bizantin Malalas; Iovianus era șeful notarilor, oameni de încredere ai împăratului și instrumente ale puterii lui personale.

[28] Luscinus (C. Fabricius), vezi mai sus, nota 21.

[29] „Coroana de asediu" (obsidionalis corona, spune Aulus Gellius, 5, 6, 8) este aceea pe care o dau cei liberați dintr-un asediu comandantului care i-a salvat. Această coroană este făcută din

https://biblioteca-digitala.ro

iarba care creşte pe lîngă zidurile cetăţii în care fuseseră asediaţi.

[30] Nabdates, pe care Zosimos (3, 22, 11; 23, 8) îl numeşte Anabdates, deşi iertat după cucerirea cetăţii Maozamalcha, a fost ars de viu din cauza purtării lui de mai tîrziu (vezi mai departe, XXIV, 5, 4).

[31] Mulţi autori antici vorbesc despre stăpînirea de sine pe care o dovedeau Alexandru cel Mare şi Scipio Africanus.

[32] Coche şi Seleucia pe Tigru, acelaşi oraş după Ammianus Marcellinus şi Zosimos, dar oraşe diferite după alţi autori.

[33] Timp de două zile, adică la 17 şi 18 mai, armata a avut repausul arătat; despre distrugerea Seleuciei de către Verus, vezi XXIII, 6, 24.

[34] Naarmalcha. Flota lui Iulianus a trecut prin canalul Naarmalcha lung de 30 de stadii (5,640 km), în luna iunie.

[35] Sertorius (121—72 î.e.n.), general roman, şi-a pierdut un ochi în lupta împotriva teutonilor. De partea lui Marius în luptele civile, după cucerirea puterii de către Sulla a rămas în Hispania, unde era guvernator, şi s-a declarat independent, susţinut de populaţiile provinciei dornice de libertate. A bătut pe Metellus la Italica (76) şi pe Pompeius la Laurona (77) şi Sucro (76), dar fiind învins la Segontia (75) a cerut ajutor lui Mithridates, care i-a trimis bani şi vase de război. În mijlocul succeselor, a fost asasinat de generalul său Perpenna (sau Perperna) care şi el a fost ucis de Pompeius.

[36] Vezi XIX, 7, 6—7.

[37] Tactica homerică, vezi Iliada (IV, 297—300):

Nestor — nainte stoli călărimea cu cai şi cotige,
Iar după ea o mulţime de buni pedestraşi ca să fie
Stavilă, zid la război; pe codaci îi împinse la mijloc,
Silnic măcar să se bată, de nu vor cu tot dinadinsul.
(Trad. G. Murnu, IV, 289—293, ed. 1967)

[38] Anapestul este un picior de vers format din trei silabe, dintre care primele două sînt scurte iar a treia lungă şi accentuată:

$\cup \cup \acute{-}$

(În metrica modernă trei silabe, dintre care a treia accentuată: — — $\acute{-}$). În ritmul anapestului ţineau cadenţa ostaşii cînd înaintau în luptă.

https://biblioteca-digitala.ro

[39] Pigranes este numit de Zosimos (3, 25, 8) Pigraxes, al doilea după rege prin neam şi demnitate; Surenas, vezi mai sus nota 12; Narseus (numit Anareus de către Zosimos), vezi nota 27, cartea a XVII-a.

[40] Hector, eroul troian ucis de thesalianul Achille. Sophanes s-a distins în lupta de la Plataea (479 î.e.n.) împotriva perşilor. Aminias (Ameinias), fratele poetului tragic Aischylos, a luptat în 480 î.e.n. la Salamina iar Kallimachos şi Kynegeiros au căzut în 490 î.e.n. la Marathon.

[41] Zosimos (3, 25, 10) spune că în lupta din apropierea Ctesiphonului au căzut 75 de romani şi 2 500 de perşi; Libanius (18, 254) însă afirmă că numărul perşilor căzuţi în acea luptă se ridica la 6 000.

[42] Aulus Gellius (5, 6, 11—18) defineşte aceste coroane precum urmează: „Coroana civică *(civica corona)* se numeşte cea pe care un cetăţean o dă altui cetăţean de care a fost salvat într-o luptă, ca mărturie şi recunoştinţă că i-a salvat viaţa. Ea se face din frunze de stejar... Coroana de tabără *(corona castrensis)* este cea pe care generalul o dă aceluia care în luptă a intrat primul în tabăra duşmană. Această coroană are insigne în formă de parapet. Navală *(navalis corona)* este cea care de obicei se dă într-o luptă pe mare celui ce a sărit primul înarmat în corabia duşmanului; aceasta este împodobită cu insigne în formă de ciocuri de corabie... Şi cea de tabără şi cea navală se fac de obicei din aur".

[43] Bellona, zeiţa războiului.

[44] Arsaces, regele Armeniei, era aşteptat cu ajutoare; vezi XXIII, 2, 2.

[45] Era în mijlocul lunii iunie.

[46] Assyria, vezi XXIII, 6, 15, Chiliocomum şi Corduena, vezi nota 17, cartea a XXIII-a.

[47] Şaisprezece ale calendelor lui iulie = 16 iulie (363).

CARTEA A XXV-A

[1] Conţinutul cărţii XXV este urmarea directă a cărţii precedente şi de fapt o încheiere a acesteia.

[2] Machameus, probabil unul din tribunii armatei romane; fra-

https://biblioteca-digitala.ro

tele său Maurus ajunge mai tîrziu comandant militar al Feniciei.

[3] Hucumbra, numit de Zosimos (3, 27, 4) Symbra, sat care se găsește între orașele Nisbara și Nischanaba.

[4] Adaces, satrap persan menționat și de Zosimos (3, 27, 8) sub numele de Daces; lupta a avut loc la 21 iunie.

[5] Tertiaci, detașament de cavalerie menționat numai aici sub acest nume; s-ar putea să fie o greșeală în loc de tertiani, ceea ce ar însemna cavaleria legiunii a III-a (tertia) Italica.

[6] Șaptezeci de stadii = 13 km.

[7] Maranga, ținut pe care Zosimos (3, 28, 2) îl numește Maronsa, este situat la est de Tigru, între Ctesiphon și Samarra.

[8] Merenas, comandantul cavaleriei, aparținea uneia din cele șapte familii fruntașe la perși.

[9] Dezastrul se petrecuse în 350.

[10] Hasdrubal a fost ucis în lupta de la Metaurus (207 î.e.n.). Despre procedeul folosit de el cu elefanții vezi Titus Livius (27, 49, 1).

[11] Vetranio, menționat și de Zosimos (3, 28, 2) sub numele de Brettannio, a căzut în luptă pe data de 22 iunie; zianni, barbari care locuiau în Caucaz, vecini cu armenii, erau aliați ai romanilor.

[12] Cele trei zile de odihnă ale armatelor romane au fost în 23—25 iunie.

[13] Iulius Caesar și-a notat noaptea în cort o parte din însemnările sale de război, care mai tîrziu au constituit Commentarii de bello gallico și Commentarii de bello civili.

[14] Despre geniul protector al lui Iulianus, vezi XX, 5, 10 și XXI, 14, 2—3.

[15] Era destul de veche credința că o stea care cade anunță moartea cuiva (Vezi *Iliada*, IV, 74—77). Seneca (*Nat. quaest.* 1, 1, 3) spune că moartea lui Augustus (ca și a lui Seianus și a lui Germanicus) a fost precedată de căderea unei stele. Credința aceasta s-a transmis și în legendele noastre.

[16] Tarquitius (Cf. Macrobius, III, 7, 2) a compus o lucrare asupra prevestirilor etrusce; vezi și despre cărțile tagetice sau vegoice XVII, 10, 2.

[17] Candidați, vezi nota 37, cartea a XV-a.

https://biblioteca-digitala.ro

[18] Nu s-a putut constata cu precizie din ce direcție a venit săgeata ucigașă, dacă a fost trimisă adică din tabăra perșilor, sau chiar din cea romană, dat fiind faptul că Iulianus prin măsurile de restaurare a păgînismului se expusese urii creștinilor.

[19] Epaminonda (415—362 î.e.n.), general theban, s-a distins în luptele dintre Sparta și Theba, învingînd pe spartani la Leuctra (371 î.e.n., și 362 î.e.n.); a fost șef al democrației thebane.

[20] Zonaras (XIII, 13, 29—31) spune că lui Iulianus, pe cînd era la Antiochia, i s-a arătat în vis un tînăr cu părul blond care i-a spus: „Vei muri în Phrygia" și că în momentul în care a aflat, grav rănit, că locul în care se găsea se numește Phrygia, a exclamat: „Soare, ai ucis pe Iulianus". Tot Zonaras (XIII, 13, 21—25) spune că Iulianus, primind în palmă sîngele care-i curgea din rană, l-a aruncat în văzduh cu aceste cuvinte: „Satură-te, Nazarineanule!" — de unde părerea că a recunoscut, pe patul de moarte, superioritatea religiei creștine față de cultul soarelui pe care-l profesa. (Desigur că versiunea lui Zonares e o invenție creștină.)

[21] Merenas, vezi mai sus, nota 8.

[22] Marcellus, general roman în timpul celui de-al doilea război punic, cunoscut mai ales pentru cucerirea Syracusei.

[23] Zosimos îl numește Antonius (3, 29, 5); vezi nota 45, cartea a XX-a.

[24] Libanius aseamănă atitudinea lui Iulianus în fața morții cu aceea a lui Socrates.

[25] Vezi Platon, *Republica* I, 329 B.C.C.; răspunsul lui Sofocle se găsește și la Cicero în *De senectute*, XIV, 47.

[26] Cf. Libanius, or. 18, 175.

[27] Această caracterizare a lui Iulianus amintește de cea a lui Marcus Aurelius din *Ist. Augusta*.

[28] În legătură cu spiritul de dreptate al lui Iulianus, vezi *Istoria Augustă* despre Alex. Severus (23, 1).

[29] Vezi XXIV, 4, 4 și Suetonius despre Caesar (62).

[30] Vezi Aurelius Victor (24, 3).

[31] Tributul coronar *(aurum coronarium)*, sumă de bani în aur, trimisă la început de provincii unui general pentru a i se face coroana de aur a triumfului, iar pe timpul imperiului oferită împăratului la urcarea pe tron, sau cu ocazia vreunei victorii importante, a devenit pînă la urmă un adevărat impozit către îm-

https://biblioteca-digitala.ro

părat. Pe timpul lui Augustus, Hadrianus, Antoninus Pius și Alexander Severus, acest tribut n-a fost încasat.

[32] Acest răspuns se zace că l-a dat și regele Ptolemaeus al V-lea Epiphanes.

[33] Despre credința lui Hadrianus în oracole, vezi cap. 2 din biografia acestui împărat în *Istoria Augusta*.

[34] Libanius (Or. 17, 5) spune în această privință despre Iulianus: „Își petrecea timpul făcînd sacrificii, rugîndu-se, vorbind cu zeii, cu care intra în legătură prin intermediul divinației, iar în război avea mai multă încredere în ajutorul lor decît în brațul soldaților". Însuși Iulianus, într-o scrisoare către Maximus, recunoaște că aduce numeroase hecatombe de animale jertfă zeilor, pentru că el crede cu nestrămutată convingere în ajutorul lor. De aceea Ammianus Marcellinus îl compară pe Iulianus cu Marcus Aurelius, împotriva căruia apăruse epigrama în greceşte (reprodusă aici), datorită abuzului de jertfe pe care le făcea.

[35] Gramatica (studiul literaturii) era principala materie de studii în învățămîntul mediu, iar retorica și filozofia aparțineau învățămîntului superior; despre consiliile municipale, vezi XXI, 12, 23 și XXII, 9, 12.

[36] În cronica lui Georgius Cedrenus se spune că filozoful Metrodorus a făcut multe călătorii, între care și una pînă în India, unde a intrat în legătură cu înțelepții brahmani și cu principii indieni, care i-au încredințat perle și pietre prețioase să le aducă în dar împăratului Constantin cel Mare. El însă a dat numai o parte din ele și de cealaltă a pretins că a fost jefuit de perși. Nu se știe cît adevăr cuprinde această povestire despre Metrodorus.

[37] La Tarsus, cum se va vedea mai departe.

[38] Ziua a cincea a calendelor lui iulie = 27 iunie.

[39] Iovianus, deși pannonian, era creștin și datorită acestui fapt a fost acceptat și de către armatele de răsărit ca împărat.

[40] De fapt nu printr-o singură literă, ci prin două se deosebeau între ele numele Iulianus și Iovianus, dar probabil că *iu* și *io* sunau la fel în urechile soldaților, așa că deosebirea o constituia numai *v* în loc de *l*.

[41] Iulianus, Macrobius și Maximus, comandanți de legiuni, sînt menționați și de Zosimos (3, 30, 8), care-l numește pe cel din urmă Maximianus.

https://biblioteca-digitala.ro

[42] Sumere este numit de Zosimos (3, 30, 2) Suma.

[43] Poarta pretoriană *(porta praetoria)* era intrarea principală într-o tabără.

[44] Charcha, probabil Karkh Fairus, sau Karkh Samarra, la 11 km nord de Samarra, nu este aceeaşi localitate despre care se vorbeşte în XVIII, 10, 1.

[45] Calendele lui iulie = 1 iulie; treizeci de stadii = 5,640 km; Dura pe Tigru (spre deosebire de Dura din Mesopotamia), locul unde Iovianus a încheiat pace cu perşii.

[46] Timp de patru zile = 2—5 iulie.

[47] Apariţia pe cer a acestei constelaţii era indiciu că începe arşiţa verii. Intervalul în care Sirius răsare şi apune împreună cu soarele (22 iulie — 23 august) se numeşte caniculă (pentru că Sirius are şi numele de Caniculus).

[48] Două zile (6 şi 7 iulie) au pierdut romanii în încercări zadarnice de a face pod peste Tigru.

[49] Corduena (al cărui nume e păstrat de curzi şi de Curdistan); 100 de mile = 150 km.

[50] Arzanena, ţinut în Armenia Mare, la est de Tigru.

[51] Tribunii Nemota, Victor şi Bellovaedius sînt numai aici menţionaţi.

[52] Hatra (Hatris sau Atre), o fortificaţie consacrată soarelui, aşezată pe o stîncă înaltă şi abruptă, la cîteva zile de drum depărtare de Tigru, a fost atacată fără succes de Traian (117) şi de Septimius Severus (198—199), iar în secolul al IV-lea a fost distrusă; azi i se văd ruinele la El Hoedur (El Hadr) la 2 zile de drum de la Mosul la Ana, de unde începe pustiul.

[53] Şaptezeci de mile = 105 km.

[54] Zece dinari (denari) de aur însemna o sumă enormă pentru plata unei baniţe de făină. Dinarul de aur (denarius aureus) era la început din aur curat, dar mai tîrziu valoarea intrinsecă a început să-i scadă, prin faptul că i se adăugau şi alte aliaje. Pe de altă parte şi greutatea dinarului a fost redusă cu timpul: dintr-o livră de aur se fabricau sub Nero 45 de dinari, iar sub Constantin cel Mare — 62.

[55] Thilsaphata, cetate la sud-est de Nisibis.

[56] S-a distins în lupta pentru cucerirea cetăţii Maozamalcha; vezi XXIV, 4, 23.

https://biblioteca-digitala.ro

[57] Hibita, ca şi Thilsaphata, cetate pe drumul ce ducea de la Singara spre Nisibis.

[58] Vezi XXVI, 5—9.

[59] Maximianus Caesar = Galerius Maximianus.

[60] Despre aceste corpuri cereşti lui Ammianus Marcellinus i-au servit ca izvoare Plinius cel Bătrîn (*Hist. nat.* II, 91—94) şi Seneca (*Quest. nat.* 7, 4, 3; 11, 2; 12, 1; 25, 3).

[61] Zonaras (13, 13, 25) spune că Iulianus, înmormîntat mai întîi într-o suburbie a Tarsului din Cilicia, mai tîrziu a fost deshumat şi dus în capitala imperiului.

[62] De domnia lui Valentinianus se ocupă Ammianus Marcellinus mai departe în cărţile XXVI—XXX.

[63] Şefi de şcoli *(capita scholarum)* în înţelesul de aici erau, după Vegetius II, 21, şefii dormitoarelor în tabără, sau ai manipulelor.

[64] Notarul Procopius şi tribunul Memoridus.

[65] Aspuna (Aspona), localitate nu departe de rîul Halys, în drumul spre Ancyra.

[66] Dadastana, orăşel pe drumul ce ducea de la Ancyra la Nicaea, în Bithynia.

[67] Diferitele versiuni asupra morţii lui Iovianus au fost preluate ca ipoteze şi de istoricii următori. Scipio Aemilianus Minor a murit în chip misterios în 129 î.e.n. şi Cicero amintind de acest fapt (*Pro Milone*, 7, 16) îl atribuia unui asasinat.

[68] În Antiochia, Iovianus a anulat decretele date de Iulianus împotriva creştinilor.

CARTEA A XXVI-A

[1] Comparaţia aduce aminte de suita de variante ale aceleiaşi structuri-tip, prin care poetul Ovidius îşi exprimă suferinţele exilului la Tomis.

[2] Scrisoarea lui Cicero, la care se referă Ammianus Marcellinus aici, nu s-a păstrat.

[3] Trei împăraţi: Constantius, Iulianus şi Iovianus muriseră din octombrie 361 pînă în februarie 364.

[4] Leo, „un tîlhar pannonian jefuitor de morminte" (vezi XXVIII, 1), unealtă şi ajutor al prefectului Maximus, în 373 a

https://biblioteca-digitala.ro

fost numit şeful cancelariei imperiale în locul lui Remigius (vezi XXX, 2, 10—11).

[5] Explicaţiile date de Ammianus Marcellinus în legătură cu anul pe care noi îl numim azi bisect sînt foarte clare şi foarte corecte. În calendarul roman erau trei zile principale ale lunii: calendele (zi întîi a fiecărei luni), nonele (7 în lunile martie, mai, iulie şi octombrie şi 5 în celelalte), idele (15 în lunile martie, mai, iulie şi octombrie şi 13 în celelalte), în raport cu aceste date fiind numărate celelalte zile ale lunii.

[6] Meton şi Euctemon, astronomi atenieni contemporani şi prieteni, pentru a pune de acord calendarul lunar cu cel solar, în 432 î.e.n. au fixat o perioadă de 19 ani, numită ciclu sau număr de aur. Hipparchus din Nicaea, socotit cel mai mare astronom din antichitate, a trăit în secolul al II-lea î.e.n. — Archimedes (287—212 î.e.n.), celebrul învăţat grec, în timpul celui de-al doilea război punic şi-a pus cunoştinţele sale în slujba apărării patriei împotriva asediatorilor romani.

[7] Suetonius spune că Iulius Caesar a cercetat calendarul, care din vina preoţilor se găsea într-o mare dezordine, astfel că sărbătorile secerişului nu mai cădeau în vară, iar ale culesului de vii nu mai erau ţinute toamna, şi că Augustus a făcut unele clarificări în părţile devenite confuze tot din vina preoţilor.

[8] Hilarinus, doar aici menţionat.

[9] C. Duilius Nepos, consul în 260 î.e.n. împreună cu Cn. Cornelius Scipio Asina, a bătut pe cartaginezi la Mylae, pe coasta de nord a Siciliei, aceasta constituind prima victorie navală a romanilor (vezi Florus, II, 2) împotriva cartaginezilor.

[10] Despre Valens şi Valentinianus vezi cărţile următoare.

[11] Ziua a cincea înainte de calendele lui aprilie = 28 martie (364).

[12] Cei doi împăraţi se sprijineau pe compatrioţii lor din Pannonia.

[13] În anul 365.

[14] Tribunul Antonius este doar aici menţionat.

[15] Neoterius, consul în 390, de trei ori prefect al pretoriului, este menţionat pentru ultima oară în 398 de Symmachus. Masaucio şi Gaudentius, din garda personală a împăratului, nu sînt cunoscuţi din alte izvoare.

https://biblioteca-digitala.ro

[16] Basilina, mama lui Iulianus, era soră cu mama lui Procopius, a cărui răscoală era arătată mai departe.

[17] Strategius Palatinus, numai aici menţionat spre deosebire de Flavius Strategius Musonianus, despre care vezi nota 126, cartea a XV-a.

[18] Albia Domnica, fiica acestui Petronius, era căsătorită cu Valens.

[19] Domnia lui Aurelianus a fost de la 270 pînă la 275 şi înseamnă că Pertonius urmărea datorii neachitate de 100 de ani.

[20] M. Aurelius Cleander, favorit al împăratului Commodus (180—192), a fost prefect al pretoriului între 185 şi 189 şi a murit asasinat într-o răscoală populară; Plautianus, favorit al împăratului Septimius Severus (193—211) şi african ca şi acesta, a fost în 197 prefect al Romei şi consul. Fiindcă era cel mai bogat om al vremii, fiica sa Plautilla s-a căsătorit cu Bassianus Antoninus (mai tîrziu împăratul Caracalla).

[21] Legiunile Divitensis şi Tungrica erau formate din soldaţi de neam germanic şi-şi aveau reşedinţa la Cabyllonum.

[22] Anastasia, sora lui Constantin cel Mare.

[23] Vezi Cassius Dio LXXII, 11.

[24] Pedagogieni erau sclavii tineri care urmau o şcoală pregătitoare pentru serviciile din palatul imperial.

[25] Vezi *Istoria Augusta*, Opellius Macrinus, 8, 1.

[26] Vezi Zonaras, XII, 15.

[27] Iulius, în 365 comite şi comandant al armatei din Tracia, în 371 şeful cavaleriei şi infanteriei de răsărit, cu aprobarea senatului, pentru a zădărnici încercările goţilor de a pătrunde în Asia, i-a ucis pe toţi cei din ţinuturile controlate de el (vezi XXXI, 16, 8).

[28] Araxius, prieten cu Iulianus şi cu Libanius, ajuns prefect în timpul răscoalei lui Procopius şi judecat după aceea, prin intervenţia ginerelui său Agilo a căpătat o pedeapsă uşoară (vezi XXVI, 10, 7).

[29] Faustina, soţia lui Constantius, la cîteva luni după moartea acestuia a născut o fetiţă, căreia i-a dat numele de Constantia şi care era acum de 5 ani.

[30] Gallograecia = Galatia.

[31] Iovii şi Victores, unităţi recrutate dintre galli.

https://biblioteca-digitala.ro

[32] Mygdum (Migdum), localitate pe drumul dintre Nicaea şi Ancyra.

[33] Vitalianus, numai aici menţionat, nu trebuie confundat cu Vitalianus din XXV, 10, 9.

[34] Rumitalca, nume necunoscut din alte izvoare.

[35] Drepanum, orăşel în Bithynia, numit şi Helenopolis, pentru că aici se născuse Elena, mama lui Constantin cel Mare.

[36] Sunon, lac în Bithynia.

[37] Dadastana, localitate la hotarul dintre Bithynia şi Galatia, unde a murit Iovianus, vezi XXV, 10, 12.

[38] Venustus, numai aici menţionat, nu trebuie confundat cu Venustus despre care vezi XXIII, 1, 4.

[39] Aliso, numai aici menţionat.

[40] Hormisdas, cel tînăr, fiu al lui Hormisdas, despre care vezi XVI, 10, 16.

[41] Pescennius Niger, după mai multe comandamente militare şi demnităţi civile, în ultimii ani (190—191) guvernator imperial în Syria unde, după moartea lui Pertinax, a fost numit de armată împărat, fără însă să ocupe scaunul imperial la Roma, pentru că, în rivalităţile pentru domnie, a fost înfrînt şi ucis de Septimius Severus.

[42] În anul 365; Gratianus, cînd încă nu împlinise 9 ani, a fost numit, în 367, Augustus de către împăratul Valentinianus, tatăl său, căruia i-a fost succesor în 375, împreună cu fratele său mai mic.

[43] Muntele Olympos din Asia Mică, între Phrygia şi Bithynia, este identificat de către Strabon cu muntele Ida.

[44] Micul rege al macedonenilor era Aeropos, strănepot al lui Perdiccas şi strămoş al lui Alexandru cel Mare. Iustinus (V, 30) povesteşte că într-o primă luptă illyrienii, dispreţuind puterea unui rege copil, au atacat pe macedoneni şi i-au pus pe fugă, dar că aceştia şi-au adus regele şi l-au aşezat înapoia liniilor de luptă, obţinînd astfel victoria.

[45] Nacolia, oraş în Phrygia.

[46] Tribunul Barchalba, menţionat şi ceva mai jos, dar necunoscut din alte izvoare.

[47] Perperna (sau Perpenna), general din partidul lui Marius, a luptat în Spania sub comanda lui Sertorius, pe care l-a asasinat prin apropiaţi de ai săi şi a devenit el general şef, dar la

https://biblioteca-digitala.ro

rîndu-i a căzut într-o ambuscadă şi a fost ucis de Pompeius în 72 î.e.n.

[48] Despre M. Licinius Crassus (nu triumvirul, ci oratorul), Cicero, care-l face principal interlocutor în *De Oratore*, şi Lucilius, autor de satire, spun că n-a rîs decît o singură dată şi că era poreclit Agelastos = cel ce nu rîde.

[49] Zosimos (IV, 7, 3) spune că goţii îi trimiseseră lui Procopius un ajutor de 10 000 de oameni.

[50] Phalaris, tiran în Agrigent pe la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n., vestit pentru cruzimea sa. Se spune că făcuse un cuptor de aramă în chip de taur în care introducea şi ardea pe osînditii la moarte. Pînă la urmă a fost ucis şi el prin acelaşi supliciu.

[51] Cicero condamnă în multe opere abuzul şi nedreptatea, despre care spune că, pînă la urmă, se întorc tot împotriva celui ce le săvîrşeşte, dar nu se ştie în ce operă a exprimat maxima că nu pot fi fericiţi cei ce socotesc că totul le e permis.

[52] A XII-a zi a calendelor lui August = 21 iulie (365).

[53] Mothone din Laconia (azi Modon în Peloponeş), menţionat de Homer şi de Thucydides, oraş renumit prin construcţiile sale portuare.

CARTEA A XXVII-A

[1] Solii alamannilor fuseseră rău trataţi la curtea imperială; vezi XXV, 5, 7.

[2] Îndată după calendele lui ianuarie = după 1 ianuarie 365.

[3] Severianus nu este cunoscut decît din această luptă, în care a căzut ucis de alamanni.

[4] Dagalaifus şi Gratianus au fost numiţi consuli pentru anul 366; vezi XXVI, 9, 1.

[5] Scarponna (Charpeigne, pe Moselle), localitate în apropiere de Metz.

[6] Rîul Mosella. Obiceiul germanilor de a-şi vopsi părul în roşu era destul de vechi; Suetonius spune că împăratul Caligula, pregătindu-şi triumful, a silit pe gallii mai înalţi să-şi roşească părul, pentru a părea captivi germani, şi să înveţe chiar limba germană, ca să arate victoria sa împotriva germanilor, deşi nu participase la nici o luptă împotriva lor.

https://biblioteca-digitala.ro

[7] Vitejia şi norocul *(Virtus et Fortuna)* sînt aici personificate.

[8] Germanii trecuseră Rinul prin trei puncte şi cele trei grupuri ale lor au fost bătute de Iovinus: primul la Scarponna, al doilea la Mosella, iar al treilea la Catalauni.

[9] Balchobaudes, doar aici menţionat.

[10] Ascarii, detaşament de trupe auxiliare, s-a presupus că erau specializaţi în trecerea rîurilor pe burdufuri şi că de aceea erau numiţi aşa.

[11] Pentru anul 367.

[12] Pistoria (azi Pistoia, la nord-vest de Florenţa), oraş în apropierea căruia a fost învins şi ucis Catilina în 63 î.e.n.

[13] Terentius, fost brutar, ajuns guvernator al Tusciei, nu trebuie confundat cu generalul Terentius, despre care va fi vorba în XXVII, 12, 10 şi în XXX, 1, 2; 4.

[14] Claudius (Clodius Hermogenianus Caesarius) a fost prefectul Romei în 374 (două luni), deci în acel an a pierit Terentius de mîna călăului.

[15] Potrivit afirmaţiei lui Aurelius Victor (Epitome 41, 13), împăratul Constantin cel Mare spunea că numele lui Traian apare pe toţi pereţii, ca *herba parietina* (iarbă de perete).

[16] Băile construite din porunca lui Constantin cel Mare pe Quirinal în 315.

[17] Podul Mulvius, construit în 220 î.e.n. pe Via Flaminia peste Tibru, a fost refăcut în 109 î.e.n. de către censorul Aemilius Scaurus.

[18] Viventius din Siscia.

[19] De la 358 existau la Roma doi episcopi: Felix şi Liberius, fiecare cu susţinătorii şi duşmanii săi. După moartea acestora au fost aleşi Damasus şi Ursinus, dar rivalitatea dintre ei a dat loc la conflicte sîngeroase, care au durat cîţiva ani şi s-au soldat cu sute de morţi.

[20] Basilica lui Sicininus a fost construită (probabil pe terenul unui oarecare Sicininus) de către episcopul Liberius, cel persecutat de Constantius pentru că, deşi arian, a refuzat să-şi depună semnătura pentru condamnarea adversarului său Athanasie, vezi XV, 7, 7. Pe locul acestei basilici se crede că a fost ridicată mai tîrziu actuala biserică S. Maria Maggiore din Roma.

[21] Ammianus Marcellinus face aluzie la felul de viaţă pe care-l ducea Damasus la Roma.

https://biblioteca-digitala.ro

[22] Scordiscii, populație celtică, locuiau în Pannonia, pe cursul inferior al rîurilor Drava și Sava. Cu ei au avut adesea lupte romanii și într-una din ele a fost ucis consulul M. P. Cato.

[23] Arethusa, colonie greacă în Macedonia, unde a fost înmormîntat Euripide, care la bătrînețe se retrăsese la curtea regelui macedonean Archelaus.

[24] Odrysii, populație tracică, locuiau la început în centrul Bulgariei de azi, de unde au ajuns pînă la Marea Neagră. După retragerea perșilor din Balcani au dominat toată Thracia, constituindu-se în stat independent. Primul lor rege a fost Teres (480—470 î.e.n.), sub a cărui domnie s-au întins în nord pînă la Dunăre.

[25] Generalii romani i-au învins pe odrysi în lupte precum urmează: Drusus în 111, Minucius în 109, Marcus Didius în 102, Appius Claudius în 78 și M. Lucullus (fratele lui L. Lucullus) în 70 î.e.n.

[26] Haemimontus era partea de răsărit a Thraciei, pînă la Marea Neagră.

[27] Europa, aici cu sensul de provincie de răsărit a Traciei, cuprindea regiunea din apusul Propontidei, cu orașele Apri și Perinthus, ambele pe malul Propontidei.

[28] Rhodope, regiunea sudică a Traciei, între munții Rhodope și Marea Egee, cu orașul Maximianopolis, numit așa de la împăratul Maximianus.

[29] Primăvara anului 367.

[30] Anul al treilea = 369.

[30a] Athanaricus nu era conducător al greuthungilor, ci al thervingilor; deci în loc de greuthungi trebuie citit thervingi.

[31] Sextius Rusticus Iulianus, proconsul în Africa (370—371), a fost și prefect al Romei (387—388) în timpul lui Maximinus, care-l ridicase în această funcție.

[32] Severus (care nu trebuie confundat cu cel din XVI, 10, 21), din 367 comite al gărzilor palatului sub Valentinianus, a fost numit șef al infanteriei în Gallia, unde a avut rol însemnat, împreună cu Iovinus, în luptele duse de Valentinianus împotriva alamannilor.

[33] Eupraxius din Mauretania Caesariensis, șef al cancelariei imperiale și apoi cvestor pînă în 371, a fost prefect al Romei în 374.

https://biblioteca-digitala.ro

[34] Vezi Seneca, *De ira*, I, 13, 5.

[35] Diocles, numai aici menţionat.

[36] Maxentius, aceeaşi observaţie ca în nota precedentă.

[37] Florentius, şef al tezaurului public din septembrie 364 pînă în septembrie 366, a fost numit prefect al Galliei în 3 iulie 367.

[38] La Ambiani se găsea Valentinianus între 18 şi 24 august, iar la Treveri a ajuns în 13 octombrie 367.

[39] Nectaridus şi Fullofaudes, doar aici menţionaţi.

[40] Lacună în text.

[41] Despre aşezarea geografică a Britanniei Ammianus Marcellinus a scris într-o carte care s-a pierdut.

[42] Civilis, numai aici menţionat, Dulcitius, menţionat şi în XXVIII, 3, 6.

[43] Romanus, guvernator militar al Africii (363—373), s-a purtat detestabil în exerciţiul funcţiunii sale, cum se va vedea mai departe.

[44] Ruricius, guvernator al Tripolitaniei, implicat fără să vrea în neregulile lui Romanus, a fost ucis la Sitifis, vezi XXVIII, 6, 29.

[45] Isauria, vezi XIV, 8, 1.

[46] Musonius, fost profesor de retorică la Atena şi viceguvernator al Asiei.

[47] Germanicopolis (azi Ermenak), oraş în Isauria, întemeiat de Germanicus în 17 e.n.

[48] Maeniane = balcoanele locuinţelor de unde se puteau vedea spectacolele; se numeau aşa de la un oarecare Maenius, censor la Roma în 348 î.e.n., primul care se spune că şi-a făcut la casă un balcon în acest scop.

[49] Vezi Cicero, *Orator*, 10, 34.

[50] Rando, nume doar aici pomenit.

[51] Vithicabius este menţionat şi în XXX, 7, 7, unde i se arată încă o dată acţiunea antiromană.

[52] Solicinium, localitate cu nume celtic.

[53] Salvius, probabil şeful gărzii imperiale ucis în 408 la Ticinum împreună cu Vicentius, şeful cavaleriei.

[54] Valerianus şi Natusprado, numai aici menţionaţi.

[55] Pantofii de actor tragic *(cothurni)* aveau tălpi foarte groase, pentru a da mai multă prestanţă, pe cînd cei de actor comic *(socci)* erau cu talpă subţire şi fără tocuri.

https://biblioteca-digitala.ro

[56] Vezi Cicero, Filipice II, 29.

[57] Sauromaces, numit rege al Hiberiei (provincie în Caucaz) de către romani, a fost alungat de Sapor în 366 şi înlocuit cu Aspacures. În 370 Hiberia a fost împărţită în două, o parte revenind sub domnia lui Sauromaces, iar cealaltă sub domnia lui Aspacures. În 378, cînd Valens a trimis armata în Tracia împotriva goţilor, Sapor a alungat din nou pe Sauromaces.

[58] Artogerassa, fortificaţie în provincia Ararat. Potrivit referinţei lui Faustus din Bizanţ, asediul fortăreţei a durat 14 luni.

[59] Neocaesarea, oraş în provincia romană Pontus, numită Pontus Polemoniacus de la doi regi cu numele Polemon care o conduseseră, unul pe vremea lui Augustus, iar celălalt între 37 şi 63 e.n.

[60] Lazica, ţara lazilor, locuitori ai Colchidei, ţinut la est de Marea Neagră.

[61] Cyrus, rîu care despărţea Hiberia de Armenia.

CARTEA A XXVIII-A

[1] Flavius Popilius Nepotianus, fiul Eutropiei — soră a lui Constantin cel Mare, — văzînd că Magnentius ocupase tronul imperial, în fruntea unui grup de oameni fără căpătîi a intrat în Roma, unde a ucis pe partizanii acestuia şi s-a proclamat împărat la 3 iunie 350.

[2] Milet, colonie ionică pe coasta răsăriteană a Mării Egee.

[3] Maximinus s-a născut în Pannonia Valeria, la Sopianae (azi Pecs în Ungaria, aproape de frontiera cu Iugoslavia), şi se trăgea din neamul carpilor.

[4] Chilo a fost în 374—375 guvernator în Africa. Q. Clodius Hermogenianus Olybrius, prefect al Romei din octombrie 368 pînă în august 370, proconsul în Africa şi prefect în Illyricum pînă în 379, iar după aceea prefect al Orientului.

[5] Marinus şi Hispanilla, necunoscuţi din alte izvoare.

[6] Senatorul Cethegus, tatăl lui Furius Maecius Gracchus, care a fost prefectul Romei în 376—377.

[7] Hymeticus, consular al Campaniei, viceprefect al Romei în 362 şi proconsul al Africii în 366—367, condamnat cu exilul de

https://biblioteca-digitala.ro

Valentinianus, a fost reabilitat sub Gratianus şi i s-au ridicat statui la Cartagina şi Roma între 375 şi 378.

[8] Frontinus, numai aici menţionat. Ocriculum; vezi nota 65, cartea a XVI-a.

[9] Ampelius, originar din Antiochia, şef al cancelariei imperiale şi de două ori proconsul în Africa, a fost prefect al Romei de la 1 ianuarie 371 pînă la 5 iulie 372.

[10] Lollianus, fiul lui Volusenus Lampadius, despre care vezi nota 30, cartea a XV-a.

[11] Tarracius Bassus, prefect al Romei la sfîrşitul anului 375 şi începutul lui 376.

[12] Agînàtius, în 363 consular în Byzacenae şi în 370 viceprefect al Romei, a fost executat, precum se arată mai departe.

[13] Barbarus şi Mucianus, doar aici menţionaţi.

[14] Citatul este dintr-o scrisoare a lui Cicero către fiul său Quintus (I, 1, 39).

[15] Esaia, Rufinus şi Marcellus, numai aici menţionaţi.

[16] Flavius Simplicius, din colonia romană Emona, profesor de gramatică, apoi consilier al lui Maximus, consular în Numidia, în 372—375 prefect al Romei, a fost ucis în Illyricum.

[17] Busiris, rege legendar al Egiptului.

[18] Hesychia, Eumenius, Sapaudulus, numai aici menţionaţi.

[19] Doryphorianus, unealtă a lui Maximinus, a fost ucis în chinuri îngrozitoare.

[20] Vezi Homer, Iliada, XVII, 645—647.

[21] Vezi Sallustius, *De conjuratione Catilinae,* LV, 3—4.

[22] Mama lui Gratianus a fost Marina Severa; Valentinianus s-a despărţit de ea şi s-a recăsătorit cu Iustina.

[23] Pirius, probabil o colină muntoasă în apropiere de Heidelberg.

[24] Constantianus, frate cu Cerialis şi cu Iustina, a doua soţie a lui Valentinianus, a participat la expediţia lui Iulianus împotriva perşilor; Cerialis a urmat lui Constantianus în funcţia de tribun al grajdurilor imperiale şi mai tîrziu a ajutat de aproape pe Valentinianus al II-lea.

[25] Acestea s-au petrecut în 369.

[26] Valentinus, numit Valentinianus de către Zosimos (4, 12, 3), nu trebuie confundat cu personajul cu acelaşi nume din XVIII, 3, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

[27] Lacună în text.

[28] Biografia lui Constans era cuprinsă în partea pierdută a operei lui Ammianus Marcellinus.

[29] Înainte de ora a patra = între 9 și 10 dimineața.

[30] Epimenides din Creta, preot și filozof citat între autorii de imnuri religioase, poeme mistice și cîntece de purificare din secolul al VI-lea î.e.n., se spune că a fost adus de Solon în Atena pentru a purifica orașul printr-o ceremonie expiatoare.

[31] Ca și astăzi, prenumele *(praenomen)* era numele de persoană al cuiva, iar numele *(nomen)* era cel de gintă, după care se adăuga un supranume *(cognomen)*, sau o poreclă *(agnomen)*, ex. Publius Ovidius Naso. Multe din familiile vechi romane aveau adăugat la nume cîte o poreclă, indicînd anumite caracteristici sufletești sau corporale.

[32] Se înțelege că numărul 50 este folosit aici în sens nedefinit, pentru a indica numărul mare de servitori care însoțeau pe cei bogați la băi.

[33] Frații tyndarizi, legendarii Castor și Pollux, primul geamăn cu Clytemnestra și cel de-al doilea cu frumoasa Elena, fii ai lui Tyndarus și ai Ledei, care i-a născut — spune legenda — ademenită de Jupiter transformat în lebădă.

[34] Aluzie la Militarul fanfaron *(Miles gloriosus)* de Plautus, comedie în care Pyrgopolinice (în grecește învingătorul castelelor și cetăților) și Artotrogus (de asemenea nume grecesc însemnînd mîncătorul de pîine) sînt unul tipul îngîmfatului care se laudă cu victoriile sale, iar celălalt al parazitului care-l adulează exagerîndu-i meritele.

[35] Marmota (lat. sing. *glis*, pl. *glires*), mamifer rozător, care trăiește pe colinele munților și a cărui carne era o raritate foarte apreciată de romanii bogați.

[36] Decimus Iunius Iuvenalis (circa 60—130 e.n.), autor de satire, era citit probabil pentru verva spirituală și mușcătoare cu care critica defectele societății romane din vremea lui; Marius Maximus, prefect al Romei în 217—218 sub împăratul Macrinus, a scris o istorie a împăraților romani de la Traian pînă la Alexander Severus, operă pierdută dar de multe ori citată în *Istoria Augustă*.

https://biblioteca-digitala.ro

[37] Stesichoros, poet grec din Sicilia, a trăit în a doua jumătate a secolului al VII-lea şi prima jumătate a secolului al VI-lea î.e.n.; a scris imnuri, poezii de dragoste şi poeme pastorale.

[38] Expediţiile lui Caesar pentru cucerirea Galliei, sau cele din timpul războaielor civile, ca şi expediţiile lui Alexandru cel Mare pentru cucerirea Asiei.

[39] Avernus, un lac lîngă Neapole, iar Puteoli o localitate la 10 km spre vest de Neapole, tot pe malul mării, deci o distanţă destul de mică faţă de pretenţiile celor criticaţi aici de către Ammianus Marcellinus.

[40] Baia lui Silvanus şi apele lui Mamaea se găseau în zona localităţii Baiae din golful Neapole; Puteoli şi Baiae erau localităţi balneare şi de recreere pentru romanii bogaţi.

[41] Lacuna de aici şi cele din paragraful următor creează dificultăţi în traducerea textului şi confruntarea cu alte ediţii nu oferă o rezolvare mulţumitoare.

[42] Fraţii Condianus şi Maximus din familia Quintiliilor au fost ucişi între cei bănuiţi sau implicaţi într-o conspiraţie împotriva împăratului Commodus. Cassius Dio spune pe larg cum a scăpat Sextus, fiul lui Condianus, de urmărirea împăratului.

[43] Lacună acoperită parţial prin context.

[44] Debitor voluntar era cel care, acuzat de calomnie, oferea reclamantului o sumă de bani pentru a scăpa de condamnare.

[45] Lacună; citatul este din *De amicitia*, 21, 79.

[46] Micio şi Laches, personaje din comediile lui Terentius.

[47] Nume care, amintind diferite ocupaţii, însuşiri sau obiecte, sînt folosite intenţionat în mod ironic de către autor: Messor (secerătorul), Statarius (comedianul), Semicupa (semitonul, dar şi burtă-verde), Gluturinus (probabil înghiţitorul, dar şi coate-goale), Trulla (pocalul, dar şi oala de noapte) etc.

[48] Se spune că locuitorii din Taurida (Crimeea) sacrificau Dianei pe străini, obicei luat ca motiv de inspiraţie de către Euripide în tragedia Iphigenia în Taurida.

[49] Democrit din Abdera.

[50] În timpul celui de-al treilea consulat al augustilor = în anul 370.

[51] Tripolitania (Tripolis), provincie în nord-vestul Lybiei, cu ţinuturi fertile în cultura măslinului, a viţei-de-vie şi a cerealelor, a fost ocupată în antichitate mai întîi de cartaginezi, apoi

https://biblioteca-digitala.ro

de numizi (146 î.e.n.) şi de romani (106 î.e.n.) care în 46 î.e.n. au încorporat-o în Africa Nova şi au făcut-o provincie proconsulară. Era, de pe vremea lui Diocletianus, pusă sub autoritatea unui guvernator civil *(praeses)*, iar în secolul al IV-lea e.n. i s-a dat şi un guvernator militar (dux). Cele povestite mai departe s-au petrecut în Tripolitania începînd de pe vremea lui Iovianus, adică din 363.

[52] Severus şi Flaccianus, soli tripolitani, dintre care primul a murit înainte de a-şi îndeplini misiunea, iar cel de-al doilea a fost aruncat în închisoare, din care a evadat, stînd apoi ascuns pînă la sfîrşitul vieţii.

[53] Remigius, rudă cu Romanus.

[54] Oea, astăzi Tripoli, la vest de Leptis Magna; Rusticianus, probabil preot, şi Nicasius, consilier municipal.

[55] Palladius, tribun şi notar, corupt de către Romanus, a fost destituit din funcţie (376) şi pînă la urmă a trebuit să-şi pună capăt zilelor.

[56] Iovinus şi Pancratius, alţi soli tripolitani, ca şi Severus şi Flaccianus.

[57] Erechthius şi Aristomenos, cu toate piedicile ce li s-au pus, au reuşit totuşi să informeze pe Gratianus despre cele ce se petreceau în Tripolitania, cum se va vedea mai departe.

[58] Caecilius, consilier al lui Romanus, nu e cunoscut din alte izvoare.

[59] Caelestinus, Concordius, Lucius, Crescens, doar aici menţionaţi.

[60] Despre Firmus, vezi XXIX, 5; Meterius, menţionat numai aici.

[61] Decimus Hilarianus Hesperius, fiul profesorului şi poetului Ausonius, a fost numit proconsul în Africa la sfîrşitul anului 375, sau începutul lui 376, şi apoi prefect al pretoriului; Virius Nicomachus Flavianus, viceguvernator în Africa în 382, iar în 391 prefect şi consul.

[62] Merobaudes, franc de neam, şef al armatei în expediţia lui Iulianus. După moartea lui Valentinianus (375), a avut un rol important în numirea lui Valentinianus II ca împărat. În 377 a fost consul împreună cu Gratianus. În 383 a fost consul pentru a doua oară. Ales consul pentru a treia oară, n-a apucat să funcţioneze decît cîteva zile, la începutul anului 388, căci în

https://biblioteca-digitala.ro

împrejurări necunoscute a fost silit de uzurpatorul Maximus să se sinucidă.

[63] Despre sinuciderea lui Remigius, vezi XXX, 2, 10—12.

CARTEA A XXIX-A

[1] La sfîrşitul iernii anilor 370—371; despre succesele anterioare ale perşilor vezi XXVI, 4, 6 şi XXVII, 12.

[2] Traianus, comandant militar al Egiptului în 367, guvernator al Armeniei în 371, a organizat suprimarea regelui armean Papa în 374 şi a participat, ca şef al infanteriei, la lupta împotriva vizigoţilor în 376—377. Înlocuit cu Sabinus de către Valens, îşi reia serviciul în 378 şi cade în lupta de la Adrianopol.

[3] Vagabanta (Bagavan), în regiunea armeană Bagravand.

[4] Iarna anului 371—372; vezi şi cartea a XXIII-a.

[5] Procopius, Anatolius, Spudasius, necunoscuţi din alte izvoare; Fortunatianus, în 369—370 şef al tezaurului particular al împăratului, iar în 371 şef al tezaurului statului.

[6] Palladius, citat de mai multe ori de Ammianus Marcellinus, este necunoscut din alte izvoare; Heliodorus, astrolog din Antiochia, denunţător în procesul care a avut loc în 371.

[7] Fidustius şi Irenaeus, menţionaţi numai de Ammianus Marcellinus; Pergamius a participat la expediţia lui Iulianus împotriva perşilor, dar şi-a găsit moartea în condiţiile arătate mai jos.

[8] Hilarius şi Patricius sînt menţionaţi de Ammianus Marcellinus şi în XXXI, 14, 8.

[9] Theodorus, un om cu mari merite, şi-a pierdut viaţa pentru că s-a bucurat de prezicerile care i s-au făcut. Soţia sa a devenit sclavă într-un atelier de ţesătorie, în schimb fiul lor Icarus a ajuns comite al Orientului sub Theodosius I; Euserius, necunoscut din alte izvoare.

[10] Valens a dispărut în august 378, în lupta de la Adrianopol.

[11] Theognis din Megara (secolul VI î.e.n.), autor de elegii pline de reflecţii moral-filozofice.

[12] Valens se găsea în timpul acestui proces, care a avut loc în 371, la Antiochia Syriei şi arestările se făceau în toate păr-

https://biblioteca-digitala.ro

ţile imperiului, putînd fi adus cineva, dacă era pîrît, chiar din nord-vestul Africii, din regiunea munţilor Atlas.

[13] Salia, numai aici menţionat.

[14] Branchizi, urmaşi ai lui Branchus care, după legendă, a primit de la Apollo darul profeţiei şi a întemeiat în cinstea zeului oracolul de la Didymos, la sud de Milet.

[15] Fiindcă mai tîrziu a ajuns împărat Theodosius, s-a zis că la el şi nu la Theodorus se referea răspunsul oracolului care dădea un nume începînd cu Theo.

[16] Acest răspuns al oracolului este în greceşte. Tisiphona, una dintre Furii, vezi nota 6, cartea XIV. Mimas, munte în Tracia, lîngă Adrianopol, unde a murit Valens. Ares, numele grecesc al lui Marte, zeul războiului.

[17] Eutropius, prefect al pretoriului în 380—381, este identificat de unii comentatori cu istoricul Flavius Eutropius, care în 363 a luat parte la expediţia lui Iulianus împotriva perşilor, în 370 a fost proconsul în Africa, iar mai tîrziu prefect al Orientului, şi a scris, din ordinul lui Valens, o istorie romană prescurtată *(Breviarium Historiae Romanae)* de la întemeierea Romei pînă la domnia lui Iovianus.

[18] Filozoful Simonides este citat şi de Zosimos (IV, 15) între cei ucişi în procesul de vrăjitorie.

[19] Peregrinus Proteus, filozof cinic din secolul al II-lea e.n., despre care Aulus Gellius scrie că locuia într-o colibă de la marginea oraşului Atena; în legătură cu moartea lui Peregrinus a scris Lucian din Samosata un adevărat pamflet împotriva celor ce-şi caută gloria pe căi extraordinare.

[20] Efes (Ephesus), oraş pe coasta Mării Egee; templul Dianei din acest oraş era socotit între cele şapte minuni ale lumii.

[21] Diogenes, una dintre victimele cruzimii lui Valens.

[22] Diogenes, desigur altul decît cel de care a amintit mai sus Ammianus Marcellinus.

[23] Se credea că ţinuturile din extremul nord sînt mereu acoperite de neguri. Se spune că Dionysios din Syracusa, fiindcă era lăudat de un oarecare Damocles, care-l socotea cel mai fericit om, ca să-l facă pe acest Damocles să înţeleagă cît de fragilă este fericirea unui tiran, l-a invitat la un ospăţ, dar i-a atîrnat deasupra capului o sabie legată de tavan cu un fir de păr de

https://biblioteca-digitala.ro

cal; „Sabia lui Damocles" a rămas ca o expresie cu sensul de primejdie oricînd iminentă.

[24] Astrologul Heliodorus este numit aici matematician, fiindcă adesea în popor erau numiţi astfel astrologii, vrăjitorii şi ghicitorii.

[25] Eusebius şi Hypatius, consuli în 339, erau cumnaţi ai lui Constantius prin căsătoria acestuia cu sora lor Eusebia.

[26] Sirenele, fiice ale fluviului Achelous şi ale muzei Calliope, au fost transformate în păsări de către Ceres, pentru că n-au ajutat-o să poată găsi mai repede pe fiica ei Proserpina.

[27] Numerius, numai aici menţionat.

[28] Valens era un om needucat şi incult, vezi XXXI, 14, 5.

[29] P. Cornelius Dolabella, pretor în 69 î.e.n. şi mai tîrziu proconsul în Asia; întîmplarea despre femeia acuzată de otrăvire este relatată de Aulus Gellius (XII, 7, 1—8), care a avut ca izvor de informaţie pe Valerius Maximus (VIII, 1).

[30] Avocatul Festus din Tridentum a fost guvernator al Syriei probabil în 368, iar mai tîrziu şef al cancelariei imperiale.

[31] Coeranius, cu totul necunoscut.

[32] Maximinus, despre care vezi XXVIII, 1, 5 şi următoarele, a fost un adevărat călău al senatului roman, mai ales de cînd Valentinianus a început să asculte de el; lui i se datoresc schingiuirile şi condamnările la moarte despre care este vorba mai departe.

[33] Textul este mutilat; pe cît se înţelege, preotul din Epir a fost pedepsit pe nedrept.

[34] Claudius şi Sallustius, tribuni din numărul iovianilor, despre care vezi cartea a XXV-a.

[35] Variantele din celelalte ediţii şi critica de text n-ajută prea mult la înlăturarea lacunei.

[36] Ursoaicele, numită una Mica Aurea (Bucăţica de aur), iar cealaltă Innocentia (Nevinovăţia), erau hrănite cu carne de om de către Valentinianus, care-l avusese înaintaş în acest fel de cruzime pe împăratul Galerius.

[37] Despre procedeul lui Iulianus faţă de Vadomarius, vezi XXI, 4, 1—6.

[38] Lacună în text.

[39] Cincizeci de mile = 74 km.

https://biblioteca-digitala.ro

[40] Fraomarius şi Bitheridus, numai aici menţionaţi; Hortarius, altul decît regele alamannilor, despre care vezi XVI, 12, 1.

[41] Lacună; în cap. 5 sînt povestite evenimentele petrecute în Africa începînd din 372, cînd Firmus a asasinat pe fratele său Zammac, care era favorit al comitelui Romanus, şi pînă în 375 cînd, după sinuciderea lui Firmus, generalul Theodosius s-a dus la Sitifis.

[42] Nubel, prinţ maur din neamul iubalenilor, a murit în 371, lăsînd în urma sa mulţi fii; uciderea lui Zammac de către Firmus a dat naştere la multe tulburări şi lupte între romani şi triburile de mauri.

[43] Lacună în text.

[44] Cn. Domitius Corbulo, vezi nota 7, cartea XV. Lusius Quietus, maur de origine, comandant al cavaleriei maurice alături de Traian în luptele cu dacii şi în expediţiile din Orient, a fost ucis în 117 ca participant la o conspiraţie împotriva lui Hadrianus.

[45] Igilgilitanum, punct numit astfel de la Igilgili, oraş pe coasta Mauretaniei Caesariensis.

[46] Romanus se temea că Theodosius îl va socoti vinovat de răscoala lui Firmus.

[47] Gildo, în 385 comite şi mai tîrziu comandant de armată în Africa, după moartea lui Theodosius s-a revoltat împotriva lui Honorius şi a fost ucis. Maximus, probabil uzurpatorul de mai tîrziu, ucis de soldaţi la 28 august 388.

[48] Pancharia, localitate în Africa, numai aici menţionată şi necunoscută din alte izvoare.

[49] Tubusuptum, Tubusuctu (azi Tiklat), oraş în nord-vestul Mauretaniei Sitifensis.

[50] Tyndensii şi masinissensii, triburi menţionate numai de Ammianus Marcellinus, precum se vede, unele amintesc de nume vechi din istoria numizilor. Iubaleni de la Iuba I, rege al Numidiei, mort în 42 î.e.n., şi Iuba II, regele Mauretaniei, mort în 18 e.n. Mascizel şi Dius, allaţi cu fratele lor Firmus, în răscoala acestuia împotriva lui Romanus şi a stăpînirii romane, spre deosebire de fratele lor Gildo, care-l susţinea pe Theodosius împotriva lui Firmus.

[51] *Fundus Petrensis* era proprietatea lui Zammac, care-şi construise acolo un castel la confluenţa rîurilor Sahel şi Sebbouk.

https://biblioteca-digitala.ro

[52] Lamfoctum *(Lamfoctense oppidum)*, cetate în Mauretania Sitifensis, aproape de Fundus Petrensis, a fost ocupată de Theodosius în 373. în lupta împotriva lui Firmus.

[53] Icosium (astăzi Alger), cetate pe coasta Mauretaniei Caesariensis; întemeietorii cetății au fost arătați într-o carte pierdută, dar numele (în greceşte eikosi = 20) sugerează că a fost fondată de cei 20 de însoțitori ai lui Hercules în trecerea prin aceste locuri.

[54] Caesarea, capitala Mauretaniei Caesariensis, la vest de Alger, oraş numit astfel de către regele Iuba II în cinstea împăratului Caesar Augustus. Partea operei lui Ammianus Marcellinus despre aşezarea geografică a Africii de nord-est s-a pierdut.

[55] Sugabarritanum (azi Zaccar) la sud de Caesarea, în Mauretania Caesariensis. Muntele Transcellensis este menționat numai de Ammianus Marcellinus.

[56] Infanteria constantiană, formată din legiuni care fuseseră credincioase lui Constantius; vezi XXI, 11, 2.

[57] Belles şi Fericius, numai aici menționați; lacuna de text eclipsează sensul frazei.

[58] C. Scribonius Curio, consul în 76 î.e.n., guvernator în 75—73 î.e.n. al Macedoniei, a organizat o expediție împotriva dardanilor şi în Thracia, fiind primul stăpînitor roman care a ajuns pînă la Dunărea de jos.

[59] Curandius, doar aici menționat; afirmația lui Cicero este în epist. *ad Brutum* I, 2, 5.

[60] Gaionas, necunoscut din alte izvoare; Ancorarius, munte în Mauretania Caesariensis, ca şi fortăreața Tigavitanum.

[61] Fraza este incompletă din cauza lacunei; Suggen, conducător maur, care probabil urmase pe Romanus.

[62] Adda şi Cyria, numai aici menționate.

[63] Lacună, care însă nu dăunează sensului frazei.

[64] Mazucanum, după nume se vede că a fost proprietatea lui Mazuca, un alt frate al lui Firmus.

[65] În februarie 374.

[66] Theodosius este comparat cu Q. Fabius Maximus, care a fost supranumit Cunctator (Temporizatorul) pentru că prin tactica sa de a duce lupte de hărțuială şi uzură, amînînd bătălia decisivă, a produs mari pierderi armatei cartagineze conduse de Hannibal.

https://biblioteca-digitala.ro

[67] Text lacunar.

[68] Munţii Caprarieni, probabil ramură a munţilor Atlas.

[69] Lacună; după începutul frazei s-ar putea înţelege că este vorba despre moartea soţiei lui Firmus. În fraza următoare, de asemenea lacună, în care era probabil indicat municipiul Audia, sau Auzia, în Mauretania.

[70] Cetatea Contensis (Conta), doar aici menţionată.

[71] Evasius şi Florus, necunoscuţi din alte izvoare.

[72] Medianum, localitate în sudul munţilor Atlas.

[73] Castor şi Martinianus, numai aici menţionaţi.

[74] Masilla, necunoscut din alte izvoare.

[75] Sabicara, numai aici menţionată.

[76] Quazi (cvazi), vezi nota 74, cartea XVI; Aquileia, nota 12, cartea XV. Marcomanii, populaţie germanică de pe valea Elbei, s-au întins în Boemia şi în mai multe rînduri au căutat să invadeze teritoriul stăpînit de romani; au fost bătuţi în 9 î.e.n. de Drusus, fiul vitreg al lui Augustus, şi în 167 de Marcus Aurelius.

[77] Prista, localitate la distanţa de 27 mile (circa 40 km) de Sirmium.

[78] Theodosiu cel Tînăr, numit aşa pentru a fi deosebit de tatăl său cu acelaşi nume.

[79] Băile lui Agrippa fuseseră construite încă din anul 25 î.e.n. şi au fost de mai multe ori restaurate. Bonus Eventus (Rezultatul cel bun, evenimentul fericit), numele uneia din foarte numeroasele divinităţi romane.

CARTEA A XXX-A

[1] Marcellianus, vezi XXIX, 6, 5.

[2] Barzimeres, tribun al scutarilor, a fost ucis într-o luptă cu goţii lîngă Dibaltum, vezi XXXI, 9, 9—10.

[3] Trei mile = 4,500 km.

[4] Circe, după legendă fiica soarelui şi a nimfei Persa.

[5] Traianus, vezi nota 2, cartea a XXIX-a.

[6] Scurra, om fără căpătîi, palavragiu, măscărici, a căpătat şi alte sensuri peiorative, cum este cel de aici, dat ostaşilor din corpurile de gardă.

https://biblioteca-digitala.ro

[7] Demosthenes, marele orator grec (384—322 î.e.n.) rămas celebru mai ales prin Filipicile sale, discursuri rostite între 351 şi 336 î.e.n. împotriva regelui Filip al Macedoniei în timpul războaielor acestuia de cucerire a Greciei.

[8] Arraces, numai aici menţionat.

[9] Urbicius, necunoscut din alte izvoare.

[10] Despre devastarea provinciilor de către Romanus şi Remigius, vezi XXVIII, 6, 8 şi XXIX, 5, 2.

[11] În anul următor = 374.

[12] Despre dezastrele din Illyricum, vezi XXIX, 6, 6—14; Paternianus, doar aici menţionat.

[13] Publius Rutilius Rufus, contemporan cu Laelius, Scipio Aemilianus şi Galba (secolul II î.e.n.), a pledat în numeroase procese şi Cicero (în *Brutus*) îl socoteşte mai mult jurist decît orator.

[14] Ciinii spartani şi cretani, cunoscuţi ca foarte buni pentru vînătoare.

[15] Fragmentul citat nu se găseşte în Cicero, dar probabil că era în *De republica*, operă ajunsă la noi cu multe lacune.

[16] C. Trebatius Testa, jurist din secolul I î.e.n., prieten cu Cicero; Aulus Cascellius, de asemenea jurist celebru, contemporan cu Cicero.

[17] Mimiambi (mimi în versuri iambice), comedii uşoare de teatru, farse, cu unul sau cu două personaje; mimul, ca formă literară, se întîlneşte la greci încă din secolul al V-lea î.e.n.

[18] Thersites, personaj din Iliada.

[19] S-ar putea ca acest Marcianus să fi fost un avocat de pe vremea lui Ammianus Marcellinus, sau un nume fictiv, folosit de scriitor ca exemplu.

[20] C. Gracchus era nu numai un om politic, dar şi un strălucit orator. Despre el spune Cicero (*De oratore* II, 60, 225) că, atunci cînd vorbea, avea în spatele lui pe cineva care cu un fluier de fildeş îl făcea atent să coboare tonul dacă era prea avîntat şi să-l ridice dacă era prea domol.

[21] Este vorba de cuvîntările „*Pentru Cluentius*“ şi „*Pentru coroană*“, prima rostită de Cicero (66 î.e.n.) în apărarea unui învinuit de asasinat prin otrăvire şi a doua de Demosthenes (336 î.e.n.) în apărarea lui Ctesiphon, acuzat că în mod ilegal a pro-

https://biblioteca-digitala.ro

pus ca Demosthenes să primească o coroană pentru merite patriotice.

[22] Philistion din Nicaea, autor de mimi pe vremea lui Augustus.

[23] Anul 375.

[24] Carnuntum, oraş pe Dunăre, azi Petronell în Austria.

[25] Despre uciderea lui Gabinius, vezi XXIX, 6, 5.

[26] Probus, despre care vezi şi XXVII, 11, XXVIII, 1, 31 şi XXIX, 6, 9, a fost în 368 pentru prima dată prefect al pretoriului în Illyricum.

[27] Valentinianus avea motive să ocrotească Pannonia, fiindcă se născuse în această provincie.

[28] Nigrinus, numai aici menţionat.

[29] Despre comete, vezi XXV, 10, 3.

[30] Cerialis, vezi XXVIII, 2, 10.

[31] Haemorrhoidae, termen grecesc (haema = sînge, rheo = a curge), aici cu sens de vase sanguine.

[32] Luptele de cest, asemănătoare luptelor de box din vremea noastră; cestul era un fel de apărătoare a mîinii, făcută din curele, care erau uneori prevăzute cu ghinturi de metal.

[33] Milon, atlet din Crotona (oraş în sudul Italiei), a trăit în secolul al VI-lea î.e.n. şi a fost învingător de mai multe ori în Jocurile olympice şi pythice.

[34] Despre suprimarea lui Vithicabius, vezi XXVII, 10, 3—4.

[35] Despre Valentinus, vezi XXVIII, 3, 4—6.

[36] Regele Artaxerxes I, fiul lui Xerxes, a domnit de la 465 pînă la 425 î.e.n. şi era numit Macrochir (gr. macros = lung, cheir = mînă), fiindcă avea o mînă mai lungă decît cealaltă.

[37] Isocrates (436—338 î.e.n.), mare orator grec care, pe lîngă talentul oratoric, avea şi o deosebită cultură filozofică.

[38] Discursul lui Cicero pentru apărarea lui Oppius nu s-a păstrat.

[39] Marius, învingător al teutonilor la Aquae Sextiae în 102 şi al cimbrilor la Vercellae în 101, şef al partidului popular, învins şi alungat de şeful aristocraţilor Sulla în 88.

[40] Vezi Viaţa lui Hadrianus (15) în Istoria Augusta.

[41] Murocincta, vilă imperială în Pannonia de jos, menţionată numai de Ammianus Marcellinus.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A XXXI-A

[1] Băile valentine, numite așa pentru că au fost construite din ordinul lui Valens.

[2] Versurile (în greceşte) povestesc invazia goților care, trecînd Istrul, au ocupat Scythia Minor şi Moesia.

[3] Alannii (halani), populație de neam iranian din ramura sarmaților, au locuit la început în regiunea Uralilor şi a Mării Caspice pină la Don. După ce s-au extins şi în Caucaz au înaintat prin regiunile nord-pontice pînă la Dunăre şi de aici pînă în vestul Europei şi al Africii. Ammianus Marcellinus spune că-şi aveau numele de la munții Alani (actualii Mugodzaren din stepa chirchiză). Identificarea alanilor cu massageții se găseşte şi în Cassius Dio, LXIX, 5.

[4] Nervi (neuri), populație care locuia în ținutul Podoliei.

[5] Melanchlaenii şi antropofagii, populații nord-pontice despre care nu se ştiu multe lucruri.

[6] Greuthungii (ostrogoții) şi thervingii (visigoții), cele două ramuri principale ale goților.

[7] Ermenrichus (numit Hermanaricus de către Iordanes), rege ostrogot, despre care Casiodorus spune că era din neamul amalilor, a intrat în legendele germane ca exemplu tipic de cruzime.

[8] *Vallum Greuthungorum*, la vest de Nistru, este identic cu „Valul de sus al Basarabiei", dintre Leova pe Prut şi Chircăieşti pe Nistru. Cf. Radu Vulpe, Verhnij val Bessarabii i problema greutungov k zapadu ot Dnestra, în vol. „Materialy issledovanija yo arheologii iugo-zapada SSSR i Rumynskoj Narodnoj Respubliki, Chişinău 1960, p. 259—275.

[9] Rîul Gerasus, probabil Siretul; vezi Radu Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inférieure et le „mur" d'Athanaric*, The Hague, 1957, p. 29.

[10] Alavivus este menționat numai de Ammianus Marcellinus.

[11] Ținutul dunărean începînd din Boemia, unde-şi avea aşezarea populația germanică a marcomanilor, şi pînă la Marea Neagră.

[12] Vergilius, *Georgica* II, 106, sq; vezi şi XIV, 11, 34 şi XXVI, 1, 1.

[13] Vezi XVIII, 6, 23.

https://biblioteca-digitala.ro

[14] Alavivus şi Fritigernus, şefii fracţiunii vizigote care-l părăsise pe Athanaricus.

[15] Despre semnarea tratatului dintre Athanaricus şi Valens vezi XXVII, 5, 9—10.

[16] Cimbrii şi teutonii, populaţii germanice învinse de Marius.

[17] Textul neclar, din cauza lacunei; este probabil vorba despre războaiele lui Marcus Aurelius împotriva marcomanilor, victualilor şi quazilor, vezi Marcus Antoninus (cap. 4) în *Istoria Augusta*.

[18] Neamuri scitice sînt numiţi aici goţii, care au fost învinşi de împăratul Claudius II Goticuş (268—270) la Naissus. *Istoria Augusta* (Claudius 8) şi Zosimos (I, 42) arată că armatele gotice învinse de Claudius aveau 320 000 de soldaţi şi dispuneau de 2 000 de corăbii.

[19] Împăratul Decius (249—251) a murit împreună cu fiul său într-o luptă cu goţii la Abrittus.

[20] Sueridus şi Colias, doar aici menţionaţi.

[21] Tracia, alături de Sardinia şi Spania, furniza în secolul al IV-lea e.n. cea mai mare parte din aurul imperiului roman; despre condiţiile de muncă ale minerilor antichităţii, vezi Lucretius, VII, 807—815.

[22] Gratianus a fost consul pentru a patra oară în 377.

[23] Saturninus, un vechi general al lui Valens, prieten cu Libanius şi cu Grigorie de Nazianz, delegat de Theodosius să încheie pacea în 3 octombrie 382 cu goţii, care căpătau dreptul de a se stabili între Dunăre şi Balcani ca aliaţi ai romanilor, dar conducîndu-se după legi proprii, a fost în 383 consul; vezi şi XXII, 3, 7.

[24] Cele două mări: Marea Neagră şi Marea Mediterană.

[25] Dibaltum, la Plinius cel Bătrîn (IV, 45) Develtum, oraş pe coasta tracică a Mării Negre, în apropiere de Burgasul de azi.

[26] Barzimeres, tribun al scutarilor, cel care împreună cu comitele Danielus a fost trimis să aresteze pe Papa, regele Armeniei; vezi XXX, 1, 11; 16.

[27] Este vorba de toamna anului 377.

[28] Luna februarie 378.

[29] Mallobaudes putea fi totodată rege german şi şef al gărzilor imperiale pe lîngă Gratianus.

[30] Priarius a avut, după cum arată Ammianus Marcellinus, o

https://biblioteca-digitala.ro

armată de 40 000—70 000 oameni, dar acest număr este redus, în cronica lui Hieronymus, la 30 000.

[31] Gratianus a trecut Rinul pe lîngă orașul actual Basel din Elveția și aceasta a fost ultima expediție transrenană efectuată de un împărat roman.

[32] Regiunea munților Pădurea Neagră.

[33] Împăratul Commodus (180—192), om crud și extravagant, care-și petrecea timpul ucigînd animale și oameni; vezi Cassius Dio, LXXII, 10 și Istoria Augusta, *Commodus Antoninus* 12.

[34] Felix Arbor, fortăreață în Raetia, între Brigantia și Vitudurum.

[35] Valens a ajuns în Constantinopol la 30 mai 378.

[36] Nice, mică localitate tracică, la 22 km nord de Hadrianopolis; în această localitate se găsea și Fritigernus.

[37] Actus, numit în unele ediții Acacius, este numai aici menționat; Alpii Iuliani, vezi nota 42, cartea a XXI-a.

[38] Cabyle, localitate în Thracia, la 120 km de Hadrianopolis.

[39] Barbarii se găseau la 25 km depărtare de Hadrianopolis.

[40] Zodia Leului și Zodia Fecioarei, cu aproximație lunile iulie și august.

[41] Despre incendierea casei în care se refugiase Valens dă referințe mai amănunțite Zosimos (IV, 24).

[42] Cn. Cornelius Scipio Calvus în 212 î.e.n. a luptat împreună cu fratele său P. Cornelius Scipio și despre moartea lui vezi Titus Livius, XXV, 36.

[43] Valerianus, numai aici menționat.

[44] Cannae, localitate în sud-estul Italiei, unde romanii au suferit o cumplită înfrîngere în luptele cu cartaginezii conduși de Hannibal.

[45] Vezi XXIX, 1, 7. Pentru cele trei versuri fatidice, vezi XXIX, 1, 33.

[46] Erau mai multe localități cu numele de Erythrae în antichitate; aici este vorba de orașul ionian, pe care-l citează Homer în Odiseea (III, 172) și Cicero în scrisoarea către Atticus (XVI, 13, a 2).

[47] A patra oră din zi = ora 9—10 dimineața.

[48] Către veghea a III-a, imediat după miezul nopții.

[49] Scorpionul numit onager (măgar); vezi XXIII, 4, 7.

[50] Marea Marmara.

https://biblioteca-digitala.ro

INDICE*

A

abanni *29*, 5, 37
Abarne *18*, 9, 2
Abdera *22*, 8, 3
Abdigildus *18*, 6, 12
Abienus *28*, 1, 48; 49; 50.
abil *23*, 6, 53; 62.
Ablabius *20*, 11, 3.
Abora *14*, 3, 4; *23*, 5, 1; 4.
aborigenii 15, 9, 3.
Abydos *22*, 8, 4.
Abydum *19*, 12, 3.
academia (lui Plato) *16*, 1, 5; *30*, 4, 5.
achei *22*, 8, 25
Ahaia *15*, 8, 1; *19*, 12, 10; *22*, 7, 6
Achaiachala *24*, 2, 2
Acheron *22*, 8, 17
Acherusium *22*, 8, 17
Achilles *19*, 1, 9; *22*, 8, 4; 41; *22*, 16, 3; *24*, 6, 14.
Acilius Glabrio *14*, 6, 8
Acimincum *19*, 11, 8
Acone *22*, 8, 17
acontieni *22*, 15, 27
Acontisma *26*, 7, 12; *27*, 4, 8.
Actium *22*, 16, 24
Actus *31*, 11, 3
Adaces *25*, 1, 6
Adda *29*, 5, 28
Adelphius *16*, 6, 2
Ad Gradus *15*, 11, 18
Ad Innocentes *27*, 7, 5
Adiabas *23*, 6, 20; 21.
Adiabene *18*, 7, 1; *23*, 3, 1; 6; 20; 22.
Adonis *19*, 1, 11; *22*, 9, 15.
Adrastus *14*, 11, 22
Adrastia v. Nemesis
Aeacidul *23*, 5, 9.
Aedesius *15*, 5, 4; 14.
Aegos-potamos *22*, 8, 5.
Aelianus *18*, 9, 3; *19*, 9, 2.
Aenus *22*, 8, 3; *27*, 4, 13
Aeschines *30*, 4, 5.
Africa *14*, 8, 3; *21*, 7, 2; *22*, 11, 1; *23*, 1, 4; *26*, 4, 5; 5, 5; 14; 6, 20; *27*, 6, 1; *28*, 1, 17; 6, 1; 6, 5; *29*, 5, 18; 6, 1; *30*, 7, 3; 10; *30*, 2, 9; 9, 1; *27*, 9; *28*, 6; *29*, 5.
1) Africanus *15*, 10, 10; *24*, 4, 27.
2) Africanus *29*, 3, 6; 3) *15*, 37; 9; *16*, 8, 3.
Agabana *27*, 12, 3
Agatocle *14*, 11, 30
agatirşi *22*, 8, 31; *31*, 2, 14.
Agazaca *23*, 6, 70.
Agenaricus v. Serapion
agent secret *15*, 3, 8; *16*, 5, 11; 8, 3; *22*, 3, 11; 7, 5; *27*, 7, 5.
Agilimundus *17*, 12, 21.
Agilo *14*, 10, 8; *20*, 2, 5; *21*, 12, 16; 13, 3; *22*, 3, 1; 8, 49; *26*, 7, 4; 6; 9, 7; 10, 7.
Aginatius *28*, 1, 30—35; 50—56.
Agrippa (băi) *29*, 6, 19.
Agrippina, v. Colonia
Agrigentum — taurul lui Phalarius *28*, 1, 46
Agropatena *23*, 6, 27
Aiadahlthes *18*, 8, 10.
Aiax *22*, 8, 4; *28*, 1, 54.
alamanni *14*, 10, 6; 14; *15*, 4, 1; 9; *16*, 2, 9; 11, 3; *16*, 12; *17*, 2, 1; 8, 1; 10, 1; 3; 5; *18*, 2,

* Cele trei numere indică primul cartea, al doilea capitolul şi al treilea paragraful.

https://biblioteca-digitala.ro

1; *20*, 1, 1; 4, 1; 10; 5, 4; *21*, 3, 4; 5, 3; *22*, 5, 4; *26*, 4, 5; 5, 7; 13; 8, 2; *27*, 1, 1; *27*, 2; *27*, 10; *28*, 2, 6; 5, 8; 15; *29*, 4, 7; *30*, 3, 1; 7, 5; *31*, 11, 6; v. şi lentiensi.

Alamannia *20*, 4, 1; *30*, 3, 1,
alani (halani) *22*, 8, 31; 38; 42; *23*, 5, 16, 6, 61; *31*, 2, 12; 13; 16, 17; 21; 3, 1; 3; 8, 4; 11, *6*; 12, 17; 16, 3.
alanii numiţi massageţi *23*, 5, 16; *31*, 2, 12.
Alatheus 31, 3, 3; 4, 12; 12,
alaun *20*, 11, 13
Alavivus *31*, 4, 1; 8; 5, 4—5.
albani *18*, 6, 22; *19*, 2, 3; *23*, 6, 13.
Albania *27*, 12, 17
albine *17*, 4, 11; *18*, 3, 1.
Albinus *15*, 5, 4; 2, *25*, 9, 11.
Alexander din Heliopolis *23*, 2, 3.
Alexander Severus *26*, 6, 20
Vicus Alexandri *17*, 4, 14
Alexandria în Egipt *15*, 7, 77; *17*, 4, 13; *19*, 12, 8; 12; *22*, 11, 3; *22*, 16, 7—22, *26*, 10, 19;
Alexandria în Aracosia *23*, 6, 72
„ în Aria *23*, 6, 69.
„ în Carmania *23*, 6, 49.
„ în Persia *23*, 6, 42.
„ în Sogdiana *23*, 6, 59.
alexandrini *14*, 1, 3; *22*, 11, 2; 3; *22*, 16, 13; *23*, 6, 8; *30*, 4, 12.
Alexandru cel Mare (Macedon) *14*, 8, 5; 11, 22; *15*, 1, 4; *16*, 5, 4; *18*, 3, 7; *20*, 7, 17; 11, 6; *21*, 8, 3; *22*, 8, 40; 11, 6; *23*, 6, 2; 3; 22; *24*, 4, 27; *25*, 4, 15; *26*, 8, 15; *28*, 4, 18; *30*, 8, 5.
Alfenus *30*; 4, 12
Alicodra *23*, 6, 58.
Aligildus *21*, 15; 4; *22*, 2, 1.
Aliso *26*, 8, 9.
alobrogi *15*, 12, 5.
Almo *23*, 3, 7.
Alpii *14*, 6, 4; *15*, 10, 11; *21*, 12, 2; *25*, 4, 25. Cottiani *15*, 5, 29; 10, 2—3; Graici *15*, 10, 9; 11, 12; Iulieni *21*, 9, 4; 10, 4; 12, 21; *29*, 6, 1; *31*, 11, 3; 16, 7; Alpii Maritimi *15*, 10, 9; Alpii Poenini *15*, 10, 10; 11, 12.
Alpheus *15*, 4, 6.
Alypius 1) *23*, 1, 2; *29*, 1, 44. 2) *28*, 1, 16.
Amantius *28*, 1, 19; 21.
Amanus *14*, 8, 4.
Amardus *23*, 6, 40.
Amastris *22*, 8, 16
amazoane *22*, 8, 18; 22; 27; *31*, 2, 16.
Ambiani (Amiens) *15*, 11, 10; *27*, 8, 1.
amfibii *22*, 15, 27.
amfisbeni *22*, 15, 27
amfiteatrul din Roma *16*, 10, 4
amicensii *17*, 13, 19.
Amida *18*, 6, 17; 8, 13; 9, 1; *19*, 1—8.
Aminias *24*, 6, 14
Amisus *22*, 8, 16.
(Ammianus Marcellinus) *14*, 9, 1; 11, 5; *15*, 5, 22; *16*, 1, 2; 10, 21; *17*, 4, 6; *18*, 4, 7; 6, 5; 8; 10; 13; 20—23; 8, 1; *19*, 8, 5—6; *22*, 15, 1; *23*, 4, 1; 5, 7; 6, 21; 30; *25*, 8, 3; 10, 1; *26*, 10, 15; *27*, 4, 2; 11, 1; *28*, 4, 14; *30*, 4, 4; *31*, 6, 9.
Ammon *17*, 4, 20
Ammonius Saccas *22*, 16, 16
Ampelius *28*, 1, 22; 4, 3
Amphiaraus *14*, 1, 7
amphicyrt v. fazele lunii
Amphilochius *21*, 6, 2
Amphitus *28*, 8, 24
Amudis *18*, 6, 13
Amycus *22*, 8, 14.
anale *25*, 9, 9; *31*, 5, 17; 13, 19.
anapest *24*, 6, 10

https://biblioteca-digitala.ro

Anaphe *17*, 7, 13
anastasiene (băi) *26*, 6, 14.
Anatha *24*, 1, 6.
Anatolius 1) *19*, 11, 2; *21*, 6, 5. 2) *20*, 9, 8; *25*, 3, 14; 21; 6, 4; 3) 29, 1, 5.
Anaxagoras *17*, 7, 11; *22*, 8, 5; 16, 22.
Anaxarchus *15*, 1, 4.
Anaximander *17*, 7, 12
Anazarbus *14*, 8, 3.
Anchialus *22*, 8, 43; *27*, 4, 12; *31*, 5, 16.
Ancorarius *29*, 5, 25.
Ancyra *22*, 9, 8; *25*, 10, 11; *26*, 1, 5; 8, 4.
Andocides *30*, 4, 5.
Andriscus Adramythenus *14*, 11, 31; *26*, 6, 20.
Andronicus *19*, 12, 11.
Anepsia *28*, 1, 34—56.
Anicii *16*, 8, 13
Anniba *23*, 6, 64.
annibi *23*, 6, 66.
Antaeus *28*, 1, 46.
Antennaeum (Andernach) *18*, 2, 4.
Anthemusia *14*, 3, 3.
Antigonus *23*, 4, 10.
Antinous *22*, 6, 12.
Antiochia Syriei: *14*, 1, 6; 9; 7, 1; 5; 10; 19; 8, 8; 9, 8; 11, 12; 21; *18*, 4, 3; *19*, 8, 12; 12, 8; *20*, 11, 32; *21*, 6, 1; 15, 1; *22*, 9; 13, 2; 14, 2; *23*, 2, 3; *25*, 10, 4; *26*, 6, 20; 7, 2; 8, 15; *28*, 4, 3; *29*, 1, 4; *31*, 1, 2; 7, 1.
Antiochia în Margiana: *23*, 6, 54
Antiochiense (Misopogon) *22*, 14, 2.
Antiochus *14*, 6, 8.
Antiochus Epiphanes *22*, 13, 1.
Antiphon *30*, 4, 5.
Antipolis (Antibes) *15*, 11, 15
antiscieni *22*, 15, 31.
Antoninupolis *18*, 9, 1
Antoninus Pius *16*, 1, 4; *30*, 8, 12
Antoninus (transfug) *18* passim; *19*, 1, 3; 9, 7—8; *20*, 6, 1.
Antonius 1) *22*, 16, 24; *23*, 5, 16; 2) *26*, 5, 10. 3) *30*, 4, 6.
antropofagi *23*, 6, *66;* 31, 2, 15.
Anzaba *18*, 6, 19; 7, 1.
Apamea în Assyria 23, 6, 23
„ în Parthia *23*, 6, 43.
„ în Propontis *22*, 8, 5.
„ în Syria *14*, 8, *8; 28*, 2, 11.
apele lui Mamaea 28, 4, 19.
apis 22, 14, 6—8.
apocrousis v. fazele lunii
Apodemius *14*, 11, 19; *15*, 1, 2; 5, 8; *22*, 3, 1.
Apollinares *14*, 7, 19; 20; 9, 8.
Apollo Comeus *23*, 6, 24.
„ Daphneus *22*, 13, 1.
„ Palatinus *23*, 3, 3; 6, 24.
„ Smintheus *22*, 8, 3.
Apollonia în Assyria *23*, 6, 23.
„ în Thracia *22*, 8, 43.
Apollonius din Tyana *21*, 14, 5; *23*, 6, 19.
Appius Claudius *27*, 4, 10.
Apri *27*, 4, 12.
aprilie *23*, 3, 3; 5, 1; 12; *26*, 4, 3
Apronianus *23*, 1, 4; *26*, 3, 1; *27*, 3, 3.
Aprunculus *22*, 1, 2.
Apurius (munte) *26*, 6, 61.
Aquileia *15*, 3, 10; *21*, 11; 12; *22*, 8, 49.
aquilonul *18*, 9, 2; *27*, 4, 3.
Aquincum *30*, 5, 13.
aquitani *15*, 11, 1; 2; 5; 13; 12, 2; *16*, 8, 8.
Aquitania *14*, 10, 2; *15*, 11, 13; *17*, 8, 1; *21*, 7, 4.
arabii fericiţi *23*, 6, 45. — sceniţi *22*, 15, 2; *23*, 6, 13.
Arabia *14*, 8, 13; *22*, 15, 26; *23*, 6, 45—47; *31*, 3, 5.
Arabius *23*, 6, 71.
Aracha *23*, 6, 26.
Arachosia *23*, 6, 72.

https://biblioteca-digitala.ro

Arachotoscrene *23*, 6, 14; 72.
Aradius *23*, 1, 4.
Araharius 17, 12, 12—16.
Araris *15*, 11, 17
Arator *28*, 2, 5.
Aratus *22*, 10, 6; *25*, 4, 19.
Araxates *23*, 6, 59.
Araxius 26, 7, 6; 10, 7.
Arbaca 23, 6, 72.
Arbela *23*, 6, 22.
Arbatani *23*, 6, 73.
Arbitio *14*, 11, 2; *15*, 2, 4; 3, 2; 3, 11; 5, 8; 4, 1; 10; 5, 2; 8, 17; *16*, 6, 1; *18*, 3, 3; *20*, 2, 2. *22*, 3, 1; *26*, 9, 4.
Arbor 16, 2, 3.
Arbor Felix *31*, 10, 20
Arcadia *15*, 4, 6
Arcadius *22*, 8, 17
arcani 28, 3, 8.
Archelaus *16*, 12, 41.
Archimedes *26*, 1, 8
Ardea *23*, 6, 42.
Arelate (Arles) *14*, 5, 1; 10, 1; *15*, 11, 14; 18; *29*, 5, 5.
aremphael *22*, 8, 38
areopagiţi *29*, 2, 19
Ares *17*, 4, 18
Arethusa *27*, 4, 8.
Argaeus (munte) *20*, 9, 1.
Argentaria *31*, 10, 8.
Argentoratus (Strasbourg) *15*, 11, 8; *16*, 2, 12; 12; *17*, 1, 13; 8, 1; *20*, 5, 5.
argonauţi *14*, 8, 5; 22, 8, 22.
Argo (corabia) *22*, 8, 15.
Aria 23, 6, 69.
ariani 23, 6, 69.
Arias *23*, 6, 69.
arichi *22*, 8, 33.
Ariaspe *23*, 6, 71
arimaspi *23*, 6, 13
Arinteus *15*, 4, 10; *24*, 1, 2; 7; 2. *25*, 5, 2; 7, 7; 10, 9; *26*, 5, 2; 8, 4; *27*, 5, 4; 9; 12, 13; 15.
Aristaenetus *17*, 7, 6.
Aristarchus *22*, 16, 16.
Aristides *30*, 4, 21
Aristobulus 23, 1, 1.
Aristomenes *28*, 6, 18; 20; 28.
Aristoteles *17*, 7, 11; *18*, 3, 7; *21*, 1, 12; *27*, 4, 8.
arme de artilerie, v. baliste, catapulte, onager, scorpion, tormentum.
Armenia *14*, 8, 10; 11, 14; *15*, 13, 4; *16*, 7, 5; *17*, 5, 6; 13; 14, 1; *18*, 9, 2; *21*, 6, 8; *23*, 2, 2; 5, 11; *25*, 7, 9; *26*, 4, 6; *27*, 12, 1; 5; 10; *30*, 1, 4; 2, 1; 2; 4; *31*, 1, 3; 2, 21; 7, 1; 2.
Armenia Mică *14*, 7, 19; *19*, 8, 12; *20*, 11, 4.
armeni *22*, 7, 10; *23*, 6, 13; *27*, 12, 14; 17; 18; *30*, 1, 1; 13.
Armenius *22*, 8, 17.
Arrabanes *27*, 13, 5—14; *30*, 1, 2.
Arraces 30, 2, 2.
Arsaces 1) *23*, 6, 2; 55; 2) *20*, 11, 1; *21*, 6, 8; *23*, 2, 2; 5; *24*, 7, 8; 8, 6; *25*, 7, 12; *27*, 12, 3; 5; 9; 12.
Arsacia *23*, 6, 39
Arsiana *23*, 6, 26.
Arsinoe *22*, 16, 4.
Artabius *23*, 6, 73
Artacana *23*, 6, 43
Artamis *23*, 6, 57.
Artaxata *25*, 7, 12.
Artaxerxes Macrochir *30*, 8, 4.
Artemisia *28*, 4, 9.
Artemius 1) *17*, 11, 5; 2) *22*, 11, 2; 3; 8.
Artogerassa *27*, 12, 5.
Arverni (Clermont) *15*, 11, 13.
Arzanena *25*, 7, 9.
Asbameus, Jupiter *23*, 6, 19.
Asbolius *28*, 1, 8; 29.
Ascalon *14*, 8, 11
Ascanimia *23*, 6, 60.
ascari *27*, 2, 9.
Asclepiades *22*, 13, 3
Asclepiodotus *15*, 6, 4
Asia (provincia) *17*, 7, 1; 13; *18*, 6, 18; *22*, 7, 3; 8, 12; 27; 15, 2; *23*, 6, 13; 34; *26*, 7, 6; 8, 14; 10; 4; *27*, 9, 6; *28*, 1, 3;

https://biblioteca-digitala.ro

29, 1, 36; 2, 29; 21; 22; *31*, 2, 13; 2, 16; 14, 8.
asiriană (limba) *14*, 8, 6.
Asmira *23*, 6, 64.
asmirii *23*, 6, 66.
Asmurna *23*, 6, 52.
Aspabota *23*, 6, 63
aspacarii *23*, 6, 66.
Aspacures *27*, 12, 16—17; *30*, 2, 2.
Asparata *23*, 6, 66.
aspidă *22*, 15, 27.
Aspuna *25*, 10, 10.
assaniţii saraceni *24*, 2, 4.
Assyria *18*, 3, 2
Assyria (Adiabene) *23*, 6, 14—15; 20; 23; *24*, 2, 6; 8, 4; *25*, 4, 13; 6, 8.
assyrieni *14*, 4, 3; *18*, 8, 5; *23*, 2, 7; 3, 1; 5; 6; 27; *24*, 1, 1.
Astacana *23*, 6, 58.
Astacus *22*, 8, 5.
Astatla *23*, 6, 58
atelier de armament *14*, 7, 18; 9, 4; *15*, 5, 9; *29*, 3, 4.
Atena *27*, 9, 6; *28*, 1, 4.
atenieni *19*, 4, 4; *22*, 8, 12; 18; 12, 8; *23*, 5, 9; 6, 75; *28*, 1, 4; *29*, 2, 19.
athagori *23*, 6, 66.
Athanaricus *27*, 5, 6; 9—10; *31*, 3, 4—8; 4, 13.
Athanasius 1) *15*, 7, 7; 10; 2) *29*, 3, 5.
Athos *22*, 8, 2; *31*, 4, 7.
Athribis *22*, 16, 6.
Athyras *22*, 8, 8.
ati *22*, 15, 9; 16, 6.
atic *22*, 8, 8; *27*, 9, 6; *30*, 4, 5.
atlantizi *15*, 3, 6.
Atlantis (Atlantida) *17*, 7, 13
Atlantic *17*, 7, 13.
Atropatene *23*, 6, 27.
attacotti *26*, 4, 5; *27*, 8, 5.
atthuari *20*, 10, 2
avastomaţi *29*, 5, 33.
Auchenius *28*, 1, 27.
Audia *29*, 5, 44; 49.
august *31*, 12, 10
Augusta-Londinium (Londra) *28*, 3, 1; v. şi Lundinium
Augustamnica *22*, 16, 1.
Augustudunum (Autun) *15*, 11, 11; *16*, 2, 1; 2.
Augustus (Octavianus) *26*, 1, 13.
Aulion *22*, 8, 23
Aurelianus *22*, 16, 15; *26*, 6, 7; *30*, 8, 8; *31*, 5, 17.
Aurelius Victor *21*, 10, 6.
Aureolus *21*, 16, 10.
aurunci *30*, 4, 12.
Ausci (Auch) *15*, 11, 14;
Ausonia *22*, 8, 3.
austoriani *26*, 4, 5; *28*, 6, 2; 13
austrul (vînt) *18*, 9, 2.
Autosudorum (Auxerre) *16*, 2, 5.
avastomati *29*, 5, 33.
Aventicum (Avenches) *15*, 11, 12.
Avernus *28*, 4, 18
Avitianus *27*, 7, 1.
Axius *21*, 10, 3.

B

Babylon *18*, 5, 3; *23*, 3, 6; 6, 2; *23*, 6, 23; *24*, 2, 7.
Babylonianul *23*, 3, 6.
Bacchus *22*, 8, 23
Bacchylides *25*, 4, 3.
Bactra *23*, 6, 58
Bactriana — bactriani *23*, 6, 14; 55, 57.
Bacurius *31*, 12, 16.
Baetica *23*, 6, 21; *28*, 1, 26.
Baetis *23*, 6, 21
Bagrada *23*, 6, 4.
baia lui Silvanus *28*, 4, 19.
Bainobaudes 1) *14*, 11, 14; *16*, 11, 6.
2) *16*, 11, 9; 12, 63.
băile Constantiniene *27*, 3, 8.
băile din Roma *16*, 10, 14.
băile lui Agrippa *29*, 6, 14.
băile Valentiniene *31*, 1, 1.
baiuri *29*, 5, 33.
Balchobaudes *27*, 2, 6.
balistă *19*, 1, 7; 5, 6; 7, 5—7;

https://biblioteca-digitala.ro

20, 7, 10; 11, 20; *23*, 4, 1—3; *24*, 2, 13; 4, **16**.
balistari *16*, 2, 5.
Bappo *15*, 4, 10.
Baraba *23*, 6, 47.
Baraxmalcha *24*, 2, 3.
Barbarus *28*, 1, 36.
Barbatio *14*, 11, 19; 24; *16*, 11, 6; *17*, 6, 2; *18*, 3, 1—6; 5, 5; *20*, 2, 1.
Barchalba 26, 9, 8.
barritus *16*, 12, 43; *21*, 13, 15; *26*, 7, 17; *31*, 7, 11.
Barzalus *18*, 7, 10.
barzi *15*, 9, 8.
Barzimeres *30*, 1, 11; 16; *31*, 8, **9**.
Basilia 30, 3, 1.
basilica lui Sicininus *27*, 3, 13.
Basilina 25, 3, 23.
basilisci *22*, 15, 27; *28*, 1, 40.
Bassianus *29*, 2, 5.
Bassus *17*, 11, 5.
batavi *16*, 12, 45; *20*, 1, 3; 4, 2; *27*, 1, 5; 8, 7; *31*, 13, 9.
Batne *14*, 3, 3; *23*, 2, 7.
Batradites *23*, 6, 41.
Battus *22*, 16, 4.
Bautis *23*, 6, 65.
bavari *29*, 5, 33.
Bebase *18*, 7, 9; 10, 1.
bebryci *22*, 8, 14.
belgi *15*, 11, 4.
Belgica *15*, 11, 4; 9; 11; *17*, 3, 6.
Belias 23, 3, 7.
Bellen *29*, 5, 21; 24.
Bellona *21*, 5, 1; *24*, 7, 4; *27*, 4, 4; *28*, 1, 1; *29*, 2, 20; *31*, 1, 1; 13, 1.
Bellovaedius *25*, 7, 13.
Belus *23*, 6, 23.
berbec (mașină de război) *20*, 7, 10; 11, 11; 15; 16; 19; 21; *23*, 4, 8; *24*, 4, 19.
— constelație *26*, 1, 8.
bere v. sabaia
Berenice *22*, 16, 4.
Beroea *27*, 4, 12; *31*, 9, 1; 11, 2.
Berytus *14*, 8, 9.
Besa *19*, 12, 3.
Besantio *20*, 10, 3.
Besbycus *22*, 8, 6.
bessii *27*, 4, 11.
betii *23*, 6, 66.
Bezabde *20*, 7, 1; 11, 6; *21*, 13, 1.
biblioteci *14*, 6, 18.
Bineses *25*, 7, 13; 9, 1.
bisextil (bisect) *26*, 1, 7 etc.
Bisontii (Besançon) *15*, 11, 11.
Bisula *22*, 8, 38
Bitaxa *23*, 6, 69.
Bitheridus *29*, 4, 7.
Bithynia *14*, 11, 7; *17*, 7, 1. *22*, 8, 7; 14; 16; *25*, 4, 24; 10, 12; *26*, 1, 3; 4, 1; 6, 11; 8, 3; 7.
Biturigae (Bourges) *15*, 11, 11.
bivoli *22*, 15, 14.
blemyi *14*, 4, 3; *22*, 15, 24.
Boae *22*, 3, 6; *28*, 1, 23
Boeotia *16*, 12, 41; *17*, 7, 3
Bonitus *15*, 5, 33.
Bonna (Bonn) *18*, 2, 4.
Bononia în Gallia (Boulogne) *20*, 1, 3; 9, 9; *27*, 8, 6.
în Pannonia (Banaster) *21*, 9, 6; *31*, 11, 6.
Bonus Eventus *29*, 6, 19.
boreas *23*, 6, 69.
Borion *22*, 15, 2.
Borionstoma *22*, 8, 45.
Borysthenes (Nipru) *22*, 8, 40; *31*, 3, 3.
Bosfor (Bosporus) *20*, 9, 1; *23*, 6, 7; *27*, 4, 10; *31*, 2, 21; 5, 15. *22*, 8, 13; 14; 37.
bosporani *22*, 7, 10.
Bostra *14*, 8, 13.
brachiati *15*, 5, 30; *16*, 12, 43.
brachmani *23*, 6, 33; *28*, 1, 13.
branchizi *29*, 1, 31.
brasmatii v. cutremure
Brigantia (lac) (Constanța) *15*, 4, 1; 3.
Brigantia (castel) (Briançon) *15*, 10, 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Brigetio *17*, 12, 21; *30*, 5, 15.
Brisoana *23*, 6, 41.
Britannia, britanic *14*, 5, 6; *18*, 2, 3; *20*, 1, 1; 9, 9; *22*, 3, 3; *23*, 1, 2; 6, 8; *26*, 4, 5; *27*, 8, 1; 4; 10; 9, 1; *28*, 3, 4; *29*, 1, 44; 4, 7.
broasca țestoasă (figură de luptă) *16*, 12, 44.
Brotomagus (Brumat) *16*, 2, 12.
Bruchion *22*, 16, 15.
Brutus *27*, 9, 10.
buccellatum *17*, 8, 2.
bucinobanți *29*, 4, 7.
Bucolicele lui Vergilius *17*, 4, 5.
Bura *17*, 7, 13.
Burdigala (Bordeaux) *15*, 11, 13.
burgunzi *18*, 2, 15; *28*, 5, 9—14; *30*, 7, 11.
Busan *18*, 10, 1.
Busiris *28*, 1, 46.
Byzantium *22*, 8, 8.
byzari *22*, 8, 21.

C

Cabyle *31*, 11, 5.
Cabyllona și Cabyllonum (Châlons-sur-Saône) *14*, 10, 3; 5; *15*, 11, 11; *27*, 1, 2.
caduceu *20*, 7, 2.
cadusieni *23*, 6, 13.
Caecilius *28*, 6, 21; 28; 29.
Caelestinus *28*, 6, 22.
Caelius *16*, 12, 66.
Caenos Gallicanos *14*, 11, 6.
Caesar (dictatorul) *15*, 11, 6; *21*, 16, 13; *29*, 2, 18
Caesar (titlu) *14*, 1, 1; passim.
Caesarea Cappadociei *20*, 8, 4; 9, 1; *26*, 7, 2.
„ în Mauretania *29*, 5; 18; 19; 42.
„ în Palestina *14*, 8, 11.
Caesariensis (regiune) *29*, 5, 6; 50.
Caesarius 1) *26*, 7, 4; 2) *30*, 2, 11.
Caesius *19*, 9, 2.
cafavi *29*, 5, 33.
cai hispani *20*, 8, 13
Calchedon *20*, 11, 5; *22*, 3, 2; 8; 7; 9, 3. *26*, 6, 4; 8, 2; 10; 3; *31*, 1, 4.
calende *15*, 8, 18; *16*, 2, 2; 10, 20; *17*, 7, 2; *22*, 7, 1; *23*, 1, 6; 3; 3; 7; *24*, 8, 5; *25*, 5, 1, 6, 9; *26*, 4, 2; 3; 5—8; 10, 15; *27*, 1, 1.
Caligula *21*, 16, 8.
Callatis *27*, 4, 12.
Callichorus *22*, 8, 23
Callimachus *24*, 6, 14.
Callinicum *23*, 3, 7.
Callipolis *22*, 8, 4.
Callisthenes *18*, 3, 7.
Callistratus 30, 4, 5.
Calonstoma *22*, 8, 45.
Calycadnus *14*, 2, 15; 8, 1.
camarițI *22*, 8, 24.
Cambyses 1) *17*, 4, 3; 4; 23, 6, 36.
2) *23*, 6, 40.
Camenius *28*, 1, 28.
Camillus *21*, 16, 13.
campanieni *14*, 6, 25.
Campensis *28*, 1, 8; 29.
Cancerul (constelație) *22*, 15, 12; *28*, 4, 24.
candidați *15*, 5, 16; *25*, 3, 6; *31*, 13, 14; 15, 8.
Canopus *22*, 16, 14.
cantauriani *29*, 5, 23.
Cantichus *23*, 6, 12
cap de porc (formație de luptă) *17*, 13, 9.
Capellatium *18*, 2, 15.
Capersana *18*, 8, 1; *21*, 7, 7.
Caphereus (promontoriu) *22*, 8, 2.
Cappadocia *20*, 9, 1; 11, 4; *22*, 9, 13; *23*, 6, 19; *25*, 10, 6.
caprarieni (locuitori) *29*, 5, 37.
Caprarieni (munți) *29*, 5, 34.
Capua *25*, 9, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Carambis (munte) *22*, 8, 20.
Carcinites *22*, 8, 39.
Caria *28*, 4, 9.
Carmania *23*, 6, 10; 12; 14; 48.
Carnuntum *30*, 5, 2; 11.
carpi *27*, 5, 5; *28*, 1, 5.
carrago *31*, 7, 7; 12, 11.
Carrhae *18*, 7, 3; *20*, 11, 11; *23*, 3, 1.
Cartagina *14*, 11, 32; *17*, 4, 3; 11, 3; *23*, 5, 20; *24*, 2, 16; *28*, 6, 16.
cartaginezi *28*, 1, 17.
Carus *24*, 5, 3.
Cascellius *30*, 4, 12
Casium *22*, 16, 3.
Casius (munte) *14*, 8, 10; *22*, 14, *4*.
Caspică (Marea) *22*, 8, 7; *23*, 5, 16; 6, 26; 40; 43; 69.
Caspice (Porţile) *23*, 6, 13; 70.
Caspici (munţi) *23*, 6, 74.
Cassianus *16*, 9, 2; *18*, 7, 3; *19*, 9, 6; *25*, 8, 7.
Cassio *31*, 12, 16.
Cassius (judecător) *22*, 9, 9; *26*, 10, 10; *30*, 8, 13.
Cassius (prefect) *21*, 16, 11.
Castalia *22*, 12, 8.
Castor *29*, 5, 50.
Castor şi Pollux *19*, 10, 4; *22*, 8, 24; *28*, 4; 11.
Castricius *14*, 2, 14.
castrul Constantia *15*, 11, 3.
„ lui Hercule *18*, 2, 4.
„ lui Marte *31*, 11, 6.
„ maurilor *18*, 6, 9; *25*, 7, 9.
„ pentru străini *16*, 12, 66.
catadupi *22*, 15, 2.
catafracti *16*, 2, 5; 6, 3, 10, 8; 12, 7; 38; 63; 24, 6, 8; *25*, 1, 12; 3, 4; 6, 2; *28*, 5, 6
Catalauni (Châlons-sur-Marne) *15*, 11, 10; *27*, 2, 4.
catapultă *15*, 12, 1; *24*, 2, 13.
Catena (Paulus) *14*, 5, 6; 8; *15*, 3, 4; *22*, 3, 11.
cataracte *14*, 4, 3; *15*, 4, 2; *22*, 15, 9; 11.
Catilina *25*, 3, 13.
Cato Censorul *14*, 6, 8; *15*, 12, 4; 16, 5, 2; *26*, 10, 10; *28*, 1, 39; *30*, 4, 21.
Cato din Utica *14*, 8, 15; *28*, 4, 21.
Catulus *14*, 6, 25.
Caucalanda *31*, 4, 13.
Caucaz *22*, 8, 27; *23*, 6, 70
călăreţi recrutaţi dintre străini (gentiles) *14*, 7, 9; *15*, 5, 6; *16*, 4, 1; *20*, 2, 5; 4, 3; *27*, 10, 12.
Caudine (furcile) *25*, 9, 11.
cămilă *14*, 4, 3; *23*, 6, 56; *28*, 6,
cărţi punice *22*, 15, 8.
„ sibylline, v. cumane (versuri)
„ vegoice *17*, 10, 2.
Cella *16*, 11, 6; *19*, 11, 16.
Celse *14*, 7, 7.
Celsus *22*, 9, 13.
celţi *15*, 9, 3; 11, 1—2; *20*, 4, 2; 5, 9; *21*, 3, 1; *22*, 12, 6; *31*, 10, 4.
centură (semn distinctiv) *22*, 10, 5.
centurie *14*, 6, 6.
centurion *16*, 6, 2; *18*, 6, 21.
Ceras (promontoriu) *22*, 8, 8.
Cerasus *22*, 8, 16.
ceratas *22*, 8, 8.
cerceţi *22*, 8, 25.
Cercius *22*, 8, 24.
Cercops *22*, 14, 3.
Cerceusium *23*, 5, 1; 4.
Cerialis 1) *14*, 11, *27*; *17*, 5, 1. 2) *28*, 2, 10; *30*, 5, 19; 10, 5.
cest *30*, 6, 6.
Cetatea Eternă v. oraşul etern
Cethegus *28*, 1, 16.
Chaerecla *22*, 16, 5.
Chalcedon, v. Calchedon
Chalcenterus, v. Didimus
Chalcis *24*, 1, 9.

https://biblioteca-digitala.ro

chaldaei *23*, 6, 25.
Chalites *23*, 6, 12.
chalybi *22*, 8, 21.
chamavi *17*, 8, 5.
chasmatii, v. cutremure
Charax 23, 6, 43
Charcha *18*, 10, 1; *25*, 6, 8.
charci *23*, 6, 66.
Charietto *17*, 10, 5; *27*, 1, 2; 5.
Charinda *23*, 6, 40
Chatracharta *23*, 6, 58.
Chauriana *23*, 6, 63.
Chersonesul thracic *22*, 8, 5.
Chersonesul tauric *22*, 8, 32.
Chiliocomum *23*, 3, 5; *24*, 8, 4; *25*, 7, 12.
Chilo *28*, 1, 8.
chioniţi *16*, 9, 4; *17*, 5, 1; *18*, 6, 22; *19*, 1, 7; 2, 3.
Chnodomarius *16*, 12.
Choaspa *23*, 6, 72.
Choaspes *23*, 6, 40.
Choatres *23*, 6, 43.
Chronius *22*, 8, 38.
Chrysopolis *22*, 8, 7.
Cibalae *30*, 7, 2.
cibyraţi *15*, 3, 3.
Cicero *14*, 2, 2; *15*, 5, 23; 12, 4; *16*, 1, 5; *19*, 12, 18; *21*, 16, 13; *22*, 7, 4; 15, 24; *26*, 1, 2; 9, 11; 10, 12; *27*, 4, 8; 9, 10; 11, 4; *28*, 1, 40; 4, 27; *29*, 1, 11; 5, 24; *30*, 4, 7; 10; 8, 7; *31*, 14, 8.
Cicymbricus *28*, 4, 28.
Cilicia *14*, 8, 1; 3; *18*, 6, 1; *21*, 15, 2; *22*, 1, 2; 9, 13; 11, 4; *23*, 2, 5; *26*, 7, 2; 8, 15; *27*, 9, 6; *30*, 1, 3.
cimbri *17*, 7, 13.
Cimmerian (Bosporus) *22*, 8, 26.
cimmerieni *28*, 4, 18; *29*, 2, 4.
Cimon *17*, 11, 3.
Cineas *16*, 10, 5.
Cinna *30*, 8, 9.
Circe *30*, 1, 17.
circense, v. jocuri de circ.
Circul cel Mare din Roma *15*, 5, 34; *17*, 4, 1; 12; *28*, 4, 29.
ciumă *19*, 4; *23*, 6, 24; *30*, 6, 4.
Cius *22*, 18, 5.
Civilis *27*, 8, 10.
cîini spartani şi cretani *30*, 4, 8.
Cîmpiile Canine (Campi Canini) *15*, 4, 1.
Cîmpul lui Marte *17*, 4, 12.
clarissimus *21*, 16, 2; *26*, 6, 18; *28*, 1, 27.
Claritas *28*, 1, 28.
Claros *19*, 12, 15.
Claudias *18*, 7, 10.
Claudiopolis *14*, 8, 2.
Claudius 1) *14*, 8, 2; 2) *27*, 3, 2; *29*, 6, 17. 3) *31*, 5, 17; 4) *29*, 3, 7.
Cleander *26*, 6, 8.
Clematius *14*, 1, 3.
Cleopatra *22*, 16, 9; 24; *28*, 4, 9.
clibanari *16*, 10, 8; 12, 22; 38
climatii v. cutremure
Cluentius *30*, 4, 19.
Coche *24*, 5, 3.
Cocytul *14*, 11, 29.
Codrus *22*, 8, 12; *28*, 1, 4.
Coela *22*, 8, 4.
Coeranius *29*, 2, 25.
cohortă *14*, 2, 12.
colchi *16*, 7, 10; *22*, 8, 24.
Colchida *22*, 8, 15.
Colias *31*, 6, 1.
Colonia Agrippina Köln *15*, 5, 15; 24; 35; 8, 19; 11, 7; *16*, 3, 1; *17*, 2, 1.
comandant *14*, 10, 8; *15*, 4, 10; 5, 2; 6; *18*, 3, 1; v. şi guvernator militar, şef.
Comedus (munte) 23, 6, 10.
cometă 25, 10, 2—3; *30*, 5, 16.
Comeus Apollo *23*, 6, 24.
Commagene *14*, 8, 7; *18*, 4, 7; *23*, 6, 21.
Commodus *21*, 16, 8; *26*, 8, 8; *29*, 1, 17; *31*, 10, 18.
Comum *15*, 2, 8.
Concordia *16*, 12, 58.
Concordius *28*, 6, 22.
Confluentes (Coblenz) *16*, 3, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

consilier municipal *21*, 12, 20; *22*, 9, 12; *25*, 4, 21; *27*, 7, 7.
consistoriu *14*, 7, 11; *15*, 5, 5; 18; *16*, 7, 2; *20*, 4, 22; *25*, 10, 10.
Constans *16*, 7, 5; *30*, 7, 5.
Constantia 1) *14*, 1, 2; 3; 11, 6; 21, 1, 5.
2) *21*, 15, 6; *26*, 7, 10; *29*, 6, 7.
Constantianus 1) *23*, 3, 9; *28*, 2, 10; 2) *29*, 3, 5.
Constantina *18*, 7, 9.
constantiniană (infanterie) *29*, 5, 20; 22.
constantiniene (băi) *27*, 3, 8.
Constantinopol *14*, 7, 19; 11, 12; *15*, 2, 7; *19*, 11, 17; *20*, 8, 1; *21*, 12, 3; 16, 20; *22*, 2, 4; 7, 6; 8, 8; 9, 2; *23*, 1, 7; *25*, 3, 23, 9, 13; *26*, 1, 3; 4, 3; 6, 5; 12; 7, 2; 4; 5; 13; *27*, 5, 10; *29*, 1, 12; *30*, 10, 1; *31*, 1, 4; 7, 1; 11, 1; 16, 4.
Constantinus (Constantin cel Mare) *14*, 11, 20; *15*, 5, 19; 13, 2; *16*, 7, 5; 8, 12; *17*, 4, 13; *21*, 10, 8; 12, 25; *26*, 6, 14.
Constantinus (fiul lui Constantin cel Mare) *25*, 3, 23.
Constantius 1) cărţile 14—21 passim; 26, 6, 1 şi următ. 2) *25*, 3, 23. 3) *25*, 9, 12.
constelaţie (zodie)
„ Berbecului *26*, 1, 8.
„ Cancerului *22*, 15, 11; *28*, 4, 24.
„ Cumpenei (Balanţei) *22*, „ 15, 12.
„ Fecioarei *21*, 2, 2; *31*, 13, 7.
„ Leului *31*, 13, 7.
„ Ursei *22*, 8, 37.
consul *20*, 1, 1; *23*, 1, 1; *26*, 9, 1; 30, 3, 1 etc.
consular *16*, 8, 3 etc.
consulat *20*, 1, 1; *25*, 11 etc.
Conta *29*, 5, 39
Coptos 22, 16, 2.
Cora *16*, 2, 3.
Corax *22*, 8, 29.
Corbulo v. Domitius
Corduene *18*, 6, 20; *23*, 3, 5; *25*, 7, 9.
Corint *14*, 11, 30.
Cornelius Gallus *17*, 4, 5.
Cornelius Nepos *26*, 1, 2.
Cornelius (senator) *28*, 1, 29.
cornuţi (trupe) *15*, 5, 30; *16*, 11, 9; 12, 43; 63; *31*, 8, 9.
coroană *14*, 11, 12; *21*, 1, 4; *23*, 3, 8; *24*, 4, 24; 6, 15; *25*, 3, 13; 9, 4; *26*, 2, 3; *27*, 6, 11.
coronar (tribut) *25*, 4, 15.
Coronus *23*, 6, 29.
corrector *15*, 5, 14; *27*, 3, 2; *28*, 1, 6.
corsi *14*, 11, 32.
Corsica *28*, 1, 6.
Corvinus (Valerius) *24*, 4, 5.
costoboci *22*, 8, 42.
coşuleţe cu alimente (sportulae) *16*, 6, 14.
cothurni *20*, 1, 2.
Cottius *15*, 10, 2; 7.
Cottiani, v. Alpii
Crassus 1) *26*, 9, 11; 2) *30*, 4, 6.
Crassus (cei doi) *23*, 3, 1.
Craterae *14*, 9, 8.
Craugasius *18*, 10, 1—3; *19*, 9, 3—8; *20*, 6, 1.
Cremona *15*, 5, 9.
Crescens 28, 6, 23
Cresphontes *28*, 4, 27.
creştini *14*, 9, 7; *15*, 7, 6; *18*, 10, 4; *20*, 7, 7; *21*, 2, 5; 16, 18; *22*, 10, 7; *25*, 10, 15; *26*, 3, 3; *27*, 3, 13; 7, 6; 10, 2; *28*, 6, 27; *29*, 3, 4; 5, 15; *31*, 12, 8.
cretani *28*, 4, 5; *30*, 4, 8.
Cretio 21, 7, 4; 26, 5, 14.
Crispus *14*, 11, 20.
Crisaeus (golf) *17*, 7, 13.
Criumetopon *22*, 8, 20.
crocodil *22*, 15, 15—20.
Croesus *15*, 5, 37; *23*, 6, 84.
Cronos *21*, 2, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Ctesiphon 1) *23*, 6, 23; *24*, 4, 31; 7, 1; 8, 6.
2) *30*, 4, 19.
cumane (versuri) *29*, 5, 32.
Cunctator (Q. Fabius Maximus) *29*, 5, 32.
Curandius *29*, 5, 24.
curator *14*, 7, 17.
curcubeu (iris) *20*, 11, 26—30.
curiali *21*, 12, 20
curie *21*, 13, 23; *22*, 9, 8.
Curio *29*, 5, 22.
Cursor Papinius *28*, 3, 2.
curţi *23*, 5, 19.
cuseni *16*, 9, 4.
cutremure *17*, 7, 1—14; *26*, 10, 15.
cvestor v. quaestor
Cyclades *22*, 8, 2.
Cydnus *14*, 8, 3; *25*, 10, 5.
Cylaces *27*, 12, 4—11; *30*, 1, 3.
Cynegirus *24*, 6, 14.
Cynossema *22*, 8, 4.
Cyprus *14*, 8, 14.
Cyrene *22*, 16, 3.
Cyreschata *23*, 6, 59.
Cyria *29*, 5, 28.
Cyrinus *22*, 3, 7.
Cyropolis *23*, 6, 39.
Cyrus (rege persan) *15*, 9, 7; *16*, 5, 8; *21*, 9, 2; *23*, 6, 7; 40.
„ rîu în Armenia *23*, 6, 40; *27*, 12, 17.
Cyzicus *22*, 8, 5; *26*, 8, 6—11; *31*, 5, 16.
cvazi, v. quadi

D

daci *21*, 10, 3; *31*, 5, 16;
Dacia *21*, 5, 6; *22*, 1, 3; *27*, 4, 5.
Dacia Mediterranea *26*, 5, 10
Dacia Ripensis *26*, 7, 12.
dacii mediteranei (din interior) *21*, 10, 3.
Dadastana *25*, 10, 12; *26*, 8, 5.
Dagalaifus *21*, 8, 1; 9, 6; *24*, 1, 2; 4, 13; *25*, 5, 2; *26*, 1, 6; 4, 1; 5, 2; *27*, 2, 1.
dahii *22*, 8, 21.
Daicus *23*, 6, 63.
Dalius *28*, 4, 6.
dalmati *26*, 4, 4.
Dalmaţia *22*, 3, 6; *28*, 1, 23.
Damascus *14*, 8, 9.
Damasus *27*, 3, 12; 5, 9.
Danae *14*, 8, 3.
Danastrus *31*, 3, 3; 5.
Dandace *22*, 8, 36.
Danielus *30*, 1, 11.
Danubius *22*, 8, 44; *29*, 6, 6; *31*, 3, 7; 4, 1; 5; 11, 6.
Danus *16*, 8, 3.
Daphne 1) *19*, 12, 19; 2) *27*, 5, 2.
Daphneus v. Apollo.
dardani *29*, 5, 22; 23.
Dardania *22*, 9, 6.
Dareus (Darius) *23*, 6, 8; 22; 32; 36; *26*, 8, 15
Darnis *22*, 16, 4.
Datianus *17*, 5, 1.
Davana *23*, 3. 7.
Dea Caelestis (Venus Urania) *22*, 13, 3.
debitor voluntar *28*, 4, 25.
Decem pagi (Dienze) *16*, 2, 9.
decembrie *15*, 8, 18; *17*, 2, 2; *22*, 2, 4; 13, 5.
decentiaci *18*, 9, 3.
Decentius 1) *15*, 6, 4; *16*, 12, 5; 18, 9, 3.
2) *20*, 4, 2; 11; 8, 4.
Decius *31*, 5, 16; 13, 13.
Decii *16*, 10, 3; *23*, 5, 19.
decimani *18*, 9, 3.
decurion *20*, 4, 20.
degradare militară *15*, 3, 2; *24*, 5, 10; *25*, 1, 8; *29*, 5, 20.
delfin *22*, 8, 47; 15, 18.
Delos *17*, 7, 13; *22*, 8, 2; 12, 8.
Delphidius *18*, 1, 4.
Demetrius Citra *19*, 12, 22.
Demetrius Poliorcetes *23*, 4, 10; *24*, 2, 18.
Demochares *30*, 1, 22.

https://biblioteca-digitala.ro

Democrit *15*, 1, 4; *16*, 5, 1; *22*, 8, 3; *28*, 4, 34.
Demosthenes *30*, 1, 23; 4, 5.
Diabas *23*, 6, 21.
Diacira *24*, 2, 3.
diademă (la perşi) *19*, 1, 2.
„ (la romani) *20*, 4, 17.
diaisson *25*, 2, 5.
Diana-Orsiloche *22*, 8, 34.
Dibaltum *31*, 8, 9; 12, 15.
dicalydoni *27*, 8, 5.
dichomena v. fazele lunii
Didius *27*, 4, 10.
Didymus Chalcenterus *22*, 16, 16.
Dinarchus *30*, 4, 5.
dinari *25*, 8, 12.
Dindyma 22, 8, 5.
Dinocrates *22*, 16, 7.
dioceză *17*, 7, 6.
Diocles *27*, 7, 5.
Diocletianus (Diocleţian) *14*, 11, 10; *16*, 8, 4; *23*, 1, 1; 5, 2; *28*, 1, 5.
Diodorus 1) *22*, 11, 9; 2) *27*, 7, 5.
Diogenes *29*, 1, 43.
dogmiţi *27*, 9, 6.
Dionysius *14*, 11, 30; *15*, 5, 37; *16*, 8, 10; *29*, 2, 4.
Dionysopolis *27*, 4, 12.
Dioscurias *22*, 8, 24.
Dioscuris *23*, 6, 47.
dipsazi (şerpi) *22*, 15, 27.
Discenes *19*, 9, 9.
divi *22*, 7, 10.
divitenses *26*, 6, 12; 7, 14; *27*, 1, 2.
Dius *29*, 5, 1.
Dodona *19*, 12, 15.
Dolabella *29*, 2, 19.
Domitianus 1) *14*, 11, 28; *15*, 5, 35; *18*, 4, 5.
2) *14*, 7, 9; 19; 16; 11, 18; 13, 1; *15*, 3, 1.
Domitius Corbulo *15*, 2, 5; *29*, 5, 4.
dorieni *15*, 9, 3.
Doriphorianus *28*, 1, 53; 54; 57.
Doriscus *18*, 6, 23; *31*, 4, 7.
Dorostorus *27*, 4, 12.
Dorus *16*, 6, 2.
Dracontius 1) *22*, 11, 9; 2) *28*, 6, 8.
dragoni *15*, 5, 16; *16*, 10, 7; 12, 39; *20*, 4, 8.
Drangiana *23*, 6, 71.
Drepanum *26*, 8, 1.
Drepsa *23*, 6, 59.
Druentia *15*, 10, 11.
druizi *15*, 9, 4; 8.
Drusus *27*, 4, 10.
Drypetina *16*, 7, 10.
drysizi, v. druizi
Duilius *26*, 3, 5; *28*, 4, 18.
Dulcitius *27*, 8, 10; *28*, 3, 6.
Dura 1) *23*, 5, 8; *24*, 1, 5;
2) *25*, 6, 9.
Dymas *23*, 6, 59.
Dynamius *15*, 5, 3.

E

Ecbatana *23*, 6, 22; 39.
echinocţiu *22*, 15, 31.
eclipse *20*, 3.
Edessa *18*, 5, 7; 7, 7; *19*, 6, 12; *20*, 11, 4; *21*, 7, 7; 13, 1.
Efes *29*, 1, 42; *21*, 16, 14.
Egee (Marea) *22*, 8, 2; *27*, 4, 7; *31*, 16, 7.
Egipt *14*, 7, 21; 11, 32; *17*, 4, 3; 5; *19*, 12, 10; *22*, 5, 5; 8, 24; 11, 2; 14, 6; *22*, 15; *22*, 16; *23*, 3, 5; *24*, 1, 9; *28*, 5, 14.
Elephantina *22*, 15, 2.
elefanţi *19*, 2, 3; 7, 6; 7; *24*, 6, 8; *25*, 1, 14; 3, 4; 11; 6, 2.
Elena *15*, 8, 18; *16*, 10, 18; *21*, 1, 5.
Eleusis *17*, 7, 13.
Eleutheropolis *14*, 8, 11.
Elpidius *21*, 6, 9.
Elusa (Eauze) *15*, 11, 14.
Emesa *14*, 8, 9; *26*, 6, 20.
Emodus *23*, 6, 64.
Emona 28, 1, 45.

https://biblioteca-digitala.ro

Eneas (Aeneas) *22*, 8, 3.
enhydru *22*, 15, 19.
Ennosigaeus *17*, 7, 12.
Epaminonda *25*, 3, 8.
Ephialtes *22*, 14, 3.
Epicurus *30*, 4, 3.
Epifania *21*, 2, 5.
Epigonius *14*, 7, 18; 9, 5.
Epimenides *22*, 13, 1.
Epiphania *22*, 11, 4.
Epir *24*, 1, 3; *29*, 3, 4; *31*, 5, 17.
epiroţi *30*, 5, 8.
episcopi creştini *15*, 7, 7; *20*, 7, 9; *21*, 11, 13; *22*, 9, 4; *27*, 3, 14.
Equitius 1) *26*, 1, 4; 5, 3; 10—11; 7, 11; 10, 4; *29*, 6, 3; 12; *30*, 3, 1; 6, 2.
2) 31, 12, 15; 13, 18.
Eratosthenes *22*, 8, 10.
Erebus *17*, 7, 13.
Erechtheus *16*, 1, 5.
Ermenrichus *31*, 3, 1.
Erythrae *31*, 14, 8.
Esaias 28, 1, 44.
essedoni *23*, 6, 66.
Esopus *30*, 4, 21.
etesiene (vînturi) *22*, 15, 5; 7.
Etiopia *14*, 8, 3; *22*, 15, 6; 9; 31.
etiopieni **29, 5, 37.**
Etna *31*, 4, 9.
Etruria *21*, 1, 10; *15*, 10, 11.
etrusci *23*, 5, 10; *25*, 2, 7.
Euboea *30*, 4, 5.
Eubulus *14*, 7, 6.
Euctemon *26*, 1, 8.
Eufrat *14*, 3, 3; 8, 5; *16*, 10, 6; *18*, 5, 7; 6, 3; 7, 4; 6; 10; *19*, 8, 9; *20*, 8, 1; 11, 4; *21*, 7, 7; *23*, 2, 2; 7; 3, 1; 9; 5, 1; 6, 11; 25; *24*, 1, 6; 2, 12; 3, 14, 6, 1; *30*, 1, 8.
euhagi *15*, 9, 8.
Eumenius *28*, 1, 48.
Eumolpias (Eumolpiada) v. Philippopolis.
eunuci *14*, 6, 17; 11, 3; *16*, 7, 4; 9; *18*, 4, 4; *23*, 6, 18 etc.
Eunus *14*, 11, 33.
Eupatoria *22*, 8, 36.
Euphrasius *26*, 7, 4; 10, 8.
Euphratensis v. Commagene
Euphronius *18*, 7, 3.
Eupraxius *27*, 6, 14; 7, 6; *28*, 1, 25.
Eurimedon *17*, 11, 3.
Euripides *27*, 4, 8.
Europa *17*, 7, 13; *22*, 8, 7; 27; *27*, 4, 13; *31*, 2, 14.
Europos *23*, 6, 39.
Eurus *18*, 9, 2.
Eusaphius *28*, 1, 27.
Eusebia *15*, 2, 8; 8, 3; *16*, 10, 18; *17*, 7, 6; *18*, 2, 3; *21*, 6, 4.
Eusebius 1) *18*, 1, 1; *21*, 6, 4, *29*, 2, 9. 2) *14*, 7, 18; 9, 5. 3) *14*, 10, 5; 11, 2; *18*, 4, 3; *22*, 3, 12. 4) 15, 5, 4. 5) *22*, 9, 4.
Euserius *29*, 1, 9; 34; 35.
Eustathius *17*, 5, 15.
Eutherius *16*, 7, 2; *20*, 8, 19.
Eutropius *29*, 11, 36.
Euxinus (Pontus) *22*, 8, 33; *27*, 4, 7; *30*, 1, 22.
Evagrius *23*, 3, 7.
Evasius *29*, 5, 43.
Eventus, v. Bonus Eventus
Excubitor *20*, 4, 21.
Exsuperius *24*, 4, 23.

F

Fabius Maximus *15*, 12, 5.
Fabricius (Luscinus) *24*, 3, 5; 4, 24; *30*, 1, 22.
falisci *23*, 5, 20.
fantasii (phantasiae) *14*, 11, 18.
far *22*, 16, 9—10; *24*, 2, 7.
Fara 23, 6, 42.
Farnobius *31*, 4, 12; 9, 3; 4.
faste *16*, 1, 1.
Fausiana *28*, 1, 48; 49.
Faustina *21*, 6, 4; 15, 6; *26*, 7, 10; 9, 3.
fazele lunii *20*, 3, 9—11.
Faustinus *30*, 5, 11—12.

https://biblioteca-digitala.ro

februarie *26*, 1, 7; *29*, 5, 31; *31*, 10, 4
Fecioara v. constelaţie
fecial *19*, 2, 6
Felix *20*, 9, 5; *23*, 1, 5.
feaci *27*, 8, 4.
Felix Arbor *31*, 10, 20.
Fenicia *14*, 7, 7; 8, 9; *21*, 3, 5; *22*, 8, 41; *25*, 1, 2.
Ferasius *28*, 4, 7.
Fericius *29*, 5, 21; 24.
Ferratus *29*, 5, 11.
Festus Tridentinus *29*, 2, 22—28.
Fidene *23*, 5, 20.
Fidustius *29*, 1, 6 sq.
Fîntîna Castaliană *22*, 12, 8.
Firmus *28*, 6, 26; *29*, 5; *30*, 7, 10.
Flaccianus *28*, 6, 7; 16; 23.
Flaviana *28*, 1, 28.
Flavianus *28*, 6, 28.
Flavonius *28*, 4, 7.
Florentius 1) *16*, 12, 14; *17*, 3, 2; *20*, 4, 2; 8, 20; *21*, 6, 5; *22*, 3, 6; 7, 5. 2) *15*, 5, 12; *20*, 2, 2; *22*, 3, 6. 3) *27*, 7, 7. 4) *26*, 9, 8. 5) *29*, 4, 7.
Florus *29*, 5, 43.
Fluviul Regal *23*, 6, 25.
Fonteius *15*, 12, 4.
fortenses *18*, 9, 3.
Fortuna *14*, 6, 3; 10, 16; *22*, 9, 1; *25*, 5, 8; 9, 7; *26*, 8, 13; *31*, 1, 1; 8, 8; 13, 19.
Forul Păcii *16*, 10, 14.
Forul lui Traian *16*, 10, 15.
Fortunatianus *19*, 1, 5.
Fragiledus *17*, 12, 11.
Francia *30*, 3, 7.
francii *15*, 5, 11; 16; *17*, 2, 4; 8, 3; *21*, 5, 3; *22*, 5, 4; *27*, 8, 5; *31*, 10, 6.
francii atthuari *20*, 10, 2.
francii sali *17*, 8, 3.
Fraomarius *29*, 4, 7.
fregellani *25*, 9, 10.
Frigeridus *31*, 7, 3; 5; 9, 10; 10, 21.
Fritigernus *31*, 4, 8; 5, 3; 5, 7; 6, 3; 4; 11, 5; 12, 8; 14; 15, 15; 16, 3.
Frontinus *28*, 1, 21.
Fullofaudes *27*, 8, 1.
Fulvius Flaccus *15*, 12, 5; *29*, 9, 10.
Furcile Caudine *25*, 9, 11.
Furiile *14*, 11, 18; *22*, 16, 3; *28*, 2, 11; *29*, 1, 33; 2, 21; *31*, 1, 1; 5, 4; 10, 1.
Furius Camillus *21*, 16, 13; *28*, 3, 9.

G

Gabinius *29*, 6, 5; *30*, 5, 3.
Gaionas *29*, 5, 25.
galactofagi *23*, 6, 62.
galati *15*, 9, 3; *22*, 7, 8; *25*, 10, 12.
Galatia *25*, 10, 10; *26*, 7, 2; 9, 1;
Galba *30*, 4, 6.
Galerius v. Maximianus.
Galla *14*, 11, 27.
Gallienus *14*, 1, 9; *23*, 5, 3.
Gallograecia *26*, 7, 13.
Gallus Caesar *14* passim.
Gallus *26*, 8, 3.
Gange *23*, 6, 64.
garamanţi *22*, 15, 2.
Garunna *15*, 11, 2.
Gaudentius 1) *15*, 3, 8; *16*, 8, 3; *17*, 9, 7; *21*, 7, 2; *22*, 11, 1. 2) *26*, 5, 4.
Gaugamela *23*, 6, 22.
Gaumathena *18*, 9, 2.
Gaza *14*, 8, 11.
Gazaca *23*, 6, 39.
gazelă *22*, 15, 14.
Geapolis *23*, 6, 47.
Gedrosia *23*, 6, 73.
gelani 17, 5, 1.
geloni *22*, 8, 31; *31*, 2, 14.
geniu ocrotitor *15*, 18, 21; *16*, 12, 13; *20*, 5, 10; *21*, 4, 2; 5; *22*, 11, 7; *23*, 1, 6; *24*, 2, 1; *25*, 2, 3; *30*, 5, 18.

https://biblioteca-digitala.ro

Genua *15*, 10, 10.
Georgius *22*, 11, 3—7.
Gerasa *14*, 8, 13.
Gerasus (Siretul) *31*, 3, 7.
Gereon *28*, 4, 7.
Germania inferioară și superioară *15*, 11, 6.
Germania Primă și Secundă *15*, 11, 7—8.
Germanianus *21*, 8, 1; *26*, 5, 5.
Germanicopolis *27*, 9, 7.
Germanicus Caesar *22*, 14, 8.
Gerontius *14*, 5, 1.
Gildo *29*, 5, 6.
Gomoarius *20*, 9, 5; *21*, 8, 1; 13, 16; *26*, 7, 4; 9, 2.
Gordiani *14*, 1, 8.
Gordianus cel Bătrîn *26*, 6, 20;
Gordianus cel Tînăr *23*, 5, 7; 17.
Gordomaris *23*, 6, 70.
Gorgias *30*, 4, 3.
Gorgona *18*, 4, 2.
Gorgonius *15*, 2, 10.
Gothia *30*, 2, 8.
goții *22*, 7, 8; *26*, 4, 5; 6, 11; 10, 3; *27*, 4, 1; 5, 1; *31* passim.
Gracchus *30*, 4, 19.
gramatica *25*, 4, 20.
grădinile lui Sallustius *17*, 4, 16.
Granicus *18*, 6, 18.
Gratianus 1) *30*, 7, 2. 2) *26*, 9, 1; *27*, 2, 1; 6, 4; 10, 6; *28*, 1, 57; 6, 28; *29*, 6, 7; *30*, 3, 1; *31*, 7, 3; 8, 2; 9, 1; 10, 6; 18; 11, 6.
grecii *14*, 8, 6; *15*, 9, 2; 5; *16*, 12, 25; *18*, 5, 8; 6, 18; *21*, 1, 8; *22*, 8, 4; 12; 16; 30; 33; 45; *23*, 4, 10; 6, 20; 23; 75; *26*, 1, 8; 13; *29*, 2, 25; *30*, 5, 9; 8, 4; *31*, 13, 9; 14, 9; 16, 9.
Grecia *18*, 6, 18; 23; *23*, 6, 8; *29*, 1, 39; *30*, 1, 23; 4, 5; *31*, 4, 7; 5, 17.
greuthungi *27*, 5, 6; *31*, 3, 1; 5; 4; 12; 5, 3.
Grumbates *18*, 6, 22; *19*, 1, 7; 2, 1; 6.
Gumathena *18*, 9, 2.
Gundomadus *14*, 10, 1; *16*, 12, 17.
guvernator *15*, 3, 7; 5, *14*; 16, 8, 3; *18*, 7, 3; *22*, 14, 4; 6; *27*, 3, 2; 9, 3; *28*, 1, 6; 6, 22.
gv. militar *18*, 3, 5; *22*, 11, 2; *23*, 3, 5; *24*, 1, 2; 9; *25*, 1, 2.
Gynaecon *23*, 6, 73.
Gyndes *23*, 6, 40.

H

Habroatis *23*, 6, 42.
Hadrianopolis *14*, 11, 15; *27*, 4, 12; *31*, 6, 1; 11, 2; 3; 12, 4; 10; 15, 2; 16, 2.
Hadrianus *18*, 6, 18; *22*, 12, 8; 15, 1; 16, 2; *25*, 4, 17; *30*, 8, 10.
haemorrhoidae *30*, 7, 5.
Haemus *21*, 10, 3; *27*, 4, 6; *31*, 7, 3 sq.
Haeminontus *26*, 10, 4; *27*, 4, 11.
hagistia *23*, 6, 32.
halani v. alani
halcyoni *22*, 8, 35.
Halys *22*, 8, 20; *23*, 5, 9.
Hannibal *15*, 10, 10; 11; *18*, 5, 6; *22*, 9, 3; *25*, 1, 15.
Hanniballianus *14*, 1, 2.
Harax *23*, 6, 26.
Hariobaudes *18*, 2, 5.
Hariobaudus *18*, 2, 15; 18.
Harmozon *23*, 6, 10.
Harpagus (Harpalus) *15*, 9, 7.
harpii *22*, 8, 14.
haruspici *23*, 5, 10.
Hasdrubal *15*, 10, 11.
Hatra *25*, 8, 5.
Hebrus *18*, 6, 5; *22*, 8, 3; *31*, 11, 4.
Hecataeus *22*, 8, 10.
Hecatompylos *23*, 6, 43.
Hefaistos *17*, 4, 22
Helenopolis *26*, 8, 1.
helepol *23*, 4, 10—13; *24*, 2, 18
Helice 1) *17*, 7, 13; 2) *22*, 8, 20.
Heliodorus *29*, 1, 5; 2, 6.
Heliogabalus *26*, 6, 20.
Heliopolis *17*, 4, 12; *23*, 2, 3.
Hellespontul *22*, 8, 4; *31*, 6, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Helpidius *21*, 6, 9.
hendinos *28*, 5, 14.
heniochi *22*, 8, 24.
Heptastadium *22*, 16, 10.
Heraclea *23*, 6, 39.
„ Perinthus *22*, 2, 3; 8, 5; 16; *27*, 4, 12.
Heracleoticus *22*, 15, 10.
Heraclit *21*, 16, 14.
Herculanus *14*, 10, 2.
Hercules *15*, 9, 3; 6; *22*, 12, 4.
herculiani *22*, 3, 2; *25*, 6, 2.
Hermapion *17*, 4, 17.
Hermes Termaximus (Trismegistos) *21*, 14, 5.
Hermogenes 1) *14*, 10, 2; 2) *28*, 2, 6, 3) — Ponticus *19*, 12, 6; *21*, 6, 9.
Hermonassa *22*, 8, 30.
Hermopolis *22*, 16, 2.
Hermupolis *23*, 6, 49.
Herodes *14*, 8, 11.
Herodianus *22*, 16, 16.
Herodotus *22*, 15, 28.
Heron *17*, 4, 18.
heruli *20*, 1, 3; 4, 2; *25*, 10, 9; *27*, 1, 6; 8, 7.
Hesiodus *14*, 6, 8.
Hesperidae *22*, 16, 4.
Hesperius *28*, 6, 28.
Hesychia *28*, 1, 47.
Hiaspis *18*, 5, 3.
Hiberia 1) *23*, 6, 21. 2) *21*, 6, 8; *27*, 12, 4; 12, 16; 17; 18; *30*, 2, 2.
Hibita *25*, 9, 3.
Hidriacus *23*, 6, 49.
Hierapolis în Commagene *14*, 7, 5; 8, 7; *21*, 13, 8; *22*, 14, 4; *23*, 26.
Hierapolis în Phrygia *23*, 6, 18.
Hierocles *29*, 1, 44.
hieroglife *17*, 4, 8—11; *22*, 15, 30.
Hilarinus *26*, 3, 3.
Hilarius *29*, 1, 7; 28.
Hileia *18*, 5, 7.
hipopotami *22*, 15, 21—24.
Hipparchus *26*, 1, 8.
Hippias din Elis *16*, 5, 8.
Hippocephalus *21*, 15, 2.
hispani *15*, 11, 13; *20*, 8, 13.
Hispania *14*, 5, 6; *15*, 9, 6; 10, 10; 11; *16*, 8, 9; *21*, 4, 6; *23*, 1, 4; 6, 21; *25*, 9, 10; *31*, 13, 7.
Hister (Ister, Istru) *17*, 13, 4; *19*, 11, 4; *21*, 8, 2; 10, 3; *27*, 6, 12; *29*, 6, 2; *31*, 3, 8; 4, 2; 8, 1; 6.
Histria *14*, 11, 20.
Histros *22*, 8, 43.
Homer *14*, 6, 21; *15*, 8, 17; *18*, 5, 7; *19*, 4, 6; *21*, 14, 5; *22*, 15, 3; 16, 10; *23*, 6, 21; 53; 62; *27*, 4, 31; 8, 4; *28*, 1, 54; *31*, 14, 8.
Honoratus *14*, 1, 3; 7, 2.
Hormisdas 1) *16*, 10, 16; *24*, 1, 2; 8; 2, 4; 11; 20; 5, 4; *26*, 8, 12; 2) 26, 8, 12.
Horre *18*, 10, 1.
Hortarius 1) *16*, 12, 1; *17*, 10, 5—9; *18*, 2, 2. 2) *29*, 4, 7.
Hucumbra *25*, 1, 4.
huni *31*, 2, sq.
Hyaspis *18*, 5, 3.
Hydriacus *23*, 6, 49.
Hymetius *28*, 1, 17; 19; 20; 22.
Hypanis (Cuban) *22*, 8, 26.
Hypatius *18*, 1, 1; 21, 6, 4; *29*, 2, 9; 16.
Hyperechius *26*, 8, 5.
Hyperides *30*, 4, 5.
Hyrcana *23*, 6, 52.
Hyrcania (hyrcani) *23*, 6, 14; 50—52.
Hyrcaniană (mare) 23, 6, 27; 50.
Hystaspes *23*, 6, 32.

I

Iacobus 19, 9, 2.
ianuarie *17*, 2, 2; *21*, 2, 5; *22*, 7, 1; *23*, 1, 5; *27*, 1, 1.
Ianuarius *26*, 1, 4.
Iasonion *23*, 6, 54.
Iaxartes *23*, 6, 63.
iaxarți *23*, 6, 62.
iazygi *22*, 8, 31.
ibis *22*, 15, 25.

https://biblioteca-digitala.ro

Iconium *14*, 2, 1.
Ida (munţi) *23*, 6, 53.
ide 14, 5, 1; *15*, 8, 17; 23, 5, 12
Idmon *22*, 8, 22.
Ierusalim *14*, 8, 12; *23*, 1, 2.
iesalensi *29*, 5, 44; 47; 50.
Iezii v. constelaţie.
Igilgilitanum *29*, 5, 5.
Igmazen *29*, 5, 46; 55.
Illyricum (Illyria) *15*, 3, 7; 16, 10; 20; *17*, 3, 3; 13, 24; 27; *18*, 3, 5; 5, 2; 8, 2; *19*, 11, 2; *20*, 1, 1; 9, 1; *21*, 5, 6; 6, 5; 7, 1; 9, 3; 10, 3—4; 12, 25; 13, 6; 13; 16, 11; *22*, 1, 1; 3, 1; *25*, 8, 8; 9, 8; 10, 9; *26*, 5, 3; 5; 11; 7, 11; 12; 8, 2; 9, 3; 10, 3; *27*, 4, 12; 7, 5; 10, 6; *28*, 1, 57; *29*, 6, 3; 16; *30*, 3, 1; 5, 2; 7, 10; 9, 1; *31*, 9, 2; 10, 5; 20.
Ilion *22*, 8, 37.
Ilus *22*, 9, 7.
Imaus (munte) *23*, 6, 14; 61.
Imbrus *22*, 8, 2.
Immo *21*, 12, 3; 16.
Inachus *22*, 8, 13
India *23*, 6, 13; 21; 33; 64; *31*, 2, 16.
Indian (oceanul) *23*, 6, 12; 48.
Indul *23*, 6, 72; 73.
indi (inzi) *14*, 3, 3; *23*, 6, 12; 33; 70—73; 85.
infanteria constantiană 29, 5, 20
Ingenuus *21*, 16, 10.
Innocentia *29*, 3, 9.
Innocentius 1) *16*, 12, 63; 2) *19*, 11, 8.
Ioniană (marea) *15*, 4, 6; *22*, 8, 13.
ionieni *22*, 8, 12; *28*, 1, 4.
ioviani *22*, 3, 2; *25*, 5, 8; 6, 2; *27*, 10, 10; *29*, 3, 7.
iovii *25*, 6, 3; *26*, 7, 13; *27*, 8, 7.
Iovianus 1) *21*, 16, 20—21; *25*, 5, 10; *26*, 1, 4; 6, 3. 2) *24*, 4, 23; *25*, 8, 18; *26*, 6, 3.
Iovinianus *18*, 6, 20.
Iovinus 1) *21*, 8, 3; 12, 2; 3; *22*, 3, 1; *25*, 8, 11; 10, 8; 9; *26*, 5, 2; *27*, 2, 1; 4; 8, 2; 10, 6; *28*, 3, 9. 2) *28*, 6, 16; 20 sq.
Iovius *21*, 8, 3; *22*, 8, 49.
Iphicles *30*, 5, 8.
Iris *22*, 8, 17.
isaflensi *29*, 5, 40; 41; 43; 46; 51; 53.
Isaura *14*, 8, 2.
isauri *14*, 2; *19*, 13.
Isauria *14*, 8, 1; *27*, 9, 6.
Isocrates *30*, 8, 6.
issedoni v. essedoni.
Issiacă (mare) *22*, 15, 2.
Italia *14*, 7, 9; *15*, 5, *24;* 8, 1; 9, 7; 10, 10; 12, 3; 5; *16*, 11, 2; 12, 69; *17*, 6, 1; 7, 13; 27; *18*, 6, 5; *20*, 9, 1; *21*, 7, 1; 4; 8, 3; 11, 3; 13, 6; *23*, 6, 57; *25*, 4, 25; 8, 11; *26*, 5, 5; 27, 4, 1; 13, 7, 5; *28*, 5, 15; *30*, 1, 22; 8, 5; *31*, 5, 12; 11, 1.
italic *15*, 5, 24; *27*, 10, 6; *31*, 9, 4.
Iuba *22*, 15, 8.
iubaleni *29*, 5, 44.
iudei *14*, 8, 12; *22*, 5, 5; *24*, 4, 1.
iunie *16*, 10, 20.
Iuliacum (Iulich) *17*, 2, 1.
Iulianus 1) cărţile *15—25;* 2) *22*, 11, 1, 3) *23*, 1, 4; 4) *25*, 6, 3,
iulie *16*, 2, 2; *17*, 8, 1; *24*, 8, 5; *25*, 5, 1; 6, 8
Iulius *26*, 7, 5; *31*, 16, 8.
Iustina *28*, 2, 10; *30*, 10, 4.
iuthungi *17*, 6, 1.
Iupiter, v. Jupiter.
Iuvenalis *28*, 4, 14.
Iuventius v. Viventius
ixomaţi *22*, 8, 31.
Izala *18*, 6, 12.

J

jocuri de circ *21*, 6, 3; *22*, 7, 2; *27*, 3, 6.
judecător, *14*, 9, 3; *23*, 6, 82; *30*, 4, 10, 21.
Jupiter *14*, 8, 14; *16*, 10, 14; *21*,

https://biblioteca-digitala.ro

1, 8; *22*, 13, 1; 14, 4; 16, 22; *23*, 6, 19; 53; *24*, 6, 17; *26*, 7, 17.
justiţie *14*, 11, 25; *22*, 3, 7; 10, 6, *25*, 4, 19; *28*, 6, 1; 25; *29*, 2, 20; *30*, 2, 9; 4, 9; 5, 13; *31*, 15, 17.

L

Laches *28*, 4, 72.
Laconia *26*, 10, 19.
Lacotena *20*, 11, 4.
leţi (laeti) *16*, 11, 4; *20*, 8, 13; *21*, 13, 16.
Lagarimanus *31*, 3, 5.
Laipso *16*, 12, 63.
Lamfoctum *29*, 5, 13.
Lampadius *15*, 5, 4; *27*, 3, 5; *28*, 1, 26.
Lampsacus *22*, 8, 4.
Laniogaisus *15*, 5, 16.
Laodicea *14*, 8, 8.
Laranda *14*, 2, 11.
Latinus *14*, 10, 8.
Laumellum (Lomello) *15*, 8, 18.
Lauriacum *31*, 10, 20.
Lauricius *19*, 13, 2.
lazi *27*, 12, 11.
Lazica *27*, 12, 11.
lăncieri *21*, 13, 16; *31*, 13, 8.
legate şi fideicomisuri *21*, 15, 5.
leghe (leuga) *15*, 11, 17; *16*, 12, 8.
Legile corneliene *19*, 12, 17.
Legile lui Lycurg *16*, 15, 1.
Legiunea Armeniacă II *20*, 7, 1.
Legiunea Flavia I 20, 6, 8; Flavia II *20*, 7, 1.
Legiunea Moesiaca *29*, 6, 13; 14.
Legiunea Pannonica *29*, 6, 13, 14.
Legiunea Parthica I 20, 6, 8; Parthica II *20*, 7, 1.
Legiunea Parthica V. *18*, 9, 3.
legiuni *14*, 2, 10; 14; — thebane 14, 11, 15 de zianni *25*, 1, 19.
lei *18*, 7, 5; *19*, 3, 3; *23*, 5, 8; 11; *29*, 4, 7.
Leman (lac) *15*, 11, 16.
Lemnos (insulă) *22*, 8, 2.
lentiensi (alamanni) *15*, 4, 1; *31*, 10, 17; 12, 1;
Leo *26*, 1, 6; *28*, 1, 12; *30*, 2, 10; 5, 10.
Leonas *20*, 9, 4; 6—8; *21*, 1, 4.
Leontius *14*, 11, 14; *15*, 7, 1.
Leptis *28*, 6, 4; 18.
leptitani *28*, 6, 5; 6, 10.
Lerna *29*, 5, 22.
Lesbos *22*, 8, 2.
Leuce *22*, 8, 35.
Liban (munte) *14*, 8, 9.
Liber *22*, 8, 23.
Liberius *15*, 7, 6—10.
Libino *21*, 3, 2; 4, 7.
Libitina *19*, 12, 1.
libră (livră) *20*, 4, 18.
Libya *22*, 16, 1.
licinieni *15*, 5, 33.
lictori *15*, 2, 3; *16*, 10, 3.
Libyssa *22*, 9, 3.
Lilybaeum *21*, 7, 5.
limiganţi (sarmaţi) *17*, 13; *19*, 11.
Lindus *22*, 12, 4.
liră *14*, 6, 18.
loemodes v. ciumă.
Lollianus 1) *15*, 8, 17; *16*, 8, 5; 2) *28*, 1, 26.
Lorne *19*, 9, 4.
lotofagi *14*, 6, 21.
Lucania *15*, 9, 7.
lucanieni *14*, 4, 24.
Lucanicus *28*, 4, 28.
Lucillianus 1) *14*, 11, 14; *17*, 14, 3; *18*, 6, 17; *21*, 9, 5; 7; 10, 1; *25*, 8, 9; 10, 6; 7; 2) *23*, 3, 9; *24*, 1, 6.
Lucilius *26*, 9, 11.
Lucius *28*, 6, 22.
Lucullus *22*, 8, 16; *23*, 5, 16; *27*, 4, 11.
Lugdunensis *15*, 11, 3; Prima şi Secunda *15*, 11, 3; 11; 12; 17.
Lugdunum (Lyon) *15*, 11, 11; *16*, 11, 4.
Luna — Astarte *23*, 3, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

lună *20*, 3, 9—11.
Lundinium *20*, 1, 3; *27*, 8, 7; *28*, 3, 1.
Lupicinus 1) *18*, 2, 7; *20*, 1, 2; 9, 5; *26*, 5, 2; 8, 4; 2) *27*, 10, 12; *31*, 4, 9—11; 5, 1—2; 5—9.
Luscinus v. Fabricius.
Luscus *14*, 7, 17.
Lusius *29*, 5, 4.
Lutetia *15*, 11, 3; v. şi Parisii.
Lutto *15*, 6, 4.
Lycaonia *14*, 2, 8.
Lycurg 1) *16*, 5, 1; 2) *22*, 9, 9; *30*, 8, 13.
Lycia *14*, 7, 18; *26*, 9, 2.
Lycus *22*, 8, 14.
Lydia *23*, 6, 84.
Lysimachia *22*, 8, 5.

M

Macedonia *17*, 5, 5; 7, 1; *20*, 7, 17; *22*, 8, 2; *23*, 6, 3; *26*, 6, 3; 20; 7, 12; *27*, 4, 8; *31*, 5, 16; 16, 2.
Macellum *15*, 2, 7.
Macepracta *24*, 2, 6.
Maces (promontoriu) *23*, 6, 10.
Machameus *25*, 1, 2.
Macrianus *18*, 2, 15; *28*, 5, 8; *29*, 4, 2; *30*, 3, 3.
Macrinus *26*, 6, 20.
Macrobius *25*, 6, 3.
macroni *22*, 8, 21.
Maefe *23*, 6, 47.
maeniane (balcoane) *27*, 9, 10.
Maeotice (lacurile) *22*, 8, 11, *28*; 30; *31*, 1, 5; 2, 21.
magi, magie *23*, 6, 32.
maeoţi *22*, 8, 31.
Magnentius *14*, 5, 6; *16*, 6, 2; 10, 1; *21*, 8, 1; 15, 11; *22*, 13, 3; 14, 4; *30*, 7, 3.
Magna Mater (mama zeilor) *22*, 8, 5; 9, 5; *23*, 3, 7.
Magnus *24*, 4, 23.
Maharbal *18*, 5, 6.
maestru de ceremonii *15*, 5, 18; *22*, 7, 2.
magnentiaci *18*, 9, 3; *19*, 5, 2; 6, 3.
Malarichus *15*, 5, 6; *25*, 8, 11; 10, 6.
malechus *24*, 4, 2.
malleoli *23*, 4, 14—15; 6, 37—38.
Mallius Priscus *16*, 7, 10.
Mallobaudes 1) *14*, 11, 21; *15*, 5, 6. 2) *30*, 3, 7; *31*, 10, 6.
Mamaea *28*, 4, 19.
Mamersides *24*, 2, 21; 5, 3.
Mamertinus *21*, 8, 1; 10, 8; 12, 25; *22*, 3, 1; 7, 1; *26*, 5, 5; *27*, 7, 1.
Mancinus *14*, 11, 32; *25*, 9, 11.
mani *14*, 8, 3; 11, 24; *15*, 10, 7; *19*, 2, 1; *23*, 5, 17 *30*, 2, 9.
manichei *15*, 13, 2.
manipule *19*, 7, 6.
Manlius Capitolinus *21*, 16, 13.
Mantinea *25*, 3, 8.
Maozamalcha *24*, 4, 2; *25*, 5, 18.
Marabius *22*, 8, 29.
Maraccus *22*, 8, 29.
Maranga *25*, 1, 11.
Maras *14*, 9, 7.
maratocupreni *28*, 2, 11.
Marcellianus *29*, 6, 3.
Marcellus 1) *16*, 2, 8; 4, 3; 7, 1; 8, 1; *22*, 11, 2. 2) *25*, 3, 13. 3) *26*, 10, 1; 4) *28*, 1, 44.
Marciane (păduri) *21*, 8, 2.
Marcianopolis *27*, 4, 12; 5, 5; 6; *31*, 5, 4; 5, 13.
Marcianus 1) *21*, 12, 22. 2) *28*, 1, 27. 3) *30*, 4, 17.
Marcius *14*, 1, 7.
marcomanni *29*, 6, 1; *31*, 5, 13.
Marcus Aurelius *14*, 4, 2; *15*, 7, 3; *16*, 1, 4; *21*, 16, 11; *22*, 5, 4; *23*, 6, 24; *25*, 4, 17; *27*, 6, 16; *29*, 6, 1; *30*, 9, 1; *31*, 5, 13; 10, 19.
Marcus (haruspice) *26*, 1, 6.
Mareades *23*, 5, 3.
Margiana *23*, 6, 14; 54; 56.
marha *19*, 11, 10.
Mariandena *22*, 8, 14.

https://biblioteca-digitala.ro

Maride *19*, 9, 4.
Marinus 1) *15*, 3, 10—11; 2) *28*, 1, 14.
Marius *21*, 14, 5; *30*, 8, 9.
Marius Maximus *28*, 4, 14.
Maronea *22*, 8, 3; *27*, 4, 13.
Marses *23*, 6, 25.
Marsilia (Massilia) *15*, 9, 7; 11, 14.
Marte *24*, 4, 24; 6, 17; *27*, 4, 4; *31*, 2, 23.
Statia lui Marte *15*, 10, 6.
martie *23*, 2, 6; *26*, 4, 2.
martense (trupe) *26*, 6, 7.
Martinianus *29*, 5, 50.
Martinus *14*, 5, 7.
martiri *22*, 11, 10; *27*, 7, 6.
Masaucio *26*, 5, 14.
Mascizel *29*, 5, 11; 14.
Masilla *29*, 5, 51; 54; 55.
masinissensi *29*, 5, 11.
Massa Veternensis *14*, 11, 27.
massageti *22*, 8, 38; *23*, 5, 16; *31*, 2, 12.
masini de luptă, v. balistă, berbec, catapultă, helepol, scorpioni.
matematicieni *15*, 1, 4.
Matrona (munte) (Monginevro) *15*, 10, 6; 2) (rîu) *15*, 10, 7; 11, 13.
mattiari *21*, 13, 16; *31*, 13, 8.
Mattiace (ape) (Wiesbaden) *29*, 4, 3.
Mattyocopa *15*, 5, 4.
Maudio *15*, 6, 4.
mauri *22*, 7, 10; *27*, 6, 14; *29*, 5, 3; 15; 25; *26*, 4, 5; *30*, 7, 10.
Mauretania *21*, 7, 4; *22*, 15, 8.
„ Caesariensis și Sitifensis: *29*, 5, 5; *30*, 7, 10.
Mauritius *25*, 8, 7.
Maurus 1) *20*, 4, 18; *31*, 10, 21; 2) *25*, 1, 2.
Mavortius v. Lollianus 1).
Maxentius *27*, 7, 6.
Maxera *23*, 6, 52.
Maxima *28*, 1, 8.
Maximianopolis *27*, 4, 13.
Maximianus Galerius *14*, 11, 10; *22*, 4, 8; *23*, 5, 11; *24*, 1, 10; *25*, 7, 9; 10, 1.
Maximinus 1) *14*, 1, 8; 2) *26*, 6, 20; 3) *28*, 1, 2; 5—57; *29*, 2, *29*; 3, 1; 6, 2—3; *30*, 2, 11.
Maximus 1) *21*, 12, 24; 2) *22*, 7, 3; *25*, 3, 23; *29*, 1, 42; 3) *25*, 6, 3; 4) *29*, 5, 6; 5) *31*, 4, 9.
Mazaca *20*, 9, 1.
mazici *29*, 5, 17; 21; 25; 51.
Mazuca *29*, 5, 31; 40; 41.
mătase *22*, 9, 10; *23*, 6, 47; 67; *28*, 4, 8; 18.
Mederichus *16*, 12, 25.
Media *23*, 6, 27—31.
Mediana *26*, 5, 11.
Medianum *29*, 5, 45.
Mediolanum 1) (Milano) *14*, 10, 16; *15*, 1, 2; 5, 17 sq. 2) *15*, 11, 12; *25*, 10.
Mediomatrici (Metz) *15*, 11, 9; *17*, 1, 2.
Megaera *14*, 1, 2.
Megalopolis *24*, 1, 16.
Melacarire *18*, 6, 16; 10, 1.
melanchleni *22*, 8, 31; *31*, 2, 15.
Melantias *31*, 11, 1; 12, 1.
Melas 1) *14*, 2, 9. 2) *22*, 8, 3.
Melitene *19*, 8, 12; *20*, 11, 4.
Memoridus *25*, 8, 8; 10, 6.
Memorius *23*, 2, 5.
Memphis *22*, 14, 7; 15; 17; 16, 6.
Menandru *21*, 14, 4.
Menapila *23*, 6, 58.
Mendesius *22*, 15, 10.
menoidă, v. fazele lunii
Menelaus *22*, 16, 14.
Menophilus *16*, 7, 9—10.
Menus *17*, 1, 6; *27*, 10, 6.
Mercurius 1) *16*, 5, 5; 2) *15*, 3, 4; 5.
Merenas *25*, 1, 11; 3, 13.
Meribanes *21*, 6, 8.
Merobaudes *28*, 6, 29; *30*, 10, 2; 4; 31, 7, 4; 8, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Meroe 1) *22*, 15, 2; 31; 2) *22*, 15, 12.
Mesene *23*, 6, 23; *24*, 3, 12.
Mesopotamia *14*, 3, 1; 2; 7, 19; 21; *15*, 13, 4; *16*, 9, 2; *17*, 5, 6; 11; 14, 1; *18*, 6, 5; 7, 3; 5; *19*, 9, 4; 11, 7; *20*, 2, 4; 6, 1; 7, 17; *23*, 2, 7; *25*, 5, 3; 7, 2; 8, 7; 16; *26*, 6, 2; *30*, 2, 4.
Messala *29*, 6, 7.
Meterius *28*, 6, 26; 27.
Meton *26*, 1, 8.
Metrodorus *25*, 4, 23.
mezi *14*, 8, 13; *22*, 8, 2; *23*, 5, 9; 6, 14; 27 sq. *24*, 6, 14; *25*, 4, 13; 7, 12; *28*, 1, 3; *31*, 2, 21; 4, 7.
Mica aurea *29*, 3, 9.
Midas *22*, 9, 7.
milă (piatră miliară) *19*, 8, 5; *24*, 2, 3; 3, 10; *25*, 8, 6; *29*, 4, 6; 6, 7; *30*, 1, 12.
milesieni 22, 8, 12.
Miletus *28*, 1, 3; 4.
Milo *30*, 7, 2.
Miltiades *17*, 11, 3.
Milvius *27*, 3, 9.
Mimas 1) *29*, 1, 33; *31*, 14, 8; 9. 2) *31*, 14, 9.
mimi *23*, 5, 3.
mimiambi *30*, 4, 14.
Minerva *16*, 1, 5.
Minervius *28*, 1, 24.
Minucius *27*, 4, 10.
Misopogon, v. Antiochiense
mistice (reprezentări) *19*, 1, 19.
Mithridates *16*, 7, 9; 12, 41; *23*, 6, 56; *25*, 9, 8; *29*, 5, 33.
Mnevis *22*, 14, 7.
Mobsus *14*, 8, 3.
Mobsucrenae *21*, 15, 2.
Mobsuestia *14*, 8, 3.
Modestus *19*, 12, 6; *29*, 1, 10; *30*, 4, 2.
Moesia 1) *16*, 10, 20; *17*, 12, 1; 13, 20; *20*, 1, 23; *31*, 8, 3. 2) *23*, 6, 43.
moesiaci *20*, 1, 3.
Mogontiacum (Mainz) *15*, 11, 8; *16*, 2, 12; *17*, 1, 2; *18*, 2, 7; 8; *27*, 10, 1; *29*, 4, 7; *30*, 2, 10; 3, 4.
monedă de aur *20*, 4, 18.
Monoecus (Monaco) *15*, 10, 9.
Montius *14*, 7, 12—18.
moravurile romanilor *14*, 6; 28, 1; 4.
Mosa (Maus) *17*, 2, 2; 9, 1.
Mosaeus *23*, 6, 26.
Mosella *16*, 3, 1.
mossyneci *22*, 8, 21.
Mothone *26*, 10, 19.
Moxoena *23*, 3, 5.
Mucianus *28*, 1, 39.
Mucii *23*, 5, 19.
Mulvius v. Milvius.
Munderichus *31*, 3, 5.
Murocincta *30*, 10, 4.
murci *15*, 12, 3.
Mursa *15*, 5, 33.
musoni *29*, 5, 27.
Musonianus Strategius *15*, 13, 1—2; *16*, 9, 2; 20, 21; *17*, 5, 15.
Musonius *27*, 9, 6.
Mutina (Modena) *31*, 9, 4.
mycematii, v. cutremure.
Mychon *28*, 6, 14.
Mychopontion *22*, 8, 17.
Mygdonia *22*, 8, 14.
Mygdus *26*, 7, 14.

N

Naarmalcha 1) *24*, 2, 7; 2) *24*, 6, 1.
nabateni *14*, 8, 13.
Nabdates *24*, 4, 26; 5, 4.
Nacolia *26*, 9, 7; 10, 4.
nafta (naphtha) *23*, 6, 15; 37; 38.
Naissus (Niş) *21*, 10, 5; 12, 1; 21; *26*, 5, 1.
Nagara *23*, 6, 47.
Nannienus *28*, 5, 1; *31*, 10, 6—7.
napaei *22*, 8, 33.
Naracustoma *22*, 8, 45.
Narbona (Narbonne) *15*, 11, 14.

https://biblioteca-digitala.ro

Narbonensis (Gallia) *15*, 11, 6; 14; *18*, 1, 4; *22*, 1, 2.
Narseus 1) *23*, 5, 11; 2) *17*, 5, 2; *24*, 6, 12.
Nascos *23*, 6, 47.
Natiso *21*, 12, 8.
Natuspardo *27*, 10, 16.
Naulibus *23*, 6, 70.
Nauplius *22*, 8, 2.
Nazavicium *23*, 6, 64.
Neapolis 1) *14*, 8, 11; 2) *22*, 16, 5.
Nebridius *14*, 2, 20; *20*, 9, 5; 8; *21*, 1, 4; 5, 11; 8, 1; *26*, 7, 4; 5.
Nectaridus *27*, 8, 1.
Nemesis *14*, 11, 25; *22*, 3, 12.
Nemetae *15*, 11, 8; *16*, 2, 12.
Nemota (Speier) *25*, 7, 13.
Neocaesarea *27*, 12, 9.
Neoterius *26*, 5, 14.
Nepos (Cornelius) *21*, 16, 13; *26*, 1, 2.
Nepotianus *28*, 1, 1.
Neptun *17*, 7, 12.
Nero *15*, 2, 5; *29*, 5, 4.
Nerva *31*, 16, 9.
nervi *31*, 2, 14.
nesei *23*, 6, 30.
Nestica *17*, 10, 5.
Nevitta *17*, 6, 3; *21*, 8, 1; 3; 10, 2; 5; 8; *22*, 3, 1; 7, 1; *24*, 1, 2; 4, 13.
Nicaea 1) *22*, 9, 5; 13, 5; *26*, 1, 3; 7, 14; 8, 1; 3; 11; 10, 1; *30*, 7, 4. 2) (Nisa) *15*, 11, 15.
Nicasius *28*, 6, 10.
Nicator v. Seleucus.
Nice *31*, 11, 2; 12, 3.
Nicer (Neckar) *28*, 2, 2.
Nicias *30*, 1, 22.
Nicomedia *17*, 7, 5; 6; *22*, 8, 5; 9, 3—4; 13, 5; *26*, 4, 2; 8, 2; 6.
Nicopolis *27*, 4, 12; *31*, 5, 16; 11, 2.
Nigaea *23*, 6, 54;
Nigrinianus *22*, 3, 6.
Nigrinus 1) *21*, 11, 2; 12, 20; 2) *30*, 5, 12.
Nileus *22*, 8, 12; *28*, 1, 4.
Nilus *14*, 4, 3; 8, 5; *15*, 4, 2; *17*, 4, 13—14; *22*, 15, 3—13; 27; 15, 17; *23*, 6, 21; 74.
nimfe *31*, 1, 5.
Ninive *18*, 7, 1.
Ninus (rege) *14*, 8, 7; *23*, 6, 22; „ (oraș) *23*, 6, 22.
Niphates *22*, 6, 13.
Nisea *23*, 6, 54.
Nisibis 1) *14*, 9, 1; *18*, 6, 8; 7, 8; 10, 1; *19*, 9, 3; 6; *20*, 6, 8—9; 7, 1; *25*, 1, 15; 7, 9; 8, 13; 9, 1—8 sq. 2) *23*, 6, 69.
Nohodares *14*, 3, 1; *18*, 6, 16; 8, 3; *25*, 3, 13.
noiembrie *15*, 8, 17; *22*, 13, 1.
nomazi *31*, 2, 17.
nomenclator *14*, 6, 15.
Nomentana *21*, 1, 5.
none *22*, 13, 5; 21, 15, 3; *23*, 2, 6.
Noricum *15*, 1, 2; *21*, 12, 2.
noroc *14*, 6, 3; 10, 16; *22*, 9, 1; *25*, 5, 8; *30*, 5, 18.
notar *14*, 5, 6; 9, 3; 11, 21; *15*, 3, 4; *17*, 9, 7; 14, 3; *20*, 9, 9; *21*, 7, 2; *22*, 11, 1; *24*, 4, 23; *25*, 8, 18; 10, 6; *26*, 5, 14; 6, 1; 3; *28*, 1, 12; 2, 5; 6; *29*, 1, 8; 2, 5; *30*, 2, 11; 5, 11.
tribun și notar *17*, 5, 15; *19*, 9, 9; *20*, 4, 2; *28*, 6, 12.
Novem populi *15*, 11, 14.
Novesium (Nuys) *18*, 2, 4.
Noviodunum (Isaccea) *27*, 5, 6.
Nubel *29*, 5, 2.
Numa v. Pompilius
Numantia *23*, 5, 20.
numantini *14*, 11, 32; *25*, 9, 11.
nume romane 28, 4, 7; 6; 14.
Numerius 1) *18*, 1, 4; 2) *29*, 2, 17.
Numidia *25*, 9, 11.
Nymphaeum *15*, 7, 3.
Nymphaeus *18*, 9, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

O

obelisc *16*, 10, 17; 17, 4.
Ochus *23*, 6, 57.
ocean *22*, 8, 11; *23*, 6, 12; *28*, 2, 1; *31*, 5, 12.
Ocriculum *16*, 10, 4; *28*, 1, 2.
Octavianus 1) *14*, 8, 11; *15*, 10, 2; *17*, 4, 5; *21*, 14, 5; *22*, 16, 4; *26*, 1, 13; 2) *23*, 1, 4; *29*, 3, 4.
octombrie 14, 5, 1; 21, 15, 3.
Odeonul *16*, 10, 14.
Odessos *22*, 8, 43; *27*, 4, 12.
odryşii *18*, 6, 5; *27*, 4, 9.
Oea *28*, 6, 10.
Oechartis *23*, 6, 65.
Oenunia *23*, 6, 43.
olimpice (întreceri) *29*, 1, 25.
Olybrius *28*, 1, 8; 9; 4, 1.
Olympia 1) *22*, 16, 21; *29*, 1, 39. 2) 20, 11, 3.
onager *23*, 4, 7; *31*, 15, 12.
Onas *23*, 6, 20.
Ophiunta *22*, 8, 16.
Ophiusa *17*, 7, 13.
Opimius *25*, 9, 10.
Opitergium (Oderzo) *29*, 6, 1.
Oppius *30*, 8, 7.
Opurocorra *26*, 6, 64.
oracole *14*, 7, 7; *19*, 12, 3; 15; *23*, 5, 9; *29*, 1, 29—32; *31*, 2, 23.
oraşul etern (Roma) *14*, 6, 1; *15*, 7, 1; 10; *16*, 10, 14; *19*, 10, 1; *21*, 12, 24; *23*, 3, 3; *25*, 10, 5; *26*, 3, 1; *28*, 1, 1; 36; 56; *29*, 6, 17.
oraşul preasfînt *27*, 3, 3.
oratori celebri (greci şi romani) *30*, 4, 5—7.
oră *31*, 15, 3.
orgă hidraulică *14*, 6, 18.
Orfitus *14*, 6, 1; *16*, 10, 4, *27*,
Orgomanes *23*, 6, 57.
Oroates *23*, 6, 26.
Orontes 1) *14*, 8, 10; 2) *23*, 6, 28.
Oropos *30*, 4, 5.
Orsiloche *22*, 8, 34.
Ortospana *23*, 6, 70.
Osdroene *14*, 3, 2; 8, 7; *24*, 1, 2.
ospeţe *14*, 6, 14.
Ostia *17*, 4, 14; *19*, 10, 4.
Ostracine *22*, 16, 3.
Otus *22*, 14, 3.
Oxia *23*, 6, 59.
Oxus *23*, 6, 52; 57.
Oxyrhynchus *22*, 16, 6.
Ozogardana *24*, 2, 3.

P

Pachynus *21*, 7, 5.
Pacorus *23*, 6, 23.
Padus (Po) *28*, 5, 5.
Paeonia *31*, 1, 5.
Pagonius *28*, 4, 7.
Palamedes *22*, 8, 2.
Palas *18*, 2, 15.
Palea *14*, 2, 13.
Palestina *14*, 8, 11; *19*, 12, 8; *22*, 5, 4.
Palladius 1) *22*, 3, 3. 2) *28*, 6, 12; 7, 27. 3) *29*, 1, 5; 6; 25; 2, 1; 6.
palmier *24*, 3, 13—14.
Palmyra *28*, 4, 9.
Pamphylia *14*, 2, 8; *17*, 11, 3; *27*, 9, 3; *31*, 5, 16.
Pancharia *29*, 5, 9.
Pancratius *28*, 6, 16; 20.
Pannonia *15*, 3, 7; *16*, 8, 3; 10, 20; *17*, 12, 1; 6; 13, 28; *19*, 11, 4; *21*, 5, 13; *26*, 1, 6; 5, 11; 7, 16; *27*, 3, 11; 7, 6; *28*, 1, 5; 3, 4; *30*, 5, 3; 7, 2; 10; *31*, 7, 3; 10, 6.
Panteonul *16*, 10, 14.
Panticapes *22*, 8, 30.
Panticapaeum *22*, 8, 26.
Papa *27*, 12, 9 sq; *30*, 1, 1—21.
Paphius *28*, 1, 29.
Paphlagonia *21*, 6, 2; 9; *22*, 8, 16.
Paphus *14*, 8, 14.

https://biblioteca-digitala.ro

Papirius Cursor *28*, 3, 9; *30*, 8, 5.
Paraetonion *22*, 16, 5.
parfumuri arabice *29*, 1, 30.
Parion *22*, 8, 4.
Paris *22*, 8, 4.
Parisii (Lutetia) (Paris) *15*, 11, 3; *17*, 2, 4; 8, 1; *18*, 6, 16; *20*, 1, 1; 4, 11; 14; 5, 1; 8, 2; 9, 6; *21*, 2, 1; *27*, 2, 1; 10.
Parma *31*, 9, 4.
Parnasius *19*, 12, 10.
paropanisazi *23*, 6, 70.
Parthenium (mare) *14*, 8, 10; *22*, 15, 2; 16, 9.
Parthenius *22*, 8, 17.
Parthiscus (Tisa) *17*, 13, 4.
parţi *14*, 8, 13; 7, 21; *15*, 1, 2; *20*, 7, 6; *21*, 7, 1; 8, 1; *22*, 8, 37; *23*, 1, 7; 3, 2; 5, 4; 6, 2; 14; 28; 44; *25*, 1, 8; 8, 12; *28*, 4, 9; *30*, 8, 8.
Pasiphilus *29*, 1, 36.
Paternianus *30*, 3, 2.
Pathmiticus *22*, 15, 10.
Patigran *23*, 6, 39.
Patrae (Patras) *19*, 12, 10.
patriciat *29*, 2, 9.
Patricius *29*, 1, 7; 28.
Patruinus *15*, 7, 5.
Paulus v. Catena
pedagogieni *26*, 6, 15; *29*, 3, 3.
Pelagia *17*, 7, 13.
Pelopones *19*, 4, 4.
Pelusium *22*, 16, 3.
Pentadius *14*, 11, 21; 23; *20*, 8, 19; *22*, 3, 5.
Pentapolis (Libia) *22*, 16, 1; 4; 24.
Peregrinus Proteus *29*, 1, 39.
perfectissimus *21*, 16, 2.
Pergamius *29*, 1, 6; 25.
Perinthus (Heracleea) *22*, 2, 3; *31*, 16, 1; 3.
perle *22*, 4, 8; *23*, 6, 85.
Perperna *26*, 9, 9.
Persepolis *23*, 6, 42.
Perseus 1) *14*, 8, **3**; 2) *14*, **11**, **31**.
Persia *18*, 4, 1; *20*, 6, 7; *23*, 3, 1; 5, 16; 6.
Persis *23*, 6, 14; 22; 41; 73.
Pescennius Niger *26*, 8, 15.
Pessinus (Pessinunta) *22*, 9, 5—7; *26*, 9, 1.
Petra (mosia Petrensis) *29*, 5, 13.
Petronius *26*, 6, 7.
Petrus Valvomeres *15*, 7, 1.
petulanţi (şi celţi) *20*, 4, 2; 10, 18; 20; 5, 9; *21*, 3, 2; *22*, 12, 6; *31*, 10, 4.
Peuce *22*, 8, 43.
peuci *22*, 8, 43.
phaeaci *18*, 5, 7; *27*, 8, 4.
Phaeniche *20*, 7, 1.
Phalaris *26*, 10, 5; *28*, 1, 46.
Phanagorus *22*, 8, 3.
Phasis *22*, 8, 24.
Pharos *22*, 16, 9 sq.
Phicus *22*, 15, 2.
Philadelphia *14*, 8, 13.
Philagrius *31*, 4, 2—5.
Philippopolis *21*, 10, 3; *22*, 2, 2; *26*, 10, 4; 6; 12; *27*, 4, 12; *31*, 5, 7; 17; 16, 2.
Philippus 1) *19*, 12, 9; 2) *23*, 5, 17; 3) *30*, 4, 6.
Philiston *30*, 4, 21.
Philoromus *15*, 7, 2.
Philoxenos *15*, 5, 37.
philyri *22*, 8, 21.
Phineus *22*, 8, 14.
Phocaea *15*, 9, 7.
Phocus *22*, 16, 3.
Phosphorius *25*, 3, 14.
Phronimius *26*, 7, 4; 10, 8.
Phrygia 1) *22*, 9, 7; *27*, 5, 1; 2) *25*, 3, 9.
Phrynichus *28*, 1, 4.
Phycus *22*, 15, 2.
Phyllis *22*, 8, 14.
picensi *17*, 13, 19.
Picenum *15*, 7, 5.
Pictavi (Poitiers) *15*, 11, 13.
picti *20*, 1, 1; *26*, 4, 5; *27*, 8, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Pietas *17*, 7, 6.
pigmei *22*, 12, 4.
Pigranes *24*, 6, 12.
piramide *22*, 15, 28—29.
piraţi *14*, 8, 4.
Pirinei *15*, 10, 2; 11, 2; 13.
Pirisabora *24*, 2, 9; 5, 3.
Pirus *28*, 2, 5.
piscină *17*, 4, 14.
Pisidia *14*, 2, 1.
Pistoria *27*, 3, 1.
Pitagora *15*, 9, 8; *21*, 14, 5; *22*, 16, 21.
Pittacas *14*, 7, 18.
Pityus *22*, 8, 16.
Plato *16*, 5, 10; *23*, 6, 32; *25*, 4, 2; *30*, 4, 3; 5.
Plautianus *26*, 6, 8; *29*, 1, 17.
ploaie de aur *17*, 7, 13.
Plotin *21*, 14, 5; *22*, 16, 16.
poarta pretoriană *25*, 6, 7.
Podosaces *24*, 2, 4.
Poemenius *15*, 6, 4.
Poenini (Alpii) 15, 10, 10.
Poetovio (Pettau) *14*, 11, 19.
Pola *14*, 11, 20.
Polemonion *22*, 8, 16.
Pollux *22*, 8, 14.
Polybius *24*, 2, 16.
pomerium *14*, 6, 22.
Pompeius *14*, 8, 10; 12; 11, 32; *16*, 7, 10; 10, 14; *17*, 11, 4; *22*, 16, 3; *26*, 9, 9; *29*, 5, 33.
Pompilius (Numa) *14*, 6, 6; *16*, 7, 4; *21*, 14, 5; *28*, 1, 39.
Pontul Polemoniac *27*, 12, 9.
Pontus (provincie) *17*, 7, 1; *22*, 8, 1; 4; 16; 25; 33—48; *31*, 4, 2; 16, 7.
Pontux Euxinus (Marea Neagră) *22*, 8, 4; 33—48.
Porclaca *28*, 4, 28.
Portospana *23*, 6, 49.
Portul lui Augustus lîngă Ostia: *19*, 10, 1.
Postumius Albinus *25*, 9, 11.
Postumus *21*, 16, 10.
Potentius *31*, 13, 18.
Praeneste *30*, 8, 5.
Praetextatus *22*, 7, 6; *27*, 9, 8; *28*, 1, 24.
praeventores *18*, 9, 3.
Praxiteles *16*, 10, 8.
prefectul aprovizionării *28*, 1, 31.
„ Britanniei *14*, 5, 7; *23*, 1, 2; *27*, 8, 10.
„ Egiptului *22*, 16, 6.
„ Orientului *14*, 1, 10; 7, 9; *15*, 3, 1; 13, 1; *16*, 9, 2; *19*, 12, 6; *20*, 11, 3; *21*, 6, 9; *26*, 7, 4; 6; *29*, 1, 10; *30*, 4, 2.
„ pretoriului *14*, 1, 10; *17*, 3, 4; *20*, 4, 8; *21*, 6, 5; 16, 2. *23*, 5, 6.
„ Galliilor *14*, 10, 4; *16*, 12, 14; *18*, 2, 7; *20*, 9, 5; *21*, 8, 1; *26*, 5, 5; *27*, 7, 7; *30*, 5, 11.
„ Illyricului *19*, 11, 2; *21*, 6, 5.
prefectul Italiei *15*, 5, 4; *16*, 8, 5; *21*, 6, 5; 9, 4; *26*, 5, 5:
„ Romei *14*, 6, 1; 11, 14; *15*, 7, 1; *16*, 6, 2; 10, 4; *17*, 11, 5; *19*, 10, 11; *21*, 10, 7; 12, 24; *23*, 1, 4; *26*, 3, 1; *27*, 3, 2; 3; 5; 11; 7, 3; 9, 8; *28*, 1, 8; 12; 22; 24; 27; 4, 1; 3; *29*, 6, 17.
„ Constantinopolului *26*, 7, 2; 4.
pretoriu, v. prefectului pretoriului.
Priarius *31*, 10, 10.
Primitivus *25*, 10, 7.
Priscus *25*, 3, 23.
Prista *29*; 6, 7.
Probus Petronius *27*, 11, 1; *28*, 1, 31—33; *29*, 6, 9; *30*, 3, 1; 5, 4—10.
Proconesus *22*, 8, 6.
proconsular 28, 4, 21.
Procopius 1) *17*, 14, 3; *18*, 6, 17—18; *23*, 3, 2; 5; *25*, 7, 10; 8, 7; 9, 12; *26*, 6, 1—9; 9, 11; 10, 3; 6; *27*, 2, 10; 4, 1; 5, 1; *31*, 3, 4; 2) 29, 1, 5;

https://biblioteca-digitala.ro

Proculus *15*, 6, 1.
prodrome (vînturi) *22*, 15, 7.
Profuturus *31*, 7, 1; 5; 8, 3.
Prophtasia *23*, 6, 71.
Propontis (Propontida) *21*, 10, 4; *22*, 8, 5; *23*, 6, 7; *25*, 4, 24; *27*, 4, 10; *31*, 5, 15.
proscrişi *14*, 5, 9.
Prosper *14*, 11, 5; 15, 13, 3; *17*, 5, 15; 14, 1; 13, 3.
Protagoras *22*, 8, 3.
protector *14*, 7, 9; 10, 2; *15*, 3, 10; 5, 22; *18*, 3, 5; 8, 11; *29*, 3, 8.
Proteus *22*, 16, 10; *29*, 1, 39.
Pseudophillippus *14*, 11, 30; *26*, 6, 20.
Pseudostoma *12*, 8, 45.
Ptolemaeus 1) *22*, 8, 10. 2) *14*, 8, 15; 3) *22*, 16, 24.
Ptolomais *22*, 16, 4.
Publicola v. Valerius
purpură *14*, 9, 7; *15*, 5, 16—18; *16*, 8, 4; *21*, 9, 8; *22*, 9, 10.
Pusaeus *24*, 1, 9.
Puteoli (Pozzuoli) *28*, 4, 18.
pygmaei v. pigmei
Pylae *22*, 9, 13.
pyr (πῦρ) *22*, 15, 29.
Pyroses *19*, 2, 11.
Pyrrhus *16*, 10, 5; *24*, 1, 3; *30*, 1, 22.
pyrricha *16*, 5, 10; *18*, 7, 7.
Pythagoras v. Pitagora.
pythice (oracole) *29*, 1, 31.

Q

quadi *16*, 10, 20; *17*, 12, 1; 8; 9; 12; *22*, 5, 5; *26*, 4, 5; *29*, 6, 5; *30*, 5, 3; 6, 1; *31*, 4, 2.

Quadriburgium (Schenkenschanz) *18*, 2, 4.
quaestor (cvestor) *14*, 7, 12; 11, 14; *20*, 9, 4; *22*, 8, 49; *26*, 4, 4; *27*, 3, 11; *28*, 1, 25.
Quinctius Cincinnatus *22*, 4, 5.
quinquenale *21*, 1, 4; 29, 1, 39.
Quintianus *29*, 1, 17.
Quintilius (fraţii) *28*, 4, 21.

R

rabanni *23*, 6, 66.
Raetia *15*, 4, 1; *16*, 10, 20; 12; 16; *17*, 6, 1; *21*, 3, 1; 8, 3; *22*, 8, 44; *26*, 4, 5; *28*, 2, 1; 5, 15; *31*, 10, 1;
Ramestes *17*, 4, 18—22.
Rando *27*, 10, 1.
Ratira *23*, 6, 73.
Rauracum (Rauraci) (Augst) *14*, 10, 6; *15*, 11, 11; *16*, 11, 2; 14; *18*, 2, 16; *20*, 10, 3; *21*, 8, 1; *22*, 8, 44.
Reburrus *28*, 4, 7.
Regium (Reggio) *31*, 9, 4.
Regulus *14*, 6, 11; 11, 32.
Rehimena *25*, 7, 9.
religie *22*, 5, 3; 10, 2; 11, 10; 16, 20; *23*, 6, 35; *26*, 7, 16; *27*, 7, 6; 12, 8; *29*, 2, 3; *30*, 4, 10; 9, 5; *31*, 2, 11.
Reman *18*, 10, 1.
Remi (Reims) *15*, 11, 10; *16*, 2, 8; 11, 1; *17*, 2, 1; *25*, 10, 6; *26*, 5, 14.
Remigius *15*, 5, 36; *27*, 9, 2; *28*, 6, 8; 30; *29*, 5, 2; *30*, 2, 10—12; 8, 12.
Resaina *23*, 5, 17.
retorica *25*, 4, 20.
Rha (Volga) *22*, 8, 28.
Rheba *22*, 8, 14.
Rhesus *19*, 6, 11.
Rhenus (Rin) *14*, 10, 6; *15*, 4, 2; 10, 2; *16*, 1, 5; 3, 1; 10, 6; 11, 8; 12, 19; 59; 62; *17*, 1, 1; 10, 1; *18*, 2, 8; *20*, 8, 13; 10, 2; *21*, 4, 2; 8; 5, 3; *25*, 4, 13; *27*, 6, 12; *28*, 2, 1; 5, 10; 11; 29, 4, 2; *30*, 3, 4; 7, 5; 10, 3; *31*, 7, 4; 10, 4.
Rhinocorura *22*, 16, 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Rhodanus *15*, 11, 16—18.
rhodieni *22*, 16, 10—11.
Rhodopa *22*, 8, 4; *27*, 4, 13.
Rhodope *21*, 10, 3; *27*, 4, 7.
Rhodos *22*, 16, 11.
Rhodus (Ophiusa şi Pelagia) *17*, 7, 13.
Rhymmus *23*, 6, 63.
Rhyndacus *18*, 6, 18.
Richomeres *31*, 7, 4; 5; 8, 2; 12, 14; 15; 17; 13, 9.
Rigomagum (Remagen) *16*, 3, 1.
Robur *30*, 3, 1.
Rogomanius *23*, 6, 4.
Roma *14*, 1, 9; 6, 1; 2; 3; 4; 12; 21; 22; 26; *15*, 5, 34; 7, 1; 8, 1; 11, 14; *16*, 5, 1; 7, 7, 10, 1; 6; 14; 16, 18; *17*, 4, 1; 11, 3; 5; *19*, 10, 1; *21*, 12, 24; *22*, 9, 3; 5; 16, 12; *23*, 1, 7; 3, 7; 5, 20; 6, 24; *25*, 10, 5; *26*, 1, 5; 3, 1; *27*, 3, 2; 3; 9, 59; *28*, 1, 1; 12; 54; 4, 5; 21; 6, 5; 11; 17 sq. *29*, 2, 24; 5, 2 sq; 6, 17; *30*, 2, 10; 11.
romani, în fiecare carte.
Romania *16*, 11, 7.
Romanus 1) *27*, 9, 1; ***28***, 6, 5; 11, 7 şi următ., *29*, 5, 2 şi următ. 2) *22*, 11, 2.
Romulus *21*, 12, 20.
Roşie (Marea) *22*, 15, 2; *23*, 6, 13; 26; 45.
rostre *16*, 10, 13.
Rotomagi (Rouen) *15*, 11, 12.
roxolani *28*, 8, 31.
Rufina *28*, 1, 44.
Rufinus 1) *15*, 3, 8; *16*, 8, 3—7. 2) Aradius *23*, 1, 4. 3) Vulcacius *14*, 10, 4; 11, 27; *16*, 8, 13; *21*, 12, 24; *27*, 7, 2; 3; 11, 1.
Rumitalca *26*, 8, 1.
Rumo *17*, 12, 11.
Ruricius *27*, 9, 3; *28*, 6, 11; 22—24.
Rusticianus *28*, 6, 10.
Rusticus Iulianus *27*, 6, 1—2.
Rutilius *30*, 4, 6.
Rutupiae (Richborough) *20*, 1, 3; *27*, 8, 6.

S

Saansaan *19*, 2, 11.
sabaia *26*, 8, 2.
Sabaiarius *26*, 8, 2.
Sabinianus *18*, 5, 5; 6, 1; 7, 7; *19*, 3, 1; 2.
Sabinus *25*, 9, 3.
Sabostius *21*, 12, 10.
Sacca Ammonius *22*, 16, 6.
Saccumum *17*, 7, 13.
saci *23*, 6, 60.
Safrax *31*, 3, 3; 12, 12; 17.
Saga *23*, 6, 63.
Saganis *23*, 6, 49.
Sagareus *23*, 6, 49.
saguntini *15*, 10, 10.
Saguntul *15*, 10, 10.
Salamina *14*, 8, 14.
Sale *23*, 6, 52.
Salia *29*, 1, 26.
Salices *31*, 7, 5.
sali *17*, 8, 3.
Saliso *16*, 2, 12.
Sallustius 1) 15, 12, 6. 2) ***21***, **8**, 1; *23*, 1, 1; 6; 5, 4. 3) *29*, **3**, 7. 4) *29*, 1, 16.
Salona *16*, 8, 3.
Salsula *28*, 4, 28.
Saluvii (Aix-en-Provence) *15*, 11, 15.
Salutius Saturninus Secundus: *22*, 3, 1; *23*, 5, 6; *25*, 3, 14; 21; 5, 3; 7, 7; *26*, 2, 1; 5, 5; 7, 4.
Salvius *27*, 10, 12.
Samnium *25*, 9, 11;
samniţi *14*, 11, 32.
războaiele samnite *30*, 8, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Samosata *14*, 8, 7; *18*, 4, 7; *20*, 11, 4.
Sanctio (Seckingen) *21*, 3, 3.
Sandan *14*, 8, 3.
Sangarius *22*, 8, 14; *26*, 7, 14.
Sannio *14*, 6, 16.
Santones (Saintoriges) *15*, 11, 13.
Sapaudia (Savoia) *15*, 11, 17.
Sapaudulus *28*, 1, 49.
sapiri *22*, 8, 21.
Sapor *16*, 9, 3; *17*, 5, 3; 10; 15; *19*, 1, 3; 11; *20*, 6, 7; 7; *27*, 12, 1; şi următ.; *25*, 5, 8; *29*, 1, 1.
saraceni *14*, 4, 1; 8, 5; *23*, 3, 8; 6, 13; 5, 1; *24*, 1, 10; 2, 4; *25*, 1, 3; 6, 8; 9; 8, 1; *31*, 16, 5; 6.
Saramanna *23*, 6, 52.
Sardes *22*, 15, 24; *28*, 1, 7.
Sardinia *28*, 1, 6; *29*, 3, 5.
sargeţi *22*, 8, 38.
sarmaţi *16*, 10, 20; *17*, 12, 1—20; 13, 1; *19*; *19*, 11, 1; *22*, 5, 5; *23*, 6, 61; *26*, 4, 5; *29*, 6, 8; 14; 15; *30*, 5, 1; *31*, 4, 13.
Sarmatia *17*, 12, 6.
Sarmatina *23*, 6, 69.
satrap *19*, 6, 13; *23*, 6, 14; *25*, 3, 13.
Saturninus 1) *22*, 3, 7; 2) *31*, 8, 3; 13, 9.
Sauconna (Saöne) *15*, 11, 17.
Sauromaces *27*, 12, 4; *30*, 2, 7.
sauromaţi *22*, 8, 29; *31*, 2, 13.
Savaria (Szombathely) *30*, 5, 14; 16.
saxoni *26*, 4, 5; *27*, 8, 5; *28*, 2, 12; 5, 1; 4; *30*, 7, 8.
săgetători *16*, 12, 7; *18*, 9, 4; *20*, 7, 1; *29*, 5, 20; 22; 24; 6, 11; *30*, 1, 11; *31*, 12, 2; 16.
Scaevola *30*, 4, 6.
Scarponna (Scharpeigne) *27*, 2, 1.
Scaurus *30*, 4, 6.
sceniţi (arabii) *22*, 15, 2.
Scipio 1) *14*, 6, 11; *15*, 10, 10. 2) *15*, 10, 10; *25*, 9, 10. 3) Aemilianus *17*, 11, 3; *23*, 5, 20; *24*, 2, 16—17; 4, 27; *25*, 10, 13. 4) *31*, 13, 17. 5) Nasica *22*, 9, 5.
Sciron *14*, 2, 3.
sciţi *20*, 8, 1; *22*, 15, 2; *23*, 2, 7; 6, 7; 13; 64; *27*, 4, 12; *30*, 2, 6; *31*, 2, 14.
Sciţia (Scythia) *23*, 6, 14; 40; *31*, 5, 13; 8, 4.
arc scitic *22*, 8, 10.
regiune scitică *31*, 1, 5.
Sciscianus v. Viventius.
scordisci *27*, 4, 4.
scotti *20*, 1, 1; *26*, 4, 5; *27*, 8, 5.
scorpion *19*, 2, 7; 7, 6; *20*, 7, 10; *23*, 4, 4—7; *24*, 4, 16, *31*, 15, 12.
Scudilo *14*, 10, 8; 11, 24.
scurra *30*, 1, 20.
scytali (şerpi) *22*, 15, 27.
Scythopolis *19*, 12, 8.
scutar *14*, 7, 9; 10, 8; *16*, 4, 21; *20*, 2, 5; 4, 3; *26*, 1, 5; *27*, 10, 2.
Sebastianus *23*, 3, 5; *25*, 8, 7; *26*, 6, 2; *27*, 10, 6; *30*, 10, 3; *31*, 13, 18.
Sebennyticus *22*, 15, 10.
Secundinus *24*, 1, 2.
Sedelaucum *16*, 2, 3.
segestani *19*, 2, 3.
Segusio (Susa) *15*, 10, 3.
Sele *23*, 6, 26.
Seleucia 1) *14*, 2, *14*; 8, 2; *19*, 13, 1; *29*, 1, 16;
Seleucia 2) *23*, 6, 23; *24*, 5, 3. 3) *14*, 8, 8.
Seleucus Nicator *14*, 8, 2; 5; *23*, 6, 3; 23.
Selymbria *22*, 8, 8.
Semicupa *28*, 4, 28.
Semiramis (Semiramida) *14*, 6, 17; *23*, 6, 22; 23; *28*, 4, 9.
Seniauchus *15*, 4, 10; *25*, 10, 6; 7.
Senones (Sens) *15*, 11, 11; *16*, 3, 3; 11, 1.
septembrie *14*, 3, 3; *17*, 7, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Septemzodium *15*, 7, 3.
Sequana (Sena) *15*, 11, 3.
sequani *15*, 11, 17.
Sera *23*, 6, 66.
Serapeum *22*, 16, 12—13; *23*, 6, 47.
Serapinus *28*, 4, 28.
Serapion (Agenaricus) *16*, 12, 1; 25.
Serdica (Sofia) *16*, 8, 1; *21*, 10, 3; *31*, 16, 2.
serendivi *22*, 7, 10.
Serenianus *14*, 7, 7; 8; 11, 23; *26*, 5, 3; 8, 7; 10, 1.
Sergius *25*, 3, 13; *27*, 10, 16.
seri *14*, 3, 3; *23*, 6, 50; 64; 67; 69; *31*, 2, 15.
Serica *23*, 6, 14; 64; 67; *28*, 4, 8.
Sericus 28, 1, 8; 29.
Serri (munţi) *27*, 5, 3.
Sertorius *24*, 6, 7; *26*, 9, 9; *30*, 1, 23.
Servilius *14*, 8, 4.
Sestos *22*, 8, 4.
Severianus *27*, 1, 2.
Severus 1) *25*, 8, 5; *29*, 1, 17. 2) *16*, 10, 21; 12, 27; *17*, 8, 4; 10, 1—2 şi următ. 3) *27*, 6, 3; *28*, 5, 2. 4) *28*, 6, 7; 16.
Sextus Calvinus *15*, 12, 5.
sibylla *30*, 4, 11; v. şi cărţi sibylline.
sicani *30*, 4, 12.
Sicilia *14*, 11, 33; *16*, 8, 10; *21*, 7, 5.
Sicininus (Basilica lui) *27*, 3, 13.
Sicinius Dentatus *25*, 3, 13; *27*, 10, 16.
Side *14*, 2, 10.
Sidon *14*, 8, 9.
Silvanus (băile lui) *28*, 4, 19.
Silvanus *15*, 5; *16*, 2, 4; 11, 2; *18*, 3, 2; 4, 2; *22*, 3, 1;
Silvanus din Nisibis *25*, 9, 4.
Simonides 1) *14*, 6, 7; *16*, 5, 8. 2) *29*, 1, 37.
Simplicius 1) *19*, 12, 9; 2) *28*, 1, 45—52; 57.
sinchi *22*, 8, 33.
sindi *22*, 8, 41.
Singara *18*, 5, 7; 9, 3; *19*, 2, 8; 9, 9; *20*, 6; 7, 4; *25*, 7, 9.
Sinistus 28, 5, 4.
sinodică v. fazele lunii
sinoade creştine *15*, 7, 7; *21*, 16, 18.
Sinope *22*, 8, 16.
Sinoria *16*, 7, 10.
Sintula *20*, 4, 3; 5, 1.
sirenă *29*, 2, 14.
Sirmium *15*, 3, 7; *16*, 10, 21; *17*, 13, 33; *18*, 4, 1; *19*, 11, 1; 17; *21*, 9, 5; 10, 1; 6; 11, 1; *25*, 8, 9; *26*, 5, 4; *29*, 6, 7; 9; *30*, 5, 16; *31*, 11, 6.
Sisara *18*, 6, 9.
Siscia *26*, 4, 4.
Siscianus, v. Viventius
Sisichthon *17*, 7, 12.
Sitifis (Sétif) *28*, 6, 23; *29*, 5, 5; 7; 50; 56;
Sitifensis (Mauretania) *29*, 5, 5; 27.
sizygi *23*, 6, 66.
Smintheus v. Apollo.
Smyrna *29*, 2, 19.
Soare (zeu, spirit al universului) *17*, 4, 12; *21*, 1, 11; *22*, 14, 7.
Socanda *23*, 6, 52.
Socrate *16*, 7, 4; *21*, 14, 5; *28*, 4, 15.
sofişti *16*, 5, 8.
Sofocles *25*, 4, 2.
Sogdiana *23*, 6, 14.
Sogdieni (munţi) *23*, 6, 59.
soldă *15*, 6, 3; *17*, 9, 6; *20*, 8, 8; *22*, 9, 2; *28*, 6, 12; 14; *31*, 11, 1.
Solicinium (Schwetzingen) *27*, 10, 8; *30*, 7, 7.
Solon *15*, 5, 37; *16*, 5, 1; *22*, 16, 22.
Sophanes *24*, 6, 14.
solstiţiu *22*, 15, 31.
Sophronius *26*, 7, 2.
Sopianae *28*, 1, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Sosingites *23*, 6, 15.
Sotira *23*, 6, 69.
Spartacus *14*, 11, 33.
spartan *22*, 4, 6; 16, 4; *29*, 3, 3; *30*, 4, 8.
spartoi *19*, 8, 11.
spectacole, v. jocuri
Spectatus *17*, 5, 15; 14, 1.
Sphalangius *28*, 1, 26.
Spoletium *14*, 6, 24.
Sporade *22*, 8, 2.
Spudasius *29*, 1, 5.
Stachao *28*, 6, 3.
stadionul din Roma *16*, 10, 14.
stadiu (măsură de lungime) *15*, 4, 3; *19*, 6, 1; *23*, 6, 11; 69; 74; *24*, 2, 3; *25*, 1, 10; 6, 9.
Stagira *27*, 4, 8.
Statarius *28*, 4, 28.
statui *14*, 6, 8.
Stenostoma *22*, 8, 45.
Stesichorus *28*, 4, 15.
Sthenelus *22*, 8, 22.
Stoechade (Hyères) *15*, 11, 15.
Strategius v. Musonianus
străini *14*, 6, 19; *30*, 1, 3; unităţi de străini (gentiles): *14*, 7, 9; *15*, 5, 6; *16*, 4, 1; *20*, 2, 5; 4, 3; 8, 13; *27*, 10, 12.
Strymon *17*, 5, 5.
Subicara *29*, 5, 55.
Succi *20*, 4, 18; *21*, 10, 2; 12, 22; 13, 6; 16; *22*, 2, 2; *26*, 7, 12; 10, 4; *27*, 4, 5; *31*, 10, 21.
suebi *16*, 10, 20.
Sueridus *31*, 6, 1.
Sugabarritanum *29*, 5, 20.
Sugges *29*, 5, 27.
Sulla *16*, 5, 1; 12, 41.
sulițaşi *16*, 12, 20; *20*, 4, 18.
Sulpicius *15*, 12, 6.
Sumere *25*, 6. 4.
Sunon *26*, 8, 3.
Suomarius *16*, 12, 1; *17*, 10, 3; 9; *18*, 2, 8.
superventores *18*, 9, 3.
Surenas *24*, 2, 4; 3, 1; 4, 7; 6, 12; 7, 5; *30*, 2, 5; 7.
Susa *23*, 6, 26.
susurna (sisyra) *16*, 5, 5;
Syene *22*, 15, 31.
Syagrius *28*, 2, 5; 9.
Symmachus *21*, 12, 24; *27*, 3, 3—4.
Symplegades *22*, 8, 14.
Syracusa *28*, 4, 23.
Syromedi *23*, 6, 39.
Syrtele *22*, 15, 2.
şef al slujitorilor palatului *14*, 10, 5; 11, 2; 21; *15*, 3, 2; *16*, 7, 2; *20*, 2, 3; 8, 19; *29*, 2, 7.
şef, conducător, general (magister) de armată: *15*, 5, 24; 36; *16*, 7, 3; *20*, 1, 2; 9, 5; *25*, 8, 11; *26*, 5, 2; *29*, 6, 3; *31*, 13, 18;
— de cavalerie *16*, 4, 3; *21*, 16, 2.
— de infanterie *16*, 2, 4 şi în alte locuri şef al cancelariei imperiale: *15*, 5, 4; *20*, 2, 2; 8, 19; 9, 5; *25*, 3, 14; 21; *26*, 4, 4; 5, 7; 7, 4; *27*, 6, 1; 14; 9, 2; *28*, 1, 12; 6, 8; *29*, 5, 2; *30*, 2, 10; 5, 10. (şef. v. şi comite).
şerpi *22*, 15, 27.

T

Tabernae (Rheinzabern) *16*, 2, 12; v. şi Tres Tabernae
Tabiana *23*, 6, 42.
tactica homerică *24*, 6, 9.
Tafra *23*, 6, 47.
Tages 21, 1, 10; cărţile tagetice sau vegoice *17*, 10, 2.
taifali *17*, 13, 19—20; *31*, 3, 7; 9—5.
Tamsapor *16*, 9, 3; *17*, 5, 1; *18*, 5, 3; 6, 16; 8, 3; *19*, 9, 5; 7.
Tanais (Don) *22*, 8, 27; 29; *31*, 2, 13.
tanaiţi *31*, 3, 1.
Taniticus *22*, 15, 10.
Taphra *23*, 6, 47.
Tarpeianul (Jupiter) *16*, 10, 14.
tarquitiane (cărţi) *25*, 2, 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Tarquitius *25*, 2, 7.
Tarracius *28*, 4, 7.
Tarracius Bassus *28*, 1, 27.
Tarsus *14*, 8, 3; *21*, 15, 2; *22*, 9, 13; *23*, 2, 5; *25*, 9, 12; 10, 4; 6; *30*, 1, 4.
tauric *22*, 8, 33; Taurida *28*, 4, 32.
Taurini (Torino) *15*, 8, 18.
Tauriscus *15*, 9, 6; 10, 9.
Taurus *14*, 11, 14; *21*, 6, 5; 9, 4; *22*, 3, 4.
Taurus (munţi) *14*, 8, 1; *18*, 3, 9; 6, 5; 8, 9; 9, 2; *21*, 15, 2; *25*, 10, 5.
tăcere (venerată la perşi) *21*, 13, 4.
teatrul lui Pompei *16*, 10, 14.
Temenus *28*, 4, 27.
Templul Castorilor *19*, 10, 4.
Templul lui Ianus *16*, 10, 1.
Templul Romei *16*, 10, 14.
Tenedos *22*, 8, 2.
Teredon *23*, 6, 11; 23.
Terentius 1) *27*, 3, 2; 2) *27*, 12, 10; *30*, 1, 2; 4.
terrigeni *19*, 8, 11.
tertiaci *25*, 1, 7.
Tertullus *19*, 10, 1—4; *21*, 10, 7; 12, 24.
tetheimena *21*, 1, 8.
Teuchira *22*, 16, 4.
Teutomeres *15*, 3, 10.
teutoni *17*, 1, 4.
Thalassius 1) *14*, 1, 10; 7, 9; 2) *22*, 9, 16.
Thasus *22*, 8, 2.
Theba *17*, 4, 2; *19*, 12, 3; *22*, 16, 2.
Thebais (Thebaida) *17*, 4, 2; *19*, 12, 3; *22*, 16, 2.
Themis *21*, 1, 8.
Themiscyra *22*, 8, 17.
Themistocles *22*, 8, 4; *30*, 8, 8.
Theodorus *29*, 1, 8—35.
Theodosia *22*, 8, 36.
Theodosius 1) *27*, 8, 3; *28*, 3, 5; 15; *29*, 5.
2) *29*, 6, 15.
Theodotus *22*, 14, 4.
Theognis *29*, 1, 21.
Theolaifus *21*, 15, 4; *22*, 2, 1.
Theophanes *22*, 8, 29.
Theophilus *14*, 7, 5; *15*, 13, 2.
Theopompus *22*, 9, 7.
Thera *17*, 7, 13.
Thermodon *22*, 8, 17.
Thersites *30*, 4, 15.
thervingi *31*, 1, 8—9; 3, 4; 5, 1.
Thessalia *31*, 5, 17.
thessalian (Achille) *19*, 1, 19.
Thessalică (marea) *22*, 8, 2.
Thessalonice *31*, 5, 16.
Thilsaphata *25*, 8, 16.
Thilutha *24*, 2, 1.
Thiodamas *22*, 12, 4.
Thisiphona *29*, 1, 33.
Thmuis *22*, 16, 6.
Thorax *14*, 11, 12.
thraci *19*, 6, 11; *21*, 10, 3.
Thracia *20*, 8, 1; *21*, 10, 3; 4; 12, 3; 16, 6; *22*, 2, 2; 7, 7; 8, 43; *23*, 6, 7; *26*, 4, 5; 5, 1; 10; 6, 11; 12; 7, 5; 9; *27*, 4; *29*, 1, 15; 26; *30*, 2, 8; *31*, 3, 8; 4, 5; 7, 1; 8, 6; 9, 1; 10, 1; 11, 6; 12, 8; 16, 8.
Thucydides *19*, 4, 4; *23*, 6, 75.
Thule *18*, 6, 1.
Thybris *22*, 8, 17.
Thynia *22*, 8, 14.
tiară *18*, 5, 6; 8, 5; *30*, 8, 4.
tibareni *22*, 8, 21.
Tibru *17*, 4, 14; *25*, 10, 5; *29*, 6, 17.
Tibur *16*, 10, 14.
Ticinum (Pavia) *15*, 8, 18.
Tigaviae *29*, 5, 20.
Tigavitanum *29*, 5, 25.
Tigrane *14*, 8, 10.
Tigru *18*, 5, 3; 6, 9; 8, 9; 9, 2; *19*, 5, 4; 9, 2; *20*, 6, 1; 7, 1; 8, 1; *21*, 6, 7; 7, 6; 13, 2—3; *22*, 7, 10; *23*, 3, 1; 5, 6; 15; 20; *24*, 5, 3; 6, 1; 2; *25*, 6, 11; 7, 9.
Timagene *15*, 9, 2.
Tios *22*, 8, 16.
Tipasa *29*, 5, 17; 31.

https://biblioteca-digitala.ro

Tiphys *22*, 8, 22.
tirani *15*, 8, 6.
Tisias *30*, 4, 3.
Titus *14*, 11, 28; *16*, 1, 4; *23*, 1, 2.
tochari *23*, 6, 57.
Tolosa (Toulouse) *15*, 11, 14.
Tomi (Tomis) *22*, 8, 43; *27*, 4, 12.
Tomyris *23*, 6, 7.
tormentum *23*, 4, 7.
Torquatus (Manlius) *24*, 4, 5.
Totordanes *22*, 8, 29.
Toxandria *17*, 8, 3.
Tragonice *23*, 6, 42.
Traianus 1) *14*, 8, 13; *16*, 10, 15; *25*, 8, 5; *27*, 3, 7; 4, 12; *29*, 5, 4; *30*, 9, 1; 2) *29*, 1, 2; *30*, 1, 18; 20; *31*, 7, 1; 5; 8, 3; 12, 1; 13, 18.
transalpine (ţinuturi) *20*, 4, 4.
transrenane (ţinuturi) *19*, 9, 4; 11, 4.
Transcellensis *29*, 5, 10.
translugitani *17*, 12, 12.
transtigritani 19, 9, 2; regiuni transtigritane *25*, 7, 9.
Trapezus *22*, 8, 16.
Trebatius *30*, 4, 12.
trepiedul de la Delfi *29*, 1, 29.
Tres Tabernae *16*, 11, 11; *17*, 1, 1.
Treveri (Trier) *15*, 11, 9; *16*, 3, 3; *27*, 8, 1; 10, 16; *29*, 4, 6; *30*, 5, 1.
trib *14*, 6, 6.
Tribunci *16*, 12, 58.
tribun *15*, 4, 8; *16*, 11, 9; 12, 55; 63; *18*, 2, 11; *19*, 5, 3; 6, 3; 11, 5; *22*, 3, 2; *25*, 6, 3; 8, 7; *27*, 2, 9; *30*, 1, 7;
tribun militar 25, 8, 8; al armamentului *14*, 11, 21; *15*, 5, 6; *27*, 2, 6; al flotei *23*, 3, 9; al atelierelor de armament *14*, 7, 18; 9, 4; *15*, 5, 9; *29*, 3, 4; al protectorilor 18, 3, 5; al scutarilor *14*, 11, 11; *16*, 11, 6; 19, 11, 16; al grajdurilor *14*, 10, 8; *20*, 4, 3; *28*, 2, 10; *30*, 5, 19;
tribun fără comandă *15*, 3, 10; *16*, 12, 63; *18*, 2, 2; *31*, 13, 18.
tributul coronar *25*, 4, 15.
Tricasae (Troyes) *16*, 2, 7.
Tricasini *15*, 10, 11; 11, 12; *16*, 2, 6.
Tricensima (Kellen) *18*, 2, 4; *20*, 10, 1.
tricensimani *18*, 9, 3.
Tricorii (trecătoare) *15*, 10, 11.
Tridentum (Trento) *16*, 10, 20; *29*, 2, 22.
Tripolis *28*, 6, 1; *30*, 2, 9.
tripolitan *15*, 5, 36.
Triptolemos *22*, 2, 3.
Trivia (Diana) *22*, 8, 39.
Troada 22, 8, 3.
trochilus *22*, 15, 19.
trogodiţi *22*, 8, 43.
Troia *15*, 9, 5; *19*, 1, 9; 4, 3;
troieni *22*, 8, 25.
Tros *22*, 9, 7;
Trulla *28*, 4, 28.
trupe din garda palatului *14*, 10, 8; *21*, 8, 1; *25*, 5, 4; 10, 9; *26*, 5, 3; *27*, 10, 6; comandant al trupelor de gardă *25*, 5, 4.
trupe de elită (promoti) *15*, 4, 10; 31; 13, 18.
Tubusuptum *29*, 5, 11.
tullian *15*, 5, 24.
Tullianum *28*, 1, 57.
Tullius v. Cicero
tungri (Tongres) *15*, 11, 7; *17*, 8, 3.
tungricani *26*, 6, 12; *27*, 1, 2.
Turgana *23*, 6, 47.
Turini (Tours) *15*, 11, 12.
Turnul de piatră (lithinon pyrgon) *23*, 6, 60.
tusci *14*, 11, 27.
Tuscia *21*, 5, 12; *27*, 3, 1; *28*, 1, 6.
Tusculum *16*, 5, 2.
Tuscus Albinus *15*, 5, 4.
Tyana *23*, 6, 19; *25*, 10, 6.
tyndarizi *28*, 4, 1.
tyndensi *29*, 5, 11.
Tyras (Nistru) *22*, 8, 41.

https://biblioteca-digitala.ro

Tyros 1) *22*, 8, 4; 2) *14*, 7, 20; 8, 9.
Tyrrheniană (marea) *15*, 10, 2; *17*, 7, 13; *29*, 6, 17.
Tyrus *14*, 7, 20; 8, 9.
ţînţari *18*, 7, 5.

U

unităţi de străini (gentiles) v. străini.
Ultra *27*, 12, 16.
Ulixes *27*, 8, 4.
Ur *25*, 8, 7.
Urbicius *30*, 2, 4; 7.
Urius *16*, 12, 1; *18*, 2, 18.
Ursatius *26*, 4, 4; 5, 7.
Ursicinus 1) *16*, 12, 1; *18*, 2, 8; 2) *14*, 9, 1; 11, 2—4; *15*, 2, 1; 4; 5, 18 sq.; *16*, 2, 8; 10, 21; *18*, 4, 2; 5, 5; 6, 1; 5; 8, 5; *19*, 3, 1; *20*, 2, 1; 2, 5; *31*, 13, 18. 3) *28*, 1, 44; 45.
Ursinus *27*, 3, 12; 9, 9.
ursoaicele lui Valentinianus *29*, 3, 9.
Ursulus *16*, 8, 5; *20*, 11, 5; *22*, 3, 7.
Usafer *17*, 12, 12.
Uscudama (Hadrianopolis) *14*, 11, 15; *27*, 4, 12.
Utica *28*, 6, 3.

V

Vadomarius *14*, 10, 1; *16*, 12, 17; *18*, 2, 16; 18; *21*, 3, 1, 8; 4, 3; 5; *26*, 8, 2; *27*, 10, 3; *29*, 1, 2; *30*, 7, 7.
Vagabanta *29*, 1, 3.
Valens 1) cărţile 26—31. 2) *21*, 16, 10.
Valentia (Valence) *28*, 3, 7.
Valentinianus I *16*, 11, 6; 7; *25*, 10, 6; 7; 9. cărţile 26—31.
Valentinianus II *30*, 10, 4—5.
Valentinus 1) *18*, 3, 5. 2) *28*, 3, 4—6; *30*, 7, 10.
Valeria 1) *19*, 11, 4. 2) *16*, 10, 20; *17*, 12, 6; *19*, 11, 4; *28*, 1, 5; 3—4; *29*, 6, 3; 12.
Valerianus 1) *27*, 10, 16. 2) *31*, 13, 18.
Valerius Publicola 14, 6, 11.
Valerius Corvinus *24*, 4, 5.
Vangiones (Worms) *15*, 11, 8; *16*, 2, 12.
Vardanes *23*, 6, 23.
Varronianus 1) *25*, 5, 4; 10, 16; 2) 25, 10, 11.
Vasatae (Bazas) *15*, 11, 14.
Vatican *17*, 4, 16; *27*, 3, 6.
veghe *15*, 5, 18; *31*, 16, 10.
Veii *23*, 5, 20.
Velia *15*, 9, 7.
Ventidius *23*, 5, 16.
Venus *14*, 8, 14; *19*, 1, 11; *22*, 9, 15; 13, 3.
Venustus 1) *23*, 1, 4; *28*, 1, 24. 2) *26*, 8, 6.
Vergilius *15*, 9, 1; *17*, 4, 5; *19*, 9, 7; *31*, 4, 6.
Verinianus *15*, 5, 22; *18*, 8, 11.
Verissimus *16*, 6, 1.
Verres *15*, 3, 3.
verturioni *27*, 8, 5.
Vespasianus *14*, 11, 28; *16*, 1, 4; 23, 1, 2.
Vestralpus *16*, 12, 1; *18*, 2, 18.
veterani *16*, 2, 1; *26*, 7, 1; *31*, 12, 1.
Veteranio *15*, 1, 2; *21*, 8, 1.
Veternensis (Massa) *14*, 11, 27.
Vetranio *25*, 1, 19.
Veturius *14*, 11, 32.
viceguvernator al Siriei *27*, 9, 6; al Africii *28*, 6, 8; al Spaniei *23*, 1, 4; al Italiei *27*, 7, 5;
viceprefect *14*, 5, 7; *28*, 1, 5.
victorieni *24*, 4, 23; *25*, 6, 3; *26*, 7, 13; *27*, 8, 7; *30*, 3, 1.
victohali *17*, 12, 19.
Victor 1) *24*, 1, 2; 4, 13; 6, 4; *26*, 5, 2; *27*, 5, 1; *31*, 12, 6; 2) 25, 7, 13; 3) *21*, 10, 6. 4) 31, 13, 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Victoria (zeiță) *28*, 6, 7.
Victorinus 1) *28*, 1, 27; 34; 48; 2) 16, 12, 67.
Vicus Alexandri *17*, 4, 14.
Viderichus *31*, 3, 3; 4, 12.
vidini *31*, 2, 14.
Viduarius *17*, 12, 21.
Vienna (Vienne) *15*, 8, 21; 11, 6; 14; *20*, 4, 6; 8, 20; 10, 3; *21*, 1, 1; 2, 2.
Vincentius *22*, 11, 2; *29*, 5,
Vingo *18*, 2, 4.
vipere *22*, 15, 27.
Viriathus *14*, 11, 33.
virtutea *14*, 6, 3; *25*, 3, 23.
Virta *20*, 7, 17;
vise *21*, 1, 12.
Vitalianus 1) *25*, 10, 9; 2) *26*, 7, 12.
Vitaxa *23*, 6, 69.
vitejia și norocul *27*, 2, 4.
Vithicabius *27*, 10, 3; *30*, 7, 7.
Vithimires *31*, 3, 3.
Vitrodorus *17*, 12, 21.
Viventius (Sciscianus) *26*, 4, 4; *27*, 3, 11; *30*, 5, 11.
vînturi (prodrome și etesiene) *22*, 15, 7.
voconții *15*, 10, 11.
Vologessia *23*, 6, 23.
Vulcacius v. Rufinus
Vulcanus *17*, 7, 13.

X

Xerxes *22*, 8, 4; *23*, 3, 8; 6, 8.

Z

Zabdicena *25*, 7, 9.
zabdiceni *20*, 7, 1.
Zagrus *23*, 6, 28.
Zaitha *23*, 5, 7.
Zammac *29*, 5, 2; 13.
Zariaspes *23*, 6, 57.
zefirul *18*, 9, 2; *22*, 8, 3; *27*, 4, 3; *31*, 4, 6.
Zeița Cerească (dea Caelestis) *22*, 13, 3.
Zenón *14*, 9, 6.
Zenobia *28*, 4, 9.
Zeugma *18*, 8, 1.
Zeus *21*, 2, 2;
Ziata *19*, 6, 1.
Zinafer *17*, 12, 11.
Zizais *17*, 12, 9; 20; 13, 30.
zodiac *20*, 3, 2; *26*, 1, 8.
zodie v. constelație
Zombis *23*, 6, 39.
Zopyrus *18*, 5, 5.
Zoroastru *23*, 6, 32.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Studiu introductiv 5
Cartea a XIV-a 45
Cartea a XV-a 81
Cartea a XVI-a 111
Cartea a XVII-a 143
Cartea a XVIII-a 175
Cartea a XIX-a 199
Cartea a XX-a 225
Cartea a XXI-a 255
Cartea a XXII-a 287
Cartea a XXIII-a 325
Cartea a XXIV-a 353
Cartea a XXV-a 378
Cartea a XXVI-a 407
Cartea a XXVII-a 437
Cartea a XXVIII-a 465
Cartea a XXIX-a 497
Cartea a XXX-a 531
Cartea a XXXI-a 557
Note 597
Indice 721

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor: ILEANA CURTOV
Tehnoredactor: MIRCEA NASTA
Coli de tipar: 47,25
Bun de tipar: 3.II.82.
Întreprinderea Poligrafică Cluj
B-dul Lenin nr. 146
Republica Socialistă România
Comanda nr. 94

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Opera lui Ammianus Marcellinus, care, după propria lui mărturisire, povestea „faptele petrecute de la principatul lui Caesar Nerva și pînă la moartea lui Valens" (XXXI, 16, 9), n-a ajuns în întregime pînă la noi. Din 31 de cărți, cîte a scris, s-au pierdut înainte de secolul IX primele 13, care tratau 257 de ani din istoria Imperiului roman, de la 96 pînă la 353, și au rămas 18, deci un număr mare, dar care cuprinde numai 25 de ani de istorie romană, de la 353 pînă la 378, adică de la consolidarea domniei lui Constantius prin uciderea uzurpatorului Magnentius și pînă după dezastrul de la Hadrianopolis, în care și-a găsit moartea împăratul Valens.

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ